

OPUS

39

OPUS ▶

*International Journal of
Society Researches*

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 18 • Sayı Issue 39 • Temmuz July 2021 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

SAYI
39

ADAMOR

ADAMOR

OPUS ▶

Cilt Volume 18, Sayı Issue – 39

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sayı *Issue* –39 • Temmuz *July* 2021

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri M¼d¼r¼ • General Director

Abdullah Harun Bozkurt

Edit¼rler • Editors

Prof. Dr. şahin Kesici (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan Eroğlu (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi)

Edit¼r Yardımcısı • Assistant Editor

Emre Emrullah Boğazlıyan (Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi)

Alan Edit¼rleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait Akbaşlı (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Çelebi (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa Akdağ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. M¼jdat Avcı (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Erg¼n Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret G¼laçı (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr. Jolanta Bieliauskait¼ (European Humanities University)
Doç. Dr. Ayřeg¼l Derman (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Pınar Yengin Sarpkaya (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Doç. Dr. Resul Özt¼rk (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş Karag¼z (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden Taşşın (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Murat (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Iwona Florek (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

- Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç),
Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz)
Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya)
Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya),
Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan),
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science- Polonya)
H. Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye)
Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya),
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Kastamonu Üniversitesi- Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczeciń Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özyaydın (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (İnönü Üniversitesi- Türkiye)
Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye)
Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş Konfederasyonu - Türkiye)
Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya)
Péter Mezei (Szeged University -Macaristan),
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi- Türkiye)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya),
Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye),
Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

*Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue- 39, 2021

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Temmuz *July* 2021

İletişim *Correspondence*

Nasuh Akar Mahallesi,

Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No:4/2,

Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

Web: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

*OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-*tei*, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS*

İçindekiler / Contents

- 10 *Çağlar DEMİR*
Reflection of the Accession Process of Turkey to European Union on Doctoral Theses Written About Foreign Language Education in Turkey 1987-2017
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Geçiş Sürecinin Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi Üzerine Yazılan Doktora Tezlerine Yansımaları 1987-2017
- 29 *Aysel ÇETİNDERE FİLİZ, Merve Nur ATALAR*
Evaluation of Service Quality in a Call Center From the Employees Perspective
Bir Çağrı Merkezinde Hizmet Kalitesinin Çalışanlar Perspektifinden Değerlendirilmesi
- 47 *Soner ÇANKAYA, Alparslan İNCE, Hacı Ali ÇAKICI, Berkay ÖZYURT*
Investigation of the Relationship Between Role Ambiguity and Burnout Levels in Team Athletes
Takım Sporları ile İlgilenen Sporcularda Rol Belirsizliği ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
- 60 *Begüm YETİŞER*
Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Konusunu İçeren Medya Yayınlarının İçerik Analizi ile İncelenmesi
Content Analysis of Public Service Announcements That Focus on Violence Against Women
- 98 *Merve ERCAN*
Engelli Bireylerin Kent Vatandaşlığı Deneyimleri Eksenine Bir Çalışma
A Study on the Axis of Disabled People's Experiences of Urban Citizenship
- 126 *Gülenay PINARBAŞI*
New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması Olarak Astroloji ve Facebook'ta Kullanımının Betimsel Analizi
A Description Analysis of the Location of Astrology From New Age Applications-Beliefs on Facebook
- 175 *Mustafa YELER, Gürbüz OCAK*
5. Sınıf Sosyal Bilgiler Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Kazanımlarına İlişkin Eğitim Durumlarının İncelenmesi: Durum Çalışması
Investigation of Educational Situations Related to Effective Citizenship Learning Area Achievements in 5th Grade Social Studies Course: A Case Study
- 223 *Yeşim SÜRME LİOĞLU, Mukaddes ERDEM*
Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeğinin Geliştirilmesi
Development of Design Thinking Scale in Teaching

- 255 Sümeyra CEYHAN, Olcay OKUN
Psikolojik Sermaye ile Çalışan Sesliliği Arasındaki İlişkide Algılanan Stresin Aracılık Rolü: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma
The Mediating Role of Perceived Stress in the Relationship Between Psychological Capital and Employee Voice: A Research in the Service Sector
- 277 İlayda KİMZAN, Arzu ARIKAN
Erken Çocukluk Dönemi Bağlamında Geleceğin Öğretmenlerinin Cinsiyetçi Tutumları
Sexist Attitudes of Future Teachers in the Context of the Early Childhood Period
- 308 Burak SAĞIRKAYA
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilere Uygulanan Pedagojik Müzik Terapi Tekniklerine Yönelik Bakış Açıları
Special Education Teachers' Perspectives on the Use of Pedagogical Music Therapy/Techniques for Students with Special Needs
- 348 Songül TÜMKAYA, Ersin ÇOPUR
Suriyeli Ebeveynlerin İlkokulda Aile Katılımına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi
Investigation of Syrian Parents' Views on Parental Involvement in Primary School
- 382 Hanife Kübra YILMAZTÜRK YILDIRIM
Evli Çiftlerde Bağlanma Stillerinin ve Ontolojik İyi Oluşun Cinsel Doyum Üzerine Etkisi
In Married Couples Attachment Styles' and Ontological Well-being's Effect on Sexual Satisfaction
- 405 Boran TOKER, Mehmet Bahadır KALIPÇI
Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği
Evaluation of the Quality of Life of University Students: Akdeniz University Case
- 431 Emre YILDIZ, Gülşen KOÇAK
Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Akademik ve Laboratuvar Başarılarına Etkisinin İncelenmesi
Investigation of the Effect of Writing to Learn Activities on Academic and Laboratory Achievement of Preservice Science Teachers
- 459 Sevda SOLAK, Tülü'n MALKOÇ, Hakan BAĞCI
2008-2018 Arasında Yayımlanmış Okul Öncesi Şarkı Dağarcığının İncelenmesi
Examination of Pre-School Song Repertoire Published Between 2008-2018
- 485 Ali ÇİBİR, Yeliz YAZGAN
ASSURE Öğretim Tasarım Modeline Dayalı Ders Tasarımının İlkokul İkinci Sınıfta Zihinden Toplama İşlemindeki Başarıya Etkisi
The Effect of The Course Design Based on ASSURE Instructional Design Model on Success in Mental Addition in the Second Grade

- 521 *Çağdaş IŞIKAY, Soner TASLAK*
İşyeri Nezaketsizliği: Ulusal Literatür Üzerine Bir İçerik Analizi
Workplace Incivility: A Content Analysis on National Literature
- 553 *Selin BURÇAK GÜNER, Volkan ÖNGEL*
Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajı ve Marka Güveninin Aracılık Rolü
The Mediating Role of Brand Image and Brand Trust on The Effect of Word of Mouth Marketing on Brand Loyalty
- 589 *Gunel MAMMADOVA, Murat GÖKALP, Bedri Yavuz HATUNOĞLU*
İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programlarındaki Kazanımlarda Finansal Okuryazarlıkla İlgili Öğrencilerin Tutum ve Görüşleri
Attitudes and Opinions of Students Related to Financial Literacy in Achievements in Primary and Secondary Education Programs
- 627 *Venhar Melda HASSAMANCIOĞLU*
Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Kentsel Açık-Yeşil Alan Yönetimi Stratejilerinin Değerlendirilmesi
An Evaluation of Urban Green Space Management Strategies of Local Governments in Turkey
- 657 *Ferhat Şirin SÖKMEN*
Finansal Derinliğin Kırılgan Beşli Ekonomileri Üzerindeki Etkisi
The Effect of Financial Depth on Fragile Five Economies
- 681 *Gamze ŞEKEROĞLU, Esra KIZILOĞLU*
Davranışsal Finans: Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezlerle İlişkin İçerik Analizi
Behavioral Finance: Content Analysis Related to Graduate Thesis Written in Turkey
- 702 *Belgin LİMAN*
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Öğrencilerin Duygu Düzenleme ve Duygu İfade Etme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi
Examination of the Effect of Teacher-Student Relationship on Students Emotion Regulation and Emotion Expression Skills
- 727 *Eduard MELNİKAU*
Towards Transformation of Communication Strategy in Dealing with Russian Propaganda
Rus Propagandasıyla Mücadelede İletişim Stratejisinin Dönüşümüne Doğru
- 750 *Mehmet Ali KOÇAKOĞLU*
Belt And Road Initiative and Turkey China Relationships Through Soft Power Concept
Yumuşak Güç Kavramı Bağlamında Kuşak Yol Girişimi ve Türkiye Çin İlişkileri

- 777 Enes APAYDIN, Fatih ALTUN
Sosyal Girişimcilik ile Sosyal Hizmet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi
Evaluating the Relationship Between Social Entrepreneurship and Social Work
- 804 Ezgi MOR DİRLİK, Seval KARTAL, Özge ALTINTAŞ
**Uluslararası Test Standartlarının ve Yönergelerinin Sistematik ve Karşılaştırılmalı İnce-
lenmesi**
A Systematic and Comparative Review of International Test Standards and Guidelines
- 831 Enes ÖZ
**Amaçlar ve Sonuçlar Bağlamında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Ulaştırma Poli-
tikası**
Transport Policy in the First Five-Year Development Plan in the Context of Objectives and Results
- 856 Hatice BUDAK
Darağacında Bir Serdengeçti Davası: Medeniyet ve Mekân Bağlamında Ayasofya
A Serdengeçti Case on A Scaffold: Hagia Sophia Within the Context of Civilization and Place
- 895 Melis KAYTAZ YİĞİT
Kişisel Markalaşma Üzerine Bir Derleme Çalışması
A Literature Review on Personal Branding
- 929 Baran YILDIRIM
Konukseverlik Etiğinin İlişkisel Analizi ve Hakikatler Etiği
Relational Analysis of Hospitality Ethic and The Ethic of Truths
- 958 Arzu GÜÇLÜ, Halis ÖZERK
**Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Örgün Eğitim Kurumları Kapsamında Cinsel Sağ-
lık Eğitimlerine İlişkin Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**
*The Evaluation and Investigation of the Sexual Health Education Given in Schools in Turkey
Between the Years 2000-2018*
- 983 Hüseyin ERCAN
**Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebe Sisteminin Yeni Kamu Mali Yönetimi Açısından De-
ęerlendirilmesi**
*Evaluation of the Accrual Based Government Accounting System in Terms of New Public Financial
Management*
- 1001 Kadir AYDIN
**Muhasebe Bilgi Sistemi ve Kaynak Kullanım Muhasebesinin Yönetim Kararları Üzerin-
deki Etkisi**
*Influence of Accounting Information System and Resource Using Accounting on Management De-
cisions*

Editörden

Yayın hayatına başladığı 2011 yılından beri araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2021 yılının yedinci sayısı olan 39. sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

Bu sayımızda da topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 35 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi 2020 yılından itibaren aylık periyotta yılda 12 iki sayı olarak çıkarılmaktadır. Bunun yanı sıra belirli konuları içeren özel sayılarda yayınlayarak daha fazla araştırmacının yayınlarını okuyuculara ulaştırmak için yoğun bir çaba içerisindeyiz. Bu yoğun çaba içerisinde yazarlarımızdan gelen taleplerin en hassas şekilde karşılanması için de elimizden geleni yapmak için çabaladığımızın bilinmesini isteriz. Bu noktada dergimize çalışma gönderen ve göndermeyi düşünen değerli araştırmacıların özellikle www.opusjournal.net adresinden yapmış olduğumuz duyuruları mutlaka incelemelerini önemle rica ederiz.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 39. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür eder, tüm yazarlarımıza; huzur, başarı ve sağlık dileriz.

Editörler

Reflection of the Accession Process of Turkey to European Union on Doctoral Theses Written About Foreign Language Education in Turkey 1987-2017¹

DOI: 10.26466/opus.826337

*

Çağlar Demir*

* Öğr. Gör. Dr., Yabancı Diller Yüksekokulu, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye
E-Mail: erkandemir508@hotmail.com ORCID: [0000-0002-3447-9596](https://orcid.org/0000-0002-3447-9596)

Abstract

The European Union is the most important political and social integration of the 20th century. EU member countries have worked to develop common policies not only in the field of economy, but also in social, cultural, political and educational fields. In the European Union member countries, foreign language teaching is one of the most important topics in the field of education. European Union accepted Turkey as a candidate country in the enlargement process. With Turkey's full EU membership process which started in 2005, importance of foreign language education increased in all educational institutions in Turkey. Ministry of National Education and Universities have carried out and implemented studies on pre-school language education, curriculum, language teaching methods, and foreign language teacher education within the scope of language education. Undoubtedly, academic studies on foreign language teaching play an active role for a successful language education. In this study, how Turkey's EU membership process is reflected in the doctoral theses on foreign language education published in 1987-2017 and how the research topics in doctoral theses changed with the start of the membership process were investigated. Document analysis technique was used in the research. Since the universe was used as a sample in the study, it is a study of complete inventory. 58 doctoral theses were examined. They were analyzed in terms of titles. Practical and concrete proposals related to foreign language teaching in Turkey were presented in accordance with the results obtained in the light of findings of the research. The study shows that with the effect of the Turkey's accession process to European Union full membership, research topics in doctoral dissertations have changed and focal points in PhD theses were determined as foreign language teaching, Creative writing skills, Creative thinking skills, Understanding By Design, Mobile Multimedia Support, Web based Foreign Language Teaching, Detailing Theory, Intercultural Communication.

Keywords: Turkey, European Union, Foreign Language Education, Doctoral theses.

¹ This study is based on my doctoral thesis 'Holistic Analysis of Postgraduate Theses on Foreign Language Teaching in Turkey with Actor Technic Perspective.'

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Geçiş Sürecinin Türkiye'de Yabancı Dil Öğretimi Üzerine Yazılan Doktora Tezlerine Yansıması 1987-2017

*

Öz

Avrupa Birliği, 20.yüzyılın en önemli siyasi ve sosyal entegrasyonudur. AB üyesi ülkeler, sadece ekonomi alanında değil, sosyal, kültürel ve siyasal ve eğitim alanlarında ortak politikalar geliştirmek için çalışmalar yürütmüşlerdir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde, yabancı dil öğretimi, eğitim alanındaki en önemli başlıklardan biridir. Avrupa Birliği genişleme sürecine Türkiye'yi de aday ülke olarak kabul etmiştir.2005 yılında başlayan AB tam üyelik süreci ile beraber Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarında yabancı dil eğitimine önem artmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumuna bağlı Üniversiteler, dil eğitimi kapsamında, okul öncesi dil eğitimi, müfredat, dil öğretim metodları, yabancı dil öğretmeni eğitimi başlıklarında çalışmalar yapmış ve hayata geçirmişlerdir. Yabancı dil öğretimi konusunda yapılan akademik çalışmalar, hiç şüphesiz, başarılı bir dil eğitimi için etkin rol oynamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin Türkiye'de yabancı dil eğitimi üzerine 1987-2017 arası yapılan doktora tezlerine nasıl yansıdığı, tezlerdeki konuların üyelik sürecinin başlanması ile nasıl değişiklik gösterdiği araştırılmıştır. Araştırma'da doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada evren, örneklem olarak kullanıldığından, araştırma bir tam sayım çalışmasıdır. 58 doktora tezi incelenmiştir. Tezler, araştırma konuları açısından incelenmiştir. Analizler doğrultusunda sonuçlar tartışılıp elde edilen bulguların ışığında Türkiye'deki yabancı dil öğretimi ile ilgili araştırma ve uygulamaya dönük somut öneriler sunulmuştur. Bu çalışma, Avrupa Birliği tam üyelik sürecinde yabancı dil öğretimi ile ilgili doktora tezlerinde araştırma alanları değişmiş ve odaklanılan konuların, yaratıcı düşünme ve yazma becerileri, Anlama temelli Tasarım, Taşınabilir Multi-media desteği, Web tabanlı Yabancı Dil Öğretimi, Ayrıştırılma Teorisi, kültürlerarası iletişim olduğunu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Yabancı Dil Eğitimi, Doktora Tezleri.

Introduction

The 20th century witnessed great changes in the social, economic and political lives of countries with the impact of dazzling developments in science and technology. In the balance of power in the world, European countries started economic cooperation after the second world war and established the European Coal and Steel Community. Founded by West Germany, France, Belgium, the Netherlands, Italy and Luxembourg, this community has today transformed into the European Union, a multinational community that includes social, cultural and political dimensions as well as its economic dimension (Sağlam, 2017).

European Union that the way to become a stronger union was through enlargement and accepted 'Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia, Slovenia, Lithuania, Latvia, Estonia, Malta and GCASC' (Çakmak, 2006, p.84) to full membership. Turkey wanted the modernization process inherited from the Ottoman Empire to be crowned with EU membership and political, social, military and took concrete steps in the field of law, policy, military, social life and education. EU desired to see Turkey in this organization with its young population, important geographical position and dynamic economy. EU - Turkey relations which started in 1963 reached a critical stage in 2004. In December 17, 2004 the European Council, at the final declaration of the summit in Brussels, declared that Turkey fulfilled the Copenhagen political criteria to start full membership negotiations (Sayın, 2016, p.48).

One of the issues that the European Union particularly dwells upon is education. The opportunities offered by the EU in the field of education are international education, vocational education, exchange programs, innovative education and training programs, the use of new technologies in education and the mutual recognition of diplomas, a network of academicians and a consultation platform for professional expertise, comparison and policy making (Cansever, 2009). In addition to ensuring economic, social and political integration, the European Union has provided economic support to member countries to implement Comenius School Projects among European Union countries in order to establish common educational goals, to consolidate peace by establishing European Citizenship, and to ensure employment within the Union in the long term (Kulaksız, 2010

P.8) As all other European Union member states, Turkey, to solve the problems of the education system and better quality of discourse globally to establish an educational system and policies, has restructured the education system at all levels with the human and financial support of various supranational organizations like EU, OECD and World Bank, actors of globalization since 2003. First of all, the teaching programs / curriculums were renewed on the axis of constructivism, student-centered education and multiple intelligences (Çelik, 2012). Besides, the competencies and skills aimed to be acquired by students with the curriculum are as follows: communication in mother tongue, communication in foreign languages, mathematics competence, science and technology competence, digital competence, learning to learn, taking initiative and entrepreneurship perception, social and public competencies, cultural awareness (MEB, 2017, p.8).

With the effect of European Union accession process and globalization, Turkey conceived that its social development and progress lie in scientific studies and strong communication with outer world and took concrete steps in higher and secondary, primary education to provide effective foreign language education. It made arrangements in language teaching methods, foreign language teacher training, foreign language course hours and teaching materials. In Turkey's EU accession process, foreign language education program was revised in 2005 and changes have been made in terms of aims, content, teaching-learning process and evaluation. The changes in this program have been influenced by the constructivist philosophy. In this context, subject-based language learning such as mathematics, geography and music, cooperative learning and drama practices, and performance-based assessment programs were encouraged to make foreign language education more effective (Sağlam, 2011).

Various academic studies on language teaching in Turkey have been done in language departments of Turkish universities in order to contribute to language education in Turkey and literature. In particular, with the effect of EU vision, language studies have been given great significance. This study explores what areas doctoral theses on foreign language teaching center upon, what research topics have been given emphasis after 2004, when EU-Turkey full membership process started, what topics can be worked on for further academic studies.

Literature Review

This section involves recent reviews about Turkey-EU relations and the effects of Turkey-EU relations on Turkish education system.

Turkey's Accession Process to European Union Membership and its Effects on Turkey's Education System

European Union was founded in 1993 to integrate European countries to protect, sustain and empower EU member countries' economy in the competitive global economy. Schuller (2009) states that The Lisbon Agenda (2000) established for the European Union the goal to become the most competitive economy in the world in 2010. European people were also concerned about security and defense. So it is also called a political union. The goals and values of the EU can be stated as;

- promote peace, its values and the well-being of its citizens
- offer freedom, security and justice without internal borders
- sustainable development based on balanced economic growth and price stability, a highly competitive market economy with full employment and social progress, and environmental protection
- combat social exclusion and discrimination
- promote scientific and technological progress
- enhance economic, social and territorial cohesion and solidarity among EU countries
- respect its rich cultural and linguistic diversity
- establish an economic and monetary union whose currency is the Euro (The EU in Brief, 2019).

One of the countries aiming at joining the EU membership is Turkey for its goal, as other EU member countries, is to develop social, economic and cultural lives of the citizens by making improvements in all its organizations and law. The best way for Turkey to make structural and management reforms was to take EU as a model. So, Turkey started negotiations for full membership with EU in 2005.

When Turkey's accession process to EU is analysed, it goes without saying that Turkey has shown a significant performance in adopting EU

membership principles. EU Brussels Summit held on 17-18 June 2004, including comprehensive constitutional amendment held in May, Turkey's reform process, which welcomed the progress made so far and the Turkish government has received the support of their efforts in this direction (Özer, 2009, p.97). Within the context of EU membership, Turkey fulfilled the commitment about the 26th chapter related to education and culture. With this chapter, EU 'envisages to promote cooperation within the framework of common policies such as, increasing the quality of education, educational attainment, employability, cultural dialogue, preserving the cultural richness, common cultural heritage and to strengthen and support cooperation activities between member states' (Chapter-26-Education and Culture, 2020).

European Union aims to have a well educated European youth and community. That is why, this organization produced new policies about education. European Union pinpoints ' the quality and efficiency of life-long learning and mobility, equity and citizenship, innovation and creativity' (Miller, 2017, p.23). As an important EU candidate country, Turkey also took decisive actions to provide good education with its young population in accordance with EU education goals. In that respect, Ministry of National Education and Higher Education 'aims to cooperate in multinational education, training and youth activities, foreign education and exchange opportunities, innovative education and training project opportunities, creating academic and vocational expertise networks, implementing a common vocational education policy and spreading vocational education 'within the framework of relations with the EU' (Kulaksız, 2010 p.76). In particular, foreign language teaching was of crucial importance for The Council of Europe for 'English has an undisputed economic usefulness in the European labour market' (Gazzola, 2016, p.7). European Union dwells on the significance of English language in intercultural communication for 'the teaching of English, and of all linguistic varieties in the same position, should be dealt with specifically, in particular with respect to its functions in plurilingual education and intercultural communication' (Language Policy Division, 2007, p.30). EU also urges member countries to provide foreign language education for preschool

children. It is stated in Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment;

'The Council of Europe recognised the importance of the life-long provision for language learning for all at an early stage. In a series of projects over many years it has provided a forum for all those involved in policy making to come together with teachers, teacher trainers and support services to formulate policies and translate them into concrete objectives and practical ways of achieving them. The Council helps member states to implement reforms and encourages innovation in language teaching and teacher training. In general, it facilitates the pooling of international experience and expertise, and promotes a coherent, learner-centred methodology which integrates aims, content, teaching, learning and assessment in a harmonious approach based on common principles. The Council of Europe attaches considerable importance to promoting linguistic diversity in Europe and has assisted member states in producing planning instruments to promote the teaching of almost thirty national and regional languages' (Bailly, S and Devitt, S and Gremmo, MJ ed.2001, p.7).

Turkish education policy, curriculum design and foreign language education have undergone remarkable changes for the last two decades. Second language teaching in Turkey started to be taught at fourth grade in 1998 and lowered to second class at primary school in the 2013-2014 academic year. The weekly course schedule of the primary education institutions (elementary and junior high schools) was changed with the decision of the Board of Education of Ministry of Education, dated 25 June 2012 and numbered 69. The weekly course schedules of primary education institutions (primary and secondary) started to be applied gradually starting from the fifth grade (Demir, 2020). With the acceptance of the lifelong Learning Strategy, Bologna Process, National Youth and Sports Policy Paper, UNESCO Convention on Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Bologna Process, Multilingualism and Cultural Right, Institute of Living Languages, Turkey has transformed its education system in the positive way. Turkish students, teachers and academics have had the chance to join Erasmus programmes. In that way, they broaden their horizon in different European countries by interacting with the teaching staff and students from different parts of the world.

EU Membership and Turkish Higher Education

Global economy demands innovation, knowledge, know-how, well-informed students from universities in the world. European Union has made considerable investment in education from pre-schooling to university and doctoral levels to secure its position in the competitive global economy and implemented Bologna process which 'has expanded into a number of areas to promote the European Higher Education Area. It is also now linked to the "Lisbon Strategy" or "Lisbon Agenda", which was signed in 2000 by the heads of governments of the European Union during the Portuguese presidency, and which aims to promote growth and employment in Europe in order to transform the European Union into the most competitive economy in the world by 2010' (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association, 2008). Higher education is crucial for European Union for production of knowledge brings prosperity. Mazza (2008, p.49) stresses that having traditionally been at the core of knowledge production within nation states, they are expected to play a role tomorrow in the ambitious move towards a European knowledge economy. Bologna process is so significant for the improvements of higher education in all European countries and EU member countries in terms of producing knowledge and students and academics' interaction with EU students and academics as Navracsics (European Commission/EACEA/Eurydice,2015) states;

'Education has a pivotal role to play in helping them find their place in the labour market and society as a whole, and the Bologna Process must contribute to that. Its continued development, especially of its social dimension, is essential to the future prosperity, wellbeing and sustainability of our higher education systems and societies. The Bologna Process has created a space for dialogue and cooperation which reaches far beyond Europe' (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association, 2008).

Turkish National Education and Council of Higher Education determined their education strategy in EU Bologna process and took concrete steps to meet the expectations of Turkish state, the young generation and companies. For the last decade, when the financing of higher education in Turkey is analysed, it is noteworthy that Turkey has made great effort to

support tertiary education as it is emphasized in Bologna Process implementation report: 'Countries that have different levels of GDP per capita and annual expenditure per student make a similar relative financial effort towards tertiary education. For instance, Turkey spends slightly more than 50 % of its GDP per capita on each tertiary student which is nearly as much as Denmark and slightly more than Sweden while its GDP per capita and annual expenditure per student are less than half of the one in these two countries in 2011' (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015, p.44).

Turkey's accession process to EU membership also affected language course contents and academic research areas in foreign language education at master's and doctoral levels. This study examines how research topics in doctoral theses have changed by years, in particular, from 2005 to 2017 and what topics are placed more emphasis in these theses.

Methodology of the Research

Document analysis technique was used with the support of quality research technique. Document analysis is a qualitative research method used to diligently and systematically analyze the content of written documents (Wach, 2013, as cited in Kiral, p.4 2020). Document analysis is a systematic method used to examine and evaluate all documents, both printed and electronic materials. Like other methods used in qualitative research, document analysis requires the analysis and interpretation of data in order to make sense, create an understanding about the relevant topic, and develop empirical knowledge (Corbin and Strauss, 2008, as cited in Kiral, 2020). YOK (Higher Education Council of Turkey) Thesis Database was be used for data collection. Population is comprised of 58 doctoral thesis on foreign language teaching published between 1987-2017. As the thesis study started as of the end of 2017, it is aimed to determine the changes in the historical process of doctoral theses subjects and academic studies in the field of foreign language education by considering a 30-year period from the most recent data back to 1987. Research is a study of complete inventory for population sample in this study. Sample properties are shown in Table 1. Research is a study of complete inventory for population sample in this study. Sample properties are shown in Table 1.

Table 1. Sample Properties

Years	PhD Thesis
2017	2
2016	3
2015	3
2014	2
2013	5
2012	3
2011	4
2010	4
2009	3
2008	3
2007	1
2006	1
2005	0
2004	3
2003	5
2002	3
2001	3
2000	0
1999	5
1998	1
1997	0
1996	1
1995	1
1994	0
1993	1
1992	0
1991	0
1990	0
1989	0
1988	1
1987	0
Total	58

As shown in Table 1, 58 doctoral theses on language teaching were conducted between 1987 and 2017. According to the table, it is seen that the number of doctoral theses on language teaching increased significantly between 2004 and 2017. This situation can be associated with the increase in importance to higher education and doctoral studies with the start of the EU process.

Findings Related to the Titles of Doctoral Theses

The findings related to the titles of PhD theses on foreign language teaching in Turkey between 1987-2017 are shown in Table 2.

Table 2. Titles of PhD Theses on Foreign Language Education by Years.

Year	Title
1988	Programmatic Teaching in Second Language Teaching
1993	Comparison of the Principles and Techniques applied in Foreign Language Teaching in Private Secondary Education Institutions in terms of some Variables
1995	New Trends in Second Language Teaching and Teaching French in Turkey
1996	Communicative Approach to Foreign Language Teaching and Effect of Grammar-Translation Method on Student Achievement
1998	Literature Teaching with Deconstruction and Semiotics Approaches in the Classes of Foreign Language Education: Short Stories and Two Novels of D. H. Lawrence
1999	Teaching EFL Through English or Content: Implications for Second Language Learning
1999	Comparison of the Effect of Modular Teaching Method and Second Language Teaching on the Success of Students in Second Language Teaching (F.Ü. Technical Education Faculty)
1999	Acquisition of Reading Comprehension Skills in Second Language Teaching
1999	The Problem of Educational Policy in Second Language Teaching and a New Approach
1999	Causes of Anxiety in Speaking and Writing Lessons in Second Language Learning
2001	Research on the Effect of Anxiety on Foreign Language Teaching
2001	An Evaluation of Foreign Language Teaching in terms of some Variables at an Early Age
2001	The Relationship between Collaboration and Professional Development: Possible Effects of EFL Student Teacher/Supervising Teacher Dialogue on the Belief and Instructional Practices of the EFL Supervising Teachers
2002	Textbook Proposal for Teachers and Students for the Lesson, 'Approaches in Second Language Teaching in English Language Teaching Departments of Education Faculties.'
2002	Short Story Analysis with Structuralist Method in Foreign Language Teaching
2002	Learning Strategies and Foreign Language Teaching at an Early Age in Turkish Education: The Case of Galatasaray
2003	Foreign Language Teaching and Reflections after Structuralism
2003	(in German) Computer Usage Areas and Possibilities in Second Language Teaching
2003	The Place and Importance of Drama in Foreign Language Teaching
2003	Case Study about an Autistic Child Learning a Foreign Language
2003	Action-Oriented Approach to Children in Foreign Language Teaching
2004	Relationship between Personality and Language Learning and Teaching
2004	The Linguistic Examination of Idioms in Modern Arabic and its Place in Foreign Language Teaching

Table 2. Titles of PhD Theses on Foreign Language Education by Years.

Year	Title
2004	Learning Styles of Student-Teacher in English Language Teaching Departments in Some Faculties of Education with respect to Foreign Language Learning and Teaching
2006	The Effects of "Clustering" Written Expression Technique on Student Attitude and Success in Achieving Second Language Teaching
2007	Implications of Second Language Learning in terms of Turkey's Cultural Integration into the EU: A Survey Study on EFL Learners in Turkey
2008	Application of Alternative Methods in Foreign Language Teaching with German Literary Texts
2008	Foreign Language Learning at early ages: A Study on Factors Affecting Foreign Language Learning of Preschool Children
2008	French Text and Discourse Analysis in Foreign Language Teaching: Reading Methods for Non-Literary Texts
2009	The Effect of European Union Accession Process, the EU General Education Policy and EU Foreign Language Policies on Second Language Education and Policies in Turkey
2009	The Effects of Creative Writing on Success and Writing in Foreign Language Teaching
2009	According to Detailing Theory, the Effect of Materials on Students' Academic Achievement and Retention of Learning in Foreign Language Learning
2010	The Effect of Mother Tongue on Foreign Language Learning and Success as a Motivation Factor
2010	The Effect of Foreign Language Education and Mother Tongue Education Starting at the Same Time on the Basic Language Skills of Primary School First Grade Students
2010	The Effect of Formative Assessment on Learners' Test Anxiety and Assessment Preferences in EFL Context
2010	Speech Act in Foreign Language Teaching
2011	Level of Realization of Affective objectives of Primary School First Grade Foreign Language Teaching Programs about Foreign Language Education to Students
2011	Evaluation of Design and Application Process of Computer Programs Used in Foreign Language Teaching
2011	Learning Objects in Web-Based Foreign Language Teaching (Effect on Achievement, Persistence and Attitudes)
2011	An Investigation into the Implementation of Alternative Assessment in the Young Learner Classroom

Table 2: Titles of PhD Theses on Foreign Language Education by Years.

Year	Title
2012	The place of Idioms in Turkish and German in Daily Communication and their Reflections on Foreign Language Teaching
2012	Relationship Between Anxiety, Shyness, Strategy and Academic Success in Second Language Learning
2012	The Effect of Mobile Multimedia Support for Printed Materials on Vocabulary Learning and Motivation in Second Language Teaching
2013	Function of Translation in Second Language Teaching
2013	The Place of Written Expression in New Approaches to Foreign Language Teaching in French: Implementation of Common European Framework of Reference for Language Education and Action-Oriented Approach for Languages
2013	Intercultural Reading and Developing Reading Skills in Intercultural Interactive Second Language Teaching
2013	The Effect of Differentiated Second Language Teaching on Achievement, Critical Thinking and Creativity in Gifted Students
2013	Improving Preservice English Language Teachers' ICT Skills and Developing Positive Attitudes towards the Use of Technology in Language Teaching Through an Online Course
2014	Silence in Foreign Language Learning: Analysis of Risk Taking Behaviors of Students of English Class as a Foreign language education: A Case Study of Atatürk University English Language Teaching Program
2014	Anxiety on Learning Turkish as a Second Language and The Effect of Anxiety on Foreign Language Achievement
2015	An Investigation into the Applicability of Chomsky's Cognitive Language Approach to Foreign Language Education
2015	The Effect of Model-Based Lesson on Writing Skills in Foreign Language Teaching
2015	The Effects of Vocabulary Building with Emotion- Based Memory Strategies and Practices on Performance and Acquiring Levels of Students in Foreign Language Teaching
2016	Investigation about the Effects of Ubd (Understanding Based Design) Practices Based on Action Research in Foreign Language Teaching on Teachers and Students
2016	Investigating Factors Related to the Use of Self-Regulated L2 Learning Strategies in a Second Language Education Context
2016	Investigation of the Effect of Authentic Task Oriented Applications on Foreign Language Education
2017	Intercultural Communication in Foreign Language Teaching: Examinations of Teachers' Views in Turkey and France Case Studies
2017	Teaching and Learning of Vocabulary in Primary Schools for Teaching French as a Second Language according to EU Common Application Text

According to Table 2, when the titles of the doctoral theses prepared in the foreign language education are examined, foreign language education and foreign language learning are the concepts clearly presented in all of the titles of the dissertations prepared between 1987 and 2003. However, these concepts are not seen in all of the titles of

the doctoral theses prepared between 2004-2017. On the other hand, teaching methods and techniques, current approaches in foreign language education and new trends, what students benefit from foreign language learning, foreign language education in early age, second language education for individuals in need of special education, culture in second language education, factors affecting learning, foreign language learning, anxiety, personality, learning styles and shyness concepts are used in the titles of doctoral theses. It is observed that in doctoral theses, studies on the transition process to European Union in foreign language education started to be conducted in 2005. The issues that are examined in doctoral theses have changed with the effect of Turkey-EU membership negotiations. These issues are;

- Creative writing skills
- Creative thinking skills
- Understanding By Design
- Mobile Multimedia Support
- Web based Foreign Language Teaching
- Detailing Theory
- Intercultural Communication

Discussion and Conclusion

Member countries of European Union have common educational objectives. In the membership process to EU, Turkey took decisive steps and made regulations in all areas, such as science, research, financial control, food security, energy, foreign policies, agriculture, laws of companies. Education is a primary issue for EU countries and Turkey for being a society of knowledge is the key of prosperity and civilization. Turkey has made significant improvements in all the organizations to meet the requirements of EU education chapter and made rearrangement in the lesson programmes. The pivotal points of EU education policies are critical thinking, creativity, competence in digital education, use of technology, communication skills, entrepreneurship, constructivism, student-centered education and multiple intelligences theory and foreign language education. As stated in this study, ministry of Turkish national education and

higher education took these concepts into consideration and scheduled new courses in the new Turkish educational program. In particular, foreign language teaching in Turkey as in EU member countries is a significant issue which the educators, academics, and the ministry of National Education work on. Turkey changed curriculum and rearranged weekly language course hours. Lifelong Education programmes have been implemented by Higher Education and Ministry of National Education, which give teachers and student opportunities to learn European culture and practice English and other European languages.

Postgraduate studies on foreign language education in Turkey have gained more importance for these studies bring solutions for the problems in foreign language education in Turkey and provide useful insight for effective foreign language education. When the reflections of Turkey's accession process to EU membership on doctoral theses related to foreign language education are analysed, the published doctoral theses on foreign language teaching in Turkey after 2004 center upon the learner, the use of technology, current approaches, alternative methods and techniques for better and more effective second language learning and teaching, and communication. European Union gives importance to the use of communication in learning a foreign language, intercultural communication and foreign language education for preschool children. In the study, it is found out that there are doctoral studies on intercultural communication and language education at early ages.

Pre-school education is a crucial period in terms of language acquisition. In this period, children should receive foreign language education for they can learn more quickly, easily and permanently. It can be seen that the child's being in an environment full of language rich stimuli, the interaction of peers and playing various games help him/her easily acquire language. This study shows that there is one doctoral thesis on foreign language learning in preschool education in Turkey, which was published in 2008 'Foreign Language Learning at early ages: A Study on Factors Affecting Foreign Language Learning of Preschool Children.' It is obvious that there have not been any academic research on the proficiency and motivation of language teachers in pre-school education.

Successful foreign language teaching lies in using creative and critical thinking skills effectively. In foreign language classes, students tend to avoid asking questions. Learners' being critical thinkers help them activate their communicative competence and performance. As mentioned in the article, one of the main points in foreign language education European Union attaches importance is critical thinking in foreign language education. In this study, it was found out that the when doctoral theses published in Turkey are examined, there is one doctoral thesis on critical thinking in foreign language education, which was published in 2013: 'The Effect of Differentiated Foreign Language Teaching on the Effect of Learning Level, Critical Thinking and Creativity of Gifted Students.' There is a need to explore foreign language acquisition with critical thinking technique at the primary education level. Doctoral theses on foreign language education in Turkey are focused only on undergraduate students, gifted students and high school students.

In conclusion, this study specifically explored how Turkey's EU full membership process affected doctoral studies on foreign language education and what research topics in doctoral theses related to foreign language education academics worked on between 1987 and 2017. It is clear that the number of doctoral theses on language teaching increased significantly between 2004 and 2017. This situation can be associated with the increase in importance to higher education and doctoral studies with the start of the EU process. This study shows that In Turkey's transition process to EU membership, the research topics in doctoral theses on foreign language teaching mostly focused on are creative writing skills, creative thinking skills, Understanding by design, Mobile Multimedia Support, Web-based Foreign language teaching, Detailing Theory, Intercultural Communication.

The following topics can also be suggested for further academic studies:

- The effects of Lifelong Learning Programmes on the language acquisition of Turkish students and teachers.
- The effects of Bologna process on English proficiency levels of University students in Turkey

- Comparison between foreign language education of EU member developing countries and Turkey in terms of actors (students and teachers)
- Transformative language learning In Europe and its applicability in Turkey
- Digital language education in Europe and Turkey.

Kaynakça / References

- Bailly, S ., Devit, S., Gremmo, MJ. , Heyworth, F., Hopkins, A., Jones, B., Makosch, M.and Riley, P. and Stoks, G. and Trim, J. (Ed.) (2001). *Common european framework of reference for languages: learning, teaching, assessment*, Council of Europe, Language Policy Division, Strasbourg.
- Cansever, BA. (2009). Educational policies of european union and evaluation of turkey's adaptation process to these policie., *International Online Journal of Educational Sciences*, 1 (1), 222-232.
- Çakmak, ÖA. (2006). Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme süreci: Yeni üye ülkeler ve türkiye'nin rekabet durumları. *Gazi Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8(1), 79-94.
- Çelik,Z. (2012). *The transformations experimented within the Turkish Education System in the context of policy and implementation: the case 2004 curriculum reform*, Doctoral Thesis, Institute of Social Sciences, Hacettepe University, Ankara.
- Chapter-26-Education and Culture, (2020). *Financial and Social Policies*. Department of Economic, Directorate for EU Affairs, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, retrieved April 10, 2020, from https://www.ab.gov.tr/chapter-26-education-and-culture_91_en.html
- Council of Higher Education, Thesis Center, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Demir, Ç. (2020). *Holistic analysis of postgraduate theses on foreign language teaching in turkey with actor-technic perspective 1987-2017*. published PhD thesis, Istanbul Aydın University, Istanbul.
- EU in Brief, (2019). *Goals and values of the EU*. European Union Official Website, retrieved May 10, 2020, from https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en.
- European Commission/EACEA/Eurydice, (2015). *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg:

- Publications Office of the European Union, retrieved May 3, 2020, from https://uluslararasi.yok.gov.tr/Documents/Uluslararasi-lasma/uygulama_raporu_2015.pdf
- Gazzola, M. (2016). *Research for cult committee european strategy for multilingualism:benefits and costs research group in languages and economics ("REAL" Group)*. Department of Eucation Studies of Humboldt-Universität zu Berlin, and Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, Slovenia.
- Kulaksız, E. (2010). *Participants opinions on the implementation of the EU comenius Turkey*. Doctoral Thesis, University of Social Sciences, University of Kocaeli.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Language Policy Division, (2007). *From linguistic diversity to plurilingual education. guide fort he development of language education policies in Euro*. Strasbourg: Council of Europe, retrieved February 3, 2021 from, <https://rm.coe.int/16802fc1c4>.
- Mazza, C., Quattrone P., Riccaboni, A.(2008). *European Universities in Transition: Issues, Models and Case.*, UK: Edward Elgar Publishing.
- MEB, (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik* (Press announcement).Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara, retrieved January 10, 2021, from http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- Sağlam, M., Özüdoğru, F., Çıray, F. (2011). The European union education policies and their effects upon Turkish education system. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8(1), 87-109.
- Sayın, Y. (2016). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri ve müzakere fasılları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19 (2), 41-62.
- Schuller BJ., Lidbom, M. (2009). *Competitiveness of nations in the global economy. Is Europe internationally competitive?*. Economics and Management, Lithuania, Kaunas University of Technology. ISSN 1822-6515.
- Özer, MA.(2009). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin eşliğinde Türkiye. *Yönetim ve Ekonomi*,16 (1), 89-105, Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Manisa.
- Turkish Industrialists' and Businessmen's Association, (2008). *Higher Education in Turkey: Trends, Challenges, Opportunities*. TUSIAD Publication, Istanbul, retrieveMay2,2020,from https://www.iepqa.org/downloads/publications/Turkey_trends_challenges_opportunities.pdf

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Demir, Ç. (2021). Reflection of the process of Turkey to European Union on doctoral theses written about foreing language education in Turkey 1987-2017. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 18(39), 10-28. DOI: 10.26466/opus.826337

Evaluation of Service Quality in a Call Center From the Employees Perspective

DOI: 10.26466/opus.881444

*

Aysel Çetindere Filiz * – Merve Nur Atalar **

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Economics and Ad. Sci., Samsun/Türkiye

E-Posta: aysel.cetindere@omu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1810-5559](https://orcid.org/0000-0003-1810-5559)

** Master Student, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Samsun/Turkey

E-Posta: mnuratalar@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5711-340X](https://orcid.org/0000-0001-5711-340X)

Abstract

With the acceleration of competition, call centers, which have started to attract intense interest by businesses, are preferred in terms of providing services easily and at the speed desired by the customers. Call centers are service organizations designed to establish fast and long-term relationships with customers through various communication tools. Developing a common understanding of quality in call centers, which are the first contact point with the customer and have different standards in different regions, can be quite complicated because the services are abstract and the customers are included in the process. For this reason, the service quality should be measured and improved continuously. The purpose of this study is to evaluate the service quality of a call center as perceived by its employees using the seroqual scale. The data was obtained by field study with the adapted seroqual scale from the call center which is affiliated with a state bank. In this paper employees' perceptions and expectation levels were measured according to tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy dimensions and the gap scores (perceived-expectation) obtained from the measurement result were evaluated. Factor analysis, frequency distributions, correlation and paired t-tests were also used in the study. As a result of the analysis, statistically significant relationships were found in the sub-dimensions of concrete features, reliability, responsiveness and assurance.

Keywords: Service quality, call center, employees, seroqual scale.

Bir Çağrı Merkezinde Hizmet Kalitesinin Çalışanlar Perspektifinden Değerlendirilmesi

*

Öz

Rekabetin hız kazanmasıyla birlikte işletmeler tarafından yoğun bir şekilde ilgi görmeye başlayan çağrı merkezleri, kurumların kolaylıkla ve müşterilerin istediği hızda hizmet sunması bakımından tercih edilmektedir. Çağrı merkezleri çeşitli iletişim araçları ile müşterilerle hızlı ve uzun vadeli ilişkiler kurmak üzere tasarlanmış hizmet kuruluşlarıdır. Müşteri ile ilk temas noktası olan ve farklı bölgelerde farklı standartlara sahip çağrı merkezlerinde ortak bir kalite anlayışı geliştirmek, hizmetlerin soyut olması ve müşterilerin de sürece dahil edilmesi nedeniyle oldukça karmaşık olabilmektedir. Bu nedenle hizmet kalitesinin ölçülmesi ve sürekli olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, seroqual ölçeğini kullanarak bir çağrı merkezinin hizmet kalitesini çalışanlarının algıladığı şekilde değerlendirmektir. Veriler, bir devlet bankasına bağlı çağrı merkezinden uyarlanmış seroqual ölçeği ile saha çalışması yapılarak elde edilmiştir. Çalışanların algı ve beklenti düzeyleri somut özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güvence ve empati boyutlarına göre ölçülmüş ve ölçüm sonucundan elde edilen boşluk puanları (algılanan-beklenti) değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca faktör analizinden, frekans dağılımlarından, korelasyon ve eşleştirilmiş t-testlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda somut özellikler, güvenilirlik, heveslilik ve güvence alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

AnahtarKelimeler: Hizmet kalitesi, çağrı merkezi, çalışanlar, seroqual ölçeği.

Introduction

The competitive pressures faced by many growing and rapidly developing service industries have led to efforts to make service businesses more efficient. According to data from Turkey Statistical Institute to evaluate the development of the service sector in Turkey, the services sector in terms of economic activity branches, the share of Gross Domestic Product (GDP), while 48.5% in 1998, in 2018 it increased to 54.2% (Tüik, 2018). Considering this ratio, it is seen that the service sector is an important and developing area for our country. Services are offered to customers in a short time due to their nature, but success can be achieved with long-term relationships in this sector. The quality of the services provided in a short time is a fundamental factor in achieving sustainable success.

Globalization of markets, shortening of product life-cycles, more demanding customers and increased competition are some of the trends requiring the use of advanced technologies in business competition. The capability for more frequent and faster communication with current and potential customers, vendors and business partners is of critical importance in today's business climate. Technological advances are the foundation for deriving such capabilities. Given limited corporate resources on the one hand and more demanding customers on the other, reducing customer acquisition costs is a priority. Call centers make it possible to reduce these costs (Prabhaker, Sheehan and Coppett, 1997, p.222).

In recent years, both in the number of call centers in the world it has been a significant increase in both Turkey. According to 2019 Market Research regarding Call Center Industry in Turkey, the market size of the sector has increased by 21,5% compared to last year and reached 7,5 billion TL. The call center sector, and create added value and jobs created by it has become one of the most important business areas for Turkey's economy. Call center is defined as "a coordinated system consisting of people, processes, technology and strategies in which the resources of the organization and different communication channels are effectively integrated in order to create value for the customer and the organization". In simpler terms, the call center is a mechanism that enables customers and organizations to communicate with telephone, fax, e-mail,

voice response systems, internet-based systems and even video phones (Gümüş, 2002, p.134). Call centers are strategically important to many organizations because they are often the major customer interface, and they can provide a service-based competitive edge using high volume, low cost delivery via telephones. To address both budgetary and service priorities, managers are concerned with customization of their products and standardization of their processes. Customization is necessary to meet the ever-increasing expectations of consumers and to provide high levels of service quality and subsequent customer loyalty. Standardization enables employee training, consistent responses to customer enquiries, and the ability to cater to a mass market. In meeting both cost and service goals, frontline employees are usually expected to adhere to strict efficiency targets, and to accept high levels of monitoring and control while managing customer service interactions. This presents a unique and contradictory service environment (Dean and Rainnie, 2009, p.326). Lovelock (1999) explained the concept of service in two ways. The first of these is that the service is the action or performance that one party offers to the other. According to this approach, although the process may depend on a physical product, performance is not tangible and does not result in having any of the factors of production. In the second approach, services are economic activities that create value and provide benefits for customers at a certain point in time and at a certain point as a result of making a change that the customer wants. According to both approaches, service quality refers to the extent to which a service meets customer expectations. While it is easier to define a concrete product quality, it can be much more difficult to define service quality, especially because of its abstract nature. The consumer evaluates the quality of a product according to many tangibles such as style, color, label, packaging, but there are few tangible elements when purchasing a service. In most cases, the tangible elements are limited to the service provider's physical facilities, equipment and personnel.

There are visible and invisible parts in the systems established to provide service. Some authors use the terms "front office" and "back office" to refer to the visible and invisible parts of the operation. Accordingly, the front office is the visible part and the back office is the invisible part of the service (Lovelock, 1999, p.60). Front office employees' opinions

should be taken into account in improving the service quality, since front office employees affect the level of service quality through interaction with customers (Munhurrun, Naidoo and Bhiwajee, 2009, p.543). In call centers operating in the service sector, the relationships of front office employees with customers significantly affect the service quality. Call centers, which emerged as the product of the tremendous developments in information and communication technologies, can be defined as a system that allows the use of various contact channels such as telephone, internet (e-mail, online chat), fax and mail for all groups (customers, suppliers, dealers, etc.) that the company wants to contact with, directs incoming calls to a single center, and where many highly skilled personnel work together (Sariyer, 2007, p.474). The features that call centers should have to provide a world-class service are as follows (Gümüş, 2002, p.136):

- Giving customers the right to choose; customers want to retain the choice of determining what kind of service they expect. The service provided must be in line with their wishes, needs and standards.
- Ensuring access to the call center anytime and anywhere; accessibility from anywhere must be ensured 24 hours a day, 7 days a week and 52 weeks a year.
- Ensuring that customers can choose the service they want when they call their call center; a call center that allows customers to choose the service offered by their automated service menus or call center authorities.
- Personalization of an incoming phone call; every customer who reaches the call center should be provided with a service that will make them feel that they are being served only.
- Knowing customers well; employees must have all the knowledge and skills required in line with customer needs.
- To ensure that employees provide the best service; it should be ensured that call center employees have the knowledge, skill and technical equipment required for good and quality service.
- Aiming for the best and evaluating performance for this purpose; the only standard in call centers is 'excellence'. In order to achieve this perfection, success must be measured after each process and at certain intervals.

According to Osahon and Kingsley (2016), two approaches are used in the evaluation of the service quality of organizations, from the outside in and the inside out. In the outside-in approach, the focus is on the external customers (external service quality) of the institution. In the inside-out approach, the focus is on the internal customers, that is, internal processes and employees. According to this approach, the perspectives of both customers and employees and their evaluations about the institution are effective on the service quality. Employees working in call centers according to various job positions play an important role in service delivery and service quality. Because the service quality develops depending on the relations of the service personnel working on the front line with the customers. When the studies about service quality in call centers are evaluated; Munhurrun et al. (2009) used servqual model to discuss the perceptions of service quality, satisfaction and intention of continuing to work in a call center. Jaiswal (2008) stated that the perceived service quality of call centers should be measured systematically and comprehensively as a result of a qualitative research including in-depth interviews in order to understand current practices for measuring customer satisfaction and service quality in call centers in India. Dean and Rainnie (2009) put forward the views of call center employees about organizational factors that affect their ability to provide service quality to customers. Chicu et al. (2016) analyzed the determinants of customer satisfaction (management strategies, human resources management practices and results, employee behavior and efficiency, and service quality) in the call center. Kocabaş (2017) evaluated the effects of the image of customer representatives at the call center on customer satisfaction. Taşkın and Taşkın (2018) investigated the impact of call center employees' behavior on customer satisfaction and made strategic recommendations to businesses in customer relationship management.

When the studies evaluating the service quality for call centers in the literature are examined, it is seen that the perceptions of the employees responsible for the customer service process are not adequately addressed. Especially the perceptions of the front line employees regarding the service quality significantly affect the service quality provided to the customer. Therefore, the aim of the study is to reveal the perspectives of the personnel providing services within the scope of the perceived and

expected service quality levels in order to help managers in determining the measures to be taken to improve the quality of the service provided to the customer. Evaluations made according to the data to be obtained from the perspective of service personnel working on the front line at the call center will make a significant contribution to determining the measures that managers should take in order to continuously improve and diagnose the service features. At the same time, the importance levels of the factors that are effective in improving the service quality in the call center according to the perspective of the employees were also discussed in this study.

Method

This study was approved by the University's ethics committee (Date: 30.10.2020, Number: 2020/715). The study was carried out in a call center serving a state bank. Services offered in the call center; it covers many transactions such as lost/stolen card notifications, password transactions, credit card transactions, debit card transactions, telephone banking services, internet banking technical support services. The satisfaction of customers who receive support from the call center in order to benefit from the services offered by the bank is very important. With the increasing number of satisfied customers and continuing to be a customer of the bank in the future, the bank will continuously gain profit. For this reason, call center managers should be able to benefit from the opinions of both their customers and employees while ensuring customer satisfaction, determining quality service policies and providing a constantly improving service quality to their customers. It is necessary to take into account the contribution of the front office employees, who are in one-on-one contact with customers and who have an important position in ensuring customer satisfaction, to continuously improve the service quality.

Among service organizations surveyed to measure service quality, call centers received little attention, especially from the perspective of employees. In this study, the quality of service Parasuraman et al. (1991) based on the servqual scale developed from the perspective of front office workers. The servqual is based on the "The Gap Theory of Service

Quality". According to this theory, inputs are provided to measure service quality, establish service standards, and develop strategies to fill the gaps between current and required service quality levels. Servqual scale used in the study consists of four parts. The first part includes demographic information (gender, age range, education level, job position and duration, and past experience in the same sector) of the participants. In the second and third sections, there are sections where expectations and perceptions are measured, respectively, according to service quality dimensions (tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy). In the study, a five Point Likert Scale was used for the expectation and perception evaluations for each of the 22 items ("1 Strongly disagree".... "5 Strongly agree"). In the fourth and last part of the questionnaire, employees were asked to evaluate the factors that are effective in improving the service quality at the call center over 100 points according to their importance level. These evaluations are important in terms of revealing the order of importance of the factors that are effective in improving the service quality according to the perspective of the employees. The questionnaire was carried out for call center employees of a public bank in November and December 2020. The survey questions were distributed to approximately 500 people working in the institution and feedback was received from 235 people. SPSS 26.0 was used to analyze the data. Reliability analyzes were performed according to Cronbach's Alpha coefficients to evaluate the consistency of each dimension in the scale within the scope of both perceived and expected service quality. In addition, the total variance of the survey results was measured by factor analysis in the study. Descriptive statistical analyzes were performed with paired t-tests to evaluate the statistical significance of the call center employees' expectation and perception scores. The relationships between the expected and perceived service quality of the participants and their demographic characteristics were revealed by correlation analysis. At the end of the study, the average of the questions asked to the employees in order to evaluate the importance levels of the factors that are effective in improving service quality at the call center are included. The conceptual model of the research is shown in figure 1.

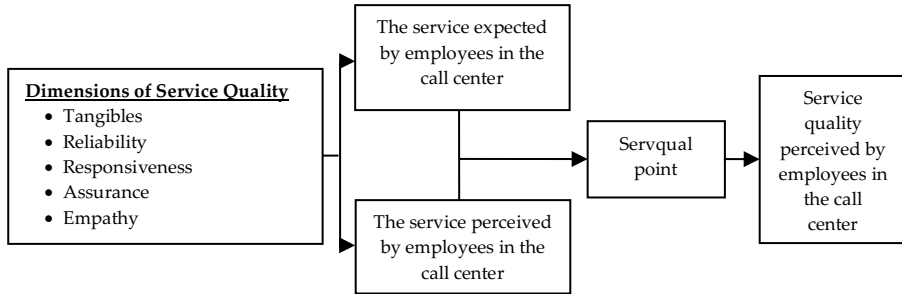

Figure 1. Conceptual model of the research

Findings

The demographic characteristics of a total of 235 employees participating in the survey are shown in table 1.

Table 1. Demographic characteristics of the participants

Gender	N	%	Experience	N	%
Women	132	56,2	Yes	80	34
Men	103	43,8	No	155	66
Age range			Education level		
18-25	68	28,9	High school	29	12,3
26-32	131	55,7	Associate degree	85	36,2
33- 40	34	14,5	Undergraduate	107	45,5
40 and over	2	0,9	Postgraduate	14	6
Working period			Job positions		
0-1	68	28,9	Team leader	13	5,5
2-3	150	63,8	Quality manager	3	1,3
4-5	12	5,1	Customer representative	219	93,2
6-10	1	0,4			
10 and over	4	1,7			

56,2% of the participants are women, 43,8% are men, and 55,7% are between the ages of 26-32. Accordingly, it is seen that the average number of employees in the call center is young and women. It has been found that approximately 82% of the participants are at the associate degree and undergraduate level, the working period of the majority varies between two and three years (63,8%) and the customer representa-

tives mostly (93,2%) participate. When the experience of the participants working in the same sector was evaluated, it was concluded that 66% of them did not have experience in this sector.

According to the results of the factor analysis conducted to evaluate the explanatory power of the scale, there are five factors (tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy) with an Eigenvalue greater than one and these five factors explain about 62,8% of the total variance. It is shown in table 2.

Table 2. Total variance explained by factor analysis

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	of Variance(%)	Cumulative (%)	Total	of Variance(%)	Cumulative (%)
1	7,365	33,476	33,476	3,522	16,011	16,011
2	2,518	11,445	44,921	2,992	13,600	29,611
3	1,602	7,284	52,205	2,848	12,947	42,558
4	1,220	5,544	57,749	2,683	12,193	54,752
5	1,100	5,000	62,748	1,759	7,997	62,748

The results of the Kaiser Meyer Olkin test, which determines whether the sample size taken is sufficient or not, and the Bartlett's test, which express the significance of the result, are shown in table 3.

Table 3. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's test results

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,851
	Chi-square	2433,819
Bartlett's Test	Df	231
	Sig.	,000

In order for the sample size to be sufficient, the Kaiser-Meyer-Olkin test must be greater than 0,5, and the Bartlett's test must be zero for the significance of the result. According to table 3, the sample is large enough ($0,851 > 0,5$) since the result of the KMO sampling adequacy criterion analysis was 0,851. The result is meaningful because the result of Bartlett's test is also zero.

As a result of the reliability analysis of the service quality scale conducted to test the measurement reliability in this study, Cronbach's Alpha coefficient was 0,922 throughout the scale. The results of the reliabil-

ity analysis made for the sub-dimensions of expected and perceived quality on a factor basis are shown in table 4.

Table 4. Reliability analysis results of sub-dimensions

Dimensions	Sub-dimensions	Cronbach's Alpha coefficient
Perceived Quality	Tangibles	,824
	Reliability	,837
	Responsiveness	,693
	Assurance	,777
	Empathy	,770
Expected Quality	Tangibles	,549
	Reliability	,744
	Responsiveness	,701
	Assurance	,829
	Empathy	,804

According to table 4, considering that the Cronbach's Alpha reliability coefficient is high and the reliability level of the scale increases as it approaches one, it is seen that the reliability level of the study is high for each sub-dimension. According to the servqual scores, the difference between the perceptions and expectations of the respondents for each item in the scale is calculated and decided accordingly. In the study, servqual scores according to the sub-dimensions in each dimension calculated using:

$$\text{Servqual Score} = \text{Perception Score} - \text{Expectation Score}$$

In table 5, servqual scores and general scores of each sub-dimension are shown together with the average and standard deviations of the perceived and expected service quality.

Table 5. Expectation and perception mean scores of sub-dimensions and servqual scores

Dimensions	Questions	Perceived Values		Expected Values		Servqual Score	Sub-dimension Servqual Score
		Mean	SD	Mean	SD		
Tangibles	Appearance of the equipment	3,79	1,22	4,61	,78	-0,82	-0,49
	View of the facilities	3,70	1,16	4,50	,84	-0,8	
	Employee appearance	4,15	,93	4,15	1,07	0	
	The attractiveness of the materials on the services	3,79	1,05	4,16	,96	-0,37	

Reliability	Doing business at the time of commitment	3,98	,92	4,46	,86	-0,48	-0,34
	Show sincere interest in customers' problem	4,24	,88	4,49	,78	-0,25	
	Getting the service right the first time	4,18	,84	4,60	,67	-0,42	
	Performing transactions within the committed time	4,16	,91	4,45	,86	-0,29	
	Error-free business/record keeping ability	4,15	,90	4,41	,87	-0,26	
Responsiveness	Tell customers exactly when to be served	4,01	1,03	4,28	,94	-0,27	-0,19
	Instant/fast service delivery to customers	4,21	,83	4,32	,95	-0,11	
	Willingness to help customers	4,29	,80	4,49	,77	-0,2	
	Employees are not too busy to respond to customer requests	4,28	,91	4,46	,80	-0,18	
Assurance	Employee behaviors give confidence to the customer	4,36	,76	4,48	,85	-0,12	-0,15
	Customers feel safe in their transactions	4,30	,84	4,57	,77	-0,27	
	Be courteous to customers	4,41	,77	4,52	,79	-0,11	
	Employees have the knowledge to answer customers' questions	4,49	,71	4,62	,74	-0,13	
Empathy	Paying individual attention to customers	3,71	1,18	3,97	1,18	-0,26	-0,08
	Having convenient operating hours for customers	4,41	,95	4,47	,88	-0,06	
	Having employees providing individual service to customers	3,66	1,36	3,80	1,31	-0,14	
	Taking care of customers' best interests	4,12	1,04	4,21	,96	-0,09	
	Understanding the specific needs of customers	3,83	1,26	3,68	1,32	0,15	

As seen in table 5, employees with perceived service quality have the knowledge to answer the questions of their customers (4,49), behave politely with customers and have working hours suitable for customers (4,41) are the expressions with the highest average. In the expected service quality, employees 'knowledge to answer customers' questions (4,62), equipment appearance (4,61) and correct first time service (4,60) are the expressions with the highest average. Gap scores will allow the service manager to evaluate current service quality and gauge any gaps that exist. The lower the score, the lower the performance. The gap scores for the five dimensions all ended negatively. This result shows

that the expectations of front office workers are not actually met. It is seen that the highest servqual scores calculated by the difference of the employees' perception and expectation averages are the tangibles (-0,49) and the lowest score is empathy (-0,08). Figure 2 shows to what extent each sub-dimension does not meet the expectations of the employees, respectively.

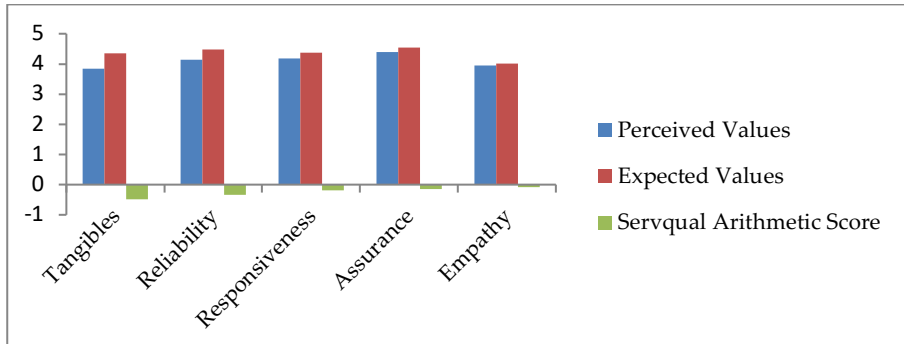

Figure 2. Perceived and expected averages and servqual arithmetic score by service quality dimensions

As seen in figure 2, perception scores remained below the expectation scores in all dimensions. Paired sample t-test was performed to test the difference between expectations (E) and perceptions (P) and to evaluate whether the difference is random or caused by any problem. Results are shown in table 6.

Table 6. Paired sample t-test results

Paired Sub-Dimensions	Mean	SD	SE	Gap Mean	t	df	Sig.
(E) Tangibles - (P) Tangibles	,49	,98	,06	-0,49	7,77	234	,00
(E) Reliability - (P) Reliability	,33	,70	,04	-0,34	7,36	234	,00
(E) Responsiveness - (P) Responsiveness	,18	,63	,04	-0,19	4,54	234	,00
(E) Assurance - (P) Assurance	,15	,63	,04	-0,15	3,71	234	,00
(E) Empathy - (P) Empathy	,07	,66	,04	-0,08	1,75	234	,08

According to table 6, the differences in question; tangibles, reliability, responsiveness and assurance sub-dimensions are statistically significant at $p < 0,05$ significance level, whereas the difference in empathy dimen-

sion is not statistically significant at $p>0,05$ significance level. In addition, it is observed that the average gap score for tangibles (-0,49) is higher than the other dimensions, and the dimensions of reliability (-0,34), responsiveness (-0,19) and assurance (-0,15) are respectively. The results of the correlation analysis made to evaluate the relationships between expected and perceived service quality dimensions and demographic characteristics are also shown in table 7.

Table 7. Relationships between expected and perceived service quality dimensions and demographic characteristics

Average of Expected and Perceived Value	Demographic Characteristics						
	Gender	Age	Education Level	Job Position	Working Period	Experience	
Expected Tangibles	CC	-,010	,098	-,005	,013	-,074	-,015
	p	,878	,136	,942	,847	,256	,822
	N	235	235	235	235	235	235
Expected Reliability	CC	,065	,093	,081	-,019	-,100	,065
	p	,317	,153	,217	,766	,125	,323
	N	235	235	235	235	235	235
Expected Responsiveness	CC	,015	,046	,077	-,043	-,066	,021
	p	,817	,480	,240	,507	,317	,749
	N	235	235	235	235	235	235
Expected Assurance	CC	,119	-,063	,110	-,038	-,078	,005
	p	,069	,333	,093	,559	,235	,945
	N	235	235	235	235	235	235
Expected Empathy	CC	-,017	,064	-,043	,024	,009	-0,171**
	p	,794	,325	,510	,719	,895	,009
	N	235	235	235	235	235	235
Perceived Tangibles	CC	-,127	,040	0,154*	-,019	-,006	-0,168**
	p	,052	,545	,018	,767	,923	,010
	N	235	235	235	235	235	235
Perceived Reliability	CC	-,054	,035	-,001	-,030	-,111	-,064
	p	,411	,591	,983	,651	,088	,330
	N	235	235	235	235	235	235
Perceived Responsiveness	CC	,000	,022	-,051	,077	-,032	-,070
	p	,998	,742	,437	,237	,624	,282
	N	235	235	235	235	235	235
Perceived Assurance	CC	,074	,005	,034	,055	-,121	-,021
	p	,257	,943	,603	,403	,063	,743
	N	235	235	235	235	235	235
Perceived Empathy	CC	-,052	,106	-,002	,009	-,017	-0,158*
	p	,429	,104	,974	,896	,796	,015
	N	235	235	235	235	235	235

** $p<0,01$; * $p<0,05$

According to table 7, it is seen that there is a negative significant relationship (-0,171 **, $p < 0,05$) between expected empathy and experience. It is seen that there is a positive and significant relationship (0,154*, $p < 0,05$) between perceived tangibles and education level. It is seen that there is a significant negative correlation (-0,168 **, $p < 0,01$) between perceived tangibles and experience. It is seen that there is a significant negative correlation (-0,158 **, $p < 0,05$) between perceived empathy and experience.

The factors that are effective in improving the service quality in the call center according to the point of view of the employees are evaluated over the average of the answers given to the questions shown in table 8.

Table 8. Average scores of the elements effective in improving service quality

Questions	Mean Score
View of the physical facilities, equipment and staff of the call center	21,34
The call center treats its customers with care and special attention to the person	20,52
The knowledge and courtesy of call center employees and their ability to make customers feel a sense of trust	19,70
The call center's ability to deliver the promised service reliably and accurately	19,53
The call center's willingness to assist the customer and the speed of the service provided	18,91

According to table 8, each element has close average values. According to the responses given by the employees, the highest average value (21,34) was found to be the appearance of the physical facilities, equipment and personnel of the call center.

Discussion and Conclusion

The servqual applied by adapting it to the call center, according to its dimensions (tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy), the evaluations of the employees who provide front office service at a state-owned bank's call center were calculated on the gap scores between their perceptions and expectations. Calculated gap scores are a useful tool for managers to identify service deficiencies and are used in planning the measures to be taken. In terms of providing services in different regions, managers have a hard time developing a common under-

standing of quality in call centers. In this case, managers continue their continuous improvement efforts in terms of quality by obtaining the opinions of both their customers and employees they serve. The perceptions of the employees responsible for the customer service process regarding the service quality significantly affect the service quality provided to the customer. When the results obtained from the data of the study conducted for this purpose are analyzed, the majority of the participants are university graduates (82%), who do not have any previous experience in this sector (66%), have been working in the institution for a short time (63,8%), young (55,7%) and customer representative (93,2%) women (56,2%). Accordingly, it is observed that young and university graduates are preferred for the recruitment of call center employees, with low expectation of having experience in this sector. The fact that the questionnaire's explanatory power is 62,8% over five dimensions (tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy) and the reliability coefficient is 0,922 across the scale shows that the sufficient explanatory power of the scale is reliable. At the end of the study, the perception scores of the employees were; it was concluded that the tangibles (-0,49), reliability (-0,34), responsiveness (-0,19) and assurance (-0,15) dimensions were statistically significant, and the result for the empathy dimension was not statistically significant. Accordingly, it can be said that the measures to be taken in terms of improvement of service levels other than the empathy dimension and primarily within the scope of tangibles should be addressed by managers. According to this result, it is seen that the service delivery in the call center is carried out in a virtual environment where the customers do not interact with the physical environment, but the employees attach importance to concrete elements. For this reason, it is necessary to be more careful about the appearance of the equipment, facility, materials and employees in the call center.

The results obtained by descriptive statistical analysis are the expressions with the highest average, according to both perceived (4,49) and expected (4,62) service quality averages. Accordingly, it can be said that employees are strong within the scope of this variable, but they want to be stronger. According to this result, managers should organize training programs to ensure that employees have sufficient knowledge and skill levels. For example, the call center should develop training strategies to

improve the skills of front office employees to provide safe and fast service. Employees, whose knowledge and skill level has improved in service delivery, will solve customers' problems quickly and effectively, thus improving the service quality offered.

According to the results of the correlation analysis conducted to evaluate the relationships between expected and perceived service quality dimensions and demographic characteristics, there was a positive significant relationship ($0,154^*$, $p < 0,05$) between the perceived tangibles and the education level. For this reason, the improvement in tangibles is considered more important with the increase in the education level. Considering that the employees at the call center where the application is made have undergraduate education and the highest difference score ($-0,49$) in terms of concrete characteristics, managers should take this situation into consideration and take measures. The fact that the highest average value ($21,34$) is in tangibles dimension as a result of evaluating the factors that are effective in improving the service quality in the call center by the employees over 100 points reveals that this dimension should be especially considered by the managers. These results are interpreted according to the perspectives of employees at a bank's call center. The evaluation of the service quality of the employees will enable service organizations to design the service delivery process effectively and efficiently, thus providing better service to the customers served.

References

- Chicu, D., Ryan, G. and Aparicio, M. V. (2016). Determinants of customer satisfaction in call centres. *European Accounting and Management Review Issue*, 2(21), 20-4.
- Dean, A. M. and Rainnie, A. (2009). Frontline employees' views on organizational factors that affect the delivery of service quality in call centers. *Journal of Services Marketing*, 23(5), 326-337.
- Gümüş, M. (2002). Günümüzün gelişen sektörü çağrı merkezleri. *SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 134-141.
- Jaiswal, A. K. (2008). Customer satisfaction and service quality measurement in Indian call centres. *Managing Service Quality: An International Journal*, 18(4), 405-416.

- Lovelock, C. and Wright, L. (1999). *Principles of service marketing and management*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Kocabaş, İ. (2017). Çağrı merkezi müşteri temsilcisinin imajının müşteri memnuniyeti üzerindeki rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 118-147.
- Munhurrun, P. R., Naidoo, P. and Bhiwajee, S. D. L. (2009). Employee perceptions of service quality in a call centre. *Managing Service Quality*, 19(5), 541-557.
- Osahon, O. J. and Kingsley, O. (2016). Statistical approach to the link between internal service quality and employee job satisfaction: A case study. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 4(6), 178-184.
- Prabhaker, P. R., Sheehan M. J. and Coppett, J. I. (1997). The power of technology in business selling: Call centers. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 12(3/4), 222-235.
- Parasuraman, A., Berry, L. L. and Zeithaml, V. A. (1991). Refinement and reassessment of the servqual scale. *Journal of Retailing*, 67(4), 420-450.
- Sarıyer, N. (2007). Çağrı merkezi tüketici profili: Banka çağrı merkezlerinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 473-493.
- Taşkın, D. and Taşkın, Ç. (2018). Çağrı merkezi hizmetlerinde müşteri beklentisi boyutlarının müşteri tatmini üzerindeki etkisinin PLS-SEM ile ölçümü. *Journal of Business Research Turk*, 10(1), 465-481.
- TÜİK (2018). www.tuik.gov.tr. Erişim: 10 Aralık 2020.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çetindere Filiz, A. ve Atalar, M. (2021). Evaluation of service quality in a call center from the employees perspective. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 18(39), 29-46. DOI: 10.26466/opus.881444

Investigation of the Relationship Between Role Ambiguity and Burnout Levels in Team Athletes

DOI: 10.26466/opus.835438

*

Soner Çankaya* - Alparslan İnce** - Hacı Ali Çakıcı*** - Berkay Mert Özyurt****

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üni., Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fak., Samsun/Türkiye

E-Posta: sankaya@omu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8056-1892](https://orcid.org/0000-0001-8056-1892)

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Y. O, Ordu/Türkiye

E-Posta: frbesyo@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-1617-4809](https://orcid.org/0000-0003-1617-4809)

*** Arş.Gör., Ondokuz Mayıs Üni., Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Samsun/Türkiye

E-Posta: cakicihaciali@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9439-1118](https://orcid.org/0000-0001-9439-1118)

**** Yl. Öğr Ondokuz Mayıs Üni., Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fak., Samsun/Türkiye

E-Posta: berkaymertozyurt4@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7694-1606](https://orcid.org/0000-0001-7694-1606)

Abstract

The aim of this study is to analyse the relationship between role ambiguity and burnout levels in team athletes. Descriptive relational survey model was used in the study. The population of the study consists of team sports athletes studying at Ondokuz Mayıs University Yaşar Doğu Faculty of Sports Sciences. The sample of the study consists of 161 team sports athletes chosen with random sampling method among the students of the aforementioned faculty. In the study, "Role Ambiguity Scale" and "The Sport Burnout Inventory" were used as data collection instrument. As a result of the analysis conducted, no significant difference was found between the groups in terms of the variables of gender and state of income. While significant difference was found in the sub-dimension of "Role Responsibility and Performance Criterion", no difference was found in the other sub-dimensions. Weak and moderate significant associations were found between total scores of the answers given by athletes to role ambiguity and burnout scales. According to the results of the study, it can be said that the ambiguity of the responsibilities of athletes has an influence on burnout levels. Thus, it is thought that misdirection of decision makers in team sports for the responsibilities of athletes can cause negative effects on the athletes' burnout levels.

Keywords: Sports, role ambiguity, burnout

Takım Sporları ile İlgilenen Sporcularda Rol Belirsizliği ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

*

Öz

Bu alışmanın amacı takım sporcularının rol belirsizliği ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada betimsel nitelik taşıyan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören takım sporcuları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, belirtilen fakülteden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 161 takım sporcusu oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Rol Belirsizliği envanteri ile "Spor Tükenmişliği Envanteri" kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde cinsiyet ve gelir durumu değişkenine göre gruplar arasında farklılık tespit edilmemiştir. Rol belirsizliği alt boyutlarından biri olan "Rolün Getirdiklerini Bilme" alt boyutunda anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilirken, diğer alt boyutlarda farklılık bulunmamıştır. Sporcuların rol belirsizliği ve tükenmişlik ölçeklerine verdikleri cevaplara ait toplam puanlar arasında zayıf ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu alışma sonucuna göre sporcuların üstlenmiş oldukları rollerin belirsizliklerinin tükenmişlik düzeylerine etki ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, takım sporlarında karar vericilerin sporculara karşı üstlenecekleri roller hususunda yanlış yönlendirmeler yapmaları, onların tükenmişlik düzeylerinde olumsuz etki oluşturabilir.

AnahtarKelimeler: Spor, rol belirsizliği, tükenmişlik.

Introduction

Today, as a result of match analysis for team sports, it is known that the positions played by athletes or the roles they have undertaken are effective on teams' success in competitions. The roles athletes have undertaken have very big significance in revealing their performance and abilities better. It is thought that role ambiguity, which is the exact opposite of this situation, will have negative effects on athletes' performances. Role ambiguity is defined as individuals' not having enough information about the behaviours they will show or in the roles they will undertake and the individuals' not knowing what is expected of them (Sager, 1994). This situation can be expressed as individuals' not being able to perceive clearly the responsibilities given to them. According to Sawyer (1992), if individuals know the method to fulfil their responsibilities or roles, they will know how to get away from role ambiguity. Similarly, it is also obvious in sport that for athletes to successfully fulfil the roles attributed to them, they should know how to fulfil those roles. It can be said that role ambiguity will have negative effects on mental burnout levels of athletes in addition to their success. Burnout is explained as fatigue, low level of success and energy depletion of individuals in the face of excessive demands (Freudenberger, 1975). Burnout in sport is defined as frustration and physical and mental fatigue of athletes resulting from intense participation in sport activities (Raedeke and Smith, 2001). As the level of burnout increases in athletes, it can be said that this will adversely affect their loyalty to sports, their stress, role confusion and role ambiguity.

When studies conducted on role ambiguity in the field of sport sciences are examined, studies conducted after 2000s can be found. It can be seen that studies conducted are on areas such as cognitive and somatic anxiety (Beauchamp, Bray, Eys and Carron, 2003); role conflict (Beauchamp and Bray, 2001) and social loafing (Hoigaard, Fuglestad, Peters, Cuyper, Backer and Boen, 2010). The aim of this study is to define the relationship between athletes' burnout levels and their states of having sufficient information about the behaviours they show and knowing what is expected of them.

Material And Method

In the study, approval was taken from Ondokuz Mayıs University Social and Human Sciences Ethics Committee with 20/12/2019 dated and 2019/438 numbered decision to apply the scales and collect the data.

Research Model

This study is a descriptive study with relational survey model. In studies with survey model, an existing situation is described as it is (Karasar, 2009). In studies based on relational survey model, the aim is “to analyse the relationship between two or more variables without interfering with these variables” (Büyüköztürk et al., 2010). The present study analysed the association between athletes’ role ambiguity and burnout levels. Statistical analyses were used to find out whether role ambiguity and burnout levels of athletes differed in terms of their demographic information and to find out the association between these.

Population and Sample of the Study

The population of the study consists of sub-elite team sports athletes (Rugby, Football, Volleyball, Basketball, Handball) studying at Samsun Ondokuz Mayıs University Yaşar Doğu Faculty of Sport Sciences. The sample of the study consists of 161 team sports athletes who were chosen with random sampling method among students studying at Samsun Ondokuz Mayıs University Yaşar Doğu Faculty of Sport Sciences.

Data Collection Instruments

A personal information form prepared by the researchers, and two scales, the validity and reliability studies of which had been conducted (Role Ambiguity Scale and The Sport Burnout Inventory), were used in the study.

Personal information form consists of items to find out the age, gender, family income level, sport age, duration of injury and branch of the

athletes who participated in the study. Role Ambiguity Scale, which was developed by Beauchamp and Bray (2001) and which was adapted by Davarcı (2008), has 7 items. This scale, which was developed to find out role ambiguity of athletes, has two sub-dimensions. These are "Role Responsibility and Performance Criterion" and "Knowing of Role Requirement". Cronbach's Alpha coefficients for the 7-Likert type measurement instrument were .77 for Role Responsibility and Performance Criterion sub-dimension and .72 for Knowing of Role Requirement sub-dimension.

Sport Burnout Inventory: The inventory which was developed by Salmela-Aro et al. (2009) under the name "School Burnout Inventory" to find out the school exhaustion levels of students was adapted to the field of sport by Sorkkila et al. (2017). The inventory was adapted into Turkish culture by Çam et al. (2019). Sport Burnout Inventory consists of three sub-dimensions. These are "cynicism", "exhaustion" and "inadequacy". High scores taken from Sport Burnout Inventory, which is a 5-Likert type measurement instrument, shows that the participant's burn out level is high.

Data Analysis

In the study, reliability coefficients (Cronbach's Alpha coefficients) were found to check the internal consistency of the answers given to scale items. The estimated reliability coefficient was 0,872 for Role Ambiguity Scale which was given to athletes who participated in the study voluntarily; in terms of sub-dimensions, reliability coefficient was found as 0,919 for Role Responsibility and Performance Criterion and as 0,628 for Knowing of Role Requirement. Estimated reliability coefficient for Sport Burnout Inventory was 0,883; in terms of sub-dimensions, reliability coefficient was found as 0,770 for exhaustion, as 0,802 for cynicism and as 0,627 for inadequacy. In data analysis, the assumption normality was evaluated with Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk test ($P < 0,05$). Mann Whitney U test was used to find out differences between the scores for gender, while Kruskal Wallis H test was used to find out the differences among the scores for level of income and branches. The relationship between athletes' role ambiguity and burnout levels was ana-

lysed with Kendall's tau b correlation coefficient. SPSS 21.0 V. (Statistical Package For Social Scientists for Windows Release 21) statistical program was used for the analysis of data obtained from the study and the results were considered as significant at $P < 0,05$ level.

Results

The statistics relating to the differences among total scores and sub-dimension scores of role ambiguity and burnout levels of team athletes studying at Ondokuz Mayıs University in terms of the athletes' gender, age, sport age, level of income, branch and duration of injury were presented in Table 1-3, while the correlations between the scales (Role Ambiguity in Athletes and Sport Burnout Inventory) was presented in Table 4.

Table 1. Athletes' role ambiguity and burnout levels in terms of gender

	Gender	n	Mean	SD	Median	IQR	P
Knowing of Role Requirement	Male	98	6,30	3,83	5,00	6,00	0,181
	Female	63	6,73	3,35	6,00	5,00	
Role Responsibility and Performance Criterion	Male	98	8,54	5,88	7,00	6,00	0,490
	Female	63	7,74	5,31	6,00	5,00	
Role Ambiguity Total Score	Male	98	14,84	8,90	12,00	11,25	0,656
	Female	63	14,47	7,53	14,00	9,00	
Exhaustion	Male	98	8,70	3,66	8,00	5,00	0,246
	Female	63	9,42	3,88	8,00	4,00	
Cynicism	Male	98	6,03	3,06	5,00	5,00	0,405
	Female	63	6,34	3,00	6,00	4,00	
Inadequacy	Male	98	7,90	3,10	8,00	5,00	0,681
	Female	63	7,69	2,87	8,00	4,00	
Sport Burnout Total Score	Male	98	22,64	8,61	22,00	13,00	0,682
	Female	63	23,47	8,88	23,00	10,00	

Table 1 shows that no significant difference was found in male and female athletes' role ambiguity scale and sport burnout inventory total score and sub-dimension scores according to Mann Whitney U test results ($P > 0,05$).

Table 2. Athletes' role ambiguity and burnout levels in terms of family level of income

	Family level of income	n	Mean	SD	Median	IQR	P
Knowing of Role Requirement	Income>Expense	18	5,55	3,60	3,50	5,25	0,090
	Income=Expense	128	6,46	3,67	5,00	6,00	
	Income<Expense	15	7,66	3,37	7,00	6,00	
Role Responsibility and Performance Criterion	Income>Expense	18	7,27	4,84	5,50	4,25	0,492
	Income=Expense	128	8,08	5,33	7,00	5,00	
	Income<Expense	15	10,60	8,52	8,00	9,00	
Role Ambiguity Total Score	Income>Expense	18	12,83	8,03	10,00	9,75	0,175
	Income=Expense	128	14,54	8,02	13,00	10,00	
	Income<Expense	15	18,26	10,95	14,00	13,00	
Exhaustion	Income>Expense	18	8,16	4,13	7,50	6,00	0,443
	Income=Expense	128	9,05	3,69	8,00	5,00	
	Income<Expense	15	9,40	3,94	8,00	4,00	
Cynicism	Income>Expense	18	5,38	2,78	4,50	4,50	0,395
	Income=Expense	128	6,19	3,01	6,00	5,00	
	Income<Expense	15	6,73	3,47	5,00	5,00	
Inadequacy	Income>Expense	18	7,38	3,12	7,50	5,50	0,780
	Income=Expense	128	7,92	3,03	8,00	4,00	
	Income<Expense	15	7,53	2,77	8,00	4,00	
Sport Burnout Total Score	Income>Expense	18	20,94	9,31	18,00	15,75	0,443
	Income=Expense	128	23,17	8,62	23,00	11,00	
	Income<Expense	15	23,66	8,62	22,00	8,00	

Kruskal Wallis H test results showed that no significant difference was found in role ambiguity scale and sport burnout inventory total score and sub-dimension scores in terms of the athletes' family income level ($P>0,05$) (Table 2).

Table 3. Athletes' Role Ambiguity and Burnout Levels in terms of branches

	Branch	n	Mean	SD	Median	IQR	P
Knowing of Role Requirement	Rugby	33	6,72	3,62	6,00 b	6,00	0,045
	Football	47	5,36	3,19	4,00 c	5,00	
	Volleyball	28	7,57	3,19	7,00 a	6,00	
	Basketball	31	7,32	4,30	6,00 b	7,00	
	Handball	22	5,86	2,56	5,00 c	4,25	
Role Responsibility and Performance Criterion	Rugby	33	9,33	6,54	7,00	6,00	0,258
	Football	47	7,55	5,32	6,00	4,00	
	Volleyball	28	7,96	5,14	7,00	5,00	
	Basketball	31	9,32	6,21	8,00	6,00	
	Handball	22	6,81	4,55	5,00	4,00	
Role Ambiguity Total Score	Rugby	33	16,06	9,36	14,00	12,00	0,140
	Football	47	12,91	7,45	11,00	9,00	

	Volleyball	28	15,53	8,43	14,00	12,25	
	Basketball	31	16,64	9,46	14,00	12,00	
	Handball	22	12,68	6,19	11,00	6,25	
Exhaustion	Rugby	33	8,57	3,24	8,00	3,50	0,847
	Football	47	9,31	4,81	8,00	9,00	
	Volleyball	28	9,39	3,78	9,00	6,25	
	Basketball	31	9,03	2,86	9,00	4,00	
	Handball	22	8,31	3,06	8,00	5,00	
Cynicism	Rugby	33	6,12	2,81	6,00	5,00	0,969
	Football	47	6,59	3,79	6,00	6,00	
	Volleyball	28	6,25	2,92	5,50	5,50	
	Basketball	31	5,74	2,25	6,00	4,00	
	Handball	22	5,72	2,74	5,00	5,25	
Inadequacy	Rugby	33	7,81	3,15	8,00	4,50	0,957
	Football	47	8,04	3,49	8,00	6,00	
	Volleyball	28	7,71	2,70	8,00	4,75	
	Basketball	31	7,96	2,70	8,00	4,00	
	Handball	22	7,31	2,69	8,00	5,00	
Sport Burnout Total Score	Rugby	33	22,51	7,76	22,00	12,50	0,944
	Football	47	23,95	11,09	22,00	20,00	
	Volleyball	28	23,35	8,87	23,00	13,00	
	Basketball	31	22,74	6,28	23,00	9,00	
	Handball	22	21,36	7,24	21,00	11,50	

Kruskal Wallis H test results showed that no significant difference was found in role ambiguity scale and sport burnout inventory total score and sub-dimension scores of the athletes except for Knowing of Role Requirement scores in terms of the athletes' branch (Table 3). While volleyball players had the highest knowing of role requirement scores, football and handball players had the lowest.

No significant association was found between some demographic characteristics (age, sport age and injury time) and role ambiguity and burnout level total scores of the athletes who participated in the study ($P>0,05$; Table 4). However, weak (for example: $r=0,257$ for SBTS and KRR; $r=0,241$ for E and KRR etc.), and moderate significant correlations (for example: $r=0,311$ for SBTS and RATS; $r=0,324$ for SBTS and RRPC; $r=0,303$ for E and RATS etc.) were found between total scores of athletes' answers to role ambiguity and burnout scales ($P<0,001$; Table 4).

Table 4. Levels of association between athletes' demographic characteristics and role ambiguity and sport burnout scores

		Age	SA	I	RATS	KRR	RRPC	SBTS	E	C
SA	r	,153								
	p	,011								
I	r	,095	,116							
	p	,144	,065							
RATS	r	-,030	-,031	-,057						
	p	,618	,587	,359						
KRR	r	-,028	-,043	-,074	,772					
	p	,651	,467	,246	<,001					
	r	-,014	-,029	-,030	,768	,491				
RRPC	p	,823	,627	,640	<,001	<,001				
SBTS	r	,037	,014	-,069	,311	,257	,324			
	p	,522	,802	,259	,000	,000	,000			
E	r	,054	,023	-,072	,303	,241	,317	,758		
	p	,370	,687	,248	<,001	<,001	<,001	<,001		
C	r	,050	,079	-,005	,284	,255	,271	,767	,601	
	p	,412	,181	,944	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	
IA	r	,005	-,052	-,104	,230	,178	,285	,719	,491	,557
	p	,928	,367	,098	<,001	,002	<,001	<,001	<,001	<,001

SA: Sport age; I: Injury; RATS: Role Ambiguity Total Score; KRR: Knowing of Role Requirement; RRPC: Role Responsibility and Performance Criterion; SBTS: Sport Burnout Total Score; E: Exhaustion; C: Cynicism; IA: Inadequacy

Discussion And Conclusion

This study was conducted to find out the association between role ambiguity and burnout levels of team athlete students attending Samsun Ondokuz Mayıs University Yaşar Doğu Faculty of Sport Sciences during 2019-2020 Academic Year. While no significant difference was found in the scales used in terms of the variables of gender and level of education, significant difference was found only in knowing of responsibility sub-dimension of role ambiguity scale in terms of the variable of branch.

In the study, when role ambiguity and sport burnout inventory sub-dimensions and total scores were examined in terms of the variable of gender, no significant difference was found. According to this result, it can be said that role ambiguity and burnout states of men and women have the same level of effect. When studies conducted on role ambiguity are examined, it can be said that no significant difference was found in the study conducted on athletes by Davarcı (2008). This result is in parallel with the results of the present study. Significant difference was found

in terms of the variable of gender in a study conducted on bank employees by Ok (2004) and this result was not in parallel with the results of the present study. When studies conducted on burnout are examined, it can be said that the results of the studies conducted by Bayköse et al. (2019) and Medeni (2018) are not in parallel with the results of the present study. When the literature was reviewed, it was found that significant differences were found in terms of the variable of gender in studies conducted by Akbulut (2018), Özcoşan (2018), alışkan (2019), Dağcı (2019) and Gök (2019). These results are not similar to the results of the present study.

When role ambiguity and sport burnout inventory sub-dimensions and total scores were examined in terms of the variable of income level, no significant difference was found. According to this result, it can be said that all income level categories have the same level of effect on role ambiguity and burnout states. When the literature is reviewed, no studies were found on role ambiguity in terms of the variable of level of income. In terms of burnout levels, the results of the study conducted by Dağcı (2019) and the results of the present study are similar. In a study by Türkman (2017), significant difference was found in emotional burnout sub-dimension in terms of the variable of level of income. This result is not partly in parallel with the results of the present study.

While no significant difference was found in sport burnout inventory sub-dimensions and total scores in terms of the variable of branch, significant difference was found in knowing of role requirement in role ambiguity scale. According to this result, score averages of volleyball players were found to be higher than the score averages of other branches. This result can be due to the fact that other branch categories have more struggles in them and are tougher than volleyball and that athletes are more careful in fulfilling their roles. When the literature about role ambiguity was reviewed, no significant difference was found in a study conducted on athletes by Davarcı (2008). When the literature about burnout was reviewed, significant difference was found in Özcoşan (2018)'s study in terms of the variable of branch. The results found are not in parallel with the results of our study.

When the correlation coefficient results of the variables of age, sport age and duration of injury were examined, no significant association was

found between role ambiguity and burnout levels. A moderate significant association was found between athletes' role ambiguity and burnout levels. Therefore, it can be said that the ambiguity of the positions of the athletes, that is their roles, has an effect on their burnout levels, even if partially. As a result, it can be said that misdirection of decision makers (trainer, club manager, president, etc.) about the roles athletes will assume, especially in team sports will have a negative effect on athletes' burnout levels. In addition, according to the results of the study, it is thought that directing the athletes to their roles in the team by considering their performance and athletes' adapting these roles will minimize their burnout levels and contribute to the integrity of the team.

References

- Akbulut, A., (2018). *Taekwondo ve boks antrenörlerinin tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Beauchamp, M.R., Bray, S.R., Eys, M.A. and Carron, A.V. (2003). The effect of role ambiguity on competitive state anxiety. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 25, 77-92. Doi: 10.1123/jsep.25.1.77
- Bayköse, N., Turan, E.B., Turan, E., Şahan, H. (2019). Muay thai antrenörlerinin tutkunluk ve yaşam doyumlarının tükenmişlik düzeylerine etkisi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 58,66.
- Beauchamp, MR., and Bray, SR. (2001). Role ambiguity and role conflict within interdependent teams. *Small Group Research*,32,133. Doi: 10.1177/104649640103200202
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışkan, S. (2019). *Öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Çam, Z., Kardaş, F., Eşkisü, M., ve Gelibolu, S. (2019). Spor tükenmişliği envanteri'nin Türk kültürüne uyarlanması ve psikometrik özellikleri. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(11), 80,96. Doi: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/741717>

- Dağcı, A. (2019). *Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyi ve tükenmişliğin okul yönetimiyle ilgili boyutlarına ilişkin karma bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Davarcı S. (2008). *Sporcularda rol belirsizliğinin grup bütünlüğüne etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Freudenberger, H. J. (1975). The staff burn-out syndrome in alternative institutions. *Psychotherap. Theory, Research & Practice*, 12(1), 73-82. Doi: 10.1037 / h0086411
- Gök, A. (2019). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki, neden ve çözüm önerilerinin belirlenerek farklı değişkenlere göre karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Hoigaard, R., Fuglestad, S., Peters, D.M., Cuyper, B.D., Backer, M.D., and Boen, F., (2010). Role satisfaction mediates the relation between role ambiguity and social loafing among elite women handball players. *Journal of Applied Sport Psychology*, 22, 408–419. Doi: <https://doi.org/10.1080/10413200.2010.495326>
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. baskı). Ankara: Nobel.
- Medeni, M.B. (2018). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi (Balıkesir ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Ok, S. (2004). Banka çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin iş doyumu, rol çatışması, rol belirsizliği ve bazı bireysel özelliklere göre incelenmesi. *Türk psikolojik danışma ve rehberlik dergisi*, 3(21), 57-67. Doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21441/229660>
- Özcoşan, V. (2018). *Farklı spor dallarındaki sporcuların tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre araştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Raedeke, T.D., and Smith A.L. (2001). Development and preliminary validation of an athlete burnout measure. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 23, 281–306. Doi: 10.1123/jsep.23.4.281
- Sager, J.K. (1994), “A structural model depicting salespeople’s job stress”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 22(1), 74-84. Doi: <https://doi.org/10.1177/0092070394221007>
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Leskinen, E., and Nurmi, J. E. (2009). School burnout inventory (SBI) reliability and validity. *European Journal of Psychological Assessment*, 25(1), 48-57. Doi: 10.1027/1015-5759.25.1.48

- Sawyer, J.E. (1992). Goal and process clarity: Specification of multiple constructs of role ambiguity and a structural equation model of their antecedents and consequences. *Journal of Applied Psychology*, 77(2), 130-142. Doi: 10.1037/0021-9010.77.2.130
- Sorkkila, M., Ryba, T. V., Aunola, K., Selänne, H., and Salmela-Aro, K. (2017). Sport burnout inventory dual career form for student-athletes: Assessing validity and reliability in a Finnish sample of student athletes. *Journal of Sport and Health Science*, 9(4),1-9. Doi : 10.1016/j.jshs.2017.10.006
- Türkman, M.A. (2017). *Büyükler Türkiye güreş şampiyonasına katılan güreş antrenörlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin sosyo demografik özelliklerine göre değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Çankaya, S., İnce, A. , Çakıcı, H. A. ve Özyurt, B. M. (2021) Investigation of the relationship between role ambiguity and burnout levels in team athletes. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 18(39), 47-59. DOI: 10.26466/opus.835438

Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Konusunu İçeren Medya Yayınlarının İçerik Analizi İle İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.814844

*

Begüm Yetişer*

* Yı Öğr., 9 Eylül Üniversitesi, İşletme Yönetimi, İzmir/Türkiye

E-Posta: yetiserebegum@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9613-1467](https://orcid.org/0000-0001-9613-1467)

Öz

Kadına yönelik şiddet, bir toplumsal sorundur. Kitle iletişim araçları ise, doğru kullanıldığı takdirde her türlü toplumsal sorun için bir çözüm yolu sunabilir. Özellikle çeşitli kurum veya kuruluşlar tarafından oluşturulan kamu spotları, toplumu konu hakkında bilinçlendirmek için önemli bir araçtır. Kadına yönelik şiddeti durdurmaya yönelik kitlesel medyada atılan her adım, geniş kitleler tarafından izlendiği için, oldukça önem taşımaktadır. Bu çalışma, kadına yönelik şiddet konulu kamu spotlarının analizinden oluşmaktadır. Makalede Türkiye’de yayımlanmış kadına yönelik şiddet temalı kamu spotu ve sosyal reklamlar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İçerik analizi sonucunda kadına yönelik şiddet temalı kamu spotlarının belli başlı sonuçları özetlenmiştir. İçerik analizinin sonuçlarına göre kamu spotlarında en çok negatif bir mesaj tonunun kullanıldığı, bu mesaj verilirken kadın, erkek ve çocuğun genellikle bir arada gösterildiği ve bu negatif duyguların hikâyeleştirilerek sunulduğu görülmüştür. Ayrıca, kamu spotu yayınlarında kadınların genellikle yardıma muhtaç ve üzgün olarak gösterildiği görülmektedir. Buna ek olarak şiddetin kaynağı olarak görülen erkeğe kuralları hatırlatan, şiddete maruz kalan kadına ise yardıma ihtiyaç duydukları anlarda nasıl yardıma ulaşacaklarını anlatan kamu spotları bulunmaktadır. Bu çalışma, kadına şiddet ve kamu spotları konusunda Türk yazınında yer alan öncü çalışmalardan birisi olması nedeniyle önemli bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu spotu, kadına yönelik şiddet, içerik analizi.

Content Analysis of Public Service Announcements That Focus on Violence Against Women

*

Abstract

Violence against women is a social problem. Mass media, can offer a solution for all kinds of social problems if used correctly. Public service announcements are important tools to raise societal awareness about violence. Every step taken in the mass media to stop violence against women is very important as it is watched by large masses. This study consists of the analysis of public service ads on violence against women. In the article, violence against women-themed public service ads and social advertisements published in Turkey were analyzed by content analysis method. As a result of the content analysis, the main results of the public service ads with the theme of violence against women were summarized. According to the results of the content analysis, it was seen that a negative message tone was mostly used in public advertisements. In addition, this message was given by women, men and children that were generally shown together and these negative feelings were presented as a story. In addition, it is seen that women are often depicted as needing and sad in public service announcements. Results also showed that there are public service announcements that reminded men who are seen as the source of violence and how they can reach out to women who are subjected to violence when they need help. This study is an important study as it is one of the pioneering studies in Turkish literature on violence against women and public service ads.

Keywords: *Public service announcements, violence against women, content analysis.*

Giriş

Şiddetin geçmişi, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Şiddet; fiziksel, politik, toplumsal ve terör odaklı nedenlerden kaynaklanabilecek çok yönlü bir sorunlar bütünüdür (Uslusoy, 2016, s.2134). Dolayısıyla şiddeti tek bir boyuta indirgemek kolay değildir (Türkoğlu, 2013: 146). Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü’nün raporuna göre üç geniş tipoloji altında sınıflandırılmıştır (Krug, Mercy, Dahlberg, ve Zwi, 2002, s 6). Bu sınıflandırma (1) kişinin kendisine yönelik şiddet, (2) kişiler arası şiddet ve (3) toplumsal şiddet şeklindedir. Kişinin kendisine yönelik şiddet kişinin kendisine zarar verdiği şiddet türüdür. Bu; bedeni fiziksel olarak incitmek, kendini aşağılayan kelimeleri kullanmak vb. davranışlardan oluşan bir şiddet türüdür. Kişiler arası şiddet ise kasıtlı olarak bir diğerine fiziksel, psikolojik ve ekonomik olarak zarar verildiği durumlarda ortaya çıkan şiddet türüdür. Son olarak, insanların toplu olarak şiddet uygulamasına toplu şiddet denir. Toplu şiddet, büyük çaplı ayaklanmalara sebebiyet verebilmektedir. Bir mağazaya saldıran bir grup insan toplu şiddete örnektir. Şiddet, sadece kadınlara değil, aynı zamanda erkeklere, çocuklara, bebeklere, yaşlılara, hayvanlara ve doğaya karşı işlenen küresel bir suçtur. Bununla birlikte, insandan insana şiddet söz konusu ise, fiziksel kuvvet eksikliği nedeniyle, kadınlar, çocuklar, bebekler ve yaşlılar istisna marağduru olmaktadır (Akkuş ve Yıldırım, 2018, s.1369). Ülkemizde özellikle son on yılda şiddet vakaları hızla artış göstermiş, herhangi bir sebepten ortaya çıkabilen, gitgide büyüyen toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları kadına yönelik şiddet ile mücadele kapsamında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu araçlar, yeni rol modelleri oluşturarak bireylerin davranışlarını, inançlarını, tutumlarını ve dünya görüşlerini etkileyebilir (Türkoğlu, 2013, s.147). Daha da önemlisi, ana akım medya ve sosyal medya, sosyal olayların başlatılmasında ve planlanmasında yardımcı olabilir (Öztürk, 2015, s.261). Bu nedenle medyanın şiddet hakkında toplumla nasıl iletişim kurduğu çok önemlidir. Bu bağlamda kamu spotları ve sosyal reklamlar, kadına yönelik şiddetin azaltılmasına yönelik oluşturulmuş önemli yayımlardır. Kamu spotları 1 dakikadan kısa sürelidir, basit dille ifade edilmiştir ve akılda kalıcı bir şekilde oluşturulmuştur (Umunç, 2019, s.1317).

Bu çalışmada amaç, kadına yönelik şiddet temalı kamu spotlarının 14 adet araştırma sorusu kapsamında incelenmesidir. Bu doğrultuda kamu spotu yayınları içerik analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kadına yönelik şiddet konusu ele alınmıştır. İkinci bölüm literatürde yer alan kadına şiddet ile ilgili medya çalışmalarından oluşmaktadır. Üçüncü ve dördüncü bölümler çalışmanın metodunu ve çalışma bulgularını irdelemekte, son bölüm ise sonuç ve tartışmadan oluşmaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet

Dünyanın dört bir yanındaki yetişkin kadınlar; yaşlarına, etnik kökenlerine, dinlerine, ekonomik veya sosyal durumlarına bakılmaksızın şiddet tehdidiyle karşı karşıyadır (Karaca, Barlas, Öngün, Öz, ve Korkmaz, 2017, s.139). 2019 yılında oluşturulan WHO raporuna göre Dünya genelinde kadınların 3’te 1’i (35%) fiziksel ve/veya cinsel saldırıya maruz kalmaktadır.

Kadına yönelik şiddet; fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Fiziksel şiddet, bireyin fiziksel olarak başka bir bireye zarar vermesini içeren şiddet türüdür. Şiddet gösteren birey, mağdurun yakın çevresinde olan samimi bir kişi (ortak, akraba, arkadaş) veya bir yabancı olabilir. En sık rastlanan fiziksel şiddet örnekleri: tokat atmak, vurmak, tekmelemek ve dövmeaktır (García-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise, ve Watts, 2005, s.14). Bunun dışında, fiziksel şiddet örnekleri; “... size zarar verebilecek eylemlerden tokatlanmak veya atılmak, itilmek, yumrukla vurulmak veya incitmek, tekmelemek, sürüklenmek veya dövülmek, boğulmak veya kasıtlı olarak yakılmak ve/veya silah, bıçak veya başka bir silahı kullanmakla tehdit edilmek” şeklindedir (García-Moreno, vd., 2013, s.6). Türkiye’de Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı tarafından yürütülen kadına yönelik aile içi şiddet konusunda yapılan geniş bir araştırma, kadınların %36’sının yakın partnerinden fiziksel şiddet yaşadığını, ayrıca boşanmış/ayrı yaşayan kadınların %73’ünün eski partnerleri tarafından fiziksel istismara uğradıklarını belirtmiştir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2015, s.52).

Şiddetin bir başka türü de cinsel şiddettir. Cinsel şiddet, bir bireyin rızası olmadan başka bir kişiyi isteyerek istismar ettiği başka bir şiddet türüdür. Eşler arası cinsel şiddet şu şekilde tanımlanır: “... İstemediğiniz zaman cinsel ilişkiye girmek için fiziksel olarak zorlanmak, eşinizin yapabileceklerinden korktuğunuz için cinsel ilişkiye girmek ve/veya zorlanmak, aşağılayıcı veya aşağılayıcı bulduğunuz cinsel bir şey yapmak zorunda kalma” şeklindedir (García-Moreno, vd., 2013, s.6). Eşi olmayan kadınların uğradığı cinsel şiddet ise: “... Kocanız/partneriniz dışında bir kişi tarafından istemediğiniz herhangi bir cinsel eylemde bulunmaya zorlanma” şeklinde tanımlanır (García-Moreno, vd., 2013, s.6). Türkiye’de ise kadınların en çok boşanmış oldukları eşleri tarafından (% 44) ve mevcut eşleri tarafından (%14) cinsel istismara uğradıklarını göstermiştir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2015, s.52).

“Hasıraltı” edilebilecek ve farkında olunması diğer şiddet türlerine göre daha güç olan bir diğer şiddet türü ise psikolojik şiddettir. Psikolojik şiddet, bir bireyin başka bir bireye karşı aşağılayıcı bir dil kullanması sonucu meydana gelir. Psikolojik şiddet; “...kadını kamusal ya da özel alanda aşağılamak, evden çıkmasını yasaklamak ya da onu kitlemek, pornografik materyalleri isteklerine karşı izlemek, korkutmak, şiddetle tehdit etmek ya da başka birine zarar vermekle tehdit etmek (şantaj), çocukları kadından uzaklaştırmakla tehdit etmek, çocuklara zarar verme ya da onlara zarar verme tehdidinde bulunmak...” (Nevala, 2014, s.71-73) şeklindedir. Türkiye’de evli kadınların %44’ünün psikolojik olarak çeşitli şekillerde suiistimal edildiği Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün düzenlediği Türkiye araştırması tarafından (2015: s.52) belirlenmiştir. Busuiistimalin en önemli gerçekleşme şeklinin ise %37 oranında hakaret ve küfür olduğu ortaya konmuştur (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2015, s.52).

Fiziksel ve cinsel istismar türleri kadınlara yönelik en yaygın istismar türü olmasına rağmen, kadınları kontrol etmek söz konusu olduğunda, finansal özgürlüklerini ortadan kaldırmak da tehlikeli bir istismar yoludur. Ekonomik şiddet, bir bireyin başka bir bireyin ekonomik durumunu isteyerek sınırladığı, azalttığı veya kontrol ettiği bir şiddet türüdür. Bu tür şiddet içeren davranışlar, kadınlara hayatta kalabilmek için yeterli parayı vermemeyi, kadınların çalışmasına izin vermemeyi ve çalışıyorlarsa, paralarını almayı içermektedir. 2017 yılında yapılan bir araştırma,

kadının gelir seviyesi arttıkça, şiddet görme olasılığının azaldığını tespit etmiştir (Ediz ve Altan, 2017, s.403). Türkiye'de Çalışkan ve Çevik (2018, s.225), kadına yönelik şiddetle ilgili 2008 yılında yapılmış bir araştırmanın verilerini yeniden incelemiştir. Bu çalışma, -toplumdaki genel kanının aksine- kendi mali kaynakları olan kadınların ekonomik olarak eşlerine bağımlı olan kadınlardan %32 oranında daha fazla şiddet yaşadıklarını ifade etmiştir (Çalışkan ve Çevik, 2018, s.232). Diğer bir çalışmada ise, aile içi şiddetin kadınların çalışma yaşamları üzerindeki etkisi incelenmiş ve istismara uğramış kadınların işlerini, ev ortamından uzaklaşmak için kullandıkları görülmüştür. Örneğin evden kaçmak için işe gitmek ya da fazla mesai yapmak istemek bu davranışlara iki örnektir (Wettersten, Rudolph, Faul, Gallagher, Trangsrud, Adams, Graham ve Terrance, 2004, s.453-454).

Şiddetin türlerinin yanı sıra, sonuçlarının da bilinmesi son derece önemlidir. Şiddetin genel olarak fiziksel ve psikolojik (utanç, suçluluk, öfke, yalnızlık, başarısızlık ve yetersizlik, vb. duyguları) sonuçları vardır. Şiddetin fiziksel sonuçları; bireyde yaralanma, sakatlık, vücut parçalarının kırılması veya yerinden çıkması, organ kaybı vb. gibi kısa veya uzun vadeli etkilere neden olabilmektedir (Altıparmak, 2015, s.452). Yakın tarihli bir WHO raporu (2013, s.26), eşlerinden fiziksel istismar gören kadınların cinayete kurban gitme olasılıklarının %38'e kadar yükseldiğini belirtmiştir.

Kadına Yönelik Şiddet ile Mücadele ve Kamu Spotlarının Rolü

Her geçen gün daha sık duyulmaya başlanan kadına yönelik şiddet konusunda, hızlı bir şekilde etkili önlemlerin alınması gerektiği açıktır (Altıparmak, 2015, s.450). Bu doğrultuda, Türkiye'deki önemli kuruluşlar da istismar edilmiş kadınlarla doğrudan veya dolaylı olarak çalışmaktadır. İlk örnek, 1990 yılında kurulmuş olan Mor Çatı Vakfı'dır. Mor Çatı vakfı, fiziksel şiddete maruz kalan kadınların meslek bulmalarına, konaklama sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Kadav ise Kadın Dayanışma Vakfı ismi ile kadınların her türlü legal ve/veya psikolojik sorunlarına yardımcı olarak faaliyete girmiştir. 2007 yılında bir başka destek merkezi olan ve şiddete maruz kalan kadınlara ücretsiz danışmanlık hizmeti veren KAHDEM kurulmuştur (Kadınlara Hukuki Destek Merkezi). Ayrıca,

2012 yılında şiddeti önlemek için Türkiye’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından önemli bir yasa oluşturulmuştur. Bu kanun (6284 sayılı kanun), Türkiye’nin her şehrinde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kurulmasına izin vermiştir (Altıparmak, 2015, s.449). ŞÖNİM merkezlerinin önemli amaçlarından biri, eskiden her bir üniteden (psikoloji, sağlık kontrolü, polis raporu, ...) ayrı ayrı geçmesi gereken kadınların travmalarını ortadan kaldırmak için çeşitli birimleri (sağlık bakımı, güvenlik önlemleri almak, psikolojik destek almak gibi) tek bir çatı altında toplayarak destekleyici bir kurum oluşturmaktır. Böylece kadınlar aynı travmatik deneyimi tekrar anlatmak zorunda kalmadan tek bir merkezde mağduriyetlerini anlatabilecek, paylaşabilecek ve çözüm yolları bulabileceklerdir. ŞÖNİM’in amacı, kadına yönelik şiddeti önlemek için koordinasyonu sağlamak ve şikâyetler toplamak için destekleyici eylemlerde bulunmaktır (Tozlu ve Göksel, 2016, s.44). Son zamanlarda çarpıcı kamu spot yayınları ile farkındalık oluşturan Kadın ve Demokrasi Derneği ise (KADEM) 2013 yılında şiddeti önlemek amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. 2015 yılında şiddet mağduru kadınlara ve çocuklara yardımcı olmayı amaçlayan IMDAT vakfı kurulmuştur. Kadına yönelik şiddet kapsamında yapılan uluslararası antlaşmalar da en az kurulan birlik, dernek ve vakıflar kadar önem taşımaktadır. Bu antlaşmalar, uygun yasaları belirlemektedir. Cinsiyet ayrımcılığının ve şiddetin son bulması amacıyla uluslararası CEDAW sözleşmesi 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda dile getirilmiştir. 30 maddeden oluşan bu antlaşma, kadınlara karşı yürütülen her türlü ayrımcılığın son bulması amacıyla ortaya konmuş kurallar bütünü olmaktadır. 2011 yılında ise, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, İstanbul’da bir başka antlaşmayı daha imzalamıştır. Antlaşma, kadına yönelik ve aile içi şiddetin önlenmesi ve şiddet ile mücadele edilmesi amacını gütmektedir. Bu antlaşma İstanbul sözleşmesi olarak geçmektedir. Daha sonra, TBMM’de 6284 sayılı ailenin korunması ve kadına yönelik şiddetin durdurulmasını amaçlayan kanun yürürlüğe girmiştir.

Tüm bu kuruluşların sağladıkları katkıların yanı sıra, kadına yönelik şiddete karşı farkındalığı artırmak ve kuruluşların varlıkları da dâhil olmak üzere pek çok bilgiyi halka sunmak adına kitlesel iletişimi yerinde kullanmak çok önemlidir. Bir çalışmada, “...teknoloji hikâyelerimizi anlatmamıza, başkalarının haberlerini duymamıza ve kitlesel mesajlaş-

mayı olumlu sosyal normlara yaymamıza yardımcı oluyor, ama aynı zamanda susturmak için de kullanılıyor olabilir” denmiştir (Haylock, Cornelius, Malunga, ve Mbandazayo, 2016, s.241). Dolayısıyla kitlesel iletişimin bir kolu olan medyanın doğru bir şekilde kullanılması önem taşımaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sivil toplum örgütleri, belediyeler ve çeşitli medya kuruluşları kitapçık, broşür, afiş, gibi pek çok bilgilendirici doküman hazırlamaktadır. Kadına şiddet temalı görsel yayınlar ise; sosyal reklam, belgesel, röportaj, haber yayını, kamu spotu, özgün filmler, kısa filmler, şeklinde örneklenebilir. Bu çalışmada yalnızca kadına yönelik şiddeti durdurmayı amaçlayan görsel arşivlere ve bu bağlamda yayımlanmış kamu spotu ve sosyal reklama yer verilmiştir. Kamu spotları, toplumda uyulması gereken davranışlar hakkında toplumu bilgilendiren ve sağlık, emniyet, güvenlik gibi konularda uyulması gereken davranışlar hakkında uyarı ve önerilerde bulunan teşvik edici kısa reklamlardır (Bütün, Selçuk, Akandal, ve Gülseçen, 2018, s.274). Günümüzde kamu spotları, internet ve sosyal medyada paylaşılarak Umunç, 2019, s. 1317), daha çok izleyiciye ulaşmaktadır. Bu durum toplumsal farkındalığın ilerlemesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Türkiye’de yayımlanan kamu spotları ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Bilis (2014) Türkiye’de 2014 yılına kadar yayımlanmış 161 adet kamu spotunu incelemiştir. Zalluhoğlu, Karılı, Candemir, ve Günay, (2015) Türkiye’de 2012-2016 yılları arasında yayımlanmış 168 adet kamu spotunu ve 84 adet zorunlu yayını incelemiştir. Özbük ve Öz (2017) ise 2012-2016 yılları arasında Türkiye’de gösterilmiş 375 adet kamu spotunu içerik analizi ile incelemiştir. Şeker ve Tiryaki (2013) ve Yaman ve Göçkan (2015) ise yalnızca sigarayı bırakma ile ilgili spotları ele almıştır. Diğer çalışmalar ise, 2017 ve 2018 yıllarında yayımlanmış bazı kamu spotlarını gösterge-bilimsel olarak incelemiştir (Göçmen ve Ayvaz, 2017; Gülada, 2018; Tanca ve Ünal, 2018). Kadına şiddet konusu çerçevesinde hazırlanmış kamu spotlarının incelenmesi kapsamında da çalışmalar mevcuttur. Ergeç ve Zateri (2015) yaptıkları çalışmada, 12 kişiden oluşan iki farklı homojen odak gruba “8 Mart 8 Kadın” isimli kamu spotunu izleterek spot hakkındaki yorumlarını analiz etmiştir. Kadın ve erkeklerle yapılan odak grup çalışmasının sonucunda şiddetin insanlık suçu olduğunun vurgulanması gerekliliği

ortaya çıkmıştır. Vodinalı ve Akıncı (2019, s.48) “Biz Varız” isimli kamu spotunu söylem analizi yöntemi ile incelemiştir. Bu kamu spotunda şiddet olayı gerçekleşikten sonra çaresizlik içerisinde kalmış kadına güven aşılandığı, kendisini güvende hissedebileceği, sığınabileceği devlet eli uzatılmaktadır. Umunç (2019) kadına yönelik şiddet temalı üç adet kamu spotunu gösterge bilimsel olarak incelemiştir. Sonuçlara bakıldığında, incelenen kamu spotlarının erkek egemen yapıyı pekiştirdiği, çözümün yalnızca erkekte arandığı bulunmuştur. Umunç (2019) böylece çalışmasında cinsiyet eşitsizliğinin bir kamu spotu yayını içerisinde dahi devam ettirildiğini ifade etmiştir. Literatürde, bir veya birden fazla kamu spotunun seçilerek bu spotların gösterge bilimsel olarak incelendiği görülmüştür. Ancak kadına yönelik şiddet temalı çalışmaları bir araya getirip içerik analizi ile inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Kadına yönelik şiddet temalı kamu spotlarının incelenmesi ve içerik analizi ile bir araya getirilmesi oldukça önemlidir. STK’lar, bakanlık ve belediyeler, ancak belirli semtlerde, belirli saatlerde, belirli kitlelere eğitimler düzenleyerek ve çok yoğun çalışarak şiddetsizliğin yayılması için üstün çaba sarf etmektedir. Ancak kitlesel medya, her eve girmiş olup, her saat ve dakika toplumun her kesimi tarafından izlenmektedir. Dolayısıyla kamu spotlarında verilen mesajların ne olduklarının bir bütün halinde incelenmesi kadına şiddet temasının hangi düzeyde ve nasıl kullanıldığının öğrenilmesi açısından yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlayacak ve konuyla ilgili çalışan araştırmacılara ışık tutacaktır.

Yöntem

Bu çalışma 2020 Ocak ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, 2000 ile 2019 yılları arasında yayınlanan kadına yönelik şiddet temalı 65 adet yayın dahil edilmiştir. Bu yayınların tümü kadına yönelik şiddet temasına sahiptir. Yayınlar, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Youtube platformu üzerindeki e-arşivinden, Aile İçi Şiddete Son kampanyası Youtube kanalından ve çeşitli internet video kaynaklarından bulunmuştur. Analiz yöntemi olarak nitel içerik analizi kullanılmıştır.

Pek çok çalışmada kullanılan (Chang, Jackson ve Grover, 2003) içerik analizi, nitel araştırma yöntemleri arasında en sık kullanılan yöntemler-

den biridir (Hsieh ve Shannon, 2005). İçerik analizi yöntemi, belirli bir sayıda materyalin, önceden belirlenmiş (Nakip ve Yaraş, 2016, s.126) veya araştırmanın amacına göre yeniden düşünülerek oluşturulmuş araştırma kriterlerine göre (Hsieh ve Shannon, 2005, s.1281) irdelenmesidir. İçerik analizinin kodlama şemasını tasarlarlarken araştırmacılar, uzunca listelenmiş hazır kodları mı, yoksa araştırma sorularına uygun olan kodları mı kullanmalılar, düşünmelidirler. Bu nedenle her nitel analizin farklı birtakım özellikleri taşıdığı ve her araştırmanın veri analizinde farklı yaklaşımlar ile açıklanması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada, içerik analizine göre görsel materyaller incelenmiş, bu materyallerdeki belli başlı kriterler sistematik olarak sınıflandırılmış ve frekans dağılımı yöntemi ile sayılara dönüştürülmüştür. Belirlenen kriterler, araştırmanın amacına uygun bir şekilde kodlanarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır (Stemler, 2001, s.137).

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Kodlar

Kampanyanın Türü	Yayımlayan Kurum	Kadın Kullanımı
Kamu spotu	Medya Kuruluşu	Var
Sosyal Reklam	Bakanlık	Yok
Mesajın Tonu	Kolluk Kuvvetleri	Teknoloji Önerisi Sunma
Pozitif	Birlik/Dernek/Vakıf	Varlığı
Nötr	Belediye/Valilik	Var
Negatif	Mesajın Amacı	Yok
Mesajın Veriliş Şekli	Bilgi Verme	Kişi Kullanımı
Hayattan Kesit	İkna Etme	Kadın
Yaşam Tarzı	Hatırlatma	Erkek
Fantezi	Müzik Varlığı	Çocuk
Yalnızca Duygu veya Görüntü Kullanımı	Var	Karma
Müzikal	Yok	Hayvan
Kişilik Sembölü	Renk Varlığı	Hiçbiri
Teknik Uzmanlık	Renkli	Mesajın Kaynağının...
Bilimsel Kanıt	Siyah-Beyaz	Uzmanlığı
Sözel Kanıt	Mesajın Kimin Tarafından Verildiği	Güvenilirlik
Duygu Kullanımı	Ünlü	Beğenilirlik
Utanma	Dış ses	Önlem İnisiyatifi
Sevgi	Uzman	Birincil
Öfke	Hayattan Birisi	İkincil
Hüzün	Hiçbiri	Üçüncül
Korku		
Nese/Coşkunculuk		
Hiçbiri		

Bu tabloda kullanılan referanslar: Mesajın Amacı (Kotler, vd., 1999, s. 795); Mesajın Tonu (Kotler, vd., 1999, s. 802); Mesajın Veriliş Şekli (Kotler, vd., 1999, s. 801); Müzik Varlığı (Özbük ve Öz, 2017, s. 580-581); Mesajın Kaynağı (Kotler, Shalowitz, ve Stevens, 2008, s. 390).

Tablo 1’de görülmekte olan ayrıntılı bilgiler kodlamaya dahil edilen araştırma sorularını ve alt kriterlerini özetlemektedir. Öncelikle kadına yönelik şiddet temalı yayınların türünü anlamak gerekir. Bu çalışma yalnızca kamu spotu ve sosyal reklam yayınlarını hedef almıştır. Bu sebeple çalışmanın ilk araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

Araştırma sorusu 1: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlar kamu spotu ve sosyal reklam olarak nasıl dağılım göstermektedir?

Araştırma sorusu 2: Kadına yönelik şiddet temalı yayınları hangi kuruluşlar yayınlamaktadır?

Araştırma sorusu 3: Kadına yönelik şiddet konulu yayınların süresi nedir?

Şiddeti durdurmak için birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üç düzey önlem inisiyatifi bulunmaktadır (Krug vd., 2002, s.15): Birincil önlemler (sorun oluşmadan önce hareket etmek), ikincil önlemler (ilk şiddet belirtileri görüldüğünde sorunu azaltmak için hareket etmek) ve üçüncül önlemler (sorun oluştuğunda hareket etmek). Birincil önlemler, şiddetin gerçekleşmeden önce engellenmesini içerir. İkincil önlemler potansiyel şiddetin oluşmasını azaltabilecek stratejileri kapsar. Üçüncül müdahalelerde ise şiddet meydana geldikten sonra stratejiler geliştirilir. Sosyal pazarlama kampanyaları; şiddeti, şiddet eylemi gerçekleşmeden önce, gerçekleştiği sırada ve gerçekleştikten sonra durdurmayı amaçlayan birincil, ikincil ve üçüncül önleme müdahalelerinin her birinin bir parçasıdır. Araştırmaya dahil edilen kamu spotu ve sosyal reklamların birincil, ikincil ya da üçüncül önlem kapsamında olup olmadığı çalışmanın dördüncü sorusu olmaktadır;

Araştırma sorusu 4: Kadına yönelik şiddet konulu kamu spotu ve sosyal reklamlar hangi tip önlem inisiyatifini vurgulamaktadır?

Reklamlarda verilen mesajın tonu, literatürde, pozitif, negatif, ve nötr olarak belirlenmiştir (Kotler, vd., 1999, s.802). Kadına yönelik şiddetin negatif sonuçlarını irdeleyici (negatif ton), kadına yönelik şiddetle mücadelede sonunda oluşabilen bir başarı hikâyesini veya şiddetsizlik örneğinin olumlu örneklerini (pozitif ton) işaret edebilir. Bazı yayınlar ise yalnızca bilgilendirme içereceğinden, yayın içerisinde nötr bir ton kullanıla-

bilir. Yayınlarda kullanılmış tonu bilmek amacıyla bir diğer araştırma sorusu irdelenecektir;

Araştırma sorusu 5: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlardaki mesaj tonu ne sıklıkla görülmüştür?

Kamu spotları hem inandırıcı, hem de duygusal tepki uyandırıcı olma özellikleri ile izleyici ile etkin iletişimi sağlamaktadır (Dillard ve Peck, 2000, s.461). Yayınlarda ortaya çıkacak duyguları belli başlı duygular ile eşleştirebilmek adına, literatürde en sık kullanılan duygu kategorilerinden birine (Shaver, Schwartz, Kirson, ve O'Connor, 1987) başvurulmuştur. Buna göre yayınlarda açığa çıkan en baskın duygu; sevgi, neşe/coşkunluk, öfke, hüznün ve korku şeklindedir. Ancak bu duygu kategorilerine utanma duygusu da eklenmiştir. Edelmann (1985, s.195) utanma duygusunu "... sosyal etkileşim üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olabilecek yaygın ve rahatsız edici bir sosyal kaygı biçimi" olarak tanımlar. Utanma duygusu, kadına yönelik şiddet kapsamındaki durumlarda özellikle kadınlar tarafından hissedilen bir duygu olmaktadır. Kadınlar kamu spotunu izleseler dahi utanıp başvurmaları gereken merkezlere başvuramamaktadır. Şiddet içeren deneyimlerini paylaşmamanın yaygın nedenleri literatürde (1) korkmak (aileye utanç getirmek; kendini suçlamak, şikayet nedeniyle daha da tehdit edilmek), (2) utanç ve (3) şiddetin normalleştirilmesi olarak özetlenmiştir (García- Moreno vd., 2005, s.77). Bir başka açıdan, erkeklerin şiddet uyguladıkları için herhangi bir utanma duygusu geliştirmedikleri toplumda gözlemlenebilir. Ergeç ve Zateri (2015, s.77) odak grup çalışması gerçekleştirmişler ve erkek katılımcıların şiddet ile erkeğin bağdaşmasından utanç duyduklarını belirtmişlerdir. Buna göre hem kadınlar hem de erkekler için utanma duygusu farklı eylemlere sebebiyet verecek olsa dahi, şiddeti önleyecek adımların atılmasına yardımcı olacaktır. Kamu spotu ve sosyal reklam gibi yayınlarla utanma duygusunun kullanılması bu açıdan önemlidir. Buna göre araştırma sorusu aşağıdaki gibidir;

Araştırma sorusu 6: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda hangi duygu en sık şekilde açığa çıkmıştır?

Kamu spotunun uyandırdığı duygu ve tonlama, kamu spotu ve sosyal reklamlarda verilen mesajın hangi öğelerden beslendiğine bağlıdır. Borzekowski ve Poussaint (2000, s.174) kamu spotlarının etkinliği hakkında yaptıkları çalışmada (1) farklı kişiliklerin, (2) görsel öğelerin ve (3)

direkt verilen mesajın yayının kendisinden daha etkili olduğunu bulmuşlardır. Bu bağlamda yayınlarda kullanılan kişiler (erkek, kadın, çocuk, hayvan, karma, hiçbiri), bu kişiler arasında kadının varlığı kriterlere eklenmiş, görsel öge olarak ise müzik (Özbük ve Öz, 2017, s.580-581) ve renk kullanımı kriterlere eklenmiştir. Şu halde;

Araştırma sorusu 7: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlardaki kişiler ne sıklıkla görülmüştür?

Araştırma sorusu 8: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda kadın karakterlerin yer alma sıklığı nedir?

Araştırma sorusu 9: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda müzik kullanılmış mıdır?

Araştırma sorusu 10: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda renk kullanılmış mıdır?

Mesajın ikna ediciliğinin artması için mesajı veren kaynağın da etkin bir figür olması önemlidir (Petty ve Cacioppo, 1984). Buna göre mesajın kimin tarafından verildiği önemlidir. Mesajı veren kişiye ait kriterler; ünlü, uzman, hayattan bir kişi veya dış ses olarak belirlenmiştir. Buna göre bir diğer araştırma sorusu şu şekildedir;

Araştırma sorusu 11: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda mesaj kim tarafından verilmiştir?

Mesajı veren kaynağın izleyicide etki bırakması önem taşımaktadır (Kareklas, Muehling, ve Weber, 2015, s.99; Kotler, Shalowitz ve Stevens, 2008, s.390). Oluşturulan kriterler, Kotler, Shalowitz ve Stevens’in (2008, s.390) çalışmasından edinilmiştir. Bu kriterler, kaynağın beğenilirliği, uzmanlığı ve güvenilirliğidir. Beğenilir kişiler (ünlü kişi, politikacı) mesajın beğenilirliğini kişiliklerine karşı duyulan sempati dolayısıyla yaratmaktadır. Uzman kişiler (psikolog, doktor) bilimsel kanıt sunarak verilen mesaja duyulan güveni artırmaktadır. Güvenilir kişiler ise (STK üyesi/başkanı, meclis üyesi, dernek/birlik üyesi/başkanı, belediye kurum çalışanları) sözel kanı sunarak genelde otoriter bireyler oldukları için mesajın ciddiyetini ortaya koymakta ve yine güven sağlamaktadır. Dolayısıyla;

Araştırma sorusu 12: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda mesajı veren kaynağın güvenilirlik, beğenilirlik, uzmanlık ölçütleri ne sıklıkla kullanılmıştır?

Literatürde mesajın veriliş şekli de yayındaki hikayeyi doğru aktarabilmek açısından önem taşımaktadır. Bu kriterler literatüre uygun olarak hayattan kesit, yaşam tarzı, fantezi, yalnızca duygu ya da görüntü kullanımı, müzikal, kişilik sembolü, teknik uzmanlık, bilimsel kanıt ve sözel kanıt şeklinde listelenmiştir (Kotler, vd., 1999, s.801). Literatürde listelenen unsurlardan uygun olanlar açıklanmıştır. Örneğin, hayattan kesit, hayatın içinden bir sahnenin sunulması, örneğin şiddet vakasının yaşandığı bir ev yaşantısı sahnesi ile gerçekleşir. Yaşam tarzı, şiddetin benimsendiği (veya benimsenmediği) durumlardaki yaşantıyı gözler önüne serer. Eğer yayın yalnızca görüntü kullanmışsa, animasyona başvurmuş demektir ve gerçek kişilerin bu yayında görünmedikleri anlamına gelir. Buna göre yalnızca bir el görünümü, çizgi karakterler, telefon gibi eşya kullanımı bu tür anlatım şeklinde örnektir. Bilimsel kanıt alanında uzman kişilerin (doktor, avukat, STK görevlisi) bilgilendirmelerini içeren yayınlara dahil olmaktadır. Sözel kanıt ise alanında uzman olmayan ancak belirli sempatikliğe ve özendiriciliğe sahip kimselerin (halktan bir kişi, ünlü, politikacı) söylemlerini içeren yayınlara dâhildir. Buna göre;

Araştırma sorusu 13: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda mesajın veriliş şekli nasıldır?

Kamu spotu ve sosyal reklamlarda özellikle kadına yönelik şiddeti durdurmak için temel amaçlardan bahsedilebilir. Bu amaçlar, literatürde en net hali ile: bilgi verme, ikna etme ve hatırlatma olarak özetlenebilir (Kotler, vd., 1999, s.795). Kadına şiddeti önlemek ve bu bağlamda bir potansiyel davranışı durdurabilmek, bir davranış değişikliği amacı gütmektedir. Davranışta değişiklik yaratabilmek için ise ikna etme yönteminin, bilgi verme ve hatırlatmadan daha etkili olduğunu tahmin edilmektedir. Ancak bilgilendirme ve hatırlatma, sürekli olarak görsel medyada tekrarlandığı takdirde bireylerde konu ile ilgili farkındalık oluşturma bakımından da önemlidir. Zalluhaloğlu (2015) Türkiye'deki kamu spotlarını incelediği çalışmasında spotların genellikle (%48) bilgilendirme amacı güttüğünü göstermiştir. Dolayısıyla çalışmanın son araştırma sorusu şu şekildedir;

Araştırma sorusu 14: Kadına yönelik şiddet temalı yayınlarda verilen mesajın amacı nedir?

Bulgular

Araştırmaya 58 adet kamu spotu ve 6 adet sosyal reklam dahil olmuştur. Araştırmanın bulgularına kadına yönelik şiddet temalı medya faaliyetlerinin yayınlandığı yıllar ve yayım süreleri incelenerek başlanılmıştır. Buna göre Kadına Yönelik şiddet temalı medya faaliyetleri en sık 2015 (%18,8) ve 2019 (%14,1) yıllarında gösterilmiştir. Buna göre son 5 sene içerisinde kadına yönelik şiddeti konu eden yayınların arttığı bu yöndeki çabanın da arttığına işaret olabilir. Araştırmaya dahil olan yayınların süreleri ise en sık oranda 45 saniye (%20,3) ile 29 dakika (1740 saniye; %9,4) olmaktadır. 29 dakika süreli yayınlar sosyal reklam niteliğindedir.

Tablo 2. Kampanyanın türü frekans analizi sonuçları

Kampanyanın Türü	FREKANS	O	ORAN (%)
Kamu spotu	58	90,6	
Sosyal reklam	6	9,4	
TOPLAM	64	100	

Araştırmaya dahil olan yayınlar genellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Bu tür yayınlar bakanlık hariç, medya kuruluşları ve çeşitli, birlik, dernek ve vakıflar tarafından yayınlandığı da gözlemlenmektedir. Özellikle “İçimizden Birileri” ve “Suç Bende Değil” isimli sosyal reklam serileri TRT tarafından izleyicilere sunulmuştur. Genelde 45 saniyelik ve çoğunlukla 2019 yılında gösterilmiş kamu spotları ise en çok oranda Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) önderliğinde yayınlanmıştır. Kolluk kuvvetlerine ait (Jandarma) kamu spotu ise bilgilendirme amaçlı olmuştur. Çoğu yayın bakanlıkların onayı ile gerçekleştiği için medya kuruluşlarının, birlik, dernek ve vakıfların isimleri yayının sonunda beraber bilgilendirme amaçlı dikkatli izleyiciler için verilmiştir. Bazı durumlarda ise yayın sonrası kurum özellikle ismini vurgulamıştır.

Kamu spotu ve sosyal reklamlarda verilen mesaj çoğunlukla şiddeti hatırlatma amaçlı (%48,4) olmuştur. Hatırlatıcı mesajlar toplumda şiddetin hali hazırda bilindiğini göstermekte ve şiddetin zararlarını bir kez daha izleyiciye hatırlatarak caydırıcı olma amacı gütmektedir. Bilgilendirme mesajları ise şiddet sonrası ne yapılması gerektiği konusunda ge-

rekli adımları (ilgili kuruma telefon etme, mobil uygulamasını uygulama, kolluk kuvvetlerine ulaşma, vd.) göstermektedir.

Tablo 3. Kurum ismi frekans analizi sonuçları

Yayımlayan Kurum	FREKANS	ORAN (%)
Medya Kuruluşu	15	23,4
Bakanlık	33	51,6
Kolluk Kuvvetleri	1	1,6
Birlik/Dernek/Vakıf	12	18,8
Belediye/Valilik	3	4,7
TOPLAM	64	100

İkna edici mesajların sıklığı bilgilendirici mesajlar ile benzer oranda çıkmıştır. Dolayısıyla şiddetin doğuracağı yıkıcı sonuçların izleyiciye hatırlatılmasının, şiddet uygulamamaya direkt olarak ikna etmekten daha sık başvurulan bir aktarım yöntemi olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmaya dahil olan kamu spotu ve sosyal reklamlarda bu durumun örnekleri görülmüştür. Örneğin Aile İçi Şiddet ile ilgili bir kamu spotu, şiddete uğramış bir kadın figürün, hastane önünde bir bankta ağlayarak oturduğunu gösterir. Bu spot şiddetin yıkıcı etkisini hatırlatarak aslında bir yandan izleyiciyi şiddetin uygulanmaması gereken bir davranış olduğuna ikna da etmektedir. Burada davranış kalıbı izleyiciye dikte ettirilmeden şiddetin yıkıcılığı hatırlatılmış; izleyicinin bu mesajı anlaması ve dolayısıyla kendisinin şiddet göstermemeye ikna olması amaçlanmış olabilir.

Tablo 4. Mesajın amacı frekans analizi sonuçları

Mesajın Amacı	FREKANS	ORAN (%)
Bilgi Verme	19	29,7
İkna Etme	14	21,9
Hatırlatma	31	48,4
TOPLAM	64	100

Güvenilir bir mesajın verilmiş şekli, şiddeti önleyici tema ile beraber, en çok hayattan bir kesit sunularak (%34,4) ve sözel kanıt kullanılarak (%34,4) anlatılmıştır. Hayattan kesitte en çok aile yaşantısından örnekler verilmişken (örneğin, KADEM'in "Evdeki şiddet hapiste biter" isimli spot yayımı), sözel kanıt genelde ünlü figürlerin sözlü olarak şiddet karşıtı söylemlerini içermiştir. Bu bağlamda ünlü kullanımı ayrı bir kod

halinde sunulmuştur, çünkü anlaşılmalıdır ki çoğu ünlünün kadına şiddet çalışmaları ile ilgisi yokken kamu spotunda boy göstermesi, beğenilirlik içeren bu bireylerin davranışlarını örnek alan izleyicilerin de şiddeti kınayacaklarını varsaymıştır (örnek, “Yarım kalma” spotu). Ancak bazı sözel kanıt içeren spotlar ünlü kullanmadan da yapılabilir (örnek, “Kadına şiddete karşı sıfır tolerans” ve “Korkma Unutma” (#Şiddeti Sen Durdurabilirsin). Duygu ve görüntü kullanan, yani daha çok animasyon, şekiller, grafikler, vd. içeren yayınlar üçüncü sırada sıklıkta hazırlanmıştır. Bu tarz yayınlarda verilen mesaj bilgilendirme amaçlı olmaktadır. Bilimsel kanıt içeren yayınlar en az sıklıkla (%6,3) görülmüştür. Bilimsel kanıt, bilim insanların bilgilendirici içeriklerle şiddeti açıkladıkları yayımlardır. Bu tür yayımlara örnek Bakanlığın 2005 yılında yayımladığı “Aile içi şiddete son” isimli spot olabilir. Unutulmamalıdır ki bilimsel kanıt içeren yayımlar, herhangi bir istatistik, veya bilimsel bilgi içerdiği takdirde bilimsel kanıt ismi ile kodlanmıştır. Konu hakkındaki görüş, bildiri belirten bireyleri içeren kamu spotları ise genellikle sözel kanıt ismi ile kodlanmıştır. Ülkemizde yaşanan şiddet vakalarının sıklığı ortada iken ve şiddet hakkında konuşacak pek çok bilirkişi ve bilim insanı bulunmasına rağmen; “... sorunun temelinde yer alan eşitsiz güç ilişkilerinin zihinsel, sosyolojik, psikolojik, ekonomik nedenleri göz ardı edilmektedir.” (Umunç, 2019, s.1331). Bu durum, bahsi geçen bir göz ardı durumu olma olasılığına karşın, kısa ve çarpıcı yapımların doğasında olan mesajın endirekt yol ile izleyiciye ulaşmasının önüne geçebilir. Örneğin bir utanma veya korku duygusuyla şiddetin zararlı olduğu kısa ve etkin şekilde izleyiciye aktarılacakken, bir bilim insanının konu hakkındaki konuşması dakikalar sürmektedir. Buna örnek olarak “İçimizden Birileri” isimli spot serisi verilebilir. Dolayısıyla özellikle kamu spotu yayınlarının doğası gereği bu yayınların az sıklıkta bilimsel kanıt içermesi ihtimal dahilindedir. Sosyal reklamlar ise tıpkı belgeseller gibi, bilimsel kanıta en çok ihtiyaç duyacak yayın çeşidi olmaktadır. Sosyal reklamlar daha yaygın olması ve ana akım medyada gösterilmesi, bu bağlamda hem bilimsel kanıt ihtiyacını giderecek, hem toplumu bilinçlendirecek, hem de şiddetin en başta önlenmesinde katkı sağlayacaktır.

Tablo 5. Mesajın veriliş şekli frekans analizi sonuçları

Mesajın Veriliş Şekli	FREKANS	ORAN (%)
Hayattan Kesit	22	34,4
Yaşam Tarzı	5	7,8
Fantezi		
Yalnızca Duygu veya Görüntü Kullanımı	11	17,2
Bilimsel Kanıt	4	6,3
Sözel Kanıt	22	34,4
TOPLAM	64	100

Tablo 6. Mesaj kaynağının özelliği frekans analizi sonuçları

Mesajın Kaynağının...	FREKANS	ORAN (%)
Uzmanlığı	12	18,8
Güvenilirlik	27	42,2
Beğenilirlik	24	39,1
TOPLAM	64	100

Yayınlarda mesajın genellikle negatif bir tona sahip olduğu (%60,9) görülmektedir. Negatif ton ile hatırlatıcı yayınlar birbiri ile örtüşmektedir. Nötr ton (%32,3) kullanan mesajların çoğunlukla bilgilendirici amaçlı mesajlar içerdiği düşünülebilir.

Tablo 7. Mesajın tonu frekans analizi sonuçları

Mesajın Tonu	FREKANS	ORAN (%)
Negatif	39	60,9
Pozitif	4	6,3
Nötr	21	32,8
TOPLAM	64	100

Yayınlarda kullanılan müzik ve renk, yayının duygu durumunu ve anlatış tarzını oldukça etkileyen bir faktördür. Yayınların %64,1'i müzik kullanmıştır. Mesajın tonunun en çok negatif oranda kullanıldığı sonucu da dikkate alındığında, kullanılan müziğin hüzünlü bir müzik olduğu kanısı ortaya çıkacaktır.

Tablo 8. Müzik varlığı frekans analizi sonuçları

Müzik Varlığı	FREKANS	ORAN (%)
Var	41	64,1
Yok	23	35,9
TOPLAM	64	100

64 yayından yalnızca 4’ü siyah beyaz çekilmiştir. Renkli yapımlar, genelde hayattan kesit sunan yayınların sıklığı düşünüldüğünde yerinde bir kullanım tarzı olmuştur.

Tablo 9. Renk varlığı frekans analizi sonuçlar

Renk varlığı	FREKANS	ORAN (%)
Renkli	60	93,8
Siyah-Beyaz	4	6,3
TOPLAM	64	100

Dillard ve Peck (2000, s.461) kamu spotlarının istenen duyguların dışında farklı duyguları da açığa çıkarabileceklerini tartışmışlardır. Çalışmada yer alan yayınlar genelde farklı duyguları içermektedir. Bir yayında elbette ki birden çok duygu barınmaktadır. Ancak kodlama açısından kolaylık sağlamak amacıyla en baskın duygu her yayın için düşünülmüş ve o baskın duygu kodlanmıştır. En sık nötr yani baskın duygu içermeyen yayınlar (%39,1) gözlemlenmiştir. Bilgilendirme amaçlı mesajların (%29,7) sıklığı düşünüldüğünde, herhangi baskın duygu içermeyen yayınların en sık gözlenmesi normaldir. Bunun sebebi bu tarz yayınların bilgilendirici ve hatırlatıcı olmalarıdır. Bunun dışında hüznün duygusu ikinci sıradadır (%37,5). Kadına yönelik şiddet temalı yayınlar söz konusu olduğu için bu duygunun baskın şekilde ortaya çıkmış olması normaldir. Araştırmaya dahil olan yayınlarda korku ve öfke duygularının çok baskın şekilde ortaya çıkmamış olduğuna not düşülmelidir. Utanma duygusu ise 6 adet kamu spotunda gözlemlenmiştir. “Hangi Yüzle” isimli kamu spotu, “Başkalarına göstermekten utanç duyduğun bir yüzün var. Sevdiklerine göstermekten çekinmiyorsun. Sevdiklerine hangi yüzle bakıyorsun?” ifadesini içermektedir. Bu spotta özellikle utanma duygusu vurgulanmıştır.

Tablo 10. Duygu kullanımı frekans analizi sonuçları

Duygu Kullanımı	FREKANS	ORAN (%)
Utanma	6	9,4
Sevgi	1	1,6
Öfke	4	6,3
Hüzün	24	37,5
Korku	4	6,3
Nese/Coşkunculuk	25	39,1
TOPLAM	64	100

Vodinalı ve Akıncı (2019, s.49) çalışmasında kamu spotlarının şiddet vakası yaşandıktan sonraki durumda ne yapılacağını bilgilendirmenin dışında, şiddet vakasını önleyici özellikler barındıran kamu spotlarına daha çok ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada araştırmaya dahil olan yayınlar genellikle üçüncül önlem inisiyatifi altında (%73,4), şiddet oluştuktan sonraki aşamalarda yapılması gerekeni izleyiciye göstermektedir. Bu durumda üçüncül önlemler bir kadının eşinin hali hazırda şiddete meyilli olmasını bilmesi ve erkeğin de şiddet türlerinden birini göstermiş olması durumunda şiddetin tekrar etmemesi için uğraşmaktadır. Örneğin “Evdeki Şiddet Hapiste Biter” isimli kamu spotu çalışmasında eşine şiddet uygulayan bir erkeğin hapse gireceğini korku ve öfke öğeleri kullanarak net şekilde açıklar. Mesajın amacının bilgilendirici olduğu ve herhangi baskın bir duygu içermeyen yayınlar ise birincil önlem inisiyatifi altında gerçekleşmiştir. Böylece şiddet daha oluşmadan neler yapılmalı, hangi kurum ve kuruluşlar şiddet sonrası yardımcı olabilir, hangi durumlarda şiddet önlenabilir konusunda bilgiler verilmiştir.

Tablo 11. Önlem inisiyatifi frekans analizi sonuçları

Önlem İnişiyatifi	FREKANS	ORAN (%)
Birincil	14	21,9
İkincil	3	4,7
Üçüncül	47	73,4
TOPLAM	64	100

Yayınlarda izleyiciyi teknoloji kullanmaya teşvik etmek önlem inisiyatiflerinin uygulamaya geçirilmesi bakımından yerindedir. Teknolojiden kasıt, mobil uygulama ve telefon olmaktadır. Ne var ki, teknoloji kullanmaya aktif şekilde teşvik eden yayınların oranı %18,8’dir. Teknolojik yenilik açısından en yeni atılım KADES olmuştur. KADEM derneği,

kadınlara acil durumlarda kullanabilecekleri KADES isimli bir mobil uygulama sunmuş, uygulama hakkında bilgilendirmiş ve kullanmaya teşvik etmiştir.

Tablo 12. Teknoloji önerisi sunma varlığı frekans analizi sonuçları

Teknoloji Önerisi Sunma Varlığı	FREKANS	ORAN (%)
Var	12	21,9
Yok	52	4,7

Mesajı çoğunlukla bir dış ses vermiştir. Dış ses erkek veya kadın olabilmektedir. Dış ses, telefon numarası, acil yardım hattı gibi bilgilendirici mesajları ve/veya kamu spotunun amacını açıklayan kısa bir cümleyi izleyiciye aktarmaktadır. Ünlü kişi kullanımı, genelde “Kadın Hayattır” spotunda olduğu gibi, kadının önemini açıklayan erkek bireylerin kullanıldığı yayımlar olmuştur. Ayrıca hayattan birisi olarak tanımlanan toplumdaki bireylere benzer bir birey de yayınlarda çokça kullanılmıştır. Buna bir örnek, “kadına şiddet insanlığa ihanettir” spotundaki toplumun çeşitli kesimlerinden erkek bireylerin konuşma yaptıkları spot olabilir. Uzman kişiler, TRT tarafından hayata geçirilen “İçimizden Birileri” isimli yayınlarda daha sık kullanılmıştır. Uzman kişiler bu gibi yayınlarda gerekli bilgileri diğer oyunculara veya izleyiciye aktaran konumundadır.

Tablo 13. Mesajın kim tarafından verildiği frekans analizi sonuçları

Mesajın Kimin Tarafından Verildiği	FREKANS	ORAN (%)
Ünlü	17	26,6
Dış ses	25	39,1
Uzman	3	4,7
Hayattan birisi	15	23,4
Hiçbiri	4	6,3
TOPLAM	64	100

Yayınlarda en çok oranda kadın, erkek, çocuk bir arada kullanılmıştır. Özellikle çocuklar, empati ve duygu yoğunluğuna yol açabileceği için genellikle şiddeti duyan veya gözlemleyen konumunda tutulmuştur. Yayınlarda erkeğin rolü farklı şekillerde gözlemlenmiştir. Öncelikle erkek ataerkil feodal toplum yapısı ile paralel şekilde gösterilmiştir. Bu tür erkek figürleri genelde üçüncül önlem inisiyatifi kullanılan yayınlarda gözlemlenmiştir. Bu durum da şiddete meyilli erkeklerin yapısını açık-

lar. Bir başka gözlem ise yayınlarda gösterilen ünlü ve uzman erkeklerin şiddeti önlemek isteyen tavırda ve bu konuda iletişimin nasıl olması gerektiğini erkeğe öğretici pozisyonda olmasıdır. Örneğin “Şiddetin Bahanesi Olmaz” isimli yayında ünlü erkek figürleri şiddet uygulamak için hiçbir bahanenin temel oluşturamayacağını açıklar. Bununla beraber “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir” yayınlarında da Türkiye’nin dört bir yanındaki erkek figürlerinin kadını öven ve yücelten söylemleri gösterilmiştir. Araştırmaya dahil olan diğer yayınlardan bazıları ise yalnızca kadın figürleri konuk etmiştir. Kadın figürler bu yayınların bilgilendirici amaçlı olanlarında güçlü, ne yapması gerektiğini bilen bir tavır alırken, hatırlatıcı ve ikna etme amaçlı yayınlarda korkmuş, çaresiz, yalnız şekilde görünmektedir.

Hayvanların kullanımı ise spotlarda çok azdır. En yakın zamanda kurt, ayı ve penguenlerin “aile” yaşamlarını konu alan “Cins var Cins var” isimli KADEM tarafından yayımlanmış spot, hayvanların hayatı üzerinden insanların şiddetsiz ve kadını koruyup kollayıcı bir tavırda yaşaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu esnada hayvanın ailesini koruduğu ve bahsedilen hayvanların ne kadar güçlük altında veya ne kadar güç sahibi oldukları vurgulanır. Araştırmacıya göre bu “güç” olgusu aslında insan erkeğine atıftır. Erkek de ayı, kurt veya penguen gibi güçlü yapıdadır, ancak kadınına saldırmaktadır. Bu yanlıştır. Bu mesaj, izleyicilerin hayvanlardan üstün ırk olan insanlık adına utanmalarını sağlayabilmekle beraber, bir ders verme amacı taşıdığı yorumu çıkarılabilir.

Tablo 14. Kişi kullanımı frekans analizi sonuçları

Kişi Kullanımı	FREKANS	ORAN (%)
Kadın	16	25
Erkek	8	12,5
Çocuk	3	4,7
Karma	29	45,3
Hayvan	3	4,7
Hiçbiri	5	7,8
TOPLAM	64	100

Araştırmaya dahil olan kamu spotlarının çoğunda kadın figürü varlığı gözlemlenmektedir. Üstteki araştırma bulgusuna bağlı olarak kadınlar bazen tek başlarına, bazen ise erkek, çocuk ve diğer kadınlarla beraber yayımlara dahil olmuştur. Bu frekans analizinde vurgulanmak istenen

kadın figürünün kullanılmadığı durumlardaki kamu spotunun durumudur. Kadın figürlerinin kullanılmadığı spotlarda ya bilgilendirici amaçlı olarak yalnızca animasyonlar ve cümleler yer almakta, ya da yalnızca erkekler yer almaktadır. Kadın kullanımının kamu spotu içerisinde daha dramatik bir etki yaratabileceği düşünülebilir.

Tablo 15. Kadın kullanımı varlığı frekans analizi sonuçları

Kadın Kullanımı Varlığı	FREKANS	ORAN (%)
Var	44	68,8
Yok	20	31,3
TOPLAM	64	100

Literatürde kamu spotlarında görsel efektlerin (grafik animasyon, vd.) bir çalışmada %38 oranında (Bilis, 2014), bir başka çalışmada ise %13,1 oranında kullanıldığı görülmüştür (Zalluhoğlu vd., 2015). Bu çalışmada kullanılan görsel öğeler içeren yayınlar (%17) genelde animasyon, çizgi karakterler, şemalar ve grafikler halinde kullanılmıştır. Bu tarz animasyon spotları genelde herhangi negatif duygu ifşa etme amacından çok, toplumu bilgilendirme amacı taşımaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Şiddet dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de toplumsal bir sorundur. Yapılan bir çalışma, kadınların %35’inin hayatları boyunca eşlerinden en az bir kez istismar gördüğünü göstermiştir (Altınay ve Arat, 2008, s.79). Bu çalışmadan çıkan sonuçlarda, kamu spotlarının genelde dış ses tarafından verilmiş, verilen mesajın şiddetin yıkıcılığını hatırlatıcı yapıda olmuş ve verilen mesajda genellikle toplumdaki benzer yapıda bireylerin oyunculuğunda hayattan bir kesit sunarak aktarılmıştır. Hayattan bir kesit sunma yönteminde toplumu temsil eden karakterler çeşitli rollerde oynayarak şiddetin yıkıcılığını ele almıştır. Bu tarz yayınların yanı sıra, sözel kanıt olarak tabir edilen, toplumun her kesiminin sevdiği ve benimsediği topluma mal olmuş kişiler şiddet hakkında mesaj vermiş ve bu bireylerin beğenilirlik yolu ile mesajlarının daha dikkatle dinleneceği öngörülmüştür. Genellikle spot yayınlarının sonlanmasına yakın saniyeler içerisinde bir “dış ses” verilmek istenen mesajı ve bu doğrultuda

atılması gereken adımları belirtmiş, mesaj sonunda ise yayını gerçekleştiren kurum veya kuruluşların isimleri gözükmüştür. Kadına yönelik şiddet temalı yayınların temelinde kadın figürlerinin çeşitli şekillerde görüntülenmesi gözlemlenmiştir. Araştırmaya dahil olan kamu spotlarının, kadınları görsellerinde çok kullandıkları, bunun yanı sıra, erkek ve çocuk karakterleri de anlatmak istediği hikayeye dahil ettiği görülmüştür. Müzik ve renk kullanımı dramatik düzeyde olup genellikle hüznün duygusu aşılanmıştır. Hüznün duygusunun yanı sıra utanma duygusunun da özellikle erkek tarafından hissedilmesi gereken bir duygu olduğunu alt mesaj olarak devşiren yapımlar da mevcuttur. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini işaret eden pek çok çıktı bulunmuştur. Umunç'un (2019, s.1330) yaptığı çalışmada, üç adet kamu spotu incelenmiş ve bu spotlarda kadına yönelik şiddeti çözmek amacıyla erkek davranışlarına daha çok odaklanıldığı görülmüştür. Bu da erkek ile kadın eşitliği, ataerkil toplum yapısının törpülenmesi gibi unsurları içermeyip yalnızca erkeğin davranışlarını değiştirmesi gerektiği konusuna odaklanılmıştır. Kadın, bu spotlarda yine itaatkâr olan figür olarak betimlenmiştir. Yazar, kamu spotlarının şiddetin temelinde ne olduğunu sorgulayan bir mesaj ve çözüm önerisi içermediğini belirtmiştir. Benzer şekilde şimdiki çalışmada da erkek, ataerkil feodal yapıya uygun olarak resmedilmiştir. Karaca ve Papatya (2011, s.496-497) 1990 ve 2009 yılları arasında gösterilen kadınları içeren TV reklamlarının içerik analizini gerçekleştirmiştir. Sonuçlar, kadınların cinsiyet rolünü stereotiplerinin örneği olarak evin içinde gösterildiğini göstermiştir. Umunç (2019, s.1331) da benzer şekilde kadın erkek eşitliğinin vurgulandığı ve kadının ikincil gösterilmediği bir medya dilinin, kadına yönelik şiddet kapsamında faydalı olacağını öngörmüştür. Bu bağlamda bu çalışmada da kadın figürleri, mesaj verme gayesinde olan ünlü bireylerin dışında, hikayenin içinde oldukça güçsüz ve aciz gösterilmiştir. Kadının güçlü, kendinden emin ve şiddet karşısında cesaretli durma kabiliyetinin vurgulanacağı kamu spotları toplumdaki konu hakkındaki utanmanın ve sindirilmişliğin giderilmesi açısından daha kolay olacaktır. Unutulmalıdır ki, kamu spotu ve sosyal reklam gibi sosyal pazarlama kampanyalarının dikkatli bir şekilde yürütülmesi; bazı durumlarda insanları etkilemek için kullanılan içeriğin istenmeyen bir şekilde izleyiciler tarafından olumsuz tepki vermelerine yol açmasını önleyebilir. Bu bağlam-

da, araştırmacılar bazı kampanyaların “bireysel kimliklere ve güç ilişkilerine doğal olarak bağlı olarak değişen ve derin köklü ideolojiler, uygulamalar ve sosyal normların sıklıkla şiddet, direnç ve geri tepme” ile sonuçlandığını literatürde savunulmuştur (Haylock, Cornelius, Malunga, Mbandazayo, 2016, s.240). Dolayısıyla toplum yapısına bağlı bir erkek figürünün kamu spotlarında resmedilmesi, aynı zamanda bu erkek tipinin kadına zarar verdiğinin açıkça gösterilmesi ve davranışın uygun-suzluğunun vurgulanması bu bağlamda kamu spotlarını izleyen kişiler tarafından tepki ile karşılanmayacaktır. Bunun nedeni, bu feodal yapıya uygun erkeğin toplum tarafından bilinmesi ve bu tür maskülen özellikleri ile öne çıkan erkeklerin şiddete daha meyilli olduklarının kabulüdür. Ancak bu kabul durumu toplumdaki erkek-kadın rollerinin normalleşmesinin de bir kanıtıdır ve değişim ancak normalleşmenin ötesine geçildiğinde gerçekleşecektir. Gelecek çalışmalarda sosyal pazarlama kampanyaları şayet bu tür erkek figürlerini eşlerine, sevgilerine, kızlarına karşı daha yumuşak başlı olarak gösterdiği takdirde Haylock ve arkadaşlarının (2016) bahsettiği dirençle karşılaşılabilir. Bu direnç kırmak ise akademisyenlerin, toplumbilimcilerin, hükümetlerin ve medya kuruluşlarının birlikte çalışması sonucu kırılabilir. Ne var ki, Türkoğlu (2013, s.156), en çok izlenen TV filmlerinin ve TV şovlarının kadınlara karşı şiddet içerdiğini çalışmasında göstermiştir. Araştırmacıya göre özellikle bu sahnelerin izleyiciyi eğlendirmeyi amaçladığı için arka planda kahkaha etkilerinin olması durumu ise vahimdir. Bu filmleri ve şovları izleyen insanların yavaş yavaş şiddete karşı uyuyor olması ve normal bir günlük olay olarak görmeye başlamaları toplumsal öğrenmeye örnektir. Toplumsal öğrenme kuramı, televizyondaki şiddet içerikli programların izleyicilerde anti-sosyal ve saldırgan karakter özelliklerini ortaya çıkaracak şekilde düzenlendiğini savunmaktadır. Toplumsal öğrenme kuramına göre bireyler, diziler, filmler ve diğer televizyon şovlarında izledikleri karakterleri içselleştirerek onları kahraman ilan eder ve o karakterlerin şiddet uygulayarak başarılı, güçlü, zeki, gibi meşyetlerini kendine uyarlayabilmek için kendi de şiddet uygulamaya başlar (Bandura, 1973, s.79; aktaran Dilber, 2014, s.62). Dolayısıyla medyadaki yayınların cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak şekilde ve şiddet öğelerini en aza indirecek şekilde yayınlar ortaya koymaları toplu-

mun şiddetsizliği ve eşitliği yeniden öğrenebilmesi ve benimseyebilmesi için hayati derecede önemlidir.

Bu çalışmada kullanılan araştırma yönteminin bazı sınırları bulunmaktadır. Öncelikle, içerik analizi yöntemi iki farklı olgu arasındaki nedensel ilişkileri ölçmemektedir (Berg, 2001, s.259). Bu çalışmada kullanılmış tek analiz ise frekans analizidir. Bunun dışında, içerik analizi yöntemi sadece kayıtlı bilgilerden elde edilen bilgilerin ışığında uygulanmaktadır. Çalışmada, yalnızca kamu spotu reklamları hakkındaki bilgiler toplanıp analiz edilmiştir. Çalışmada ortaya atılan araştırma soruları ve soruları açıklamak için literatürden toplanan kriterler, araştırmacı tarafından literatür taraması sonucunda elde edilmiştir. Literatürde kullanılacak pek çok farklı kriterin çalışmaya eklenmemiş olması bu çalışmanın bir başka kısıtı olmaktadır. Sonraki çalışmalar farklı araştırma soruları ışığında farklı sonuçlar alabilecektir. Bu bağlamda kazanç-zarar çerçevesine sahip mesajlar kamu spotu ve sosyal reklamlarda nasıl işleniyor görülebilir. Literatürde yer alan bireysel karar verme modeline göre, insanlar bir davranışı uygulayarak elde edecekleri kazançlarla benzer şekilde o davranıştan elde edecekleri kayıpların arasında tanımlanan sonuçları birbirinden ayırmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1991). Mesaj iletişimi, şiddetsizlik temalı bir davranışı (kazanç çerçeveli bir itiraz) benimseyerek sağlanan faydaları açıklayabilir veya şiddet temalı bir davranışı (zarar çerçeveli bir itiraz) kaybedilen unsurlara yoğunlaşarak anlatabilir. Özetle verilen mesaj şiddetin zararları şeklinde incelenebilir. Hangi spotun veya sosyal reklamın daha etkin olduğu ise farklı nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile irdelenebilir. Kadına yönelik şiddet kapsamında şiddetin dört türü (cinsel, fiziksel, psikolojik, ekonomik) ayrıca kodlanması gereken önemli bir unsurdur. Çalışmanın bir diğer kısıtı, içerik analizine kadına yönelik şiddet türlerinin kodlamaya dahil edilememesidir. Bunun sebebi, araştırmaya dahil olan yayınların bazılarının vurguladıkları şiddet türünü kategorileştirmemiş olmalarıdır. Bu çalışmada irdelenen kamu spotu ve sosyal reklamların kadına yönelik şiddeti durdurmayı amaçlarken en çok aile içi şiddet üzerinde durulduğu görülmüştür. Aile içi şiddet çok yaygın ve halk sağlığını ciddi şekilde tehdit eden bir sorun olmaktadır (Erdoğan, Aktaş ve Bayram, 2009, s.809). Örneğin çoğu kamu spotu aile içi şiddete vurgu yaparken, dört şiddet türünden biri veya birden fazlası olabileceği için yine şiddet türle-

ri arasında ayrıştırma olmamıştır. Şiddete karşı olan farkındalığı artırmak için kullanılan tüm bu yayınların yanı sıra, şiddet türleri hakkında da halkı bilinçlendirecek, özellikle psikolojik ve ekonomik şiddet gibi görünür izler bırakmayan şiddet türlerini açıklayacak yayınların gelecekte izleyiciye sunulması son derece yararlı olacaktır (Umuñç, 2019).

EXTENDED ABSTRACT

**Content Analysis of Public Service Announcements
That Focus on Violence Against Women**

*

Begüm Yetişer
9 Eylül University

Violence against women is a social problem in Turkey, as well as in the World. There are four main types of violence against women and these are: Psychological, economical, physical and sexual. Each type of violence is severe and need to be taken seriously in order to stop/reduce violence against women within a society. Various organizations work directly or indirectly with women in the fight against violence. For example, civil society organizations and governmental organizations carry out various actions to help abused women, such as providing physical and psychological help and accomodation. In addition, these organizations help to empower women, educate children and raise awareness of the society against violence. In addition to the efforts of these organizations, it is very important to use mass communication correctly in order to raise awareness about violence against women and to give proper information to the society.

If used correctly, mass media can offer a solution for all kinds of social problems. There are also a number of public service announcements created on the topic of violence against women. In particular, public service announcements created by various institutions or organizations are an important tool to raise awareness of the society on the subject of violence. Every step taken in the mass media to stop violence against women is very important as it is watched by large masses.

In literature, there are research papers that have examined the public service announcements and social advertisements that were created in Turkey. This study consists of public service announcements and social advertisements only on the topic of violence against women. Currently, Ministry of Family and Social policies, local governments and media organizations prepare various booklets, brochures, posters, videos via visual or written documents about violence agains women. In this study,

public service announcements and social advertisements were examined via content analysis. The codings of the content analysis were chosen from the literature with a few new additions.

According to the results of the content analysis, the most frequent publications were created by the Ministry. In these broadcasts, it was observed that a negative message tone was most used. In these messages, mostly items were used to remind the gravity of violence. This ferocity is often demonstrated by the use of color and music. It has been observed that women, men and children as characters were usually shown together in public service announcements and social advertisements. These characters were parts of a story, showing slice of life. In this storytelling, the emotions of anger and sadness were the two most frequently used emotions. In addition, it has been observed that the feeling of embarrassment is one of the additional emotions used, especially directed towards male audience. The source of the message is most often described as a reliable source. Usually, a voice-over explained what can be done after violence.

The results of the content analysis showed that in general, it has been seen that female characters are generally shown as needy and sad. Furthermore, the messages to the female target audience were focused on the answers to the question of what can be done after violence. On the other hand, the messages targeted towards male audience emphasized that violence is a criminal sanction. In parallel with these affirmations, content analysis revealed that the messages most frequently focused on tertiary message type, which is one of the three (primary, secondary, tertiary) precaution types that aims to reach to audience in different ways. Specifically, tertiary precaution explains what can be done after the violence occurs. In this case, future studies could focus on what would be done to stop the violence before it occurs (primary precaution) and what to do to stop violence during the abuse (secondary precaution).

Content analysis also revealed that the storytelling often included the destructive effects of violence. Thus, the negative tone of message is conveyed. Future studies would include concepts such as the environment to be created to stop violence, the emotions to be felt, the empowerment of women, how men’s behavior towards violence should change, and what will happen if they change. In this context, a more positive message

tone with solutions to the problems at hand would be effective. Finally, as a result of content analysis, it was seen that public service announcements and social advertisements emphasized on the theme of domestic violence. In addition to domestic violence, future research would focus on other types of violence to raise awareness.

In the end, violence against women is a severe social problem which needs to be effectively communicated with the society. Thus, this study is an important study as it is one of the pioneering studies in the Turkish literature on violence against women and public service announcements.

Kaynakça / References

- Akkuş, S., ve Yıldırım, Ş. (2018). Erkeklerin kadına yönelik fiziksel şiddet uygulamasına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1368-1388.
- Altınay, A. G., ve Arat, Y. (2009). *Violence against women in Turkey: A nationwide survey*. Punto.
- Altıparmak, İ. B. (2015). Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede ŞÖNİM'lerin rolü: Ankara örneği. *International Journal of Social Science*, 36, 449-464.
- Berg, B.L. 2001. *Qualitative research methods for the social sciences*. 4th Edition, Pearson, 75-76.
- Bilis, A. E. (2014). Kamu hizmeti yayıncılığının yeni eğilimi kamu spotları üzerine bir inceleme. I. *Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi*, 347-364,
- Borzekowski, D. L., ve Poussaint, A. F. (2000). Common themes from the extremes: Using two methodologies to examine adolescents' perceptions of anti-violence public service announcements. *Journal of adolescent health*, 26(3), 164-175.
- Bütün, M., Selçuk, M. , Akadal, E. ve Gülseçen, S. (2018). Kamu spotlarının etkililiği üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 11(2), 273-291.
- Cevher, E., ve Öztürk, U. C. (2015). İş yaşamında kadınların kadınlara yaptığı mobbing üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 860-876.
- Chang, K. C., Jackson, J., ve Grover, V. (2003). E-commerce and corporate strategy: an executive perspective. *Information & Management*, 40(7), 663-675.

- Çalışkan, H., ve Çevik, E. İ. (2018). Kadına yönelik şiddetin belirleyicileri: Türkiye örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 218-233.
- Dilber, F. (2014). Kitle iletişim araçları ve suç olgusu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 60-66.
- Dillard, J. P., ve Peck, E. (2000). Affect and persuasion: Emotional responses to public service announcements. *Communication Research*, 27(4), 461-495.
- Edelmann, R. J. (1985). Individual differences in embarrassment: Self-consciousness, self-monitoring and embarrassability. *Personality and Individual Differences*, 6(2), 223-230.
- Erdoğan, S., Aktaş, A., ve Bayram, G. O. (2009). Violence experiences and coping attitudes in a sample of women who live in a shelter: a qualitative study. *Journal of Human Sciences*, 6(1), 807-824.
- Ergeç N. ve Zateri İ. (2015). Kamu spotu örnekleminde medyada kadına şiddetin alımlanması, 1. *Uluslararası Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi*, Nisan, 381-387.
- García-Moreno, C., Jansen, H. A. F. M., Ellsberg, M., Heise, L., ve Watts, C. (2005). WHO multi-country study on women’s health and domestic violence against women. *Geneva: World Health Organization*, 204, 1-18.
- Göçmen, T. L., ve Ayvaz, S. (2017). Kamu spotlarının göstergebilimsel yöntemle çözümlenmesi: Sağlık Bakanlığı örneği. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 25(2), 112-128.
- Gülada, M. O. (2018). Korku çekiciliği kavramının trafik kazalarını konu alan kamu spotu reklamlarında kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 131-143.
- Hacettepe üniversitesi nüfus etütleri enstitüsü. (2015). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. E.T.: 05 Mayıs 2020. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>.
- Haylock, L., Cornelius, R., Malunga, A., ve Mbandazayo, K. (2016). Shifting negative social norms rooted in unequal gender and power relationships to prevent violence against women and girls. *Gender and Development*, 24(2), 231-244.
- Hsieh, H. F., ve Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.

- Kamu spotu “Aile İçi Şiddet Son” (El Kızartmaca). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=oyQOlrzS8hc> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son Demek Yetmiyor”. 05 Mayıs 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=8cl_6W0ar10 adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 1. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=IZM_uHAptA adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 2. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=TwdWVXga39Y> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 3. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=WMJ3Wli-csI> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 4. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=WHXa44umhcI> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 5. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=zXAVv3kMjnA> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 6. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=LADI4EIB7Z8> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart, 2013) 7. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=eHiYOzITIRo> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (8 Mart,2013) 8. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=NamkY5Jq2D4> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“Erkeksen Vurma, Kadınsan Susma”).
05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=CDxyLUTqpuQ;>
<https://www.youtube.com/watch?v=NdY4hpoZtC0> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“Görünmez El”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=FZfLgMYTI9c> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“Hastane”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=xZk4aOAqEM8> adresinden erişildi.

- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“SMS”). 05 Mayıs 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=ftKyq7_1NJ8 adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“Telefon Numarası”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=iMXO5NCyxoM> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son” (“Yumruk”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=XbLg5B3lK2c> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Aile İçi Şiddete Son”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=AzJwnvLBtbo> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “ALO 156 Jandarma İmdat Hattı”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ajiHxBCgqCI> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “ALO 183 Sosyal Destek Hattı”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=kfmTh0Skr1s> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “BALON: Kadına Şiddete HAYIR!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=MZddG-CApXI&t=77s> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Biz Varız”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=5ME-H-7O1C4> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Cins var Cins var”. 05 Mayıs 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=pmYqzXG8_dl adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Erkeksen Öfkeni Yen”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=rPUn5BKFDdW> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Evdeki Şiddet Hapiste Biter”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=x7LJKMk21OE> adresinden erişildi.
- Kamu spotu “Güvenli Bir Hayat Var”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=RvHBW0JWm8U> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadın Destek Uygulaması”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=8gSBvFLD8RY> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadın Hayattır!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=tOvBDAl2z1Q> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadın Hayattır!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=tOvBDAl2z1Q> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına El Kaldıran Bizi Karşısında Bulur”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=eAoL6WMDI9I> adresinden erişildi.

- Kamu Spotu “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir!” 1. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ZBW5KBmxqYk> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Şiddet İnsanlığa İhanettir!” 2. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=UQrn5aTVyMI> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Şiddet Suçtur. Ortak Olma, Seyirci Kalma”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=DDstn65eczA> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Şiddete Hayır!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=cGzCkI78mno> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Şiddete Karşı Buradayım De”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ycYYgYboatA> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Şiddete Karşı Sıfır Tolerans”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=s7poT9pi74c> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kadına Yönelik Şiddete Birlikte Dur Diyelim”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=S0Qe0J59WIA> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Kimse Zorla Evlendirilemez”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=E4T1t0TWMqQ> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Korkma Unutma” (“#Şiddeti Sen Durdurabilirsin”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=IUaGEJ1e0AM> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Önce Adam Ol!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=5WiaumpYEA> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Sen Varsan, Şiddete Yer Yok”. 05 Mayıs 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=WU1_A_7OuGY adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Sevdiklerine “Hangi Yüzle” Bakıyorsun?”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=GwYJcJl7hxI> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Sevginin Yerini Şiddet Almasın” (“#8mart8kadın”). 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=p9ZpU4RmsO8> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Şiddete Dur De!”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=C2snCTqKMfw> adresinden erişildi.

- Kamu Spotu “Şiddetin Bahanesi Yoktur”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=cKiTX2ldXLU> adresinden erişildi.
- Kamu Spotu “Yarım Kalma”. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ywOt9nFy4I0> adresinden erişildi.
- Karaca, S., Ünsal Barlas, G., Öngün, E., Can Öz, Y., ve Korkmaz, G. (2017). Gazetelerde bulunan kadına yönelik şiddet haberlerinin incelenmesi, *JAREN/Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 3(3), 137-144.
- Kareklas, I., Muehling, D. D., ve Weber, T. J. (2015). Reexamining health messages in the digital age: A fresh look at source credibility effects. *Journal of Advertising*, 44(2), 88-104.
- Kotler Philip, A. G., ve Gary, A. (1999). *Principles of marketing*. Europe: Prentice Hall.
- Kotler, P., Shalowitz, J. I., ve Stevens, R. J. (2008). *Strategic marketing for health care organizations: building a customer-driven health system*. John Wiley and Sons.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., ve Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health, *The Lancet*, 360(9339), 1083-1088.
- McMahon, S., ve Banyard, V. L. (2012). When can I help? A conceptual framework for the prevention of sexual violence through bystander intervention, *Trauma, Violence and Abuse*, 13(1), 3-14.
- Nakip, M., ve Yaraş, E. (2016). *SPSS uygulamalı pazarlama araştırmalarına giriş*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Nevala, S. (2014). *Violence against women: An EU-wide survey*, European Union agency for fundamental rights.
- Özbük, M. Y., ve Öz, Y. (2017). Türkiye’de yayınlanmış olan kamu spotlarının içerik analizi yöntemi ile incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 575-590.
- Öztürk, M. C. (2015). Sosyal medya ve kurumsal iletişim. *Dijital İletişim ve Yeni Medya içinde (Ed, MC Öztürk)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 120-152.
- Page, A. Z., ve İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Petty, R. E., ve Cacioppo, J. T. (1984). The effects of involvement on responses to argument quantity and quality: Central and peripheral routes to persuasion. *Journal of personality and social psychology*, 46(1), 69.

- Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., ve O'connor, C. (1987). Emotion knowledge: further exploration of a prototype approach. *Journal of personality and social psychology*, 52(6), 1061.
- Sosyal Reklam "İçimizden Birileri" 1. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=0CabNnPcmj0> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "İçimizden Birileri" 2. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Gt4LaZQh4R4> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "İçimizden Birileri" 3. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=zegSwUWeEzc> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "İçimizden Birileri" 5. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=9c9ML8Qjz-4> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "İçimizden Birileri" 6. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=NQKDCogP688> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "Suç Bende Değil" 2. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=QFxrR1jiddM;>
<https://www.youtube.com/watch?v=n4QJLwRDis> adreslerinden erişildi.
- Sosyal Reklam "Suç Bende Değil" 3. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=wraxj9OzA78&t=731s> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "Suç Bende Değil" 4. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Cbr9IbHuNOQ> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "Suç Bende Değil" 5. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=ILQZ-OeISGQ&t=1221s> adresinden erişildi.
- Sosyal Reklam "Suç Bende Değil" 6. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=foK3KBqRkW0&t=357s;>
<https://www.youtube.com/watch?v=2Vg27RESGVI> adreslerinden erişildi.
- Stemler, S. (2000). An overview of content analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 7(1), 17.
- Suç Bende Değil 1. Bölüm. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=wL1tIraEYSw&t=2s;>
<https://www.youtube.com/watch?v=NetXf-7H77s&t=441s> adreslerinden erişildi.
- Şeker, M., ve Tiryaki, S. (2013). Sigara ile ilgili kamu spotlarında moral panik etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 223-241.

- Tanca, H. A., ve Ünal, F. (2018). Student views about the public spot advertisement signs in the context of lifelong learning (The example of reading culture themed public spot advertisement). *Journal of Education and Learning*, 7(2), 101-110.
- Tozlu, C., ve Göksel, A. (2016). WAVE: Violence against women country report Turkey.
- Türkoğlu, S. (2014). Kadına yönelik şiddeti özendiren diziler üzerine etki araştırması. *Atatürk İletişim Dergisi*, 7, 143-160.
- Tversky, A., ve Kahneman, D. (1991). Loss aversion in riskless choice: A reference-dependent model. *The quarterly journal of economics*, 106(4), 1039-1061.
- Umunç, C. (2019). Kadına yönelik şiddet temalı kamu spotlarının göstergibilimsel çözümlemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1316-1334.
- Uslusoy, B. S. (2016). Neoliberalizm ve tüketim toplumu bağlamında yapısal şiddetin reklamlarda yeniden inşası. *Journal of International Social Research*, 9(43),2134-2143.
- Vodinalı, S. ve Akıncı Ç. N. (2019) “Kadına Yönelik Şiddete Hayır” teması bağlamında biz varız adlı kamu spotu üzerine bir değerlendirme. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 36-50.
- Wettersten, K. B., Rudolph, S. E., Faul, K., Gallagher, K., Trangsrud, H. B., Adams, K., Graham, S., ve Terrance, C. (2004). Freedom through self-sufficiency: A qualitative examination of the impact of domestic violence on the working lives of women in shelter. *Journal of Counseling Psychology*, 51(4), 447-462. doi: <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.4.447>.
- World Health Organization (2019). RESPECT women: Preventing violence against women. *Geneva (WHO/RHR/18.19)*. Licence: CC BY-MC-SA 3.0 IGO.
- World Health Organization. (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. *World Health Organization*.
- Yaman, F., ve Göçkan, İ. (2015). Kamu spotu reklamlarının sigara kullanıcıları üzerindeki etkisi: Afyonkarahisar ilinde bir uygulama. *Kafkas University. Faculty of Economics and Administrative Sciences. Journal*, 6(11), 53-65.

Youtube Aile İçi Şiddete Son Resmi Kanalı. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/user/aileicisiddeteson/videos> adresinden erişildi.

Youtube Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Resmi Dijital Kütüphane Kanalı. 05 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/channel/UChZBC0A260gwD-qjljuALKg/search?query=%C5%9Fiddet> adresinden erişildi.

Zalluhoğlu, A. E., Karlı, C., Candemir, A., ve Günay, N. (2015). Sosyal pazarlama çerçevesinde kamu spotlarının incelenmesi: Keşifsel bir analiz. 2. U. Kongresi (DÜ), Eskişehir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yetişer, B. (2021). Türkiye’de kadına Şiddet konusunu içeren medya yayınlarının içerik analizi ile incelenmesi . *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 60-97. DOI: 10.26466/opus.814844

Engelli Bireylerin Kent Vatandaşlığı Deneyimleri Eksenine Bir Çalışma¹

DOI: 10.26466/opus.833239

*

Merve Ercan*

* Dr. Öğr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Böl., İstanbul/Türkiye
E-Posta: mervurumeysaercan@gmail.com ORCID: [0000-0002-9293-0218](https://orcid.org/0000-0002-9293-0218)

Öz

Bu çalışmada engelli bireylerin toplumsal hayata entegrasyonunda kent yapılanmasının ve çevre düzenlemesinin rolü incelenmiştir. Araştırma Konya ilinde gerçekleştirilmiştir. Toplam yirmi engelli bireyle görüşülmüştür. Araştırma nitel desenli yapılmıştır. Ayrıntılı literatür taramasından sonra yarı yapılandırılmış on üç sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanmıştır. Araştırmada görüşmecilere büyük oranda Konya Ortopedik Engelliler Derneği ve Konya Görme Engelliler Derneğinde ulaşılmıştır. Katılımcılardan 7'si Kadın 13'ü Erkektir. Araştırmaya katılanlarla derinlemesine görüşme yapılmış ve onların kent deneyimleri incelenmiştir. Görüşmeler izin alınarak kayıt altına alınmıştır, kayıtlar deşifre edilmiş N-vivo programıyla temalara ve alt temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Araştırmada engelli bireylerin yeterince sosyalleşmemeleri onların engel durumundan kaynaklanmadığı, şehir düzenlemelerinin onları göz ardı ederek yapılanmasından kaynaklandığı verilerine ulaşılmıştır. Modern dönemin tanımlanmış olduğu "normal birey" göz önünde bulundurularak şehir düzenlemelerinin yapıldığı bu "normalin" dışında kalan engelli bireylerin göz ardı edildiği görüşü yapılan görüşmelerle desteklenmiştir. Engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntılar büyük oranda kent düzenlemelerine dair kanunların yetersiz olması ve çevre düzenlemeleri ile ilgili mevcut kanunların uygulanmasının yetersiz olmasıdır. Engelli bireylerin sosyal adalet ve sosyal eşitlik düzleminde haklarından haberdar olmamaları ya da haklarını savunamamaları da kanunların engellileri gözeterek düzenlenmesini ve de uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Engelli bireylerin kent düzenlemelerine dair ihtiyaç duydukları unsurlar engel türlerine göre çeşitlilik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli bireyler, kent hakkı, kent düzenlemeleri, vatandaşlık.

¹ Bu makale "Engelliliğin İktidarla İlişkisi: Sosyolojik Bir Çözümleme" adlı tezden üretilmiştir.

A Study on the Axis of Disabled People’s Experiences of Urban Citizenship

*

Abstract

In this study, the role of urban structuring and landscaping in the integration of disabled people to social life is examined. The research is carried out in Konya province. A total of twenty disabled individuals were interviewed. The research has been done with qualitative pattern. Thirteen semi-structured questionnaires are prepared after detailed literature review. To a large extent of the interviewees in the study were reached through the Konya Orthopedically Handicapped Association and the Konya Visually Impaired Association. Seven of the participants were women and thirteen of them were men, four of the interviewed women were orthopedically disabled, two of them were visually impaired, and one of them were hearing impaired. Seven of the males were orthopedically disabled and six of them were visually impaired. The interviews with the participants were made in depth in order to examine their urban experiences, and the interviews were recorded with their permissions, the records were deciphered, and analyzed by dividing them into themes and sub-themes with the N-vivo program. In the study, it was found that the inability of disabled individuals to socialize adequately was not due to their pathologies, but because of the city structure that is built without any consideration of them. Considering the “normal individual” defined by the modern era, city arrangements are made, and it has been supported by interviews that the disabled people who are outside of this normality are ignored.

Keywords: *Disabled individuals, the right of city, urban regulations, citizenship.*

Giriş

Türkiye’de uzun yıllar engellilikle ilgili tartışmalar medikal paradigma ekseninde olmuştur. Bu doğrultuda engellilerin sorunları patoloji eksenli tartışılmıştır. Engelliler hasta olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden engelliler ile ilgili akademik çalışmalar sağlık bilimleri, hemşirelik, tıp alanında yapılmıştır. Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda benimsenen refah devleti politikaları çerçevesinde engellilerin sorunlarının sosyal bilimlerde tartışılması oldukça yenidir. Sosyal paradigma engelliliği toplumsal düzlemde tartışmaktadır.

Engellilikte sosyal paradigmanın çıkış noktası engelli bireylerin “normal” bireylerin yaptığı pek çok şeyi yapmakta sıkıntı yaşamalarının sebebinin sahip oldukları engel durumu ile ilişkili olduğu anlayışıyla mücadele edilmesidir. Sosyal paradigma engelli bireylerin maruz kaldıkları sorunların onların sahip oldukları engellerden ziyade maruz kaldıkları ayrımcılık ve önyargı yüzünden olduğunu ileri sürmektedir (Burcu: 2015). Sosyal model engelliliğin sosyal açıdan değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek bedene odaklanan medikal modele tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu paradigmaya göre engellilik kişinin fiziki ve ruhsal yetersizliğinden değil engelliliği biçimlendiren toplumsal yaşamı kısıtlayan unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bu paradigmanın çıkış noktası, eşitlik, sosyal adalet gibi hak temellidir.

Bu çalışmanın amacı engelli bireylerin kamusal mekanlarda görünürlüğünün az olmasının kent yapılanması ve çevre düzenlemesi ile ilişkisini incelemektir. Şehir planlamaları engelli vatandaşların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmadan yapılanmakta olduğuna ilişkin tartışmalar mevcuttur (Lefebvre, 2015). Bu çalışmada engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarında ihtiyaç duydukları temel çevre düzenlemelerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Bu çalışma engellilerin yeterince toplumsal hayata katılamamalarının engel durumundan ziyade kamusal mekanların engelli bireyleri göz ardı ederek düzenlenmesinden kaynaklandığı tezini savunmaktadır. Çevre düzenlemeleri engellilerin diğer kaynak ve fırsatlara erişiminde oldukça önemlidir. Bu çerçevede araştırmanın sosyal bilimler literatürüne önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Engellilerin Kent Yaşamı İle İlgili Deneyimleri

Sanayileşme sonrası toplumda kırılan gruplar, özellikle engelli vatandaşlar ihmal edilmiştir. Kentin görünen ve gizli olarak iki yönü bu dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Görünen yüzü; uluslar arası standartlarda eğitim görmüş profesyonellerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenirken görünmeyen yüzü; yeni ekonomik sistemin gidecek sistemin dışına ittiği, sistemin dışına itildikçe marjinalleşen bir kesimi barındırmaktadır. Bu iki yönü arasındaki mesafenin gittikçe artması, bölünmüş bir kent mekanının oluşmasına neden olmuştur (Zeybekoğlu Sadri, 2005). Modern toplumun oluşmasındaki en önemli faktör rasyonalleşmedir (Ercan ve Tekgöz Obuz: 2016). Modern kentlerin, modernitenin belirlemiş olduğu üretken ve faydalı normal birey standartları dikkate alınarak düzenlenmesi, engelli bireylerin mağduriyetini arttırmıştır, onların bağımsız bir şekilde sosyal hayatta var olmalarını imkansız hale getirmiştir. Modernite ulus devlet mantığını, üretken ve faydalı olarak tanımladığı normal bireyler üzerinden inşa etmiştir. Bu mantıkla düzenlenen kentlerde norm dışı olarak kabul edilen bireylerin özel ihtiyaçları dikkate alınmamıştır, Bauman (2003)'a göre modern devlet mantığı aslında bahçıvan devlet mantığıyla düşünülmektedir. Bu mantık; mevcut nüfusu faydalı ve zararlı olarak tanımlamakta ve bu tanımlama çerçevesinde onları ya besleyip büyütmede ya da yok etmeye çalışmaktadır. Modern devlet rasyonel tasarımının ön gördüğü formatta nüfusu terbiye etmeye ve yeniden üretmeye odaklanmıştır, bahçıvan devlet bu tanımlamanın nesnel bir ölçütünü yapmaktadır. Zararlı olarak nitelendirdiği bitkilerin kendi haklarındaki tanımlamayı reddetmektedir.

Modern dönemin bireyler için yaptığı "normallik" tanımı uzun süre kabul edilse de küreselleşme ve sosyal devlet anlayışının gelişimi sonrası çıkmaza girmiştir. İkinci dünya savaşı ve Vietnam savaşı sonrasında engelli nüfustaki artış mevcut kabullerin değişmesine zemin oluşturmuştur.

Ulus devlet mantığının bir tezahürü olan kent vatandaşlığının yirminci yüzyılın son çeyreğinde krize girdiği görülmektedir. Bunun sonucunda alternatif vatandaşlık kurguları gündeme gelmiştir. Bunun sebebi olarak ulus devlet içerisinde herkesin eşit haklara sahip olduğu sayılısı-

nın sosyal hayatta bir karşılığının olmaması ve modernitenin makbul vatandaş tanımının dışında kalanların yeni haklar talep etmeye ve farklı bir vatandaşlık tanımının peşinden koşmaya yönelmesi olarak gösterilebilir (Bezmez ve Yardımcı, 2005).

Engellilik hareketini incelerken toplumsal yapı, devlet, yasa ve güç ilişkilerini de incelemek yerinde olacaktır. Foucauld'a göre Toplumun yapısı, devlet, hukuk ve gücün incelikleri, sadece disiplin ve cezayla ilişkili değildir. Hukuk önünde eşitlik, belirli hukuk normları ve temsili demokrasi olağan aktiviteleri şekillendiren disiplinli pratikler ile gelişmektedir (1990). Toplumsal pratiklerdeki değişiklik kamusal alanda ve sosyal politikalarda yeni uygulama taleplerini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda engelli bireylerin kent hakkı talepleri de sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi, kentleşmenin artması, cemaat tipi toplumdan cemiyet tipi toplum yapısına geçilmesi sürecinde bireyselleşmenin artması olgularından etkilenmiştir. Bezmez ve Yardımcı (2005) kentte ikamet eden herkesin o kent üzerinde hakkı olduğunu söyler ve bunu "kent hakkı" olarak tanımlar. Özel mülkiyet ilişkisinden bağımsız bir şekilde kent ile ilgili karar alma süreçlerinde söz sahibi olmak kent hakkına dahildir. Farklı kimlikler, haklar ve taleplerin imkânları kent vatandaşlığı çalışmalarında dile getirme imkânları araştırılmıştır. Farklı kesimlerin kentte farklı gereksinimlerinin olabileceği sayılılarıyla kentlerin bu gereksinimler doğrultusunda yeniden planlanması gerektiği düşünülmüştür.

Çevre düzenlemeleri ve ulaşım imkanları herkes için erişilebilir olmalıdır. Böylece engelli bireylerin toplumsal hayatta bağımsız bir şekilde var olabilmeleri sağlanmaya çalışılmalıdır. Bireysel ve toplumsal olarak insanların diğer insanlara ve devlete karşı bazı güvencelere sahip olması fikri ve insan hakları çerçevesinde kabul gören uygulamaların, pozitif hukuk düzlemine yansması yeni bir süreçtir (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2005). Bu dönemde dezavantajlı gruplar için kullanılan pozitif ayrımcılık gündeme gelmiştir. Pozitif ayrımcılık dezavantajlı gruplara fazla haklar sunmadığı, sadece hakların herkes için kullanılabilir düzeye getirdiği haklardır. Pozitif ayrımcılık belli dezavantajlara sahip grupların diğer gruplarla yaşam koşullarını eşitlemek adına problemin kaynağına göre haklar veren bir uygulamadır (Ünlü, 2009). Literatürde olumlu ayrımcılık olarak da geçmektedir. Bu terim herkesin kullandığı hakların engelli bireyler için de kullanılabilir duruma getirilmesi durumunu anlatmakta-

dır. Bu doğrultuda gerçek anlamda ayrımcılığa tekabül etmemektedir (Şişman, 2014). Kısacası fırsat eşitliği bağlamında kent olanaklarından eşit bir şekilde yararlanmak ve eşit koşullarda yaşamak insan hakları temelinde her yurttaşa tanınması gereken pozitif bir hak olarak düşünülmelidir (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2005). Kent vatandaşlığı kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında engelliliğin ihmal edildiği görülmektedir. Dünyada bir çok ülkede engellilik ile ilgili bir çok çalışma mevcut olmasına rağmen bu çalışmaların eğitim, ayrımcılık, kaynaklara ve mekâna erişim, yasal düzenlemeler, sağlık, istihdam, kimlik ve toplumsal örgütlenmeler kent vatandaşlığı kapsamı dışında ele alınmaktadır. Engelliliğin kent vatandaşlığı kapsamında tartışılması onların anlaşılması ve kentte yaşayan engelli vatandaşların karşılaştığı ayrımcılığın aşılması yönünde önemli bir adım teşkil etmektedir. Çünkü ulus devlet mantığı homojen ve sağlıklı bir beden üzerinde vatandaşlık fikrini inşa etmiştir. Oysa kent vatandaşlığı fikri kenti paylaşan farklı bireylerin farklılaşan ihtiyaçlarının dikkate alınması fikri üzerinde durur, bu farklılaşan ihtiyaçlar doğrultusunda kentin yeniden şekillendirilmesi fikri mevcuttur. Kentlerin engelli bireylerin her yere ulaşabileceği şekilde düzenlenmesi çok temel bir haktır. Aynı şekilde eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik ve istihdama katılma konut ve kamu binalarına erişim bilirlilik önkoşul olarak düşünülmektedir (Bezmez ve Yardımcı, 2005). Engelli bireylerin en üst düzeyde bağımsızlaşarak toplumsal yaşama entegre olmalarında en önemli unsur eğitimidir. Eğitim engelli bireylerin topluma entegre olmanın yanı sıra yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma gibi pek çok sosyal sorunun çözümünde büyük rol oynar, hiçbir ayırım gözetmeden her eğitim kademesine herkesin ulaşabileceği imkan ve fırsatlar tanınmalıdır. Çünkü bireylerin almış oldukları eğitim, edindikleri meslekler ve arkadaş çevreleri onların sosyal alanlarını oluşturur.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada bir sosyal varlık olan insanın; sosyo-ekonomik, kültürel, cinsiyet ve yaş gibi değişkenlerle farklılaşan duygu ve düşüncelerini

daha derinlemesine ve mevcut değişkenlerin ne ölçüde belirleyici olduğunu anlamak için nitel araştırma tercih edilmiştir. Nitel araştırma olguların kendi ortamlarında ve insanların onlara yükledikleri anlam çerçevesinde yorumlanmasına odaklanmaktadır (Ercan, 2020). Bu yöntemle soyut fikirler veri toplama ve analiz sürecinde kavramsallaştırılmıştır (Neuman, 2010).

Araştırmaya ayrıntılı literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Literatür taramasına dayanarak engelli bireylerin deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyacağı düşünülen on üç tane yarı yapılandırılmış sorudan oluşan soru formu hazırlanmıştır. Araştırma için görüşmeler yüz yüze araştırmacı tarafından yapılmıştır. Çalışmanın temel argümanları veri toplama ve analiz sürecinde belirlenmiştir. Elde edilen veriler araştırmacı tarafından deşifre edilmiştir. NVivo programı ile deşifreler analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma Konya ilinde yapılmıştır. Görüşmeler Konya Sakatlar Derneği ve Konya Görme Engelliler Derneğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma on iki ortopedik engelli yedi görme engelli ve bir %50 işitme engelli olmak üzere toplam yirmi engelli bireyle görüşülerek yapılmıştır. Araştırmaya katılan engelli bireylerin demografik bilgileri aşağıdadır. Erkek görüşmeciler GE olarak kodlandırılmıştır, kadın görüşmeciler GK diye kodlandırılmıştır.

Tablo. 1. Görüşmecilerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite
GK2,GE2,GE4,GK4,GE7	GK3,GE8,GE3,GK5	GE5,GE9,GE10,GE11,GE12,GK6	GE1, GK1,GE6,GE13,GK7

Tablo.2. Görüşmecilerin Engel Durumuna Göre Dağılımı

Ortopedik Engelli	Görme Engelli	İşitme Engelli
G.E.1, G.E.2, G.E.3, G.E.4, G.E.5, G.E.6, G.K.1, G.K.2, G.K.3, G.K.4	G.E.7,G.E.8,G.E.9, G.E.10,G.E.11,G.E.12, G.E.13, G.K.5, G.K.6,	GK7

G.E.1 Erkek: 23 yaşında Selçuk Üniversitesi Spor Bilimlerinden bu yıl mezun olmuş milli sporcu halterde madalyaları var. Doğuştan ortopedik engelli ailede başka engelli birey yok beş erkek kardeşler en büyükleri kendisi.

G.K.1 Kadın: 21 yaşında Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi 3. Sınıf öğrencisi, anne ve babası ayrı, anneanne ve dedeleriyle kalıyorlar, doğum hatası sonucu engelli kalmış, ortopedik engelli, kardeşi lise 3'e gidiyor, annesi hastanede temizlikçi olarak çalışıyor.

G.K.2 Kadın: 49 yaşında, İlkokul Mezunu, özel sektörden emekli, evli, eşi engelli değil, üç çocuğu var ailede başka engelli yok, 1 yaşında çocuk felci olmuş, %67 engelli raporu var. Ortopedik engelli.

G.E.2: Erkek 55 yaşında, ilkokul mezunu, evli, eşi engelli değil, 3 çocuğu var, 1 yaşında çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, emekli

G.E.3 Erkek: 43 yaşında, ortaokul mezunu, 16 yıl önce kaza geçirmiş, ortopedik engelli, engelli olduktan sonra eşinden boşanmış, kardeşiyle birlikte yaşıyor, 2 oğlu var çocukları annelerinde kalıyor, engelli olmadan inşaat işiyle uğraşmış.

G.E.4 Erkek: 34 yaşında, ilkokul mezunu, 1 yaşında havale sonucu engelli kalmış, ortopedik engelli, evli, eşinin ayağında bir kaç santim kısalık var, 2 çocuk sahibi.

G.K.3 Kadın: 48 yaşında, doğuştan ayakları içe doğru, ortopedik engelli, ortaokul mezunu, evli, eşi engelli değil, özel sektörde çalışmış ama şimdi işsiz, bir kızı var kardeşleri içerisinde engelli olan yok.

G.K.4 Kadın: 48 yaşında ev hanımı, okula hiç gitmemiş, okuma yazma kurslarına giderek ilkokul diplomasını almış, bekar, anne ve babası ile birlikte kalıyorlar, babası emekli, bebekken çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, ailede başka engelli yok.

G.E.5. Erkek: 62 yaşında, Lise mezunu, küçükken çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, mali müşavir, ilk eşi 1990'da vefat etmiş, 6 ay sonra ikinci eşiyle evlenmiş eşleri engelli değil 5 oğlu var, ailede hiç engelli yok.

G.E.6 Erkek: 21 yaşında, Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksek okulunda Adalet 2 sınıf öğrencisi, %45 engelli, 4 erkek kardeşler, çocukken Bebek felci geçirmiş, ortopedik engelli, ailede engelli yok.

G.E.7 Erkek: 34 yaşında 9 yıl önce maganda kurşunuyla engelli olmuş, ortopedik engelli, bekar, ilkokul mezunu, zabıta olarak çalışıyor.

G.E.8 Erkek: 23 yaşında ortaokul mezunu, 5 yıl görme engelliler okulunda okumuş sonra kaynaştırma olarak normal okulda okumuş, tek çocuk, baba trafik polisi, doğuştan görme engelli, Ailede engelli yok, %90 rapor var ama hiç görmüyor.

G.E.9 Erkek: 20 yaşında, lise mezunu, ilk ve ortaokulu normal okullarda okumuş liseyi görme engelliler okulunda okumuş, 4 kardeşler, baba serbest meslek, kardeşlerden hepsi evli kendisi en küçük, bekar, %90 doğuştan görme engelli, ailede tek engelli kendisi çalışmıyor.

G.E.10 Erkek: 23 yaşında, Lise mezunu, 4 kardeşler, babaları bekçi, lise mezunu, ilk ve ortaokulu görme engelliler okulunda okumuş, ailede tek engelli, anne ve bir kardeşte daha engel var ama en fazla kendisinde var %73 görme engelli raporu var, hastanede çalışıyor, bekar.

G.E.11 Erkek: 22 yaşında, lise mezunu babası ilkokul öğretmeni 3 kardeşler kendisi en büyük ve tek engelli engeli doğuştan %90 raporu var ama hiç görmüyor, bekar.

G.K.5 Kadın: 30 yaşında orta okul mezunu normal okullarda kaynaştırma olarak okumuş, 2 kardeşler, baba vefat etmiş, abileriyle birlikte yaşıyorlar, bekar, konfeksiyonda çalışıyor %50 görme engelli, normal doğmuş zamanla görme kaybı oluşmuş.

G.E.12 Erkek: 19 yaşında, hafız liseye kadar normal okullarda okumuş, lise AÖL'de imam hatip okuyor, baba imam, 4 kardeşler, ailede tek engelli, %50 görme engelli ve doğuştan el ve ayakları 6 parmak olarak doğmuş, haftada 3 gün bir çiftlikte nalbantlık yapıyor,

G.E.13 Erkek: 33 yaşında, işletme mezunu, 8 kardeşler, kardeşlerden 4'ü engelli anne baba sağlıklı ama akraba evliliği, evli, eşi de görme engelli, 4 çocuğu var, çocuklarının da hepsi görme engelli, %84 engelli raporu var, ziraat bakanlığında çalışıyor.

G.K.6 Kadın: 19 yaşında 4 kardeşler, çocukken düşme sonucu görme engelli olmuş engel oranı %90, ilk ve ortaokulu görme engelliler okulunda okumuş, lise kaynaştırma okumuş, ailede engelli yok baba pastaneci,

G.K.7 Kadın: 21 yaşında, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlarda Resim Öğretmenliği 2. Sınıf öğrencisi, baba vefat etmiş, 2 kardeşler kendisi de %63 işitme engeli var kardeşinde ise ,% 70, ailede başka kimse engelli değil, normal okullarda kaynaştırma öğrencisi olarak okumuş kardeşi işitme engelliler lisesinde okuyor.

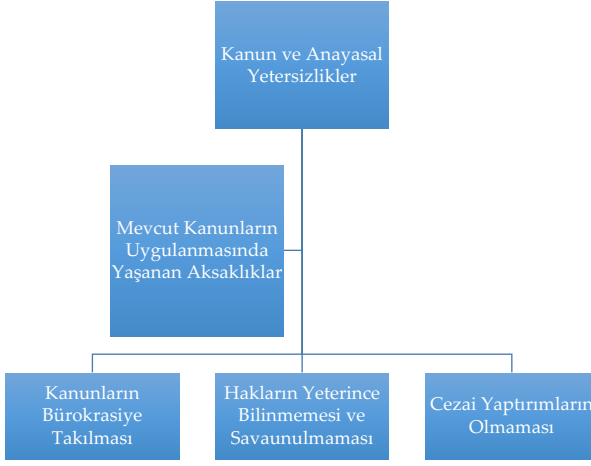
Bulgular ve Tartışma

Yapılan araştırmada edinilen bulgular; kent düzenlemelerinin engelli bireylerin göz ardı edilerek yapıldığı tezini doğrular niteliktedir. Engellilerin topluma entegre olamamaları büyük oranda kenti yeterince kullanamamalarından kaynaklanmaktadır. Engellilerin ihtiyaçlarına uygun olarak kentin dizayn edilmesine yönelik yasalar yeterli olmamaktadır. Mevcut yasaların hayata geçirilmesi için uygulayıcıların engelli hakları ve ihtiyaçları noktasında yeterince bilgiye ve duyarlılığa sahip olmadıkları engelliler görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Engelli bireylerin haklarını yeterince bilmemeleri ve savunamamaları mevcut problemlerin kalıcı olmasına neden olmaktadır. Çevre düzenlemelerinde, mevcut kanunların uygulanmaması durumunda cezai yaptırımların olmaması ya da caydırıcı olmaması engellilerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Çevre Düzenlemelerinin Yetersiz Olmasında Temel Faktörler

Modern dönemde kent planlamasına ilişkin uygulamalarda kentin unsurlarının tek biçimliliği ve düzenliliği ilkeleriyle hareket edilmiştir. Bütün binaların sayısı, büyüklüğü, biçimi tasarlanırken kentin kendine özgü ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur, içinde yaşayacak olan bireylerin ve toplulukların kendine özgü ihtiyaçları göz ardı edilmiştir. Bu şekilde kişilerin kendine özgü geleneklerin ve farklılıklarının olası zararlı etkilerinin giderildiği düşünülmüştür. Hangi sebepten ötürü olursa olsun normallik standartlarına uymayan hastalar, engelliler gibi aciz insanların toplumun dışında belli bölgelerde muhafaza edilmesi planlanmıştır. Bezmez ve Yardımcı (2005)'ya göre modern homojen vatandaş tanımı kentlerin tek tip düzenlenmesine neden olmuştur. Kent vatandaşlarının farklı olması ve bu farklılık doğrultusunda farklı ihtiyaçlarının bulunması kentleri bu doğrultuda yeniden dönüştürmeyi gerektirmiştir.

Son zamanlarda kamusal alan düzenlemelerinde yasal düzlemde engelliler dikkate alınmaya çalışılsa da uygulamada tam anlamıyla hayat bulamadığı engelliler tarafından ifade edilmiştir.

Engelliler dikkate alınmıyor devlet 2005'te engelliler yasasını çıkardı ama hala uyulmuyor birçok kamu kuruluşlarına girerken zorlanıyoruz bizi umursamıyorlar bir toplumun gelişmişliğini gösteren iki şey vardır benim gözümde biri engellilerin rahat dolaşabilmesi ikisi kaldırımdaki tükürükler. Şehir planlamada beni birçok şey rahatsız ediyor mesela çok sık karşılaştığımız şeyi söyleyeyim biz engellileri düşünerek rampa yapıyorlar ama hangi akılla yapıyorlarsa tırtıklı yapıyorlar biz öyle bir rampa istemiyoruz eğer beni düşünüyorlarsa belli bir eğimi var bir metrede sekiz santim meyil olacak bana yapıyorsa düz yapsın sağlam insana yapıyorsa tamam, her yerde öyle yapıyorlar neye dayanarak yapıyorlar bilmiyorum kanunlar yapılırken illaki engellilerin görüşleri alınmıştır ama ben onları kullanırken hoptuyorum. Rahatsız oluyorum (G.E.3).

Katılımcılar çevre düzenlemelerinde kanunların çok ayrıntılı düzenlendiği ama uygulama kısmında ciddi aksaklıklarının olduğu belirtilmiştir. Görüşmeciler Devletin bunlarla ilgili cezai sorumluluğunu yerine getirmedeği bu yüzden kanunların yaptırımının uygulayıcıların inisiyatifine bağlı olarak gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Belediyelerin engellilerle ilgili çevre düzenlemelerinde, yasaların belirtmiş olduğu düzenlemeleri belli ölçüde yapmakla birlikte, bu düzenlemelerin sürekli ve ileriye dönük olmadıkları belirtilmiştir. Kontrol mekanizmalarının çok fazla işlevsel olmaması çevre düzenlemeleri ile ilgili uygulamaların çoğu zaman göstermelik olarak yapılmasına neden olmaktadır.

Kent hakkının kurumsallaştırılması ve yasallaştırılması sürecinde insan haklarını yerel düzlemde güçlendirmek gerekmektedir, bu konuda da yerel yönetimlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir (Sadri, 2005). Şehir hizmetlerini, toplumun tüm kesimlerine yeterli ve dengeli bir biçimde sunulması yerel yönetimlerin görevleri arasındadır. Bu konuda belediyelere büyük görevler düşmektedir. Şehirlerde kaynaklara ulaşım imkânlarını tüm yurttaşlara sunabilmek şehir yaşamının kalitesini de göstermektedir. Türkiye’de belediyelerin sorumluluğunda olan kentsel hizmetler kapsamında dezavantajlı gruplar için yapılacak hizmetler 5393 sayılı Belediye Kanununda sayılmıştır (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2005). Yerel yönetimlerin işleyişi, insan haklarını koruma ve savunmaya yönelik uygulamaları içermekle birlikte bu hakların özel alanlarda ya da güçsüz kesimlere ilişkin uygulamalarında da uygun koşullar oluşturmaktadır insan haklarını korumak ve geliştirmek noktasında yerel yönetimlerin önemli katkıları vardır (Ökmen, 2005).

Devlet engelliler için erişim kaynaklarını geliştirdi en son yeni yapılan binalar, kanundaki tariflere uygun olarak yapılıyor ama eski yapılmış revize edilmemiş binalarda, idari amir engelliler ile ilgili yasal zorunluluklardan haberdar olmuşsa kanunda belirtilen gerekli düzenlemeler yapılıyor ama şu anda Konya’da benim gördüğüm kadarıyla yüzde 30-40 kamu binaları uygun hale getirildi şu anki durum bu. Bu sene Büyükşehir Belediyesi Nalçacı tarafına sarı bantlar yerleştirdi fakat tercih edilen malzeme ve yöntem yanlış olduğu için yaklaşık bir yıl olmasına rağmen deforme oldu bozuldu bunlar yeniden gözden geçirilip yapılmalı. Erişilebilirlik anlamında yapılan bu çalışmalar 2005’te çıkarılan engellilik kanunda ona yönelik yönetmelikler de var. Eskiden engellilikte erişilebilirlik denilince sadece bedensel engellilere yapılan rampalar akla gelirdi ama bunun böyle olmadığı erişilebilirlik sadece rampa olmadığı anlaşıldı şu anda yavaş yavaş diğer şeyler de yapılmaya başlandı ama hala eksik çünkü işitme engellilerin ihtiyaçları başka, görme engellilerin ki başka, bedensel engellilerin ki ise bir başka oluyor. Hiç görmeyenle az görenin ihtiyaçları farklı ben merdivenlerin ucunda siyah bant olsun istiyorum hiç görmeyen ise kaldırımlarda sarı bant olsun istiyor. Bu şekilde farklılıklarımız var. Devlet bunun farkında erişilebilirlik standartları diye bir çalışma yapıldı orada da bu detaylara dikkat edilmiş bina standartlarında. Yalnız bunlar tavsiye niteliğinde zorunluluk yok kanu-

nun zorunlu olan tarafları fiziksel engellilere dönük, rampa mesela ama merdivenlerde siyah bantlar yok hafif kusur ağır kusur diye ayrılıyor bunlar, devlet bunlar neden yok diye sormuyor yaptırım gücü yok deniliyor. Kanunda geçse de ceza ayağı eksik kalmış yapılmadığı zaman çok ciddi bir cezası yok (G.E.13).

Devlet, kanun koyucu olarak engellilerle ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Fakat uygulayıcıların yeterince bilinçli olmamaları ve engellilerin kendi haklarından haberdar olmamaları ayrıca yasaların uygulanmaması durumunda herhangi bir cezai yaptırımının bulunmaması kanunların uygulanmasında bazı aksaklıklara sebep olmuştur. Engelliler için geliştirilen politikalar yapılan çevre düzenlemeleri yasa düzenleyici ve uygulayıcıların engelli yakını olması ve onların ihtiyaçlarından haberdar olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Engellilerle ilgili yasaların uygulanmasının uygulayıcıların inisiyatifine ve engellilerle ilgili hikâyelerine bağlı olması kanunların işlevselliğini azaltmaktadır.

Üst yönetim de kimi zaman engelli bir çocuğu olduğu zaman bunu biliyor ya da engelli bir yakını olduğu için biliyor ya da yasaların yapılmasından dolayı bunlara hâkimler. Ama alt yönetim bununla çok içli dışlı olmadığı için ve ailesinde de bununla ilgili bir durumun olmamasından dolayı sıkıntı çıkara biliyor ya da sıkıntı yaşaya biliyor (G.E.1).

Engellilik hareketinin çıkış noktası, engelliliği ortaya çıkartan unsurların onları toplumsal düzeyde sınırlandıran faktörlerle geliştiğidir. Engellilik var olan fiziksel engel ve sonradan yaratılan sosyal engellerle birlikte toplumsal zeminde yeniden üretilir, Cinisli (2012)'e göre engellilerin çağdaş toplumsal hareketi ya da engelli hakları hareketinin amacı tarihsel süreçte engelli bireyleri toplumsal alanın dışına iten bireysel tutumlarla ve çevresel baskılarla mücadele etmektir. Bu mücadele engelli bireylerin diğer bireylerle aynı haklara ve imkanlara sahip olmasını amaçlar bunun için gerekli olan kültürel kodların değişmesini hedefler.

Engel Türüne Göre Kent Düzenlemelerinde Talep Edilen Farklılıklar

Şehir planlamada rampalar çözülmemiş bir problem tekerlekli bir çok arkadaşımız mağdur oluyor görme engeller işaretlerin ağaca gitmesinden dolayı çok sıkıntı çekiyor bunlar çözülmesi gereken problemler. Kışın bizimi için çekilmez oluyor ben kar yağdığında okula gidemedim

buradaki sınava için araba ayarladılar bu şekilde geldim bazı şeyler yapılıyor ama bizim bunlarla ilgili sorunlar var benim evim kışın üç aydır açılmadı meram bu konuda berbat hiç memnun değilim o arabayı da Selçuklu belediyesi ayarladı meramın engellire yönelik hiç bir çevre planlaması görmedim bizim orada ben hiç rampa görmedim yeni yeni yapılabiliyor ben geçen gün bir devlet dairesine gittim üçüncü kata koymuşlar engelliler ile ilgili yeri üç kat çıktım asansörde yoktu tekerlekli sandalyedeki biri çok mağdur olabilir biz aşağıya geliyoruz dedi ilgili personel ama ben kimseye muhtaç olmak istemiyorum kendi işlerimi kendim yapmak istiyorum normal bir insanmışım gibi yapmak istiyorum (G.K.1).

Avrupa Kentte İnsan Hakları Koruma Şartı'na göre, toplu taşıma araçları tüm kent sakinlerinin hakkıdır. Bunun için kent içi ve kentler arası toplu taşıma araçları herkes için erişilebilir olmalıdır (Zeybekoğlu Sadri, 2005). Engelli bireylerin sosyalleşmesinde en büyük engel onların ulaşım, fiziksel çevre ve konutların onların durumları hesaba katılmadan düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Mekânlar ve çevre düzenlemele-ri engelli bireylerin patolojileri hesaba katılmadan yapılması onlar için büyük bir sıkıntı teşkil etmektedir (Tezcan, 2006). Toplumsal mekanlar nesnel ölçütler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oysa ölçümlerde insan bedenlerinin farklılıkları ve yetenekleri göz önünde bulundurularak

yapılmalıdır. Modern şehircilik mekanların kişilik ve bedensellikten soyutlanışının somut bir göstergesidir şehir planlamasında bedensel ve kültürel kodlar yerine sayılar ve metreler dikkate alınmıştır (Bauman, 2014). Çevre düzenlemesinde belirleyici bazı değişken standartların olması engelliler, yaşlılar, çocuklar gibi dezavantajlı grupları zor duruma sokmayarak onların bağımsızlıklarını desteklemek noktasında önemli bir adımdır.

Devletin ve yerel yönetimlerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmadan, belli bir standart çerçevesinde yapmış olduğu çevre düzenlemeleri engelli bireylerin bağımsızlaşamamalarındaki en temel faktördür. Engellilerin sosyalleşmesi başka bireylerin yardımı ile mümkün olabilmektedir. Bu durum engellilerin kendilerine olan güvenlerini azaltmakta ve sosyalleşme noktasında motivasyonlarını düşürmektedir. Görüşmecilerin bazıları şehir düzenlemeleri ile ilgili yaşadıkları sıkıntıların çoğunun haklarını bilmemelerinden ve aramamalarından kaynaklandığını söylemiştir. Engellilerin çoğunun fazla kırılgan ve hazırcı olduğunu, devletin ya da belediyelerin kendi varlıklarından haberdar olması ve ona uygun davranması gerektiğini, olumsuz bir durum karşısında haklarını bilmedikleri sadece küserek düzeni eleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İkinci dünya savaşından sonra AB’de engelli hakları tartışılarak daha insancıl koşullar yaratılmıştır. ABD’de ise Vietnam savaşı sonrası gaziler diğer dezavantajlı kesimlerin akımlarından etkilenerak daha örgütlü bir şekilde mücadele etmeye başlamışlardır (Patır, 2012). ABD ve Avrupa Ülkelerinde engelli hakların örgütlü bir mücadele sonucu kazanılması bu hakları daha kalıcı ve işlevsel kılmıştır. Türkiye’de ise engelli hakları kazanılan değil verilen haklar olduğu için hakların anayasal düzlemle sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Biz kendi evimizi aldığımızda binaya rampa yapmışlar ama çıkmak mümkün değil. Rampa belediye aracılığı ile yapılmıştı bu yüzden belediyeye dilekçe yazdım cevap gelmeyince belediyeye gittim ilgili kişiyle konuştum yapamazsınız dediler ne paramız var ne personelimiz var ben de BİMER’e yazmak zorunda kaldım yazınca hemen yaptılar para da buldular personelde bazı arkadaşlar sessiz mazlum oluyor beni de öyle sandılar bende hakkımı aradım salak bir sakat değilim elhamdulillah ben sadece kendim için değil bütün arka-

daşlarım için savaştım çünkü bu gün benim için yapmazlar yarın onlar için yapmazlar (G.K.4).

Çevre düzenlemesinde devletin bir kanun koyucu olarak gerekli kanun ve yönetmelikleri çıkarttığı ama cezai yaptırımın olmadığı için kanunların askıda kaldığı söylenmektedir.

Metinsel olarak kanunlar çok iyi çok eksiksiz diyebilirim. Kanun bunu çok güzel anlatıyor fakat uygulama bakımından, gerek bürokratların kişisel eksikliği gerek bütçe eksikleri her zaman her şey anında yapılmıyor yarı yarıya yani şu anki durumda öyle. Yaptırım ve kontrol yeterince sağlanmıyor aile bakanlığında Konya İl Müdürlüğünde erişilebilirlik komisyonu var bu komisyon sadece tespit ediyor kaldırım uygun olmadığını otobüs durağının standart olmadığını tespit ediyor. Tutanak haline getiriyor cezası yaptırım olmadığı için ya da düşük cezası olduğu için çok bir işlevsellik kazandıramadı kamu kesimi özel sektöre göre daha avantajlı özel sektör ne alırsam o kadar veririm şeklinde kendi bütçesini düşünüyor (G.E.13).

Kentte engellilerin ihtiyaçları onların sahip olduğu engel türene göre değişim göstermektedir. Görme engellilerin en çok şikayet ettiği şey belli uygulamaların şehrin tamamını ya da büyük bir kısmını kapsamayıp küçük bir alanla sınırlı kalmasıdır. Engelli bireyleri küçük ve sınırlı alanlara hapsedmektedir.

Belediye otobüslerinde ses sistemi yok, tramvaylarda sesli durak söyleme sistemi olduğu için tercih ediyorum otobüslerde ise sürekli birilerine sormak zorunda kalıyorum (G.E.13).

Otobüs ve duraklarda sesli sistemin olmaması görme engellilerin başkalarına bağımlılığını arttırmaktadır.

Yolları öğrendiğim zaman bastonla bazı yerlere gidebiliyorum her yere sarı bantlar yapmıyorlar o yüzden belli yerlere tek gidebiliyorum (G.E.11).

Engelli bireyler engelli olmayan "normal" bireyler için düzenlenmiş bir çevre içerisinde kendilerine yer edinmeye çalışmaktadırlar. Karşılaştıkları engeller onları toplumdan soyutlamaktadır. Ayrıca günlük hayatta karşılaştıkları bu zorluklar engelli bireylerde üzüntü, utanç, korku ve engellenme duygularını da beraberinde getirmektedir (Karabulut, 2017:21).

Sarı çizgileri yanlış döşemişler genelde tek yönlü diğer kaldırımlara döşemişler (G.E.12).

Görme engelliler için kaldırımlara döşenen sarı bantların şehir merkezlerinde belli alanlarda olması onların hareket alanını sınırlandırmaktadır.

Sarı çizgiler Konya'da her yerde yok bazı kamu kuruluşlarının olduğu binalarda da yok öyle olunca yine de böyle kendini idare edebilecek olanlar bu zorduktan nasipleniyorlar (G.K.6).

Engelli hakları ve hareketi büyük oranda kent merkezlidir. Hak talep etme süreci büyük oranda kentlerde yaşanmaktadır. Talep edilen hakların birçoğu kentteki günlük hayatta karşılaşılabilecek problemlere vurgu yapmaktadır. Bu hakların verilmesinde yerel yönetimlerin önemi büyüktür (Bezmez ve Yardımcı, 2005). Engelli bireylerin bağımlılığını arttırarak eve mahkum eden en önemli unsur ulaşım"dır. Ulaşım engelli bireylerin gereksinimlerini karşılamada ilk basamak ve temel bir gereksinimdir. Onların eğitim, sağlık ve diğer sosyal faaliyetlere bağımsız bir şekilde erişebilmelerinde oldukça önemlidir (Şemşit vd. 2016).

Biz görme engellilerde trafik lambaları ile ilgili başvuru yapmıştık sesli bir sistem yapsınlar diye belediyemiz sağ olsun anlayış gösterdi belli yerlerde trafik lambalarında sesli haber veriyorlar zil sesleri var belediyemiz şu an da yakın zamanda otobüslerin içinde durakları sesli haber veren sistem oluşturuluyor. Kaldırımlara sarı çizgiler yapıldı kaldırımlar dar olduğu için ve sarı çizgileri yapıştırdıkları için yağmurdan çevresel koşullardan dolayı bir yılda bunlar çıkabiliyor. Engelli bastonuyla yolun bittiğini sanıyor ama bir adım sonrasında devam ediyor bunların yapıştırmalı değil de beton üzerine sabitlenmişini istedik. Araç koyuyorlar kaldırma bu da insanımızın düşüncesizliğinden geliyor onların düşünmesi lazım burada engelli yolu var üzerini kapatmayayım diye (G.E.11).

Şehir planlamada rampalar çözülmemiş bir problem tekerlekli bir çok arkadaşımız mağdur oluyor görme engeller işaretlerin ağaca gitmesinden dolayı çok sıkıntı çekiyor bunlar çözülmesi gereken problemler. Kışın bizimi için çekilmez oluyor ben kar yağdığında okula gidemedim buradaki sınava için araba ayarladılar bu şekilde geldim bazı şeyler yapılıyor ama bizim bunlarla ilgili sorunlar var benim evim kışın üç aydır açılmadı meram bu konuda berbat hiç memnun değilim o arabayı da Selçuklu belediyesi ayarladı meramın engellilere yönelik hiç bir çevre planlaması görmedim bizim orada ben hiç rampa görmedim yeni yeni yapılabiliyor ben geçen gün bir devlet dairesine gittim üçüncü kata koymuşlar engelliler ile ilgili yeri üç kat çıktım asansörde yoku

tekerlekli sandalyedeki biri çok mağdur olabilir biz aşağıya geliyoruz dedi ilgili personel ama ben kimseye muhtaç olmak istemiyorum kendi işlerimi kendim yapmak istiyorum normal bir insanmışım gibi yapmak istiyorum (G.K.1)

Engelli bireylerle ilgili yardım ve merhamet odaklı yaklaşımlar söz konusudur. Oysa engelli hareketi kentin tüm ortak mekanlarının bireysel farklılıklar göz önünde tutularak düzenlenmesi gerektiği şeklinde kendini ifade etmektedir. Yani engelli bireyler yardıma muhtaç değil kentte hakkı olan bireylerdir (Bezmez ve Yardımcı, 2005). Onlara yaşam alanı yaratılması en temel insani haktır.

Sosyal paradigmada engelliğin bir insan hakları sorunsalı olduğu düşünülmemektedir. Mevcut durumda engel durumunun kişinin fiziki engelden kaynaklanmadığı toplum tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu eşitsizliği giderecek olan mekanizma eşitsiz yapıyı oluşturan toplumun kendisidir (Özgökçeler ve Alper, 2010).

Ben zorluk çekmediğim için bilemiyorum ama arkadaşlarımla hareket alanları çok sıkıntılı şehir planlamasında engellileri dikkate alıyoruz diyorlar ama almıyorlar (G.K.3).

Kent hakkının kurumsallaştırılması ve yasallaştırılması sürecinde insan haklarını yerel düzlemde güçlendirmek gerekmektedir, bu konuda da yerel yönetimlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir (Sadri, 2005). Şehir hizmetlerini, toplumun tüm kesimlerine yeterli ve dengeli bir biçimde sunulması yerel yönetimlerin görevleri arasındadır. Bu konuda belediyelere büyük görevler düşmektedir. Şehirlerde kaynaklara ulaşım imkânlarını tüm yurttaşlara sunabilmek şehir yaşamının kalitesini de göstermektedir. Türkiye’de belediyelerin sorumluluğunda olan kentsel hizmetler kapsamında dezavantajlı gruplar için yapılacak hizmetler 5393 sayılı Belediye Kanununda sayılmıştır (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2005). Yerel yönetimlerin işleyişi, insan haklarını koruma ve savunmaya yönelik uygulamaları içermekle birlikte bu hakların özel alanlarda ya da güçsüz kesimlere ilişkin uygulamalarında da uygun koşullar oluşturmaktadır insan haklarını korumak ve geliştirmek noktasında yerel yönetimlerin önemli katkıları vardır.

Yapılan görüşmelerde şehir planlamalarında engellilerin ihtiyaçları dikkate alınarak son zamanlarda eksik de olsa kısmen bazı düzenlemelerin yapılmaya çalışıldığı yönündedir bu planlamaların 2005’de çıkartılan

engellilik kanunu doğrultusunda yapıldığı, öncesinde bununla ilgili uygulamaların oldukça yetersiz olduğu söylenmiştir. Görüşmeye katılan engelli vatandaşların çevre düzenlemelerinde en sık yaptığı eleştiriler kamu kurumlarının eski binalarda olması ve bazı kurumların tarihi binalara taşınması, tarihi binalarda restorasyon çalışmalarının ya da (rampa, asansör gibi) ilave yapıların olmasının teknik açıdan mümkün olmadığı söylenmiştir .

Devlet kurumlarının tarihi mekanlarda olması sıkıntı yaşıyor tarihi mekan olduğu için herhangi bir işlem yapılamıyor örneğin eski rektörlük, orası tarihi bir bina o yüzden oraya rampa asansör yapılması çok güç sonra arkasına yapılan bir binada içeriye doğru bir asansör yapıldı yine de üst katları gezerken sorun yaşanıyor şimdi ayrımcılık ya da zorluk olarak gördüğümüz şey budur (G.E.1).

3. maddenin I bendine göre Umuma Açık Hizmet Veren Yapı: Kamu hizmeti için kullanılan resmi binalar, ibadet yerleri, özel eğitim ve özel sağlık tesisleri; sinema, tiyatro, opera, müze, kütüphane, konferans salonu gibi kültürel binalar ile gazino, düğün salonu gibi eğlence yapıları; otel, özel yurt, iş hanı, büro, pasaj, çarşı gibi ticari yapılar; spor tesisleri, genel otopark ve buna benzer umuma ait binaları ifade eder. Bu maddeye göre bunların herkes için erişilebilir olması gerekmektedir. Fakat uygulamada bunların umuma açık hizmet vermesi ve herkes için erişilebilir olması söz konusu değildir. Yine aynı şekilde işlem yapılmasında mahsur bulunmayan eski binalara ilave rampa yapılırken kanunun belirlediği ölçütlerin çok dikkate alınmadığı kanunen zorunlu olduğu için yapının biraz göstermelik olduğu söylenmiştir.

Sağlık ocaklarında rampalar ilave yapıldığı için çıkamıyoruz aşağıda doktor bekliyoruz onlar bazen geliyor bazen gelmiyor. Sağlık ocakları da binalar eski olduğu için rampalar düzgün yapılmamış oluyor yardımla çıkmamız gerekiyor (G.E.2),).

Devletin ve yerel yönetimlerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmadan, belli bir standart çerçevesinde yapmış olduğu çevre düzenlemeleri engelli bireylerin bağımsızlaşmalarındaki en temel faktördür. Engellilerin sosyalleşmesi başka bireylerin yardımı ile mümkün olabilmektedir. Bu durum engellilerin kendilerine olan güvenlerini azaltmakta ve sosyalleşme noktasında motivasyonlarını düşürmektedir. Görüşmecilerin bazıları şehir düzenlemeleri ile ilgili yaşadıkları sıkıntı-

ların çoğunun haklarını bilmemelerinden ve aramamalarından kaynaklandığını söylemiştir. Engellilerin çoğunun fazla kırılgan ve hazırcı olduğunu, devletin ya da belediyelerin kendi varlıklarından haberdar olması ve ona uygun davranması gerektiğini, olumsuz bir durum karşısında haklarını bilmedikleri sadece küserek düzeni eleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İkinci dünya savaşından sonra AB’de engelli hakları tartışılarak daha insancıl koşullar yaratılmıştır. ABD’de ise Vietnam savaşı sonrası gaziler diğer dezavantajlı kesimlerin akımlarından etkilenerek daha örgütlü bir şekilde mücadele etmeye başlamışlardır (, 2012). ABD ve Avrupa Ülkelerinde engelli hakların örgütlü bir mücadele sonucu kazanılması bu hakları daha kalıcı ve işlevsel kılmıştır. Türkiye’de ise engelli hakları kazanılan değil verilen haklar olduğu için hakların anayasal düzlemle sınırlı kalmasına sebep olmuştur

Biz zaten televizyon falan izleyemiyoruz sinemaya giderken de yabancı film tercih ediyoruz çünkü alt yazılı oluyor işitme engelliler için televizyon programlarına alt yazı koysunlar istiyoruz ama yapmıyorlar (G.K.7).

Sinema işitsel görsel bir sanattır. Sinema salonları ise kamuya açık insanların birbirlerine temas ettiği, sosyalleştiği mekânlardır bu anlamda sinema deneyimi ortak bir deneyimdir. Kültürün üretildiği paylaşıldığı mekânlar olarak sinema salonlarının fiziki koşullarının herkese uygun olarak tasarlanması ve herkesin erişimine açık olması gerekmektedir. Kamusal alanlarda varlık mücadelesi veren işitme ve görme engellilerin sosyal ve kültürel alanlardan uzak kalmamaları için sinemada sesli betimlemelerin ve alt yazıların olması gerekmektedir (Kökât, 2018). Sesli betimleme, görsel öğelerin işitsel öğelere dönüştürülmesidir (Tanış Polat, 2009).

Lefebvre (1996) kent hakkı için; kent hayatını zaman ve mekanın yerinde kullanılması amacıyla kentsel yaşamı yeniden formüle etmek ve bunlara erişimin herkes için mümkün kılınmasını sağlamak amacıyla kentte yaşayanların isteklerine göre değiştirme hakkının bulunmasını içerdiğini söylemektedir. Ayrıca kentin planlamasında çeşitli farklılıkları barındıran özellikle dezavantajlı kent sakinlerinin taleplerini dikkate alınarak düzenlenmesi hedeflenmektedir. Kent hakkı çoğul demokrasi-den ziyade kentte yaşayan azınlık bireylerin de taleplerinin değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Yalçınhanve Çavuşoğlu, 2005). Başka bir

deyişle kent hakkı; kent içerisinde yaşayanların kentin kaderine karar verme, bu kararda sosyal adalet ve eşitliği yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Kentte herkes için var olan imkânlarla erişim hakkının yanı sıra onları yeni ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirme hakkı vermektedir. Bu haklar kentleri çoğunluğun hegemonyasından ve kentleri homojenleşmekten kurtarıp herkes için ortak bir yaşam alanına dönüştürmektedir (Purcell, 2014; Sadri, 2005). Kent hakkının insan haklarıyla paralel olduğu söylenebilir çünkü temelde ikisinin de savunmakta olduğu şey sosyal adaletsizliğin ortadan kalkması ve herkes için daha yaşanabilir bir dünyadır (Brenner, Marcuse and Mayer, 2012; Sadri, 2005).

Sonuç

Araştırmada; engellilerin toplumsal hayata yeterince katılamaması, çevre düzenlemelerinin engellilerin göz ardı edilerek yapılmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Modern dönemde tanımlanan “normal” lik standartlarına uymayanların yok sayılması modern sonrası dönemde de kendini hissettirmiştir. Modern sonrası dönemde benimsenen refah devleti anlayışı; her bireyin insan onuruna yaraşır yaşam hakkı kabulüyle devletin dezavantajlı kesimi koruma politikaları, engellilerin toplumsal görünürlüğünde kısmi bir artışı sağlamış olsa da mevcut ihtiyaca tam olarak cevap verememiştir.

Engellilerin kenti kullanım noktasında yaşadıkları problemlerin temelinde yasaların yeterince engellilerin kenti kullanımını destekleyecek nitelikte olmaması olarak görülmektedir. Mevcut yasalar ise uygulayıcıların yeterince bilinçli olmamaları ve yasaların ihlali durumunda yaptırımın caydırıcı nitelikte olmaması dolayısıyla yeterince hayata geçirilememektedir. Engellilerin haklar noktasında yeterince bilinçli olmamaları mevcut olumsuz durumun sürekliliğine neden olmaktadır.

Devletin engelliler ile ilgili çok ayrıntılı yasal düzenlemelerde bulunduğu fakat bürokraside uygulama noktasında ciddi sıkıntılar yaşandığı görülmüştür. Kanun koyucular ile uygulayıcılar arasında bir uyumun olmadığı, bunlar arasında bir denetim mekanizmasının bulunmadığı kanun uygulayıcıların engelliler ile ilgili yasal mevzuatları uygularken belirleyici olanın yasal zorunluluklar olmayıp tamamen uygulayıcıların engellilikle ilgili hikâyelerine bağlı olarak geliştiği görülmüştür. Engelli

bireylerle yapılan görüşmelerde onların birçoğunun haklarından haberdar olmadıkları, belli taleplerinin bulunduğu fakat bu talepler için herhangi bir faaliyette bulunmadıkları görülmüştür.

Kentin kullanımı noktasında engellilerin ihtiyaç duydukları unsurlar sahip oldukları engel türüne göre çeşitlilik göstermektedir. Görme engellilerin kent düzenlemelerinde ihtiyaç duydukları düzenlemeler; kaldırımlardaki sarı bantlar, merdiven uçlarındaki siyah bantlar, trafik ışıklarında ve toplu taşıma araçlarında ses sistemidir. Ortopedik engellilerin kentte ihtiyaç duydukları düzenlemeler; kaldırımların alçak olması, rampaların olması ve bunların standart ölçüde olması, binalarda asansörlerin olması, kamusal alanlarda engelli tuvaletinin olmasıdır. İşitme engellilerin kentte ihtiyaç duydukları unsurlar kentte görsel simgelerin artırılması yönündedir. Bunlar kentte çok sınırlı alanlarda mevcuttur. Bu nedenle engellilerin kentte hareket alanları oldukça sınırlı kalmaktadır. Ayrıca bu durum sürekli bir diğerinin desteğini zorunlu kılması dolayısıyla engelli bireylerin bağımsızlaşmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca toplumun engellilerin hakları ve ihtiyaçları noktasında bilinçsiz ve duyarsız olması onların kenti kullanım kalitesini düşürmektedir.

Öneriler

- Yasaların oluşması ve takibi için hem engelli bireylerde hem de toplumda farkındalık yaratılmalıdır.
- Engelli bireylerin ihtiyaçları ve hakları konusunda toplumsal bilincin oluşturulması için ilkokuldan itibaren MEB müfredatı düzenlenmelidir.
- Engellilerin kenti kullanımını sağlayan ve kolaylaştıran yasaların ihlali durumunda cezai yaptırımlar arttırılmalı ve takibi sağlanmalıdır.
- Toplum paydaşları (STK, belediyeler vb.) kent kullanımının her bireyin hakkı olduğuna dair farkındalıkları ve imkanları arttırmaya yönelik çalışmalar ve projeler geliştirmesi için teşvik edilmelidir.

Sınırlılıklar

- Genel olarak Görme Engelliler ve Ortopedik Engelliler Derneğinde görüşmeler yapılmıştır, fakat orada kadın görüşmecilere yeterince ulaşılamamıştır. Dernek üyelerinin genel olarak erkeklerden oluştuğu görülmüştür. Kadınların toplumsal katılımlarının engellilerde de düşük olduğu görülmüştür. Görüşme için ulaşılan kadınlar ise genelde ortopedik engelli bireylerdir.
- İşitme engelli bireylere ulaşmak çok zor olmuştur. 7 işitme engelli bireye ulaşılmıştır, ulaşılan işitme engelli bireylerle mesaj aracılığıyla iletişim kurulmuştur. Görüşme talebine sadece 1 kişiden müspet cevap alınmıştır. İşitme engelli görüşmeci %50 oranında engellidir, iletişim kurma noktasında istekli olmasına rağmen çok zor iletişim kurulmuştur. Diğer engel türlerine göre işitme engellilerle yapılan gerek ön görüşmeler gerekse (sadece 1 tane) genel görüşmede daha fazla zorlanılmıştır. Bu deneyim işitme engelli görüşmeciyle paylaşılmıştır, kendisi de işitme engellilerle iletişim kurmanın zor olduğunu hatta engellilik oranları farklı olan bireylerin bile iletişim kurmakta zorlandıklarını belirterek araştırmacının görüşünü teyit etmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

A Study on the Axis of Disabled People's Experiences of Urban Citizenship

*

Merve Ercan

İstanbul University Cerrahpaşa

In this study, the role of urban structuring and landscaping in the integration of disabled people into social life has been examined. The research was carried out in Konya city. A total of twenty disabled individuals were interviewed. The research was carried out with a qualitative pattern in order to examine the individual's feelings and thoughts, which differ as a social phenomenon, and to understand to what extent the existing variables are determinative. After a detailed literature review, a semi-structured questionnaire consisting of thirteen semi-structured questions and a demographic information form were prepared. In the research, the interviewees were mostly reached at Konya Orthopedically Disabled Association and Konya Visually Impaired Association. 7 of the participants were female and 13 were male. In-depth interviews were conducted with the participants of the research, and their urban experiences were examined. The interviews were recorded with permission, the records were deciphered, and analyzed by dividing them into themes and sub-themes via N-vivo program. In the research, it has been found that the inability of disabled individuals to socialize adequately is not due to their disability, but rather the structuring the city layout by ignoring them. The themes in the research are as follows; environmental regulations are not sufficient to facilitate the social integration of disabled people, laws and constitutional regulations in this direction are insufficient.

Existing laws, on the other hand, are not fully implemented, and there is almost no legal control and sanction to be applied if the existing laws are not implemented. Laws are stuck in bureaucracy in practice. Laws come to life in practice depending on the sensitivity of the practitioners to the disabled. Administrators do not have enough information about disabled people. Disabled people's ignorance about their rights prevents them from claiming them. The development of social policies for the disabled takes

place due to international agreements rather than needs and demands. Although the province (Konya) where the research was conducted is an example of the disabled-friendly city model, the availability of services only in certain centers and the narrow hinterland of these services has been limiting the living spaces of individuals with disabilities to certain areas. Urban arrangements are made taking into account the "normal individual" defined by the modern period, so disabled individuals who are outside the "normal" are ignored.

The fact that people with disabilities being unaware of their rights in terms of social justice and social equality or could not defend their rights result in disregard of disabled people in the process of regulation and implementation of the laws. The features that disabled people need regarding urban arrangements vary according to the types of disabilities. The visually impaired people need black tapes at the ends of the stairs, yellow tapes on the sidewalks, and a sound systems in public transportation vehicles and stops. However, because these regulations are taken place within a limited area and inadequately, visually impaired individuals need the support of others outside. In order for orthopedically disabled people to move freely in the city; There should be low and wide sidewalks without trees on the sidewalks, and they also need ramps and elevators in the buildings. Only one person was interviewed as hearing impaired and the interviewer is 50% hearing impaired. The hearing impaired need the existence of a written system in public spaces. The absence of an officer using subtitles or sign language in television programs deprives them from the agenda and entertainment.

Of the interviewees, 5 people are primary school graduates, 4 people are secondary school, 6 people are high school graduates, and 5 people are university graduates. Awareness and demand for the right to the city increase as the level of education increases. Educated disabled people are aware of their rights and needs, and demand their rights in the context of social justice and social equality. They evaluate the urban structuring, which hinders their participation in social life, in the context of social justice and social equality. They criticize central and local governments in this context. In addition, although young disabled people find the existing services inadequate, middle-aged and elderly disabled people stated that they think that everything about city regulations is getting

better day by day. The reason for this is that the policies towards the disabled in Turkey have evolved from a medical-oriented approach to a social approach. The approach towards the disabled has evolved from compassion and benevolence to rights-based in the context of social justice and equality. While young disabled people see the right to use the city as a right and emphasize the shortcomings of city regulations for disabled people, middle-aged and elderly disabled people perceive existing regulations as a blessing and are grateful for everything. In the study, it was very difficult to reach disabled women. It has been observed that disabled men are more integrated into society and more socialized than disabled women.

Kaynakça / References

- Akkoyunlu Ertan, K., ve Ertan , B. (2005). Kentli hakları: Kent ve insan hakları bağlamında kentsel hizmetlere erişim hakkı. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s.45-72). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme* . (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı
- Bezmez, D., Yardımcı, S., Akkoyunlu Ertan, K., Ertan , B., Sadri, H., Yalçın-tan, M. C., et al. (2005). *Kent vatandaşlığı, kent hakkı ve sakat hakları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Brenner, N., Marcuse, P., ve Mayer, M. (2012). *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city*. Routledge.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Cinislı, N. A. (2012). *Ulusal basında özürlülük imajının sosyal model açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Ercan, F. Z., ve Obuz, A. T. (2016). *Sosyal hizmet uygulamalarında reflektif düşüncenin önemi*. The Journal of Academic Social Science Studies, 8(49), 457-465. DOI:10.9761/JASSS3646
- Ercan, F. (2020). *Okul sosyal hizmeti bağlamında suriyeli çocukların eğitim sorunları*. Konya:Çizgi, ISBN: 978-605-196-455-3
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). 463232.

- Lefebvre, H. (2015). *Şehir hakkı*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayın Odası.
- Patır, Ç. (2012). *Özürlülük olgusunun tarihsel sürecinde 1980 sonrası söylem ve politikaların küreselleşme ortamında hayata geçirilebilirliği üzerine bir tartışma: Türkiye örneği*. (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. 323647.
- Purcell, M. (2014). Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to city. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141-154.
- Şemşit, S., Uçar, A., ve Yüksel, M. A. (2016). Avrupa Birliği Politikaları perspektifinden Türkiye'de belediyelerin sunduğu engelli hizmetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, özel sayı, 205-223.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 10(32), 57-85. DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.37719>
- Sadri, H., (2005). Kent hakkından Kentte İnsan Haklarına. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s.73-86). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ökmen, M., (2005). Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s.17-44). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 35-54. ISSN: 1309-2448
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2008). *Özürlüler Kanunu ve ilgili mevzuat*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Tezcan, M. (2006). *Kur'an'ın engellilere yaklaşımı ve İslamın engellilere tanıdığı kolaylıklar*. (Yüksek Lisans Tezi).Kahraman Maraş: Kahraman Maraş Sütcü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 204528.
- Ünlü, T. (2009). *Eşitlik ilkesi ve pozitif ayrımcılık*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı. 234865.

Yalçıntan, M. C., ve Çavuşoğlu, E. (2015). Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerine Düşünmek. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s.87-107). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ercan, M. (2021). Engelli bireylerin kent vatandaşlığı deneyimleri eksenine bir çalışma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 98-125. DOI: 10.26466/opus.833239

New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması olarak Astroloji ve Facebook'ta Kullanımının Betimsel Analizi¹

DOI: 10.26466/opus.834298

*

Gülenay Pınarbaşı*

* Dr., TRT, Petroliş mah. Lodos sok.3, İstanbul/Türkiye

E-Posta: gulenaypinarbas@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-8758-287X](https://orcid.org/0000-0002-8758-287X)

Öz

Kökene 5000 yıl öncesine uzanan astroloji, alanda yapılan çalışmalarda bilim ile bilimsel olmayanın orta noktasına konumlandırılmakta ve dini alt kültür, kültürel moda, sözde bilim gibi tanımlama çabaları ile beraber kuramsal olarak Yeni Dini Hareketler'in alt basamağı New Age (yeniçağ) inanç ve uygulamaları içinde kabul edilmektedir. Eski çağlara ait olan astroloji, modernitenin ortaya koyduğu seküler ve güvensiz bir alana yönelik refleksi insanın anlam arayışına cevap görünümündedir. Ve modern insanın kutsala ilişkin çıkmazında kaygı toplumunun ihtiyaçlarını karşılaması ve kaçış noktaları aramasıyla da ilişki içindedir. Diğer yandan astroloji bugün, mistisizm öğeleri içinde bir tüketim metaı gibi görünmektedir. Bireylerin manevi arayışına cevap olma iddiasını taşıyan astroloji ile tüketicinin nesnesi olan astroloji arasında çelişkili bir bağ mevcuttur. Kitle iletişim araçları ve dijital mecralar bu çelişkili bağın gözlemlenebildiği önemli alanlardır. Araştırmada, kadim bir uygulama ve inanış olarak astrolojinin, kültür endüstrisi kuramı bağlamında paylaşımlar üzerinden tespit edilip incelenmesi ve değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 2018 ve 2019 tarih aralığındaki 12 ayda Facebook'ta yayımlanmış astroloji odaklı iletiler arasından yapılandırılmış anahtar kelimeler seçilmiş 542 tane paylaşıma içerik analizi uygulanmıştır. Malzeme, katılımcı gözlem, derinlemesine görüşme ile desteklenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmada amaçlanan, Facebook platformu üzerinden geniş bir kitleye ulaşan astroloji ile kültür endüstrisi ilişkisine yönelik bir anlama çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Astroloji, Facebook, İçerik analizi, Kültür endüstrisi, New Age.

1 Bu çalışma yazarın "Kültür endüstrisi bağlamında new age uygulamalarından-inançlarından astrolojinin Facebook dolaylı içerik analizi (2018-2019)" başlıklı doktora tezinden çıkarılmıştır.

A Description Analysis of the Location of Astrology From New Age Applications-Beliefs on Facebook

*

Abstract

Astrology that dates back 5000 years is at the midpoint between scientific and unscientific research. Attempts at defining it included religious sub culture, cultural fashion and pseudo science; however, it is theoretically accepted as a part of New Age beliefs and practices which is a subset of New Religious Movements. As a result of secularity and insecurity created by modernity, ancient astrology appears to be the answer to humanity's attempts to search for meaning. In regards to modern human's dilemma with the concept of Holy, it plays a role in meeting the needs of an anxious society looking for an escape. Today, on the other hand, astrology appears to be a consumption meta within mysticism elements. There is a conflicting relationship between Astrology that claims to be the answer of individuals seeking spirituality and astrology which is the object of consumption. Mass media and digital media are significant places where one can observe this conflicting relationship. In the research, astrology, as an ancient practice and belief, was identified, examined and evaluated through the posts in the context of culture industry theory. Within this scope, among Facebook posts that were published in 12 months, between the dates of 2018 - 2019, we chose 542 posts that were keyword configured and practiced content analysis on them. The research is supported with materials, participant observation and comprehensive interviews. The purpose of this research is to understand the relationship between astrology that reaches a wide audience through Facebook, and culture industry. According to the research, it is possible to determine that Facebook hybridizes an ancient belief and turns it into a tool that can be consumed on an industrial scale and it mediates the dynamics of production and consumption.

Keywords: *Astrology, content analysis, culture industry, Facebook, New Age.*

Giriş

Sanayi devrimi ile beraber üretim biçimlerinin değişimi Avrupa merkezli güçlü pozitivist ve maddeci bir anlayışı hakim kılmıştır. Eski dünyanın simgesel merkezî anlayışı yıkılmış yerine somut, görülebilen bir sebep sonuç zinciri kurulmuştur. Weber,(1997), modern toplumlardaki gelişim sürecini ve bu sürecin lokomotifini sekülerleşme olarak açıklarken Büyü Bozumu terimini kullanmıştır. Modern insanın duracağı yer, Tanrı tasavvuru ve dolayısıyla tanrı buyruğundan ziyade tercihlerle inşa edilmiş daha seçmeci bir alan haline gelmeye başlamış, tedrici olarak ampirizm veya pozitivistimden farklı yollara sahip egzotik kültürlerle ilişkiler kurulmuştur. Bu bağlamda Giddens'ın (2014) deyişiyle "bizi modernliğin ötesine götüren bir dönemin başında olduğumuz" gerçeği ile karşı karşıyayız. Giddens'in Modernliğin Ötesi dediği duruma, Geç Modern (Beck, 2011), Postmodern (Lyotard, 2019), Geç Dönem Modernleşme (Habermas, 2006), Posthuman (Braidotti,2013) gibi farklı adlandırmalar yapılarak bir anlamda yeni bir dönem ya da duruma işaret etme gerekliliği ortaya konmaktadır. Tanrı merkezli dünya tasavvurunun yerini insan merkezli bir dünya tasavvuru almıştır.

Diğer yandan hem dünyada hem Türkiye'de toplumsal açıdan dikkat çeken önemli sosyal durumların başında birçok bakımdan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinde olduğumuzdur. Çok boyutlu olan bu "yeni" değişim döneminin temel belirleyicilerinin ne olduğu ve ne olacağı noktasında sosyal bilimciler arasında görüş birliği yoktur. Bu minvalde görüş birliği sağlanan durum ise değişim ve dönüşümün iletişim ve ulaşım olanaklarının artması ile paralel olarak ortaya çıkan "hız" niteliği ve bilginin mahiyeti ve sıhhatidir (Lyotard, 2019, s. 13). Eski devirlerden çok farklı biçimde gerçekleşen hızlı değişim ve dönüşümlerin varlığı aynı zamanda bu değişim ve dönüşümün kapsamlı ve karmaşık olduğunun bir göstergesidir. Bu karmaşık sürecin dinamiklerinden biri olan teknolojik değişimin hızı, ekonomik ve sosyal hayat arasında bir ayrışmaya neden olabilmektedir. Zihinsel olarak bireylerde gerçekleşen değişimin çok büyük ölçekte olması nihayetinde toplumsal kültürel değişimi beraberinde getirir. Toplumsal sistemin temel belirleyicisi insan ve ihtiyaçlarıyla inşa edilen kültürler yeni değerlerle ve hızla dönüşmektedir. Bireyleri çeşitli bakımlardan etkileyen bu hızlı değişim ve dönüşüm, yaşamın her

alanında görüldüğü gibi inançlar sahasında da görülmektedir. Fakat bugün itibariyle büyü bozulmuş mudur yoksa inançlar yeni bir form mu kazanmıştır sorusunun cevabı net değildir. Dini ve seküler olan kavramlar sabit kategorilerden ziyade iç içe geçişler ve farklılıklardan oluşmaktadır. 19. yy'da büyü bozumu olarak tarif edilen inançsal, geleneksel anlam dünyasının önemini kaybetmesi 21. yy'da modernleşmenin yani bilim ve teknolojinin büyüü olarak tarif edilmektedir (Beck, 2011, s.10). Kutsaldan uzaklaşan ve gittikçe profanlaşan modern dünyada I. Dünya Savaşı'nın ardından felsefe alanında bilimcilik akımının aşılması, gerçeküstücü araştırmalar, simgecilik ve gizli ilimlere ilgi, yeraltı edebiyatı gibi farklı düzlemlerde geniş kitleleri farklı yönere sevk etmiştir. Sekülerizm modernizmle başa baş ilerlemesine rağmen eski çağın animik uygulamalarına ve büyüsel eğilimlere ilgide bir artış olması bir yandan bir çelişkinin varlığını diğer yandan nihilizm, sinizm ve boşluğu (Flanagan, 2017, s.47) göstermektedir. Aydınlanma sonrasının getirdiği bu çelişki ve hayal kırıklığı irdelenmeye ve tartışmaya muhtaç görünmektedir. Dinî olanı sosyal teorilerle açıklama gayreti ve dışarıdan bir bakışla analiz çabası dahi kutsal olanın modern devirde önemini kaybetmediğini gösteren bir durumdur. Astroloji ise bu karmaşık tabloda New Age uygulamaların bir parçası olarak spiritüel ama dinî olmayan bir yaklaşım olarak yer almaktadır.

Peter Berger, başta astroloji olmak üzere batıda popülerleşen ruhsal akımların arka planında dini saikler olduğunu savunur. Üstelik Berger'e göre sekülerleşmenin etki gücü arttıkça bu inanç ve uygulamalar yaygınlık kazanmaktadır (aktaran Köse, 2014-A). Bu durum bize, bilindik temalarla birlikte kutsalla ilgilenen dinin, rasyonel-olan/olmayanın alanında da olduğunu gösterir. Yeni araştırmalara göre sekülerleşmenin yönü dinden değil kurumsal yapılardan uzaklaşma olarak tezahür etmektedir. Din karşıtı modern insan dahi bir taraftan kutsalı kabul etmezken diğer taraftan dinî, mitolojik davranışları sürdürmektedir (Eliade, 2017 s.184). Bu yeni durumu 1990 yılında Grave Davie, "ait olmadan inanma" teziyle açıklamaktadır.

Gazeteci Werner Kellner, New Age inaniş ve uygulamaların ağırlığını göstereceğini düşündüğü bu çağ yani 2000'ler için teknoloji düşmanlığı penceresinden bakarak "yeni bir dünyanın eşiğinde" tanımlamasını yapmıştır. Christopher Lasch, bu durumu bir geri çekiliş olarak tarif

etmiş bu yeni geri çekilişin aslında modern hayatla başa çıkamayan önemli ölçüde hayatını iyileştirme ümidi taşımayan insanların gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir (aktaran, Bauman, 2018).

Braidotti, modern insanın sekülerliğe tepki olarak çıktığı yolda insan sonrası tekno-çileciliğe ulaştığına dikkat çekmektedir. Yeni-pagan inanış ve uygulamalar bu insan sonrası devrin siber kültürünün güçlü bir unsuru olmuştur (2013, s. 48). Bu noktada çeşitli görüşler olsa dahi tartışılmayan tek konu kapitalizmin ilkeleridir.

Rasyonel görünümlü bir toplumda irrasyonel yaklaşımlar, her türlü inanç ve bilgi internetin ortaya çıkışıyla çevrimiçi hale gelmiştir. Bunun sonucunda hem kurumsal dinler hem de YDH, iletişimin önemini daha çok kavramış çevrimiçi faaliyetlere ayrıca eğilmişlerdir. Araştırmaya vesile olan durum işte bu irrasyonel durumun çevrimiçi faaliyetlerle daha görünür hale gelmesidir. Yeni dijital mecraları fırsat gören inanç savunucularının yanı sıra dijital mecralarda inanç unsurlarının bu denli yayılmasının tehlikelerinden bahseden araştırmacılar mevcuttur. Kanadalı sosyolog Lorne Dawson ve Jenna Hennebry yeni bir durum olan dijital ortamı, kutsal olan bakımından tehlike olarak kabul etmişlerdir. Söz konusu tehlike, kült ve kutsal bilgilere hızlı ulaşmanın güvensizliğidir. Bu güvensiz zeminde maske takarak bilgeliğe taslayanlara sosyal ağın geniş bir alan sunması istismara yol açabilecek bir durumdur. Dawson, bu maskeli bilginlere “yeni ruhsal arayıcı... bize bir tat ver çevrimiçi yeni dinî hayat” tanımlamasını yapmaktadır. Bu durum dinî özlemlerin ve ihtiyaçların gücüyle New Age inanış ve uygulamalarına bir tanınmışlık sağlamıştır. Makale yazarı bu alanın genişliğini “New Public Space” olarak tanımlamıştır (Dawson, Hennebry, 2003, s. 270). Bu mevcut yeni durumda astroloji, gündelik yaşamdan görece soyutlanmaya yüz tutmuş kurumsal dinlerin ve batıl inançların görevini farklı bir biçimde yerine getirme amacını üstlenmiş görünmektedir. Geleneksel medyanın önemli mecraları dergiler ve gazeteler kitle toplumunda yerini aldığından beri astroloji buralarda çeşitli biçimlerde yer bulmuştur. Bugün ise medya, araçlarını çeşitlendirmiş iletişim etkileşim boyutuna geçmiştir. Kitle iletişim araçlarının büyük değişimi ile birlikte iletişim, kültür ve toplum arasında karşılıklı bir etkiden söz etmek mümkündür. Çünkü iletişim araçları bizatihi üretim araçlarından biridir (Williams, 2010, s.66). Bu etkinin ölçülebilir alanlarından biri de Facebook'tur. Facebook'un dünya

çapında artan popülaritesi onu çeşitli araştırmaların önemli bir sahası haline getirmiştir.

Problem

Tanrı merkezli evrene dışarıdan bir müdahale konumunda olan gezegenler ve yıldızlardan hareketle “an”ın yani “zamanın” metafiziksel kalitesini yorumlayan ve buna bağlı kehanette bulunma olarak özetlenebilecek astroloji, tüm kültürlerde tarih boyunca ilgi görmüştür. Dünyanın kadim din ve medeniyetlerinde olduğu gibi bugünün Türkiye’sini şekillendiren İslam düşünce ve kültür havzasında astroloji, astronomi ile birlikte kullanılmıştır. Tarihsel anlayışta bilgi, ilâhi bir kaynaktan doğmaktadır ve bütün bilim dalları ilhamını Allah’tan almaktadır. Doku-zuncu yüzyılda, yeri ve dünyayı, her şeyin merkezi gökleri de etki eden alan olarak görmek ve yıldızların etki yaptığını iddia etmek hiç de abartılı değildir. Şaşırtıcı olan ve kurulan problemin önemli bir parçasını oluşturan kısım, bilimin ilerlediği modern dünyada astrolojinin bu düzeyde ilgi görmesidir. Bugün hem kamusal alan oluşturma potansiyelini içinde barındıran hem de kişiler arası iletişimde önemli bir noktada duran sosyal medyanın en çok tercih edilen platformlarından biri Facebook’tur. Toplumda geniş kesimlerin kendini birçok bakımdan ifade ettiği popüler bir kamusal alan haline gelen Facebook üzerinden birçok yönelimin, arayışın ve fikrin izlerini sürmek mümkündür. Diğer yeni medya platformlarıyla beraber Facebook, üretim-tüketim dinamikleriyle şekillenen birçok fikrin ve modanın merkezi konumundadır. Problemin ana kısmını, dinî bir akımla yeni bir inanç arasında ara bir noktada duran olarak özetlenebilecek New Age inanış ve uygulamaları kapsamında (Cogito, 2006; sayı 46, s. 281) yer alan astrolojinin yeni tüketici profiline uygunlaşarak metalaşması oluşturmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın ana amacı, kültür endüstrisi bağlamında New Age inanış ve uygulamalarından biri olan astrolojinin Facebook’ta kültür endüstrisinin bir ögesi olup olmadığını tespit etmektir. Bu bağlamda iletişimin metalaşmayla ilişkisine dair bir betimsel analiz yapılmıştır. Ağları

makro bağlamda kültür endüstrisi ile ilişki içinde değerlendirmeye yönelik bir çalışma olan bu araştırmada astrolojinin Facebook'ta konumlandığı yeri anlama ve betimleme çabası güdülmüştür. Douglas Kelnner (2016), ağları yorumlayıp anlayabilmek için metin ve bağlamın diyalektiği ekonomi, politika ve medya kültürünün sosyal ve kültürel boyutları arasındaki bağlantı ve kavşakların önemine dikkat çeker. Araştırmada bu bağlantılar ve kültürel boyutlar, inanç, kutsal ve tüketim bağlamında metalaşma olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma probleminin en somutlaştığı yer ~~tez~~ araştırmanın amaçlar bölümüdür. Karasar (2015), araştırma amacının soru cümleleri veya hipotezlerle ifade edilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda genel amacın gerçekleşebilmesi için cevaplandırılmak istenen ayrıntılı sorular aşağıdaki gibidir. Araştırmanın ana amacının yanı sıra bulguların anlamlandırılmasında önemli bir araç olan, paylaşım yapan profilleri betimleyen aşağıdaki sorulara da cevap aranmıştır:

- Facebook'ta astroloji içerikli ileti paylaşan kişilerin hesap isimleri ne oranda antik döneme ve ezoterik kültüre ait sembolizm içermektedir?
- Astroloji içerikli paylaşım yapan hesap sahiplerinin Facebook'taki sayfa türleri (kişisel profil, grup, sayfa) dağılımı nedir?
- Aynı hesap sahiplerinin profilleri (astrolog, kurum, herhangi bir şahıs) nedir?
- Facebook'ta astroloji içerikli iletiler hangi dijital ortamlarda (grup, sayfa (tanınmış kişi/işletme), bireysel sayfa) paylaşılmaktadır?

Önem

Kutsal ve tüketim ilişkisinin görünür olduğu kanallardan biri de dijital mecralardır. Bugün dindarlaşma tercihlerinin geçmiş çağlara nispeten kurumsal dinlerden uzaklaştığını ve bireyin anlam arayışını, dünya tasavvurunu bireysel kimlik üzerinden inşa ettiği modern bir sürece geçildiğini söylemek mümkündür. Bu durum hem modernitenin ideolojisi hem de modernitenin yarattığı kapitalist düzenle ve risk toplumuyla ilişkilidir. Sosyal ağlarda bireyler, bir yandan risk toplumunun korku ve güvensizlikleriyle başa çıkmaya çalışmakta diğer yandan kültürlerarası

bir gruplaşma oluşturarak küreselleşmenin bir parçası olmaktadır. Sosyal ağlar üzerinde adeta bir spiritüel ağ (Demir, 2011, s.153) kurulmaktadır. Facebook, kimlik ve benlik sunumu için bir gösteri aracı, duygusal ve fikrîsel arayışta olanların sığınağı gibi görülmektedir. Bu yüzden araştırmayı astroloji-new age-okültizm adı altında kurulan gruplar üzerinden tartışmak önemlidir. Bu gruplar üzerinden inançsal yönelim, bireyselleşme, modernleşme, iletişim ihtiyaçları bağlamında bir okuma yapılmaya çalışılması bir diğer önemli yönü oluşturmaktadır. David Martin'e göre elektronik medyanın gerçekleştirdiği ikinci endüstri devrimidir ve bu devrim bireysel bağlara zarar vermiştir (aktaran Köse, 2014-A). Facebook üzerinden gizemci akımlara yönelen bireyler bu zararlarla ilgili paradoksal bir farkındalık yaşamaktadırlar. Bu farkındalığın yönelttiği mecralarda elde edilecek veriler hem sosyoloji hem de dini hareketler çalışan akademisyen ve araştırmacılara bir bakış açısı kazandırması bakımından önemlidir. Bauman, 2012 astroloji özelinde mistik öğeleri değerlendirirken "ekmek bıçağı" benzetmesi yapmaktadır. Yani mistik öğelerle insanın ruh dünyasında huzur verici gelişmeler olabileceği gibi insanların sömürülmesi mümkün görünmektedir. New Age inanış ve uygulamaları "oxymoron" yani birbiriyle çelişen iki durumu kendi içinde barındırmaktadır. Bu bakımdan astrolojinin Facebook aracılığı ile yeni bir form kazanmasına kültür endüstrisi kuramı ile bir değerlendirme yapmak önemlidir.

Kavramsal Çerçeve

Astrolojinin bir inanç olup olmadığını anlamak için yeni dini hareketlerin kavramsal çerçevesini ortaya koymak gerekmektedir. Bu bakımdan önce yeni dini hareketlere ardından onun içinden çıkan ama farklılaşan New Age kavramının çerçevesini çizmeye çalışacağız. Yeni Dini Hareketler² (YDH) ilk kez Harold W. Turner (1911-2002) tarafından kullanılmış zamanla akademik çevrelerden kabul görmüştür (Güngör, 2017, s. 401).

Genel itibari ile Astroloji, bu hareketler içinde bir inanç sistemi olarak kabul edildiği gibi dinden bağımsız evrensel bir bilgi olarak da kabul

² *New Religious Movements.*

edilmektedir. Astrolojiye yönelim nedenleri ve astrolojinin 21. yy'daki yeni formu, YDH şemsiyesi altındaki New Age Movements'ın bir parçası olduğu için çalışmada öncelikle yeni dini hareketlerin genel bir tanımı ortaya konup çerçevesi çizilecektir.

Tarih içinde kelime anlamını aşarak bir müesse olarak tanımlanan din olgusu, insanlara belli bir dünya görüşü içinde toplayan bir kuruma dönüşmüştür. Batı'da Rönesans ve Reform başta olmak üzere sekülerliğin yolunu açan çok önemli yapısal değişimler gerçekleşmiştir. Nihayetinde 19.yy'da batı dünyasında rasyonelleşme fikrinin derinleşmesi ve sekülerleşme, devletlerden bireylere inmiş dinlerin görünürlüğüünün ortadan kalkması ile ilgili teoriler güçlenmiştir. I. ve II. Dünya Savaşı'nın toplumlar ve devletlerde yaptığı tahribatla beraber gelişen teknolojik ilerlemeler Dünya üzerinde çok fikirli bir döneme kapı aralamıştır. Geleneksel toplum yapısı yıkılırken din, kamusal hayattan soyutlanmaya başlamış, dinin fonksiyonları zayıflamıştır. Modernleşme sonrası dönemde ise din ve sekülerleşme birbirini dışlamadan çeşitli biçimlerde tezahür etmiştir. Sanayi Devrimi sonrası kurumsal dinlere yönelimde bir azalma olmasına karşın II. Dünya Savaşı'ndan sonra dinlere yönelişte gözle görülür bir artış olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yaptığı yıkım, bireylerin ruh dünyasında çeşitli dînî yönelimler ihtiyacı doğurmuştur. Dini inanışlar yok olmamış, yer ve biçim değiştirmiştir (Köse, 2014-A, s. 23). "Büyük uyanış", "oryantal yeni uyanış", "yeni dînî bilinçlilik", "dinin yeniden kuruluşu" (Arslan, 2011, 197) "Tanrının rövanşı"³ (Kepel, 1992), "Tanrının dramatik dönüşü" (Bell'den aktaran: Köse, 2014-B) gibi ifadelerle süreç tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu dînî yönelimler toplumsal bir görünümünden ziyade bireysel bir dindarlaşma biçimindedir. Kökenlerinde ve detaylarındaki birçok farklılığa rağmen bu akımların en önemli özelliği mistik deneyimleri esas kabul etmeleridir. Yani maneviyat öne çıkarken aidiyet zayıflamaktadır. Dindarlaşma ve maneviyat kazanma ya da İngilizce ifadesiyle spiritüelleşme farklı kavramlardır. Spiritüellik, tecrübeye tekabül etmektedir. 1950'li yıllara kadar spiritüellik ile dindarlık eş anlamlı kullanılırken son on yıllarda kavramlar birbirilerinden ayrılmıştır. İki kavramın birbiri ile yakınlıkları olmakla beraber kabaca dindarlık,

³ *Tanrının İntikamı Din Dünyayı Yeniden Fethediyor (1992) isimli çalışmadan hareketle bu tanımlama yapılmıştır.*

kurumsal bir yapıya aidiyet hissederek dini inanışlarını yaşamak olarak kabul edilirken spiritüellik, modern bireyin kutsalla ilişkili olarak içsel yolculuğu gibi yorumlanmaktadır (Varlık, 2019, s.14). 20.yy. ikinci yarısıyla beraber görülen bu mistik deneyim ve inançlarla örülü yeni dini hareketlerin maji, yoga, meditasyon ve astroloji gibi birbiriyle ilişkili-ilişkisiz çeşitli uygulamaları vardır. Geleneksel anlayışlara meydan okuyan bu yeni akım, alternatif bir yaşam tarzı sunmaktadır (Güngör, 2017, s. 400). Bu hareketler, karizmatik bir lidere sahip olabildikleri gibi marjinal bireysel oluşumlar halinde olabilme özelliğine sahiptirler.

YDH'nin üzerinde ittifak edilen ortak bir tanımı yoktur. Bu durumun temel nedeni YDH ile ilgili araştırmaların nispeten daha yeni olmasıdır. Batı literatüründe genel olarak New Religious Movements⁴ olarak isimlendirilmektedir. Türkçe literatür, yeni dini hareketleri YDH⁵ olarak kısaltmaktadır. Bu kapsamda ayrıca *New Age* olarak isimlendirilen ayrı dinamikleri olan bir uygulama ve inanç sistemi mevcuttur. Din sosyolojisinde yeni dini hareketler için "yeni din", "yeni dinler", "sekt", "kült", "yıkıcı kültürler", "gençlik tarikatleri", "gençlik dinleri", "psikoorganizasyonlar", "New Age", "yeni dini hareketler" ve "yeni dini akımlar" gibi tanımlayıcı isimler verilmektedir (Sevgi, 2012, s.21). Yeni dini hareketlerin kült mü yoksa inanç mı olduğu noktasında da akademik bir tartışma bulunmaktadır. Kült kavramı bizatihi kendisi tartışmalı bir kavramdır. Kült tanımı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Psikologlar kült kavramını hayata bakışını ve hayat tarzını değiştirme gücünü kendinde bulan grup veya gruplar için kullanırken, sosyologlar kült kavramını bir toplumun normlarına uymayan aykırı grup veya gruplar olarak kullanmışlardır. Teologlar ise kült kavramını, ana akım inanç ve uygulamalara, kurumsal dinler içinde olsa dahi farklı ve yenilikçi yaklaşımlardan başkasını ortaya koyan gruplar için kullanmaktadır. Türkiye'deki çalışmaların seyri Batı dünyasından farklı ilerlemiştir. Batıda din sosyolojisi ve din psikolojisi alanları 1970'lerden beri belirginleşen yeni dini hareketlere yoğun ilgi göstermiş ve batılı insanın mevcut kurumsal dinler yerine "yeni" etiketini taşıyan bu akımlara katılma nedenlerini çalış-

⁴ NRM

⁵ YDH kısaltması Batı'daki NRM's den esinlenmiştir.

mışlardır (Köse, 2014-B, s.8). Türkiye'de ise batıya nispeten daha geç bir dönemde bu araştırmalar başlamıştır.

YDH'ye farklı bilim dalları farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Sosyologlar yeni dini hareketleri genel olarak kültürel sosyal dışı vurum olarak değerlendirirken, psikologlar zihinsel hastalıkların bir ürünü, ilahiyatçılar ise ana çizgiden sapmış tehlikeli inanç ve uygulamalar olarak görmektedir (Saliba, 2003, s. 91). YDH'yi genel olarak dini çevrelerin yaptığı "teolojik tanımlamalar" ve akademisyenlerin yaptığı "bilimsel tanımlamalar" şeklinde iki ana başlık altında toplamak da mümkündür (Uysal, 2015, s. 13).

Yeni Dini Hareketler Bağlamında New Age

New Age, müzik, sinema, terapi, inanış gibi karmaşık bir alanda kullanılan ve bir anlamda tanımlama sorunlarını içeren bir kavramdır. Bu bakımdan New Age, klasik "kültlerden" ve sektlerden farklı bir "seyirci/izleyici kültü" olarak kabul edilmiştir (Stark-Bainbridge, 1985, s.26). Ancak çalışmamıza esas olan literatürde yer alan New Religious Movements yani Yeni Dini Hareketler şemsiyesi altındaki New Age Movements'tır. İkisi arasındaki fark Religious dini kelimesinin eksikliğidir. Yani biri dini hareketler iken diğeri Yeni Çağ Hareketi'dir.

Dinî bir akımla yeni bir inanç sarmalında ara bir noktada duran olarak tanımlanabilecek *New Age* inanış ve uygulamaları (Zoccatelli, 2006, s. 281) hem *YDH*'den hem de geleneksel dinlerden farklı başka inançlarla ortak pek çok inanış ve uygulama biçimi ihtiva eden muğlâk bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi *New Age Movement* ya da *Yeni Çağ Hareketi* adı verilen akımlarla *YDH* karıştırılmakta ve tanımlarda bir zorluk çıkarmaktadır. *YDH* ile *New Age* inanış ve uygulamalarının en belirgin ortak noktası modern insanın kutsalla ilişkisine vurgu yapmalarıdır. Yeniçağ ruhsallığı olarak da isimlendirilen *New Age*, Budizm, Hinduizm, Afrika'nın eski ilkel dinleri gibi geleneklerin bir adaptasyonu olduğu ileri süren görüşler vardır (Walgrave'dan aktaran Aydın, 2008).

New Age kavramı, köken olarak astrolojiden gelmekle beraber sözlük anlamı *Yeni Çağ*'dır. *New Age*, olgusal olarak yeni bir dönem beklentisinin ifadesidir. "New Age" kavramındaki "New" yani "yeni" ifadesinin

kullanımı ve çağrışımları batının lokomotifi ABD toplumunda yeni değildir. 1782 yılında yapılmış, ABD'nin ambleminde kullanılan ve yenedünya düzeni anlamına gelen Latince “*novus ordo seclorum*” ifadesinde görülen eskiden kopuşu simgeleyen yeni bir dünya tasavvuru ABD'nin kurucu babalarına kadar giden tarihi bir geçmişe sahiptir. New Age, terim anlamı olarak da Batı dini tarihinde kullanılan yeni değildir. Hristiyanlar Tanrı'nın krallığı ile eş anlamlı ve “Mesih” ile ilişkili olarak yüzyıllardır bu terimi kullanmaktadır.

Belirli bir dogma, kutsal kitap, dini hiyerarşiye sahip olmadığı ve benzer eğilimli görüşler ve pratikleri kapsadığı için araştırmacıların New Age tanımları, New Age'e hangi yönünü daha çok göz önüne aldığı ve hangi sosyal bilim perspektifinden yaklaştığına bağlı olarak değişebilmektedir. Biz araştırmamızda New Age'i, yeni dini hareketler içinde doğup birden fazla inancı ve uygulamayı bünyesinde bulundurduğu için *new age* inanışları ve uygulamaları olarak kabul edilmiştir. *New Age* (Yeni Çağ), zaman olarak herhangi bir dönemi ifade etmemekle beraber doktrinle düzenlenmiş bir düşünce sistemini de ifade etmemektedir. Sanayi toplumu ile beraber popülerleşen kendine özgü senkretik (birleştirici) ve eklektik (seçmeci) bir inanç sistemi olarak özetlenebilecek bir kavramdır.

1970'lerin başlarında daha çok görünürlük kazanan New Age Movement, Spiritualizm, Theosophy ve Yeni Düşünce gibi, mistik deneyimleri vurgulayan ve bir dereceye kadar Doğu dinlerinin öğretilerine dayanan bir yapıyı ifade etmektedir. Tartışmalı olmakla ve iç içe geçmekle beraber bu düşünce, yaklaşım ve uygulamaların bir kısmı şöyledir,

- Yoga,
- Meditasyon,
- Feng Shui,
- Reiki, Homeopati, Refleksoloji Gibi Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları
- Organik Tarım
- Kozmik Enerji,
- Astroloji
- Telepati
- Maji Uygulamaları Ve Cadıcılık
- Alışılmıştın Dışında İyileşme Teknikleri

- Yüksek Bilincin Gelişmesi, İnsan Potansiyelini Geliştirme Akımları
- Renk Terapi
- Çeşitli Gizli Uygulamalar
- Şamanizm
- Satanizm
- Reenkarnasyon
- Kristaller
- Neo-Paganizm
- Astroloji
- Aile Dizimi

gibi birbirinden bağımsız inanç ve uygulamaları içeren ve merkezi bir örgütlenmeye sahip olmayan bir takım sistemler New Age Movement'ın bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. John Saliba'ya göre maneviyatçı, psikik olan bu *New Age* ailesinin inançları ve pratikleri, zaman zaman kafa karıştırıcıdır (2003, s.26).

New Age Movement uygulamaları o kadar karmaşıktır ki geleneksel Hıristiyan doktrinlerini, sonraki yaşamın inancını birleştirir, tanımlanamayan uçan dairelerle burçları arasında ilişki kurabilir. Yani aslında net, açıklanamaz, ispatlanamaz ve kurumsal dinler gibi bir bağlantısı ya da doktrini olmayan alakasız yaklaşımları bir potada eritmeye gayret eder.

New Age kapsamındaki inançların neredeyse tamamı teoriler ve teknikler geç antikitede popüler olan uygulamalardır. Büyü, astroloji, ruhlarla iletişim vs. 2000 yıl önce Mısır'da ve Mezopotamya'da icat edilmiş ve sistematikleşmiştir. Bu tanımlama ve isimlendirmelere ek olarak 1950'li yıllardan sonra yaygınlık kazanan bu akımların çoğunun hedef kitlelerini gençler oluşturduğu için bu akımlar "gençlik dinleri" olarak tanımlayanlar olmuştur (Uysal, 2015, s.21). New Age kapsamındaki inanışların bir din olup olmadığı izlenecek bir doktrini, merkezî yönetime sahip olmaması din olmadığının temel göstergesi kabul edilmiştir.

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ise *new age* kavramı, insanı merkeze alıp Tanrı'yı evrendeki bir enerji kaynağı olarak düşünen, kurtuluş reçetesi ile içsel uyanışı sembolize eden bir kavramdır. Bu konuda en önemli tanımlamalardan birini Wouter J. Hanegraaff yapmaktadır ve New Age'i seküler/spiritüel yani dinî /tinsel bir alt kültür olduğunu belirtmektedir. Bu alt kültürü bugün önemli kılan en belirgin özellik, din

olmasa dahi modern toplumlarda dini karakter içeren bir karşıt kültür ortaya çıkarmasıdır (aktaran Köse, 2014-B, s. 131)

Batılı araştırmacılar teorik olarak, yeniçağ inanç ve uygulamalarını yeni dini hareketlerin bir alt kültürü olarak tanımlamışlardır (Bromley D. G., 2007, s.351). Oxford Üniversitesi'nde yapılan *Teaching New Religious Movements* isimli çalışmada her ikisinin yani Yeni Dini Hareketler ve *New Age'in* şu anda batı toplumlarında gerçekleşen yaygın bir kültürel değişimin yönlerini temsil ettiğini savunmaktadır. Her halükarda birbirleriyle uyum sağlarlar ve inananları birbirlerini örtük olarak desteklerler. Bugün sosyal medyada özellikle Facebook'ta bu alanlarda bilgi veren ve taraftar toplayan aynı zamanda popüler olan alanlar da adı geçen uygulama ve inanışlardır.

Birçok dalı olan *new age* inanış ve uygulamaları birbirinden çok farklı olsalar dahi bazı ortak özellikleri görülmektedir.

- Halkın ruhani ihtiyaçlarını dönüştürücü olmayan bir şekilde karşılar (Wilber, 1995, s.112).
- Başlı başına bir din olmadığı gibi din dışı bir nitelik taşımaz.
- Ahlaki yönü kuvvetli olmakla birlikte bir ahlak sistemi değildir.
- Teolojik olarak sistemli değildir.
- Kurumsal kökleri yoktur.
- Eklektir. Yani fertler kendilerine sunulan şeyler içinden basit bir şekilde seçmeci davranmaktadırlar. İnançlar günlük hayattaki pek çok şey gibi seçim, hayat tarzı ve tercih meselesi haline gelmektedir.
- Sözlü geleneğe dayanır. Efsanelerle yoğrulmuştur. Mitoloji ağırlıktadır.
- Yapısal olarak rasyonel ötesi ve rasyonel öncesini kapsamaktadır. (Wilber, 1995, s.110).
- Primitivasyon teorilerine (Wilber, 1995, s. 32) uygun bir yapısı vardır. Yani toplum üyelerine karşı geliyorlarmış gibi gözükürken hakim değerleri benimsemelerini sağlayarak toplumun aktarımına ve ilerlemesine yardımcı olurlar. Böylece hem sosyalleşmeye hem de bireyselleşmeye katkı sunarlar.
- Dini hareketler modern çağda yeni bir form kazanmış dahi olsa geçmiş ile olan bağlarından kopuk değildirler (Stone'dan aktaran Arslan, 2009).

- Çeşitli dini ve kültürel öğelerle eklenmiştir. Batı toplumlarında anlaşıldığı ölçüde provakatör olabilmişlerdir (Wilber, 1995, s.115). Yani kaynağındaki şekliyle blok halinde nakledilememiş, batıda dönüşmüşlerdir.
- Gizli mesajlar öne çıkmaktadır. Dışarıdan birinin fark edemeyeceği bir iç iletişime sahiptirler.
- Neo Paganizm olarak adlandırılabilir yönler taşır. Şamanizm ve Okültizm'in mistik geleneklerinden ihtiyacı olanları alıp kendi temellerini inşa etmiştir.
- Evrim kavramı öne çıkmaktadır. Hem ruhun hem de beden evrimi söz konusudur. İnsan gelişmektedir ve yakında yeni tinsel ufukların içine sıçrayacak çeşitli pratikler tasarlanmıştır.
- Reenkarnasyon ve karma kavramları new agerların merkezî kabullerindedir.
- Geleneksel din mensuplarını etkileme özelliğine sahiptir.
- Her bakımdan bireysellik önemlidir. Bütün kurumsal yapılar ve dini eğitim kurumları, toplu yönlendirme olarak kabul edilmektedir (Albasan, 2006, s. 27).
- Klasik dinler gibi bir kurtuluş doktrini mevcuttur ancak bu kurtuluş öteki dünya ile sınırlı değildir kurtuluş bu dünyada mümkündür. Sağlıklı hayat, uzun ömür, mutluluk, başarı ve ölümsüzlük hedeflerinden bazılarıdır (Sancar ve Turan 2014, s.32).
- Bir kısmı karizmatik bir lidere sahiptir.

New Age Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri

New Age, fikirselsel bir kurucusu olmayıp çeşitli kaynaklardan beslenerek ortaya çıkmıştır. Yaygın olarak Alice Ann Bailey tarafından genişletilip popülerleştirildiği kabul edilmektedir. Bailey'den sonra Marilyn Ferguson, Ingo Mörtz ve Ina-Maria Greverus/Gisela Wela bu konuda çalışmalar yapmıştır (Özkan, 2006, s. 127-128).

New Age'in temel uygulama ve ritüelleri binlerce yıla dayansa dahi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1950'lerde ortaya çıkmış, 1970'lerden itibaren görünürlük kazanmaya ve yaygın bir ilgi görmeye başladığı kabul edilmektedir. Kirman (2003), new age oluşumlarının binlerle ifade edildiğini ileri sürmektedir. Kirman'a göre mensuplarının sayısı beş ile

on milyon arasındadır. New Age'i popüler din ya da din dışı bir unsur olarak görenlere karşın bir inanış olarak kabul edenlerden mevcuttur. New Age'ı bir inanış olarak kabul edenlerin en önemli ortak özelliği kıyametin yaklaştığı beklentisidir (Long, 1987, s.1).

New Age inanış ve uygulamalarının ortaya çıkış sebeplerinden en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

- Sekülerleşme ve Sekülerleşmeye tepki
- Subjektivizm
- Aşınmışlık
- Bireyselleşme
- Küreselleşme
- Rasyonelleşmeye Tepki
- Hızlı Değişim
- Modernitede Güven ve Risk Diyalektiği
- Kültürlerarası İletişim
- Anlam Arayışı
- Yabancılaşma
- Medya İlgisi ve Desteği

New Age inanışları uygulamaları hakkındaki en popüler yayın ve dergiler şu şekilde sıralanabilir:

- New Age Journal (Yeni Çağ Dergisi),
- Body Mind Spirit (Beden Zihin Ruh),
- Yoga Journal (Yoga Dergisi),
- Gnosis,
- East West (Doğu-Batı),
- Neotic Sciences And Omega (Neotik Bilimler ve Omega)

Facebook üzerinden yapılan iletileri incelediğimizde, her türlü olayın küçültülmesi, değersizleştirilmesi manayı kaybettiren bölünmüşlük içinde görmek mümkündür. Yeni medyanın New Age üzerinden bir yandan yeni ihtiyaçlar üretirken bir yandan bunların satıldığı pazarlar ürettiğini söylemek mümkündür. Medya, çağı, hayatı daha iyi anlamamız için bilgi üretmemektedir. Aksine yeni iletişim teknolojileri ile kafayı daha çok karıştırıp anlam arayışını umutsuzluk arayışı ile harmanlamaktadır. Modern bireyin hayat planlaması ikiliği anlam ve anlamsızlık üze-

rine kuruludur. Bu anlam-anlamsızlık arayışına çözüm ise yeni ihtiyaçlar ve yeni pazarlardır. Örneğin New Age inanış ve uygulamalarıyla uyumlu Himalaya tuzu, doğal taşlar, tütsü vs. ürünler ait olmadığı kültürlerde de ihtiyaç haline gelmiştir. Adeta bir okült bir şifa market inşa edilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın uygulanması sürecinde aşağıdaki altı adım izlenmiştir:

1. Araştırma problemi ve amaçlarının oluşturulması
2. Araştırma kapsamı ve örneklemin seçilmesi
3. İçerik kategorilerinin geliştirilmesi
4. Analiz birimlerinin belirlenmesi
5. Kodlama cetveli hazırlanması, pilot testler ve kod cetvellerinin güvenilirlik kontrolünün sağlanması.
6. Toplanan verilerin analizi ve yorumlanması (Lal Das, D.K and Bhaskaran, 2008, s.182)

Araştırma modeli, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılandırılmıştır. Nitel bir yöntemin seçilme nedeni Polkhorne'in altını çizdiği gibi insanla ilgili olayların ve insanların bu olaylara yüklediği anlamın daha iyi anlaşılması için tercih edilmiştir (1991, s.112).

Nitel araştırma, gözlemlerle başlar ve genelde parçadan tümevarıma doğru devam edilir. Nitel araştırmada araştırmacı, olayları anlamayı amaçlayarak gözlem, görüşme ve dökümanlardan yola çıkarak kavramları, anlamları ve ilişkileri açıklamaya çalışır (Karasar, 2015, s.45).

Sosyal medya ağları arasında Facebook, sayısal olarak ilgi görenler içinde ilk sırada yer aldığı için seçilmiştir. Çalışmada uygulanan araştırma teknikleri:

1. Literatür taraması
2. Katılımcı gözlem
3. Yarı-yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme
4. Facebook İletilerine İçerik Analizi

Araştırmanın gözlem kısmına, 2017 yılında başlamıştır. Araştırmada diğer sosyal ağlarda New Age inanış ve uygulamaların yer alışı şekli gözlemlenerek ele alınmakla beraber içerik analizi Facebook iletileri ile sınırlandırılmıştır. Betimsel analiz yapılacak iletiler 31 Ekim 2018 - 1 Kasım 2019 tarihleri arası ile tarihsel olarak sınırlandırılmıştır. Buradaki amaç

temelde zamana bağlı olarak değişimleri takip eden astrolojide bir yıllık periyodun incelenerek olası yılbaşı, resmi ve milli bayramlar, doğa ve hava olayları gibi tüm durumlara dair örnek paylaşımları araştırma kapsamına almaktır.

Facebook'ta bir yıl içerisindeki gerek astrologların kurduğu gerekse astrolojiye meraklı gönüllülerin kurduğu sayfa ve gruplarda yapılan iletiler incelenmeye alınmıştır. Çalışmada maksatlı örnekleme metoduyla belirlenmiş 542 iletiye, grup içi yazışmalarla etkileşim boyutu da göz önüne alınarak içerik analizi uygulanmıştır. Bu örneklem türünde eldeki bilgilere dayanılarak, analiz açısından karakteristik özellikler gösteren birimler, olaylar, olgular alınarak örnekleme gidilmektedir (Yüksel, 2019). Bu 542 ileti, araştırmacı tarafından derinlemesine görüşme yapılan uzman görüşleri, gözlem süreçleri ve literatür taramasından⁶ elde edilen anahtar kelimelerle yapılan bir tarama ile seçilmiştir.

Küresel ağ toplumunun söz konusu temel kültürel örüntüleri araştırma evrenimizdeki 542 iletide araştırılmıştır. Bu örüntülerin iletişim yönleri arasında bir ilişki olduğu gibi tamamen bağlantısız eğilimlerin de mevcudiyeti gözlenmiştir.

Örneklem

Araştırmanın gözlem kısmına, 2017 yılında başlamıştır. Araştırmada diğer sosyal ağlarda New Age inanış ve uygulamaların yer alışı şekli gözlemlenerek ele alınmakla beraber analiz, Facebook iletileri ile sınırlandırılmıştır. İçerik analizi aşaması için veriler 31 Ekim 2018 - 1 Kasım 2019 tarihleri arasında ve önceden belirlenen anahtar kelimelerle Facebook arama motorları kullanılarak toplanmıştır. Betimsel analiz yapılacak iletilerin 31 Ekim 2018 - 1 Kasım 2019 tarihleri arasındaki tarihsel sınırlandırmanın nedeni zamana bağlı olarak değişimleri takip eden astrolojide bir yıllık periyodun incelenerek olası yılbaşı, resmi ve milli bayramlar, doğa ve hava olayları gibi tüm durumlara dair örnek paylaşımları araştırma kapsamına almaktır.

Facebook'ta bir yıl içerisindeki gerek astrologların kurduğu gerekse astrolojiye meraklı gönüllülerin kurduğu sayfa ve gruplarda yapılan

⁶ Desk research.

iletiler incelenmeye alınmıştır. Çalışmada maksatlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 542 iletiye, grup içi yazışmalarla etkileşim boyutu da göz önüne alınarak hem betimsel analiz hem de içerik analizi uygulanmıştır. Bu örneklem türünde eldeki bilgilere dayanarak, analiz açısından karakteristik özellikler gösteren birimler, olaylar, olgular alınarak örnekleme gidilmektedir (Yüksel, 2019). Bu 542 ileti, araştırmacı tarafından derinlemesine görüşme yapılan uzman görüşleri, gözlem süreçleri ve literatür taramasından elde edilen anahtar kelimelerle yapılan bir tarama ile seçilmiştir.

Araştırma evrenini belirlemede kullanılan anahtar kelimeler ise şunlardır; Akik, Anlam Arayışı, Apollo, Arketip, Astronomi, Aura, Batın/Batıni, Batıniyye, Batlamyus, Bireyselleşme/ Birey Olma, Bonatti, Ceres, Çakra, Denkard, Doğal Taşlar, Eğitim, Eskatoloji, Ezoterik/ Ezoterizm, Farkında Olarak/ Farkındalık, Fal, Giz/Gizem, Gnostizm, Gölge Yan/ Gölge Yön, Güven, Heliosentrizm, Hermes/Hermesçi/ Hermetik, Himalaya Tuzu, İnisiasyon, İrfan, İskenderiye/ İskenderiye Okulu, Kabala, Kadim, Karma/Dharma, Kaygı, Kehanet, Korku, Kuranı Kerim, Kozmik/Kozmos, Kutsal, Ledünni Hikmet, Logos Maji, Meditasyon, Medya/Medyatik, Melek, Metafizik, Mineral, Mistik/ Mistisizm, Mistağoji, Mithra/ Mithraizm, Modern, Neo Paganizm, New Age, Okul, Okültizm, Orpheusçuluk, Paganizm, Parapsikoloji, Panteizm, Popokültizm, Psyche, Rasyonel/Rasyonelleşme, Risk, Ritüel, Sarkaç, Seminer, Sezgi, Sır Dinleri, Simya, Spiritüel/Spiritüellik, Soteriyoloji, Şifa, Tarot, Tekamül, Teozofi-Teosofi, Tin, Trismesgetus, Tütsü, Ücret, Yin ve Yong-Yang, Zümrüt Tablet. Araştırma kelimeleri, astrolojinin içine doğduğu ve inşa edildiği ezoterik kültürün temel kodlarını araştırmak için geniş tutulmuştur.

Bulgular

Castells, bu yeni medya ortamının bireycilik kültürü ile Tanrı kültürü arasında iki kutuplu kültürel eğilim meydana getirdiğini söylemektedir. Söz konusu kültürel eğilim başlıca dört kültürel şekillenme doğurmaktadır. Bunlar sırasıyla tüketimcilik, ağlara dayalı bireycilik, kozmopolitlik (ideolojik ya da dinî) ve çok kültürlülük (2013, s.158).

Astrolojinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini inceleyen değerlendirmeler iki zıt yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki oldukça pozitifdir, bireyin içine düştüğü açmazlardan kurtulurken ait olduğu toplumun daha önce karşılaşmış çözümlerinin bir güvenlik ve konfor sunduğu yönündedir. Burada kastedilen güvenlik, modernitenin tanımından farklıdır astrolojinin bireye vaat ettiği manevi bir güvenlik duygusudur. Bu durumu toplumsal öğrenme olarak açıklayanlar mevcuttur. Yani astroloji mitleri içine alarak semboller üzerinden bir kurgu anlatmakta, insanlara hayatın anlamı, insanın geldiği ve gittiği yer ile ilgili bilgi aktarmaktadır. Joseph Campbell (2000), mitlerin fonksiyonları bahsinde mitlerin pedagojik yönüne dikkat çeker. Mitlerin insanlara hayatı her koşul altında nasıl yaşaması ile ilgili temel bilgileri aktardığını söyleyerek bu pozitif yaklaşımı destekler. Eliade (2017) ise astrolojinin içinde doğduğu mitlerin, sembollerin ve geleneksel dinlerin anlamı deşifre etmeye yönelik yorum bilgisel çabasına değerli bulur ve bu durumun bilincin zenginleşmesine ciddi bir katkı sunacağını savunur (2017, s.15). Yani birey, bu sembolleri anlama çabasına girişince içsel dönüşüm yaşama ihtimali ortaya çıkacaktır. Arroyo (2000) ve Marshall (2005) ise astrolojinin en çok insanın kendini tanımasına katkı sunduğunu söylemektedir. Zeldin'e (1998) göre ise insanların astrolojiye başvurma nedenlerinin en önemlilerden biri doğuştan şanslı-şansız oldukları ve bunu değiştirmek için hiçbir şey yapamayacakları duygusunu üstlerinden atma gayretidir (1998).

Astrolojinin topluma ve bireye etkisi üzerindeki diğer yaklaşım ise pozitif yaklaşımın tam tersidir. Başta Adorno, 2002 olmak üzere eleştirel teorisyenler astroloji gibi bilgileri akıl dışı uygulama ve inançlar olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşımların birey üzerinde manipülatif gücü vardır ve inançlar sahasına ait bu kültürel değerler pazarda metaı olup içi boşaltılmaktadır. Araştırmancının katılımcı gözlem kısmında izlenen astroloji sayfalarında ve sosyal medya yayınlarında bu sorunun çok az sorulduğunu ve üzerinde pek az düşünüldüğü tespit edilmiştir. Yayınlarda daha çok astrolojinin pozitif etkisi üzerinde durulmaktadır. Astroloji gruplarında sorulmayan ama üzerinde düşünülmesi gereken diğer sorular "Geleceği görebilmek faydalı mıdır?", "Geleceği görmek ne işe yarar?" olmalıdır.

Facebook ve Astroloji

Yeni medyanın en temel sıfatı yenidir, bu yeni olma hali yeniden şekillendirme ve yeniden dolayımın bir tezahürüdür. İnternet ve sosyal medya gibi teknolojilerin tasarımcıları ve bunların uzman kullanıcıları bu mecraları meydana getirmek ve katkı sunmakla kalmaz aynı zamanda onunla birlikte ve onun aracılığıyla ilerler (Lievrouw, 2016, s.228). Bu ilerleme ve birlikte oluşma fiili yeniliğin diğer bir boyutunu göstermektedir. Yeni medyanın her zaman erişilebilir olması beraberinde her zaman hazır olma niteliği kazandırması da yeni bir durumdur. Yeni medyanın özelliklerinden biri olan her zaman hazır olma niteliğinin kullanıcılara en büyük yansıması görünür olmaktır. Yukarıda kısaca değindiğimiz bu yeni medya özelliklerinin tamamı Facebook platformunda mevcuttur. Bütün bu özelliklerle beraber sınırların belirsizleşmesi, seçebilme özgürlüğü, üreticilerle tüketicilerin ayrımlarının zorluğu gibi etkiler Facebook'ta daha görünür bir hal almaktadır. Facebook'un öne çıkan ve çok çarpıcı görünen yönü telefon, film, mektup, gazete, televizyon, fotoğraf türlerini harmanlayan hatta aralarındaki farkı tümüyle bünyesinde eriten karmaşık yapısıdır. Araştırmanın sürdüğü dönem boyunca dahi Facebook, bünyesine arama sistemlerinden sayfa grup tanımlamalarına kadar çeşitli yenilikler katmıştır. Bu karmaşık, dinamik, sınırları belirsiz ve sürekli yenilenen yapı toplumsal, sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel birçok yaklaşıma aracılık etmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de kutsala ve varoluşa dair üretilen bilgilerdir. New age inanış ve uygulamaların tamamı ve astroloji çeşitli boyutlarıyla Facebook'ta yer almakta ve yeni bir üretim-tüketim pazarına dönüşmektedir. Lev Manovich'in "HTML'den Borges'e Yeni Medya" (2014) makalesinde tanımladığı yeni medya, veri sunumu, erişimi, manipülasyon için kullanılan geleneksel kültürel eğilimler ile daha da yeni eğilimlerin bir karışımıdır. Bu son derece iç içe geçmiş bir teknolojik yapı, eski medyaya oranla sürekli yenilene ve sürekli değişendir. Bu bakımdan yeni medya, New Age ve astroloji gibi devasa veri üretmeye uygun spekülatif bir alan için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Modernizmle beraber aşırı rasyonelleşme ve sekülerleşmeyi izleyen yıllarda ortaya çıkan New Age uygulama ve inanışları, kutsal görevin değiştiğini ve kutsalın sadece kiliselerde değil her yerde olduğunu gös-

termiştir. Teknolojinin imkânları sayesinde kutsal tecrit edildiği ibadet-hanelerin kapısından çıkmış internetle dünyaya açılmıştır. İnançlar, dinler ve popüler kültür formları arasındaki ilişki yakınlaşmıştır (Köse, 2014-A, s.188). Stephen Arroyo, henüz sosyal medya mecrası ortaya çıkmamışken kitle iletişim araçları ile yeniçağ insanının gizemciliğe ilgisi üzerinden bir paralellik kurmuştur. İletişim ve uluslararası ilişkilerde yaşanan devrimin aynısı insanın evrene ve kendi varlığına olan bakışında da yaşanmaktadır (2000, s.19). Sosyal medya astrologlara erişim noktasında adeta bir devrim yapmıştır. Astrologların genel mesajlarını günlük saatlik erişen okuyucular ayrıca mesaj kutusu ile eşsiz bir kolaylıkta erişim sağlamaktadırlar.

Kitle iletişim araçları var olduğundan beri astroloji, bu mecralara çeşitli biçimleriyle malzeme olmuştur. Paralel süreçte bir pazar oluşturmuştur. Bu pazarda satılan ve satın alınan ürün ise gelecektir (Demir, 2011: s. 83). Bu pazara zemin oluşturan en önemli alanlarından biri Facebook grup ve sayfalarıdır. Astrolojiye ilgisi olan insanlar, gerek bireysel danışmanlık gerekse eğitim platformları ile sektöre maddi manevi yatırım yapmaktadır. Bu ilginin boyutlarıyla ilgili bir kanaat edinebilmek için Facebook'ta yer alan astroloji konulu sayfaları ve grup üye sayıları bir tabloda toplanmıştır.

Facebook'ta Yer Alan Astroloji Grupları-Sayfaları ve Üye Sayıları

Sosyal medyada grupların oluşumuna imkân veren teknoloji, bireylerin diğer medya biçimlerinden farklı bir biçimde iletişimi başlatan veya oluşturulmuş bir iletişime katılım sağlayarak karşılıklı ve anlık geri beslemelerle iletişimi sürdürmesini sağlar. Bu söz konusu katılım imkânı, benzer görüş, düşünüş, ilgi alanlarını bir araya getirip yanında grup/topluluk oluşumuna neden olmuştur.

Hayatın her alanı ile ilgili gruplar bulunan Facebook'ta astroloji etrafında oluşan son derece dinamik gruplar tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda bu grupların, ismi, kuruluş tarihi ve üye sayısı bilgilerine yer verilmiştir. Tabloda yer alan grupların yanı sıra dışarıdan üye kabul etmeyen, belirli bir ücret karşılığı üye alınarak eğitim maksadıyla açılmış gruplar bulunmaktadır. Sayısı 5 ile 50 arasında üyesi bu olan gruplar tabloya eklenmemiştir.

Tablo 1. Facebook'ta Yer Alan Astroloji Grupları-Sayfaları ve Üye Sayıları (25.02.2020 tarihi itibarıyla)

Grup Adı	Kuruluş Tarihi	Üye Sayısı
@Astroloji	13 Şubat 2016	858
Almanya, Bioenerji, Psikoloji, Astroloji, Şifa	17 Ocak 2018	495
Alsü İle Astroloji ve İsim Analizi	26 Temmuz 2017	708
Antalya Mira Astroloji	10 Ocak 2018	2.147
Astroanka (Karma Astroloji Bilgileri ve Harita Yorumu)	23 Eylül 2018	1.757
Astrodemo	27 Kasım 2008	11.011
Astroloji Çevirileri	11 Ocak 2018	3.117
Astroloji Dergisi	26 Ekim 2007	11.104
Astroloji Dersleri	5 Eylül 2014	4.335
Astroloji Eğitim ve Danışma	22 Ekim 2017	440
Astroloji Eğitimi Gülsen Yılmaz	5 Aralık 2015	1.595
Astroloji Güzellik	25 Ağustos 2016	271
Astroloji Hakkında Herşey	17 Kasım 2015	1.469
Astroloji İle Esmâ İlişkisi Kuran Tefsir Derleme	3 Nisan 2015	76
Astroloji Kozmik Vedic Astroloji	12 Mayıs 2011	5.359
Astroloji Öğreniyoruz	2 Haziran 2011	5.924
Astroloji Sevdalıları	11 Kasım 2017	853
Astroloji Sevenler Burada	30 Aralık 2016	13.626
Astroloji Sohbetleri Kulübü	4 Haziran 2014	1.437
Astroloji Türkiye	25 Nisan 2010	5.706
Astroloji ve Psikoloji Bilgi Paylaşım	27 Mayıs 2018	321
Astroloji ve Spiritüalizm Paylaşımları	4 Aralık 2013	480
Astroloji, Tarot ve Spiritualizm	25 Aralık 2016	711
Astroloji; İnsanın Sonsuz Kılavuzu	5 Mart 2016	2.308
Astrolojik Gerçekler	20 Kasım 2014	8.374
Astroloji By Zizi	11 Ağustos 2013	7.788
Astromedya/Tarot Kulübü	27 Şubat 2009	5.767
Aşkın Astrolojisi	2 Ocak 2016	2.887
Burak Üstün İle Filozofik ve Psikolojik Astroloji	22 Eylül 2016	1.328
Burçlar ve Astroloji Sohbet Grubu	22 Aralık 2017	9.057
Doğru Astroloji	9 Ağustos 2017	3.291
El Çizgileri ve Astroloji	26 Kasım 2014	565
Ezoterizm ve Astroloji	26 Nisan 2015	1.558
Gaye Alkan Astrology and Healing	6 Kasım 2016	1.383
Gizli İlimler Astroloji Bilinmeyenler..	3 Eylül 2014	4.553
Griffin Astroloji Akademisi	16 Mart 2017	3.166
Handanca Astroloji ve Evren	2 Ocak 2018	176
Hayy Astroloji ve Tasavvuf	21 Şubat 2009	4.801
Hep Birlikte Astroloji Öğreniyoruz	15 Şubat 2019	4.826
Horary Astroloji	26 Ocak 2018	1027
Horary Astroloji	15 Nisan 2016	319
Kaderini Çiz Astroloji Grubu	18 Kasım 2017	2.753

Grup Adı	Kuruluş Tarihi	Üye Sayısı
Karmik Astroloji	12 Mart 2014	3.074
Kendi Kendime Astroloji Öğreniyorum	29 Mayıs 2017	12.417
Klasik ve Uranyen Astroloji Pratikleri	8 Ağustos 2017	1.414
Mucize Astroloji ve Tarot	21 Kasım 2016	449
Ney'zen İle Farkındalık ve Astroloji	3 Ekim 2014	1.428
Onur Güven İle Okült Astroloji	8 Ağustos 2015	7.203
Pratik Astroloji Teknikleri	5 Şubat 2014	7.037
Psikolojik Astroloji	4 Ağustos 2013	6.268
Rukiye Koç İle Modern Astroloji	24 Mart 2015	3.354
Serap Saylan Astroloji ve Enerji Atölyesi	10 Kasım 2016	1.582
Sözcü Astroloji	26 Şubat 2018	2.052
Talin Ağdere İle Astroloji	14 Kasım 2012	1.368
Tarot ve Astroloji Danışmanlığı	19 Aralık 2018	1.312
Uranüs Astroloji	16 Aralık 2013	930
Uranyen Astroloji Kozmik Bilinç Okulu	10 Eylül 2014	11.824
Vedic Astroloji Gündem	7 Temmuz 2015	2.632
Vedik Astroloji	12 Mayıs 2009	141
Vedik Astroloji Teknikleri	21 Mart 2015	2.900
Vesta Astroloji	29 Ocak 2019	2.655
Vonvon Astroloji ve Fal	5 Temmuz 2018	185
Zodyakla Polka Astroloji Grubu	1 Eylül 2018	143
GENEL TOPLAM		188.301

Araştırma için üye olunan grupların açıklama kısımlarından eğer anahtar kelime çıkarırsak bir başka ifadeyle ortak özelliklerine dair kelimeleri sıralarsak, astroloji, farkındalık, bilinç ve dönüşüm öne çıkmaktadır.

Tablo 1. En çok takip edilen Astroloji Sayfaları (15.12.2019 tarihi itibarıyla)

İsmi	Hakkında	Beğeni Sayısı	Sayısı/Takipçi Sayısı
Astroloji Akademisi	Eski olan ve olmayan astrolojik bilgilerin yayımı, analizi ve kullanımı üzerine bir girişim.	125.480 kişi bunu beğendi	122.393 kişi takip ediyor
Astroloji Analisti Serdar Özaslan	Astroloji analizi, gökyüzü enerjilerinin verdiği ipuçlarından yola çıkarak tahmin yapmaktır. Ne faldır ne de kaderinizdir.	30.754 kişi bunu beğendi	31.693 kişi takip ediyor
Günlük Burç ve Astroloji	Astroloji alternatif bir bilim dalıdır ve kişiye özel yorum yapılmalıdır! Astroloji haritanız olmadan, okuduğunuz tüm burç yorumları genel burç yorumlarıdır.	153.967 kişi bunu beğendi	154.612 kişi takip ediyor
Astroloji Danışmanı iremSU	Modern teknoloji ilerledikçe artık çok daha rahat tanımladığınız vurgular gelecek yılların	81.027 kişi bunu beğendi	91.103 kişi takip ediyor

	astrolojiye gönül verenlerin çoğunluk oluşturacağını gösteriyor	
Güçlü Metin'le Astroloji	Güçlü Metin Astrolojik danışmanlık ve seanslarında insana Esmâ-ül Hüsnâ bütünselliği ve psikoloji temelinde bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır.	44.432 kişi bunu beğendi 45.747 kişi takip ediyor
Ay-Na Astroloji	Astroloji, Kukai Enerji, Okültizm, Tarot üzerine paylaşım amaçlıdır. Günlük hazırladığımız Astroloji yorumlarını, Şamanın sözlerini ve Günün Tarot kartını takip ede	26.733 kişi bunu beğendi 26.926 kişi takip ediyor
Astroloji Dergisi	Eğitim Sitesi	15.447 Kişi Bunu Beğendi 15.749 Kişi
Oğuzhan Ceyhan Karma Astroloji Merkezi	Farkındalık ve aydınlanma ruhsal astroloji ve kehanetin doğası	10.446 kişi bunu beğendi 11.689 kişi takip ediyor

Kültür endüstrisinin en önemli organlarından biri kitle iletişim araçlarıdır. Kültürel ve yerel kodlarla renklendirilmiş ürünlerin içeriğinin hazırlanması paketlenmesi ve tüketiciye ulaşması iletişim araçlarının çeşitli mesajları ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ilk üretim alanları geleneksel medya döneminde radyo ve televizyon, fotoğraf, sinema iken şimdi internet ve sosyal medyadır. Bugün Türkiye'de astroloji pazarının görünür olduğu mecralardan biri sosyal medyadır. Sosyal medya hesaplarının tanıtım ve erişim kolaylığı astrolojik yayınların türünü ve dağıtımını yeniden şekillendirmiştir. İçerik üreticileri hem gruplar hem de bireysel hesaplar üzerinden takipçilerine uygun yayın yapmaktadır.

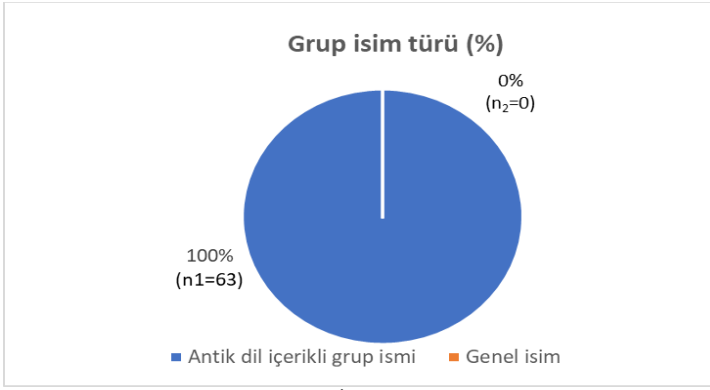
Tablo 2. Çok Takip Edilen Astrologlar ve Takipçi Sayıları (15.12.2019 tarihi itibarıyla)

İsmi	Takipçi Sayısı
Oğuzhan Ceyhan	50.102 kişi takip ediyor
Juno - Kendi Halinde Bir Yıldız Gözlemcisi	37.098 kişi takip ediyor
Anıl Can	18.228 kişi takip ediyor

Facebook'ta Yer Alan Astroloji Gruplarının İsimlerinin İncelenmesi

Medya iletilerinin belirleyici rolünü kavramlaştırırken dile ait olan göstergelerden faydalanmak önemli ve gereklidir. Dil bir göstergeler sistemidir (Saussure,1974). Barthes bu sisteme göre iki anlamlandırma düzeyi olduğunu öne sürer. İlk düzey düz anlam, ikinci düzey ise yan anlamdır.

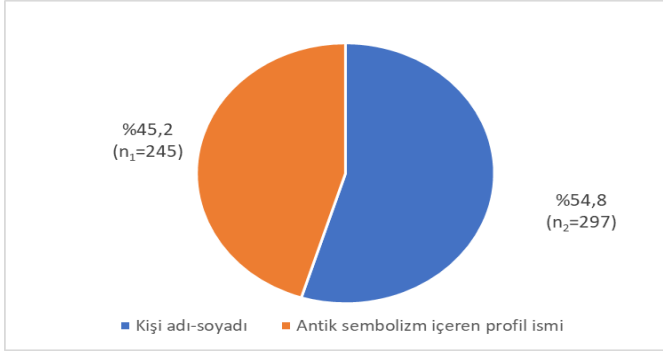
Bu yan anlamın kapsayıcı evreni ekonomi politikten, egemen ilişkilere kadar bağlayıcı birçok unsurdan oluşur. Bu bakımdan Facebook'ta yer alan astroloji gruplarının isim seçimlerini, dil üzerinden değerlendirmek anlamlıdır. Araştırmanın ikinci safhasında yani 2018 yılı itibarıyla Facebook'ta yer alan astrolojik grupların tamamının isimleri Antik veya gizemli çağrışımlı kelimelerle kurgulandığı tespit edilmiştir. Buradaki amaç, okuyucunun dikkatini grup isminin içerdiği söylemin etkisi üzerine yoğunlaştırmak ve dolayısıyla dil oyunları yapmaktadır (Wittengenstein, 1996).

Şekil 1. Grup İsim Türleri (N=63)

Facebook'ta Bulunan Hesap Sahiplerinin İsimlerinin İncelenmesi

Kültür endüstrilerinde isimler kilit rol oynar, ürünlerin başarısı onlara verilen isimlerle belirlenir. Macdonald, isimleri insan yapımı yapay doğrular olarak tanımlamaktadır (2020, s. 22). İlkel çağlarda isim koymak büyü eylemi kabul edilmekteydi. Bu bakımdan kendi amaçlarına uygun biçimde isim belirleyen astroloji grupları veya astroloji sayfaları Facebook'ta isimlerin belirleyiciliğiyle yol almaktadır. Araştırma yılları içinde Facebook'ta astrolojik içerik üreten profillerin neredeyse yarısı (%45,2) antik döneme ait ya da gizemci unsurlar taşıyan profil isimleri seçerken, yarısından biraz fazlası (%54,8) kendi isim ve soyadlarını kullanmaktadır.

Şekil 2. Hesap Sahiplerinin İsimlerinin Analizi (%) (N=542)

Kendi ad ve soyadlarını kullanmayan sayfalar, isimlerini seçerken bir kimlik üretimi yapmaktadırlar. Seçtikleri isimler üzerinden hem içeriklerini sunma hem de takipçilerinin kimlik ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Modern dönemden beri belirginleşen bu kimlik ihtiyacı için mitolojik anlatmalar ve onlara yapılan göndermeler son derece dikkat çekmektedir. Mitolojik anlatmalara yapılan bu göndermeler genelde isimle sınırlı kalmamaktadır. İçeriklerde, mitolojik anlatmaların kısmî doğruları ya da yanlış bilgileri de içeren yeni türetmeleri yer almaktadır. Bu noktadaki bulgular ilerleyen sayfalarda ele alınmıştır.

Astrolojik içerik üretenlerin kimliklerini tanımlamak için yaptıkları antik ve ezoterik inanışlara gönderme iletişimsel bir taktiktir. Bu noktada dikkat çeken durum büyük kısmı varoluşa ve kutsala dair anlatmalar olan mitolojik anlatmaların kültür endüstrisinde yer edinmek için kullanılmasıdır. Atıfta bulunulan mitolojik hikâyenin içeriği küçük bile olsa etkisi büyüktür. Eğer takipçilerin bir kısmı mitolojik anlatmaları biliyorsa isimlerle dolayısıyla astrolog, grup, danışmanlık şirketi ile bağ kurması daha kolay olmaktadır. İsimlerle ilgili diğer bir dikkat çekici unsur kesinlikten kaçınılmasıdır. Daha esnek, kapsayıcı ve popüler antik dönem, ezoterik kültüre ait isimler öne çıkarılır. Bu sayede daha çok takipçiyle bağ kurma fırsatı yakalanır. İsimler üzerinden bağ kurma, kültür endüstrisinin müşteri çekmek için kullandığı yollardan biridir (Macdonald, 2020, s.133).

Sonuç olarak isimlendirme kimliği tanımlamanın bir özetidir. Pazarlama stratejileri, isim koyma aşaması için etkisi olan güçlü bir kelime

kullanılmasını tavsiye etmektedir. Facebook'ta yer alan ve kendini kurum olarak tanıtan danışmanlık sayfaları veya gruplar, sadece koydukları isimlerle ve belki de yasal konumları olmadan önemli bir zemin elde etmektedirler. Tabloda görüldüğü gibi isimlerin pek çoğu gerçek anlamlarından ziyade çağrışımları dikkate alınarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Antik Sembolizm İçeren Profil İsimlerinden Örnekler

1.	Astroloji Analizi - Arcturus
2.	Astroloji Okulu
3.	Astrolojik Aydınlanma
4.	Ay Çarpması
5.	Bodrum Karma Astroloji
6.	Dejavu Astroloji Spiritüel Danışman- Gülbaşak Abla
7.	Emelce Jüpiterin Kızı
8.	Emine Erturhanla Astroloji ve Tekamül
9.	Halikarnassu's Astroloji
10.	Liliumaccessory
11.	Neptünün Kızı
12.	Nesteren's Vintage Shop
13.	Numeroloji Analizi
14.	Okültizm Ve Parapsikoloji
15.	Organit Beyaz
16.	Sirius Işığı - Havva Sibel Pideci
17.	Sun Solar Astroloji
18.	SU-RA
19.	The Witches of Smyrna -İzmir Cadıları
20.	Vega Yıldız Astroloji
21.	Yamiba

İsimlerle ilgili araştırma sürecinde dikkat çekici bir diğer durum ise araştırmanın başladığı ve sonlandığı 2018-2020 yılları aralığında bazı hesapların isimlerini değiştirmeleridir. Facebook üzerinde kullanılan isimlerin bir kısmı kalıcı değildir. Hesabı kuranın etki alanını genişletmesi ve değişen pazar payı ile birlikte isimler de değişebilmektedir. Örneğin isminde İslamî vurgu olan astrolog bir süre sonra Latince bir ismi alabildiği gibi İslamî hiçbir yaklaşımı olmayan bir hesap, ismine hoca sıfatını ekleyebilmektedir. Aslında hesap sahibinin ilk amacı ismini değiştirerek algıyı değiştirmektir. Bu değişimler, sosyal medya kullanıcılarının genel olarak dikkatsiz olduğu fikrini güçlendirmektedir. Facebook'un dinamik, karmaşık ve sürekli değişen algoritması bu kaygan zeminin gözden kaçmasına zemin oluşturmaktadır. Profil isimlerine

yüklenen anlamlar evrensel görünümle birlikte bölük pörçük ve anlaşmazlık dolu zayıf ifadelerdir tespitini yapmak mümkündür.

Bazı hesap isimlerinin kendisinde dahi ileri düzeyde din istismarı yapıldığı tespitini yapmak mümkündür. Aşağıdaki ileti bu hesap isimlerinden biridir. İletinin söylemi İslamiyet'e göre inşa edilmiş algısı olsa dahi sonuç gene kültür endüstrilerinin temel öğelerinden kampanyaya bağlanmaktadır.

Şekil 3. Din İstismarı İçeren Profil İsmine İleti Örneği

Hesap Sahiplerinin Facebook'daki Sayfa Türünün İncelenmesi

Farklılaşma ile karakterize edilen modern dünyada ortaya çıkmış olan modern astroloji, Facebook ve yeni medya araçlarında inşası ile adeta postmodern bir farklılaşamama beceriksizliğine (Ritzer, 2019) düşmüştür. Astrolojinin vaadettiği aşkınlıkla yani yaşarken kurtulmuş kişinin bilinci ile modern farkındalık ifadesi birleşmiştir. Hem klasik astroloji hem de modern astroloji bir özgürleşmeden bahseder ama sır aslında bu özgürlükten ne anlaşıldığı ile ilgilidir. Büyülü ve farklı bir dünyaya çağırarak astrolojik iletilere arka arkaya bakılınca hepsinin giderek birbirinin içine girmiş, kopyalanmış bazen de birbirinin içinde yok olup özünü kaybetmiş mesajlar olduğunu söylemek mümkündür. Tek tek kasap, fırın ve manavın süpermarkete dönüşmesi gibi, eski toplumda zamanın kalitesini metafiziki olarak açıklamaya çalışan astroloji, insana varoluşuna açıklamaya çalışan yoga, Tanrı'dan gelen şifayı bireye ulaştıran bitkiler, taşlar, balzamik sirke vs. bir çatı altına sokulup astrolojik hizmet ya da spiritüel danışmanlığa dönüşmüştür. Bu dönüşüm ve dönüşümün yayılması Facebook ortamı ve imkânları olmasa bu noktalara gelmesi mümkün değildir. Aşağıda yer alan iletide görüldüğü gibi sayılar, yaşam

çiçeği, ezoterizm, insan-ı Kâmil kavramı, kuantum vs. gibi birbiriyle ilişkisiz ve bağlamları birbirinden kopuk ifadeler aynı iletide yer alabilmektedir. Bu ifadelerin ortaya çıkardığı kör sentezi ancak medya araçları yapabilir. Facebook, geleneksel araçlardan bir adım daha ilerde ses, görüntü ve veriyi aynı anda vermekle etkiyi artırmaktadır. İçerik üreticisi sadece metni inşa ederken değil eklediği fotoğrafla da kör sentezine devam etmektedir. Ezoterik semboller, uzak doğu tanrıları ve renkler aynı fotoğraf karesinde yer almaktadır. Ayrıca renklerle ilgili kurgusuna hikâye ekleyerek takipçileri ile bir devam ilişkisi kurmak istediğini göstermektedir.

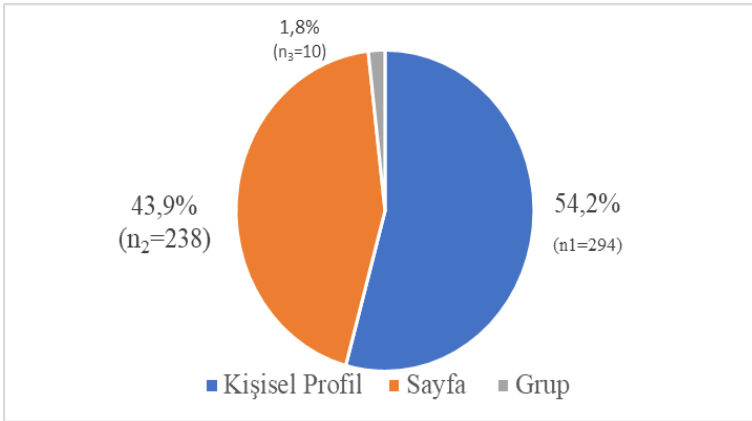

Şekil 4. Ezoterik Süpermarkete İleti Örneği

Facebook kullanıcılarına, profillerine ve hedef kitlelerine göre sürekli gelişen/değişen farklı sayfa türleri sunmaktadır. **Kişisel Profil:** Araştırmada Kişisel Profil olarak tanımlanan sayfa türü herkesin üyeliğiyle birlikte sahip olduğu, çoğunlukla kişilerin kendi isim-soyisimleri, gerçek yaşları, özel zevkleri gibi kişisel bilgilerle üye olunan sayfa türüdür. Bu üyelikte 5.000 kişi ile iletişim kurma/arkadaş olma sınırı söz konusudur. Gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda kişisel hesaplara “takip et” fonksiyonu eklenerek daha çok kişinin iletişim kurması sağlanmaktadır.

Sayfa (İşletme/Marka/Topluluk/Tanınmış kişi) **Grup:** Kişi, Yerel İşletme veya Yer, Şirket, Kuruluş veya Enstitü, Marka veya Ürün, Sanatçı, Müzik Grubu Tanınmış Kişi, Eğlence ve Ortak Hedef veya Topluluk gibi farklı isim ve amaçlarla grup oluşturmak mümkündür. Bunların yanı sıra “üyelik” fonksiyonuyla belirli bir konuyla ilgilenen kişilerin bir ara-

ya gelmesine olanak sağlayan "Grup" sayfaları söz konusudur. Ayrıca İşletme veya Markalar ile Topluluk ve Tanınmış kişiler için de (https://www.facebook.com/pages/create/?ref_type=page_top_suggestion) iki ayrı sayfa türü oluşturulmaktadır.

Şekil 5. Hesap Sahiplerinin Facebook'daki Sayfa Türü (N=542)

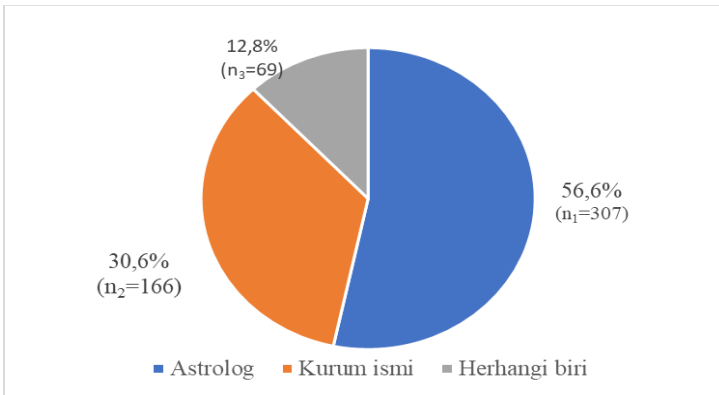
Ancak hali hazırda tüm bu hizmetler çeşitli nedenlerle üyeler tarafından istenildiği veya sunulduğu şekilde kullanılmamaktadır. Araştırmanın sınırlılıklarında da belirtildiği gibi üyelerin sahip olduğu sayfa türleri, genelde bilişim sektörünün özelde ise Facebook'un sürekli gelişen ürün yelpazesi, sunulan hizmetlerin ayrımlarına detaylı bir şekilde vakıf olamayan hedef kitle profili ve danışmanlık süreçlerinde aynı anda farklı kanallardan "potansiyel müşteri olan" takipçilere ulaşma isteği gibi nedenlerle amaçları dışında kullanılabilir. Bu durum araştırma kapsamındaki hesap sahiplerinde yoğun olarak görülmektedir. Örneğin araştırma kapsamında yer alan hesap sahiplerinden aynı anda hem kişisel profil sayfası, hem "takip" fonksiyonlu kişisel profil sayfası, hem marka/tanınmış kişi sayfası hem de grup sayfası açanlar söz konusudur. Bu durum hatırı sayılır derecede fazladır.

Hesap Sahibinin Profilinin İncelenmesi

Facebook, kurulduğundan beri kullanıcı sayısının en fazla olduğu sosyal medya platformudur. 2019 itibariyle günde 1,4 milyar kişi Facebook'u

ziyaret etmektedir. Branding Türkiye'nin verilerine göre dünya çapında yaklaşık 100 milyon sahte Facebook hesabı bulunmaktadır⁷. Facebook kullanıcıları fotoğraf, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ilgi alanları gibi kişisel bilgilerin yer aldığı profilleri bir doğrulama koduyla doldurabilmektedir. Dolayısıyla buradaki bilgilerin gerçekle ilişkisini kurabilen bir mekanizma yoktur. Arzu edildiği takdirde sınırsız sayıda hesap açılabilirdiği gibi bu bilgilerin doldurulması kanalıyla sınırsız profil inşası mümkündür.

Araştırma evrenini oluşturan 542 iletinin yüzde 56,6'sı kişisel bilgilerindeki meslek durumuna astrolog, eğitim durumuna sanal bir astroloji eğitim merkezini yazmışlardır. Yüzde 36,7'si ise astrolojik yayınlarını bir kurum ismi altında yapmaktadırlar. Gerçekte profilde yazılan kurum isminin var olup olmadığı ile ilgili bir bilginiz yoktur. Facebook, kurumlardan özel bir belge istememektedir. Hesabı kullanan kurum bilgisi yazmayı tercih ettiğinde kurum yazabilmektedir. Ancak Facebook kullanıcı profili yani takipçilerin bir kısmında bu hesapları vergisini veren, sorumluluk alan kurum olarak algılayabilmektedir. Araştırma evreninin içindeki iletilerin yüzde 12,8'i ise profilinde astrolog yazmayan, herhangi bir astroloji kuruluşuyla ilişkisi tespit edilemeyen kullanıcılardan oluşmaktadır. Söz konusu yüzde 12,8'lik alanı kaplayan kullanıcıların, tarih, bilim tarihi, dinler tarihi, mitoloji vs. gibi ilgiler veya geleceğe dair meraklar gibi nedenlerle astrolojik paylaşım yaptıkları düşünülmektedir.

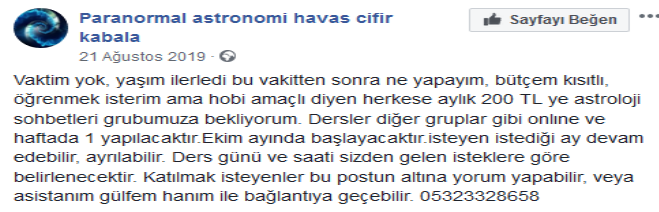

Şekil 6. Hesap Sahibinin Profili (N=542)

⁷ <https://www.brandingturkiye.com/facebook-istatistikleri-guncel/> 13 Mayıs.2019.

Diğer yandan Facebook, kullanıcılarının kendi profili üzerinde yapabileceği değişikliklere herhangi bir sınır koymamıştır. Araştırmanın başladığı 2018 ile araştırmanın verilerinin yorumlandığı 2020 arasında aynı profil üzerinde ismini değiştiren, biyografisine astrolog ekleyen, isminin önüne çeşitli uzmanlıklar ekleyenler izlenmiştir.

Facebook'un aynı sınırsızlık durumu hesapların kendilerine istedikleri kadar çeşitli sayfa, işletme sayfası, kişisel profil, grup açabilme imkanlarında da mevcuttur. Facebook, hesap ismi, türü, sayfa çeşidi gibi uygulamalarını sürekli geliştirmekte, algoritmalarını güncellemektedir. Özetle Facebook, kurgusal kimlikleri inşa bakımından eşsiz bir sosyal platformdur. Örneğin, Facebook ve diğer sosyal medyada yer alan bir astrolog kendini dünyada hiç bilinmeyen bir astroloji ekolünün kurucusu olarak takdim etmektedir. Yüzbinlere yaklaşan takipçilerini canlı yayınlar, ücretsiz çekilişler vs. ile dinamik tutan bu kişinin ufak bir araştırma ile henüz 2014 yılında sosyal medyadan gayrimenkül sattığı tespit edilmiştir.

Şekil 7. Din istismarı içeren profil ismine İleti Örneği

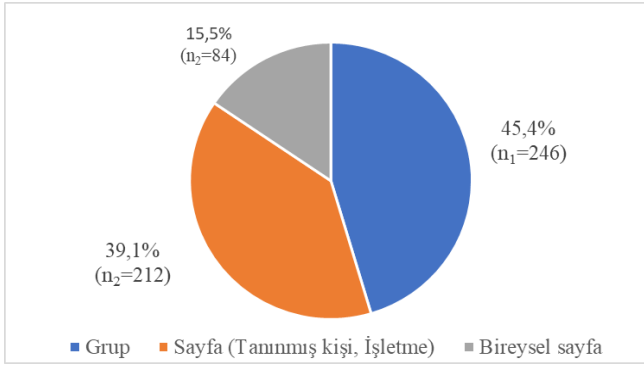
Facebook o kadar sınırsız bir alandır ki 5000 yıllık astroloji bilgisini, 4 yılda ekol kuracak kadar öğrenme yeteneği olan birine imkan vermektedir. Bu durum Lyotard'ın (2019) tartışmaya açtığı yeni medya araçlarıyla

beraber bilginin mahiyetinin değiştiği duruma işaret etmektedir. Araştırma evreninde yer alan ve kurum sayfası kullananların bir kısmı resmi danışmanlık ya da eğitim kurumu ünvanına sahiptir. Bu kuruluşlar resmi oldukları ve kurumsallaştıkları için mesajlarını daha açık verebilmekte ve sektör olduklarını kabul etmektedirler. Bu kuruluşların dışında kalan ve bir işletme görünümünde olmayan astroloji sayfalarının bir kısmı gerçek ismini dahi kullanmamaktadır. Aşağıda yer alan örnekteki gibi dini simgeler üzerinden hesap ismi kullanmaktadır. Üstelik bu belirsiz anlaşılabilen kimlikli hesap sahibi bir kurs düzenlemekte ücretini açıkça yazmaktadır.

Tüketiciler, astrolojik bilgiyi üretenle genelde yüzyüze iletişim kuramaz, tüketicinin bu hizmeti verenin nerde olduğuyula ilgili bir fikri yoktur. İlginç olan tüketici bu bilginin peşine düşmez, astrologun ya da spirüel danışmanın nerde olduğu onu ilgilendirmez. Yani ABD'den bağlanan birinin ABD içindeki online alışveriş sitesinin bilgilerinin Hindistan'daki çağrı merkezinden alması gibi spirüel danışan için her yerle iletişim mümkündür ve bu uzaklığın önemi yoktur. Diğer tüketim araçlarında olduğu gibi zaman ve mekân sıkışmıştır. Harvey bu durumu yıkıcı ve kafa karıştırıcı bulmaktadır (aktaran Ritzer, 2019). Facebook ve yeni medya araçları bu zaman ve mekân sıkışıklığı arasında kafa karıştırıcı duruma uygun araçlardır. Diğer yandan yeni medya araçları da geleneksel medyanın arka planına hâkim olan tüm egemen yapıların rıza üretme (Herman ve Chomsky 2010) biçimlerine sahiptir. Birey, rıza üretirken yeni medya mecralarında kendisi kontrol sağladığı ve özgür olduğu algısındadır. Kurumsal yapılarda üretilen bu rızaya karşı merdiven altı hizmet veren ve sınırsız istismara kapı aralayan kimliği ve formasyonu bilinmeyen astrologlar, post modern etik içinde sınırsızlıktan istifade etmektedir. Bir kısmı hizmetleri üzerinden gölgeleme yapmaktadır. Bu noktada ikircikli bir durum söz konusudur. Açık kimlikle hizmet veren ve tüketim toplumunun ögesi olan kurum, astrolojinin özünde barındırdığı kutsalla çelişmektedir. Astrolojinin kaynağı itibariyle tüketimle zıtlığı, postmodern bir şekilde açık ve kurumsal olmasıyla kabul edilebilir bir noktaya gelmektedir.

İletinin Paylaşıldığı Ortamın İncelenmesi

Sosyal medyanın en önemli özelliklerinden biri gruplar üzerinden daha geniş iletişime olanak sağlamasıdır. İletilerde etkileşim oranını arttırmak amacıyla farklı sayfalar üzerinden paylaşım yapılmaktadır. Örneğin 200 arkadaşı veya takipçisi olan bir hesap sahibi iletisini 50.000 üyeli bir grup ortamında paylaştığında görünürlüğünü ve dolayısıyla etkileşimi artırmaktadır. İncelenen iletilerin paylaşım ortamı yüzde 45,4 oranıyla Facebook gruplarıdır. Facebook gruplarını yüzde 39,1 ile tanınmış kişi sayfaları izlemektedir. Bireysel sayfada paylaşım oranı ise %15,5'tir. Tanınmış kişi sayfası aynı zamanda bir işletme sayfası olarak kullanılabilir.

Şekil 8. İletinin Paylaşıldığı Ortamın Dağılım Grafiği

Paylaşımların en yüksek oranda gruplar üzerinden gerçekleşmesi yeni medya araçları içindeki ağların, toplumun her kesimine ve seviyesine hizmet vermekte ve bu seviyeleri birbirine bağlamaktadır (van Dijk, 2018, s. 75) fikrini güçlendirmektedir. Ağdaki gruplar, işbirliği içinde olabildikleri gibi rekabet eden çoklu merkezler olarak görünmektedir. Grupların aralarında sınıfsal farklar gözlenmektedir. Bu farklar derinlemesine bakılınca kurslara, kamplara, festivallere katılabilme gücü nispetince anlaşılmaktadır.

Tarih boyunca pazar, tüketici ve istismar olguları var olmuştur. 14. yy'da Cevberî'nin kaleme aldığı *Şarlatan'ın Sırları* çeşit çeşit istismarı ortaya koymaktadır. Özellikle gizembilim, ezoterizm gibi varoluşsal

sorulara cevap çabasındaki alanlar bilinmezci yaklaşımdan dolayı istismara daha açıktır. Ancak bu ilişkinin kamunun bir parçası olan ortak alan Facebook gibi sosyal ağlarda kurulması bu çağa özgü yeni bir durumdur. Facebook'un varolmak için iletişim kurma gereksinimi üretmesi ile varoluşsal kaygılar birleşmiş ve ortaya metalaşmış, araçsallaşmış antik devre ait ezoterik uygulamalar çıkmıştır. Üstelik bu sömürülme eylemi sadece etkileşime girdiğimiz hizmet satın aldıklarımız tarafından değil daha da görünmez olan Facebook tarafından da yapılmaktadır. Beğenilerimizin, tüketim alışkanlıklarımızın, eğilimlerimizin makro şirketlere veri olarak satılması bunun başlıca göstergesidir. Birey ise bu iki sömürülme arasında eğlenmekte, manevi tatmin hatta varoluşsal sorularına cevap bulmaktadır ya da cevap aldığını düşünmektedir.

Diğer yandan kendine ve aidiyetlerine yabancılaşmış, bireyselleşmiş modern insan benliğini inşadan vazgeçemez. Mead'e göre benlik iletişimle güçlenir ve birey başkalarıyla iletişime geçtiği anda kendini görür dolayısıyla Facebook'ta güncellenen profiller inşa edilen kimlikler ve yorumlarla başkasının perspektifinden kendimizi görürüz. Bu görme eylemi bir de varoluşsal kaygıların aynı olduğu bireylerle iletişim üzerinden olursa yeni bir cemaate ait olmanın tatmini yaşanabilir. Tabii bu cemaat diğerleri gibi hayali üstelik bir de sanaldır. Kitle toplumunun görece daha derli toplu örgütlenmesine göre ağ toplumu dağınık, merkezi olmayan bir yapıdır. New Age'in yapısal olarak merkezi olmaması ile ağ toplumunun merkezi olmaması örtüşmektedir. Merkezi olmamak mevzuu aslında merkezsizlikten ziyade politika, din, kültür, tüketim, cemiyet hayatı vs. gibi birden çok merkezli olmasıdır. Örgütlenme mekan ve zamana bağlı değildir. Yeni çileci denebilecek Facebook kullanıcısının içsel arayışı ile sanal ağlardaki varoluşsal koordinatların eş zamanlılığı oldukça uyumludur. Mutluluk arayışındaki modern yeni çileci birey, Debord'un deyimiyle mutluluk ilizyonuna kavuşabilmektedir. Guy Debord (1996) bu tanımlamayı maddi kazanç ve satın almalar karşısındaki duyguyu tanımlamak için söylemiştir ancak bu ilizyon New agerlar için fazlasıyla geçerlidir. Çile çekmeden, bedel ödemedi ruhi yükselme duygusuna ancak bir New age uygulaması satın alarak ulaşacağına inanmak pek tabii mutluluk ilizyonudur. Facebook'ta emeksiz bilgi üretilmesi ve dağıtılması emeksiz bir şekilde aşkın uzama kavuşabileceğine dair umudu beslemektedir.

Nihai anlamda internet ortamı, kendisinden medya araçlarının ürettiği bütün imkanları bünyesinde toplayarak büyük bir tekelleşme ve aynı zamanda çeşitlilik oluşturmaktadır.

Profillerde izlenen bu paylaşımları yapanların seküler yaşam tarzıdır. Araştırmacı, katılımcı gözlemci olarak katıldığı bir astroloji grubunda üyelerden birinin fiziksel olarak kendisine mistik enerjiler aktarma teklifine maruz kalmıştır. Kendisinin şifa gücü olduğuna kişi seküler yaşam tarzında yaşayan meslek olarak mimarlıkla meşgul bir bayandır. Tüketim alışkanlıklarından yaşam tarzına ve profanlığına rağmen mistik olduğunu ileri sürmüştür.

(alın size bir sürü sır bilgi. aslında sayfamızın kökü sır bilgilere dayalıdır. Ancak sizlere bu şekilde ifade etmediğimde siz sır bilgi olduğunu algılayamadığınız için bunu belirtmek istedim.)

*****>>>>*****

Astroloji bir saray ilmidir. İnsanlık tarihinde halka astroloji ilmi asla öğretilmemiştir. Bugüne geldiğimizde de durum aynıdır. Astroloji halen bir saray ilmidir. Halkın Astroloji hakkında bildiği tek şey Güneş burcu kadardır.

Aslında Astroloji sadece geleceği bildirir bilinci yanı sıra. Astroloji gelecekteki olasılıkları bildirir ama en önemlisi insana kendinin aslında ne olduğu bildirir. İnsana Zaafırlarını, avantajlarını ve dezavantajlarını bildirmesi yönünden astroloji daha önemlidir.

Şimdi hepiniz diyeceksiniz ki ben zaten kendimi biliyorum. Yok hayır maalesef bu bildiğinizi sandığınız kişi aslında siz değilsiniz. Bildiğinizi sandığınız kişinin kim olduğunu size çevreniz söyledi. Siz çevrenizin size ne olduğunuzu söylediği kadar kendinizi bilebilirsiniz. Veya yaşadığınız olaylardaki anılarınız ve deneyimleriniz kadar kendinizin farkında olabilirsiniz. Bir çok insan aslında kim olduğunu öğrenmeden ölüp gitmek üzere doğmaktadır.

Tüm ilahi kitaplarda aslında insan hakkında şu yazmaktadır. Zerre kadar imanı olan bir insan aslında dağları yerinden oynatabilir. İman burada aslında kendini bilmektir. ne olduğunu bilmektir. gücünü bilmektir. yetkini bilmektir. İşte bu yüzden insan hakkında tüm ilahi kitaplarda aslında insan oğlu hüsrandadır diye belirtir. İnsanın bu gücü ortaya çıkarabilmesi zordur. insanın dünya hayatını yaşamasının planlanmasındaki alt neden de; bu güce ve bilince ulaşmasıdır.

Ancak bize anlatılan iman; direk Allah'ın varlığına inanmaktır diye tanımlanır. Ancak kendini bilmeyen Rabbinin asla bilemez bu bir denklemdir. Sen bir yaratıcıya inanabilmen için önce kendindeki fonksiyonları keşfetmen gereklidir. Robot olmaktan kurtulman gerekir. Dürtülerinin Farkında olmak robot olmaktan kurtulmak ile ilişkilidir. Bu dürtülerinin ve fonksiyonlarının evren ile nasıl bütünleştiğini algılayabildiğinde robot olmaktan kurtulur, özgür iradeni gerçekten kullanabilirsin.

Şekil 9. Astrolojinin İlahi Olanla Bağ Kurmayı Kolaylaştırdığını İddia Eden Bir İleti Örneği

Diğer yandan yukarıdaki örnek iletide yer aldığı gibi tekraren bir sırdan bahsedilir ama bu sır Facebook'ta paylaşılacak kadar tüketime açıktır. Mistik haller ise duyu organlarıyla erişilemeyecek gerçeklerle temasır, oysa ses ve görüntüyü aynı anda ileten, Facebook üzerinden bu hallerre kavuşma iddiası sergilenmektedir. Üstelik bütün dinlerin mistik deneyimleri bir hazırlığa ve devamında çileye dayanmasına rağmen Facebook iletilerindeki mistisizm son derece profandır. Dinden arınmış bu profan yaklaşım iletileri yapanların profilleri dikkatle incelendiğinde

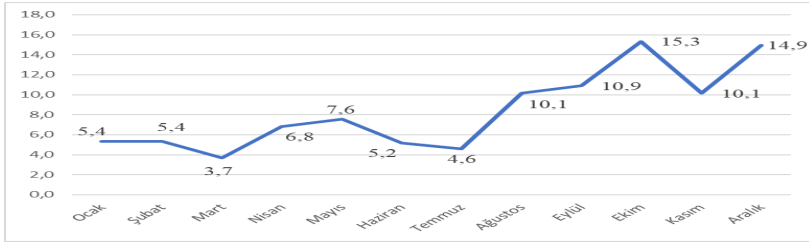
görölmektedir. Bu noktada Şu tespiti yapmak mümkündür, özel hayatları ve iç dünyalarının ne olduğunu bilmemekle birlikte sanal dünyada çizilen mistik portresi çelişkili bir biçimde İlahi olanla ilişkili değildir. Ya da örnekteki gibi ilahi olanla bağ kurmanın kolay olduğu imasını yapar. Bunun için gerekenler bu tipleri bilgileri yayınlayan hesapları farkındalıkla takip etmekten geçer.

İletilerin Paylaşılma Zamanlamasının İncelenmesi

Araştırmaya esas alınan iletiler 31 Ekim 2018-1 Kasım 2019 tarihleri arası olmak üzere tarihsel olarak sınırlandırılmıştır. Astrolojinin zamana bağlı olarak birimlere ayrılan analiz yönteminde bir yıllık bir periyod incelenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda olası yılbaşı, resmi ve milli bayramlar, doğa ve hava olayları gibi tüm durumlara dair örnek paylaşımlara yer verilmesi esas alınmıştır.

Astrolojik bilginin ortaya çıktığı arkaik dünyada hayat, ayinler, evlilik, savaş, beslenme, ekim, cenaze töreni gibi dini ve kutsal kabul edilen zamanlar ve din dışı zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. Dinî yani kutsal olmayan zamanlar “oluş” tur ve anlamdan yoksun kabul edilir. Zaman kavramının içine bir de ölüm sonrası dönem de girer (Eliade, 2017, s. 50). Arkaik dünya için zaman yenilenir yeni yıl olur, yaz başlar, kış başlar vs. Burada hareket noktası tabiattır ve yeni bir yıl tabiatın canlanması ve hasatların yapılmasıyla ilişkilidir. Çünkü toplumun geleceği bu yenilenmeye bağlıdır. Astrologun göksel hareketleri tespit edip zamanla ilgili toplumu bildirmesi tabiat ve mevsim döngüleri ile ilgilidir. Bugün modern astroloji ile geleneksel astrolojinin benzer yönü, yıllık döngülerin ve yeni kavramıyla ilgilidir. Yılbaşındaki baş ve bir son döngüsü arketip olarak modern toplumda yaşanmaktadır. Eliade(2017), arkaik insanın kendinin tarihteki varlığı reddettiğini ve dolayısıyla hafızanın olmadığı bir toplumsal Őuurdan bahseder buna göre arkaik insan zamanı ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan arkaik düşüncede yinelenme ve döngüsellik algısı vardır. Buna göre aynı olayları bir daha yineleyerek yaşayacağına inanan bir insan modeli vardır. Bugün ise zaman algısı ilerlemeci ve mutlak yenilik anlayışı ile ilişkilidir. Kadim astrolojik bilginin zaman algısındaki bu yinelenme modern bireyin zaman algısı ile uyumlu değildir. Facebook, üretim tüketim zincirinde astroloji bağlamında birçok

ürün sunmak için elverişli bir altyapıya sahiptir. Bu ürünlerin ilki kehanet yapılan astroloji danışmanlık hizmetidir. Bu kehanet hizmeti, kitle medyasından beri devam eden bir anlamda klasik bir Pazar anlayışıdır. Bu pazarda yer alan kutsal alana dair anlamlar bütünündeki birimler ise haftalar, aylar ve yıllardır.

Şekil 10. Aylık Bazda İletilerin Tarihsel Dağılımı

Yukarıda yer alan grafikte görüldüğü üzere yeni yıla yakın bir yenilenme ümidiyle içerikler artmakta ve çeşitlenmektedir.

Pierre Bourdieu, "iğretlilik-istikrarsızlık⁸ her yerdedir ve bu geleceği daha da belirsiz yapmaktadır" diyerek insanlığın güvendiği bütün referans noktalarının kırılmalarına işaret etmektedir (Bourdieu'dan aktaran Bauman, 2018: s.198). İngilizlerin *insecurity*, güvensizlik olarak tanımladıkları bu durum çağdaş toplumlarda yaygın görülen önemli bir özelliktir. Bu durum aynı zamanda moral bozucu ve cesaret kırıcıdır. Geleceğin sürprizler, felaketler ve dertlerle dolu olduğu söyleyen bir sistem olan Facebook astrolojisi bu kaygıyı gidermek yönünde bir çabanın da sonucudur. Bauman'a göre bu belirsiz iğretlilik aslında seçenek değil bir kaddedir (2018: s.206). Malinowski "hem büyü hem de dinin duygusal stres durumlarında ortaya çıktığını söylemektedir (1954, 87). Astroloji okuru, her yeni yılı büyük bir umutla beklemektedir. Eğer bu yeni yılda onu bekleyen riskler varsa ona göre tedbir alacağını varsaymaktadır. Bu sebeple grafikte görüldüğü gibi kasım ayından itibaren iletilerin yayın sayısında anlamlı bir yükseliş görülmektedir.

Diğer yandan iletelerde özellikle ay tutulması, güneş tutulması, yılbaşı gibi kritik dönemlerde aynılaşıma eğilimi göstererek fakirleşme eğilimi

⁸ Bauman bu kavramın İngilizcesi olarak *insecurity-güvensizlik* kelimesini kullanmıştır (Bauman, 2018: s. 205).

gözlenmektedir. İletilerde aynılaştan dilin içindeki konu değışikliği ve bu değışikliğin sürekliliği tüketicilerin algılarında bir kabalaşmaya yol açabileceği tespitini yapmak mümkündür.

Baudrillard, Şeyleşme teorisine bir kara delik tanımlaması yapar. Aslında bu kadar, renklendirilmiş alanı genişletilmiş antik inanış ve uygulamalar çeşitlilikten yoksun kütle haline dönmüştür. Facebook iletilerindeki bu kütleleşmiş karadelik içinde *bütün farklılık ve özü öz erimiş bilgiyi*, burçlara bölünmüş günlük, haftalık, aylık, yıllık kehanet olarak tanımlamak mümkündür.

Tablo 4. Aylık Bazda İletilerin Tarihsel Dağılımı

	İleti Görülme Sıklığı	Yüzde
Ocak	29	5,4
Şubat	29	5,4
Mart	20	3,7
Nisan	37	6,8
Mayıs	41	7,6
Haziran	28	5,2
Temmuz	25	4,6
Ağustos	55	10,1
Eylül	59	10,9
Ekim	83	15,3
Kasım	55	10,1
Aralık	81	14,9
Toplam	542	100,0

Tartışma ve Sonuç

Sanayi Devrimi ile birlikte özellikle 18.yy'ın sonu, 19.yy'ın başlarından itibaren değışen toplum yapısının bir yansıması olarak bazı kelimeler ve kavramlar hem yaygın kullanılmaya hem de yeni anlamlar kazanmaya başlanmıştır. Bu değışimin ana hatlarını ortaya koyan kelimeler ve kavramlardan ikisi kültür ve endüstridir. Batı'dan başlayarak tedricen dönüşen toplumlar, eski dünyadan farklı bir yaşam tarzı kurmuşlardır. Sanayi Devrimi öncesi beceri, çalışkanlık, sebat gibi anlamlar içeren endüstri kelimesi sonrasında imalat ve üretime dönüşmüştür. Endüstri gibi kültür kelimesi de aynı dönemlerde değışiklikler yaşamıştır. Eski dünyada doğal yolla büyüme, insanın yetiştirilmesi anlamları taşıyan kültür anlam genişlemesine uğramış, çeşitli bakımlardan değerlendirilmeye

başlanmıştır. Bunlardan biri de kültür endüstrisidir. Kültür ve endüstri kelimelerinin referans alanı çok geniş ve karmaşık olmakla beraber Adorno'nun 1944 yılında kavramsallaştırmasıyla bugüne gelen somut yeni bir alana işaret etmektedir. Çok çeşitli alanları içine alan kültür endüstri içinde inançlar sahası, folklorik unsurlar, mitler, batıl inançlar, antik döneme ait panteist yaklaşımlar hatta kurumsal dinlerin bazı unsurları da yer almaktadır. Diğer yandan az emekle ve bir anlamda kontrolsüz üretilen sosyal medya içeriklerini eleştirel anlamda değerlendirmek ve bunların kültür endüstrisiyle bağlantısını kurmak iletişim literatürü açısından önemlidir. Bu bakımdan New Age inanış ve uygulamaları kapsamında yer alan astrolojinin yeni tüketici profiline uygunlaşarak metalaşması araştırmanın amacı olmuştur. Yeni medyanın hızla geleneksel medyanın yerini aldığı son yıllarda Facebook, astroloji-New Age okültizm adı altında kurulan gruplar üzerinden manevi yönelim, bireyselleşme, modernleşme iletişim ihtiyaçları bağlamında bir okuma yapılmaya çalışılması araştırmanın bir diğer önemli yönünü oluşturmaktadır. Çalışmanın teorik kısmında ortaya konulduğu gibi etkileşime olanak sağlayan yeni medya araçları, bir yandan bireysel bağlara zarar verirken bir yandan yeni toplumsallık biçimlerine imkân sağlamıştır. Bu bireyselleşmenin ve toplumsallaşmanın psikolojik, sosyolojik etkilerini ağ üzerinden tartışmak ve araştırmak mümkündür. Bu sebeple araştırma, Facebook'tan elde edilecek verilerin sosyal bilimcilere bir bakış açısı kazandırması bakımından önemlidir. Diğer yandan New Age inanış ve uygulamaları gibi hem olumlu hem de olumsuz birbiriyle çelişen iki durumu kendi içinde barındıran öğeleri kültür endüstrisi kuramı ile birlikte değerlendirmek, çelişkili yönlerini ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Facebook ve New Age inanış ve uygulamaları arasındaki ilişkiye dair Türkiye'de yapılmış araştırmaların az sayıda olması bu çalışmayı önemli hale getirmektedir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, sosyal medya konusunda yapılacak diğer çalışmalar için ipuçları sağlaması ve yeni veriler sunması bakımından bir değer taşıyabilir.

Araştırmamızın teorik kısmını ele alırken ilk önce kültür ve kültür endüstrisini, inançlar sahasına ait bir alan olan Yeni Dini Hareketler ve New Age bağlamında ele alınmıştır. Ardından tanımları, belirli bir dogma, kutsal kitap, dini hiyerarşiye sahip olmadığı ve benzer eğilimli gö-

rüşler ve pratikleri kapsadığı için New Age'e hangi yönünü daha çok göz önüne aldığı ve hangi sosyal bilim perspektifinden yaklaştığına bağlı olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada New Age'i, yeni dini hareketler içinde doğup birden fazla inancı ve uygulamayı bünyesinde bulundurduğu için New Age inancı ve uygulamaları olarak kabul edilmiştir. Bunun sonucunda, insanoğlunun antik çağlardan bugüne, dünyaya ve varoluşa anlam katma çabası içinde bilinmeyenleri açıklamaya çalışırken cevapları kutsalın çeşitli izdüşümlerinde aradığı yargısına varılmıştır. Bu izdüşümler, çeşitli kültürlerde ve çeşitli çağlarda farklı niteliklere bürünmüştür. Bu izdüşümlerden biri de hemen her kültürde yer alan astrolojidir. Astroloji, binlerce yılda toplanmış, bir metodolojisi olan ve geleceği kapsayan tanrısal bir tahmin sanatıdır. Astroloji astronomiye bakan yönü ile bilim tarihinde önemli yeri olan birçok ilim adamının eğitiminde önemli bir yer tutmuştur. Araştırma sonucunda Astroloji dünyanın en eski düşünme biçimlerinden ve tabiatı algılayış kanallarından biri tespiti yapılmıştır. Bugünkü anlamda modern bir bilim olmayan astrolojinin doğrulanmayan kehanetlerine, bilim ve dinler tarafından eleştirilmesine rağmen hala ayakta olmasının nedeni olarak insan ruhunda yer alan inanma eğilimi ve anlam arayışı olarak değerlendirilmiştir.

Dünyada teknolojinin ve iletişim olanaklarının ilerlemesi, göçlerin artması, tabiattan uzak bir şehirleşmenin neticesinde kurumsal dinlere karşı bir reaksiyon oluşmuş, sekülerleşme modernleşmenin bütünleyicisi olarak sahneye çıkmıştır. Fakat modernleşme, post modern sürece evrildikçe gelişmiş toplumlar, kurumsal dinlerden tedrici olarak uzaklaşmış paralel süreçte mitleri, imgeleri, pagan simgeleri yeniden üretmeye başlamıştır. İletişim araçları da bizzatıhi üretim yapmıştır. Bütün bu yeniden üretim, bir yandan insanın evrendeki varoluşunu gerekçelendirme çabası içerirken diğer taraftan yeni bir endüstrinin metası olmuştur. Bugün astroloji, tarih boyunca karşımıza çıkan özelliklerinden farklılaşmış, kültürlerarası niteliklerle ve beşeri bilimlerin yarı bilgileriyle yoğrulmuş bir popüler kültür ürününe dönüşmüştür. Astrolojinin bu yeni görünümü, kitle iletişim araçları ile kültür endüstrisinin önemli bir ögesi haline gelmiştir. 19.yy'ın sonu 20 yy'ın başlarında gazete ve dergilerde başlayan anlam arayışına cevap niteliği taşıyan gizemci anlayışlar ve astroloji yayınları, teknolojinin ilerlemesi ve yeni iletişim araçlarının meydana gelmesi ile birlikte önce televizyonlarda ardından dijitalleşmeyle beraber

ağda yerini almıştır. Nihayetinde kültür endüstrisinin 2005 ile beraber (Castells, 2013) küresel kültür endüstrisine dönüşmesi, gizemli olanın yayılımını ve içeriğini artırmış, önceki yüzyılda çeviri faaliyetleri ile bir noktaya gelen kültürlerarası iletişim her boyutta ve düzeyde zenginleşmiştir. Araştırmanın kuramsal kısmında ayrıca astrolojinin içine dâhil olduğu yeni dini hareketler ve New Age hareketi, astrolojinin tarihi ve modern şekli ele alınmıştır. Astrolojiye dair çeşitli yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu yaklaşımları olumlu ve olumsuz olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Astrolojiye iyimser yaklaşanlar astrolojinin tabiatın yansıması kutsal bir bilgi olduğunu bu sebeple tabiata karşı alınan tavrı metafiziğe karşı alınan tavrın bir yansıması olarak kabul etmektedirler. Astrolojiye olumsuz yaklaşan teorisyenler ise pagan ve animik inanışlarla bireyin otonomisinin elinden alındığını ve dolayısıyla bir bilinç gerilemesine uğrayan modern bireyin daha iyi bir tüketici olduğunu öne sürmektedirler. Bu iki temel yaklaşımların yanı sıra astrolojiyi yeniden doğduğu, şekillendiği modern dünyada değerlendiren araştırmacılar astrolojinin dini bir alt kültür, kültürel bir moda olduğu tespitini yapmaktadırlar.

Bu karmaşık tablo içinde, en çok tercih edilen ve kimlik- benlik sunumu için önemli bir gösteri aracı, sosyo-demografik yapıyı araştırabilecek bir mecra olan Facebook üzerinden bu arayışın ve iletişimin düzeylerini anlamak ve tanımlamak önemli hale gelmiştir. Facebook, astroloji gibi New Age inanış ve uygulamaların getirdiği kişisel deneyimleri, yaşam tarzlarını etkileşime sunmak için uygun bir zemindir. Facebook'un multimedia biçimselliği ile New Age uygulamalarının metinlere yüklediği çok anlamlılığı birbirini destekleyen unsurlar gibi görünmektedir. Facebook'un birden fazla metin biçimlerini bir arada tutan ortamı, metni görsel ve işitselle desteklemesi, okuru yazar haline getirmesi eski çağa ait inanışların modern çağa uyarlanmasında bir kanal olmuştur. Bugün Facebook'ta yer alan astroloji içerikli iletiler, dinî kültür endüstrilerinin bir kanalı, adını din diye koymadan kutsal deneyimin tüketildiği bir alan yaratmıştır. Bu deneyim alanı, antik resimler hayali bilgilerle tasarlanmıştır. Kültür endüstrileri tarafından tasarlanan bu gösteri alanının yapılandırılması, gelenekteki astrolojik bilgi değil yeniden üretilmiş endüstriyel inanç görünümlü yapay bilgiler ve ritüellerdir.

İlk teşekkül ettiği dönemde samimi ve sahici arayışın oluşturduğu arzı karşılamak için oluşan içeriklerin zamanla kültür endüstrilerinin tezahürü olduğu görülmektedir. Facebook'ta adeta spiritüel bir ağ görünümünde olan bu içeriklerin hem üreticisi hem de tüketicisinin eğitilmiş ve tedrici olarak kentli olmaları ayrıca dikkat çekici bir yönü oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda Facebook'un antik bir inancı kozmopolitleştirerek endüstriyel ölçekte tüketimine yol açan bir araca dönüştüğü ve üretim-tüketim dinamiklerine aracılık yaptığı tespitinde bulunmak mümkündür. Bireylerin bazen de küçük topluluklar aracılığıyla Facebook üzerinde spiritüel bir ağ ve ezoterik bir süper market inşa edildiği yargısına varılabilir. Bu bağlamda araştırmanın betimsel analizinde kimliği tanımlamanın bir özeti olarak nitelendirebileceğimiz isimlendirme üzerinden önemli bulgular edinilmiştir. Facebook'ta yer alan ve gerçekte hukuki statüsünü bilmediğimiz ancak kendini kurum olarak tanıtan danışmanlık sayfaları veya gruplar, bizatihi hesap isimleri ile hatırı sayılır bir kitle elde etmektedirler. İsimlerin pek çoğunun gerçek anlamlarından ziyade antik ve sembolik çağrışımları dikkate alınarak belirlendiği söylenebilir. Bu boyutuyla, incelenen 542 iletinin hesap sahipleri, kültür endüstrilerinin temel özelliklerini göstermektedir. Araştırma evrenini oluşturan 542 iletinin yüzde 56,6'sı kişisel bilgilerindeki meslek durumuna astrolog, eğitim durumuna ise sanal ya da yaygın bir astroloji eğitim merkezini yazmışlardır. Yüzde 36,7'si ise astrolojik içerikleri bir kurum ismi altında üretmektedirler. İletilerin yüzde 12,8'inin profilinde ise astroloji sektörü ile doğrudan ilişki tespit edilememiştir. Bu yüzde 12,8'lik alanı kaplayan kullanıcıların sosyal bilimlere ilgi veya geleceğe dair meraklar gibi nedenlerle astrolojik paylaşım yaptıkları düşünülmektedir. Araştırmanın betimsel bulguları ayrıca, bilginin Facebook aracılığıyla statüsünün değiştiği ve dünyayı yeni algılama, anlama biçimleri sunduğunun izlerini ortaya koymaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**A Description Analysis Of The Location Of Astro-
logy From New Age Applications-Beliefs On
Facebook**

*

Gülenay Pınarbaşı
Bağımsız Araştırmacı

Astrology dates back 5000 years and had been at the midpoint between scientific and unscientific research. Attempts at defining it included religious sub culture, cultural fashion and pseudo science; however, it is theoretically accepted as a part of the New Age beliefs and practices which is the subset of New Religious Movements. As a result of secularity and insecurity created by modernity, ancient astrology appears to be the answer to humanity's attempts to search for a meaning. In regards to modern human's dilemma with the concept of Holy, it plays a role in meeting the needs of an anxious society looking for an escape. Today, on the other hand, astrology appears to be a consumption meta within mysticism elements. There is a conflicting relationship between Astrology that claims to be the answer of individuals seeking spirituality and astrology which is the object of consumption. Mass media and digital media have significant places where one can observe in this conflicting relationship. In the research, astrology, as an ancient practice and belief, was identified, examined and evaluated through the posts in the context of culture industry theory.

Within this scope, among Facebook posts that were published in 12 months, between the dates of 2018 - 2019, we chose 542 posts that were keyword configured and practiced content analysis on them. The research is supported with materials, participant observation and comprehensive interviews. The purpose of this research is to understand the relationship between astrology that reaches a wide audience through Facebook, and culture industry. According to the research, it is possible to determine that Facebook hybridizes an ancient belief and turns it into a tool that can be consumed on an industrial scale and it mediates the dynamics of production and consumption. As a result of the advancement of technology and communication opportunities in the world, the increase in immigration,

and an urbanization far from nature, a reaction against institutional religions has occurred, and secularization has emerged as an integral part of modernization. However, as modernization evolved into the post-modern process, developed societies gradually moved away from institutional religions and started to reproduce myths, images and pagan symbols into the parallel process.

The means of communication also produced itself. All this reproduction, on the one hand, includes the effort to justify the existence of man in the universe, on the other hand, it has become the commodity of a new industry. Today, astrology has differentiated from its features that we have encountered throughout history and has turned into a popular culture product mixed with intercultural qualities and semi-knowledge of humanities. According to the research, it is possible to determine that Facebook hybridizes an ancient belief and turns it into a tool that can be consumed on an industrial scale and it mediates the dynamics of production and consumption. Facebook's environment that holds multiple text formats together, supporting the text visually and audibly, turning readers into writers has been a channel in adapting ancient beliefs to the modern age. Today, astrological messages on Facebook have created a channel of religious culture industries, a space where sacred experience is consumed without naming it religion.

This area of experience is designed with ancient paintings and fictitious information. The structuring of this show space, designed by the cultural industries, is not traditional astrological knowledge, but artificial information and rituals that look like industrial beliefs reproduced. It can be judged that a spiritual network and an esoteric supermarket are built on Facebook, sometimes through individuals and sometimes small communities. In this context, in the descriptive analysis of the research, important findings were obtained through naming, which we can describe as a summary of defining identity. Consultancy pages or groups on Facebook, whose legal status we do not know, but which introduce themselves as institutions, gain a considerable audience with their account names. It can be said that most of the names are determined by considering their ancient and symbolic connotations rather than their real meanings.

It is seen that the contents created to meet the supply created by the sincere and authentic search in that period when it was first formed beca-

me the manifestation of the cultural industries over time. The fact that both the producer and the consumer of these contents, which look like a spiritual network on Facebook, are educated and progressively urban, also constitutes a remarkable aspect. With this dimension, the account holders of the 542 messages examined show the basic characteristics of the cultural industries. 56.6% of the 542 messages that make up the research population wrote astrologer for the occupational status in their personal information and a virtual or non-formal astrology training center for the educational status. 36.7% of them produce astrological content under the name of an institution. In the profile of 12.8 percent of the messages, a direct relationship with the astrology sector could not be determined. It is thought that users covering this 12.8 percent area share astrological posts for reasons such as interest in social sciences or curiosity about the future. The descriptive findings of the research also reveal that the traces of the changing status of information through Facebook and offering new ways of perceiving and understanding the world.

Kaynakça / References

- Adorno, T.W. (2002). *The stars down to earth and other essays on the irrational in culture*. Stephen Crook (Ed.). London and New York: Routledge Yayınları.
- Adorno, T. W. (2009). *Minima Moralia*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arroyo, S. (2000). *Astroloji, Psikoloji ve dört element*. İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Arslan, M . (2009). *Post modern dünyada sekülerizm dinin sonundan kutsalın dönüşümüne. eskiyeni*, 13, 99-107.
- Arslan, M. (2011). *Paranormalizm ve din*. İstanbul: Bilsam Yayıncılık
- Aydın C. (2008). *Dinsel fundamentalizm ile yeni çağ inançlarına yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı.
- Aydın, M. (2010). *Türkiye'ye yönelik batı kökenli dini cereyanlar*. Konya: NKM Yayınları.
- Bauman, Z. (2002). *Kuşatılmış toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Bireyselleşmiş toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu başka bir modernliğe doğru*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Best, S. Kellner, D. (2016). *Postmodern teori*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Bromley, D. G. (2007). *Teaching new religious movements*. New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Braidotti, R. (2013). *İnsan sonrası*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Castells, M. (2013). *İletişimin gücü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Charles, H. Long, "Popular Religion", 1987, <http://turkoloji.cu.edu.tr/-HALKBİLİM/23.php> (01.07.2008), s.1.
- Davie, G. (2006). *Modern Avrupa'da din*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dawson, L. L., ve Hennebry, J.(2003). *New religious movements and the future*. s.270., UK
- Demir, F.O. (2011). *Mistik pazarlama*, İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Van Dijk. (2018). *Ağ toplumu*, İstanbul: Epsilon Yayınevi
- Eliade M., (2017). *Okültizm, büyüculük ve kültürel modalar*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Flanagan, K. (2017). *Teolojideki sosyoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A., (2014). *Modernite ve bireysel kimlik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Güngör, A.İ. (2017). *Dinler arası ilişkiler el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Habermas, (2006). *Bölünmüş batı*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Hanegraaff, Wouter J. (2000). *New age religion and secularization*, NVMEN., 47(3), 288-312..
- Hepp A. (2014). *Medyatikleşen kültürler*. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kepel, G. (1992). *Tanrının intikamı din dünyayı yeniden fethediyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kirman, M.A., (2003). *Yeni dinî hareketleri tanımlama problemi ve tipolojik yaklaşımlar*. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 27-43.
- Köse, A. (2014-A). *Kutsalın dönüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köse, A. (2014-B). *Milenyum tarikatları batı'da yeni dini akımlar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Leger, D.H., (2004). *Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri*. Çev. Halil Aydınalp. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2004/1). 45-58
- Lemish, L. (2009). *Media and new religious movements the case of falun gong*. https://www.cesnur.org/2009/slc_lemish.htm adresinden alındı.
- Lievrouw, L.A. (2016). *Alternatif ve aktivist yeni medya*. İstanbul: Kafka.

- Long, C.H. (13.06.2020) Popüler din Mustafa Arslan (çev.) <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/23.php> adresinden alındı.
- Lyotard, J-F. (2019). *Postmodern durum*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Macdonald, H. (2020). *Hangi Doğru*. İstanbul: Domingo.
- Manovich L., (2014). HTML'den Borges'e yeni medya, , yeni medya'ya eleştirel yaklaşımlar, Ed.Mukadder Çakır, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Marshall P. (2005) *Dünya astrolojisi*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Özkan, A. R. (2006). *Kıyamet tarikatları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aspects, 2000. *Journal of Sociology*, 36(3), 364–377.
- Pınarbaşı, G. (2021). *Spiritüel Ağ*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Ritzer, G. (2019). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saussure, F. (2001). *Genel dilbilim dersleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Sancar, F., Turan, S. (2014). *Yeni dini hareketler tarihsel, teorik ve pratik boyutlarıyla*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Saliba, J. (2003). *Understanding new reigiousmovements*. Newyork, Toronto: Altamira Press.
- Sevgi, A. (2012). *Yeni dini akımların temel görüşleri ve islam*. Van: Madve Yayınları.
- Stark R., Bainbridge WS. 1985. *The future of religion: secularization, revival and cult formation*, Berkeley: University of California Press.
- Turner B. (1997). *Max Weber ve islam (Eleştirel bir yaklaşım)*, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Varlık S. (2019). *Türkiye'de din dışı spiritüel akımlar üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Pınarbaşı, G. (2021). New Age Uygulamalarının/İnançlarının Bir Yansıması olarak Astroloji ve Facebook'ta Kullanımının Betimsel Analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 126-174. DOI: 10.26466/opus.834298.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Kazanımlarına İlişkin Eğitim Durumlarının İncelenmesi: Durum Çalışması

DOI: 10.26466/opus.834524

*

Mustafa Yeler* – Gürbüz Ocak**

* Öğr.Gör., Burdur M. Akif Ersoy Üni. , Eğitim Fakültesi , Burdur/Türkiye

E-Posta: myeler@mehmeakif.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6558-2812](https://orcid.org/0000-0001-6558-2812)

** Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üni. , Eğitim fakültesi , Afyonkarahisar/Türkiye

E-Posta: gurbuzocak1@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8568-0364](https://orcid.org/0000-0001-8568-0364)

Öz

Bu çalışma 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Etkinlik Vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarına ilişkin öğretme-öğrenme sürecindeki etkinliklerin incelenmesi Burdur il merkezinde seçilen bir ortaokulda yapılmıştır. Bunun için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli ve bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Araştırma sürecinde veriler her bir kazanım için ayrı düzenlenen ders gözlem formları, gözlemci anekdotları, yarı yapılandırılmış görüşme ve doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Bu kapsamda gözlem formuyla elde edilen verilerin çözümlenmesinde gözlenen özelliklerin yeterli düzeylerine ilişkin puanların ortalamaları; gözlemci anekdotları ve görüşme ile toplanan verilerde betimsel analiz; ünitelendirilmiş yıllık planda ise doküman analizi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda öğretme-öğrenme sürecinde öğretmenin ağırlıklı olarak düz anlatım ve soru cevap yöntemi kullandığı, çoğunlukla ders kitabına bağlı kaldığı, konulara ilişkin bazı bilgileri soru bankasından yazdığını, öğretim yöntem -teknik seçiminde kazanımların ve içeriğin özelliklerini dikkate almadığı, zaman yönetimi, iletişim-etkileşim becerilerinde sorunlar yaşadığı, ezberletme, yazdırma, tekrar ettirme ve test sorusu çözdürme vb. uygulamalara yer verdiği gözlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmen adayların ve öğretmenlerin sorumluluklarında olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını en iyi şekilde uygulayabilecek mesleki bilgi beceri, tutum ve değerlere sahip olacak şekilde, yaşantıya dayalı etkinliklerle yetiştirilmesi, hizmet sürecinde de ihtiyaç duydukları çeşitli konularda desteklenmesi ve rehberlik edilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal bilgiler öğretim programı, etkin vatandaşlık, öğretme-öğrenme süreci, öğretim materyali, program değerlendirme.*

Investigation of Educational Situations Related to Effective Citizenship Learning Area Achievements in 5th Grade Social Studies Course: A Case Study

*

Abstract

This study aimed to examine educational situations concerning effective citizenship learning area achievements in 5th grade Social Studies Course. To this end, case study model and holistic design were used. Data were collected through course observation forms, observer anecdotes, semi-structured interviews, and document analysis organized separately for each objective. The average of the scores related to the proficiency levels of the observed features were used in analyzing the data obtained by the observation form. Descriptive analysis was carried out in the data collected through observer anecdotes and interviews. Finally, document analysis was applied in the unified annual plan. As a result of the analysis of the obtained data, it was observed that the teacher mainly used straight lecturing and question-answer technique, mostly depended on the textbook, get the students write some of the information (regarding the subjects) from question bank books. It was also revealed that the she did not take into account the characteristics of the objectives and the content in the selection of teaching methods and techniques, and she made use of memorization, dictation, repetition and getting the students to solve tests in her teaching. In line with these results, it was suggested that prospective teachers and teachers should be trained in life-based activities to have professional knowledge, skills, attitudes and values to apply Social Studies Curriculum in the best way, and support and guide them in various issues they need in the service process.

Keywords: *Social studies program, effective citizenship, teaching-learning process teaching material, curriculum evaluation.*

Giriş

Tüm dünyada eğitim sistemlerinin en temel işlevlerinden biri de kültürel aktarım yoluyla hem bireyin topluma uyumu sağlayacak davranışlar kazandırmak hem de toplumsal devamlılığa hizmet etmektir. Her toplum için kendi benlentilerine uygun vatandaş yetiştirme çabası ağır basmaktadır. Her eğitim sistemi ait oldukları toplumlarda bu işlevleri ders öğretim programları aracılığıyla gerçekleştirir. Dünyada ve Türkiye’de bu amaca hizmet eden en temel ders öğretim programlarından biri de Sosyal Bilgilerdir (Milli Eğitim Bakanlığı, MEB, 2004; Safran, 2011).

Sosyal Bilgiler dersinin, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Curriculum Social Studies, NCSS, 1994 ve 2010) tarafından “... kültürel çeşitliliğe ve demokratik topluma uygun, etkin vatandaşlar olarak bireylerin yetişmelerini amaçladığı ve bu çerçevede öğrencilere bilgi, eleştirel düşünme yeteneği ve deneyimler kazandırmaya ve geliştirmeye hizmet ettiği vurgulanmaktadır. Türkiye’de ise MEB (2005), Sosyal Bilgileri, “...çeşitli disiplinlere ait öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim ders” olarak tanımlarken; Sönmez (2008) de Sosyal Bilgileri, toplumsal gerçek ile kanıtlamaya dayalı çok disiplin alanıyla ilişki kurma ve bu süreçte elde edilen dirik bilgiler bütünü görmektedir. Barr, Barth ve Shermis (1977)’e göre ise Sosyal bilgiler, vatandaşlık eğitimi amacına yönelik olarak insan ilişkileriyle ilgili bilgi ve deneyimlerin biraraya getirilmesidir.

Bu bilgiler çerçevesinde özetle Sosyal Bilgiler, disiplinlerarası bir yaklaşımla, bireyi en yakından en uzak çevresine doğru etkileyen fiziki ve sosyal her ortamda etkin olmasına yönelik bilgi ve beceriler kazandırmayı amaçlayan bir alan olarak tanımlanabilir. Nitekim etkin vatandaşlık amacıyla tüm sosyal bilimlerden seçilen bilgiler birleştirilerek bir program oluşturulmuştur. Bu programda sosyal bilim dallarının sınırları kaldırılmış ve bütüncül bir program anlayışı benimsenmiştir (Doğanay, 2008). Görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler tanım ve içerikleri etkin vatandaş kavramını öne çıkarmakla birlikte etkin vatandaşın değişen ülke ve dünya koşullarına uygun yetiştirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Etkin vatandaşlık devlet ve birey arasındaki ilişkileri ve hak ve sorumlulukları kapsar. Etkin vatandaş

olabilmenin koşulları için gerekli olan bilgi, beceri ve değerlerin bireylere kazandırılması genel olarak tüm eğitim sisteminin genel amacı olmakla birlikte, ders öğretim programları içinde bu sorumluluk daha çok Sosyal Bilgiler dersinin kapsamındadır (Kılıçoğlu, 2009; Tay, 2017). Bu nedenle de Sosyal Bilgiler, toplumun bir parçası olarak bireyin sosyalleşmesini ve yaşamla ilgili sorunlarla başatmesini bilen, yaşadığı toplumun kültür, tarih ve değerlerini özümseyen öğrendiği bilgileri kullanabilen, üretken ve sorgulayan, vatandaşlık görevlerinin ve yaşadığı dünyadaki gelişmelerin farkında olan insanlar yetiştirmeyi görev edinmiştir (Yeşiltaş, 2006). Dolayısıyla da Sosyal Bilgiler dersi ile etkin vatandaşlık öğretimi arasında organik bir bağdan söz edilebilir.

Bu bağlamda Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi ile Vatandaşlık eğitimi arasında yakın tarihsel süreçte çeşitli uygulamalar gözlenmiştir. Örneğin, Türkiye’de 1995 yılında Vatandaşlık Bilgileri dersiyle doğrudan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi hayata geçmiştir. Ancak Vatandaşlık Bilgileri dersi daha sonra 2004-2005 yılında değişen program anlayışıyla uygulamadan kaldırılarak, bu dersin içeriği Sosyal Bilgiler dersinin kapsamına alınmıştır. 2010 yılında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi adıyla yeni bir ders halinde düzenlenmiş, ancak bu kez de 2012 yılındaki kesintili zorunlu eğitim (4+4+4) uygulaması ile tekrar yürürlükten kaldırılmıştır (MEB, 2012).

Günümüzde hemen her toplumda küreselleşme ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde bireysel ve toplumsal hayata yönelik çok yönlü ve köklü değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlere paralel olarak her ülkenin en başta eğitim sisteminin tüm öğelerinde, özellikle de eğitim sisteminin işleyişinin temel öğelerinden olan öğretim programlarının günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde güncellemeler yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, her ülke için öğretim programlarının değişen koşullara uygun hale getirilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir (Tay, 2017). Bu kapsamda Türkiye’de de 2017 yılında MEB tarafından toplumsal, ekonomik, bilim ve teknolojik gelişmeler, bireysel ihtiyaçlara dikkat çekilerek uluslararası boyutta yapılan sınavların sonuçları, kalkınma planları, kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar, hükümetlerin eylem planları ile bilimsel araştırmalardan elde edilen verilere dayanılarak tüm öğretim programları yenilenmesi çalışmaları yapılmıştır (MEB, 2017). Bu çalışmalar kapsamında güncellenen öğretim programlarından biri de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) olup içeriğine de ilk kez “Etkin

Vatandaşlık Öğrenme Alanı (EVÖA)” eklenmiştir (Çoban ve Akşit, 2018 ; Tay, 2017).

Her ülke, eğitim sisteminde vatandaşlık eğitimini neden ve nasıl vereceğine ilişkin kararlar vermek ve tercihlerde bulunmak durumundadır. Bu açıdan bakıldığında vatandaşlık eğitiminin içeriği ve nitelikleri her ülkede vatandaşlığa yüklenen anlama, beklentilere, ulusal ve uluslararası koşullara paralel olarak farklılık göstermektedir. Şen (2019)’e göre tarihsel süreç içerisinde küresel ve ulusal düzeyde birçok faktörün etkisiyle vatandaşlık eğitimi; geleneksellikten modern vatandaşlık eğitim anlayışına doğru bir dönüşüm sergilemiş olup modern vatandaşlık eğitimi de kendi içinde çokkültürlü, eleştirel, post-yapısalcı, demokratik ve hümanist vatandaşlık eğitim anlayışları olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık eğitimi günümüzde yalnızca bilgi aktarımına dayalı ve sadece bireyin yaşadığı toplumla sınırlı kalması gerektiği anlayışından oldukça uzaklaşmıştır. Bu anlayışın aksine çağdaş vatandaşlık eğitimi bireylerin hem toplumsal yaşamla hem de küresel ölçekteki hak ve görevlerini bilinçli olarak yerine getirmelerine özen gösterilmesi anlayışını öne çıkarmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde yetiştirilen etkili bir vatandaşın özellikleri nelerdir? sorusuna cevap olarak NCSS (2012), bu vatandaşların niteliklerini belirlemiştir. Buna göre etkili bir vatandaş:

- Demokratik değerleri kabul edip bunları yaşamında kullanan,
- Kendine ve çevresine faydalı olmak için sorumluluklarını yerine getiren,
- İnsanları, ulusunu, dünyayı ve kültürel özellikleri tanıyan,
- Ülkesinin vatandaşlık birimlerini ve politik süreçlerini tanıyan,
- Yerel, bölgesel, ulusal ve küresel seviyedeki insanları etkileyen olay ve faaliyetlerin farkında olan,
- Bilinçli fikir ve yaratıcı çözümler geliştirmek için çeşitli kaynak ve bakış açılarını araştıran,
- Anlamli sorular soran, bilgi ve fikirleri değerlendirebilen ve analiz edebilen,
- Toplumsal ve özel yaşamda etkili karar verme ve problem çözme becerilerini kullanan,
- Bir grup üyesi olarak işbirliği içinde etkili bir şekilde çalışabilen,
- Vatandaşlık ve toplum yaşamına aktif olarak katılan bireylerdir.

Bu nitelikler incelendiğinde 2004-2005 öğretim yılından itibaren Türkiye’de hayata geçen Yapılandırmacı eğitim anlayışının paradigmasının ve

bireylere kazandırmak istediği temel niteliklerle, Sosyal Bilgiler öğretimi ve etkin vatandaşlık eğitim anlayışlarının büyük bir oranda örtüştüğünü çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Çünkü 2004 ve 2018 SBDÖP'ları Yapılandırmacı eğitim anlayışını temele alarak öğrenciyi merkeze alan, bilginin hazır verilmesi yerine öğrenci tarafından oluşturulması ve güncellenmesini amaçlayan, ne kadar öğrenildiğinden çok niçin ve nasıl öğrenildiğine odaklanır. Öğretmenin öğretme-öğrenme etkinliklerinde hazır bilgi sunan değil, öğrencilerin yapabilecekleri düzeydeki etkinlikler öğrencilerin daha çok sorumluluk aldığı, öğrenci düşüncelerinin desteklendiği ve anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirecek bireylerin çevreleriyle daha fazla etkileşimde bulunmalarına ve zengin öğrenme yaşantıları geçirmelerini sağlayacak, dolayısıyla da özgün bir öğrenme ortamı hazırlamasını öngörmektedir (Gündoğdu, 2010; Yaşar, 1998). Bu temel özellikler çerçevesinde öğrenci merkezli öğretim yöntemleri olarak da aktif öğrenme, işbirlikli öğrenme, yapılandırmacılık, çoklu zekâ, sorgulamaya dayalı öğrenme, probleme dayalı öğrenme, proje tabanlı öğrenme, sorgulayıcı öğrenme, buluş yoluyla öğrenme yaklaşımları öne çıkmaktadır (Açıkgöz, 2003; Kaya, 2008).

Türkiye'deki SBDÖP değerlendirilmesi ile ilgili alanyazın incelendiğinde bu alanda çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. SBDÖP'nın öğeleri açısından ele alındığında kazanımlar (hedefler), içerik, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme değerlendirme boyutlarında çalışmalar gözlenmiştir. SBDÖP'nın anlayışı ve genel özellikleri ile ilgili olarak Çetin (2007) ve Ekinci (2007) öğretmenlerin programı, yapılandırmacı anlayışa dayalı, öğrenci merkezli buldukları, ancak sınıf mevcutlarının fazlalığı, ders materyallerinin eksikliği vb. nedenlerle öğretme-öğrenme süreçlerinde olumsuzluklar yaşadıklarını; (Kabapınar ve Ataman, 2010; Kalaycıoğlu, 2007; Kuyucu, 2007; Taş ve Kıroğlu 2018) zaman yönetimi ile sorunlarını; Arslan ve Demirel (2007) öğretmenlerin geleneksel yöntemleri kullanmaya devam ettiklerini, Yaşar (2005) programların öğrenci merkezli olmasına rağmen, öğrenciye yeterince seçme şansı verilmediğini ve öğretmen ağırlığının devam ettiğini vurgulamaktadırlar.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim süreci yeterlikleri ise (Akpınar, Çolak ve Yiğit, 2012; Yeşil 2016) tarafından ele alınmış; öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretim sürecindeki yöntem teknik seçimi ve kullanma, materyal kullanma, iletişim ve sınıf yönetimi boyutlarında yetersizlikler tespit

etmişlerdir. Öte yandan Akpınar ve Gezer, 2010; Arslan ve Demirel, 2007; Döner 2019; Fırat Durdukoca, 2018; Özkan, 2016; Ünal, 2012) öğretmenlerin öğrenen merkezli yeni eğitim yaklaşımlarını, fikir olarak benimsediklerini, ancak öğretim süreci uygulamalarına bunu yansıtmayarak ağırlıklı olarak geleneksel anlatımla ders işlemeyi sürdürdükleri sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmaların yanında Sosyal Bilgiler öğretimiyle ilgili yapılan araştırmalarda öğretmenlerin, SBDÖP programındaki kazanım sayılarının fazla oluşu, program içeriğinin yoğunluğu, süre yetersizliği, materyallerin olmaması, strateji, yöntem-teknik kullanımı ve öğrenci hazırbulunuşlukları ile ilgili sorunların tespit edildiği sonuçlara ulaşılmıştır (Çalışkan 2010; Dinç ve Doğan, 2010; Doğanay ve Sarı, 2008; Karacaoğlu ve Acar, 2010; Polat, 2006; Okobia, 2016). Ayrıca Aykaç (2007) tarafından programda hazırlanan etkinliklerin öğrenciyi aktif kılmadığı, bireysel farklılıklar ile bölgesel farklılıkları dikkate almadığını ifade edilmiştir.

SBDÖP'nin yeni bir öğesi olarak EVÖA özelinde ise alanyazında vatandaşlık eğitimindeki değişiklikler (Şen, 2019; Dumitriu ve Dumitru, 2014); öğretim programları ve ders kitapları açısından vatandaşlık eğitiminin boyutları, sorunları, uygulama süreçleri ilgili olarak (Avcı ve Faiz, 2018; Çolak, 2015; Davies ve Chong, 2016, Ekici, 2018; İnce, 2012, Kennelly ve Llewellyn, 2011, Navarro-Medina ve Alba-Fernandez, 2015, Osler ve Starkey, 2009; Sigauke, 2012; Turan, 2019); etkin vatandaşlık eğitimi ve uygulamalarına ilişkin öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının deneyimleri, algı ve görüşleri, programı tanıma yeterlikleri (Çiçek, 2018, Genç ve Çelik, 2018, Genç, 2018, İkinci, 2018, Şimşek, Tıkman, Yıldırım ve Şentürk, 2017; Şimşek, 2017; Willmse, Ten Dam, Geijsel, Van Wessum, Volman, 2015) tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmalarda vatandaşlık eğitimiyle ilgili eğitim yaklaşımları, öğretmen nitelikleri, öğretim programlarının ve uygulamalarına ilişkin yeterliliklerden söz edilmektedir.

Alanyazındaki yukarıdaki araştırmaların bulguları dikkate alındığında özetle MEB tarafından SBDÖP'da yapılan değişimlerin istenilen sonucu yaratmadığı ya da bu öğretim programlarının olması gerektiği gibi uygulanmadığı düşünülmektedir. Ayrıca alanyazındaki genelde SBDÖP'lerinin özelde ise EVÖA'nın değerlendirmelerine yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak ya öğretmen ve öğrenci görüşlerine dayalı ya da program metinleri üzerinde doküman analizi şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte

söz konusu araştırma bu süreçlerinde veriler ağırlıklı olarak dolaylı veri toplama araçları kullanılarak elde edilmiştir. Halbuki bir programın etkililiğine ve işe yararlığına ilişkin kararlar verebilmek için tüm öğelerinin bütüncül şekilde ele alınması kadar Stufflebeam'in Bağlam, Girdi, Süreç ve Ürün (CIPP) Modelinde öğretme-öğrenme sürecinde kazanımları gerçekleştirmek üzere hangi etkinliklerin nasıl yapıldığını, süreçteki diğer değişkenlerin nasıl işe koşulduğunun belirlenmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında alinyazındaki çalışmaların uygulama koşullarının dikkate alınmaması nedeniyle eksiklikler içerdiği düşünülmektedir. Bir başka deyişle program değerlendirme çalışması yapan araştırmacıların sahada öğretme-öğrenme ortamları doğru- dan ve tüm yönleriyle ele almaları gerektiği önemli görülmektedir.

Amaç

Bu nedenler bağlamında bu araştırmanın amacı, SBDÖP'nün öğretme-öğrenme süreçlerinin temel öğelerinin nasıl işe koşulduğunu ve bu sürecin niteliklerini kendi doğal ortamında doğrudan belirlemektir. Bunun için 5. Sınıf SBDÖP'da ilk kez yer alan SB-EVÖA'nına ilişkin kazanımlara ulaşılması için öğretme-öğrenme sürecinde işe koşulan değişkenlerin özelliklerini, hangi öğretim etkinliklerinin nasıl yapıldığını, kullanılan öğretim materyallerinin tür, özellik ve kullanım biçimlerini, öğretmenin bu öğrenme alanıyla ilgili olarak planladıklarını ne kadar ve ne şekilde öğretme-öğrenme ortamına yansıtıldığını bütüncül olarak ortaya çıkarmaktır. Bu amaçlara yönelik olarak araştırma sürecinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Alt Problemler

1. 5. Sınıf (SB- EVÖA) öğretme-öğrenme sürecindeki kullanılan öğretim yöntem-tekniğlerinin temel özellikleri nasıldır?
2. 5. Sınıf SB- EVÖA'nın öğretme-öğrenme sürecindeki kullanılan materyallerin nitelikleri nasıldır?
3. 5. Sınıf SB-EVÖA'nın öğretme-öğrenme sürecindeki etkinliklere yönelik gözlemci anekdotları nelerdir?
4. Sınıf SB- EVÖA ile ilgili olarak öğretmenin ünitelendirilmiş yıllık planı nasıl düzenlemiştir?

5. Sınıf SB-EVÖA'nındaki öğretme-öğrenme etkinlikleri ile ilgili olarak öğretmenin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışma, SB- EVÖA'nına ilişkin öğretme-öğrenme ürecini kendine özgü koşulları içinde tüm yönleriyle incelemek amacıyla nitel araştırma modellerinden durum çalışması olarak planlanıp yürütülmüştür. Durum çalışması alanyazında sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında sistematik ve bilgi toplamak için çoklu veri toplama (gözlem, görüşme, doküman analizi vb.) kullanılarak o sistemin derinlemesine incelenmesini içeren duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2007; Chmiliar, 2010; Merriam, 2013; Akt. Subaşı ve Okumuş, 2017). Bu araştırma için seçilen EVÖA'nın hem öğretme-öğrenme süreci etkinliklerine ilişkin çoklu veri toplayarak süreçteki birçok değişkeni bütüncül şekilde incelemek hem de bu öğrenme alanının SBDÖP'larında ilk kez yer alması nedeniyle bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Bu desende hem bir tek durumu birden fazla veri toplama aracı kullanarak derinlemesine inceleme hem de daha önce çalışılmamış bir alanda yeni bilgilere ulaşabilme imkânı bulunmaktadır (Yin, 2017). Bu bağlamda bu çalışma 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde seçilen çalışma grubundaki katılımcılarla 18 ders saati süresince gerçekleştirilen EVÖA öğrenme alanı etkinlikleriyle sınırlıdır.

Araştırmanın yapıldığı sınıfa ve eğitim ortamına ilişkin bilgiler

Araştırmada gözlem grubu olarak seçilen sınıf, amaçlı örnekleme yöntemlerinden "kolay ulaşılabilir örnekleme" kullanılarak belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre bu örnekleme yönteminde araştırmacı kendine yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. Bu durum çalışmaya hız ve kolaylık katar. Bu çerçevede çalışma için SBDÖP'ı belirlendikten sonra bu branştaki Burdur il merkezindeki bazı öğretmenlerle görüşülmüş, çalışmanın amacı ve içeriği anlatılmıştır. Bu aşamadan sonra, konuya ilgi gösteren öğretmenlerin haftalık ders programları ile araştırmacı grubun haftalık ders saatlerinin uyuşması, okul idaresinin destekleyici yaklaşımı, ulaşım kolaylığı vb. nedenler dikkate alınarak Burdur ilinde orta sosyo-ekonomik düzeyde

öğrencilerin bulunduğu bir ortaokulun 5. sınıfı seçilmiştir. Çalışma grubu olarak belirlenen bu sınıfta, 14 kız, 3 erkek olmak üzere toplam 17 öğrenci ve mesleğinde 17. yılını çalışan bir kadın öğretmen bulunmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı sınıf, mekân olarak 15m² boyutundadır. Sınıfta toplam 12 sıra olup sıralar arka arkaya dizilmiştir. Bu haliyle sınıftaki sıralarının sayısı, sınıf mevcuduna göre oldukça yeterliydi. Sınıftaki öğrenciler sıralarda genel olarak ikili, bazı öğrenciler ise tek olarak oturuyordu. Dolayısıyla her öğrenci, oturduğu sıra itibarıyla tahtaya yakındı. Sınıf fiziksel boyut olarak çok büyük olmamasına rağmen, öğrenci sayısı için yeterli, güneş ışığı alan ve duvarları bej renkli boya ile boyalı idi. En arkada kütüphane olarak adlandırılan bir kitaplık vardı, ama içinde çok fazla kitap yoktu. Matematik dersine yönelik birkaç oyun materyali vardı. Sınıftaki bilgilendirme panosunda ise önemli gün ve haftalarla ilgili daha çok akademik düzeyde bilgisayar çıktısı yazılı metinler bulunmaktaydı. Onun dışında öğrencinin ilgisini ve dikkatini derse çekecek materyaller yoktu. Bunun yanında sınıfta akıllı tahta vardı, ancak öğretmen tarafından çok kullanılmıyordu.

Sosyal açıdan ele alırsak sınıfta kız öğrenciler sayıca daha fazlaydı ve kendi aralarında iki gruba ayrılmış durumdaydılar. Ancak aralarında herhangi bir çatışma ve sorun gözlenmemiştir. Arkadaşlık ilişkileri açısından kızlar ve erkekler arasında iyiydi. Erkekler ve kızların arasında bir cinsiyet ayrımı davranışlarına rastlanmamıştır. Fakat sadece sınıfta özel eğitim gereksinimi olan bir öğrenci oldukça fazla dışlanıyordu. Tüm sınıf bu öğrencinin dengesiz tutum ve tavırlarından korktukları için onu aralarındaki oyunlara ve sohbetlere dahil etmiyorlardı. Söz konusu öğrencide bu duruma oldukça üzülüyor ve bu tepkisini arkadaşları ile kavgaya ederek gösteriyordu.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma için sınıfın öğretim ortamı gözlenmiş, öğretmenle görüşme yapılmış ve öğretmenin yıllık planı incelenmiştir. Veri çeşitlenmesinin yapıldığı çalışmada gözlem formları ile gözlem yapılmış, yarı yapılandırılmış görüşme ile öğretmenin görüşü alınmış ve doküman olarak yıllık plan incelenmiştir. Bu bölümde kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

a. Gözlem

Bu çalışmada kazanımlara ve uzman görüşlerine göre geliştirilen gözlem formları kullanılarak araştırmacı tarafından veri toplanmıştır. Gözlem, araştırma konusu hakkında bilgi toplamak için nesnelere, olaylar ve durumların sistematik bir biçimde izlenerek betimlenmesidir (Gürbüz ve Şahin, 2011). Bailey (1982)'ye göre ise gözlem, herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Akt. Şimşek ve Yıldırım, 2011). Bu araştırma sürecinde gözlem, sınıf içinde sistemli ve gözlemci katılımcı olarak kullanılmıştır. Sınıf içi gözlemlerde kullanılmak üzere 5. Sınıf SB- EVÖA'ında kazandırılması öngörülen dört kazanım için ilk Bloom Taksonomisine göre düzeyleri dik-kate alınarak her bir kazanıma ait öğrenci davranışları tanımlanmıştır. Bu davranışların kazanılması için uygun olan ve Sosyal Bilgiler'de yaygın olarak kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri (ÖYT) ile öğretim materyalleri (ÖM) belirlenmiştir. Daha sonra ÖYT'ler sayı ile; ÖM'ler de harfle kodlanarak alfabetik sıraya konularak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ders gözlem formunda yer alan ÖYT ile ÖM listesi

Kod	Öğretim Yöntem ve teknikleri	Kod	Öğretim materyalleri
1	Akvaryum	A	Akıllı tahta
2	Altı şapkalı /Ayakkabılı	B	Anlam çözümleme /karşılaştırma tabloları
3	Anlatım	C	Bilgisayar, tablet vb kullanımı
4	Beyin fırtınası	D	Bilmece, bulmaca
5	Drama	E	Çalışma yaprağı
6	Gezi	F	Ders kitabı kullanma
7	Görüş geliştirme	G	Gazete ve dergilerden yararlanma
8	Gösterip Yaptırma	H	İnternet kullanımı
9	Gözlem	I	Karikatür, fıkra, mizah
10	İstasyon	İ	Kavram haritaları (zihin, bilgi, balık kılıçığı vb.)
11	Kartopu	J	Kaynak kişi / yetkili kişi
12	Konuşma halkası	K	Öykü, şiir, masal, destan
13	Metafor /anoloji	L	Projeksiyon
14	Ödev	M	Ritim, müzik, akrostij
15	Örnek olay	N	Sosyal medya kullanımı
16	Proje	O	Şekil, Şema, grafik, resim
17	Rol oynama	Ö	Üç boyutlu materyal (maket)
18	Soru cevap	P	Video, film izleme
19	Tartışma	R	Yazı tahtası
20	Diğer Aktif öğrenme teknikleri	T	Gerçek nesnelere
		S	Diğer

*Listeler alfabetik olarak sıralanmıştır

Bu aşamadan sonra maddelerin düzeylerini belirlemek üzere “çok yeterli- den çok yetersize” doğru beşli dereceleme oluşturulmuş; gözlemcilerin kazanıma ait her bir davranış için yöntem-teknik ve materyallerin kullanılma yeterlilik düzeylerini işaretleyebilecekleri form oluşturulmuştur. Bu formun geliştirilmesinde Sosyal Bilgiler eğitimi alanında iki öğretim üyesinden, Eğitim Programları ve Öğretim ile Ölçme Değerlendirme alanında da birer olmak üzere toplam dört uzmandan yardım ve görüşler alınmıştır. Geliştirilen bu gözlem formlarının kullanıldığı gözlem sürecinde, araştırmacı ile birlikte Sosyal Bilgiler öğretmenliği 4.sınıfta öğrenim gören ve öğretmenlik uygulaması-2 dersini alan iki öğretmen adayı da gözlemci olarak yer almıştır. Gözlemci olarak sürece katılan bu öğretmen adayları süreç hakkında ve kullanılan gözlem formları konusunda araştırmacı tarafından bilgilendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında gözlenen kazanımlar ve gözlem süreleri Tablo 2.’de verilmiştir:

Tablo 2. Gözlenen kazanımlar ve gözlem süreleri

Kazanımlar	Gözlem süresi (Ders saati)
SB.5.6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir	6
SB.5.6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.	6
SB.5.6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.	3
SB.5.6.4. Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir	3
Toplam	18

Tablo 2’de görüldüğü gibi gözlem süreci birinci ve ikinci kazanım için 6, diğer kazanımlar ise 3’er ders saati olmak üzere toplam 18 ders saati olarak gerçekleştirilmiştir.

b. Gözlemci anekdotları

Veri toplama sürecinde gözlemcilerin, sınıf ortamında her kazanıma ait etkinliklere ilişkin gözlem formunda öngörülmeleyen eylemleri ve durumları tespit etmek için ayrıca not tutmaları istenmiştir. Gözlemciler tarafından alınan bu notlar her hafta dersin sonunda toplanmıştır.

c. Görüşme

Bu çalışmada veri çeşitlemesinin bir ayağı olan görüşme, dersin öğretmeni ile yapılmıştır. İnsanların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışmak görüşmenin bu temel amacı çerçevesinde yapılan görüşme “görüşme formu” kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bu nedenle görüşme, insanların öyküleri, betimlemeleri ve düşüncelerine odaklanır. Bizim dışımızdaki insanların sosyal gerçekliği nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek oldukça güçtür. Farklı kişilerin olgu ve olayları anlayış, kavrayış ve değerlendirilme tarzları farklıdır ve kendilerine özgüdür. Bu farklılık araştırmacıları diğer insanların öznel dünyalarını sistematik olarak incelemeye yöneltmiştir. Öğretmen, öğrenci ya da okul yöneticisi gözlenerek onların davranışlarına ulaşılabilir. Ne var ki, görüşme ile davranışların ve kişilerin eylemlerinin bağlamındaki nedenleriyle daha bütünsel anlaşılması mümkündür (Seidman, 1991; Akt. Türnüklü, 2000). Bu çalışmada veri toplama aracı olarak “yarı yapılandırılmış görüşme” kullanılmıştır.

Bu çalışmada görüşme, dersin öğretmeni ile yapılmıştır. Bunun için Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Eğitim Programları ve Öğretim alanında uzman iki öğretim elemanının yardım ve desteği alınarak araştırmanın amacı ve alt problemleri doğrultusunda ders öğretmenin, öğretme-öğrenme süreci değişken ve etkinliklerini planlama, uygulamalarına ilişkin tercih ve görüşlerini belirlemeye hizmet edecek yarı yapılandırılmış aşağıda verilen altı soru belirlenmiştir. Bu sorular hazırlanırken araştırmanın amacına hizmet etmesinin yanı sıra dil ve anlatım yönünden anlaşılabilirliği, içeriklerinin netliği, görüşmeci üzerindeki psikolojik etkileri, cevaplama konusunda yönlendirici olmaması ya da kısa cevaplarla geçiştirilmemesi gibi hususlar dikkate alınmıştır. Bu hususları kontrol etmek için söz konusu görüşme soruları MEB’de görev yapan iki Sosyal Bilgiler öğretmeniyle pilot uygulama yapılmıştır. Bu işlemlerden sonra karar verilen ve görüşme sürecinde kullanılan sorular şunlardır:

1. Derslerinize genel olarak ne tür bir öğretim yolu izliyorsunuz?
2. Derslerinizde ne tür öğretim etkinliklerini, nasıl kullanıyorsunuz?
3. Öğretim etkinliklerinizde kazanım düzeylerini nasıl dikkate alıyorsunuz?
4. Ders işleme sürecinde öğrencilerinizi etkin kılmak için dersin öğretim sürecinde neler yapıyorsunuz?

5. Derslerinizde hangi öğretim yöntem-tekniklerini kullanıyorsunuz? Gerekçeleri nelerdir?
6. Derslerinizde hangi öğretim materyallerini kullanıyorsunuz? Gerekçeleri nelerdir?

Öğretmenin bu sorulara verdiği cevaplar doğrultusunda araştırmacı tarafından sonda amaçlı sorular sorularak elde edilen verilerde derinlik sağlama amaçlanmıştır. Tüm görüşme süreci ses kayıt cihazına alınmıştır.

d. Doküman analizi

Bu araştırmada doküman olarak öğretmenin 5. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi için yaptığı ve okul idaresine onaylattığı ünitelendirilmiş yıllık plan incelenmiştir. Söz konusu bu planın "SB- EVÖA'ında" yer alan kazanımlar, süre, yöntem teknik vb. öğeler açısından ele alınarak taşıdığı nitelikler belirlenmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırma sürecinde kullanılan çeşitli veri toplama araçlarıyla elde edilen veriler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmadan gözlem formuyla elde edilen verilerin çözümlemesinde gözlenen özelliklerin yeterlik düzeylerine ilişkin puanların ortalamaları; gözlemci anekdotları ve görüşme ile toplanan verilerde betimsel analiz; ünitelendirilmiş yıllık planda ise doküman analizi kullanılmıştır. Bu bölümde araştırma sürecinde elde edilen verilerin analizinde izlenen süreçler ve işlemler sırasıyla açıklanmıştır:

a. Gözlem verilerinin çözümlemesi

SB- EVÖA'ındaki her bir kazanım için hazırlanan gözlem formuyla elde edilen veriler yine sadece o kazanımla sınırlı olacak şekilde incelenmiştir. Bu çerçevede gözlenen kazanımı öğretmek için gerçekleştirilen öğretme-öğrenme süreci etkinliklerinde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ile öğretim materyallerinden hangilerinin kullanıldığını ve yeterlilik düzeylerine ilişkin üç gözlemcinin formlarında tespit ettikleri görüşlerin derece puanlarının ortalaması alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda "Çok yeterli =5 puan; Yeterli =4 puan; Orta düzeyde yeterli =3 puan; Yetersiz=2 puan; Çok yetersiz =1 puan olarak dikkate alınmıştır.

b. Gözlemci anekdotları

Gözlemcilerinin süreçte aldıkları notlar (anekdotlar) da betimsel analize tabi tutulmuş, söz konusu bu veriler iki kodlayıcı tarafından kelime, cümle okunup analiz edilmiştir. Bu analizi sonucunda kodlar ve temalar tanımlanmıştır. Daha sonra bu anekdotlardan elde edilen kod ve temalar gözlemcilere teyit ettirilmiştir. Çözümlenen bu verilere ilişkin kodlayıcılar arası tutarlılık (uyum) katsayısı $[15 / (15+4)] \times 100 = ,80$ olarak bulunmuştur.

c. Görüşme verilerinin çözümlenmesi

Görüşme verilerine ait ses kaydı önce yazılı metine çevrilmiştir. Bu metin üzerinde betimsel analiz yapılmıştır. Bu bağlamda öğretmenin görüşleri iki kodlayıcı tarafından kelime, cümle incelenerek kod ve temalar oluşturulmuştur. Daha sonra çözümlenmiş verilerin sonuçları öğretmenle paylaşılarak kendisinin elde edilen kod ve temaları doğrulaması sağlanmıştır. Bu şekilde çözümlenen verilerin kodlayıcılar arası tutarlılık (uyum) katsayısı $[37 / (37+7)] \times 100 = ,84$ olarak hesaplanmıştır.

d. Doküman analizi

Bu araştırmada doküman olarak öğretmenin 5. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi için yaptığı ünitelendirilmiş yıllık plan incelenmiştir. Bu bölümde doküman analizinde izlenen aşamaları ve işlemlerin özellikleri açıklanmıştır.

Forster (1995)' göre doküman analizi sürecinin belli başlı beş aşaması vardır. Bunlar; dokümana ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanmadır (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada doküman olarak öğretmenin hazırladığı ve okul müdürlüğü tarafından eğitim öğretim yılı başında onaylanmış ünitelendirilmiş yıllık plan söz edilen sıra çerçevesinde incelenmiştir.

Ünitelendirilmiş yıllık plan, öğretim yılı süresince, öğretmenin ders vermekle yükümlü olduğu sınıflarda, program uyarınca belli ünite ve konuları hangi aylarda yaklaşık ne kadar zamanda işleneceğini gösteren, ders yılı başında okul yönetimine verilen çalışma planıdır (MEB, 2003). Öğretmenin ünitelendirilmiş yıllık planı analiz edilirken; bu planlarda bulunması gereken bölümler, her bölümün taşıması gereken özellikleri ve düzenleme ilkeleri,

öğretme-öğrenme sürecinin öğeleri, değişkenleri ve bunlara ilişkin ilkeleri ölçütler olarak alınmıştır. Ünitelendirilmiş bir yıllık planda her öğrenme alanı / ünitesi için şu bölümler yer alır (MEB, 2003; Sönmez, 2007; Tanrıseven, 2015):

- **Süre:** Bu bölümde hangi ayda haftada kaç saat ders yapılacağı saptanır.
- **Kazanımlar:** O derste öğrencilere kazandırılması beklenen bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor özellikler dikkate alınarak ilgili dersin öğretim programından belirlenir.
- **Konular:** Bu bölümde yalnızca işlenecek konuların isimlerine yer verilir.
- **Yöntem ve teknikler:** Bu bölümde kazanımların düzeylerine, konu alanının özelliklerine ve haftalık ders saati süresine göre kullanılması uygun olan öğretim stratejileri, yöntem ve tekniklerinin isimleri yazılmaktadır.
- **Eğitim teknolojileri araç ve gereçler:** Derslerin işlenişinde yardımcı olacak, öğretim araç ve materyalleri, yazılı kaynaklar ve canlı kaynakların isimleri yazılır.
- **Değerlendirme:** Bu bölümde hangi haftalarda ne tür değerlendirmelerin yapılacağı belirtilir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenilirliği

Araştırmanın konusu belirlendikten ilgili alanyazın taranmış, veri toplama araçlarının oluşturulmasında ve elde edilen verilerin analiz sürecinde Sosyal Bilgiler eğitimi alanında ve Eğitim Programları ve Öğretim alanında iki, Ölçme değerlendirme alanında bir olmak üzere toplam beş öğretim elemanından uzman yardımı alınmıştır. Ayrıca ders gözlemi sürecinde Sosyal Bilgiler öğretmenlik uygulaması dersine araştırmanın yapıldığı okula giden dördüncü sınıfta öğrenim gören iki öğretmen adayından da yardım alınarak üç gözlemcinin süreçte yer alması sağlanmıştır. Görüşmeler için hem ses kayıt cihazı hem de not alma tekniği (anekdot) birlikte kullanılmıştır. Ses kayıt cihazındaki veriler kâğıda aktarılmış böylece hem veri kaybı önlenmiş hem de veri çözümleme sürecine araştırmacı dışında uzman bir kişi daha dâhil edilerek uyum katsayısı belirlenmiştir. Gözlemci anekdotlarının ve görüşme verilerinin analizleri sonucunda ulaşılan bulgular, öğretmenle paylaşılarak katılımcı teyidi alınmıştır. Gözlemci anekdotlarında yer alan görüşler ile öğretmenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme verilerinin

çözümlemelerine ilişkin kodlayıcılar arası tutarlılık (uyum) katsayısı için Miles ve Huberman'ın (1994)'ın Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100 formülü kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde her kazanım için ayrı ayrı gözlem formları ve gözlemci anekdotlarından elde veriler; dersin öğretmeni ile yapılan görüşme verileri ve yıllık ders planına ilişkin doküman incelemesiyle elde edilen veriler analiz edilerek her bir alt probleme ilişkin bulgular olarak düzenlenmiştir.

SB- EVÖA'ında kullanılan öğretim yöntem-tekniklerine ilişkin bulgular

ÖYT ile ilgili olarak EVÖA'ındaki dört kazanımın her biri için ayrı gözlem formları ile toplanan veriler analiz edilmiştir. Bu çerçevede öğretim yöntem ve teknikleri açısından 1. Kazanım, "Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir" ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. ÖYT açısından birinci kazanım etkinliklerine ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Eğitim, Sağlık Ulaşım, Güvenlik, Adalet, Haberleşme, Barınma, e-devlet ve sivil toplum ile ilgili)	Öğretmenin kullandığı ÖYT'leri ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Anlatım (orta düzeyde)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Örnek olay (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	Anlatım (yetersiz)
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Rol oynama (yeterli)
Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların neler olduğunu açıklaması	
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların isimlerini sayması	Anlatım (yetersiz)
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların görevlerini söylemesi	
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların önemini açıklaması	Soru cevap (orta düzeyde yeterli)
Kurum / sivil toplum kuruluşlarından hangi durumlarda yararlanılacağına örnek vermesi	Anlatım (yetersiz)
Kamu kurum/ sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	Soru cevap (yetersiz)
Diğer derslerle ilişki kurması	Etkinlik gözlenmedi
Örnek olaydan yararlanması	Anlatım ve soru cevap (orta düzeyde)

Derse etkin olarak katılması	Etkinlik gözlenmedi
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	Soru cevap (çok yetersiz)
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	Etkinlik gözlenmedi
Düşüncelerinin ifade etmesi	Anlatım ve soru cevap (orta düzeyde)
Günlük yazması	
Öz değerlendirme (neler öğrendim, vb.) yapması	Etkinlik gözlenmedi
Ürün dosyası oluşturması	
Akran değerlendirme yapması	

Tablo 3'te görüldüğü gibi gözlem formu ile elde edilen veriler dikkate alındığında kavramların tanımını yapmada anlatım yöntemi kullanılmış ve gözlemciler tarafından bu etkinlik orta düzeyde yeterli bulunmuştur. Kavramların tanımını tekrar ettirmede örnek olaydan yararlanmış, ancak yetersiz olarak gözlenmiştir. Yine aynı tabloda öğretmenin kazanımla ilgili öğretim etkinliklerinde ağırlıklı olarak anlatım ve soru cevap kullandığı ve bu etkinliklerin gözlemciler tarafından çoğunlukla yetersiz olarak değerlendirildiği görülmektedir. Öte yandan gözlem formunun amaçladığı, öğrencinin etkin olarak yer aldığı etkinlikler açısından bakıldığında ise, öğrenciler sadece kendilerine öğretmen tarafından verilen birkaç rolü oynama etkinliği dışında aktif olmamışlardır. Öğrenci aktifliğini sağlama yönünden ders süreci çok yetersiz bulunmuştur. Ayrıca bu kazanımla ilgili gözlenecek davranış olarak gözlem formuna tanımlanan altı davranışa ilişkin herhangi bir etkinlik de gözlenmemiştir.

Yine Tabloda görüldüğü gibi öğretmenin, ÖYT seçiminde kazanımın hedef taksonomi düzeylerini dikkate almadığı anlaşılmaktadır (Tablo 3).

2.Kazanım, "Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar" ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'deki ÖYT'ler açısından incelendiğinde, ikinci kazanımla ilgili etkinliklerde öğretmenin ağırlıklı olarak anlatım yöntemi kullandığı, bu yöntemin yeterlilik düzeyi de gözlenen davranışlara göre "yetersiz ile çok yetersiz" arasında değiştiği görülmektedir. Bu yöntemin dışında soru cevap ve örnek olay yöntemlerinin de kullanıldığı görülmekle birlikte yeterlilik düzeylerinin gözlemciler tarafından çok yetersiz olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Tablo 4. ÖYT açısından ikinci kazanım etkinliklerine ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Devlet, merkezi yönetim, yerel yönetim)	Öğretmenin kullandığı ÖYT'ler ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Anlatım ve soru cevap (çok yetersiz)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Anlatım ve soru cevap (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Anlatım (yetersiz)
Yerel yönetim birimlerinin isimlerini sayması	
Yerel yönetim birimlerinin türlerini sıralaması	
Yerel yönetim birimlerinin görevlerini söylemesi	Anlatım ve Örnek olay (yetersiz)
Yerel yönetim birimlerine neden gerek duyulduğunu söylemesi	
Yerel yönetim birimlerinin önemini açıklaması	Anlatım (yetersiz)
Yerel yönetim birimlerinden hangi durumlarda yararlanılacağına örnek vermesi	Anlatım (çok yetersiz)
Yerel yönetim birimlerinin web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	Anlatım (yetersiz)
Diğer derslerle ilişki kurması	Örnek olay (çok yetersiz)
Örnek olaydan yararlanması	
Derse etkin olarak katılması	
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	Etkinlik gözlenmedi
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerinin ifade etmesi	
Günlük yazması	
Öz değerlendirme (neler öğrendim, vb.) yapması	
Ürün dosyası oluşturması	
Akran değerlendirme yapması	

Ayrıca gözlem formunun amaçladığı, öğrencinin aktif olarak yer aldığı etkinlikler açısından bakıldığında ise verilen bir örnek olay üzerinde soru cevap etkinliği gözlenmiş olmasına rağmen, bu etkinlik “çok yetersiz” düzeyde değerlendirilmiştir. Yine bu kazanım çerçevesinde gözlenmesi planlanan, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi, işbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması, düşüncelerinin ifade etmesi, günlük yazması, öz değerlendirme (neler öğrendim, vb.) yapması, ürün dosyası oluşturması, akran değerlendirme yapması şeklinde gözlem formunda yer alan yedi davranışa ilişkin herhangi bir etkinlik de gözlenmemiştir. Öğretmenin ÖYT seçiminde kazanımın hedef taksonomisi açısından düzeyini dikkate almadığı görülmektedir (Tablo 4).

Özetle ikinci kazanımla ilgili olarak kullanılan öğretim yöntem ve Teknikleri hem kazanımın taksonomi düzeyine uygunluğu hem de öğrenci aktifliğini sağlama yönünden çok yetersiz bulunmuştur.

3.Kazanım, “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir:

Tablo 5. ÖYT açısından üçüncü kazanım etkinliklerine ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Temel hak, Katılım hakkı, Düşünce özgürlüğü, Özgürlük kavramları)	Öğretmenin kullandığı ÖYT’ler ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Anlatım (orta düzeyde yeterli)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Anlatım ve örnek olay (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	Anlatım (yetersiz)
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Soru cevap (çok yetersiz)
Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların neler olduğunu açıklaması	
Temel haklarının isimlerini sayması	Anlatım (yetersiz)
Temel haklarının yasal dayanaklarını söylemesi	
Temel haklarının ne işe yaradığını /ne fayda sağladığını söylemesi	Anlatım ve soru cevap (çok yetersiz)
Temel haklarının önemini açıklaması	
Temel haklarının sağladığı faydalara örnek vermesi	Anlatım (yetersiz)
Temel hakları ile ilgili durumlarda web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	
Diğer derslerle ilişki kurması	Soru cevap (çok yetersiz)
Örnek olaydan yararlanması	Örnek olay (çok yetersiz)
Derse etkin olarak katılması	Soru cevap (yetersiz)
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerini ifade etmesi	Etkinlik gözlenmedi
Günlük yazması /öz değerlendirme yapması	
Ürün dosyası oluşturması /akran değerlendirme yapması	

Tablo 5’deki üçüncü kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem sonuçları incelendiğinde öğretmenin “yetersiz ile çok yetersiz” arasında gözlenen anlatım yöntemini yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Bu kazanımın öğretme-öğrenme sürecinde sıklık açısından ikinci sırada soru-cevap yöntemi “çok yetersiz” olarak gözlenmiştir. Sadece kavramların tanımını tekrar etmede ise örnek olaydan yararlanılmış, ancak bu yöntemin kullanım yeterliliği de “yetersiz” bulunmuştur. Yine bu kazanımla ilgili gözlenmesi

beklenen davranışlardan öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi, işbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması, düşüncelerini ifade etmesi, sürece yönelik bireysel değerlendirme vb. yedi davranışa ilişkin herhangi bir etkinlik gözlenmemiştir. Tablo 5’te görüldüğü gibi öğretmenin bu kazanım açısından da ÖYT seçiminde kazanımın ve ilgili davranışlarının taksonomi düzeylerini dikkate alınmadığı gözlenmektedir.

4.Kazanım, “Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir” ile ilgili olarak elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6. ÖYT açısından dördüncü kazanım etkinliklerine ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Egemenlik, millî egemenlik, milli bağımsızlık, bayrak)	Öğretmenin kullandığı ÖYT’ler ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Anlatım (yetersiz)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Anlatım ve soru cevap (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	(yetersiz)
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Anlatım (yetersiz)
Bayrak kanununda yer alan özellikleri söylemesi	Anlatım (orta düzeyde)
Bayrağın önemini açıklaması	Anlatım (orta düzeyde)
İstiklal Marşı’nın kim tarafından yazıldığını söylemesi	Anlatım (yetersiz)
İstiklal Marşı’nın hangi koşullarda kabul edildiğini söylemesi	Anlatım (yetersiz)
İstiklal Marşı’nın anlamını açıklaması	Anlatım (orta düzeyde)
İstiklal Marşı’nın önemini açıklaması	Anlatım (orta düzeyde)
Bayrağımız ve İstiklal Marşı’mıza nasıl davranılacağını göstermesi	yeterli)
Diğer derslerle ilişki kurması	
Örnek olaydan yararlanması	
Derse etkin olarak katılması	
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	Etkinlik gözlenmedi
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerini ifade etmesi	
Günlük yazması / öz değerlendirme yapması	
Ürün dosyası oluşturması /akran değerlendirme yapması	

Tablo 6’deki dördüncü kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem sonuçları incelendiğinde öğretmenin ağırlıklı olarak anlatım yöntemi kullandığı bu yöntemin yeterliliği gözlenen davranışlara göre “orta düzeyde yeterli ile çok yetersiz” arasında değiştiği görülmektedir. Anlatım yönteminin yansıra öğretmenin soru cevap yöntemini de kullandığı ve gözlemciler tarafından “yetersiz” düzeyde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kazanımla ilgili

etkinliklerde öğrencilerde gözlenmesi beklenen “diğer derslerle ilişki kurması, örnek olaydan yararlanması, derse etkin olarak katılması, üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi, işbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması, düşüncelerinin ifade etmesi ve sürece yönelik bireysel değerlendirmeler vb. 10 davranışla ilgili etkinlikler ise gözlenmemiştir.

Dördüncü kazanımla ilgili olarak da diğer üç kazanımda olduğu gibi öğretmenin kazanımın taksonomi düzeyine uygun yöntem ve teknikler seçmediği görülmektedir.

SB-EVÖA’ında kullanılan öğretim materyallerine ilişkin bulgular

Bu alt problemle ilgili olarak SB- EVÖA’daki dört kazanımla ilgili öğretme- öğrenme süreci etkinliklerinde kullanılan öğretim materyallerinin neler olduğu ve yeterlik düzeylerine ilişkin bulgular sırasıyla aşağıda yer almıştır.

1.Kazanım “Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir” kazanımı ile ilgili bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. ÖM açısından birinci kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Eğitim, Sağlık Ulaşım, Güvenlik, Adalet, Haberleşme, Barınma, e-devlet ve sivil toplum ile ilgili)	Öğretmenin kullandığı ÖM’ler ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Ders kitabı (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların neler olduğunu açıklaması	
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların isimlerini sayması	Ders kitabı (yetersiz)
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların görevlerini söylemesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Kamu kurum / sivil toplum kuruluşların önemini açıklaması	Ders kitabı (çok yetersiz)
Kurum / sivil toplum kuruluşlarından hangi durumlarda yararlanılacağına örnek vermesi	Materyal gözlenmedi
Kamu kurum/ sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	Akıllı tahta (video izleme) (orta düzeyde yeterli)
Diğer derslerle ilişki kurması	

Örnek olaydan yararlanması	Materyal kullanımı gözlenmedi
Derse etkin olarak katılması	
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerini ifade etmesi	
Günlük yazması /öz değerlendirme (neler öğrendim... vb.) yapması	
Ürün dosyası oluşturması / akran değerlendirme yapması	

Tablo 7'deki ÖM'leri açısından birinci kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem sonuçları incelendiğinde öğretme-öğrenme sürecinde öğretmenin ders kitabına bağlı kaldığı anlaşılmakta ve bu materyalin kullanımı, gözlemciler tarafından "yetersiz ile çok yetersiz" arasında değerlendirilmiştir. Gözlem formunda bu kazanımla ilgili olarak tanımlanan "kamu kurum/ sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi" davranışında öğretmen akıllı tahtayı video gösterimi amaçlı kullanmıştır. Akıllı tahtanın bu şekilde kullanımını gözlemciler orta düzeyde yeterli olarak değerlendirmiştir.

Yine Tablo 7'de görüldüğü gibi gözlenmesi amacıyla tanımlanan 20 davranıştan (ilk dokuzunda ders kitabı ve onuncusunda akıllı tahta olmak üzere toplam) ilk 10 davranışta materyal kullanımı gözlenirken, son 10 davranışta (öğrencilerin diğer derslerle ilişki kurması, örnek olaydan yararlanması, derse etkin olarak katılması, üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi vb.) öğretmen materyal kullanmamıştır.

2.Kazanım, "Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar" ile ilgili materyal kullanımına ilişkin bulgular Tablo 8'de verilmiştir:

Tablo 8. ÖM açısından ikinci kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Devlet, merkezi yönetim, yerel yönetim)	Öğretmenin kullandığı ÖM'leri ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Yazı tahtası (çok yetersiz)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Yazı tahtası (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	Yazı tahtası ve ders kitabı (çok yetersiz)
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Ders kitabı (yetersiz)
Yerel yönetim birimlerinin isimlerini sayması	
Yerel yönetim birimlerinin türlerini sıralaması	
Yerel yönetim birimlerinin görevlerini söylemesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Yerel yönetim birimlerine neden gerek duyulduğunu söylemesi	
Yerel yönetim birimlerinin önemini açıklaması	
Yerel yönetim birimlerinden hangi durumlarda yararlanılacağına örnek vermesi	
Yerel yönetim birimlerinin web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	
Diğer derslerle ilişki kurması	Materyal kullanımı gözlenmedi
Örnek olaydan yararlanması	
Derse etkin olarak katılması	
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerinin ifade etmesi / Günlük yazması	
Öz değerlendirme (neler öğrendim, vb.) yapması	
Ürün dosyası oluşturması / Akran değerlendirme yapması	

İkinci kazanım olan “Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar” ile ilgili materyal kullanımına ilişkin Tablo 8’deki gözlem sonuçları dikkate alındığında, öğretmenin materyal olarak çoğunlukla ders kitabı kullandığı anlaşılmaktadır. Ders kitabının kullanımı da gözlemciler tarafından “yetersiz ile çok yeteriz” arasında gözlenmiştir. Bunun dışında öğretmenin “kazanımla ilgili kavramların tanımını yaptırma, bu tanımları öğrencilere tekrar ettirme ve deftere yazdırma etkinliklerinde yazı tahtasından yararlandığı gözlenmektedir. Ancak gözlemcilere göre yazı tahtasının bu amaçla kullanımları “yetersiz ile çok yetersiz” arasında değerlendirilmiştir. Öte yandan ilk kazanımda olduğu gibi bu kazanımda da gözlem formunda tanımlanan 20 davranıştan ilk 10 davranışta materyal kullanımı gözlenirken son 10 davranışta öğretmenin materyal kullanmadığı görülmektedir.

3.Kazanım, “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” ile ilgili materyal kullanımına ilişkin bulgular Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9. ÖM açısından üçüncü kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin bulgular

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Temel hak, Katılım hakkı, Düşünce özgürlüğü, Özgürlük kavramları)	Öğretmenin kullandığı ÖM’leri ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	Ders kitabı (orta düzeyde)
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Ders kitabı (yetersiz)
Kavramların tanımını deftere yazması	
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların neler olduğunu açıklaması	
Temel haklarının isimlerini sayması	Ders kitabı (yetersiz)
Temel haklarının yasal dayanaklarını söylemesi	
Temel haklarının ne işe yaradığını /ne fayda sağladığını söylemesi	
Temel haklarının önemini açıklaması	
Temel haklarının sağladığı faydalara örnek vermesi	
Temel hakları ile ilgili durumlarda web sitelerinden nasıl yararlanılacağını göstermesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Diğer derslerle ilişki kurması	
Örnek olaydan yararlanması	
Derse etkin olarak katılması	Yazı tahtası (yetersiz)
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	
Düşüncelerini ifade etmesi	
Günlük yazması /	Materyal kullanımı
Öz değerlendirme yapması	gözlenmedi
Ürün dosyası oluşturması	
Akran değerlendirme yapması	

Tablo 9’daki bulgular incelendiğinde “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” kazanımı etkinlerinde tanımlanan toplam 21 davranışın ilk 14’ünde materyal kullanımı gözlenirken son yedisinde gözlenememiştir. Öğretmenin ilk 14 davranışla ilgili etkinliklerin 13’ünde kullandığı materyal ise sadece ders kitabı olduğu görülmektedir. Ders kitabının bu kullanımına ilişkin yeterli düzeyleri gözlemci değerlendirmelerinde “orta düzeyde yeterli ile çok yetersiz” arasında değişmektedir.

4.Kazanım: “Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir” ile ilgili materyal kullanımına ilişkin bulgular Tablo 10’da verilmiştir:

Tablo 10. ÖM açısından dördüncü kazanımla ilgili etkinliklere ilişkin gözlem bulguları

Kazanımla ilgili olarak öğrencilerin; (Egemenlik, millî egemenlik, millî bağımsızlık, bayrak)	Öğretmenin kullandığı ÖM'leri ve düzeyleri
Kavramların tanımını yapması	
Kavramların tanımını tekrar etmesi	Ders kitabı (orta düzeyde yeterli)
Kavramların tanımını deftere yazması	
Kavramlara günlük yaşamdan örnek vermesi	Ders kitabı (çok yetersiz)
Bayrak kanununda yer alan özellikleri söylemesi	Ders kitabı (yetersiz)
Bayrağın önemini açıklaması	Ders kitabı (orta düzeyde yeterli)
İstiklal Marşı'nın kim tarafından yazıldığını söylemesi	Ders kitabı (yetersiz)
İstiklal Marşı'nın hangi koşullarda kabul edildiğini söylemesi	
İstiklal Marşı'nın anlamını açıklaması	Ders kitabı (orta düzeyde yeterli)
İstiklal Marşı'nın önemini açıklaması	
Bayrağımız ve İstiklal Marşı'mıza nasıl davranılacağını göstermesi	
Diğer derslerle ilişki kurması	
Örnek olaydan yararlanması	
Derse etkin olarak katılması	
Üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi	
İşbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması	Materyal kullanımı gözlenmedi
Düşüncelerini ifade etmesi	
Günlük yazması	
Öz değerlendirme (neler öğrendim, vb.) yapması	
Ürün dosyası oluşturması	
Akran değerlendirme yapması	

Tablo 10'da "Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir" kazanımı ile ilgili etkinliklerde öğretmen tarafından kullanılan materyallere ilişkin bulgular dikkate alındığında gözlem formunda tanımlanan 21 davranışın ilk 11'inde ders kitabı kullandığı görülmektedir. Bu 11 davranışla ilgili etkinliklerde ders kitabı kullanımı ile ilgili olarak gözlemcilerin değerlendirmeleri "orta düzeyde yeterli ile çok yetersiz" arasında değişmektedir. Geri kalan diğer 10 davranışla ilgili olarak herhangi bir materyal kullanımına rastlanmamıştır.

SB- EVÖA'ı etkinliklerine yönelik gözlemci anekdotlarından elde edilen bulgular

Gözlemcilerin, gözlem formu dışında altı haftalık gözlem süresince derslerin işlenişi ile ilgili olarak tuttıkları kendi anekdotlardan elde edilen tema ve kodlar Tablo 11'de verilmiştir:

Tablo 11'e göre gözlemci anekdotlarından öğretme-öğrenme süreçlerinin iki temel boyutu olan ders öncesi ve ders süreci temaları elde edilmiştir. Ders süreci teması da kendi içinde öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim materyali, zaman yönetimi ve iletişim-etkileşim alt temaları elde edilmiştir.

Tablo 11. Gözlemci anekdotlarından elde edilen bulgular

A. Ders öncesi	B3. Öğretmenin zaman yönetimi
Öğretmenin derse hazırlıklı gelmemesi	Ders süresini yönetememe
Öğrenci konuları araştırıp not alarak gelmesi	Derse geç gelme (20 dk)
B. Ders süreci	Bir kavramla bir ders saatini bitirme (Gereksiz ayrıntılara girme)
B1. Öğretim yöntem ve teknikleri	Konuları zamanında yetiştirememe
Düz anlatım kullanma	Kendi hayatını öne çıkarma
Soru cevap kullanma	B4. İletişim -etkileşim
Konuyu kitaptan tekrar yazdırma	Öğrencinin pasif kalması
Bir konu anlaşılmadan diğerine geçme	Öğrencinin anlamadığını soramaması
B2. Öğretim Materyali	Öğretmenin kaba ifadeler kullanması
Ders kitabı (Konu özetli soru bankası)	Öğretmenin gereksiz ve ani tepkiler verme
Yazı tahtası	Öğretmenin konu dışına çok çıkma
Akıllı tahta (çok az)	

Ders öncesi temasında “öğretmenin derse gelmeden önce hazırlık yapmadığı” gözlemcilerde yaygın bir kanaat oluştururken, öğrencilerin konuları önceden (özellikle internetten) araştırıp not alarak geldikleri görülmüştür. Öğretim yöntem ve teknikleri alt teması altında ise birinci alt problemde yer alan dört kazanımda da gözlemlendiği gibi öğretmenin düz anlatım ve soru cevap uygulamalarını çok yoğun olarak kullandığı gözlemci anekdotlarında da vurgulanmaktadır. Ders öncesi temasında da söz edildiği gibi derse konuları araştırıp not alarak gelen öğrencilere öğretmenin konuyu “özetli soru bankası kitabından okuyarak tekrar yazdırdığı” ve “öğrencilerin bir konuyu tam olarak anlayamadan öğretmen tarafından başka bir konuya geçildiği” gözlemci anekdotlarında yer almaktadır.

Öğretim materyali alt teması altında da ikinci alt problemde yer alan dört kazanımla ilgili bulgularda da ulaşıldığı gibi öğretmenin tüm derslerinin neredeyse tamamında sadece “konu özetli soru bankası ders kitabı ve yazı tahtası” kullandığı; çok nadiren de akıllı tahtadan yararlandığı tespit edilmiştir. Zaman yöntemi alt temasında ise gözlemcilerin anekdotlarında öğretmenin ders süresini çok iyi yönetemediği, bazı derslere yaklaşık 20 dakika geç kaldığı, gereksiz ayrıntılarla bir ders saatinin tamamını harcadığı,

ders sürecinde konu dışına çok çıkarak ilgisiz konularla (özellikle kendi hayatıyla) zaman kaybetmekte ve konuları zamanında yetiştiremediği belirtilmektedir.

İletişim-etkileşim alt temasında öğrencilerin ders sürecinde pasif olması, anlamadığı yerleri soramaması, öğretmenin kullandığı dilin kaba oluşu; gereksiz şekilde ani tepkiler vermesi ve çok sık bir şekilde konu dışına çıkarak hem dikkatleri dağıtması hem de süreyi etkili kullanamaması gibi bulgular gözlemcilerin aldığı notlar arasında dikkat çekmektedir. Gözlemci anekdotlarından elde edilen görüşlerden bazıları doğrudan alıntı yapılarak aşağıda verilmiştir:

“Öğretmen dersi işlerken sadece konu özetli soru bankası kullanıyor (Gözlemci 2)

“Öğrenciler dersten önce konuyu araştırıp, defterlerine notları alıyorlar. Öğretmen aynı konuyu kitaptan bakarak tekrardan yazdırıyor” (Gözlemci 1).

“Öğretmen, derste öğrenciler tam olarak o konuyu anlamadan başka bir konuya geçiyor. Öğrenciler konuyu anlamayınca hoca sinirleniyor ve sinirini biz orada olduğumuz için bastırmaya çalışıyor” (Gözlemci 3)

“Öğretmen derse tam hazırlık yaparak gelmiyor. Derste sadece klasik teknikler olan düz anlatım ve soru cevap tekniklerini kullanıyor. Dersin bitiş sürelerini bilmediği için derste zaman yönetimi konusunda sıkıntı yaşıyor” (Gözlemci 1)

“Derse geç giriyor ve ders konuları bu yüzden yetiştirilmiyor. Öğretim tekniği olarak sadece düz anlatım ve soru cevap kullanıyor” (Gözlemci 3)

SB- EVÖA ile ilgili öğretmenin yıllık plandan elde edilen bulgular

Bu alt problem kapsamında da öğretmenin 2018-2019 eğitim öğretim yıllık planı incelendiğinde Şekil 1.de verilen ana bölümlerden oluştuğu görülmektedir.

Şekil 1’de görüldüğü gibi 2018-2019 eğitim öğretim yılı Sosyal Bilgiler ünitesinde sunulmuş yıllık planının başında okulun adı, hangi yıla ait olduğu ve dersin adı yer almaktadır. Alt satırlarında bu yıllık planın genel ağ üzerinden Milli Eğitim Bakanlığının hangi adresine yüklenmesi gerektiği bilgisi ve öğrenme alanı bölümü yer almaktadır. Söz konusu yıllık plan “hafta, ders saati, konu, kazanımlar, Atatürkçülükle ilgili konular, değerler eğitimi, kullanılan eğitim teknolojileri, araç ve gereçleri, öğrenme-öğretme yöntem ve teknikleri ile belirli gün ve haftalar olmak üzere toplam on sütundan oluşan bölümlere ayrılmıştır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Kazanımlarına İlişkin Eğitim Durumlarının İncelenmesi: Durum Çalışması

... Ortaokulu 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Ünitelendirilmiş Yıllık Planı										
Bu yıllık plan http://e-mufredat.meb.gov.tr genel ağ adresindeki "Yıllık Plan modülüne de haftalık ana şablon olarak yüklenecektir.										
Öğrenme alanı.....										
Ay	Hafta	Ders Saati	Konu	Kazanımlar	Atatürkçülükle ilgili konular	Değerler Eğitimi	Kullanılan Eğitim Teknolojiler, Arac ve Gere-	Öğrenme Öğretme Yöntem ve	Belirli Gün ve	Haftalar

Şekil 1. 2018-2019 Eğitim öğretim yılı Sosyal Bilgiler dersi ünitelendirilmiş yıllık planı

Alt problem doğrultusunda 2018-2019 Eğitim Öğretim Sosyal Bilgiler yıllık planında EVÖA'yla ilgili bölüm ele alındığında gözlenen konu başlıkları ve içerikleri Tablo 12'de verilmiştir.

EVÖA'ndaki yıllık plan bölümleri ve içeriklerinin yer aldığı Tablo 12'i incelendiğinde söz konusu öğrenme alanının Nisan ayının ikinci haftası ile Mayıs ayının ilk haftası arasında, her kazanım için 3'er saat olmak üzere toplam dört hafta ve 12 saat olarak planlandığı görülmektedir. Ancak gözlem sürecinde bu zaman planlaması, öğretmenin zaman yönetimindeki izlediği yaklaşım nedeniyle 1 ve 2. kazanımlar için 6'şar saat, 3 ve 4. kazanımlar için 3'er saat olmak üzere toplam 18 saat ve altı haftaya sarkmış olarak gerçekleşmiştir.

EVÖA'ında "Konu, Kazanımlar Atatürkçülükle ilgili konular, Değerler eğitimi" başlıkları Millî Eğitim Bakanlığının 2018 5. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan içerik ve başlıklarla birebir aynı olarak düzenlendiği görülmektedir.

Kullanılan eğitim teknolojileri, araç ve gereçleri başlığı altında "Akıllı Tahta EBA" ifadesi yer almaktadır. Ancak gözlem sürecinde öğretmen bu uygulamayı çok nadir düzeyde kullanmıştır. Yıllık planda yer alan diğer öğrenme alanlarına göz atıldığında hepsinde de aynı ifadenin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ifade sadece EVÖA'na ait değildir. Öte yandan, öğretmenin ders sürecinde çok yoğun olarak kullandığı ders kitabı ve yazı tahtasına yıllık planın bu bölümünde yer verilmemiştir.

Yine bölümde alanyazında Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılabileceği önerilen çok çeşitli sayıda materyallerden (anlam çözümleme /karşılaştırma

tabloları, bilmece, bulmaca çalışma yaprağı kavram haritaları internet kullanımı, gazete ve dergilerden yararlanma, bilgisayar ve internet teknolojileri, kaynak kişi, iki ve üç boyutlu görseller vb.) söz edilirken bu araştırma sürecinde hiçbirinin kullanımına rastlanmamıştır.

Tablo 12. Yıllık planda SB- EVÖA'na ilişkin konu başlıkları ve içerikleri

Ay ve hafta,	Nisan'ın 2.hafta ile Mayıs'ın ilk haftası
Ders saati	Her kazanım için 3'er saat (3x4= toplam 12 saat)
Konu	Halka hizmet veren kurumlar Yaşadığım yerin yönetimi Temel haklarımızı öğrenelim Bayrağımız ve İstiklal Marşı
Kazanımlar	1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir 2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. 4. Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir
Atatürkçülükle ilgili konular,	4. Kazanımda "Atatürk'ün bağımsızlığa verdiği önem vurgulanacaktır."
Değerler eğitimi	1.Kazanım için: Özgürlük, Bağımsızlık, Çalışkanlık, Duyarlılık, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Vatanseverlik, Yardımseverlik; 2.Kazanım için: çalışkanlık, duyarlılık, sorumluluk, 3.Kazanım için: Dayanışma, Sorumluluk, Duyarlılık, Eşitlik, Özgürlük, Yardımseverlik; Saygı, Sevgi, 4. Kazanım için: Bağımsızlık, Vatanseverlik, Duyarlılık, Özgürlük, Sorumluluk,
Kullanılan eğitim teknolojileri, araç ve gereçleri,	Akıllı tahta EBA
Öğrenme-öğretme yöntem ve teknikleri	Anlatım, soru-cevap, gezi-gözlem tartışma (panel, münazara, forum vb) örnek olay, beyin fırtınası, bireysel çalışma, grupla çalışma, problem çözme, kaynak kişilerden yararlanma, gösteri, drama ve rol yapma, altı şapka teknikleri
Belirli gün ve haftalar	Kut'ül Amare Zaferi

EVÖA'ında öğrenme-öğretme yöntem ve teknikleri başlığı altında "anlatım, soru-cevap, gezi-gözlem tartışma (panel, münazara, forum vb) örnek olay, beyin fırtınası, bireysel çalışma, grupla çalışma, problem çözme, kaynak kişilerden yararlanma, gösteri, drama ve rol yapma, altı şapka teknikleri" listelenmiştir. Ancak gözlem sürecinde öğretmenin çok yoğun şekilde anlatım ve soru cevap yöntemi kullandığı, az da olsa (kitapta yer alan) örnek olaylardan yararlandığı, çok nadir olarak da öğrencilere rol vererek rol oynama yaptırdığı görülmüştür. Ancak bu yöntemlerin etkililikleri gözlemciler

tarafından genel olarak “yetersiz ya da çok yetersiz” bulunsa da öğretmenin anlatım, soru cevap, örnek olay, rol oynama dışındaki yöntem ve teknikleri hiç kullanmadığı gözlenmiştir. Ayrıca söz konusu öğrenme alanında öğretim yöntem ve teknikleri, planın ilgili sütununda liste şeklinde yazılmış olup konuların ve kazanım düzeylerinin dikkate alınmadığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Başka bir ifade ile öğretmen tarafından yöntem teknik isimleri konunun ve kazanımların özellikleri dikkate alınmadan yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan yıllık planda yer alan diğer öğrenme alanlarına da bakıldığında ÖYT başlıkları altında hep “aynı liste içeriğinin” kopyalanıp yapıştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla EVÖA’ı için yazılan ÖYT isimlerinin sadece bu öğrenme alanına özgü olmadığı görülmektedir. Alinyasında hem Sosyal Bilgiler öğretiminde hem de genel olarak öğretme-öğrenme sürecinde öğrencinin daha etkin olabileceği çok sayıda yöntem ve teknik çeşitliliği varken ne yıllık planın genelinde ne de EVÖA’ı boyutunda söz konusu bu çeşitlilik gözlenmemiştir.

SB- EVÖA ile ilgili olarak öğretmenin görüşlerinden elde edilen bulgular

Bu alt problem kapsamında dersin öğretmeni ile yapılan görüşme kaydı analiz edilerek elde edilen tema ve kodlar Tablo 13’de verilmiştir:

EVÖA’ındaki öğretme-öğrenme etkinlikleri doğrultusunda dersin öğretmeni ile yapılan görüşme verilerinin analizi sonucunda Tablo 13’de görüldüğü gibi “programın genel özellikleri, öğrenci nitelikleri ve dersin işlenişi” olmak üzere üç tema orta çıkmıştır.

Programın genel özellikleri teması altında öğretmen, SBDÖP’nin olumlu ve olumsuz yönlerini belirterek, geliştirilmesi düşünülen programlarda dikkate alınması için öneriler sunmuştur. Bu kapsamda öğretmen, programın olumlu özellikleri olarak; içeriğinin basit, görsel unsurlarla desteklenmesi ve bilgilerin somu şekilde sunumu olarak belirtirken; ders içeriğinin bir tarih, bir coğrafya, bir vatandaşlık konusu şeklinde sıralanmasını, bazı ünitelerin öğrencilerin sınıf düzeyinin üstünde olmasını, içerikteki bilgilerin öğrencilerin günlük yaşamları ile ilişkili olmadığı yönünde eleştiriler dile getirmiştir.

Tablo 13. EVÖA'ı ile ilgili olarak öğretmenin görüşlerinden elde edilen bulgular

1. Genel olarak programın	3. Ders işlenişi
A. Olumlu yönleri	Sadece düz anlatım kullanması
İçeriklerin somutlaştırılmış olması	Öğrenci alışkanlıkları okuma-yazma olması
Görsel unsurlarla desteklenmesi	Düz anlatıma dayalı somutlaştırma yapması
Program çok iyi ve basit olması	Puzzle kullanması (Haritada illeri yerleştirme)
B. Olumsuz yönleri	Farklı yöntemlerin işe yaramayacağını düşünmesi
İlkçağ uygarlıkları ünitesinin erken olması	Ünite özetlerini fotokopi olarak vermesi
İçeriğin tarih, coğrafya ve vatandaşlık şeklinde sıralanması	Şarkı kullanması
Okulundaki öğrencilerin seviyesine göre uygun değil	Öğrencilere isim vermesi (konuyla ilgili kavram, yer vb.)
Program içeriği çok yüklü ve saat yetersiz	Şemalaştırma etkinlikleri yapması
Bilgiler öğrencilerin günlük yaşamı desteklemiyor	Okulun materyal yetersizliği olması
Programların çok sık değişmesi	Benzetmeler kullanması
C. Program hazırlamada öneriler	Ödev uygulaması olmaması
Okulun bulunduğu çevrenin dikkate alınması	Yapılan her şey okulda kalmaması
Öğrenci özelliklerinin dikkate alınması	EBA, akıllı tahta, video kullanması
Aile özelliklerinin dikkate alınması	Yarınlarda amacın öğrenmek değil, kazanmak olması
Sosyo ekonomik özellikler dikkate alınması	Farklı yöntemlerin işe yaramayacağını düşünmesi
İçeriğin tarih, coğrafya ve vatandaşlık olarak ayrılması	Sınava yönelik özetli soru bankası kitabı kullanılması
Ders saatlerinin artırılması	
2. Öğrenci nitelikleri	
Öğrenci seviyesinin düşük olması	
Sınav odaklı düşünmesi	
Sadece ezberleyerek öğrenmesi	
Çoktan seçmeli test mantığında olması	
Tartışma, yorum yapamaması	
Farklı açılardan düşünememesi	
Hayata geçirememesi (İlişkilendirme, örneklendirme)	
Okuma ve yazma ağırlıklı öğrenme isteğinde olması	
Öğrencinin almaya açık olmaması	
Az bilgiyle yetinme isteği	
Derse katılım istekleri çok düşük olması	
Öğrenciye öğrenmede ailenin destek sağlamaması	

Bunun yanında öğretmen, yeni programların hazırlanmasında, ders içeriğinin temel disiplinlere ayrılması gerektiğini; okul, öğrenci, aile vb. temel öğelerin özelliklerinin de dikkate alınması gerektiği vurgulamıştır. Öğrenci nitelikleri temasında öğretmen; öğrencilerin nitelik ve beklentilerinin düşük olduğunu, sınav odaklı ve test mantığında düşündüklerini, anlamak yerine

ezberlemeyi tercih ettiklerini, bilgileri günlük yaşama geçiremediklerini, farklı düşünme, tartışma, yorumlama, örneklendirme, ilişkilendirme vb. zihinsel süreç etkinliklerinde iyi olmadıklarını, az bilgiyle yetinme çabası içinde olduklarını ifade etmektedir.

Ders işleniş teması altında ise öğretmen, deneyimleri sonucunda farklı yöntemler kullanmanın işe yaramayacağını düşündüğünü ve öğrencilerin temel öğrenme alışkanlarının okuma ve yazma olması nedeniyle, derslerinde düz anlatım yöntemini kullandığını belirtmektedir. Derslerinde okulunda materyal yetersizliği olmasına, rağmen düz anlatıma dayalı somutlaştırma, şarkı, şema, benzetme, puzzle kullanma, özet fotokopileri verme, EBA ve akıllı tahtadan yararlandığını, ders kitabı yerine de sınavlara yönelik konu özetli soru bankası kullandığını söylemektedir. Ödev uygulamasının yasak olması nedeniyle sınıf içi öğrenme etkinliklerinin sınıfta kaldığını, günlük hayata yansımadığından söz etmektedir. Bu tema ve kodların elde edildiği ders öğretmenin görüşlerini yansıtan bazı ifadeler doğrudan alıntı yapılarak aşağıda verilmiştir:

“...ilkçağ uygarlıkları konusu çocuklar tarafından sadece ezberlenebiliyor, daha akılda kalıcı etkinlikler yapamıyoruz, isimleri telaffuz etmekte zorlanıyorlar, yüzyıl olarak düşünemiyorlar ve uygarlıkların nerede kurulduğunu algılamakta zorlanıyorlar. Öğrencilerin seviyesine göre erken...”

“Yeni programların öğrenci merkezli, öğrenci ihtiyaçlarını karşılama vb. özellikleri konusunda ikilemde kalıyorum, programı kötülemek de istemiyorum, ama okulun bulunduğu çevrenin gereği öğrenciler donanımlı gelmediği için bu programdaki kazanımların çok azını alabiliyor.”

“Etkin vatandaşlık hayatla iç içe ...ama çocukların aklında ailede büyüklerinden duydukları kalıyor... örneğin, gündemde seçim olduğu için biliyorlar... Valinin, kaymakamın seçimle işbaşına geldiğini düşünüyorlar. X kişisi buradan aday olmuş, şuradan aday olmuş, duyuyorlar... şimdi ilin en üst düzey yönetici kim diye sorsanız “muhtar” derler. Mahallesinde, ailesinde en çok onu konuşuyor, onunla haşır neşir oluyor, TV’den onu duyuyor, öyle düşünüyorlar...”

“Öğrencilerin ve ailelerinin beklentileri çok düşük... günlük hayatta kullanılacak “çok az bir bilgi yeter” diyorlar. Bir ilçede çalışırken bu programın aynısını orada da işledim. Gayet sorumlu veliler olduğu için program çok güzel aktı gerçekten. Çocukların seviyesine uygun, çocuklar soruyu çözer, etkinlikleri yapardı, yapamadıkları soruları bana getirirlerdi. Ya da kaymakam mı daha yetkili ilçe milli eğitim

müdürü mü? Ayırt edebiliyordu. Çünkü onları okullarında görebiliyorlardı ve de küçük bir yer olduğu için bunları sorguluyorlardı...”

“Öğrenci dersteki konuları hayatında kullanabileceğini düşünmüyor, sadece ders konusu olarak görüyor. Vali ve belediye başkanını yardıma muhtaç insanlara yardım eden kişi olarak görüyor... onlardan yardım aldıkları için... İşine geldiğini öğrenecek, istediği kadar öğrenecek, ihtiyacı olanı merak ediyor... hedefleri çok yüksek değil...”

“...Program aslında güzel... basit... burada da öğrenci biraz fazla boş. Ezberden uzaklaşalım dedikçe biraz boş bırakmış oluyoruz. Ödev yok mesela... sınıfta somutlaştırırsın mesela... ama onunla ilgili bir ödev hazırlamasını istersen daha kalıcı olabilir... ödev yok. Bazı öğrenciler kendi isteklerine göre önceden hazırlanıp geliyor...”

“...Drama etkinliklerinden çok etkilendiklerini düşündüm... dersler sıkıcı... Derste eğlence istiyorlar. Kolay sunsan bile öğrenciler daha kolay istiyor... üç dört öğrencinin dışında kalıcı öğrenme sağlanamıyor...”

“Çocukların derslerini günlük olarak tekrar etmeleri gerektiğini anlatamıyorum.... Testlerle, örneklerle desteklemek gerektiğini söylüyorum, ama ders derste kalıyor, yazılıya bir gün kala çalışılıyor.”

“Sınavları çok yakından takip eden bir Sosyal Bilgiler öğretmeni var, soruları birbir çıkıyor, onun soru bankasını kullanıyorum. 6-7 öğrencim bilinçli olarak aldı, geri kalanlar sorularla ilgilenemedi. Sürekli uyarıp bana çözmedikleri soruları getirmelerini söylesem de getiren yok... Ders kitabı takip etmiyorum açıkçası Eba'yı kullanıyorum, orada görseller ve videolar var, ders kitapları ile aynı.... Sınıfta yeri gelince video açıyorum, Eba'daki slaytların bulunduğu videoyu açıyorum...”

Özet olarak bu alt problem kapsamında dersin öğretmeni ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular çerçevesinde; öğrencilerin seviyelerin düşük olduğunu, öğrenmek ve anlamak yerine ezberlemeyi tercih ettiklerini, sınav odaklı çalıştıklarını söyleyen öğretmen, diğer taraftan ise öğrencilerin materyal ve oyun ihtiyaçlarını fark ettiğini, materyal kullanıldığında ulaşılabilecek sonucun çok olumlu olacağını tespitini yapmaktadır. Ancak buna rağmen öğretmen, öğretme yöntem- teknikleri ve materyal kullanmada açısından alışlagelmiş klasik ve tek düze anlayışa dair uygulamaları devam ettirme çelişmesini yaşamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

5. Sınıf SB-EVÖA alanı ile ilgili öğretme-öğrenme süreci etkinliklerine ilişkin

ders gözlemleri, görüşmeci anektotları, yıllık plan ve öğretmenle görüşme yoluyla elde edilen verilerden ulaşılan sonuçlar bu bölümde irdelenmiştir.

Buna göre öğretme-öğrenme süreci, öğretme yöntem-teknikleri açısından ele alındığında; gözlem formundaki değerlendirmelere ve gözlemci anektotlarına göre öğretmenin ağırlıklı olarak düz anlatım ve soru cevap yöntemi kullandığı, bunların yanı sıra az da olsa kitaptaki örnek olaylardan yararlandığı, öğrencilere oturdukları yerde kendilerine verilen rolle sınırlı olmak üzere rol oynama kullandığı ve öğrenci aktifliğini sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar (Aykaç, 2007; Polat 2006)'ın Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenlerin yöntem seçiminde ve öğrenci aktifliğini sağlamada sorun yaşadıklarını ortaya koyan bulguları desteklemektedir.

Alinyazında çok çeşitli öğretme-öğrenme yöntem ve tekniklerinden söz edilmekte olup her birinin taşıdığı özellikler, kullanım amaç ve koşulları farklı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle her durumda aynı yöntemi kullanmanın başarı sağlaması düşünülemez. Bilen (2006) ve Demirel (2006)'e göre öğretme-öğrenme sürecinde kullanılmak üzere yöntem ve tekniklerin seçimi yaparken her birinin taşıdığı özellikler ve kullanım amaçları, hedeflerin (kazanım) nitelikleri, içeriğin yapısı ve düzeyi, öğrenci ve öğretmenin eğitimden, beklentileri ve kendi kişisel özellikleri, süre, maliyet, kullanım kolaylığı, öğrenci sayısı, derslik ve büyüklüğü vb. çok sayıda değişken dikkate alınarak karar verilmesi vurgulanmaktadır. Bu çalışmada ise öğretmenin her öğrenme alanı, her kazanım, her durum vb. kısaca her koşulda aynı yöntemler sonucu elde edilmiştir. Nitekim öğretmenin yıllık planında tüm düzeylerdeki kazanımlar ve tüm öğrenme alanlarında aynı yöntem ve tekniklerin isimlerinin yazılı olması bu kanıyı güçlendirmektedir.

MEB (2018) SBDÖP "...bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb." Niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır. Bu niteliklere sahip bireylerin yetişmesi için salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir program anlayışından ve uygulamalarından söz ederek öğretme özgün ve yaratıcılık beklendiği vurgulanmaktadır. Bu beklentileri karşılamak amacıyla olan öğretme-öğrenme etkinlikleri yaşantıya dayalı, uygulamaya dönük, canlı ve zevkli bir ortam sağlama, öğrenci ihtiyaçlarını karşılama, zengin bir çeşitliliğe sahip bireysel farklılıkları geliştirici vb. (Bilen, 2010) özellikler taşıması beklenirken;

bu çalışma sürecindeki öğretmenin sınıfa ders öncesinde hazırlık yapmadan geldiği, öğrencilere konuyu özetli soru bankası kitabından okuyarak yazdırdığı gözlenmiş ve öğrencilerin bir konuyu tam olarak anlayamadan öğretmen tarafından başka bir konuya geçildiği yargısına ulaşılmıştır. Genel olarak öğretme öğrenme sürecinde öğrencilerde gözlenmesi beklenen “diğer derslerle ilişki kurması, örnek olaydan yararlanması, derse etkin olarak katılması, üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorulara cevap vermesi, işbirliğine dayalı grup çalışmaları yapması, düşüncelerinin ifade etmesi ve sürece yönelik bireysel değerlendirmeler vb. etkinlikler ise gözlenememiştir. Bu kapsamda ele alındığında incelenen eğitim durumlarının genel olarak Sosyal Bilgiler programının amaç ve beklentileri, özellikle de “öğrenmeyi öğrenme” sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında tanımlanan nitelikleri kazdırması beklenmemelidir.

Yıllık planda 4 hafta (12 ders saati) olarak planlanan öğrenme alanının öğretim süreci; sınıf ortamındaki uygulamalarda 6 hafta (18 ders saati) sürmesinin en temel sebebinin gözlemci anekdotlarına göre öğretmenin ders süresini çok iyi yönetememesi (bazı derslere geç kalması, gereksiz ayrıntılarla ve konu dışındaki ilgisiz konularla çok zaman kaybetmesi) nedeniyle konuları zamanında yetiştirememesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan öğretmenin kendisiyle görüşüldüğünde ise program uygulamaları için zamanın yetersizliğini vurgulamıştır. Alanyazında da “zaman yetersizliği” ve “zamanın artırılma önerisi” çok sayıda araştırma tarafından dile getirilse de (Çalışkan, 2010; Karacaoğlu ve Acar 2010; Ekinci, 2007; Kabapınar ve Ataman, 2010; Kalaycıoğlu, 2007; Kuyucu, 2007 ; Taş ve Kıroğlu, 2018) aslında öncelikli sonunun zamanı “etkili ve verimli” kullanma olduğu düşünülmektedir.

Öğretmenin; öğrencilerinin nitelik ve beklentilerinin düşük olduğunu, sınav odaklı ve test mantığında düşündüklerini, bilgileri günlük yaşama geçiremediklerini, farklı düşünme, tartışma, yorumlama, örneklendirme, ilişkilendirme vb. zihinsel süreç etkinliklerinde iyi olmadıklarını, az bilgiyle yetinme çabası içinde olduklarını iddia etmesine rağmen, gözlem sürecindeki uygulamalarda bunları iyileştirecek önlemler almaması dikkat çekici bulunmuştur. Ayrıca öğrenci niteliklerinin olumsuzluğundan söz eden öğretmen, öğrencilerin istenen bir etkinliği, işi yapmada istekli olduklarını belirtmesine rağmen, öğrencinin bu “etkinlik isteğini”, “eğlenme beklentisini” öğretim

yöntemleri ile karşılanmıyor olması da düşündürücü bulunmuştur. Bu durum (Akpınar ve Gezer, 2010; Fırat Durdukoca, 2018; Ünal, 2012)'in öğretmenlerin öğrenen merkezli yeni eğitim yaklaşımlarını, fikir olarak benimzediklerini, ancak öğretim süreci uygulamalarına bunu yansıtmayarak ağırlıklı olarak geleneksel anlatımla ders işlemeyi sürdürdükleri sonucu ile örtüşürken; Ekinci (2007) ve Yaşar (2005)'in ulaştığı “öğrenci merkezli yapılandırmacı uygulamalarda öğrencilerin neyi ne zaman öğreneceklerine kendilerinin karar vermeleri gerekirken süreci öğretmenlerin yönettikleri, öğrenciye yeterince seçme şansı tanınmadığı yargısını kanıtlar niteliktedir. Buna karşılık (Gültekin, Gürdoğan-Bayır ve Göz, 2013; Kösterelioğlu ve Özen, 2015)'in yapılandırmacı anlayışa dayalı SBDÖP değişikliğinin programın öğretme-öğrenme ögesini olumlu etkilediği ve öğretmenler tarafından genel olarak başarılı bir şekilde uygulanabildiğine yönelik bulguları desteklemektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme ortamının, gerçek yaşam ilişkili ve anlamlı olması için bu dersin öğretme-öğrenme sürecinde, benzetimler yoluyla, gerçek ve güncel deneyimlerin gerekliliğine (Ersoy ve Kaya, 2009) dikkat çekilmektedir. Buna paralel olarak hem öğrencinin konuları günlük yaşamla ilişkilendirmesi bekleyen hem de gözlemlerine göre günlük yaşamdaki öğrenmelerin etkililiğini vurgulayan bir öğretmenin, bu amaca yönelik etkinlikler yapmaması ve “derslerin sadece sınıfta kaldığını” söylemesi oldukça dikkat çekici bulunmuştur. Öğrenilen konuları günlük yaşamla ilişkilendirme ve öğrenmenin niteliği yükseltme konusunda beklentileri olan bir öğretmenin, derslerini anlatım, açıklama, soru cevap, tekrar, test sorusu çözme, ders kitabı vb. geleneksel bir şekilde yürütmesi, öğrencilerin kitaptaki bilgileri aynen tekrar etmesini, kitaba bağlı kalmasını, test sorusu çözmesini istemesi de düşündürücü diğer hususlar olarak gözlenmiştir. Yanpar'a (2005) göre Sosyal Bilgiler derslerinde, yeterli düzeyde uygulama basamağında öğretim etkinlikleri yapılmadığı için öğrenilenlerin yaşamla ilişkilendirilmesinde güçlükler yaşanmaktadır. Öte yandan ulaşılan bu sonuç Gültekin, Gürdoğan-Bayır ve Göz (2013)'ün öğretme-öğrenme etkinliklerini öğrenci düzeyine uygun ve öğrenci merkezli bulduğu, kazanımlar ve konuların ise yaşamla ilişkisine dikkat çekildiğini ortaya koyan bulguları ile uyuşmamaktadır. EVÖA öğretme-öğrenme sürecinin özelinde ise Genç ve Çelik, 2018; Çolak 2015) öğretmen ve öğrencilerin vatandaşlık eğitimi içerik ve uygulamalarını eksik ve yetersiz gördükleri, bu eğitimin öğrencide kalıcı davranış

değişimi açısından etkili olmadığı yönündeki bulgularla paralellik gösteren etkinlik ve uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Ancak buna karşılık İkinci (2016) çalışmasında öğretmenlerin vatandaşlık konularının öğretiminde aktif öğretim yöntemlerini kullandıklarına ilişkin tespitlerden söz etmektedir.

Öğretim materyalleri kullanma açısından kendisiyle yapılan görüşmede okulun materyal yetersizliği olmasına rağmen derslerinde düz anlatıma dayalı somutlaştırma, şarkı, şema, benzetme, puzzle kullanma, özet foto-kopileri verme, EBA ve akıllı tahtadan yararlandığını, ders kitabı yerine de sınavlara yönelik konu özetli soru bankası kullandığını söylemektedir. Ancak gözlem bulgularına göre öğretmenin EVÖA kazanımlarına yönelik etkinliklerinin büyük bir çoğunluğunda “orta derecede yeterli ile çok yetersiz” arasında değişen yeterlik düzeylerinde sadece “konu özetli soru bankası ders kitabı ve yazı tahtası” kullandığı; çok nadiren de akıllı tahtadan yararlandığı, bunların dışında hiçbir materyal kullanmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgular Akpınar, Çolak ve Yiğit (2012); Yeşil (2016)’in öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretim sürecindeki yöntem teknik seçimi ve kullanma, materyal kullanma, iletişim ve sınıf yönetimi boyutlarında tespit ettikleri yetersizlikleri desteklemektedir. Aynı zamanda ortaya çıkan göstergeler Doğanay ve Sarı (2008) tarafından ileri sürülen öğretim programının uygulanmasında gerekli olan aile, toplum, araç-gereç, fiziki koşullar ve hizmet içi eğitim ihtiyacını yansıtır niteliktedir. Ancak Ayva (2010), bu sonuçların tersine Sosyal Bilgiler dersinin öğrenme öğretme sürecine öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemleri ile katıldıkları çalışma yapıklarını olumlu bulduklarını sonucunu ortaya koymaktadır.

Öğretmenin yıllık planı da özellikle öğretim yöntem ve teknikleri ile öğretim materyallerinin yer aldığı bölümleri açısından işlevsel bulunmamış, bu bölümlerin sadece “liste” özelliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programını genel olarak basit, somut, görsellik açısından zengin bulan öğretmenin, bu programın EVÖA kazanımları için öğretme-öğrenme süreci etkinliklerinde “öğrenci etkinliğine dayalı, daha çok duyu organını işe koşan, yaparak yaşayarak öğrenmeyi, bireysel farklılıkları esas alan, günlük yaşamla ilişkilendiren, ezberden çok anlamayı ve düşünce üretmeyi önemseyen vb. yaklaşımlar izlemediği gözlenmiştir. Dolayısıyla da bu çalışma ile incelenen öğretme-öğrenme süreci uygulamaları hem 2018 Sosyal Bilgiler öğretim programının vizyon, amaç ve

ilkelerinden hem de çağdaş eğitim uygulama ve beklentilerini karşılamaktan oldukça uzakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu kapsamda öğretim programlarındaki özellikle 2004 yılından itibaren, yapılandırmacı anlayış çerçevesinde öğrenci merkezli, öğrenilenlerin yaşama dönük olması, işbirlikli öğrenme, öğrenci aktifliği, vb. değişimlere rağmen; öğretme-öğrenme süreçlerindeki geleneksel öğretim zihniyeti ve yaklaşımlarını temsil eden uygulamalarda istenen düzeyde değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda özelde EVÖA kazanımları için öğretme-öğrenme süreci etkinliklerinde genelde ise SBDÖP'lerinin öngördüğü öğretme-öğrenme paradigma ve yaklaşımları açısından şu öneriler ileri sürülebilir:

- Öğretim programlarını hazırlamak, güncellemek ya da tamamen değiştirmek kadar onu hayata geçirecek öğretmenlerin de her anlamda öncelikle "hazırlanmasını" gerektirir. Bu süreçte öğretmenlerin özellikle programlarla getirilen yeniliklerin birer ihtiyaçtan kaynaklandığı ve belli bir amaca hizmet ettiği inancı özellikle benimsetilmelidir. Öğretmenin bu değişime olan inancının yüksekliği programın gereklerini yerine getirmede daha üst düzeyde isteklilik ve verimlilik sağlayabilir.
- Öğretmenler gerek hizmet öncesinde gerekse çeşitli dönemlerde hizmet içinde aldıkları eğitimlerle kazandıkları temel becerileri uygulamaya geçirme konusunda teşvik edici düzenlemelere yer verilebilir.
- Ayrıca her ders programlarının uygulanması için okul ya da birkaç komşu okul düzeyinde "dar bir çevrenin özellikleri ve ihtiyaçları" dikkate alınarak ekip çalışmaları sağlama yoluyla programların bütün yönleri ve daha nitelikli işe koşulması konusunda teknik destek ve rehberlik sağlanmalıdır.
- Yine öğretmenlik mesleğini yerine getirme konusunda öğretmeni geliştirici ve mesleki becerilerinin niteliğini artırıcı çeşitli denetim mekanizmaları devreye sokulmalıdır.
- Öğretmenin yetiştiği eğitim fakültelerinde de hem yeni program değişimlerini hayata geçirme hem de okullardaki uygulamalara cevap verecek nitelikte öğretme-öğrenme yaşantıları işe koşularak öğretmen adaylarının yaparak yaşayarak öğrenmesini sağlayıcı zengin ortamlar halinde düzenlenmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of Educational Situations Related to Effective Citizenship Learning Area Achievements in 5th Grade Social Studies Course: A Case Study

*

Mustafa Yeler-Gürbüz Ocak

BurdurM. Akif Ersoy University-Afyon Kocatepe University

The multi-faceted changes in the individual and social life related to the phenomenon of globalization have made it necessary for all elements of the education system to be changed to meet the needs of the day, in particular the curricula which are the basic elements of the functioning of this system. One of the updated curricula within this scope is the Social Studies Curriculum. Social Studies can be defined broadly as an area that aims with an interdisciplinary understanding to get an individual to gain knowledge and skills in order that s/he can become active in every physical and social environment. "Sosyal Effective Citizenship" has been added for the first time as one of the learning areas that serve this purpose in the Social Studies curriculum renewed by Ministry of National Education (2017). It is foreseen that this learning area, which includes the relations between the state and the individual, rights and responsibilities, will be handled within the framework of constructivist understanding through teaching-learning activities that center the student.

The findings of some studies in the literature on the evaluation of social studies curriculum indicate that the changes made in the curriculum generally do not create the desired result or that these programs cannot be implemented properly. In addition, it was determined that these studies were mainly based on either teachers' or students' opinions or document analysis on Social Studies curriculum. From this point of view, it is seen that the practices in teaching-learning processes are not taken into consideration enough in the literature, and it is considered as an important deficiency. To this end, this study intends to investigate what was done in the teaching-learning process in order to attain the objectives regarding the Active Citizenship learning area in the 5th grade which was included in the Social Studies curriculum for the first time. It also aims to examine the

application processes in the curriculum by observing the features of the activities in the classroom context through providing various data.

This case study was planned and conducted in order to examine the whole process of a course related to a specific learning area within its own unique conditions. Single case design was used to examine the various variables in the process in a holistic way through collecting multiple data on the activities in teaching-learning process of the selected learning area.

The data were collected by course observation, observer opinion, semi-structured interview and document analysis. "Convenient sampling", one of the purposeful sampling methods, was applied in this study. So, the study group was the fifth-grade students of a secondary school where the majority of the students were in medium socioeconomic status in Burdur. There were 17 students, 14 girls and 3 boys, in this class. The data were analyzed in accordance with the characteristics of the data collection tools, and themes were defined.

In terms of teaching methods and techniques regarding the objectives, it was observed that mainly lecturing and question and answer method were used, but they could not be used adequately. Students' active participation could not be achieved, the method-technique selection did not take into account the levels of the objective in terms of target taxonomy, and student-centered activities were not performed.

As for teaching materials, it was revealed that the teacher depended mainly on the textbook, used the blackboard in order that the students can take notes and repeat what they learned, and rarely used the smart board for video display. It was determined that the teacher did not use material in the majority of the activities in the observation form.

The two main dimensions of teaching-learning processes, pre-course and course process themes, were obtained by examining the observers' own anecdotes -apart from the observation form- about the course of instruction during the six-week observation period. The course process theme is divided into sub-themes of teaching methods and techniques, teaching material, time management and communication-interaction. These themes showed that teacher mainly used straight lecturing and question-answer technique, mostly depended on the textbook, get the students write some of the information (regarding the subjects) from question bank books. It was found that the teacher used only question bank books

with summary of the subjects and the blackboard in almost all courses. It was determined that the teacher benefited from the smart board, although rarely.

It was observed that much more time was used in Effective Citizenship learning area activities Effective Citizenship learning area activities, that the majority of the teaching techniques and materials mentioned in the plan were not used, that both the levels of acquisition were not taken into consideration in the selection of methods/materials and there were no diversity, and that the names of the same teaching methods and materials were written in other areas of learning in the annual plan.

The interview with the teacher of the course manifested a dilemma: while the teacher was aware of the fact that her students are in need of materials and games for courses, she was still in tendency to continue the practice of conventional and uniform understanding of teaching methods-techniques and materials.

It was concluded that the examined practices in the teaching-learning process are far from responding both to the vision, goals and principles of the 2018 Social Studies Program and to contemporary educational approaches and practices. In this sense, it was evaluated that despite the changes such as student-centered and cooperative learning, students' active participation and real life-oriented learning especially within the framework of constructivist approach from 2004 on, there is no desired level of change in the practices representing traditional teaching mentality and approaches in teaching-learning processes.

Kaynakça / References

- Açıkgöz, K. (2003). *Aktif öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Adanalı, K. ve Doğanay, A. (2010). Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretiminin alternatif ölçme değerlendirme etkinlikleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 271-292.
- Akpınar, B. ve Gezer, B. (2010). Öğrenen merkezli yeni eğitim yaklaşımlarının öğrenme -öğretme sürecine yansımaları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 1-12.
- Akpınar, M. ve Bilgili, A. S. (2018). Sosyal Bilgiler 6. sınıf öğretim programı, kazanım, beceri ve kavram ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1),855-882.

- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde Sosyal Bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605-626.
- Akpınar, M., Çolak, K. ve Yiğit, E.Ö. (2012). Öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının yeterliklerine yönelik uygulama öğretmenlerinin görüşleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36, 41-67.
- Algan, S. (2008). İlköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme ögesinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Arslan, A. ve Demirel, Ö. (2007). İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi yeni öğretim programının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 175, 198-209.
- Ata, B. (2007). Yeni Sosyal Bilgiler öğretmenliği lisans programının ilköğretim 2005 Sosyal Bilgiler dersi (6, 7. sınıflar) öğretim programı açısından değerlendirilmesi. <http://acikarsiv.gazi.edu.tr/index.php?menu=2&secim=10&YayinBIK=74#>
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.
- Ayva, Ö. (2010). Sosyal Bilgiler dersi öğrenme öğretme süreci ile ilgili öğrenci görüşleri. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, <http://www.icone.org/FileUpload/ks59689/File/58.pdf>
- Barr, R. D., Barth, J. L., and Shermis, S. S. (1977). *Defining the social studies*. Arlington, VA: National Council for the Social Studies.
- Bilen, M. (2006). *Plandan uygulamaya öğretim* (6 baskı.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilen, M. (2010). Öğretim ve öğretme yöntemleri. M. Bilen (Ed.). *Eğitimde ilke ve yöntemler*. İçinde (s.227-331). Ankara: Betik yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (10.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canerik, H. (2005). Sosyal Bilgiler programı ve öğretimi. Y. Kavak, E. Taşdemirci. (Ed). *Eğitimde Yansımalar VIII. Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu* (14-16 Kasım 2005, Kayseri). s.362-371. Ankara: Sim Matbaası.

- Çalışkan, H. (2010). İlköğretim altıncı ve yedinci sınıflar Sosyal Bilgiler programına ilişkin öğretmen görüşleri, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 35, (377),31-40.
- Çetin, F. (2007). İlköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. (Meram İlçesi Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çoban, O., ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler öğretim programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505. Doi:http:// dx. doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1395
- Çolak, K. (2015). Sosyal bilgiler ile vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinde küresel vatandaşlık eğitimi (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Demirel, Ö. (2006). *Öğretimde planlama ve değerlendirme "öğretme sanatı"* (7 b.). Ankara: PegemA Yayıncılık
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe Sosyal Bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler anlayışı ışığında yeni Sosyal Bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2008). Öğretmen gözüyle yeni Sosyal Bilgiler programı: Adana ilinde bir araştırma. *İlköğretim Online*, 7(2). 468-484.
- Döner, N. (2019). 2018 Sosyal bilgiler programı ortaokul müfredat değişikliği ve öğretmen görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Dumitriu, C. and Dumitru, G. (2014). Achieving citizenship education. a theoretical and experimental approach. *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 149, 307– 311
- Ekinci, A. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının yapılandırmacı yaklaşım bağlamında değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Ersoy, A. F. ve Kaya, E. (2009). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının (2004) uygulama sürecine ilişkin öğrenci görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 71-86.

- Fırat Durdukoca, Ş. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Sosyal bilgiler dersi öğretim uygulamaları için öğretim tekniklerinin seçimine yönelik yeterlik algıları ve görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 211-242.
- Genç, K. ve Çelik, H. (2018). Türkiye'deki vatandaşlık eğitiminin branş öğretmenlerinin bakış açılarıyla değerlendirilmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 126-138.
- Gömlüksiz, M. N. ve Bulut, İ. (2006). Yeni Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 12(3), 393-421.
- Gültekin, M., Gürdoğan-Bayır, Ö. ve Göz, N.L (2013). 2004 Sosyal Bilgiler öğretim programında yeni anlayışlar: 1998 öğretim programından farklılıkları açısından bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 24-49.
- Gündoğdu, A. (2010). Okul ve eğitim. *Eğitime Bakış Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6(16), 1-2.
- Gürbüz. S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (4. Baskı) Ankara: Seçkin Yayınları.
- İkinci, İ. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık algıları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili düşüncelerinin incelenmesi (Yayımlanmamış Doktora tezi). Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Kabapınar, Y. ve Ataman, M. (2010). İlköğretim Sosyal Bilgiler (4-5. sınıf) programlarındaki ölçme ve değerlendirme yöntemlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 9(2), 776-791.
- Kalaycıoğlu, E. (2007). İlköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karacaoğlu, Ö. ve Acar E. (2010) Yenilenen Programların Uygulanmasında Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunlar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.
- Kaya, A. (2008) Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını uygulayan sınıf öğretmenleri ile bu yaklaşımı uygulamayan dal öğretmenlerinin sınıf yönetimi yaklaşımlarının karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kılıçoğlu, G. (2009). Sosyal bilgiler, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. M. Safran. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.4-16). Ankara: Pegem Akademi.

- Kösterelioglu, İ. ve Özen, R. (2015).4. ve 5. sınıf Sosyal bilgiler ders programının eğitim durumu ögesinin değerlendirilmesi. *Bolu örneği. Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 111-126.
- Kuyucu, D. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. sınıf öğretim programının uygulanmasının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi (Selçuklu İlçesi Örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- MEB (2003). Eğitim öğretim çalışmalarının planlı yürütülmesine ilişkin yönerge. *Tebliğler dergisi*, 2551.
- MEB (2004). *Sosyal Bilgiler 4 ve 5. Sınıf öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2015). *Sosyal Bilgiler öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2017). *Sosyal Bilgiler öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2012). İlköğretim kurumları (İlkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesi. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 75(2658), 314-316.
- MEB. (2017). https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- Meydan, A. ve Öztürk, Ç. (2008). Sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde uygulanan ölçme değerlendirme yaklaşımına ilişkin görüşleri. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*. (2-4 Mayıs 2008). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis : an expanded sourcebook*. (2nd Edition). Calif.: SAGE Publications.
- Navarro-Medina, E. and De-Alba-Fernandez, N. (2015). Citizenship Education in the European Curricula. *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 197, 45 – 49.
- NCSS (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for the social studies*. Washington, DC: NCSS.
- NCSS (2012). *Creating Effective Citizens: A Position Statement of National* <http://www.socialstudies.org/sites/default/files/publications/se/6505/650511.html>
- NCSS, (2010). *National Curriculum Standards for Social Studies: A Framework for Teaching, Learning, and Assessment*. Erişim adresi:<https://www.socialstudies.org/advocacy/toolkit>
- Ornstein A.C ve Hunkins, F.P. (2014). Eğitim programı temeller, ilkeler ve sorunlar. T. Babacan (çev.). A. Arı (Ed.), *Program değerlendirme içinde* (s.381-436) Konya: Eğitim Yayınevi.

- Özkan, A. (2016). Status of the usage of active learning and teaching method and techniques by social studies teachers. *Universal Journal of Educational Research* 4(7), 1553-1562.
- Polat, F. (2006). İlköğretim 7.sınıf Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenlerin kullandıkları yöntemler ve karşılaştıkları sorunlar. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Safran, M. (2011). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi içinde* (ss.2-18). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sigauke A. T. (2012). Young people, citizenship and citizenship education in Zimbabwe. *International Journal of Educational Development* 32, 214-223.
- Sönmez, V. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2008). *Eğitim felsefesi*. (8. Baskı) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426
- Tanrıseven, I. (2015). Öğretimde planlama. T. Yanpar Yelken ve C. Akay. (Ed.), (2. Baskı). *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s.77-108). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taş, H. ve Kiroğlu, K. (2018). 2017 İlkokul Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 697-716.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 Sosyal Bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(27), 461-487.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 166-190.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 24, 543-559.
- Ünal, S. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih konularının öğretiminde kullandıkları öğrenci merkezli yöntemlerle ilgili karşılaştıkları sorunlar. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

- Willemse, T. M., Ten Dam, G., Geijsel, F., Van Wessum, L. and Volman, M. (2015). Fostering teachers' professional development for citizenship education. *Teaching and Teacher Education*, 49, 118-127.
- Yanpar, T. (2005). Sosyal Bilgiler dersinde oluşturmacı yaklaşımda öğrencilerin etkinlik dosyalarını yordayan değişkenler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 513-526.
- Yaşar, Ş. (1998). Yapısalcı kuram ve öğretme-öğrenme süreci. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8(1-2),68-75.
- Yaşar, Ş. (2005). Sosyal Bilgiler programı ve öğretimi. *Eğitimde yansımalar: viii yeni ilköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu bildiriler kitabı içinde* (s.329-342). Ankara: Sim Matbaası.
- Yeşil, R. (2006). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sınıf içi öğretme yeterlikleri. (Kırşehir Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 61-78.
- Yeşiltaş, E. (2006). Sosyal bilgiler fiziki coğrafya konuları öğretiminde araç-gereç kullanımının öğrencilerin başarı düzeylerine etkisi. (Kars ili örneği). (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması*. Çev. İ. Günbayı. (3. Baskı). Ankara: Nobel yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yeler, M. ve Ocak, G. (2021). 5. sınıf sosyal bilgiler etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarına ilişkin eğitim durumlarının incelenmesi: Durum çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 175-222. DOI: 10.26466/opus.834524.

Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeğinin Geliştirilmesi¹

DOI: 10.26466/opus.833362

*

Yeşim Sürmelioglu* - Mukaddes Erdem**

* Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Ayanık Meslek Yüksekokulu, Sinop/Türkiye

E-Posta: yesimsurmelioglu@gmail.com ORCID: [0000-0003-3073-899X](https://orcid.org/0000-0003-3073-899X)

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: erdemm@hacettepe.edu.tr ORCID: [0000-0002-8724-3923](https://orcid.org/0000-0002-8724-3923)

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin, teknoloji tabanlı öğretim tasarımı sürecinde tasarım odaklı düşünme yapılarının belirlenmesine ilişkin, geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Süreçte öncelikle, alanyazın incelemelerinden hareketle tasarım düşünürünün özelliklerini temsil eden, 62 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Taslak maddeler farklı branştaki 5 öğretmenin ön görüşüne sunulmuştur. Alınan önerilerle gerekli düzenlemeler yapılarak form 8 uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın katılımcıları farklı branş ve kademelerden 630 öğretmenden oluşmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %50.20'sini açıklayan, 25 madde ile 4 faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Ölçekte yer alan boyutlar ilişki, süreç, etik ve birey algılarını kapsamaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre, önerilen modele ilişkin uyum indekslerinden RMSEA (.045), SRMR (.043), IFI (.96), GFI (.90), NFI (.90), NNFI (.95), CFI (.96) hesaplanmıştır ve elde edilen değerler iyi uyum gösterdiğinden modelin gözlenen yapıya uygun olduğu ve model olarak doğrulandığı tespit edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği için Cronbach Alfa katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak geliştirilen ölçeğin, öğretmenlerin, teknoloji tabanlı öğretim tasarımı sürecinde tasarım odaklı düşüncelerini değerlendirmeye yönelik 25 maddeli ve 4 boyutlu geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olduğu söylenebilir. Ölçek, yapısı ve genel çerçevesi dâhilinde tasarım odaklı düşünme süreçlerinde tüm öğretmenlere uygulanabilir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Tasarım Odaklı Düşünme, Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği, Tasarım Düşünürü, Öğretim Tasarımı, Ölçek Geliştirme*

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Mukaddes Erdem danışmanlığında devam etmekte olan Tasarım Odaklı Düşünmenin Etkili ve Sürdürülebilir Öğretim Teknolojisi Oluşturmaya Katkısı başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Development of Design Thinking Scale in Teaching

*

Abstract

The purpose of this study is to develop a valid and reliable scale to determine the design thinking structure of teachers in the technology-based teaching process. In the process, we primarily, an item pool of 62 items, representing the characteristics of the design thinker, was created based on the literature review. Draft items were presented to the preliminary opinion of 5 teachers from different branches. Necessary arrangements were made with the recommendations received, and 8 expert opinions were consulted on the form. The participants of the research comprised 630 teachers from different branches. As a result of the exploratory factor analysis we obtained a structure explaining 50.20% of the total variance and comprising 25 items and four factors. The dimensions in the scale include relation, process, ethics and individual perceptions. According to the results of the confirmatory factor analysis we calculated RMSEA (.045), SRMR (.043), IFI (.96), GFI (.90), NFI (.90), NNFI (.95) and CFI (.96), which were among the fit indices regarding the model proposed. Cronbach's alpha internal consistency coefficient for the scale was found to be .93. As the values acquired demonstrated a good fit, the model was appropriate for the structure observed and it was approved as a model. As a consequence we created a four-dimensional valid and reliable data collection tool of 25 items for the scale developed, in order to evaluate the design thinking of teachers in the technology-based teaching design process. The scale can be applied to all teachers in design thinking processes within its structure and general framework.

Keywords: *Design Thinking, Design Thinking Scale, Design Thinker, Instructional Design, Scale Development*

Giriş

Bugün eğitim dünyası cevapları kolay bulunamayan birçok karmaşık zorlukla yüz yüze iken tasarım odaklı düşünme (TOD) kavramı, bu zorlukların çözümüne dair nispeten daha yeni bir çalışma ve olanak alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların daha iyi öğrenip gelişebilmelerine yardım etmek için açık rehberlik sunan öğretim tasarımı (Reigeluth, 1999) alanı ise bu belirsizliğin hem yoğun hem de kritik olduğu alanlardan biridir. Öğretim tasarımı, bireyin belli bir yönde değişimini sağlamak üzere; etkili olacağı düşünülen bileşenleri, bileşenlerin birbiriyle kuracakları ilişkileri, bileşenlerin birbirine göre almaları gereken pozisyonları, bireylerin bunlarla kuracakları etkileşimin biçim, yoğunluk ve süresini, kurulan etkileşimin ortaya çıkarması muhtemel ya da ön görülemeyen sonuçlarının nasıl belirleneceğini ve benzeri birçok şeyi kapsayan bir etkileşim tasarımıdır (Erdem, 2020). Dijital teknolojinin yaşamı dönüştüren etkileriyle büsbütün karmaşıklaşan bu alanda etkililik ise TOD'u zorunlu kılar görünmektedir. Zira, sürecin baş aktörlerinden biri olan öğretmenlerin, bu önemli işlevi yerine getirebilmesi için TOD becerisine sahip olması beklenir. Teknolojiyi öğretim süreçleriyle öğretim tasarımı ilkeleri temelinde buluşturarak etkili öğretim teknolojisi üretmek için; yaratıcı, yenilikçi yani farklı düşünme ve eylemde düşünme becerisine sahip olmak gerekmektedir. Öğretim teknolojisi, öğrenme ve öğretme süreçleri ve kaynaklarının stratejik tasarımı, yönetimi ve uygulanması aracılığıyla, bilgiyi iletmenin yanı sıra öğrenmeyi ve performansı iyileştirmek için kuram, araştırma ve iyi uygulamalar çalışması ve etik uygulamasıdır (Association for Educational Communications and Technology [AECT], 2018). Tanım öğretim tasarımı ve teknolojisinin; bireysel, ilişkisel ve etik bir süreç olduğuna işaret etmektedir. O halde, tasarım düşünürü bir öğretmenin bu boyutların tümünde temsil edilebilir bazı özellikler taşımasının beklenebileceği söylenebilir.

Ayrıca dünyada yaşanan pandemi hayatın her alanını etkilemesiyle birlikte özellikle eğitime yönelik bakış açılarını yeniden değerlendirmeyi gerektiren sonuçlar doğurmuştur (Bozkurt, 2020; Bozkurt ve Sharma, 2020). Pandemi ile birlikte çevrimiçi dersler, uzaktan öğretim tasarımları öne çıkmıştır. Çevrimiçi uzaktan öğretim süreçlerinde öğretmenin

şemasında yer alan bilgileri aktarması yetmemekle birlikte iş birlikli yeni iletişim kanallarının oluşturulması gerekmektedir. Yanı sıra görsel materyal tasarımı, farklı kanallarla bütünsel içerik sunumu, teknoloji tasarımı müdahaleleri kaçınılmaz bir duruma gelmiştir. Bu durumda tasarım odaklı düşünmeye ihtiyaç artmaktadır.

Tasarım Odaklı Düşünme

Tasarım veya tasarım odaklı düşünme çok farklı disiplinler tarafından ele alınmış ve yorumlanmıştır. Friedman'a (2003) göre tasarım; problem çözme, ihtiyaçları karşılama, koşulları iyileştirme veya yeni ve yararlı şeyler üretme için gerçekleştirilen amaç yönelimli bir süreçtir. Öte yandan bütünleştirici bir disiplin olan tasarımın doğası Friedman (2003) tarafından, doğa bilimleri, beşeri bilimler, sosyal bilimler, hizmetler, sanat, teknoloji ve mühendislik bilimleri olmak üzere altı ortak alanın kesişimine yerleştirilmektedir. Tasarım, bu alanların herhangi birini veya tümünü farklı yönlerde ve oranlarda içerebilir.

Üretken mesleklerde başkaları için değerli yeni şeyler yaratmak istendiğinde temel akıl yürütme biçimi, açılımsal akıl yürütme (abductive) formuna dönüşmektedir. Pek çok araştırmacı (Cross, 1982; Dorst, 2010; Liedtka, 2015; Martin ve Martin, 2009; Owen, 2007) tasarım odaklı düşünmenin karakteristik özelliğinin yapıcı düşünme olduğunu vurgularken tümevarımsal ve tümdengelimsel akıl yürütme türlerinden farklı olarak, açılımsal düşünce olduğunu vurgulamıştır. Bir şeyin (nesnenin, hizmetin, sistemin) yaratılmasının ve paralel olarak çalışma biçiminin belirlenmesi, bu karmaşık başarının gerçekleşmesi, tasarım odaklı düşünmenin çekirdeği olan açılımsal düşünceyi (Dorst, 2010) ifade etmektedir. Brenner, Uebnickel ve Abrell (2016) TOD'u yakınsak ve ıraksak düşünme arasında birden çok kez yineleme süreci olarak görmektedir. Diğer problem çözme süreçlerinden farklı olarak TOD, bir sorundan etkilenenlerle işbirliğine ve sorundan etkilenenler için empati geliştirmeyi, sorunun gerçekten onları nasıl etkilediğini anlamaya vurgulamaktadır (Chesson, 2017). Doğası gereği işbirlikli ve katılımcı olan TOD insan merkezli bir yaklaşımdır.

TOD'un farklı alanlarda birçok problemin çözümünde yararlı olduğu düşünülen bir paradigma olma yönünde ilerlediği söylenebilir (Dorst

2010; Liedtka, 2018; Owen, 2007). TOD, kötü, karmaşık ve kaotik problemlerin çözümü için oldukça etkili bir güce sahiptir (Buchanan, 1992; Rittel ve Weber 1973). Ayrıca TOD insan odaklı tasarımı merkezine alan tüm yenilik etkinliklerini içeren bir yöntemdir (Brown, 2008). TOD, tasarım süreçlerinde yaratıcılığı destekleyen, yaratıcı güven ve yetkinliği vurgulayan, öğretim süreçleri dâhil tüm süreç tasarımlarında geçerli ve kritik olan bir düşünme biçimidir (Rauth, Köppen, Jobst ve Meinel, 2010). TOD, problem algısı ve çeşitli çözüm yollarında derinlemesine öğrenme süreçlerini sürdürerek karmaşık sorunların üstesinden gelmeye yardımcı olur (Kröper, Fay, Lindberg ve Meinel, 2010). TOD, Problem çözmede, çözüme dayalı, insan merkezli, ilişki odaklı bir yaklaşım sunan bir tasarım yöntemidir. Doppelt (2009) tasarım sürecini; problemi tanımlamak ve ihtiyaçları belirlemek, bilgi toplamak, alternatif çözümler üretmek, en uygun çözümü seçmek, bir prototip tasarlamak/geliştirmek ve değerlendirmek olarak aşamalandırmıştır.

Görüldüğü üzere tasarım süreci bünyesinde farklı etkinlikleri barındırır. Bu doğrultuda bu etkinliklerin akışını kolaylaştırarak mantıksal bir araştırma sistematiği sağlamak için çeşitli TOD modelleri geliştirilmiştir. Her model pek çok farklı disiplinde kullanılabilir. Bu modellerden biri Stanford Üniversitesi Hasso-Plattner Tasarım Enstitüsü tarafından geliştirilmiştir (The Interaction Design Foundation [IDF], 2020). Bu modele göre tasarım düşüncesinin beş aşaması bulunmaktadır: empatiyle yaklaşmak, tanımlamak, fikir geliştirmek, prototip oluşturmak ve sınamak (test etmek) (IDF, 2020). Çift Elmas Modeli ise bitişik iki elmas üzerinde dört ana aşama sunar (Design Council, 2019). Bu modele göre bir problemi doğru belirlemek, doğru çözümü belirlemek için aynı derecede önemlidir. Model; keşfet, tanımla, geliştir ve sonuçlandır başlıklı dört aşamadan geçmektedir (Design Council, 2019). TOD modelleri aşamaları lineer değildir, sürekli bir yenileme ve değerlendirme içermektedir.

Öğretim tasarımı sürecinde hangi TOD modeli kullanımı tercih edilirse edilsin önemli olan modelin ilgili aşamasında kullanılması en uygun aracı seçmektir. Süreçte tercih edilen araçlar ve yöntemler düşünme biçimiyle uyumlu olduğunda TOD işlemektedir (Brenner, vd., 2016). TOD sürecinde kullanılan çok sayıda araçlar bulunmaktadır. Bunların bazıları şöyle sıralanabilir; gözlem, empati haritası, yolculuk haritası, zihin

haritası, bağıntı şeması, çaba etki grafiği, beyin fırtınası, tersine beyin fırtınası, kıyaslama tekniği, fikir yenilik eksen, önceliklendirme, yaşantı senaryo haritası, 5 neden yöntemi. Rauth vd. (2010) TOD yöntemi sürecini işleten öğretmenler ile birebir görüşmelerde tasarım odaklı düşünmenin özüne ilişkin elde ettiği açıklamalarda TOD'u bir araç kutusu olarak tanımlayan öğretmenlere rastlamıştır. TOD modeli ve araçları belirlenirken, araştırmanın hedeflerine, amacına uygun olarak araştırmacı veya tasarımcılar tarafından bağlama en uygun olanın tercih edilmesi önerilir.

Tasarım Odaklı Düşünürün Temel Özellikleri

TOD süreci işletilirken tercih edilen veya geliştirilen model, seçilen araçlar, sürecin akışı ve verimliliği doğrudan tasarım odaklı düşünürün özellikleriyle ilişkilidir. Alanyazında, tasarım odaklı düşünmenin tam potansiyelini ortaya çıkarmanın tasarım düşünürü olmaya geçilme ile olabileceğini vurgulanmaktadır (Chesson, 2017). Başlangıçta tasarım düşüncesinin odağı, organizasyonların tasarım düşüncesini bir yöntem olarak benimsemelerini sağlamak olmuştur. Ancak günümüzde sadece yöntemi uygulamak yeterli olmamaktadır, TOD yeteneklerine hâkim olunmalıdır (Brown, 2008).

Tasarım odaklı düşünür kavramının, TOD pratiği ve yetkinliğinin tasarım bağlamının ötesinde, akademik tasarım altyapısına sahip olmayan insanlar için de kullanıldığı görülmektedir (Johansson-Sköldberg, Woodilla ve Çetinkaya, 2013). Brown (2008), tasarım düşüncesine sahip olan insanların mutlaka tasarım eğitimi almak zorunda olmadığını belirterek tasarım düşüncesine sahip bireyleri empati kurabilir, bütünsel düşünebilir, iyimserdir, deneyseldir ve işbirliklidir şeklinde belirtmiştir. TOD çok sayıda alternatif çözüm içeren açılımsal düşünceye ve deneylere dayanırken belirsizliğin yüksek olduğu karar bağlamlarında en uygun olanı tercih edebilen bireylere tasarım düşünürü denir (Liedtka, 2015). Bu doğrultuda tasarım odaklı düşünürler, geleceğe odaklanmış hipotez temelli sonuçlar üreten, radikal yenilik üretme potansiyeline sahip ve düşüncede çevik (Howard ve Davis, 2011; Liedtka, 2015) bireylerdir.

Chesson (2017) tasarım düşünürünün özelliklerini, dinamik bir zihin, insan merkezli, empatik, görsel, belirsizlikte rahat, prototip oluşturan, yansıtıcı, risk almaya açık, başarısızlığı kucaklayan, işbirlikli, iyimser şeklinde sıralamıştır. Dosi, Rosati ve Vignoli (2018) tasarım odaklı düşünürün özelliklerini, risk ve belirsizliği kucaklayan, insan merkezli, empatik, süreç farkındalığı yüksek, bütüncül bakış açısı, sorun çözme, disiplinler arası işbirliği, çeşitliliğe açık, öğrenme odaklı, eleştirel sorgulama, açılımsal düşünme, öngörebilme ve iyimserlikten oluşan düşünce yapıları olarak sıralamıştır. Tasarım düşünürleri, henüz var olmayan çözümleri düşünebilir ve bu çözümleri fiziksel dünyaya getirmek için eskiz (taslak) ve haritalama gibi teknikleri kullanarak görsel tasarım stili özelliğe sahiptir (Boni, Weingart ve Evenson, 2009; Junginger, 2007; Liedtka, 2018).

Razzouk ve Shute (2012) tasarım uzmanlarının temel özelliklerini çözüm üretmeyi, sentezlemeyi, değerlendirmeyi yapabilenler olarak açıklarken aynı zamanda bu becerilerin performansa dayalı ölçümlerini tasarlayıp geliştirmenin oldukça zor olduğunu belirterek tasarım düşünme becerilerinin performansa dayalı geçerli bir değerlendirme ölçümüne ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Akademik literatür, tasarım odaklı düşünürünün, düşünce yapısının temel unsurlarının ne olduğu ve ölçümü konusunda uzlaşmamıştır (Dosi vd., 2018; Razzouk ve Shute, 2012). Buna rağmen araştırmaların çoğunda tasarım düşünürünün ortak özelliklerine rastlanılmaktadır.

Alanyazından elde edilen veriler incelendiğinde öğretim tasarımcısı olan öğretmen, olasılıklar ve sınırlılıklar arasında deney yoluyla öğrenmeye dayanan yinelemeli bir süreci her zaman işletir ve bu sürecin TOD ile daha olanaklı hale gelebileceği söylenebilir.

Öğretim Süreçleri Tasarımında Tasarım Odaklı Düşünme

Brown (2008) tasarım sürecini yaratıcı, insan merkezli bir keşif süreciyle güçlendirilen ve ardından prototip oluşturma, test etme ve iyileştirme işlemlerini tekrar eden yoğun çalışmasının sonucu olduğunu açıklamıştır. Bu açıdan bakıldığında TOD, özellikle eleştirel düşünen öğretmenler için dinamik bir güdüleme desteği ve öğretmenlerin kendilerine güven duymasını sağlayabilir (Scheer, Noweski ve Meinel, 2012). Scheer, Noweski ve Meinel (2012) öğretmen eğitiminde TOD araştırmalarına

ihtiyaç olduğunu vurgulayarak, pedagoji bilimindeki teorik bulgular ile okullardaki gerçek uygulamayı hayata geçirme arasındaki eksik bağlantıyı TOD ile giderilebileceğini vurgulanmıştır. Tsai ve Chai (2012) öğretmenlerin bir ürün geliştirmede önlerindeki engelin tasarım düşüncesi zayıflığı olduğunu belirtmiştir. TOD, öğretmenlerin farklı bir şey yapmaya dair farklı seçenekler ortaya koyma ya da yapma becerilerini içeren yaratıcı bir düşünme formuna sahip olma düzeyi ile ilgilidir. Bu doğrultuda teknoloji ve öğretim tasarımında, tasarım düşünürü olan öğretmenin temel özellikleri nasıl olmalıdır sorusuna yanıt aranarak elde edilen yanıtlar değerlendirilerek bir ölçme aracına dönüştürülmeye karar verilmiş ve öğretim tasarımı alanına özgü boyutlar ortaya çıkarılarak TOD becerileri ile ilişkilendirilmiştir. Öğretim tasarımı etkili öğretim ortamları oluşturma, öğrenmeyi belli amaçlarla yönlendirme, ilişkilendirme, denemelik bir öğretimsel süreç tasarımıdır (Erdem, 2020). Öğretim tasarımı ve teknolojisi alanı veya teknoloji tabanlı öğretim tasarımları incelendiğinde süreç gerektiren, bireysel çalışmalarla, etkileşimli ilişkilerin etik olarak sürdürülmesi gerektiği öne çıkmıştır.

Araştırma kapsamında tasarım odaklı düşünürün ve öğretim tasarımcısının temel özellikleri birleştirilerek tasarım odaklı düşünür olan öğretmenin taşıması veya geliştirilmesi gereken 13 özellik belirlenmiştir. Belirlenen özellikler ilişki, süreç, birey ve etik boyutlarında sınıflandırılmıştır. Bu 13 özelliğin ayrı faktörler olarak ortaya çıkmama ihtimaline rağmen birbirleriyle ilişki olabileceği düşünülen özellikler bir boyut altında toplanarak dört faktör yapısının olabileceği planlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Tasarım odaklı düşünürün özellikleri

İlişki	Süreç	Birey	Etik
İnsan merkezli	Deneme yönelimi/risk almaya açık	Yenilikçi/belirsizlikte rahat	Etik
Empati	Yaratıcı güven	İyimserlik	
Yansıtıcı	Bütünsel bakış	Eleştirel sorgulama	
İşbirlikli ekip çalışması	Dinamik bir zihin	Tasarım stili	

TOD ile öğretimi tasarlayan her öğretmende bulunması beklenen 13 özelliğin birey, ilişki, süreç ve etik boyutları ile teknoloji tabanlı öğretim süreçlerinde TOD’u temsil ettiğine karar verilmiştir. Her yapının özellikleri literatürden yararlanılarak kısaca açıklanmıştır.

İnsan (Birey) Merkezli: İnsan merkezli olma, karmaşık ve stratejik sorunları çözenin bir yolu olan insan davranışlarını, ihtiyaçlarını ve değerlerini anlamaya odaklanmak anlamına gelmektedir (Howard ve Davis, 2011). Doğası gereği işbirlikli ve katılımcı olan TOD literatür odaklı bir yaklaşım değil, insan merkezli bir yaklaşımdır (Howard ve Davis, 2011). İnsan merkezli TOD, beklenmedik içgörüler yakalayacak ve insanların istediklerini, ihtiyaçlarını, tercihlerini daha kesin olarak yansıtan yenilikler üretecektir (Brown, 2008).

Empati: Empati, insan merkezli bir öğretim tasarımı sürecinin temelidir. Bir tasarım düşünürü, insanların bir sorundan nasıl etkilendiğini anlamakla ilgilendikleri için insan merkezlidir ve bu insan merkezli yaklaşım tasarım düşünürlerinin insanlara ve karşılaştıkları sorunlara karşı empatik olmalarını sağlar (Brown, 2008; Kimbell, 2011). Empati bir sorunu, problemden etkilenenlerin bakış açısından anlama veya görme yeteneğidir (Brown, 2008; Chesson, 2017; Martin ve Martin, 2009). Empati bir başkasının duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini anlama, farkında olma, duyarlı olma ve dolaylı olarak deneyimleme eylemidir.

Yansıtıcı: Yansıtma, tasarım odaklı düşünürün mevcut sorun hakkında, bilinenlere uygulanabilecek geçmiş deneyimlerden neler bildiklerini anlamak için geriye bakma süreci olarak tanımlanır (Chesson, 2017). Tasarım odaklı düşünme sürecinde içgörünün oluşması da denilebilir (Dosi vd., 2018). Tasarım sürecinin her aşamasında gelen yorumlar ve olası etkiler üzerine düşünmedir.

İşbirlikli Ekip Çalışması: Söz konusu özelliklerin ortaya çıkması için işbirlikli çalışmalar büyük öneme sahiptir. Ürünlerin, hizmetlerin ve deneyimlerin artan karmaşıklığı, tek bir tasarımcının yerini, disiplinlerarası işbirlikli gerçeğiyle değiştirmiştir (Brown, 2008). Tasarım düşünürleri daha iyi iletişim kurmak ve süreci açıklığa kavuşturmak için işbirliği yapmalı, bilgilerini görselleştirme araçlarını kullanarak paylaşmalı ve tartışmalıdır (Dosi vd., 2018). Bir öğretmen hiçbir ortamda yalnız değildir ve işbirliği içerisinde yol alması tasarımlarını kolaylaştırmaktadır.

Deneme Yönelimi/Risk Almaya Açıklık: Öğretimde bir değere ulaşmak için deneme yapmaya ihtiyaç duyulur ve her deneme bir riske açıklıktır. Deneme yönelimi, risk almaya açıklık veya riski kucaklamak olarak da ifade edilebilir. Riski kucaklama bağlam ve yeni durumların derinlemesine araştırılmasına olanak tanıyan süreç açısından risk alma eğilimi içerir (Dosi vd., 2018). Tasarım düşünürleri, başarısız denemelerde kendilerine güvenirlere ve başarısızlıkları yeni fırsatları keşfetme ve yeni öğrenmelerin başka bir yolu olarak görürler (Dosi vd., 2018).

Yaratıcı Güven: Yaratıcılık, problemlere yeni bir gözle bakabilmenin düşünsel boyuttaki eylemidir ve bu eylem gelişen süreçteki fırsatları fark ederek yeni fikirler ve yaklaşımlar üretmeyi sağlamaktadır (Akdemir, 2017). Tasarım süreçlerinde yaratıcılığı destekleyen, yaratıcı güven ve yetkinliğini vurgulayan, öğretim süreçleri dahil tüm süreç tasarımlarında geçerli ve kritik olan bir düşünme biçimidir (Rauth vd., 2010).

Bütünsel Bakış: Tasarım düşünürünün farklı disiplinlerden, farklı algıları ve bakış açıları olan veya diğer kuruluşlardan insanlarla işbirliği yapması beklenir (Dosi vd., 2018). Bütünsel bakış problemi yaşayanların kendilerini nasıl etkilediğini anlamak, bir sorunun meydana geldiği bağlamda incelemek ve bir problemin insanlar üzerindeki etkisi için empati geliştirerek etkileşimde bulunmaktır (Chesson, 2017). Bütünsel bakış yansıtıcı düşünmeyi, eleştirel sorgulamayı, empatiyi içinde barındırmaktadır.

Dinamik Bir Zihin: TOD, problem çözmeyi yinelemeli bir süreç olarak gören, yaratıcı güven ile fikir üreten, çoklu perspektifleri göz önünde bulunduran, fikirleri değerlendirmek için analitik düşünceye kolayca geçebilen bir düşünce yapısını içerisinde barındıran dinamik bir zihin gerektirir (Brown, 2008; Chesson, 2017; Martin ve Martin, 2009). Kendinden farklı bakış açılarını anlamak, çözüm tasarımında doğrusal bir yoldan çok sarmal bir süreç izleyerek çözüm tasarımına her zaman birden fazla yol bulmaktır.

Yenilikçi/Belirsizlikte Rahat: TOD ile tasarımcının henüz var olmayan çözümler üretmesi ve bilinmeyeni keşfetmesi gerekir (Chesson, 2017).

Alanyazında yenilikçi ve belirsizlikte rahat özelliklerini farklı olarak ele alan çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak bu çalışma kapsamında öğretim tasarımında yeniliğe açık olan bir öğretmen aynı zamanda belirsizlikten de rahatsızlık duymayacak biçiminde yorumlanmaktadır.

İyimserlik: TOD kapsamında iyimserlik tüm sorunların en az bir potansiyel çözümü olduğu inancı anlamına gelmektedir. Belli bir sorunun kısıtlamalarına en az bir çözümün mevcut alternatiflerden daha iyi olduğu varsayımına dayanır (Brown, 2008). Tasarım düşünürü var olan durumdan daha iyi bir durumun olduğuna inanarak sürece iyimserlikle yaklaşır.

Eleştirel Sorgulama: Eleştirel sorgulama sorular sorma yeteneği veya her şeyi sorgulama alıştırmasıdır (Dosi vd., 2018). Eleştirel sorgulama bilinmeyen, belirsiz bir şeyi merak etme ve farklı durumları mümkün olduğunca çok düşünmeyi gerektirir.

Tasarım Stili: Tasarım düşünürünün fikirlerini, düşüncelerini çözümlerini görselleştirmesi beklenmektedir. Tasarım düşünürü neyin var olabileceğini, olayların nasıl olabileceğini anlamak ve zihininde oluşturulan fikirleri fiziksel dünyaya getirmek için eskiz ve haritalama kullanır (Boni, Weingart ve Evenson 2009; Chesson, 2017; Junginger, 2007). Boni, Weingart ve Evenson (2009) inovasyon sürecindeki bilgiyi görselleştirme becerisini kritik bir yere yerleştirerek soyut düşünceden fikirleri görselleştirmeye ve daha sonra bu görselleştirmeler üzerine yeniden düşünmeye geçilmesini, yenilikçi tasarımın kalbi olarak ifade etmektedir. Eskizin güzel çizimler olması gibi bir kaygı güdülmez amaç görsel anlatımla fikirleri yakalamak ve çözümler keşfetmektir.

Etik: Her bireyin etik olması beklenirken, bir öğretim tasarımcısı olan öğretmenin etik olması çok daha önemlidir. Etik meslek sürecinde tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünüdür (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Öğretmenin tasarım odaklı düşünürken ulaşmak istediği değere gideceği yolda ilham aldığı fikirleri, fikirlerin sahiplerini, kaynakları, açık olarak belirtmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öğretimi tasarlayan öğretmen yararlandığı kaynakları açıkça

ifade etmeyi önemsemelidir. Bu davranış göstergesine de etik denilerek öğretmenlerin etik olması beklenmektedir.

Belirlenen bu özelliklerle teknoloji tabanlı öğretim tasarımı TOD ilişki odaklı, insan merkezli, etik bir süreci temsil etmektedir. Yapılan alanyazın taramasında karşılaşılan araştırmalarda öğretim tasarımı ve teknolojisi alanındaki değerleri kapsamlı bir şekilde bir araya getiren bir ölçüğe rastlanılmamıştır. Bu alanda öğretmenlerin tasarım odaklı düşüncelerini ölçmeye çalışan bir ölçek geliştirme çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle öğretim tasarımı ve teknolojisi alanında öğretmenlere yönelik Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) geliştirme çalışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin TOD yapılarının belirlenmesine ilişkin, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış bir ölçme aracı geliştirmektir. Bu aracın hem araştırma hem de uygulama için yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada amaç, öğretmenlerin, teknoloji tabanlı öğretim tasarımı sürecinde TOD yapılarının belirlenmesine ilişkin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırma kapsamında açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına dayalı olarak öğretmenlerin TOD yapılarını belirleyen bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları farklı branş ve kademedeki öğretmenlerden oluşmuştur. Veriler 2019-2020 öğretim yılı yaz döneminde toplanmıştır. Elektronik form aracılığı ile ölçek öğretmenlere ulaştırılmıştır. 659 öğretmen geri dönüş sağlamıştır. Ancak 29 öğretmenin verisi aşırı uç değerde yer aldığından çıkarılarak 630 öğretmen verileri ile işlemler yapılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişkenler	n	%
Beden Eğitimi Öğretmeni	6	1.0
Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	38	6.0
Biyoloji Öğretmeni	32	5.1
Coğrafya Öğretmeni	57	9.0
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	9	1.4
Felsefe Öğretmeni	13	2.1
Fen Bilgisi Öğretmeni	52	8.3
Fizik Öğretmeni	10	1.6
İlköğretim Matematik Öğretmeni	21	3.3
İngilizce Öğretmeni	31	4.9
Kimya Öğretmeni	8	1.3
Matematik Öğretmeni	23	3.7
Okul Öncesi Öğretmeni	20	3.2
Sınıf Öğretmeni	35	5.6
Sosyal Bilgiler Öğretmeni	72	11.4
Tarih Öğretmeni	22	3.5
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	30	4.8
Türkçe Öğretmeni	22	3.5
Resim Öğretmeni	24	3.8
Müzik Öğretmeni	4	0.6
Rehber Öğretmeni	12	1.9
Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni	38	6.0
Meslek Öğretmenleri (grafik ve fotoğraf, sağlık hizmetleri, aile ve tüketici hizmetleri, güzellik ve saç bakım hizmetler, büro yönetimi, muhasebe ve finansman, elektrik-elektronik, program geliştirme, tekstil, pazarlama, yiyecek içecek hizmetleri, çocuk gelişimi ve eğitimi, adalet, makine bölümü, tesisat teknolojisi ve iklimlendirme, drama eğitmeni, yaratıcı okuma, sanat tarihi, seramik, metal teknolojisi, kuyumculuk teknolojisi, moda tasarım, endüstriyel otomasyon teknolojileri, el sanatları/nakış teknolojisi)	51	8.1
Toplam	630	100
Öğretim kademesi		
İlkokul	64	10.2
Ortaokul	247	39.2
Lise	319	50.6
Toplam	630	100
Çalıştığı kurum türü		
Kamu	467	74.1
Özel	157	24.9
Diğer (Bağımsız, halk eğitim)	6	1.0
Toplam	630	100
Cinsiyet		
Kadın	431	68.4
Erkek	199	31.6
Toplam	630	100
Yaş aralığı		
20-25	16	2.5
26-30	144	22.9
31-35	116	18.4
36-40	127	20.2
41-45	80	12.7
46-50	81	12.9
51 ve üstü	66	10.5
Toplam	630	100

	1-5	154	24.4
	6-10	127	20.2
Hizmet süresi aralığı	11-15	88	14.0
	16-20	85	13.5
	21-25	96	15.2
	26 ve üstü	80	12.7
	Toplam	630	100
En son mezun olunan program	Ön lisans	1	0.2
	Lisans	490	77.8
	Yüksek lisans	130	20.6
	Doktora	9	1.4
	Toplam	630	100
Tercih ettiği öğretim türü	Yüz yüze öğretim	594	94.3
	Uzaktan çevrimiçi öğretim	36	5.7
	Toplam	630	100

Ölçek Geliştirme Süreci

TODÖ geliştirme sürecinde; literatür taraması, madde havuzu oluşturma, uzman görüşlerinin alınması, maddelerin düzenlenmesi, uygulama, istatistiksel analizler, en son testin oluşturulması, geçerlik, güvenilirlik, faktör analizi, standardizasyon çalışması sıralamasıyla (Şeker ve Gençdoğan, 2014) yürütülmüştür. Süreç aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

TOD öçeği geliştirmek amacıyla öncelikle TOD ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Ülkemizde ve yurt dışında yapılmış olan çalışmalar incelenmiş yurt dışında yapılan çalışmalarda TOD konulu anket ve ölçek çalışmalarına rastlanılmış ve maddeler kontrol edilmiştir. Özellikle genel hedef kitleye hitap eden Dosi vd. (2018) ve Chesson (2017) çalışmalarındaki maddeler öğretim tasarımı ve teknolojisi alanına uyarlanarak madde havuzuna alınmıştır. Farklı alanlara ve yaş seviyelerine göre tasarım düşüncesine yönelik ölçme araçları geliştiren çalışmalara rastlanılmış, ancak öğretim tasarımı ve teknolojisi alanında kullanılmasının olanaklı olmadığına karar verilmiştir. Bunların bazıları, mühendislik öğrencilerinin TOD becerilerini belirlemeye yönelik geliştirilen ölçme aracı (Blizzard, Klotz, Potvin, Hazari, Cribbs ve Godwin, 2015), sistem mühendislerine yönelik TOD tutum ölçeği (Greene, Gonzalez ve Papalambros, 2019), ilkökul ve orta öğretim öğrencilerine yönelik TOD testi (Rusmann ve Bundsgaard, 2019).

Ölçek geliştirme çalışmalarında başlangıçta madde havuzuna dahil edilmesi gereken madde sayısını belirlemek imkansız olmasına rağmen madde havuzu ne kadar büyük olursa o kadar iyi olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2002; DeVellis, 2016). Çalışmada ölçülmesi hedeflenen özelliğin kuramsal yapısının belirlenmesi için TOD temelinde geliştirilen ölçeklerden ve kavramsal çalışmalardan faydalanılarak 62 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. İlk taslak maddeler farklı branştaki 5 öğretmenin ön görüşüne sunulmuştur. Buradaki amaç araştırmamanın hedef kitlesi olan öğretmenlerin maddeleri yanıtlarken nelere dikkat ettiğini tespit ederek incelemeler yapmaktır. Alınan görüşler, araştırmacılar tarafından değerlendirilerek madde sayısı 59'a düşürülmüştür. Ardından ölçeğin görünüşü ve kapsamı açısından uzman görüşüne başvurulmuştur. TOD disiplinler arası bir süreci temsil ettiğinden ve öğretim tasarımı ve teknolojisi alanı da bütün pedagojide kullanıldığından maddelere ilişkin uzman görüşü eğitim bilimlerinde farklı disipline mensup uzmanlardan alınmıştır. Ölçeğin sunulduğu uzmanlardan ikisi TOD ile ilgili çalışmaları bulunun Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ve Özel Eğitim Bölümü, diğer beş uzmanın bölümü; Eğitim Bilimleri, Temel Eğitim, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi. Uzmanların ölçek maddelerine ve ilgili boyuta ilişkin maddelerin temsil edicilik derecesi (1-3), anlaşılabilirlik derecesi (1-3) ve varsa önerilerini yazabilecekleri bir form e-posta aracılığıyla gönderilmiş ve alınmıştır.

Uzman görüşleri alındıktan sonra her bir madde için uzmanların görüşleri tek tek incelenmiş ve maddelere yönelik gelen önerilerle maddeler yeniden düzenlenmiştir. Düzeltmelerle 59 maddelik taslak ölçek formu oluşturulmuş ve uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Alanyazın ile belirlenen özelliklere yönelik maddelerin dağılımının uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Maddelerin ölçtüğü özelliğe ilişkin dağılım Tablo 3'de verilmiştir.

Ölçek, 6'lı likert türü dereceleme (0 ilgili maddede belirtilen durumun hiç uymadığı, 5 ise tam olarak uyduğu) maddelerinden oluşmaktadır. Bilindiği gibi likert tipi ölçekler bireyin kendisi hakkında bilgi vermesi (self report) esasına dayanmaktadır (Tezbaşaran, 1997). Maddelerin yerleşimi karıştırılarak elektronik form aracılığı ile öğretmenlere ulaştırılmıştır. Form yaklaşık iki ay veri toplamaya açık kalmıştır. Ayrıca

form üzerinde katılımcının ölçeği gönüllü olarak cevapladığına dair bir kontrol sorusu da yerleştirilmiştir.

Tablo 3. Madde özellikleri dağılımı

İlişki	Madde Sayısı	Süreç	Madde Sayısı	Birey	Madde Sayısı	Etik	Madde Sayısı
İnsan merkezli	6	Deneme yönelimi/risk almaya açık	6	Yenilikçi / belirsizlikte rahat	6	Etik	6
Empati	4	Yaratıcı güven	3	İyimserlik	4		
Yansıtıcı	3	Bütünsel bakış	3	Eleştirel sorgulama	3		
İşbirlikli ekip çalışması	5	Dinamik bir zihin	5	Tasarım stili	5		
Toplam	18	Toplam	17	Toplam	18	Toplam	6

Verilerin Analizi

Verilerin toplanması işleminden sonra ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirlik çalışmalarına geçilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği çalışması, açımlayıcı faktör analizi (AFA) yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu yapıyı doğrulamak içinse doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır.

Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığı belirlenirken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri örneklem büyüklüğüdür. Faktör analizi örneklem sayısına ilişkin farklı argümanlar bulunmaktadır. Argümanlarından biri her bir madde için beş katılımcı olması gerektiğidir (Child, 2006; Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu kapsamda bu çalışmanın katılımcı sayısının (630) 59 maddelik taslak ölçek için yeterli olduğu söylenebilir. Veriler tesadüfi bir şekilde bölünerek analiz yapıldığından verilerin %50'si (315) ile AFA, %50'si (315) ile DFA analizi yapılması uygun (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2014) görülmüştür. Bir veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını kontrol etmenin başka bir yolu da Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerini incelemektir. Verilerin tutarlılığını tespit etmek için de Bartlett testi yapılmaktadır. Literatürde bir veri setinin faktör analizine uygun olabilmesi için KMO katsayısının 0.60'tan büyük olması ve Bartlett'in küresellik testinin istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermesi gerekmektedir (Büyüköztürk,

2016; Pallant, 2016). Bu sebeple bu çalışmada AFA öncesi veri seti üzerinden KMO katsayısı hesaplanmış ve Bartlett testi yapılmıştır.

Faktörler arasında önemli bir korelasyon olduğundan faktörleri çıkarmak için temel bileşenler analizi (principal axis factoring) (Hair vd., 2014) tercih edilerek oblimin (delta = 0) (direct oblimin) eğik döndürme kullanılmıştır. Eğik döndürme örtük değişkenlerin birbirleri ile ilişkili olduğu düşünülüyorsa tercih edilmektedir (Hair vd., 2014). Herhangi bir faktörde yer alan maddenin başka bir faktördeki yük değeri ile en az 0.10 fark olması tavsiye edilmektedir (Büyüköztürk, 2016; Kline, 2011). Bu nedenle bir maddenin birden fazla faktörün altında almış olduğu faktör yük değerleri arasında 0.10 düzeyinde bir farklılık oluşmaması sonucu madde çıkarılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre faktör yük değeri minimum 0.32 olması gerekmektedir. Faktör yük değeri 0.32'in altındaki maddeler de adım adım ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeği oluşturan faktörler arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. AFA ve korelasyon için IBM SPSS Statistics 25 kullanılmıştır. Model uyumunu değerlendirmek için maksimum olasılık tahmini analiziyle IBM SPSS Amos 19 programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde TOD ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde elde edilen yapı geçerliliği ve güvenilirlik bulgularına yer verilmiştir. Yapı geçerliliğini test etmek amacıyla AFA, DFA, güvenilirlik için Cronbach Alfa katsayısı ve faktörler arası korelasyon değerleri bulguları açıklanmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Ölçeğin 59 maddesi temel bileşenler analizine alınmış ve eksen döndürmesi (direct oblimin) gerçekleştirilmiştir. AFA analizi ile KMO örneklem uygunluğu değeri kullanılarak örneklemin yeterliği ve Bartlett'in Küresellik Testi kullanılarak verilerin faktör analizine uygunluğu incelenmiş ve uygun bulunmuştur. Herhangi bir faktörde yer alan maddenin başka bir faktördeki yük değeri ile en az 0.10 fark olması tavsiye edildiğinden bir maddenin birden fazla faktörün altında almış olduğu faktör yük değerleri arasında 0.10 düzeyinde bir farklılık

oluşmaması sonucu madde çıkarılmıştır. Faktör yük değeri 0.32'in altındaki maddeler de adım adım ölçekten çıkarılmıştır. Bu verilerin incelenmesi sonucu 25 madde ile AFA sonuçları verilmiştir.

AFA analizinde KMO değeri 0.93 bulunmuş, Bartlett testi sonucunda ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($\chi^2 = 3962.353$, $p = .000$) olduğu görülerek veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda TODÖ 25 madde ile dört faktörlü yapıda oluşmuştur. AFA değerlendirilirken özdeğerlere ve yamaç birikinti grafiğine bakılmıştır. Özdeğer faktörlerce açıklanan varyansı hesaplamada ve faktör sayısına karar vermede dikkate alınan bir katsayıdır (Büyüköztürk, 2016) ve bu değer 1 veya 1'den büyük olması durumunda dikkate alınır. Temel bileşenler analizi 1'in üstünde özdeğere sahip olan dört tane bileşenin varlığını ortaya koymuştur (Tablo 4). Dört bileşenin yorumlanmasına yardımcı olmak için oblimin eğik döndürme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Faktörlerin özdeğer dağılımı

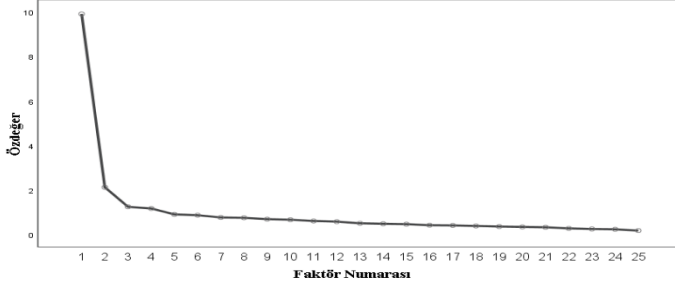
Faktör	Başlangıç Özdeğerleri			Açıklanan Varyans		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	9.92	39.68	39.68	9.44	37.75	37.75
2	2.13	8.51	48.19	1.65	6.59	44.34
3	1.25	4.99	53.18	.78	3.11	47.45
4	1.18	4.70	57.88	.69	2.76	50.20

İlk faktörün (ilişki) özdeğeri 9.92 ve toplam varyansın %37.75'ini, ikinci faktörün (süreç) özdeğeri 2.13 ve toplam varyansın %6.59'unu, üçüncü faktörün (etik) özdeğeri 1.25 ve toplam varyansın %3.11'ini, dördüncü faktörün (birey) özdeğeri 1.18 ve toplam varyansın %2.76'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans (%50.20) ölçtüğü niteliği yeterince açıkladığını göstermektedir.

Ayrıca yamaç-birikinti grafiği ölçeğin faktör sayısına ilişkin kanıt sunmaktadır. Grafikte yüksek ivmeli, hızlı düşüşlerin yaşandığı noktalar faktör sayısını verir (Büyüköztürk, 2016; Child, 2006; Tabachnick ve Fidell, 2013). Faktör analizine ait yamaç birikinti grafiği incelendiğinde ölçeğin dört faktörlü olduğu görülmektedir (Şekil 1).

Hem özdeğer dağılımı hem yamaç birikinti grafiği ile TODÖ faktör yapısının dört boyutlu bir yapı ortaya koyduğu belirlenmiştir. Dördüncü

faktörden sonra grafiğin genel gidişatının yatay seyrettiği ve yatay faktörlerin getirdikleri varyansların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Şekil 1. TODÖ yamaç birikinti grafiği

Bu nedenle yatayda yer alan yapılar faktör olarak alınmaz. AFA sonucunda oluşan 25 madde ve faktör yük değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. TODÖ madde faktör yükleri

Maddeler	Madde İçeriği	Faktörler	İlişki	Süreç	Etik	Birey
BireyMerkezli-5	Fikirleri/yöntemleri/araçları uygulamadan önce insanlarla paylaşırım.	.851				
BireyMerkezli-4	İnsanları tasarım sürecine aktif olarak dâhil ederim.	.802				
İşbirlikli-3	Süreç içerisinde aktif olarak başkalarıyla etkileşme ihtiyacı duyarım.	.625				
Yansitici-2	Tasarımın iyileştirilmesi için, insanlardan aldığım dönütler üzerine düşünürüm.	.577				
Yansitici-1	Tasarım sürecinde insanlar tarafından sunulan fikirler üzerinde düşünürüm.	.542				
İşbirlikli-1	En iyi tasarımları oluşturmak için insanlarla işbirliği yaparım.	.537				
Empati-4	Çözümü insanların bakış açısından görmeye çalıştığımda kendimi iyi hissederim.	.530				
Empati-1	Çözümü düşünürken kendimi, çözümden etkileneceklerin yerine koyabilirim.	.492				
BireyMerkezli-3	İnsanların ihtiyaçlarını anlamak için zaman ayırırım.	.432				
DinamikZihin-5	Çözüm tasarımımda her zaman birden fazla yol bulurum.	.763				
ButonselBakis-3	Tasarımın insanlara ve çevreye etkilerini tahmin ederim.	.702				
YaratıcıGüven-1	Karmaşık problemlere yaratıcı çözümler üretirim.	.698				
ButonselBakis-1	Yaptıklarımı geniş bir bakış açısı ile düşünürüm.	.657				

DinamikZihin-2	Tasarım sürecinde zihnim, yeni fikirler üretmek ve bunları sınamak arasında gidip gelir.	.650
DenemeYoneliimi-3	Yeni teknolojik araçları uygulamak hoşuma gider.	.381
Etik-2	Tasarımın yararının, oluşturabileceği muhtemel sorunlardan daha fazla olmasını önemserim.	.771
Etik-3	Tasarım sürecinde tüm tarafların katkılarının görünür olmasına özen gösteririm.	.676
Etik-1	Tasarımın etkisini, tasarımdan etkilenecek tüm taraflar açısından görmek gerektiğini düşünürüm.	.610
Etik-4	Tasarım sürecinde mevcut tasarım fikirlerini dikkate almanın gereğine inanırım.	.492
Iyimserlik-4	Her durumda farklı tasarım olanaklarının olduğunu düşünürüm.	.668
Elestirel-2	Her zaman daha farklı bir çözüm yolunun mümkün olduğunu düşünürüm.	.607
Iyimserlik-3	Çözümün bir tasarım ve üretim işlemi olduğuna inanırım.	.570
Yenilikci-5	Etkili tasarımlar için özgün yollar denemekten çekinmem.	.528
Yenilikci-4	Etkili tasarımlar için sürekli yeni bilgiler/fikirler ararım.	.528
TasarımStili-2	Yeni fikir ya da çözümleri insanlara açıklamak için görsellerden yararlanırım.	.429

Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre faktör yük değeri minimum 0.32 olması gerekmektedir. Tüm maddelerin faktör yük değerinin 0.32'den büyük olduğu görülmektedir. Ölçekte yer alan 25 maddeye ilişkin faktör yük değerleri 0.85 - 0.38 arasında değişmektedir. Ayrıca görüldüğü üzere ölçeğin nihai formunda daha önce belirlenen özelliklerden en az biri ilgili boyutta yerini almıştır. Boyutların özellikleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. TODÖ boyutları özellikleri

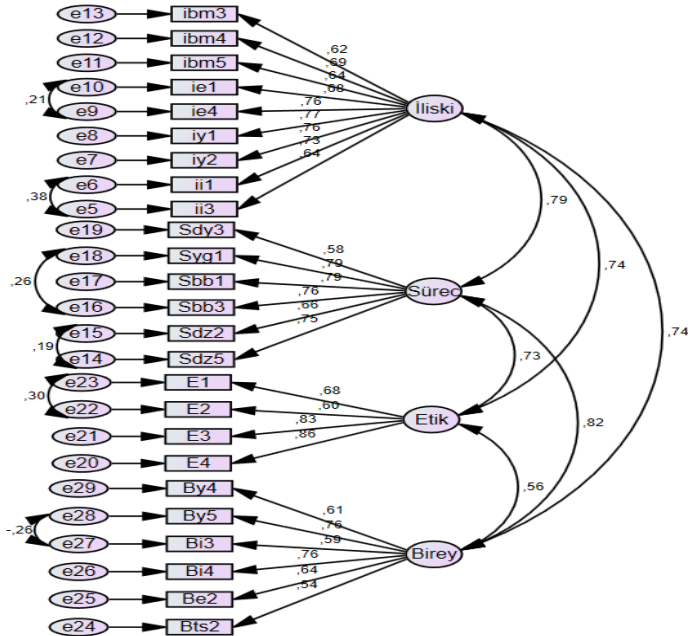
Boyut	Özellikler
İlişki	Bu boyut, öğretmenin süreçteki ilişkilerini temsil etmektedir. Bunlar birey merkezli, empatik, yansıtıcı, işbirlikli ekip çalışması maddelerine karşılık gelmektedir.
Süreç	Bu boyut, öğretmenin süreç ile ilgili yaklaşımını temsil etmektedir. Bunlar deneme yönelimi/risk almaya açıklık, yaratıcı güven, bütünsel bakış, dinamik bir zihin maddelerine karşılık gelmektedir.
Etik	Bu boyut, bireylerin ilişki ve süreçlerinde etik değerlerine karşılık gelen maddeleri içermektedir.
Birey	Bu boyut, öğretmenin kişiliğini yansıtan özellikleri temsil etmektedir. Bunlar yenilikçi/belirsizlikte rahat, iyimserlik, eleştirel sorgulama, tasarım stili maddelerine karşılık gelmektedir.

Birinci faktör TOD sürecinin temelini oluşturan ilişki söylemlerini ifade eden boyut olup 9 maddeden, ikinci boyutu süreç olup 6 maddeden, süreç tabanında ilişki odağında tasarımın üçüncü boyutu etik olup 4

maddeden ve son olarak da bireyin kişisel özelliklerini ifade eden dördüncü boyut 6 maddeden oluşmaktadır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

AFA sonucu ile TODÖ 4 faktörlü bir yapıda oluşmuştur. Belirlenen faktör yapısının elde edilen verilere ne kadar uygun olduğunu test etmek için maksimum olasılık tahmini analiziyle DFA yapılmıştır. DFA'nın değerlendirilmesinde diyagram, uyum iyiliği ve düzeltme önerileri dikkate alınmıştır. Uyum iyiliğini yakalamak için hata terimlerinin kovaryansları eşleştirilmesi yapılabilmektedir. Hata kovaryanslarına ilişkin düzeltmeler iki değişkenden birisinin gereksiz olduğu veya katılımcılar tarafından aynı şekilde anlaşıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla program aracılığıyla bu iki değişken arasındaki hata terimlerinin kovaryanslarını eşleştirmesi gerekir.

CMIN=430,598; DF=263; CMIN/DF=1,637; p=,000; RMSEA=,045; CFI=,959;GFI=,900

Şekil 2. TODÖ alt boyutlarının birbiriyle ilişkisini gösteren dört faktörlü model

Alanyazına göre 5 ve daha az maddeden oluşan faktörlerde en fazla 1, 6 ve 11 maddeden oluşan faktörlerde en fazla 2 ve 12'den fazla maddelerden oluşan faktörlerde ise en fazla 3 düzeltme önerilmektedir (Gürbüz, 2019). Çalışma kapsamında bu dağılıma dikkat edilerek birinci faktörde iki, ikinci faktörde iki, üçüncü faktörde bir ve dördüncü faktörde bir hata terimi kovaryansları eşleştirilmesi yapılmıştır. Eşleştirmelerin ardından analiz tekrarlanmıştır. Diyagramda hata terimlerinin kovaryansları eşleştirmeleri ve her bir maddenin kendi örtük değişkenini ne kadar iyi temsil ettiğine dair bilgi veren standartlaştırılmış değerler gösterilmiştir. DFA'ya ilişkin diyagram Şekil 2'de verilmiştir.

Ölçeğin belirlenen faktör yapısının geçerliliği DFA ile test edilmiştir. Literatürde yer alan DFA uyum iyiliği aralıkları (Gürbüz, 2019) ve DFA sonucu elde edilen değerler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. TODÖ DFA uyum iyiliği indeksleri, elde edilen uyum iyiliği indeksleri ve karar

İndeks	İyi uyum	Kabul edilebilir	Elde Edilen Değerler	Karar
CMIN(X^2)/df (Chi-Square/df)	$.00 \leq (x^2/df) < 2.00$	$2.00 \leq (x^2/df) \leq 5.00$	1.64	İyi uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA < .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$.045	İyi uyum
SRMR	$.00 \leq SRMR < .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$.043	İyi uyum
IFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.96	İyi uyum
CFI	$.97 \leq CFI \leq 1.00$	$.95 \leq CFI \leq .97$.96	Kabul edilebilir
NNFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.95	Kabul edilebilir
GFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.85 \leq GFI \leq .95$.90	Kabul edilebilir
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.90	Kabul edilebilir

Doğrulayıcı faktör analiz sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ($x^2 [df = 263, N = 315] = 430.598; p < .001, x^2/df = 1.637; CFI = .96; RMSEA = .045; SRMR = .043; NNFI = .95; GFI = .90; NFI = .90; IFI = .96$) önerilen dört faktörlü modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar TOD ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısının doğrulandığı söylemektedir.

Güvenirlilik Katsayıları

AFA ve DFA sonucu elde edilen ölçütlere göre, tasarım odaklı düşünme ölçeğinde yer alan maddelerin elde edilen dört alt boyuttaki yapılarla ilgili modellerinin uygun olduğu kararına varılmıştır. Ölçeğin güvenirliliğinin belirlenmesi amacıyla AFA verileri üzerinde güvenirlilik katsayısı (Cronbach Alfa) hesaplaması yapılmıştır. Her bir faktöre ve toplama ait iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış ve yüksek bulunmuştur. Nunnally'e (1978) göre kabul edilebilir en az güvenirlilik katsayısı 0.70'dir. TOD ölçeği için toplam iç tutarlılık güvenirliliği Cronbach Alfa katsayısı değeri .93 olarak bulunmuştur. Alt boyutların madde sayıları ve Cronbach Alfa katsayıları da Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. TODÖ boyut madde sayıları ve güvenirliliği

Faktör	Madde sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
1. İlişki	9	.90
2. Süreç	6	.86
3. Etik	4	.81
4. Birey	6	.81
Toplam	25	.93

Alt boyutlara ilişkin güvenirlilik katsayıları tavsiye edilen 0.70 (Nunnally, 1978) değerini aşarak yeterli iç tutarlılığı göstermiştir. Cronbach Alfa Katsayısı ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu durumda TOD ölçeğinin oldukça yüksek güvenirliliğe sahip olduğu söylenebilir.

Faktörler Arası Korelasyon Değerleri

Faktörlerin korelasyon matrisi incelendiğinde ise faktörlerin birbiriyle ilişkisinin pozitif ve oldukça yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. TODÖ faktörler arası korelasyon değerleri

Faktör	1 (İlişki)	2 (Süreç)	3 (Etik)	4 (Birey)
1 (İlişki)	1.00			
2 (Süreç)	.58	1.00		
3 (Etik)	.61	.43	1.00	
4 (Birey)	.49	.63	.31	1.00

Bu durumda TOD ölçeğiyle ilgili korelasyon katsayısı faktörler arasında anlamlı ve yüksek düzeyde ilişkinin olduğunu söylenebilir. Bu sonuç, bir faktöre ilişkin oluşacak değer değişimi, artış veya azalış, paralel olarak diğer faktörlerin de değişmesine sebep olacağını göstermektedir.

Sonuç olarak dört faktörden oluşan TODÖ, bütün branş ve kademedeki öğretmen tasarımı yapan her öğretmenin tasarımlarına yönelik TOD yapılarını ölçmek amacıyla Türkiye’de geliştirilen ilk ölçektir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, öğretmenlerin öğretim süreçleri tasarımında, TOD özyeterliliklerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Öz raporlamaya dayalı ölçeğin geliştirilme süreci, alanyazın taraması ile başlamış ve ölçek geliştirme adımları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Görünüş ve kapsam açısından uzman görüşü alınmış, yapı geçerliği için AFA, DFA ve iç tutarlık ölçümleri yapılmıştır.

Geliştirilen ölçek 6’lı likert türü cevap formatına dayalı 25 madde içermekte ve dört faktörden (ilişki, süreç, etik ve birey) oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 25 maddenin 9’u ilişki, 6’sı süreç, 4’ü etik ve 6’sı birey faktörlerinde yer almaktadır. Ayrıca ölçekte yer alan faktörler toplam varyansın %50.20’sini açıklamaktadır. İç tutarlık ölçümleri hem toplamda hem de alt faktörlerde yüksek bulunmuştur ve DFA yapılarak uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir aralıkta sonuçlanmıştır. Ölçekte, ilişki, süreç, etik ve birey faktörleri ile ilgili olarak öğretmenlerin öğretim tasarımındaki TOD öz yeterlilikleri belirlenmektedir. TOD ölçeğine ilişkin yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu kabul edilebilir.

Alanyazın taraması ile tasarım odaklı düşünür için belirlenen 13 özelliğin her birini temsil edecek en az bir madde ölçekte yer alarak dört faktör altında toplanmıştır. Ölçeğin ilişki boyutunda öğretmenin süreçteki ilişkilerini yansıtan insan merkezli, empatik, yansıtıcı, işbirlikli ekip çalışması özellikleri yer almıştır. Ölçeğin süreç boyutunda öğretmenin öğretim tasarımı süreci ile ilgili yaklaşımını yansıtan deneme yönelimi/risk almaya açıklık, yaratıcı güven, bütünsel bakış, dinamik bir zihin özellikleri öne çıkmıştır. Ölçeğin etik boyutunda öğretmenin

bireysel ve ilişkisel süreçlerindeki etik değerlere karşılık gelen özellikleri yer almıştır. Ölçeğin birey boyutunda öğretim tasarımlarında öğretmenin kendine dair farkındalığını yansıtan yenilikçi/belirsizlikte rahat, iyimserlik, eleştirel sorgulama, tasarım stili özelliklerine karşılık gelmiştir.

Mevcut alanyazın incelendiğinde öğretim tasarımı ve teknolojisi alanında öğretmenlerin TOD yapılarını ölçmeye yönelik bir araca rastlanılmamıştır. Dosi vd. (2018) bütün tasarımcılar için 71 maddeli 22 faktörlü TOD anketi geliştirmiştir. Chesson (2017) bireylerde TOD yeteneklerini değerlendirmek için bir ölçek geliştirmiştir ve bu ölçek 27 maddeli 6 faktörden oluşmaktadır. Chesson (2017) geliştirdiği ölçeğin kuruluşlarda çalışan, yönetici, uygulayıcı, eğitimci, liderler için yararlı olacağını savunmaktadır. Diğer TOD veri toplama araçları incelendiğinde öğretim tasarımı ve teknolojisi alanında kullanılması olanaklı görülmemiştir. Rastlanan araştırmalar incelendiğinde geliştirilen veri toplama araçları oldukça genel katılımcıları ya da oldukça özel alan tasarımcılarını hedeflemektedir ve etik boyutu göz ardı edilmiştir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçek, teknoloji tabanlı öğretim tasarımı sürecinde öğretmenlere yönelik ilişkileri, süreci, bireysel özellikleri ve etik ilkeleri temsil etmektedir.

Araştırma, alanyazın kapsamında yararlanılan kaynaklarla ve aynı zamanda 2019-2020 öğretim yılı yaz döneminde Türkiye'nin çeşitli yerlerinde görev yapan 630 öğretmenden elde edilen veriler ile sınırlanmaktadır. Her ölçek, maddelerinin ölçebildiği kadarı ile sınırlıdır bu nedenle TOD, ancak bu ölçek maddelerinin yapabileceği ölçüm çerçevesinde yorumlanabilir.

Ölçeğin kullanım alanları, TOD atölyeleri veya projelerinde öğretmenlerin tutumlarının değişip değişmediğini test etmek için süreç öncesi ve sonrasında ölçek kullanılabilir. Atölye veya proje başlangıçlarında takım üyelerinin tutumlarını önceden bilerek tasarım ekiplerini oluşturmak için bir araç olarak da kullanılabilir. Araştırmacılar tasarım eğitimi pedagojik müdahalesinde, araştırma projelerinde, TOD yapısına göre takımlar oluşturup gelişimi değerlendirilebilir veya TOD konusunda deneyim sahibi olan öğretmenlerle çalışılıp son durumda TOD durumu incelenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Development of Design Thinking Scale in Teaching

*

Yeşim Sürmelioglu - Mukaddes Erdem
Hacettepe University- Hacettepe University

An inventory development study is needed in instructional design field to measure the design thinking of teachers. For this reason, it was decided to develop a Design Thinking Scale for teachers in the technology-based instructional design process.

This research is conducted to develop a valid and reliable scale. A measurement tool that determines the design thinking structures of teachers based on the results of exploratory and confirmatory factor analysis was developed within the scope of the research.

The study consisted of 630 teachers working in different branches and at different levels, in various regions of Turkey. First, based on the studies in the literature, we created a four-dimensional item pool which consists of 62 items representing the characteristics of design thinker. We took the preliminary opinions of 5 teachers from different branches about the first draft items, and reduced the number of items to 59 by evaluating their opinions. Then, we consulted 8 expert opinions in terms of the scope and appearance of the inventory. We rearranged the items according to the suggestions, and prepared a draft form with 59 items and made ready for implementation. It is a 6-point Likert scale (0 for irrelevant, 5 for exactly relevant). The scale was delivered to teachers via digital form.

It is recommended to have 5 participants for each item in factor analysis, so we accepted it as sufficient to provide validity and reliability in this study (Tabachnick & Fidell, 2013; Child, 2006). Since the data is divided to analyze, it is deemed appropriate to perform an exploratory factor analysis with 50% (315) of the data, and confirmatory factor analysis with 50% (315) (Hair et al., 2014). In order for a data set to be suitable for factor analysis according to the literature, the KMO coefficient should be greater than 0.60 and Bartlett's test of sphericity should give statistically significant results (Büyüköztürk, 2016; Pallant, 2016). So, we examined these values.

Principal axis factoring analysis is preferred to extract factors, as there is an important correlation between factors, and direct oblimin ($\delta = 0$) oblique rotation is preferred if implicit variables are thought to be related to each other (Hair et al., 2014). It is recommended that the item in any factor should have at least 0.10 difference with the load value of another factor (Büyüköztürk, 2016; Kline, 2011) and the factor load value should be minimum 0.32 (Tabachnick & Fidell, 2007). We took these suggestions into consideration in the study. We performed confirmatory factor analysis with maximum probability estimation analysis to evaluate model-data fit.

Findings

The KMO value was found to be 0.93. The data set was found suitable for the factor analysis since the Bartlett test found a statistically significant difference ($\chi^2 = 3962.353$, $p = .000$). Principal axis factoring analysis revealed the existence of four components with eigenvalues above 1. A four-factor structure with 25 items was obtained as a result of the exploratory factor analysis. Factor load values vary between 0.85 and 0.38 for the 25 items in the scale.

The relationship dimension of the scale consists of 9 items and the features of individual-centered, empathic, reflective, collaborative teamwork reflecting the teacher's relations in the process. The process dimension of the scale consists of 6 items and the features of experimentality/openness to take risk, creative trust, holistic view, and a dynamic mind reflecting the teacher's approach to the instructional design process. The ethical dimension of the scale consists of 4 items, and the teacher's characteristics corresponding to ethical values in individual and relational processes. The individual dimension of the scale consisted of 6 items corresponded to the innovative/comfortable in ambiguity, optimism, critical questioning, and design style characteristics reflecting the individual qualities of the teacher.

The internal consistency coefficients for each factor and total were calculated and found to be high. The total Cronbach's Alpha reliability value was found to be .93 for the Design Thinking Inventory, .90 for the relationship dimension, .86 for the process dimension, .81 for the ethics

dimension, and .81 for the individual dimension. The correlation matrix of the factors showed that the relation of the factors with each other was positive and had very high values.

The diagram, goodness of fit, and improvement suggestions were taken into account in the evaluation of the confirmatory factor analysis. Goodness of fit values obtained as a result of confirmatory factor analysis (χ^2 [df = 263, N = 315] = 430.598; $p < .001$, $\chi^2/Sd = 1.637$; CFI = .96; RMSEA = .045; SRMR = .043; NNFI = .95; GFI = .90; NFI = .90; IFI = .96) show that the proposed four-factor model is compatible with the data and acceptable. These results show that the predicted theoretical structure of the Design Thinking Scale is confirmed.

Discussion and Conclusion

This research has been carried out to develop a valid and reliable scale, which is planned to be used to measure the design thinking structures of teachers in the technology-based instructional design process. We developed a six-point Likert type scale containing 25 items and four dimensions. In addition, factors in the scale explain 50.20% of the total variance. Internal consistency measurements were found to be high in both total and sub-factors. The goodness of fit values was found to be within an acceptable range after performing a confirmatory factor analysis. The result of the validity and reliability analysis of the Design Thinking Scale showed that it can be accepted as a valid and reliable measurement tool. One of the original values of the developed scale is that teachers should question the ethical dimension in individual level or in relationships at any stage of the instructional design process.

The scale can be used before and after a design thinking project to test whether teachers' attitudes have changed. It can also be used as a tool to build design teams by knowing the team members' attitudes in advance at project start-ups. Researchers can form teams in design education pedagogical intervention, research projects according to the design thinking structure and evaluate their development with the help of this scale.

Kaynakça / References

- Akdemir, N. (2017). Tasarım kavramının geniş çerçevesi: Tasarım odaklı yaklaşımlar üzerine bir inceleme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 85-94.
- Association for Educational Communications and Technology [AECT]. (2018). *Instructional design definition*. Retrieved from <https://www.aect.org/>.
- Blizzard, J., Klotz, L., Potvin, G., Hazari, Z., Cribbs, J., and Godwin, A. (2015). Using survey questions to identify and learn more about those who exhibit design thinking traits. *Design Studies*, 38, 92-110. <http://dx.doi.org/10.1016/j.destud.2015.02.002>
- Boni, A. A., Weingart, L. R., and Evenson, S. (2009). Innovation in an academic setting: Designing and leading a business through market-focused, interdisciplinary teams. *Academy of Management Learning & Education*, 8(3), 407-417. <https://doi.org/10.5465/amle.8.3.zqr407>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Bozkurt, A., and Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), i-vi. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778083>
- Brenner, W., Uebernickel, F., and Abrell, T. (2016). Design thinking as mindset, process, and toolbox. In *Design thinking for innovation* (pp. 3-21). Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-319-26100-3_1
- Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard business review*, 86(6), 84-92.
- Buchanan, R. (1992). Wicked problems in design thinking. *Design issues*, 8(2), 5-21.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Factor analysis: Basic concepts and using to development scale. *Educational Administration in Theory and Practice*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*, Ankara: Pegem Akademi.
- Chesson, D. (2017). *Design thinker profile: creating and validating a scale for measuring design thinking capabilities*. (Doctoral dissertation). Antioch University.

- Child, D. (2006). *The essentials of factor analysis*. London: Continuum International Publishing Group.
- Cross, N. (1982). Designerly ways of knowing. *Design studies*, 3(4), 221-227. [https://doi.org/10.1016/0142-694X\(82\)90040-0](https://doi.org/10.1016/0142-694X(82)90040-0)
- Design Council, (2019). *What is the framework for innovation?* Retrieved from <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications* (Vol. 26). Sage publications.
- Doppelt, Y. (2009). Assessing creative thinking in design-based learning. *International Journal of Technology and Design Education*, 19(1), 55-65. doi: 10.1007/s10798-006-9008-y
- Dorst, K. (2010). The nature of design thinking. In *Design thinking research symposium*. DAB Documents.
- Dosi, C., Rosati, F., and Vignoli, M. (2018). Measuring design thinking mindset. In *DS 92: Proceedings of the DESIGN 2018 15th International Design Conference* (pp.1991-2002). <https://doi.org/10.21278/idc.2018.0493>
- Erdem, M. (2020). *Yeniden öğretmeyi öğrenmek: Organizmadan bireye öğretim süreçleri tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Friedman, K. (2003). Theory construction in design research: criteria: approaches, and methods. *Design studies*, 24(6), 507-522. [https://doi.org/10.1016/S0142-694X\(03\)00039-5](https://doi.org/10.1016/S0142-694X(03)00039-5)
- Greene, M. T., Gonzalez, R., and Papalambros, P. Y. (2019, July). Measuring systems engineering and design thinking attitudes. In *Proceedings of the Design Society: International Conference on Engineering Design* (Vol. 1, No. 1, pp. 3939-3948). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/dsi.2019.401>
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., and Tatham, R. L. (2014). *Multivariate data analysis*, 5(3), 207-219. Upper Saddle River, NJ: Prentice hall.
- Howard, Z., and Davis, K. (2011). From solving puzzles to designing solutions: Integrating design thinking into evidence based practice. *Evidence Based Library and Information Practice*, 6(4), 15-21.

- Johansson-Sköldberg, U., Woodilla, J., and Çetinkaya, M. (2013). Design thinking: past, present and possible futures. *Creativity and innovation management*, 22(2), 121-146. <https://doi.org/10.1111/caim.12023>
- Junginger, S. (2007). Learning to design: giving purpose to heart, hand and mind. *Journal of Business Strategy*, 28(4), 59-65. <https://doi.org/10.1108/02756660710760953>
- Kimbell, L. (2011). Rethinking design thinking: Part I. *Design and Culture*, 3(3), 285-306. <https://doi.org/10.2752/175470811X13071166525216>
- Kline, R. B. (2011). *Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling* (pp. 562-589). <https://dx.doi.org/10.4135/9781446268261.n31>
- Kröper, M., Fay, D., Lindberg, T., and Meinel, C. (2010). *Interrelations between motivation, creativity and emotions in design thinking processes - An empirical study based on regulatory focus theory*. In Proceedings of the 1st International Conference on Design Creativity ICDC 2010 (pp. 97-104), Kobe, Japan, November 2010.
- Liedtka, J. (2015). Perspective: Linking design thinking with innovation outcomes through cognitive bias reduction. *Journal of product innovation management*, 32(6), 925-938. <https://doi.org/10.1111/jpim.12163>
- Liedtka, J. (2018). *Exploring the impact of design thinking in action*. Darden Working Paper Series.
- Martin, R., and Martin, R. L. (2009). *The design of business: Why design thinking is the next competitive advantage*. Harvard Business Press.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory: 2d Ed*. McGraw-Hill.
- Owen, C. (2007). Design thinking: Notes on its nature and use. *Design Research Quarterly*, 2(1), 16-27.
- Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS (6th ed.)*. London: McGraw-Hill Education.
- Rauth, I., Köppen, E., Jobst, B., and Meinel, C. (2010). Design thinking: an educational model towards creative confidence. In *DS 66-2: Proceedings of the 1st international conference on design creativity (ICDC 2010)*.
- Razzouk, R., and Shute, V. (2012). What is design thinking and why is it important? *Review of educational research*, 82(3), 330-348. <https://doi.org/10.3102/0034654312457429>

- Reigeluth, C. M. (1999). What is instructional-design theory and how is it changing. *Instructional-design theories and models: A new paradigm of instructional theory*, 2, 5-29.
- Rittel, H. W., and Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy sciences*, 4(2), 155-175.
- Rusmann, A., and Bundsgaard, J. (2019, October). Developing a Test to Measure Design Thinking. In *European Conference on Games Based Learning* (pp. 587-XXII). Academic Conferences International Limited. doi: 10.34190/GBL.19.071
- Scheer, A., Noweski, C., and Meinel, C. (2012). Transforming constructivist learning into action: Design thinking in education. *Design and Technology Education: An International Journal*, 17(3), 8-19.
- Şeker, H., and Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Ankara: Nobel.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics: International edition. *Pearson 2012*.
- Tezbaşaran, A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- The Interaction Design Foundation [IDF] (2020). *5 Stages in the Design Thinking Process*. Retrieved from <https://www.interaction-design.org/literature/article/5-stages-in-the-design-thinking-process>.
- Tsai, C. C., and Chai, C. S. (2012). The "third"-order barrier for technology-integration instruction: Implications for teacher education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(6). <https://doi.org/10.14742/ajet.810>
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*. 27 Kasım 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sürmelioglu, Y. ve Erdem, M. (2021). Öğretimde tasarım odaklı düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 223-254. DOI: 10.26466/opus.833362.

Psikolojik Sermaye ile Çalışan Sessizliği Arasındaki İlişkide Algılanan Stresin Aracılık Rolü: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.835768

*

Sümeyra Ceyhan* - Olcay Okun**

* Öğr. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Bingöl/Türkiye

E-Posta: sceyhan@bingol.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5436-2996](https://orcid.org/0000-0001-5436-2996)

** Dr., Milli Savunma Bakanlığı, Ankara /Türkiye

E-Posta: olcayokun@yahoo.com.tr

ORCID: [0000-0002-7096-5794](https://orcid.org/0000-0002-7096-5794)

Öz

Çalışanların pozitif psikolojik kaynaklarının iş yaşamındaki olumlu sonuçlara etkisi ve bu kaynakların beslenerek geliştirilmesi, güçlenen ve daha olumlu yaklaşımlar gösteren çalışanlara doğru evrilmektedir. Psikolojik sermaye bireylerin olumlu ve pozitif yönlerinin geliştirilmesine, pozitif deneyimler yaşamalarına ve streslerini azaltıcı unsurlardan biridir. Ancak stres fiziksel, davranışsal veya psikolojik pek çok olumsuz sonuç ile iş yaşamında ilişkilendirilmektedir. Yapıcı düşüncelerin dile getirilmesi şeklinde ifade edilen çalışan sessizliği bilişsel bir maliyet ve fayda hesabından kaynaklanmaktadır. Bu noktada çalışmanın amacı, emek-yoğun otel işletmelerinde çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin ve algıladıkları stres düzeyinin, çalışan sessizliğine olan etkisini ölçmektir. Çalışmada bilimsel araştırma yöntemi olarak birincil veri toplama tekniklerinden faydalanılmış olup araştırmanın evrenini Van ilinde faaliyet gösteren otel çalışanları oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin test edilmesi amacıyla PLS-SEM yöntemi ve SPSS 22.0 istatistikî analiz yazılımı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre psikolojik sermaye algılanan stresi negatif ve çalışan sessizliğini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Aynı zamanda algılanan stres çalışan sessizliğini negatif yönlü ve anlamlı olarak etkilemektedir. Ayrıca algılanan stresin, psikolojik sermayenin çalışan sessizliği üzerindeki etkisinde aracı rol oynadığı da test edilmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında elde edilen bulguların literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı aynı zamanda araştırmacılara yönelik yararlı bilgiler sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan stres, Psikolojik sermaye, Çalışan Sessizliği.

The Mediating Role of Perceived Stress in the Relationship Between Psychological Capital and Employee Voice: A Research in the Service Sector

*

Abstract

The effect of positive psychological resources of employees on positive results in business life and the development of these resources through nutrition are evolving towards employees who are strengthened and who Show more positive approaches. Psychological capital is one of the factors to improve the positive and positive aspects of individuals, to have positive experiences and to reduce their stress. However, stress is associated with many physical, behavioral or psychological negative consequences in business life. Employee voice, expressed as expressing constructive thoughts, stems from a cognitive cost and benefit calculation. At this point, the aim of the study is to measure the effect of psychological capital levels and perceived stress levels of employees in labor-intensive hotel enterprises on employee voiceover. In the study, primary data collection techniques were used as a scientific research method, and the universe of the study is composed of hotel staff operating in the province of Van. PLS-SEM method and SPSS 22.0 statistical analysis software were used to test the data obtained. According to the findings, it is seen that psychological capital affects perceived stress negatively and employee vocal positively and significantly. At the same time, perceived stress negatively and significantly affects employee vocalism. It has also been tested that perceived stress plays a mediating role in the effect of psychological capital on employee voices. In this context, it is aimed that the findings obtained within the scope of the study will contribute to the gap in the literature and at the same time provide useful information for researchers.

Keywords: *Perceived stress, employee voice, psychological capital.*

Giriş

Yöneticiler iş yerinde düzeltici önlemler alabilmeleri, işleyişlerini geliştirebilmeleri ve daha etkili stratejik kararlar alabilmeleri için çalışanlarının sorunlarını ve fikirlerini öğrenmek isterler (Burris vd.,2017). Bilgi, fikir, öneri, hatta eleştiri şeklinde olan çalışan katkısı organizasyonlar için önemli ve değerli bir kaynaktır. Çalışanların iyileştirme konusundaki fikir ve önerilerini dile getirmeleri örgütsel işleyişin geliştirilmesinde kritik bir rol oynayabilir (Şahin, 2013). Bu bağlamda çalışanın sesslilik davranışını göstermesini teşvik eden veya engelleyen faktörler pek çok çalışmaya konu olmuş ve çalışan sessliliğinin güçlendirilmesi için pek çok öneri sunulmuştur (Allen vd., 2015; Gunawardana, 2014; Adelman, 2012).

Bazı çalışmalarda çalışan sesini destekleyen, çalışanların daha fazla konuşma ve harekete geçmesini destekleyebilecek yönetsel iyileştirmeler araştırılmış ve yöneticilere öneriler sunulmuştur (Haskins ve Freeman, 2015; Detert ve Burris, 2007). Yazında yer alan bir kısım çalışmada (Şahin, 2013; Vakola ve Bouradas, 2005) organizasyonel faktörler (örgütsel destek, örgütsel kültür, örgütsel iklim, organizasyon şeması, vb), bir kısım çalışmada ise çalışan karakteristiklerinin sese olan etkisi (LePine ve Van Dyne, 2001) incelenmiştir. Çalışan sessliliği organizasyonların gelişmeleri ve eksiklerini gidermeleri bağlamında eşsiz bir bilgi kaynağı olmasına karşın doğası ve ana bileşenleri hakkında halen çok az deneysel kanıt vardır.

Çalışmaya konu edilen otel işletmeleri yoğun rekabet ortamında birbirleri ile yarışan, emek-yoğun özelliğe sahiptir. Hizmet sektörünün belki de en hata kaldırmayan ve insan faktörü üzerinde dönen bir alanı olan otel işletmelerinde, çalışanlar işletmede bulunduğu süre oranında tecrübe ve bilgi birikimini artırmaktadır. Bu bağlamda sahip olunan insan kaynağı ve niteliği rekabet üstünlüğü kazanmada temel unsur olarak değerlendirilmektedir (Met ve Erdem, 2006; Akçadağ ve Özdemir, 2005). Psikolojik sermayenin ölçülebilir ve geliştirilebilir özelliği otel çalışanlarında işlerine karşı pozitif tutum ve davranışlar geliştirilmesi bağlamında eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Çalışmada elde edilecek bilgiler çalışan sessliliği doğasını etkileyen pozitif psikolojik kaynakları ve stresin etkilerine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın değişkenlerini oluşturan psikolojik sermaye kavramı, boyutları, algılanan stres ve çalışan sesliliği kavramları ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde ilgili değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerini elen teori ve hipotezler sunulmuştur.

Psikolojik Sermaye

Adam Smith (2005) insan sermayesini tüm sakinlerin veya toplum üyelerinin kazanılmış ve faydalı yetenekleri olarak tanımlar. Bu yeteneklerin edinilmesi, eğitim, çalışma veya çıraklık sırasında bir maliyet gerçekleştirdiğinden, söz konusu yetenekler servetinin bir parçası, aynı zamanda ait oldukları toplumun da sermayesinin bir parçasıdır. Bu fikrin başlıca modern gelişmeleri, insan sermayesinin bir bireyi daha fazla işgücü verimliliğine yönlendiren bilgi, beceri ve yetkinliklerden oluştuğunu belirten Mincer (1958) ve Becker (1964) tarafından başlatılmıştır (Kell vd., 2018). İnsan sermayesinin yeni kuşak tanımlarından biri olan psikolojik sermaye, Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından bir akım haline getirilen pozitif psikoloji yaklaşımının örgütsel davranış çalışma alanında karşılığı olarak konumlandırılmaktadır.

Psikolojik sermaye, bireyin pozitif psikolojik kapasiteleri (öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık) ile ifade edilen, söz konusu kapasitelerin birikmesi, ölçülmesi, artırılması ve geliştirilmesi ile bireyin günlük yaşamında, iş yaşamında, sosyal ve aile ilişkilerinde pozitive doğru gidişi temsil eden, gelişimi devam eden ve potansiyel kapasiteleri üzerinde çalışılan pozitif insan kaynağı sermayesidir (Okun, 2017; Luthans, 2012; Luthans vd., 2007a). Bu bağlamda psikolojik sermaye boyutları olan öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık açısından ele alınmaktadır. Buna göre öz yeterlilik, çalışanın belirli bir görevi başarıyla yürüterek yerine getirmesi için ihtiyaç duyduğu motivasyonu, gerekli hareket yöntemlerini ve bilişsel kaynakları harekete geçirme konusundaki kabiliyetleri veya güvenleri olarak tanımlanır. Öz yeterlilik, başarı için esastır (Bandura, 1997). Umut, hedefe yönelik yolları belirleme (agency) ve hedeflere ulaşma yollarını (pathways) planlama ve kendini motive etme olarak tanımlanmaktadır (Snyder, 2000). İyimserlik, gelecekte iyi

şeylerin olacağına olan inançtan ziyade, gerçekleşen olayların sebebini pozitif nedenlere dayandırarak açıklama biçimidir. Psikolojik sermaye bileşeni olarak iyimserliği diğer iyimserlik tanımlarından ayıran temel farklılık budur (Luthans vd., 2007a). Psikolojik dayanıklılık, başarısızlık, zorluklar, çatışma, sıkıntı, belirsizlik hatta olumlu değişim, ilerleme ve artan sorumluluktan “geri dönme” psikolojik kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Luthans, 2002).

Psikolojik sermaye sinerjik bir etki ile dört bileşeninden daha fazla etki gösteren çekirdek bir yapıdır ve çalışanın iş yerinde gösterdiği pek çok olumlu tutum ile ilişkili olduğu daha önce yapılan yurtiçi ve yurtdışı pek çok çalışmada ortaya koyulmuştur (Avey , 2008; Sameer vd., 2019; Erkuş ve Fındıklı, 2013).

Algılanan Stres

Algılanan stres, bir bireyin taleplerinin başa çıkma kabiliyetlerini aştığını algılamasıdır. Algılanan stresin fazla olması iş, aile, okul ve sosyal hayata pek çok olumsuz yansımaları mevcuttur. Algılanan stres bu nedenle yönetsel tedbirler alınması bakımından önemli bir müdahale hedefidir (Adams vd., 2016). Algılanan stres, nesnel stresli olayların, başa çıkma süreçlerinin, kişilik faktörlerinin bir fonksiyonu olarak tecrübe edilen stres seviyesini ölçen bir sonuç değişkeni olarak görülebilir (Cohen vd., 1983). Bu sayede çalışmada, çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin etkisini ölçmeye yardımcı olur.

Çalışan Sessliliği

Yüksek kaliteli kararlar almak ve dinamik iş ortamlarına başarılı bir şekilde uyum sağlamak için yöneticiler, çalışanlarının örgütsel sağlığını ve işleyişini sürdürmek için girdilerine giderek daha fazla güvenmektedirler (Li vd., 2018). Organizasyonlarda değişim ve gelişimin en önemli dinamiklerinden bir tanesi çalışanların sesslilik davranışı göstermesi olarak ifade edilebilir. Temel olarak sesslilik, çalışanların fikirlerini ilerletme ve göz önünde bulundurma fırsatına sahip olarak örgütsel kararların sonuçlarını etkileme becerisiyle ilgilidir (Farndale vd., 2011). Çalışan sessliliği,

örgütsel veya birim işleyişini geliştirmek amacıyla işle ilgili konularda fikirlerin, önerilerin, kaygıların veya işlerle ilgili görüşlerin isteğe bağlı olarak iletilmesi olarak tanımlanır. Çalışan sesliliği, iyileştirme ve olumlu değişim sağlama amacı olan isteğe bağlı ve esasen yapıcı bir davranıştır (Morrison, 2011).

Araştırma Modeli ve Hipotezleri

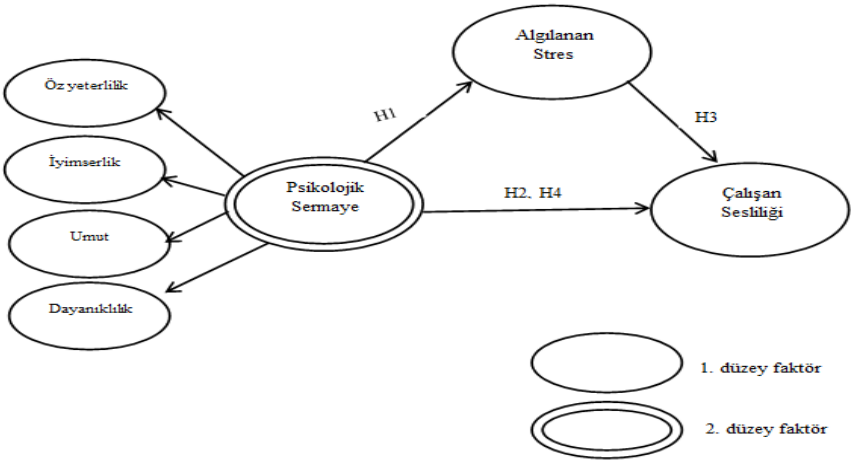
Hobfoll (1989)'un Kaynakların Korunması Modelinin temel prensibi, bireylerin kaynakları korumak, geliştirmek ve inşa etmek için çaba göstermeleri ve bu değerli kaynakların potansiyel veya fiili kaybına tepki vermeleridir. Kaynaklar, bireyler tarafından değer verilen veya bu nesnelere, kişisel özelliklere, koşullara veya enerjilere erişmenin bir aracı olarak hizmet eden nesnelere, kişisel özellikler, koşullar veya enerjiler olarak tanımlanır. Çevresel koşullar genellikle insanların kaynaklarını tüketmesini tehdit eder veya tüketmesine sebep olur. Söz konusu koşullar bireylerin statüsünü, pozisyonunu, ekonomik istikrarını, sevdiklerini, temel inançlarını veya özgüvenini tehdit edebilir. Kaynakların korunması modeline göre bireyin kaynaklarında hem algılanan hem de fiili kayıp veya kazanç eksikliği, stres üretmek için yeterli olarak öngörülmektedir.

Çalışanların ne hissettiğini söylemesini engelleyen durumlar mevcuttur. Ya da çalışanların bildiğini söylemesini sık sık engelleyen içinde bulunduğu organizasyona ait güçlü normlar ve savunma rutinleridir. Bunlar seslilik ile birlikte yaşanabilecek muhtemel örgütsel değişim esnasında olası iş kaybı korkusu, yönetici ve ekip üyelerinin çalışanın fikirleri karşısında ne düşünecekleri hakkındaki belirsizlik, durum kontrolü kaybı gibi birçok uyum sorunu çalışan sesliliğinin önündeki en büyük engeldir (Morrison ve Milliken, 2000; Vakola ve Bouradas, 2005; Haskins ve Freeman, 2015). Çalışanlar fikirlerini, düşüncelerini açıkça ifade edemedikleri zaman bu durum çalışanlar arasında stres, sinizm, memnuniyetsizlik ve işten ayrılmalara sebep olmaktadır (Beer ve Eisenstat, 2000).

Çalışanın kendini yetersiz görmesi, kendine olan güven eksikliği gibi pozitif psikolojik kaynaklarının yetersiz olmasının seslilik davranışı göstermesine engel olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışanların pozitif psikolojik kaynaklarının geliştirilmesi ile algılanan stresin azalacağı ve seslilik davranışının artacağı değerlendirilmektedir. Bahsedilen teorik

ve kavramsal çerçeve doğrultusunda, yapılan çalışmalarda psikolojik sermaye, algılanan stres ve çalışan sessliliği değişkenlerinin tümünün tek bir araştırma modelinde incelenmediği görülmüş, Şekil-1 araştırma modeli kurularak aşağıda sunulan çalışma hipotezleri oluşturularak Van ilinde hizmet veren oteller örnekleminde test edilmiştir.

- *Hipotez 1: Psikolojik sermaye algılanan stresi negatif yönlü ve anlamlı olarak etkiler.*
- *Hipotez 2: Psikolojik sermaye çalışan sessliliğini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkiler.*
- *Hipotez 3: Algılanan stres çalışan sessliliğini negatif yönlü ve anlamlı olarak etkiler.*
- *Hipotez 4: Algılanan stres, psikolojik sermayenin çalışan sessliliği üzerindeki etkisinde aracı rolü oynar.*

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın amacı ve öneminden, araştırmanın everen ve örnekleminde bahsedilmiştir. Aynı zamanda kullanılan veri toplama yöntemi, veri analizi ve bulgular yer almaktadır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Çalışmanın amacı, emek-yoğun otel işletmelerinde çalışanların psikolojik sermaye düzeylerinin ve algıladıkları stres düzeyinin, çalışan sesliliğine olan etkisini ölçmektir. Psikolojik sermaye, algılanan stres ve çalışan sesini destekleyen, çalışanların daha fazla konuşma ve harekete geçmesini destekleyebilecek yönetsel iyileştirilmeler araştırılmış ancak bu değişkenler arasındaki ilişkinin ele alındığı bir çalışmanın yapılmamış olması önem arz etmektedir. Araştırmanın psikolojik sermaye, algılanan stres ve çalışan sesliliği üzerinde düşünme ya da yeni araştırma imkanları sunacağı, organizasyonların gelişmeleri ve eksiklerini gidermeleri bağlamında bilgi kaynağı sağlayacağı araştırma sonuçlarından umulmaktadır. Belirtilen amaçlara ulaşmak için çalışma bir alan çalışması ile desteklenmiştir.

Evren ve Örneklem

Van ilince faaliyet gösteren tüm oteller (2 adet 5 yıldız, 4 adet 4 yıldız, 6 adet 3 yıldız ve 2 apart otel) araştırmaya dahil edilmiştir. Evrenin tamamına ulaşarak, Şubat- Nisan 2018 tarihleri arasında ölçme aracı olarak kullanılan anket otel işletmelerinde çalışan toplam 247 personele uygulanmış, 148 adet anket değerlendirmeye değer bulunarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda toplanan veriler ve elde edilen verilerin geçerlilik veya güvenilirliği araştırma kullanılan yöntemin dönemi ve özellikleriyle sınırlıdır. Çalışma kapsamında kullanılan istatistiksel analizin çalışmanın amacına uygun olacağı varsayılmaktadır.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada veri toplama aracı olarak birincil veri toplama tekniği olarak anket yönteminden faydalanılmıştır. Kullanılan anket formu literatürdeki farklı kaynaklardan elde edilen önermelerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Birinci bölümde kişisel bilgiler yer alırken ikinci bölümde psikolojik sermaye, üçüncü bölümde algılanan stres ölçeği ve dördüncü bölümde çalışan sesliliği ölçeği ile ilgili önermeler katılımcılara sunulmuştur.

Anketin ikinci bölümünde kullanılan Luthans vd. (2007a) tarafından geliştirilen 24 maddeden oluşan Pozitif Psikolojik Sermaye Ölçeği Türkçeye Çetin ve Basım (2012) tarafından çevrilmiştir. Her biri 6 ifadeden oluşan ölçek; öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada söz konusu ölçek kullanılmıştır. Araştırma ölçeğinin uyum indeksleri sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde: Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (χ^2/sd) 2,107; yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) 0,087; Tucker-Lewis indeksi (TLI) değeri 0,90, model iyilik uyum indeksi (GFI) 0,81 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) ise 0,91 olarak bulunmuştur. Bu bağlamda elde edilen bulgularda görüldüğü gibi ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmekte ve dolayısıyla iyi uyum göstermektedir.

Anketin üçüncü bölümünde Cohen, vd. (1983) tarafından geliştirilen İş Stresi Ölçeği kullanılmıştır. 5 maddeden ve tek boyuttan oluşan ölçek daha önce Küçükusta (2007) ve Turunç (2015) tarafından (dört madde olarak) konaklama işletmelerinde uygulanmıştır. Araştırma ölçeğinin uyum indeksleri incelendiğinde: Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (χ^2/sd) 2,253; yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) 0,14; Tucker-Lewis indeksi (TLI) değeri 0,95, model iyilik uyum indeksi (GFI) 0,97 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) değeri 0,97 olarak bulunmuştur. Sonuçlarda görüldüğü gibi ölçek iyi uyum değerlerini sağlamaktadır.

Anketin dördüncü bölümünde İş Gören Sessizliği Ölçeği olarak Van vd. (1998) tarafından geliştirilen 6 maddeden ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Araştırma ölçeğinin sunulan uyum indeksleri incelendiğinde: Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (χ^2/sd) 2,144; yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) 0,088; Tucker-Lewis indeksi (TLI) değeri 0,97, model iyilik uyum indeksi (GFI) 0,97 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) değeri ise 0,99 olarak bulunmuştur. Bu bağlamda görüldüğü üzere ölçek iyi uyum değerlerini sağlamaktadır ve iyi uyum göstermektedir. Bu bölümlerde yer alan ölçekler 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmış olup 1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum şeklinde derecelendirilmiş ve ölçümlenmiştir. Bu bağlamda ankette araştırma modelindeki değişkenlere yönelik literatürde güvenilirliği onaylanmış ölçekler yer almaktadır.

Veri Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında Van ilinde faaliyet gösteren otellerde çalışanların çeşitli demografik değişkenlere ilişkin özelliklere göre dağılım bulguları frekans analizi yöntemi ile hesaplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo 1’de de görüldüğü üzere sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

		Frekans	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	37	25,0
	Erkek	111	75,0
<i>Yaş</i>	18-25	45	30,4
	26-35	74	50,0
	36-45	26	17,6
	46-55	3	2,0
<i>Eğitim Düzeyi</i>	İlköğretim	10	6,8
	Ortaöğretim	31	20,9
	Lise	62	41,9
	Ön Lisans	29	19,6
	Lisans	16	10,8
<i>İşletmedeki Konumunuz</i>	Yönetici	8	5,4
	Ön Büro Personeli	26	17,6
	Mutfak Personeli	25	16,9
	Yiyecek-İçecek Departmanı Personeli	36	24,3
	Kat Hizmetleri Personeli	29	19,6
	Diğer Personel	24	16,2
<i>Oteliniz Kaç Yıldızlı</i>	İki Yıldızlı	3	2,0
	Üç Yıldızlı	36	24,3
	Dört Yıldızlı	23	15,5
	Beş Yıldızlı	86	58,1
<i>Turizm Sektöründe Çalışma Süreniz</i>	1 yıldan az	33	22,3
	1-4 yıl arası	65	43,9
	5-9 yıl arası	42	28,4
	10 yıl ve üzeri	8	5,4

Araştırmanın katılımcıları olan otel çalışanlarının %25’i kadın, %75’i erkektir. Çalışanların yaş dağılımları incelendiğinde %50 ile en fazla 26-35 yaş arasında olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi dağılımında en yüksek olan oranlar ile katılımcıların %41,9’u lise, %20,9’u ortaöğretim ve %19,6’sının ön lisans mezunu olduğu görülmektedir. Otel çalışanlarının %24,3’ü Yiyecek-İçecek Departmanı Personeli, %19,6’sı Kat Hizmetleri

Personeli, %17,6'sı Ön Büro Personeli, %16,9'u Mutfak Personeli, %16,2'si Diğer Personel ve %5,4'ü Yönetici olarak çalışmaktadır. Katılımcıların çalıştıkları otele ilişkin bulgular incelendiğinde en fazla %58,1 ile beş yıldızlı olduğu görülmektedir. Katılımcıların turizm sektöründe çalışma sürelerine ilişkin bulgulara göre, %43,9'u 1-4 yıl arası, %28,4'ü 5-9 yıl arası, %22,3'ü 1 yıldan az ve %5,4'ü 10 yıl ve üzeri şeklinde olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamındaki ölçüklerin veri analizi yapılmadan önce Normalite Testi uygulanmıştır. Kolgomorov Smirnov ve Shapiro Wilk testleri sonucunda elde edilen bulgulara göre önermelerin normal dağılım göstermedikleri tespit edilmiştir. Buradan hareketle veri analizi için istatistiki analiz yöntemlerinden parametrik olmayan yöntemlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışmada yer alan araştırma modeli yapısal eşitlik modellemesi yönteminden PLS-SEM (Kısmi En Küçük Kareler) yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analiz yöntemi Smart PLS 3 paket programı kullanılarak test edilmiştir (Ringle, vd. 2005). PLS ölçülen modelin değişkeninin ölçümünde kullanılan ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğinin test edilip modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi ve anlamlılık düzeyi eş zamanlı olarak değerlendirilmektedir. Araştırma modelinin karmaşıklığından kaynaklı olarak modelde yer alan ana faktörler ikinci düzey faktörken alt faktörler birinci düzey faktör olarak oluşturularak analiz edilmiştir (Hair Hult, Ringle, 2014).

Tablo 2. Araştırma modeli güvenilirlikleri

	<i>Birleşik Güvenilirlik</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>AVE</i>
Öz yeterlilik	0,93	0,91	0,71
Umut	0,90	0,87	0,61
Psikolojik Dayanıklılık	0,90	0,87	0,62
İyimserlik	0,83	0,72	0,56
Algılanan Stres	0,92	0,90	0,68
Çalışan Sesliliği	0,92	0,90	0,68

PLS analizi sonucuna göre her bir ifadenin Bileşik Güvenilirlik ve Cronbach Alpha değerinin genel kabul görmüş değer olan 0,70 ya da üzerinde olması verinin içsel tutarlılığını sağlamaktadır (Hair vd., 2009). Bu bağlamda test edilen modelin güvenilirlik bulguları Tablo 2'de gösterilmektedir. Analiz sonucunda model için güvenilirlik ve geçerlilik değerleri

genel kabul görmüş değerin üstünde çıkmıştır (Nunnally, 1978). Aynı zamanda Açıklanan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted) değeri hesaplanmış ve bu değer Fornell ve Larcker (1981)'ın önerdiği 0.50'in üzerindedir. Dolayısıyla bu bulgular dikkate alındığında araştırma modelinin ve ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerini sağladığı ifade edilmektedir.

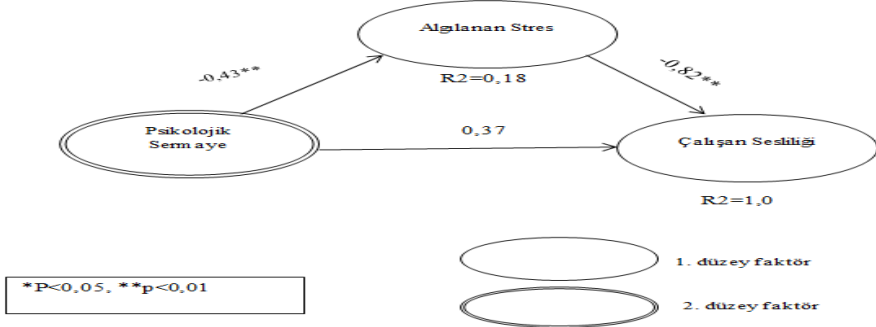
Çalışmada yakınsaklık geçerliliği (convergent validity) Smart PLS yöntemi ile önermelerin ayrı ayrı faktör yüklemeleri yapılarak analiz edilmiştir. Tüm faktör yüklemelerinin bu doğrultuda ankette yer alan önermelerin ilgili faktörlere yüklendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçeklerin yakınsaklık geçerliliği onaylanmıştır.

Tablo 3. Ayırt edicilik geçerliliği için heterotrait-monotrait (htmt) değerleri

	ÖZY	UMT	DYNK	İYMS	ALSTR	SES
ÖZY						
UMT	0,88					
DYNK	0,38	0,50				
İYMS	0,46	0,58	0,82			
ALSTR	0,14	0,17	0,35	0,36		
SES	0,48	0,38	0,32	0,28	0,10	

Not: PS: Psikolojik Sermaye, ÖZY: Özyeterlilik, UMT: Umut, DYNK: Dayanıklılık, İYMS: İyimserlik, ALSTR: Algılanan Stres, SES: Çalışan Sestliliği

Araştırma modeli değişkenlerinin her birinin farklı bir kavramı ölçtüğünün tespit edilebilmesi için ayırt edicilik geçerliliği (discriminant validity) Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranı aracılığıyla hesaplanmıştır. Ayırt edicilik geçerliliğinin HTMT oranları matris formatında Tablo 3'te verilmiş ve HTMT oranı değerleri 0,90'ın altında olduğundan ayırt edicilik geçerliliği onaylanmıştır. Değişkenlerin birbirlerinden farklı oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrım geçerliliğini belirlemek için AVE değerlerinin karekökü hesaplanmıştır (Fornell ve Larcker, 1981). AVE değerinin karekökü, yapıdaki diğer tüm örtük değişkenlerle olan korelasyonundan daha büyük olmalıdır (Hair vd., 2019). Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve anlamlılık düzeyleri diğer bir ifade ile değişkenlerin birbirleri ile kendi aralarında ilişkili olup olmadığını ve ilişkinin yönünü araştırmak için yapılan korelasyon testi sonuçları incelenmiş ve değişkenler arası korelasyonlar rapor edilmiştir.

Şekil 2. Yapısal model ilişkilerinin test sonuçları

Yapısal model sonuçlarına ilişkin bilgiler Şekil 2’de verilmiştir. Buradan hareketle değişkenler arasındaki bağlantıların Beta (β) katsayıları ve R2 değeri yer almaktadır. Yapısal model sonuçlarına göre psikolojik sermaye algılanan stresi negatif yönlü ve anlamlı şekilde etkilemektedir ($\beta = -0,43$; $p < 0.01$). Psikolojik sermayenin algılanan stresteki değişimin % 18’ini ($R^2 = 0,18$) açıkladığı görülmektedir. f^2 değeri ise orta düzeyde etki olduğunu göstermektedir ($f^2 = 0,23$). Öncelikle psikolojik sermayenin çalışan sessliliği üzerindeki etkisi aracı değişken olan algılanan stres olmadan incelenmiş ve sonuç anlamlı olarak tespit edilmiştir. Psikolojik sermaye çalışan sessliliğini pozitif yönlü ve anlamlı şekilde etkilemektedir ($\beta = 0,44$; $p < 0.01$). Psikolojik sermayenin çalışan sessliliğindeki değişimin % 19 ($R^2 = 0,19$) açıkladığı görülmektedir. f^2 değeri ise orta düzeyde etki olduğunu göstermektedir ($f^2 = 0,03$). Algılanan stres çalışan sessliliğini negatif yönlü ve anlamlı şekilde etkilemektedir ($\beta = -0,82$; $p < 0.01$). Algılanan stres iş gören sessliliğindeki değişimin % 100 ($R^2 = 1,00$) açıkladığı görülmektedir. f^2 değeri ise yüksek düzeyde etki olduğunu göstermektedir ($f^2 = 0,74$). Bu bulgulardan elde edilen veriler doğrultusunda Hipotez 1, Hipotez 2 ve Hipotez 3 desteklenmiştir. Çalışma kapsamında, araştırma modelinde yer alan aracı değişken arasındaki etkiyi test etmek amaçlanmıştır. PLS-SEM analizi sonucunda algılanan stres, psikolojik sermayenin çalışan sessliliği üzerindeki etkisinde aracı rolü oynamaktadır hipotezi Baron ve Kenny (1986) tarafından geliştirilen aracılık yöntemi ile test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre algılanan stres psikolojik sermaye ile iş gören sessliliği arasındaki etkiye aracılık etmediği görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Karar verme, örgütsel yaşamın temel taşıdır. Her organizasyonda her gün strateji, personel, operasyon, finans ve pazarlama konularında sayısız karar alınmaktadır. Sessizlik ya da sessiz kalmak, her çalışan, her yönetici için günde en az bir defa verilen bir karardır (Morrison ve Milliken, 2003). Bu bağlamda çalışana sessizlik davranışına yönelten pozitif psikolojik kapasiteler ve sessizliği etkileyen stres gibi olumsuz psikolojik durumlar iyi anlaşılmalıdır.

Yazında psikolojik sermaye ile iş stresi arasında negatif ilişkiler bulunduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar stresin doğal olarak negatif gibi gözükmesine rağmen, makul bir miktar stresin pozitif psikolojik gelişimine katkı sağlayabileceği durumlara işaret etmektedir. Makul miktarda stres, bir çalışana daha etkili, umutlu, esnek ve iyimser yapabilir, özellikle de başarı genellikle böyle bir stresten sonra gelebilir (Haq 2014; Aderibigbe, 2019). Ancak stresin fazla olduğu ve kontrol altına alınmadığı takdirde çalışanlarını olumsuz etkilemektedir. Çalışanların kaygı yaşamalarına, verimli ve etkin çalışmalarına ve işlerini gereği gibi yerine getirememelerine neden olmaktadır.

Çalışma kapsamında Van ilinde faaliyet gösteren otellerde çalışanların %25'i kadın, ve %75'i erkekten oluşmaktadır. Çalışanların %50 ile en fazla 26-35 yaş aralığında ve %41,9'unun lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Otel çalışanlarının %24,3'ü Yiyecek-İçecek Departmanı Personeli, %19,6'sı Kat Hizmetleri Personeli, %17,6'sı Ön Büro Personeli, %16,9'u Mutfak Personeli, %16,2'si Diğer Personel ve %5,4'ü Yönetici şeklinde yer almaktadır. %58,1 ile çalışanların daha çok beş yıldızlı otelde çalıştıkları görülmektedir. Otel çalışanlarının %43,9'u 1-4 yıl arası turizm sektöründe çalışmaktadır.

Araştırmada belirlenen amaçları gerçekleştirebilmek ve oluşturulan hipotezleri test edebilmek amacıyla Van ilinde yapılan araştırmada elde edilen bulgular ışığında "Hipotez 1: Psikolojik sermaye algılanan stresi negatif yönlü ve anlamlı olarak etkiler" hipotezi için araştırma modeli sonuçları incelendiğinde psikolojik sermaye algılanan stresi negatif yönlü ve anlamlı etkilemektedir ($\beta = -0,43$; $p < 0,01$). "Hipotez 2: Psikolojik sermaye çalışan sessizliğini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkiler" hipotezi için model bulgularında psikolojik sermayenin çalışan sessizliğini pozitif yönlü ve

anlamli etkilediği görülmektedir ($\beta = 0,44$; $p < 0.01$). “Hipotez 3: Algılanan stres çalışan sessliliğini negatif yönlü ve anlamli olarak etkiler” hipotezinden yola çıkarak algılanan stresin çalışan sessliliğini negatif etkilediği bulgusuna erişilmektedir ($\beta = -0,82$; $p < 0.01$). Dolayısıyla bu bulgulardan hareketle Hipotez 1, Hipotez 2 ve Hipotez 3’ün desteklendiği tespit edilmiştir. “Hipotez 4: Algılanan stres, psikolojik sermayenin çalışan sessliliği üzerindeki etkisinde aracı rolü oynar” hipotezi için aracılık testi yapılmıştır. Elde edilen analiz bulgularına göre algılanan stresin psikolojik sermaye ile iş gören sessliliği arasındaki etkiye aracılık etmediği tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle Hipotez 4 reddedilmiştir.

Genel olarak sonuçlar yorumlandığında, psikolojik sermayesi yüksek olan çalışanların stres düzeylerinin düşük olması beklenmektedir. Aynı zamanda psikolojik sermaye çalışan sessliliğini etkilerken psikolojik olarak kendilerini iyi hisseden çalışanlar işlerin de motive olarak çalışan sessliliğini de pozitif olarak etkilemektedir. Çalışanların yaşadıkları stres onların fikirlerini iletme, önerilerde bulunma vb durumlarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca stres çalışanların kaygı düzeylerini de artırmaktadır. Yani stres çalışan sessliliği olumsuz etkilemektedir. Araştırma modelinde algılanan stres aracı olarak psikolojik sermayenin iş gören sessliliği üzerindeki etkisinde anlamsız çıkması da üzerinde durulması gereken önemli bir sonuçtur. Başka bir ifade ile stres psikolojik sermayenin etkili olmasında çalışanın kendi düşüncelerini ifade etmesi yani çalışan sessliliğini olmasında fayda sağladığı düşünülmemektedir. Araştırma modeli çerçevesinde elde edilen bulguların literatüre fayda sağlayacağı düşünülmemektedir. Araştırmanın gerçekleştirilmesindeki kısıtlar ve belirli bir sektörün olması durumları da çalışmanın farklı illerde farklı sektör çalışanları üzerinde yapılarak kıyaslanması, farklı değişken ve modellerle incelenmesi ve daha geniş bir evrende uygulanması araştırmaya konulması temel önerilerimizdir.

EXTENDED ABSTRACT

The Mediating Role of Perceived Stress in the Relationship Between Psychological Capital and Employee Voice: A Research in the Service Sector

*

Sümeýra Ceyhan – Olcay Okun
Bingöl University- National Defense Department

Positive psychology, which has been in pursuit of knowledge that makes life meaningful and more fruitful since the 2000s, has become the focus of attention of researchers and has turned into a positive psychology trend. Psychological capital, which is the reflection of the positive psychology movement on organizational behavior, is defined as studies and practices on the strengths of positive psychological human capacities in order to increase employee performance in business life (Luthans et al., 2006). Today, the well-being or happiness of the individual in general, and the employee in particular, has spread to all parts of life and working life in terms of positive or negative returns to organizations and employee productivity. Employee voice, which is addressed in terms of how employees can do their jobs better and how their work environment can be better, is a phenomenon that shows the tendency of employees to express their feelings and thoughts. Perceived stress is a psychological state that results from work-related factors that deviate the individual from their normal functions and change their physical or psychological behaviors.

In the literature, it has been determined that the interaction of psychological capital with the concepts of employee voice and stress has not been examined and there is a lack of knowledge in this context for field researchers. In the study, the effect of psychological capital on employee voice and perceived stress was examined. With the study, it is aimed to fill the gap in the literature by revealing the effects between the phenomena and to contribute to the management literature. All hotels operating in the province of Van (two 5 star, four 4 star, six 3 star and 2 apart hotels) were included in the research. By reaching the entire universe, the questionnaire used as a measurement tool between February and April 2018 was app-

lied to a total of 247 personnel working in hotel businesses, and 148 questionnaires were found worthy of evaluation and analyzed. In the study, Luthans et al. (2007a) 24-item Positive Psychological Capital Scale The psychological capital scale was translated into Turkish by Çetin and Basım (2012), Van Dyne et al. (1998) Employee Vocality Scale, consisting of 6 items and one dimension, and Cohen, et al. The Work Stress Scale developed by (1983) was used. In the analysis of the data obtained in the study, the SPSS program and the PLS-SEM (Partial Least Squares) method from the structural equation modeling method of the research model were used. This analysis method has been tested using the Smart PLS 3 package program (Ringle, et al. 2005). According to the results of the PLS analysis, the composite reliability and cronbach alpha values of each statement were above the generally accepted value. It is stated that the research model and the scales, whose Average Variance Extracted value is calculated, meet the reliability and validity criteria. In the study, the convergent validity of the propositions was analyzed with the Smart PLS method by making factor loadings separately, and it was determined that all factor loadings were loaded on the relevant factors, and the convergent validity of the scales was confirmed. In order to determine that each of the research model variables measured a different concept, the discriminant validity Heterotrait-Monotrait (HTMT) was calculated and approved. The results of the correlation test for the correlation coefficients and significance levels between the variables in the research model were examined and the correlations between the variables were reported.

According to the structural model results, psychological capital affects perceived stress negatively and significantly ($\beta = -0.43$; $p < 0.01$). It is seen that psychological capital explains 18% ($R^2 = 0.18$) of the change in perceived stress. The f^2 value indicates a moderate effect ($f^2 = 0.23$). First of all, the effect of psychological capital on employee voice was examined without the mediating variable perceived stress, and the result was found to be significant. Psychological capital positively and significantly affects employee voice ($\beta = 0.44$; $p < 0.01$). It is seen that the change in employee voice of psychological capital explains 19% ($R^2 = 0.19$). The f^2 value indicates a moderate effect ($f^2 = 0.03$). Perceived stress affects employee voice negatively and significantly ($\beta = -0.82$; $p < 0.01$). It is seen that the perceived stress explains the change in employee voice by 100% ($R^2 = 1.00$). The f^2

value indicates a high level of effect ($f^2= 0.74$). In line with the data obtained from these findings, Hypothesis 1, Hypothesis 2 and Hypothesis 3 were supported. Within the scope of the study, it was aimed to test the effect between the mediator variable in the research model. As a result of PLS-SEM analysis, the hypothesis that perceived stress plays a mediating role in the effect of psychological capital on employee voice was tested with the mediation method developed by Baron and Kenny (1986). According to the research findings, it is seen that perceived stress does not mediate the effect between psychological capital and employee voice. Based on these findings, Hypothesis 4 was rejected.

When the results of the research are interpreted, it is expected that the stress levels of the employees with high psychological capital will be low. At the same time, while psychological capital affects employee voice, employees who feel good psychologically also positively affect the motivated voice of their work. The stress experienced by the employees negatively affects their ability to convey their ideas, make suggestions, etc. In addition, stress increases the anxiety levels of employees. In other words, stress negatively affects employee voice. It is an important result that should be emphasized that the effect of psychological capital, as a perceived stress tool, on employee voice is meaningless in the research model. In other words, it is not thought that it is beneficial for the employee to express their own thoughts, that is, to have employee voice, in the effectiveness of stress psychological capital. It is thought that the findings obtained within the framework of the research model will benefit the literature. The limitations in the realization of the research and the presence of a certain sector are also our basic suggestions to compare the study by doing it on different sector employees in different provinces, to examine it with different variables and models, and to apply it in a wider universe.

Kaynakça / References

Adams, R. D., Meyers, S. A. ve Beidas, R. S., (2016). The relationship between financial strain, perceived stress, psychological symptoms, and academic and social integration in undergraduate students. *Journal of American College Health*, DOI: 10.1080/07448481.2016.1154559.

- Aderibigbe, J. K. ve Mjoli, T., (2019). "Q. african journal of business & economic research", 14(1), 85-111. 27p. DOI: 10.31920/1750-4562/2019/v14n1a5
- Adelman, K., (2012). Promoting employee voice and upward communication in health care: The CEO's Influence. *J Healthc Manag.*, 57(2), 133-47.
- Akçadağ, S. ve Özdemir, E. (2005). İnsan kaynakları kapsamında 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde iş tatmini: İstanbul'da yapılan ampirik bir çalışma, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 167-193.
- Allen, J., Yoerger, Lehmann-Willenbrock, N. ve Jones, J., (2015). Would you please stop that!?: The relationship between counter productive meeting behaviors, employee voice and trust. *Journal of Management Development*, 34(10), 1272-1287.
- Avey, J., Wernsing, T. ve Luthans, F., (2008). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 44(1), 48- 70.
- Bandura, A., (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: Freeman.
- Baron, R. M. ve Kenny, A. D., (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality And Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Beer, M. ve Eisenstat, R. (2000). The silent killers of strategy implementation and learning. *Sloan Management Review*, 41, 29-40.
- Burris, E. R., Rockmann, K. W. ve Kimmons, Y. S., (2017). The value of voice to managers: employee identification and the content of voice. *Academy of Management Journal*, 60(6), 2099-2125.
- Cohen, S., Kamarck, T. ve Robin, M., (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385-396.
- Çetin, F., ve Basım, H. N., (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Detert, J. R., ve Burris, E. R., (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open?. *Academy of Management Journal*, 50, 869-884.
- Erkuş, A., ve Fındıklı, M. A. (2013). A study on the effect of psychological capital on job satisfaction, job performance and intention to quit. *Journal of Istanbul University Faculty of Business Administration*, 4(22), 302-318.

- Farndale, E., Van Ruiten, j., Hope-Hailey, V. ve Kelliher, C., (2011). The influence of perceived employee voice on organizational commitment: an exchange perspective. *Human Resource Management*, 50(1), 113-129, DOI: 10.1002/hrm.20404.
- Gunawardana, S. J., (2014). Reframing employee voice: A case study in sri lanka's export processing zones. *Work, Employment and Society*, 28(3), 452– 468.
- Hair, J. F., Black W. C., Babin B. J. ve Anderson, R.E. (2009). *Multivariate data analysis*. Printice Hall
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M. and Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24.
- Hair, JR, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M., (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications, Thous and Oaks, California, 307p.
- Haskins, M. E., ve Freeman R. E., (2015). What managers should never want to hear: silence. *Management Decision*, 53(6), 1300 – 1311.
- Haq, I. U., (2014). Work place ostracism and job outcomes: moderating effects of psychological capital. *International Conference on Management, Knowledge and Learning*, 25-27.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sinkovics, R. R., (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *in r. r. sinkovics & p. n. ghauri (Eds.), Advances in International Marketing*. Emerald, Bingley, 277-320.
- Hobfoll, S. E., (1989). Conservation of Resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American psychologist American psychological association*, 44(3), 513-525.
- Kell, Harrison J., Robbins, Steven B., ve Su, R. (2018). ETS Research report series, (EJ1202767).
- Küçükusta, D., (2007). *Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesi üzerindeki etkisi*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Li, C., Liang, J., ve Farh, J. L. (2018). Speaking up when water is murky: An uncertainty-based model linking perceived organizational politics to employee voice. *Journal of Management*, 46(3), 443-469. DOI: 10.1177/0149206318798025.

- Luthans, F., (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- Luthans, F., Youssef, C. M., ve Avolio, B. J., (2007a). Psychological capital: developing the human competitive edge. New York: Oxford University Press.
- Luthans, F., Avolio, B., Avey, J. B., ve Norman, S. M. (2007b). Psychological capital: measurement and relationship with performance and job satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F. (2012). Psychological capital: Implications for hrd, retrospective analysis, and future directions. *Human Resource Development Quarterly*, 23(1), 1-8. doi: 10.1002/hrdq. 21119.
- Mensah, j., ve Amponsah-Tawiah, K., (2016). Mitigating occupational stress: The role of psychological capital. *Journal of work place behavioral health*. 31(4),189-203. DOI: 10.1080/15555240.2016.1198701.
- Met, Ö. ve Erdem, B. (2006). Konaklama işletmelerinde konaklama işletmelerinde verimliliğin ölçülmesi ve verimliliği verimliliğin ölçülmesi ve verimliliği etkileyen etkenlerin analizi etkileyen etkenlerin analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 53-73.
- Milliken, F J, Morrison, E W. ve Hewlin P (2003). An exploratory study of employee silence: issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40, 1453-1476.
- Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: integration and directions for future research. *The Academy of Management Annals*, 5(1), 373-412.
- Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2003). Speaking up, remaining silent: The dynamics of voice and silence in organizations. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1353-1358.
- Okun, O., (2017). *Psikolojik sermayenin iş gören sessizliğine etkisinde iyi olma halinin aracı rolü*. Doktora tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Ringle, C. M., Wende, S. ve Will, A., (2005). *Smart PLS2.0*. University of Hamburg, Hamburg, Germany.
- Sameer, Y. M., Mohamad S. ve Mohamed, A. A. (2019). Antecedents of psychological capital: the role of work design. *Journal of Economics & Management*, 35(1), 124-149.

- Santiago, P. H. R., Roberts, R., Smithers, L. G. ve Jamieson, L. (2019). Stress beyond coping? A rasch analysis of the perceived stress scale (PSS-14) in an aboriginal population. *PlusPone*, 14(5), 1-24. DOI: 10.1371/journal.pone.0216333.
- Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positiveness psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Smith, A. (2005). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Hazleton, PA: Electronic Classics Series. (Original work published 1776).
- Snyder, C. R. (2000). *Hand book of hope*. San Diego: AcademicPress.
- Şahin, Ç. (2013). Impact of teachers' perceptions of organizational support, management openness and personality traits on voice. *Educational Research and Reviews*, 8(18), 1-10.
- Turunç, Ö. (2015). İş stresi - kaytarma ilişkisinde liderin rolü: Turizm sektöründe bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 142-159.
- Vakola, M. ve Bouradas, D. (2005). Antecedents and consequences of organizational silence: An empirical investigation. *Employee Relations*, 27(4/5), 441-458.
- Van Dyne, L. ve Lepine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behaviour: Evidence of construct and predictive validity. *The Academy of Management Journal*, 41(1), 108- 119.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Ceyhan, S. ve Okun, O. (2021). Psikolojik sermaye ile çalışan sesliliği arasındaki ilişkide algılanan stresin aracılık rolü: Hizmet sektöründe bir araştırma. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 255-276. DOI: 10.26466/opus.835768.

Erken Çocukluk Dönemi Bağlamında Geleceğin Öğretmenlerinin Cinsiyetçi Tutumları^{1, 2}

DOI: 10.26466/opus.831271

*

İlayda Kimzan* – Arzu Arıkan**

* Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla/Türkiye

E-Posta: ilayda.kimzan@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0743-3162](https://orcid.org/0000-0002-0743-3162)

**Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: arzuarikan@anadolu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4602-8901](https://orcid.org/0000-0002-4602-8901)

Öz

Bu çalışmanın amacı erken çocukluk dönemindeki çocuklarla çalışacak öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarını çeşitli demografik değişkenler açısından betimlemektir. İlişkisel tarama deseninde yürütülen bu nicel araştırma kolay ulaşılabilir örnekleme ile ulaşılan 550 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Örnekleme dâhil olan öğretmen adayları 2015-2016 eğitim öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bir devlet üniversitesinin okul öncesi ve sınıf öğretmenliği programlarında okuyanlar arasından belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak “Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği” ve araştırmacıların geliştirdiği genel bilgi formu kullanılmıştır. Veri analizinde betimsel istatistikler, t testi, ANOVA ve Korelasyona başvurulmuştur. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının cinsiyet, yerleşim türü, anne eğitim durumu, gelir ve doğdukları şehirde hâkim olan siyasi görüşe göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının sınıf, yaş, baba eğitim durumu, aile çalışma durumu ve herhangi bir seminer ya da çalışmaya katılma durumlarına göre ise düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark yoktur. Korumacı cinsiyetçi tutumlarda ise; sınıf, yaş ve ders/seminer/çalışmaya katılım durumuna göre anlamlı farklar vardır. Öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında yerleşim türüne, anne ve baba eğitim durumuna ve aile çalışma durumuna göre anlamlı farklar görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk, Okul Öncesi, Öğretmen Adayları, Cinsiyetçilik, Toplumsal Cinsiyet, Öğretmen Eğitimi.

¹ Bu çalışma ilk yazarın yüksek lisans tez araştırmasının bir bölümünden üretilmiştir.

Kimzan, İ. (2016). Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçilik ve çokkültürlü eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

² Bu araştırma Anadolu Üniversitesi BAP komisyonunca kabul edilen 1506E526 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

Sexist Attitudes of Future Teachers in the Context of the Early Childhood Period

*

Abstract

This study aims to describe teacher candidates' sexist attitudes based on various demographic variables. It is a quantitative research conducted with 550 early childhood teacher candidates. The research was designed as a correlational study and the participants were selected using convenience sampling. They were studying at a state university's preschool and primary school teacher education program in the Central Anatolia Region during the 2015-2016 academic year. "Ambivalent Sexism Inventory" and a general information form were used as data collection instruments. For the data analysis, descriptive statistics, t-test, ANOVA, and correlation were utilized. According to the findings, there are significant differences in the candidates' hostile sexist attitudes based on their gender, type of residence, maternal educational status, income, and their hometown's dominant political view. On the other hand, there are no significant differences in the teacher candidates' hostile sexist attitudes based on their class, age, parents' education, family employment status, and participation in any seminar or study. Benevolent sexism is found to be significantly different based on teacher candidates' class, age, and participation in lecture/seminar/workshop. Finally, the teacher candidates' benevolent sexism does not significantly differ based on type of residence, maternal and paternal educational status, and family employment status.

Keywords: *Early Childhood, Preschool, Preservice Teachers, Sexism, Gender, Teacher Education.*

Giriş

Bireyler arasındaki ilk farklılaşma biyolojik cinsiyet ile başlamaktadır. Cinsiyetin anne karnında 4. aydan itibaren belli olmasıyla birlikte bireylere bir kimlik atfedilmektedir. Bireylerin doğduğu anda sahip oldukları biyolojik cinsiyet toplum içerisinde çeşitli algılar ile şekillendirilmektedir. Bu durum birini ötekenden ayıran söylemler ve tutumları beraberinde getirmektedir. Çocukluktan yetişkinliğe uzanan süreçte ise cinsiyete yüklenen anlamların ortaya çıkardığı rollerin yaşatılması beklenmektedir. Cinsiyetin çok daha karmaşık bir yapı olduğunu ileri süren Chancer ve Watkins (2013), cinsiyetin tanımının basite alındığını ifade etmişlerdir. Bireyler, toplumun ve kültürün birer üyesi olduğu andan itibaren biyolojik cinsiyetin ötesinde farklılıkları vurgulayan toplumsal cinsiyet rolleri ile karşılaşmaktadırlar. Bu kapsamda kadın ve erkek özellikleri hakkında tutarlı biçimde kabul edilen yapılandırılmış inançlar cinsiyet kalıp yargıları olarak tanımlanmaktadır (Sears ve diğ., 1988). Bayhan da (2012) kadın ve erken arasındaki biyolojik farklılığa dikkat çekmekte, toplumsal cinsiyet kavramını da “kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamlar ve beklentiler” (s.153) şeklinde açıklamaktadır. Bu tanımlarda açıklandığı kadar soyut olmayan toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkek arasında somut eşitsizliklere zemin hazırladığı ifade edilebilir. Özellikle ataerkil değerlerin baskın olduğu kültürlerde, toplumsal cinsiyet rolleri daha keskin bir şekilde gündelik hayatın içinde olup ayrımcılık ve cinsiyetçilik gibi konuları da gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan cinsiyetçiliğe, öğretmen eğitimi bağlamında ışık tutularak okul öncesi ve ilkökul öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumları araştırılmıştır.

Cinsiyet kavramı, biyolojik anlamının dışında bireylere atfedilen roller ile toplumsal cinsiyet halini aldıktan sonra bireylere yapılan ayrımcılıklar cinsiyetçiliği meydana getirmektedir. “Cinsiyetçilik, genel olarak kişinin cinsiyetine dayalı olarak yapılan ayrımcılıktır” (Sakallı Uğurlu, 2003, s.2). Bu kapsamda, kadınlara yönelik cinsiyetçilik, kadın oldukları için onlara yöneltilen olumsuz tutumlardır. Erkeklerle yüklenen güç, statü ve kontrol erkekleri egemen hale getirmiştir. Kadınlar ise erkeklerin aksine güç ve statü içeren kamusal alanda değil özel alanda yer edinmeye zorlanmışlardır (Yuval-Davis, 2014). Toplumun kadını ezilen

ve korunmaya muhtaç bir birey olarak tanımlayarak kadının bu konumunu pekiştirmesi de ne yazık ki cinsiyetçiliği yeniden inşa etmektedir. Glick ve Fiske' e (1996) göre cinsiyetçilik olgusu, “düşmanca ve korumacı” şeklinde iki farklı boyutta açıklanmaktadır. Olumsuz tutumları içeren düşmanca cinsiyetçilik, kadınlarla ilgili “yanlış ve esnek olmayan” genellemelere dayalıdır. Korumacı cinsiyetçilik ise kadının korunması ve yüceltilmesi gibi olumlu görünen tutumları içerse de kadını erkekten daha düşük seviyede gösteren ılımlı ama özünde kadına zarar veren önyargılarla ayırt edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, korumacı cinsiyetçilikte yer bulan “kadının zayıf olduğu fikri aslında erkeğe hizmet etmektedir” (Sakallı-Uğurlu, 2003, s.8).

Kadınların her an karşı karşıya kaldığı cinsiyetçilik, mesleki, politik ve sosyal alanlarda ötekileştirilmelerine zemin hazırlamaktadır. Bunun örneklerini spordan iş hayatına, eğitimden günlük yaşantıya kadar her alanda görmek mümkündür. Özellikle kadınları olumsuz etkileyen bu durum, aslında sorunun nerede ve nasıl var olduğu, neden kaynaklandığı ve nasıl çözülmesi gerektiği ile ilgili araştırmaların yapılmasına da zemin hazırlamıştır. Bu açıdan, alanyazında cinsiyetçiliği farklı değişkenler açısından inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Christopher ve Mull, 2006; Mikołajczak ve Pietrzak, 2014). Bu çalışmalarda yaş, eğitim, Katolik inancı, sosyal baskınlık, sağcı otoriterlik, Protestanlık etik değerleri, içsel dindarlık, dışsal dindarlık ve kutsal gerçekçilik gibi değişkenlere göre bireylerin cinsiyetçi tutumlarında anlamlı farklar olduğu ortaya konulmuştur. Örneğin, Mikolajczak ve Pietrzak (2014) dini inanç ile cinsiyetçilik arasındaki ilişkiye işaret etmişler ve dini değerlerin özellikle korumacı cinsiyetçiliği desteklediğini vurgulamışlardır. Benzer şekilde, Christopher ve Mull (2006) muhafazakâr ideoloji ile cinsiyetçilik; Burn ve Busso (2005) çelişik cinsiyetçi tutumlar ile din arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Cowie, Greaves ve Sibley (2019) tarafından yapılan güncel bir araştırmada da cinsiyet ve cinsel kimliğe göre (eşcinsel / lezbiyen, biseksüel ve heteroseksüel bireyler) düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik düzeylerinin farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada da erkeklerin kadınlara göre, heteroseksüellerin ise lezbiyen/gey ve biseksüellere kıyasla daha yüksek düşmanca ve korumacı cinsiyetçi tutumlar sergiledikleri belirlenmiştir. Kadınların toplumsal statüleri ve ayrımcılığa uğramaları konusunda ise daha çok sosyolojik araştırmalar yapılmak-

ta, şiddet gibi kavramlar ele alınmaktadır (Auspurg, Hinz ve Sauer, 2017; Sarı, 2017; Suğur ve Cangöz, 2016).

Cinsiyet odaklı çalışmalara eğitim alanında bakıldığında özellikle çocuk kitaplarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiği görülmektedir (Akbar ve Azam, 2018; Balcı ve Sel, 2017; Dilek, 2014; Fette, 2018; Kılıçoğlu, 2016). Toplumun gelişimine katkı sağlamada etkili olan kitapların kullanımı eğitim sürecinin de önemli bir parçasıdır. Bu açıdan eğitimde cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet konulu çalışmaların son yıllarda arttığı ifade edilebilir (Coulter, 1995; Erden, 2004; Erdol Acar ve Gözütok, 2019; Haskan Avcı, Karababa ve Zencir, 2019; Koyuncu Şahin, Esen Çoban ve Korkmaz, 2018; McLaren, 2019; Öngören, 2019; Temiz ve Cin, 2017; Tezer Asan, 2010; Yılmaz, 2016). Bu bağlamda Erdol, Özen ve Toraman (2019) öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin görüşlerini ortaya koymuşlar ve kadını erkeğe bağımlı gören ve erkeği üstün gören anlayışlara sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bu konuda cinsiyet ve branşlara göre farklı bulgulara ulaşılmış araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Yazıcı ve Budak (2017) çalışmalarında kadın öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet farklılıklarına karşı tutumlarının erkeklere göre daha olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bayraktar ve Yağan Güder (2019) de okul öncesi öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarının eşitlikçi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ulusal alanyazının işaret ettiği gibi cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ilişkin genel yönelimle çelişen, kadınlar ve okul öncesi öğretmen adayları lehine bulgular içeren araştırmalar olduğundan, bu alanın tartışmaya açık olduğu ve çok yönlü değerlendirmelere gereksinim duyulduğu gözlenmektedir. Bu bilimsel araştırmaların yanı sıra çocukların gelişimsel süreçlerinde çevrenin etkisi de cinsiyetçilik konusunda yapılacak çalışmaların eğitim açısından önemine işaret etmektedir.

Çocukların erken yaşlarda yakın çevresini aile ve okul ortamları oluşturmaktadır. Bu yakın çevre çocuklar için birincil kaynaklar olup bu kaynakların çocuklarda toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliğe yönelik yarattığı algılar oldukça önemlidir. Çocuklar yaklaşık 3 yaşında diğerlerinin cinsiyetlerini doğru bir şekilde söyleyebilir ve 5 yaşından itibaren görünüş değişse de cinsiyetin değişmeyeceğini algılayabilir (Bee ve Boyd, 2009). Çocukların cinsiyet farklılıklarına yönelik olumlu ya da olumsuz tutumları da çevreye bağlı olarak gelişmektedir. Berk (2013)

çocukların grup statüleri hakkındaki bilgileri sadece model alma yolu ile değil çevrelerindeki dolaylı mesajlar ile edindiklerine de değinmiştir. Spears Brown ve Bigler (2005) de bilişsel gelişim, durumsal faktörler ve bireysel farklılıkların çocuklarda kalıp yargılar ve ayrımcılık algılarının gelişimini etkilediğini vurgulamıştır. Ayrımcılık algısının gelişimi açısından sosyalleşmenin de önemine değinerek ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar için okul öncesi yıllara dikkat çekmişlerdir.

Çocuklar okul öncesi dönemi de kapsayan erken çocukluk yıllarında her açıdan hızlı bir değişim ve gelişim geçirirler. Bu gelişim sürecinde belirleyici olan pek çok çevresel etmene aile, TV, bilgisayar, kitaplar, akran ilişkileri ve öğretmenler örnek olarak verilebilir. Erken çocukluk döneminde çocukların aile dışında iletişim kurduğu, model aldığı ve etkileşime girdiği en önemli ve ilk yetişkinler okul öncesi ve ilkökul öğretmenleridir. Öğretmenlerin çocuklar üzerindeki bu etkileri dikkate alındığında öğretmen eğitimi sürecinden başlayarak, cinsiyet başta olmak üzere bireysel ve toplumsal farklılıkların her boyutunda olumlu tutumlara sahip olmaları; kendilerini eğitimde farklılıkların yönetimi konusunda geliştirmeleri ve insan hakları ve farklılıklara saygıyı öğretebilmeleri önemlidir. Bu açıdan bakıldığında öğretmen adaylarının gelecekte çocuklara olumlu rol modelleri olabilmeleri için öğretmen eğitimi süreci de şekillenmeli ve yüzyılın getirdiği gereklilikleri karşılar nitelikte olmalıdır. Öğretmen adaylarının alana çıkmadan önce geliştirdikleri tutumlar geleceğin öğretmenlerinin bu konudaki duruşlarını ortaya koyacaktır. Özellikle kadın öğretmen adaylarının çoğunluğu oluşturduğu okul öncesi eğitim ve sınıf eğitimi alanında, farklılıkların olumsuz bir noktası olan cinsiyetçilik konusunda, araştırmalar öğretmen eğitimi alanında önlemler alınmasına ve çözümler üretilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı da erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarının çeşitli değişkenler açısından betimlenmesidir. Bu kapsamda erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarının ne düzeyde olduğu ve bu tutumlarda demografik özelliklere göre anlamlı bir fark olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma ilişkisel tarama deseninde yürütülen ve farklılıkların çok boyutlu incelendiği kapsamlı bir tez araştırmasından üretilmiş olup bu makale kapsamında öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarının çeşitli değişkenler açısından betimlenerek karşılaştırılmasına odaklanılmıştır². Büyük örneklem grupları ile yapılan tarama araştırmaları, bireylerin ilgi, beceri, yetenek ve tutum gibi çeşitli özelliklerini betimleme amacı taşırlar (Büyüköztürk vd., 2008).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu bir devlet üniversitesinde okul öncesi ve sınıf öğretmenliği lisans programlarında eğitimlerine devam eden ve farklı sınıflardan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenen öğretmen adayları oluşturmaktadır. Kolay ulaşılabilir örnekleme; evren içerisinde ulaşılması mümkün olan kişiler ile yürütülen araştırmalardır (Büyüköztürk ve diğ., 2008; Karasar, 1999). Bu araştırmanın evrenini İç Anadolu Bölgesi'nde bir devlet üniversitesinde Okul Öncesi Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği programında öğrenimlerine devam eden 1, 2, 3 ve 4. sınıflar oluşturmaktadır. İki programa devam eden öğrenci sayısı öğrenci işlerinden alınan listeye göre toplam 687 kişidir. Örnekleme sürecinde sınıf öğretmenliği ve okul öncesi öğretmenliği bölümlerinden çalışmaya katılan 550 öğretmen adayı çalışma grubunu oluşturmuştur. Okul öncesinden 254, sınıf öğretmenliğinden ise 296 öğretmen adayından veri toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Tekniği

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının cinsiyetçilik konusundaki tutumlarını ölçmek için Glick ve Fiske (1996) tarafından geliştirilen ve

² Bu tez araştırmasından üretilmiş diğer çalışma için, Kimzan, İ., ve Arıkan, A. (2018). Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 670-686. incelenebilir.

Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği" kullanılmıştır. Demografik bilgiler için araştırmacılar tarafından hazırlanan genel bilgi formu kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması yapılmış ölçek (Sakallı- Uğurlu, 2002) toplam 22 maddeden oluşmakla birlikte korumacı ve düşmancadan oluşan iki boyutta cinsiyetçiliği ölçmektedir. Ölçeğin iki faktörlü bir yapısı olup düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik faktörleri için eşit sayıda madde (11) bulunmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı ,85 olarak bulunmuştur. Ayrıca korumacı cinsiyetçilik kendi içerisinde üç alt faktöre ayrılmaktadır. Bu alt faktörler; koruyucu ataerkillik, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma ve heteroseksüel yakınlıktır. Bu çalışmada ölçeğin düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik boyutları temel alınmıştır.

Yapılan analizler bu çalışma kapsamında düşmanca cinsiyetçilik alt boyutunun Cronbach Alpha katsayısı ,85 ve korumacı cinsiyetçilik boyutunun ise ,79 olduğunu, ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değerinin ,85 olduğunu göstermiştir. Faktör analizine uygunluğunu test etmek için KMO ve Barlett's testleri yapılmıştır. Devamında doğrulayıcı faktör analizleri tamamlanmış ve uyum indekslerine bakıldığında (NFI=,944; NNFI=,965; IFI=,969; RFI=,937; CFI=,969; GFI=,933; AGFI=,917; REMSEA=,046; RMR=,117) değerlerin hepsinin kabul edilebilir veya mükemmel uyum gösterdiği görülmüştür (Seçer, 2013; Şimşek, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2015).

Genel Bilgi Formu ile öğretmen adaylarına demografik özelliklerine yönelik temel sorular yöneltilmiştir. Toplam 12 adet soru ele alınmıştır. Bu sorular adayların cinsiyeti, lise türü, bölümü, sınıfı, bölümlerinden memnuniyeti, ebeveynlerinin eğitim durumu ve doğum yeri gibi farklı demografik özelliklere yönelik olarak hazırlanmıştır . Genel bilgi formunun dil açısından anlaşılır olup olmadığına yönelik olarak pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama için Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programına devam eden öğretmen adaylarına ulaşılmıştır. Gerekli düzenlemeler ile form son haline ulaşmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci başlamadan önce ölçek sahiplerinden ve Anadolu Üniversitesi Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Araştırmacı veri-

leri zorunlu ders saatlerinde ilgili öğretim elemanlarından destek alarak sınıf ortamında toplamıştır. Soru formu gönüllü öğrenciler tarafından ortalama 15 dakika içerisinde doldurulmuştur. Öğrencilerden araştırmaya gönüllü katıldıklarına dair yazılı izinleri de ölçekler ile toplanmış ve gizliliği sağlanmıştır. Veri toplama süreci 2015-2016 Güz döneminde final sınavları başlamadan önce ortalama 1,5 ayda tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizi için ilk aşamada soru kitapçıkları tek tek incelenmiş ve tutarsız doldurulan ya da boş bırakılan kitapçıklar elenmiştir. Bu kontrollerin yapılmasından sonra dijital ortama veri girişi yapılmıştır. Parametrik testlerin yapılabilmesi için karşılanması gereken normal dağılım varsayımı test edilmiştir. Ölçeğin alt faktörlerine ve demografik değişkenlere göre normal dağılımın sağlandığı gözlenmiştir. Faktörler açısından birinci alt boyut olan düşmanca cinsiyetçilik için yapılan normallik testlerine bakıldığında histogram grafiği, Q-Q Plot grafikleri ve Box Plot grafiği istenilen özellikleri göstermiştir. İkinci aşamada çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiş ve +1 ile -1 arasında değer aldığı görülmüştür (çarpıklık= -,262, basıklık=,013). İkinci alt boyutu olan korumacı cinsiyetçilik faktörü Histogram grafiği, Q-Q Plot grafikleri ve Box Plot grafiği istenilen özellikleri göstermiştir. Çarpıklık değeri -,444 basıklık değeri ise ,034 şeklinde bulunmuştur. +1 ile -1 arasında olan bu değerlerin normallik şartlarını sağladığı görülmüştür (Huck, 2008). Veri analizinde normal dağılıma dayalı olarak parametrik testlere başvurulmuş; SPSS 21 paket programı ile betimleyici istatistikler, Pearson Korelasyon, t-testi ve ANOVA analizleri yapılmış ve etki büyüklükleri hesaplanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde “Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumları nasıldır?” ve “Demografik özelliklerine göre erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorularının yanıtlarına yer verilmiştir.

Tablo 1’de öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlar ile ilgili betimsel istatistikler görülmektedir.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarının betimsel istatistikleri

	N	Min	X	Max	ss
Toplam Çelişik Cinsiyetçilik	550	1	3,67	5,27	,75566
Düşmanca Cinsiyetçilik	550	1	3,5059	6	,960
Korumacı Cinsiyetçilik	550	1	3,83	6	,87567
Heteroseksüel Yakınlık	550	1	3,95	6	1,15599
Cinsiyetler Arası Tamamlayıcı	550	1	3,85	6	1,11045
Farklılaştırma	550	1	3,70	6	1,06599
Koruyucu Ataerkillik	500	1	3,70	6	1,06599

Tablo 1’de görülen değerler ölçeğin genelinden alınan puanları göstermektedir. En düşük puan 1 olup en yüksek puan 5,27’dir. Tüm erken çocukluk dönemi öğretmenlerinin ise ortalaması 3,67’dir. Ölçekten alınan puanlar düştükçe öğretmen adaylarının daha az cinsiyetçi tutuma sahip oldukları, yükseldikçe ise daha yüksek cinsiyetçi tutumlara sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bağımsız değişkenlere ait betimsel istatistik tablosu ise EK 1’de sunulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere öğrencilerin genel olarak orta düzeyde düşmanca cinsiyetçi tutumlar sergilediği söylenebilir ($X=3,50$). Korumacı cinsiyetçilik alt boyutunda da ortalamasının biraz üstünde alınan puanlar görülmektedir ($X=3,83$). Korumacı cinsiyetçilik faktörlerinin ortalama puanları; heteroseksüel yakınlık 3,95, cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma 3,85, koruyucu ataerkillik ise 3,70 şeklindedir. Bu puanlar da öğrencilerin ortalamasının üzerinde cinsiyetçilik tutumlarına işaret etmektedir.

Kadınlar ve erkekler arasında cinsiyetçi tutumlar açısından anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır (Tablo 2).

Yapılan t-testinde görüldüğü üzere erkeklerin düşmanca cinsiyetçi tutumları, kadınların düşmanca cinsiyetçi tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Fakat bu analizin eta kare değeri ise ,1’dir. Dolayısıyla bu istatistik küçük bir etkiyi ortaya koymaktadır. Korumacı cinsiyetçilik ve alt boyutu olan heteroseksüel yakınlıkta kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark yoktur. Cinsiyetler arası tamamlayıcı farklılaştırma alt boyutunda kadınların ortalaması ($X=3,99$) erkeklerin ortalamasından ($X=3,32$) daha yüksek olup $p<,000$ değeri ile anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Fakat eta kare değeri ,05 olup oldukça küçük bir

etkiyi ifade etmektedir. Koruyucu ataerkillik alt boyutunda ise erkeklerin ve kadınların arasında erkekler lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0.34$). Sadece koruyucu ataerkillik boyutunda erkekler kadınlara göre daha fazla korumacı cinsiyetçi tutumlar sergilemektedir. Bu analizin eta kare değeri ,08 olup yine küçük bir etkiyi göstermektedir.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının cinsiyetine göre düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik t-testleri

Grup	n	X	Ss	Sd	t	p<
Düşmanca Cinsiyetçilik						
Kadın	440	3,35	,90646	548		
Erkek	110	4,12	,92796			
Korumacı Cinsiyetçilik						
Kadın	440	3,86	,89690	548	1,814	0,71
Erkek	110	3,71	,77642			
Heteroseksüel Yakınlık						
Kadın	440	3,98	1,14854	548	1,327	,185
Erkek	110	3,82	1,18160			
Cinsiyetler Arası Tamamlayıcı Farklılaştırma						
Kadın	440	3,99	1,07474	548	5,847	,000
Erkek	110	3,32	1,09269			
Koruyucu Ataerkillik						
Kadın	440	3,65	1,08447	548	-2,128	,034
Erkek	110	3,89	,96942			

Öğretmen adaylarının üniversitede devam ettikleri sınıflara göre yapılan ANOVA analizleri Tablo 3'te görülmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere öğretmen adaylarının düşmanca cinsiyetçi tutumlarında, okudukları sınıfa göre anlamlı bir fark yoktur ($p < ,819$). Korumacı cinsiyetçi tutumlarında ise okudukları sınıfa göre anlamlı bir fark vardır ($p < ,000$). Bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek adına varyans eşleşlik sonuçlarına bakılmış ($,578$) ve bu doğrultuda izleme testi olarak Scheffe testi yapılmıştır. Sonuçlara göre 4. Sınıfa devam eden öğretmen adaylarının aldığı puanlar ile diğer sınıflara devam eden öğretmen adaylarının ortalama puanları arasında anlamlı bir fark vardır.

Bu durumda ortalama puanlar açısından 4. Sınıfa devam eden öğretmen adaylarının 1, 2 ve 3. Sınıfa devam eden öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde daha az korumacı cinsiyetçi tutuma sahip oldukları

görülmektedir. Bu analizin eta kare değeri hesaplandığında ,04 ile oldukça küçük bir etki değerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının sınıflarına göre cinsiyetçi tutumları ANOVA

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	,859	3	,286			
Gruplarıçi	505,534	546	,926	,309	,819	-
Toplam	506,393	549				
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	15,884	3	5,295			1-4
Gruplarıçi	405,085	546	,742	7,136	,000	2-4
Toplam	420,969	549				3-4

Öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumları ve yaşları arasında bir ilişki olup olmadığını görmek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Öğretmen adaylarının yaşları ve cinsiyetçi tutumları arasındaki ilişki

n=550	Yaş	Düşmanca Cinsiyetçilik	Korumacı Cinsiyetçilik
Yaş	-	-,017	-,134**
Düşmanca Cinsiyetçilik		-	,354**

**İlişki ,01 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan analiz sonuçlarında görüldüğü üzere yaş ve korumacı cinsiyetçilik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Dolayısı ile yaş arttıkça korumacı cinsiyetçi tutumlarda azalma söz konusudur. Fakat düşmanca cinsiyetçilik ile yaş arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Öğretmen adaylarının doğdukları yerleşim türlerine göre düşmanca ve korumacı cinsiyetçi tutumları konusunda yapılan ANOVA analizleri ise Tablo 5'te özetlenmiştir.

Öğretmen adaylarının doğdukları yerleşim türü değişkeni 3 grup halinde ele alınmıştır. Bu gruplardan ilki köy/belde/kasaba (1), ikincisi ilçe (2) ve üçüncüsü il/merkez ilçe (3) olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda varyans eşitliği sağlanmış ve ANOVA tabloları incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının düşmanca cinsiyetçi tutumlarında yerleşim türlerine göre anlamlı bir farklılık var-

dır ($p<,006$) Scheffe izleme testi sonuçlarına göre ise İl/Merkez ilçe ile İlçe arasında oluşan ortalama farkının anlamlı olduğu tespit edilmiştir. İlçede doğan öğretmen adaylarının il ya da merkez ilçede doğan öğretmen adaylarından anlamlı bir şekilde daha yüksek düşmanca cinsiyetçi tutumlar gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 5. Öğretmen adaylarının doğdukları yerleşim türlerine göre cinsiyetçi tutumları ANOVA

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	9,372	2	4,686			
Gruplarıçi	493,399	543	,909	5,157	,006	İlçe-İl/Merkez İlçe
Toplam	502,771	545				
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	3,664	2	1,832			
Gruplarıçi	412,537	543	,760	2,411	,091	-
Toplam	416,200	545				

Fakat eta kare değeri ,01 olup oldukça küçük bir etki olduğu söylenebilir. Öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında ise gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur ($p<,091$).

Öğretmen adaylarının anne eğitim durumlarına göre cinsiyetçi tutumlarındaki farkları ortaya koymak için yapılan ANOVA analizi sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Öğretmen adaylarının anne eğitim durumuna göre cinsiyetçi tutumları ANOVA

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	17,093	3	5,698			Herhangi bir okul mezunu olmayan-önlisans +
Gruplarıçi	489,300	546	,896	6,358	,000	İlkokul ya da ortaokul mezunu- önlisans +
Toplam	506,393	549				Lise veya dengi okul mezunu- önlisans+
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	2,956	3	,985			
Gruplarıçi	418,013	546	,766	1,287	,278	-
Toplam	420,969	549				

Anne ve baba eğitim durumu değişkeni dört grupta toplanmıştır. Bunlar; herhangi bir okul mezunu olmayan, ilkokul veya ortaokul mezunu, lise mezunu ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu şeklindedir. Düşmanca cinsiyetçilik için yapılan testin sonuçlarına göre; öğretmen adaylarının anne eğitim durumuna göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark vardır ($p<,000$). Levene Testi sonucu sig değeri ,05 in altında olduğu için varyans eşitliği sağlanamamış dolayısı ile izleme testi olarak Tamhane testi seçilmiştir ($p=,017$). Tamhane izleme testi sonuçlarında görüldüğü gibi Önlisans/lisans/yüksek lisans/doktora mezunu olan annelerin çocuklarının anlamlı bir şekilde daha az düşmanca cinsiyetçi tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Tüm gruplara göre değerlendirildiğinde herhangi bir okul mezunu olmayan, ilkokul veya ortaokul mezunu olan, lise veya dengi okul mezunu olan annelerin çocukları anlamlı bir şekilde Önlisans/lisans/yüksek lisans/doktora mezunu olan annelerin çocuklarına göre daha yüksek düzeyde düşmanca cinsiyetçi tutumları olduğu görülmüştür. Bu analizin eta kare değeri ,03 olup küçük bir etki olduğunu göstermektedir. Korumacı cinsiyetçilik boyutunda ANOVA sonuçlarına bakıldığında ise gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p<,278$). Dolayısı ile öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında annelerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir fark yoktur.

Baba eğitim durumlarına göre öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumlarının ANOVA analizleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Öğretmen adaylarının baba eğitim durumuna göre cinsiyetçi tutumları ANOVA

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<
Gruplararası	4,309	3	1,436		
Gruplariçi	502,083	546	,920	1,562	,198
Toplam	506,393	549			
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<
Gruplararası	,795	3	,265		
Gruplariçi	420,174	546	,770	,344	,793
Toplam	420,969	549			

Öğretmen adaylarının baba eğitim durumu ve düşmanca cinsiyetçi tutumları ile yapılan ANOVA sonuçları gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($p < ,198$). Benzer şekilde baba eğitim durumuna göre öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında da anlamlı bir fark yoktur ($p < ,793$).

Aile çalışma durumlarına göre yapılan analizler ise Tablo 8’de özetlenmektedir.

Tablo 8. Aile çalışma durumlarına göre cinsiyetçi tutumları ANOVA

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<
Gruplararası	,789	2	,394		
Gruplariçi	501,129	539	,930	,424	,655
Toplam	501,917	541			
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<
Gruplararası	2,294	2	1,147		
Gruplariçi	414,772	539	,770	1,490	,226
Toplam	417,066	541			

Aile çalışma durumu değişkenine ait olan alt kategoriler iki ebeveynin de çalıştığı, iki ebeveynin de çalışmadığı ve anne veya babadan birinin çalıştığı şeklinde oluşturulmuştur. Burada cinsiyetçilik açısından bir diğer önemli bulgu annelerin çalışma durumlarıdır. Öğretmen adaylarının sadece 16’sının annesi çalışmaktadır. Bu yüzden sadece anne çalışma durumları ile herhangi bir test yürütülemedi. Tablo 8’de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının düşmanca veya korumacı cinsiyetçi tutumlarında ailelerin çalışma durumlarına göre anlamlı bir fark görülmemektedir ($p < ,655$; $p < ,226$).

Öğretmen adaylarının ailelerinin ekonomik gelir düzeylerine göre düşmanca cinsiyetçi tutumları arasında yapılan analiz Tablo 9’da görülmektedir.

Öğretmen adaylarından kendi algılarına göre ailelerinin ekonomik düzeylerini seçmeleri istenmiştir. Ekonomik gelir düzeyi düşük gelir, orta gelir ve yüksek gelir olarak formda yer almıştır. Yapılan analiz sonucunda öğretmen adaylarının algıladıkları ekonomik duruma göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < ,009$). Varyans eşleşliği için ($p < ,223$) bir sonraki aşamada hangi grup-

lar arasında anlamlı bir fark olduğunu görmek adına izleme testlerinden Scheffe testi seçilmiştir. Scheffe testine göre; öğretmen adaylarından ailelerinin ekonomik durumunu düşük belirtenler ile orta düzeyde belirtenler arasında düşmanca cinsiyetçilik açısından anlamlı bir fark vardır. Ekonomik durumunu düşük belirten öğretmen adaylarının düşmanca cinsiyetçi tutumları orta gelir düzeyi belirten öğretmen adaylarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Fakat bu etkinin değeri ,02 olup oldukça küçük bir etkiye sahiptir. Buna ek olarak, algılanan ekonomik gelir düzeyi ile korumacı cinsiyetçilik tutumları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 9. Ailelerin ekonomik gelir düzeylerine göre cinsiyetçi tutumları ANOVA tablosu

Varyansın Kaynağı Düşmanca Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	8,731	2	4,366			
Gruplariçi	497,661	547	,910	4,798	,009	Düşük-orta gelir
Toplam	506,393	549				
Varyansın Kaynağı Korumacı Cinsiyetçilik	KT	Sd	KO	F	p<	Fark
Gruplararası	2,980	2	1,490			
Gruplariçi	417,988	547	,764	1,950	,143	-
Toplam	420,969	549				

Öğretmen adaylarının toplumsal farklılıklara yönelik ders/seminer/çalışmaya katılma durumlarına göre düşmanca ve korumacı cinsiyetçi tutumlarında farklılık olup olmadığını anlamak için yapılan bağımsız örneklem t-testi Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 10. Öğretmen adaylarının seminere katılma durumlarına göre cinsiyetçi tutumları t-testleri

Grup	n	X	ss	Sd	t	p<
Düşmanca Cinsiyetçilik						
Evet	109	3,40	,92527			
Hayır	441	3,53	1,08914	548	1,190	,236
Korumacı Cinsiyetçilik						
Evet	109	3,63	,83670			
Hayır	441	3,88	,99800	548	2,394	,018

Toplam 109 öğretmen adayı toplumsal farklılıklar konusunda seminer veya çalıştay gibi çalışmalara katılım göstermişken 441 öğretmen adayının herhangi bir çalışmaya katılmadığı Tablo 10'da görülmektedir. Öğretmen adaylarının herhangi bir ders/seminer/çalışmaya katılma durumuna göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark yoktur ($p < ,236$). Fakat öğretmen adaylarından çalışmalara katılım gösterenlerin korumacı cinsiyetçi tutumu katılmayanlara göre anlamlı derecede daha düşüktür ($p < ,018$). T testinin eta kare değeri ,01 olduğu tespit edilmiş ve oldukça küçük bir etkiyi göstermektedir.

Son olarak, öğretmen adaylarının doğdukları illere ilişkin verdikleri bilgiler ile 2015 yılından önceki yerel seçim sonuçları birleştirilerek yeni bir değişken elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının doğdukları ildeki belediyelerin seçim sonuçları, partilerin fikri yönelimleri ve siyasi söylemleri temel alınarak sosyal demokrat ve muhafazakâr partiler şeklinde iki grupta değerlendirilmiştir. Siyaset geleneğinde merkez sağ, İslami motifler ve milliyetçilik şeklinde üç ana özelliğe sahip partiler muhafazakâr kategorisinde sınıflandırılmıştır (Suveren, 2014).

Tablo 11. Yerel seçim sonuçlarına göre cinsiyetçi tutumları t testleri

Grup	n	X	ss	Sd	t	p<
Düşmanca Cinsiyetçilik						
Sosyal Demokrat	209	3,38	,93483	534	2,513	,012
Muhafazakâr	327	3,60	,96691			
Korumacı Cinsiyetçilik						
Sosyal Demokrat	209	3,84	,84107	534	-,108	,914
Muhafazakâr	327	3,84	,90619			

Sosyal demokrat parti kategorisi ise iç tüzüklerinde “özgürlük, eşitlik, dayanışma, barış, emeğin yüceliği, hukukun üstünlüğü, dengeli kalkınma, refah” gibi sosyal demokrasinin kavramlarına vurgu yapılan partilerden oluşturulmuştur (Önkaş, 2006). Bu şekilde, sosyal demokrat kategorisine Cumhuriyet Halk Partisi, Barış ve Demokrasi Partisi; bağımsız adayların hâkim olduğu illerde doğanlar ve yurtdışında doğanlar dâhil edilmiştir. Muhafazakâr parti kategorisine ise Milliyetçi Hareket Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisinin hâkim olduğu illerde doğanlar dâhil edilmiştir. Bu şekilde, öğretmen adaylarının doğup yaşadıkları iller,

hâkim olan siyasi görüşe göre iki kategoriye ayrılarak ortaya çıkarılmıştır. Öğretmen adaylarının doğdukları ilin seçim sonuçlarına göre cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere öğretmen adaylarının doğdukları şehirlerde hâkim olan siyasi görüşe göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark vardır ($p < ,012$). Muhafazakâr yerel yönetimlerin olduğu şehirlerden gelen öğretmen adaylarının, diğer gruba göre anlamlı bir şekilde daha yüksek düşmanca cinsiyetçi tutumlar gösterdiği görülmektedir. Bu testin eta kare değeri ,01 ile oldukça küçük bir etkiyi ortaya koymaktadır. Bununla birlikte korumacı cinsiyetçi tutumlar için gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur ($p < ,914$).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada erken çocukluk dönemi bağlamında geleceğin öğretmenlerinin oldukça yüksek olarak değerlendirilebilecek cinsiyetçi tutumlara sahip olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi ve sınıf öğretmenliği programlarına devam eden öğretmen adaylarının tutumları genel olarak değerlendirildiğinde ortalamanın üzerinde çelişik duygulu cinsiyetçi tutumlar göstermektedirler. Erkek öğretmen adaylarının belirgin bir şekilde kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek düşmanca cinsiyetçi tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuç cinsiyetler arasındaki tutum farklarına yönelik bulgular içeren birçok araştırma ile paraleldir (Allen ve diğ., 2009; Alptekin, 2014; Ayan, 2014; Erkurt, 2015; Glick ve diğ., 2016; Güçlü Ergin, 2008; Yumuşak, 2013). Kadınların erkeklere göre korumacı cinsiyetçi tutumlarının daha yüksek olduğunu gösteren bazı araştırmalara karşın (Allen ve diğ., 2008; Alptekin, 2014; Ayan, 2014; Erkurt, 2015; Güçlü Ergin, 2008; Yumuşak, 2013), bu çalışmada korumacı cinsiyetçilik bağlamında gözlenen farklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Alanyazında eğitim düzeyinin düşüklüğünün hem korumacı cinsiyetçiliği hem de düşmanca cinsiyetçiliği yordadığına dair çalışmalar mevcuttur (Hellmer ve diğ., 2018). Bu çalışmada yükseköğretime devam eden bireylerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına bakılmış; anneleri yükseköğretim kurumlarından mezun olan öğretmen adaylarının düşmanca cinsiyetçi tutumlarının diğer gruplardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Erkurt (2015) yaptığı çalışmada anne eğitim

durumunun evlilikte kadına uygulanan şiddeti negatif yönde yordadığını ortaya koymuştur. Doğrudan düşmanca cinsiyetçi tutumlarla da ilişkilendirilebilecek bu durum anne eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Nitekim annelerin eğitim durumuna göre cinsiyetçi tutumlarda gözlenen farkın babaların eğitim durumuna göre gözlenmemesi yine doğrudan cinsiyetçi tutumlar ile ilişkilidir. Çocuk yetiştirmenin tüm yükünün annelerin üzerinde olduğu toplumumuzda annelerin eğitim düzeyi ve deneyimleri doğrudan çocukları üzerinde bir etki yaratırken babalar için aynı durumun söz konusu olmadığı düşünülebilir. Kuzlak, Savaş ve Sakallı-Uğurlu (2017) yaptıkları çalışmada, çalışmaya katılan kadınların annelerinin eğitim seviyesi yükseldikçe, cinsiyetçi tutumlarının ve muhafazakârlık düzeylerinin azaldığını ortaya koymuştur. Buna ek olarak, erkeklerin annelerinin eğitim seviyesi yükseldikçe, kadınlara benzer şekilde, cinsiyetçi tutumlarının azaldığı görülmektedir.

Öğretmen adaylarının doğdukları yerleşim türüne bakıldığında il ya da merkez ilçede doğanların, ilçede doğan öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde daha düşük düzeyde düşmanca cinsiyetçi tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun büyük yerleşim yerlerinde toplumsal çeşitliliğin ve uyaranların daha fazla olması, eğitim seviyesinin daha yüksek olması gibi sebeplerden kaynaklandığı düşünülebilir. Fakat öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında yerleşim türüne göre anlamlı bir fark yoktur. Özdemir (2017) de çalışmasında benzer şekilde öğretmen adaylarının korumacı cinsiyetçi tutumlarında yerleşim türüne göre bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Fakat ilde yaşayanların diğer gruplara göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarının daha yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Bu araştırmada öğretmen adaylarının ailelerinin ekonomik durumuna göre düşük ve orta gelirli olmalarıyla düşmanca cinsiyetçi tutumları açısından anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Düşük gelirli ailelerden gelen öğretmen adayları orta gelirli ailelerden gelenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek düşmanca cinsiyetçi tutumlara sahiptir. Yapılan bazı araştırmalar da ekonomik gelir düzeyinin toplumsal cinsiyet algısında farklılıklar yarattığını; gelir düzeyinin artması ile daha olumlu bir etki oluştuğunu göstermektedir (Altıntaş ve Altınova 2015; Kodan, 2013). Ekonomik durumun iyi olması aynı zamanda sahip olunan olanaklar ve

eğitim ile de doğrudan ilişkili olduğu için düşmanca cinsiyetçi tutum açısından fark yarattığı düşünülebilir.

Öğretmen adaylarının okudukları sınıflara göre korumacı cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 4. sınıfta olan öğretmen adayları diğer tüm sınıflardaki öğretmen adaylarına göre anlamlı bir şekilde daha düşük korumacı cinsiyetçi tutumlar göstermektedirler. Benzer şekilde öğretmen adaylarının yaşları arttıkça korumacı cinsiyetçiliğin azaldığı görülmektedir. Yaş ve korumacı cinsiyetçilik arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Toplumsal cinsiyet algısı ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda ise üniversite okuyan öğrencilerde yaş ve sınıf değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır (Atış, 2010; Güzel, 2016; Pınar, Taşkın ve Eroğlu; 2008). Fakat üniversitede okuyan ve gün geçtikçe deneyimleri artan öğrencilerin kendi bağımsızlıklarını kazanma yolunda ilerlemeleri, korumacı cinsiyetçi tutumlar açısından fark oluşmasına sebep olabilir. Kadınların eğitimi olması, ekonomik özgürlüklerini kazanmak için çaba gösteriyor olmaları gibi sebeplerden dolayı korumacı cinsiyetçi tutumlarının azaldığı düşünülebilir. Aynı zamanda ailelerinden uzakta yaşam deneyimleri kazanan öğretmen adayları için korumacı cinsiyetçiliğin azaldığı düşünülebilir. Alanyazınla çelişen bu sonuçlar araştırmada elde edilen bir diğer sonuç ile desteklenmektedir. Diğer bir deyişle, öğretmen adaylarının daha önce toplumsal farklılıklar konusunda herhangi bir ders, seminer veya çalışmaya katılmış olmaları korumacı cinsiyetçi tutumlarında anlamlı bir farka işaret etmiştir. Herhangi bir ders, seminer veya çalışmaya katılan öğretmen adayları katılmayan öğretmen adaylarına göre daha az korumacı cinsiyetçi tutumlara sahiptir.

Korumacı cinsiyetçi tutumlarında öğretmen adaylarının, aile çalışma durumuna göre anlamlı bir fark görülmemektedir. Buna paralel olarak Atış (2010) hemşirelik öğrencileri ile yaptığı çalışmada, annelerin çalışma durumunun toplumsal cinsiyet rolü tutumları açısından anlamlı bir fark yaratmadığını ortaya koymuştur. Başka bir araştırmada ise öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik bakış açıları ile babaların çalışma durumu arasındaki ilişkiye işaret edilmiştir. Güzel (2016) tarafından yapılan bu araştırmada babası emekli olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri konusundaki eşitlikçi bakış açısının, babası halen çalışanlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada muhafazakâr partilerin hâkim olduğu yerlerde doğmuş öğretmen adaylarının sosyal demokrat partilerin hakim olduğu yerlerde doğanlara göre düşmanca cinsiyetçi tutumlarının daha yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Benzer şekilde, Lye ve Waldron (1997) yaptıkları çalışmada muhafazakâr politik inançların geleneksel cinsiyet rolleri ile ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Christopher ve Mull (2006) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde muhafazakâr ideolojinin çelişik cinsiyetçiliğin bazı boyutlarını yordadığı bulunmuştur. Bu bulgular, Akın (2015)'in çalışmasında vurguladığı sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmaya göre, 2011 yılı seçimlerinde AKP ve CHP'nin kadın hakkındaki siyasal reklam, söylem ve imgeleri incelendiğinde, AKP'nin söylemlerinde geleneksel kadın kimliğinin yansıtıldığı, CHP'nin ise kadın hakları ve sorunlarını, kadın ve erkek eşitliği vurgusu ile modern kadın kimliğini öne çıkardığı görülmektedir (Akın, 2015).

Sonuç olarak cinsiyetçilik düşmanca veya korumacı olsun bireylerin tutumlarında belirgin bir şekilde ortaya çıkan olumsuz bir olgudur. Bunun birçok sebebi olduğu söylenebilir. Özellikle erken çocukluk bağlamında yapılan araştırmalara bakıldığında erken yaşlarda çocukların maruz kaldıkları materyallerde cinsiyet kalıp yargılarını pekiştiren araçların kullanıldığı görülmektedir (Köseler, 2009; Sezer, 2010; Tezer Asan, 2010). Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin, bu kritik gelişim döneminde kalıp yargıların gelişmesini engellemek için daha dikkatli olması gerekmektedir. Fakat öğretmen adaylarının bu kalıp yargıları içselleştirmiş oldukları çeşitli araştırmaların sonuçlarında görülmektedir (Aslan 2015; Polat, 2010). Bununla birlikte, hali hazırda görev yapan öğretmenlerin cinsiyetçi kalıp yargılarının olması cinsiyetçilik bağlamında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Polat, 2010; Söylemez, 2010; Tezer Asan, 2010).

Bu çalışma ile öğretmen adaylarının cinsiyetçi tutumları konusunda bir durum tespiti yapılmış ve toplumsal farklılıklarla ilgili bir seminere katılmanın ufak da olsa farklar yaratabileceği görülmüştür. Bu açıdan erken çocukluk döneminde çocuklarla çalışacak öğretmenlerin eğitiminde önlemler alınması önerilebilir. Öğretmen adaylarının cinsiyet ayrımcılığı ve çeşitli toplumsal farklılıklar konularında farkındalıklarını artırmak amacıyla eğitim programları düzenlenebilir. Gelecek araştırmalarda öncelikli olarak sistem içinde görev yapan öğretmenlerin cinsiyetçi tu-

tumlarının belirlenmesi kalıcı değişimler yaratmak adına önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Nitekim bu araştırmanın planlama aşamasında önce okullarda çalışan öğretmenlerin tutumları belirlenmek istenmiş ancak araştırmanın yürütüleceği ilde Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler ne yazık ki alınamamıştır. Bu durum, öğretmenlerin tutumlarının önemi ve cinsiyetçilik konusunda resmî kurumların da duyarlılığının artırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu açıdan karar alma yetkisi olan resmî kurumların farklı çalışanları ile cinsiyetçi tutumların araştırılması alanyazına önemli bir katkı sağlayabilir.

Annelerin eğitim durumunun çocukların tutumlarına etkisi düşünüldüğünde eğitim alma imkânı olmayan anneler için cinsiyet eşitliğine yönelik eğitimler düzenlenmesi de önemli görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları aracılığı ile anne eğitim programlarında cinsiyetçilik ve toplumsal cinsiyet rolleri konularına yer verilebilir. Küçük yerleşim yerlerinde özellikle kadınların güçlenmesini destekleyen sivil toplum kuruluşları ile yerel halkın farkındalığını artırmaya yönelik etkinlikler, çalışma ve eğitimler planlanması da cinsiyetçilikle mücadele etmeye zemin hazırlayabilir. Eğitimlerin/çalışmalara katılmanın öğretmen adaylarının tutumları üzerinde yarattığı fark değerlendirildiğinde üniversitelerde cinsiyet eşitliği konusunda derslerin arttırılması ya da genel kültür dersleri ile bu konuların bütünleştirilmesi önerilebilir.

Bu çalışmanın bulguları düşük etki büyüklükleri ışığında ve katılımcıların ulaşılabilir örnekleme ile belirlendiği dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Benzer çalışmaların farklı şehirlerde tesadüfi örnekleme ile belirlenen katılımcılarla ve daha ileri düzey istatistiksel analizlerle tekrar edilmesi etki büyüklüğü yüksek ve genellenebilir sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir. Çalışmanın sınırlılıkları arasında ise araştırmada erkek öğretmen adaylarının sayısının düşük olması gösterilebilir. Yeni araştırmalarda daha fazla sayıda erkek öğretmen adayına ulaşılarak cinsiyetçilik konusunda alanyazına farklı bir bakış açısı sunulabilir. Son olarak, bu çalışmada öğretmen adaylarının yetiştikleri illerdeki hâkim siyasi görüş, dolaylı yollardan belirlenen bir değişken olup eğitim araştırmacıları gelecek araştırmalarda siyasal bilgiler ve sosyoloji gibi alanlardan araştırmacılarla işbirliği yaparak eğitimcilerin siyasi görüşleri temelinde cinsiyetçi tutumlarını araştırabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Sexist Attitudes of Future Teachers in the Context of
the Early Childhood Period**

*

İlayda Kimzan – Arzu Arıkan
Muğla Sıtkı Koçman University-Anadolu University

Starting with the moment that individuals become a member of a society and culture, they encounter the gender roles that emphasizes the differences between the sexes. Especially in cultures where patriarchal values are dominant, gender roles present itself strongly in daily life which bring along discrimination and sexism. In this context, this study aims to focus on sexism in teacher training and investigates the sexist attitudes of the early childhood teacher candidates, namely the candidates preparing to become preschool and primary school teachers. Since the majority of the pre- and primary school teacher candidates are women, studies focusing on sexism in these areas may provide solutions. In this context, the degree of sexist attitudes of early childhood teacher candidates and the degree of differences in these attitudes based on demographic characteristics are described using a correlational research design in this study. The participants consist of 550 teacher candidates who were selected with convenient sampling method from different classes of pre- and primary school bachelor programs of a state university. The Ambivalent Sexism Inventory developed by Glick and Fiske (1996) and adapted to Turkish by Sakallı-Uğurlu (2002) was used in the study to measure the sexist attitudes of teacher candidates. All the required permissions for this study are granted by the University Ethics Review Board. The collected data meets the normality assumptions and therefore, parametric tests were used to analyze the data. Descriptive statistics, t-tests, ANOVA and Pearson Correlation were utilized as data analysis methods.

It is observed that teacher candidates have mid-level hostile sexist attitudes and above average benevolent sexist attitudes. The hostile sexist attitudes of male teacher candidates are higher in a significant level compared to female teacher candidates. There is no significant difference

between males and females in terms of benevolent sexism and its sub-dimension heterosexual intimacy. While in the supplementary differentiation between complementary gender differentiation sub-dimension, females' average is significantly higher than males, in the protective paternalism sub-dimension, males have significantly higher levels of this attitude.

There is no significant difference in the analysis made for teacher candidates' hostile sexist attitudes, grades, ages, family occupation status and participation in lectures/seminars/workshops. In addition to these, there is also no significant difference between hostile sexist attitudes and settlement type. However, the follow-up tests shows that teacher candidates who were born in a district of a city have higher levels of hostile sexist attitudes compared to who were born in a city or central district of a city. The analysis based on mother education status reveals that teacher candidates, whose mothers have a(n) associate's/bachelor/graduate/doctorate degree, have significantly lower levels of hostile sexist attitudes. In contrast to these candidates, teacher candidates whose mothers are uneducated, primary, secondary, or high-school graduate, have higher levels of hostile sexist attitudes. There is a significant difference in terms of hostile sexist attitudes between the teacher candidates who state that their family has a low level financial status and who state that their family has mid-level financial status. Those candidates stated low level financial status for their family have significantly higher levels of hostile sexist attitudes compared to candidates stated mid-level financial status for their family. There is a significant difference in teachers' sexist attitudes based on the dominant political view of the city where the teacher candidates were born. In this regard, teacher candidates from the cities with conservative municipal administration show significantly higher levels of hostile sexist attitudes compared to the candidates from cities that have social democratic municipal administration.

The analysis for benevolent sexism shows that there is no significant difference based on the type of settlement born in, mother or father education status, family occupation status, perceived financial status and the dominant political view in the city born in. However, senior year teacher candidates have significantly less benevolent sexist attitudes compared to freshman, sophomore, and junior year teacher candidates. There is a

significant and negative relationship between teacher candidates' ages and benevolent sexist attitudes. Therefore, as the candidates get older, the benevolent sexist attitudes decrease. It is also observed that teacher candidates, who participated in lectures/seminars/workshops for social differences, have significantly lower levels of benevolent sexist attitudes compared to candidates who did not participated in such activities.

As a result, either hostile or benevolent, sexism is a negative phenomenon which presents itself in individuals' attitudes and there can be many reasons underlying that attitudes. In the light of these results some precautions can be suggested for early childhood education. To better prepare future teachers, various education programs and courses may be offered on the topics of gender discrimination and social diversity. It may also be important to provide training programs on gender equality for mothers since the study shows that the educational status of the teacher candidates' mothers has an effect on the candidates' sexist attitudes. Still, these results should be evaluated by taking into consideration the low effect sizes and the use of convenient sampling in the study. Future studies, conducted in different cities using random sampling and utilizing more advanced statistical analysis may provide desired effect sizes and more generalizable results.

Kaynakça / References

- Akbar, T., ve Azam, F. (2018). Gender issues in children's literature: An analysis of fairytales. *Pakistan Journal of Education*, 35(1), 59-70.
- Akın, D. (2015). Siyasal reklamlarda kadın söylemi ve kadın imgeleri: 2011 genel seçimleri örneğinde akp ve chp televizyon siyasal reklamları üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 277-289.
- Allen, C. T., Swan, S. C., ve Raghavan, C. (2009). Gender symmetry, sexism, and intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(11), 1816-1834.
- Alptekin, D. (2014). Çelişik duygularda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı sor-
gusu: Üniversite gençliğinin cinsiyet algısına dair bir araştırma. *Sel-
çuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 203-211.
- Altuntaş, O., ve Altınova, H., H. (2015). Toplumsal cinsiyet algısı ile sosyo-
ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Turkish Stu-
dies* 10(6), 83-100.

- Aslan, G. (2015). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin metaforik bir çözümleme. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 363-384.
- Atış, F. (2010). *Ebelik/Hemşirelik 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Auspurg, K., Hinz, T., ve Sauer, C. (2017). Why should women get less? Evidence on the gender pay gap from multifactorial survey experiments. *American Sociological Review*, 82(1), 179-210.
- Avcı, Ö. H., Karababa, A., ve Zencir, T. (2019). Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek okul öncesi öğretmen adayları: Algıladıkları güçlükler ve gelecek kaygıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 1092-1106.
- Ayan, S. (2014). Cinsiyetçilik: Çelişik duygulu cinsiyetçilik. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 36, 147-156.
- Balcı, E., ve Sel, B. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir araştırma. *Turkish Journal of Social Research/Turkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3), 723-740.
- Bayhan, V. (2012). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 63, 147-164.
- Bayraktar, S., ve Güder, S. Y. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları ile eleştirel düşünme eğilimleri ilişkisi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 640-665.
- Bee, H. and Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (Çev. Ed. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa*. (Çev. Işıkoğlu Erdoğan, N.). Ankara: Nobel. (2013).
- Burn, S. M., ve Busso, J. (2005). Ambivalent sexism, scriptural literalism, and religiosity. *Psychology of Women Quarterly*, 29(4), 412-418.
- Burt, M. R. (1980). Cultural myths and supports for rape. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 217-230.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Chancer, L. S., ve Watkins, B. X. (2013). *Cinsiyet, ırk ve sınıf*. (B. Uraz, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.

- Christopher, A. N., and Mull, M. S. (2006). Conservative ideology and ambivalent sexism. *Psychology of Women Quarterly*, 30(2), 223-230.
- Coulter, R. P. (1995). Struggling with sexism: Experiences of feminist first-year teachers. *Gender and Education*, 7(1), 33-50.
- Cowie, L. J., Greaves, L. M., ve Sibley, C. G. (2019). Sexuality and sexism: Differences in ambivalent sexism across gender and sexual identity. *Personality and Individual Differences*, 148, 85-89.
- Dilek, A. (2014). 4-6 yaş çocuk öykülerindeki kadın kahramanların mesleksel analizi. *Journal of Aafqaz University*, 2(1), 94-102.
- Erden, F. (2004). Early childhood teachers' attitudes toward gender roles and toward discipline. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-90.
- Erdol Acar, T., ve Gözütok, F. D. (2019). Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının değerlendirilmesi. *Elementary Education Online*, 18(4), 1497-1519.
- Erdol, T. A., Özen, F., ve Toraman, Ç. (2019). Türkiye'deki eğitim fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik görüşleri. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 20(2), 793-844.
- Erkurt, A. (2015). *Kadına yönelik şiddet: çelişik duygulu cinsiyetçilik, yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi açısından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Fette, J. (2018). Gender in contemporary French children's literature: The role of talents hauts. *Children's Literature Association Quarterly*, 43(3), 285-306.
- Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Akbaş, G., Orta, I. M., ve Ceylan, S. (2016). Why do women endorse honor beliefs? Ambivalent sexism and religiosity as predictors. *Sex Roles*, 75(11-12), 543-554.
- Glick, P., ve Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491.
- Güçlü-Ergin, N. (2008). *Evlü ve boşanmış kişilerin evlilik uyumu ve cinsiyetçilik açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Güzel, A. (2016). Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 1-11.

- Haskan Avcı, Ö., Karababa, A., ve Zencir, T. (2019). Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek okul öncesi öğretmen adayları: Algıladıkları güçlükler ve gelecek kaygıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 1092-1106.
- Hellmer, K., Stenson, J. T., ve Jylhä, K. M. (2018). What's (not) underpinning ambivalent sexism?: Revisiting the roles of ideology, religiosity, personality, demographics, and men's facial hair in explaining hostile and benevolent sexism. *Personality and Individual Differences*, 122, 29-37.
- Huck, S., W. (2008). *Reading statistics and research*. New York: Addison Wesley Longman.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kimzan, İ. (2016). *Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının cinsiyetçilik ve çokkültürlü eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Kimzan, İ., ve Arıkan, A. (2018). Erken çocukluk dönemi öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 670-686.
- Kılıçoğlu, E. B. (2016). *Ayla Kutlu'nun çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet rolleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırklareli.
- Kodan, S. (2013). *Evlü bireylerin evlilik kalitesi toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Koyuncu Şahin, M., Esen Çoban, A., ve Korkmaz, A. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitliği ve Türk eğitim sistemindeki yeri: Okul öncesi öğretmen adaylarının gözünden. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 735-752.
- Köseler, F. (2009). *Okul öncesi öykü ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Kuzlak, A., Çuvaş, B., ve Sakallı, N. (2017). Relationship between mother and father education and vocational statuses with college students sexism and conservatism. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(9), 89-109.

- Lye, D. N., ve Waldron, I. (1997). Attitudes toward cohabitation, family, and gender roles: Relationships to values and political ideology. *Sociological Perspectives*, 40(2), 199-225.
- McLaren S. (2019) *Media, sexism and the patriarchal war System: Why media literacy matters to peace education*. In D. Snauwaert (Ed). Exploring Betty A. Reardon's Perspective on Peace Education. *Pioneers in Arts, Humanities, Science, Engineering, Practice* (p.161-170). Springer, Cham
- Mikołajczak, M., and Pietrzak, J. (2014). Ambivalent sexism and religion: Connected through values. *Sex Roles*, 70(9-10), 387-399.
- Öngören, S. (2019). Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algılarına göre okul öncesi öğretmenliğine ilişkin görüşleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1773-1796.
- Önkaş, H. (2006). *1980 sonrası Türkiye'de sosyal demokrasi: CHP örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- Özdemir, N. (2015). Sexism against woman prospective study on physical education teacher candidates. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-9.
- Pınar, G., Taşkın, L., ve Eroğlu, K. (2008). Başkent üniversitesi öğrenci yurdunda kalan gençlerin toplumsal cinsiyet rol kalıplarına ilişkin tutumları. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 1, 47-57.
- Polat, S. (2010). Eğitimde ve sınıf içi süreçlerde cinsiyetçi yaklaşımlar. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47 – 58.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2003). Cinsiyetçilik: Kadınlara ve erkeklere ilişkin tutumlar ve çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11-12), 1-20.
- Sarı, M. (2017). Türkiye'de cinsiyete dayalı ayrımcılığın kadının çalışma ve siyasal yaşamdaki yerine etkisi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2), 1189-1203.
- Sears, D.O., Peplau, A., ve Freedmann, J. (1988). *Social psychology*. PrenticeHall Inc. New Jersey.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi: Analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Sezer, M. Ö. (2010). *Masallar ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Söylemez, A. S. (2010). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik: İlköğretim ve ortaöğretim İngilizce ders kitaplarındaki resimlerdeki cinsiyet temsilleri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Spears Brown, C., and Bigler, R. S. (2005). Children's perceptions of discrimination: A developmental model. *Child development*, 76(3), 533-553.
- Suğur, S., ve Cangöz, İ. (2016). Üniversite yönetiminde kadınların eksik temsili üzerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), 89-115
- Suveren, Y. (2014). Türkiye'deki sağ-muhafazakâr siyasetçilerin toplumsal ve kültürel eksenli muhafazakârlık algıları üzerine: bir alan çalışmasından notlar. *Mülkiye Dergisi*, 38(4), 5-40.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2015). *Using multivariate analysis*. California State University Northridge: Harper Collins College Publishers.
- Temiz, Z., ve Cin, F. M. (2017). Okul öncesi eğitimde cinsiyet eşitliği üzerine betimsel bir çalışma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 940-965.
- Tezer Asan, H. (2010). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Yazıcı, F. ve Budak, F. (2017). The investigation of the students' attitudes toward identity differences in faculty of education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 879-896.
- Yılmaz, S. (2016). *Okul yöneticileri ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyetçiliğe ve kadın yöneticilerin liderlik becerilerine yönelik görüşleri*. Yayınlanmış Doktora Tezi Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- Yumuşak, A. (2013). *Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumları, toplumsal cinsiyetçilik ve narsisistik kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Tokat.
- Yuval-Davis, N. (2014). *Cinsiyet ve millet* (4). (A. Bektaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kimzan, İ. ve Arıkan, A. (2021). Erken çocukluk dönemi bağlamında geleceğin öğretmenlerinin cinsiyetçi tutumları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 277-307. DOI: 10.26466/opus.831271.

Suriyeli Ebeveynlerin İlkokulda Aile Katılımına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.838731

*

Songül Tümkaya* – Ersin Çopur**

* Prof. Dr., Çukurova Üni., Eğitim Fakültesi, Adana/Türkiye

E-Posta: stumkaya@cu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0140-4640](https://orcid.org/0000-0003-0140-4640)

** Dr. Öğr., Çukurova Üniversitesi, Lisansüstü Eğt. Ens., Adana/Türkiye

E-Posta: e.copur33@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-7403-9018](https://orcid.org/0000-0002-7403-9018)

Öz

Çocukların daha kaliteli eğitim alması ve başarıya ulaşabilmesi, ailelerinin eğitime verdikleri önemle doğru orantılıdır. Bu gerçeklikten hareketle, yapılan bu çalışmada Türkiye'ye göç etmiş olan Suriyeli ailelerin ilkokulda aile katılımı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımına dayalı olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Mersin İli Tarsus İlçesindeki ilkokullarda çocukları öğrenim görmekte olan 10 Suriyeli veliden (7 Suriyeli anne ve 3 Suriyeli baba) oluşmuştur. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Suriyeli ebeveynler, ailelerin eğitim sürecine katılımını bir ihtiyaç olarak görmektedirler fakat eğitimde aile katılımının önünde birtakım engeller olduğunu düşünmektedirler. Türkçe bilmemeleri, farklı kültüre sahip olmaları, ağır şartlar altında çalışmaları, maddi yetersizlikler, Suriyeli ailelerin eğitim sürecine katılımlarının önündeki engellerdendir. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin tamamı aile katılım çalışmalarında aktif olarak rol almalarının, kendilerine ve çocuklarına birtakım faydalar sağlayacağı yönünde ortak görüş bildirmişlerdir. Ayrıca Suriyeli ebeveynlerin tümünün, eğitimde aile katılımında daha aktif olabilmek için Türk ebeveynlerden, öğretmenlerden ve okul idarecilerinden bazı beklentiler içinde oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aile, aile katılımı, ilkokul, Suriyeli aileler.

Investigation of Syrian Parents' Views on Parental Involvement in Primary School

*

Abstract

The success of children by getting a higher quality education is directly proportional to the importance given to education by their families. Starting from this reality, this study was aimed to determining the views on parental involvement in primary school of Syrian families who have migrated to Turkey. The phenomenon pattern based on qualitative research approach was used in the study. The study group of the study consisted of 10 Syrian parents (7 Syrian mothers and 3 Syrian fathers) whose children are studying at primary schools in Tarsus, Mersin. Content analysis was used to analyze the research data. According to the results of the study, Syrian parents see the involvement of parents in the education process as a need, but they think that there are some obstacles to parental involvement in education. Not speaking Turkish, having a different culture, working under heavy conditions, financial inadequacies are among the obstacles to the involvement of Syrian families in the education process. According to all of the Syrian parents participating in the research, being active in family participation activities provides them and their children with certain benefits. In addition, it was concluded that all Syrian parents had certain expectations from Turkish parents, teachers and school administrators in order to be more active in parental involvement in education.

Keywords: *Family, family participation, primary school, Syrian families.*

Giriş

Öğrencilerin akademik başarılarını, davranışlarını ve başkalarıyla iletişim süreçlerini etkileyen birçok faktör vardır. Aile, akla ilk gelen faktörlerden biridir. Ebeveynlerin çocuklarının başarısına katkı sunabilmek ve onların daha kaliteli bir eğitim-öğretim ortamında hayata hazırlanmalarını sağlamak için öncelikle kendi çocuklarını her yönüyle tanımaları gerekmektedir. Çocuğunu yeteri kadar tanımayan, onun davranış hakkında fikir sahibi olmayan, ilgi ve ihtiyaçlarından haberdar olmayan ebeveynlerin, çocuklarının hayata hazırlanması noktasında başarılı oldukları söylenemez (Aslanargun, 2007).

Aile ve okul, çocukların yeni bir şeyler öğrendikleri, kendilerini geliştirebildikleri, etkileşim kurarak kazanım elde ettikleri kurumlardır. Eğitimciler, siyasetçiler ve araştırmacılar okul ve aile işbirliğini, öğrenci başarısı açısından önemli görmektedirler (Simon, 2004). Bu nedenle, araştırmacılar son yıllarda okul aile işbirliğini temel alan birçok araştırma yapmakta ve yaptıkları araştırmalarda, çocukların okul başarısında ailelerin yani ebeveynlerin rolüne yönelmektedirler (Rogers, Theule, Ryan, Adams ve Keating, 2009; Dam, 2009; Alkan, 2018). Yapılan bu araştırmalar iki türde gerçekleştirilmektedir (Ryan ve Adams, 1999). Birinci tür, ebeveyn-öğretmen iletişimi ve okul komitelerine veli katılımı gibi ebeveynlerin bir kurum olarak okula katılımı (Dearing, Kreider, Simpkins ve Weiss, 2006; Hill ve Taylor, 2004; Tümkaya, 2017), ikinci tür ise özellikle ev ödevlerine yardımcı olmak gibi çocukların akademik gelişimiyle ilgili olan evdeki ebeveynlik davranışlarının araştırılmasını içerir (Hoover Dempsey ve diğ., 2001; Zeith, Reimers, Fehrmann, Pottebaum ve Aubey, 1986).

Okul, gelecekteki emek ve sosyal katılıma açılan kapıdır. Eğitim, öğrencileri kariyer, özel hayat ve topluma katılım açısından geleceğe hazırlar. Geleceğe dair kazanımların elde edilmesinde okul ve aile işbirliği büyük önem taşımaktadır. Ebeveynlerin eğitime katılımı, daha yüksek akademik başarı (Hoover Dempsey ve diğ., 2001; Seginer, 2006; Keçeli Kaysılı, 2008; Argon ve Kıyıcı, 2012) okula karşı daha olumlu tutum geliştirme (Çelenk, 2003; Gonzalez-DeHass, Willems ve Holbein, 2005; Mafa ve Makuba, 2013), gelecek yaşantılarına katkı sunma (Epstein, 2002)

dhl olmak üzere çeşitli ŗekillerde çocuklara olumlu sonuçlar sağlamaktadır.

Epstein (1995) ailelerin eğitim sürecine nasıl katılabileceğini ve ne tür etkinliklerin uygulanabileceğini gösteren kategoriler oluŗturmuŗtur. Oluŗturulan kategoriler, "ocuk bakımı", "İletiŗim", "Gönüllülük", "Evde ğrenme", "Karar Verme" ve "Toplumla İŗbirliėi"dir (Akt.,Tümkaya, 2017).

Epstein (1995) tarafından oluŗturulmuŗ olan kategoriler uygulandığında ailelerin okula karŗı olumlu tutum geliŗtirmeleri sağlanabilir. Ailelerin okul ve öğretmenlere iliŗkin tutumları olumlu olduğunda, öğrenciler de kendilerinden beklenen olumlu davranıŗları göstermektedirler. Ailenin eğitime katılımı, aile ve öğretmenlerin eğitime dair konularda birbirlerini tanınmalarına ve bu konuda ortak hareket sergilemelerine katkı sağlamaktadır.

Tarihsel süreçler incelendiğinde, bazen insanların yaŗadıkları blgeleeri terk etmek zorunda kalarak g ettikleri görülmektedir. Bu glere genellikle ekonomik sebepler, eğitim ihtiyacı ve ideolojik dŗnceler (Taŗkaya, 2016) yol amaktaki fakat insanları ge zorlayan en önemli nedenin, göçmenlerin ülkelerinde yaŗanan kargaŗalar olduğu görülmektedir (Akkaya, 2013). Son yıllarda Ortadoğu coğrafyasında yaŗanan kargaŗalar, Türkiye'yi sürekli g alan ülke konumuna getirmiŗtir. Suriye'de yaŗanan i savaŗ neticesinde, Suriyeliler 2011 yılından bu yana Türkiye'ye kitlesel olarak ŗekilde g etmiŗlerdir (Demirtaŗ, 2019).

2020 yılı verilerine göre Türkiye'de, yaklaşık 3.6 milyon Suriye vatandaŗı ve 330.000'e yakın kayıtlı mülteci ve diğer milletlerden sığınmacı yaŗamaktadır. Suriyeli mültecilerin %98'inden fazlası, Türkiye genelinde 81 ilde yaŗamını devam ettirmektedir (The UN Refugee Agency). İiŗleri Bakanlığı G İdaresinin yayınladığı yaŗ aralığı tablosuna göre; 10 yaŗın altındaki Suriyelilerin sayısı 1 milyon 45 bin 617 kiŗidir ve 10 yaŗ altındaki çocukların toplam Suriyeli nüfusuna oranı ise %28,8'dir (Mülteciler Derneği).

Çocukların gelecek yaŗantılarının oluŗmasında, okul ve aile büyük öneme sahiptir. Okulda ulaŗılmak istenen hedeflere, ailenin desteği olmadan ulaŗmak neredeyse imkansızdır. Hedeflere daha rahat ulaŗmak adına izlenecek yollardan birisi, ailelerin okulda yapılanlar hakkında bilgilendirilmesidir (Tümkaya ve opur, 2020). Tüm bunlardan önce

yapılması gereken şey ise Suriyeli ebeveynlerin eğitimde aile katılım çalışmalarına dair düşüncelerinin belirlenmesidir. Bu çalışma, Suriyeli ebeveynlerin ilkokulda aile katılımı hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesi ve bu tespitler neticesinde Suriyeli ebeveynlerin aile katılım çalışmalarında daha aktif bir şekilde rol almasını sağlayacak etkinliklerin planlanmasında yol gösterici olabileceğinden ötürü önemlidir. Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmada, Suriyeli ebeveynlerin ilkokulda aile katılımına ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Suriyeli ebeveynlerin aile katılımı çalışmalarına yönelik farkındalık durumları nasıldır?
- Suriyeli ebeveynlerin eğitim sürecine aktif katılımlarının, kendilerine ve çocuklarına sağladığı faydalara yönelik görüşleri nelerdir?
- Suriyeli ebeveynlerin aile katılım çalışmalarında karşılaştıkları sorunlara yönelik görüşleri nelerdir?
- Suriyeli ebeveynlerin aile katılım çalışmalarında Türk ebeveynlerden, sınıf öğretmenlerinden ve okul yönetimlerinden beklentilerine yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, Suriyeli ebeveynlerin ilkokulda aile katılımına ilişkin düşünceleri hakkında detaylı bilgi elde edebilmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu biliminde katılımcıların olaylara, olgulara (fenomen) ve eylemlere hangi anlamları yükledikleri araştırılır. Bu yaklaşımda nasıl ve neden sorularına cevap aranır (Gliner, Morgan and Leech, 2015). Olgubilim çalışmalarının esas amacı, bir olguya dair kişisel deneyimlerin, daha genel bir düzeye çekilmesidir (Creswell, 2007). Tümüyle yabancı olunmayan ve tam olarak anlamının kavranamadığı olguları araştırmak amacıyla yapılan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubu, çocukları Mersin İli Tarsus İlçesindeki ilkokullarda öğrenim görmekte olan 10 Suriyeli veliden (7 Suriyeli anne ve 3 Suriyeli baba) oluşmuştur. Çalışma grubu, amaca yönelik rneklemeye desenlerinden kartopu rneklemeye yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Kartopu rneklemeye yöntemi, katılımcılardan görüşme için başkalarını tavsiye etmesini isteyerek rneklemi genişletme yöntemidir (Babbie, 2010). Bu rneklemeye yöntemi araştırmacının yanıt bulmak istediği problemle ilgili zengin bilgi kaynağı olabilecek kişi ya da durumların belirlenmesinde oldukça etkilidir (Yıldırım ve şimşek, 2016). Bu çalışmada yer alan katılımcılar, ilkokulda aile katılımına ilişkin detaylı bilgiye sahip olabilecek Suriyeli ebeveynleri araştırmacılara önermiş ve görüşmeler katılımcılar tarafından önerilmiş olan ebeveynlerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcı bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Bireysel zelliklere Göre Dağılımı

Değişkenler	N	%	
Yaş	20- 30 yaş	3	30
	31- 40 yaş	3	30
	41- 50 yaş	2	20
	51 yaş ve üzeri yaş	2	20
Cinsiyet	Kadın	7	70
	Erkek	3	30
Eğitim Durumu	İlkokul	3	30
	Ortaokul	0	0
	Lise	3	30
	Lisans	4	40
ocuk Sayısı	2 ocuk	3	30
	3 ocuk	5	50
	4 ocuk	2	20

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılanların 3’ (%30) 20-30 yaş grubunda, 3’ (% 30) 31-40 yaş grubunda, 2’si (%20) 41-50 yaş grubunda ve 2’si (% 20) 51 yaş ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcıların 7’si (%70) kadın ve 3’ (% 30) erkektir. Eğitim durumu açısından incelendiğinde, katılımcıların 3’ (%30) ilkokul, 3’ (% 30) lise ve 4’ (% 40) lisans mezunudur. ocuk sayısı bakımından incelendiğinde ise katı-

lınımların 3'ünün (%30) 2 çocuk, 5'inin (%50) 3 çocuk ve 2'sinin (% 20) 4 çocuk sahibi oldukları görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlık aşamasında öncelikle literatür taranmış, 22 soruluk taslak form oluşturulmuş ve bu form uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri sonucunda formda gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra iki Suriyeli ebeveyn ile deneme görüşmesi yapılmıştır. Suriyeli ebeveynlerle yapılan deneme görüşmesi göz önünde bulundurulacak sorulara son şekli verilmiştir. Son şekli verilen görüşme formunda Suriyeli ailelerin aile katılımına ilişkin farkındalık düzeyi, aile katılımının sağladığı faydalar, aile katılımında karşılaştıkları sorunlar ve beklentileri çerçevesinde oluşturulan 16 açık uçlu soru yer almıştır.

Verilerin Toplanması

Katılımcılarla görüşmeler, uygun olduklarını belirttikleri gün ve saatte, kendi evlerinde, tercümandan da destek alınarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara isimlerinin herhangi bir yerde geçmeyeceği bildirilmiş ve ses kaydı için katılımcılardan izin alınmıştır. Yapılan görüşmelerde akıllı telefon kullanılarak ses kaydı yapılmıştır. Görüşmelerin süresi 40 ila 55 dakika arasında değişmiştir. Daha sonra ise ses kaydı alınan görüşmelerin transkriptleri oluşturulmuş ve her bir transkript dosyasına kod etiketleri kadınlar için K1...K7, erkekler için E1...E3 şeklinde verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde, nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizinden yararlanılmış ve elde edilmiş olan bulgular yorumlanmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlar ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, sonrasında ise ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem,

birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek 2016). Yapılan bu çalışmada Yıldırım ve Şimşek'in (2016) belirttiği Şekilde ilk aşamada veriler kodlanmış, ikinci aşamada temalar oluşturulmuş, üçüncü aşamada kodlar ve temalar düzenlenmiş ve dördüncü aşamada ise bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın güvenirliğini arttırmak için katılımcıların görüşleri alıntılanarak sunulmuştur.

Bulgular

Bulgular, yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen temalara göre "Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı alışmalarına Yönelik Farkındalıkları", "Suriyeli Ebeveynlere Göre Aile Katılımı alışmalarının Faydaları", "Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı alışmalarında Karşılaştıkları Sorunlar" ve "Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı alışmalarına Yönelik Beklentileri" olmak üzere dört ana başlıkta verilmiştir.

Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı alışmalarına Yönelik Farkındalıkları

Araştırmada "Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı alışmalarına Yönelik Farkındalıkları" teması çerçevesinde elde edilen kodlar, alt kodlar ve alt kodların tekrarlanma sıklığı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde bu tema altında "okulun önemi", "aile katılım çalışmalarının ne ifade ettiği" ve "ğrencinin eğitimine katılım biçimi" kodlarının elde edildiği görülmektedir. Suriyeli ebeveynler, eğitimin öğrencilerin gelecek yaşantılarını Şekillendirdiği, okulun insani değerleri ve temel becerileri öğrencilere kazandırdığı, öğrencilerin çevrelerindeki diğer bireylerle ve canlılarla olan iletişimlerini güçlendirmesini sağladığı gibi sebeplerle okulu önemli gördüklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarına Yönelik Farkındalıkları

Tema	Kodlar	Alt Kodlar	Alt Kodların Tekrarlanma Sıklığı
Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarına Yönelik Farkındalıkları	Okulun Önemi	Eğitimin, gelecek yaşantıları şekillendirmesi	6
		İnsani değerleri kazandırması	3
		Temel becerileri kazandırması	2
		İnsanlarla ve diğer canlılarla olan iletişimi güçlendirmesi	1
	Aile Katılımı Çalışmalarının Ne İfade Ettiği	Okuldaki başarıyı arttırmak için yapılan çalışmalardır	5
		Olumlu davranış kazandırmak için yapılan çalışmalardır	4
		Çocuğun hayata hazırlanması için yapılan çalışmalardır	1
		Okulda başlayan sürecin evde de devam etmesi için yapılan çalışmalardır	2
	Öğrencinin Eğitimine Katılım Biçimi	Anlaşılmayan konuları anlatma	4
		Ödevlerine yardımcı olma	3
		Uygun çalışma ortamı hazırlama	3
		Konu tekrarı yaptırma	2
		Rehberlik yapma	1
		Sınıfça yapılan etkinliklere katılma	3
		Veli toplantılarına katılma	7
		Diğer velilerle derslerle ilgili görüşme	3

- *Bana göre okul çocuklarım için önemlidir çünkü çocuklarımın gelecek yaşantısının belirlenmesi aldıkları eğitimle şekillenecektir. (K1)*
- *Ben çocuklarımın ileriki yaşantısında sahip olacağı değerleri okulda kazanacaklarına inanıyorum. Gelecek yaşantılarında, mesleklerinde, ahlaki durumlarında okulun payının çok büyük olduğuna inanıyorum. (K3)*

- *ocuk hayatta ihtiyacı olan şeyleri, matematiksel işlemler, çevresindekilerle ilişkiler kurma gibi becerileri okulda öğrenir ve hayatı boyunca kullanır. (E3)*

Suriyeli ebeveynler için aile katılımı çalışmaları, çocuklarının okuldaki başarılarını arttırmak, olumlu davranış kazandırmak, çocuğun hayata hazırlanmasını sağlamak ve okulda başlayan sürecin evde de devam etmesi için yapılan çalışmaları çağrıştırmaktadır. Bu konu ile ilgili katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir.

- *Aile katılımı, öğrencinin okuldaki derslerinin ve çocuğumun sergilediği davranışların takibi ve evdeki ödevlerine yardımcı olmaktır. (E1)*
- *Bana göre aile, çocuğun okuldaki başarısında, çevresindeki canlılarla ilişkilerinde ve gösterdiği davranışlarda öğretmen kadar etkilidir. Eğitimde aile katılımı da çocuğu derslerindeki başarısının, çevresindekilerle ilişkilerinin ve gösterdiği davranışların daha iyi olması için ailelerin yaptıkları her şeydir. (K6).*
- *Çocuk okul öncesi eğitimini ailede alır. Okula başladığında da eğitim süreci hem okul hem aile işbirliği ile gerçekleşir. Eğitimde aile katılımını okulda yapılanların evde de devam ettirilmesi ve desteklenmesi şeklinde tanımlayabilirim. (K7).*

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin hepsi çocuklarının eğitimiyle ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Suriyeli ebeveynler anlaşılmayan konuları anlatarak, ödevlerine yardımcı olarak, onlara uygun bir çalışma ortamı hazırlayarak, sınıfça yapılan etkinliklere ve veli toplantılarına katılarak ve rehberlik yaparak çocuklarının eğitimine katıldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların bu konu ile ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir.

- *Çocuklarımı zaman yönetimi konusunda uyarıyorum. Okul ile ilgili sorumlulukları yerine getirmelerine yardımcı oluyorum. Anlamadıkları konuları bildiğim kadarıyla anlatmaya çalışıyorum. Anlamadığım konu olursa öğretmenlerine sormaları konusunda onları yönlendiriyorum. Fakat kesinlikle ödevlerini ben yapmıyorum, onlara rehberlik yapıyorum diyebilirim. (K1)*
- *Evde, çocuğumun çalışmasına uygun bir ortam hazırladım. Ders çalışacağı zaman sessiz bir ortam sağlıyorum ona. Okulda ise sınıfta yapılan etkinliklere katılıyorum. Çocuğumu okulda yalnız bırakmıyorum. Sınıf annesi ve diğer anneler beni ziyarete geliyorlar. Orada çocuklarımız için neler yapabi-*

leceğimizi konuşmaya çalışıyoruz ve sınıfta onları uygulamaya çalışıyoruz. (K4)

- *Ben okulda çocuğumun sosyal ilişkilerini ve ders başarısını takip ediyorum. Öğretmeni ile çocuğumun durumunu ve evde yapmam gerekenleri konuşuyorum. Evde ise onun derslerine yardımcı oluyorum. Ayrıca akıl oyunları oynayarak onun sadece ders başarısını arttırmasını değil, zekâsını kullanmasını da öğretmeye çalışıyorum. (E3)*
- *Ben yabancı bir ülkeden geldim. Çocuklarım için Türkçe öğrendim. Onlara da Türkçe öğrettim. Çocuğum şu an 1. sınıfta öğrenim görüyor. Öğretmeni ve arkadaşlarıyla iletişim kurabiliyor. Okuma ve yazma biliyor. Derslerinde başarı gösteriyor. Öğretmeni durumunun çok iyi olduğunu söylüyor. Ayrıca onu okul dışında, çocuklar için yapılan etkinliklere götürüyorum. Bu tür etkinliklerden de çocuğum yeni şeyler öğreniyor. Tüm bunlardan yola çıkarak çocuğumun eğitim sürecine katılımımı yeterli olarak görüyorum (K5)*

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin aile katılım çalışmalarına ilişkin farkındalıklarından yola çıkarak, genel anlamda çocuklarının eğitimi konusunda hassas davrandıkları, eğitimin çocukları için önemli olduğunu düşündükleri ve bu konu ile ilgili farkındalığa sahip oldukları söylenebilir. Buna karşın Suriyeli ebeveynlerin aile katılım biçimleri incelendiğinde, ebeveynlerin bir kısmının eğitimde aile katılım çalışmalarını sadece çocuklarının ödevlerine yardımcı olma ve konu tekrarı yaptırma gibi dar bir çerçevede değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Suriyeli Ebeveynlere Göre Aile Katılımı Çalışmalarının Faydaları

Araştırmada “Suriyeli Ebeveynlere Göre Aile Katılımı Çalışmalarının Faydaları” teması çerçevesinde elde edilen kodlar, alt kodlar ve alt kodların tekrarlanma sıklığı Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde bu tema altında “ailenin eğitim sürecine katılımının veliye sağladığı faydalar” ve “ailenin eğitim sürecine katılımının öğrenciye sağladığı faydalar” kodlarının elde edildiği görülmektedir. Suriyeli ebeveynler, eğitim sürecine ailelerin aktif olarak katılımının kendilerine, sosyalleşme, Türkçe öğrenme, Türk kültürünü öğrenme, eğitim sistemlerini karşılaştırma, psikolojik rahatlama ve aidiyet duygusu geliştirme gibi faydalarının olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarının Faydaları Hakkındaki Görüşleri

Tema	Kodlar	Alt Kodlar	Alt Kodların Tekrarlanma Sıklığı
Aile Katılımı Çalışmalarının Faydaları	Ailenin Eğitim Sürecine Katılımının Veliye Sağladığı Faydalar	Sosyalleşme	4
		Türkçe Öğrenme	6
		Türk kültürünü öğrenme	5
		Eğitim sistemlerini karşılaştırma	1
		Psikolojik rahatlama	2
		Aidiyet duygusu geliştirme	2
		Daha başarılı olma isteği	5
	Ailenin Eğitim Sürecine Katılımının Öğrenciye Sağladığı Faydalar	Doğru davranış geliştirme	3
		Çocuğun iyi bir iş sahibi olması	1
		Özgüven kazanma	2
		Aydın birey olma isteği	1
		Kendini güvende hissetme	3
		Aidiyet duygusu geliştirme	1
		Sorumluluk sahibi olma	2
İletişim becerisini geliştirme	1		

- *Bizim şu anda normal bir hayat yaşadığımızı söyleyemem. En azından okula gelip öğretmenlerle ve Türk ailelerle karşılaşmam ve onlarla iletişim kurmaya çalışmam bile beni ruhsal olarak rahatlatıyor. Okulda yapılan çalışmalarda rol almam az da olsa Türkçe öğrenmeme katkı sağlıyor. (K2)*
- *Çoğu Suriyeli için Türkçe bilmeme büyük bir problem teşkil ediyor. Ben az da olsa Türkçe biliyorum. Türkçeyi anlayabiliyorum ve az da olsa konuşabiliyorum. Ben Türkçeyi okul sayesinde öğrendim. Çocuklarıma yardımcı olurken onlar bana tercüme yapıyorlar. Bu da benim Türkçe öğrenmemi sağladı. Ayrıca ben okula gelip giderken hayata bakış açım değişiyor. Bu ülkeye alışıyorum ve kendimi buraya ait hissedebiliyorum. (K3)*
- *Ben çocuğumun eğitimiyile ilgilendikçe Türk kültürünü daha iyi anlayabiliyorum. Çünkü okula gelip giderken ya da sınıf toplantılarında Türk ailelerle karşılaşıyorum. Onlarla az da olsa iletişim kurmaya çalışıyorum. Bu da benim sosyalleşmemi ve Türkleri tanımamı sağlıyor. (E2)*

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynler, ailelerin eğitim sürecine aktif olarak katılımının çocuklarına, daha başarılı olma isteği, doğru davranış geliştirme, çocuğun iyi bir iş sahibi olması, özgüven kazanma, aydın birey olma isteği, kendini güvende hissetme, sorumluluk sahibi olma ve iletişim becerisini geliştirme gibi yönlerden fayda sağladığını belirtmişlerdir. Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Benim aile katılım çalışmalarında aktif olarak rol almam, çocuklarımın kendileri için koydukları hedefe ulaşmalarına katkı sağlar. Çocuklarımın dersleri ile ilgili anlamadıkları yerlerde onlara yardımcı olduğumda, çocuklarımın daha kolay öğrendiğini görüyorum. Onlar benim çabamı gördükçe daha başarılı olmaya çaba gösteriyorlar. Onların hem okuldaki başarısı artıyor hem de doğru davranışlar gösteriyorlar. (E1)*
- *Çocuğumun geleceğinin alacağı eğitime bağlı olduğunu biliyorum. Ben ne kadar onun eğitimiyle ilgili olursam, çocuğum da o kadar başarılı olur. Sınıfta kendini küçük görmez. Annem evde ve okulda benim eğitimimle ilgileniyor der ve başarısını arttırmak için daha çok çalışır. (K2)*
- *Aile çocukların eğitimine aktif bir şekilde katılırsa çocuk ışıklı (aydın) bir adam olur. Nereye giderse gitsin ışığını yanında götürür ve gittiği yeri aydınlatır. Yani aile ne kadar ilgiliyse çocuk da o kadar insanlığa faydalı bir birey olur. (K7)*

Görüşlerden de anlaşılacağı gibi Suriyeli ebeveynlerin aile katılımı çalışmalarının faydalarını genel olarak; kendilerinin ve çocuklarının birçok kazanım elde etmesi, eğitimde aktif olduklarında kendilerini daha mutlu hissetmeleri ve bu çalışmalara kendilerini zorunlu hissetmeden aktif bir şekilde katılmaları şeklinde ifade ettikleri anlaşılmaktadır.

Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarında Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırmada “Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarında Karşılaştıkları Sorunlar” teması çerçevesinde elde edilen kodlar, alt kodlar ve alt kodların tekrarlanma sıklığı Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde bu tema altında “aile katılımını engelleyen faktörler”, “aile katılım çalışmalarına eşlerden herhangi birinin katılmama sebebi”, “aile katılım çalışmalarına sadece bir ebeveynin katılma-

sının açacağı sorunlar” ve “öğretmen tutumunun aile katılımına etkisi” kodlarının elde edildiği görülmektedir.

Tablo 4. Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarında Karşılaştıkları Sorunlar Hakkındaki Görüşleri

Tema	Kodlar	Alt Kodlar	Alt Kodların Tekrarlanma Sıklığı
Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmalarında Karşılaştıkları Sorunlar	Aile Katılımını Engelleyen Faktörler	Kültürel farklılıklar	4
		Türkçe bilmeme	7
		Eğitim sisteminin farklı olması	2
		Ağır şartlar altında çalışma	2
		Maddi yetersizlikler	3
		Sağlık problemleri	1
		Öğrencinin okulda problem çıkarması	1
		Türk ailelerin Suriyeli aileleri kabullenmemesi	2
		Öğretmenlerin olumsuz tutumları	2
		Ailenin eğitim düzeyinin düşük olması	1
	Aile Katılımı Çalışmalarına Eşlerden Herhangi Birinin Katılmama Sebebi	Eşin ağır şartlarda çalışması	5
		Eğitime ayıracak zaman bulamama	4
		Eşin herhangi bir eğitim almamış olması	2
		Aktif olan kişinin çok yorulması	2
		Öğrencinin istenmeyen davranış göstermesine yol açma	5
		Öğrencinin başarısız olmasına neden olma	4
		Eğitimde aktif olma hissi uyandırır	7
		Okula karşı olumlu tutum geliştirmeyi sağlar	2
	Öğretmenin Tutumu	Öğretmen ve Türk ailelerle iletişimi güçlendirir	3
		Okula karşı aidiyet duygusunu geliştirir	2
	Daha fazla çalışma ve boşluğu doldurma hissi uyandırır	5	

Suriyeli ebeveynler, kültürel farklılıkların, Türkçe bilmemenin, eğitim sisteminin farklı olmasının, ağır şartlar altında çalışmanın, maddi yetersizliklerin, sağlık problemlerinin, öğrencinin okulda problem çıkarmasının, Türk ailelerin Suriyeli aileleri kabullenmemesinin, öğretmenlerin olumsuz tutumlarının ve ailenin eğitim düzeyinin düşük olmasının eğitimde aile katılım çalışmalarının önündeki engeller olarak belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Çocuğın okulda problem çıkarması benim için eğitimde aile katılımını engelleyen bir faktördür. Türkiye'ye ilk geldiğimizde 6. sınıfa giden bir çocuğum vardı. Okulda çok büyük problemler yaşadı. O zamanlarda okula gitmek istemedim. Çocuğumun eğitimiyle ilgilenemedim. Okul toplumunun Suriyelileri kabullenmemesi de aile katılımını engelleyen bir faktördür. Türkçe bilmeme, maddi yetersizlikler ve kültürel farklılıklar da eğitimde aile katılımını engelleyen faktörlerdendir diye düşünüyorum. (E2)*
- *Bana göre eğitimde aile katılımını engelleyen faktörleri öğretmenlerin olumsuz tavırları, ailelerin olumsuz tavırları, ailelerin bilgi veya eğitim düzeyinin yetersiz olması, çalışma koşulları ve zaman bulamama, kültür farklılıklarına uyum sağlayamama, maddi sebepler, eğitimi gereksiz görme ve dil probleminden dolayı iletişim kuramama şeklinde sıralayabilirim (E3)*
- *Benim eğitimde aile katılımını etkileyen faktörlere, Türkçe bilmememi, Suriye'deki eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminin birbirinden farklı olmasını, eşimin ağır şartlar altında çalışmasından ötürü çocuklarla sadece benim ilgilenmemi gösterebilirim. (K6)*

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynler, aile katılım çalışmalarına ilişkin sorunlara eşlerden herhangi birinin katılamaması, eşinin ağır şartlarda çalışması, eğitime ayıracak zaman bulunamaması ve eşinin herhangi bir eğitim almamış olması gibi durumların sebep olduğunu belirtmişlerdir. Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Eşim sabah çok erken gidip akşam geç saatte kadar çalışıyor. Çocukların eğitimine ayıracak zamanı kalmıyor. (K2)*
- *Çünkü eşim çalışmak zorunda. Akşam çok geç geliyor. Bu da çocuklara zaman ayıramıyor. Bir de eşim hayatı boyunca herhangi bir okulda eğitim almamış. Bu da çocukların eğitimi ile ilgilenmesine engel oluyor. (K3)*

- *Ben elimden gelen her Şeyi yapmaya çalışıyorum ama bir işte alıŐtıŐım için zaman buldukça çocuklarımla ilgilenebiliyorum. EŞim ise sürekli çocuklarla birlikte olduğundan onların her türlü ihtiyaını karŐılayabilecek zamana sahip. Bu nedenle onun çocuğunun eğitiminde daha istekli olduğunu söyleyebilirim. (E3)*

Suriyeli ebeveynlere göre eşlerden sadece birinin çocuklarının eğitiminde aktif olması sorun olarak görülmektedir. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlere göre aile katılım çalışmalarına sadece bir ebeveynin katılması, eğitimde aktif olarak rol alan kişinin çok yorulmasına, öğrencinin istenmeyen davranışlar sergilemesine ve öğrencinin baŐarisız olması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Türkiye'ye ilk geldiğimizde eşim başka bir ülkede çalıŐıyordu. O dönemde çocukların eğitimiyle sadece ben ilgilenmek zorunda kaldım. Bu durum çocuklar açısından bir sorun oluŐturmadı fakat benim için bir sorundu. Çok fazla yoruluyordum. (K1)*
- *Çocuğun sadece dersleri ile ilgili eğitiminde değil, davranış eğitiminde de anne ve baba birlikte aktif olarak rol almalıdır. Çünkü biri eksik olursa, ocuk da eksik olarak yetiŐir. Bu nedenle hem anne hem de baba birlikte çocuğun eğitiminde aktif olmalıdır. (E2)*
- *Ben ders başarısı olarak bir sorun oluşturduğunu düŐünmüyorum ama davranışsal olarak büyük sorunlara yol açacağını düŐünmüyorum. Çünkü ocuklar hem anneden hem babadan bir Şeyler Ğreniyorlar. Sadece anne ya da sadece baba çocukların eğitimiyle ilgilenirse çocukların bir tarafı hep eksik kalacaktır. (K5)*

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynler, çocuklarının öğretmeninin kendilerine karşı sergilediği tutumların, olumlu olması halinde aile katılım çalışmalarına karşı heveslerini arttırdığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Suriyeli ebeveynlere göre öğretmenin olumlu tutumları, kendilerinde eğitimde aktif olma güdüsü, okula karşı olumlu tutum geliştirme, Ğretmen ve Türk ailelerle iletişim kurma isteği, okula karşı aidiyet duygusu geliştirme, daha fazla çalışma ve boşluğu doldurma hissi uyandırma gibi etkiler sağlayacaktır. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *ÖĞretmenin tutumu benim eğitime katılımımı elbette etkiler. Bana göre bir çocuğun eğitiminde lider yani nde giden kişi öğretmendir. ÖĞretmen bana*

karşı olumlu tutum sergilediğinde, ben çocuklarımın eğitimine daha aktif olmam gerektiğini hissediyorum. (E1)

- *Öğretmenin tutumu benim aile katılım noktasında çok büyük öneme sahiptir. Öğretmen öğrenciyi yönlendirdiği gibi aslında velileri de yönlendirmektedir. Öğretmen bizi iyi yönlendirir ve çocuklarımızın eğitim sürecinde aktif olmamızı isterse, biz okula, öğretmene ve Türk ailelere karşı sıcak duygular besleyebiliriz. (K6)*
- *Çocuğumun öğretmeninin tutumu benim eğitimde aktif olarak katılımı önemli ölçüde etkiler. Öğretmen olumlu tutum sergilerse bizler de çocuğumuzun eğitimiyle daha fazla ilgilenir ve çocuğumuzun eğitimi için gerekli olan her şeyi eksiksiz olarak yapmaya çalışırız. (K7)*

Genel olarak Suriyeli ebeveynlerin görüşlerinden, aile katılım çalışmalarında karşılaştıkları sorunlardan ötürü sıkıntı yaşadıkları, bu sorunların genel olarak yaşam standartlarının düşük olmasından kaynaklandığı ve bu durumun hayatlarının tümünde olduğu gibi çocuklarının eğitim sürecinde de birtakım sıkıntılara yol açtığı fakat kendi imkânları dâhilinde bu sıkıntıları aşmak için çabaladıkları anlaşılmaktadır. Eğitim sürecinde öğretmenlerin olumlu tutumlarının, Suriyeli ebeveynleri okula karşı daha yakın duygular geliştirmelerini sağlayacağı ve eğitim sürecinde onları daha aktif kılabileceği söylenebilir.

Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmaları Hakkındaki Beklentileri

Araştırmada “Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmaları Hakkındaki Beklentileri” teması çerçevesinde elde edilen kodlar, alt kodlar ve alt kodların tekrarlanma sıklığı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde bu tema altında “Türk ailelerden beklentiler”, “sınıf öğretmeninden beklentiler” ve “okul yönetiminden beklentiler” kodlarının elde edildiği görülmektedir.

Tablo 5. Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmaları Hakkındaki Beklentileri

Tema	Kodlar	Alt Kodlar	Alt Kodların Tekrarlanma Sıklığı
Suriyeli Ebeveynlerin Aile Katılımı Çalışmaları Hakkındaki Beklentileri	Türk Ailelerden Beklentiler	Suriyelileri kabullenmeleri beklentisi	4
		Maddi yardım için okula gelmediklerinin farkına varılması	1
		Yapılan etkinliklere davet edilme	4
		Okula birlikte gidip gelme	1
		Sosyal ortamlarda birlikte hareket etme	3
		Öğrenci hakkında ayrıntılı bilgi verme	1
	Sınıf Öğretmeninden Beklentiler	Türk ve Suriyeli velileri eşit görme	5
		Öğrencinin geleceğinin ellerinde olduğunun farkına varma	3
		Suriyeli veli ve öğrencilere daha fazla ilgi gösterme	3
		Öğretmenlerin Arapça öğrenmesi	1
		Eğitimde aktif velileri takdir etme	1
		Suriyelileri kendilerinden biri olarak görme	3
	Okul Yönetiminden Beklentiler	Türkçe dil ve okuma yazma kursu açma	5
		Türk ve Suriyelileri kaynaştıracak etkinlikler düzenleme	4
		Oryantasyon etkinlikleri düzenleme	1
		Eğitimde aktif olan velilerin ödüllendirilmesi	1
		Milli bayramlarda Suriyeli veli ve öğrencilere görev verme	1

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin hepsi, Türk ailelerden birtakım beklentileri olduğunu dile getirmişlerdir. Suriyeli ebeveynler Türk ailelerden, kendilerini kabullenmelerini, sadece maddi yardım alabilmek

maksadıyla okula gelmediklerinin farkına varmalarını, yapılan etkinliklere Suriyeli aileleri de davet etmelerini, okula geliş ve gidişlerde kendilerinin de Türk ebeveynler tarafından çağrılmasını ve sosyal ortamlarda kendileriyle birlikte hareket etmelerini bekleediklerini söylemişlerdir. Bu konu ile ilgili Suriyeli ebeveynlerin görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Bazı aileler bizlerle Suriyeli diye dalga geçiyorlar. Bazı Türk aileler bizim okula gelme sebebimizin maddi yardım almak olduğunu söylüyorlar. Ama kendi adıma bunun doğru olmadığını söyleyebilirim. Bugüne kadar maddi hiçbir yardım almadım. Ben kendimi bu ülkenin vatandaşı olarak görüyorum. Türk ailelerden, bizim de insan olduğumuzu unutmamalarını ve bizi kabullenmelerini bekliyorum. Okulda yapılacak etkinliklere beni de davet etmelerini bekliyorum. (K1)*
- *Benim Türk ailelerden eğitim sürecinden ziyade sosyal yaşam açısından birtakım beklentilerim var. Onların insani pencereden bakmalarını bekliyorum. Bizi gördüklerinde Suriyeli diye hor gördüklerini hissediyorum. Kendi çocuklarını bizim çocuklarımızla oturmasından bile rahatsız olanlar var. Bu durumda biz çocuklarımızın eğitim sürecine katılmaktan çekiniyoruz. Okulda yapılanlar etkinliklere katılmak istemiyoruz. Ben Türk ailelerden bizi kendilerinden biri olarak görmelerini ve bizi eğitim sürecine katılımımız noktasında istekli hale getirecek davranışlarda bulunmalarını bekliyorum. (K4)*
- *Bizim özel durumumuzun farkında olmalarını bekliyorum. Bizim de Suriye’de okulumuz, evimiz ve işimiz vardı. Kim güzel olan bir hayatı bırakıp başka bir yere gider? Biz ülkemizdeki savaştan kaçıp Türkiye’ye sığındık. Türk aileler kapımızı çalsalar, çocukların ödevi bu deseler, yapılacak şeyleri söyleseler, Suriyeli aileler eğitimde daha aktif olurlar diye düşünüyorum. (E3)*

Suriyeli ebeveynlerin hepsi sınıf öğretmeninden de birtakım beklentileri olduğunu belirtmişlerdir. Suriyeli ebeveynler sınıf öğretmenlerinden Türk ve Suriyeli velileri eşit görme, çocuklarının geleceğinin ellerinde olduğunun farkına varma, Suriyeli veli ve öğrencilere daha fazla ilgi gösterme, öğretmenlerin Arapça öğrenmesi, eğitimde aktif velileri takdir etme gibi beklenti içinde oldukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu konu ile örnek verilebilecek görüşler aşağıda verilmiştir.

- *Benim çocuklarım okulda çok başarılı. Bu durum öğretmenlerin sayesinde gerçekleşiyor. Başka şehirlerde yaşayan akrabalarımın konuştuğumuzda öğretmenlerin tutumlarından şikâyet ediyorlar. Ben ailelerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenmesinde öğretmenlerin tutumlarının çok etkili olduğuna inanıyorum. Öğretmenlerden beklentilerim anne babalara çocukları hakkında bilgiler versin. Suriyeli aileleri de kendi velileri olarak görsünler. Öğrencilerin geleceklerinin kendi ellerinde olduğunun farkında olsunlar. (E1)*
- *Yaşadıklarımızı göz önünde bulundurarak Suriyeli öğrencilerin ve ailelerinin Türk öğrenci ve ailelerinden daha şanssız olduklarını söyleyebilirim. Öğretmenlerden beklentilerim bu gerçeği göz ardı etmemeleri ve Türk öğrencilerin hakkını yemeyecek şekilde, Suriyeli öğrencilerle daha fazla ilgilenmelerini bekliyorum. (K5)*
- *Ben bu ülkede yaşıyorsam Türkçe öğrenmek zorundayım. Ama öğretmenlerimiz de hem bize hem çocuklarımıza hem de kendilerine fayda sağlaması açısından Arapça öğrenmelerini bekliyorum. Bu şekilde hem dil öğrenmiş olurlar hem de bizi eğitimde daha aktif olmamızı sağlarlar. (K7)*

Suriyeli ebeveynler okul yönetiminden, Suriyelileri kendilerinden biri olarak görmelerini, Türkçe dil ve okuma yazma kursu açmalarını, Türk aileleri ve Suriyeli aileleri kaynaştıracak etkinlikler düzenlemelerini, oryantasyon etkinlikleri düzenlemelerini, eğitimde aktif olan Suriyeli velilerin ödüllendirilmesini ve milli bayramlarda Suriyeli veli ve öğrencilere görev vermelerini beklemektedirler. Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin bu konudaki görüşleri ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir.

- *Bizim en büyük problemlerimizden biri Türkçe bilmeme. Okul idaresinden, Suriyeli ailelerin dil problemini çözmek için Türkçe kursu açmasını bekliyorum. Dil kursu ile birlikte Türkçe okuma yazma kursu açmalarını bekliyorum. Dil problemi ve okuma yazma problemi olmayan anne babaların, çocuklarının eğitimine daha fazla katılacağını düşünüyorum. Ayrıca Türk anneler ile kaynaşacağımız etkinliklerin yapılabileceğini düşünüyorum. (K2)*
- *Bizim çocuklarımızın eğitim sürecine katılımımız için öncelikle okulu, öğretmenleri, eğitim sistemini ve Türk kültürünü tanımamız gereklidir. Çünkü buradaki sistem Türkler için oluşturulmuştur. Öğrenci ve velilere okula başlayacakları zaman, uyum etkinlikleri yapılarak okulu ve öğretmenleri, eğitim sisteminin ve Türk kültürünü tanıtıcı etkinlikler yapmalarını bekliyorum. (E2)*

- *Okul idaresi Türkçe kursu açabilir. Dil problemini çözen aileler çocuklarının eğitim sürecinde daha aktif olurlar. Cumhuriyet Bayramı, Çocuk Bayramı gibi özel günlerde Suriyeli ailelere de görev versinler. Okulun güzel yüzünü ailelere gösterebilirler. Türk ailelerle Suriyeli aileleri kaynaştıracak etkinlikler yapabilirler. Bu şekilde insanlar birbirine daha sıcak duygular beslerler. Bunun sonucunda da Suriyeli aileler çocuklarının eğitiminde daha aktif olurlar. (E3)*

Genel olarak Suriyeli ebeveynlerin kendilerini öğretmenler ve Türk ebeveynler tarafından dışlanmış olarak gördükleri, öğretmen, Türk ebeveynler ve okul yöneticilerinden bu konuda eşit bir tutum sergilemelerini bekledikleri anlaşılmaktadır. Suriyeli ebeveynler, Türkçe öğrenerek ve Türk ebeveynlerle daha yakın ilişkiler kurarak bu sorunu ortadan kaldırmak istediklerini düşünmektedirler.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma Suriyeli ebeveynlerin ilkökulda aile katılımına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Suriyeli ebeveynlerin tamamının, okulu çocukları için önemli gördükleri anlaşılmıştır. Okulu önemli görmelerinin nedenlerini ise eğitimin çocuklarının; gelecek yaşantılarını şekillendirmesi, insani değerleri ve temel becerileri kazandırması ile diğer bireylerle ve canlılarla olan iletişimlerini güçlendirmesi olarak belirtmişlerdir. Göçmen ebeveyn desteğinin eğitime çekilebilmesi için öğretmenlerin göçmenlerin kültürünü anlaması gerekir. Bunu yapmak, göçmenler hakkında birçok yanlış anlamayı ortadan kaldıracaktır. Ancak o zaman öğretmenler onları okulda hoş karşıladıklarına ikna etmeyi umabilirler (Tebben, 2017). Okul ve aile arasındaki bağ hem Suriyeli ailelerin hem de okulun birbirlerinin deneyimlerinden karşılıklı olarak faydalanılabilecek şekilde oluşturulmalıdır. Suriyeli ebeveynler eğitime daha fazla dâhil oldukça, okul ile aralarında kurdukları bağ güçlenecek ve çocuklarını akademik olarak nasıl destekleyeceklerini öğreneceklerdir.

Araştırmada aile katılım çalışmalarının Suriyeli ebeveynlere, çocuklarının okuldaki başarılarını arttırmak, olumlu davranış kazandırmak, çocuğun hayata hazırlanmasını sağlamak ve okulda başlayan sürecin evde de devam etmesi için yapılan çalışmaları çağrıştırdığı sonucuna

ulaşılmıştır. Aynı şekilde Türk aileleriyle yaptıkları araştırmada Erkan, Uludağ ve Dereli'nin (2016) aile katılımı çalışmalarının ebeveynler tarafından çocuğun okuldaki eğitimini desteklemek ve çocuğa model olmak/rehberlik yapmak olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Binicioğlu (2010) da çalışmasında Türk ebeveynlerin aile katılım çalışmalarını, çocukla bire bir ilgilenmek olarak tanımladıklarını tespit etmiştir. Yapılan çalışmaların sonuçlarına göre Türk ve Suriyeli ebeveynlerin aile katılımına ilişkin algılarının benzer olduğu söylenbilir.

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynler, anlaşılmayan konuları anlatarak, ödevlerine yardımcı olarak, uygun bir çalışma ortamı hazırlayarak, sınıfa yapılan etkinliklere ve veli toplantılarına katılarak ve rehberlik yaparak çocuklarının eğitimine katıldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Türk ailelerle yaptığı çalışmasında Atakan (2010) ebeveynlerin çocuklarının eğitim sürecine katılımını, veli toplantılarına giderek ve öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yaparak gerçekleştirdiklerini tespit etmiştir. Binicioğlu (2010) ve şeker (2009) de yaptıkları çalışmalarında Türk ailelerin yüz yüze görüşmeler yaparak ve veli toplantılarına katılarak öğretmenlerle iletişim kurdukları ve eğitim süreci içinde yer aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçlarından her iki gruptaki ailelerin okuldaki aile katılımı etkinliklerine benzer şekilde katıldıkları anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçları, Suriyeli ebeveynlerin aile katılımı çalışmalarının kendilerine önemli faydalar sağladığı konusunda hemfikir olduklarını göstermiştir. Suriyeli ebeveynler, eğitim sürecine aktif olarak katılmalarının; sosyalleşmelerine, Türkçe ğrenmelerine, Türk kültürünü öğrenmelerine, eğitim sistemlerini karşılaştırmalarına, psikolojik rahatlama ve aidiyet duygusu geliştirmelerine faydasının olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Tebben (2017) yaptığı çalışmasında yapılan bu araştırmada da belirtildiği gibi göçmen ebeveynlerin eğitim sürecine katılımının dil probleminin çözümüne katkı sağladığını belirtmiştir. Suriyeli ebeveynlere göre eğitim sürecine aktif olarak katılmalarının çocuklarına da faydaları vardır. Ailelerin eğitim sürecine aktif olarak katılımının çocuklarına, daha başarılı olma isteği, doğru davranış geliştirme, çocuğun iyi bir iş sahibi olması, zgven kazanma, aydın birey olma isteği, kendini güvende hissetme, sorumluluk sahibi olma ve iletişim becerisini geliştirme yönlerden fayda sağladığını belirtmişlerdir. Lahaie'nin (2008) yaptığı

araştırmanın sonucunda da göçmen ailelerin eğitim sürecine katımları arttığında, çocukların akademik başarılarının da arttığı belirtilmiştir. Ayrıca araştırmacılara göre, çocukların okulla ilgili faaliyetlerine ebeveynlerin katılımının, çocukların akademik başarıları, bilişsel gelişimleri ve İngilizce yetenekleriyle doğrudan ilişkili olduğu (Jung and Zhang, 2016), ebeveynlerin gelişimi ve çocukların akademik başarılarının artması için ebeveynlerin çocuklarının eğitimine dâhil olması gerektiği belirtilmiştir (Johnson, Avrevalo, Cates, Weisleder, Dreyer and Mendelsohn, 2016; Behtoui and Neergaard, 2015; Taylor, Larsen-Rife, Conger and Widaman, 2012).

Suriyeli ebeveynler, kültürel farklılıkların, Türkçe bilmemenin, eğitim sisteminin farklı olmasının, ağır şartlar altında çalışmanın, maddi yetersizliklerin, sağlık problemlerinin, öğrencinin okulda problem çıkarmasının, Türk ailelerin Suriyeli aileleri kabullenmemesinin, öğretmenlerin olumsuz tutumlarının ve ailenin eğitim düzeyinin düşük olmasının eğitimde aile katılım çalışmalarının önündeki engeller olarak belirtmişlerdir. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar ile bu araştırmanın sonuçları birbiriyle örtüşmektedir. Literatürde yer alan araştırmaların sonuçlarına göre, ailelerin eğitimi gereksiz görmeleri (Crities, 2008; Erdoğan ve Demirkasımoğlu, 2010), dil problemleri (Tebben, 2017, Tümkaya ve Çopur, 2020), çalışma koşulları (Crities, 2008; Orçan Kaçan, Kimzan, Güler Yıldız ve Çağdaş, 2019) ve kültürel farklılıklar (Shannon, 1996) ailelerin eğitim sürecine katılımında engel teşkil etmektedir.

Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynler, öğretmen tutumlarının aile katılım çalışmalarında aktif olmalarını etkilediğini belirtmişlerdir. Suriyeli ebeveynler öğretmenlerin kendilerine ve çocuklarına karşı olumlu tutum sergilendiğinde, aile katılım çalışmalarında daha aktif bir şekilde rol alabileceklerini, okula karşı olumlu tutum geliştirebileceklerini öğretmen ve Türk ailelerle iletişimlerinin güçlenebileceğini söylemişlerdir. Bu durum çocuklar için de aynı sonuçları doğurmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, göçmen çocukların okullarda benimsendiklerini hissetmesi, onların özgüvenlerinin artmasına dolayısıyla da okul ile aile arasındaki bağın da güçlenmesini sağladığını göstermektedir (Block, Cross, Riggs and Gibbs, 2014; Moinolnolki and Han, 2017).

Araştırmada Suriyeli ebeveynlerin aile katılım çalışmalarında daha aktif olma konusunda Türk ailelerden, sınıf öğretmenlerinden ve okul

yöneticilerinden birtakım beklentileri olduğu görülmektedir. Hepsinin ortak görüşü, kendilerini bu ülkenin bir parçası olarak görülüp kabullemeleri yndedir. Balkar (2009) yaptığı çalışmada, bu araştırmada-kine benzer sonuçlar elde etmiş, okul yönetiminin ve öğretmenlerin ailelere daha yakın ve ilgili davranmasının okul ile olan iletişimlerini artıracağını belirtmiştir. Sonuçlardan Suriyeli ebeveynlerin okulda yapılan etkinliklere katılım konusunda istekli oldukları anlaşılmıştır. Suriyeli ebeveynler kendilerini Türk ebeveynlerle kaynaştıracak etkinliklerin düzenlemesini beklemektedirler. Ayrıca Suriyeli ebeveynlerin hepsi dil problemini ortadan kaldırmak için düzenlenebilecek kurslara katılım noktasında fikir birliği içinde olduklarını bildirmişlerdir.

Sonuç olarak Mersin İli Tarsus İlçesindeki ilkokullarda çocukları öğrenim görmekte olan Suriyeli ebeveynlerin görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgular dikkate alındığında şu öneriler getirilebilir:

- Suriyeli ebeveynler ve çocuklar için, iletişim probleminin önüne geçmek adına okullarda tercüman istihdam edilebilir.
- Suriyeli ebeveynler için aile katılım çalışmalarının önündeki en temel engellerden biri Türkçe bilmemeleridir. Bu problemin çözümü için Türkçe kursları aılabilir. Bu kurslarda Türkçe öğretilmesinin yanında Türkçe okuma ve yazma dersleri de verilebilir.
- Araştırmaya katılan Suriyeli ebeveynlerin demografik özelliklerinden yola çıkarak, Suriyeli ebeveynlerin birden fazla çocukları olduğu görülmekte ve bu durum aile katılım çalışmalarının önünde bir engel olarak düşünülmektedir. Okula gelemeyen ve aile katılım çalışmaları için zaman bulamayan ebeveynler için ev temelli etkinlikler hazırlanıp ebeveynler sürece dâhil edilebilir.
- Suriyeli ebeveynlerin okulda yaşanan gelişmelerden haberdar olabilmeleri için evrimii uygulamalardan faydalanılabilir. İletişim grupları oluşturularak tercüman aracılığıyla duyurular yapılabilir.
- Suriyeli ebeveynlerin okula ve sınıfa karşı aidiyet duygusu geliştirmeleri ve kendilerini okulun ve sınıfın bir parçası olarak görmelerini sağlamak adına, sınıf ğretmenleri Türk velilerle işbirliği yaparak, Suriyeli velileri ziyaret edebilir.

- Türk ve Suriyeli ebeveynlerin birbirlerini daha iyi tanıyacakları, ortak yapılacak görevlerle birbirleriyle kaynaşacakları kermes, dinleti vb. etkinlikler düzenlenebilir.
- Milli bayram ve belirli gün ve haftalar için hazırlanacak olan programlarda, Suriyeli ebeveynlerin Türk kültürünü tanımaları ve Türkiye'ye karşı aidiyet duygusu geliştirmeleri adına Suriyeli ebeveynlere görevler verilebilir.
- Rehber öğretmenler tarafından, Suriyeli ebeveynlerin eğitim sürecine dahil edilmesine, onların görüş ve önerilerinin öğrenilmesine imkan tanıyacak görüşme ya da tarama çalışmaları yapılabilir.
- Türk ve Suriyeli ebeveynlerin birbirlerini daha iyi tanıyabilmeleri için "Kardeş Aile" uygulaması hayata geçirilebilir. Bu uygulama ile bir Türk aile ve bir Suriyeli ailenin belirli zaman aralıklarında bir araya gelip, çocuklarının eğitimi ile ilgili konuları, sosyal ve kültürel konuları, birbirlerinin örf ve adetlerini konuşabilmeleri, birbirlerinin daha iyi tanıyıp empati kurabilmeleri sağlanabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of Syrian Parents' Views on Parental Involvement in Primary School

*

Songül Tümkaya – Ersin opur
ukurova University

There are many factors that affect students' academic achievement, behavior, and communication processes with others. Family is one of the first factors that come to mind. In order to contribute to the success of their children and to ensure that they are prepared for life in a higher quality education-teaching environment, parents must first get to know their children in all aspects. It cannot be said that parents who do not know their children well enough, do not have an idea about their behavior, and are not aware of their interests and needs, are successful in preparing their children for life (Aslanargun, 2007).

It is almost impossible to reach the goals desired to be achieved at school without the support of the family. One of the ways to reach the goals more easily is to inform the families about what is done at school (Tümkaya and opur, 2020). The first thing to do is to determine the opinions of Syrian parents about family participation in education. This study is important because it can be a guide in determining the views of Syrian parents about family participation in primary school and planning activities that will enable Syrian parents to take a more active role in family participation studies as a result of these determinations. From this point of view, this study aimed to determine the views of Syrian parents on family participation in primary school. In line with this aim, answers to the following questions were sought:

- What is the awareness of Syrian parents regarding family participation studies?
- What are the views of Syrian parents on the benefits of their active participation in the education process for themselves and their children?
- What are the views of Syrian parents on the problems they encounter in family participation studies?

- What are the views of Syrian parents regarding their expectations from Turkish parents, classroom teachers, and school administrations in family participation studies?

In this study, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in order to obtain detailed information about the thoughts of Syrian parents about their participation in primary school.

The study group of the research consisted of 10 Syrian parents (7 Syrian mothers and 3 Syrian fathers) whose children are studying in primary schools in Mersin Province Tarsus District. The study group was formed by using the snowball sampling method, one of the purposeful sampling designs.

A semi-structured interview form was used in the research. In the interview form, there were 16 open-ended questions formed around the awareness level of Syrian families about family participation, the benefits of family participation, the problems they face in family participation, and their expectations. In the analysis of the data obtained from the research, content analysis, one of the qualitative data analysis methods, was used and the obtained findings were interpreted. In this study, as Yıldırım and Şimşek (2016) stated, data were coded in the first stage, themes were created in the second stage, codes and themes were arranged in the third stage, and the findings were defined and interpreted in the fourth stage. In order to increase the reliability of the research, the opinions of the participants were quoted and presented.

The findings are given under four main headings according to the themes obtained as a result of the content analysis. These titles are "Syrian Parents' Awareness of Family Participation Studies", "The Benefits of Family Participation Studies According to Syrian Parents", "The Problems Syrian Parents Encounter in Family Participation Studies" and "Syrian Parents' Expectations about Family Participation Studies".

Awareness of Syrian Parents on Family Participation Studies: It is seen that the codes of "the importance of the school", "what does family participation studies mean" and "the way of participation in the education of the student" are obtained under this theme. Syrian parents stated that they consider school important because education shapes students' future lives, the school provides students with human values and basic

skills, and it strengthens students' communication with other individuals and living things around them.

Benefits of Family Participation Studies According to Syrian Parents: It is seen that the codes "benefits of the participation of the family in the education process to the parents" and "benefits of the participation of the family in the education process to the student" are obtained under this theme. Syrian parents stated that the active participation of families in the education process benefits them such as socializing, learning Turkish, learning Turkish culture, comparing education systems, psychological relaxation, and developing a sense of belonging. **The Problems Syrian Parents Encounter in Family Participation Studies:** Syrian parents stated that cultural differences, not knowing Turkish, different education system, working under harsh conditions, financial inadequacies, health problems, students causing problems at school, Turkish families not accepting Syrian families, negative attitudes of teachers and low level of education of the family are obstacles to family participation in education.

Syrian Parents' Expectations about Family Participation Studies: All of the Syrian parents who participated in the study stated that they had some expectations from Turkish families. Syrian parents expect Turkish families to accept themselves, to realize that they do not come to school only to receive financial aid, to invite Syrian families to events, to be invited by Turkish parents to come and go to school, and to act with them in social environments. Syrian parents stated that they expect classroom teachers to see Turkish and Syrian parents as equal, to realize that the future of their children is in their hands, to show more interest to Syrian parents and students, to learn Arabic, and to appreciate active parents in education. Syrian parents expect from the school management that, seeing Syrians as one of their own, opening Turkish language and literacy courses, organizing activities that will bring Turkish and Syrian families together, organizing orientation activities, rewarding Syrian parents who are active in education.

This research was conducted to determine the views of Syrian parents on family participation in primary school. According to the findings obtained from the research, it was understood that all Syrian parents consider school important for their children. The bond between school and family should be established in such a way that both Syrian families and

the school can benefit from each other's experiences. As Syrian parents become more involved in education, their bond with the school will become stronger and they will learn how to support their children academically.

In the research, it was concluded that family participation studies remind Syrian parents of the efforts to increase their children's success at school, to gain positive behavior, to prepare the child for life, and to continue the process that started at school at home. Likewise, in their study with Turkish families, it was determined that Erkan, Uludağ, and Dereli (2016) defined family involvement activities as supporting the child's education at school and being a model/guiding the child by the parents. Binicioğlu (2010) also found in his study that Turkish parents define family involvement activities as dealing with the child one-on-one. According to the results of the studies, it can be said that the perceptions of Turkish and Syrian parents about family participation are similar.

The results of the research showed that Syrian parents agreed that family involvement studies provided significant benefits for them. Tebben (2017) stated that the participation of immigrant parents in the education process contributes to the solution of the language problem, as stated in this study conducted in their study. As a result of Lahaie's (2008) research, it was stated that when the participation of immigrant families in the education process increases, the academic success of the children also increases. Syrian parents stated that, cultural differences, not knowing Turkish, different education system, working under harsh conditions, financial inadequacies, health problems, students causing problems at school, Turkish families not accepting Syrian families, negative attitudes of teachers and low education level of the family is an obstacle to family participation studies.

In the research, it is seen that Syrian parents have some expectations from Turkish families, classroom teachers, and school administrators to be more active in family participation studies. The common view of all of them is that they should be seen and accepted as a part of this country. As a result, considering the findings obtained in line with the opinions of Syrian parents whose children are studying in primary schools in Tarsus, Mersin, the following suggestions can be made:

- Interpreters can be employed at schools to avoid communication problems for Syrian parents and children.
- One of the main obstacles to family participation studies for Syrian parents is that they do not speak Turkish. Turkish courses can be opened to solve this problem. In these courses, besides teaching Turkish, Turkish reading and writing lessons can also be given.
- Based on the demographic characteristics of the Syrian parents participating in the research, it is seen that the Syrian parents have more than one child, and this is considered as an obstacle to family participation studies. Home-based activities can be prepared for parents who cannot come to school and cannot find time for family participation studies and parents can be included in the process.
- Online applications can be used so that Syrian parents can be informed about the developments at school. Announcements can be made through a translator by creating communication groups.
- In order for Syrian parents to develop a sense of belonging to the school and the classroom and to see themselves as a part of the school and the classroom, classroom teachers can visit Syrian parents in cooperation with Turkish parents.
- A bazaar, concert, etc., where Turkish and Syrian parents will get to know each other better and mingle with each other through joint tasks. events can be arranged.
- In the programs to be prepared for national holidays and certain days and weeks, Syrian parents can be assigned tasks so that Syrian parents get to know Turkish culture and develop a sense of belonging to Turkey.
- Counselors can conduct interviews or screening studies that will allow Syrian parents to be included in the education process and to learn their opinions and suggestions.
- "Friendly Family" application can be implemented so that Turkish and Syrian parents can get to know each other better. With this application, it can be ensured that a Turkish family and a Syrian family come together at certain intervals to talk about their children's education, social and cultural issues, each other's customs and traditions, and get to know and empathize with each other better.

Kaynakça / References

- Akkaya, A. (2013). Suriyeli mültecilerin Türkçe algıları. *EKEV Akademi Dergisi*, 17 (56), 179-190.
- Argon, T. ve Kıyıcı, C. (2012). İlköğretim kurumlarında ailelerin eğitim sürecine katılımlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 80-95.
- Aslanargun, E. (2007). Okul - aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 119-135.
- Atakan, H. (2010). *Okulöncesi eğitiminde aile katılımı çalışmalarının öğretmen ve ebeveyn görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Babbie, E. (2010). *The practice of social research*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Balkar, B. (2009). Okul- aile işbirliği sürecine ilişkin veli ve öğretmen görüşleri üzerine nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 105-123.
- Binicioğlu, G. (2010). *İlköğretimde okul-aile iletişim etkinlikleri: Öğretmen ve veli görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Block, K., Cross, S., Riggs, E., and Gibbs, L. (2014). Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students. *International Journal of Inclusive Education*, 18(12), 1337-1355.
- Behtoui, A., and Neergaard, A. (2015). Social capital and the educational achievement of young people in Sweden. *British Journal of Sociology of Education*, 37, 947-969.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Crites, C. V. (2008). *Parent and community involvement: A case study*. (Doctoral dissertation, Liberty University, Lynchburg). Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/58825163.pdf>
- Çelenk, S. (2003). Okul-aile işbirliği ile okuduğunu anlama arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 3-39.
- Dam, H. (2008). Öğrencinin okul başarısında aile faktörü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 75-99.

- Dearing, E., Kreider, H., Simpkins, S., and Weiss, H. B. (2006). Family involvement in school and low-income children's literacy: Longitudinal associations between and within families. *Journal of Educational Psychology*, 98, 653-664.
- Demirtaş, M. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye gç süreci ve ilişkiler ağı: Ulubey Mahallesi* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorgu_SonucYeni.jsp
- Erdoğan, . ve Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin eğitim sürecine katılıma ilişkin ğretmen ve yönetici görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice]*, 16(3), 399-431.
- Erkan, S., Uludağ, G. ve Dereli, F. (2016). Okul ncesi öğretmenleri, okul yöneticileri ve ebeveynlerin aile katılımına ilişkin algılarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 221-240.
- Epstein, J. L. (2002). *School, family, and community partnerships*. California: Corwin Press Inc.
- Gliner, J.A., and Morgan, G.A. and Leech, N.L. (2015). *Research methods in applied settings: an integrated approach to design and analysis*. (S. Turan, ev.) Ankara: Nobel.
- Hill, N. E., and Taylor, L. C. (2004). Parental school involvement and children's academic achievement: Pragmatics and issues. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 161-164.
- Hoover-Dempsey, K. V., Battiato, A. C., Walker, J. M., Reed, R. P., DeJong, J. M., and Jones, K. P. (2001). Parental involvement in homework. *Educational Psychologist*, 36, 195-209.
- Johnson, S. B., Avrevalo, J., Cates, C. B., Weisleder, A., Dreyer, B. P., Mendelsohn, A. L. (2016). Perception about parental engagement among hispanic immigrant mothers of first graders from low-income backgrounds. *Early Childhood Education*, 44(1), 445-4452.
- Jung, E., Zhang, Y. (2016). Parental involvement, children's aspirations, and achievement in new immigrant families. *Journal Of Education Research*, 109(4), 333-350.

- Orçan Kaçan, M., Kimzan, İ., Güler Yıldız, T. ve Çağdaş, A. (2019). Öğretmen ve ebeveynlerin aile katılımını etkileyen etmenlere yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 5(3), 370-381
- Keçeli Kayıslı, B. (2008). Akademik başarının artırılmasında aile katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 69-83.
- Lahaie, C. (2008). School readiness of children of immigrants: does parental involvement play a role. *Social Science Quarterly*, 89(3), 685-704.
- Mafa, O. ve Makuba, E. (2013). The involvement of parents in the education of their children in Zimbabwe's rural primary schools: The case of Matabeleland north province, *IOSR Journal of Research and Method in Education*, 1(3), 37-43.
- Moinolnolki, N., and Han, M. (2017). No child left behind: What about refugees? *Childhood Education*, 93(1), 3-9.
- Mülteciler Derneği, Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Eylül 2020, 29.09.2020 tarihinde <https://muleteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden ulaşılmıştır.
- Özmen, A. E. (2018). Aile parçalanmasının çocuğun okul başarısına etkisi: Trabzon örneği. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 167-225.
- Rogers, M., Theule, J., Ryan, B., Adams, G. and Keating, L. (2009). Parental involvement and children's school achievement evidence for mediating processes. *Canadian Journal of School Psychology*, 24(1), 34-57.
- Ryan, B. A., and Adams, G. R. (1999). How do families affect children's success in school? *Education Quarterly Review*, 6, 30-43.
- Seginer, R. (2006). Parents' educational involvement: A developmental ecology perspective. *Parenting: Science and Practice*, 6(1), 1-48.
- Shannon, S. M. (1996). Minority parental involvement: A mexican mother's experience and a teacher's interpretation. *Education and Urban Society*, 29, 71-84.
- Simon B (2004). High school outreach and family involvement. *J. Social Psychol. of Education*, 7, 185-209.

- Şeker, M. (2009). *İlkğretim 5. sınıf ğrencilerinin performans grevlerindeki başarıları ile ailelerin eğitim-ğretim alıŐmalarına katılım düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- TaŐkaya, S. M. (2016). Anadili Türkçe Olmayanlara Okuma Yazma ğretimi. F. Susar Kırmızı ve E. nal (Ed.), *İlk okuma yazma ğretimi* içinde (s.199-223). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Taylor, Z. E., Larsen-Rife, D., Conger, R. D., and Widaman, K. F. (2012). Familism, inter-parental conflict, and parenting in Mexican-origin families: A culturalcontextual framework. *Journal of Marriage and Family*, 74(2), 312-327.
- Tebben, C. (2017). Immigrant parental involvement in student academics. *Empowering Research for Educators*, 1(1), 6-19.
- Tümkaya, S. (2017). Velilerin okulda eğitime katılım türlerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *.. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 83-98.
- Tümkaya, S. ve opur, E. (2020). Suriyeli ailelerin aile katılımına ilişkin ğretmen görüşleri. *.. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 368-386.
- UNHCR BM Mülteci rgt, Türkiye İstatistikleri, 29.09.2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> adresinden ulaşılmıştır.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Tümkaya, S. ve opur, E. (2021). Suriyeli ebeveynlerin ilkokulda aile katılımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 348-381. DOI: 10.26466/opus.838731.

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Gereksinimli Öğrencilere Uygulanan Pedagojik Müzik Terapi Tekniklerine Yönelik Bakış Açılırları

DOI: 10.26466/opus.912702

*

Burak Sağırkaya*

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İzmir/Türkiye

E-Posta: burak.sagirkaya@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5244-957X](https://orcid.org/0000-0001-5244-957X)

Öz

Bu çalışmanın amacı, Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalı mezunu özel eğitim öğretmenlerinin (ÖEÖ) pedagojik müzik terapi (PMT) tekniklerini tanımları, PMT uygulamalarının özel gereksinimli çocukların eğitim/gelişim alanlarına yönelik etkisini deneyimlemeleri ve mesleki gelişimlerinde bir hareketlilik (mobilization) sürecinin başlatılmasıdır. Araştırmada elde edilen nicel veriler yorumlayıcı paradigmaya dayalı durum betimlemesi modeli ile aktarılmıştır. Araştırma verileri oluşturulan anket formu ile sağlanmış, daha güvenilir sonuçlara ulaşabilmek adına elli (n=50) ÖEÖ'ne yönelik uygulamalı özel eğitimde pedagojik müzik terapi semineri (ÖEPMTS) düzenlenmiştir. Elde edilen verilerle ÖEÖ'nin; özel eğitimde (ÖE) müzik terapiye bakış açıları, müzik temelli algıları, müzik temelli yeterlilikleri, sınıflarında müzik temelli uygulamalardan (MTU) yararlanma durumları ve bunları öğrencinin müzik dışı eğitim/gelişim alanlarına yönelik uygulayabilme durumları tespit edilmiştir. ÖEÖ'nin ÖEPMTS sonrası; ÖE'de müziğin müzik dışı pedagojik amaçlara yönelik terapötik etkisini gelişimsel bir boyutta deneyimledikleri, ÖE'e gereksinim duyan öğrencilerin müzik dışı gelişim alanlarına yönelik PMT unsurlarını ÖEÖ tarafından (pedagojik amaçlar doğrultusunda) kullanılabilirliğinin mümkün olduğu ve mesleki gelişimlerine katkı sağlandığı, alan üzerine mesleki motivasyonlarını arttırıcı eğitim süreçlerine ihtiyaç duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak uygulayıcı açısından sınırlı oranda müzik temelli yeterliliğe gereksinim duyan PMT unsurlarının, ÖEÖ tarafından hangi multi-disipliner sınırlar dahilinde kullanılabileceği, bu araştırmada ileri araştırmalara yönelik bir yargı tümcesi olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik terapi, özel eğitimde müzik terapi, pedagojik müzik terapi, özel eğitim.

Special Education Teachers' Perspectives on the Use of Pedagogical Music Therapy Techniques for Students with Special Needs

*

Abstract

This study aims to introduce pedagogical music therapy (PMT) techniques to special education teachers (SETs), who are graduates of the Education of Students with Intellectual Disabilities Program at the Special Education Department. It also aims to help SETs experience the effects of PMT applications on the education and development of children with special needs, as well as to initiate a mobilization process in their professional development. The qualitative data are presented through the case description model within the interpretive paradigm. The data were collected through surveys; and in order to draw more reliable conclusions, a hands-on Seminar on Pedagogical Music Therapy in Special Education (SPMTSE) was organized for SETs working in special education (SE) field. The resulting data were used to determine the perspectives of SETs on the use of music therapy in SE, to explore their states of musical perception and musical competence, and to investigate their uses of music-based practices in (MBP) class, as well as implementation of these for students' education and development in areas other than music. After the SPMTSE, SETs observed the therapeutic effect of music in SE on pedagogical goals other than music, at the developmental level. Besides, it was possible for SETs to use PMT elements with pedagogical aims for the development of SE students in areas other than music, and this contributed to their professional development. Another finding was that SETs need more training to increase their professional motivation in the field. However, the multi-disciplinary boundaries within which SETs might use the PMT elements that require a basic level of musical competence on teacher's part remain an implication for future studies.

Keywords: *Music therapy, music therapy in special education, pedagogical music therapy, special education.*

Giriş

Eğitim üzerine yapılan günümüz araştırmalarında, farklı görüş ve önerilerin ortaya konulduğu yaklaşımlara yönelik disiplinler arası bir etkileşimin ön planda olduğu görülmektedir. Sorunun varlığını tespit etmek ve çözme yollarını ortaya koymak için bilimsel araştırmalar, kişisel deneyimler ve deneme-yanılma yolu ile ele alınması gerekmektedir (Karasar, 2007). Eğitim durumlarını ortaya koyan ve yeni yaklaşımlar geliştiren çalışmalar ise bilimsel birikimle, gözlemle ve yapılan analizlerin harmanlanmasıyla mümkün olmaktadır.

Tarih boyunca düşünürler, hekimler fiziksel ve zihinsel gelişimde müziğin önemli bir yeri olduğu savunmuşlardır (Yavuzer, 1999). Bugün müziğin birey üzerindeki fiziksel ve zihinsel etkisi bir savdan ziyade bilimsel dayanak ve ispata dayalı bir zemindedir. Müzik duyarlılığı uyandırma, duygusal algıları arttırma, insanı geliştirme, ruhsal durumun dinginleştirilmesi, güvensizlik ve saldırganlık davranışlarıyla başa çıkmada önemli bir etkidir (Kınalı, 2003). Müzik elementlerinin kullanımı ile özel gereksinimli çocuklarda istendik yönde davranış değişikliği ve sosyalleşme üzerine olumlu sonuçlar alındığı da görülmektedir (Çoban, 2005; Özbey, 2009; Eren, 2014; Pektaş ve Yurga, 2016; McFerran, vd., 2016). Müziğin özel gereksinimli bireylerin fiziksel ve zihinsel gelişimine katkısı olduğu, özgüven artımına dayalı başarı duygusunu aktive ettiği, sözel ve sosyal iletişim becerisine katkı sağladığı yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır (Frick, 1999; Acordino vd., 2006). Bu amaçlar doğrultusunda geliştirilen müzik temelli uygulamaların meydana getirdiği terapötik etkileşimler bireylerin sosyal, duygusal, zihinsel ve fiziksel alanlarına etki etmekte bu etkiler bütünü de müzik terapi biliminin araştırma sahasına girmektedir (Sağırkaya, 2020). Alan yazında müzik terapi biliminin dört ana başlık altında incelendiği görülmektedir. Bunlar medikal süreçler, psikoterapötik süreçler, toplumsal süreçler ve eğitim süreçlerinde müzik terapi olarak sıralanabilir (Toth-Bakos, 2016; s.1645).

Eğitim süreçlerinde müzik terapinin bir kolu ise pedagojik müzik terapidir. PMT gelişim/değişim süreçlerinde MTU'ın kullanımı olarak nitelendirilebilir. Özel gereksinimli bireylerde müziğin etkisi, gelişime ve

değişime yönelik tamamlayıcı rehabilitatif bir unsur olarak görülmektedir. Zira ÖE'de müzik, bireye göre geliştirilmiş MTU'la çocuğun potansiyelini çıkaracak, kendini ifade edebilmesine olanak sağlayacak, sosyal, davranışsal, bilişsel, psikolojik, duygusal ve motor gelişiminde faydalı olacak bir araç olarak kullanılmalıdır (Rynkiewicz, 2005). ÖE'de müzik elementlerinin kullanımı genel çerçevesi içerisinde, müzik eğitimin amaçlarının örgün eğitim süreçlerinde verilen müzik eğitimi amaçlarından ve bu bağlamda bireyselleştirilmiş MTU'ın ayırımı yapmak gerekmektedir. ÖE sürecinde müzik eğitiminin önemli bir yer teşkil ettiği bu sayede örtük/yancıl kazanımlar elde edildiği bilinmektedir. Fakat müzik dışı alanlara yönelik gelişim/değişim ve rehabilitasyon sürecinden bahsedebilmek için MTU'ın istendik ve bilinçli bir şekilde kullanımı gerekmektedir. Alanyazında tespit edilen ÖE ve müzik temelli etkiye dair sonuçların tamamı müzik terapinin de alanına girmektedir. O halde; ÖE'de MTU'ın amacı özel eğitim süreçlerinde müzik terapinin amacı ile de örtüşmektedir (Toth-Bakos, 2016). Bu sebeplerden ötürü, PMT terminolojisi her iki unsuru da kapsayıcı bir tanımlama olarak görünmektedir.

MEB, 1997 yılında çıkarılan 573 sayılı K.H.K madde:3 b fıkrasında yapılan tanıma göre "özel eğitim", özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için "özel olarak yetiştirilmiş personel," geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi ifade eder. Bu tanımdan yola çıkarak gün geçtikçe karmaşıklaşan eğitim süreçlerinin geleneksel sorun çözme yöntemleri ile işlenmesinin özel eğitime ihtiyaç duyan birey için yetersiz kaldığı söylenebilir. Çünkü ÖE süreçlerinde yetiştirilmiş alan personeline ihtiyaç olduğu kadar eğitimin sürdürülebilir olması için bu personelin mesleki anlamda geliştirilebilir olması da gereklidir. Araştırmalar göstermektedir ki öğretmenlik mesleğinin her alanında olduğu gibi ÖE alanında çalışan öğretmenler karşılaşılan sorunların çözümünde, bilimsel gelişmelerden yeterince yararlanamamaktadırlar (Kara, 2019; Eyüpoğlu, 2019). Bu sonucun ortaya çıkmasında ise karşılaşılan sorunlara alternatif yöntemlerle çözüm üretilmesine yardımcı olacak sahalarda öğretmenler tarafından bilinmemesi ve bilgi değişimine direnç gösterilmesi olduğu görüşüdür (West, 2011; Rodriguez, 2017). Bu bulgular müzik temelinde ele alındığında ise öğrenciyi en iyi tanıması beklenen sınıf ve alan öğretmenin müziği kullanarak öğrenci ile nasıl bir

etkileşime gireceği, eğitimde tanımlanması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ÖE alanında çalışan öğretmenlerin, öğrencilerine dair müzik temelli çağdaş yaklaşımları, onların eğitim sürecine aktarabilmesini kolaylaştıracak destek ve iş birliği ancak bilimsel araştırmalar yolu ile geliştirilebilir. ÖE'de kullanılan her bir yaklaşıma ve tekniğe yönelik uzmanlaşmak bir öğretmenin görevinden çok uzaktır. Fakat bu etkileşimin varlığı ve üzerine temel bilgilere sahip olmanın çalışılan öğrencinin eğitim/gelişim/değişim ve rehabilitasyon sürecine yardımcı olacağı da bilinmektedir. Bu sebeplerden dolayı ÖE alan öğretmenlerinin müzik temelli yeterliliklerinin tespiti ve sınıflarında müzik temelli etkileşimlerden yararlanmalarını sağlamak büyük önem arz etmektedir. Örneğin alan öğretmeni, öğrencisiyle bir şarkıyı söyleyerek ya da ona eşlik ederek onun nasıl mutlu olduğunu, aralarında nasıl bir iletişimin başladığını, onun nasıl daha uzun bir dikkat süresi geliştirdiğini fark edebilmelidir. Böylelikle bir ÖEÖ'nden özel gereksinimli öğrencisi ile müzikle etkileşim kurabilecek düzeyde müziğin terapötik ve rehabilitatif etkilerini anlamış, birey temelli gelişim değişim sürecinde pedagojik müzik terapinin (PMT) tamamlayıcı yönünü kavramış olması beklenmektedir.

Ne var ki tespit edilen alanyazın araştırma sonuçlarının tamamı; müzik elementlerinin bir araştırmacı, bir müzik eğitimcisi ya da bir müzik terapist tarafın uygulanması sonucu elde edilmiştir. Efektif olarak günün koşulları zihinsel engelli tanısı almış her bireyin bir uzman tarafından bireyselleştirilmiş MTU sürecine dahil edilmesini mümkün kılmamaktadır. Bu yüzden alan mezunu personelin mesleki yeterliliklerinin desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Özel Eğitimde Müzik ve Müzik Terapi

Birlikte şarkı söylemenin, dans etmenin, ritim tutmanın; bireyin sosyal-duygusal gelişimi, özgüveninin artması ve sosyalleşmesinin desteklenmesi açısından olumlu katkısı bulunmaktadır (MEB, 2014). Diğer yandan bir ÖE öğrencisinin müzik temelinde okulda edineceği deneyim akademik değil çoğunlukla sosyal deneyim olmalıdır. ÖE'de MTU'ın kazanımları; başarı, motivasyon, eğlenme, yaratıcı ifade, duygusal tepkilerin deneyimi, strese azalma, sakinleşme, dinleme becerisinde gelişme, işitsel

algının gelişimi, dikkat süresinin artışı, dil kabiliyetinin gelişimi ve hareket kabiliyetinin artırılması olarak sıralanabilir (MEB, 2014). Yine Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu özel eğitimde müzik etkinlikleri kitabında konunun önemine dair şu ifadelere yer verildiği görülmüştür.

- Müzik etkinlikleri ile özel eğitime muhtaç çocukların motivasyonu artar.
- Çocuklar ifade ve duygusal tepkilerde deneyim kazanırlar.
- Çocuklar duygularını, düşüncelerini ve yaşadıkları olayları rahatça ifade ederler.
- Çocukların streslerinin azalmasında müzik son derece etkilidir.
- Çocukların öz saygılarının gelişimine yardımcı olur.
- Çocuklar sakinleşir, onlara dinlenme ortamı sağlanır.
- Çocukların benlik değerlerinin artmasına yardımcı olur.
- Çocukların dinleme becerileri, işitsel algıları ve dikkat süreleri artar.
- Dili kullanmalarında yardımcı olur.
- Çocukların dil, motor, bilişsel, öz bakım ve sosyal gelişim alanları desteklenir.
- Müzik ile etkili ve kalıcı öğrenme sağlanır (MEB, 2014).

Öğrenme güçlüğü çeken çocukların, müziğe diğer akranları gibi tepki verdiğini ve müziğin diğer bireylerle iletişim aracı olarak kullanılan bir köprü olduğunu söyleyebiliriz (Perry, 1995). Diğer bir yandan ÖE'e gereksinimi olan çocuklar arasında müziğe duyulan ilginin her hangi bir travmatik bir süreç yaşanmadıkça çok yönlü olumlu etkileri karşımıza çıkmaktadır (Alvin, 1998). Paul Nordoff ve Clive Robbins bu çok yönlülüğü; ritmik eşliğe senkronize olma, odaklanma, dinlerken duygusal tepkiler verme, konuşma faktörleri ve müzikle birlikte hareket etme, iletişim kurma ve sosyalleşmede gelişme olarak sıralamaktadır (Youngshin, 2004).

"Müzik terapisi, müziğin, bireylerin fiziksel, duygusal, toplumsal ve/veya bilişsel gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla kullanılmasıdır. Müzik terapisi sırasında enstrüman çalma, şarkı söyleme, dinleme, müzik parçası oluşturma, müziğe uygun hareketler yapma vb. öğeler yer almaktadır" (AMTA, 2001, aktaran; Alaner, 2002; s.235).

Okulda müzik eğitiminin genel kazanımları müzikal bilgi ve becerileri geliştirmektir (Öner, 2014). Özel gereksinimli bireylerin eğitimde

kullanılan müzik elementleri ise eğitim süreçlerinde müziğin tamamlayıcı bir etkisi olarak adlandırılabilir ve süreç müzik yoluyla müzikal olmayan kazanımların elde edilmesi olarak görülmelidir. Bu alanda uygulanacak yardımcı unsurlar ise şu şekilde sıralanabilir.

- Ritim yapmak,
- Şarkı söylemek,
- Müzik temelli grup çalışmaları yapmak,
- Dinlemeye ve dokunsallığa dayalı reseptif çalışmalar yapmak,
- İmgelem çalışmalar yapmak,
- Dans ve hareket çalışmaları yapmak,
- Aktif dinlemeye dayalı çalışmalar yapmak.

ÖE'de kullanılan müzik terapi süreçlerinde ise bireyin müzik elementlerine yatkınlığını tespit etmek ve bireyin müzik terapiye olan yatkınlığını analitik bir düzlemde ele almak gerekir. Kişiye göre geliştirilmiş müzik temelli yaklaşımlar bir gözlem ve tespit sürecinin sonucunda olmalıdır. Bireyin harekete dayalı biyografisini çıkarmak, müzik temelinde duyuş yeterliliğini tespit etmek, bireyselleştirilmiş MTU geliştirmek ve bu süreçten elde edilecek terapötik etki ancak bilimsel dayanaklar neticesinden mümkündür.

Bu bilgiler ışığında ÖE'de PMT uygulama sürecine dair kazanımların aşağıda yer alan alanlarda daha işlevsel olduğu görülmüştür.

- Kaba ve ince hareket yeteneğinin geliştirilmesi,
- Dikkat sürecinin artırılması,
- Beden farkındalığının geliştirilmesi,
- Sosyal becerilerin geliştirilmesi,
- Sözel ve sözel olmayan iletişimin geliştirilmesi,
- Okul öncesi ve temel eğitim kavramlarının öğreniminin kolaylaştırılması,
- Kendilik kavramının geliştirilmesi,
- Törenselleşen ve tekrarlayıcı davranışların değiştirilmesi ve ortadan kaldırılması,
- Öfke davranışlarının ve dürtüsel hareketliliğin azaltılması,
- Görme, işitme, dokunma gibi duyuşların algılanması ve bunların hareket sistemiyle irtibatının sağlanması,
- Anksiyete ve stereotipide regülasyon olarak sıralanabilir (Çoban, 2005).

Müzik terapinin pedagojik yönünü (PMT) zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin yaşam kalitesini yükseltmeye yardımcı olan, özel eğitimde kullanılabilen bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir (Sze ve Yu, 2004; Youngshin, 2004; Stanley, 2020). Müzik terapinin pedagojik yönü (PMT) müziğin müzik dışı pedagojik amaçlar için kullanımı olarak tanımlanabilir (Stanley, 2020). Süreç müzik (eğitimi) elementlerinin terapötik etkisi ile karıştırılmamalı ve ÖE'de yapılan her müzik çalışması (müzik eğitimi) müzik terapi olarak adlandırılmamalıdır. Haz, başarı, fark edilme, koordinasyon, güven ve sakinleşme duyguları müziğin terapötik etkileri arasındadır. Ancak bilimsel kanıta dayalı gözlem, analiz, hedefe dayalı kazanımlar ve bu kazanımlara yönelik birey odaklı MTU geliştirmek terapinin belirleyici unsurlardır. Dil gelişimine yardımcı olacak uygulamalara, motor gelişimi sağlayacak bütüner çalışmalara, uyaran etkisi yüksek seslere yönelik önleyici çalışmalara, bilişsel, kinestetik ve duygu durumsal gelişimi desteleyecek özel alanlarla ilgili çalışmalara yönelik geliştirilmiş MTU özel eğitimde pedagojik müzik terapinin (ÖEPMT) kullanımına yönelik bir kaç örnek olarak verilebilir.

Alanyazın incelendiğinde uzun yıllardır ÖE üzerine yapılan MT araştırmalarının, öğrenme güçlüğüne sahip bireylerin duygusal algı ve duygusal motor becerilerinin geliştirilmesine yönelik; ritmik beceri içeren müzik uygulamaları yolu ile beyin ve davranış ilişkisi üzerinde durulduğu görülmektedir (Atterbury, 1983; Grant ve Lecroy, 1986; Öner, 2014; McFerran, vd., 2016).Öte yandan ÖE'de öğrenme güçlüğüne sahip çocukların motor, iletişimsel, bilişsel, davranışsal ve sosyal/iletişim becerilerinin gelişimini desteklemek için MTU'dan yararlandığı görülmektedir. (Alaner, 2002).

Bu tespitlerden yola çıkarak ÖE'de müziğin terapötik ilişkisinden faydalanacak bir eğitimcinin, bedeninin ritmik bir çalgı aleti gibi çalınması ile müzik, hareket öğelerinin birleşmesine yol açacağı ve birden çok duyguyu harekete geçirebileceği söylenebilir (Bilenvd.,2009) Zira hareket de çocuğun bedensel farkındalığını artırarak davranışlar üzerinde daha etkili bir kontrol sağlanıp, çocuğun eğitsel açıdan daha kolay yönlendirilmesine olanak sağlayacaktır (Özbey, 2009).

Müzik seçimi de PMT süreci için çok önemli bir etkidir. Negatif uyaran etkisi oluşturacak müzikler seçilmemeli ve bireysel müzik-biyografisi çıkartılmalıdır. Yaygın gelişim bozukluğu ve otizm (OSB) üzerine

çalışmalar yapmış ve Benenzon müzik terapi modelinin mimarı Rolando Omar Benenzon'a göre ise müzik terapisinde, çocuğun o anki ruhsal durumuna uygun müzik parçaları sunulmalıdır (akt: Özbey, 2009). Çocuk bağırma, atma, kırma, kendine ve karşısındakine zarar verme, stereotipik davranış ve sinir krizi durumuna girdiyse bütün müzikal unsurlar susturulmalı ve terapist/uygulayıcı/öğretmen konuşma ve temkinler ile bireyi motive etmeli gerekiyorsa uygulamayı sonlandırabilmelidir (Youngshin, 2004). Şayet çocuk her dürtüsellikte ve tepkisellikte çalışmanın biteceğini koşullarsa, uygulayıcı hiçbir geliştirici çalışma yapamaz. Ancak birey süreç içerisinde kendini iletişime kapatır ise uygulama süreci bitirilmelidir (Youngshin, 2004).

Paul Nordoff ve Clive Robbins kaleme aldıkları ve uygulayıcılara yönelik öneriler sundukları *Özel Eğitimde Müzik Terapi* ve *Engelli Çocuklarda Müzik Terapi* adlı kitaplarda ÖE'de PMT unsurları ve MTU'nun kullanımını aşağıda yer alan temeller üzerine kurguladıkları görülmektedir.

- Öncelikle ikili ilişki kurmak için her uygulama duyarlılığı artırıcı bedensel çalışmalar, bireyler arası etkileşimi artırıcı ritmik çalışmalar müzikli oyunlar ile başlamalı ve güven ortamını pekiştirmelidir.
- İkincil olarak peş peşe basitten karmaşığa müzikal yönergelerle çalışmaya devam etmelidir. Öğrenci birden fazla hareket kombinasyonunu peş peşe iki ya da ikiden fazla gerçekleştirebiliyorsa dikkat seviyesine göre farklı uygulamalara geçilmelidir ya da anlık meydana gelen doğaçlamalar eşliklerle, eko uygulamaları ile sürece devam edilebilir.
- Son aşamada ise öğrencinin hazırbulunuşluk durumuna göre grup çalışmaları ve grup içi faaliyetlere geçilmelidir.
- Uygulama süreci her zaman bir selamlaşma ve bir vedalaşma ile bitirilmeli, bu bir merhaba şarkısı olabileceği gibi bir sembolik ritmik oyun da olabilmelidir.
- Aradaki müzikal bağın başlangıç ve sonucu belirleyici nitelikte olduğu bu çalışmalarda mümkün olduğunca az yönergeyle birlikte başlanıp birlikte bitirmeye ve süreç sonrası bedensel ve zihinsel regülasyona zaman ayrılmalıdır. Öğretmen/uygulayıcı her zaman yardımcı bir başka öğretmeni/uygulayıcı çalışmaya dahil etmelidir

ki kontrol mekanizması daha işlevsel olabilsin. Çalışmadan elde edilecek kazanımlar ancak birey süreci içselleştirdiği, kabul ettiği ve güven ortamı geliştirildiği sürece elde edilecektir (Nordoff-Robbins, 1983; 2004).

Yapıcı bir müzik terapi sürecinin devam etmesi için öğretmen aile, kurum ve terapistle iş birliği içinde olmalı; gözlem ve analiz notlarının tutulması gerektiğinde bu notların paylaşılması ve yansıtma yoluyla ilerideki sürece nasıl devam edileceğinin istişaresi yapılmalı ve yeni stratejilere açık olunmalıdır.

ÖE'de müzikle terapötik bir etki sağlamak ve çocukla müzikal bir bağ kurabilmek, bilinçli bireylerin elinde çocuğa yeni kapılar açacak, çocuğun dünyasında farklı bir gelişimsel süreç başlatacaktır (Procter, 2018). Ancak öğretmen/uygulayıcı bireyi çok iyi tanımalı çalışma süresinin bireyin içinde bulunduğu duruma göre değişken olabileceğini bilmeli ve bireye göre yaklaşım geliştirme ilkesinden yola çıkarak kendi kazanımları için hangi müzik elementlerini kullanacağına karar verebilmelidir. En önemlisi de MTU sürecinde bireyin müzik elementlerine ve müzik uyarılarına yatkınlığını (dönüt alınabilirliğini) tespit edebilmelidir.

Bu düşünceden yola çıkarak ÖEÖ tarafından ÖE süreçlerinde uygulanabilirliği mümkün olan ve PMT başlığı altında ele alınabilecek belli başlı MT model ve yaklaşımları şu şekilde sıralanabilir. Orff MT yaklaşımı, Nordoff-Robbins MT modeli, Kreatif MT yaklaşımı.

Orff Müzik Terapi

Gertrude Orff önderliğinde 1974 yılında Almanya'da başlayan, "*Orff-Musiktherapie*" hareketi, eğitimde müzik terapinin öncülerinden olmuştur. Konu üzerine "*Active Furthering of the Development of the Child*" adındaki kitabını 1980 yılında yayınlamıştır. G. Orff'a göre müzik ve ritim beraberinde hareketi getirir. Ritim, hareket bileşkesinde var olan dans müziği tamlayan ana unsurdur. G. Orff müzik terapi çalışması sırasında çocuğun var olan becerilerinin iletişim mekanizmasına katkı sağlanmasını hedeflemiş ve farklı öğrenen bireylerle gerçekleştirdiği müzik terapi seanslarına ağırlık vermiştir. G. Orff bireylerin güven ağı içinde oldukça keyif duygularında artma, buna bağlı olarak gelişim alanlarında farklılaşmalar olduğundan bahseder. Ona göre müzik ve hareket; bireyin

başka bir bireyle iletişim halinde iken yardımcı materyallerle hareketlendiren, seslerle hayal gücünü geliştiren farkındalığı tetikleyen ve algılama sürecini kuvvetlendiren en güçlü araçtır (Orff, 1980).

G. Orff'un çalışmaları ve Münih Orff Müzik Terapi Merkezi üzerine bir araştırma yapan Christine Plahl, G. Orff'un uygulamalarını ilk olarak iletişim ve hiperaktivite sorunu yaşamakta olan bireylerin eğitiminde kullandığını belirtmiş ve klinik sonuçlar aracılığı ile tekniğin terapötik yönünün birey üzerinde oldukça etkili olduğunu vurgulamıştır (Plahl, 2007). Zira G. Orff'a göre, haz duygusuna bireyin hazırbulunuşluk durumuna göre yaklaşılmalıdır. Çünkü haz beraberinde mutluluk getirir; mutluluksa beraberinde güveni, güven duyan birey ise iletişim kurar, yani iletkenir ve cevap verir (Degryse, 2010). Orff müzik terapiye Orff Schulwerk'in ritmik, hareket, dil, melodi dans yapısını örnek alınarak başlanmış ve tümevarım sürecini gelişim bozuklukları ve öğrenme güçlüğü çeken bireylerde kullanılmasında etkili sonuçlar elde edilmiştir. G. Orff yaklaşımının olumlu sonuçları neticesinde bu terapi sürecinin motor yeti kaybı ve fiziksel iyileştirmeler için de kullanılabilirliğine vurgu yapmıştır (Orff, 1980).

Orff Müzik Terapi gelişimsel problemleri olan çocuklarla kullanılan bir yaklaşım olarak; oyunsallaştırma ve doğaçlama sayesinde bireylerin imgelem dünyalarının gelişimi ve farkındalık seviyelerinin artırılmasına olanak tanır (Voigt, 2013).

Orff Müzik Terapi uygulama sürecinin aşağıdaki şekilde oluşturulduğu görülmektedir.

- Seslendirme alıştırmaları,
- Şarkı söyleme sıklıkla bedenle eşlik etme,
- Dans ritmik alıştırmalar ve taklit teknikleri,
- Müzikal oyunlar,
- Müzik aleti çalma,
- Müzik dinleme olarak ele alınmaktadır (Voigt, 2013).

Diğer bir deyişle terapi sırasında ritmik müzik, melodik müzik, dans ve hareketli eğitim araçları kullanarak bireylere yönelik pozitif bir yaklaşım geliştirmenin mümkün olduğu görülmektedir.

Nordoff-Robbins Müzik Terapi

Günümüzde yaygın olarak kullanılan “*Nordoff-Robbins Müzik Terapi Modeli*” (NR-MT) Paul Nordoff ve Clive Robbins tarafından geliştirilmiş ÖE’de etkisi bilimsel olarak kanıtlanmış ve dünya müzik terapi konfederasyonu tarafından kabul edilen bir modeldir. Bu modele göre müzikle terapi bireyin hareketlilik, iletişim, ikili ve sosyal ilişkilerini düzeltirken kendi olma yolunda yaşam kalitesini arttırır (Nordoff ve Robbins, 1983). Müzik bilgisine ihtiyaç kalmadan birlikte müzik yaparak, şarkı söyleyerek birey kendini gerçekleştirmeye fırsat bulur (Nordoff ve Robbins, 1977). Her şey müzik olabilir ve astolan müzikal olmayanı müziğe nasıl dahil edip birlikte nasıl müzik yapıldığıdır (Nordoff ve Robbins, 2004). Çünkü ikiliye göre müzik; bireyler arası bağı başlatır, iletişimsiz çocuklarda iletişim kurmayı sağlar, yoğunlaşma süresini arttırır, ifade sorunu olanlarda ise kendini ifade sürecini gerçekleştirir.

Kreatif Müzik Terapi

"Kreatif" müzik terapi 1959-1977 piyanist, besteci Paul Nordoff ve özel eğitimci Clive Robbins tarafından geliştirilen bir müzik terapi modelidir (Öztürk, 2019). Fakat daha sonraları ikilinin çalışmaları ve uygulama teknikleri Nordoff-Robbins müzik terapi modeli olarak anılmış ve kreatif müzik terapi yaklaşımı her ne kadar NR-MT çalışmalarında kullanılsa da bazı müzik terapi ve sanat terapi çevreleri tarafından bağımsız bir model olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Kreatif müzik terapi yaklaşımı için referans olarak Paul Nordoff ve Clive Robbins’in 1977 yılında kaleme aldıkları ilk yapıt olan “*Creative Music Therapy: Individualized Treatment for the Handicapped Child*” adlı kitap gösterilmektedir. Nordoff-Robbins bu kitapta müzik sürecini; *-insanlar müziği planlanmış bir eylem olarak düşünürler ama müzik iki kişinin karşılıklı konuşması gibi o an çıkar ve devam eder, çünkü müzik bir başkasıyla bağ kurma yoludur*, şeklinde ifade etmişlerdir. Kreatif kelimesini dilimize yaratıcı müzik terapi olarak geçirmek doğru olacaktır. Adından da anlaşılacağı üzere belirli bir tekniğe veya modele bağlı kalmadan süreç içerisinde ve belirlenmiş amaçlar için gerçekleştirilen müzik temelli uygulamalar ve süreç içerisinde tamamlayıcı olarak kullanılan ergo ve sanat terapi yaklaşımlarının ortak

kullanımını kreatif müzik terapi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

ÖE süreçlerinde yaygın olarak kullanılan PMT yaklaşım ve modelleri (Orff Müzik Terapi, Nordoff-Robbins Müzik Terapi ve Kreatif Müzik Terapi) bireylerin nörolojik, bilişsel, duyuşsal, duygu durumsal, iletişimsel, sosyal ve motor beceri gelişim aşamalarında etkin öğretici süreçleri ortaya koymaktadırlar. Bu düşünceden yola çıkarak çoklu zekâ kuramının müzik ve özel eğitimde müzik terapiye etkisinin ele alındığı Rynkiewicz (2005), şeması aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Müzik terapinin etki alanlarına genel bakış

Müzik ve Terapötik Etki	Terapötik Etkiye Örnek
Müziğin Duygusal Davranışlarla İlişkisi	Sakinleşme, gerginleşme, gevşeme, öfke, üzüntü,
Müziğin Duyusal Gelişime Etkisi	İmgelem gelişimler, ifade geliştirme,
Müziğin Davranışa Etkisi	İstendik davranış geliştirme, farkındalık,
Müziğin Hareketle İlişkisi	Kaba ve ince motor kaynaklı hareketlere etki,
Müziğin Nörolojik Değişim/Gelişimle ilişkisi	Müziğin bir hafıza odacığı oluşturmaya, olay ve durum üzerinde bir anı geliştirme, sıralama bilinci, bilişsel kazanımlar,
Müziğin Bilişçayla İlişkisi	Yaşanmışlık/bastırılmışlıkların açığa çıkması,
Müziğin Beceri Gelişimine Etkisi	Sosyal, dinleme, dikkat becerisi,
İstendik Hareketle Müziğe Tepki	Dans etme, ritmik hareket, mırıldanmak,
Bedenin Müziğe Fizyolojik Tepki Vermesi	Hormonsal reaksiyonlar,
Bedenin Müziğe İstem Dışı Olarak Hareketle Tepki Vermesi	Sallanma, irkilme,

Yukarıdaki sürecin özel eğitimde müzik terapi ile ilgilenen bir öğretmenin/uygulayıcının terapötik açıdan gerçek anlamda gelişme ve değişme sürecinin hedef ve çıkış noktasını belirlenmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Pedagojik Müzik Terapi Normları Üzerinden Özel Gereksinimli Bireylerin Beceri Alanlarına Yönelik Kazanım Elde Etme Süreçlerinde Öğretmenin Rolü

“Hemen hemen tüm çocuklarda ulaşılabilecek ve eğitilebilecek bir nokta vardır” (Bilen vd., 2009). Fakat bu noktaları görebilecek ve çocuğa pozitif dokunabilecek özel eğitim öğretmenin donanımlarının güçlendirilmesi

gerekmektedir. Bu etkileşimi bireye sağlayacak kaynağın yetersizliği, bireylerin gelişim sürecinde durağanlığa ve gerilemeye neden olabileceği düşünülebilir. Günün koşulları her bir özel eğitim kurumu için alanında uzman olarak yetişmiş bireylerin görev almasını mümkün kılmamaktadır. Amaca uygun eğitim planının gerçekleştirilmesi çoğu zaman özel eğitim öğretmenine düşmektedir. Bireyselleşmiş eğitim programları (BEP) planlama sürecinde öğretmen müziğin rolünü kavrayabilmeli, müziğin davranış kontrolüne etki edebilmesi için etkili stratejiler ve müziğin kullanımına uygun öğretim stratejileri geliştirebilmelidir (Thompson, 1999; Harris, 1991). Özel gereksinimli çocukla çalışan bir eğitimcinin etkili bir sonuç alabilmesi için temel bir müzikal birikime ihtiyaç vardır. Temel süreç basit müzikal kalıplarla da sağlanabilir. Fakat öğretmen uygulama sürecine dahil olan bireyde dönüt verebilir nitelikte bir potansiyel olup olmadığını fark edebilmelidir. Ancak müzik unsurlarıyla bireyin kendi bedenini tanıması, orada da ikili iletişime girmesi için doğaçlama ve ritim duygusunun desteklenmesi öğretmenin de bu sürece dahil olmasıyla da ilintilidir. Çünkü çocukla eğitsel manada en fazla zaman geçiren öğretmen, sosyalleşmeye açılan bir iletişim kapısı niteliğindedir. Müzik bir öğrenme aracı olarak gelişim ve iletişim aracı da olabilmektedir (Orff, 1980). Bu bağlamda bir özel eğitim öğretmeni her daim çocuğu geliştirecek yeni yaklaşımlara açık olmalıdır.

Konu üzerine araştırma yapmış uzmanların ortak görüşleri uygulayıcıların ancak sabırla bireye yardım edebileceği ve müzik terapinin çocukların yaşama sevinçlerini arttırılmasında, uyum bozukluklarının davranış problemlerini azaltılmasında ve sosyalleştirilmelerinde etkili olacağı yönündedir (Oldfield vd., 2003).

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Müzik Temelli Uygulama Sürecinde Karşılaştığı Sorunlar

Eğitimin niteliğinin geliştirilmesi, teknolojide kaydedilen gelişmeler öğretmenin verimliliğini ve etkisini güçlendirir ancak hiçbir araç gereç ve yöntem öğretmenin yerini alamaz. Özel eğitim sınıfında pedagojik müzikle terapi unsurları içeren uygulamalar gerçekleştiren bir öğretmen zaman değerlendirme, mekân kullanımı, yönetim, yaklaşım geliştirme ve uygulama sorunlarıyla karşılaşmaktadır (Sağırkaya, 2020). Bu sorunların

üstesinden gelme ve başarılı bir öğrenme süreci sunma öğretmenin kendi denetimindedir (Thompson, 1999). Öğrenme gücü çeken öğrencinin eğitime dahil olma isteği eğitim sürecini önemli derecede etkilemekte fakat öğrenme yöntemi ve nasıl öğretileceği öğretmenin kendi pratiğine bırakılmaktadır (Öner, 2014). Bu bağlamda pedagojik müzikle terapi unsurları içeren uygulamaları kullanacak bir öğretmen şu sorunlarla karşılaşabilmektedir:

- Öğrenciyi ne kadar tanıyorum?
- Öğrenci MTU sürecine ne kadar hazır?
- Nasıl bir uygulama planı geliştirmeliyim?
- Hedef ve kazanımlarım nelerdir?
- Ne tür çalgılar ve materyaller kullanmalıyım?
- Hangi tür müzik kullanmalıyım?
- Geliştirdiğim MTU hangi gelişim ve değişim alanına yönelik?
- Grup çalışmaları ve gerekiyorsa kaynaştırma evresi ne zaman olmalı?
- Süreci uygulamaya ne kadar istekliyim?
- Bilgilerim ve deneyimim ne boyutta?

Bu faktörlerin yanında mesleki iş birliği, çalışma ortamı, öğretmen-öğrenci, öğretmen-idare, öğretmen-veli faktörleri de devreye girmektedir. Öğretmen mesleki yeterliliklerinin farkında olmalı ve onları geliştirme çabası içerisine girmelidir. Eğitim öğretim sürecinde artan standartların yanında öğretmenlerin yaşam boyu kendilerini eğitim ve uygulama yönünden de geliştirmeleri gerekmektedir (Kış, 2007). Bir özel eğitim öğretmeni uygulayacağı her stratejide öz değerlendirme yapabilmeli ve öğrenci ailesi ve gerekiyorsa diğer alan uzmanları ile iş birliğini devam ettirebilmelidir. Öğretmenin meslektaşlarının deneyimlerinden yararlanabilen, eleştirel düşünceye sahip, iş birlikçi ve güncel olması beklenir (Taşlayan, 2012).

Alanyazın incelendiğinde araştırmalar, öğretmenlerin sınıf içerisinde yeni yaklaşım ve stratejiler geliştirmede mesleki zorluklar yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Dedeoğlu vd., 2006; Arslan ve Özpınbar, 2008). Görüldüğü üzere ÖEÖ'nin MTU sürecinde karşılaştığı sorunlar, mesleki anlamda pek çok yönden karşılan sorunlarla örtüşür niteliktedir. O halde öğretmenlerin sahip oldukları kişisel ve mesleki birikimi geliştirmeleri, mevcut gelişmelerle ilgili hizmet içi çalışmalara katılmaları, bir uzman ile

planlama, program hazırlama, uygulama alanlarında iş birliği içinde olacakları çalışmalar yapmaları da gerekmektedir. Bu da öğretmenlerin çalışma hayatları boyunca da mesleki rehberliğe ihtiyacı olduğunu göstermektedir (MEB, 2020).

Her çocuk bir diğerinden farklıdır ve bu yüzden eğitiminde bireysel temeller olmalıdır (Güven, 2003). ÖE'de bireye göre yaklaşım geliştirme ilkesi her ÖEÖ'nin hakim olması gereken temel ilkelerdendir. Öğretmenlerin de tam bu noktada yeni yaklaşım ve tekniklere doğru kaynaklardan ulaşması gerekir. Çünkü farklı gelişim alanlarına sahip farklı öğrenen çocuklarla çalışan her öğretmen, çocukla arasında bir bağ kuracağı ve onu destekleyeceği yeni yaklaşımlara her zaman ihtiyaç duyacaktır. Ne var ki günümüz koşulları özel eğitim kurumlarında her alan için bir uzmanın bulundurulmasını mümkün kılmamakta bu yüzden ÖE'in her alanında olduğu gibi müziğin gücü de, her ÖEÖ tarafından etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu savdan yola çıkarak bu araştırma ile ÖEÖ'nin PMT'ye bakış açıları ve müzik temelli yeterlilikleri tespit edilip, onlara uygulanan seminer sayesinde mesleki hareketliliğin başlaması hedeflenmiştir.

Problem Durumu

Yapılan açıklamalar göz önüne alındığında; özel eğitimde pedagojik müzik terapi semineri (ÖEPMTS) süresince PMT alanında kullanılan Orff Müzik Terapi, Nordoff-Robbins Müzik Terapi, Kreatif Müzik Terapi tekniklerinin ve yaklaşımlarına dair kullanım alanları, ÖE'de kullanımı, MTU örnekleri ve öğrenci üzerinde terapötik etkileri ÖEÖ ile paylaşılmıştır. Çünkü eğitimcilerin deneyimlemedikleri bir konuda görüşlerini net olarak elde etmek mümkün görünmemektedir. Onların birinci elden süreci deneyimlemeleri ve kendi mesleki süreçlerine karşın bir farkındalık oluşturulmasının gerekli olduğu görülmüştür. Böylece "*Özel eğitim öğretmenlerinin (ÖEÖ) özel eğitimde pedagojik müzik terapiye (ÖEPMT) yönelik düşünceleri ve özel eğitimde pedagojik müzik terapi semineri (ÖEPMTS) sonrası değerlendirmeleri nelerdir?*" sorusu bu araştırmanın problemini oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı

ÖEÖ'nin ÖE'de kullanılan PMT teknik ve yaklaşımları tanıyarak mesleki gelişimlerine katkı sağlamak ve özel gereksinimli çocukların eğitim/gelişim süreçlerine yönelik MTU'nun terapötik etkisini deneyimlemesini sağlamaktır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma; ÖE'de müzik temelli uygulamaların ve kullanılan müzik terapi yaklaşımlarının ÖEÖ tarafından öğrenilmesi ve öğrencinin gelişim sürecinde ÖEÖ tarafından kullanılması açısından önemlidir. ÖE'de öğrenci ile birebir çalışma ilkesi ve yeni teknik ve yaklaşımların ÖEÖ'ne aktarımı ve müziğin terapötik etkisinin öğretmen görüşleriyle ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Özel eğitim kişiye göre yöntem geliştirme ilkesinden yola çıkarak müziğin gelişime katkısının ÖEÖ tarafından gözlemlenmesi açısından önemlidir. Bununla beraber özel eğitim öğretmenlerinin bilinçli müzik uygulamaları yapmaları ve yapılan etkinlikleri test etmek açısından da önemli bir çalışmadır. Araştırmanın yapıldığı sırada, ÖE öğretmenlerine yönelik bu alanla ilgili yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir. Bu bağlamda araştırma; ÖEÖ'nin sınıflarında gerçekleştirdiği müzik temelli süreçlerin, bireylerin gelişimi üzerindeki terapötik etkilerine dair işlevselliğin bilinmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışma kapsamında hazırlanan ve kullanılan veri toplama araçlarına verilen yanıtların içten olduğu ve gerçek görüşleri ortaya koyduğu kabul edilmiş olup; araştırma boyunca ÖE'de MTU'nun gelişimsel alanlara yönelik terapötik etkisini elde eden ÖEÖ'nin diğer ÖEÖ'ni de temsil edebileceği, araştırma sonuçlarının farklı engel gruplarına yönelik uygulamaları da kapsadığı varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, m¼zik terapi bilim dalının, eğitimde/pedagojik m¼zik terapi yaklaşımının, özel eğitimde m¼zik terapi modeli ve eğitimde/pedagojik m¼zik terapi tekniklerinin (Orff m¼zik terapi, Nordoff -Robbins m¼zik terapi, Kreatif m¼zik terapi) kullanımı ile sınırlıdır.

Yöntem

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden seminer, Afyonkarahisar ili 35096851-160.99-E7556108 sayılı Valilik onayı ve 44875058-160.99-E.7194151 İl Milli Eğitim Müdürlüğü sayılı onayına istinaden gerçekteştirilmiş olup, katılım gösteren n=50 katılımcıdan gönüllü katılımlarına dair onam yazıları alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada veriler durum tespiti amacıyla toplanmıştır. Bulgular yorumlayıcı paradigmaya dayalı durum betimlemesi modeli ile aktarılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Gerçekteştirilen ÖEPMTS katılımcılarına 27 adet üçlü likert tipinde hazırlanmış sorudan oluşan anket formu yöneltilmiştir. Anket formu öğretmenlere yönelik demografik bilgi, konuya dair bilgi durumu, uygulama düzeyi, beceri alanları, bakış açıları ve seminer sonrası seminere dair değerlendirme sorularından oluşmaktadır. Anket verileri ile çalışma gurubunun, özel eğitim alanında uygulanan m¼zik terapi çalışmaları hakkında görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Veri Toplama Araçlarının Geçerlik ve Güvenirliği

Alanyazın taramasıyla 100 soruluk bir havuz oluşturulmuş, uzman ve akademisyen görüşlerine dayanarak havuz 50 soruya indirilmiştir. Oluşturulan bu havuzdan likert tipi tutum envanteri geliştirilmiş ve bu

envanter özel eğitim ve müzik terapi uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlardan alınan nihai dönütlerle 30 soruluk bir envanter elde edilmiştir. Seminer süreci ve çalışma grubu göz önünde tutularak 30 soru araştırmacının bilgi/birikim süzgecinden de geçirilmiştir. Sonuç itibari ile 27 betimleyici likert tipi soruya ulaşılmıştır. Sorular öğretmen görüşlerinde anlamlı bir bütünlük oluşturması için 4 bölüm olarak aktarılmıştır. Seminerde elde edilen görüşler bilgi/durum tespitine dayalı olarak çözümlenmiş ve betimlenmiştir. Anket geliştirme ve uygulama sürecinde Büyüköztürk vd. (2014, s.125)'nin geliştirdiği anket geliştirme süreci takip edilmiştir.

4 Aşamadan oluşan süreç şu şekildedir.

- Problem tanımlama, amaç ve soruların belirlenmesi,
- Maddelerin yazılması, taslak bir formun oluşturulması,
- Akademisyen görüşlerinin alınması, uzman görüşlerinin alınması,
- Son şekil, incelemelerle ankete son şeklinin verilmesi.

Araştırma sürecinde de alan uzmanı kişilerin görüşlerinden sürekli olarak yararlanılmıştır. Ayrıca özel eğitim alanında kullanılan güncel kaynaklardan veriler toplanarak araştırmacı tarafından karşılaştırma yapılmış ve geçerlilik güvenirlilik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Durum tespitine dayalı sorularla öğretmen cevapları betimlenmiştir. Verilerin analizi n= (frekans) ve % (yüzde) değerleri kullanılarak çözümlenmiş tabloda gösterilmiştir. Buna göre her bir tablo sütununun yüzdelik dilimi n=50 net katılımcı üzerinden %100 net veri dağılımı olarak gruplandırılmıştır. Çalışma grubundan elde edilen görüşler bilgi/durum tespitine dayalı olarak çözümlenmiş ve betimlenmiştir.

Araştırma Süreci

ÖEÖ'ne Yönelik ÖEPMTS Seminer İçeriği

Özel eğitimde uygulamalı müzik terapi semineri sırasında araştırmacı katılımcılara yıllar içerisinde edindiği pedagojik müzik terapi birikimini uygulama örnekleriyle sunmuş/uygulamıştır.

Seminer Amacı

- Özel eğitime ihtiyaç duyan farklı gelişen/öğrenen bireylerle çalışanlara Pedagojik/PMT müzik terapi uygulamalarının işlevselliğini tanıtmak/deneyimletmek,
- PMT çalışmalarının birey üzerinde değiştirilmek istenilen davranış, iletişim, hareket ve dikkat becerilerinin kazandırılması/geliştirilmesine olan katkısı üzerine farkındalık sağlamak,
- Katılımcıları yeni yaklaşım ve modellerin kullanımı üzerine cesaretlendirmek,
- Özel eğitimde müzik terapiyi nitelikli bir şekilde yaygınlaştırmak,
- Bu farkındalıklar doğrultusunda özel eğitimde müzik terapinin kullanımına yönelik durum tespitini sağlamak olarak belirlenmiştir.

Müzik terapi uygulamaları katılımcılara aktarılırken; farklı gelişen/öğrenen bireyler ve zihinsel öğrenme/gelişim yetersizliğinden hafif, orta, ağır düzey gruplardan en az birisine dahil olması muhtemel bireylerle çalışan alan öğretmenleri ve uzmanlar göz önünde tutulmuş ve özel eğitimde en yaygın beş gelişim/öğrenim alanı "*devinimsel/motor, duygudurumsal süreç, bilişsel, sosyal/iletişimsel ve davranışsal*" üzerinden seminer programı hazırlanmıştır. Katılımcıların özel eğitimde bireye göre yaklaşım geliştirme ilkesinin; gözlem, analiz, uygulama, sonuç ilişkisini direkt ya da dolaylı yoldan bildikleri var sayılarak seminer sürecinde edindikleri deneyimleri kendi çalışma alanlarına uyarlayabilecekleri düşünülmüştür.

Seminerde katılımcılara aşağıdaki seminer hedefler didaktik olarak sunulmuştur:

- Müzik terapi nedir?
- Eğitimde müzik terapi nedir?
- Özel eğitimde kullanılan müzik terapi teknik, yaklaşım ve modelleri nelerdir?
- Neden pedagojik müzik terapi?
- Özel eğitimde müzik terapinin (PMT) etki alanları nelerdir?

Beş hedef konu üzerine iki saat didaktik bir sunum akabinde üç saatlik uygulamalı bir sunumla katılımcılarla; pedagojik müzik terapi model ve

yaklaşımlarından Orff müzik terapi, Nordoff-Robbins müzik terapi, Kreatif müzik terapiye dair uygulama örnekleri paylaşılmıştır. Pedagojik müzik terapi uygulamaları yine yukarıda bahsi geçen bilgiler doğrultusunda duyuşsal uyarıların, sosyal uyum davranışlarının ve sıralama örüntülerinin ağırlıklı olduğu bir derecelendirme tekniği ile aktarılmıştır.

Aktarılan uygulama örnekleri şu şekildedir:

- **Birinci Derece Uygulamalar (Temel düzey MTU);** kişilerin hazırbulunuşluk düzeyi ve kaba motor becerilerindeki işlevselliğe göre zihinsel öğrenme/gelişim yetersizliğinde herhangi bir gruba dahil edilmesi muhtemel bireylerde uygulanabilmektedir.
- **İkinci Derece Uygulamalar (Orta düzey MTU);** orta düzey zihinsel gerilik düzeyine sahip bireylere kadar uygulanabilmektedir.
- **Üçüncü Derece Uygulamalar (İleri düzey MTU);** daha çok hafif düzey zihinsel gerilik düzeyi ve hafif düzey zihinsel retardasyona sahip bireylere kadar uygulanabilmektedir (Rynkiewicz, 2005).

Derecelendirmelere yönelik uygulamalar için eğitim ve öğretim süreçlerinden en az birine dahil olabilen öğrencilere yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Bu şekildeki temel çalışmalarla öğretmenlerin müzik terapi uygulamalarını daha akıcı bir şekilde tanımlayacağı ve deneyimleyeceği düşünölmüştür.

Bu derecelere yönelik pedagojik (eğitimde) müzik terapi uygulama örnekleri şu şekildedir.

Tablo 2. Birinci Derece İçin Hazırlanmış Uygulama Örneği

Yansıtmalı/Aynalama/Eş güdümlü Odaklı Dans ve Ritim Uygulaması	
Uygulama	Grup çalışmasıdır. Harekete ve yansıtmaya dayalı çalışmalar içerir. Ritmik devininin gerçekleşmesi beklenir.
Yönerge	Bedenin keşfedilmesine, hareket kabiliyetini fark edilmesine, ritmik uyarıların çalıştırılmasına yönelik yönergeler.
Kazanımlar	Takip edebilme, sıralama bilinci, dikkat algısı, koordinasyon, konsantrasyon,
Uyaran	Tef ya da davul
Pekleştirici	Ritmik çalgılar, farklı materyaller ve müzik
Gelişim alanı	Devinimsel/motor, bilişsel, sosyal, iletişim, dikkat
Uygulamanın Alındığı Referans Terapist: Shirley Salmon	
Yer: Munich Orff Center, Orff Music Therapy Seminar. Almanya	
Tarih: Temmuz 2010	
Konu: Orff Müzik Terapi	

Tablo 3. İkinci Derece İçin Hazırlanmış Uygulama Örneği

Drama, doğaçlama ve işitsel algıya yönelik uygulama	
<i>Uygulama</i>	Birçok uyarının ve yönergenin bulunduğu duyuş ve hissetme ve motor beceri üzerine çalışmalar içerir.
<i>Yönerge</i>	Bedenin uyarılmasına, refleksel ve anlık uyarıların çalıştırılmasına yönelik yönergeler.
<i>Kazanımlar</i>	Bedenini hissetme, algılama, bağlantı kurabilme, analiz yapabilme ve analitik düşünme becerisi,
<i>Uyaran</i>	Tef ya da davul
<i>Pekiştirici</i>	Ritmik çalgılar, farklı materyaller ve müzik
<i>Gelişim alanı</i>	Devinimsel/ motor, bilişsel, Duygusal
<i>Uygulamanın Alındığı Referans Terapist: Simon Procter</i>	
<i>Yer: Nordoff-Robbins Music Therapy technique practice Training UK NR Institute Lviv Ukrayna</i>	
<i>Tarih: Nisan 2018</i>	
<i>Konu: Nordoff-Robbins Müzik Terapi Teknikleri</i>	

Tablo 4. Üçüncü Derece İçin Hazırlanmış Uygulama Örneği

Paralel Hareketlilik Uygulaması	
<i>Uygulama</i>	Eşli bir çalışmadır. Kinestetik, bilişsel yönü temel alan müzikli aktiviteler içerir.
<i>Yönerge</i>	Duygu temelli uyarıların çalıştırılmasına yönelik yönergeler.
<i>Kazanımlar</i>	Mekân algısı, uyum ve sıralama bilinci, dikkat algılama ve bağlantı kurabilme,
<i>Uyaran</i>	Tef ya da davul
<i>Pekiştirici</i>	Farklı materyaller ve müzik
<i>Gelişim alanı</i>	Devinimsel/ motor, bilişsel
<i>Uygulamanın Alındığı Referans Terapist: Prof. Ayla Varol Clark</i>	
<i>Yer: Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu. Kütahya</i>	
<i>Tarih: Mayıs 2016</i>	
<i>Konu: Kreatif Müzik Terapi</i>	

Tablolarda ÖEPMTS sırasında gerçekleştirilen uygulama örneklerinin süreci, kazanımları, hangi gelişim alanına yönelik uygulanabileceği, uygulamanın referansı, alındığı eğitim veya sempozyum tarihi verilmiştir. Uygulamaların ayrıntıları seminer esnasında kayıt altına alınmış ve arşivlenmiştir.

Uygulayıcının Konu Üzere Uzmanlığının Niteliği

Araştırmacı 2008 yılından günümüze eğitimde müzik terapi ve özel eğitimde müzik terapi üzerine bir dizi uluslararası sertifika programlarına

katılmıştır. Bunlar sırası ile: 2009-2010 ve 2011-2012 eğitim öğretim yılları içerisinde: Avrupa Konseyi bursu ile “Specjalny Osrodek Szkolno-Wychowawczy” adlı kurumda Dr. Agnieszka Gil-Rynkiewicz ile müzik terapi asistanlık görevi, Bialystok/Polonya. 2010: Chopin Üniversitesi, müzik terapi semineri, Varşova/Polonya. 2011: Munich Orff Merkezi, Orff müzik terapi semineri, Münih/Almanya. 2016: Prof. Gábor Tamás Fejér doğaçlama ve reseptif müzik terapi atölyesi, Pec Güzel Sanatlar Üniversitesi Pec/Macaristan. 2017: Prof. Miroslava Blažeková yaşlılık döneminde müzik terapi, Nitra Müzik Üniversitesi, Nitra/Slovakya. 2018: Nordoff-Robbins müzik terapi modeli uygulayıcı sertifika programı İngiltere NR Enstitüsü Lviv/Ukrayna. 2018: Sağlık Bakanlığı müzik terapi uygulayıcı sertifika programı İstanbul / Türkiye. 2017-2019: Uluslararası eğitimde müzik terapi ve Orff yaklaşımının müzik terapi süreçlerinde model olarak kullanımı eğitimi (Modül-I kayseri; Modül-II. İzmir; Modül-III. İstanbul) Türkiye. 2018: Eğitimde müzik terapi, DMT/AT/MT; Tateina Chernovus, İzmir/Türkiye.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubu seminere katılım gösteren n=50 özel eğitim alan öğretmeni ve alan uzmanlarından oluşmaktadır.

Çalışma Gruplarının Oluşturulması

Araştırma sürecinin sağlıklı bir zeminde ilerleyebilmesi için öğretmenlerin seminer sürecine dahil olmalarında, katılımcılık ve sürecin paydaşı olmaya yönelik isteklilik durumu esas alınmıştır. Çalışma grubunun oluşturulmasında araştırmanın amaçları gözetenmiştir. Zira öğretmenlerin edindikleri her bir bilgi ve donanımın mesleki hayatta kendilerini farklı bir boyuta taşıyacağı düşünülmektedir.

Çalışma Grubunun Özellikleri

Tablo 5. ÖEPMTS'ne özel eğitim (öğretmenliği) bölümü mezunu olduğunu belirten (n=25), özel eğitim zihinsel engelliler (öğretmenliği)

bölümü mezunu olduğunu belirten (n=18), psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunu olduğunu belirten (PDR) (n=6), sosyal hizmetler mezunu olduğunu belirten (n=1), 50 kişi katılmıştır.

Tablo 5. Seminere Katılan Bireylerin Çalıştıkları Alanlara Göre Dağılımları (ÖEP-MTS)

<i>Alan</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Özel Eğitim Bölümü	43	86,0
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR)	6	12,0
Sosyal Hizmetler	1	2,0
<i>Toplam</i>	<i>50</i>	<i>100,0</i>

Ne var ki zihinsel engelliler (öğretmenliği) bölümünün günümüzde pek çok üniversitenin özel eğitim (öğretmenliği) bölümü içerisinde öğrenci kabul eden bir bölüm olduğu tespit edilmiş olup, veri bütünlüğünün sağlanabilmesi ve terminolojik hatanın önüne geçebilmek adına tablo üzerinde n=18 ve n=25'in toplamı olan n=43 oranı verilmiştir. Seminere (yapıldığı tarihte) Afyonkarahisar Merkez ilçede çalışan özel eğitim alanı mezunu öğretmenler arasında %70 oranında katılımın sağlandığı görülmüştür.

Tablo 6. Seminere Katılan Bireylerin Çalıştıkları Alanlardaki Kıdem Yılları (ÖEP-MTS)

<i>Kıdem Yılı</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
1-5	26	52,0
6-10	12	24,0
11-15	10	20,0
15 üstü	2	4,0
<i>Toplam</i>	<i>50</i>	<i>100,0</i>

Tablo 6. ÖEPMTS katılımcılarının %52 oranında beş yıla kadar mesleki deneyimi olduğunu belirten kişilerden oluştuğunu, on yıla ve on beş yıla kadar mesleki deneyimi olduğunu belirten kişilerin ise eşit orana yakın olduğu ancak 15 yıl üstü özel eğitimde alanında çalışan 2 katılımcı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Seminere Katılan Bireylerin Demografik Dağılımı (ÖEPMTS)

Yaş	n	%
20-30	25	50,0
31-40	14	28,0
41-50	10	20,0
51 üstü	1	2,0
<i>Toplam</i>	<i>50</i>	<i>100,0</i>
Cinsiyet	n	%
Erkek	16	32,0
Kadın	34	68,0
<i>Toplam</i>	<i>30</i>	<i>100,0</i>

Tablo 7. Seminere katılan bireylerin %50 oranında 30 yaş altı bireylerden oluştuğu, katılımcıların %68 oranında kadın bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Tespit edilmek istenen, "ÖEÖ'nin ÖEPMT'ye yönelik düşünceleri ve ÖEPMTS sonrası değerlendirmeleri nelerdir?" sorusuna yönelik bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 8.ÖEÖ'nin MTU'a Yönelik Bakış Açıkları ve Bilgi Birikimlerinin Tespiti

	Katılıyorum		Kısmen		Katılmıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
1 Özel eğitim öğretmeni sınıfında müzik temelli unsurlarla ilgili yöntemler kullanılabilir.	8	16,0	17	34,0	25	50,0	50	100,0
2 Özel eğitim sınıflarında müzik temelli unsurların ders sürecine kullanımına dair deneyimim var.	3	6,0	4	8,0	43	86,0	50	100,0
3 Özel eğitim müzik ve oyun müfredatına göre lisans veya hizmet içi düzeyinde eğitim aldım.	5	10,0	1	2,0	44	88,0	50	100,0

Tablo 8. Katılımcı grubun ÖEPMTS sonrası fikirlerinin net olarak ortaya konulabilmesi için semir öncesi düşünce profilinin çıkartılması gerekmektedir. Nitekim net bir hedef kitleye sahip, spesifik bir alanda

yapılan bir çalışmanın, kurgulanabilmesi için ayrıntılı katılımcı profilinin çıkarılması gerekir (Calhoun, 2020; s.20). Buna göre seminer öncesi ÖEÖ'ne yukarıda yer alan üç yargı yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir. Katılımcıların %58,00'inin ÖEÖ'nin sınıflarında müzik temelli unsurları kullanamayacağı, %86,00'sinin müzik temelli unsurların ders sürecinde kullanımına dair bir deneyimi olmadığı %74,00'ünün özel eğitimde müzik ve oyun müfredatına göre bir eğitim almadığı yönünde dönüt vermiştir.

Tablo 9.ÖEÖ'nin Müzik Terapiye İlişkin Düşüncelerinin Tespiti

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Müzik Terapiye İlişkin Düşünceleri	Katılıyorum		Kısmen		Katılmıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	n	%
4 Müzikle terapi, müzik dersinden farklı bir amaç doğrultusunda yapılır.	34	68,00	11	22,00	5	10,00	50	100,0
5 Müzik bireyin davranış eğitimine yönelik geliştirici/egitici çalışmalarda kullanılabilir.	43	86,00	4	8,00	3	6,00	50	100,0
6 Müzik bireyin algılama/farkındalık düzeyine yönelik geliştirici/egitici çalışmalarda kullanılabilir.	33	66,00	15	30,00	2	4,00	50	100,0
7 Müzik dürtüsel agresif davranışları söndürmede kullanılabilir.	17	34,00	4	8,00	29	58,00	50	100,0
8 Müzik sakinleştirme ve anksiyete düzeyini regule etmekte kullanılabilir.	39	78,00	9	18,00	2	4,00	50	100,0
9 Müzik özel gereksinimli bireylerin iletişim ve sosyal etkileşim kurmasında etkilidir.	28	56,00	15	30,00	7	14,00	50	100,0
10 Müzik öğrenci ve öğretmen arasında bir bağ kurarak güven ortamı sağlar.	37	74,00	7	14,00	6	12,00	50	100,0
11 Müziğin özel gereksinimli bireylerin dikkat ve motivasyon geliştirmesine etkisi vardır.	46	92,00	2	4,00	2	4,00	50	100,0
12 Müzik uygulamalarının özel eğitime ihtiyaç duyan	46	92,00	4	8,00	2	4,00	50	100,0

	bireylerin gelişim sürecine etkisi/katkısı vardır.								
13	Müzik etkili bir olumlu pekiştiricidir.	38	76,00	9	18,00	3	6,00	50	100,0
14	Müzik içeren çalışmalar tüm farklı gelişen/öğrenen özel eğitim guruplarına uygulanabilir.	41	82,00	3	6,00	6	12,00	50	100,0

Tablo 9. Bir ÖEÖ bilinçli olarak yaptığı her müzik temelli uygulamanın çocuk üzerinde terapötik etkisinin olacağını bilmelidir. Bu düşünceden yola çıkarak ÖEÖ'nin mesleki gelişim süreçlerinde bilimsel ve pedagojik temellerde müzik terapiye yönelik bakış açılarının ortaya konması önem arz etmektedir. Buna göre seminer sonrası ÖEÖ'ne ÖEPMT'ye yönelik 11 yargı cümlesi yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir. Katılımcıların %68,00'i müzik terapinin müzik dersinden farklı bir amaç için yapıldığını, %86,00'sinin müziğin davranış eğitimi çalışmalarında kullanılabilir olduğunu, %66'00'sinin algılama ve farkındalık çalışmalarında müziğin etkili olduğunu, %34,00'ünün müziğin ve müzik uygulamalarının dürtüsel ve agresif davranışları söndürmede kullanılabilir olduğunu, %78,00'inin sakinleştirme ve anksiyete düzeyini regüle etmek için kullanılabilir olduğunu, %56,00'sinin iletişim ve etkileşimde müzikten yararlanılabileceğini, %74,00'ünün müziğin ikili iletişimde güven ortamına etken olduğunu, %92,00'sinin müziğin motivasyon ve dikkat süresini arttırdığı ve bireysel gelişim sürecinde kullanılabilir olduğunu, %76,00'sinin müziğin pekiştirici olduğunu ve %82,00'sinin müzik uygulamalarının tüm özel eğitim gruplarında uygulanabilir olduğunu düşündüğü görülmüştür. Katılımcıların %58,00'inin müziğin dürtüsel davranışları söndürmede kullanımının etkili olmayacağı yönünde dönüt verdikleri görülmüştür.

Tablo 10.ÖEÖ'nin Özel Eğitimde Müziğin Birey Üzerindeki Gelişim Alanlarına Yönelik Uygulama Yeterlilikleri

	Öğretmenlerin özel eğitimde müziğin birey üzerindeki gelişimsel alanlarına yönelik uygulama yeterlilikleri	Katılıyorum		Kısmen		Katılmıyorum		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	n	%
15	Çeşitli amaçlara yönelik dil gelişim eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici	3	6,00	5	10,00	42	84,00	50	100,0

	bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.								
16	Çeşitli amaçlara yönelik hareket/motor beceri eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	9	18,00	12	24,00	29	58,00	50	100,0
17	Çeşitli amaçlara yönelik işitsel algı eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	7	14,00	2	4,00	41	82,00	50	100,0
18	Çeşitli amaçlara yönelik sosyal beceri kazandırma eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	4	8,00	9	9,00	37	74,00	50	100,0
19	Çeşitli amaçlara yönelik ifade/duygu geliştirme eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	5	10,00	3	6,00	42	84,00	50	100,0
20	Çeşitli amaçlara yönelik davranış pekiştirme/geliştirme eğitimin sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	4	8,00	8	16,00	38	76,00	50	100,0
21	Çeşitli amaçlara yönelik dikkat geliştirme eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabilirim.	10	20,00	9	18,00	31	62,00	50	100,0
22	Çeşitli amaçlara yönelik ders içi/dışı kullandığım müziği öğrencinin ilgi ve beğenisine göre seçebilirim.	30	60,00	14	24,00	6	12,00	50	100,0
23	Gerektiğinde öğrenciyi motive etmek ve eğlendirmek için müzikten yararlanabilirim.	48	96,00	2	4,00	0	0,00	50	100,0

Tablo 10. Özel eğitimde gelişim ve değişim süreci iletişim olmadan düşünülemez. Bu düşünceden yola çıkarak öğretmenlerin mesleki süreçlerinde müzik temelli yeterlilik ve farkındalık düzeylerinin ve öğrenciyeye yönelik farklı iletişim kanallarının kullanımının ortaya konulmasının önem arz etmektedir. Buna göre seminer sonrası ÖEÖ'ne uygulama yeterliliklerine yönelik 9 yargı cümlesi yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir. Katılımcıların %84,00'ünün dil gelişim eğitimi, %58,00'inin hareket/motor beceri eğitimi, %82,00'sinin işitsel algı eğitimi,

%74,00'ünün sosyal beceri kazandırma eğitimi, %84,00'ünün davranış pekiştirme/geliştirme eğitimi, %76,00'sinin dikkat geliştirme eğitimi, %62,00'sinin ifade/duygu geliştirme eğitimi sırasında şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanmadıkları görülmüştür. Katılımcıların çeşitli amaçlara yönelik ders içi/dışı kullandığı müziği öğrencinin ilgi ve beğenisine göre seçme oranının %60 olduğu ve gerektiğinde öğrenciyi motive etmek ve eğlendirmek için müzikten yararlanabilirim yargısına %96 oranında dönüt verdiği görülmüştür.

Tablo 11.ÖEÖ'nin ÖEPMTS'ne Yönelik Düşünceleri

Öğretmenlerin Seminare yönelik düşünceleri	Katılıyorum		Kısmen		Katılmıyorum		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	n	%
24 Özel eğitimde pedagojik müzik terapi semineri faydalı bir amaca hizmet etmiştir.	37	74,0	13	26,0	0	0,0	50	100,0
25 Özel eğitimde pedagojik müzik terapi seminerinde gösterilen uygulamaların özel eğitimde kullanımı faydalıdır.	31	62,0	12	24,0	7	14,0	50	100,0
26 Seminerle alan üzerindeki farkındalığım artmıştır.	39	78,0	9	18,0	2	4,0	50	100,0
27 Özel eğitimde kullanılan pedagojik müzik terapi uygulamaları hakkında bilgim artmıştır.	41	82,0	9	18,0	0	0,0	50	100,0

Tablo 11. Bir ÖEÖ çağın getirisi olarak mesleki donanımını sürekli tazelemeli ve çocuğa dokunabilmek için yeni yaklaşım ve teknikleri nasıl kullanabileceğini bilmelidir. Bu düşünceden yola çıkarak ÖEÖ'nin mesleki süreçlerinde çağdaş yaklaşımları deneyimleyebilecekleri ve mesleki potansiyellerine yeni bir boyut katacağı düşünülen ÖEPMTS'ne yönelik düşüncelerinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Buna göre seminer sonrası ÖEÖ'nin düşüncelerinin tespitine dair 4 yargı cümlesi yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir. Katılımcıların %74,00'ünün özel eğitimde pedagojik müzik terapi seminerini faydalı bulduğu, %62,00'sinin seminerde gösterilen uygulamaların özel eğitimde

kullanılabilir buldukları, %78,00'inin özel eğitimde müzik terapi üzerine farkındalık geliştirdikleri, %82,00'sinin özel eğitimde kullanılan müzik terapi teknikleri hakkında bilgi sahibi oldukları görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Katılımcıların ÖEPMTS ile birlikte müzik terapiye bakış açıları, bilgi birikimi, öğretmen nezdinde özel eğitim öğrencisinde gerçekleşmesi muhtemel terapötik etkinin; davranışsal, eğitsel ve gelişimsel etkilerinin farkındalığına yönelik durum tespiti yapılmıştır. Böylelikle seminere katılan öğretmenlerin büyük bölümünde müzik terapinin özel eğitimde kullanımına dair olumlu farkındalık ve bilgi düzeyine ulaşıldığı görülmüştür. Nitekim Li (2016), tarafından gerçekleştirilen *"The Effectiveness of Music Therapy for Children with Autism Spectrum Disorder: A Meta-analysis"* meta analizi müzik terapinin OSB üzerindeki etkisini 11 farklı araştırmanın analiziyle gözler önüne sermektedir. Meta analizi sonuçlarına göre; müziğin terapötik etkisi bireylerin sosyal yetenekleri, nörolojik gelişimi, davranış gelişimi, bilişsel gelişimi, duygusal gelişimi ve sözlü ve sözsüz iletişim yetenekleri üzerinde etkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin ÖE'de müziğin terapötik işlevselliğini direk ve dolaylı yoldan fark etmeleri, Li (2016)'nin meta analiz sonuçlarıyla örtüşür nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

Bulgularda öğretmenlerin alanlarını ilgilendiren diğer yenilikçi yaklaşım ve uygulama tekniklerine olumlu baktıkları fakat mesleki gelişim süreçlerinde motive edici destek çalışmalarından yeteri kadar yararlanamadıkları tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak, Wong ve Chik (2016), müzik öğretmenlerinin kaynaştırma sınıflarındaki özel gereksinimli öğrencilerle ilişkileri, tecrübeleri ve sorunları üzerine yaptıkları araştırmada, müzik öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin müzikal ihtiyaçlarına ve gelişim süreçlerini nasıl destekleyeceklerine ilişkin deneyim sahibi olmadıkları ve motivasyon düşüklüğü yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Turan (2006), ise araştırmasında öğretmenlerin müzik dersine yönelik yeterliliklerinin düşük olduğu sonucuna ulaşan bulgular ortaya koymuştur. Araştırmanın bulguları Wong ve Chik (2016), Turan (2006)'nın savlarıyla örtüşür niteliktedir. Ancak sonuçlar

hedeflenen çalışma grubunun uzmanlığı ve hedeflenen çalışma alanı bağlamında farklılık gösterdiği düşünülmektedir.

ÖEPMTS sonrası mesleki potansiyelleri ve düşünceleri ortaya konulan katılımcı dönütlerinden elde edilen bulgulara göre;

- ÖEÖ'nin büyük oranda derslerinde müzik elementlerinden yararlanmak istedikleri fakat ÖE'de müzik elementlerini ve MTU'ı derslerinde nasıl kullanabilecekleri üzerine bilgileri olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖEÖ'nin müziğin ÖE'de farklı amaçlar için kullanılabilir olduğunu, müziğin bireylerin sosyal ve iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilir olduğunu ve müziğin farklı gelişim alanlarına yönelik kullanılabilir olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖEÖ'nin ÖE müfredatına göre sınıflarında gelişim alanlarına yönelik kazanımlar, BEP üzerinde çalışmalar ve farklı pedagojik amaçlara yönelik yapılan kazanım uygulamaları gerçekleştirirken öğrenci potansiyellerini analiz edebildikleri ve onların hazır bulunuşluk düzeylerine göre müziği bir uyaran ya da pekiştirici olarak kullanabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖEPMTS sonrasında katılımcıların öğrenci ile müzikal bağın nasıl kurulup gelişimsel ve değişimsel sürecin müzikle nasıl işleneceğini deneyimledikleri sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖEÖ'nin müzik dışı kazanımlara yönelik şarkı, müzik ve ritmik uygulamalarını geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanabileceklerinin farkına vardıkları sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖE süreçlerinde müzik terapinin entegresine ilişkin ÖEÖ tarafından pozitif bir tutum geliştirildiği sonucuna ulaşılmıştır.
- PMT unsuru olan ÖEMT çalışmalarının ÖE'e gereksinim duyan farklı öğrenen bireylerin eğitiminde alan ÖEÖ'yi inisiyatifinde kullanabilirliğinin mümkün olduğu görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- MT'in ÖE'in her seviyesinde kullanılabilir olduğu görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- MTU'ın öğretmen tarafından birey üzerindeki gelişimsel alanlara yönelik geliştirici/eğitici bir amaç doğrultusunda kullanımının mümkün olduğu görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.

- MTU'ın iletişim eğitiminde ve sosyalleşme çalışmalarında işlevsel bulunduğu görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- MTU'ın olumlu istendik davranış geliştirilmesine yardımcı olacağı görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- MT'in E'i destekleyici terapi yöntemlerinden biri olarak kullanılabirliği görüşünün benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- E'nin müzikal ilgiyi ve beğeniye analiz edebildikleri ve öğrencinin hazırbulunuşluk düzeylerine göre müziği bir uyaran ya da pekiştirici olarak kullanabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.
- ÖEPMTS'i sayesinde E'nin müziğin E'de gelişimsel ve değişimsel alanlarda terapötik etkisini deneyimledikleri ve bu alan üzerine bir bilgi birikimine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
- E'nin büyük bir bölümünün müzik içeren uygulamaların hangi kazanım alanlarına yönelik etkili olabileceğini ve birey için geliştirdikleri hedef/kazanımlarda MTU'a yer vermedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
- Katılımcı E'nin müziğin terapötik etkisinin özel eğitim süreçlerine pozitif katkılarını fark ettikleri fakat sürece dair temel bir eğitim almak konusunda istekli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

neriler

- Araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında alan ğretmenlerinin ğrencilerinin müzikal potansiyellerini tanımlayabildikleri, onların beğenilerinin farkında oldukları ve müzik temelli iletişim kurabilecek düzeyde temel birikime sahip oldukları, fakat sahip olduğu müzikal algı potansiyelinin zaman içerisinde doğru şekilde ynlenmediği ve bu algının tekrardan doğru şekilde kazandırılmasının gerekliliği yargısına ulaşılmıştır. Bu yargı neticesinde alana yönelik aşağıda yer alan öneriler şu şekilde sıralanabilir.
- E'de müzik eğitiminin ve müzik dışı amaçlar için müzik temelli uygulamaların ortak ve farklarının ortaya konulup, müzik terapi temelinde kullanımlarına dair araştırmaların yapılması;
- E alanda çalışan eğitimci ve uygulayıcılara yönelik müzik elementlerinin BEP hazırlama süreçlerine dair hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi;

- Pedagojik müzik terapi unsuru olan özel eğitimde müzik terapi teknik, yaklaşım ve uygulamalarının müfredatın işleniş şemasına göre sınıflandırılarak eğitimde kullanımına dair araştırmaların yapılması önerilebilir.
- Bu araştırmada ulaşılan bulgura yönelik alanyazın araştırmalarına ulaşılamamış olup; betimlenen sonuçların, ÖE alanında çalışan ÖEÖ'nin PMT yaklaşımının ÖEMT modeline dair bilgi ve birikime sahip olmalarına yönelik önem arz ettiği düşünülmektedir. Buna ek olarak araştırmada ulaşılan sonuçlarının, ÖEÖ'nin PMT unsurlarını ÖE süreçlerine dahil edebilmesi ve bu süreçte öğretmen rolünün belirlenmesi adına yapılacak ileri araştırmalara önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Special Education Teachers' Perspectives
on the Use of Pedagogical Music Therapy
Techniques for Students with Special Needs**

*

Burak Sağırkaya
Ministry of National Education

This study aims to introduce pedagogical music therapy techniques to special education teachers through music therapy based seminar. Also aim to help them experience the effects of pedagogical music therapy applications on the education and development of children with special needs and to investigate special education teachers professional development process. This quantitative research study based on a Interpretive Paradigm. The research process, findings, and results are presented through a case description model. Data collection instruments for this study were interview forms, seminar program and reflection meeting.

Seminar on pedagogical music therapy in special education was organized for special education teachers working in special education. Seminar based on literature and expert reviews. Seminar consists of two parts. First part (didactic): Aimed to give knowledge about music therapy and music therapy in education (Pedagogical music therapy) on different aspects to special education teachers. Second part (practice): Aimed to give practice a about basic knowledge of pedagogical music therapy techniques to special education teachers. During seminar three Pedagogical music therapy models were adopted in the way that teachers can understand more easily. Those are Orff music therapy, Nordoff-Robbins music therapy and Creative music therapy models. The resulting data were used to determine the perspectives of special education teachers on the use of music therapy in special education. Seminar on pedagogical music therapy in special education played a vital role in contacting the special education teachers who need to their states of musical perception, musical competence, and their uses of music-based practices in class. In the light of the teacher competencies, the researcher reached the implementation, evaluation, analysis, and reflection data on pedagogical music therapy

techniques in special education by special education teacher. The seminar program was revised throughout the process to address participant teachers' needs.

Before starting the research, the following three question were asked. What problems do special education teachers face during music based practices? Can special education teachers benefit from pedagogical music therapy applications in special education?How much special education teachers believe in the power of the music therapy and music based applications?

The aim of the research was to contribute to the professional development of special education teachers by recognizing pedagogical music therapy approaches used in education. To ensure that children with special needs experience the therapeutic effect of music therapy for their education / development processes. In this study, data were collected n=50 special education teachers who are attended the seminar for due diligence. Findings are conveyed with an interpretive paradigm-based situation description model as a Method of the research.In this study data collection tools consist of a questionnaire and questionnaire form consisting of 27 triple Likert type questions.These questions were directed to the pedagogical music therapy seminar participants from field of the special education.

Research findings regarding the application competencies of special education teachers for the development areas of music on the individual in special education reached. Findings regarding the determination of special education teachers' thoughts on music therapy were obtained. Findings regarding the determination of the perspectives and knowledge of special education teachers towards music-based applications reached. Findings regarding the opinions of special education teachers towards pedagogical music therapy seminars in special education reached.

As research conclusions with this study, special education teachers working in the field of special education; It was concluded that the pedagogical Music Therapy approach, knowledge and experience of the music therapy model in special education are important for the field and that seminars are necessary for the service to be done in this field.

Researching the use of music lessons given in special education undergraduate departments for music therapy in special education and organized trainings, seminars, courses for special education teachers can be presented as recommendation of this study.

At the end of the seminar, conclusions about the teachers' perspectives on the program were reached. Those conclusions are; seminar contributed how the pedagogic music therapy outcomes of the teachers developed music-based practices and also teachers practiced the implementation of the areas other than music with music practices.

During the seminar, special education teacher were seen to observe the therapeutic effect of music in special education on pedagogical goals other than music, at a developmental level. The process showed that this research contributed significantly to the special education teacher professional development and special education teacher could develop music-based implementation for special education students, directed at developmental areas other than music; and it is possible for special education teacher to use pedagogical music therapy for pedagogical goals in special education. However, the inter-disciplinary and multi-disciplinary boundaries within which special education teacher might use the pedagogical music therapy elements that necessitate basic knowledge of music remain an implication for future studies.

Kaynakça / References

- Accordino, R., Comer, R. ve Heller B.W. (2006). A critical review of music therapy with autistic individuals. *Music and Research*, 1, 101-115.
- Alaner, A. B. (2002). Yaratıcı (creative) müzik terapisi yöntemleri ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi'ndeki uygulama. 21. yy. *Başında Türkiye'de Müzik Sempozyumu*, SCA Müzik Vakfı-Gazi Üniversitesi, Ankara, 235-245.
- Alvin, J. (1998). *Music for the handicapped children*. (2. Baskı). London: Oxford University Press.
- Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2008). Öğretmen nitelikleri: İlköğretim programlarının beklentileri ve eğitim fakültelerinin kazandırdıkları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 2(1), 38-63.

- Atterbury, B. V. (1983). A comparison of rhythm pattern perception and performance in normal and learning-disabled readers, age seven and eight. *Journal of Research in Music Education*, 31, 259-270.
- Bilen, S. Özevir, B. ve Canakay, E. (2009). *Orff destekli etkinliklerle müzik eğitimi*. Ankara: Müzik Eğitim Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. Çakmak, E.B. Akgün, Ö. E. Karadeniz, Ş. Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 18. Basım, Pegem akademik yayınları, Ankara
- Çoban, A. (2005). *Müzik terapi*. (1. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dedeoğlu, S. Durali, S. ve Kış, A. (2006). Özel eğitim bölümü zihinsel engelliler öğretmenliği ana bilim dalı 3., 4. sınıf öğrenci ve mezunlarının kendi bölüm programları, öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri ile ilgili düşünce ve görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1, 44-55.
- Degryse, M. (2010). Creating a safe place in the midst of aggression: Music therapy in childpsychiatry. *Approaches: Music Therapy& Special Music Education*, 2(2), 48-54.
- Eren, B. (2014). Use of music in special education and application examples from Turkey. *Procedia-social and behavioral sciences*, 116, 2593-2597.
- Eyüpoğlu, G. (2019). *Özel eğitim kurumlarında görev yapan müzik öğretmenlerinin bu kurumlardaki müzik eğitimine ve öğrencilere yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Frick, J. W. (1999). *A qualitative study of music and communication in a musically rich early childhood special education classroom*. Unpublished Doctoral Dissertation, George Mason University, Virginia.
- Grant, R. E. And Lecroy, S. (1986). Effects of sensory mode input on the performance of rhythmic perception tasks by mentally retarded subjects. *Journal of Music Therapy*, 23(1), 2-9.
- Güven, Y. (2003). *Özel eğitime giriş, farklı gelişen çocuklar*. A. Kulaksızoğlu, (Ed.), İstanbul: Epilson Yayınları.
- Harris, T. P. (1991). *The development teaching strategies for the multiple-handicapped music classroom*. Doctoral Dissertation, Kentucky: University of Louisville, School of Music, Louisville.
- Kara, S. (2019). *Özel eğitim öğretmenlerinin özel eğitim süreçlerinde müzik eğitimi entegrasyonuna ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (17. Basım), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kınalı, G. (2003). *Zihin engellilerde beden-resim-müzik eğitimi, farklı gelişen çocuklar*. A. Kulaksızoğlu (Ed.), İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Li, M. (2016). *The effectiveness of music therapy for children with autism spectrum disorder: A meta-analysis*. USA: Arizona State University.
- McFerran, K. S., Thompson, G., ve Bolger, L. (2016). The impact of fostering relationships through music with in a special school classroom for students with autism spectrum disorder: an action research study. *Educational Action Research*, 24(2), 241-259.
- MEB, (2014). *Çocuk gelişimi ve eğitimi, özel eğitimde müzik etkinlikleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MEB, (2020). *Özel eğitim uygulama okulu müzik dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Nordoff, P., Robbins, C. (1977). *Creative music therapy: Individualized treatment for the handicapped child*. John Day Co: First Printing Ed. Michigan Üniversitesi, ABD.
- Nordoff, P., Robbins, C. (1983). *Music therapy in special education*. (2nd Edition), By Paperback, USA: Barcelona Publishers.
- Nordoff, P., Robbins, C. (2004). *Therapy in music for handicapped children*. USA: Barcelona Publishers.
- Orff, G. (1980). *Orff music therapy active furthering of the development of the child*. Tel-Aviv: Mnb. Music Publishing.
- Oldfield, A., Adams, M., & Bunce, L. (2003). An investigation into short-term music therapy with mothers and young children. *British Journal of Music Therapy*, 17(1), 26-45.
- Öner, A.K. (2014). *Açık anlatım yönteminin hafif düzeyde öğrenme güçlüğüne sahip öğrencilerin müzik dersindeki ritmik beceri eğitimine etkisinin analizi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Eğitimi Bilim Dalı, Konya.
- Özbey, Ç. (2009). *Özel çocuklar ve terapi yöntemleri*. (1. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Öztürk, L. (2019). *Müzik terapi terimler sözlüğü* Ankara: Hipokrat Kitap Evi Yayınları.

- Pektaş, S., ve Yurga, C. (2016). Özel eğitimde oyun ve müzik etkinlikleri. *Turkish Journal of Arts and Social Sciences*, 2(2), 33-38.
- Perry, T. M. (1995). *Music lessons for children with special needs*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Plahl, C. (2007). *Micro analysis of preverbal communication in music therapy*. London: Jessica Kingsley Press.
- Procter, S. (2018, 15 Nisan). "Nordoff-Robbins müzik terapi eğitimi" (Dr. Simon Procter ile Yüz Yüze Görüşme). Lviv, Ukrayna.
- Rodriguez, D. (2017). *Music integration therapy: An instructional tool for students with special needs*. Doktora Tezi, Capella University, Minnesota.
- Rynkiewicz, A. (2005). Zastosowanie muzykoterapii u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. (TR:Otizm spektrum bozukluğunda müzik terapinin kullanımı), *Centrum Diagnozy, Warszawa: Terapii i Edukacji*, 3(1), 11-26.
- Sağırkaya, B. (2020). *Özel eğitim öğretmenlerinin pedagojik müzik terapi tekniklerini uygulama durumları*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Stanley, L. (2020, 7 Ekim). "Müzik Terapinin Pedagojik Yönün, Music Therapy's Pedagogical Aspects" (Webinar), Yeni Zelanda.
- Sze, S. and Yu, S. (2004). Effects of music therapy on children with disabilities. *Proceedings of the 8th International Conference on Music Perception&Cognition ICMPC8, USA: Evanston, 341-343*.
- Taşlayan, S. M. (2012). Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adayları görüşlerine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 213-298.
- Thompson, K. R. (1999). Challenges of inclusion for the general music teacher. *General Music Today*, 12(7), 7-9.
- Toth-Bakos, A. (2016). Music education and music therapy. *10th International Technology, Education and Development Conference, Valencia, Spain*. P.: 1643-1652.
- Turan, D. (2006). *Özel eğitimde müzikten yararlanmada karşılaşılan sorunlarla ilgili öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Voight, M. (2013). Orff music therapy: History, principles and further development. *Approaches: Music therapy and special music education. Special Issue: 5(2)*, 97-105.

- West, C. (2011). *Action research as a professional development activity*. Arts Education Policy Review, 112(2), 89-94.
- Wong, M. W. Y. ve Chik, M. P. Y. (2016). Teaching students with special educational needs in inclusive music classrooms: experiences of music teachers in Hong Kong primary schools. *National Music Education Research*, 18(2), 195-207.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Youngshin, K. (2004). The early beginnings of Nordoff-Robbins music therapy. Pubmed, *J Music Ther*, 41(4), 321-339.PMID: 15762836

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sağırkaya, B. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilere uygulanan pedagojik müzik terapi tekniklerine yönelik bakış açıları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 308-347. DOI: 10.26466/opus.912702.

Evli Çiftlerde Bağlanma Stillерinin ve Ontolojik İyi Oluşun Cinsel Doyum Üzerine Etkisi

DOI: 10.26466/opus.851659

*

H. Kübra Yılmaztürk Yıldırım*

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İİSF Psikoloji Bölümü, Samsun/Türkiye

E-Posta: hkubra.yildirim@samsun.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3519-4867](https://orcid.org/0000-0002-3519-4867)

Öz

Bu araştırmada evli çiftlerin bağlanma stilleri ile ontolojik iyi oluş düzeylerinin cinsel doyum üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, bağlanma stillerinin cinsel doyum üzerindeki etkisi araştırılırken, aynı zamanda bireyin yaşam projesinin yani ontolojik iyi oluşunun (OİO), geçmiş, şimdi ve gelecek tasavvurlarının cinsel doyum üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Sonuç itibarıyla çiftlerin bağlanma stillerinin cinsel doyum üzerindeki etkisi ve ardından sürece yaşam projesi ölçeği (YPÖ-OWBS) katıldıktan sonra, cinsel doyumda açıklanan varyansa istatistiksel olarak anlamlı katkısı olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, 2017-2018 yılı içerisinde çeşitli illerde (İstanbul, Ankara, Samsun, Bursa, İzmir, Eskişehir, Elazığ, Ordu, Düzce, Kocaeli, Sakarya) bulunan evli çiftler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlenen illerde yaşayan ve random olarak seçilen evli çiftlere, ölçeklerin kapalı zarf içerisinde verilerek, gönüllülük esasına dayalı şekilde uygulanmasıyla oluşturulmuştur. Örneklem 23-63 yaş arası 215 çiftten (215 kadın, 215 erkek N=430) oluşmaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II (Yiye II), Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeği (kadın/erkek) ve Yaşam Projesi Ölçeği (YPÖ) kullanılmıştır. Bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Kurulan modelin sonucuna göre; evli çiftlerin bağlanma stillerinin üzerine, ontolojik iyi oluş düzeylerinin cinsel doyumda artışa etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin bağlanma stilleri, ontolojik iyi oluş, yaşam projesi, cinsel doyum, öyküsel perspektif.

In Married Couples Attachment Styles' and Ontological Well-being's Effect on Sexual Satisfaction

*

Abstract

In this study, married couples' attachment styles' and ontological wellbeing's effect on sexual satisfaction levels is investigated. In the study, while attachment styles' effect on sexual satisfaction is investigated, at the same time, it is aimed to reveal the effect of individual's life project i.e. ontological well-being and his concept of past, present and future on sexual satisfaction. In consequence, couples' attachment styles' effect on sexual satisfaction and then after the ontological wellbeing questionnaire has entered into the process, whether it has a statistically meaningful contribution to the variance on sexual satisfaction is investigated. The universe of the study consists of married couples in different provinces in 2017-2020. The sample of the study was created by applying the scales in a sealed envelope to married couples who were randomly selected and accepted to participate in the study. The sample consists of 215 couples (215 females, 215 males N = 430) between the ages of 21-63. In the study, Personal Information Form, Experiences in Close Relationships II Questionnaire (ECR-R), Golombok Rust Inventory of Sexual Satisfaction (female/male) and Ontological Wellbeing Scale (OWBS) are used. According to the result of the established model; On the attachment styles of married couples, it was observed that ontological well-being levels had an effect on the increase in sexual satisfaction.

Keywords: *Adult attachment style, ontological well-being, life project, sexual satisfaction, narrative perspective.*

Giriş

İnsanın ilişki isteği, fiziksel boyutun ötesinde anlamlar barındırmaktadır. Bu istek duygusal boyutta ise bağlanma olarak isimlendirilir (Bilgin, 2001, s.205). Bir çocuğun ayrılma ve kaybetme ile karşılaştığı yer ilk bakım verenin şahsında meydana gelir. Bu ayrılığa ve kaybetme durumuna verilen tepkinin anlamı, onu bu figüre bağlayan ilişkinin anlamında gizlidir (Bowlby, 2012, s.233). Bowlby, bağlanmanın kendine özgü bir ilerlemesinin olduğu, yalnızca üreme ve beslenme sistemlerinden hareket alan bir yapı olmadığı görüşünü ortaya atmıştır. Bağlanma, evrimsel olarak bebeğin büyüyüp gelişmesine engel olan durumlardan koruyacak bir bağlanma figürü ile ilişki kurma davranışı olarak tanımlar (Bretherton,1992).

Yenidoğan ve ona bakım veren arasındaki bağ sadece sevgi bağı değildir, bununla birlikte bilişsel, duyuşsal, sosyal ve daha başka birçok alanda bebeğin gelişimine katkıda bulunacak ve onu hayatı boyunca yakın ilişkilerinde de takip edecek bir yapı olduğu söylenebilir (Sümer, 2002). Bahsi geçen ilişkinin bütününde, bakım veren ve ebeveyn arasında tekrarlandıkça bir örüntü haline gelmektedir. Tekrarlayan güvenli deneyimlerin neticesinde çocuk kendi oluşuna dair kabulü ve birikimleri ile birlikte bağlandığı kişilerle bağlanma biçimlerini ve bağlanma tecrübelerini de kapsayan bir 'içsel çalışan model' geliştirir. Kişiyе özgü ve kişinin hem kendilik hem de öteki tasarımını içine alan bu modeller, yaşamın ilk dönemlerinde gelişmeye başlayarak sonrasında da daimi olarak gelişmeye ve değişmeye devam eder (Diehl, Elnick, Bourbeau ve Labouvie-Vief, 1998).

Bağlanma ve cinsellik kavramlarının her ne kadar kendine ait aktive alanı, yönelindikleri nesnenin farklılığı ve gelişim süreçleri farklı evrelerde meydana gelse de bu iki kavram birbirinden bağımsız değildir (Bowlby, 1969/1982). Shaver ve Miculincer'a göre yetişkin bağlanma sistemleri arasındaki bireysel farklılıklar da erken yaşlardan itibaren sistemli olarak maruz kalınan ve içsel olarak biriktirilen bu süreçten etkilenerek gelişmektedir. Diğer ilişkilere nispeten bağlanma ilişkilerinin ayırt edici yanı, özellikle geçmişe gönderme yapar biçimde bebeğin annesinden ayrıldığında hissettiğine benzer olarak, bağlanılan kişinin diğer kişide güven ve ait olma duygusu meydana getirmesi, yokluğunda ise yalnızlık

ve tedirginlik yaşatmasıdır (Şahin ve Yaka, 2010). Araştırmalar ve çalışmalar sonucu gelinen nokta itibarıyla denilebilir ki; güvenli bağlanma ilişkilerin daha sorunsuz yapılandırıldığını ifade ederken, güvensiz bağlanma bağlanmaya ilişkin kaygı ve kaçınma olmak üzere birbirinden bağımsız iki boyutta farklılaşma göstermiştir (Sümer, 2006b; Sümer 2009).

Güvenli bireyler romantik ilişkilerinde de genel anlamda daha mutlu, kendine güvenli ve partnerin hatalarına karşı daha anlayışlı ve destekleyici bir tutum sergilemektedirler. Araştırmalar aynı zamanda kaygılı bağlanan bireylerin, erken dönem yaşantılarına ve aile içi ilişkilere dair, "hem yakın ve ihtiyaçları karşılayıcı hem de uzak ve kestirilemez tarafları olan" tanımlamasının yapıldığını göstermektedir. Bu yetişkinlerin, partnerlerini fazla yüceltikleri, idealize ettikleri, ulaşılması güç bir yere koydukları, terk edilme endişesi duydukları, cinsel çekim takıntılı oldukları, kıskanç ve duygusal açıdan inişli ve çıkışlı bir tavır sergiledikleri gözlenmiştir. Kaçınanlar ise ilişkiden ve ilişkideki yakınlıktan kaçınmakta, ilişkiye dair beklentilerini düşük tutmakta bununla birlikte talepleri karşılamaktansa, ilişkiye uzak durmakta ve partnerlerine soğuk davranmaktadırlar (Hazan ve Shaver, 1987).

İlgi alanyazın incelendiğinde çalışmanın değişkenlerinden olan ontolojik iyi oluş (İO) kavramının temelleri, iyi oluş temelinde Aristoteles'e kadar dayandığı gözlenmektedir. Aristoteles, insan davranışının hem motivasyonunda hem de ulaşılan en üst noktasında iyi oluş (hedonizm) olduğunu belirtmiştir. Felsefi ve psikolojik alanyazın, hayatın bütün olarak algılanabilmesinin, ancak bütün zaman perspektifinden kavramsallaştırılmasıyla mümkün olduğunu belirtmektedir. Tam da bu noktadan hareketle öznel iyi oluş (ÖİO) yaklaşımına gelen en önemli eleştirilerden biri, bu alanyazınsal arka plana rağmen, mutluluğu bütün zaman temelinde ele alan bir kavramsallaştırmanın yapılmamış olmasıdır. Bu ihtiyaçtan hareketle kişinin 3 zaman temelli yaşam öyküsünü bir bütün olarak gören ve belleğin çalışma prensibini de hesaba katan tanımlamalar oluşmaya başlamıştır. Geçmiş yaşam olaylarını hatırlamadaki seçicilik yaşam hikâyesinin ve bellek içeriğinin zaman içerisinde değişimine işaret etmektedir. Bu ana unsurlardan hareketle, klasik ÖİO'un durağan kişilik ve dış dünyadan bağımsız, genetik duygulanım eğilimli yaklaşımlarından farklı olarak, öyküsel perspektifte dinamik ve

değişebilen bir ÖİO teorisinden bahsetmek mümkündür (Şimşek ve Kocayörük, 2013).

Şimşek'e göre (2009) insan hayatı geçmiş ve geleceğin arasında yapılandırılmış ve hikâye formunda oluşturulmuştur. Buradan hareketle birey geçmişe dair hissiyatı ve geleceğe bakışı ile kendi yaşam öyküsünü oluşturmaktadır. Ontolojik iyi oluş (OİO) kavramı öyküsel paradigma ekseninde böylece yer bulmuştur. Geçmiş ve gelecek değerlendirmeleri kişinin bugünkü iyi oluş halini belirlemektedir (Şimşek, 2009). Sonuç olarak ontolojik iyi oluş, kişinin kendi yaşamına amaçlılık çerçevesi içerisinde öyküsel olarak geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman bileşenlerini içerecek geçici bir açıyla yarattığı ve sürdürdüğü bir yaşam projesine değinmektedir (Kocayörük ve ark., 2018)

Sevgi, yakınlık, cinsellik ziyadesiyle karmaşık konulardır. Evlilik ya da ilişki gibi bağlılığın temel olduğu ilişkilerde ise cinsellik daha şiddetli ve temel bir konu haline gelir. Tam da bu bağlamda kişilerin cinselliklerine dair atıfları aslında bir sürecin göstergesi gibi ele alınabilir. Çünkü cinsellik yakınlığın ve birlikteliğin en zirve noktası gibidir ve bu yakınlığı asla sadece cinsel birliktelik oluşturmaz. Cinsel doyuma bakıldığında burada kişi veya kişilerin bütün yakınlık, ilgi, bakım alma ve bakım verme serencamı ve bütün bu olup bitenin, kişi özelindeki anlamı ve hikâyesi bulunabilecektir.

Bireyin cinsiyeti ve yaşı, cinsellikle ilgili tecrübesi, toplumsal ilişkileri, kültürel etkenler, sosyal koşullar, cinsel doyumla ilgili olarak bireysel farklılıklara neden olmaktadır. Cinsel doyum kişilerin cinsel yaşantıları hakkında olumlu ya da olumsuz olarak öznel değerlendirmelerini içermekle birlikte ilişki memnuniyeti, benlik değeri gibi değişkenler ile bağlantılı olup kişilerin evliliğindeki doyumun ve memnuniyetin en güçlü belirleyicilerinden biridir (Stephenson ve Meston, 2011).

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde Larson (1988) evlilik doyumun en iyi tek yordayıcısının çiftlerin cinsel yaşamlarının kalitesi olduğunu belirtmektedir (Akt., Jones ve Nelson, 1997). Youn (2009)'a göre evlilikte cinsellik bakımından eşlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına karşılık verip vermemeleri ile birlikte, bu ihtiyaçlarına nasıl karşılık verdikleri de bireylerin cinsel yaşamında önemli rol oynamaktadır. Trudel (2002) ise nedensellik anlamında evlilik işleyişi ve cinsel yaşam arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında cinsel tutumlar ve evlilik işleyişi arasında anlamlı ilişkiler

bulmuştur (Trudel, 2002). Bu araştırmalar çerçevesinde, eşlerin cinsel yaşamlarında tatmin yaşama düzeylerinin evlilik yaşamlarında ve doyumlarında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla eşlerin cinsel yaşamlarındaki kalitenin artırılması ve doyumun yükselmesine dair yapılacak çalışmalar ve bireylerin sahip olacakları tatmin edici bir cinsel yaşam, eşlerin aynı zamanda evliliklerinden alacakları doyumunu da arttıracaktır.

Larson ve ark. (1998) evliliğin ilk yılında evlilik öncesi iletişimin, ilişki stabilitesinin ve benlik saygısının cinsel tatmin üzerindeki etkilerini anlamak için uzun süreli bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışma, kadınların benlik saygısı, açık iletişimi ve ilişki stabilitesinin, erkeğin cinsel tatmininin en iyi yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların cinsel tatminini en iyi şekilde yordayan ise kendi öz saygıları, kendi açık iletişimleri ve eşlerinin empatik iletişimi olarak bulunmuştur. Bu araştırma sonucundan da anlaşılacağı üzere taraflar aynı evlilik ilişkisine dair farklı beklentiler ve bakış açılarına sahip olma eğilimindedirler. Dolayısıyla kadınlar ve kocaları birbirlerinin algılarını, davranışlarını ve tatminlerini etkilemektedir. Bundan dolayı bir evlilik içerisinde cinsel tatminin doğasını tam olarak anlayabilmek için iki tarafı da anlamak ciddi önem taşımaktadır (Koçak, 2009).

Özetle bu çalışmanın yönelimi belirlenirken, bağlanma stillerinin cinsel doyum üzerindeki etkisinin araştırılmasında, bireyin yaşam projesinin yani ontolojik iyi oluşunun (OİO), geçmiş, şimdi ve gelecek tasavvurlarının evlilik doyumunun en önemli belirleyicilerinden olan cinsel doyum üzerinde etkili olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda, bağlanma stillerinin cinsel doyum üzerindeki etkisi bilinmektedir ancak analiz sürecine OİO değişkeninin girmesi ile yeni nedensellik sonuçları elde edilmiştir. Bu inceleme çift veri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durum bulguların çift ilişkisinin karşılıklılık üzerinden yorumlanmasını da sağlamaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Evlilik kişinin yaşamının tüm alanlarını etkileyen bir öneme sahiptir. Ruh ve beden sağlığını etkilediğine dair alanyazında çok sayıda araştırma bulunmaktadır. (Scheidler, 2008; Williams, 2003, Coyne ve ark. 2001,

McCarthy 1997). Araştırma bulgularına göre mutluluğu ve yaşam doyumunu etkileyen en önemli faktörün yakınlarımızla ve en başta da eşlerimizle kurduğumuz güçlü, yakın ve tatmin edici bağların oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yetişkinlikte kurulan yakın ilişkilerin temelleri incelendiğinde ise, yaşamın erken dönemlerinde ebeveynlerle kurulan yakın ilişkilerin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. (Banse, 2004; Feeney ve Hohaus, 2001; Feeney, 1999). İyi ve mutlu edici yaşamın sırrı mutlu ilişkilerde görünmektedir (Waldvinger, 2015). Evliliğin temel amacı ortak bir yaşamın paylaşılması, aşk ya da sevgi şeklinde tanımlanan bağın olmasıyla birlikte, cinsel doyumun elde edilmesidir (McCarthy, 1997). Dolayısıyla tatmin edici bir cinsel doyum, mutlu bir evliliğin temel göstergelerinden biri durumuna gelmektedir. Cinselliğin tatmin edici düzeyde yaşanıyor olması bir evlilik için hem yakın ilişkinin göstergesi hem de mutlu birlikteliğin besleyicisidir. Dolayısıyla iyi bir evliliğin temellerini ebeveynlerle kurulan ilk bağlanma ilişkileri belirlerken, evlilikte yaşanan tatmin edici cinsellik de evlilik doyumunun temel göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağlanma stilleri bütün etkililiği ile birlikte değişime de dirençli yapılarıdır. Bu bağlamda araştırma çerçevesinde, cinsel doyum puanlarını arttırıcı başka bir değişken olan ontolojik iyi oluş kavramı sürece dâhil edilmek üzere ele alınmıştır. Ontolojik iyi oluş giriş bölümünde de ele alındığı üzere, kişinin bir proje olarak yaşamında geçmişi, şimdiki ve geleceği nasıl değerlendirdiğini keşfetmek için ortaya atılmış bir kavramdır (Şimşek, 2009). Bağlanma stilleri ile cinsel doyum ilişkisi daha önceki birçok çalışmada bulgulanmıştır. Bu bağlamda kişilerin yaşam öykülerini sembolize eden biçimlerinin, yani yaşam projelerinin bu iki değişkenle yakın ilişkide olacağı öngörülmüştür. Bu öngörüden hareketle araştırmanın modeli “bağlanma stillerinin ve ontolojik iyi oluşun cinsel doyuma etkisi” ni ölçmek üzere kurgulanmıştır.

Yetişkin bağlanma stillerinin geçmişten getirilerek şimdiki ve geleceği şekillendiren yapılar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ontolojik iyi oluşun bağlanma stilleri üzerinden cinsel doyum arttırıcı rolünün araştırma neticesinde ortaya koyulacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle araştırmanın, psikoterapi alanında yeni ve bağlanma stilleri gibi görece dirençli yapılarla çalışmada kolaylaştırıcı modeller sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Örneklem

Çalışmanın örneklemini, araştırmaya katılmaya gönüllü çiftlerden oluşmaktadır. Uygulama sırasında çiftlerden ölçme araçlarında yer alan soruları cevaplamaları istenmiş ve istatistiksel analiz, elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır. Araştırmacı uygulamayı şahsen yapmıştır. Çiftlerden birlikte fakat birbirlerinin cevaplarını görmeyecek şekilde oturmaları istenmiştir. Doğru ve güvenilir bilgi alınabilmesi amacıyla ve çift puanları analiz edileceğinden kapalı zarf usulü kullanılmıştır. Kişilerden kimlik bilgileri kesinlikle istenmemiştir. Çiftlere bu çalışmanın amacı anlatılarak, elde edilecek verilerin tamamen gizli kalacağı ve çalışma dışında herhangi bir şekilde kullanılmayacağı bu nedenle doğru bilgi vermelerinin önemli olduğu açıklanmıştır. Örneklem 215 çift ile sınırlandırılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde; evrenin özelliği, evrendeki elemanların dağılımı, temsil yeterliliği, maliyet, zaman, araştırmanın özelliği ve veri analizi gereklilikleri dikkate alınmıştır (Karasar, 2016). 21 – 63 yaş arasındaki ulaşılabilirlik ve gönüllülük ölçütlerini karşılayan çiftlerden seçilen grup, normal popülasyondan rastgele olarak belirlenmiştir. Araştırma mevcut durumu tespit etmeyi hedeflediği için, betimsel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bilgi Formu: Literatüre dayanılarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan çiftlerin demografik ve genel sağlık durumları ile ilgili bilgilerin alınması amaçlanmıştır. Form katılımcı bilgilerin alınabilmesine dair 10 soru içermektedir.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II (YİYE II): Fraley ve Shaver (2000), Brennan, Clark ve Shaverin geliştirmiş olduğu YİYE'nin madde tepki kuramını kullanarak yeni analiz sonucunda Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II'yi (YİYE II) geliştirmişlerdir. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nin (YİYE II) Türkçeye uyarlama çalışmaları Selçuk, Günaydın, Sümer ve Uysal (2005) tarafından yapılmıştır.

Yaşam Projesi Ölçeği (YPÖ): Şimşek (2009) tarafından, bu perspektife uygun olarak geliştirilen Yaşam Projesi Ölçeği, pozitif ve negatif ruh sağlığı alanlarında anlamlı sonuçlar vermiş, iç motivasyon ve psikolojik iyi oluş kavramlarıyla ilişkili bulunmuştur (Şimşek, 2009). “Geçmiş”, “Şimdi” ve “Gelecek” şeklinde gruplanan ölçek toplam 24 soru maddesi içerir. Ölçeğin “nothingness” (hiçlik), “activation” (aktivite), “regret” (pişmanlık) ve “hope” (umut) olmak üzere dört alt boyutu vardır.

Golombok- Rust Cinsel Doyum Ölçeği (GRCDÖ - Kadın / Erkek Formu): Rust ve Golombok (1986) tarafından cinsel ilişkinin niteliği ve cinsel işlev bozukluklarını incelemeye yönelik geliştirilen ölçüm aracı düzenli bir eşi olan heteroseksüel birey ya da çiftlere uygulanmaktadır. Golombok Rust Cinsel Doyum Ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışmaları Tugrul, Öztan ve Kabakçı (1993) tarafından yapılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışma örneklemini çerçevesinde bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Araştırmanın verileri, Kişisel Bilgi Formu, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri II, Yaşam Projesi Ölçeği, Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeğinden (kadın/erkek soru formu) alınan bilgilerle sınırlıdır. Araştırma verileri; Türkiye'nin çeşitli kentlerinde yaşayan (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Elazığ, Samsun, Ordu, Düzce, Kocaeli), tesadüfi olarak belirlenen, katılmaya gönüllü evli çiftlerin doğru cevap verdikleri varsayılarak elde edilmiştir. Araştırma verileri kapalı zarf içinde şahsen uygulanarak elde edilmiş olması ile sınırlıdır. Ayrıca veriler 21 - 63 yaş arası evli çiftlerin cevapları ile sınırlandırılmıştır. Araştırma bulguları 215 çiftten alınan cevaplarla sınırlıdır.

İşlem

Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenebilmesi için betimsel istatistik sonuçlarına ve cinsiyete göre gruplar arası farklılık olup olmadığını belirlemek için ki-kare testi sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, öncelikli olarak bağlanma stilleri, ontolojik iyi oluş

ve cinsel doyum arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerin cinsel doyumda açıklanan varyansa istatistiksel olarak anlamlı katkısı olup olmadığını, katkısı varsa yordama düzeyini belirleyebilmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin analizi sırasında SPSS 25.0 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Tanımlayıcı ve Betimleyici Analizleri

Tablo 1’de 215 çifte ait demografik özellikler ve anlamlılık testi yer almaktadır. Yaşları 21 ile 63 arasında değişen katılımcılar cinsiyete göre incelendiğinde, annenin hayatta olup olmama ($X^2(1)=6.76$, $p<.01$) ve psikiyatrik tanı alıp almama ($X^2(1)=5.66$, $p<.05$) durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Demografik bilgi formunda yer alan diğer sorulara göre cinsiyete göre gruplar arası anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 1. Araştırmaya katılan bireylere ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler		Kadın		Erkek		X ²
		n	%	n	%	
Yaş	21-30; 24-33 arası	104	48.4	100	46.5	1.13
	31-40; 34-43 arası	76	35.3	72	33.5	
	41-50; 44-53 arası	28	13	33	15.3	
	51-60; 54-63 arası	7	3.3	10	4.7	
Eğitim Durumu	Lise	66	30.7	67	31.2	6.49
	Üniversite	114	53	128	59.5	
	Yüksek lisans	31	14.4	15	7	
	Doktora	4	1.9	5	2.3	
Evlilik Biçimi	Flört	162	75.3	161	74.9	.02
	Görücü	39	18.1	40	18.6	
	Diğer	14	6.5	14	6.5	
Çocuk Sayısı	0	96	44.7	96	44.7	.02
	1	53	24.7	53	24.7	
	2	47	21.9	47	21.9	
	3	15	7	15	7	
	4 ve fazlası	4	1.9	4	1.9	
Anneniz Hayatta Mı?	Sağ	202	94	186	86.5	6.76**
	Ölü	13	6	29	13.5	

Babanız Hayatta Mı?	Sağ	173	80.5	169	78.6	.23
	Ölü	42	19.5	46	21.4	
Kronik Hastalığınız Var Mı?	Var	30	14	21	9.8	1.80
	Yok	185	86	194	90.2	
Eşinizin Kronik Hastalığı Var Mı?	Var	21	9.8	28	13	1.13
	Yok	194	90.2	187	87	
Hiç Psikiyatrik Tanı Aldınız Mı?	Evet	26	12.1	12	5.6	5.66*
	Hayır	189	87.9	203	94.4	
Eşiniz Psikiyatrik Tanı Aldı Mı?	Evet	13	6	24	11.2	3.58
	Hayır	202	94	191	88.8	

Tüm ölçekler ve alt ölçeklerden alınan puanların ortalamalarının, yapılan istatistiksel analiz sonucu normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Verilere dair betimleyici istatistikler, basıklık ve çarpıklık katsayıları Tablo 2’de ayrıntılı biçimde yer almaktadır.

Tablo 1. Ölçeklere ait betimleyici istatistikler

Ölçek	N	\bar{X}	SS	Basıklık	Çarpıklık
Yaşam Projesi Ölçeği	214	117,73	15,49	1,47	0,50
Pişmanlık	215	28,79	8,43	0,90	0,71
Aktivasyon	214	29,21	7,32	-0,36	0,20
Hiçlik	215	18,88	6,97	4,06	1,84
Umut	215	40,87	9,91	-0,41	-0,17
Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri – II	215	176,47	31,86	-0,62	-0,16
Kaçınmacı Bağlanma	215	91,39	21,68	-0,51	-0,17
Kaygılı Bağlanma	215	85,07	15,63	0,12	0,20
Golombok – Rust Cinsel Doyum Ölçeği	215	39,42	20,26	-0,03	0,57
İlişkinin Sıklığı	215	6,70	3,36	-0,13	0,14
İletişim	215	6,00	3,73	-0,41	0,44
Doyum	215	10,01	5,85	0,53	0,65
Kaçınma	215	6,40	5,21	0,80	1,03
Dokunma	215	10,01	5,85	0,53	0,65

Ölçekler ve Alt Ölçekler Arası Korelasyonlar

Ölçeklerin ve alt ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkiler Tablo 3’de sunulmuştur. YİYE-II’nin kaygılı bağlanma alt boyutu ile GRDCÖ’nün ilişkinin sıklığı alt boyutu arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamaktadır. Araştırmada kullanılan diğer ölçeklerin toplam puanları ve alt boyutları arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır ($p < .01$).

Tablo 3. Ölçekler ve alt ölçekler arası korelasyonlar

Ölçekler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.YPÖ ¹	-													
2.Pişmanlık	-.63*	-												
3.Aktivasyon	.78*	-.48*	-											
4.Hiçlik	-.72*	.54*	-.29*	-										
5.Umut	.79*	-.41*	.68*	-.27*	-									
6.YİYE-II ²	-.46*	.40*	-.40*	.37*	-.36*	-								
7.Kaçınmacı Bağlanma	-.45*	.38*	.40*	.34*	-.38*	.90*	-							
8.Kaygılı Bağlanma	-.32*	.29*	-.27*	.28*	-.20*	.79*	.44*	-						
9.GRCDÖ ³	-.48*	.36*	-.38*	.37*	-.41*	.53*	.58*	.28*	-					
10.İlişkinin Sıklığı	-.30*	.25*	-.25*	.23*	-.22*	.27*	.35*	.06	.71*	-				
11.İletişim	-.40*	.27*	-.35*	.20*	-.43*	.47*	.55*	.21*	.72*	.46*	-			
12.Doyum	-.46*	.34*	-.37*	.35*	-.38*	*.48*	.53*	.24*	.95*	.58*	.59*	-		
13.Kaçınma	-.36*	.25*	-.25*	.35*	-.26*	.48*	.46*	.35*	.79*	.46*	.47*	.64*	-	
14.Dokunma	-.31*	.34*	-.37*	.35*	-.39*	.48*	.53*	.24*	.95*	.58*	.59*	.99*	.64*	-

¹Yaşam Projesi Ölçeği; ²Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II; ³Golombok – Rust Cinsel Doyum Ölçeği *p<.01

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Tablo 4'e göre yakın ilişkilerde yaşantılar envanterinin alt boyutları ile yaşam projesi ölçeğinin alt boyutlarının cinsel doyumunu açıklama gücünü belirlemek için yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre kaçınmacı ve kaygılı bağlanma ile doyum arasındaki çoklu ilişki yüksek düzey (R=.57) ve açıklama oranı %32'dir. Kurulan bu çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (F(2,211)=51.55,p<.001). Kaçınmacı bağlanma, kaygılı bağlanma, pişmanlık, aktivasyon, hiçlik ve umut ile doyum arasındaki çoklu ilişki yüksektir (R=.63) ve açıklama oranı %38'dir. Kurulan bu çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır (F(6,207)=22.33,p<.001). Parametreler incelendiğinde, standardize edilmiş regresyon katsayına göre yordayıcı değişkenlerin, cinsel doyum yordanan değişkeni üzerindeki önem sırasının kaçınmacı bağlanma ($\beta=.44, t=6.75, p<.001$); hiçlik ($\beta=.16, t=2.39, p<.05$); umut ($\beta=-.15, t=-1.96, p<.05$); aktivasyon ($\beta=-.06, t=-.72, p>.05$); kaygılı bağlanma ($\beta=-.02, t=-.33, p>.05$) ve pişmanlık ($\beta=.02, t=.24, p>.05$) olduğu görülmektedir. Kaçınmacı bağlanma, hiçlik ve umut bağımsız değişkenlerinin cinsel doyumun anlamlı yordayıcıları olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Bağımsız değişkenlerin cinsel doyum puanlarını yordamasına ait sonuçlar

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	Std. β	R	Düzeltilmiş R ²	ΔR^2	F	t
Sabit	-11.02	6.78	-	.57	.32	.33	51.55**	-1.63
Kaçınmacı	.53	.06	.56					9.00**
Kaygılı	.03	.08	.02					.32
Sabit	10.96	11.37	-	.63	.38	.07	22.33**	.96
Kaçınmacı	.42	.06	.44					6.75**
Kaygılı	-.03	.08	-.02					-.33
Pişmanlık	.04	.17	.02					.24
Aktivasyon	-.16	.22	-.06					-.72
Hiçlik	.46	.19	.16					2.39*
Umut	-.30	.15	-.15					-1.96*

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen korelasyon ve regresyon analizleri, çiftlerden elde edilen puanların toplamı üzerinden yapılmıştır. Çalışmanın psikoterapi alanında ve bağlanma stilleri gibi görece dirençli yapılarla çalışmada yeni ve kolaylaştırıcı modeller için yol açıcı sonuçlar getireceği düşünülmüştür. Analizlerin ardından bu varsayımın doğrulandığı söylenebilir.

Bağlanma stillerinin cinsel doyuma etkisi ile ilgili literatür incelendiğinde; güvenli bağlanan kişilerin daha doyurucu cinsel ilişkisi olduğu ve bunun getirisi olarak da evlilik doyumlarının yüksek olduğu (Butzer ve Campbell, 2008), buna karşın kaygılı ve kaçınmacı bağlanan kişilerin daha az cinsel tatmin yaşayıp düşük cinsel doyuma sahip oldukları görülmüştür (Clymer, Ray, Trepper ve Pierce, 2006). Ayatollahi (2014), kaçınmacı bağlanma stili olan kişilerin daha fazla cinsel doyum yaşadığını kaygılı bağlanma stiline sahip olan kişilerin ise daha az cinsel doyum yaşadıklarını tespit etmiştir. Impett, Gordon ve Strachman (2008) tarafından kaygılı bağlanan kişinin cinsel partnerini memnun etmek için cinsel ilişkiye girdiği, kaçınmacı bağlanan kişilerin ise ilişkinin getireceği olumsuz sonuçlardan kaçınmak için aşklarını sadece cinsel ilişki ile ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu çalışmada da benzer biçimde kaçınmacı stilin, YPÖ boyutlarından hiçlikle birlikte cinsellikte doyumun anlamlı yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Hiçliğe dair elde edilen istatistiksel

bulgu, varoluşsal anlamda felsefi alanyazın üzerinden, tartışma bölümünün son kısmında ele alınmıştır.

Yapılan çalışmanın kadın örneklemindeki korelasyon analizi bulgularına bakıldığında, kadınların kaygılı bağlanmasının kendi cinsel doyum alt faktörlerinden “kaçınma” ve “doyum” ile güçlü korelasyon gösterirken, “iletişim”, “vajinismus”, “anorgazmi” ile pozitif yönlü korelasyon görülmüştür. Buna göre kadının kaygılı bağlanması arttıkça yukarıdaki maddelerde de artış görülmektedir. Kadının kaçınan bağlanmasının kendi cinsel doyum alt faktörlerinden “dokunma”, “doyum”, “iletişim”, “anorgazmi”, “kaçınma”, “sıklık”, “vajinismus” arasında pozitif yönlü güçlü korelasyon bulunmuştur. Buna göre kadının kaçınan bağlanmasında artışın olması yukarıdaki maddelerde de artışa neden olmaktadır. Olumsuz boyut puanlarında artışın olması cinsel sorunların arttığını ve doyumun azaldığını göstermektedir.

Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulguların alanyazın ile örtüşür nitelikte olduğu görülmektedir. Özellikle YPÖ sürece dâhil edildiğinde, yordama puanlarının artıyor olması ile birlikte, adı geçen ölçeğin iki boyutunun; yani umut ve hiçlik boyutlarının, özellikle bu araştırmanın hipotezi ve modeli çerçevesinde ön plana çıktığı ve varyansın bu boyutlar üzerinden daha fazla arttığı bulgulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre cinsel doyum ile YPÖ alt boyutu olan umut değişkeni arasında orta düzey ters yönde ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Bu bulgu konunun felsefi arka planının yanı sıra, umut değişkenine dair yapılan bazı araştırmalarda da çalışma bulgularıyla paralellik arz etmektedir. Snyder ve diğerleri (1991) umudun, stres sürecinde ve başa çıkmada önemli rol oynadığını, Irving ve diğerleri (2004) ise umutlu düşüncenin başa çıkma mekanizmalarını aktif biçimde kullanmayı sağladığını ifade etmişlerdir (Tarhan ve Bacanlı 2016). Felsefi alanyazında umudun, insandaki varoluş duygusunu oluşturduğu görülür. Kişi umut yoluyla ötekine açılmaya ve onunla tüm samimiyetiyle bir ilişki kurmaya hazır olduğunu gösterebileceği gibi, umutsuzluğu ile birlikte kendi beni hatırına, ben-olmayana kapılarını kapatarak, güven duygusundan yoksun şekilde, çaresizliğe düşerek kendisini gerçekleştirilmekten vazgeçebilir de (Renaux, 1994; Koç, 2008). Buradan hareketle, umudun azalması ile birlikte cinsel doyumda artış oluşması başka bir değişle iletişimin azalmış olmasının umudun artması

demek olması, bizi cinsel doyumun, bir iletişim ve yaşamda umudu artırma yolu olduğu fikrine sevk edebilir. Denilebilir ki; adına sevgi denilen cinsel ilişki, daha çok nihai birliktelik deneyimini dışa vurmanın bir yolu olarak görülmelidir. (Frankl, 2013). Zira Robert C. Solomon'a göre cinsel arzunun sonu ya da hedefi kişiler arası iletişimidir (Shaffer, 2015). Tam da burada cinsel doyumun yordayıcı değişkenlerinden birinin ters orantılı olarak umutken, diğerinin doğru orantılı olarak kaçınmacı bağlanma olması, kaçınmacı bağlanan bireylerin daha fazla cinsel ilişki arayışında oluşları ve yakınlığı bu şekilde sağlama yoluna gittikleriyle (Ayatollahi, 2013) örtüşüyor görünmektedir ve kaçınmacı bağlanan kişiler cinsel ilişkiyi aşklarını ifade etmek için kullanmaktadırlar (Impett ve ark., 2008).

Şimşek ve Kocayörük (2012)'ün yaptıkları YPÖ faktör analizleri sonucunda, "hiçlik -nothingness" adı verilen varoluşsal bir boyut ortaya çıkmıştır ki bu da hiçbir ilerlemenin mümkün olmadığı bir durumda kendini bulmayı ifade eder. Hiçliğe ve cinsel doyum ile ilişkisine dair sonuçlar felsefi alanyazın üzerinden tartışılacaktır. Klinik uygulama içerisinde böylesine ontolojik kavrayış ve sorgulama, genel anlamda Aristoteles'ten günümüze kadar tüm felsefe tarihini, özelde de varoluşçuluk gibi bir alanı ve konuyla ilgili inanılmaz derecede büyük bir alanyazını önümüze sermektedir.

Heiddeger'e göre "varlığın bütünlüğü ile inkarı" olan hiçliğin ne olduğunu anlamak yeni bir anlam yaratmak için varolanın bütünlüğü ile yüzleşmekten geçer. Yaşamda kişisel anlama sahip olmak mutluluk için hareket noktasıdır. Amaç bir göreve veya bir hedefe yönelme olarak tanımlanırken, anlam, bu yönelmeyi ve tutarlılığı da kapsayan daha derin bir varoluşsal tanıma sahiptir (Frankl, 1984; Reker, 1992). Heiddeger'e göre varolanın bütünlüğüne dâhil olmanın ve anlam bulmanın birinci aşaması olarak ifade edebileceğimiz şey iç daralmasıdır. Frankle (2013) ise, buna insanların yoğun ve oyalayıcı uğraşlarından sıyrılıp kendi içlerindeki boşluk belirginleştiği zaman, yaşamlarının anlamdan ve başka bir deyişle aslında içerikten yoksun olduğunu fark etmeleridir der ve nevrozu işaret eder. Yine Frankle'ye göre engellenen bu anlam istemi, bir güç istemi ile temsili bir yoldan dengelenir. Bu durumlarda engellenen anlam çabasının yerine haz devreye girecektir. Varoluşsal engellenmenin birçok durumda cinsel dengeleme ile sonuçlanmasının nedeni budur. Bu tür durumlarda, cinsel libidonun varoluşsal boşlukta serpilip yayıldığını

gözlemleyebiliriz (Frankle, 2013). Csikszentmihalyi'ye göre ise, aynı eşle sürekli ve devamlı birliktelik artık hazzı da sağlamaz. İnsan bir başka insanı gerçekten tanımaya ve anlamaya başladığında macera mümkün olur. Cinsellik de tıpkı hayatın diğer yönleri gibi, onu yönetme ve daha büyük bir karmaşıklığa-anlama doğru geliştirme konusunda istekli olduğumuzda haz verebilir (Csikszentmihalyi, 2018, s.123). Buradan hareketle, sonuç olarak, çalışmanın bulguları ile felsefi ve klinik alanyazından elde edilen bulguların paralellik arz ettiği söylenebilir (Yıldırım, H.K. 2019).

Öneriler

Son dönemlerde evliliklerin çatışmalı hale gelmesi ve yüksek oranda sonlanması, yakın ilişkilerde bağlanma ve ilişki değişkenlerine dair araştırmaların önemini daha da artırmıştır. Bretherton (1992) bağlanma teorisinin kökenlerine dair yazdığı makalesinde, neratif terapinin temellerinin de dayandığı dile ve anlatıya dair ümidini "benim görüşüme göre içsel çalışma modellerinin gelişmesi, gerçekliğin sosyal yapısıyla ilgilenen, sağlıklı bakış açısına sahip, "söylemsel" ve "anlatımsal" yaklaşımlarla bağlantılı çalışmalar yapılmasına bağlıdır." ifadelerine yer vermiştir. Bu çalışmanın odağında olan ontolojik iyi-oluş da, tanımı gereği, anlatı psikolojisi ile yakından ilişkilidir. Anlatım ya da hikâye, psikoloji için potansiyel olarak yararlı bir örgütlenme ilkesidir. OİO her bireyin, kendi hayatının "metin" inin yazarı olarak bir anlatıya sahip olduğunu göstermektedir. (Şimşek, 2009). Bu bağlamda çalışmanın bulguları, bağlanma stilleri gibi görece daha dirençli yapılarla çalışan birey ve çift danışmanlarına kolaylaştırıcı bir yol sunabilecektir. Ontolojik iyi oluşun üzerine kurgulandığı zaman perspektifi ve kişinin yaşam hikayesi ile çalışan neratif- öyküsel terapi bağlamında oluşturulacak müdahale programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın ardılı olacak uygulama araştırmaları daha net sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

Kişilerin evlilik projelerinin cinsel doyum üzerindeki belirleyiciliğinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Daha yüksek varyans elde edilip edilemeyeceğinin sınanması için daha sonraki araştırmalarda evliliğin bir proje olarak ele alınıp, değişkenlere evlilik projesi üzerinden bakılması yerinde olacaktır. Sonraki çalışmalarda kadın ve erkek farklarına odaklanarak iki farklı örneklemin ihtiyaçlarına dair bulguların ortaya çıkarılması daha

etkili müdahale programları için katkı sağlayacaktır. İlgili alanyazın dikkate alındığında, örneğin duygusal boyutun yaşlı insanlar için daha önemli olabileceği, yaşamın bilişsel değerlendirmesinin gençler için daha önemli olduğu söylenebilir. Geçmiş, yaşamdaki anlam ve amaç ile ilgilendikleri göz önüne alındığında, yaşlılar için daha önemliyken, gençler içinse gelecek daha önemli olabilir (Şimşek, 2009). Dolayısıyla yaş farklarına odaklanarak oluşturulan çalışmalar farklı sonuçları ortaya koyma açısından önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**In Married Couples Attachment Styles' and
Ontological Well-being's Effect on Sexual
Satisfaction**

*

H. Kübra Yılmaztürk Yıldırım
Samsun University

Human's desire for relationship has meanings beyond the physical dimension. If this desire is in the emotional dimension, it is called attachment. Where a child encounters separation and loss occurs in the personality of the first caregiver. The bond between the newborn and the caregiver is not only a bond of love, but it can be said that it is a structure that will contribute to the development of the baby in cognitive, emotional, social and many other areas and will follow her in his close relationships throughout her life. Although the concepts of attachment and sexuality have their own activation area but these two concepts are not independent of each other. When the literature on the subject is examined, it is possible to say that the foundations of the individual's relationship with his sexual partner and sexual delivery are based on early attachment relationships. In marriages and relationships, sexuality becomes a more intense and fundamental issue. Because sexuality is like the pinnacle of intimacy and togetherness, and this intimacy never only constitutes sexual intercourse. When looking at sexual satisfaction, it will be possible to find the personal meaning and story of all the closeness, attention, care-taking and care-giving of the person. For instance secure individuals are generally happier, more self-confident, and more understanding and supportive of their partner's mistakes in their romantic relationships. Studies also show that individuals with anxious attachment are defined as "who have both close and fulfilling needs, and distant and unpredictable sides" regarding their early life and family relationships. It has been observed that these adults over-praise their partners, idealize them, put them in an inaccessible place, worry about abandonment, obsess about sexual attraction, and exhibit a jealous and emotional ups and downs. Avoidants, on the other hand, avoid the relationship and intimacy, keep their expectations about the relationship

low, however, they stay away from the relationship and behave coldly towards their partners rather than meeting the demands.

While determining the orientation of this study, in investigating the effect of attachment styles on sexual satisfaction, it was thought that the individual's life project, namely ontological well-being (OIO), past, present and future acceptances were effective on sexual satisfaction, which is one of the most important determinants of marital satisfaction. In this context, the effect of attachment styles on sexual satisfaction is known, but new causality results were obtained with the inclusion of the OIO variable in the analysis process.

In this study, married couples' attachment styles' and ontological well-being's effect on sexual satisfaction levels is investigated. In the study, while attachment styles' effect on sexual satisfaction is investigated, at the same time, it is aimed to reveal the effect of individual's life project i.e. ontological well-being and his concept of past, present and future on sexual satisfaction. In consequence, couples' attachment styles' effect on sexual satisfaction and then after the ontological wellbeing questionnaire has entered into the process, whether it has a statistically meaningful contribution to the variance on sexual satisfaction is investigated. Sample of the study is composed of randomly selected married couples. The questionnaires have been handed in sealed envelopes. The study is based on voluntariness. The sample is composed of 215 couples between the ages of 23-63.

In the study, Personal Information Form, Experiences in Close Relationships II Questionnaire (ECR-R), Golombok Rust Inventory of Sexual Satisfaction (female/male) and Ontological Wellbeing Scale (OWBS) are used. IBM SPSS Statistics 22.0 is used for statistical analyses when evaluating the findings reached through the data of this study. According to the results of the model created, it is found that married couples' attachment styles and wellbeing levels have an effect on their sexual satisfaction and also that certain sub-dimensions of these independent variables have a higher effect on sexual satisfaction. According to the results of the analyses based on total scores; it can be said that independent variables *avoidant attachment* and *anxious attachment*, which are ECR-R's sub-dimensions, are meaningful predictors of *infrequency* sub-dimension. It can be said that the independent variables, ECR-R's *avoidant attachment* sub-dimension and

OWBS' *hope* sub-dimension, are meaningful predictors of GRISS' *non-communication* sub-dimension. It can be said that the independent variables, ECR-R's *avoidant attachment* sub-dimension and OWBS' *nothingness* sub-dimension are meaningful predictors of GRISS' *dissatisfaction* sub-dimension. It can be said that the independent variables, ECR-R's *avoidant attachment* and *anxious attachment* sub-dimensions and OWBS' *nothingness* sub-dimension are meaningful predictors of GRISS' *avoidance* sub-dimension. It can be said that the independent variables, ECR-R's *attachment* sub-dimension and OWBS' *nothingness* sub-dimensions are meaningful predictors of *non-sensuality* sub-dimension.

Kaynakça / References

- Ayatollahi, M (2014). *Cinsel doyumu yordayan demografik ve psikolojik değişkenlerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Banse, R. (2004). Adult attachment and marital satisfaction: Evidence for dyadic configuration effects. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(2), 273–282. <https://doi.org/10.1177/0265407504041388>
- Bilgin, N. (2001). *İnsan ilişkileri ve kimlik*. 2. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bowlby, J (1969/1982) *Attachment and loss: Vol. 1, Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (2012). *Bağlanma*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bretherton, I. (1992). The origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759>
- Butzer, B. Campbell, L (2008). Adult Attachment, sexual satisfaction, and relationship satisfaction: A study of married couples. *Personal Relationships*, 15, 141–154. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2007.00189.x>
- Büyükşahin, A. (2006). *Yakın ilişkilerde bağlanım: yatırım modelinin bağlanma stilleri ve bazı ilişkiyel değişkenler yönünden incelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coyne, J.C., Rohrbaugh, M. J., Shoham, V., sonnega, J. S., Nicklas, J. M., Cranford, J. A.(2001). Prognostic importance of marital quality for survival of congestive heart failure. *The American Journal of Cardiology*, 88(5), 526-529. [doi: 10.1016/s0002-9149\(01\)01731-3](https://doi.org/10.1016/s0002-9149(01)01731-3)

- Clymer, S. R., Ray, R. E., Trepper, T. S. ve Pierce, K. A. (2006). The relationship among romantic attachment style, conflict resolution style and sexual satisfaction. *Journal of Couple and Relationship Therapy*, 5, 71-89. https://doi.org/10.1300/J398v05n01_04
- Csikszentmihalyi, M (2018). *Akış: Mutluluk bilimi*. 3. Baskı. Ankara. Buzdağı Yayınevi.
- Diehl, M., Elnick, A. B., Bourbeau, L. S., Labouvie-Vief, G. (1998). Adult attachment styles: Their relations to family context and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1656-69. [doi: 10.1037/0022-3514.74.6.1656](https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1656)
- Fraley, R. C., Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4, 132-154. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.4.2.132>
- Frankl, V. E. (2013). *İnsanın anlam arayışı*. İstanbul: Okuyan Us.
- Hazan, C., Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
- Impett, E.A., Gordon, A.M., Strachman, A. (2008). Attachment And daily sexual goals: A study of dating couples. *Personal Relationships*. 15, 375-390. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2008.00204.x>
- Jones, G. D. and Nelson, E. S. (1997). Expectations of marriage among college students from intact and non-intact homes. *Journal of Divorce & Remarriage*, 26(12), 171-189. https://doi.org/10.1300/J087v26n01_09
- Karasar, N (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kocayörük, E , Altıntaş, E , Şimşek, Ö , Bozanoğlu, İ , Çelik, B . (2018). Üniversite öğrencilerinin zaman perspektifli iyi-oluş düzeyleri: Kümeleme analizi incelemesi . *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3) , 550-564 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/issue/38684/449412>.
- Koç, E . (2008). Bir umut metafiziği olarak gabriel marcel felsefesi . *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2008(18),171-194.Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11420/136431>

- Koçak, G. (2009). *Cinsel benlik şemaları: Özdoyum ve cinsel etkinlik sıklığı, cinsel doyum ve evlilik uyumu üzerindeki etkilerinin bir araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Larson, J. H., Anderson, S. M., Holman, T. B., ve Niemann, B. K. (1998). A longitudinal study of the effects of premarital communication, relationship stability, and self-esteem on sexual satisfaction in the first year of marriage. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 24(3), 193-206. [doi: 10.1080/00926239808404933](https://doi.org/10.1080/00926239808404933)
- Mccarthy B (1997). Strategies And Techniques For Revitalizing A Nonsexual Marriage. *Journal Of Sex & Therapy*, 23(3),231-240. <https://doi.org/10.1080/00926239708403928>
- Reker, G. T. (1992). *Manual of the life attitude profile-revised*. Peterborough, ON: Student Psychologists Press.
- Selcuk, E., Gunaydin, G., Sumer, N., ve Uysal A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları [Turkish Psychological Articles]*, 8, 1-11.
- Shaffer, J. A. (1978). Sexual desire. *The Journal of Philosophy*, 75(4), 175-189. <https://doi.org/10.2307/2025657>
- Scheidler, J. A. (2008). *Effects of perceived stress and perceived social support on marital satisfaction in doctoral students*. Doctoral dissertation, Walden University, Washington, USA.
- Sümer, N. (2002). Çocuklarda bağlanma ve duygusal gelişim. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 3,12-14
- Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E. (2009). Bağlanma ve Psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 38-45.
- Şahin, H. N. ve Yaka A. İ. (2010). Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nin (YİYE-I), kendilik algısı, olumsuz otomatik düşünceler ve psikopatolojik belirtiler bağlamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 64-76.
- Şimşek, Ö. F. (2009). Happiness revisited: Ontological well-being as a theorybased construct of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 10(5), 505-522. <https://doi.org/10.1007/s10902-008-9105-6>

- Şimşek, Ö. F., Kocayörük, E. (2013). Affective reactions to one's whole life: Preliminary development and validation of the ontological wellbeing scale. *Journal of Happiness Studies*, 14(1), 309-343. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9333-7>
- Tarhan, S , Bacanlı, H . (2016). İlkokuldan üniversiteye umut kavramının tanımlanması üzerine nitel bir çalışma . *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*,4(2),86-112.Retrievedfrom <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/32040/354580>
- Taycan, S. E., Kuruoğlu, A. Ç. (2014). Evlilik uyumu ile bağlanma stilleri ve mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(1), 9-18
- Trudel, G. (2002). Sexuality and Marital Life: Results of a Survey, *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28,3, 229-249. <https://doi.org/10.1080/009262302760328271>
- Tuğrul, C., Öztan, N. ve Kabakçı, E. (1993). Golombok-Rust Cinsel Doyum Ölçeği'nin standardizasyon çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 4(2), 83-88.
- Waldvinger, R.(2015). What makes a good life? Lessons from the longest study on happiness. www.ted.com. (Erişim tarihi: 24.12.2020)
- Yıldırım, H.K. (2019). *Bağlanma stillerinin ve ontolojik iyi oluşun cinsel doyum üzerine etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Doktora Programı, İstanbul.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Yılmaztürk Yıldırım, H. K. (2021). Evli çiftlerde bağlanma stillerinin ve ontolojik iyi oluşun cinsel doyum üzerine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 382-404. DOI: 10.26466/opus.851659.

Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği

DOI: 10.26466/opus.843021

*

Boran Toker * –Mehmet Bahadır Kalıpçı**

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Serik İşletme Fakültesi, Serik ,Antalya/Türkiye

E-Posta: borantoker@akdeniz.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4658-1934](https://orcid.org/0000-0002-4658-1934)

** Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Manavgat MYO ,Antalya/Türkiye

E-Posta: bkalipci@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7310-890X](https://orcid.org/0000-0001-7310-890X)

Öz

Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinde yaşam kalitesinin değerlendirilmesidir. Çalışma nicel araştırma yönteminde desenlenmiştir. Veriler, Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Kısaltılmış Versiyonu (WHOQOL-BREF) ve kişisel bilgi formu kullanılarak elde edilmiştir. Çalışmanın örneklemini, Akdeniz Üniversitesi'nin en çok öğrenci sayısına sahip meslek yüksekokullarından Manavgat Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 621 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını saptamak için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüş ve analizlerde parametrik testlerden Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda, hem genel yaşam kalitesi hem de genel sağlık durumu ile yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alan, psikolojik alan, sosyal alan ve çevresel alan arasında pozitif yönde; ulusal alan ile negatif yönde ilişkiler olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonucunda ise yaşam kalitesi boyutlarından psikolojik alan ve çevresel alanın, öğrencilerin hem genel yaşam kalitesi hem de genel sağlık durumunu pozitif yönde; ulusal alan boyutunun ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Bulgular mevcut literatür çerçevesinde tartışılmış ve okul yönetimleri için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşam kalitesi, üniversite öğrencileri, meslek yüksekokulu, WHOQOL-BREF.

Evaluation of the Quality of Life of University Students: Akdeniz University Case

*

Abstract

The aim of this study is to evaluate the quality of life of university students studying at a vocational school. The study was designed in quantitative research method. Data were obtained using the World Health Organization Quality of Life Questionnaire Abbreviated Version (WHOQOL-BREF) and a personal information form. The sample of the study consisted of 621 university students studying at Manaogat Vocational School, one of the vocational schools of Akdeniz University with the highest number of students. The skewness and kurtosis values were examined to determine whether the data had a normal distribution. The data were found to have a normal distribution, and Pearson correlation analysis and regression analysis, which are among the parametric tests, were used in the analyses. As a result of the correlation analysis, it was observed that there were positive relationships between both overall quality of life and general health perceptions and the domains of quality of life, namely physical, psychological, social, environmental; and there was negative relationship with the national domain. As a result of the regression analysis, it was found that the psychological and environmental among the domains of quality of life positively affected both overall quality of life and general health perceptions of students; It was determined that the national dimension had a negative effect. The findings were discussed within the framework of the literature and some suggestions were made for school administrations.

Keywords: *Quality of life, university students, vocational school, WHOQOL-BREF.*

Giriş

Yaşam kalitesi, farklı tanımlara sahip bir kavramdır ve mutluluk, başarı, zenginlik, sağlık ve memnuniyet gibi pozitif kavramlarla ilişkilendirilir. Ayrıca, bireylerin genel yaşam doyumunu, duygusal iyi oluşunu ve işlevselliğini etkileyen karmaşık bir yapıdır (Dučinskienė, Kalėdienė, ve Petrauskienė, 2003, s.76; Andre, Pierre ve McAndrew, 2017, s.1164). Bununla birlikte, yaşam kalitesi yeni bir kavram değildir, zira neyin iyilik veya mutluluğu oluşturduğuna dair tartışmalar Platon ve Aristoteles'e kadar uzanmaktadır. Yaşam kalitesi, mutluluk ve bir bütün olarak yaşamdan memnuniyet yönleri de dahil olmak üzere genel bir refah duygusu ifade eden popüler bir terimdir. Spesifik ve nesnel olmaktan çok geniş ve öznedir. Bununla birlikte son yıllarda, yaşam kalitesi kavramı, eğitim ve özel eğitim, sağlık hizmetleri (fiziksel ve davranışsal), sosyal hizmetler (engellilik ve yaşlanma) ve aileler alanlarındaki araştırma ve uygulamaların odak noktası haline gelmiştir (Schalock, Alonso ve Braddock, 2002, s.1; CDC, 2000, s.5).

Öte yandan üniversite eğitimi, öğrencilerin aile ve mevcut arkadaş çevresinden ayrılması, yeni insanlarla tanışarak farklı bir çevreye girmesi, yeni bilgiler edinme ve öğrenme sürecinde değişiklikler gibi birçok yenilik ve zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin yaşam koşulları, arkadaşlık ilişkileri ve sosyal hayatlarından beklentileri ile öğrenim gördükleri üniversitenin imkanları onların yaşam kalitelerine de önemli düzeyde etki etmektedir. Bunun sonucunda ise öğrencilerin yaşam kalitesi, onların dünya görüşlerini, geleceğe bakışlarını, başarılarını, okul ve hayatlarından memnuniyetlerini etkileyen önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) geliştirdiği ve üniversite öğrencilerinin yaşam kaliteleri ile ilişkilendirilebilecek önemli başlıkları içeren WHOQOL (The World Health Organization Quality of Life) ölçeğinin yaygın kısa formu aracılığı ile üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi düzeyleri incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, meslek yüksekokulunda öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yaşam kalitesi boyutlarının karşılıklı ilişki ve etkilerinin tespit edilmesidir. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların, üniversite yönetimlerine eğitim ve öğrencilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi

sürecinde katkı sağlayabilecek konuları açıklığa kavuşturması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Yaşam kalitesi, çeşitli bilimsel alanlar içerisinde gelişen karmaşık bir kavramdır. Bilimsel literatürde önerilen bazı tanımlar özellikle genel ifadeleri içermektedir. Bu kapsamda, toplumun ya da toplumsal refahın değerlendirilmesinden, bireylerin ya da grupların durumlarının özel olarak değerlendirilmesine kadar değişen genellik düzeylerinde yaklaşılabilen anlaşılması güç bir kavramdır. Yaşam kalitesinin operasyonel tanımları çeşitlilik göstermekte ve bu çeşitlilik sadece toplumsal veya bireysel bakış açıları ile değil, aynı zamanda uygulanabilir teorik modeller veya akademik yönelimlerle de desteklenmektedir (Pavlova, Vynogradskyi, Kurchaba ve Zikrach, 2017, s.1037; Ferrans ve Powers, 1985, s.15; Felce ve Perry, 1995, s.52). Bu çerçevede, yaşam kalitesi kavramı ile ilgili ortak bir fikir bulunmamakla beraber; bireyin yaşamının iyi gittiğine dair algıladığı fiziksel, işlevsel, ruhsal ve sosyal faktörlerin bileşiminden ortaya çıkan iyilik hali olarak tanımlanabilmektedir (Telatar ve Özcebe, 2004, s.163; Canbaz, Sünter, Dabak ve Pekşen, 2003, s.336). The WHOQOL Group (1996) yaşam kalitesini bireylerin yaşadığı kültür ve değerler sistemi bağlamında; “amaçları, beklentileri, standartları ve endişeleri açısından yaşamdaki konumlarını algılaması” olarak tanımlamaktadır. Yaşam kalitesi aynı zamanda, kişilerin fiziksel sağlıklarından, psikolojik durumlarından, bağımsızlık seviyelerinden, sosyal ilişkilerinden ve çevrelerinin göze çarpan özellikleriyle ilişkilerinden karmaşık bir biçimde etkilenen geniş kapsamlı bir kavramdır. Ayrıca bu tanım, yaşam kalitesinin sosyal, kültürel ve çevresel bağlamda gömülü olan subjektif bir değerlendirmeye atıfta bulunduğu görüşünü yansıtmaktadır (World Health Organization, 1998, s.11). Böylece yaşam kalitesinin, bireyin kültürüne, değerlerine, hedeflerine, yaşam standartlarına, fiziksel ve çevresel şartlarına, ilişkilerine, dini ve manevi yönlerine uygun olarak yaşamdaki konumunu algılamasından oluştuğunu söyleyebiliriz (Macedo de Freitas vd., 2018, s. 2377).

DSÖ tarafından geliştirilen WHOQOL (The World Health Organization Quality of Life) ölçeği, üniversite öğrencilerinin yaşam

kalitelerini geniş biçimde değerlendirilebilecek önemli başlıkları kapsamaktadır. Kültürlerarası olarak tasarlanan bu ölçek, değerlendirme süreci birçok ülkede yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Ölçek içerisinde fiziksel, psikolojik, bağımsızlık, sosyalleşme, çevre ve kişisel inançlar olmak üzere altı temel boyut yer almaktadır (The WHOQOL Group, 1994, s.42-44; World Health Organization, 1998, s.15-16):

İlk boyut olan fiziksel boyut bir kişinin yaşadığı hoş olmayan fiziksel hisleri ve bu hislerin ne kadar rahatsız edici olabileceğini ve günlük yaşamı ne düzeyde etkilediğini incelemektedir. Bu bölüm içerisindeki sorular, kişinin ağrı üzerindeki kontrolünü ve ağrıdan kurtulma kolaylığını içermektedir. Bununla birlikte, enerji ve yorgunluk, cinsel aktivite, uyku ve dinlenme, algısal işlevler gibi alt boyutlardan oluştuğu görülmektedir.

Psikolojik boyut, bir insanın yaşamdaki pozitif duygulardan memnuniyetini, denge, barış, mutluluk, umutlu olma, sevinç ve iyi şeylerden ne kadar zevk aldığını inceler. Bir insanın geleceğe bakışı ve duyguları bu boyutun önemli bir parçası olarak kabul edilir. Birçok katılımcı için bu boyutun yaşam kalitesi ile eşanlı olduğu kabul edilebilir.

Bağımsızlık düzeyinin değerlendirildiği boyut, kişinin bir yerden bir yere gidebilmesi, evinin etrafında hareket edebilmesi, işyerinde dolaşabilmesi veya ulaşım hizmetlerine erişimi konusundaki görüşünü incelemektedir. Odak noktası, kişilerin, kullanılan araçlara bakılmaksızın, başkalarından yardım almaksızın gitmek istedikleri her yere gidebilme becerisidir. Bir kişinin hareketlilik için önemli ölçüde başka bir kişiye bağımlı olduğu her durumda, bunun yaşam kalitesini olumsuz etkileyeceği varsayılmaktadır.

Sosyalleşme boyutu, kişinin yaşamındaki yakın ilişki/lerde arzu edilen arkadaşlığı, sevgiyi ve desteği ne ölçüde hissettiğini inceler. Bu boyut, kişinin sevme, sevilme ve başkalarıyla hem duygusal hem de fiziksel olarak yakın olma yeteneği ve fırsatını içerir.

Bir diğer boyut olan çevre, kişinin finansal kaynaklarının sağlıklı ve konforlu bir yaşam tarzı için ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı konusundaki

görüşünü inceler. Odak noktası, kişinin yaşam kalitesini etkileyebilecek neyi karşılayabileceği veya karşılayamayacağı üzerinedir.

Maneviyat, din ve kişisel inançların değerlendirildiği son boyut ise insanların kişisel inançlarının yaşam kalitelerini nasıl etkilediğini inceler. Örneğin, yaşamdaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olarak, deneyimlerini yapılandırarak, manevi ve kişisel sorulara anlam katmak ve daha genel olarak onlara bir refah duygusu sağlamak gibi. Bu bölüm, farklı dini inançlara (örneğin Budistler, Hıristiyanlar, Hindular, Müslümanlar) ve belirli bir dini yönelime uymayan kişisel ve manevi inançlara sahip kişilere hitap eder.

Üniversite, ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecidir. Üniversite öğrencilerinin bireysellik duygularını arayıp gerçekleştirdikleri, aynı zamanda başkalarıyla yakın ve sosyal ilişkiler arayarak kurdukları bir dönemdir (Özdemir ve Tuncay, 2008, s.1). Üniversite öğrencisi olmak ve üniversite hayatı hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde endişe ve strese neden olabilecek bir ortam yaratmaktadır. Türkiye'de öğrenci hayatındaki en önemli adımlardan biri olan üniversite giriş sınavında başarılı olmak ise her yıl daha da zorlaşırken, bu zorluğun yanında ekonomik maliyeti de bir o kadar yüksek olmaktadır. Ancak, öğrenciler üniversite eğitimine başladıktan sonra, çoğunlukla üniversite yaşamı veya bölümleri ile ilgili beklentileri konusunda tatminsiz hissederler (Tümekaya, Aybek ve Çelik, 2008, s.2, Yıldırım, Kılıç ve Akyol, 2013, s.415). Bu çerçevede, üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi genel olarak, eğitim sistemi, ekonomik durum, aileden ayrı yaşama, sınav stresi, sosyal ilişkilerden kaynaklanan sorunlar ve yaşanan ortam koşulları gibi faktörlerden etkilenmektedir (Özgür, Yıldırım ve Ziyaretli, 2008: s.59). Gençlikte en kritik dönemlerden biri, çocukluk ve yetişkinlik arasında bir köprü işlevi gören ve dinamik bir geçiş dönemi olarak bilinen üniversite yıllarıdır. Bu fiziksel, psikolojik, sosyal ve cinsel gelişim dönemindeki değişimlere ek olarak, üniversite öğrencileri yaşam tarzları üzerinde diğer ergenlerden daha fazla özerkliğe ve kontrole sahiptirler (Can vd., 2008, s.273, Lee ve Loke, 2005, s.209-210). Çünkü, yükseköğrenime başlamak, bu genç bireylere güven ve sorumluluk verir. Bu geçiş döneminde, genç birey kendi yaşamını kontrol etme ve geleceği hakkında etkili kararlar verme konusunda daha fazla sorumluluk üstlenir, bağımsız düşünme yeteneğini geliştirir ve sorunlarını çözme konusunda güven kazanır (Yıldırım vd., 2013, s.415).

Bununla birlikte, evden uzak olmak, yeni bir gelişim aşamasına geçiş, akranlardan gelen baskı, akranlarla ve onların üniversite yaşamına ilişkin beklentileriyle çatışma, başarılarla ilgili hayal kırıklıkları, yeni bir sosyal ortamla başa çıkmada yaşanan sorunlar ve finansal zorluklar üniversite öğrencilerinin karşılaştığı yaygın stres faktörleridir (Hamaideh, 2011, s.69). Tüm bu sorunlar, öğrencilerin bir gruba ait olma, saygı ve sevgi görme, kimliklerini ve öz değerlerini tanıma gibi ihtiyaçlarını karşılamaları için bir tehdit oluşturmakta ve dolayısıyla öğrencilerin yaşam kalitesini de etkilemektedir (Yıldırım vd., 2013, s.415).

Çalışmanın bu bölümünde, ilgili literatürde WHOQOL ölçeği kullanılarak üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesinin değerlendirildiği araştırmalar incelenmiştir. Burdurlu, Cabbar, Dagasan, Kulle, Ozenen ve Tomruk (2020) çalışmalarında Türkiye’de özel bir diş hekimliği okulunda öğrenim gören 281 öğrencinin yaşam kalitelerini değerlendirmişlerdir. Ilic vd. (2019) 760 tıp öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, Sırp öğrenciler arasında WHOQOL-BREF ölçeğinin psikometrik özelliklerini değerlendirmişlerdir. Mendes-Rodrigues, Ranal ve Carvalho (2019) Brezilya’da 36 yüksek lisans öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin yaşam kalitesini WHOQOL-BREF ile değerlendirmişlerdir. Chandrasekaran vd. (2019) Malezya’da öğrenim gören 325 öğrenci ile tamamladıkları çalışmalarında, lisans öğrencileri arasında yaşam kalitesini ve düşük yaşam kalitesine neden olan faktörleri incelemişlerdir. Al-Shibani ve Al-Kattan (2019) WHOQOL-BREF’i kullanarak, Suudi Arabistan’daki 782 diş hekimliği öğrencisinin sağlığını ve yaşam kalitesini dört ana alana göre değerlendirmişlerdir. Cruz vd., (2018) ise 9 ülkeden (Şili, Mısır, Yunanistan, Hong Kong, Hindistan, Kenya, Umman, Suudi Arabistan ve ABD) 2012 hemşirelik öğrencisi ile yaptıkları kültürlerarası çalışmada, katılımcıların yaşam kalitesini ikamet ettikleri ülkeye göre ölçmeyi, karşılaştırmayı ve öğrencilerin yaşam kalitelerinin belirleyicilerinin ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Ali, Salam, Saeed, Sethi ve İrfan (2018) çalışmalarında, Pakistan’daki 883 tıp ve diş hekimliği öğrencisinin yaşam kalitelerini incelemişlerdir. Andre vd. (2017) de WHOQOL-BREF’i kullanarak ABD’de bir diş hekimliği okulundaki 384 öğrencinin yaşam kalitesini değerlendirmişlerdir. Moritz vd. (2016) Brezilya’daki bir devlet üniversitesindeki 95 hemşirelik öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, lisans öğrencilerinin yaşam kalitesi düzeylerini

analiz etmişlerdir. Heidari, Majdzadeh, Pasalar ve Nedjat (2014) ise İran'da Tahran Üniversitesinde öğrenim gören 242 tıp öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, farklı eğitim seviyelerinde yaşam kalitesini incelemeyi ve bu kaliteye ilişkin en önemli faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bampi, da Silva Baraldi, Guilhem, Pompeu ve de Oliveria Campos (2013) Brezilya'dan 56 lisans hemşirelik öğrencisi ile WHOQOL-BREF'i kullanarak yaptığı kesitsel çalışmada, öğrencilerin yaşam kalitesi algılarını saptamaya çalışmıştır. Vakili, Mohamad ve Vakili (2012) Malezya'nın Penang şehrinde yaşayan 35 İranlı ve 35 Malezyalı yüksek lisans öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, öğrencilerin yaşam kalitesini WHOQOL-BREF ölçeği aracılığıyla değerlendirmişlerdir. Krägeloh vd. (2011) Yeni Zelanda'daki 274 tıp öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında, DSÖ Yaşam Kalitesi (WHOQOL-BREF) ölçeğinin kısaltılmış versiyonunun kullanımının doğrulanmasını amaçlamışlardır. Li, Kay ve Nokkaew (2009) ise 407 Taylandlı üniversite öğrencisi arasında yaşam kalitesini değerlendirmede WHOQOL-BREF'in Tayca versiyonunun performansını incelemişlerdir. Dučinskienė vd. (2003) Litvanya'daki 919 tıp fakültesi öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, WHOQOL-BREF ölçeğini kullanarak üniversite öğrencileri arasındaki yaşam kalitesini değerlendirmişlerdir.

Araştırmanın Hipotezleri

Literatürden elde edilen bilgiler çerçevesinde oluşturulan ana ve alt hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H1: Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alan (H1_a), psikolojik alan (H1_b), sosyal alan (H1_c), çevresel alan (H1_d), ulusal alan (H1_e) ile genel yaşam kalitesi düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alan (H2_a), psikolojik alan (H2_b), sosyal alan (H2_c), çevresel alan (H2_d), ulusal alan (H2_e) ile genel sağlık durumu düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alan (H3_a), psikolojik alan (H3_b), sosyal alan (H3_c), çevresel alan (H3_d), ulusal alan (H3_e) genel yaşam kalitesi düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir.

H4: Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alan (H4_a), psikolojik alan (H4_b), sosyal alan (H4_c), çevresel alan (H4_d), ulusal alan (H4_e) genel sağlık durumu düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yaşam kalitesi boyutlarının ilişki ve etkilerinin analiz edilmesidir. Çalışmada, veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette, iki bölüm yer almaktadır. İlk bölümde öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye dönük sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise öğrencilerin yaşam kalitesi düzeylerinin ölçülmesi için DSÖ Yaşam Kalitesi Ölçeği Kısaltılmış Versiyonu (WHO Quality of Life Questionnaire Abbreviated Version, WHOQOL-BREF) kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada, öğrencilerin yaşam kalitesi düzeylerinin ölçülmesi için kullanılan DSÖ Yaşam Kalitesi Ölçeği Kısaltılmış Versiyonu (WHO Quality of Life Questionnaire Abbreviated Version, WHOQOL-BREF), DSÖ Yaşam Kalitesi Değerlendirme Grubu (1994) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte “fiziksel alan, ruhsal alan, sosyal alan, çevresel alan ve ulusal alan” olmak üzere beş boyut ve genel yaşam kalitesi ile genel sağlık durumuna ilişkin sorularla birlikte toplam 27 soru bulunmaktadır. Ölçek 5’li likert tipindedir. DSÖ Yaşam Kalitesi Değerlendirme Grubu (1998) ölçeğin güvenirlik katsayısını (Cronbach alfa) “fiziksel alan” boyutu için 0,80; “ruhsal alan” boyutu için 0,76; “sosyal alan” boyutu için 0,66 ve “çevresel alan” boyutu için 0,80 olarak tespit etmiştir. Ölçek, Eser vd. (1999) tarafından Türkçe’ye çevrilerek geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Eser vd. (1999) ölçeğin güvenirlik katsayısını (Cronbach alfa) “fiziksel alan” boyutu için 0,83; “ruhsal alan” boyutu için 0,66; “sosyal alan” boyutu için 0,53 ve “çevresel alan” boyutu için 0,73 olarak rapor etmişlerdir. Kullanılan ölçek ekte yer almaktadır (Ek-1).

Evren ve Örneklem

Veriler, Akdeniz Üniversitesi'ndeki en fazla öğrenciye sahip meslek yüksekokullarından bir olan Manavgat Meslek Yüksekokulu'ndan elde edilmiştir. Manavgat Meslek Yüksekokulu'nda 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde aktif olarak 3690 öğrenci bulunduğu ve bu öğrencilerden de 1601'inin ders kaydı yaptırdığı saptanmıştır. Uygulama sırasında ilgili dönemde ders kaydı yaptıran 645 öğrenciye ulaşılabilmiş olup, bu sayıdan eksik cevap verenlerin çıkarılmasından sonra toplam 621 öğrenciden elde edilen verilerle analizler yapılmıştır. Bu çerçevede, örneklemin evreni temsil etme oranı % 38 (621/1601) olarak tespit edilmiş ve elde edilen bu rakam araştırma için yeterli düzeyde olduğu anlaşılmıştır (Gürbüz ve Şahin 2017, s.130).

Katılımcı Profili

Katılımcıların sosyo-demografik profiline ilişkin ayrıntılar Tablo 1'de yer almaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %58,1'i erkek, %41,9'u ise kadındır. Öğrencilerin %58,4'ü 17-20 yaş, %37,9'u 21-24 yaş ve geriye kalan %3,7'si ise 25 yaş ve üzerindeki yaş aralığındadır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere bakıldığında; %24,5'inin turizm ve otel işletmeciliği, %15,6'sının bilgisayar programlama, %14,3'ünün işletme, %13,4'ünün aşçılık, %11,9'unun muhasebe ve vergi uygulamaları, %10,8'inin turizm ve seyahat hizmetleri, %6'sının çocuk gelişimi ve %3,5'inin ise pazarlama bölümünde olduğu görülmüştür. Bu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin %62,5'i birinci sınıfta, %37,5'i ise ikinci sınıftadır. Öte yandan bu öğrencilerin %76'sı birinci örgün öğretimde, %24'ü ise ikinci örgün öğretimdedir. Öğrencilerin aylık harcamaları incelendiğinde ise %64,1'inin 1000 TL'ye kadar, %20,8'inin 1001-1500 TL arası, %8,4'ünün 1501-2000 TL arası, %3,1'inin 2001-2500 TL arası ve %3,7'sinin de 2501 TL ve üzerinde olduğu görülmüştür. Bunun yanında, öğrencilerin çalışma durumuna bakıldığında ise %62'si herhangi bir işte çalışmazken, %38'i çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik profili

		Sayı / A.O.	%
Cinsiyet	Erkek	361	58,1
	Kadın	260	41,9
Yaş	17-20 yaş arası	362	58,4
	21-24 yaş arası	235	37,9
	25 yaş ve üzeri	24	3,7
Sınıf	Birinci sınıf	388	62,5
	İkinci sınıf	233	37,5
Öğrenim Türü	Birinci örgün öğretim	472	76,0
	İkinci örgün öğretim	149	24,0
Bölüm	Turizm ve otel işletmeciliği	152	24,5
	Bilgisayar programlama	97	15,6
	İşletme	89	14,3
	Aşçılık	83	13,4
	Muhasebe ve vergi uygulamaları	74	11,9
	Turizm ve seyahat hizmetleri	67	10,8
	Çocuk gelişimi	37	6,0
	Pazarlama	22	3,5
Aylık Harcama Miktarı (TL)	500 TL'ye kadar	132	21,3
	501-1000 TL	266	42,8
	1001-1500 TL	129	20,8
	1501-2000 TL	52	8,4
	2001-2500 TL	19	3,1
	2501 TL ve üzeri	23	3,7
Çalışma durumu	Evet	236	38,00
	Hayır	385	62,00
Yaş ortalaması		20,71± 2,72	

Verilerin Analizi

Öğrencilerin verdiği cevaplar neticesinde toplanan veriler, SPSS 23.0 ve LISREL 8.54 istatistik paket programları ile analiz edilmiştir. İstatistiksel açıdan öncelikle ölçeğin güvenilirliği (Cronbach alfa) test edilmiştir. Sonrasında verilerin orjinal ölçekteki faktörlere olan uyumunu sınamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır ve modellerin değerlendirilmesinde sık bildirilen uyum indeksleri olan RMSEA, SRMR ve NFI değerleri kullanılmıştır (Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; McDonald ve Ho, 2002; Hu ve Bentler, 1999). Daha sonra verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini saptamak için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013) çarpıklık ve basıklık değerlerinin (-1,5 ile +1,5) arasında olduğunda dağılımın normal

olduğunun kabul edilebileceğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada, çarpıklık ve basıklık değerleri (-,278 ve +,952) olarak saptanmıştır. Sonuç olarak, verilerin normal dağılım gösterdiği ve parametrik test koşullarına uygun olduğu anlaşılmıştır. Böylece çalışmanın ilk ve ikinci ana ve alt hipotezlerini test etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Bunun yanında, çalışmadaki yaşam kalitesi boyutlarının birbirleri ile ilişkileri de yine Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü ana ve alt hipotezlerini test etmek amacıyla da regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Çalışmada kullanılan Yaşam Kalitesi ölçeğinin genel güvenilirlik değerinin (Cronbach alfa: 0,860) yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Yaşam kalitesi ölçeğinin genel ve alt boyutlarının madde sayıları, ortalama, standart sapma ve güvenilirlik değerleri Tablo 2’de yer almaktadır. Öğrencilerin yaşam kalitesi ölçeğinin genelinden 3,29 ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutları olan fiziksel alanın 3,15; psikolojik alanın 3,51; çevresel alanın 3,14; sosyal alanın 3,48 ve ulusal alanın ise 2,87 ortalamaya sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Yaşam kalitesi ölçeğinin madde sayıları, ortalama, standart sapma ve Cronbach alfa değerleri

Ölçekler	Madde sayısı	Ort±SS	Cronbach alfa
Yaşam Kalitesi	25	3,29±0,51	0,860
<i>Fiziksel</i>	7	3,15±0,57	0,560
<i>Psikolojik</i>	6	3,51±0,61	0,606
<i>Çevre</i>	8	3,14±0,63	0,757
<i>Sosyal</i>	3	3,48±0,85	0,615
<i>Ulusal</i>	1	2,87±1,12	-

Çalışma kapsamında ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi uyum indekslerinin (SRMR=0,070; NFI=0,90; RMSEA=0,08) kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür.

Tablo 3'te yer alan Pearson korelasyon matrisine göre; yaşam kalitesi boyutu fiziksel alan ile genel yaşam kalitesi ($r=0,294$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, H1_a hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu psikolojik alan ile genel yaşam kalitesi ($r=0,366$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ve H1_b hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu sosyal alan ile genel yaşam kalitesi ($r=0,267$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuçta, H1_c hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu çevresel alan ile genel yaşam kalitesi ($r=0,357$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. H1_a hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu ulusal alan ile genel yaşam kalitesi ($r=-0,102$; $p<0,05$) arasında ise istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. H1_e hipotezi de kabul edilmiştir.

Tablo 3'teki Pearson korelasyon matrisine göre; yaşam kalitesi boyutu fiziksel alan ile genel sağlık durumu ($r=0,233$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, H2_a hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu psikolojik alan ile genel sağlık durumu ($r=0,348$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ve H2_b hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu sosyal alan ile genel sağlık durumu ($r=0,252$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuçta, H2_c hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu çevresel alan ile genel sağlık durumu ($r=0,300$; $p<0,01$) arasında istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. H2_a hipotezi hipotezi kabul edilmiştir. Yaşam kalitesi boyutu ulusal alan ile genel sağlık durumu ($r=-0,060$; $p<0,01$) arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Dolayısıyla, H2_e hipotezi reddedilmiştir.

Ayrıca, Tablo 3'teki Pearson korelasyon matrisinde yaşam kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel alanların birbirleriyle anlamlı ($p<0,01$) ve pozitif yönde bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Ulusal alan ile sadece çevresel alan arasında görece düşük düzeyli anlamlı ($p<0,01$), pozitif yönde bir ilişki bulunduğu da görülmüştür.

Tablo 3. Korelasyon analizi sonuçları

		Genel Yaşam Kalitesi	Genel Sağlık	Fiziksel Alan	Psikolojik Alan	Sosyal Alan	Çevresel Alan	Ulusal Alan
Genel Yaşam Kalitesi	r	1	,351**	,294**	,366**	,267**	,357**	-,102*
	p		,000	,000	,000	,000	,000	,011
Genel Sağlık	r		1	,233**	,348**	,252**	,300**	-,060
	p			,000	,000	,000	,000	,133
Fiziksel Alan	r			1	,581**	,474**	,542**	,047
	p				,000	,000	,000	,246
Psikolojik Alan	r				1	,544**	,568**	-,011
	p					,000	,000	,781
Sosyal Alan	r					1	,468**	,017
	p						,000	,669
Çevresel Alan	r						1	,115**
	p							,004
Ulusal Alan	r							1
	p							

Regresyon analizinde, yaşam kalitesi boyutları olan” fiziksel, psikolojik, sosyal, çevresel ve ulusal alanlar” bağımsız değişkenler,” genel yaşam kalitesi” sorusu ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Tablo 4’teki regresyon analizi sonuçlarına göre, yaşam kalitesi boyutlarından psikolojik alan ve çevresel alanın, genel yaşam kalitesini pozitif yönde; ulusal alanın ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Yaşam kalitesinin boyutlarının genel yaşam kalitesindeki değişimi açıklama oranı %18’dir (Düzeltilmiş $R^2=0,179$; $p<0,0001$). Genel yaşam kalitesi üzerinde en fazla etkiye sahip yaşam kalitesi boyutlarının ise sırasıyla; çevresel alan ($\beta=0,216$; $t=4,528$; $p<0,0001$), psikolojik alan ($\beta=0,189$; $t=3,731$; $p<0,0001$) ve ulusal alan ($\beta=-0,128$; $t=-3,477$; $p<0,0001$) olduğu görülmüştür. Böylece, çalışmanın H3_a, H3_b ve H3_e hipotezleri kabul edilmiştir. Sosyal alan ($\beta=0,040$; $t=0,890$; $p>0,05$) ve fiziksel alan ($\beta=0,053$; $t=1,117$; $p>0,05$) boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır. Böylece çalışmanın H3_a ve H3_c hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 4. Yaşam kalitesi boyutları ve genel yaşam kalitesi regresyon analizi sonuçları

	Beta	T	Sig.	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
(Sabit)		2,325	,020				
Fiziksel Alan	,053	1,117	,264				
Psikolojik Alan	,189	3,731	,000				
Sosyal Alan	,040	,890	,374				
Çevresel Alan	,216	4,528	,000	,431	,186	,179	28,074
Ulusal Alan	-,128	-3,477	,001				

Bağımlı Değişken: Genel yaşam kalitesi

Diğer regresyon analizinde ise yaşam kalitesi boyutları olan "fiziksel, psikolojik, sosyal, çevresel ve ulusal alanlar" bağımsız değişkenler, "genel sağlık durumu" sorusu ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Regresyon analizi neticesinde, yaşam kalitesi boyutlarından psikolojik alan ve çevresel alanın genel sağlık durumunu pozitif yönde; ulusal alanın ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Yaşam kalitesi boyutlarının genel sağlık durumundaki değişimi açıklama oranı %14'tür (Düzeltilmiş R² = 0,138; p<0,0001). Genel sağlık durumu üzerinde en fazla etkiye sahip yaşam kalitesi alt boyutlarının ise sırasıyla; psikolojik alan ($\beta = 0,234$; $t = 4,498$; $p < 0,0001$), çevresel alan ($\beta = 0,155$; $t = 3,160$; $p < 0,0001$) ve ulusal alan ($\beta = -0,076$; $t = -2,015$; $p < 0,0001$) olduğu görülmüştür. Böylece, çalışmanın H5_b, H4_a ve H4_c hipotezleri kabul edilmiştir. Sosyal alan ($\beta = 0,058$; $t = 1,256$; $p < 0,0001$) ve fiziksel alan ($\beta = -0,010$; $t = -0,208$; $p < 0,0001$) boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın H4_c ve H4_a hipotezleri reddedilmiştir. Analiz neticesinde elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Yaşam kalitesi boyutları ve genel sağlık durumu regresyon analizi sonuçları

	Beta	T	Sig.	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
(Sabit)		4,781	,000				
Fiziksel Alan	-,010	-,208	,835				
Psikolojik Alan	,234	4,498	,000				
Sosyal Alan	,058	1,256	,210				
Çevresel Alan	,155	3,160	,002	,380	,145	,138	20,789
Ulusal Alan	-,076	-2,015	,044				

Bağımlı Değişken: Genel sağlık durumu

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı, meslek yüksekokulunda öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ile yaşam kalitesi boyutlarının ilişki ve etkilerinin değerlendirilmesidir. Uygulama, Akdeniz Üniversitesi'nin en çok öğrenci sayısına sahip meslek yüksekokullarından biri olan Manavgat Meslek Yüksekokulu'ndaki öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi ölçeğinin genelinden 3,29 ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaşam kalitesi boyutları olan fiziksel alanda 3,15; psikolojik alanda 3,51; çevresel alanda 3,14; sosyal alanda 3,48 ve ulusal alanda ise 2,87 ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yaşam kalitesi ölçeğinin genelinden ve fiziksel alan, psikolojik alan, çevresel alan ve sosyal alan boyutlarından aldıkları puanlar, ortalamanın üzerinde ve birbirine oldukça yakındır. Öte yandan, yaşam kalitesi boyutları içerisinde en yüksek ortalamaya psikolojik alan sahip iken; ulusal alan ise ortalamanın altında kalarak ölçekteki en düşük puana sahip boyut olmuştur. Heidari vd. (2014) ise çalışmalarında tıp öğrencilerinde psikolojik ve çevresel sağlık alanlarında ortalamalarının yüksek, fiziksel sağlık ve sosyal ilişki alanlarında ise düşük puan aldıklarını saptamışlardır. Öte yandan, Moritz vd. (2016) hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında, yaşam kalitesi boyutları arasında, sosyal alanın en yüksek puana sahip olduğunu ve bunu psikolojik, çevresel ve fiziksel alanların izlediğini saptamışlardır. Cruz vd. (2018) ise farklı ülkelerden üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, en yüksek puanın yaşam kalitesi boyutlarından fiziksel alanda, en düşük puanın ise sosyal alanda kaydedildiğini saptamışlardır. Çalışmalarında, algılanan en yüksek ve en düşük yaşam kalitesi boyutu ise ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Ayrıca, Vakili vd. (2012) çalışmalarında, tüm lisansüstü öğrencileri için yaşam kalitesinin orta düzeyde (%50-75) olduğunu saptamışlardır. Burdurlu vd. (2020) ise diş hekimliği öğrencilerinin genel yaşam kalitesinin iyi olarak derecelendirildiğini ve öğrencilerin psikolojik alanda en düşük ve fiziksel alanda ise en yüksek puanlara sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bampi vd. (2013) de hemşirelik lisans öğrencilerinde psikolojik ve çevre alanlarının sırasıyla en iyi ve en kötü puanlar olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmada yapılan korelasyon analizi neticesinde, genel yaşam kalitesi ile yaşam kalitesinin alt boyutlarından fiziksel alan, psikolojik alan, sosyal alan ve çevresel alan arasında pozitif yönde, ulusal alan ile negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, genel sağlık durumu ile yaşam kalitesinin alt boyutlarından fiziksel alan, psikolojik alan, sosyal alan ve çevresel alan arasında pozitif yönde, ulusal alan ile negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Ayrıca, çalışmada yer alan yaşam kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel alanların birbirleriyle pozitif bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır. Ulusal alan ile yalnızca çevresel alan arasında görece düşük düzeyli, pozitif bir ilişki bulunduğu da görülmüştür.

Benzer şekilde, Ilić vd. (2019) tıp öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında, tüm yaşam kalitesi alan puanlarının, genel yaşam kalitesi algısı ve genel sağlık algısı puanları ile güçlü bir korelasyon gösterdiğini belirtmişlerdir. Andre vd. (2017) de diş hekimliği öğrencilerinde, dört boyut ve genel yaşam kalitesi ve genel sağlık memnuniyeti ile ilgili iki bağımsız soru arasındaki korelasyon katsayılarının 0,39 ile 0,64 arasında değiştiğini ve farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmişlerdir. Krägeloh vd. (2011) de tıp öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında, yaşam kalitesi ölçeğinin tüm boyutlarının, genel yaşam kalitesi ve genel sağlık durumları ile ilişkili olduğunu saptamışlardır. Li vd. (2009) ise üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmalarında, sosyal ilişki alanı dışındaki üç alan puanının da genel yaşam kalitesi veya genel sağlık durumu ile anlamlı ilişkilere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine benzer şekilde, Al-Shibani ve Al-Kattan (2019) diş hekimliği öğrencileri üzerindeki çalışmalarında dört alan ile genel yaşam kalitesi ve genel sağlıkla ilgili memnuniyete ilişkin iki bağımsız soru arasındaki korelasyonların 0.245 ile 0.542 arasında değiştiğini ve farklılıkların da istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında, Chandrasekaran vd. (2019) ise lisans öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, psikolojik ile fiziksel alan puanları arasında ve çevre ile fiziksel alanla ilgili yaşam kalitesi arasında güçlü pozitif ilişkiler tespit etmişlerdir. Dučinskienė vd. (2003) de çalışmalarında, tıp öğrencilerinde fiziksel ve çevresel alanlar ile sosyal ve psikolojik alanlar arasında güçlü korelasyonlar bulmuşlardır. Mendes-Rodrigues vd. (2019) yüksek lisans programı öğrencileri ile yaptıkları

çalışmalarında, yine benzer şekilde fiziksel alan ile psikolojik ve sosyal ilişkiler; psikolojik alan ile sosyal ilişkiler ve sosyal ilişkiler ile çevre alanları arasında pozitif korelasyon olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışmadaki regresyon analizi sonuçlarına göre, yaşam kalitesi boyutları olan psikolojik alan ve çevresel alanın, öğrencilerin genel yaşam kalitesini pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Yaşam kalitesinin ulusal alan boyutu ise genel yaşam kalitesini negatif yönde etkilemektedir. Yaşam kalitesinin bu boyutlarının genel yaşam kalitesindeki değişimi açıklama oranı %18 olarak tespit edilmiştir. Genel yaşam kalitesi üzerinde en fazla etkiye sahip yaşam kalitesi boyutları ise sırasıyla; çevresel alan, psikolojik alan ve ulusal alandır. Çalışmanın ikinci regresyon analizi neticesinde ise yaşam kalitesi boyutları olan psikolojik alan ve çevresel alanın öğrencilerin genel sağlık durumunu pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Yaşam kalitesinin ulusal alan boyutunun ise genel sağlık durumunu negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Yaşam kalitesinin bu boyutlarının genel sağlık durumundaki değişimi açıklama oranının %14 olduğu tespit edilmiştir. Genel sağlık durumu üzerinde en fazla etkiye sahip yaşam kalitesi boyutlarının ise sırasıyla; psikolojik alan, çevresel alan ve ulusal alan olduğu görülmüştür. Benzer olarak, Li vd. (2009) de fiziksel, psikolojik ve çevresel alanların genel yaşam kalitesi üzerinde önemli öngörücü etkileri olduğunu ve bu regresyon modelinin belirleme katsayısının (R^2) ise 0,34 olarak tespit edildiğini ifade etmişlerdir. Öte yandan, yalnızca fiziksel ve psikolojik alanların genel sağlık durumu üzerinde önemli ölçüde öngörücü etkilere sahip olduğunu ve bu regresyon modelinin belirleme katsayısının (R^2) ise 0,30 olarak ortaya çıktığını da belirtmişlerdir. Ayrıca, sosyal alan dışındaki üç alanın tümünün, genel yaşam kalitesi ve genel sağlık kombinasyonunu önemli ölçüde tahmin ettiğini de saptamışlardır.

Üniversite öğrencisi gençlerin yaşam kalitesi, onların hayata bakışlarını, gelecek beklentilerini, başarılarını, okullarından ve yaşamlarından memnuniyetlerini etkilemesinin yanında topluma daha faydalı bireyler olmalarını da etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bu açıdan yaklaşıldığında, üniversite yönetimlerinin öğrencilerin yaşam kalitelerinin artırılmasına dönük stratejiler geliştirmesi gerektiği söylenebilir. Bu çerçevede, üniversitelerde öğrencilerin yaşam kalitesini artıracak çevresel anlamda iyileştirici önlemler alabilmek için kampüs

ortamının fiziki koşullarının iyileştirilmesi yanında ulaşım imkanlarının artırılması da sağlanabilir. Bununla birlikte, öğrencilerin sağlık hizmetlerinden daha hızlı ve etkin biçimde faydalanabilmesi sayesinde fiziksel ve psikolojik sağlıklarını koruyabilmeleri de mümkün olabilecektir. Ayrıca öğrencilerin psikolojik sağlıklarına ve sosyal ilişkilerine destek olmak adına onlara verilen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri geliştirilmeli ve bu hizmetlerden öğrencilerin rahat bir şekilde, çok fazla prosedürlerle uğraşmadan faydalanabilmesi sağlanmalıdır. Bu çerçevede üniversite yönetimleri, öğrenciler üzerinde düzenli aralıklarla yapacakları genel yaşam kalitesi ve üniversite yaşamı kalitesine dönük araştırmalarla onların yaşam kalitesi ve dolayısıyla başarı ve mutluluklarının artırılmasında etkili olan unsurları tespit ederek iyileştirici önlemler de alabilirler. Çünkü yaşam kalitesi yüksek olan gençler daha mutlu, daha başarılı, hayata sıkı sıkıya sarılan, geleceğe umutla bakan ve dolayısıyla topluma da fayda sağlayan bireyler olacaktır.

Bunun yanında, çalışmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Araştırma bulgularının öz-bildirime dayalı ve kesitsel olması çalışmadaki önemli kısıtlardan biridir. Çalışmanın diğer bir kısıtı ise örneklem grubunu yalnızca üniversite öğrencilerinin oluşturmasıdır. Bütün bu nedenlerle, ileride yapılacak çalışmaların meslek yüksekokulu öğrencileri haricinde, lise, fakülte ve lisansüstü öğrencileri ve farklı sosyoekonomik düzeylerdeki, çalışan gençler üzerinde yapılması önerilebilir. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak çalışmalarda öğrencilerin gelecek beklentileri, kişilik özellikleri, başarı durumları, mutluluk düzeyleri gibi değişkenler ile yaşam kaliteleri arasındaki ilişkiler ve etkiler de incelenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of the Quality of Life of University
Students: Akdeniz University Case**

*

Boran Toker -Mehmet Bahadır Kalıpçı
Akdeniz University- Akdeniz University

Quality of life is a concept with different definitions and is associated with positive concepts such as happiness, success, wealth, health, and satisfaction. In addition, it is a complex structure that affects the overall life satisfaction, emotional well-being and functionality of individuals (Dučinskienė, Kalėdienė, & Petrauskienė, 2003, p.76; Andre, Pierre, & McAndrew, 2017, p.1164). It is a popular term that refers to a general sense of well-being, including aspects of happiness, and satisfaction with life as a whole. It is broad and subjective rather than specific and objective. However, in recent years, the concept of quality of life has become the focus of research and practice in the fields of education and special education, health services (physical and behavioral), social services (disability and aging), and families (Schalock, Alonso, & Braddock, 2002, p.1; CDC, 2000, p.5).

The WHOQOL Group (1996) defined the quality of life as individuals' perceptions of their position in life in the context of the culture and value systems in which they live and in relation to their goals, expectations, standards, and concerns. Quality of life is also a comprehensive concept incorporating in a complex way the persons' physical health, psychological state, level of independence, social relationships, personal beliefs, and their relationships to salient features of the environment (World Health Organization, 1998, p.11).

The WHOQOL (The World Health Organization Quality of Life) scale developed by WHO covers important topics that can broadly evaluate the quality of life of university students. This scale, which is designed as cross-cultural, has emerged as a result of researches conducted in many countries. There are six basic domains in the scale: Physical, psychological, level of independence, social relationships, environment, and personal

beliefs (The WHOQOL Group, 1994, p.42; World Health Organization, 1998, p.15).

The aim of this study is to analyze the relationship and effects of quality of life and quality of life dimensions of university students studying at vocational school. Questionnaire method was used as data collection tool in the study. There are two parts in the survey. In the first part, questions about determining the socio-demographic characteristics of the students were included. In the second part, the WHO Quality of Life Questionnaire Abbreviated Version (WHOQOL-BREF) was used to measure the quality of life of the students.

The sample of the study consisted of 621 university students studying at Manavgat Vocational School, one of the vocational schools of Akdeniz University with the highest number of students. First, reliability of the scale (Cronbach's alpha) was tested statistically. Then, confirmatory factor analysis (CFA) was performed to test the fit of the data to the factors in the original scale. Pearson correlation analysis and regression analysis were used to test the hypotheses of the research.

As a result of the correlation analysis, it was observed that there were positive relationships between both overall quality of life and general health perceptions and the domains of quality of life, namely physical, psychological, social, environmental; and there was negative relationship with the national domain.

According to the results of the regression analysis, it was determined that the psychological domain and the environmental domain, which are the dimensions of quality of life, positively affect the overall quality of life of the students. The national domain dimension of the quality of life negatively affects the overall quality of life. It was determined that these dimensions of quality of life explained the change in overall quality of life as 18%. The dimensions of quality of life that have the most impact on the overall quality of life are respectively; environmental domain, psychological domain and national domain.

As a result of the second regression analysis, it was seen that the psychological domain and the environmental domain, which are the dimensions of quality of life, positively affect the general health perceptions of the students. It was determined that the national domain dimension of the quality of life negatively affected the general health

perceptions. It was determined that these dimensions of quality of life explained the change in general health perceptions as 14%. The dimensions of the quality of life that have the most impact on the general health perceptions are respectively; psychological domain, environmental domain, and national domain.

The quality of life of university students is one of the important factors that affect their outlook on life, future expectations, success, satisfaction with school and life, as well as their becoming more useful individuals to society. From this point of view, it can be said that university administrations should develop strategies to increase the quality of life of students.

Kaynakça / References

- Ali, O., Salam, Z., Saeed, T., Sethi, M. R. ve Irfan, M. (2018). Quality of life of medical and dental students of Peshawar. *Journal of Postgraduate Medical Institute (Peshawar-Pakistan)*, 32(2), 188-193.
- Al-Shibani, N. ve Al-Kattan, R. (2019). Evaluation of quality of life among dental students using WHOQOL-BREF questionnaire in Saudi Arabia: A cross sectional study. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 35(3), 668.
- Andre, A., Pierre, G. C. ve McAndrew, M. (2017). Quality of life among dental students: a survey study. *Journal of Dental Education*, 81(10), 1164-1170.
- Bampi, L. N. da Silva, Baraldi, S., Guilhem, D., Pompeu, R. B. ve de Oliveira Campos, A. C. (2013). Nursing undergraduate students' perception of quality of life. *Nursing*, 34(1), 125-132.
- Burdurlu, M. C., Cabbar, F., Dagasan, V., Kulle, C., Ozenen, D. O. ve Tomruk, C. O. (2020). Assessing the Quality of Life of Dental Students by using the WHOQOL-BREF Scale. *Balkan Journal of Dental Medicine*, 24(2), 91-95.
- Can, G., Ozdilli, K., Erol, O., Unsar, S., Tulek, Z., Savaser, S., ve Durna, Z. (2008). Comparison of the health-promoting lifestyles of nursing and non-nursing students in Istanbul, Turkey. *Nursing&Health Sciences*, 10(4), 273-280.

- Canbaz, S., Sünter, A. T., Dabak, S. ve Pekşen, Y. (2003). The prevalence of chronic diseases and quality of life in elderly people in Samsun. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 33(5), 335-340.
- Centers for Disease Control and Prevention - CDC (2000). *Measuring Healthy Days*. Atlanta, Georgia: USA.
- Chandrasekaran, S. K., Jacob, L., Ling, J. L. S., Rajendran, A., John, C. D. C., Jian, A. T. Z., ... ve Chi, L. E. (2019). Quality of life among undergraduate students in Ipoh, Perak: A cross-sectional study using WHOQOL-BREF. *Quest International Journal of Medical and Health Sciences*, 2(2), 16-22.
- Cruz, J. P., Felicilda-Reynaldo, R. F. D., Lam, S. C., Contreras, F. A. M., Cecily, H. S. J., Papatthaniou, I. V., ve Colet, P. C. (2018). Quality of life of nursing students from nine countries: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 66, 135-142.
- Dučinskienė, D., Kalėdienė, R. ve Petrauskienė, J. (2003). Quality of life among Lithuanian university students. *Acta med Lituanica*, 10(2), 76-81.
- Eser, E., Fidaner, H., Fidaner, C., Eser, S. Y., Elbi, H. ve Göker, E. (1999). WHOQOL-100 ve WHOQOL-BREF'in psikometrik özellikleri. *Psikiyatri Psikoloji PsikoFarmakoloji (3P) Dergisi*, 7(2), 23-40.
- Felce, D. ve Perry, J. (1995). Quality of life: Its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, 16(1), 51-74.
- Ferrans, C. E. ve Powers, M. J. (1985). Quality of life index: development and psychometric properties. *Advances in Nursing Science*. 8(1), 15-24.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hamaideh, S. H. (2011). Stressors and reactions to stressors among university students. *International Journal of Social Psychiatry*, 57(1), 69-80.
- Heidari, M., Majdzadeh, R., Pasalar, P. ve Nedjat, S. (2014). Quality of life of medical students in Tehran University of Medical Sciences. *Acta Medica Iranica*, 52(5), 390-399.
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

- Ilić, I., Šipetić-Grujičić, S., Grujičić, J., Živanović Mačužić, I., Kocić, S. ve Ilić, M. (2019). Psychometric properties of the world health organization's quality of life (WHOQOL-BREF) questionnaire in medical students. *Medicina*, 55(12), 772.
- Krägeloh, C. U., Henning, M., Hawken, S. J., Zhao, Y., Shepherd, D. ve Billington, R. (2011). Validation of the WHOQOL-BREF quality of life questionnaire for use with medical students. *Educ Health (Abingdon)*, 24(2), 545.
- Lee, R. L. ve Loke, A. J. Y. (2005). Health-promoting behaviors and psychosocial well-being of university students in Hong Kong. *Public Health Nursing*, 22(3), 209-220.
- Li, K., Kay, N. S. ve Nokkaew, N. (2009). The performance of the World Health Organization's WHOQOL-BREF in assessing the quality of life of Thai college students. *Social Indicators Research*, 90(3), 489-501.
- Macedo de Freitas, A. C., de Miranda Malheiros, R. M., da Silva Lourenço, B., Fernandes Pinto, F., Cruz de Souza, C. ve Lopes Almeida, A. C. (2018). Intervening factors in the quality of life of nursing student. *Journal of Nursing UFPE/Revista de Enfermagem UFPE*, 12(9), 2376-2384.
- McDonald, R. P., ve Ho, M. H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64-82.
- Mendes-Rodrigues, C., Ranal, M. A. ve Carvalho, D. V. (2019). Postgraduate Students: An Alert about Quality of Life. *World Journal of Education*, 9(1), 135-144.
- Moritz, A. R., Marques-Pereira, E., Pereira-de-Borba, K., Clapis, M. J., Gryczak-Gevert, V. ve Mantovani, M. D. F. (2016). Quality of life of undergraduate nursing students at a Brazilian public university. *Investigacion y Educacion en Enfermeria*, 34(3), 564-572.
- Özdemir, U. ve Tuncay, T. (2008). Correlates of loneliness among university students. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2(1), 29.
- Özgür, G., Yıldırım, S. ve Ziyaretli, G. (2008). Hemşirelik öğrencilerinin yaşam kalitesi konusundaki görüşleri ve yaşam doyumları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 24(1), 57-65.
- Pavlova, I., Vynogradskyi, B., Kurchaba, T. ve Zikrach, D. (2017). Influence of leisure-time physical activity on quality of life of Ukrainian students. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(3), 1037-1042.

- Schalock, R. Alonso, M. A. V. ve Braddock, D. L. (2002). *Handbook on Quality of Life for Human Service Practitioners*. Washington: American Association on Mental Retardation.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics: International edition*. Boston: Pearson Education Limited.
- Telatar, T. G. ve Özcebe, H. (2004). Yaşlı nüfus ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(3), 162-165.
- The WHOQOL Group (1994). Development of the WHOQOL: Rationale and current status. *International Journal of Mental Health*, 23(3), 24-56.
- The WHOQOL Group (1996). Introduction, administration, scoring and generic version of the assessment, field trial version. *World Health Organization: Geneva*.
- The WHOQOL Group (1998). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): development and general psychometric properties. *Social Science & Medicine*, 46(12), 1569-1585.
- Tümkaya, S., Aybek, B. ve Çelik, M. (2008). An investigation of students' life satisfaction and loneliness level in a sample of Turkish students. *Journal of Human Sciences*, 5(1), 1-15.
- Vakili, Z., Mohamad, A. R. ve Vakili, M. A. (2012). A quantitative study of quality of life (QOL) on postgraduate students in Universiti Sains Malaysia. *Caspian Journal of Applied Sciences Research*, 1(7), 28-32.
- World Health Organization. (1998). *Programme on mental health: WHOQOL user manual* (No. WHO/HIS/HSI Rev. 2012.03). World Health Organization.
- Yıldırım, Y., Kılıç, S. P. ve Akyol, A. D. (2013). Relationship between life satisfaction and quality of life in Turkish nursing school students. *Nursing & Health Sciences*, 15(4), 415-422.

Ek-1:

1. Yaşam kalitenizi nasıl buluyorsunuz?
2. Sağlığınızdan ne kadar hoşnutsunuz?
3. Ağrılarınızın yapmanız gerekenleri ne kadar engellediğini düşünüyorsunuz?
4. Günlük uğraşlarınızı yürütebilmek için herhangi bir tıbbi tedaviye ne kadar ihtiyaç duyuyorsunuz?
5. Yaşamaktan ne kadar keyif alırsınız?
6. Yaşamınızı ne ölçüde anlamlı buluyorsunuz?
7. Dikkatinizi toplamada ne kadar başarılısınız?
8. Günlük yaşamınızda kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?

9. Fiziksel çevreniz ne ölçüde sağlıklıdır?
10. Günlük yaşamı sürdürmeniz için yeterli gücünüz kuvvetiniz var mı?
11. Bedensel görünüşünüzü kabullenir misiniz?
12. İhtiyaçlarınızı karşılamaya yeterli paranız var mı?
13. Günlük yaşantınızda size gerekli bilgi ve haberlere ne ölçüde ulaşabiliyorsunuz?
14. Boş zamanları değerlendirme uğraşları için ne ölçüde fırsatınız var?
15. Bedensel hareketlilik (etrafta dolaşabilme, bir yerlere gidebilme) beceriniz nasıldır?
16. Uykunuzdan ne kadar hoşnutsunuz?
17. Günlük uğraşlarınızı yürütebilme becerinizden ne kadar hoşnutsunuz?
18. İş görme kapasitenizden ne kadar hoşnutsunuz?
19. Kendinizden ne kadar hoşnutsunuz?
20. Aileniz dışındaki kişilerle ilişkilerinizden ne kadar hoşnutsunuz?
21. Cinsel yaşamınızdan ne kadar hoşnutsunuz?
22. Arkadaşlarınızın desteğinden ne kadar hoşnutsunuz?
23. Yaşadığınız yerin koşullarından ne kadar hoşnutsunuz?
24. Sağlık hizmetlerine ulaşma koşullarınızdan ne kadar hoşnutsunuz?
25. Ulaşım olanaklarınızdan ne kadar hoşnutsunuz?
26. Ne sıklıkta hüznün, ümitsizlik, bulantı, çökkünlük gibi olumsuz duygulara kapılırsınız?
27. Yaşamınızda size yakın kişilerle (sevgili, eş, iş arkadaşı, akraba) ilişkilerinizde baskı ve kontrolle ilgili zorluklarınız ne ölçüdedir?

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Toker, B. ve Kalıpçı, M. B. (2021). Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesinin değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 405-430. DOI: 10.26466/opus.843021.

Öğrenme Amaçlı Yazma Etkinliklerinin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Akademik ve Laboratuvar Başarılarına Etkisinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.846031

*

Emre Yıldız* – Gülşen Koçak**

* Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzurum/Türkiye

E-Posta: emre.yildiz@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7048-7545](https://orcid.org/0000-0001-7048-7545)

** Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzurum/Türkiye

E-Posta: gulsen.demir@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7048-7545](https://orcid.org/0000-0001-7048-7545)

Öz

Bu araştırmanın amacı farklı öğrenme amaçlı yazma türlerinin hazırlanmasının ve değerlendirilmesinin fen bilimleri öğretmen adaylarının akademik ve laboratuvar başarıları üzerindeki etkisini belirlemek ve öğrenme amaçlı yazma puanlarını karşılaştırmaktır. Araştırmada öğrenme amaçlı yazma türleri olarak mektup yazma ve poster hazırlama kullanılmıştır. Araştırmada deneysel desenlerden öntest-sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırma bir devlet üniversitesinde birinci sınıfa devam eden 88 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak akademik başarı testi, laboratuvar başarı testi ve mektup ve poster değerlendirme rubrikleri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, parametrik testlere uygun olduğu belirlendiğinden, betimsel istatistik, tek yönlü ANOVA ve bağımsız örneklem t-testi analizinden faydalanılmıştır. Uygulama sonunda öğretmen adaylarının akademik ve laboratuvar başarıları arasında mektup, poster ve değerlendirme uygulamaları lehinde anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Öğretmen adaylarının mektup yazma ve poster hazırlama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Farklı yazma türleri, farklı muhataplara yönelik hazırlanabilir ve bu aktivitelerin akademik ve laboratuvar başarıları üzerindeki etkileri incelenebilir.

Anahtar Kelimeler: Akran değerlendirme, mektup, öğrenme amaçlı yazma, poster.

Investigation of the Effect of Writing to Learn Activities on Academic and Laboratory Achievement of Preservice Science Teachers

*

Abstract

This research aimed to determine the effects of different writing to learn activities on academic and laboratory achievement of pre-service science teachers, and compare writing to learn scores. In the research, writing letters and preparing posters were used as writing to learn types. In the research, quasi-experimental design with pretest-posttest control group, one of the experimental designs, was used. The research was conducted with 88 pre-service teachers attending the first year of a state university. As a data collection tool, the academic achievement test, the laboratory achievement test, and letter and poster evaluation rubrics were used. In the analysis of the obtained data, descriptive statistics, one-way ANOVA, and independent samples t-test were used as it was determined that it was suitable for parametric tests. At the end of the application, it was found that there is a significant difference between the academic and laboratory achievements of pre-service teachers in favor of letter, poster and evaluation applications. It was determined that there is no statistically significant difference between the letter writing and poster preparation scores of the pre-service teachers. Different types of writing can be prepared for different interlocutors and the effects of these activities on academic and laboratory achievements can be examined.

Keywords: : Letter, peer review, poster, writing to learn.

Giriş

İletişimde kullanılan en önemli araçlardan biri olan yazma, yüzyıllardır eğitimde kullanılan bir öğrenme stratejisidir (Emig, 1977). Yazma yaygın kullanılan bir çalışma faaliyeti olup, en çok tercih edilen öğretici etkinliklerden birisidir (Klein, 1999). Akyol (2001), yazmayı; düşünceleri ifade etmek için gerekli olan işaret ve sembolleri motorsal olarak üretebilmek olduğunu ifade etmektedir. Bilimin dil olmadan gelişmeyeceği, bilim dille ayrı düşerse bilimin var olamayacağı (Norris and Phillips, 2003) mantığından yola çıkarak dilin dört ögesinden biri olan yazma bilim için kilometre taşıdır.

Bilgilerin hafızada kalması, rapor hazırlama, planlama ve düzenleme yapma, eleştirel düşünme, kavramsal becerilerden kendini yansıtmaya ve iletişime yardım etme bakımından (Sinaga and Feranie, 2017) yazma önemli rol oynar. Yazma çeşitli bilişsel süreçlerin gelişmesine yardım eder (Gregg and Steinberg 2016). Tekrarlanan çalışmalarda, yazma gibi yaklaşımlar öğrencilere ciddi avantajlar sağladığı görülmüştür (Dunlosky vd., 2013; Lamb, Hand and Yoon, 2017). Haley-James (1982) yazmanın öğrenmeyi nasıl etkilediğini şu şekilde açıklamıştır:

- Yazma düşünmeye odaklanmıştır.
- Yazma kontrol etmek için düşündürür.
- Yazma kompleks düşünmeye izin verir.
- Yazma zihinsel yapıyı söze çevirir.
- Yazma çoklu algıya sahiptir.
- Yazma iletişimi motive eder.

Yazma konusunda; geleneksel yazma ve geleneksel olmayan yazma olarak iki farklı görüş bulunmaktadır (Prain, 2006). Geleneksel yazma stratejileri bilginin yeniden temsilinden ziyade bilginin kopyalanmasını destekleme eğilimindedir (Gunel, Hand and Prain, 2007). Burada ele alınan yazma; derste öğretmenler tarafından yapılan; anlatımlarla ilgili veya ders kitaplarında anlatılanlarla ilgili doğrudan notlar tutma, yapılan deneylerle ilgili laboratuvar raporları hazırlama gibi; öğrencinin pasif bir şekilde bilgiyi kaydettiği geleneksel yazma değil (Günel, Atilla ve Büyükkasap, 2009), öğrenme amaçlı yazmadır (ÖAY). Buradan hareketle, geleneksel yazma okullarda uygulanan geleneksel laboratuvar raporu gibi format içerirken, ÖAY; posterler, mektuplar, broşürler,

hikâyeler, günlükler gibi geleneksel olmayan yazma etkinliklerini içermektedir (McDermott and Hand, 2010; Yaman, 2018).

ÖAY, feni bir disiplin olarak anlamaya ve fen kavramlarını zengin anlatımlarla yapılandırmaya yardım eder (Jang and Hand, 2017). Zengin anlatımları, yazan kişinin kendi kelimeleriyle önemli bilgiler içinden seçip alarak yapması, yazan kişiye büyük fayda sağlar (Chi, 2009). ÖAY etkinlikleri; bilimsel içerikleri anlamaya, kritik düşünmeye, fikirleri ifade etmeye, işbirlikli öğrenmeye ve iletişim becerilerini geliştirmeye (Chatel, 1997; Klein, 1999; Mason and Boscolo, 2000), derse katılıma, daha iyi öğrenmeye, öğrenme ve öğretme sürecinde memnuniyeti artırmaya (Gunel, Hand and Mcdermott 2009; Hand, Yang, and Bruxwoort, 2007; Sinaga and Feranie, 2017) katkıda bulunur. Yine ÖAY aktiviteleri öğrencilerin; üst düzey zihinsel süreç becerilerini geliştirerek eleştirel düşünmeyi sağlaması, yeni bilgi dağarcığı oluşturması ve iletişim yeteneğinin artması bakımından ciddi katkılar sağlar (Hand vd., 2018; Klein, 1999; Yıldız and Büyükkasap, 2011). Böylece, ÖAY; bilgiyi yapılandırmayı sağlayarak (Brewster and Klump, 2004; Carter, 2007; Comer, Clark and Canelas, 2014; Sorcinelli and Elbow, 1997; Yore, Hand and Prain, 1999) epistemik bir araç olduğunu gösterir (Prain and Hand, 2016).

ÖAY etkinliklerinin; yazma aracı, muhatabı, amacı, tipi ve konusunu içeren model Hand ve Prain (2002) tarafından özet şablon şeklinde oluşturulmuştur. Bu şablon Şekil 1’de verilmiştir.

Brewster ve Klump (2004), ÖAY aktivitelerinin başarılı olması için bazı stratejiler sunmuşlardır. Bunlar: 1. İhtiyaç değerlendirmesi için başlama - 2. Ebeveynleri bu sürece dahil etme - 3. Öğretmen desteğini oluşturma - 4. Profesyonel gelişimleri destekleme - 5. Öğretmen liderliğini teşvik etme - 6. Yazma incelemeleri için ortak bir sistem kurma - 7. Plan yapmak için yeterli zaman ayırma - 8. Yazma öğrenmeleri ve incelemeleri için zaman yaratma - 9. Program sonucunu değerlendirme.

Bu çalışma yukarıda bahsi geçen hususlara dikkat edilerek yürütülmüş; mektup ve poster çalışmaları farklı açılardan incelenerek alan yazına katkı sağlamaya çalışılmıştır. Mektup, bir ÖAY aktivitesi olarak, belirlenen konuyla ilgili olarak genellikle bir muhataba açıklamalarda bulunmak için kullanılmaktadır (Aktepe, 2020; Uzoğlu ve Gürbüz, 2013). Mektup, bir muhataba yönelik yazıldığından dolayı yazanın

açıklayıcı olma çabası ön plandadır. Mektup yazmanın amacı; hakkında yazdığı konuyu, olayı ya da kavramı muhatabına en kolay anlaşılır bir şekilde açıklayabilmektir (Yıldız, 2014). Poster ise öğrencilerin çalışmalarını resim ve grafiklerle özetleyebildikleri öğrenme amaçlı yazma çeşididir. Poster görsel bakımdan ilginç kılabilme ve anahtar noktalara ilgiyi çekebilme için grafikler, tablolar, resimler, örnekler ve diğer sanat eserleri kullanılır (Köklü, 2001). Mektup yazma ve poster hazırlama gibi ÖAY çeşitlerinin her birinin alanyazına ciddi katkıları vardır. Uluslararası çalışmalara bakıldığında ÖAY'ye geniş yer verilmesine karşın (Daşdemir, Cengiz ve Uzoğlu, 2015) halen daha ulusal alanyazında ÖAY istenilen noktaya ulaşamamıştır. Bu çalışmada, laboratuvar ortamında geleneksel rapor yazmak yerine, alternatif olarak farklı öğrenme amaçlı yazma çeşitlerinin birlikte incelenmesinin ilgili alana yönelik yapılacak araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Şekil 1. Öğrenme Amaçlı Yazma Modeli (Hand and Prain, 2002)

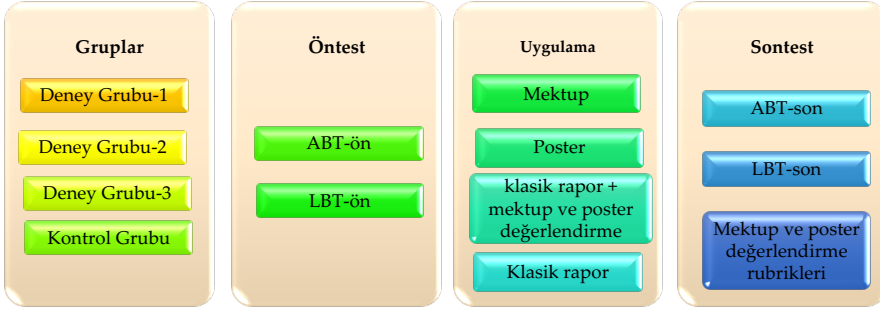
Bu araştırmanın amacı öğrenme amaçlı yazma türlerinden mektup ve poster çalışmalarının hazırlanmasının ve değerlendirilmesinin fen bilimleri öğretmen adaylarının akademik ve laboratuvar başarıları üzerindeki etkisini belirlemek ve mektup yazma ve poster hazırlama puanlarını karşılaştırmaktır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmıştır:

- Mektup yazan, poster hazırlayan, akranları tarafından hazırlanan bu öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini değerlendiren ve klasik rapor hazırlayan öğretmen adaylarının Genel Fizik Laboratuvarı I dersi akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Mektup yazan, poster hazırlayan, akranları tarafından hazırlanan bu öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini değerlendiren ve klasik rapor hazırlayan öğretmen adaylarının Genel Fizik Laboratuvarı I dersi laboratuvar başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma türlerinden mektup ve poster hazırlama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık var mıdır?

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma modeli benimsenmiş ve deneysel desenlerden öntest-sontest karşılaştırma gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır (McMillan and Schumacher, 2010). Uygulamanın başlangıcında Akademik Başarı Testi (ABT-ön) ve Laboratuvar Başarı Testi (LBT-ön) öntest olarak uygulanmıştır. Uygulamaya üç deney grubu bir tane de kontrol grubu olmak üzere toplam dört grup alınmıştır. Deney Grubu-1'de laboratuvar raporları ÖAY etkinliklerinden mektup ile, Deney Grubu-2'de ise poster ile hazırlanmıştır. Deney Grubu-3 laboratuvar raporlarını klasik rapor yöntemi ile hazırlamış ve buna ek olarak Deney Grubu-1 ve 2'deki öğretmen adaylarının hazırladıkları mektup ve posterleri değerlendirmiştir. Kontrol grubu olarak seçilen grupta bulunan öğretmen adayları laboratuvar raporlarını klasik rapor yöntemi ile hazırlamışlardır ve bu grupta başka bir uygulama yapılmamıştır. Uygulamaların tamamlanmasının ardından Akademik Başarı

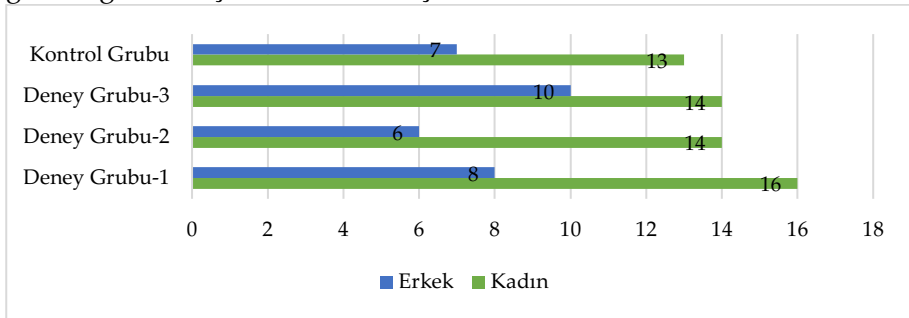
Testi (ABT-son) ve Laboratuvar Başarı Testi (LBT-son) tüm deney gruplarına ve kontrol grubuna sontest olarak uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının gerçekleştirdiği mektup ve poster çalışmalarının değerlendirilmesinde ise mektup ve poster değerlendirme rubrikleri kullanılmıştır. Araştırmanın deneysel planı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Deneysel Plan

Çalışma Grubu

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 88 birinci sınıf fen bilimleri öğretmen adayı ile yapılmıştır. Öğretmen adaylarından 24’ü öğrenme amaçlı yazmada mektup hazırlayan Deney Grubu-1’e, 20’si öğrenme amaçlı yazmada poster hazırlayan Deney Grubu-2’ye, 24’ü klasik deney raporu hazırlamanın yanında hazırlanan mektup ve posterleri değerlendiren Deney Grubu-3’e ve 20’si yalnızca klasik deney raporu hazırlayan kontrol grubuna atanmıştır. Öğretmen adaylarının cinsiyete göre dağılımları Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Öğretmen Adaylarının Cinsiyete Göre Dağılımları

Verilerin Toplanması

01.12.2020 tarihli ve 56785782-050.02.04-E.2000301069 sayılı Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Uygunluk-onay belgesine göre bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde bilim etiğine aykırı bir durum yoktur.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak;

- Öğretmen adaylarının akademik başarılarını belirlemek amacıyla ABT,
- Laboratuvar başarılarını tespit etmek amacıyla LBT ve
- Mektup ve poster çalışmalarını değerlendirmek amacıyla rubrikler kullanılmıştır.

Akademik başarı testi:ABT, Genel Fizik I Laboratuvar dersinin konularını kapsayacak şekilde geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış; Uzun (2013)'un kullandığı 31 çoktan seçmeli sorudan oluşmaktadır. Test maddelerinin ortalama güçlük indeksi 0,50 olarak bulunmuştur. Madde ayırt edicilik indeksi düşük olan maddelerde düzenleme yapılmış ve ayırt edicilik indeksleri istenir düzeye çekilmiştir. Testin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,72 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma için testin KR-20 güvenirlik katsayısı 0,74 olarak hesaplanmıştır. Test, doğru cevaplar 3,23 puan, boş bırakılanlar ve yanlış cevaplar 0 puan verilerek değerlendirilmiştir. Testten alınabilecek maksimum puan 100 ve minimum puan 0'dır.

Laboratuvar başarı testi:Araştırmada kullanılan laboratuvar başarı testi araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Öncelikle uygulama sürecinde yapılacak deneylerin bir listesi hazırlanmıştır. Deneylerin tamamını kapsayacak şekilde 10 tane açık uçlu sorudan oluşan bir sınav ve ayrıntılı cevap anahtarı hazırlanmıştır. Sorular ve cevap anahtarları öncelikle daha önce Genel Fizik Laboratuvarı I dersini vermiş olan 2 Fen Bilgisi Eğitimi alan uzmanı tarafından incelenmiştir. Alan uzmanlarının görüşlerine göre testin yalnızca Genel Fizik Laboratuvarı I başarısını

ölçmeye yönelik hazırlandığı, konu kapsamını tam olarak sağladığı ve iki sorunun düzeltilerek kullanılması gerektiği belirlenmiştir. Sorularda uzmanların istediği düzenlemeler yapılarak uygulanmaya hazır hale getirilmiştir. Test iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak cevap anahtarına bağlı kalınarak değerlendirilmiştir. İki araştırmacının değerlendirmeleri arasındaki Kappa katsayısı 0,69 olarak hesaplanmıştır. Testten alınabilecek maksimum puan 100 ve minimum puan 0'dır.

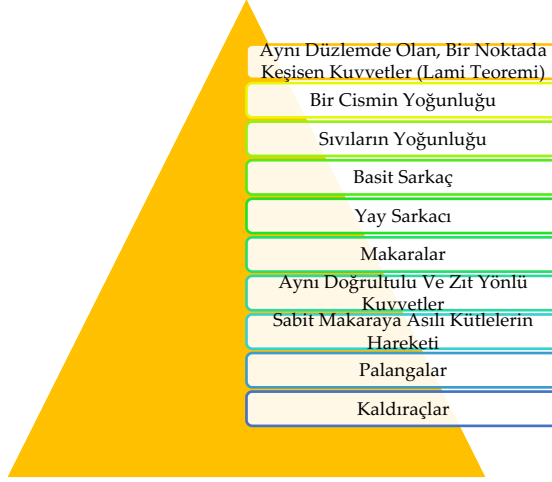
Mektup ve poster değerlendirme rubrikleri:Mektup ve Poster Değerlendirme Rubrikleri öğretmen adaylarının hazırladıkları yazma çalışmalarının daha objektif bir biçimde değerlendirilmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Rubrikler yazma çalışmasının içeriği, yazma türüne uygunluğu, yazım ve dil bilgisi, üslup ve tarzı, hitap edilen kesme uygunluğu, bilgi zenginliği ve öğreticiliği açısından değerlendirme kriterlerini içermektedir. Her iki rubrik de 5'li likert tipi 10 ölçüt içerecek şekilde hazırlanmıştır. Ölçüt tamamen sağlanıyorsa 5 puan ölçüt hiç sağlanmıyorsa 1 puan şeklinde 1-5 arasında puanlandırılmıştır. Grupların her bir yazma çalışmasından alabileceği maksimum puan 50 ve minimum puan 10'dur. Toplam yazma puanları belirlenirken tüm yazma puanlarının ortalaması alınmış ve elde edilen puan 100'lük sisteme dönüştürülmüştür.

Verilerin Analizi

İstatistiksel analizler gerçekleştirilmeden önce parametrik testlerin uygulanması için önkoşul varsayımların sağlanıp sağlanmadığı test edilmiştir. Normallik dağılımları; ortalama ve ortanca değerleri, basıklık ve çarpıklık katsayıları ve Shapiro-Wilk normallik testi ile incelenmiştir. Normal dağılım varsayımlarının sağlandığı tespit edildiğinden uygulamadan elde edilen verilerin analizlerinde parametrik testlerden; betimsel istatistik, tek yönlü varyans analizi ve bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 alınmıştır. Analizlerde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır.

Uygulama

Uygulama tüm kontrol ve deney gruplarında 13 hafta (haftalık ardışık 2 saatlik ders) boyunca Genel Fizik Laboratuvarı I dersi kapsamında araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Ders kapsamında gerçekleştirilen deneyler Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Uygulama Kapsamında Yapılan Deneyler

Öğretmen adayları öncelikle Deney Grubu-1, Deney Grubu-2, Deney Grubu-3 ve kontrol grubu olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Her gruptaki öğretmen adayları ikişer veya üçer kişilik alt gruplara ayrılmıştır. Oluşturulan alt gruplar laboratuvarında birlikte çalışarak ders içeriğinde belirtilen deneyleri yapmışlardır. Öğretmen adayları deneyleri yaparken araştırmacılar gruplar arasında dolaşarak deney hakkında temel bilgiler vermiş, grupların sorularını cevaplamış ve takıldıkları noktalarda yardımcı olmuştur. Uygulama gruplarında dersin işleniş biçimi aynı olmakla birlikte yalnızca öğretmen adaylarının hazırladıkları rapor türleri farklılık göstermiştir.

Mektup: Deney Grubu-1 olarak seçilen grupta öğretmen adayları yaptıkları deneylerin raporlarını ÖAY türlerinden mektup olarak hazırlamış ve bir sonraki hafta yapılan laboratuvar dersinde araştır-

macılara teslim etmiştir. Mektup yazımında aşağıda belirtilen kriterler dikkate alınmıştır:

- Laboratuvarda gruplar halinde çalışan öğretmen adayları mektupları bireysel olarak hazırlamıştır.
- Mektupları bir akranlarına göndermeye yönelik yazmaları istenmiştir.
- Mektupta içten, samimi bir dil kullanmaları istenmiştir. Kullanılan dilin akran seviyesine uygun olması gerektiği vurgulanmıştır.
- Mektup formatına uygun şekilde deney hakkında teorik bilgi, deneyin amacı, deneyde kullanılan malzemeler, deneyin yapılışı, deneyin sonuçları ve hata payı hesaplamaları mutlaka mektupta yer almıştır.
- Öğretmen adaylarının mektup yazarken farklı kaynaklardan yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.
- Mektubu Türkçe yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlamaları gerektiği belirtilmiştir.
- Resim, tablo, grafik, formül vb. öğelerin mektup içerisinde mektup formatına uygun olarak verilmesi istenmiştir.
- Mektupların en az 3 sayfa en fazla 6 sayfa halinde hazırlanması istenmiştir.

Öğretmen adaylarının mektup yazma çalışmalarını değerlendirmek amacıyla araştırmacılar tarafından Mektup Değerlendirme Rubriği hazırlanmıştır. Öğretmen adaylarının hazırladıkları mektuplar öncelikle değerlendirme rubriği baz alınarak araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve sonrasında mektuplar Deney Grubu-3'e seçilen akranlarına araştırmacılar tarafından dağıtılarak onların değerlendirmesi sağlanmıştır.

Poster: Deney grubu-3 olarak seçilen grupta öğrenme amaçlı yazma türlerinden poster çalışılmıştır. Öğretmen adayları ikiye veya üçer kişilik gruplara ayrılmıştır. Öğretmen adayları laboratuvar çalışmalarını bu gruplarda araştırmacıların rehberliğinde gerçekleştirmiş fakat poster çalışmalarını bireysel yapmışlardır. Öğretmen adayları her hafta yaptıkları deneylerin raporlarını poster olarak hazırlayarak bir sonraki hafta yapılan derste araştırmacılara teslim etmiştir. Poster hazırlamada aşağıda belirtilen kriterler göz önünde bulundurulmuştur:

- Posterlerin 70*100 boyutlarında renkli fon kartonlarına hazırlanması istenmiştir.
- Hazırlanan posterlerin poster formatına uygun şekilde deney hakkında teorik bilgi, deneyin amacı, deneyde kullanılan malzemeler, deneyin yapılışı, deneyin sonuçları ve hata payı hesaplamaları mutlaka posterde yer almıştır.
- Öğretmen adaylarının poster hazırlarken farklı kaynaklardan yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.
- Posterleri Türkçe yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlamaları gerektiği belirtilmiştir.
- Resim, tablo, grafik, formül vb. öğelerin poster içerisinde poster formatına uygun olarak verilmesi istenmiştir.
- Öğretmen adaylarının her hafta için farklı orijinal poster tasarımları yapmaları istenmiştir.
- Posterler konuyu öğretecek şekilde öğretmen adaylarının akranlarına yönelik onların seviyesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Öğretmen adaylarının hazırladıkları posterlerin değerlendirmeleri araştırmacılar tarafından hazırlanan Poster Değerlendirme Rubriği kullanılarak yapılmıştır. Posterler öncelikle araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve daha sonra akran değerlendirmeleri için Deney Grubu-3'e seçilen öğretmen adaylarına dağıtılmıştır.

Poster ve Mektup Değerlendirme: Deney Grubu-3 olarak seçilen öğretmen adayları deney raporlarını klasik tarzda hazırlamışlar ve Deney Grubu-1 ve Deney Grubu-2'de yer alan akranlarının hazırladıkları posterleri ve mektupları değerlendirmişlerdir. Öğretmen adayları öncelikle ikişer veya üçer kişiden oluşan gruplara ayrılmışlardır. Ders kapsamında yapılması istenilen deneyleri her hafta bir deney olacak şekilde araştırmacıların rehberliğinde grup arkadaşları ile yapmışlardır. Her hafta yapılan deneyin raporu bir sonraki hafta derste araştırmacılara teslim edilmiştir. Bu gruptaki öğretmen adaylarının hazırladıkları klasik deney raporlarında aşağıda yer alan kriterlere dikkat edilmiştir:

- Öğretmen adayları derste gruplar halinde çalışmış, ancak deney raporlarını bireysel hazırlamışlardır.

- Deney raporlarında deney hakkında teorik bilgi, deneyin amacı, deneyde kullanılacak malzemeler, deneyin yapılışı, deneyin sonuçları ve hata payı hesaplamaları yer almaktadır.
- Deney raporları hazırlanırken farklı kaynaklardan yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.
- Deney raporlarında Türkçe yazım ve imla kurallarına uymaları istenmiştir.
- Resim, tablo, grafik, formül gibi öğelerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Öğretmen adaylarının hazırladıkları deney raporları her hafta araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Bu gruptaki öğretmen adaylarının poster ve mektupları değerlendirmelerinde aşağıdaki unsurlar göz önünde bulundurulmuştur:

- Öğretmen adaylarına öncelikle Poster Değerlendirme Rubriği ve Mektup Değerlendirme Rubriği hakkında bilgilendirme yapılmıştır.
- Değerlendirmelerin objektif olması hususunda gerekli uyarılar yapılmış ve değerlendirilen mektup ve posterlerin ayrıca araştırmacılar tarafından da değerlendirildiği vurgulanmıştır. Öğretmen adaylarının gelişigüzel, incelemeyen değerlendirmelerinin önüne geçilmeye çalışılmış ve değerlendirmelerin titizlikle yapılması sağlanmaya çalışılmıştır.
- Haftalık olarak araştırmacılar tarafından seçilen mektup ve posterler öğretmen adaylarına dağıtılmıştır. Mektup ve posterler dağıtılırken hazırlayan öğretmen adaylarının isimleri kapatılmış ve öğretmen adayları değerlendirdikleri ödevlerin kim tarafından hazırlandığını bilmeden değerlendirmiştir. Bu sayede değerlendirmede objektifliğin artması sağlanmıştır.
- Öğretmen adayları değerlendirdikleri mektup ve posterler için rubrikler haricinde bir de kısa değerlendirme raporları yazmışlardır. Bu raporlarda mektup ve posterlerin eksik ve hatalı yönlerini, çok beğendikleri kısımları, en kusursuz noktalarını nedenleri ile yazmaları istenmiştir. Bu sayede öğretmen adaylarının akranlarının hazırladıkları mektup ve posterleri tam anlamıyla eksiksiz olarak değerlendirmeleri sağlanmıştır.
- Öğretmen adaylarına değerlendirmeleri için çok iyi, iyi, orta, kötü ve çok kötü düzeyde hazırlanmış poster ve mektuplar karışık olarak

dağıtılmış ve öğretmen adayları her iki türden de her düzeyden ödevleri değerlendirmiştir.

Klasik Deney Raporu: Kontrol grubuna seçilen öğretmen adayları öncelikle ikişer veya üçer kişiden oluşan gruplara ayrılmışlar ve laboratuvar çalışmalarını bu gruplarda gerçekleştirmişlerdir. Öğretmen adayları her hafta yaptıkları deneyin raporunu bir sonraki haftaya kadar hazırlayarak derste araştırmacılara teslim etmiştir. Öğretmen adaylarının hazırladıkları deney raporları araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Klasik deney raporu hazırlamada aşağıda yer alan unsurlara dikkat edilmiştir:

- Öğretmen adayları derste gruplar halinde çalışmış, ancak deney raporlarını bireysel hazırlamışlardır.
- Deney raporlarında deney hakkında teorik bilgi, deneyin amacı, deneyde kullanılacak malzemeler, deneyin yapılışı, deneyin sonuçları ve hata payı hesaplamaları yer almaktadır.
- Deney raporları hazırlanırken farklı kaynaklardan yararlanmaları gerektiği belirtilmiştir.
- Deney raporlarında Türkçe yazım ve imla kurallarına uymaları istenmiştir.
- Resim, tablo, grafik, formül gibi öğelerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Bulgular

Öğretmen adaylarının öntest olarak uygulanan ABT-ön'den elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. ABT-ön'den elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları

Gruplar	N	X	SS
Deney-1	24	27,54	9,34
Deney-2	20	26,40	9,45
Deney-3	24	30,79	10,26
Kontrol	20	30,25	10,79
Toplam	88	28,78	9,96

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının deneylerin teorik kısımlarına ait önbilgi düzeyleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının akademik başarılarında gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. ABT-ön’den elde edilen verilerin ANOVA sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar arası	290,431	3	96,810	,975	,409
Gruplar içi	8340,467	84	99,231		
Toplam	8630,898	87			

Tablo 2’de verilen analiz sonuçlarına göre mektup yazan, poster hazırlayan, mektup ve posterleri değerlendiren ve klasik tarzda deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının önbilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır; ($F_{(3,84)}=,975$; $p>0,05$).

Öğretmen adaylarının sontest olarak uygulanan ABT-son’den elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. ABT-son’dan elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları

Gruplar	N	X	SS
Deney-1	24	71,08	7,29
Deney-2	20	68,80	10,09
Deney-3	24	65,67	6,69
Kontrol	20	55,30	3,67
Toplam	88	65,50	9,28

Tablo 3’te görüldüğü gibi öğrenme amaçlı yazmada mektup yazan grubun akademik başarı ortalaması poster hazırlayan, mektup ve posterleri değerlendiren grupların ve kontrol grubunun akademik başarı ortalamasından yüksektir. Ayrıca poster ve değerlendirme grubunda yer alan öğretmen adaylarının akademik başarı ortalamaları kontrol grubundan yüksektir. Öğretmen adaylarının akademik başarılarında gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. ABT-son'dan elde edilen verilerin ANOVA sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	SD	Karelerin Ortalaması	F	p*
Gruplar arası	3047,433	3	1015,811	19,207	0,000
Gruplar içi	4442,567	84	52,888		
Toplam	7490,000	87			

* $p < 0,05$

Tablo 4'te verilen analiz sonuçlarına göre mektup yazan, poster hazırlayan, mektup ve posterleri değerlendiren ve klasik tarzda deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır; ($F_{(3,84)}=19,207$; $p < 0,05$; $\eta^2=0,407$). Öğretmen adaylarının akademik başarılarında gözlenen bu değişkenliğin %40,7 oranında farklı şekillerde gerçekleştirilen öğrenme amaçlı yazmadan kaynaklandığı söylenebilir. Cohen (1988)'e göre bu değer çok büyük etki olarak sınıflandırılmaktadır. Öğretmen adaylarının akademik başarılarındaki anlamlı farkın hangi grupların lehine olduğunu tespit etmek amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre mektup ($X_{Deney-1}=71,08$) ve klasik rapor ($X_{Kontrol}=55,30$) yazan gruplar arasında mektup yazan grup lehine, poster hazırlayan ($X_{Deney-2}=68,80$) ve klasik rapor yazan gruplar arasında poster hazırlayan grup lehine ve mektup ve poster çalışmalarını değerlendiren ($X_{Deney-3}=65,67$) ve klasik deney raporu yazan gruplar arasında değerlendirme grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Öğretmen adaylarının öntest olarak uygulanan LBT-ön'den elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. LBT-ön'dan elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları

Gruplar	N	X	SS
Deney-1	24	18,58	7,24
Deney-2	20	19,00	7,45
Deney-3	24	19,54	7,08
Kontrol	20	18,15	7,82
Toplam	88	18,84	7,28

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğretmen adaylarının genel fizik laboratuvarı I dersine yönelik önbilgi düzeyleri arasında farklılıklar

bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının laboratuvara yönelik önbilgi düzeylerinde gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. LBT-ön’den elde edilen verilerin ANOVA sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	SD	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar arası	23,431	3	7,810	,143	,934
Gruplar içi	4578,342	84	54,504		
Toplam	4601,773	87			

Tablo 6’da verilen analiz sonuçlarına göre mektup yazan, poster hazırlayan, mektup ve posterleri değerlendiren ve klasik tarzda deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının laboratuvara yönelik önbilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır; ($F_{(3,84)}=,143$; $p>0,05$).

Öğretmen adaylarının sontest olarak uygulanan LBT-son’den elde edilen verilerin betimsel istatistik sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. LBT-son’dan elde edilen verilerin betimsel analiz sonuçları

Gruplar	N	X	SS
Deney-1	24	71,67	8,41
Deney-2	20	69,90	9,56
Deney-3	24	73,62	8,67
Kontrol	20	63,30	9,42
Toplam	88	69,90	9,62

Tablo 7’de görüldüğü üzere mektup ve posterleri değerlendiren grubun laboratuvar başarı ortalaması mektup yazan, poster hazırlayan ve kontrol gruplarının laboratuvar başarı ortalamasından yüksektir. Öğretmen adaylarının laboratuvar başarılarında gözlenen bu farkların anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü ANOVA yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. LBT-son’dan elde edilen verilerin ANOVA sonuçları

Gruplar	Karelerin Toplamı	SD	Karelerin Ort.	F	p*
Gruplar arası	1279,121	3	426,374	5,285	0,002
Gruplar içi	6776,958	84	80,678		
Toplam	8056,080	87			

* $p < 0,05$

Tablo 8’de verilen analiz sonuçlarına göre mektup yazan, poster hazırlayan, mektup ve posterleri değerlendiren ve klasik tarzda deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının laboratuvar başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır; ($F_{(3,84)}=5,285$; $p < 0,05$; $\eta^2=0,159$). Öğretmen adaylarının laboratuvar başarılarında gözlenen bu değişkenliğin %15,9 oranında uygulanan farklı aktivitelerden kaynaklandığı söylenebilir. Cohen (1988)’e göre bu değer büyük etki olarak sınıflandırılmaktadır. Öğretmen adaylarının laboratuvar başarılarındaki anlamlı farkın hangi grupların lehine olduğunu tespit etmek amacıyla çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre mektup ($X_{\text{Deney-1}}=71,67$) ve klasik rapor ($X_{\text{Kontrol}}=63,30$) yazan gruplar arasında mektup yazan grup lehine ve yine mektup ve poster çalışmalarını değerlendiren grup ($X_{\text{Deney-3}}=73,62$) ve klasik deney raporu hazırlayan gruplar arasında değerlendirme grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma kapsamında hazırladıkları mektup ve poster ödevlerinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Mektup ve poster puanlarının bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Grup	N	X	ss	df	t	p
Mektup	24	72,83	6,60	42	,564	,576
Poster	20	71,60	7,91			

Tablo 9’da verilen analiz sonuçlarına göre öğrenme amaçlı yazma kapsamında mektup ve poster çalışan öğretmen adaylarının hazırladıkları mektup ve posterlerden aldıkları puanların ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir; ($t_{(42)}=,564$; $p > 0,05$).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı; mektup yazma, poster hazırlama aktivitelerinin ve bunları değerlendirmenin etkilerini çeşitli boyutlarda

incelemektir. Elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan 10 deneyin raporunu mektup formatında hazırlayan öğretmen adayları (DG1) ile klasik deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının (KG) akademik başarıları arasında mektup hazırlayan lehine, poster formatında hazırlayan öğretmen adayları (DG2) ile klasik deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının (KG) akademik başarıları arasında poster hazırlayan lehine, klasik deney raporu yazıp mektup ve posterleri değerlendiren öğretmen adayları (DG3) ile klasik deney raporu hazırlayan öğretmen adaylarının (KG) akademik başarıları arasında değerlendirme grubu öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden mektup yazma ve poster hazırlama ve bunları değerlendirme etkinlikleri, yapılan araştırmaların sonuçları ile araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar paralellik göstermekte ve birbirini desteklemektedir. Akçay ve Hand (2008), fen derslerinde mektup yazma gibi farklı ÖAY aktiviteleri yaptırmanın onların fen dersine karşı motivasyonu artırdığını ileri sürmüşlerdir. Yıldız ve Büyükkasap (2011), kuantum fiziği konularını öğrenirken mektup yazmanın akademik başarıya etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yeşildağ (2009) ise poster hazırlamanın öğrencilerin fen konularını daha kolay öğrenmelerini, bildikleri ya da bilmedikleri konuların farkına varmalarını sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca alanyazında öğrenme amaçlı yazma etkinliklerini değerlendirmenin de öğrenmeye katkı sağladığı ileri sürülmüş (Sebba vd., 2008; Yeşildağ, 2009) ve üç deney grubunun da kontrol grubuna göre akademik başarıyı artırmada alanyazında tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrenme amaçlı yazma ve bunları değerlendirmenin öğrencilerin öğrenmelerini olumlu yönde etkilediği alanyazında birçok çalışma yer almaktadır (Akçay, Özyurt ve Akçay, 2014; Bozat ve Yıldız, 2014; Daşdemir, Cengiz ve Uzoğlu, 2015; Günel, Atilla ve Büyükkasap, 2009; Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009; Hand, Yang ve Bruxvoort, 2007; Koçak, 2013; Uzoğlu ve Gürbüz, 2013; Yeşildağ Hasaıçebi ve Günel, 2013; Yıldız, 2014, Yıldız ve Büyükkasap, 2011).

Araştırmada elde edilen bir başka bulguda, raporunu mektup formatında hazırlayan öğretmen adayları (DG1) ve mektup ve posterleri değerlendiren öğretmen adayları (DG3) ile kontrol grubu arasında la-

boratuvar başarıları arasında DG1 ve DG3 lehine anlamlı fark çıkmıştır. Mektup yazan ve değerlendirme yapan öğretmen adaylarının kontrol grubuna göre laboratuvar başarısının yüksek olması, mektup yazarken ve değerlendirme yaparken; daha çok duygularını katarak, daha özümseyerek yazmaları ile ilişkilendirilebilir. Mektup yazmanın; konuyu günlük hayatta kullanma, konuyu pekiştirme, araştırma yapma, konuyu etkili, ayrıntılı ve kalıcı öğrenme, fizik dersine olumlu bakış açısını geliştirme, muhakeme gücünü artırma, konuşma ve yazma yeteneğini geliştirme gibi durumlarda etkili olduğu ifade edilebilir (Koçak ve Seven, 2016). Ayrıca akran değerlendirmenin becerilerin gelişimini sağladığı düşünüldüğünde (Temizkan, 2009), laboratuvar becerisine de katkı sağladığı düşünülebilir. Poster hazırlamada herhangi bir farkın çıkması, poster hazırlamanın daha çok görsel boyuta odaklanması ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Yeşildağ Hasaıçebi ve Günel (2013) bir çalışmada öğrencilere ÖAY aktivitelerinde (poster) hangi modları kullanmayı tercih ettikleri sorulduğunda ise öğrencilerin % 68.4'ü birinci olarak resim tercih ederken %51.3'ü ikinci mod olarak metni kullanmayı tercih ettiğini belirtmişlerdir. Bu durum laboratuvar başarısında, poster hazırlamanın; mektup yazmaya göre içselleştirme yapmadan, hazır ürüne ulaşmanın dezavantajı olarak açıklanabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise; öğrenme amaçlı yazma kapsamında mektup ve poster hazırlayan öğretmen adaylarının hazırladıkları mektup ve posterlerden aldıkları puanların ortalaması arasında bir farklılık bulunmamasıdır. Bu durum hem mektup, hem poster hazırlamanın öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden olması (Prain and Hand, 1999) ve her iki öğrenme amaçlı yazma türünün de öğretmen adayları tarafından çok özverili ve çaba sarf ederek hazırlanmış olmasından olabilir. Çünkü ÖAY bilgileri sentezleyen ve kavramsal çerçeveyi ana hatları ile yapılandıran süreçtir (Bangert-Drowns, Hurley and Wilkinson, 2004).

Bu araştırma ve yapılan diğer araştırmalar da göz önüne alınırsa öğreticilerin derslerinde öğrenme amaçlı yazma aktivitelerini kullanmaları birçok açıdan faydalı olacaktır. ÖAY aktiviteleri öğrencilerin öğrenmelerine katkıda bulunarak, onların yorumlama, hatırlama, iletişim kurma ve pekiştirme, kavram değişimi sağlama gibi becerilerinin

gelişimine yardımcı olur (Günel, Uzoğlu ve Büyükkasap, 2009; Mason and Boscolo, 2000; Tynjala,1998).

Öneriler

Öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri öğrencilerin farklı durumlardaki gelişimleri için katkı sağlamaktadır. Bu tür çalışmaların uygulanması öğrenci verimliliğini artırıp, onların perspektiflerini genişletecektir. Araştırma sonucunda mektup yazma ve poster hazırlamanın etkileri incelenmiştir. Alanyazında mektup yazma, şiir yazma, günlük tutma, broşür hazırlama gibi öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri çalışılmıştır (Bozat, 2014; Hasançebi vd., 2017). Farklı öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri (kavram ağı, senaryo, köşe yazısı, slayt gösterisi...), farklı muhataplara yönelik (öğretmen, kardeş, ebeveyn...), farklı konularda hazırlattırılabilir ve bu yazma etkinliklerinin başarı üzerindeki etkisi incelenebilir. Bu doğrultuda, öğrencilere fen bilimlerinde daha fazla yazma pratiği yapma olanağı sağlamanın önemli olduğu görülmektedir (Farrell, 2001). Bu çalışmada olduğu gibi daha içten samimi bir dilin kullanıldığı mektup ile daha hazır kalıp bilgilerin kullanıldığı poster etkinliklerinin bu çalışmadan farklı olarak tutum, ilgi veya davranışlara yönelik etkisinin incelendiği araştırmalar yapılabilir. Nitel boyutta gözlem ve görüşmeler yapılarak ayrıntılı olarak ele alınabilir. Ayrıca öğrenme amaçlı yazmada çıkan ürünlerin materyal analizleri yapılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Investigation of the Effect of Writing to Learn Activities on Academic and Laboratory Achievement of Preservice Science Teachers

*

Emre Yıldız - Gülşen Koçak
Atatürk University

The letter is generally used to make statements to a correspondent on the subject determined as a writing to learn activity (Aktepe, 2020; Uzoğlu ve Gürbüz, 2013). Since the letter is written for an interlocutor, the writer's effort to be explanatory is at the forefront. The purpose of writing a letter; is to be able to explain the subject, event, or concept he wrote about in the easiest way to be understood (Yıldız, 2014). A poster is a type of writing for learning, in which students can summarize their work with pictures and graphics. Graphics, tables, pictures, examples, and other works of art are used to make the poster visually interesting and to attract attention to key points (Köklü, 2001). Each type of writing to learn activities such as writing letters and preparing posters has serious contributions to the literature. Considering the international studies, although there is wide coverage of writing to learn activity (Daşdemir, Cengiz and Uzoğlu, 2015), it has not reached the desired point in the national literature yet. In this study, it is expected that examining different types of writing for learning purposes together as an alternative instead of writing traditional reports in the laboratory environment will contribute to the researches to be done in the related field.

This research aimed to determine the effects of different writing to learn activities on academic and laboratory achievement of pre-service science teachers, and compare writing to learn scores. In this context, the following research questions tried to be answered:

- Is there a statistically significant difference between the academic achievements of the pre-service teachers who wrote letters, prepared posters, evaluated these learning activities prepared by their peers and prepared classical reports?

- Is there a statistically significant difference between the laboratory achievement of the pre-service teachers who wrote letters, prepared posters, evaluated these learning writing activities prepared by their peers, and prepared classical reports?
- Is there a statistically significant difference between pre-service teachers' letter writing and poster preparation scores?

In the research, quantitative research model was adopted and quasi-experimental design with pretest-posttest comparison groups among experimental designs was used. This research was conducted with 88 first-year science teacher candidates. Academic achievement test, laboratory achievement test, letter and poster evaluation rubrics were used as data collection tools. Descriptive statistics, one-way ANOVA, and independent samples t-test were used in the analysis of the data obtained from the application.

The application was carried out by the researchers in the General Physics Laboratory I course for 13 weeks (2 consecutive weekly lessons) in all control and experimental groups. In the experimental group-1, the laboratory reports were prepared with a letter, and in the Experiment Group-2 with a poster. Experimental Group-3 prepared the laboratory reports with the classical report method and in addition to this, the letters and posters prepared by the teacher candidates in the Experimental Group-1 and 2 were evaluated. The pre-service teachers in the group selected as the control group prepared their laboratory reports with the classical report method.

It was determined that there is no statistically significant difference between the pre-knowledge levels of the pre-service teachers and their prior knowledge about the laboratory. At the end of the application, a significant difference was found between the groups who wrote letters and classical reports in terms of academic achievement of the pre-service teachers in favor of the group who wrote the letter, the groups that prepared posters and wrote classical reports in favor of the group that prepared posters, and between the groups that evaluated the letter and poster works and wrote the classic experiment report, in favor of the evaluation group.

At the end of the application, a significant difference was found between the groups who wrote letters and classical reports in terms of la-

laboratory achievement of the pre-service teachers in favor of the group who wrote the letter, the groups that prepared posters and wrote classical reports in favor of the group that prepared posters, and between the groups that evaluated the letter and poster works and wrote the classic experiment report, in favor of the evaluation group.

It was determined that there is no statistically significant difference between the average of the scores obtained from the letters and posters prepared by the teacher candidates who worked on letters and posters within the scope of writing for learning purposes. Considering this research and other researches, it will be beneficial for teachers to use learning writing activities in their lessons. TAC activities contribute to students' learning, helping them to develop their skills such as interpreting, remembering, communicating and reinforcing, and providing concept change.

Kaynakça / References

- Akyol, H. (2001). *Türkçe ilköğretim yazma öğretimi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Akçay, H., ve B. Hand. (2008). "Farklı şekillerde uygulanan yaparak ve yazarak öğrenme metotlarının ilköğretim öğrencilerinin fen öğrenimine katkısı." *VIII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Bolu*.
- Akçay, H., Özyurt, B. B., ve Akçay, B. B. (2014). Çoklu yazma etkinliklerinin fen ve teknoloji dersi öğretiminde kullanılmasının öğrenci başarısı ve kavram öğrenmeye etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 15-31.
- Aktepe, Z. T. (2017). *Dördüncü sınıf maddeyi tanıyalım ünitesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin akademik başarıya etkisinin araştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Bangert-Drowns, R. L., Hurley, M. M., and Wilkinson, B. (2004). The effects of school-based writing-to-learn interventions on academic achievement: A meta-analysis. *Review of educational research*, 74(1), 29-58.
- Brewster, C., and Klump, J. (2004). *Writing to learn, learning to write: Revisiting writing across the curriculum in northwest secondary schools*. Portland, Oregon: Northwest Regional Educational Laboratory.

- Bozat, Ö. (2014). *5. sınıf yaşamımızdaki elektrik ünitesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektubun başarıya etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Bozat, Ö., ve Yıldız, A. (2014). 5. sınıf yaşamımızdaki elektrik ünitesinde öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinden mektubun başarıya etkisi. *Education Sciences*, 10(4), 291-304.
- Carter, M. (2007). Ways of knowing, doing, and writing in the disciplines. *College Composition and Communication*, 385-418.
- Chatel, R.G. (1997). *Writing to learn in science*. A Curriculum Guide.
- Chi, M. T. H. (2009). Active-constructive-interactive: A conceptual framework for differentiating learning activities. *Topics in Cognitive Science*, 1, 73-105.
- Comer, D., Clark, C., and Canelas, D. (2014). Writing to learn and learning to write across the disciplines: Peer-to-peer writing in introductory-level MOOCs. *IRRODL*, 15(5), 26-82.
- Daşdemir, İ., Cengiz, E., and Uzoğlu, M. (2015). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinden mektup yazmanın 7. sınıf ışık ünitesinde öğrencilerin akademik başarılarına ve bilimsel tutumlarına etkisi. *Sosyal Bilimler Arastirmalari Dergisi*, 5(11), 89-103
- Dunlosky J, Rawson KA, Marsh EJ, Nathan MJ, Willingham DT (2013). Improving students' learning with effective learning techniques promising directions from cognitive and educational psychology. *Psychological Science in the Public Interest*, 14, 4-58.
- Emig, J. (1977). Writing as a mode of learning. *College Composition and Communication*, 28, 122-128.
- Farrell, M. P. (2001). Physics, writing and attainment. *Physics Education*, 36(1), 40-43.
- Gregg, L. W., and Steinberg, E. R. (Eds.). (2016). *Cognitive processes in writing*. Routledge.
- Gunel, M., Hand, B., and McDermott, M. A. (2009). Writing for different audiences: Effects on high-school students' conceptual understanding of biology. *Learning and instruction*, 19(4), 354-367.
- Gunel, M., Hand, B., and Prain, V. (2007). Writing for learning in science: A secondary analysis of six studies. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 5(4), 615-637.

- Günel, M., Atila, M. E., ve Büyükkasap, E. (2009). Farklı betimleme modlarının öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinde kullanımlarının 6. sınıf yaşamımızdaki elektrik konusunun öğrenimine etkisi. *İlköğretim Online*, 8(1), 183-199.
- Günel, M., Uzoğlu, M., ve Büyükkasap, E. (2009). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet konusunu öğrenmeye etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 379-399.
- Haley-James, S. (1982). Helping students learn through writing. *Language Arts*, 59(7), 726-731.
- Hand, B., and Prain, V. (2002). Teachers implementing writing-to-learn strategies in junior secondary science: A case study. *Science Education*, 86, 737-755.
- Hand, B., Shelley, M. C., Laugerman, M., Fostvedt, L., and Therrien, W. (2018). Improving critical thinking growth for disadvantaged groups within elementary school science: A randomized controlled trial using the Science Writing Heuristic approach. *Science Education*, 102(4), 693-710.
- Hand, B., Yang, O.E.M. and Bruxvoort, C. (2007). Using writing-to-learn science strategies to improve year 11 students' understanding of stoichiometry. *International Journal of Science and Mathematics education*, 5, 125-143.
- Hasançebi, F. Y., Koçak, G., Köksal, A. P., ve Seven, S. (2017). Öğrenme amaçlı yazmanın modern fizik konularını öğrenmede ve öğrenciler üzerinde etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 649-666.
- Jang, J. Y., and Hand, B. (2017). Examining the value of a scaffolded critique framework to promote argumentative and explanatory writings within an argument-based inquiry approach. *Research in science education*, 47(6), 1213-1231.
- Klein, P. (1999). Reopening inquiry into cognitive processes in writing-to-learn. *Educational Psychology Review*, 11, 203-270.
- Koçak, G. (2013). *Tek boyutta hareket konusunda öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin uygulanmasının fen bilgisi öğretmenliği 1. sınıf öğrencilerinin akademik başarısına ve kalıcılığa etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Koçak, G., ve Seven, S. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğrenme amaçlı yazma etkinlikleri hakkındaki görüşleri: Tek boyutta hareket örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, 65, 253-268.

- Köklü, N. (2001). Eğitim araştırmaları derslerinde poster oturumları. *Eğitim ve Bilim*, 26(119), 32-38.
- Lamb, R., Hand, B., and Yoon, S. (2017). Examinations of cognitive processing of science writing tasks. *Journal of Psychology and Brain Studies*, 1(1), 1-5.
- Mason, L., and Boscolo, P. (2000). Writing and conceptual change. What changes?. *Instructional Science*, 28(3), 199-226.
- McDermott, M. A., and Hand, B. (2010). A secondary reanalysis of student perceptions of non-traditional writing tasks over a ten year period. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 47(5), 518-539.
- McMillan, J. H., and Schumacher, S. (2010). *Research in education. Evidence-based research*. (7th ed.). Boston: Pearson Education, Inc.
- Norris, S. P., and Phillips, L. M. (2003). How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy. *Science education*, 87(2), 224-240.
- Prain, V. (2006). Learning from writing in secondary science: Some theoretical and practical implications. *International Journal of Science Education*, 28(2-3), 179-201.
- Prain, V., and Hand, B. (1999). Students perceptions of writing for learning in secondary school science. *Science Education*, 83(2), 151-162.
- Prain, V., and Hand, B. (2016). Coming to know more through and from writing. *Educational Researcher*, 45(7), 430-434.
- Sinaga, P., and Feranie, S. (2017). Enhancing critical thinking skills and writing skills through the variation in non-traditional writing task. *International Journal of Instruction*, 10(2), 69-84.
- Sorcinelli, M. D., and Elbow, P. (1997). *Writing to learn: Strategies for assigning and responding to writing across the disciplines*. Jossey-Bass.
- Temizkan, M. (2009). Akran değerlendirmenin konuşma becerisinin geliştirilmesi üzerindeki etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 90-112.
- Tynjälä, P. (1998). Writing as a tool for constructive learning: Students' learning experiences during an experiment. *Higher Education*, 36(2), 209-230.
- Uzoğlu, M., ve Gürbüz, F. (2013). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının ısı ve sıcaklık konusundaki kavram yanılgılarının belirlenmesinde öğrenme amaçlı mektup yazma aktivitesinin kullanılması. *International Journal of Social Science*, 4(6), 501-517.

- Uzun, F. (2013). *Başlam temelli yaklaşıma dayalı genel fizik-1 laboratuvar dersinin fen bilgisi öğretmen adaylarının başarılarına, bilimsel süreç becerilerine, motivasyonlarına ve hatırlamalarına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yaman, F. (2018). Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin madde ve ısı ünitesindeki kavramsal anlamalarına etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(4), 89-108.
- Yeşiladağ, F. (2009). *Modern fizik öğretiminde öğrencilerin çoklu modsal betimlemeleri algılamaları ve modsal betimlemelerle hazırladıkları yazma aktivitelerini değerlendirme sürecinin öğrenmeye etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yesildag-Hasançebi, F., ve Günel, M. (2013). College students' perceptions toward the multi modal representations and instruction of representations in learning modern physics. *Eurasian Journal of Educational Research*, 53, 197-214.
- Yıldız, A. (2014). Öğrenme amaçlı yazma aktivitesi olarak mektup ve etkili kullanımı. *Turkish Studies*, 9(5), 2097-2104.
- Yıldız, A., ve Büyükkasap, E. (2011). Öğretmen adaylarının fotoelektrik olayını anlama düzeyleri ve öğrenme amaçlı yazmanın başarıya etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2259-2274.
- Yore, L. D., Hand, B., and Prain, V. (1999). *Writing-to-learn science: Breakthroughs, barriers, and promises*. Paper presented at the International Conference of the Association for Educating Teachers in Science, Austin, TX. (ERIC Document Reproduction Service No. ED441688)

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Yıldız, E. ve Koçak, G. (2021). Öğrenme amaçlı yazma etkinliklerinin fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik ve laboratuvar başarılarına etkisinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 431-458. DOI: 10.26466/opus.846031.

2008-2018 Arasında Yayımlanmış Okul Öncesi Şarkı Dağarcığının İncelenmesi ¹

DOI: 10.26466/opus.847197

*

Sevda Solak* - Tülün Malkoç** - Hakan Bağcı***

* Öğretmen, Acıbadem Okulları, İstanbul/Türkiye

E-Posta: sevdasolak@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7781-1520](https://orcid.org/0000-0001-7781-1520)

**Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Posta: tmalkoc@marmara.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4276-8574](https://orcid.org/0000-0002-4276-8574)

*** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: hakan.bagci@kocaeli.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5312-3168](https://orcid.org/0000-0001-5312-3168)

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, 2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı dağarcığı ve özelliklerinin neler olduğunun belirlenmesidir. Okul öncesi dönem için yazılmış şarkı dağarcığına ilişkin kitap sayısı, kitapların künye bilgileri, kitaplarının yıllara göre dağılımı, şarkılarının konu dağılımları, ses sınırları ve ölçü sayılarının uygunluk durumlarına, kullanılan ton dağılımları bilgisine ulaşılmıştır. Çalışma, tarama modeli bir araştırmadır. 2008-2018 yılları arasında yayımlanan, okul öncesi dönemi müzik eğitimi ile ilgili şarkılar, kitaplar ve araştırmalar, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ulaşılabilen eserler ise araştırma örneklemini oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, 2008-2018 yılları arasında okul öncesi dönem için yazılmış şarkı dağarcığına ilişkin yayınlanan toplam 16 kitap ve 283 şarkı olduğu, yayınların yıllara göre bir düzen göstermediği belirlenmiştir. En fazla işlenen konu başlıklarının "Hayvanlar", "Tekerleme, Oyun ve Hikâyeler" ve "Gökyüzü, Mevsimler, Uzay ve Ay", en az işlenen konu başlıklarının ise 'Değerler', 'Müzik' ve 'Para' konularının olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki bilgilere göre yayımlanan şarkıların ses sınırlarının, bazı kitaplarda okul öncesi dönem ses sınırlarına uygun olmayan şarkı sayısının, uygun şarkı sayısından fazla olduğu görülmüştür. Şarkıların ölçü sayılarının okul öncesi eğitime uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kitaplarda yayımlanan şarkılarda en fazla kullanılan tonlar/makamlar sırasıyla 'Do Majör', 'Re Minör' ve 'Fa Majör' olarak belirlenmiştir. En az kullanılan tonlar/makamlar sırasıyla 'La Majör', 'Sol Minör' ve 'Hüseyni' makamıdır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Müzik Eğitimi, Okul Öncesinde Müzik Eğitimi, Şarkı Dağarcığı.

¹ Bu çalışma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştirilen aynı başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Examination of Pre-School Song Repertoire Published Between 2008-2018

*

Abstract

This study mainly aims to analyze the pre-school song repertoires used between 2008 and 2018 and their characteristics. The number of pre-school song repertoire books, details regarding these books, the distribution of the books by years, and the distribution of the songs by subjects, as well as the vocal ranges, time signatures' appropriateness, and the distribution of the musical tones of these songs has been investigated. General survey model has been used in this study. The songs, books, and studies on pre-school music education published between 2008 and 2018 constitute the population of this study. The accessed publications constitute the research sample. The research revealed that 16 pre-school song repertoire books were published, that 283 songs were released between 2008 and 2018, and that the publications and songs did not have a release pattern by years. It has been determined that the most popular topics were "Animals", "Nursery Rhymes, Games, and Stories", and "Sky, Seasons, Space, and Moon", and the least popular topics were "Values", "Music", and "Money". The findings of the relevant studies in the literature suggest that the number of released or published songs whose vocal ranges are not appropriate for pre-school music lessons was more than those are appropriate. It has been concluded that the number of time signatures of the songs were suitable for pre-school music lessons. The most frequently used tones/modes in the songs published in the books have been determined to be "C Major", "D Minor", and "F Major", respectively, whereas the least frequently used tones/modes have been determined to be "A Major", "G Minor", and "Huseyni".

Key Words: *Pre-School Education, Music Education, Preschool Music Education, Song Repertoire.*

Giriş

Okul öncesi eğitiminden yüksek öğrenim sürecinin sonlanmasına kadar eğitimin her kademesinde uygulamaya geçilen müzik etkinliklerinin, öğrencinin sesini, duyumunu, müzik becerisini, kendi ifade ediş biçimini ve yaratıcılığını geliştirmek amacıyla uygulandığı bilinmektedir. Müzik eğitiminin verildiği öğrenim kademelerinin, fiziksel ve psikolojik gelişim özelliklerinin bilinmesiyle daha anlamlı öğrenmelerin oluşmasına yardımcı olur.

Çocukluk dönemi, yaşamda bir gelişim dönemi olarak kabul edilir ve bu dönemi iyi şekilde geçiren çocuk, yetişkinliğe eriştiğinde iyi ve kendisine uygun bir yaşam sürecektir. Bu nedenle, bu dönemde çocuklara, onları yaşama hazırlayan, çevreleriyle etkileşim ve iletişim kurmaları yönünde toplumsal düşünme yöntem olarak kazandırılmalıdır (Guttek, 2001, s.119).

Çocuğun kendini doğru ifade edebilmesi ve yaratıcılığının gelişmesi, onun bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak özgürleşmesiyle mümkün olacaktır. Alınan nitelikli eğitimle verimli sonuçlara ulaşılabilecektir. Kolaylıkla anlaşılabilir ki nitelikli bir eğitim, öğrencileri uygulanan eğitim programlarının, öğretilen konuların ötesine geçmesine olanak tanıyan, hakkında düşündüren, imgeleme, hayal gücü gücünü geliştiren ve öğrenci merkeze alan bir eğitim sistemidir” (Turgut, 1992, s.146-149).

Eğitim ve öğretimin ilk adımı olarak düşünülebilecek okul öncesi eğitim, çocuğun kendi eğitim-öğretim hayatıyla ilk tanışıklığı olması nedeniyle oldukça büyük önem taşımaktadır. Bir ya da iki yıllık kısa bir süreci kapsayan bu dönemde çocuğun edindiği deneyimler sonradan alacağı uzun eğitim-öğretim yaşamı için ona bir bakış açısı kazandırır. Dolayısıyla çocuğun bu dönemde yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimleri sonradan temel eğitime de aktaracağı düşünüldüğünde aslında okul öncesi eğitimin ne kadar kritik bir öneme sahip olduğu daha net anlaşılacaktır (Aylaz, 2018, s.3).

Millî Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitiminin temel ilkelerini belirlerken “Her çocuğun kendine özgü olduğunun unutulmaması” gerektiğini söyler ve bu ilkeleri bu doğrultuda belirler. Bu ilkeler şunlardır (MEB, 2013, s.11):

- Okul öncesi eğitim, çocukların ihtiyaçları ve farklılıklarına uygun bir biçimde olmalıdır.
- Okul öncesi eğitim, motor gelişim, sosyal ve duygusal gelişim, dil ve bilişsel gelişimi desteklemeli, öz bakım becerisi kazandırmalı ve öğrencileri ilkokula hazırlamalıdır.
- Okul öncesi eğitimde demokratik anlayışa uygun öğrenme ortamları hazırlanmalıdır.
- Etkinlikler için çocukların ilgileri ve gereksinimleri ile birlikte çevre ve okul imkanları da dikkate alınmalıdır.
- Eğitim süreci çocukların bildikleri konu ve kavramlardan başlayarak ve deneyerek öğrenmesine imkân tanınmalıdır.
- Çocukların doğru ve güzel Türkçe konuşmalarına önem verilmelidir.
- Okul öncesi eğitim ile sevgi, saygı, hoşgörü, sorumluluk, iş birliği, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşma vb. duyguları, davranışları geliştirilmelidir.
- Eğitim, çocuklara özsaygı, özgüven ve özdenetim kazandırmalıdır.
- Öğrenme yöntemi olarak çocuklar için en uygun yöntem oyundur. Tüm etkinlikler oyun üzerine düzenlenmelidir.
- Çocuklarla iletişim kurarken, onların kişiliklerini zedeleyici davranılmamalı, kısıtlamalara ve baskıdan uzak sakınılmalıdır.
- Çocuklarda bağımsız davranışların geliştirilmesi sağlanmalı, yardıma ihtiyaç duyduklarında destek, rehberlik ve güven verici yetişkin yakınlığı verilmelidir.
- Çocukların kendileri ve başkalarının duygularını tanıması sağlanmalıdır.
- Hayal gücü, eleştirel ve yaratıcı düşünme, iletişim ve duygularını anlatabilme becerileri geliştirilmelidir.
- Eğitim programları tasarlanırken aile ve bulunulan çevre düşünülmelidir.
- Eğitim süreci, çocuklar ve ailelerin etkin katılımı yönünde olmalıdır.
- Okul öncesi eğitim ve rehberlik bütünleştirilmelidir.
- Çocukların gelişim ve eğitim programı düzenli bir biçimde değerlendirilmelidir.
- Elde edilen değerlendirme sonuçları eğitim programları, öğrenciler, öğretmenin geliştirilmesi için kullanılmalıdır.

Müzik sanatının ses ve ritim olmak üzere iki ögesi vardır. Zamanı ses yüklü ritimler ile bölerek insanî bir anlatıma ulaşmak sanattır müzik. Sanat da güzelliklerin ifadesidir. (Sun, 1969, s.8).

Müzik; sesleri amaçlı olarak estetik yapıda bir araya getirme sanattır (Say, 2005, s.534). Sanat eğitiminin bir alanı olarak müzik eğitimi; kişiye kendi yaşantısı aracılığıyla amaçlı müziksel davranış kazandırma ya da bireyin müziksel davranışlarını kendi yaşantıları yoluyla amaçlı olarak değiştirme sürecidir. Müziğin bir sanat dalı olarak bir iletisi vardır. Müzik duyular yoluyla mantığımızı mesaj verir, ezgi ve biçim bağıntısı, armoni ve ezgi ilişkisi, ses, söz, ritim bağıntısı müziğin türüne özgü sanatsal değeri belirler. Müzik eğitiminden uzak kalmış almamış kişiler, müziğin taşıdığı mesaj ve sanatsal değerine uzak kalır (Oğuzkan, 1989, s.27).

Okul öncesinde yapılan müzik eğitimi çocuğun hareket yetisinin, ritim duygusunun ve müzikal beğenisinin gelişimine destek olur. Yapılan müzik etkinliklerine çocuk, dolaylı olarak bedenini de eğitmiş olur; çünkü müzikte duyduğu seslerle bedenini bir koordinasyon içerisinde hareket ettirmeye çalışır. Okul öncesi müzik eğitimi yalnızca bedensel kazanımlar değil aynı zamanda ruhsal olarak da çocuğu rahatlatır ve dinginleştirir. Şarkı söyleme aktiviteleri dil gelişimine katkı sağlar. Uyulması gereken toplumsal kurallar, toplumsal değerler, kültür ve gelenekler ve somut bilgiler şarkılar yoluyla çocuklara aktarılabilir (Işın, 2008, s.10).

Okul öncesi dönem müzik eğitimi, 0-6 yaş grubu çocuklarına kendi yaşantıları yoluyla amaçlı temel müziksel davranışlar kazandırma, temel müziksel davranışları değiştirme, geliştirme sürecidir. Anlaşılacağı üzere okul öncesinde müzik eğitimi, müzik öğretilmesi amacıyla değil, çocuğun müziksel eğitimi anlamına gelir ve bu eğitim 'erken müzik eğitimi' ismiyle veya 'erken çocukluk müzik eğitimi' ismiyle adlandırılabilir (Uçan, Sun, Yıldız ve Öztürk, 2003, s.7).

Okul öncesi (3-6 yaş) yılları, müzikal yetenek gelişimi bakımından önemli bir dönem olarak kabul edilir. Bu dönem çocuklarının birini model alması ya da kendilerini öğretmene duygusal bakımdan yakın hissetmesi müziksel öğrenmeyi destekler ve müziksel etkinliklerin amacına ulaşmasında etkili olur (Yıldız, 2017, s.398).

Çocuk, yaşama ilk adım attığı andan itibaren bile seslere karşı aşırı tepkisel ve duyarlıdır. Müzik, çocuğun kendini doğru bir şekilde ifade etme yetisinin, yaratıcılığının ve estetik duygusunun gelişmesine katkı

sağlar. Müzik etkinlikleri sırasında söylenen şarkı ve tekerlemelerin çocuğun dil gelişimine katkısı tartışılmazdır. Zevk olarak yapılan müzik etkinliklerinin kalıcı öğrenme sağladığı ve öğrenme süreçlerini geliştirdiği kanıtlanmıştır. Bununla birlikte müzik çocuğun bilişsel, sosyal ve fiziksel gelişimine de katkı sağlaması açısından önemli bir rol oynar (Özbey, 2010, s.56).

Çocuklar şarkı söyleme ve müzik dinleme sırasında, eşlik etmek için sözcükleri kullanırlar. Müziksel etkinlikler ile konuşmada görülen bozukluklar giderilebilmekte ve kelime dağarcığı geliştirilerek konuşma ve anlatım becerisi kazanılması sağlanabilmektedir (Yıldız, 2002, s.7).

Söylenen şarkı ve tekerlemelerin sözcüklerle doğru orantılı olarak bir ritim ve duygu içermesi dil gelişimini destekleyen etkinliklerdir. Aynı zamanda müzik etkinliklerinde kullanılan şarkı ve tekerlemelerin sahip olduğu sözcük dağarcığı da çocuğun dilini geliştirmesine katkı sağlar ve onun kelime haznesini genişletir. Şarkılarda geçen sözcüklerin ezgi ve ritmine uyarak söylenmesi konuşma organlarına olan hâkimiyetin artmasına yardımcı olacak ve daha düzgün bir diksiyona sahip olmasını sağlayacaktır. Yabancı şarkıların öğretilmesi de çocukların erken yaşta bir yabancı dile aşina olmaları ve yabancı dil öğrenimine bir başlangıç oluşturması açısından önemli ve yararlı bir müzik etkinliğidir (Başer, 2004, s.5-7).

Zihinsel gelişim açısından okul öncesi dönemdeki çocuğa öğretilmek istenen kavramlar şarkılar ya da çalgılar yoluyla verilebilir. Organlar, çevre bilinci, toplumsal kurallar, kültürel değerler, sayılar, renkler ve öğretilmek istenen buna benzer birçok şey müzik faaliyetleri yoluyla kolaylıkla öğretilir. Çocuğun hem zevk alacağı hem de dolaylı olarak bir şeyler öğrenebileceği bu müzikal faaliyetler en kalıcı öğretim yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Aylaz, 2018: 48). Müziksel etkinlikler, duygusal gelişim alanında çocukların gelişimini olumlu yönde etkileyen önemli bir eğitim aracıdır (Artan, 2003: 275).

Müziksel etkinlikler, çocukların rahatlatma, uyum, disiplin, sorumluluk ve özgüven vb. kişilik özelliklerinin geliştirilmesinde etkili olabilmekte ve çocuğun yaşam zevkini olumlu yönde etkilemektedir (Eskioğlu, 2005, s.21). Birlikte müzik yapmak, çocuklara keyif vermekte ve bu ortamda yaşayan çocuklar, paylaşmayı, önemli bir sosyal beceri olarak kazanmaktadırlar. Okul öncesi eğitimde bir grup etkinliği olarak müziğe

yer verilmesi dolayısıyla çocuklara izleme, liderlik yapma, taklit etme becerileri kazanma olanağı sağlanmaktadır (Artan, 1994, s.108-109).

Çocuklar için devinin, müzikle birlikte hareket önemlidir. Çocuklara kendi duygularını ifade edebilme fırsatı sağlayacak bir ortam oluşturulması gerekmektedir. Bu anlamda rahatça hareket edebilmelerini sağlayabilecek geniş mekanlara ihtiyaç vardır. Çocuklar müzik ile birlikte hareket ederken vücutlarını tümüyle kullanır. Bu şekilde bedenlerini tanır, nasıl hareket edebildiklerini öğrenirler (Güler, 2006, s.145). Çalgıları çalarken ise küçük kaslarını etkin kullanır (Hirsh, 2004, s.207) ve eller ile göz arasında koordinasyon becerilerini geliştirirler (Özal Göncü, 2002, s.11).

Okul öncesi çocukları için özellikle tekerlemeler, ninniler, eğitici okul şarkıları (öykünme şarkılar, aktarma şarkılar, anonim şarkılar, Türk okul şarkıları) ve halk türkülerinin sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir.

Okul öncesi çocuklara öğretilebilecek şarkılar dikkatle seçilmelidir. Bu şarkılar çevreyi tanıtıcı ve eğitim programlarına paralel konuları içermelidir. Dili basit ve anlaşılır olmalı, aynı zamanda eğlendirici olmalıdır. Çalgı ile ritim tutularak şarkı söylenebilir. Ayrıca şarkı, drama ile ifade edilebilir. Çocuklara kendi sesleri tanıtılmalı her çocuğun kendi sesini sevmesi sağlanmalıdır (Mertoğlu, 2005, s.286).

Çocuk şarkıları ezgileri, çocuğun sesleri seslendirebileceği biçimde, sesini zorlamadan ve zarar verme riski içermeden, doğru ve güzel seslerden oluşmalıdır. Bunun sağlamak için okul öncesi dönem çocuğunun ses alanı bilinmelidir. Öğretmen, sınıfta çocuklarının ortak ses alanını tespit etmesi gerekir. Çocukların verebileceği en ince ve en kalın sesler arasındaki ses bölgesi, sınıfın ses alanını oluşturur. Çocukların sesi, kendi ses alanları dışında şarkı söyleme nedeniyle bozabilir. Okul öncesinde çocuklar birbirine çok yakın veya çok uzak sesleri çıkarmakta zorluk çeker. Şarkılar seçilirken bu özellikler gözetilmelidir (Uçan vd., 2003: 22).

Fa-sol-la notalarının ağırlıklı olduğu şarkılar, re-la beşlisindeki şarkılar, do1-do2(re2) arası olan şarkılar okul öncesi çocuklarının ses genişliğine uygundur. Şarkıların bu doğrultuda seçilmesine dikkat edilmelidir. Seslendirilen ezgi, ses sınırları yönünden çocukların fiziksel özelliklerine uygun değilse, uygun başka bir tona aktarılarak seslendirilebilir.

Çocukların ses alanı, 6 yaşa kadar kalın seslere, 6 yaş sonrasında ise hem kalın hem ince seslere genişleyen biçimde gelişim gösterir. Fakat ses alanı gelişim çizgisi her yaşta, her çocukta aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Ses genişliği ve gelişim çizgisi, çocukların içinde yaşadığı kültürel ortama göre değişiklik gösterir. Bununla birlikte yapılan bir araştırma sonucunda, süt bebekliği evresinde la1 (piyanoda 4. oktav) civarında olan sesi, 1-2 yaş döneminde fa1'e, 3-5 yaş döneminde mi1'e, 6-8 yaşta ise si1'e genişleyen bir gelişme çizgisi tespit edilmiştir. Okul öncesi dönem çocuğunun ses gelişimini tamamlamadığı, bu yüzden istisnalar haricinde seslendirebildiği ses sayısının sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat müziğe katılımının başlatılması için ses gelişimini beklemek de yanlıştır. Çünkü mental olarak müziği anlayabilecek ve takip edebilecek yetkinliktedirler (Başer, 2004; akt. Otacıoğlu, 2017, s.487).

Şarkılar genel olarak eğitimde kolaydan zora ve yakından uzağa ilkeleri gözetilerek seçilmelidir. Uygulamalar tartım duygusu geliştirilerek yapılmalıdır. Ritmik yapının basit ve hareketli olması; çok karmaşık, zor olmaması önemlidir. Müzikte zaman bakımından 2/4, 3/4 ve 4/4 gibi basit ölçülerde şarkılar çocuklar için çok uygundur. Bu tür şarkılar, ritmik konuşma, yürüme, rond ve müzikli dramatizasyonlar ile söylenebilir.

Önemli olarak görülen bir boyut da şarkılarda sözler ve müzik cümlelerinin örtüşmesi olarak ifade edebileceğimiz prozodi konusudur. Okul öncesi çocuğuna prozodisi bozuk olan şarkılar öğretmek, ana dili doğru, güzel kullanması önünde bir engel teşkil edecektir. Şarkı sözlerini anlama ve öğrenme konusunda zorluk yaşanmasına, müzik beğeni gelişimine engel oluşturacaktır (Uçan vd., 2003, s.23).

Tüm bu bilgilerin ışığında, okul öncesi çocuklarının müzikal özelliklerini dikkate alan eğitim müziği dağarının çeşitli boyutlarıyla ele alınması alandaki yeterlik ve yetersizliklerin ortaya konması açısından önemli görünmektedir. Aynı zamanda müzik eğitimcileri tarafından yazıldığı düşünülen okul öncesi dağarını oluşturan şarkıların, çocukların ses özellikleri, değerlerle ilgili içerikleri, çocukların bilişsel yapılarına uygunlukları vb. çok çeşitli değişkenlerle ilişkilerinin de tartışılmasında fayda görülmektedir. Bu betimleme ve eleştirme uygulamalarının, yeni üretilecek okul müziği şarkılarının geliştirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Problem

Bu araştırmanın problemini, 2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı dağarcığının özelliklerinin neler olduğu konusu oluşturmaktadır. Bu eserlerin incelenerek durum tespitinin yapılması amaçlamaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı okul öncesi dönem için oluşturulmuş şarkı dağarcığını incelemektir. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır: Okul öncesi dönem için yazılmış;

- Şarkı dağarcığına ait kitap sayısı ne kadardır?
- Şarkı dağarcığına ait kitapların künye bilgileri nelerdir?
- Şarkı dağarcığına ait kitaplarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Şarkıların konu dağılımları nasıldır?
- Şarkıların ses sınırlarının ve ölçü sayılarının yaşa uygunluk durumları nasıldır?
- Şarkılarda kullanılan ton dağılımları nasıldır?

Önem

Ülkemizde okul öncesi dönem müzik eğitiminin yeterli incelenmemiş bir araştırma alanı olduğu düşünülmektedir. Araştırma, okul öncesi dönem müzik eğitimi ile ilgili eserlerin kategorize edilmesi anlamında ülkemizde ilk yapılan çalışmalardan biridir. ~~İlk kez yapılacak ve~~ Bu yönüyle konu ile ilgili yeni yapılacak benzer araştırmalar için de emsal teşkil edebileceği düşünülmektedir. Ayrıca okul öncesi müzik eğitimi alanında görev yapan eğitimcilerimiz için temel eser isimlerine ulaşılabilecek bir başvuru kaynağı olması da hedeflenmektedir.

Sınırlılıklar

Araştırma, 2008-2018 yılları arasında Türkiye’de yayımlanan okul öncesi müzik eğitiminde kullanılmak üzere yayımlanmış şarkılar ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırma, var olan bir durumu ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışma, tarama modeli bir araştırmadır. Tarama araştırmaları; bir evreni, çoğunlukla da evreni temsil edebileceği düşünülen bir örneklem grubu hakkında bilgi elde etme amacıyla yapılan çalışmalardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Tarama modeli, geçmişte gerçekleşmiş veya var olan bir durumu olduğu gibi aktarabilmeyi hedefler. Araştırma konusu olay, birey, nesne, tamamen içinde bulunduğu koşullar içinde, olduğu biçimde tanımlanır (Karasar, 2005: 77).

2008-2018 yılları arasında yayınlanan, okul öncesi dönemi müzik eğitimi ile ilgili şarkılar, kitaplar ve araştırmalar, bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ulaşılabilen eserler ise araştırma örneklemini oluşturmuştur.

2008 ve 2018 yılları arasında yayımlanmış okul öncesi çocuk şarkılarına ilişkin kitaplar ve şarkılara ilişkin amaç cümlelerinde belirtilen özellikler, tanımlayıcı istatistiksel teknikler olan frekans ve yüzdelerle dağılımlardan faydalanılarak incelenmiştir.

Bulgular

Tablo 1. 2008-2018 Okul Öncesi Şarkı Dağarcığına İlişkin Kitaplara İlişkin Künye Bilgileri

Sıra	Yıl	Kitap Adı	Yazar	Yayınevi
1	2008	Büyüten Müzikler	Zeki Atagür	Hepsi Çocuk Yayınevi-İstanbul
2	2009	Öyküler Dinleyelim Şarkılar Söyleyelim	Tülün Malkoç	Akıllı Çocuk Yayınevi-İstanbul
3	2009	Şarkılarla Öğrenelim	Tülün Malkoç	Akıllı Çocuk Yayınevi-İstanbul
4	2009	Şarkılarla Matematik	Tülün Malkoç	Akıllı Çocuk Yayınevi-İstanbul
5	2009	Orff Destekli Etkinliklerle Müzik Eğitimi	Sermin Bilen, Banu Özevin, Esin Ucal Canakay	Müzik Eğitim Yayınları-Ankara
6	2011	Müzikolaj	Onur Erol	Morpa Yayınevi- İstanbul
7	2011	Şarkılarla Belirli Gün	Cahit Teranlı	Morpa Kültür

ve Haftalar			Yayımları-İstanbul
8	2011	Müzikli Çocuk Oyunları	Işiltan Uşaklıgil, M.Ali Özdemir, Sevim Özdemir, Ayten Öztürk, Sefai Acay, Cahit Teranlı
9	2011	Okul Öncesi Eğitimde Müzik	Ayten Öztürk
10	2014	Nasrettin Hoca Şarkıları	Süleyman Tarman
11	2015	Şarkı Söyle Dans Et	Onur Erol
12	2015	Bedenden Oyuna ile Müziğe Merhaba	Tuncer Ediz Toksoy
13	2015	La La La Çocuklar İçin Müzikli Oyunlar ve Etkinlikler	Ezo Sunal, Ömer Öztüyen
14	2015	Ödüllü Yeni Nesil Çocuk Şarkıları	Ufuk Buyurgan, Süleyman Tarman, Yavuz Durak
15	2017	Karamela Sepeti	Onur Erol, Katja Ojala Koçak,
16	2017	Çocuklara Şarkılar	Ali Ayhan

2008-2018 yılları arasında okul öncesi şarkı dağarcığına ait 16 kitap olduğu tespit edilmiştir. Bu kitaplar 25 farklı yazar tarafından yazılmıştır. Söz konusu kitaplar basım yıllarına göre geçmişten günümüze doğru sıralanmıştır. Bu kitapların 8 farklı yayınevinde üretildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2. 2008-2018 Yılları Arasında Yayımlanan Okul Öncesi Şarkı Dağarcığına Ait Kitapların Basım Yıllarına Göre Dağılımları

Kitap Basım Yılı	f	%
2008	1	6.25
2009	4	25.00
2011	4	25.00
2014	1	6.25
2015	4	25.00
2017	2	12.50
<i>Toplam</i>	16	100.00

Okul öncesi çocuk şarkıları kitaplarının en fazla baskı yapıldığı yılların 2009, 2011 ve 2015 yılları olduğu, sayıca eşit (4 kitap) ve %25.00 oranında olduğu gözlemlenmiştir. En az baskı yapılan yılların ise 2008 ve 2014 yılları olduğu, sayıca eşit (2 kitap) ve %6.25 oranında baskı yapıldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3: 2008-2018 Yılları Arasında Yayımlanan Okul Öncesi Şarkılarında Vurgulanan Konuların Dağılımı

Sıra	Şarkılarda Vurgulanan Konular	f	%
1	Hayvanlar	49	17.31
2	Tekerleme, Oyun, Hikâye	35	12.37
3	Gökyüzü, Mevsimler, Uzay, Ay	28	9.89
4	Milli Duygular	27	9.54
5	Sevgi, Dostluk, Yardımseverlik	25	8.83
6	Matematik	21	7.42
7	Doğa	15	5.30
8	Ninni, Türkü	13	4.59
9	Oyuncak, Eşya, Kitap	12	4.24
10	Anne, Aile, Öğretmen	11	3.89
11	Okul Sevgisi	10	3.53
12	Meslekler	7	2.47
13	Meyve ve Sebze	7	2.47
14	Sağlık	7	2.47
15	Taşıt, Trafik	6	1.41
16	Değerler	4	1.41
17	Müzik	4	0.41
18	Para	2	0.71
<i>Toplam Şarkı Sayısı</i>		283	100.00

2008-2018 yılları arasında okul öncesi dönem çocukları için yazılmış şarkılar incelendiğinde toplam 283 adet şarkı yazıldığı tespit edilmiştir. Bu şarkılarda en fazla işlenen konuların başlıklarının “Hayvanlar”, “Tekerleme, Oyun ve Hikâyeler” ve “Gökyüzü, Mevsimler, Uzay ve Ay” konuları olduğu anlaşılmıştır. Hayvanlar konusunun işlenme sıklığı 49 ve şarkılar içindeki oranı %17.31, “Tekerleme, Oyun ve Hikâyeler” konusunun işlenme sıklığı 35 ve şarkılar içindeki oranı %12.37 ve “Gökyüzü, Mevsimler, Uzay ve Ay” konusunun işlenme sıklığı 28 ve şarkılar içindeki oranı %9.89 olarak tespit edilmiştir. İncelenen şarkılarda en az işlenen konuların başlıklarının ‘Değerler’, ‘Müzik’ ve ‘Para’ konuları olduğu, ‘Para’ konusunun işlenme sıklığının 2 ve şarkılar içindeki

oranının %0.71, 'Müzik' konusunun işlenme sıklığının 4 ve şarkılar içindeki oranının %1.41 ve 'Değerler' konusunun işlenme sıklığının 4 ve şarkılar içindeki oranının %1.41 olduğu görülmüştür. Şarkıların tüm konuları incelendiğinde Hayvanlar, Tekerleme, Oyun, Hikâye, Gökyüzü, Mevsimler, Uzay, Ay, Milli Duygular, Sevgi, Dostluk, Yardımseverlik, Matematik, Doğa, Ninni, Türkü, Oyuncak, Eşya, Kitap, Anne, Aile, Öğretmen, Okul Sevgisi, Meslekler, Meyve ve Sebze, Sağlık, Taşıt, Trafik, Değerler, Müzik ve Para konularının şarkılara konu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4: 2008-2018 Yılları Arasında Yayımlanan Okul Öncesi Şarkı Kitaplarında Kullanılan Tonların Genel Dağılımı

		Do Majör	Do minör	Re Majör	Re minör	Mi Majör	Mi minör	Fa Majör	Fa minör	Sol Majör	Sol minör	La Majör	La minör	Si Majör	Si minör	Sib Majör	Hüseyni	Ritmik	Toplam
	<i>f</i>	2	-	1	-	-	1	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	7
Kitap 1	%	28.57	0.00	14.29	0.00	0.00	14.29	14.29	0.00	0.00	0.00	14.29	0.00	14.29	0.00	0.00	0.00	0.00	100
	<i>f</i>	2	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6
Kitap 2	%	33.33	0.00	0.00	16.67	0.00	0.00	33.33	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	16.67	0.00	0.00	0.00	100
	<i>f</i>	12	-	2	2	1	-	5	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	23
Kitap 3	%	52.17	0.00	8.70	8.70	4.35	0.00	21.74	0.00	4.35	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
	<i>f</i>	1	-	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kitap 4	%	73.33	0.00	0.00	6.67	0.00	0.00	20.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
	<i>f</i>	6	-	-	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kitap 5	%	60.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	20.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
	<i>f</i>	3	1	-	5	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Kitap 6	%	25.00	8.33	0.00	41.67	0.00	0.00	0.00	0.00	8.33	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	16.67	100

Kitap 7	f	2	-	3	12	-	-	5	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	25
	%	8.00	0.00	12.00	48.00	0.00	0.00	20.00	0.00	0.00	0.00	0.00	12.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 8	f	11	-	7	5	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	33
	%	33.33	0.00	21.21	15.15	0.00	0.00	15.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	15.15	0.00	100
Kitap 9	f	44	-	-	11	-	5	8	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	71
	%	61.97	0.00	0.00	15.49	0.00	7.04	11.27	0.00	2.82	0.00	0.00	1.41	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 10	f	2	-	7	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	%	20.00	0.00	70.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 11	f	2	-	3	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	9
	%	22.22	0.00	33.33	22.22	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	11.11	0.00	11.11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 12	f	1	-	4	-	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	%	10.00	0.00	40.00	0.00	20.00	0.00	30.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 13	f	8	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	9
	%	88.89	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	11.11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 14	f	4	-	1	5	-	4	4	1	-	2	2	-	-	1	-	-	-	2
	%	16.67	0.00	4.17	20.83	0.00	16.67	16.67	4.17	0.00	8.33	8.33	0.00	0.00	4.17	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 15	f	-	-	1	1	-	1	3	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	9
	%	0.00	0.00	11.11	11.11	0.00	11.11	33.33	0.00	22.22	0.00	11.11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Kitap 16	f	3	-	1	2	-	-	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	%	30.00	0.00	10.00	20.00	0.00	0.00	30.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100
Toplam	f	113	1	30	47	3	12	44	1	8	4	3	7	1	1	1	5	2	283
	%	39.26	0.3	10.6	16.27	1.0	4.2	15.55	0.3	2.8	1.4	1.0	2.4	0.3	0.3	0.3	1.7	0.7	100

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı kitaplarında yer alan 113 şarkının (%39.9) Do Majör, 47 şarkının (%16.61) Re minör, 44 şarkının (%15.55) Fa Majör, 30 şarkının (%10.60) Re Majör, 12 şarkının (%4.24) Mi minör, 8 şarkının (%2.83) Sol Majör ve, 7 şarkının (%2.47) La minör, 5 şarkının (%1.77) Hüseyini, 4 şarkının (%1.41) Sol minör, 3 şarkının (%1.06) La majör tonda yazıldığı ve 2 şarkının da (%0.71) ritmik yapıda olduğu tespit edilmiştir. Şarkılarda kullanılan tüm tonlar ve makamlar incelendiğinde Do Majör, Do minör, Re Majör, Re minör, Mi Majör, Mi minör, Fa Majör, Fa minör, Sol Majör, Sol minör, La Majör, La minör, Si Majör, Si minör, Sib Majör, Hüseyini tonlarının (ve makamlarının) kullanıldığı anlaşılmıştır.

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı kitaplarında yer alan 151 şarkının (%53) 2/4, 74 şarkının (%26.15) 3/4, 30 şarkının (%10.60) 4/4, 10 şarkının (%3.53) 12/8, 9 şarkının (%3.18) 2/2, 5 şarkının (%1.77) 6/8, 2 şarkının (%0.71) 5/8, 1 şarkının (%0.35) 7/8, 1 şarkının (%0.35) 9/8 ölçü sayısında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. 2008-2018 Yılları Arasında Yayımlanan Okul Öncesi Şarkı Kitaplarında Kullanılan Ses Aralıklarının Uygunluk Durumlarına Göre Dağılımı

Kitap / Ses Aralığı Uygunluğu	Uygun Olan		Olmayan		Toplam
	f	%	f	%	
Kitap 1	3	42.86	4	57.14	7
Kitap 2	3	50.00	3	50.00	6
Kitap 3	18	78.26	5	21.74	23
Kitap 4	9	60.00	6	40.00	15
Kitap 5	6	60.00	4	40.00	10
Kitap 6	9	75.00	3	25.00	12
Kitap 7	18	72.00	7	28.00	25
Kitap 8	30	90.91	3	9.09	33
Kitap 9	66	92.96	5	7.04	71
Kitap 10	3	30.00	7	70.00	10
Kitap 11	7	77.78	2	22.22	9
Kitap 12	8	80.00	2	20.00	10
Kitap 13	3	33.33	6	66.67	9
Kitap 14	1	4.17	23	95.83	24
Kitap 15	6	66.67	3	33.33	9
Kitap 16	4	40.00	6	60.00	10
<i>Toplam</i>	194	68.55	89	31.45	283

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı kitaplarında yer alan şarkılardan okul öncesi çocuklarının ses aralığına (do1-do2) uygun şarkıların oranı %68.55, uygun olmayan şarkı oranı ise %31.45 olarak belirlenmiştir. Birinci kitaptaki şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Do Majör' olduğu belirlenmiştir. İkinci kitapta ki şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Do Majör' ve 'Fa Majör' olduğu ve eşit miktarda kullanıldığı belirlenmiştir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Do Majör' olduğu belirlenmiştir. Altıncı ve yedinci kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Re Minör' olduğu belirlenmiştir. Sekizinci ve dokuzuncu kitapta şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Do Majör' olduğu belirlenmiştir. Onuncu, on birinci ve on ikinci kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Re Majör' olduğu belirlenmiştir. On üçüncü kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Do Majör' olduğu belirlenmiştir. On dördüncü kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Re Minör' olduğu belirlenmiştir. On beşinci ve on altıncı kitapta bulunan şarkılarda en fazla kullanılan tonun 'Fa Majör' olduğu belirlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sonuç ve Tartışma

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı dağarcığına ait 16 kitap olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi çocuk şarkıları kitaplarının en fazla baskı yapıldığı yılların 2009, 2011 ve 2015 olduğu, en az baskı yapılan yılların ise 2008 ve 2014 olduğu belirlenmiştir. 2010, 2012, 2013, 2016, 2018 yıllarında 'Okul Öncesi Şarkı Kitabı' niteliğinde bir basım bulunamamıştır. Araştırma konu başlığından geçen on yıllık süre içerisinde oluşturulan şarkı kitaplarının, yıllara göre dağılımı dengeli değildir.

Mohan'ın (2008), okul öncesinde belirli günler ve haftalara yönelik şarkı dağarcığı ile ilgili öğretmen görüşleri doğrultusunda gerçekleştirdiği araştırmada öğretmenlerin, okul öncesi eğitiminde belirli günler ve haftalar ile ilgili şarkıların çocuklara öğretilmesini önemli buldukları ve bu konuda yeterli dağarcığın olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırma bulguları ile birlikte düşünüldüğünde bu konuda daha çok yayına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı dağarcığı incelendiğinde, yayımlanan şarkılarda en fazla işlenen ilk üç konu başlığının “Hayvanlar”, “Tekerleme, Oyun ve Hikâyeler” ve “Gökyüzü, Mevsimler, Uzay ve Ay”, en az işlenen konu başlıklarının ise ‘Değerler’, ‘Müzik’ ve ‘Para’ konuları olduğu tespit edilmiştir.

Başalan’ın (2019) araştırmasında 2005-2017 yılları arasında Yayımlanan 31 çocuk şarkıları kitabında, en çok işlenen konunun eğitsel konular olduğu tespit edilmiştir.

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkılarının, ses sınırları incelenip yaşa uygunluğu araştırılmıştır. Okul öncesi eğitimde kullanılmak amacı ile yayımlanan tüm şarkıların, çocuklarının ses sınırlılıklarına (Do1-Do2) uygunluğu genel olarak araştırıldığında, şarkıların yarısından fazlasının ses sınırlılıklarına uygun olarak yazıldığı ve yayımlandığı belirlenmiştir.

Gül’ün (2012), altı yaş okul öncesi çocukları için oluşturulan şarkı dağarcığının müzikal gelişim düzeylerine etkisini incelediği araştırmada, %87,7 gibi büyük bir oranla, çocukların ses eğitimi için; eğitim programlarında yer alan ve kutlanması, anılması istenen ulusal gün ve bayramlarda kullanılabilir, ses özelliklerine uygun marşlar bulmakta güçlük çekildiği ortaya konulmuştur. Kazanımlar göz önünde bulundurulduğunda da uygun şarkı konularına yeterli düzeyde ulaşamadığı belirtilmiştir. Mohan’ın (2008) araştırmasında da okul öncesi dönemde belirli günler ve haftalar ile ilgili şarkı dağarcığı ile ilgili öğretilen şarkıların sözlerinin, ezgilerinin okul öncesi çocuklarına uygunluğu, şarkıların ünitelere uygunluğu, kullanılan şarkıların çocuğun dil, duygusal, sosyal, bedensel ve psikomotor çoğunlukla kısmen uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum uygun olmayan şarkıların da kullanıldığını göstermektedir. Özal Göncü (2016), 4-6 yaş aralığında müzik eğitimi alan çocukların, almayan çocuklar ile kıyaslandığında ses problemlerinin diğer gruba göre daha az olduğu, ses ve işitsel bakımdan algı gelişimleri üzerinde olumlu yönde ve anlamlı bir farklılık olduğu saptamıştır. Bu doğrultuda, okul öncesi dönemde çocuklara şarkı söylemenin çok yararlı olduğu söylenebilir. Fakat bu şarkıların özenle seçilmesi, bu yaş grubunun ses özelliklerine uygun bir şekilde yazılması

önerilmiştir. Başalan (2019) da çocuk şarkılarının çoğunlukla sekizli ses aralığında yazıldığını tespit etmiştir.

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkılarının, ölçü sayıları incelenerek okul öncesi çocukları için uygun olup olmadığı araştırılmıştır. Toplam iki yüz seksen üç şarkının ölçü sayıları incelendi ve şarkıların genel itibarı ile ölçü sayılarının okul öncesi çocuğunun yaşına uygun olduğu sonucuna ulaşıldı. En fazla kullanılan birinci ölçü sayısı '2/4', ikinci ölçü sayısı '3/4', üçüncü ölçü sayısı ise '4/4' olarak belirlenmiştir. En az kullanılan birinci ölçü sayısı '9/8', ikinci ölçü sayısı '7/8, üçüncü ölçü sayısı ise '5/8' olarak belirlenmiştir. İncelenen 16 kitabı ayrı ayrı ele aldığımızda her kitap kendi içinde ölçü sayılarına uygunluk göstermiştir.

Başalan'ın (2019) araştırmasında 2005-2017 yılları arasında yayımlanmış 31 farklı çocuk şarkıları kitabında, en çok kullanılan ölçü sayısının 4/4'lük olduğu görülmüştür Bu bulgu, 2 zamanlı ölçü sayısı ile benzemesi dolayısıyla araştırma sonucuyla da benzerlik göstermektedir.

2008-2018 yılları arasında yayımlanan okul öncesi şarkı dağarcığına ilişkin 16 kitap içerisinde bulunan '283' şarkının tonları incelendiğinde, en fazla kullanılan tonların sırasıyla 'Do Majör', 'Re Minör' ve 'Fa Majör' olduğu tespit edilmiştir. En az kullanılan ise 'La Majör' tonu, 'Sol Minör' tonu ve 'Hüseyni' makamı olduğu belirlenmiştir.

Başalan'ın (2019) araştırmasında da 2005-2017 yılları arasubda yayımlanan çocuk şarkıları içinde en çok kullanılan tonalitenin Re Minör olduğu, en çok kullanılan makamın Hüseyni makamı olduğu, tespit edilmiştir.

Öneriler

Okul öncesi dönem eğitimi için 10 yıllık bir dönem için 16 kitabın yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bu konuda kitap yazımı için, konu alan uzmanlarının desteklenmesi, görevlendirilmesi önerilmektedir. Kitap yazarları ile irtibata geçmek, üretim sağlamak isteyen yazar ve bestecilerin bu konuda katkı sağlamalarına yardımcı olabilir.

Günümüzde kaynak kitapların sayıca az olmasına rağmen geçmiş yıllara göre ulaşılır olması sevindiricidir. Basılan kitapların yeniden ele

alınıp, içindeki eserlerin yeniden güncelleştirilip, basılması önerilmektedir.

Okul öncesi eğitimde müzik dersi verildiği halde, müzik eğitimi dersi için alan öğretmeni ataması yapılmamaktadır. Okul öncesi dönem eğitiminde müzik eğitimi farklı alan bilgisine sahip öğretmenlerin verdiği gözlemlenmektedir. Bazen velilerin yardımıyla müzik öğretmeni tutularak müzik eğitimi derslerinin verildiği bilinmektedir. Müzik öğretmenlerinin görev alanlarına okul öncesi eğitim kurumları da dahil olunması için gerekli girişimlerde bulunulması önerilmektedir.

Okul öncesi eğitiminin zorunlu kılınması daha çok alan çalışmalarının gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Okul öncesi müzik araştırmacılarının, kaynak oluşturma ve bu sürece dahil olmaları konusunda teşvik edilmeleri önerilmektedir.

Okul öncesi müzik eğitiminde ihtiyaç duyulan temaların en doğru şekilde belirlenmesi amacıyla okul öncesi öğretmenleri, müzik öğretmenleri ve bestecilerin bir araya getirilmesi, eksiklerin ve hedeflerin doğru şekilde belirlenmesini sağlayacaktır. Millî Eğitim Bakanlığı'nun okul öncesi dönem eğitimi için belirlediği kazanımlar esas alınmakla birlikte, konu başlıklarının okul öncesi öğretmenleri ve müzik öğretmenlerinin görüşleri alınarak belirlenmesi önerilmektedir.

Her ne kadar ses sınırları yaşlara göre belirlenmiş olsa da coğrafi farklılıklar olduğunda bazen farklı kullanımlar olduğu görülmektedir. Okul öncesi çocuklarının ses sınırları düşünülürken coğrafi farklılıkların da göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Okul öncesi için şarkı yazarken, öğretmenler tarafından değiştirici işaret sayısının az olması tercih edilmektedir. Araştırma sonucunda da 'do majör, re minör, fa majör' ün sık kullanılması dikkat çekicidir. Alanda çoğunlukla uzman müzik eğitimcilerinin çalışmaması sebebiyle, uygulanabilirliğinin kolaylığı açısından değiştirici işaret sayısı az olan, tek diyez ve tek bemollü vb. tonların kullanımı uygun olabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination of Pre-School Song Repertoire
Published Between 2008-2018**

*

Sevda Solak – Tülün Malkoç – Hakan Bağcı
Marmara University-Kocaeli University

This study investigates the characteristics of the pre-school song repertoires used between 2008 and 2018. The following questions were tried to be answered in the study.

- How many pre-school song repertoire books were written?
- What are the details of the pre-school song repertoire books?
- What is the distribution of the pre-school song repertoire books by years?
- What is the distribution of the songs in the pre-school song repertoire books by topics?
- How age-appropriate are the songs in the pre-school song repertoire books in terms of vocal range and number of meters?
- What was the distribution of the tones in the songs in the pre-school song repertoire books?

Method

The goal of this study is to reveal the characteristics of the pre-school level songs released in Turkey between 2008 and 2018. General survey method is used in this study, which aims to assess the characteristics of pre-school song repertoires used between 2008 and 2018. The songs, books, and studies on pre-school music education published between 2008 and 2018 constitute the population of this research. The accessed publications constitute the research sample. Relevant books in national book catalogues, bookstores, and libraries were examined and the details regarding the books published and songs released for pre-school education were examined. The results were analyzed in terms of frequency and percentage distribution.

Findings

It has been determined that 16 pre-school song repertoire books were written by 25 authors between 2008 and 2018, and these books were published by 8 different publishers.

It has been observed that the years when the number of books published on this topic was highest in 2009, 2011, and 2015 (4 books, 25.00%), and that the years when the lowest number of books were published on this topic were 2008 and 2014 (1 book, 6.25%).

It has been determined that 283 songs were written between 2008 and 2018 for pre-school students. It has been seen that most popular song topics were "Animals" (49 songs, 17.31%), "Nursery Rhymes, Games, and Stories" (35 songs, 12.37%), and "Sky, Seasons, Space and Moon" (28 songs, 9.99%). It has been observed that the least popular song topics were "Values" (4 songs, 1.41%), "Music" (4 songs, 1.41%), and "Money" (2 songs, 0.71%). It has been detected that the songs in the pre-school repertoires were about Animals, Rhymes, Games, Story, Sky, Seasons, Space, Moon, National Emotions, Love, Friendship, Benevolence, Mathematics, Nature, Lullabies, Songs, Toys, Goods, Books, Mother, Family, Teacher, School Love, Professions, Fruit and Vegetables, Health, Vehicle, Traffic, Values, Music, and Money.

It has been seen that among the songs in the pre-school music books published between 2008 and 2018, 113 (39.9%) were written in C major, 47 (16.61%) were written in D minor, 44 (15.55%) were written in F major, 30 (10.60%) were written in D major, 12 (4.24%) were written in M minor, 8 (2.83%) were written in G major, and 7 (2.47%) were written in A minor, 5 (1.77%) were written in Huseyni mode, 4 (1.41%) were written in G minor, 3 (1.06%) were written in A major, and that 2 songs (0.71%) were rhythmic.

When the tones and modes used in the songs in the pre-school music books published between 2008 and 2018 are examined, it can be seen that C Major, C minor, D Major, D Minor, M Major, E minor, F Major, F minor, G Major, G minor, A Major, A minor, B Major, B minor, B-flat Major, and Huseyni tones (and modes) were used in these songs.

It has been determined that among the songs in the pre-school music books published between 2008 and 2018, 151 (53%) had a time signature of 2/4, 74 (26.15%) had a time signature of 3/4, 30 (10.60%) had a time

signature of 4/4, 10 (3.53%) had a time signature of 12/8, 9 (3.18%) had a time signature of 2/2, 5 (1.77%) had a time signature of 6/8, 2 (0.71) had a time signature of 5/8, 1 (0.35%) had a time signature of 7/8, and 1 (0.35%) had a time signature of 9/8.

The rate of songs in the pre-school music books published between 2008 and 2018 whose vocal ranges are appropriate for pre-school children (C1 to C2) has been found to be 68.55%, and inappropriate the rate of songs whose vocal ranges are appropriate for pre-school children has been found to be 31.45%. It has been determined that the most frequently used tone in the songs in the first book is “C Major”, that the most frequently used tones in the songs in the second book are “C Major” and “F Major”, that the most frequently used tone in the songs in the third, fourth, and fifth books is “C Major”, that the most frequently used tone in the songs in the sixth and seventh books is “D Minor”, that the most frequently used tone in the songs in the eighth and ninth books is “C Major”, that that the most frequently used tone in the songs in the tenth, eleventh, and twelfth books is “D Major”, that the most frequently used tone in the songs in the thirteenth book is “C Major”, that the most frequently used tone in the songs in the fourteenth book is “D Minor”, and that the most frequently used tone in the songs in the fifteenth and sixteenth books is “F Major”.

Conclusion and Recommendations

Conclusion

It has been determined that 16 pre-school song repertoire books were published between 2008 and 2018. It has been observed that the years when the number of books published on this topic was highest in 2009, 2011, and 2015, and that the years when the lowest number of books were published on this topic were 2008 and 2014. No publications from 2010, 2012, 2013, 2016, and 2018, have been found on this topic. No pattern has been found in terms of the books published on this topic in the decade between 2008 and 2018.

When the pre-school song repertoire books published between 2008 and 2018 are examined, it can be seen that the three most popular song topics were “Animals”, “Nursery Rhymes, Games, and Stories”, and “Sky,

Seasons, Space, and Moon”, and the least popular topics were “Values”, “Music”, and “Money”.

As for the appropriateness of the vocal ranges of the pre-school songs published between 2008 and 2018, it has been found that the vocal range of more than half of the mentioned songs was appropriate for the pre-school level (C1 – C2).

It has been concluded that the time signatures of 283 songs released between 2008 and 2018 are generally suitable for the pre-school level, and while the most frequently used time signatures were “2/4”, “3/4”, and “4/4”, the least frequently used ones were “9/8”, “7/8”, and “5/8”. It has been observed that each book was consistent in terms of the number of time signatures in the songs.

As much as the distribution of the musical tones among the 283 songs featured in 16 pre-school song repertoire books is concerned, it has been seen that the most frequently used tones were “C Major”, “D Minor”, and “F Major”, respectively, whereas the least frequently used ones were “A Major”, “G Minor” and “Huseyni”.

Recommendations

16 pre-school song repertoire books in 10 years is believed to be few. It is recommended that experts in this area be supported and encouraged to write books on this subject.

It is pleasing that although the printed sources on this topic are insufficient in number, they are more accessible compared to previous years. It is recommended that these books that were published in the last 10 years be reviewed, updated, and published again.

Although music lessons are given in pre-school classes, field teachers are not appointed to these lessons. It is recommended that necessary initiatives be taken to commission field teachers of music to teach in pre-school music lessons as well.

Making pre-school education compulsory created the need for more field studies. Researchers of pre-school music are recommended to be more encouraged to fundraise and be more actively involved in research activities on the topic.

The cooperation of pre-school teachers, music teachers, and composers in accurately determining the themes of pre-school education will help to identify goals and deficiencies better. Taking the achievement goals determined by the Ministry of National Education for preschool education as the basis, it is recommended that the opinions of preschool teachers and music teachers be taken in determining the class topics.

It is recommended to consider the differences in the geographical characteristics of the students while determining the vocal ranges of the pre-school level songs. Since most of the educators working in the field are not experts, for the sake of practicality, it may be more appropriate to use songs with single sharp, single flat, etc. tones that have few modifiers.

Kaynakça/References

- Artan, İ. (1994). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi ve etkinlik örnekleri*. (Ş.Bilir. Ed.). Okul öncesi eğitimcileri için el kitabı. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Artan, İ. (2003). Okul öncesi dönemde işitsel algının geliştirilmesi. (M.Sevinç. Ed.). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Aylaz, B. (2018). *Okulöncesi dönemdeki çocuklarda müzik eğitimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Basalan, H. (2019). *Müzik eğitiminde kullanılmak üzere yayımlanmış çocuk şarkılarının içerik bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Başer, A. F. (2004). Müziğin okulöncesi dönemde çocuk gelişimine katkısı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 3-10.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eskioğlu, I. (2005). Müzik eğitiminin çocuk gelişimi üzerine etkileri. *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi, Malatya. 116-123.
- Göncü, İ. (2002). *4-5 Yaş anaokulu çocuklarının uygulanan müzik eğitiminin müziksel ses ve işitsel algı gelişimlerine etkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gutok, G. L. (2001). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Güler, N. (2006). *Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliklerini gerçekleştirme durumları ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gül, G. (2012). *Okul öncesi altı yaş çocukları için oluşturulan şarkı dağarcığının müziksel gelişim düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Hirsh, R.A. (2004). *Early childhood curriculum: Incorporating multiple intelligences, developmentally appropriate practice and play*. Boston, MA: Pearson.
- Işın, D. (2008). *Okulöncesi müzik eğitiminde uygulanan orff yaklaşımı'nın 5-6 yaş grubundaki çocukların ritimsel becerilerine etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım.
- MEB. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Mertoğlu, E. (2005). Müzik ve ritm eğitimi. (M.Sevinç. Ed.). *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Yayıncılık.
- Mohan, H. (2008). *Okul öncesi dönemde belirli günler ve haftalara yönelik şarkı dağarcığı ile ilgili öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Oğuzkan, A. F. (1989). *Orta öğretim kurumlarında müzik öğretimi ve sorunları*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Öğretim Dizisi.
- Otacioğlu, S. (2017). Okul öncesinde ses eğitimine genel bir bakış. *Kesit Akademi Dergisi / The Journal of Kesit Academy*, 3(10), 484-497.
- Özal Göncü, İ. (2016). 4-6 yaş anaokulu çocuklarına uygulanan müzik eğitiminin müziksel ses ve işitsel algı gelişimlerine etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(İpekyolu Özel Sayısı), 2382-2392.
- Özbey, E. (2010). *Okul öncesi 6 yaş grubu çocuklarının öğrenme performanslarının artırılmasında müzik eğitiminin bilişsel süreçlerde etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sun, M. (1969). *Türkiye'nin kültür- müzik-tiyatro sorunları*. Ankara: Kültür Yayınları No. 2.
- Turgut, İ. (1992). *Eğitim üzerine felsefi bir deneme*. İzmir: Bilgehan Matbaası.

- Uçan, A., Sun, M., Yıldız, G. ve Öztürk, A. (2003). *Müzik öğretimi*. (3. bs.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, G. (2002). *İlköğretimde müzik öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldız, G. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik müzik eğitimi öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 396-407.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bağcı, H., Solak, S. ve Malkoç T. (2021). 2008-2018 Arasında Yayımlanmış Okul Öncesi Şarkı Dağarcığının İncelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 459-484. DOI: 10.26466/opus.847197.

ASSURE Öğretim Tasarım Modeline Dayalı Ders Tasarımının İlkokul İkinci Sınıfta Zihinden Toplama İşlemindeki Başarıya Etkisi

DOI: 10.26466/opus.846504

*

Ali Çibir* – Yeliz Yazgan**

* Dr. Öğr. ,Bursa Uludağ Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Ens., Bursa/Türkiye

E-Posta: alicibir43@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5439-1436](https://orcid.org/0000-0002-5439-1436)

** Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, Bursa/Türkiye

E-Posta: yazgany@uludag.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8417-1100](https://orcid.org/0000-0002-8417-1100)

Öz

Bu araştırmada, ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile ilkökul ikinci sınıfta “Zihinden Toplama İşlemi” konusuna yönelik ders tasarımı geliştirilmiş, geliştirilen bu ders tasarımının öğrencilerin “Zihinden Toplama İşlemi” konusundaki başarısına etkisi incelenmiştir. Bu amaçla öğrencilerin zihinden toplama işlemi yaparken onluk ve birlikleri ayırma, parça-bütün ilişkisi, en yakın onluğa yuvarlama, üzerine saymaya yönelik başarılarına bakılmıştır. Ayrıca ders tasarımının zihinden toplama işlemine ait kazanımları gerçekleştirme yönünden farklılık oluşturup oluşturmadığına bakılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel verilerin birlikte çalışıldığı yakınsayan paralel desen tercih edilmiştir. Çalışma, Kütahya ili Merkez ilçedeki bir ilkökulun 2-B (kontrol grubu/n=20) ve 2-D (deney grubu/n=21) sınıflarında öğrenim görmekte olan toplam 41 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Nicel ve nitel verilerin toplamada birinci araştırmacı tarafından geliştirilen başarı testi ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile tasarlanan öğretimin öğrencilerin zihinden toplama işlemindeki başarılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile planlanan dersin öğrencilerin onluk ve birlikleri ayırma, parça-bütün ilişkisi kurma, en yakın onluğa yuvarlama ve üzerine saymada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zihinden toplam işlemi kazanımlarına yönelik öğrencilerin en fazla onluk ve birlikleri ayırma ve en yakın onluğa yuvarlama stratejilerini tercih ettikleri yapılan görüşmeler neticesinde tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ASSURE Öğretim Tasarım Modeli, 7E öğretim modeli, tahmin etme, zihinden toplama işlemi, zihinden toplama tablosu.

The Effect of The Course Design Based on ASSURE Instructional Design Model on Success in Mental Addition in the Second Grade

*

Abstract

In this study, a lesson design was developed based on the ASSURE Instructional Design Model for "Mental Addition" at the second-grade level, and the effect of the developed lesson design on success of students was investigated. For this purpose, the students' success in separating tens and units, part-whole relationship, rounding to the nearest tens, and counting were examined while doing the mental calculation. In addition, it was examined whether the lesson design made a difference in terms of achieving the acquisitions of mental addition. The mixed-method in which quantitative and qualitative data were studied together was preferred in the study. The convergent parallel design was used as a mixed research design. The study was carried out with 41 students attending 2-B (control group/ n = 20) and 2-D (experimental group/n = 21) classes of a primary school in a central town of Kütahya. An achievement test and an interview form developed by the first researcher were used in the collection of quantitative and qualitative data. As a result of the research, it was concluded that the instruction designed based on ASSURE Instructional Design Model has positively affected the students' success in mental addition.

Keywords: *ASSURE instructional design model, 7E instruction model, estimation, mental addition, mental addition table.*

Giriş

Günümüzde öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklardan kaynaklanan öğrenme sorunları, değişen öğrenme-öğretme yaklaşımları ve teknolojinin eğitime daha çok dâhil olması ile birlikte giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Her bir öğrencinin ilgi, istek ve öğrenme stillerinin farklı olduğu için, ders planlama sürecinin de bu ihtiyaçlara mümkün olduğu kadar cevap verecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Çünkü bu planlama sürecinde yaşanabilecek aksaklıklar öğrenme kabiliyeti farklı olan öğrenciler arasında öğrenme sorunlarına neden olmaktadır. Bu sorunlar, bazı öğrencilerin bilgileri edinmemelerine ya da eksik edinmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, bu sorunların oluşmaması için ders planlamasının tesadüflere bırakılmaması, dikkatlice ve eksiksiz planlanması önem arz etmektedir. Amaçlanan öğrenme-öğretme hedeflerine ulaşılabilmesi için öğrencilerin öğrenme stilleri ile birlikte belirlenen konu ya da kazanımlara uygun öğretim modeli, strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılması da gereklidir. Böylelikle öğrencilerin hedeflenen bilgileri/kazanımları istenilen düzeyde öğrenebilmesi ve en üst düzeyde öğrenmelerin gerçekleşebilmesi sağlanabilir.

Matematik hem okul hayatı boyunca hem de okul dışında gerekli ve önemli bir derstir. Sayma ve işlem yapma gibi sayısal beceriler de temel öğrenme ihtiyaçları arasındadır. Bu beceriler okul öncesi dönemden itibaren öğrenilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, çocukların sayma etkinlikleri erken çocukluk döneminde başlamaktadır. Bu dönemde, çocuklar sayı kavramı hakkında fikir sahibi olmaya başlarlar ve başlangıçta anlamsız olan sayılara belli bir süre sonra anlam yüklenmeye başlarlar. Bu anlamlandırmayı çocuğun kendisinin oluşturması gerekmektedir (Van de Walle, Karp, ve Bay-Williams, 2016, s.127). Çünkü matematik erken çocukluk dönemindeki çocukların dünyayı anlamasının ve anlamlandırmasının bir yoludur. Bu nedenle, bu dönemden itibaren çocuğa oyun ve günlük etkileşimler yoluyla fırsatlar sunulurken matematik gelişiminin temelleri atılır. Bu temeller atılırken, çocukların matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmeleri için teşvik edilmesi de önemlidir. Çünkü matematiğe yönelik tutum, matematiğin her yerde olduğunu gözlemlemeyi, matematiği ilginç ve eğlenceli olarak tanımlamayı ve matematiğin yapılabilecek bir şey olduğuna inandırmayı içerir (Buttler, 2019). Böylelikle, bireylerde var olan sayı bilgisi daha sağlıklı biçimde gelişebilir ve bireylerin özellikle de sayıları daha esnek ve akıcı bir şekilde kullanabilmesinin yolu

açılmış olur. Sayı hissi gelişmiş olan çocukların muhakeme gücü de yüksek olur ve bu kapsamda tahmin ve zihinden hesap yapma becerilerini doğru ve eksiksiz biçimde kullanabilmeleri (Whitin, 1994, s.21) sayesinde problem çözme becerileri de gelişir (Olkun, Altun, Göçer Şahin, Akkurt Denizli, 2015).

Matematik dersi öğretim programında öğrencilerin matematik okuryazarı olmaları, öğrendiklerini günlük hayatta kullanabilmesini amaçlanmıştır. Bu amaçların tamamlayıcısı olarak tahmin ve zihinden toplama becerilerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri beklenmektedir. Zihinden işlem yapma programın ana hedeflerinden biridir (MEB, 2018). Programda ise en fazla sayı hissi ile ilgili kazanım %22 ile 2. Sınıf düzeyindedir (Çetin ve Öztürk, 2020). Zihinden ve tahmini hesap, günlük yaşantıda hesap makinesi, bilgisayar veya yazılı hesaptan daha fazla kullanılmaktadır. Bireyler günlük hayatta gerek mesafeyi hesaplarken gerek alışveriş yaparken kâğıt kalem kullanmak yerine sayıların özelliklerinden yararlanarak sonuca ulaşmayı tercih ederler (Çekirdekçi, 2005). Yani, zihinden hesaplar günlük yaşantı ile iç içedir. Özellikle hiç okula gitmeyen matematik eğitimi almayan bireylerde zihinden işlemleri kullanırlar. Onların zihinden hesaplarını gelişmesinde alış-veriş işlemleri gibi günlük hayatta karşılaşmış oldukları problemler etkili olmuştur. Kişiler günlük hayatta matematiği ilgilendiren durumlar ile baş başa kaldıklarında insan zihni en kısa yoldan sonuca ulaşabilmek için formel eğitimden farklı veya kısmen bağımlı stratejiler geliştirir (Çavuş Erdem ve Duran, 2015).

Her bir öğrencinin kendi öğrenmesini yapılandırabilmesi için öğrenmeyi hayatının bir parçası haline getirebilmesi ve deneyimleri ile öğrenmeyi keşfedebilmesi gereklidir (Karakış, 2014). Öğretmen de öğrencilerin gelişim dönemlerini dikkate alarak, ilkökul düzeyinde somut işlemler döneminin gerektirdiği gelişimsel ödevleri öğrencilere vermelidir. Bu kapsamda, matematik öğrencilere sevdikleri ve ilgilerini çeken etkinlikler ile kazandırılabilir. Bu da oyunlar ya da öğrencilerin vakit geçirmekten hoşlandıkları teknoloji destekli öğretim yöntemleri vasıtasıyla kolaylıkla gerçekleştirilebilir. Geleneksel öğretimin aksine, öğretmenin rolü öğrencinin bilgisini yapılandırabilmesi için gerekli ortam ve malzemeyi öğrenciye sağlamasıdır. Öğrenciler öğretmen rehberliğinde aktif olarak kendi öğrenmelerini inşa ederken matematikten de zevk alabilirler (Yiğit, 2007). Bu kapsamda öğretmen, öğretimi öğrencinin ön bilgilerini yoklayarak, öğrenme stiline uygun düzenlemelidir (Karakış, 2014). Öğretmenler öğretimlerinde Yapılandırmacı Öğrenme yaklaşımı

mına da uygun olarak Buluş Stratejisi, Araştırma-İnceleme, İşbirlikçi Öğrenme, Drama, Proje Temelli Öğrenme, Problem Çözme Tabanlı Öğrenme, Aktif Öğrenme, Teknoloji Destekli Öğrenme, 5E ve 7E gibi yöntem ve teknikleri kullanabilirken (Ateş, 2017; Şentürk, 2010); ASSURE, ADDIE ve Dick and Carey gibi farklı öğretim tasarım modellerinden uygun olanları tercih edilebilirler.

Öğrenme teorileri bireylerin öğrenmelerinin nasıl gerçekleştiği, yeteneklerinin nasıl ortaya çıktığı ile ilgilenirken, öğretim tasarım modelleri de planlanmış bir derste öğretimin nasıl gerçekleşebileceği ile ilgilenmektedir (Esmer, 2018). Türkiye'de yapılan farklı çalışmalarda (Uysal ve Gürcan, 2004; Karakış, 2014; Ocak, 2015; Keleş, Fiş Erümit, Özkale ve Aksoy, 2016; Akay, 2017; Bayezit, 2019) birçok öğretim tasarım modellerinin açıklandığı ve kullanıldığı görülmüştür. Bu öğretim tasarım modellerinden biri olan ASSURE Öğretim Tasarım Modeli (ÖTM) diğer modellere kıyasla daha mikro ölçekli bir öğretim modelidir. Tasarım modelleri çoğunlukla daha kapsamlı olduğu için bir ekiple yürütülürken, ASSURE ÖTM ise günlük bir ders için bir eğitimci tarafından farklı teknolojiler kullanılarak yapılabilmektedir (Karakış, 2014). ASSURE ÖTM ile hazırlanan öğretim programları öğrencilerin istenilen hedeflere varabilmesi için daha etkili, verimli ve çekici olmaktadır. Böylelikle, öğrencilerin bireysel özellikleri dikkate alınarak istenilen öğrenme hedeflerine ulaşabilmek için en uygun medya ve materyaller kullanılarak öğrencilerin aktif katılımı ile üst düzey öğrenme gerçekleştirilebilir (Uysal ve Gürcan, 2004). Matematik dersini planlama ve uygulama, öğrencilerin ilgi, istek ve ihtiyaçları da göz önüne alınarak ve sevebilecekleri şekilde yapılmalıdır. Özellikle de öğrencilerin ilgisini çekebilmek, onların kendi öğrenmelerini aktif olarak yapılandırabilmek için teknoloji destekli öğretim tekniklerinin kullanımı önemlidir ve giderek artmaktadır. Teknoloji destekli öğretim programının istenilen hedeflere ulaşabilmesi için planlı bir şekilde öğretim sürecinin tasarlanması gerekmektedir. ASSURE ÖTM'de matematik ve teknolojinin bir arada iyi biçimde uygulandığı tasarımlara imkân vermektedir.

ASSURE ÖTM altı aşamadan oluşmaktadır (Karakış, 2014). Bunlar; öğrencilerin analizi (analyze learners), hedeflerin belirlenmesi (state objectives), medya ve materyal seçimi (select media and materials), medya ve materyallerin kullanımı (utilize media and materials), öğrenen katılımı (require learner participation), değerlendirme ve düzeltme (Evaluate and revise) dir (Heinrich, Molenda ve Russel, 1993; Akt. Ocak, 2015, s.86). Bu öğretim tasarım

modelinin basamaklarına göre öğrenme materyalinin nasıl geliştirildiği aşağıdaki gibi açıklanabilir (Ocak, 2015, s.86):

Öğrenenlerin Analizi: ASSURE Modeli'nin ilk basamağı olan bu adım, öğrencilerin genel özellikleri (sınıf, yaş, etnik grup, cinsiyet ve var olan zihinsel, sosyal veya fiziksel problemler, ekonomik durumlar, kültürel ve duygusal konular, deneyimleri vb.), giriş özellikleri (ön bilgi ve beceriler, tutum vb.) ve öğrenme stillerinden (sözel, metinsel, mantıksal, görsel, müziksel, yapılandırılmış vb.) oluşmaktadır.

Öğrenme Hedeflerinin Belirlenmesi: Analiz aşamasında, öğrenme amaç ve hedeflerinin kesin bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Amaçların yazılması aşamasında hedef kitle, gösterilmesi istenilen davranış, davranışın hangi şartlar altında gözlemleneceği ve öğrenilen becerilerin hangi standartlarda olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrencilerin neler yapacağı, hangi davranışların beklendiğine dair hedeflerin oluşturulması, öğrenmenin nasıl değerlendirileceği, kullanılması gereken yöntem ve teknikler ayrıntılı bir şekilde belirtilmelidir.

Medya ve Kullanılacak Materyallerin Seçilmesi veya Üretilmesi: Öğrenci özellikleri ve hedefler belirlendikten sonra, öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı olacak en uygun materyal veya medya araçlarının seçilmesi gerekmektedir. Kullanılacak medya; yazı, resim, video, ses ve bilgisayar çoklu ortamları olabilir. Materyaller ise özel yazılım programları, video kasetler, resimler, bilgisayar ve yazıcı gibi aygıtlar olabilir.

Seçilen Medya ve Materyallerin Kullanılması: Kullanılacak medya ve materyallerin seçilmesinin ardından bu medya ve materyallerin kullanılması aşamasına geçilir. Bu aşamada medya ve materyaller gözden geçirilmeli, ön hazırlıklar yapılmalıdır. Elektronik medya ve materyaller seçilecekse ön denemeler de yapılmalıdır.

Öğrenenlerin Katılımını Sağlama: Bu aşama, öğrenme ortamlarının öğrenciye sunulduğu aşamadır. Özellikle de oluşturulan medya ve materyallerin kullanımında öğrencinin aktif olarak katılması sağlanmalıdır. Öğrenci medya ve materyaller aracılığı ile kendi öğrenmesini inşa etmelidir. Öğrenme ortamlarında kullanılacak yöntem ve teknikler, bu aşamada öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini en üst seviyeye çıkaracak şekilde planlanmalıdır.

Değerlendirme ve Revize Etme: Kullanılan medya ve materyallerin öğrenmeyi ne tür etkilediğinin anlaşılması için değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonucuna göre medya ve materyaller ile ilgili herhangi bir sorun olup olmadığına bakılır ve bir sorun varsa revize edilir.

Literatürde ASSURE ÖTM'ni ve uygulamalarını içeren farklı çalışmalara (Baran, 2010; Eren, Aktürk, Demirel ve Şahin, 2010; Özdemir ve Uyangör, 2011; Göksu, Özcan, Çakır ve Göktaş, 2014; Karakış, 2014; Çetinkaya ve Taş, 2016; Karaduman, Sezgin Memnun ve Çakır, 2019; Gündüzalp ve Yıldız 2020) rastlanmıştır. Baran (2010), ASSURE ÖTM'nin bir yol haritası olarak kullanıldığı çalışmasında, interaktif akıllı tahta ile ders tasarım sürecindeki deneyimleri incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, ASSURE ÖTM'nin öğrencilerin interaktif tahtayı öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağladığını göstermiştir. Eren ve diğerleri (2010), altıncı sınıf bilişim teknolojileri dersi "Hesaplama Yapıyorum" ünitesi ile ilgili ASSURE ÖTM'ye uygun bir ders materyali hazırlamışlardır. Araştırma sonucunda ise ASSURE ÖTM ile hazırlanan bir materyalin öğrencilerin akademik başarısına, tutum ve öz yeterliklerine olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Özdemir ve Uyangör (2011) ASSURE ÖTM'yi temele alarak ve bu modellerini Dick ve Carey Modeli ile destekleyerek yeni bir öğretim tasarım modeli oluşturmuşlardır. Sonuç olarak tasarlanan öğretim tasarım modelinin basamaklarının ve alt düzeylerinin eğitime uygun olacağı düşünülmektedir. Göksu ve diğerleri (2014) Türkiye'de eğitimde yapılan araştırmalarda kullanılan öğretim tasarımı modellerini incelemiştir. Bu incelemelere göre ise ASSURE ÖTM'nin en fazla kullanılan modellerden birisi olduğu sonucuna varılmıştır. Karakış (2014) ASSURE ÖTM ve ARCS Motivasyon Model'ine göre geliştirilen bir öğretim materyali aracılığı ile öğrencilerin teknoloji destekli öğretim ve matematik dersine yönelik tutum ve başarısını incelemiştir. Geliştirilen yazılımın öğrencilerin matematik başarılarını artırdığı, matematiğe ve teknoloji destekli öğretime yönelik olumlu tutumlarını artırdığı sonucuna varılmıştır. Çetinkaya ve Taş (2016)'e göre ASSURE ÖTM'yi kullanarak altıncı sınıf "Vücudumuzda Sistemler" ünitesine yönelik Web materyali geliştirmişler ve bu materyal ile öğrencilerin öğrenme güçlüklerinin giderilmesini hedeflemişlerdir. Hazırlanan materyal ile öğrencilerin kazanımları kazanıp kazanamadıkları tespit edilip, öğrenme düzeyleri hakkında bilgi elde edilmiştir. Karaduman, Sezgin Memnun ve Çakır (2019) ASSURE ÖTM ile olasılık kavramının öğretimini araştırmıştır, uygulanan tasarım öğrencilerin olasılık konusundaki başarılarını olumlu yönde etkilemiştir.

Gündüzalp ve Yıldız (2020) ise ASSURE ÖTM ile tasarlanmış bilgi ve iletişim teknolojileri dersinin öğrencilerin bilgisayar kaygıları, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımına yönelik tutumları ve öğrenci görüşleri üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. ASSURE ÖTM ile tasarlanan derste öğrencilerin bilgisayar derslerine yönelik olumlu tutumlarının arttığı, kaygılarının azaldığı, derse karşı motive oldukları tespit edilmiştir. Buradan, ASSURE ÖTM ile ilgili olarak yapılan bu çalışmaların Matematik ve Fen Bilgisi derslerinde yoğunlaştığı, genellikle de teknoloji destekli öğretim modelleri ile desteklendiği görülmektedir. Bu çalışmada, yapılan bu çalışmalardan farklı olarak ilkökul ikinci sınıf matematik dersi “Toplama İşlemi” alt öğrenme alanındaki, “Zihinden toplama işlemi yapar.” kazanımına yönelik ASSURE ÖTM ile teknoloji destekli bir program üzerinden geliştirilen öğretim tasarımının öğrencilerin öğrenmelerine etkisi incelenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada "karma yöntem" kullanılmış olup deneysel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bu yönüyle de önemli olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile teknoloji destekli bir programdan da yararlanılarak ikinci sınıf matematik dersi “Zihinden toplama işlemi yapar.” kazanımına yönelik geliştirilen öğretim tasarımının öğrencilerin başarılarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, aşağıda yer alan araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

- İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi" ndeki başarıları açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık oluşturmakta mıdır?
- İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi" faktörleri (Onluk ve birliklere ayırma, parça-bütün ilişkisi kurma, sayıları en yakın onluğa yuvarlayabilme, üzerine sayma yapma) açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık oluşturmakta mıdır?
- İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi" ne ait

kazanımları gerçekleştirebilmeleri açısından farklılık oluşturmakta mıdır?

Yöntem

Bu bölümde; ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımının ikinci sınıf öğrencilerinin "Zihinden Toplama İşlemi" ndeki başarıları etkisinin inceleneceği bu araştırmanın modeline, çalışma gruplarına, veri toplamaya ilişkin bilgilere, nicel ve nitel analizlere ait detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel ve nicel verilerin bir arada kullanıldığı yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Yakınsayan paralel desen hem nitel hem nicel verilerin aynı aşamada test edildiği bunların neticesinde üçüncü bir yol olarak tek bir yorum ile birleştirildiği bir desendir. Ayrıca bu desende bir olgunun daha iyi açıklanması için nitel ve nicel bulgular tamamlayıcı şekilde sentezlenir, nicel bulgular nitel bulgular ile açıklanır (Creswell ve Plano Clark, 2020, s.85). Karma yöntem seçilmesi ile nitel ve nicel verilerin birleştirilmesi, birbirleri ile karşılaştırılması ve her iki veri türü ile elde edilen bilgilerin doğruluğunun güçlendirilmesi sağlanmaktadır (Alkan, Şimşek ve Armağan Erbil, 2019). Bu çalışmada ASSURE ÖTM'yi öğrencilerin zihinden toplamadaki başarısına etkisi incelendiğinden, çalışma "Ön-Son Test Kontrol Gruplu Deneysel Desen" de yapılmıştır. Bu kapsamda, nicel veriler ön ve son test olarak yapılan uygulamalardan, nitel veriler ise öğrencilerle yapılan görüşmelerden sağlanmıştır. Bu çalışma kapsamına alınan iki sınıftan birinde öğrenim görmekte olup çalışmaya katılma konusunda gönüllü öğrenciler deney grubunu, diğer sınıfta öğrenim görmekte olan gönüllü öğrenciler ise kontrol grubunu oluşturmuştur.

Çalışma Grupları

Araştırma kapsamında yer alan çalışma gruplarını 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Kütahya ili Merkez ilçesinde bulunan bir ilkokulun iki

farklı sınıfında öğrenim görmekte olan ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bunlardan 2-D sınıfındaki 21 öğrenci deney grubu ve aynı okulda öğrenim görmekte olan 2-B sınıfındaki 20 öğrenci de kontrol grubu olarak araştırmaya dâhil edilmişlerdir. Bu gruplar, çalışma kapsamında hazırlanan öğretim tasarımının uygulanmasının öncesinde yapılan ön test ile zihinden toplama işlemi başarısı açısından istatistiksel olarak birbirine denk olacak şekilde belirlenmiş ve Bulgular bölümünün ilk kısmında bu denklik durumu detaylı biçimde açıklanmıştır. ASSURE ÖTM' ye uygun olarak tasarlanan zihinden toplama işlemi öğretimi deney grubundaki öğrencilerle beş ders saati süresince gerçekleştirilmiştir. Bu esnada, kontrol grubu kendi öğretmenleri ile matematik derslerine devam etmişlerdir. Araştırmaya katılan bu öğrencilerin araştırmaya katılma konusunda istekli ve gönüllü öğrenciler olmalarına da özen gösterilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Nicel veriler, birinci araştırmacı tarafından geliştirilen ve toplam 10 sorudan oluşan bir başarı testinin deney ve kontrol gruplarında ön test ve son test olarak uygulanması ile elde edilmiştir. Bu testi geliştirmek için, öncelikle 2018 yılı Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "Zihinden Toplama İşlemleri" konusuna ait kazanımlar incelenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin matematik derslerinde kullandıkları diğer kaynaklar ve konuyla ilgili öğretim materyalleri de incelenmiştir. "Zihinden Toplama İşlemleri" konusu ile ilgili kazanımlara uygun olarak toplam 10 sorudan oluşan bir başarı testi (Ek 1) geliştirilmiştir. Hazırlanan bu test, üç sınıf öğretmenin de görüşü alınarak soruların düzeye uygunluğu ve soru biçimlerinin anlaşılabilirliği bakımlarından incelenerek son haline getirilmiştir. Hazırlanan test 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde ASSURE ÖTM' ye uygun olarak tasarlanan öğretimin uygulanmasının öncesinde uygulanmış ve deney-kontrol grubundaki öğrencilerin testi tamamlamaları bir ders saati sürmüştür. Aynı şekilde, öğretim tasarımının uygulanmasının ardından da yine aynı başarı testi bir ders saatinde her iki gruba uygulanmış ve ASSURE ÖTM ile teknoloji destekli olarak tasarlanan öğretimin öğrenci başarısına etkisine bakılmıştır.

Nitel veriler deney gurubundaki öğrenciler ile birinci araştırmacı tarafından yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Deney grubunda araştırmaya ka-

tılan öğrenciler ile yapılan görüşmelerde, öğrencilerin zihinden işlem becerilerine bakılmıştır. Bu görüşmede toplam yedi soru sorulmuştur. Her bir öğrenciye farklı olmak üzere iki basamaklı bir sayı verilmiştir. “Bu sayıyı kaç farklı şekilde gösterebilirsin?” diye sorulmuştur. Öğrencinin bu sayıyı farklı gösterimleri ile parça bütün ilişkisini kavramsallaştırabilmesi incelenmiştir. Daha sonra her bir öğrenciye farklı bir sayı olacak şekilde iki basamaklı sayılar verilmiştir. Bu sayıları en yakın onluğa yuvarlayabilme becerilerine bakılmıştır. Daha sonra her bir öğrenciye farklı olmak üzere iki basamaklı sayılar verilmiştir. Bu sayıların önce onluklarının daha sonra birliklerinin toplanması ile sonuca ulaşılması istenilmiştir. Görüşmedeki diğer bir soruda ise öğrencilere başlangıçta tek bir sayı verilmiştir. Bu sayıdan geri/ileri onar onar sayması istenilmiştir. Zihinden toplama işleminin oluşabilmesi için gerekli becerilere öğrencilerin sahip olup olmadığı hakkında bilgiler elde edilmiştir. En son olarak öğrencilerden toplamı 50’yi geçmeyen ve 10’un katları olan sayıların toplamında zihinden işlem stratejilerini kullanabilme becerilerine bakılmıştır. Bu sorular ile öğrencilerin zihinden toplama işleminde kullandıkları stratejiler, düşünce biçimleri, ayrıca ön bilgilerinin neler olduğu bu ön bilgileri nasıl yapılandırabildikleri hakkında bilgi toplanmıştır. Ayrıca başarı testinde istenilen becerileri gerçekleştiremeyen öğrencilerin görüşme esnasında verilen ipucu, pekiştiriciler ile sonucu bulması sağlanmıştır. Bu süreçte öğrenciden sorunun cevabını yazılı biçimde aktarması ve bilgisayar ortamında hazırlanan Zihinden Toplama Tablosu (ZTT) üzerinde göstermesi beklenmiştir. Ayrıca, her bir öğrenci için ayrı bir görüşme tutanağı oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle, görüşme notları araştırmacı tarafından yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Aynı zamanda, öğrencinin soruyu ne kadar sürede cevapladığı ve soruları nasıl yorumladığı bu görüşme tablosuna araştırmacı tarafından not edilmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin genel özelliklerinin belirlenmesi amacıyla öğrencilere birinci araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu çalışma öncesinde uygulanmıştır. Bu forma ilişkin detaylı bilgilere de Öğretim Materyalinin Tasarımı kısmında yer verilmiştir. Kontrol grubu ise bu süreçte kendi sınıf öğretmeni ile eğitime devam etmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırma kapsamında elde edilen nicel verilerin analizi, araştırmaya katkı-

lan ikinci sınıf öğrencilerinin 2018 yılı Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "Zihinden Toplama İşlemleri" konusuna ait kazanımlar göz önüne alınarak hazırlanmış olan ve ön-son test olarak uygulama öncesinde ve sonrasında uygulanan başarı testine vermiş oldukları cevapların analizini kapsamaktadır. Bu kapsamda, katılımcı öğrencilerin ön-son testte vermiş oldukları cevapların her biri 0 ile 5 arasında puanlanmıştır. Buna göre; "0-başarısız, 1-yetersiz, 2-geliştirilmeli, 3-orta, 4-iyi ve 5-çok iyi" biçiminde değerlendirilmiştir. Buna göre, bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50 ve en düşük ise 0 olarak belirlenmiştir. Uygulanan bu başarı testi için ulaşılan veriler SPSS 24.0 programı aracılığı ile analiz edilmiş ve güvenilirlik katsayısı Cronbach Alfa 0.84 olarak bulunmuştur. Ulaşılan bu değer araştırmada kullanılan başarı testinin güvenilir bir test olduğunu göstermektedir. SPSS 24.0 programına aktarılan sayısal verilerin analizinde, hangi istatistiksel analizlerin kullanılacağıının belirlenmesi için de verilere ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Shapiro-Wilk's değerleri hesaplanmıştır (Büyüköztürk, 2015 s.40). Yapılan incelemeler sonrasında, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerden elde edilen verilerin normal dağılım özelliği göstermediği (ön test sonuçlarında Shapiro Wilk's .027 ve son test sonuçlarına göre ise .00 olarak anlamlılık düzeyleri tespit edilmiştir) ve bu nedenle de bu nicel veriler için parametrik olmayan istatistiksel tekniklerin kullanılabilmesi görülmüştür. Buna göre, öğrenci gruplarından elde edilen araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistiklerin (frekans, yüzde ve aritmetik ortalama değerleri) yanında gruplar arası ikili karşılaştırmalar için Mann Whitney U-Testi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ise anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Araştırmaya katılan deney grubundaki öğrenciler ile yapılan görüşmelerde, öğrencilerin en yakın onluğa yuvarlayabilmelerini, sayılar arasında parça-bütün bağlantısı kurabilmelerini, birlik ve onluk ayırabilmelerini, ileri-geri onar onar sayabilmelerini, toplamı 50'yi geçmeyen sayıları zihinden toplayabilmelerini, 10 ve 10'un katlarını zihinden toplayabilmelerini ölçen sorulara verdikleri cevaplar nitel analiz yöntemlerinden betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analizde görüşme esnasında yer alacak boyutlardan yola çıkarak bir çerçeve oluşturulur. Bu çerçeveye göre veriler işlenir. İşlenen veriler tanımlanır ve alıntılar ile desteklenir. Oluşan bulgular açıklanır, ilişkilendirilir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.240). Bu çalışma kapsamında elde edilen nitel veriler yani katılımcı öğrencilerin yuka-

rıda açıklanan bu kazanımlara yönelik becerileri için yüzde ve frekans değerleri hesaplanmış ve bu değerler bulgular kısmında açıklanmıştır. Nitel verilerin yorumlanmasında, katılımcı öğrencilerin diğerlerine kıyasla daha çok güçlü oldukları stratejiler belirlenmiş, diğer stratejileri kullanabilme becerileri ve öncelik verdikleri stratejilerin nedenleri üzerinde durulmuştur. Görüşmeler sırasında belirlenen görüşme soruları ile ilgili olarak öğrenciler hiç cevap veremez ise başarısız, hatırlatma veya ipucu ile cevap verirse başarılı, müdahale olmadan cevap verirse çok başarılı olarak değerlendirilmiştir.

Öğretim Materyalinin Tasarımı

Bu bölümde, ASSURE Öğretim Tasarım Modeli'nin basamaklarına göre teknoloji destekli ve "Zihinden Toplama İşlemi" ne uygun biçimde hazırlanan materyalin/tasarımın hazırlık sürecine ilişkin detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Öğrencilerin Analizi: ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile planlanan öğretim, çalışmanın yapılacağı şehir merkezinde bulunan devlet okulunun ikinci sınıfına devam eden deney grubunda (2-D sınıf) araştırmaya dâhil olan 21 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun sosyo-ekonomik durumunun yüksek olduğu sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşme ile belirlenmiştir. Deney grubundaki öğrencilerden birinin Bilim Sanat Merkezi'ne devam ettiği, bir başka öğrencinin ise yabancı uyruklu olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler okulda bulunan çeşitli kurs faaliyetlerine ve hafta sonu etkinliklere katılmaktadırlar. Yine bu öğrenciler temel matematik becerilerine ve olumlu tutumlara sahiptirler. Ayrıca, öğrencilerin okuduğunu anlama becerisine ve olumlu sınıf kültürüne sahip oldukları da yapılan incelemelerden anlaşılmıştır. Aynı zamanda, öğrencilerin genel özellikleri öğrenciler tarafından doldurulan Kişisel Bilgi Formu ile tespit edilmiş olup öğrencilerin bu bilgileri Tablo 1'de açıklanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin %43'ü kız, %57'si erkektir. Anaokuluna gitme süreleri açısından bakıldığında; öğrencilerin %14.3'ünün anaokuluna gitmemiş olduğu ve %42.9'unun ise üç yıl anaokuluna devam ettiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, araştırmaya dâhil olan öğrencilerin %81'inin evinde bilgisayar bulunduğu ve öğrencilerin %42.9'unun bilgisayar başında vakit geçirmezken %42.9'unun ise günde bir saate kadar bilgisayar kullandığı anlaşılmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

		Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	9	43.0
	Erkek	12	57.0
Anaokulu Süresi	Hiç Gitmedim	3	14.3
	1 Yıl	3	14.3
	2 Yıl	4	19.0
	3 Yıl	9	42.9
	Belirsiz	2	9.5
Evinde Bilgisayar Var mı?	Var	17	81.0
	Yok	3	14.2
	Belirsiz	1	4.8
Günlük Bilgisayar Kullanma Süresi	Hiç	9	42.9
	0-1 Saat	9	42.9
	1-2 Saat	1	4.7
	2-3 Saat	1	4.8
	Belirsiz	1	4.7
Telefon ve Tablet Kullanma Süresi	Hiç	1	4.8
	0-1 Saat	12	57.2
	1-2 Saat	4	19.0
	2-3 Saat	4	19.0
Okul Dışı Kurslara Katılma Durumu	Katılıyor	17	80.0
	Katılmıyor	1	5.6
	Belirsiz	3	14.4
Sevdikleri Oyunlar	Bilgisayar Oyunları	0	0.0
	Bedensel Oyunlar	21	100.0
	Zekâ Oyunları	0	0.0
En Çok Sevdiği Ders	Matematik	7	33.3
	Türkçe	1	4.8
	Beden Eğitimi	8	38.1
	Resim	2	9.5
	Kodlama	2	9.5
	İngilizce	1	4.8
Sosyo-Ekonomik Durum	Yüksek	16	76.1
	Orta	4	19.1
	Düşük	1	4.8

Telefon ve tablet kullanım sürelerine bakıldığında ise % 4.8'inin hiç kullanmaz iken % 57.2'sinin 0-1 saat aralığında telefon ve tablet kullandığı görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin %80'inin okul dışında kurslara katıldığı ve tamamının bilgisayar oyunları dışındaki oyunları oynamayı daha çok sevdiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, araştırmaya katılan öğrencilerin %33.3'ü matematik, %4.8'i Türkçe, %38.1'i Beden eğitimi, %9.5'i resim, %9.5'i kodlama

ve %4,8'i ise İngilizce dersini sevdiğini açıklamışlardır. Sosya-ekonomik verilerinin güvenilirliğinin sağlanması için sınıf öğretmeni ile yapılan görüşme neticesinde öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının %76,1'i yüksek, %19,1'i orta ve %4,8'i düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmaya katılan ve ASSURE ÖTM' ye göre hazırlanan dersin uygulandığı öğrencilerde gerçekleşmesi beklenen ön gereksinimler aşağıda verilmiştir:

- Öğrencilerin temel matematik becerilerine sahip olmaları beklenmektedir.
- En yakın onluğa yuvarlayabilmeleri beklenmektedir.
- İleri-geri sayma becerilerine sahip olmaları beklenmektedir.
- Onar onar ileri ve geri sayma becerilerine sahip olmaları beklenmektedir.
- Parça-bütün ilişkisine sahip olmaları beklenmektedir.

Öğrencilerden beklenen bu yeterliliklere ilişkin durumları uygulamalar öncesinde yapılan ön test ile tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara da, araştırmanın Bulgular kısmında yer verilmiştir.

Öğrenme Hedeflerinin Belirlenmesi: İlkokul ikinci sınıf öğrencilerinin belirli stratejileri kullanarak, araştırma kapsamında uygulamalar için geliştirilen program aracılığı ile zihinden toplama işlemlerini yapabilmeleri sağlanmıştır. Zihinden toplama işleminde ulaşılmaması gereken öğretim hedefleri de 2018 yılı Matematik Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımlara göre aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Toplamları en fazla 100 olan 10 ve 10'un katı olan doğal sayılarla zihinden toplama işlemleri yapılır.
- Ardından toplamaları 50'yi geçmeyen iki doğal sayıyı zihinden toplama çalışmalarına yer verilir.
- Parça-bütün ilişkisini kavrayabilir.
- İleri-geri sayabilir.
- İleriye ve geriye onar ritmik sayma yapabilir.
- Sayıyı en yakın onluğa yuvarlayabilir.

Yukarıdaki hedeflere ulaşabilmek için araştırma kapsamında ASSURE Öğretim Tasarım Modeli'ne uygun olarak teknoloji destekli öğretimden de yararlanılarak hazırlanan öğretim/ders planı, Millî Eğitim Bakanlığı 2005 yılından itibaren hazırlanan programlarda yer alan ve eğitim sisteminde uygulanmak üzere benimsenen Yapılandırmacı Yaklaşım'a uygun olarak planlanmıştır. Bu yaklaşımla, öğrencilerden bilgilerini kendi gelişimsel özelliklerine

uygun olarak kendi çabaları ile yapılandırmaları beklenmektedir. Bu süreçte, öğrenciler önceki bilgilerini geliştirirken aktif rol oynamaktadırlar ve öğretmen etkileşimli bir rol seçerek öğrenciye yol göstermekte, öğrenciyi teşvik etmektedirler (Fidan ve Duman, 2014). Ders planlaması esnasında dersin genel kurgusunun da Yapılandırmacı Yaklaşım'a uygun strateji, yöntem ve tekniklerin seçilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bilginin yapılandırılmasını ve kalıcılığını sağlayan modellerden de 7E Modeli araştırma için belirlenmiştir. Bu model ile planlanan bir uygulama/ders sürecinde, öğrencilerle modelin aşamaları sistematik olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte, istenilen öğrenme hedeflerine ulaşmada, deney grubundaki tüm öğrenciler için öğrenme sağlayabilmek için klasik yöntemlerden ziyade teknolojinin kullanılması Zihinden Toplama İşlemi'nin öğretimi için uygun ve zorunlu kabul edilmiştir (Camnalbur, 2008). Bu nedenle, öğretim planlaması yapılırken ASSURE Öğretim Tasarım Modeli'nin doğasına en uygun teknik olan Teknoloji Destekli Öğretim yöntemi seçilmiştir (Karakış, 2014).

Medya ve Materyallerin Seçimi: Bu basamakta, öğrenci grubu için en uygun olduğu düşünülen, öğrenme hedeflerine daha iyi ulaştırabilecek medya ve materyallerin seçimi yapılmıştır. Bu kapsamda, öğrencilerin önceki bilgileri ile var olan yeni durumu yapılandırabilmeleri, eksik öğrenmelerini kendileri keşfedebilmeleri, güçlü yönlerinin farkına varabilmeleri için teknoloji destekli öğretimin doğasına da uygun olarak üç farklı bilgisayar programı hazırlanmıştır. Bu programlardan birincisi, birinci araştırmacı tarafından Animarker programı kullanılarak yapılan bir video tasarımıdır. İkincisi ise, yine birinci araştırmacı tarafından Web 2.0 araçlarından LearningApps kullanılarak tasarlanan Eşleştirme Kartları ve Yüzlük Sayı Doğrusu'dur. Bunlara ek olarak, bir bilgisayar programcısından da destek alınarak birinci araştırmacı tarafından tamamen orijinal olan ve çalışmanın ana temelini oluşturan Zihinden Toplama Tablosu (ZTT) geliştirilmiştir.

Animarker kullanılarak tasarlanan videoda, zihinden toplama işleminin önemini anlatan bir karakter üzerinden öğrencilerin ilgilerinin çekilmesi amaçlanmıştır. LearningApps kullanılarak yapılan Eşleştirme Kartları ve Sayı Doğrusu ile öğrencilerin ön bilgilerini güçlendirmek amaçlanmış ve parça-bütün, üzerine 10 sayma gibi etkinlikler planlanmıştır. Bu araştırma için geliştirilen ZTT programı, öğrencilerin oyun oynayarak öğrendiklerini yapılandırması için tasarlanmıştır. Uygulamaya girildiğinde, bilgisayar ekranında yüzlük tablo, onluk toplam ve sayı toplamı olmak üzere iki buton ve

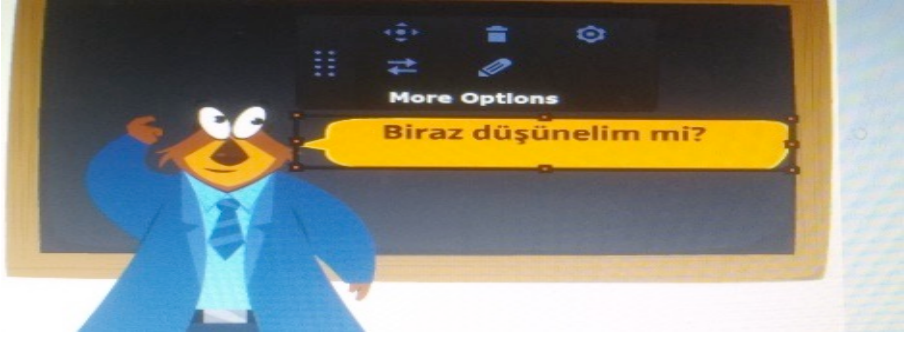
sayıların yenilenmesini sağlayacak bir yenileme butonu ile birlikte zamanlayıcı bulunmaktadır. Uygulama çalıştırıldığında, öğrencilerin karşısına her defasında farklı sayılar gelmektedir. İlk sayı kadar bölüm yüzölçüm tabloda bulunmaktadır. Öğrenci istediği stratejiyi kullanarak sonuca ulaşmaya çalışmakta ve zamanlayıcı sayesinde de kendi öğrenme hızının farkına varabilmektedir. Bu programda yer alan yüzölçüm tablo anasınıfından ikinci sınıfa kadar çocukların basamak değerlerinin kavramasında, onluk tabanı ve sayıları tanımasında etkilidir. Buradan hareketle, uygulamalarda öğrenciler yüzölçüm tablo aracılığı ile çok sayıda örüntü fark edebilirler. Böylece, çocukların bu tabloları kullanarak toplama işleminin birçok yolu olduğunu fark edebilirler (Van de Walle, Karp ve Bay-Williams 2016, s.200).

Medya ve Materyallerin Kullanımı: Bu aşamada, öğrencilerin medya ve materyalleri kullanmadan önce denemesi sağlanmakta ve çıkabilecek aksaklıklar tespit edilerek giderilmektedir.

Öğrenenlerin Katılımının Sağlanması: Bu aşamada, teknoloji destekli öğretim ve 7E öğretim modelinin aşamaları kullanılarak öğrencilerin aktif katılımı sağlanır. Bu aşamalar; merak uyandırma, keşif, açıklama, genişletme, ilişkilendirme, paylaşım/fikir alışverişi ve değerlendirilmedir (Bybee, 2003, Akt. Öztürk, 2017, s.118). Aşağıda bu araştırma kapsamında ASSURE Öğretim Tasarım Modeli üzerinden hazırlanan öğretimin 7E Öğretim Modeli ile uygulanması esnasında yapılanlar detaylı biçimde aşağıda açıklanmıştır:

1-Merak Uyandırma: Öğretmen uygulamayı başlatmak için deney grubundaki öğrencilerin bulunduğu sınıfa girdiğinde, öğrencilere hazırlanmış olduğu videoyu açar. Videoda kullanılan karakter, öğrencilere zihinden toplama işleminin gerekliliğini anlatmak için günlük hayattan ve yaşantılarından örnekler verir. Günlük yaşantılarında yaptıkları alışverişleri ve oyunlarındaki hesapları nasıl elde ettiklerini öğrencilere sorar. Öğretmen bu esnada öğrencilerin cevaplarını değerlendirerek ön bilgilerini yoklar. Bu hesaplamaları yaparken, öğrencilerin yanında getirmiş olduğu hesap makinesi, bilgisayar ve kalem gibi aletleri her zaman yanlarında taşıyamayacakları ve bunlara ihtiyaç olmadan da doğru stratejileri kullanarak toplama yapmanın çok kolay olduğunu açıklar. Böylelikle, Van de Walle (1994) hesaplamasının dört aşaması olan yazılı hesap, zihinden hesap, tahmini hesap ve hesap makinesi veya bilgisayarla hesaba dikkat çekmiş olur (Akt. Yazgan, Bintaş ve Altun, 2002).

Araştırmacı, öğrencilerin ön bilgilerini yoklamak için beyaz tahta/eşleştirme kartları ile alt kazanımları tekrar etmiştir. Birinci dersin bitmesiyle öğrencilerin merakı derse çekilmiş ve ön bilgileri de tekrar edilmiştir.

Şekil 1. Video Gösterimi

2- Keşfetme-Açıklama: Bu uygulamayı birinci araştırmacı yapmıştır ve öğretmen rolünde olan bu araştırmacı hazırlanan tasarımın uygulandığı ikinci derse girerken, ilk olarak önceki dersin tekrarını yapmak için yeniden Şekil 1'deki görüntüsüne yer verilen videoyu açar. Böylelikle, öğrencilerin ilgi, istek ve meraklarını üst seviyede tutmaya çalışır. Bu aşamada, günlük hayatta zihinden toplama işlemine ne kadar sıklıkla başvurulduğu konusunda öğrenciler ile sohbet edilir. Onlara kendi hayatlarının içinden öğrenme fırsatları sunulur. Her bir öğrenciden kendi öğrenme yaşantısını oluşturması için kullandığı stratejileri defterine kaydetmesi istenir. Öğrenciler kendi öğrenme stratejilerini bulduktan sonra öğretmen, öğrencilerinin bulmuş olduğu benzer ve farklı stratejileri (1-Onluk ve birliklerine ayırarak 2-Üzerine Sayma 3-En yakın onluğa tamamlama) üç gruba ayırmak için sınıf tahtasını üçe böler. Tahta da yapmış olduğu her bir stratejiyi de hazırlanan bilgisayar programı olan şekil 2'deki ZTT'de öğrencilere gösterir.

Öğrencilerin zihinden toplama işlemi yaparken kullandıkları stratejileri tahtada uygun bölüme yazar. Bu şekilde birkaç tane sayıyı daha modeller. Ardından, öğrencilerin tahtaya yazılan stratejiler üzerinde düşünmeleri sağlanır. Öğretmen öğrencilerden kullanmış oldukları farklı stratejileri defterlerine not almalarını ister. Bu aşamada, öğrencilerin sayıları parça-bütün, en yakın onluğa yuvarlama ve ileri-geri sayma gibi becerileri yapabilmeleri için

bireysel çalışmalara dönmeleri ve farklı stratejileri deneyerek sonuca ulaşabilmeleri sağlanır. Bu esnada, öğrencilerin zihinlerindeki sorulara cevap aranır ve öğretmenin serbest tartışma ortamı oluşturarak öğrencilerin zihinden toplama stratejileri ile ilgili bilgilerini sunmalarına fırsat vermesi gerekir. Ayrıca, hazırlanan ZTT bilgisayar programı ile anlatım, soru cevap, gösteri gibi teknikler kullanılarak öğrencilere stratejileri hakkında bilgi aktarır. Bu aşamada, öğrencinin zihninde var olan hatalı ve eksik algılamaları doğru biçimde değiştirilir. Böylelikle, öğrencinin yeni bilgileri yapılandırması sağlanır. Bu esnada, öğrenci bol miktarda alıştırmaya yapmalı, bir bilim insanı gibi hareket ederek gözlem yapmalı, verileri kaydetmeli, değişkenleri belirlemeli, sayılar arasındaki ilişkileri görebilmeli, sayılar ile konuşabilmelidir. İki ders saati süren uygulamanın bu kısmına ilişkin olarak aşağıdaki şekillerde ZTT'nin kullanım aşamaları temsili olarak gösterilmiştir. "29+12" işlemi yapılırken, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda öğrenciler tercihlerine göre tabloyu kullanabilir. Aşağıda ise, bir öğrencinin ZTT'yi kullanımını gösterilmektedir.

29+12= Toplama işlemi (Şekil 2)

29+1 = En yakın onluğa tamamlama (Şekil 3)

30+10= Üzerine 10 ekleme, parça-bütün ilişkisi (Şekil 4)

40+1 = Üzerine ekleme - sayma (Şekil 5)

https://www.nettekolej.com/cibir

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

29 + 12 =

Süre: 0:05

Şekil 2. Toplama İşlemi

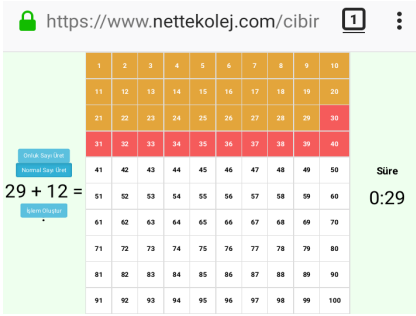
https://www.nettekolej.com/cibir

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

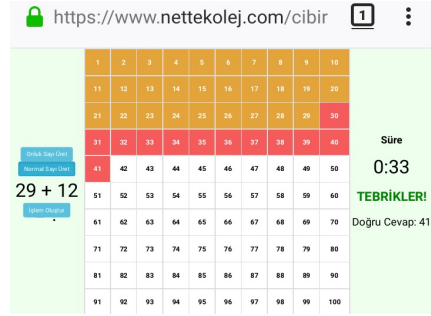
29 + 12 =

Süre: 0:23

Şekil 3. En yakın onluğa tamamlama

Şekil 4. Üzerine on ekleme

Şekil 5. Üzerine Sayma

3-Genişletme-İlişkilendirme-Paylaşma: Uygulama kapsamındaki dördüncü derse girilirken öğrencilere hazırlanmış olan video gösteri yeniden izletilir. Ardından, önceki dersler ile ilgili genel bir tekrar yapılır. Sonrasında, öğrenciler ZTT'nin yer aldığı üçüncü bilgisayar programı ile baş başa bırakılır. Öğrenciye gerçek yaşam ile ilgili yeni bazı deneyimler sunulur ve öğrencilerden öğrenmiş olduğu yeni bilgiyi artık genişletebilmesi ve kullanabilmesi beklenmektedir. Bu aşamada, toplama işlemi yapılırken zihin, öğrenciler fark etmese de bazı yöntemleri kullanarak sonuca ulaşmaktadır. Zihinden toplama işlemi bu yolların görülmesini sağlar ve bu yollar her öğrencide farklı biçimde gelişebilir. Bundan dolayı, zihinden toplama işlemlerinin tek bir yöntemi yoktur ve öğrenci çözümde kendini en güçlü hissettiği yöntemleri kullanmaktadır.

Öğrenciler öğrenmiş oldukları yeni bilgileri arkadaşları ile paylaşabilmesi gerekmektedir. Böylelikle farklı fikirleri de görmüş olarak kendi fikirlerine daha geniş bir pencereden bakmış olur. Ayrıca, öğrencinin belli bir süre dijital ekranda öğrencilerin öğrenme serüvenleri baş başa kalması sağlanmalı, ardından da bulmuş oldukları sonuçları arkadaşları ile tartışabilmeli ve böylelikle birbirlerinin uygulamış oldukları farklı stratejileri fark edebilmelidirler.

ZTT tasarlanırken öğrencilerin sayılar arasındaki niceliksel ilişkileri ve sayı örüntülerini fark edebilmesi beklenmektedir. Bu sayede, öğretmen, öğrencilerin kullanmış oldukları stratejilerde onların akıl yürütmelerine, karar verme süreçlerine, örüntüler ve nicelikler arasındaki ilişkiye yönelik esnek düşünebilmelerine fırsatlar tanınmış olur (Lubinski ve Otto, 1997, s.85).

Öğrencilere ev ödevi olarak günlük olaylardan hangilerini zihinden işlemler ile çözebilecekleri konusunda bilgilendirmeler yapılır. Onlardan öğrenmiş oldukları bu yeni durumlar ile ilgili günlük yaşantılarından örnekler vermeleri istenir. Ayrıca gün içerisinde karşılaştıkları problemleri not etmelerini ve zihinden işlem stratejileri ile çözüm yollarını deftere yazmaları istenir.

4-Değerlendirme: Uygulamanın beşinci dersinde yapılan değerlendirmede başarı testi kullanılarak öğrencilerin öğrenme durumları gözden geçirilir. Ayrıca, ders içinde öğrenciler gözlemlenerek durumları hakkında bilgi alınır.

Değerlendirme ve Düzeltme: ASSURE Öğretim Tasarım Modeli'nin değerlendirme aşamasında, modelin etkili olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla ön test ve son test yapılmıştır. Bu kapsamda, değerlendirme aşamasında deney ve kontrol grubu karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar da Bulgular kısmında sunulmuştur. Kullanılan materyalin nasıl bir etki yaptığını anlayabilmek için geliştirilen başarı testinin geçerlik ve güvenilirliklerine bakılmış, testin geçerli ve güvenilir olduğu çalışmanın Yöntem bölümünde Veri Toplama Araçları kısmında detaylı biçimde açıklanmıştır. Bu başarı testinde yer alan soruların ilişkili oldukları kazanım ve alt kazanımların sorulara dağılımına da aşağıda yer alan Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Akademik Başarı Testi Soruların Faktörlere göre Dağılımı

	Soru Dağılımları
Sayıları Onluk ve Birliklerine Ayırma	1, 7
Sayılar Arasında Parça-Bütün Bağlantısı Kurabilme	2, 9
Sayıları En yakın Onluğa Tamamlayabilme	3, 6, 8
Sayıların Üzerine Sayabilme	4, 5, 10
Toplamları en fazla 100 olan 10 ve 10'un Katı Doğal Sayılarla Zih.Top. İş.Y.	5, 6
Toplamları 50'yi Geçmeyen İki Doğal Sayıyı Zihinden Toplayabilme	1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10

Bu araştırma kapsamında geliştirilen öğretim tasarım modeli incelenmiş, hazırlanan ve uygulamanın başlangıç kısmında kullanılan videodan sonra, öğretmen öğrencilerin ön bilgileri kontrol etmek için Web 2.0 araçlarını kullanmasının daha etkili olacağına karar verilmiştir. Uygulamaya Web 2.0 araçları ile Eşleştirmeli Kartlar eklenerek öğretimin etkililiği artırılmıştır. Ayrıca örnek uygulamaların ardından bu araştırma için geliştirilen ZTT'de, bazı düzeltmelerin gerekliliği ön görülmüştür. Bu kapsamda, tablodaki sayıları sistemin değil öğretmenin tayin etmesinin daha verimli olacağı belirlenmiş ve

tablo buna uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, yapılan incelemelerde programdaki tabloda sayıları bir kereye mahsus geriye götürülmesi, uygulayıcının hayal gücünü zayıflatabilmektedir. Yine de, ZTT ve video programı deney grubunda araştırmaya katılan tüm öğrencilerin ilgisini çekmiştir. Çünkü bu materyal öğrencilere toplama işlemini eğlenceli olarak uygulama fırsatı vermekte ve öğrencilerin sayılar arasındaki ilişkileri fark edebilmelerine de yardımcı olmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, ASSURE Öğretim Tasarım Modeli'ni kullanarak planlanan bir matematik öğretim tasarımının öğrencilerin Zihinden Toplama işlemleri üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen analiz sonuçlarına ve bu sonuçların yorumlanmasına yer verilmiştir.

Zihinden Toplama İşlemine Yönelik Nicel Analiz Bulguları

Bu araştırmada, ilkokul ikinci sınıf öğrencilerine tasarım uygulamasının öncesinde ve sonrasında birinci araştırmacı tarafından hazırlanan başarı testi uygulanmıştır. Ön test ve son test olarak yapılan başarı testi puanlarına ilişkin istatistiksel analiz sonuçlarına da aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Nicel verilerin analizi kapsamında araştırmaya dahil edilen 2-B (kontrol) ve 2-D sınıfı (deney) öğrencilerinin zihinden toplama işlemini yapabilme becerileri ve zihinde toplama işleminin belirlenen faktörleri açısından birbirlerine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde denk oldukları aşağıda yer alan Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Zihinden Toplama İşlemi Ön Test Puanlarına İlişkin İstatistiksel Analiz Sonuçları

Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney Grubu	21	20.98	440.50	209.50	0.99
Kontrol Grubu	20	21.03	420.50		

Tablo 3 incelendiğinde, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin başarı testine yönelik ön test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılık görülmemektedir ($U=209.50$, $p>.05$). Bu durumda deney ve kontrol

grubundaki öğrencilerin zihinsel toplama işlemlerini yapabilmeleri açısından istatistiksel olarak denk olduklarına işaret etmektedir. Bununla birlikte, sıra ortalamaları dikkate alındığında da kontrol grubu öğrencilerinin puanlarının deney gurubu öğrencilerinin puanlarına kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Zihinden Toplama İşlemi Faktörleri için Hesaplanan Ön Test Puanlarına İlişkin İstatistiksel Analiz Sonuçları

	Ön Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Onluk ve Birlik Ayırma	Deney Grubu	21	19.26	404.50	173.50	0.32
	Kontrol Grubu	20	22.83	456.50		
Parça-Bütün İlişkisi	Deney Grubu	21	19.14	402.00	171.00	0.30
	Kontrol Grubu	20	22.95	459.00		
En Yakın Onluğa Yuvarlama	Deney Grubu	21	22.38	470.00	181.00	0.44
	Kontrol Grubu	20	19.55	391.00		
Üzerine Sayma Yöntemi	Deney Grubu	21	22.10	464.00	166.00	0.36
	Kontrol Grubu	20	18.74	356.00		

Tablo 4 incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin başarı testinde yer alan Zihinden Toplama İşlemi Faktörleri (onluk ve birlikleri ayırma, parça-bütün ilişkisi, en yakın onluğa yuvarlama, üzerine sayma) için hazırlanan tasarımın uygulanması öncesinde yapılan başarı testinden aldıkları puanlar arasında da yine istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşamamıştır ($U_o=173.50$, $U_p=171.00$, $U_e=181.00$ ve $U_ü=166.00$; $p>.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, kontrol grubu öğrencilerinin "onluk ve birlik ayırma" ve "parça-bütün ilişkisi" faktörleri için uygulama öncesinde başarı testinden aldıkları puanların, deney gurubu öğrencilerine kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Aksine yine sıra ortalamaları dikkate alındığında, deney grubu öğrencilerinin "en yakın onluğa yuvarlama" ve "üzerine sayma" faktörleri için başarı testinden aldıkları puanların, kontrol gurubu öğrencilerinin puanlarına kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırma kapsamındaki nicel verilerin analizinde, "İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi"ndeki başarıları açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık oluşturmakta mıdır?" biçimindeki birinci araştırma problemine cevap aranmıştır. Bu kapsamda, deney ve kontrol grubundaki öğrencilere son test olarak uygulanan başarı testinden elde edilen nicel verilerin istatistiksel analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te açıklanmıştır.

Tablo 5. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Zihinden Toplama İşlemi Son Test Puanlarına İlişkin İstatistiksel Analiz Sonuçları

Son Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney Grubu	21	26.33	553.00	98.00	0.003
Kontrol Grubu	20	15.40	308.00		

Tablo 5 incelendiğinde, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin başarı testi son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılmıştır ($U=98.00$, $p<.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, ön test için yapılan istatistiksel analizlerin aksine deney grubu öğrencilerinin puanlarının kontrol grubu öğrencilerinin puanlarına kıyasla oldukça yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu bulguya göre deney grubundaki öğrencilerin zihinden toplama işleminde kontrol grubuna kıyasla daha başarılı olduğu söylenebilir.

Bu araştırma kapsamında nicel analiz verilerinin analizinde, "İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi" faktörleri (Onluk ve birliklere ayırma, parça-bütün ilişkisi kurma, sayıları en yakın onluğa yuvarlayabilme, üzerine sayma yapma) açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık oluşturmakta mıdır?" biçimindeki ikinci araştırma problemine cevap aranmıştır. Bu kapsamda, deney ve kontrol grubundaki öğrencilere son test olarak uygulanan başarı testinden elde edilen nicel veriler Zihinden Toplama İşlemi Faktörleri açısından değerlendirilmiş ve yapılan istatistiksel analizler sonucunda elde edilen bulgulara da Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin başarı testinde yer alan Zihinde Toplama İşlemi Faktörleri'nden (onluk ve birlikleri ayırma, parça-bütün ilişkisi, en yakın onluğa yuvarlama ve üzerine sayma)

için son test olarak uygulanan başarı testinden aldıkları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılammıştır ($U_O=146.00$, $U_P=143.50$, $U_E=191.00$ ve $U_Ü=161.00$; $p>.05$).

Tablo 6. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Zihinden Toplama İşlemi Faktörleri için Hesaplanan Son Test Puanlarına İlişkin İstatistiksel Analiz Sonuçları

	Son Test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Onluk ve Birlik Ayırma	Deney Grubu	21	24.05	505.00	146.00	0.052
	Kontrol Grubu	20	17.80	356.00		
Parça Bütün İlişkisi	Deney Grubu	21	24.17	507.50	143.50	0.064
	Kontrol Grubu	20	17.68	353.50		
En Yakın Onluğa Yuvarlama	Deney Grubu	21	21.90	460.00	191.00	0.615
	Kontrol Grubu	20	20.05	401.00		
Üzerine Sayma Yöntemi	Deney Grubu	21	23.33	490.00	161.00	0.196
	Kontrol Grubu	20	18.55	371.00		

Sıra ortalamaları dikkate alındığında, ön test puanlarından elde edilen sonuçların aksine "onluk ve birlik ayırma" ve "parça-bütün ilişkisi" faktörleri için deney grubu öğrencilerinin uygulama sonrası başarı testinden aldıkları puanların kontrol grubu öğrencilerine kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine sıra ortalamalarına bakıldığında, deney grubu öğrencilerinin "en yakın onluğa yuvarlama" ve "üzerine sayma" faktörleri için uygulama öncesi ve sonrası için hesaplanan başarı testi puanlarının kontrol grubundaki öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, deney grubundaki öğrencilerin bu faktörlerdeki başarılarını devam ettirdiklerine işaret etmektedir. Yapılan öğretim tasarımının uygulanması sonrasında deney grubundaki öğrencilerin "onluk ve birlik ayırma" ve "parça-bütün ilişkisi" faktörleri açısından da başarının arttığını göstermiştir.

Zihinden Toplama İşlemine Yönelik Nitel Analiz Bulguları

Bu araştırma kapsamındaki nitel analiz verilerinin analizinde, üçüncü araştırma problemi olan "İlkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile geliştirilen öğretim tasarımı, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi"ne ait kazanımları gerçekleştirebilmeleri açısından farklılık oluşturmakta mıdır?" biçimindeki üçüncü araştırma problemine cevap aranmıştır.

Bu kapsamda, deney grubundaki 21 öğrenciye zihinden toplama işlemi başarı durumlarının tespit edilmesine yönelik toplam yedi soru yöneltilmiştir. Bu görüşmelerin sonrasında, öğrencilerin zihinden toplama işlemine ait kazanımları gerçekleştirebilme durumları betimsel analiz aracılığı ile incelenmiştir. Ulaşılan analiz sonuçları da aşağıda yer alan Tablo 7’de yüzde ve frekans değerleri ile birlikte verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcı Öğrencilerin İfadelerinin Araştırma Problemlerine Dağılımı

	Beklenen Başarı Düzeyleri					
	Başarısız		Başarılı		Çok Başarılı	
	f	%	f	%	f	%
Görüşmede Öğrencilerden Beklenen Kazanımlar						
En Yakın Onluğa Yuvarlayabilir	1	4.8	3	14.3	1	80.9
Sayılar Arasında Parça-Bütün Bağlantısı Kurabilme	2	9.5	4	19.0	1	71.5
Onluk ve birliklerine Ayırabilir	0	0.0	3	14.2	1	85.8
İleriye Onar Onar Sayabilir	0	0.0	5	23.8	1	76.2
Geriye Onar Onar Sayabilir	0	0.0	5	23.8	1	76.2
Toplamları 50’yi Geçmeyen Sayıları Zihinden Toplayabilir	1	4.8	3	14.2	1	80.9
10 ve 10’un Katlarını Zihinden Toplayabilir	0	0.0	3	14.3	1	85.7

Tablo 7’de verilen yüzde ve frekans değerlerinde hareketle, deney grubundaki öğrencilerin kendilerinden beklenen kazanımların her biri için başarılı olma durumlarına ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

En Yakın Onluğa Yuvarlayabilme: Öğrencilerin zihinden toplama işlemlerine ait kazanımları gerçekleştirebilmeleri için öncelikle bazı alt kazanımları yapabilmeleri beklenmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi en yakın onluğa yuvarlayabilmedir. Yapılan incelemelerde, öğrencilerin %80.9’unun herhangi bir yardım ya da destek olmaksızın oldukça başarılı, %14.3’ünün ise küçük yol gösterme ve yardımlarla başarılı olduğu saptanmıştır. Başarısız olan bir öğrencinin ise 25 ve 35 gibi sayıları en yakın onluğa yuvarlarken bir alt onluğa yuvarladığı tespit edilmiştir.

Sayılar Arasında Parça-Bütün Bağlantısı Kurabilme: Öğrencilerde sayı kavramının, hissini oluşmasının göstergelerinden birisi en temel matematik

becerisi olan sayılar arasında parça-bütün ilişkisi kurabilmektir. Aynı zamanda, bu bağlantıyı kurabilmeleri zihinden işlemlerin en temel bileşenini oluşturmaktadır. Yapılan çalışma sonunda, gerçekleştirilen görüşmelerde öğrencilerin %71.5'inin herhangi bir yardım ya da destek olmaksızın oldukça başarılı, %19.0'ünün ise küçük yol gösterme ve yardımlarla başarılı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan deney grubu öğrencilerinin %9.5'inin parça-bütün ilişkisini gerçekleştiremediği belirlenmiştir. Öğrencilerin büyük bir kısmının (%90.4) öğrencilerden beklenen düzeyde başarılı oldukları ve sayılar arasında parça-bütün ilişkisi kurarken sayıları farklı şekillerde ifade edebildikleri de yapılan incelemelerden görülmüştür. Görüşme esnasında öğrenciler, 23 sayısını "22+1, 21+2..." olarak ifade edebilmektedirler. Bu ilişkiyi bilmelerinden dolayı zihinden toplama (36+13) işlemi yaparken bir öğrenci 36 sayısını en yakın onluğa yuvarlayabilmek için 13 sayısını "9+4" olarak parçalayabilmektedirler. Ayrıca, başka bir öğrenciden "28+15" sayısını zihinden toplayarak yapması istenmiş ve bu öğrenci sonucu "28-3=25" olarak bulmuştur. Ardından da, 25 sayısını 20 ve 5 olarak parça-bütün ilişkisini kurarak ayırmıştır. Sonrasında ise, 15 sayısını 10 ve 5 olarak ayırarak, 20 ile 10'u toplamış, parçaya ayrılan 5 ile 5'i toplamış ve "30+10" işlemini yapıp çıkarmış olduğu 3 sayısını da eklemiştir. İşlemlerin sonucunda, toplamı 43 olarak bulmuştur. Bu şekilde, bir öğrencinin parça-bütün ilişkisini kurabilmesi de ona yaptığı işlemlerde esneklik elde etmesini sağlamaktadır.

Birlik ve Onlukları Ayrı Ayrı Toplayabilme: Öğrencilerin ilkökul birinci sınıftan itibaren en fazla üzerinde durdukları hatta tek yöntem olan onluk ve birlik ayırma, zihinden toplama işlemlerinde de etkisini göstermektedir. Bu yöntem üzerinde daha çok durmalarından dolayı öğrenciler kendilerine yöneltilen sorularda (bu işlemler ister "30+20" şeklinde onun katlarını toplama olsun, isterse "27+13" gibi toplamı elliye geçmeyen sayı olsun) genellikle onluk-birlik ayırma yöntemini tercih etmektedirler. Yapılan uygulamalarda öğrencilere ZTT'nda diğer yöntemlerin de yapılışı gösterilmiş fakat öğrenciler bu yöntemi yaptıkları işlemlerde tercih etmemişlerdir. Bu çalışmada da, öğrencilerin %85.8'inin herhangi bir yardım ya da destek olmaksızın oldukça başarılı, %14.28'inin ise küçük yol gösterme ve yardımlarla başarılı olduğu tespit edilmiştir.

İleriye ve Geriye Onar Onar Sayma: Bu çalışmada, öğrencilerin onar onar ileri-geri saymada, %76.2'sinin herhangi bir yardım ya da destek olmaksızın

oldukça başarılı, %23.8'inin küçük yol gösterme ve yardımlarla başarılı olduğu belirlenmiştir. Bu yöntemin öğrencilerin onluk ve birlik ayırmadan sonra en çok tercih ettikleri yöntem olduğu da yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Öğrencilerden ZTT üzerinde üzerine onar sayarak soruları cevaplamaları istenildiğinde, öğrencilerin bu yöntemi daha kolay uyguladığı görülmüştür. Bu yöntemi ZTT'de uyguladıktan sonra, öğrencilerin yönlendirme yapmadan sorulan diğer işlemlerde onar onar sayma yöntemini tercih ettikleri de görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışma ile ASSURE ÖTM ile planlanan bir dersin, ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin zihinden toplama işlemi konusundaki başarı durumlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ile hazırlanan çalışmanın birinci problem soru ile ilkökul ikinci sınıfta ASSURE ÖTM aracılığı ile geliştirilen ders planının, öğrencilerin "Zihinden Toplama İşlemi" ndeki başarıları açısından deney grubu ile kontrol grubu arasında istatistiksel olarak başarı durumlarına bakılmıştır. Araştırmaya katılan iki gruba da uygulanan son testten elde edilen bulgulardan, ASSURE ÖTM'nin uygulandığı deney grubunun, öğretmenleri ile derslerini sürdürmekte olan kontrol grubuna kıyasla önemli düzeyde zihinden toplama işlemi yapma başarısının arttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca zihinden işlemleri çözmede kullandıkları adımlar, öğrencilerle yapılan görüşmeler esnasında öğrencilerin ZTT programı kullanmaktan keyif aldığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, öğrencilerin zihinden toplama işlemlerini yaparken ZTT programını kullanarak sayılar arasındaki ilişkileri daha iyi gördükleri de belirlenmiştir. Deney ve Kontrol grubuna uygulanan ön test ve son test bulgularına göre ASSURE ÖTM ile hazırlanan bir ders planının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma kapsamında elde edilen bu sonuç da, yapılan diğer araştırmalarda (Baran, 2010; Eren, Aktürk, Demirer ve Şahin, 2010; Özdemir ve Uyangör, 2011; Göksu, Özcan, Çakır ve Göktaş, 2014; Karakış, 2014; Çetinkaya ve Taş, 2016; Karaduman, Memnun ve Çakır, 2019; Gündüzalp ve Yıldız 2020) olduğu gibi benzer bir şekilde ASSURE ÖTM'nin etkililiğini göstermektedir.

Çalışmanın ikinci problem sorusunda ise ilkökul ikinci sınıfta ASSURE ÖTM aracılığı ile planlanan bir derste, öğrencilerin "Zihinden Toplama İş-

lemi" faktörleri (Onluk ve birliklere ayırma, parça-bütün ilişkisi kurma, sayıları en yakın onluğa yuvarlayabilme, üzerine sayma yapma) açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu göstermiştir. ASSURE ÖTM ile planlanan derste öğrencilerin en yakın onluğa yuvarlayabilme kazanımına yönelik yapılan başarı testinde tüm öğrencilerin başarılı olduğu, öğrencilerin görüşme sonuçlarına göre %95'inin başarılı ve çok başarılı olduğu görülmüştür. Hem görüşme hem de başarı testi sonuçlarına göre öğrencilerin parça bütün ilişkisi kurmada %90'ı, onluk ve birlikleri ayırma, ileri ve geri onar onar saymalarına bakıldığında öğrencilerin tamamının başarılı ve çok başarılı olduğu görülmüştür. Kabaran ve Tertemiz (2019)'in araştırmasında da öğrencilerin öncelik olarak (öğrencilerin tamamı) birlik ve onlukları ayırarak toplama işlemini tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca Duran, Doruk ve Kaplan (2016) araştırmasında altıncı sınıf öğrencilerin en fazla onluk ve birlikleri ayırarak zihinden toplama işlemini tercih görülmüştür. Bunun sebebi ise ya bir önceki sınıftan itibaren öğrencilerin toplama işlemi alışkanlıkları ya zihne en kolay gelen bir yöntem olması ile açıklanabilir.

Üçüncü araştırma sorusu ile ilkokul ikinci sınıfta ASSURE Öğretim Tasarım Modeli aracılığı ile planlanan derste, öğrencilerin zihinden toplama işlemine ait kazanımları gerçekleştirebilmeleri açısından oluşturdukları farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrenciler ile yapılan görüşmeler esnasında, ASSURE ÖTM ile planlanan derste öğrencilerin tercih ettiği yöntemlere, bilgisayar programlarının etkililiğine ve öğrenme farklarına bakılmıştır. Başarı testi ve görüşmelerde elde edilen bulgulara göre öğrenciler öncelik olarak onluk ve birlik ayırma yöntemini tercih etmişlerdir. "Bu soruyu başka nasıl çözebilirsin?" sorusu yöneltildiğinde ise öğrencilerin en yakın onluğa yuvarlayarak sonuca ulaştığı görülmüştür. Öğrencilerden aynı toplama işlemini farklı bir yolla çözmeleri istenildiğinde üzerine onar onar saymayı tercih etmişlerdir. Aynı zamanda parça-bütün ilişkisini kurabildikleri ancak işlem içinde ilk önce bunu kullanmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Öğrencilerin tamamına yakını parça-bütün ilişkisi kurabilse de sadece iki öğrencinin ilk önce parça-bütün ilişkisi kurduğu görülmüştür. Görüşme esnasında öğrenciler, yöneltilen sorularda zihinden toplama işlemi yöntemlerini kullanmada zorluk yaşadıklarında bilgisayar programından faydalanmışlardır. Öğrenciler bilgisayar programı yardımı ile sonuca ulaşabilmiştir. Bu araştırma sorusu neticesinde yapılan her bir işlemin zihnimizde belli bir aşamaya

göre gerçekleştiği ve her bir öğrencide benzerliklerin olmasına rağmen bu sürecin farklı işlediği görülmüştür. Zihnimiz alışkanlık kazanarak bir anda yapabiliyor gibi görünse de aslında zihnimizde çizilen haritanın aşamaları ile sonuca gidildiği görülmüştür. Aynı zamanda öğrencilerin hangi yolları kullanması gerekeceğini bilmesi, onların işlem esnekliği konusundaki yetkinliklerini ortaya çıkartmaktadır.

ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile planlanan bir öğretim tasarımının ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinin zihinden toplama işlemleri konusundaki başarı durumlarına etkisinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, öğrencilerin başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile planlanan bir derste öğrencilerin bireysel özelliklerine uygun olarak, istenilen hedeflere ulaşmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç ile öğrencilerin arasındaki bireysel farklılıklardan kaynaklanan öğrenme sorunlarının teknolojinin öğretime dâhil olması ile öğretim daha etkili olmuştur.

Araştırmanın bulguları çerçevesinde ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile ilgili olarak araştırmacılara aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Uygulamanın yapıldığı sınıfta Tablo 1’deki öğrenci analizinde de görüldüğü üzere bireysel farklılıkların çok olmadığı bir grupta çalışma yapılmıştır. Bu sebeple araştırmacılar bireysel öğrenme farklılıklarının olduğu bir sınıfta benzer bir uygulamayı çalışabilir.
- ASSURE Öğretim Tasarım Modeli Erken çocukluk dönemi ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılabilir, böylelikle öğrencilerin öğrenme çıktıları hakkında bilgi elde edilebilir.
- ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile tasarlanan materyalin farklı sınıflardaki öğrenme başarısına etkisine bakılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of The Course Design Based on Assure
Instructional Design Model on Success in Mental
Addition in the Second Grade**

*

Ali Çibir – Yeliz Yazgan
Bursa Uludağ University

The Ministry of National Education (2018) aims to enable students to be mathematically literate and use what they learn in daily life in the mathematics course curriculum. In order for this to happen, it is expected that students will be able to use estimation and mental addition processes effectively. Even if we have not received any school education, from shopping to our other daily operations, we reach the result by using mental calculation skills (Çekirdekçi, 2005). When using mental calculation and estimation, different or partially dependent strategies are developed from formal education without using a calculator or computer (Çavuş Erdem ve Duran, 2005). Students need to be able to make learning a part of their life and explore learning through their experiences in order to structure their own learning (Karakış, 2014). The teacher should be able to design learning in order to organize the learning environment of the students in this process (Yiğit, 2007). While designing this learning, ASSURE Instructional Design Model (IDM), which is more suitable for a lesson plan, can be used. Education programs prepared with ASSURE IDM are more effective, efficient and attractive for students to reach desired goals. Thus, high-level learning can be achieved with the active participation of students by using the most appropriate media and materials in order to achieve the desired learning goals, taking into account the individual characteristics of the students (Uysal ve Gürcan, 2004). It is observed that the studies on ASSURE IDM concentrate on Mathematics and Science courses and are generally supported by technology-supported teaching models. In this study, it was aimed to examine the effect of the instructional design developed for the objective of “Adding from the mind” to the second grade mathematics lesson with ASSURE IDM and a technology

supported program. In this study, the convergent parallel design in which qualitative and quantitative data are used together was used. In this study, the study was carried out in "Experimental Design with Pre-Post Test Control Group" in order to obtain quantitative data. Quantitative data were obtained by applying an achievement test consisting of 10 questions, which was developed by the first researcher, as a pre-test and a post-test to the experimental and control groups. Qualitative data were obtained from the interviews with the students in the experimental group by the first researcher. In the interviews with the students in the experimental group, the mental addition skills of the students were examined. In this interview, a total of seven questions were asked.

The study groups within the scope of the research are composed of second grade students studying in two different classes of a primary school in the central district of Kütahya in the first semester of the 2019-2020 academic year. Of these, 21 students in the 2-D class were included in the study as the experimental group and 20 students in the 2-B class studying at the same school were included in the study as the control group. In the analysis of research data obtained from student groups, besides descriptive statistics (frequency, percentage and arithmetic mean values), Mann Whitney U-Test was used for paired comparisons between groups.

From the findings obtained from the last test applied to both groups participating in the study, it is understood that the success of the experimental group to which the ASSURE IDM was applied increased significantly compared to the control group. It showed that a lesson planned through ASSURE IDM in the second grade of primary school created a statistically significant difference in students in terms of "Mental Additon" factors (separating tens and units, establishing a piece-whole relationship, rounding the numbers to the nearest tens, counting on them). According to the findings obtained from the achievement test and interviews, the students preferred the ten and one separation method as a priority. When asked "How else can you solve this question?" it was seen that the students reached the result by rounding to the nearest ten. When the students were asked to solve the same addition in a different way, they preferred to count tens on top. At the same time, it has been observed that they can establish the piece-whole relationship but do not prefer to use it first in the process. The fact that they prefer collecting by separating tens and units

as their priority is similar to other studies (Kabaran and Tertemiz, 2019; Doruk and Kaplan, 2016). In addition, the results of this study overlap with the results of other studies showing the effectiveness of ASSURE IDM (Baran, 2010; Eren, Aktürk, Demirer, and Şahin, 2010; Özdemir and Uyangör, 2011; Göksu, Özcan, Çakır and Göktaş, 2014; Karakış, 2014; Çetinkaya and Taş, 2016; Karaduman, Memnun and Çakır, 2019; Gündüzalp and Yıldız 2020).

Kaynakça / References

- Akay, Y. (2017). *İlkokul 4.Sınıf matematik dersinde oluşturulan öğretim tasarımına dayalı uygulamaların etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem deseni: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırma Dergisi*, 7(2), 558-581.
- Ateş, M. (2017). Yapılandırmacı 7E modeline göre düzenlenmiş öğretim etkinliklerinin Türkçe dersindeki başarıya ve öğrenmedeki kalıcılığa etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 335-346.
- Baran, B. (2010). Experiences from the process of designing lessons with interactive whiteboard: Assure as a road map. *Contemporary Educational Technology*, 1(4), 367-380.
- Bayezit, B. (2019). *Ortaokul 6. sınıf hacim konusunun öğretiminde teknoloji entegrasyonuna yönelik bir öğretim tasarımının geliştirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Buttler S. (2019). *Teaching Math Every Day*. 21.11.2019 tarihinde http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=229 adresinden erişildi.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Camnalbur, M. (2008). *Bilgisayar destekli öğretimin etkililiği üzerine bir meta analiz çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Creswell, J. W. ve Plano, Clark. V. L. (2020). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi* (Çev. Dede ve S. B. Demir s.85). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Çavuş Erdem, Z. ve Duran, H.(2015). Yetişkinlerin zihinden hesaplama becerilerinin özellikleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Bilgisayar ve Matematik Dergisi*, 6(3), 463-482.
- Çekirdekçi, S. (2015). *İlkokul 4. sınıf öğrencileri için sayı hissi testinin geliştirilerek öğrencilerin sayı hislerinin incelenmesi (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, H. ve Öztürk, Ş. (2020). İlkokul matematik öğretim programının sayı duygusu temel bileşenlerine göre incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 4(2), 163-180.
- Çetinkaya, M. ve Taş, E. (2016). Web destekli ve etkinlik temelli ölçme değerlendirme materyali geliştirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 21-28.
- Duran, M., Doruk, M. ve Kaplan, A. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin zihindehesaplama yaparken kullandıkları stratejiler. *İlköğretim Online*, 15(3), 742-760.
- Esmer, E. (2018). Öğretim tasarımında bir model: Dick and Carey ve Carey. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 274-284.
- Eren, F., Aktürk, A.O, Demirer, F. ve Şahin, İ. (2010). Bilişim teknolojileri dersinde ASSURE modeline göre hazırlanmış ders materyalinin akademik başarı ve derse karşı tutum ve bilgisayar öz yeterliliğine etkisi. *International Computer and Instructional Technologies Symposium Proceedings* kitabı içerisinde, Konya.
- Fidan, N. ve Duman, T. (2014). Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşımın gerektirdiği niteliklere sahip olma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 143-159.
- Göksu, İ., Özcan, K.V., Çakır R. ve Göktaş, Y. (2014). Türkiye’de öğretim tasarımı modelleriyle ilgili yapılmış çalışmalar. *İlköğretim Online*, 13(2), 694-709.
- Gündüzalp, C. ve Yıldız, E.P. (2020). ASSURE modeli ile tasarlanmış bir dersin öğrencilerin bilgi iletişim teknolojileri kullanımına yönelik tutum ve bilgisayar kaygı düzeylerine etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(83), 107-137.
- Kabaran, H. ve Tertemiz, N. (2018). İlkokul ikinci sınıf öğrencilerinin doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemi gerektiren esnek problem çözümlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 18(4), 1837-1857.

- Karakış, H. (2014). *İlköğretim 4. sınıf "kesirler" ünitesi için geliştirilen bilgisayar destekli etkinliklerin öğrenci başarı ve tutumuna etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Karaduman, B., Sezgin Memnun, D. ve Çakır, C. (2019). ASSURE Öğretim Tasarım Modeli ile olasılık kavramının öğretime yönelik bir öneri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, PROCEEDINGS ICES-2019, 456-468.
- Keleş, E., Fiş-Erümit, S., Özkale, A. ve Aksoy, N. (2016). Öğretim tasarımcıları için bir yol haritası: Öğretim tasarım modellerinin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 105-139.
- Lubinsk, C.A. and Otto, A.D. (1997). Literature and algebraic reasoning. In, D. Thiessen (Ed.), *Exploring Estimation Through Children's Literature* (p.81-90). the United States of America.
- MEB (2005). *İlköğretim Okulu Matematik Dersi (1-5. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2018). *İlköğretim Okulu Matematik Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Ocak, M.A. (2015). *Öğretim tasarımı: Kuram, modeller ve uygulamalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Olkun, S., Altun, A., Göçer Şahin, S. ve Akkurt Denizli, Z. (2015). Temel sayı yeterliliklerindeki eksiklikler ilköğretim öğrencilerinde düşük matematik başarısına neden olabilir. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 141-159.
- Özdemir, E. ve Uyangör, S. (2011) Matematik eğitimi için bir öğretim tasarımı modeli. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1786-1796.
- Öztürk, N. (2017). Fen Öğretiminde 5E/7E öğrenme modelleri. H. G. Hastürk (Ed.), *Teoriden Pratiğe Fen Bilimleri Öğretimi* kitabı içerisinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Şentürk, C. (2010). Yapılandırmacı yaklaşım ve 5E öğrenme döngüsü modeli. *Eğitime Bakış*, 6(17), 58-61.
- Uysal, Ö. ve Gürcan, A. (2004). ASSURE Modeli ile öğretim tasarımı ve örnek bir uygulama. XIII. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*'nda sunulmuş bildiri, Malatya.
- Van de Walle, J., Karp, K.S. ve Bay-Williams, J.M. (2016). *İlkokul ve ortaokul matematiği: Gelişimsel yaklaşımla öğretim* (S. Durmuş, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yazgan, Y., Bintaş, J. ve Altun, M. (2002). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin zihinden hesap ve tahmin becerilerinin geliştirilmesi. 5. *Ulusal Fen*

- Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 17.09.2016 tarihinde http://www.old.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF/Matematik/Bildirir/t259.d.pdf adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit, A. (2007). *İlköğretim 2.sınıf seviyesinde bilgisayar destekli eğitici matematik oyunlarının başarıya ve kalıcılığa etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Whitin, D.J. (1994). Exploring Estimation Through Children’s Literature. T., Diane (Edt), *Exploring mathematics through literature articles and lessons for prekindergarten through grade 8*. içinde (s.21-28). United States of America.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Çibir, A. ve Yazgan, Y. (2021). ASSURE öğretim tasarım modeline dayalı ders tasarımının ilkokul ikinci sınıfta zihinden toplama işlemindeki başarıya etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 485-520. DOI: 10.26466/opus.846504

İşyeri Nezaketsizliği: Ulusal Literatür Üzerine Bir İçerik Analizi

DOI: 10.26466/opus.839745

*

Çağdaş Işııkay * – Soner Taslak **

* Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Muğla Türkiye

E-Posta: cagdasi@mu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8983-8130](https://orcid.org/0000-0001-8983-8130)

** Prof.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Muğla Türkiye

E-Posta: sonertaslak@mu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6895-8915](https://orcid.org/0000-0002-6895-8915)

Öz

İşyeri nezaketsizliğinin çalışanlar arasında neden ortaya çıktığı, hangi doğrultuda geliştiği, ne gibi etkilerinin olduğu ve örgütlerin geliştirdiği çözüm önerilerinin tespiti ülkemiz açısından önemli olabilir. Çalışmanın amacı, işyeri nezaketsizliğine yönelik olarak yapılan araştırmaları, yıl, tür, nitelik, kullanılan ölçek, veri toplama tekniği, kullanılan dil, örneklem grubu, yapılan analiz teknikleri, ilişkili bağımlı-bağımsız değişkenler, değişkenler arasındaki korelasyonun yönü gibi özellikler açısından incelemek ve bu yolla literatüre katkı sağlamaktır. Bu araştırmada, işyeri nezaketsizliği ile ilgili makale, tez, bildiri ve kitap bölümlerinden oluşan otuz yedi çalışma incelenmiştir. Bu incelemede, nitel araştırma yöntem türlerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak; işyeri nezaketsizliği ile ilgili araştırmaların yıllar geçtikçe arttığı, nicel araştırmaların çoğunlukta olduğu, sağlık çalışanları örnekleminin daha çok tercih edildiği, uluslararası ölçeklerin daha çok kullanıldığı saptanmıştır. İşyeri nezaketsizliği kavramının en yüksek oranda, iş doyumunu, işten ayrılma niyeti ve makyavelist kişilik ile ilişkilendirildiği belirlenmiştir. İşyeri nezaketsizliğinin iş doyumunu ile negatif yönde ilişkili olduğu buna karşın işten ayrılma niyeti ve makyavelist kişilik ile pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. İlaveten, araştırmacılara gelecekte yapılabilecek çalışmalar konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Nezaketsizliği, Nitel Araştırma, İçerik Analizi

Workplace Incivility: A Content Analysis on National Literature

*

Abstract

It may be important for our country to determine why workplace incivility occurs among employees, in what direction it develops, what effects it has, and the solution proposals developed by organizations. The aim of the study is to examine the studies conducted for workplace incivility in terms of features such as year, type, quality, scale used, data collection technique, language used, sample group, analysis techniques, related dependent-independent variables, direction of correlation between variables and to contribute to the literature in this way. In this study, thirty-seven studies consisting of articles, theses, papers and book chapters about workplace incivility were examined. Content analysis, one of the qualitative research methods, was used in this study. As a result; it has been determined that the studies on workplace incivility have increased over the years, quantitative studies are the majority, the sample of healthcare professionals is more preferred, and international scales are used more. It has been determined that the concept of workplace incivility is associated with job satisfaction, intention to quit and Machiavellian personality at the highest rate. It was found that workplace incivility was negatively correlated with job satisfaction, but positively correlated with the intention to quit and Machiavellian personality. In addition, suggestions were made to researchers about future studies.

Keywords: Workplace Incivility, Qualitative Research, Content Analysis

Giriş

İşyeri nezaketi, çalışanlar arasındaki saygı normlarının korunmasında yardımcı bir yaklaşımdır. Çalışma arkadaşlarıyla olumlu bağlantılar kurmak, ilişkileri geliştirmek, huzur ortamı oluşturmak ve onların penceresinden olaylara bakabilmek için gerekli olan davranışlar, işyeri nezaketini ifade eder. İşyeri nezaketsizliği ise, işyerinde kabul gören saygı normlarını ihlal eden, bireyde saygısızlığa uğradığı yönünde duygu ve düşüncelerin gelişmesine neden olan, üzüntü veren ve incitici olabilen sözlü-sözsüz, pasif, imalı, dolaylı, düşük yoğunluklu davranışlardır (Andersson ve Pearson, 1999, s.453).

Araştırmalar, işyeri nezaketsizliğinin oldukça yaygın olduğunu ve gün geçtikçe de arttığını bildirmektedir. Gallus ve arkadaşları (2014, s.148) yaptıkları bir araştırmada, katılımcıların yüzde 85'inin son bir yıl içerisinde işyeri nezaketsizliği yaşadıklarını, yüzde 77,8'inin işyerinde nezaketsiz davranışlar sergilediklerini ve yüzde 71,8'inin hem nezaketsizlik yaşayıp hem de nezaketsiz davranışlar sergileyerek işyeri nezaketsizliğine katkıda bulduklarını ortaya koymuştur. Cortina ve arkadaşları (2001, s.64), katılımcıların yüzde 71'inin son beş yılda en az bir kez, yüzde 39'unun bir ya da iki kez, yüzde 6'sının iki ya da daha fazla sayıda, küçümsenme, aşağılanma, göz ardı edilme, hiçe sayılma, mesleki kanaatlerinden şüphe duyulma, dışlanma gibi işyeri nezaketsizliği davranışlarına maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Nezaketsizliğin, çalışanların verimliliğini azaltma, ekonomik kayıplara neden olma, tıbbi maliyetleri arttırma, olumsuz örgüt iklimine yol açma gibi yıkıcı etkilerinin olduğu bildirilmektedir.

İşyeri nezaketsizliğine ilişkin algının her kültür için farklılık gösterebileceği ancak, her örgüt için ortak saygı normlarının geliştirilebileceği ve bu normlara uygun davranmanın önemi açıkça görülmektedir. İşyeri nezaketsizliği, başlangıçta saldırganlık, zorbalık, mobbing, şiddet gibi kesin belirtileri ve etkileri olan bir durumu ifade etmese bile zamanla ortaya çıkacak birikimli etki çalışanlara, örgüte hatta örgütler arasında yaygınlaşmaya bağlı ülkeye zarar verebilir (Pearson, Andersson ve Porath, 2000, s.124-130). Başlangıçta hafif, üstesinden gelinebilir gibi görünen işyeri nezaketsizliği olgusunun, zamanla

şiddetlenebileceği ve olumsuz etkileri hakkında yapılan araştırmalar konuya olan ilginin artmasını sağlamıştır.

İşyeri Nezaketsizliği

Andersson ve Pearson, ilk defa 1999 yılında işyeri nezaketsizliğini tanımlamıştır. Bu tanıma göre işyeri nezaketsizliği; 'hedeflenen bireye zarar verme niyetinde belirsizlik, işyeri saygı kurallarını ihlal etme ve düşük şiddette görülen bir sapma davranışını' ifade etmektedir. Nezaketsizlikte kaba davranışlar ile saygısızlık ön plandadır. Bu tanımla birlikte işyeri nezaketsizliğinin 3 tane önemli özelliği göze çarpmaktadır. Bu özelliklerden ilki, örgüt kurallarının ve çalışanlar arasındaki karşılıklı saygının ihlal edilmesidir. İkinci özellik, hedefe zarar verme niyetinin belirsiz olmasıdır. Yani, saldırganlık, zorbalık gibi durumlarda açık olarak ortaya konulabilen zarar verme niyetini, işyeri nezaketsizliğinde açık bir şekilde teşhis etmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla nezaketsiz davranışlar sergileyen taraf, bu durumu kolayca inkar edebilir ya da hedefin kişisel hassasiyetine atfedebilir. Her ne kadar zarar verme niyeti belirsiz olsa ya da herhangi bir zarar verme niyeti olmaksızın bilgisizlikten kaynaklı nezaketsiz davranışlar sergilense bile, bu durum hedefin zarar görmeyeceği anlamına gelmez. Yani niyet hangi durumda olursa olsun, nezaketsiz davranışa maruz kalan hedef, çeşitli yönlerden (moral bozukluğu, verimlilikte düşme vb.) zarar görebilir. Üçüncü özellik ise, düşük şiddete sahip değildir. İşyerinde görülen olumsuz davranışlar arasındaki saldırganlık, şiddet ve zorbalık, daha şiddetli durumları ifade ederken, nezaketsizlikte düşük yoğunluk söz konusudur (Andersson ve Pearson, 1999; Pearson vd., 2001).

İşyeri nezaketsizliğinin nasıl geliştiği, Anderson ve Pearson (1999, s.457-463) tarafından ortaya konulan 'nezaketsizlik sarmalı' ile açıklanmıştır. Bu sarmala göre işyeri nezaketsizliği; nezaketsiz davranışlar sergileyen taraf ile bu nezaketsiz davranışlara maruz kalan, nezaketsizliği fark eden ve nezaketsiz bir davranışla karşılık veren taraf arasında zaman içerisinde sabit kalan, artarak devam eden ya da kademeli olarak gelişen bir süreçtir. Bu süreçte öncelikle, saygı kurallarının ihlal edildiği, zarar verme niyetinin belirsiz olduğu ve düşük düzeyli şiddet içeren davranışların sergilendiği hafif şiddetli bir durum vardır. Bu

durum, nezaketsizliğin hedefinde olan bireyin, kimlik tehdidi algılaması sonrasında daha yoğun tepkiler vererek zarar verme niyetinin açığa çıktığı ve üretkenlik karşıtı davranışlara geçişi kapsayan bir duruma dönüşür. Bu aşamada, nezaketsizlik için eşik olarak görülen 'tepe' noktasının aşıldığı ve daha yıkıcı davranışlara geçildiği kabul edilir.

Pearson ve arkadaşları (2000, s.123-137), nezaketsizlik sürecinin taraflar arasında aynı şiddette verilen tepkilerle sabit bir şekilde ya da artan şiddetteki tepkilerle tırmanarak yaşanabileceğini bildirmiştir. Bunların dışında kademeli olarak da bu sürecin gerçekleşebileceğini ortaya koymuşlardır. Kademeli yaklaşımlardan biri olan 'dolaylı kaydırım' modeline göre, iki taraf arasında gerçekleşen nezaketsiz davranışlara tanık olan ya da duyan diğer bir çalışanın da başka bir çalışana nezaketsiz davranması söz konusudur. Diğer bir model olan 'doğrudan kaydırım' modelinde ise, her üst durumundaki bireyin astına nezaketsiz davranması şeklinde gerçekleşir. Son kademeli model ise, 'söylenti-dedikodu' modelidir. Buna göre nezaketsizliğe uğrayan birey, yaşadıklarını çalışma arkadaşları, astları, üstleri ve aileleriyle paylaşmak suretiyle nezaketsizliğin etkilerinin daha geniş bir alana yayılmasına yol açabilir.

Yapılan araştırmalar, çalışanların hangi tür nezaketsiz davranışlarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Bu davranışlar arasında; selamlaşmamak, bağırarak konuşmak, konuşmasını kesmek, kararlarını dikkate almamak, hakaret edilmesi, başkalarının eşyalarını izinsiz kullanma, saygısız hitaplarda bulunma, grup aktivitelerinden dışlama, çatışma ortamı oluşturacak söylemlerde bulunulması, ortak kullanılan alanları dağınık bırakmak, güvenilirliği sarsıcı imalarda bulunmak, olumsuz mesajlar göndermek, dedikodu yapmak, toplantıların düzenini bozmak, önemli bilgilerin saklanması vb. sayılabilir (Pearson vd., 2000, s.126; Porath ve Pearson, 2010, s.64).

İşyeri nezaketsizliğinin hem bireyleri hem de örgütleri etkilediği çeşitli araştırmalarla saptanmıştır. Bireysel etkiler arasında; strese (Dion, 2006, s.89; Lim ve arkadaşları, 2008, s.100), tükenmişlikte (Oyeleye vd., 2013, s.540), iş-aile çatışmasında (Lim ve Lee, 2011, s.101), sağlık sorunlarında artış (Hershcovis, 2011, s.508), bilişsel yetilerde (Porath ve Pearson, 2010, s.65), iş arkadaşına yardım etme davranışlarında (Ismail, 2011, ss.12-16), işte gösterilen çabada (Logan, 2016, s.50), iş doyumunda (Welbourne vd.,

2015, s.211), örgüte bağlılıkta (Spence Laschinger vd., 2009, s.306) azalma olduğu belirlenmiştir. Bunların yanı sıra işyeri nezaketsizliğinin, ekip çalışmasına (Ricciotti, 2016, s.3) ve güven ortamına zarar verdiği de (Logan, 2016, s.50) tespit edilmiştir. Örgütsel etkiler arasında; işe devamsızlıkta (Khadjehturian, 2012, s.638; Pearson vd., 2000, s.130), işten ayrılma niyetinde (Huang ve Lin, 2019, s.49), adaletsizlik algısında (Lim ve Lee, 2011, s.101; Pearson vd., 2000, s.130), yönetsel ve yasal problemlerde artış (Pearson ve Porath, 2005, s.11; Porath ve Pearson, 2010, s.69; Porath ve Pearson, 2013, s.118), iş performansında, verimlilikte ve kalitede azalma (Logan, 2016, s.50; Pearson ve Porath, 2005, s.11) ve örgüt kültüründe bozulma (Pearson ve Porath, 2005, s.8) olduğu belirlenmiştir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak, işyeri nezaketsizliğinin örgütlerde sıklıkla yaşandığı, dolaylı, muğlak ve düşük yoğunluklu özelliklerinden dolayı hem çalışanlar hem de yöneticiler tarafından kolaylıkla belirlenemediği, yasal düzenlemelerden yoksun olduğu, özellikle uzun vadeli etkilerinin oldukça yıkıcı olduğu ifade edilebilir. İşyeri nezaketsizliğinin çalışanlar arasında neden ortaya çıktığı, hangi doğrultuda ilerlediği, ne gibi etkilerinin olduğu ve örgütlerin geliştirdiği çözüm önerilerinin tespiti ülkemiz açısından da önemli olabilir. Bu nedenle ülkemizde nezaketsizliğe yönelik olarak hangi araştırmaların yapıldığını ve bilimsel yaklaşımların ne yönde ilerlediğini tespit etmek gerekir. Bu yaklaşımlar çerçevesinde araştırmacının amacı; işyeri nezaketsizliğine yönelik olarak yapılan araştırmaların, yılı, türü, niteliği, ölçek, veri toplama yöntemi, kullanılan dil, örneklem grubu, uygulanan analiz yöntemleri, bağımlı-bağımsız değişkenler ve değişkenler arasındaki korelasyonun yönünü inceleyerek literatüre katkı sağlamaktır.

Yöntem

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada, ülkemizde Haziran 2020 tarihine kadar 'işyeri nezaketsizliği' kavramıyla ilgili bilimsel dergilerde yayınlanmış olan makaleler, hazırlanmış olan yüksek lisans-doktora tezleri, kongrelerde sunulmuş bildiriler ve kitap bölümleri incelenmiştir. Bu incelemede, nitel araştırma yöntem türlerinden olan içerik analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın Soruları

Araştırmanın amacı göz önünde bulundurularak, işyeri nezaketsizliği kavramına yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır. Bunlar;

- Araştırmalar, yayımlandığı yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Araştırmaların türü nedir?
- Araştırmalar, nitelik açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Araştırmalarda kullanılan ölçekler hangileridir?
- Araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri hangileridir?
- Araştırmalar hangi diller kullanılarak yazılmıştır?
- Araştırmaların yürütüldüğü örneklem grupları hangileridir?
- Araştırmalarda kullanılan analiz teknikleri nelerdir?
- İşyeri nezaketsizliği bağımlı ve bağımsız değişken olarak ele alındığı araştırmalarda hangi değişkenlerle ilişkilendirilmiştir?
- İşyeri nezaketsizliği kavramının, diğer değişkenlerle oluşturduğu korelasyonun yönü nedir?

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada incelenecek makaleler, bildiriler ve kitap bölümleri için, SOBIAD, ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Google Scholar veri tabanları, tezler için ise YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi Haziran 2020 itibariyle taranmıştır. Tarama sırasında; 'işyeri nezaketsizliği', 'işyeri kabalığı', 'nezaketsizlik', 'kabalık', 'meslektaş nezaketsizliği' ifadeleri kullanılmıştır. Ulaşılan araştırmalar arasından tez ve makalelere öncelik verilmiş ve her araştırmanın bir kereye mahsus olarak değerlendirme kapsamına alınmasına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda tezlerden türetilen üç makale ve makalelerle bağlantılı dört bildiri değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bir tane tez, erişime açılmadığı için değerlendirme dışı bırakılmış ancak, bu tezdten üretilen iki makale değerlendirmeye alınmıştır.

İnceleme sonucunda on üç (13) adet lisansüstü teze, on altı (16) adet makaleye, yedi (7) adet bildiriye ve bir (1) adet kitap bölümüne ulaşılmıştır. Değerlendirmeye alınan tezlerin, 8'si yüksek lisans (Akçakavaklı, 2019; Bayrakci, 2019; Bolat, 2018; Gültaş, 2019; Güzel, 2019; Hüner, 2019; İlgin, 2019; Kumral, 2017) 5'i doktora (Baran, 2019; Erdaş,

2016; Işııkay, 2018; Keçeci, 2017; Kızıloğlu, 2019) tezidir. Bu çalışmada on altı (16) adet makale (Batga ve Ceyhan, 2019; Delen, 2010; Demirsel, ve Erat, 2019; Gök, Karatuna ve Başol, 2019; Göktepe ve Keleş, 2019; Kanten, 2014; Kaya, 2015; Kumral ve etin, 2016; Kutlu ve Bilgin, 2017; Küçük ve akıcı, 2018a; Küçük ve akıcı, 2018b; Polatcı ve zalık, 2013; Taştan, 2014; stn ve Ersolak, 2020a; üstün ve Ersolak, 2020b; Yildirim, Unal ve Surucu, 2013); yedi adet bildiri (Altuntaş, zalp ve Deniz, 2015; Ceyhan, Batga ve avuşoğlu, 2019; Cingöz ve Kaplan, 2015; Demirkasımoğlu ve Arastaman, 2017; Deniz ve oban, 2018; Erol, Karakoç ve Aydın, 2018; Köse, İspirli ve Eryılmaz, 2014) ve bir adet kitap bölümü (Koçak, 2019) incelenmiştir. Toplamda otuz yedi (37) alışma değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Verileri Toplama Aracı ve Analiz Yöntemi

İşyeri nezaketsizliğine ilişkin ulusal ölçekte yapılan araştırmalara ulaşıldıktan sonra, bu araştırmaların özellikleri, mesajları, sonuçları içerik analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda analizi gerçekleştirebilmek için, ulaşılan araştırmalar genel olarak gözden geirilmif ve araştırmaların, yılı, türü, niteliği, kullanılan ölçek, verileri toplama tekniği, kullanılan dil, örneklem grubu, uygulanan analiz teknikleri, bağımlı-bağımsız değerifkenler, değerifkenler arasındaki korelasyonun yönü kriterleri belirlenmiştir. Bu kriterlere göre elde edilen veriler, hazırlanan 'İşyeri Nezaketsizliğine Yönelik Yapılan alışmaları Değerlendirme Formuna' kaydedilmiş ve bu yöntemle otuz yedi (37) araştırma değerlendirilmiştir. Kaydedilen bu veriler tekrar gözden geirilmif, frekans dağımları hesaplanmış, kavrama yönelik olarak sonuçlara varılmaya çalışılmış ve gelecekteki çalışmalara rehberlik edebilecek önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Kısıtlı Yönleri

Araştırmada sadece SOBIAD, YK'n Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar ve ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler veri tabanlarından Haziran 2020 tarihi itibariyle ulaşılabilen 'işyeri nezaketsizliği' ile ilgili

çalışmalar değerlendirilmiştir. Ulaşılamayan çalışmalar, araştırmancının kısıtlı yönünü ifade etmektedir.

Bulgular

Bu bölümde; işyeri nezaketsizliği kavramı hakkında yapılan araştırmalar, araştırma sorularında belirtilen özelliklere göre değerlendirilmiştir. Araştırmalar; araştırmancının yılı, türü, niteliği, dili, kullanılan ölçek, veri toplama yöntemi, örneklem kitlesi, kullanılan istatistiksel analiz teknikleri, araştırmalardaki bağımlı-bağımsız değişkenler ve korelasyonun yönü kriterlerine göre incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, Tablo 1,2,3,4,5’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmalara Yönelik Bazı Özelliklerin Dağılımı (n=37)

Özellikler	Sayı	Yüzde	Özellikler	Sayı	Yüzde
Araştırmanın Yılı			Kullanılan Ölçek		
2010-2013	3	8,11	Cortina vd. (2001)	20	54,04
2014-2017	12	32,43	Cortina vd. (2013)	3	8,11
2018-2020	22	59,46	Martin ve Hine (2005)	2	5,41
Araştırmanın Türü			Blau ve Andersson (2005)	2	5,41
Tez	13	35,14	Guidroz vd. (2010)	2	5,41
Makale	16	43,24	Cortina ve Magley (2009)	1	2,70
Bildiri	7	18,92	Sliter (2011)	1	2,70
Kitap Bölümü	1	2,70	Yazarlarca Geliştirilen Ölçek Kullanılmamış	4	10,81
Araştırmanın Niteliği			Veri Toplama Tekniği		
Görgül	35	94,59	Anket	35	94,59
Kavramsal	2	5,41	Kullanılmamış	2	5,41
Araştırmanın Dili			Toplam	37	100
Türkçe	31	83,78			
İngilizce	6	16,22			

İşyeri nezaketsizliği kavramına ilişkin ulaşılan 37 çalışmanın yılı, türü, niteliği, dili, çalışmada yararlanılan ölçek ve veri toplama tekniğine yönelik bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir. Bulgulara göre; araştırmaların yüzde 59,46’sı 2018-2020 yılları arasında yapılmıştır. İncelenen araştırmaların yüzde 43,24’ü makalelerden oluşmaktadır. Bu araştırmaların yüzde 94,59’u görgül nitelikte olup, yüzde 83,78’i Türkçe

olarak yazılmıştır. Ölçek açısından değerlendirildiğinde, araştırmaların yüzde 54,04'ünde Cortina vd. (2001) tarafından geliştirilen işyeri nezaketsizliği ölçeğinden yararlanıldığı saptanmıştır. Çalışmaların yüzde 94,59'unda verilere anket aracılığıyla ulaşıldığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmaların Örneklem Kitesine Göre Dağılımı (n=35)

Örneklem	Makale Sayısı	Yüzde(%)
Sağlık Sektörü Çalışanları	8	22,86
Banka Çalışanları	7	20,00
Devlet ve Özel Kurumların Beyaz Yakalı Çalışanları	4	11,43
Farklı Sektör Çalışanları	4	11,43
Akademisyenler	3	8,57
İmalat Sektöründe Çalışanlar	3	8,57
Öğretmenler	3	8,57
İdari Kadro Çalışanları	2	5,71
Sosyal Güvenlik Kurumu Çalışanları	1	2,86
Toplam	35	100,0

Değerlendirme kapsamındaki araştırmalardan ikisi kavramsal nitelikte olduğundan, 35 çalışma üzerinden örneklem kitlesi belirlenmiş ve dağılım Tablo 2'de verilmiştir. Araştırmalarda en çok tercih edilen örneklem kitlesinin; yüzde 22,86 oranında sağlık sektörü çalışanları ve yüzde 20,0 oranında banka çalışanları olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Araştırmalarda Yararlanılan İstatistiksel Analizlerin Dağılımı (n=35)

Kullanılan Analizler	Araştırma Sayısı	Yüzde (%)
Güvenilirlik Analizi	34	97,14
Açıklayıcı Faktör Analizi	10	28,57
Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi	14	40,00
Tanımlayıcı İstatistikler (ortalama, standart sapma, frekans dağılımı)	31	88,57
Korelasyon Analizi	31	88,57
Regresyon Analizi (doğrusal, çoklu vb.)	16	45,71
Hiyerarşik Regresyon Analizi	9	25,71
Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova)	8	22,86
T- testi	8	22,86
Yapısal Eşitlik Modellemesi	4	11,43
Kruskal Wallis	3	8,57
Scheffe	2	5,71
Mann-Whitney-U	2	5,71
Tukey	1	2,86

Araştırma kapsamındaki 37 çalışmadan 35'i görgül nitelikte olduğu için, bu araştırmalarda kullanılan analizler incelenmiş ve sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir. Sonuçlara göre; çalışmalarda en yüksek oranlarda kullanılan analiz tekniklerinin, güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi, regresyon analizi ve açıklayıcı-doğrulayıcı faktör analizi olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaların tamamında birden fazla istatistiksel analiz yöntemi kullanılmasından dolayı, kodlanan analiz sayısı araştırma sayısından daha fazladır.

Tablo 4. İşyeri Nezaketsizliğinin Bağımsız Değişken Olarak Ele Alındığı Araştırmalarda İlişkilendirildiği Bağımlı Değişkenlerin Dağılımı (n=27)

Bağımlı Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)	İlişkinin Yönü	Bağımlı Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)	İlişkinin Yönü
İş Doyumu	9	33,33	-	Aidiyet, Kontrol ve Özsaygı İhtiyacını Tehdit	1	3,70	+
İşten Ayrılma Niyeti	6	22,22	+	Etik İklim Algısı	1	3,70	-
İşgören Performansı	3	11,11	-	İntikam Alma İsteği	1	3,70	+
Stres Düzeyi	3	11,11	+	İşe Adanma	1	3,70	-
Tükenmişlik (Duygusal tükenmişlik vs.)	3	11,11	+	Olumsuz Genel Sağlık	1	3,70	+
Bilgi Paylaşma Tutumu	2	7,41	-	Örgütsel Adalet	1	3,70	-
İşyeri Zorbalığı	2	7,41	+	Örgütsel Dışlanma	1	3,70	+
Mobbing	2	7,41	+	Örgütsel Sessizlik	1	3,70	+
Örgütsel Bağlılık	2	7,41	-	Örgütsel Güven	1	3,70	-
Örgütsel Sinizm	2	7,41	+	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	1	3,70	-
Öznel İyi Oluş Hali	2	7,41	-	Pozitif Duygu Durumu	1	3,70	-
Psikolojik Sermaye	2	7,41	-	Sosyal Destek Algısı	1	3,70	-
Sosyal Kaytarma Davranışı	2	7,41	+	Vicdanlılık	1	3,70	-
Agresyon Davranışı	1	3,70	+	Yaşam Doyumu	1	3,70	-

İşyeri nezaketsizliğinin bağımsız değişken olarak ele alındığı yirmi yedi (27) araştırmada, ilişkilendirildiği bağımlı değişkenlerin dağılımı

incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4’de gösterilmiştir. Tabloya göre; işyeri nezaketsizliği, yüzde 33,33 oranında iş doyumu, yüzde 22,22 oranında işten ayrılma niyeti, yüzde 11,11 oranlarında iş gören performansı, stres düzeyi ve tükenmişlik ile en yüksek oranlarda ilişkilendirilmiştir. Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki korelasyonun yönü, pozitif (+) ve negatif (-) olarak gösterilmiştir. İnceleme sırasında; işyeri nezaketsizliğinin bazı araştırmalarda birden fazla bağımlı değişken ile korelasyonunun değerlendirildiği ve bu nedenle de kodlanan konu sayısının araştırma sayısından fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 5. İşyeri Nezaketsizliğinin Bağımlı Değişken Olarak Ele Alındığı Araştırmalarda İlişkilendirildiği Bağımsız Değişkenlerin Dağılımı (n=7)

Bağımsız Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)	İlişkinin Yönü	Bağımsız Değişkenler	Sayı (n)	Yüzde (%)	İlişkinin Yönü
Makyavelist Kişilik	2	28,57	+	Olumsuz Örgüt İklimi	1	14,29	+
Destekleyici ve İlimli Örgüt İklimi	1	14,29	-	Örgüt Kültürü	1	14,29	-
İşyerinde Dışlanma	1	14,29	+	Örgütsel Sapma	1	14,29	+
Kaçıncı Odaklılık	1	14,29	+	Yapısal Güçlendirme	1	14,29	-
Kötü Muamele Algısı	1	14,29	+	Yönelimci Odaklılık	1	14,29	-

İşyeri nezaketsizliğinin bağımlı değişken olarak ele alındığı yedi (7) araştırmada, ilişkilendirildiği bağımsız değişkenlerin dağılımı incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur. Tabloya göre; işyeri nezaketsizliği, en yüksek düzey olan yüzde 28,57 oranında makyavelist kişilik ile ilişkilendirilmiştir. Bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki korelasyonun yönü, pozitif (+) ve negatif (-) olarak gösterilmiştir. İnceleme sırasında; bağımlı değişken konumundaki işyeri nezaketsizliğinin bazı araştırmalarda birden fazla bağımsız değişken ile korelasyonunun değerlendirildiği ve bu nedenle de kodlanan konu sayısının araştırma sayısından fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, görgül araştırmalardan bir (1) tanesinin ölçek geliştirmeye yönelik olduğu saptanmıştır.

Tartışma

Araştırmada, Haziran 2020 tarihine kadar ülkemizde 'işyeri nezaketsizliği' kavramıyla ilgili bilimsel dergilerde yayınlanmış olan makaleler, hazırlanmış olan yüksek lisans-doktora tezleri, kongrelerde sunulmuş bildiriler ve kitap bölümleri incelenmiştir. Bu araştırmanın amacı; işyeri nezaketsizliğine yönelik olarak yapılan araştırmaların, yılı, türü, niteliği, kullanılan ölçek, veri toplama tekniği, kullanılan dil, örneklem grubu, yapılan analiz teknikleri, ilişkilendirilen bağımlı-bağımsız değişkenler ve değişkenler arasındaki korelasyonun yönünü inceleyerek literatüre katkı sağlamaktır. Ulaşılan sonuçlar sırayla verilmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle işyeri nezaketsizliği ile ilgili ulaşılan 37 araştırmanın yılı, türü, niteliği, dili, araştırmada kullanılan ölçek ve veri toplama tekniğine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Buna göre; araştırmaların yüzde 8,11'i 2010-2013, yüzde 59,46'sı ise 2018-2020 yılları arasında yapılmıştır. Bu sonuç, işyeri nezaketsizliği konusuna olan ilginin ülkemizde zamanla arttığını ortaya koymakta ve Schilpzand ve arkadaşlarının (2016) bildirimleriyle paralellik göstermektedir. İşyeri nezaketsizliği konusuna duyulan ilginin nedeni, günümüz örgütlerinde nezaketsizliğin artması (Cortina ve arkadaşları, 2001; Gallus ve arkadaşları, 2014) ve bu doğrultuda 'nezaket' kavramına duyulan ihtiyacın bir yansıması olarak düşünülebilir.

İncelenen araştırmaların yüzde 35,14'ü tezlerden, yüzde 43,24'ü makalelerden, yüzde 18,92'si bildirilerden ve yüzde 2,70'si kitap bölümünden oluşmaktadır. Ulaşılan tezlerin sekiz tanesi yüksek lisans beş tanesi de doktora tezidir. İşyeri nezaketsizliğine yönelik çalışmaların her türlü bilimsel platformda yer alması, ulusal ölçekte de konuya önem verildiğinin bir göstergesi olarak görülebilir.

Değerlendirilen araştırmaların yüzde 94,59'u görgül niteliktedir ve bu görgül araştırmalarda nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaların yüzde 5,41'i kavramsal nitelik taşımaktadır. Ayrıca görgül araştırmaların tamamında veriler anket ile toplanmıştır. Bu sonuçlar, ülkemizde yönetim alanında yapılan bazı araştırmalarla (Arslaner ve Demirci, 2017; Çelik, 2016; Işıkyay, 2019; Kutanis vd., 2015; Pekdemir vd.,

2016; Sezgin ve Sönmez, 2018; Yalçınkaya ve Türker, 2016) benzerlik göstermektedir.

Kullanılan dil açısından bakıldığında, çalışmaların Türkçe ve İngilizce dillerinde yazıldığı belirlenmiştir. Araştırmaların büyük çoğunluğunun (yüzde 83,78) Türkçe olarak yazıldığı ve bu sonucun, Pekdemir ve arkadaşlarının (2016) bildirimleriyle farklılık, Çelik (2016)'in bildirimleriyle paralellik gösterdiği saptanmıştır.

Kullanılan ölçek açısından ele alındığında, çalışmaların yarıdan fazlasında (yüzde 54,04) Cortina ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen ve sonrasında Türkçe'ye uyarlanan işyeri nezaketsizliği ölçeğinin olduğu saptanmıştır. Ölçekler dikkatle incelendiğinde Cortina (2001, 2009, 2013)'nın araştırmacı olduğu ölçeklerin daha fazla kullanıldığı ve bu kavramı ortaya koyan ilk araştırmacılar olduğu tespit edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise, araştırmacıların yüzde 10,81'inin var olan ölçeklerden ve literatürden yararlanarak yeni bir ölçek oluşturma çabasıdır. Bu çaba, daha çok Amerika merkezli olarak geliştirilen işyeri nezaketsizliği kavramının ulusal kültüre göre uyumlaştırılabilmesi açısından önemlidir. Ulaşılan sonuçlardan anlaşılacağı üzere, araştırmalarda daha çok yurt dışında geliştirilmiş olan ölçekler kullanılmış ve bu durum bazı araştırmacıların (Işııkay, 2019; Kutanis vd., 2015; Pekdemir vd., 2016) bildirimleriyle benzerlik göstermiştir.

Çalışmalarda en fazla tercih edilen örneklem kitlesinin; sağlık sektörü çalışanları (yüzde 22,86) ve banka çalışanları (yüzde 20,0) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, bazı araştırmacıların (Çelik, 2016; Işııkay, 2019; Pekdemir vd., 2016) bildirimleriyle kısmen benzerlik göstermiştir. Örneklem sayılarına bakıldığında ise; en az 101 katılımcının, en fazlada 869 katılımcının araştırma kapsamına alındığı saptanmıştır. Hem evrenin temsil edilmesi açısından hem de işyeri nezaketsizliği kavramının değerlendirilmesi açısından bu sayıların yeterli düzeyde olduğu düşünülmüştür.

Elde edilen bu sonuçlardan sonra, ulaşılan verilerin hangi analiz tekniğine göre incelendiği belirlenmiştir. Sonuçlara göre; araştırmaların tamamına yakınında (yüzde 97,14) güvenilirlik analizi uygulanmış ve işyeri nezaketsizliği ölçeğinin iç tutarlılık katsayısının Cronbach Alfa ile ölçüldüğü belirlenmiştir. Bu sonuç, bazı araştırmacıların (Işııkay, 2019; Kutanis vd., 2015) bildirimleriyle benzerlik göstermektedir. İlâveten, bazı

çalışmalarda sadece genel işyeri nezaketsizliğinin güvenilirliğine bakıldığı, bazılarında ise yönetici-amir, meslektaş, çalışma arkadaşı, müşteri-hasta gibi alt boyutlar oluşturularak işyeri nezaketsizliğinin değerlendirildiği dolayısıyla bu alt boyutlarında güvenilirliğinin ölçüldüğü saptanmıştır. Ölçülen işyeri nezaketsizliği Cronbach Alfa katsayılarının 0,74 ile 0,99 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu değerler, Kalaycı (2014)'nın sosyal bilimler alanı için bildirdiği 0,60 sınırının üzerindedir ve böylece araştırmaların tamamının güvenilir olduğu kanısına varılmıştır.

Araştırmalarda işyeri nezaketsizliği ölçeğinin geçerliliğini test etmek için, yüzde 28,57 oranında sadece açıklayıcı faktör analizinin uygulandığı ve yüzde 40,0 oranında ise hem açıklayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizinin uygulandığı ortaya konulmuştur. Her iki faktör analizinin yapıma oranının yıllar içerisinde artış göstermesi, ölçeğin geliştirilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu sonuç, sadece açıklayıcı faktör analizinin çoğunlukla yapıldığına dikkat çeken bazı araştırmacıların (Işıkay, 2019; Pekdemir vd., 2016) sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, en yüksek oranda yararlanan ilk beş veri analiz tekniğinin; güvenilirlik analizi (yüzde 97,14), tanımlayıcı istatistikler (yüzde 88,57), korelasyon analizi (yüzde 88,57), regresyon analizi (yüzde 45,71) ve açıklayıcı-doğrulayıcı faktör analizi (yüzde 40,0) olduğu tespit edilmiştir. Varılan bu sonuç, bazı araştırmacıların bildirimleriyle (Işıkay, 2019; Pekdemir vd., 2016) benzerlik göstermiştir.

Bu araştırmada, bağımsız değişken olarak ele alınan işyeri nezaketsizliğinin, hangi bağımlı değişkenlerle korelasyon kurduğu belirlenerek etkilediği ya da etkileme potansiyeli olduğu kavramlar saptanmaya çalışılmıştır. İşyeri nezaketsizliğinin ilişkilendirildiği bu bağımlı değişkenlerin; iş doyumu, işten ayrılma niyeti, işgören performansı, stres düzeyi, tükenmişlik, bilgi paylaşma tutumu, işyeri zorbalığı, mobbing, örgütsel bağlılık, örgütsel sinizm, öznel iyi oluş hali, psikolojik sermaye, sosyal kaytarma davranışı, agresyon davranışı, aidiyet, kontrol ve özsaygı ihtiyacını tehdit, etik iklim algısı, intikam alma isteği, işe adanma, olumsuz genel sağlık, örgütsel adalet, örgütsel dışlanma, örgütsel sessizlik, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışı, pozitif duygu durumu, sosyal destek algısı, vicdanlılık ve

yaşam doyumunu olduğu tespit edilmiştir. Bu bağımlı değişkenler arasında en yüksek oranda işyeri nezaketsizliğiyle ilişkilendirilen kavramların, iş doyumunu, işten ayrılma niyeti, işgören performansı, stres düzeyi ve tükenmişlik olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan bağımlı değişken olarak ele alınan işyeri nezaketsizliğinin, hangi bağımsız değişkenlerle korelasyon kurduğu belirlenerek nezaketsizliği etkileyebilecek değişkenler saptanmaya çalışılmıştır. İşyeri nezaketsizliğinin ilişkilendirildiği bu bağımsız değişkenlerin; makyavelist kişilik, destekleyici ve ılımlı örgüt iklimi, işyerinde dışlanma, kaçınmacı odaklılık, kötü muamele algısı, olumsuz örgüt iklimi, örgüt kültürü, örgütsel sapma, yapısal güçlendirme ve yönelimci odaklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu bağımsız değişkenler arasında en yüksek oranda işyeri nezaketsizliğiyle ilişkilendirilen kavramın makyavelist kişilik olduğu bulgulanmıştır.

İşyeri nezaketsizliği ile ilişkilendirilen kavramlar belirlendikten sonra, değişkenler arasındaki korelasyonun hangi yönde olduğu ve uluslararası literatürdeki diğer araştırmalarla olan benzerlik durumu üzerinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Buna göre işyeri nezaketsizliği ile; iş doyumunu (Welbourne vd., 2015, s.211), işgören performansı (Logan, 2016, s.50), bilgi paylaşma tutumu (Porath ve Pearson, 2010, s.69), örgütsel bağlılık (Spence Laschinger vd., 2009, s.306), destekleyici ve ılımlı örgüt iklimi, etik iklim algısı (Felblinger, 2008, s.234), örgütsel adalet (Lim ve Lee, 2011, s.101; Pearson vd., 2000, s.130), örgütsel güven (Logan, 2016, s.50), pozitif duygu durumu (Pearson vd., 2000, s.130), sosyal destek algısı (Miner vd., 2012, s.346), yaşam doyumunu (Miner ve arkadaşları, 2012, s.346), örgüt kültürü (Pearson ve Porath, 2005, s.8), örgütsel vatandaşlık davranışı (Porath ve Erez, 2009, s.29), işe adanma (Guo, Qiu ve Gan, 2020, s.7), psikolojik sermaye (Shabir vd., 2014, s.10), vicdanlılık, öznel iyi oluş hali, yapısal güçlendirme ve yönelimci odaklılık arasında olumsuz yönde anlamlı bir korelasyon olduğu ve bu bulgunun belirtilen uluslararası çalışmalarla benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Diğer taraftan işyeri nezaketsizliği ile; işten ayrılma niyeti (Huang ve Lin, 2019, s.49), stres düzeyi (Dion, 2006, s.89; Lim vd., 2008, s.100), tükenmişlik (Oyeleye vd., 2013, s.540), işyeri zorbalığı, mobbing, agresyon davranışı (Andersson ve Pearson, 1999, s.462; Dion, 2006, s.32), intikam alma isteği (Porath ve Pearson, 2010, s.69), olumsuz genel sağlık (Hershcovis, 2011, s.508), kötü muamele algısı

(Pearson vd., 2000, s.130), olumsuz örgüt iklimi (Taylor, 2010, s.51), örgütsel sapma (Andersson ve Pearson,1999, s.456), örgütsel dışlanma (Mahfooz vd.,2017, s.408), örgütsel sinizm (Manzoor, Manzoor ve Khan, 2020, s.95), örgütsel sessizlik, makyavelist kişilik, kaçınmacı odaklılık, aidiyet, kontrol ve özsaygı ihtiyacını tehdit, sosyal kaytarma davranışı arasında olumlu yönde anlamlı bir korelasyon olduğu ve bu korelasyonun vurgulanan çalışmalarla benzerlik gösterdiği ortaya konulmuştur.

İncelenen araştırmalarda işyeri nezaketsizliği ile ilişkilendirilen diğer bir değişkenin sosyo-demografik değişkenler olduğu dikkat çekmektedir. Bu değişkenler arasında; yaş, cinsiyet, eğitim, gelir, çalışma yılı, mevcut kurumda çalışma yılı ve çalışma pozisyonu olduğu görülmüştür. Yaş faktörü dikkate alınarak yapılan bazı araştırmalarda (Akçakavaklı, 2019; Bolat, 2018), yaşı diğer gruplara göre daha fazla olan çalışanların nezaketsizlik yaşama düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Ulaşılan bu sonucun, bazı araştırmalarla (Pearson vd., 2000, s.127; Pearson ve Porath, 2005, s.10) paralellik gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada (Ceyhan, Batga ve Çavuşoğlu, 2019), erkeklerin işyeri nezaketsizliği algısının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer bir araştırmada ise (Akçakavaklı, 2019), kadınların nezaketsizlik ortalaması erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bir başka araştırmada ise (Demirkasımoğlu ve Arastaman, 2017), kadınların erkeklere göre daha fazla nezaketsizliğin hedefinde olduğu ancak, her iki grubunda işyeri nezaketsizliğiyle karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Varılan bu sonuçların Cortina ve arkadaşlarının (2001, s.64) bildirimleriyle benzerlik gösterdiği saptanmıştır. İlaveten Demirkasımoğlu ve Arastaman (2017), nezaketsiz davranışları en çok erkeklerin sergilediğini belirlemiş ve bu durum bazı araştırmacıların (Pearson vd., 2000; Reio ve Ghosh, 2009) bildirimleriyle paralellik göstermiştir. Eğitim açısından bakıldığında, yüksek lisans mezunlarının nezaketsizlik algı ortalamasının lise mezunlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır (Akçakavaklı, 2019; Ceyhan, Batga ve Çavuşoğlu, 2019). Bu durumun, eğitim seviyesi yükseldikçe nezaket kuralları ve nezaketsiz davranışlar üzerine bireyde var olan bilinç düzeyinin gelişmesinden ileri gelebileceği düşünüldü. Gelir durumu yüksek olan grubun diğer düşük gruplara göre nezaketsizliğe maruz kalma düzeyinin daha düşük olduğu belirlenmiştir

(İlgin, 2019). Cortina ve arkadaşları (2001, s.75), daha güçlü pozisyonlarda olan prestij sahibi bireylerin daha yüksek düzeyde nezaketsiz davrandığını tespit etmiştir. Diğer taraftan, çalışma yılı diğer gruplara göre daha fazla olan çalışanların nezaketsizlik puan ortalamasının daha düşük olduğu ortaya konulmuştur (Akçakavaklı, 2019; Ceyhan, Batga ve Çavuşoğlu, 2019). Mevcut kurumunda çalışma yılı diğer gruplara göre daha fazla olan çalışanların da nezaketsiz durumlarla karşılaşma düzeyinin daha düşük olduğu belirlenmiştir (Akçakavaklı, 2019). Ulaşılan bu sonuçlar, bazı araştırmacıların (Pearson vd., 2000; Pearson ve Porath, 2005) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, çalışma pozisyonu daha yüksek düzeyde olan çalışanların, daha düşük olan çalışanlara göre daha az nezaketsizliğe maruz kaldıkları saptanmıştır (Bolat, 2018). Bu sonuç, Pearson ve arkadaşlarının (2000) bildirimleriyle benzerlik göstermektedir.

Üzerinde durulan bir diğer durum ise, işyeri nezaketsizliğinin ne sıklıkla gerçekleştiğidir. Küçük ve Çakıcı (2018a), katılımcıların yüzde 67'inin çalışma hayatı boyunca en az bir kere nezaketsizliğe maruz kaldığını tespit etmiştir. Bu değer, bazı araştırmacıların (Cortina vd. 2001; Gallus vd., 2014) bildirimlerinden düşük bulunmuştur. Aynı çalışmada çalışanların son altı ay içerisinde en fazla yöneticilerinden (yüzde 41) ve iş arkadaşlarından (yüzde 40) kaynaklı nezaketsizliğe maruz kaldığı saptanmıştır.

Değerlendirme kapsamındaki yirmi sekiz (28) çalışmada nezaketsizlik ortalaması verilmiş, bir (1) tanesinde 6'lı likert (puanlama: 1-6) diğerlerinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan 5'li likert ölçeklerinin 2'sinde puanlama 0-4 aralığında 25'inde ise 1-5 aralığında yapılmıştır. Bu araştırmaların 25'inde işyeri nezaketsizliği ortalaması 3'ün altında diğerlerinde ise üzerindedir. Buradan yola çıkarak örgütlerde işyeri nezaketsizliğinin genel olarak düşük düzeyde seyrettiği, çalışanların birbirlerine nazik davranmaya çalıştıkları ancak zaman zaman nezaketsiz davranışlara maruz kaldığı sonucuna varılmıştır. Bireysel (statü, stres vb.) ve örgütsel (iş yükü, yöneticiler vb.) birçok faktörün işyeri nezaketsizliğine neden olduğu dikkate alındığında, örgütlerde nezaketsizliği tamamen ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı açıktır. Burada önemli olan nezaketsiz davranışların tepe noktasını (Andersson ve Pearson, 1999, s.462) aşarak hedefe zarar veren

saldırganlık davranışlarına dönüşmesini engellemektir. Bilindiği üzere (Pearson vd., 2000) işyeri nezaketsizliği çalışanın arkadaşları, eşi ve tanık olanlar aracılığıyla diğer kurumlara da yayılabilmekte ve zamanla ülke genelinde nezaketsizlik kültürünün yerleşmesine neden olabilmektedir.

İncelenen araştırmalarda, çalışanların hangi bireylerden ne düzeyde nezaketsizlik gördükleri de saptanmıştır. Çalışanların; yöneticilerden, meslektaş/çalışma arkadaşlarından, hizmet sundukları bireylerden kaynaklı nezaketsiz davranışlarla karşılaştıkları belirlenmiş ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bazı araştırmalara göre; yöneticiden görülen nezaketsizliğin, meslektaş/çalışma arkadaşı nezaketsizliğinden daha düşük olduğu (Baran, 2019; Işııkay, 2018; Keçeci, 2017; Kızıloğlu, 2019), bazılarında ise daha yüksek olduğu (Bayrakci, 2019; Erdaş, 2016; Küçük ve Çakıcı, 2018a; Küçük ve Çakıcı, 2018b) tespit edilmiştir. Bu sonuç; çalışanların en az yöneticilerden en fazla meslektaşlarından nezaketsizlik gördüklerini belirten bazı araştırmalarla (Spence Laschinger, 2014, s.287; Spence Laschinger vd., 2009, s.306) kısmen uyumluluk göstermektedir. Ayrıca, maruz kalınan nezaketsizlik durumunun düşük düzeyli olduğu ve Spence Laschinger ve arkadaşlarının (2009, s.306) bildirimleriyle paralellik gösterdiği saptanmıştır.

Dikkat çeken bir diğer konu, bireysel olarak nezaketsizliğe karşı nasıl davranışlar gösterildiği konusudur. Demirkasımoğlu ve Arastaman (2017), nezaketsizliğe karşı en sıklıkla verilen tepkilerin; 'yöneticiye anlatmak, nezaketini korumak, mecbur kalmadıkça iletişim kurmamak, suçu kendinde aramak ve nezaketsiz bireyi bir daha tekrarlamaması konusunda tehdit etmek' olduğunu bildirmiştir. İlaveten daha az sıklıkla verilen tepkilerin ise; 'yazılı olarak şikayette bulunmak, aynı şekilde nezaketsizlikle yanıt vermek, nezaketsiz kişinin kötü şeyler yaşamasını dilemek ve işinde gösterdiği çabayı azaltmak' olduğu saptanmıştır. Bu konu hakkında uluslararası düzeyde araştırmalar (Beattie ve Griffin, 2014, s.633; Pearson vd., 2000, s.130) yapıldığı da görülmüştür. Pearson ve arkadaşları (2000, s.130), nezaketsizliğin hedefinde olan bireylerin koridorlarda faille karşılaşmamak için eski yollarını değiştirdiğini, ortak faaliyetlere katılmadığını ve işte ortaya koydukları çabayı azalttığını belirlemiştir. Beattie ve Griffin (2014, s.633), nezaketsizlikle karşılaşan bireylerin verdikleri tepkilerin; kışkırtıcıyı görmezden gelmek ya da ondan kaçınmak, kışkırtıcıya olumsuz cevap vermek, en az bir kez

affetmek, başka birilerinden destek istemek ve kışkırtıcı dışındaki birine olumsuz tepki vermek olduğunu bildirmiştir. Demirkasımoğlu ve Arastaman (2017)'in bildirimlerinin, belirtilen yurt dışındaki araştırma bulgularıyla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Ele alınan bir diğer husus, işyeri nezaketsizliğinin önlenmesidir. Demirkasımoğlu ve Arastaman (2017), 'çalışanlara yönelik olarak nezaket kuralları, öfke ve stres yönetimi gibi bireysel gelişim konularında hizmet içi eğitimler düzenlemek, nazik kişileri işe almak, kurumda kişiler arası ilişkilere yönelik düzenleyici kurallar geliştirmek, nezaketsiz davranan bireyleri işten uzaklaştırmak' gibi yaklaşımların nezaketsizliği önlemede etkili olabileceğini bildirmiştir. Vurgulanan bu mücadele yöntemlerinin, bazı araştırmacıların (Pearson vd., 2000, s.134; Pearson ve Porath, 2005, s.13; Porath ve Pearson, 2010, s.67; Porath ve Pearson, 2013, s.118-119) bildirimleriyle benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; işyeri nezaketsizliği hakkında yapılan araştırmaların yıllar içerisinde arttığı, her türlü bilimsel çalışmada bu konuya yer verildiği, nicel araştırmaların ağırlıklı olduğu, en fazla oranda sağlık çalışanlarına yönelik araştırmalar yapıldığı, çoğunlukla yurt dışı kaynaklı ölçeklerin kullanılmasının yanında yazarlarca geliştirilen ölçeklerde olduğu, ölçeklerin geçerlilik çalışmalarına önem verildiği saptanmıştır. Bununla birlikte işyeri nezaketsizliğine maruz kalan çalışanlarda iş doyumunun azaldığı ve işten ayrılma niyetinin arttığı belirlenmiştir. Özellikle makyavelist kişilik özelliğine sahip bireylerin, nezaketsiz bir ortamın oluşmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Varılan bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Nicel araştırmaların yanında karma ve nitel araştırmalara da yer verilebilir.
- Bireylerin nezaketsiz davranışlara maruz kalma ve nezaketsiz davranış sergileme durumları ayrı ayrı ele alınabilir.
- Çalışılan sektöre göre sergilenen nezaketsiz davranışların farklılık gösterme durumu incelenebilir.

- Bireyin nezaketsizlik gördüğü üstünden, meslektaşından ve astından ne ölçüde etkilendiği, ne tür tepkiler verdiği, bu gibi faktörlerin farklılaşma durumu belirlenebilir.
- Liderlik, yönetim şekli, örgütsel destek, işe yabancılaşma, iş-aile çatışması gibi daha az çalışılmış konularla nezaketsizlik arasındaki ilişkiler değerlendirilebilir.
- Bireysel ve örgütsel mücadele yöntemleri ulusal değerler göz önünde bulundurularak geliştirilip, etkinliği değerlendirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Workplace Incivility: A Content Analysis on
National Literature**

*

Çağdaş Işııkay – Soner Taslak
Muğla Sıtkı Koçman University

Workplace incivility is verbal-nonverbal, passive, implied, indirect, low-intensity behaviors that violate the accepted norms of respect in the workplace, cause the development of feelings and thoughts that the individual is disrespected, and can be upsetting and hurtful. It may be important for our country to determine why workplace incivility arises among employees, in which direction it develops, what effects it has, and the solution proposals developed by organizations.

The aim of the study is to examine the studies on workplace incivility in terms of features such as year, type, quality, scale used, data collection technique, language used, sample group, analysis techniques, related dependent-independent variables, the direction of the correlation between variables, and in this way to contribute to the literature.

In the research, thirty-seven studies consisting of articles published in scientific journals, master's-doctorate theses, papers presented in congresses and book chapters on the concept of 'workplace incivility' until June 2020 in our country were examined. The data obtained according to the determined criteria were recorded in the prepared evaluation form. These recorded data were reviewed again, their frequency distributions were calculated, and it was tried to reach conclusions regarding the concept. In this study, content analysis, which is one of the qualitative research methods, was used.

As a result; 59.46 percent of the studies were conducted between 2018 and 2020. 43.24 percent of the reviewed studies consist of articles. Of these studies, 94.59 percent were empirical and 83.78 percent were written in Turkish. When evaluated in terms of scale, it was determined that the workplace incivility scale developed by Cortina et al (2001) was used in 54.04 percent of the studies. In 94.59 percent of the studies, it was determined that the data were collected through questionnaires. It has

been determined that the most preferred sample group in the studies are health sector employees (22.86%) and bank employees (20.0%).

In this study, it was determined that the analysis techniques used at the highest rates were reliability analysis, descriptive statistics, correlation analysis, regression analysis and explanatory-confirmatory factor analysis. Reliability analysis was applied in almost all of the studies (97.14 percent), and it was determined that the internal consistency coefficient of the workplace incivility scale was measured with Cronbach Alpha. In addition, in order to test the validity of the workplace incivility scale, it was revealed that only explanatory factor analysis was performed at a rate of 28.57 percent and both explanatory and confirmatory factor analysis was performed at a rate of 40.0 percent.

In the research, with workplace incivility; job satisfaction, employee performance, knowledge sharing attitude, organizational commitment, supportive and moderate organizational climate, ethical climate perception, organizational justice, organizational trust, positive mood, perception of social support, life satisfaction, organizational culture, organizational citizenship behavior, work dedication, psychological capital, conscientiousness, subjective well-being and structural empowerment between it was determined that there is a significant negative correlation. On the other hand, with workplace incivility; intention to leave, stress level, burnout, workplace bullying, mobbing, aggressive behavior, desire to take revenge, negative general health, maltreatment perception, negative organizational climate, organizational deviation, organizational exclusion, organizational cynicism, organizational silence, machiavellian personality, avoidant orientation, social loafing behavior, the need for belonging, control and self-esteem threat between it was found that there was a positive significant correlation.

Another consideration is how often workplace incivility occurs. Küçük and Çakıcı (2018a) found that 67 percent of the participants were exposed to incivility at least once during their working life. In the same study, it was determined that employees were exposed to incivility mostly from their managers (41 percent) and colleagues (40 percent) in the last six months.

In the study, it was concluded that workplace incivility is generally low in organizations, employees try to be kind to each other, but from time to time, they are exposed to incivility. Considering that many factors such as individual (status, stress, etc.) and organizational (workload, managers, etc.) cause workplace incivility, it is clear that it is not possible to completely eliminate incivility in organizations. The important thing here is to prevent the incivility behaviors from turning into aggressive behaviors that harm the target by exceeding the peak (Andersson & Pearson, 1999, p.462). As is known (Pearson et al., 2000), workplace incivility can spread to other institutions through the employee's friends, spouse and witnesses, and over time, it can cause a culture of incivility to settle throughout the country.

Another issue that draws attention is how individuals behave towards incivility. Demirkasımoğlu and Arastaman (2017) state that the most frequent reactions to incivility are; He stated that 'to tell the manager, to maintain his courtesy, not to communicate unless necessary, to blame himself, and to threaten the rude individual not to repeat it again'. In addition, less frequent responses are; It was determined that 'to make a complaint in writing, to respond in the same way with impoliteness, to wish bad things to the rude person and to reduce the effort he made in his job'.

In line with these results, the following recommendations were made:

- In addition to quantitative research, mixed and qualitative research can also be included.
- Exposure to incivility and display of incivility can be handled separately.
- The difference between the incivility behaviors exhibited according to the sector can be examined.
- The extent to which the individual is affected by his superior, colleague and subordinate, what kind of reactions he gives, and the differentiation status of such factors can be determined.
- Relationships between less studied subjects such as leadership, management style, organizational support, work alienation, work-family conflict and incivility can be evaluated.

- Individual and organizational struggle methods can be developed by taking into account national values and their effectiveness can be evaluated.

Kaynakça / References

- Akcakavaklı, H. (2019). *İşyeri nezaketsizliği ile stres arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Altuntaş, G., Özalp, B. ve Deniz, N. (2015). Örgüt kültürünün sosyal kaytarma davranışına etkisinde işyeri nezaketsizliğinin rolü, 23. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 505-512, 14-16 Mayıs, MUĞLA.
- Andersson, L.M. ve Pearson, C. M. (1999). Tit for tat? The spiraling effect of incivility in the workplace. *Academy of Management Review*, 24(3), 452-471.
- Arslaner, E. ve Demirci, B. (2017). Presenteeism: Literatüre bakış ve içerik analizi. *7th International Conference of Strategic Research on Social Science and Education*, 267-274.
- Baran, H. (2019). *İşyeri nezaketsizliğinin işe adanmaya etkisinde psikolojik sermayenin rolü*. Doktora Tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Batga, B. ve Ceyhan, S. (2019). İşyeri nezaketsizliğinin çalışanlar üzerindeki etkisi: Banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Çukurova Araştırmaları*, 5(2), 250-262.
- Bayrakci, C. (2019). *İşyeri nezaketsizliği ile iş stresi arasındaki ilişki: Akademisyenler üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Beattie, L. ve Griffin, B. (2014). Accounting for within-person differences in how people respond to daily incivility at work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87(3), 625-644.
- Bolat, Ezgi (2018). *Hemşirelikte Nezaketsizlik Ölçeği'nin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Ceyhan, S., Batga, B. ve Çavuşoğlu, S. (2019). Hizmet sektöründe çalışanların işyeri nezaketsizliğine yönelik algılarının demografik özelliklere göre analizi: Bingöl ilinde bir alan çalışması. *International Black Sea Coastline Countries Symposium*, 269-282, May 2-5, Batumi / Georgia.

- Cingöz, A. ve Kaplan, A. (2015). The effect of workplace incivility on job satisfaction and organizational trust: A study of industrial enterprises in Turkey. 12-15, *The 2015 WEI International Academic Conference Proceedings Vienna, Austria*
- Cortina, L. M., Magley, V. J., Williams, J. H. ve Langhout, R. D. (2001). Incivility in the workplace: Incidence and impact. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(1), 64-80.
- Çelik, N. (2016). Yenilikçilik konusunda yapılan doktora tezlerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(1), 29-42.
- Delen, M. G. (2010). Çalışma hayatında işyeri kabalığı olgusu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 53,43-58.
- Demirkasimoğlu, N. ve Arastaman, G. (2017). Öğretmenlerin okulda nezaketsizlik olgusuna ilişkin görüşleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 167-188.
- Demirsel, M. T. ve Erat, L. (2019). Algılanan işyeri nezaketsizliğinin çalışan memnuniyeti üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, 209-221.
- Deniz, M. ve Çoban, R. (2018). Çalışanların işyeri nezaketsizliği ve örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik imalat sektörü üzerinde bir araştırma. 6. *Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, 343-354, 2-3 Kasım Isparta.
- Dion, M. J. (2006). *The impact of workplace incivility and occupational stress on the job satisfaction and turnover intention of acute care nurses*. Doctoral Dissertation. ETD Collection for University of Connecticut, Storrs.
- Erdaş, K. D. (2016). *Workplace incivility in the context of honor culture*. Doctoral Thesis. Sabancı University, İstanbul.
- Erol, Y., Karakoç, G.A. ve Aydın, N.C. (2018). İş yeri zorbalığı ve iş yeri nezaketsizliğinin algılanan stres üzerine etkisi: Sağlık kurumlarında bir araştırma, *2nd International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress*, 968-979, 09-11 November, Cappadocia.
- Felblinger, D. M. (2009). Incivility and bullying in the workplace and nurses' shame responses. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 37(2), 234-242.

- Gallus, J. A., Bunk, J. A., Matthews, R. A., Barnes-Farrell, J. L., ve Magley, V. J. (2014). An eye for an eye? Exploring the relationship between workplace incivility experiences and perpetration. *Journal of Occupational Health Psychology, 19*(2), 143-154.
- Gök, S., Karatuna, I. ve Başol, O. (2019). İşyeri Nezaketsizliği Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları, 22*(44), 106-115.
- Göktepe, E. A. ve Keleş, D. (2019). İşyeri nezaketsizliği ve işten ayrılma eğilimi ilişkisi; akademik personel üzerine bir araştırma. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 5*(8), 262-273.
- Guo, J., Qiu, Y. ve Gan, Y. (2020). Workplace incivility and work engagement: The chain mediating effects of perceived insider status, affective organizational commitment and organizational identification. *Current Psychology, Springer*, 1-12.
- Gültaç, A. S. (2019). *Örgütsel sapma ve nezaketsizlik davranışları ilişkisinde işyerinde dışlanmanın aracı rolü: Sağlık kurumlarında bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güzel, C. (2019). *The mediating effect of organizational commitment and job satisfaction in the relationship between workplace incivility and turnover intention*, Master Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Hershcovis, M. S. (2011). Incivility, social undermining, bullying...oh my! A call to reconcile constructs within workplace aggression research. *Journal of Organizational Behavior, 32*, 499-519.
- Huang, H. T. ve Lin, C.P. (2019). Assessing ethical efficacy, workplace incivility and turnover intention: A moderated-mediation model. *Review of Managerial Science, 13*(1), 33-56.
- Hüner, B. B. (2019). *Customer incivility and turnover intention of bank employees: The moderating role of perceived organizational support and big five personality traits*. Master Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Ismail, I. R. (2011). Effect of workplace incivility on coworker helping: The mediating role of hurt feelings. *Universiti Tun Abdul Razak e-Journal, 7*(2), 11-22.
- Işıkkay, Ç. (2018). *İşyeri nezaketsizliği, tükenmişlik ve iş doyumunu ilişkisinde örgütsel adalet algısının aracılık rolü: Muğla ili kamu hastaneleri birliğinde görev yapan hemşireler üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

- Işııkay, Ç. (2019). Yıkıcı örgütsel sapma: Bir literatür değerlendirmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(50), 6623-6634.
- İlgin, C. (2019). *İşyeri nezaketsizliği ile sinizm arasındaki ilişkide özlnel iyi oluş halinin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın.
- Kanten, P. (2014). İşyeri nezaketsizliğinin sosyal kaytarma davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Kaya, E. Ü. (2015). İşyeri kabalığı, örgütsel bağlılık, örgütsel özdeşleşme ve iş tatmin değişkenleri arasındaki ilişkiler ve birbirleri üzerindeki etkileri: Yüksek öğretimde bir çalışma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 41, 55-78.
- Keçeci, M. (2017). *The role of supervisor and coworker incivility on intention to share knowledge and satisfaction: The moderating effect of conscientiousness and the mediating effect of desire for revenge*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Khadjehturian, R. (2012). Stopping the culture of workplace incivility in nursing. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 16(6), 638–639.
- Kızıloğlu, E. (2019). *İşyeri nezaketsizliğinin bilgi paylaşma tutumu ve iş çıktıları üzerindeki etkisi: Algılanan etik iklimin aracı rolü*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Koçak, D. (2019). İşyeri nezaketsizliğinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Üretim sektöründe bir araştırma. İ. Elagöz, G. Erdoğan, A. Gezer ve A. Yılmaz (Ed.). *Sosyal Bilimler Alanında Araştırma Makaleleri-1 içinde* (ss. 322 -340). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Köse, S., İspirli, D. ve Eryılmaz, İ. (2014). Düzenleyici odaklar ve işyeri nezaketsizliği ilişkisinde örgütsel iklimin düzenleyici etkisi: Keşfedici bir araştırma, 2. *Örgütsel Davranış Kongresi*, 241-249, 7–8 Kasım, Kayseri.
- Kumral, T. (2017). *İşyeri nezaketsizliği ve örgütsel sessizlik ilişkisinde örgütsel dışlanmanın aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kumral, T. ve Çetin, C. (2016). İşyeri nezaketsizliği üzerine bir yazın incelemesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sonbahar, Ek Sayı 1*, 153-171.

- Kutanis, R.Ö., Özsoy, E., Karakiraz, A., Aras, M., Erol, E. ve Uslu, O. (2015). Örgüt kültürü çalışmalarının yöntem ve kapsam bakımından incelenmesi: Lisansüstü tezler üzerinden bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 123-141.
- Kutlu, A. ve Bilgin, N. (2017). İşyeri nezaketsizlik ölçeğinin hemşireler üzerinde Türkçe geçerlik ve güvenilirliği çalışması. *Sağlık ve hemşirelik yönetimi dergisi*, 2(4), 56-62.
- Küçük, Ö. ve Çakıcı, A. (2018a). İşyeri kabalığının öznel iyi oluş haline etkisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(1), 75-87.
- Küçük, Ö. ve Çakıcı, A. (2018b). İşyeri kabalığının çalışan performansına etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 365-385.
- Lim, S., Cortina, L. M. ve Magley, V. J. (2008). Personal and workgroup incivility: Impact on work and health outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 95-107.
- Lim, S. ve Lee, A. (2011). Work and nonwork outcomes of workplace incivility: Does family support help? *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(1), 95-111.
- Logan, T. R. (2016). Influence of teamwork behaviours on workplace incivility as it applies to nurses. *Creighton Journal of Interdisciplinary Leadership*, 2(1), 47-53.
- Mahfooz, Z., Arshad, A., Nisar, Q. A., Ikram, M. ve Azeem, M. (2017). Does workplace incivility and workplace ostracism influence the employees' turnover intentions? Mediating role of burnout and job stress and moderating role of psychological capital. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(8), 398-413.
- Manzoor, M.T., Manzoor, T. ve Khan, M. (2020). Workplace incivility: A cynicism booster leading to turnover intentions, *Decision*, 47(1), 91-99.
- Miner, K. N., Settles, I. H., Pratt-Hyatt, J. S. ve Brady, C. C. (2012). Experiencing incivility in organizations: The buffering effects of emotional and organizational support. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(2), 340-372.
- Oyeleye, O., Hanson, P., O'connor, N. ve Dunn, D. (2013). Relationship of workplace incivility, stress, and burnout on nurses' turnover intentions and psychological empowerment. *The Journal of Nursing Administration*, 43(10), 536-542.

- Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Porath, C. L. (2000). Assessing and attacking workplace incivility. *Organizational Dynamics*, 29(2), 123-137.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Wegner, J. W. (2001). When workers flout convention: A study of workplace incivility, *Human Relations*, 54(11), 1387-1419.
- Pearson, C. M. ve Porath, C. L. (2005). On the nature, consequences and remedies of workplace incivility: No time for ‘nice’? Think again. *Academy of Management Executive*, 19(1),7-18.
- Pekdemir, I. M., Sözüer, A., Yaşloğlu, D. T. ve Ceran, E. B. (2016). Yönetim ve organizasyon yazını üzerine inceleme: Bir anabilim dalı akademisyenlerinin 2005-2014 yılları arasındaki yayınları. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, 81-99.
- Polatcı, S. ve Özçalık, F. (2013). Yapısal ve psikolojik güçlendirmenin işyeri nezaketsizliği ve tükenmişliğe etkisi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 17-34.
- Porath, C. L. ve Erez, A. (2009). Overlooked but not Untouched: How rudeness reduces on lookers’ performance on routine and creative tasks. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 109(1), 29–44.
- Porath, C. L. ve Pearson, C. M. (2010). The cost of bad behavior. *Organizational Dynamics*, 39(1), 64–71.
- Porath, C. ve Pearson, C. (2013). The price of incivility, *Harvard Business Review*, 91(1-2), 115-121.
- Reio, T. ve Ghosh, R. (2009). Antecedents and outcomes of workplace incivility: Implications for human resource development research and practice, *Human Resource Development Quarterly*, 20(3), 237–264.
- Ricciotti, N. A. (2016). *Emotional intelligence and instigation of workplace incivility in a business organization*. Walden Dissertations and Doctoral Studies. Walden University, USA.
- Schilpzand, P., De Pater, I. E. ve Erez, A. (2016). Workplace incivility: A review of the literature and agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 37, 57–88.
- Sezgin, F. ve Sönmez, E. (2018). Systematic investigation of organizational culture and climate studies: A content analysis. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(1), 257-275.

- Shabir, M., Abrar, M., Baig, S. A. ve Javed, M. (2014). The contribution of workplace incivility and psychological capital toward job stress. *International Journal of Human Resource Studies*, 4(2), 1–17.
- Spence-Laschinger, H. K., Leiter, M., Day, A. ve Gilin, D. (2009). Workplace empowerment, incivility and burnout: Impact on staff nurse recruitment and retention outcomes. *Journal of Nursing Management*, 17(3), 302–311.
- Spence-Laschinger, H. K., Wong, C. A., Cummings, G. G. ve Grau, A. L. (2014). Resonant leadership and workplace empowerment: The value of positive organizational cultures in reducing workplace incivility. *Nursing Economics*, 32(1), 5–44.
- Taştan, S. (2014). İşyeri nezaketsizliğini öngören örgütsel ve durumsal önceller ile çalışanların davranışsal sonuçları arasındaki ilişkinin ve sosyo-psikolojik kaynakların rolünün incelenmesi: Sağlık kurumlarında yapılan bir araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(3), 60-75.
- Taylor, S. J. (2010). *Cold looks and hot tempers: Individual-level effects of incivility in the workplace*, Louisiana State University, Baton Rouge, LA.
- Üstün, F. ve Ersolak, Ş. (2020a). Makyavelizm ve iş yeri nezaketsizliği: Banka çalışanları üzerine bir araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (yaz), 329-343.
- Üstün, F. ve Ersolak, Ş. (2020b). Örgüt ikliminin işyeri nezaketsizliği üzerine etkisinde makyavelist kişilik özelliklerinin düzenleyici rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 433-460.
- Welbourne, J. L., Gangadharan, A. ve Sariol, A. M. (2015). Ethnicity and cultural values as predictors of the occurrence and impact of experienced workplace incivility. *Journal of Occupational Health Psychology*, 20(2), 205-217.
- Yalçınkaya, A. ve Türker, Y. (2016). Türk yönetim/örgüt yazınında örgüt kuramı çalışma alanı: 2002-2013 yılları arası bir değerlendirme. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 519-530.
- Yıldırım, A., Unal, A. ve Surucu, A. (2013). Incivil behaviours at school: Scale development. *International Journal of Academic Research Part B*, 5(3), 154-158.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Işııkay, Ç. ve Taslak, S. (2021). İşyeri nezaketsizliğı: Ulusal literatür üzerine bir içerik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 521-552. DOI: 10.26466/opus.839745.

Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajı ve Marka Güveninin Aracılık Rolü¹

DOI: 10.26466/opus.898666

*

Selin Burçak Güner* – Volkan Öngel**

* Dr., Beykent Üniversitesi, İşletme Yönetimi(Mezun), İstanbul/Türkiye

E-Posta: bselink@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5636-7448](https://orcid.org/0000-0002-5636-7448)

** Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, İİBF, İstanbul/Türkiye

E-Posta: volkanongel@beykent.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8881-2465](https://orcid.org/0000-0001-8881-2465)

Öz

Araştırmanın amacı, ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık etkisini analiz etmektir. Araştırma örneklemini elektrikli küçük ev aletleri kullanıcılarıdır. Araştırma verilerinin toplanması aşamasında anket yöntemi tercih edilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen 663 anket verisi SPSS 25 ve SPSS Process 2.16 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; ağızdan ağıza pazarlamanın marka imajı ve marka güveni aracılığında marka sadakatine olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ağızdan ağıza pazarlamanın marka imajını, markaya olan güveni ve marka sadakatini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında markaya duyulan güven ve markanın imajının da marka sadakatini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda ağızdan ağıza pazarlama ölçeği orijinalinden farklı olarak bu çalışmada beş boyutlu olarak elde edilmiştir ve bu boyut literatürde daha önce de kullanıldığı gibi web sitesi içeriği olarak adlandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar müşteri sadakati oluşturmada aracılık rolüne sahip olan değişkenlerin tespit edilmesi açısından önemli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ağızdan Ağıza Pazarlama, Ağızdan Ağıza İletişim, Marka İmajı, Marka Güveni, Marka Sadakati.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Volkan Öngel danışmanlığında Selin Burçak Güner tarafından Ocak 2021 tarihinde tamamlanan "Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Marka Sadakatine Etkisinde Marka İmajı ve Marka Güveninin Aracılık Rolü" başlıklı ve 660697 tez no'lu doktora tezinden türetilmiştir."

The Mediating Role of Brand Image and Brand Trust on The Effect of Word of Mouth Marketing on Brand Loyalty

*

Abstract

The aim of the study is to analyze the mediating role of brand image and brand trust on the effect of word of mouth marketing on brand loyalty. Within the scope of the research, consumers of electrical small home appliances were contacted. In the process of collecting data, the survey method was preferred and convenience sampling method was applied. 663 survey data were analyzed using SPSS 25 and SPSS Process 2.16 programs. According to the research findings; it has been determined that word of mouth marketing has a positive effect on brand loyalty through brand image and brand trust. It was concluded that word-of-mouth marketing positively effects the brand image, brand trust, and brand loyalty. It was also concluded that the brand trust and the brand image also increased brand loyalty. As a result of the study, different than the original, the word of mouth marketing scale was obtained in five dimensions and this dimension was named as website content, as previously used in literature. The results obtained in the study are essential in determining the variables that have a mediation role in creating customer loyalty.

Keywords: *Word of Mouth Marketing, Word of Mouth Communication, Brand Image, Brand Trust, Brand Loyalty.*

Giriş

Sanayi devriminden sonra üretimde yaşanan gelişmeler ve teknolojinin dönüştürücü gücü tüketici alışkanlıklarını farklılaştırmış ve tüketim hızlanmıştır. Yaşanan değişim pazarlama alanında da kendini göstermiş, pazarda sağlam bir yer edinmek isteyen ya da pazar payını kaybetmek istemeyen markalar için ağızdan ağıza pazarlama daha da önemli bir hal almıştır.

Tüketicilerin tavsiyeleriyle ortaya çıkan ağızdan ağıza pazarlama (AAP) ile markalar yeni imaj oluşturma, mevcut imajlarını kuvvetlendirme ve müşterilerinin güvenini kazanma imkânına kolay, hızlı ve ücret ödemediği sahip olabilmektedirler. Markaların pazarda güçlü bir konuma sahip olabilmesi, rekabet üstünlüğü kazanması ve üstünlüğünü kaybetmemesi için tüketicilerde marka sadakati oluşturma stratejik bir gerekliliktir. Küçük ev aletleri sektöründe AAP, tüketicilerin satın alacakları markayı tercihlerinde ve tüketicinin markaya karşı sadakat beslemesinde etkili olmaktadır. Tüketiciler arasında gerçekleştirilen AAP, tüketicinin zihninde olumlu bir marka imajı yaratılması ve markaya karşı güven oluşmasını sağlarken, marka imajının ve marka güveninin etkisiyle marka sadakatini de oluşturabilmektedir. Müşterilerin sürdürülebilir marka sadakatine sahip olması markaya uzun dönem karlılık sağlamaktadır. Bahsedilen fikirler doğrultusunda araştırmanın sorusu “Elektrikli küçük ev aletleri sektöründe marka sadakatini etkileyen faktörler nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın sorusundan yola çıkarak alt sorular şu şekilde oluşturulmuştur; “marka sadakati oluşturmada AAP'nin rolü nedir?”, “AAP'nin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık rolü var mıdır?”. Araştırmanın amacı ise AAP'nin marka sadakatine etkisi ve bu etkide marka imajı ve marka güveninin aracılık rolünün tespit edilmesidir. Araştırmanın yapıldığı dönemde literatürde AAP, marka sadakati, marka imajı ve marka güveni kavramlarının ikili ve üçlü ilişkileri incelenmekle birlikte, tüm modelin incelendiği bir çalışmaya rastlanmaması sebebiyle bu araştırmanın sonucunda ortaya çıkacak bulgular araştırmaya has ve konu üzerinde bütünü analiz etmeye yarayacak öncül, özgün bulgular ve değerlendirmeler olacaktır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde AAP, marka imajı, marka güveni, marka sadakati hakkında kavramsal çerçeve, ikinci bölümünde daha önce yapılan çalışmalara dair literatür incelemesi, üçüncü bölümünde ise araştırmanın metodolojisi ve sonuçları değerlendirilecektir. Çalışmanın kapsamı Türkiye’de elektrikli küçük ev aletleri markaları kullanan tüketici grubuyla sınırlandırılmıştır. Çünkü bu ürünler pek çok evde kullanılması sebebiyle AAP’ye uygun, hareketli bir pazardır.

Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde AAP, marka imajı, marka güveni ve marka sadakati hakkında tanımlamalar, alanyazında bulunan çalışmaların bulguları ve araştırmanın hipotezlerine yer verilmektedir.

Ağızdan Ağıza Pazarlama: AAP, kişilerin hali hazırda kullandıkları ya da satın almayı düşündükleri ürün, hizmet ya da marka hakkında diğer kişilerle kurduğu sözlü iletişimidir. Tüketicilerin satın alma karar süreçlerinde önemli bir rol oynayan; insanlara ürün ya da hizmetleriyle ilgili konuşmak için neden sağlayan ve bu konuşmanın gerçekleşmesini kolaylaştıran (Sernovitz, 2012, s.1), sosyal etkileşime ve güvene dayanan AAP’de, insanlar sosyal ağlarındaki arkadaşlarına, akrabalarına ve onların aktardığı bilgiye güvenmektedirler (Mihardjo vd., 2019, s.693). Günlük hayatta çok yaygın şekilde kullanılan AAP’nin % 76’sı yüz yüze, % 17’si telefonda, % 7’si e-posta, mesaj ve bloglar gibi çevrimiçi konuşmalarda gerçekleşmektedir (Keller, 2007, s.450). Son yıllarda işletmeler müşterilerin geleneksel pazarlama yöntemlerinden etkilenerek değil, bağımsız kaynaklardan duyduklarına göre satın alma eğiliminde olduklarını görerek AAP’nin önemini fark etmişlerdir. Ağızdan ağıza yayılma, müşterilerin güvendiği kişilerden aldığı süzülmüş bilgi sayesinde karar verme hızını ve satışları arttırır, zaman ve para tasarrufu sağlar. Pazarlama ağızdan ağıza yayılmaya; o da satışlara yönlendirmektedir (Silverman, 2006, s.25). Özetle AAP, satın almanın tetikleyicisidir.

Marka İmajı: Marka kavramı ilk defa 19. Yüzyılda hayvanlarını meradaki diğer hayvanlardan ayırmak isteyen sürü sahiplerinin hayvanlarını damgalamasıyla kullanılmaya başlanmıştır (Keller, 2013, s.2; Briciu ve Briciu, 2016, s.137). Marka “mal ve hizmetlerin kimliğini belirleyen, tanınmasını ve rakiplerinkinden ayırt edilmesini sağlayan isim, simge, şekil ya da bunların birleşimi” dir (Kotler vd. 2005, s.571). Marka imajı, tüketicinin bir markayla yaşadığı tecrübeler sonucunda edindiği tüm olumlu ya da olumsuz algılamalardan oluşmaktadır (Tekin ve Öztürk, 2010, s.36). Marka imajı, insanların markayla ilişkilendirdiği herşeyin birleşimidir ve fonksiyonel, ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlara sahiptir (Newman, 1957, s.101). Marka imajı uyarıların tüketicinin zihninde yarattığı, ürünün avantajlarını ve konumlandırmasını ileten, güçlü, ayırt edici ve benzersiz çağrışımlar olarak tanımlanabilir. Çağrışımlar, reklam gibi dolaylı yollar dışında, birebir deneyim, internet, medya araçları, AAP yoluyla ya da kişinin marka adı, logosu, marka kimliğiyle ilgili varsayım veya çıkarımlarıyla oluşabilir (Keller, 2013, s.85).

Marka Güveni: Güven, herhangi bir korku ya da tereddüt hissetmeden kişiye, kuruma, topluluğa ya da herhangi bir şeye duyulan inanç, itimat duygusudur. Marka güveni, tüketicilerin markanın güvenilir olduğuna dair inancı ve kendisi için riskli sayılacak durumlarda markanın iyi niyet göstereceğine dair beklentileridir (Delgado-Ballester, 2004, s.574). Chaudhuri ve Chatterjee (2005, s.12) marka güven seviyesi yüksek olan markaların, daha büyük pazar payına ve daha yüksek reklam verimliliğine sahip olduğunu ifade etmiştir. Pek çok işletme kaliteli ürün ve hizmet sunmanın müşterilerin gözünde marka güveni sağlamak için yeterli olduğuna inansa da, güveni inşa edebilmek ancak her bir müşteriyle samimi ilişki kurularak gerçekleştirilebilir (Blackston, 1992, s.82). Marka güvenini etkileyen faktörler marka itibarı, tahmin edilebilirlik, yetkinlik, işletmeye duyulan güven, hoşlanma (Lau ve Lee, 1999, ss.342-349); markanın büyüklüğü, pazar konumu, faaliyet süresi, marka bilinirliği, ürün kalitesi (Doney ve Cannon, 1997, s.37-38); müşteri memnuniyeti (Geyskends vd., 1999, s.231); markanın kalitesi (Azizi, 2014, s.21) ve marka imajıdır (Kim ve Chao, 2019, s.16).

Marka Sadakati: Marka Sadakati kavramı ilk kez Copeland (1923, s.288) tarafından “tüketicinin marka ısrarı” tanımıyla kullanılmış; tüketicilerin özellikli ürünlerin satın alınması aşamasında, acil durumları olmadığı sürece, belirli bir markayı ısrarla tercih etme durumları olarak açıklanmıştır. Marka sadakati, belli bir süre boyunca, belli ürün veya hizmetlerin tekrar tekrar satın alınması olarak tanımlanır (Yi ve Jeon, 2003, s.231). Marka sadakati aynı zamanda tüketicilerin rakip bir markaya geçme isteksizliğinin de ölçüsü ve marka gelişiminde önemli bir ekonomik faktördür (Doyle, 2011, s.50).

Literatür Araştırması

Araştırmada kullanılan değişkenlerin ikili ya da üçlü ilişkileri literatürde yerli ve yabancı pek çok çalışmada incelenmiştir. Bu bölümde daha önce yapılan çalışmalara dair literatür incelemesine yer verilmektedir.

Chen vd. (2017)'nin fan sayfası tutumu ve AAP'nin marka sadakati üzerinde ki etkisini inceledikleri çalışmalarının sonucuna göre, olumlu AAP marka sadakatini olumlu yönde; olumsuz AAP ise olumsuz şekilde etkilemektedir. Aziz ve Ngah (2019) algılanan değer ve kendini ifade etme değerinin, marka kimliği ve AAP üzerindeki etkisiyle beraber tüm bu değişkenlerin marka sadakatini arttırmadaki rolünü incelemiş, araştırmanın sonucuna göre AAP'nin marka sadakatini belirlemede önemli rol oynadığını tespit etmişlerdir.

Marka imajı ve AAP arasında ki ilişki konusunda literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Mihardjo vd. (2019) dijital müşteri deneyiminin ve AAP'nin, marka imajı ve tedarik zinciri imajı yoluyla sürdürülebilir tedarik zincirinin performansına etkisini incelemiş; araştırmanın sonucunda dijital müşteri deneyimi ve AAP'nin, marka imajının geliştirilmesinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ho vd. (2019), AAP'nin, tüketicilerin satın alma niyetlerini ve marka imajı üzerinde ki etkilerini incelemiş, araştırmanın sonucunda AAP'nin marka imajı aracılığıyla satın alma niyetine olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Sparks ve Browning (2011) çalışmalarının sonucunda tüketicilerin otel rezervasyonu yapmadan önce internetten tüketici yorumlarını araştırdıklarını, satın alma kararlarını buna göre verdiklerini ve AAP'nin

güveni etkilediğini tespit etmişlerdir. Esenyel ve Emeagwali (2019) algılanan kurumsal itibar, AAP ve güven arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarının sonucunda güvenin olumlu AAP'yi etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Sallam (2015) marka imajı, marka sadakati ve AAP arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, marka imajının marka sadakati üzerinde; marka sadakatinin de AAP üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmiştir. Kurtoğlu ve Sönmez (2016)'in marka imajı, marka faydası, marka sadakati ve pozitif AAP ilişkisini inceledikleri çalışmalarının sonucunda marka faydasının ve marka imajının, marka sadakatini ve pozitif AAP'yi etkilediğini tespit etmişlerdir.

Nikookar vd. (2015) AAP'yi etkileyen faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, bu faktörleri marka sadakati, marka güveni, müşteri memnuniyeti, hizmet kalitesi ve algılanan değer olarak belirlemişlerdir. Yıldız (2017) güvenin ve müşteri memnuniyetinin sadakat üzerindeki ve sadakatin AAP üzerindeki etkilerini de incelemiştir. Çalışmasının sonucunda memnuniyet ve güvenin sadakat üzerinde olumlu etkisi olduğunu; ayrıca sadakatin AAP'yi olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Saeednia ve Masoumi (2014) marka sadakati, müşteri tatmini, marka güveni, marka değeri ve marka imajı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarının neticesinde marka imajı ve marka güveninin marka sadakati üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Alhaddad (2015) marka imajı, marka güveni ve marka sadakati ilişkisini incelediği çalışmasının sonucunda marka imajının marka sadakati ve marka güveni üzerinde, marka güveninin ise marka sadakati üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Ulus (2011) marka imajı ve marka güveni arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında marka imajının artması halinde, marka güveninin de arttığını tespit etmiştir. Han vd. (2019) tüketicilerin tekrar satın alma kararlarında marka imajı, marka güveni, marka sevgisi ve kalitenin etkilerini araştırdıkları çalışmalarının sonucunda, marka imajının marka güveni üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Hyun ve Kim (2011) marka değerinin alt bileşenlerinin aralarındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, marka imajının, marka sadakatinin belirleyicisi olduğunu ve sadakatin oluşumunu olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Saleem vd. (2015)'nin çalışmalarının sonuçlarına göre

olumlu marka imajının marka sadakatini üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır.

Morgan ve Hunt (1994) çalışmalarında marka güveninin marka sadakatini direk etkilediğini tespit etmiştir. Chaudhuri ve Holbrook (2001)'un çalışmalarının sonucuna göre, markaya güvenen tüketiciler markaya sadakat beslemekte ve markayla yaşadıkları tecrübeleri AAP yoluyla çevresindekilerle paylaşmaktadırlar. Sung ve Kim (2010) çalışmalarında marka kişiliğinin marka güveni seviyesini arttırırken, güvenin de marka sadakatini seviyesini oluşturduğunu tespit etmiştir. Söz konusu çerçevede araştırmamızın hipotezleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Hipotezler

H1: Ağızdan ağıza pazarlama marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H1a: Yoğunluk marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H1b: Pozitif değerlilik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H1c: Negatif değerlilik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H1d: İçerik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H1e: Web sitesi içeriği marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H2: Ağızdan ağıza pazarlama marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H2a: Yoğunluk marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H2b: Pozitif değerlilik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H2c: Negatif değerlilik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H2d: İçerik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H2e: Web sitesi içeriği marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.

H3: Ağızdan ağıza pazarlama marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H3a: Yoğunluk marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H3b: Pozitif değerlilik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H3c: Negatif değerlilik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H3d: İçerik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H3e: Web sitesi içeriği marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H4: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.

H4a: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır

H4b: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.

H4c: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.

H4d: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.

H4e: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.

H5: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H5a: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır

H5b: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H5c: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H5d: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H5e: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H6: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H6a: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır

H6b: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H6c: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H6d: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H_{6c}: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.

H₇: Marka imajı marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.

H₈: Marka imajı marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

H₉: Marka güveni marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma

Bu bölümde araştırmanın konusu, önemi, evreni, örnekleme, veri toplama yöntemleri, kullanılacak ölççekleri, modeli, oluşturulan hipotezler ve araştırmanın bulgularına yer verilmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ticari kaygı barındırmayan AAP diğer pazarlama faaliyetleriyle kıyaslandığında çok daha ikna edici etkiye sahip olabilmektedir (Hu vd., 2019, s.246). Günlük hayat içinde tüketiciler pek çok markayla edindikleri tecrübeleri AAP yoluyla paylaşmaktadır. Olumlu AAP tüketicinin zihninde güçlü bir marka imajı oluşmasına ve tüketicinin markaya duyduğu güvenin artmasına sebep olmaktadır (Seo ve Park, 2018, s.296). Bunların etkisiyle tüketicilerde marka sadakati oluşabilmekte ve sadık müşteri yeni müşterilerin kazanılması için araç olmaktadır (Kauv ve Blotnick, 2020, s.131). Alanyazında AAP, marka imajı, marka güveni ve marka sadakati değişkenlerinin ikili ya da üçlü ilişkileri incelenmiş olmakla birlikte, dört değişkenin birlikte incelendiği çalışma olmadığı, AAP'nin marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık rollerinin henüz incelenmediği tespit edilmiş ve araştırmanın bulgularının alanyazına katkı sağlaması hedeflenmiştir. Tüm bunların ışığında araştırmanın amacı "Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinin ve bu etkide marka imajı ve marka güveninin aracılık rolünün tespit edilmesi" olarak belirlenmiştir. Tüketicinin zihninde oluşan güçlü bir marka imajı ve markaya duyulan güven, tekrarlanan satın alma davranışlarına ve dolayısıyla

da marka sadakatine sebep olmaktadır. Bu durumda hızlı ve yoğun şekilde iletişim kurulan bir sektörde rekabet eden markaların müşteri sadakatini nasıl sağlayacağı önem kazanmaktadır. Elde edilen sonuçların, müşterilerde marka sadakati oluşturmada ve kullanılacak bazı temel argümanları belirlemekte etkili olacağı düşünülmektedir. Son olarak araştırmadaki modelin kapsamlı olarak test edilebilmesi için SPSS Process 2.16 programı kullanılmakta ve bütüncül ilişkiler test edilmektedir. Alan yazında çoğunlukla tekil ilişkilerin test edilmiş olduğu düşünüldüğünde, modelin söz konusu programla test edilmesi, araştırmada elde edilen bulguların daha kapsayıcı olmasını sağlayabilecektir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de elektrikli küçük ev aletleri markalarını kullanan tüketici grubu oluşturmaktadır. Araştırmanın bu sektörde yapılmasının başlıca sebepleri pazardaki kullanıcıların müşteri profilinin geniş bir kitleyi kapsamaması, Türk aile yapısı, komşuluk ilişkileri ve iletişimin sosyal ağlar üzerinden de gelişmesi ile birlikte pazardaki müşteri iletişiminin yoğun olmasıdır. Araştırmanın örneklem grubunu farklı markalardan elektrikli küçük ev aletleri satın alan ve kullanan tüketiciler oluşturmaktadır. Ana kütleye ulaşmak zaman, maliyet ve kütlenin büyüklüğü sebebiyle uygulanabilirlik açısından güç olduğundan, ana kütleyi temsil eden örneklem grubu olarak 18 yaşın üstündeki tüketicilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket örneklem grubuna online olarak gönderilmiş ve 663 kişi tarafından tamamlanmıştır. Örneklem sayısının belirlenmesinde 384 sınırı ve madde başına 10 katılımcı kısıtları göz önüne alınmıştır. Anket formlarının uygun doldurulma durumunun değerlendirilmesinde Hair vd. (2014)’nin belirtmiş olduğu veri ayıklama süreci takip edilmiştir. Hair vd. (2014)’ne göre anket formlarında büyük eksiklik söz konusu olmadığında ve uç değerlerin popülasyonu yansıttığı durumlarda veri ayıklama sürecine gerek kalmamaktadır. Çok yüksek sayıdaki örneklerde anlamsız ilişkilerin anlamlıya dönme riski bulunmaktadır. Bu yüzden örneklem sayısı çok daha yüksek bir sayıya ulaştırılmamıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Ölçekler

Araştırmada birincil verilerin elde edilmesinde veri toplama metodu olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formunu oluştururken, kullanılan ifadelerin kolay anlaşılır, net ve cevaplayan kişileri sıkımayacak formatta olmasına dikkat edilmiştir. Araştırma modelinde kullanılan değişkenler, alt boyutları ve değişkenlere ilişkin ölçekler şu şekildedir:

AAP ölçeği: Goyette vd. (2010, s.11) tarafından oluşturulan ölçek yoğunluk, pozitif değerlilik, negatif değerlilik ve içerik alt boyutlarından oluşmaktadır. Yirmi maddeden oluşan ölçeğin üç maddesi yoğunluk, altı maddesi pozitif değerlilik, iki maddesi negatif değerlilik ve dokuz maddesi içerik boyutlarıyla ilgilidir.

Marka sadakati ölçeği: Özdemir ve Koçak (2012, ss.143-144) tarafından oluşturulan ölçek davranışsal marka sadakati ve tutumsal marka sadakati alt boyutlarından oluşmaktadır. Toplam dört maddeden oluşan ölçeğin iki maddesi davranışsal sadakat, iki sorusu tutumsal sadakat boyutlarıyla ilgilidir.

Marka imajı ölçeği: Salinas ve Pérez (2009, s.55) tarafından oluşturulan ölçek fonksiyonel marka imajı, etken marka imajı ve marka itibarı alt boyutlarından oluşmaktadır. Sekiz maddeden oluşan ölçeğin üç maddesi fonksiyonel marka imajı, üç maddesi etken marka imajı ve iki maddesi marka itibarı boyutlarıyla ilgilidir.

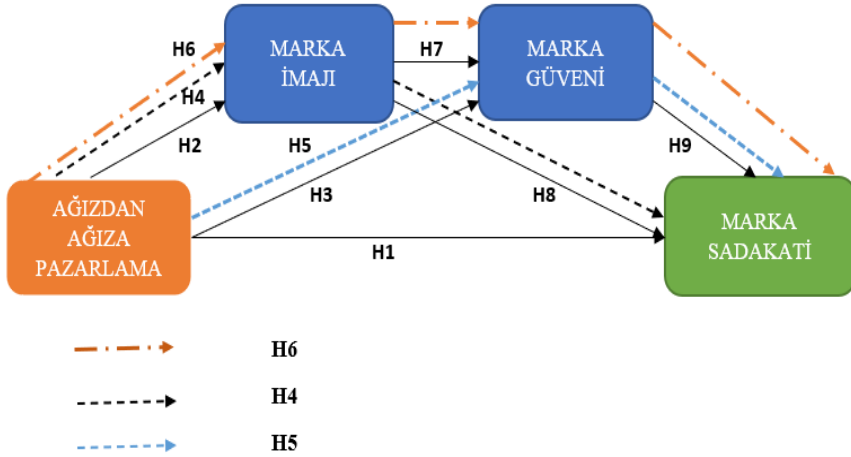
Marka güveni ölçeği: Delgado-Ballaster ve Munuera-Aleman, (2005, s.191) tarafından oluşturulan ölçek güvenilirlik ve niyet alt boyutlarından oluşmaktadır. Sekiz maddeden oluşan ölçeğin dört maddesi güvenilirlik, dört maddesi niyet boyutlarıyla ilgilidir.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tüketicilerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir seviyesi, çalıştığı sektör gibi demografik özellikleri ve marka tercihleri hakkında 6 adet kapalı uçlu soru bulunmaktadır; ikinci bölümünde AAP, marka imajı, marka güveni ve marka sadakati kavramlarını analiz edecek 40 adet ifade bulunmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler, uluslararası literatürde daha önce başka

çalışmalarda da kullanılmış, güvenilirliği ve geçerliliği ispatlanmış ölçeklerdir. Oluşturulan anket formunda 5'li Likert Ölçekler (1= Tamamen katılmıyorum, 5-Tamamen katılıyorum) yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının etik değerlere uygunluğu için Beykent Üniversitesi'nden 25.12.2018 tarihinde Etik Kurul izni alınmıştır.

Araştırmanın Kavramsal Modeli ve Hipotezler

Araştırma kapsamında, AAP, marka sadakati, marka imajı ve marka güveni arasında bulunan ilişkiler incelenmektedir. Araştırmanın amacına istinaden araştırma modeli AAP, marka sadakati, marka imajı ve marka güveni konularıyla ilgili yapılan literatür taraması neticesinde Şekil 1'de gösterildiği şekilde belirlenmiştir:

Şekil 1. Araştırmanın kavramsal modeli

Şekil 1'de gösterilen ağızdan ağıza pazarlama değişkeni araştırma modelinin *bağımsız* değişkenidir. Marka güveni ve marka imajı değişkenleri araştırma modelinin *aracı* (*mediator*) değişkenleridir. Marka sadakati de-

ğişkeni ise araştırma modelinin *bağımlı* değişkenidir. Şekilde belirtilen hipotezler ana hipotezleri temsil etmektedir. Kesikli çizgiler ile gösterilen hipotezler ise, değişkenler arasında bulunan aracılık etkisini göstermektedir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları kısmında, araştırmanın örnekleme ve ölçüm araçlarının uygunluğunun tespit edilmesi için yapılan faktör analizi ve güvenilirlik analizi bulgularına yer verilmektedir. Ayrıca araştırmanın örnekleminde yer alan katılımcıların tanımlayıcı özellikleri de sunulmuştur.

Keşfedici faktör analizi sonuçları

Faktör analizi korelasyon katsayıları aracılığıyla çok sayıda değişken arasındaki ilişkiyi inceleyerek daha az sayıda faktöre indirgenmesini sağlayan analiz tekniğidir (Yükselen, 2013, s.199). Faktör analizinin temel amacı analizde bulunan değişkenler arasındaki temel yapıyı tanımlamaktır ve bunu keşfedici ya da doğrulayıcı perspektifle gerçekleştirmektedir (Hair vd., 2014, s.93). Çalışmada, kullanılan ölçeğin orijinalinde ifade edildiği şekilde bileşenlere ayrılıp ayrılmadığının kontrol edilebilmesi için Keşfedici Faktör Analizi uygulanmıştır. Uygulama sırasında var olan değişkenlerin yalnızca bir faktörle ilişkilendirileceği şekilde oluşturulması sağlanmaktadır. Rotasyon olarak adlandırılan bu işlem, her faktör üzerindeki yüksek yüke sahip olan değişkenlerin faktörleştirilmesini hedefleyen Varimax yöntemi ile uygulanmıştır (Yükselen, 2013, s.199). Çalışmada yapılan faktör analizinde Kurtuluş (2010) ve Hair vd. (2014) sınır değerleri kabul edilmiş olup; KMO Örneklem Uygunluk değeri 0,70 ve üzeri, Bartlett's Küresellik Testi değeri 0,50 ve altı, Açıklanan Toplam Varyans %60 ve üzeri alınmıştır.

Tablo 1. Ölçeklerin Faktör Değerleri.

Ölçek	KMO Örneklem Yeterli- liğinin Ölçüsü	Bartlett's Küre- sellik Testi	Açıklanan Top- lam Varyans
Ağızdan ağıza pazarlama	0,915	0,000	77,399
Marka imajı	0,908	0,000	69,606
Marka güveni	0,924	0,000	73,824
Marka sadakati	0,741	0,000	75,987

Tablo 1, araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının faktör analizi sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre AAP ölçeğinin KMO değeri 0,915, Bartlett's Küresellik Testi sonucu 0,000 ($0,000 < p < 0,050$) ve açıklanan toplam varyansı % 77,399'dir. Yapılan Varimax rotasyonu sonucunda ölçeğin 5 faktöre dağıldığı görülmüştür. Orijinal ölçekte yer alan içerik boyutunun bu araştırmada 2 farklı faktöre ayrıldığı görülmektedir. İçerik boyutundaki ilk dört maddenin orijinal ölçeğe sadık kalınarak adı içerik olarak bırakılmış; diğer üç madde web sitesi içeriğini ifade ettiğinden web sitesi içeriği olarak adlandırılmıştır. Adlandırma Hair vd. (2014) tarafından belirtilen adımlar takip edilmiştir (teoriye uygunluk, maddelerin dağılımı). Marka imajı ölçeğinin KMO değeri 0,908, Bartlett's Küresellik Testi sonucu ($0,000 < p < 0,050$) ve açıklanan toplam varyansı % 69,606'dır. Marka güveni ölçeğinin KMO değeri 0,924, Bartlett's Küresellik Testi sonucu 0,000 ($0,000 < p < 0,050$) ve açıklanan toplam varyansı % 73,824'tür. Marka sadakati ölçeğinin KMO değeri 0,741, Bartlett's Küresellik Testi sonucu 0,000 ($0,000 < p < 0,050$) ve açıklanan toplam varyansı % 75,987'dir. Açıklanan toplam varyans düzeyi incelendiğinde sonuçların Kurtuluş (2010), Hair vd. (2014) tarafından belirtilen % 60 sınırının üzerinde olduğu görülmektedir.

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Kullanılan ölçekte ölçme sonuçlarını etkileyen sistematik olmayan bir hata olup olmadığını ölçen ve bu tesadüfi hataların ölçme sürecinde ortadan kaldırılmasını sağlayan analize güvenilirlik analizi denmektedir (Yükselen, 2013, s.116). Çalışmada güvenilirlik katsayısı olarak Cronbach's Alpha değeri ele alınmakta ve kritik nokta değeri, Hair vd. (2014) ve Kurtuluş (2010) tarafından uygun bulunan 0,600 değeri kabul edilmektedir.

Tablo 2. Ölçeklerin güvenilirlik değerleri

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha	Ölçek Güvenilirlik Seviyesi
Ağızdan ağıza pazarlama	20	0,934	Yüksek
Marka imajı	7	0,926	Yüksek
Marka güveni	8	0,948	Yüksek
Marka sadakati	4	0,886	Yüksek

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizlerinin sonucunda elde edilen katsayılar Tablo 2’de yer almaktadır. AAP ölçeğinin güvenilirlik katsayısının 0,934, marka imajı ölçeğinin güvenilirlik katsayısının 0,926, marka güveni ölçeğinin güvenilirlik katsayısının 0,948 ve marka sadakati ölçeğinin güvenilirlik katsayısının 0,886 olduğu görülmektedir.

Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırmanın anket çalışmasına katılan tüketicilerin demografik özellikleri ve marka tercihleri incelenmiş ve dağılımları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların demografik özellikleri ve marka tercihleri

Cinsiyet	N	%	Meslek	N	%	Öğrenim durumu	N	%
Kadın	404	60,9	Özel sektör	516	77,8	İlköğretim	19	2,9
Erkek	259	39,1	Kamu sektörü	147	22,2	Lise	140	21,1
						Önlisans ve lisans	315	47,5
						Lisans üstü	189	28,5
Yaş grubu	N	%	Gelir düzeyi	N	%	Marka tercihi	N	%
18-30	143	21,6	0-2.000 tl	77	11,6	Arçelik	228	34,3
31-60	482	72,7	2.001-5.000 tl	181	27,3	Arzum	42	6,3
61 ve üstü	38	5,7	5.001-10.000 tl	232	35	Sinbo	20	3,0
			10.000 tl ve üzeri	173	26,1	Bosch	118	17,8
Toplam	663	100	Toplam	663	100	Fakir	42	6,3
						Philips	18	2,7
						Tefal	103	15,5
						Vestel	27	4,0

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımlarında kadın cevaplayıcı, mesleğe göre dağılımlarında özel sektör çalışanları, öğrenim durumlarına göre dağılımlarında ön lisans ve lisans seviyesinde kişiler, katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımında 31-60 yaş grubu; gelir düzeylerine göre dağı-

lımlarında 5.001-10.000 TL gelir düzeyine sahip tüketicilerin ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların marka tercihlerinde ilk sırada Arçelik, Bosch, Tefal markalarının tercih edildiği görülmektedir.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, kriter değişken adını alan bağımlı değişken ile tahmin değişken adını alan bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyini belirlemeye yöneliktir (Yükselen, 2013, s.177). Bu ilişki Pearson katsayısı ile belirlenmekte ve “r” ile ifade edilmektedir. Korelasyon katsayısı (-1) ve (+1) arasında bir değer almaktadır ve geçerlilik seviyesi 0,05’tir (Sensuse vd., 2015, s.237). Analiz sonuçlarını değerlendirmede aşağıdaki ilişki düzeyleri, ilişkinin yönü için rakamların pozitif ya da negatif olmaları baz alınmıştır (Kalaycı, 2010):

- 0-20: çok düşük düzeyde,
- 20-40: düşük düzeyde,
- 40-60: orta düzeyde,
- 60-80: yüksek düzeyde,
- 80-100: çok yüksek düzeyde ilişki.

Tablo 4’de tüm değişkenlerin ve AAP’nin alt boyutlarının korelasyon analizi sonuçları gösterilmektedir. Buna göre içerikle web sitesi içeriği; pozitif değerlilik ile içerik, pozitif değerlilik ile yoğunluk; marka imajı ile pozitif değerlilik, marka güveni ile pozitif değerlilik, marka sadakati ile pozitif değerlilik, marka sadakati ile marka güveni; marka sadakati ile marka imajı ve marka imajı ile marka güveni arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yoğunluk ile web sitesi içeriği; yoğunluk ile içerik, pozitif değerlilik ile web sitesi içeriği; marka güveniyle içerik, marka güveniyle yoğunluk; marka imajıyla içerik, marka imajıyla yoğunluk; marka sadakatiyle içerik ve marka sadakatiyle yoğunluk arasında orta düzeyde, pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Marka güveniyle web sitesi içeriği; marka güveniyle negatif değerlilik, marka imajı ile web sitesi içeriği düşük düzeyde pozitif yönlü; marka imajı ile

negatif değerlilik ve marka sadakatiyle web sitesi içeriği arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yoğunlukla negatif değerlilik; pozitif değerlilikle negatif değerlilik ve marka sadakatiyle negatif değerlilik arasında çok düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Negatif değerlilikle web sitesi içeriği arasında çok düşük düzeyde pozitif yönlü ve içerikle negatif değerlilik arasında çok düşük düzeyde negatif yönlü anlamsız ilişkiler tespit edilmiştir.

Tablo 4. Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon Analizi		Web sitesi içeriği	Negatif değerlilik	İçerik Yoğunluk	Pozitif değerlilik	Marka güveni	Marka imajı	Marka sadakati
Negatif değerlilik	Korelasyon Katsayısı	0,028	1					
	Anlamlılık	0,475						
	N	663	663					
İçerik	Korelasyon Katsayısı	0,606**	-0,056	1				
	Anlamlılık	0,000	.152					
	N	663	663	663				
Yoğunluk	Korelasyon Katsayısı	0,420**	-0,100*	0,594**	1			
	Anlamlılık	0,000	.010	0,000				
	N	663	663	663	663			
Pozitif değerlilik	Korelasyon Katsayısı	0,430**	-0,127**	0,646**	0,677**	1		
	Anlamlılık	0,000	0,001	0,000	0,000			
	N	663	663	663	663	663		
Marka güveni	Korelasyon Katsayısı	0,329**	-0,225**	0,521**	0,480**	0,603**	1	
	Anlamlılık	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		
	N	663	663	663	663	663	663	
Marka imajı	Korelasyon Katsayısı	0,316**	-0,224**	0,535**	0,512**	0,660**	0,793**	1
	Anlamlılık	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	663	663	663	663	663	663	663
Marka sadakati	Korelasyon Katsayısı	0,359**	-0,187**	0,477**	0,483**	0,610**	0,717**	0,790**
	Anlamlılık	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	663	663	663	663	663	663	663

** . Korelasyon katsayısı 0.01 önem derecesinde anlamlı (çift kuyruk testi).

* . Korelasyon katsayısı 0.05 önem derecesinde anlamlı (çift kuyruk testi).

Değişkenlerin Aracılık Etkisi Analizi

Değişkenlerin aracılık etkilerinin incelenmesi için SPSS Process 2.16 programından faydalanılmış ve seri-çoklu aracı değişken modellerinden 6 numaralı model kullanılmıştır. İlgili model araştırma modelinin bağımsız ile bağımlı değişkeni arasındaki ilişkide iki aracı değişkenin aracılık rollerini incelemek için kullanılmaktadır (Hayes, 2017, s.78). Bu çalışmada x AAP'nin alt boyutlarını, y marka sadakatini, m1 marka imajını, m2 marka güveni değişkenini ifade etmektedir. Model öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisindeki katsayı ve anlamlılık düzeyini incelemekte; sonrasında aracı değişken modele eklenerek bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama düzeyinde ve anlamlılık seviyesinde oluşan değişiklikler tespit edilmektedir. Bir değişiklik oluşuyorsa aracılık etkisinden söz edilebilmektedir. Aracı değişken modele eklendikten sonra, anlamlılığın tamamen bozulması tam aracılık etkisini, anlamlılığın değişmesi, ancak $p > 0,050$ olmaması ve katsayıda önemli derecede azalma olması durumunda kısmi aracılık etkisini ifade etmektedir. Ayrıca alt seviye güven aralığı (LLCI) ve üst seviye güven aralığı (ULCI) değerleri arasında sıfır noktasının olmaması elde edilen sonuçların güvenilirliğini göstermektedir (Hayes, 2017).

Tablo 5. Yoğunluk boyutu analiz sonuçları

Değişken	R	R ²	p	Kat-sayı	P	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)	0,807	0,651	0,000	-0,108	0,343	-0,331	0,115
Marka imajı				0,662	0,000	0,573	0,752
Marka güveni				0,257	0,000	0,173	0,341
Yoğunluk				0,077	0,002	0,028	0,127
TOPLAM ETKİ MODELİ							
Sabit (Marka sadakati)	0,483	0,233	0,0000	2,149	0,000	1,916	2,381
Yoğunluk				0,449	0,000	0,387	0,511

Tablo 5 incelendiğinde marka hakkında yoğun şekilde (x: yoğunluk) yapılan AAP'nin marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 23,30 ($R^2=0,233$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka hakkında yoğun şekilde (x) yapılan AAP'nin marka sadakatine (y) etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolü-

nün incelendiği modelin toplam açıklama düzeyi % 65,10 ($R^2=0,651$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız değişken olan yoğunluk boyutunun marka sadakatini açıklama düzeyi (katsayı) 0,449 olarak gerçekleşirken marka imajı ve markaya güvenin modele dahil olmasıyla birlikte söz konusu açıklama düzeyinin (katsayı) 0,077'e düştüğü görülmektedir. Ayrıca anlamlılığın ortadan kalkmadığı görülmüştür ($p < 0,002 < 0,050$). Katsayıdaki önemli düzeydeki düşüşe bağlı olarak; marka hakkında yoğun şekilde yapılan AAP'nin marka sadakatine etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmanın H_{1a} , H_{2a} ve H_{3a} hipotezleri desteklenmiştir. H_{4a} , H_{5a} ve H_{6a} hipotezleri kısmen desteklenmiştir.

Tablo 6. Pozitif değerlilik boyutu analiz sonuçları

Değişken	R	R ²	p	Katsayı	P	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)				-0,158	0,168	-0,383	0,067
Marka imajı	0,809	0,654	0,000	0,642	0,000	0,531	0,717
Marka güveni				0,245	0,000	0,161	0,329
Pozitif değerlilik				0,138	0,000	0,071	0,204
TOPLAM ETKİ MODELİ							
Sabit (Marka sadakati)	0,610	.372	.000	1,232	0,000	0,974	1,490
Pozitif değerlilik				0,666	0,000	0,600	0,732

Tablo 6 incelendiğinde marka hakkında olumlu (x: pozitif değerlilik) şekilde yapılan AAP'nin marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 37,20 ($R^2=0,372$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka hakkında yapılan olumlu (x) şekilde AAP'nin marka sadakatine (y) etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün incelendiği modelin toplam açıklama düzeyi % 65,40 ($R^2=0,654$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız değişken olan pozitif değerlilik boyutunun marka sadakatini açıklama düzeyi (katsayı) 0,666 olarak gerçekleşirken marka imajı ve markaya güvenin modele dahil olmasıyla birlikte söz konusu açıklama düzeyinin (katsayı) 0,138'ya düştüğü görülmektedir. Ayrıca anlamlılığın ortadan kalkmadığı görülmüştür ($p < 0,000 < 0,050$). Katsayıdaki önemli düzeydeki düşüşe bağlı olarak; marka hakkında yapılan olumlu AAP'nin marka sadakatine etkisinde

markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen aracılık rolü (mediator) kısmi aracılıktır. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmanın H_{1b}, H_{2b} ve H_{3b} hipotezleri desteklenmiştir. H_{4b}, H_{5b} ve H_{6b} hipotezleri kısmen desteklenmiştir.

Tablo 7. Pozitif değerlilik boyutu analiz sonuçları

Değişken	R	R ²	p	Katsayı	p	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)				-0,042	0,812	-0,301	0,216
Marka imajı	0,804	0,646	0,000	0,697	0,000	0,610	0,784
Marka güveni				0,276	0,000	0,192	0,360
Negatif değerlilik				0,002	0,941	-0,044	0,048
TOPLAM ETKİ MODELİ							
Sabit (Marka sadakati)	0,187	0,035	0,000	4,093	0,000	3,942	4,244
Negatif değerlilik				-0,184	0,000	-0,257	-0,110

Tablo 7 incelendiğinde marka hakkında olumsuz şekilde (x: negatif değerlilik) yapılan AAP'nin marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 3,50 (R²=0,035, Anlamlılık= p≤0,050, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka hakkında olumsuz şekilde (x) yapılan AAP'nin marka sadakatine (y) etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün incelendiği modelin toplam açıklama düzeyi % 64,60 (R²=0,646, Anlamlılık= p≤0,050) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız değişken olan negatif değerlilik boyutunun marka sadakatini açıklama düzeyi (katsayı) -0,184 olarak gerçekleşirken marka imajı ve markaya güvenin modele dahil olmasıyla birlikte söz konusu açıklama düzeyinin (katsayı) 0,002'e dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca anlamlılığın ortadan kalktığı görülmüştür (p<0,050<0,941). Anlamlılıktaki bozulma ve katsayıdaki önemli düzeydeki değişime bağlı olarak; marka hakkında olumsuz şekilde yapılan AAP'nin marka sadakatine etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen aracılık rolü (mediator) tam aracılıktır. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmanın H_{1c}, H_{2c}, H_{3c}, H_{4c}, H_{5c} ve H_{6c} hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde markaya ait ürünlerin içeriği (x: içerik) hakkında yapılan AAP'nin marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 22,80 (R²=0,228, Anlamlılık= p≤0,050, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Markaya ait ürünlerin içeriği (x) hakkında AAP'nin

marka sadakatine (y) etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün incelendiği modelin toplam açıklama düzeyi % 64,70 ($R^2=0,647$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 8. İçerik boyutu analiz sonuçları

Değişken	R	R ²	p	Kat-sayı	p	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)				-0,082	0,478	-0,308	0,145
Marka imajı	0,804	0,647	0,000	0,679	0,000	0,590	0,769
Marka güveni				0,262	0,000	0,177	0,348
İçerik				0,045	0,109	-0,010	0,099
TOPLAM ETKİ MODELİ							
Sabit (Marka sadakati)	0,477	0,228	0,000	2,025	0,000	1,773	2,278
İçerik				0,474	0,000	0,408	0,541

Bağımsız değişken olan içerik boyutunun marka sadakatini açıklama düzeyi (katsayı) 0,474 olarak gerçekleşirken marka imajı ve markaya güvenin modele dahil olmasıyla birlikte söz konusu açıklama düzeyinin (katsayı) 0,045'e düştüğü görülmektedir. Ayrıca anlamlılığın ortadan kalktığı görülmüştür ($p < 0,050 < 0,109$). Anlamlılıktaki bozulma ve katsayıdaki önemli düzeydeki düşüşe bağlı olarak; markaya ait ürünlerin içeriği hakkında AAP'nin marka sadakatine etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen aracılık rolü (mediator) tam aracılıktır. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmanın H_{1d} , H_{2d} , H_{3d} , H_{4d} , H_{5d} ve H_{6d} hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 9. Web sitesi içeriği boyutu analiz sonuçları

Değişken	R	R ²	p	Kat-sayı	p	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)				-0,090	0,421	-0,308	0,129
Marka imajı	0,809	0,655	0,000	0,679	0,000	0,592	0,766
Marka güveni				0,251	0,000	0,168	0,335
Web sitesi içeriği				0,075	0,000	0,040	0,111
TOPLAM ETKİ MODELİ							
Sabit (Marka sadakati)	0,359	0,129	0,000	3,003	0,000	2,838	3,168
Web sitesi içeriği				0,264	0,000	0,212	0,317

Tablo 9 incelendiğinde markanın web sitesi içeriği (x: web sitesi içeriği) hakkında yapılan AAP'nin marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 12,90

($R^2=0,129$, Anlamlılık= $p\leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Markanın web sitesi içeriği (x) hakkında AAP'nin marka sadakatine (y) etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün incelendiği modelin toplam açıklama düzeyi % 65,50 ($R^2=0,655$, Anlamlılık= $p\leq 0,050$) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız değişken olan web sitesi içeriği boyutunun marka sadakatini açıklama düzeyi (katsayı) 0,264 olarak gerçekleşirken marka imajı ve markaya güvenin modele dahil olmasıyla birlikte söz konusu açıklama düzeyinin (katsayı) 0,075'e düştüğü görülmektedir. Ayrıca anlamlılığın ortadan kalkmadığı görülmüştür ($p<0,050<0,0000$). Katsayıdaki önemli düzeydeki düşüşe bağlı olarak; markanın web sitesinin içeriği hakkında yapılan AAP'nin marka sadakatine etkisinde markanın imajı ve markaya güvenin aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen aracılık rolü (mediator) kısmi aracılıktır. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmanın H_{1e}, H_{2e} ve H_{3e} hipotezleri desteklenmiştir. H_{4e}, H_{5e} ve H_{6e} hipotezleri kısmen desteklenmiştir.

Tablo 10. Marka imajı, marka güveni ve marka sadakati arasındaki nedensellik ilişkileri

Değişken	R	R ²	p	Katsayı	p	LLCI	ULCI
Sabit (Marka güveni)	0,793	0,628	0,000	0,982	0,000	0,805	1,16
Marka imajı				0,761	0,000	0,716	0,805
Değişken	R	R²	p	Katsayı	P	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)	0,790	0,623	0,000	0,136	0,226	-0,084	0,356
Marka imajı				0,924	0,000	0,869	0,980
Değişken	R	R²	P	Katsayı	p	LLCI	ULCI
Sabit (Marka sadakati)	0,717	0,514	0,000	0,647	0,000	0,410	0,884
Marka güveni				0,805	0,000	0,746	0,865

Tablo 10 incelendiğinde marka imajının (x) marka güvenini (y) açıklama düzeyi % 62,80 ($R^2=0,628$, Anlamlılık= $p\leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka imajının marka güvenini açıklamadaki katsayısının 0,761 olduğu görülmektedir. Marka imajının (x) marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 62,30 ($R^2=0,623$, Anlamlılık= $p\leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka imajının marka güvenini açıklamadaki katsayısının 0,924 olduğu

görülmektedir. Son olarak marka güveninin (x) marka sadakatini (y) açıklama düzeyi % 51,40 ($R^2=0,514$, Anlamlılık= $p \leq 0,050$, LLCI ve ULCI:0 noktası içermemekte) olarak tespit edilmiştir. Marka imajının marka güvenini açıklamadaki katsayısının 0,805 olduğu görülmektedir. Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmamızın H_7 , H_8 ve H_9 hipotezleri desteklenmiştir. Araştırmamızın modeline göre ağızdan ağıza pazarlama, marka imajı, marka güveni ve marka sadakati arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla oluşturulan hipotezlerin test sonuçları Tablo 11’de liste halinde gösterilmiştir.

Tablo 11. Hipotez sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
H1: Ağızdan ağıza pazarlama marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H1a: Yoğunluk marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H1b: Pozitif değerlilik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H1c: Negatif değerlilik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H1d: İçerik marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H1e: Web sitesi içeriği marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2: Ağızdan ağıza pazarlama marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2a: Yoğunluk marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2b: Pozitif değerlilik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2c: Negatif değerlilik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2d: İçerik marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H2e: Web sitesi içeriği marka imajını olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3: Ağızdan ağıza pazarlama marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3a: Yoğunluk marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3b: Pozitif değerlilik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3c: Negatif değerlilik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3d: İçerik marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H3e: Web sitesi içeriği marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.	Desteklendi
H4: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.	Kısmen desteklendi
H4a: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır	Kısmi aracılık
H4b: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.	Kısmi aracılık
H4c: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H4d: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H4e: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır.	Kısmi aracılık
H5: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.	Kısmen desteklendi
H5a: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır	Kısmi aracılık
H5b: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.	Kısmi aracılık
H5c: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi
H5d: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.	Desteklendi

<i>H_{5c}: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Kısmi aracılık
<i>H₆: Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Kısmen desteklendi
<i>H_{6a}: Yoğunluğun marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır</i>	Kısmi aracılık
<i>H_{6b}: Pozitif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Kısmi aracılık
<i>H_{6c}: Negatif değerliliğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Desteklendi
<i>H_{6d}: İçeriğin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Desteklendi
<i>H_{6e}: Web sitesi içeriğinin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır.</i>	Kısmi aracılık
<i>H₇: Marka imajı marka güvenini olumlu yönde etkilemektedir.</i>	Desteklendi
<i>H₈: Marka imajı marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.</i>	Desteklendi
<i>H₉: Marka güveni marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir.</i>	Desteklendi

Araştırmanın bulgularına göre ağızdan ağıza pazarlamanın yoğunluk, pozitif değerlilik, negatif değerlilik, içerik ve web sitesi içeriği bileşenleri marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca ağızdan ağıza pazarlamanın tüm bileşenleri marka imajını olumlu yönde etkilemekteyken; ağızdan ağıza pazarlamanın tüm bileşenleri marka güvenini de olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, ağızdan ağıza pazarlamanın negatif değerlilik ve içerik bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka imajının aracılık etkisi bulunmaktadır; ancak ağızdan ağıza pazarlamanın yoğunluk, pozitif değerlilik ve web sitesi içeriği bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka imajının kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlamanın negatif değerlilik ve içerik bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır; ancak ağızdan ağıza pazarlamanın yoğunluk, pozitif değerlilik ve web sitesi içeriği bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka güveninin kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır. Bu bulguların neticesinde ağızdan ağıza pazarlamanın negatif değerlilik ve içerik bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka imajının ve marka güveninin aracılık etkisi bulunmaktadır. Ancak ağızdan ağıza pazarlamanın yoğunluk, pozitif değerlilik ve web sitesi içeriği bileşenlerinin marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır. Son olarak araştırmada marka imajının marka güvenini; marka imajının marka sadakatini ve marka güveninin marka sadakatini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Sonuç

AAP, kişilerin kullandıkları marka, ürün ve hizmetler hakkında diğer kişilerle bilgi paylaşmasıdır. Tüketicilerin markayı ve sunduğu hizmetleri algılayış şekli marka imajını oluşturmaktadır. Günümüzde AAP'nin gücü ve yayılma hızını keşfetmiş işletmeler, markalarına yaptıkları yatırımla ve müşteri odaklılık felsefeleriyle markalarına değer kazandırmakta ve müşterilerini AAP yapmaya teşvik etmektedirler. Tüketicilerin AAP yoluyla diğer tüketicilerden aldıkları bilgi, markaya karşı güven duygusu gelişmesine sebep olmaktadır. Marka güveni tüketicilerin tekrarlanan satın alma alışkanlıklarına etki etmekte, markaya sadakat geliştirmelerine sebep olmakta ve müşterinin fiyata karşı hassasiyetini azaltmaktadır. Sadakat duyulan marka rekabette avantajlı konuma gelmektedir. Çalışmada elektrikli küçük ev aletleri kullanan müşterilerin markalar ve markaların ürünleri hakkında yapılan olumlu veya olumsuz yorumların marka sadakatini etkileyip etkilemediği ve bu etkide marka imajı ve marka güveninin aracılık rolü analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre H₄, H₅, H₆ hipotezleri kısmen desteklenmiş, diğer hipotezler tamamen desteklenmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre elektrikli küçük ev aletleri tüketicilerinin markalar konusunda yaptıkları AAP faaliyetleri Virvilaite vd. (2015) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde sadakati olumlu yönde etkilemektedir. Çünkü müşteriler marka tercihlerini belirlerken reklamlar ya da mağaza çalışanlarının yorumları yerine, diğer müşterilerin yorumlarını dikkate almaktadır. Marka hakkında çevresindekilere olumlu bilgiler aktaran tüketici, karşısında ki kişilerin gözünde güçlü ve başarılı bir marka imajı oluşmasına sebep olmaktadır. Uslu (2011), Saleem vd. (2015), Kim vd. (2018), Han vd. (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarında da belirtildiği üzere, güçlü bir marka imajı marka sadakatini olumlu yönde etkilemektedir. Müşteriler bir ürün satın almadan önce hayal kırıklığı yaşamamak adına tüm riskleri ortadan kaldırmak istemektedir. Marka güveni ve marka sadakati arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır ve güven sürdürülebilir marka sadakati için önemli öncüllerden biridir. Lau ve Lee (1999), Chaudhuri ve Holbrook (2001) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzer olarak bu çalışmada da marka güveninin marka sadakatini etkilediği tespit edilmiştir. Agung vd.

(2019), Marliawati ve Cahyaningdyah (2020) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarında da tespit edildiği üzere tüketicilerin markaya olan güveninin ve güçlü marka imajının marka sadakatini arttırıcı etkisi bulunmaktadır.

Son olarak araştırmadan elde edilen bulgulara göre markayı kullanan müşterilerin yaptıkları AAP'nin marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır. Buna göre tüketicilerin pozitif konuşmalarının marka imajı ve markaya olan güveni olumlu etkilediği ve bunun sonucunda markaya olan sadakatin kısmen arttığı tespit edilmiştir. Literatürde daha önce AAP'nin marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık rolü üzerine bir araştırma bulunmaması sebebiyle, çıkan sonucun pazarlama literatürüne de katkısı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre, marka güvenine kıyasla marka imajının AAP ve marka sadakati arasında çok daha güçlü bir aracı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç ayrıca, tüketicilerin güçlü bir marka imajına sahip olan markalara güven duymaya ve sadakat beslemeye daha eğilimli olduğunu göstermektedir. Rekabetin bu kadar yoğun olduğu bir pazarda, tüketicilerin markaya uzun soluklu sadakat beslemesini sağlamak markaların öncelikli hedefi olmalıdır. Sadık müşteri marka ile istikrarlı ve uzun vadeli bir ilişki kuracağı gibi, markayla ilgili yapacağı olumlu yorumları sayesinde markaya yeni müşterilerin gelmesine de aracı olacaktır.

Araştırmadan elde edilen bulgular elektrikli küçük ev aletleri sektöründeki markalara da stratejik olarak yol gösterebilir. Türkiye'de rekabetin böylesine güçlü olduğu bir sektörde, markaların salt slogan ve markalama çalışmaları yapmak yerine, klasik reklamcılığın dışında iletişim kanallarının da gelişmesiyle ortaya çıkan AAP faaliyetlerini kullanmalarının gerekliliği anlaşılmıştır. Müşteri ile birebir temasta bulunan teknik servis ve müşteri hizmetlerinin geliştirilmesi, bu hizmetlerin katma değerli servis ve iletişime dönüştürülmesi, markalar açısından önem kazanmaktadır. Müşteri odaklılık, ürünü müşteriye göre kategorize etme ve doğru ürünü doğru müşteriye ulaştırma her zamankinden daha hayati bir önem kazanmıştır. Bunu yaparak müşterinin üründen aldığı tatmini arttırmak ve bu doğrultuda AAP'yi başlatmak çok önemlidir. Satış sonrası hizmetlerin ürünün garanti süresinin ötesinde yenileme dönemlerini de kapsayacak

şekilde, müşteri ile iletişimi koparmadan sürdürülmesi, yeni müşteri kazanma maliyetlerinin de düşürülmesini sağlar. Sektöre önerilen tüm bu noktalar marka imajını ve marka güvenini pekiştirmektedir. Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu gibi kısmi aracı olarak güçlü etkenler olan marka imajı ve marka güvenini pekiştirmek AAP ve sadakat arasındaki bağı da güçlendirmektedir.

Literatürde daha önce dört değişkenin incelendiği başka araştırmaya rastlanılmamış olması sebebiyle özellikle prestije önem veren diğer sektörlerde yapısal farklılıklar olmasından ötürü araştırma yapılması anlamlılığı fark ettirebileceğinden, gelecek çalışmalarda farklı sektörler ele alınarak çalışmalar yapılması önerilmektedir. AAP'nin marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık etkisinin kısmi olduğu sonucuna ulaşılması sebebiyle, gelecek çalışmalarda marka sadakatini etkileyen, aracılık etkisine sahip olabilecek farklı değişkenler ile de model oluşturulabilir. Son olarak araştırmanın zaman ve maliyet kısıtları sebebiyle anket çalışması kolayda örneklem yöntemiyle örneklem grubuna sadece online olarak iletilmiştir. Daha farklı bir çalışma için gelecek çalışmalarda örneklem grubunun farklılaştırılması ve anket çalışmasının yüz yüze uygulanması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Mediating Role of Brand Image and Brand Trust on The Effect of Word of Mouth Marketing on Brand Loyalty

*

Selin Burçak Güner - Volkan Öngel
Beykent University

After the industrial revolution, the developments in production and the transformative power of technology have differentiated consumer habits and word of mouth (WOM) has become even more important for brands which want to take a solid place in the market. With WOM that emerged with the recommendations of consumers, brands can have the opportunity to create new images, strengthen their existing image and gain the trust of their customers easily, quickly and free of charge. It is a strategic necessity for brands to have a strong position in the market, to gain a competitive advantage and to create brand loyalty in consumers in order not to lose their superiority.

Research Problem

In small home appliances sector, WOM is effective in consumers' brand choice and in consumer loyalty towards the brand. WOM, which is carried out among consumers, creates a positive brand image in consumers' minds and earns brand trust while it can also create brand loyalty with the effect of brand image and brand trust. Customers' sustainable brand loyalty provides long-term profitability for the brand. According to these ideas, the question of the research is "What are the factors affecting brand loyalty in the electrical small home appliances sector? and the sub-questions are as follows; "What is the role of WOM in creating brand loyalty?", "Is there a mediating role of brand image and brand trust in the effect of WOM on brand loyalty?".

Purpose

The aim of the research is to determine the effect of WOM on brand loyalty and the mediating role of brand image and brand trust in this effect.

Method

While collecting the research data, the survey method was preferred and the convenience sampling method was applied. 663 survey data were analyzed in SPSS 25 and SPSS Process 2.16 programs.

Findings

According to the research, it has been determined that WOM has a positive effect on brand loyalty through brand image and brand trust. Also in electrical small home appliances sector, consumers' positive WOM activities effect brand image, brand trust and brand loyalty positively. As a result of the study, different than the original scale, the WOM scale was obtained in five dimensions and this new dimension was named as "web site content" as previously used in the literature.

Results and Conclusions

According to the results obtained from the research, WOM activities carried out by consumers of electrical small home appliances on brands positively effect brand loyalty. While determining their brand preferences, customers care the comments of other customers instead of advertisements or the comments of store employees. The consumers who get positive information about the brand from their friends or family members, create a strong and successful brand image in their mind. Also strong brand image creates brand loyalty. Positive WOM activities also build trust in customers which also effect the brand loyalty. There is also strong link between brand trust and brand loyalty, and trust is one of the important premises for sustainable brand loyalty. Similar to the results of other studies in the literature, it was found that brand trust effects brand

loyalty as well. Finally, according to the findings obtained from the research, brand image and brand trust have a partial mediating effect on the effect of WOM on brand loyalty. Accordingly, it has been determined that positive opinions of consumers positively effect the brand image and brand trust, and as a result, brand loyalty has partially increased.

Since there was no research on the mediating role of brand image and brand trust in the effect of WOM on brand loyalty in the literature, it is thought that those results will also contribute to the marketing literature. In addition, according to the results of the research analysis, it was determined that brand image is much stronger mediator between WOM and brand loyalty than brand trust. This result also shows that consumers are more inclined to trust and foster loyalty to brands that have a strong brand image. Since there is an intense competition in electrical small home appliances sector, the primary goal of the brands should be building long-term brand loyalty with their customers. Loyal customers will not only establish a stable and long-term relationship with the brand, but will also help to gain new customers with their positive comments about the brand.

There is no other research in the literature examining these four variables and since there are structural differences in other sectors, it is recommended to examine different sectors in future studies. Also, since it has been concluded that the mediation effect of brand image and brand trust is partial in the effect of WOM on brand loyalty, in future studies, a model can be created with different variables which effect brand loyalty and may have a mediating effect. In addition, due to the time and cost constraints of this research, the questionnaire was delivered to the sample group with convenience sampling method and only in online. In future studies, it is recommended to differentiate the sample group and to apply the questionnaire face-to-face.

Kaynakça / References

Agung, L., Rahmat, S. Y. ve Angga, N. D. (2019). The relationship of brand communication, brand image, and brand trust to brand loyalty of Samsung cellular phone product. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 88(4), 138-143. doi: 10.18551/rjoas.2019-04.18

- Alhaddad, A. (2015). Perceived quality, brand image and brand trust as determinants of brand loyalty. *Journal of Research in Business and Management*, 3(4), 2347-3002.
- Aziz, N. ve Ngah, H. (2019). The effect of self expressive value and perceived value on Malaysian cosmetic brand loyalty: The mediating role of brand identification and word of mouth. *Asia-Pacific Management Accounting Journal*, 14(1), 151-178. doi: 10.24191/apmaj.v14i1.907.
- Azizi, S. (2014). A model of factors affecting foreign brand trust. *Journal of Competitiveness*, 6(3), 20-31.
- Blackston, M. (1992). Observations: Building brand equity by managing the brand's relationships. *Journal of Advertising Research*, 32(3), 79-83. doi: 10.2501/JAR-40-6-101-105.
- Briciu, V. A. ve Briciu, A. (2016). A brief history of brands and the evolution of place branding. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 9(2), 137-142. Erişim adresi: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=494838>
- Chaudhuri, A. ve Chatterjee, S. C. (2005). Are trusted brands important? *Marketing Management Journal*, 15(1), 1-16.
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. *Journal of Marketing*, 65(2), 81-93. doi: 10.1509/jmkg.65.2.81.18255
- Chen, G.-L., Yang, S.-C., Chang, R.-M. ve Lee, T.-L. (2017). The antecedents of brand loyalty building in fan page of Facebook. In *Proceedings of the 4th Multidisciplinary International Social Networks Conference*, 1-9. doi: 10.1145/3092090.3092126
- Copeland, M. T. (1923). Relation of consumers' buying habits to marketing methods. *Harvard Business Review*, 1(3), 282-289.
- Delgado-Ballaster, E. ve Munuera-Aleman, J. (2005). Does brand trust matter to brand equity? *Journal of Product and Brand Management*, 14(3), 187-196. doi: 10.1108/10610420510601058
- Delgado-Ballester, E. (2004). Applicability of a brand trust scale across product categories. *European Journal of Marketing*, 38(5-6), 573-592. doi: 10.1108/03090560410529222
- Doney, P. M. ve Cannon, J. P. (1997). An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships. *Journal of Marketing*, 61(2), 35-51. doi: 10.1177/002224299706100203

- Doyle, C. (2011). *Oxford dictionary of marketing*. New York: Oxford University Press.
- Esenyel, V. ve Emeagwali, O. L. (2019). The relationship between perceived corporate reputation and employee's positive word of mouth behavior: The mediation effect of trust to managers. *Management Science Letter*, 9(5), 673-686. doi: 10.5267/j.msl.2019.2.004
- Geyskens, I., Steenkamp, J. B. ve Kumar, N. (1999). A Meta-Analysis of satisfaction in marketing channel relationships. *Journal of Marketing Research*, 36(2), 223-238. doi: 10.1177/002224379903600207
- Goyette, I., Ricard, L., Bergeron, J. ve Marticotte, F. (2010). e-WOM scale: Word-of-Mouth measurement scale for e-services context. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 27(1), 5-23. doi: 10.1002/cjas.129
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (Vol. 7.). Harlow, UK: Harlow: Pearson Education.
- Han, H., Yu, J., Chua, B.-L., Lee, S. ve Kim, W. (2019). Impact of core-product and service-encounter quality, attitude, image, trust and love on repurchase. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(4), 1588-1608. doi: 10.1108/IJCHM-05-2018-0376
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Newyork: Guilford Publications.
- Ho, C.-H., Chang, S.-T., Chen, Y.-T. ve Chiu, K.-H. (2010). Effects of brand image, online word of mouth, and price discount on consumer's purchase intention - mobile phone as the example. *Department of Business Administration, National Taipei University*, 1-21.
- Hu, H.-h., Wang, L., Jiang, L. ve Yang, W. (2019). Strong ties versus weak ties in word-of-mouth marketing. *BRQ Business Research Quarterly*, 22(4), 245-256. doi: 10.1016/j.brq.2018.10.004
- Hyun, S. S. ve Kim, W. (2011). Dimensions of brand equity in the chain restaurant industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52(4), 429-437. doi: 10.1177/1938965510397533
- Kalaycı, Ş. (2010). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (sayı, 5). Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kauv, S. ve Blotnick, K. A. (2020, Spring). Brand loyalty, brand trust, peer influence and price sensitivity as influencers in student computer purchase. *Journal Of Business and Behavioral Sciences*, 32(1), 131-150.

- Keller, E. (2007). Unleashing the power of word of mouth: Creating brand advocacy to drive growth. *Journal of Advertising Research*, 47(4), 448-452. doi: 10.2501/S0021849907070468
- Keller, K. L. (2013). *Strategic brand management building, measuring and managing brand equity* (4 ed.). New Jersey: Pearson Education Inc., as Prentice Hall.
- Kim, R. B. ve Chao, Y. (2019). Effects of brand experience, brand image and brand trust on brand building process: The case of Chinese millennial generation consumers. *Journal of International Studies*, 12(3), 9-21. doi: 10.14254/2071-8330.2019/12-3/1
- Kim, S. S., Choe, J. J. ve Petrick, J. F. (2018). The effect of celebrity on brand awareness, perceived quality, brand image, brand loyalty, and destination attachment to a literary festival. *Journal of Destination Marketing and Management*, 9, 320-329. doi: 10.1016/j.jdmm.2018.03.006
- Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J. ve Wong, V. (2005). *Principles of marketing* (2 ed.). Milan: Pearson Education Limited.
- Kurtoğlu, R. ve Sönmez, A. T. (2016). Marka imajı ve marka faydasının marka sadakati ve pozitif ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1127-1138.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*, Türkmen Kitapevi: İstanbul.
- Lau, G. T. ve Lee, S. H. (1999). Consumers' trust in a brand and the link to brand loyalty. *Journal of Market-Focused Management*, 4(4), 341-370. doi: 10.1023/A:1009886520142
- Marliawati, A. ve Cahyaningdyah, D. (2020). Impacts the brand of experience and brand image on brand loyalty: Mediators brand of trust. *Management Analysis Journal*, 9(2), 140-151. doi: 10.15294/MAJ.V9I2.36945
- Mihardjo, L. W., Sasmoko, S., Alamsjah, F. ve Elidjen, E. (2019). The influence of digital customer experience and electronic word of mouth on brand. *Uncertain Supply Chain Management*, 7(4), 691-702. doi: 10.5267/j.uscm.2019.4.001
- Morgan, R. M. ve Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58(3), 20-38. doi: 10.1177/002224299405800302
- Newman, J. W. (1957). New Insight, new progress, for marketing. *Harvard Business Review*, 35(6), 95-102.

- Nikookar, G., Rahrovy, E., Razi, S. ve Ghassemi, R. A. (2015). Investigating influential factors on word of mouth in service industries: The case of Iran Airline Company. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 177, 217-222. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.02.392
- Özdemir, M. ve Koçak, A. (2012). İlişkisel pazarlama çerçevesinde marka sadakatinin oluşumu ve bir model önerisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 127-156. doi: 10.1501/SBFder_0000002246
- Saeednia, H. R. ve Masoumi, P. (2014). An investigation on the effects of brand equity, trust, image and customer satisfaction on regular insurance firm customers' loyalty. *Management Science Letters*, 4(3), 497-502.
- Saleem, S., Rahman, S. U. ve Umar, R. M. (2015). Measuring customer based beverage brand equity: Investigating the relationship between perceived quality, brand awareness, brand image and brand loyalty. *International Journal of Marketing Studies*, 7(1), 66-77. doi: 10.5539/ijms.v7n1p66
- Salinas, E. M. ve Pérez, J. M. (2009). Modeling the brand extensions' influence on brand image. *Journal of Business Research*, 62(1), 50-60. doi: 10.1016/j.jbusres.2008.01.006
- Sallam, M. A. (2015). The effect of dual image (corporate and brand) on customers' wom: The role of customer loyalty. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(12), 1-17.
- Sensuse, D. I., Cahyaningsih, E. ve Wibowo, W. C. (2015). Identifying knowledge management process of Indonesian government human capital management using analytical hierarchy process and pearson correlation analysis. *Procedia Computer Science*, 72, 233-24. doi: 10.1016/j.procs.2015.12.136
- Seo, E.-J. ve Park, J.-W. (2018). A study on the influence of the information characteristics of airline social media on e-wom, brand equity and trust. *The Open Transportation Journal*, 12(1), 289-300. doi: 10.2174/1874447801812010289
- Sernovitz, A. (2012). *Word of mouth marketing: how smart companies get people talking* (Vol. 3). Texas: Greenleaf Book Group Press.
- Silverman, G. (2006). *Ağızdan ağıza pazarlama*. (E. Orfanlı, Trans.) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Sparks, B. A. ve Browning, V. (2011). The impact of online reviews on hotel booking intentions and perception of trust. *Tourism Management*, 32(6), 1310-1323. doi: 10.1016/j.tourman.2010.12.011

- Sung, Y. ve Kim, J. (2010). Effects of brand personality on brand trust and brand affect. *Psychology and Marketing*, 27(7), 639-661. doi: 10.1002/mar.20349
- Tekin, M. ve Öztürk, A. (2010). *Kriz ve marka iletişimi* (1 ed.). Konya: Eğitim Akademi Yayınevi.
- Ulus, Y. (2011). Effects of brand image on brand trust. *Journal of Yasar University*, 24(6), 3932-3950.
- Virvilaite, R., Tumasonyte, D. ve Sliburyte, L. (2015). The influence of word of mouth communication on brand equity: Receiver perspectives. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* (213), 641-646. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.11.465
- Yıldız, E. (2017). Effects of service quality on customer satisfaction, trust, customer loyalty and word of mouth: An application on cargo companies in Gümüşhane. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 81-88.
- Yi, Y. ve Jeon, H. (2003). Effects of loyalty programs on value perception, program loyalty and brand loyalty. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 31(3), 229-240. doi: 10.1177/0092070303031003002
- Yükselen, C. (2013). *Pazarlama araştırmaları* (6 ed.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Burçak Güner, S. ve Öngel, V. (2021). Ağızdan ağıza pazarlamanın marka sadakatine etkisinde marka imajı ve marka güveninin aracılık rolü. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 553-588. DOI: 10.26466/opus.898666.

İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programlarındaki Kazanımlarda Finansal Okuryazarlıkla İlgili Öğrencilerin Tutum ve Görüşleri

DOI: 10.26466/opus.827534

*

Günel Mammadova* - Murat Gökalp** - Bedri Yavuz Hatunoğlu***

* YI Öğr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun/Türkiye

E-Posta: gunelekber1994@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9724-3276](https://orcid.org/0000-0001-9724-3276)

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun/Türkiye

E-Posta: gokalpm@omu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4928-6954](https://orcid.org/0000-0003-4928-6954)

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı/ Türkiye

E-Posta: yhatunoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3299-5869](https://orcid.org/0000-0003-3299-5869)

Öz

Bu çalışmanın amacı, ilkökul ve ortaokul öğretim programlarında finansal eğitimin öğrenme çıktılarını, okutulan kitaplardaki finansal okuryazarlıkla ilgili konuları tespit etmek ve ortaokul öğrencileriyle yapılan görüşmelerle öngörülen okul programlarındaki finansal eğitimle ilgili öğrencilerin tutum ve görüşlerini belirlemektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi olan yönlendirilmiş içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma 3 ilkökul, 1 ortaokul, 6 ilkökul ve ortaokul, toplamda 10 ilkökul ve ortaokul öğretim programını, ilkökul ve ortaokulda okutulan 45 ders kitabını ve devlet okulundaki 104 ortaokul öğrencisini kapsamaktadır ve veriler doküman analizi, yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla elde edilmiştir. Belirlenen öğrenme çıktılarının öğretim programlarındaki ve derslerdeki dağılımı, kitaplardaki ünite ve konuların yeterliliği ve ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Finansal okuryazarlıkla ilgili en fazla öğrenme çıktısının ilkökul ve ortaokul (1-8. Sınıf) düzeyinde Sosyal Bilgiler öğretim programında (25) yer aldığı görülmektedir. Öğretim programlarında kazanılması hedeflenen öğrenme çıktıının ders kitaplarındaki konularla desteklendiği, ama finansal eğitimin belkemiği olan Matematik dersi öğretim programlarının finansal okuryazarlık açısından eksik olması dikkat çekmektedir. Beklenen öğrenme çıktılarına göre tasarruf, bütçe ve bilinçli tüketicilikle ilgili bilgilerin kavranması öngörülmüştür. Beklenen öğrenme çıktıının, bireyin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığı kanısına varılmıştır. Programların oluşumundaki önemi ve yoğunluğu dikkate alındığında finansal okuryazarlığa yönelik bir eğitim politikası oluşturulması ve buna uygun olarak öğretim programlarının revize edilmesi gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Eğitim, Finansal Okuryazarlık, İlkokul, Ortaokul, Öğretim Programı

Attitudes and Opinions of Students Related to Financial Literacy in Achievements in Primary and Secondary Education Programs

*

Abstract

The aim of this study is to determine the learning outcomes of financial education in primary and secondary education programs, to determine the financial literacy issues in the books being taught, and to determine the level of financial education in the prescribed school programs through interviews with secondary school students. In this study, directed content analysis, a qualitative research method, was applied. The research included 3 primary schools, 1 secondary school, 6 primary and secondary schools, a total of 10 primary and secondary school curricula, 45 textbooks taught in primary and secondary schools, and 104 secondary school students in public schools, and data were obtained through document analysis, semi-structured interview. The distribution of the determined learning outcomes in the curriculum and courses, the adequacy of the units and subjects in the books, and the financial literacy level of secondary school students were determined. According to the results of the research, it is seen that the most learning outcomes related to financial literacy are in the Social Studies curriculum (25) at primary and secondary school (1-8th grade) level. It is noteworthy that the learning outcomes aimed to be acquired in the curriculum are supported by the subjects in the textbooks, but the mathematics curriculum, which is the backbone of the financial education, is lacking in terms of financial literacy. According to the expected learning outcomes, it is foreseen to comprehend information about savings, budget and conscious consumerism. It was concluded that the expected learning outcomes are not sufficient to meet the daily needs of the individual. When the importance and intensity of the programs are taken into consideration, it is seen that an education policy towards financial literacy should be established and the curriculum should be revised accordingly.

Keywords: *Financial Education, Financial Literacy, Primary School*

Giriş

Finans kavram yalnızca Türkiye'nin değil, aynı zamanda tüm dünyanın ülke politikalarına ve stratejilerine yön verirken göz önünde bulundurduğu bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle de, Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (OECD) gibi birçok uluslararası kuruluş, finansal okuryazarlık konusunda birçok çalışmalar yürütmekte ve raporlar yayınlamaktadır. Bunun yanı sıra ulusal hükümetleri finansal okuryazarlığa önem vermeye ve hatta bunu bir devlet politikası haline getirmeye teşvik etmektedir.

Son yıllarda devletler, politikacılar, bankalar, ekonomistler ve eğitimciler gibi diğer birçok grup finansal okuryazarlığı gündeme getirdi. Giderek karmaşıklaşan bir finansal dünya ile karşı karşıya kalan genç kuşak için finansal bilgi eksikliği, yetkililerin finansal okuryazarlık konusunda endişelerini artırmaktadır. Düşük finansal bilgi seviyeleri, finansal kararlar verirken bireyleri zorlaştırır. Mali veya muhasebe yöneticileri işletmede finansal kararlar almaktayken, evlerde bu kararlar genellikle hane halkı ebeveynleri tarafından verilir. Bianco ve Bosco (2000).

Eğitim sadece finansal okuryazarlık ve tasarrufların değil, her şeyin merkezinde yer alır. Bu anlamda, farkındalığı artırmak ve toplumdaki kusurları ve eksiklikleri gidermek için doğru finansal eğitim politikasını oluşturmadan önce bir toplumun finansal yetenek düzeyini ölçmek çok önemlidir. Eğitimin önemli bir kısmı ilkökul ve ortaokulda okuyan öğrencilere verilen finansal eğitimidir. Öğrenciler finansal sistemde bulunan finansal ürünlerden en iyi ürünleri ve hizmetleri seçerek paralarını en iyi şekilde yönetebilir ve doğru şekilde kaydedebilirler.

Toplumda finansal okuryazarlık düzeyini yükseltmenin ve korumanın önemini anlatacak gerekli bilgilendirme sağlanırsa, Türkiye'nin tasarruf oranı artacak ve bireyler finansal sisteme daha bilinçli olarak katılacaklardır (Aydın, 2018).

. Üst düzey yöneticilerin, şirketlerin ve dolaylı ülkelerin makro düzeyde karşılaşabileceği bir sorundur. Finansal kriz zamanlarında yatırım kararları alırken ne iş, ne de üst düzey yöneticiler yüksek riskli yatırımlardan kaçınamazlar. Bu nedenle, finansal cehalet seviyesinin

iyileştirilmesi, kurumsal yönetişimin geliştirilmesine ve olumsuz durumlarda finansal piyasaların korunmasına yardımcı olabilir (Bay, 2014).

Bu çalışmada, Türkiye'deki ilkököl ve ortaokul programlarında finansal okuryazarlık öğrenme çıktılarını, ders kitaplarındaki finansal eğitimle ilgili konuları ve öğrencilere kazandırılması amaçlanan finansal okuryazarlıkla ilgili ortaokul öğrencilerinin tutum ve görüşlerini düzeyini belirlemek amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Samsunda eğitim gören ortaokul öğrencileriyle yapılan görüşmelerle ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlıkla ilgili tutum ve görüşleri belirlenmeye çalışılmış, temel eğitim programlarında finansal okuryazarlığın disiplinler arası nasıl tanımlandığı da açıklanmaya çalışılmıştır.

Eğitim: Eğitim bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1997).

Finansal Eğitim: Finansal eğitim, tüketicileri finansal piyasada korumak ve farkındalığı sağlamanın yanı sıra, bilginin makul bir ölçüde ve şeffaf, kapsamlı ve karşılaştırılabilir bir biçimde ve aynı zamanda bir tüketicinin yeterli bir konumda bulunabilmesine, sözleşmeye dayalı ilişkiler kurmasına, yani tüketici haklarının korunması ve etkin kullanılmasına fayda sağlar. Sözleşmeli bir ilişkide iyi dengelenmiş bir konuma sahip tüketici olarak bilgili, eğitilmiş bir kişi, finansal piyasada sorumlu kararlar alabilen tam teşekküllü bir katılımcıdır (OCED, 2012).

Finansal Okuryazarlık: Maddi refahı etkilemekte olan kişisel finansal koşulları okuma, analiz etme, yönetme ve iletme, finansal seçimleri ayırt etme, para ve finansal sorunları rahatsız etmeden tartışma, geleceğe yönelik planlama ve genel ekonomideki olaylar da dahil olmak üzere günlük finansal kararları etkilemekte olan yaşam olaylarına ustaca cevap verme yeteneğini içerir (PRI, 2005).

Eğitim, dünyaya ilk adımımızı attığımız andan itibaren başlar, son nefesimize kadar hayatımızın her alanında var olur. İnsanlar sosyal varlıklar oldukları için öğrenmeleri, genellikle günlük yaşantılarında birbirlerinden etkileşim yoluyla oluşmaktadır. Bu etkileşim sürecinde herkes bir diğeri için öğrenme kaynağıdır. Eğitim ve okul sistemlerinin

oluşmasını da, bu öğretme ve öğrenme sürecinin sistemli, planlı, amaçlı, düzenli ve programlı bir biçimde yerine getirilmesi, eğitim sisteminin kurumsallaşmasını sağlamıştır (Şişman ve Taşdemir, 2008). Eğitim denince genellikle okullarda verilen eğitim anlaşılmaktadır (Ozankaya, 1977). Uzun süreli Eğitim sürecinin önemli kısmını okullar oluşturmaktadır. Eğitim denince okulların akla gelmesinin önemli sebeplerinden biri de günlük yaşamdaki eğitim-okul bitişikliğidir (Fidan, 1996).

Eğitimin genel amacı bireyin topluma uyumunu sağlamaktır. Eğitim kişinin verimli ve dengeli şekilde yaşamasını, toplumuna yaratıcı ve yapıcı katkılarda bulunabilmesini sağlayan araçtır (Gökalp, 2018).

Öğretim: Öğretim ve eğitim kavramı çoğu kez birbirinin yerine kullanılmaktadır. Oysa bu iki kavram kapsam olarak birbirinden farklıdır. Öğretimin ise daha çok, teknolojik bir olay olduğunu görmekteyiz. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise öğretimin öğrenmeyi gerçekleştirdiğinde bir eğitim değerine sahip olmasıdır (Hesapçioğlu, 2010). Öğretimin, sözcük olarak belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi (TDK, 2020) olarak tanımlanmasının yanı sıra, Gözütok (2000) tarafından da, bilgilerin, değerlerin ve becerilerin öğrenciye kazandırılmasına kılavuzluk etme etkinlikleri olarak da belirtilmiştir.

Daha kapsamlı deyişle; öğretmenin, öğrencilerin öğrenimini en iyi biçimde gerçekleştirmesi amacıyla planladığı düzenli etkiler öğretim olarak kabul edilmektedir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1997).

Öğretim, önceden planlanmış programa göre uygulanan ve bu uygulama sonucunda da değerlendirilmesi yapılan, bireyin etkin olarak öğrenmesini amaçlayan ve daha çok ders gibi uygulamalarla sınırlandırılan etkinliklerin toplusudur (Taşpınar, 2015).

Program kavramı, kelime anlamıyla, yapılması hedeflenen işin bölümlerini ve bu bölümlerin zamanını detaylı gösteren maddelerin bütünü olarak ifade edilmektedir. Varış (1998), program kavramını, herhangi bir sektörde belirlenen politikayı uygulamaya dönüştürecek esasları içeren rehberdir şeklinde ifade etmiştir. Oğuzkan (2008), programı, belirlenen bir çalışmanın amacını, bölümlerini, yönetimini ve zamanını gösteren planın sonucu olarak tanımlanmaktadır.

Eğitim programları, hem okul içinde hem de dışında planlanan etkinlikler aracılığıyla öğrencilere sağlanan bir dizi öğrenme deneyimi olarak tanımlanabilir. Bu tanımın öğrencileri, yaşamları boyunca sürekli olarak öğrenmek isteyenlerdir. Bireyleri öğrenme sürecine göre yerleştirmeyi ve onları öğrenci olarak görmeyi kabul edebiliriz.

Öğretim programı kavramı, belli bir öğretim kurumunda ya da okulda öğrenim gören öğrencilerin istenilen istendik davranışları kazanmaları için planlanan tüm öğrenme-öğretme ve bunun kapsamında da okul içi-okul dışı etkinliklerini kapsayan program olarak değerlendirilmektedir (Tan, 2010).

Ders programları öğretim programının kapsamında yer almakla birlikte öğretim programından daha fazla ayrıntı içerir. İlgili derse ilişkin kazanımlar, kazanımlara ulaşmada yardımcı olacak sistematik biçimde örgütlenmiş içerik, öğretme-öğrenme etkinliklerinin yer aldığı eğitim durumları ve kazanımlara ulaşma düzeyinin belirlendiği sınav durumları ayrıntılı şekilde yer almaktadır (Dal ve Köse, 2017).

Yazılı olmayan örtük programı, okulda öğrencilerin günlük yaşamlarının önemli bir parçası olarak değerlendirilen planlı olmayan - informal programdır (Yüksel, 2004). Okulda formal programla birlikte varlığını sürdürür. Örtük programla resmi (formal) programda açıklanan değer ve bilgilerden daha fazla şeyler öğretilmektedir. Bir başka deyişle örtük program sonucu bireyde gerçekleşen öğrenmeler, formal programda ulaşılması beklenen davranışlardan daha fazla kalıcı olabilir (Doğanay, 2005).

Eğitim ve Ekonomi İlişkisi: Eğitim ile Ekonomi ilişkisi çok yönlüdür. Eğitim, ekonomik faaliyetlere yön verir. Diğer taraftan, ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü de eğitim kurumları yetiştirir. Eğitim, ekonomik kaynaklarla can bulur. Ekonomik kaynaklarla desteklenmeyen eğitim sistemi düşünülemez. Bu karşılıklı etkileşim içinde, hem eğitim hem de ekonomi kurumları, toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik hizmetlerini sürdürürler (Cafoglu, 2010).

Finans: Ticari kaygılar, ekonomik dünyadaki ihtiyaçları gidermek için finansmana ihtiyaç duyar. Bütün ticari faaliyetler finansa bağlıdır. Bu sebeple de, iş organizasyonunun can damarı olarak adlandırılır. Ticari

kaygılar büyük ya da küçük olsun, ticari etkinlikleri yerine getirmek için finansmana gerek duyulmaktadır. Modern dünyada, tüm faaliyetler ekonomik faaliyetlerle ve herhangi bir girişim veya faaliyet yoluyla kâr elde etmekle ilgilidir. Bunun yanı sıra, tüm ticari faaliyetler de doğrudan kâr etmekle ilgilidir. Bir iş kaygısının tüm gereklilikleri karşılaması için finansmana gerek vardır. Bu nedenle finans, sermaye, yatırım, fon vb. olarak da adlandırılabilir, ancak her terimin farklı anlamları ve benzersiz karakterleri vardır. Karın artırılması bütün ekonomik faaliyetlerin temel amacıdır (Paramasivan ve Subramanian, 2009).

Paramasivan ve Subramanian (2009), finansı, parayı yönetme sanatı ve bilimi olarak tanımlamıştır ve bunun yanı sıra finans, finansal hizmet ve araçları da içerir. Finans aynı zamanda ihtiyaç duyulduğu zamanda para tedariki olarak da adlandırılır.

Finansal Eğitim: Küreselleşme, özellikle 2000'li yıllardan beri, birden fazla ülke ve finans kurumu finansal eğitimin gerekliliğini ve önemini anlamaya, bu alandaki araştırmaları hızlandırmaya ve özellikle yatırımcı eğitimi için ulusal stratejiler oluşturmaya başladı. Finansal eğitimin önemini anlamak için yapılan araştırmanın odağı, bu alanda Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) araştırma ve stratejisi olarak adlandırılabilir. OECD finansal eğitimi şu şekilde tanımlamaktadır: Finansal eğitim, tüketicilerin bir yatırımcının finansal ürünler ve kavramları anlamalarına, bilgi ve eğitim yoluyla finansal riskleri ve fırsatları tanımlamalarına, bilinçli seçimler yapmalarına, yardım için nereye başvuracaklarını öğrenmelerine ve finansal refahlarını geliştirmelerine yardımcı olabilir, aynı zamanda güven ve yetenek geliştirme sürecidir.

Finansal eğitim, bireylerin tasarruf etme eğilimini artırırken, finansal piyasalara girmek için daha az tasarrufun yatırımlara dönüştürülmesi ülkenin sermaye yapısını güçlendirmektedir. Ekonomik istikrar için güçlü ve sürdürülebilir sermaye yapıları şarttır. Ulusal ekonominin güçlü ve istikrarlı sürdürülebilir olması birbirine bağlı dışlılara benzerlikte olduğu görülmektedir. Daha fazla fon kaynağı yaratmanın en büyük kaynağı olan tasarruflar, finansal eğitimin ekonomik çarkta bir araç olarak gerekliliğini göstermektedir. Finans eğitiminin ekonomik taraf üzerindeki bir diğer pozitif etkisi de kayıt dışı finansmanın azaltılmasıdır (Gökmen, 2012).

Finansal Okuryazarlık: Finansal Okuryazarlığın (PFL) kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur. Bazı yazarlar ve araştırmacılar, bu terimi farklı anlamlarıyla yorumlamaktadır (Buckland, 2010; Fox, Bartholomae ve Lee, 2005; Marriott, 2007). Jump \$ tart (2015), Finansal Okuryazarlığı “kişinin kaynaklarını yaşam boyu güvenlik ve etkin bir şekilde yönetmek için bilgi ve becerileri kullanma yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Finansal okuryazarlık, tüketicilerin ve yatırımcıların finans ürünlerinden yararlanmalarını, haklarını, sorumluluklarını ve bilinçli şekilde tercihle yapmalarını, aynı zamanda (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) etkili kararlar vermelerini ve içinde bulunduğu durumu anlamalarını gerektirir (OECD, 2005).

Finansal okuryazarlık, küresel ekonomik faktörlerin bireylerin kararlarını nasıl etkilediğini kapsar (Worthington, 2006). Finansal literatürün dar bir görüşü, bütçeleme, tasarruf, yatırım ve sigorta gibi sadece hayati öneme sahip araçlara odaklandığını açıklar (Natalie, 2011). Ayrıca, mantıklı tasarruflar ve yatırım kararları almak için gereken temel kavramların finansal okuryazarlığa dahil olduğu da açıklanmaktadır (Lusardi ve Mitchell, 2007).

Finansal Okuryazarlık ve Eğitim İlişkisi: Finansal eğitim, ekonomiyi etkilediği için dünya çapında hızla önem kazanmaktadır. Bunun farkına varılmasıyla, uluslararası ve ulusal çalışmalar da artmaya başladı. Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak, küresel finansal eğitimde araştırma ihtiyacı da farklılaşmakta olan eğitim stratejilerini beraberinde getirmiştir (Temizel ve Özgüler, 2015).

Problem Cümlesi

İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programlarındaki Kazanımlarda Finansal Okuryazarlıkla İlgili Öğrencilerin Tutum ve Görüşleri ne düzeydedir?

Alt Problemler

- Türkiye’deki İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında Finansal Okuryazarlıkla ilgili kazanımlara yer verilmiş midir?

- Türkiye’deki İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında Finansal Eğitimle ilgili konulara ne kadar yer verilmektedir?
- Türkiye’deki Ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlıkla ilgili tutum ve görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi olan yönlendirilmiş içerik analizi kullanılmıştır (Hsieh ve Shannon, 2005). Bu içerik oluşturma yönteminde, önceki teorik yapılar veya çalışmalar tarafından tanımlanan kavramlar ve değişkenler kodlama kategorileri olarak kullanılır. Bunun yanı sıra, ortaokul öğrencilerinden derinlemesine bilgi almak adına yarı yapılandırılmış görüşme formu da kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini Türkiye’nin on altıncı büyük kenti olan Samsun ilindeki ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. 2019 senesinde yapılan sayıma göre Samsun’un nüfusu 1.348.542 olarak açıklanmıştır. Samsun ilinin 4’ü merkez ilçe olmak üzere 17 ilçesi vardır. Tuik verilerine göre 2016 yılında Türkiye’nin nüfusu en çok artan ilçeler sıralamasında 16. Konumda olan Atakum, Samsun’un merkez ilçelerindedir. Atakum’un nüfusu 2019 senesine göre 215.633 olarak açıklanmıştır. MEB tarafından 2019-2020 eğitim-öğretim yılı için Samsun’da 1408 okul, 265.378 öğrenci olduğu açıklanmıştır. Samsun ilinin Atakum ilçesinde, on altı devlet ortaokulu bulunmaktadır (MEB, 2019). Çocukların öznel deneyimlerini ve değerlendirmelerini araştırmak için, bu ortaokullardan rastgele seçilmiş Denizevleri ortaokulunun 104 öğrencisiyle derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri literatür analiziyle birlikte yarı yapılandırılmış görüşmeler ile elde edilmiştir. İlkokul programlarındaki derslerin listesi

Milli Eğitim Bakanlığı web sitesinden alınmıştır. İlkokul ve Ortaokul Yabancı Dil, Beden Eğitimi, Görsel Sanatlar, Teknoloji ve Tasarım, Bilişim Teknolojileri ve Yazılım, Rehberlik ve Kariyer Planlama Programları araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu çalışmaya dahil edilen tüm ilköğretim eğitim programları, ders kitapları Eğitim Bakanlığı sitesinden (MEB, 2019) alınmıştır. Bu bağlamda, 3 İlkokul, 1 Ortaokul, 6 ilkokul ve ortaokul, toplamda 10 ilkokul ve ortaokul öğretim programları çalışmaya dahil edilmiştir. Bu programlar 2019-2020 öğretim yılında uygulamada olan öğretim programlarıdır :

1. Matematik (İlkokul ve Ortaokul); 2. Türkçe (İlkokul ve Ortaokul); 3. Hayat Bilgisi (İlkokul); 4. Sosyal Bilgiler (İlkokul ve Ortaokul); 5. Fen Bilimleri (İlkokul ve Ortaokul); 6. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi (İlkokul); 7. Trafik Güvenliği (İlkokul); 8. Din Kültürü ve Ahlak (İlkokul ve Ortaokul); 9. Müzik (İlkokul ve Ortaokul); 10. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Ortaokul).

Çocukların finansal okuryazarlıkla ilgili öznel deneyimlerini ve değerlendirmelerini araştırmak için bu çalışmada ortaokul öğrencileriyle derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Toplamda 104 ortaokul öğrencisi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılar 5, 6, 7 ve 8. Sınıf devlet okulu öğrencileridir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu (Ek'tedir) dört ana bölümden, toplamda 17 açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bunlardan ilki öğrencilerin harçlık hakkındaki düşüncelerini öğrenmek adına soruldu, bu bölümde 3 adet soru bulunmaktadır, bunlardan ikisi kapalı uçlu, biri açık uçludur. İkincisi öğrencilerin birikimle ilgili düşüncelerini öğrenmek için, 2 kapalı uçlu, 2 açık uçlu, toplamda 4 sorunun olduğu bölümdür. Üçüncüsü harcamalara ilişkin tercih ve deneyimlerini öğrenmeye yönelik 4 adet kapalı uçlu, 4 adet açık uçlu, toplamda 8 sorudan oluşan bölümdür. Dördüncüsü katılımcıların finansal bilgi kaynaklarına ilişkin bilgi ve yararlanma düzeylerini tespit etmeye yönelik bir bölümdür ve 1 kapalı, 1 açık uçlu, toplamda 2 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Öncelikle, Milli Eğitim Bakanlığı'nun sitesinden indirilen programlarda finansal okuryazarlıkla ilgili öğrenme çıktıları belirlenerek araştırmacı

tarafından incelenmiştir. İkinci aşamada, 45 Ders kitabı (<https://www.eba.gov.tr>) e- kitap şeklinde indirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın sitesinden indirilen Taşınabilir Belge Formatında (PDF) olan hem programlar, hem de ders kitapları (incelenen kitaplarının detaylarını içeren tablo Ek'tedir) araştırmacı tarafından finansal okuryazarlıkla ilgili ünite ve konuları belirlemek amacıyla gözden geçirilmiştir ve bu bağlamda yapılan inceleme tüm programı kapsamaktadır.

Üçüncü aşamada, ortaokul öğrencilerinin finans eğitiminin temel kavramlarıyla ilgili bilgilerini, deneyimlerini derinlemesine araştırmak için bu çalışma da nitel bir araştırma metodolojisi benimsemiştir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi etik onayı, Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğünden öğrencilerle görüşme yapabilmek için izin aldıktan sonra, öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapıldı. Görüşme başlangıcında, tüm katılımcılar çalışmanın amaçları ve metodolojisi ile görüşme sırasında istedikleri zaman çekilme hakları hakkında bilgilendirildiler. Ayrıca araştırma ve katılımları hakkında soru sorma fırsatı verildi. Röportajlar yaklaşık 15 dakika sürdü ve katılımcıların velilerinin rızası olmadığı için ses kaydı yapılmadı. Her röportaj kelimesi kelimesine yazılmış ve sıralanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu tarama sonucunda, programdaki finansal okuryazarlıkla ilgili öğrenme sonuçları bulunmuş, bu öğrenme sonuçları ders ve sınıf seviyesine göre kodlanmış ve bir öğrenme çıktıları listesi oluşturulmuştur. Ayrıca programlarda yer alan etkinliklerin bazılarının da finansal okuryazarlıkla ilgili öğrenme çıktılarına bağlı olduğu görülmüştür. Daha sonra ders kitaplarındaki finansal okuryazarlıkla ilgili bilgiler içeren üniteler, konular belirlenmiş ve tablo haline getirilmiştir. Oluşturulan tablolar iki alanın uzmanlarıyla da tartışılmıştır.

Öğrencilerden alınan bilgilerde anlam çok önemli olduğu için transkriptleri derinlemesine araştırmak gerekiyordu. Bu amaçla transkriptler araştırmacı tarafından birkaç kez okundu ve her cümle yansıtan kısa ifadelerle kodlandı. Her bir transkriptin kodlama sürecinin sonunda, katılımcı öğrencilerin verdiği yanıtlar arasındaki benzerlikler ve çeşitlilikler belirlenerek kodlanmış ifadelerin analizi de yapılmıştır. Kodlanmış

ifadelerin kronolojik bir sıralamanın ardından anlamlarına göre kümelenmesi, temaların ve alt temaların ortaya çıkmasına yol açar. Ortaya çıkan temalar danışman ile görüşülmüştür.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında "Türkiye'deki İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında Finansal Okuryazarlıkla ilgili kazanımlara yer verilmiş midir?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda, İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında finansal okuryazarlıkla ilgili yer alan öğrenme çıktıları öğretim kademelerine göre gruplanarak tablo haline getirilmiştir. Aşağıdaki tablolarda öğretimin ilk ve orta kademesi olan ilkokul (1-4. Sınıf) ve ortaokul (5-8. Sınıf) öğrenme çıktıları, bunların ders ve sınıflara göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Matematik Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
MATEMATİK	1.	1. M.1.3.2.1. Paralarımızı tanır.
	2.	2. M.2.3.2.1. Kuruş ve lira arasındaki ilişkiyi fark eder. 3. M.2.3.2.2. Değeri 100 lirayı geçmeyecek biçimde farklı miktarlardaki paraları karşılaştırır. 4. M.2.3.2.3. Paralarımızla ilgili problemleri çözer.
	3.	5. M.3.3.4.1. Lira ve kuruş ilişkisini gösterir. M.3.3.4.2. Paralarımızla ilgili problemleri çözer.
	4.	-
	5.	-
	6.	-
	7.	6. M.7.1.4.7. Doğru ve ters orantıyla ilgili problemleri çözer. (Ölçek, karışım, indirim ve artış gibi durumları içeren problemlere yer verilir.) 7. M.7.1.5.4. Yüzde ile ilgili problemleri çözer.
	8.	-

Tablo 1'de görüldüğü gibi ilk ve orta öğretimin 8 yılı kapsayan Matematik dersi ilkokul öğretim programında 5, ortaokul öğretim programında 2, toplam olarak 7 öğrenme çıktısına yer verilmiştir.

Tablo 2. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
HAYAT BİLGİSİ	1.	1. HB.1.2.5. Evdeki kaynakları verimli bir şekilde kullanır. 2. HB.1.2.7. İstek ve ihtiyaçları arasındaki farkı ayırt eder.
	2.	3. HB.2.1.6. Okul kaynaklarını ve eşyalarını kullanırken özen gösterir. 4. HB.2.1.11. Okulda parasını ihtiyaçları doğrultusunda bilinçli bir şekilde harcar. 5. HB.2.2.6. Evdeki kaynakları tasarruflu kullanmanın aile bütçesine katkılarını araştırır. 6. HB.2.2.9. İstek ve ihtiyaçlarını öncelik sırasına göre listeler. 7. HB.2.5.8. Yakın çevresinde yapılan üretim faaliyetlerini gözlemler.
	3.	8. HB.3.1.9. Okul kaynaklarının etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur. 9. HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur. 10. HB.3.2.8. İstek ve ihtiyaçlarını karşılarken kendisinin ve ailesinin bütçesini korumaya özen gösterir. 11. HB.3.3.2. Yiyecek ve içecekler satın alınırken bilinçli tüketici davranışları gösterir. 12. HB.3.6.6. Geri dönüşümün kendisine ve yaşadığı çevreye olan katkısına örnekler verir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi ilköğretimin 3 yılı kapsayan Hayat bilgisi dersi ilkokul öğretim programında 12 finansal okuryazarlıkla ilgili olabilecek öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 3. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
SOSYAL BİLGİLER	4.	1.SB.4.1.3. Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanıır. 2. SB.4.4.4. Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir. 3. SB.4.5.1. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar. 4. SB.4.5.2. Ailesi ve yakın çevresindeki başlıca ekonomik faaliyetleri tanıır. 5. SB.4.5.3. Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler. 6. SB.4.5.4. Kendine ait örnek bir bütçe oluşturur. 7. SB.4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.

-
5.
 8. SB.5.5.1. Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.
 9. SB.5.5.2. Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır.
 10. SB.5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.
 11. SB.5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.
 12. SB.5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.
 13. SB.5.5.6. Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
 14. SB.5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.
 6.
 15. SB.6.5.1. Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.
 16. SB.6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.
 17. SB.6.5.3. Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar.
 18. SB.6.5.4. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.
 19. SB.6.5.5. Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder.
 20. SB.6.7.2. Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder.
 21. SB.6.7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.
 7.
 22. SB.7.5.1. Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.
 23. SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.
 24. SB.7.5.6. Dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimleri analiz eder.
 25. SB.7.7.2. Türkiye'nin ilişkide olduğu ekonomik bölge ve kuruluşları tanıır.
-

Tablo 3'de görüldüğü gibi ilk ve orta öğretimin 4 yılı kapsayan Sosyal bilgiler dersi ilkökul öğretim programında 7, ortaokul öğretim programında 18, toplam olarak 25 öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 4. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
FEN BİLİM- LERİ	3.	1. F.3.6.2.4. Yapay bir çevre tasarlar.
		2. F.3.7.3.1. Elektriğin güvenli kullanılmasına özen gösterir.
	4.	3 F.4.4.5.3. Karışımların ayrılmasını, ülke ekonomisine katkısı ve kaynakların etkili kullanımı bakımından tartışır.
		4. F.4.6.1.1. Kaynakların kullanımında tasarruflu davranmaya özen gösterir.
		5. F.4.6.1.2. Yaşam için gerekli olan kaynakların ve geri dönüşümün önemini fark eder.
	5.	6. F.5.6.2.4. İnsan-çevre etkileşiminde yarar ve zarar durumlarını örnekler üzerinde tartışır.
	6.	-
	7.	7. F.7.4.5.1. Evsel atıklarda geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen maddeleri ayırt eder.
		8. F.7.4.5.2. Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne ilişkin proje tasarlar.
		9. F.7.4.5.3. Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular. (Geri dönüşüm tesislerinin ekonomiye katkısı vurgulanır.)
		10. F.7.4.5.4. Yakın çevresinde atık kontrolüne özen gösterir.
		11. F.7.4.5.5. Yeniden kullanılabilir eşyalarını, ihtiyacı olanlara iletmeye yönelik proje geliştirir.
	8.	12. F.8.6.4.1. Kaynakların kullanımında tasarruflu davranmaya özen gösterir.
		13. F.8.6.4.2. Kaynakların tasarruflu kullanımına yönelik proje tasarlar.
		14. F.8.6.4.3. Geri dönüşüm için katı atıkların ayrıştırılmasının önemini açıklar.
		15. F.8.6.4.4. Geri dönüşümün ülke ekonomisine katkısına ilişkin araştırma verilerini kullanarak çözüm önerileri sunar.
		16. F.8.6.4.5. Kaynakların tasarruflu kullanılmaması durumunda gelecekte karşılaşılabilecek problemleri belirterek çözüm önerileri sunar.
		17. F.8.7.3.5. Elektrik enerjisinin bilinçli ve tasarruflu kullanılmasının aile ve ülke ekonomisi bakımından önemini tartışır.
	18. F.8.7.3.6. Evlerde elektriği tasarruflu kullanmaya özen gösterir.	

Tablo 4’de görüldüğü gibi ilk ve orta öğretimin 6 yılı kapsayan Fen bilimleri dersi ilkokul öğretim programında 5, ortaokul öğretim programında 13, toplam olarak 18 öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 5. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) İnsan Hakları, Yurttaşlık Ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
İNSAN HAKLARI, YURTTAŞLIK VE DEMOKRASİ	4.	1. Y.4.2.2. İnsan olma sorumluluğunu taşımanın yollarını açıklar.

Tablo 5’de görüldüğü gibi ilköğretimin 1 yılı kapsayan İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi ilkokul öğretim programında 1 öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 6. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
TRAFİK GÜ- VENLİĞİ	4.	1. TG.4.1.7. Ulaşım araçlarını çeşitli özellikleri açısından karşılaştırır.

Tablo 6’da görüldüğü gibi ilköğretimin 1 yılı kapsayan Trafik Güvenliği dersi ilkokul öğretim programında 1 öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 7. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) Ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Din Kültürü ve Ahlak Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
DİN KÜLTÜ- RÜ VE AHLAK	4.	-
	5.	-
	6.	-
	7.	-
	8.	1. 8.2.1. İslam’ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlar. 2. 8.2.2. Zekât ve sadaka ibadetini ayet ve hadislerle açıklar. 3. 8.2.3. Zekât, infak ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark eder. 4. 8.3.2. İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyetiyle ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder. 5. 8.4.5. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hakkı gözetmedeki hassasiyetine örnekler verir.

Tablo 7’de görüldüğü gibi Din Kültürü ve Ahlak dersi ilkokul öğretim programında rastlanmamış, ama ortaokul öğretim programında 5 öğrenme çıktısına rastlanmıştır.

Tablo 8. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) Ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Müzik Dersi Öğretim Programlarında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
MÜZİK	1.	-
	2.	1. Mü.2.A.4. Belirli gün ve haftalarla ilgili müzik etkinliklerine katılır.
	3.	-
	4.	-
	5.	-
	6.	-
	7.	-
	8.	-

Tablo 8’de görüldüğü gibi Müzik dersi ilkokul öğretim programında 1, ortaokul öğretim programında ise finansal okuryazarlıkla ilgili ola bilecek öğrenme çıktısına rastlanmamıştır.

Tablo 9. Sınıflara Göre Ortaokul (5-8. Sınıf) T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar

DERS	SINIF	KAZANIMLAR
T.C. İNKILAP TARİ- Hİ VE ATATÜRKÇÜ- LÜK	8.	1. İTA.8.4.6. Ekonomi alanında meydana gelen gelişmeleri kavrar.

Tablo 9’da görüldüğü gibi T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ortaokul 8. Sınıf öğretim programında ekonomi alanında meydana gelen gelişmeleri anlamaya ve analiz etmeye yönelik 1 öğrenme çıktısına yer verilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında “Türkiye’deki İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında Finansal Eğitimle ilgili konulara ne kadar yer verilmektedir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda, İlkokul ve Ortaokul öğretim programlarında- ders kitaplarında yer alan finansal okuryazarlıkla ilgili üniteler öğretim kademelerine göre gruplanarak tablo haline getirilmiştir.

Tablo 10. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Matematik Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Finansal Okuryazarlıkla İlgili Üniteler ve Konular

DERS	SINIF	ÜNİTE İSMİ	KONU	SAYFA	
MATEMATİK	1.	4.	Alışveriş Zamanı	Cemile ve Ayberk Pazarda	108
				Ayberk'in Kumbarasındaki Paralar	109
				Para Koleksiyonu	110
				Komşuya Ziyaret	112
				Lütfü Dedenin Ekmek Fırını	115
				Dolmuş Yolcu Bekliyor	119
				Bak Postacı Geliyor	123
				Köyün Kermesi	125
				Tezgâhtaki Elmalar	126
				Üstü Örtülü Sandviçler	127
				Alışveriş Zamanı	128
				Haylaz Ateş	130
				Ağıldaki Koyunlar	132
				Cemile'nin Sınıfı	134
	2.	5.	Paralarımız	Kuruş ve Lirayı Öğrenelim	231
				Farklı Miktarlarda Paraları Karşılaştırma	235
				Paralarımızla İlgili Problem Çözüm ve Kuralım	237
	3.	4.	Kesirler	Paralarımız	188
	4.	-	-	-	-
	5.	-	-	-	-
	6.	-	-	-	-
7.	-	-	-	-	
8.	-	-	-	-	

Tablo 10'da da görüldüğü gibi Matematik 1, 2 ve 3. Sınıf ilkokul ve ortaokul ders programlarında finansal okuryazarlıkla ilgili ünitelere ve konulara yer verilse de, Matematik 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıf ilkokul ve

ortaokul ders programlarında finansal okuryazarlıkla ilgili ünitelere ve konulara yer verilmemiştir.

Tablo 11. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Finansal Okuryazarlıkla İlgili Üniteler ve Konular

DERS	SINIF	ÜNİTE İSMİ	KONU	SAYFA	
HAYAT BİLGİSİ	1.	2.	Evimizde Hayat	Kaynaklar Olmasaydı	71
				İhtiyaç Ve İsteklerimiz	77
	2.	2.	Evimizde Hayat	Kullanırken Biriktiriyorum	69
				Damlaya Damlaya Göl Olur	81
	3.	2.	Evimizde Hayat	Evimizde Tasarruf	58
				Harcama Yaparken	66
			Tutum, Yatırım Ve Türk Malları	76	
			Haftası		

Tablo 12. Sınıflara Göre İlkokul (1-4. Sınıf) ve Ortaokul (5-8. Sınıf) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Finansal Okuryazarlıkla İlgili Üniteler ve Konular

DERS	SINIF	ÜNİTE İSMİ	KONU	SAYFA	
FEN BİLİMLERİ	3.	-	-	-	-
	4.	5.	Aydınlatma Ve Ses Teknolojileri	Aydınlatma Araçlarının Tasarruflu Kullanımı Ve Ekonomiye Katkısı	194
		6.	İnsan Ve Çevre	Kaynakların Tasarruflu Kullanılması	233
				Kaynakların Önemi	240
	5.	6.	İnsan Ve Çevre	İnsan ve Çevre İlişkisi	148
	6.	-	-	-	-
	7.	4.	Saf Madde Ve Karışımlar	Evsel Atıklar Ve Geri Dönüşüm	111
				Geri Dönüşümün Yararları	114
	8.	6.	Enerji Dönüşümleri Ve Çevre Bilimi	Kaynakların Tasarruflu Kullanımı	197
				Geri Dönüşüm	198
	7.	Elektrik Yükleri Ve Elektrik Enerjisi	Elektriğin Tasarruflu Kullanımı	231	

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında “Türkiye’deki Ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlıkla ilgili tutum ve görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda, ortaokul öğrencilerine 4 kavramla – harçlık, tasarruf, harcama ve finansal bilgi kaynaklarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Öğrencilerin tutum ve görüşleri tablo haline getirilmiştir.

Tablo 13. Harçlık Alıyor Musun?

SINIF	EVET	HAYIR
	F %	F %
5.	22 %96	1 %4
6.	23 %100	- -
7.	25 %96	1 %4
8.	32 %100	- -
TOPLAM	102 %98	2 %2

Tablo 14. Harçlığın Sana Yetiyor Mu?

SINIF	EVET	HAYIR
	F %	F %
5.	20 %87	3 %13
6.	20 %87	3 %13
7.	26 %100	- -
8.	27 %85	5 %15
TOPLAM	93 %89	11 %11

Tablo 15. Niye Para Biriktiriyorsun?

SINIF	5	6	7	8	TOPLAM
Sosyal aktivite	1	1	-	-	2
Eğlence (oyuncak, gezmek)	-	-	1	4	5
Özgürlük	-	1	-	2	3
Elektronik eşya	4	2	3	6	15
Birincil ihtiyaçlarımı karşılamak	3	1	3	1	8
İsteklerimi elde etmek için	7	8	12	6	33
Yatırım amaçlı (ev, altın)	1	1	-	1	3
Hayır işleri (hayvan beslemek)	1	1	-	-	2
Kırtasiye (okul ihtiyaçları)	1	2	1	3	7
Amacıma (hayalime) ulaşmak	-	1	2	3	6
Birikim amaçlı	3	4	2	4	13
Eğitim (gelecek)	2	-	-	-	2
Aileye yardım	-	1	2	-	3

Tablo 16. Ailende Biriktirilen Para Ne İçin Kullanılıyor?

SINIF	5	6	7	8	TOPLAM
Ev eşyası	2	-	-	-	2
Yatırım (ev)	2	1	-	4	7
Ev ihtiyaçları (kira, fatura)	6	8	12	10	36
Elektronik aletler	1	-	-	-	1
Araba	1	-	-	4	5
Eğitim	1	4	-	3	8
Aile istekleri (tatil, oyuncak, gezmek)	3	1	2	6	12
Hayır işleri (kurban, bayram harçlıkları)	-	1	-	-	1
Birikim	-	3	-	6	9
Borç	-	1	2	2	5
Aile ihtiyaçları	-	1	4	-	5
Sağlık	-	-	-	1	1
Para biriktirmiyorlar	-	-	1	-	1

Tablo 17. Harcama Hatası Yaptığımda Ailenin Tepkisi Nasıl Oluyor?

SINIF	5	6	7	8	TOPLAM
Kızıyorlar (ceza)	3	6	3	11	23
İade etmemi istiyorlar	3	5	3	-	11
Sertçe uyarıyorlar (bir daha yapma)	7	9	11	8	35
Bilgilendiriyorlar	6	1	4	11	22
Sağlık olsun ☺	4	5	3	7	19
Hata yapmıyorum (yalnız gitmediğim için)	-	1	2	-	3
Sebebini soruyorlar	-	-	-	1	1
Tecrübedir	-	-	-	1	1

Tablo 18. Satın Alırken Nelere Dikkat Ediyorsun?

SINIF	5	6	7	8	TOPLAM
Fiyat	13	16	21	20	70
STT/ SKT	13	13	6	9	41
Kalite	8	17	7	16	48
Yorumlar	1	1	-	-	2
İçeriğine	1	2	5	2	10
Ambalaj	3	1	7	1	12
Marka (güvenilir)	-	7	-	6	13
Gereklilik	-	1	1	6	8

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada, Türkiye'deki ilkökul ve ortaokul öğretim programlarında yer alan finansal okuryazarlıkla ilgili öğrenme çıktıları, ders kitaplarındaki finansal okuryazarlıkla ilgili olabilecek üniteler incelenmiş ve ortaokul öğrencileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın amacı Türkiye örgün eğitim programlarında öngörülen finansal okuryazarlık düzeyini ve ortaokul öğrencilerinin finansal okuryazarlıkla ilgili tutum ve görüşlerini saptamaktır.

Finansal Okuryazarlıkla İlgili Kazanımlar: Yapılan çalışma sonucunda zorunlu dersler temel alındığında ilkökul öğretim programlarında 33,

ortaokul öğretim programlarında 38, toplam olarak 71 finansal okuryazarlıkla ilgili olabilecek öğrenme çıktısına rastlanmıştır. Finansal okuryazarlıkla ilgili en fazla öğrenme çıktısının ilkökul ve ortaokul (1-8. Sınıf) düzeyinde Sosyal Bilgiler öğretim programında (25) yer aldığı görülmüştür.

Finansal Eğitimle İlgili Konular: Öğretim programlarında kazanılması hedeflenen öğrenme çıktıları ders kitaplarındaki konularla desteklenmektedir. Matematik dersi programlarının finansal okuryazarlık açısından önemi parayla ve tüketime yönlendirmeyle ilgili ünite ve konularla sınırlıdır. Tüm düzeylerde finansal okuryazarlıkla ilgili yeterliklere yönelik çalışmalar yapılmakla birlikte Matematik öğretim programlarında günlük yaşam durumlarını içeren (alışveriş, faiz, kar, zarar gibi) örnekler verilmekte ve problemler çözülmektedir.

Ortaokul Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıkla İlgili Tutum ve Görüşleri. Harçlık: Yapmış olduğumuz görüşmeler sonucunda, ortaokul öğrencilerinin % 98'nin (F102) harçlık aldığı, % 2'sinin (F2) harçlık almadığı görülmektedir. Harçlık alan öğrencilerin % 49'u (F50) harçlığını günlük, % 30'u (F31) haftalık, % 16'sı (F16) ise aylık almaktadır. % 5'i (F5) ise arada sırada harçlık aldığını belirtti. 8. Sınıftan itibaren öğrenci çoğunluğunun harçlıklarını aylık olarak aldığını görmekteyiz. Bu, kendi bütçelerinin farkında olmak ve finansal yöntemler kullanmak adına faydalı olabilir. Aldıkları harçlıklardan şikayetlenen % 11'lik (F11) kısım öğrenciden farklı olarak,, % 89'luk (F93) kısım öğrenci aldıkları harçlıklardan memnun olduğunu belirtmiştir.

Tasarruf: Tasarruf kavramının incelendiği bu alt amaçta, öğrencilerin % 74'ünün (F77) harçlığından birikim yapmakta, % 26'sının (F27) ise birikim yapmamakta olduğunu görmekteyiz. Biriktirdikleri parayı tekrar tüketime harcamak isteyen öğrencilerin çoğunluğu özgürce alışveriş yapmak istedikleri için harçlıklarından tasarruf yaptıklarını belirtmektedir. Çok az kısmın tasarruf yapma sebebinin yatırım amaçlı olduğu görülmektedir. Ailesinin tasarruf sonucunda yapmış olduğu birikimlerinin harcanmasıyla ilgili öğrencilerin % 62'si (F64) bilgilendirilirken, % 38'i (F40) bu konularda bilgilendirilmemektedir. Verilen yanıtlara göre biriktirilen para, öncelikle birincil ihtiyaçların giderilmesine ve yine tüketime- alışverişe, ailelerin çok az kısmının ise birikimlerini yatırıma harcadığını görmekteyiz.

Harcama: Öğrencilerin harcamalarıyla ilgili düşünce ve davranışlarının incelendiği bu alt amaçta, para harcamalarını planlayan % 73'lük (F76) kısımdan farklı olarak, % 27'lik (F28) kısmın harcamalarını plansız şekilde yapmakta olduğunu görmekteyiz.

Finansal Bilgi Kaynakları: Türkiye'deki Ortaokul öğrencilerinin finansal bilgi kaynaklarıyla ilişkisine baktığımızda, para kullanımıyla ilgili bilgilerin çoğunlukla ailelerden alındığını görmekteyiz. Bu konularla ilgili aile bireylerinin yönlendirmelerine uyan öğrencilerin çok az kısmının okulda, ders sırasında öğretmenlerinden yararlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, finansal bilgilere Haberler, İnternet veya Sosyal Medya, arkadaşlar aracılığıyla ulaşan öğrencilerden bir kısmının da kendi imkanlarıyla araştırarak öğrendiği, televizyonda finansla ilgili haberleri izleyen öğrencilerle birlikte, bu haberlere hiç ilgi duymayan öğrencilerin de olduğu görülmektedir.

Tartışma: Bu sonuçlar öğrencilerin matematik yeterliliğinin finansal okuryazarlık açısından önemli olduğunu, ancak finansal okuryazarlığın doğrudan matematik eğitimi yoluyla edinilen bir nitelik olmadığını göstermektedir. Zorunlu ve seçmeli ders programları göz önüne alındığında, finansal okuryazarlıkla mücadele ile ilgili öğrenme çıktılarına yapılan en önemli vurgu tasarruftur ve gelir harcama dengesi (bütçe) ve bilinçli tüketim hakkındaki bilgileri anlaması beklenmektedir. Başka bir deyişle, farklı ifadelerle ilgili tüm seçmeli dersleri seçen ve hem bu derste hem de gerekli derslerde tüm öğrenme çıktılarına ulaşan bir öğrenci kaynakları ekonomik olarak kullanacak, gelir ve harcamaları dengeleyecek ve tüketici olarak bilinçli kararlar alacaktır. Ne yazık ki, en iyi oranlarla elde edilen bu olumlu yetkinlikler bugünün gereksinimlerini karşılamıyor. Örneğin, PISA öğrenme sonuçları öğrencilerin para dışı ödeme yöntemlerini nasıl kullanacaklarını ve para ve işlemler başlığı altında para transfer etmelerini bilmelerini gerektirir. PISA tarafından belirlenen niteliklere göre, 15 yaşındaki öğrencilerin kredi kazanma amacını, hisse senetlerinin ve diğer yatırım araçlarının özelliklerini ve risklerini anlamaları ve mali suçlarla nasıl başa çıkacaklarını ve nasıl korunacaklarını bilmeleri gerekir.

Finansal okuryazarlık, etkili kararlar alma ve paranın kullanımı ve yönetimi konusunda bilinçli kararlar verebilme yeteneğidir (Noctor, Stoney ve Stradling, 1992). Finansal okuryazarlık, bir bireyin yaşamının

refahını korumak için çok önemlidir. Finansal okuryazarlık, aynı gelir düzeylerine sahip bireyler arasında uzun vadeli ekonomik tutarsızlıkların ana nedenidir. Artan finansal sorumluluk ve bireylerin refahını tehdit eden bireysel riskler, finansal okuryazarlığın son yıllarda daha önemli hale gelmesinin nedenlerinden biridir (Karadeniz ve Durusoy, 2013). Bugün para ve kaynakları tüketmek eskisinden daha kolaydır. Bunun nedenlerinden biri, başta medya olmak üzere çeşitli faktörlerin bireylere yönelik olmasıdır. Harcamaları kolaylaştırmanın diğer bir nedeni, bugünlerde borç almanın çok daha kolay olmasıdır. Araştırmalar finansal anlama arttıkça finansal katılımın arttığını göstermektedir. (INFE 2009). Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse, yüksek finansal bilgiye sahip bir kişi parasını daha iyi yönetebilir, tasarruf edebilir ve parasını daha iyi değerlendirebilir. Sosyal yönden bakıldığında, öncelikle, bireylerin ekonomik kalkınma için tasarruf etmelerini ve bu tasarruf eylemlerinin ekonomik gelişim için daha faydalı olmasından söz etmek gerekir (Atkinson ve Messy 2013).

Bu eylem planında ayrıca finansal olmayan programlarda finansal eğitim sağlama ihtiyacı da yer almıştır. SPK (2014) bu konu planında henüz pek çok konuda yeterli işlem yapmadığını belirtmektedir. Yapılan çalışmalara göre ailenin sosyo-ekonomik düzeyiyle finansal okuryazarlık arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir (Mandell,2008). Bir başka ifade ile parayı daha iyi yöneten bireyler sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerden gelmektedir. Dolayısıyla daha çok alt sosyo-ekonomik düzeylerden gelen öğrenciler okul eğitiminin bu konudaki zayıflığından etkilenmektedir. Oysa eğitimin bireyleri her yönden geliştirmesi ve aralarındaki fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırması gerekir. Araştırmada da Finansal Okuryazarlığı tek başına bir konu olarak sunulmadığı sebebiyle, seçilen bazı konuların farklı derslerde öğretildiği için ilkökul ve ortaokul düzeyinde programlar ve okutulan ders kitapları incelendi, ortaokul öğrencileriyle görüşme yapıldı. Bu alanda bir boşluk olduğu ve okul sistemindeki tüm öğrencilere Finansal Okuryazarlık sunma gerçeğinin bulunduğunu düşünüyorum. Böyle bir harekete ihtiyaç olmasına rağmen, Türkiye ilkökul ve ortaokul için bu sorunu özel olarak ele alan kasıtlı bir program yoktur.

Öneriler: Türkiyedeki öğretim programlarında finansal okuryazarlığın daha detaylı ve sistematik olarak ele alınması,

Tüm öğretim basamağındaki öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeylerle ilgili faktörleri inceleyen araştırmaların tüm öğretim basamaklarında yapılması gerektiğı söylenebilir. Bunun yanı sıra finansal okuryazarlıkla ilgili öğretmen ve akademisyen fikirleri de alınabilir. Her taraftan desteklenmiş araştırma, bize durumla ilgili daha net ve zengin bilgiler verebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Attitudes and Opinions of Students Related to Financial Literacy in Achievements in Primary and Secondary Education Programs

*

Günel Mammadova - Murat Gökalp - Bedri Yavuz Hatunoğlu
Ondokuz Mayıs University-Ondokuz Mayıs University- Ağrı İbrahim Çeçen University

The concept of finance has become a concept that not only Turkey but also the whole world considers while directing the country's policies and strategies. For this reason, many international organizations such as the World Bank and the Organization for Economic Development (OECD) conduct many studies and publish reports on financial literacy. In addition, it encourages national governments to give importance to financial literacy and even make it a state policy.

Financial Education: Financial education, besides protecting consumers in the financial market and raising awareness, provides information in a reasonable and transparent, comprehensive and comparable manner, as well as enabling a consumer to be in a competent position, to establish contractual relationships, i.e. the protection and effective use of consumer rights. provides benefits.

Relationship between Education and Economy: The relationship between education and economy is multidimensional. Education guides economic activities. On the other hand, educational institutions train the manpower needed by the economy. Education comes to life with economic resources. Education system that is not supported by economic resources is unthinkable. In this mutual interaction, both educational and economic institutions continue their services to meet the needs of the society (Cafoğlu, 2010).

Method. Model of the Research

In the study, directed content analysis, which is a qualitative research method, was used (Hsieh & Shannon, 2005).

Working group

The research includes 3 primary schools, 1 secondary school, 6 primary and secondary schools, a total of 10 primary and secondary school education programs, 45 textbooks taught in primary and secondary schools, and 104 secondary school students in public schools, and the data were obtained through document analysis and semi-structured interview.

Data Collection Tools

Research data were obtained through semi-structured interviews together with literature analysis. The list of courses in primary school programs is taken from the website of the Ministry of National Education.

Data Collection

Semi-structured interviews were conducted with the students. At the beginning of the interview, all participants were informed about the aims and methodology of the study and their right to withdraw at any time during the interview. They were also given the opportunity to ask questions about their research and involvement.

Analysis of Data

As a result of this screening, learning outcomes related to financial literacy in the program were found, these learning outcomes were coded according to course and grade level, and a learning outcomes list was created.

Problem Statement

What are the Attitudes and Opinions of Students on Financial Literacy in Primary and Secondary School Curriculums?

Sub Problems

- Are the achievements related to Financial Literacy included in the Primary and Secondary School curricula in Turkey?
- To what extent are the subjects related to Financial Education included in the Primary and Secondary School curricula in Turkey?
- What are the attitudes and views of secondary school students in Turkey about financial literacy?

Results

Achievements Related to Financial Literacy: As a result of the study, 33 learning outcomes related to financial literacy were found in primary school curricula, 38 in secondary school curricula and 71 in total, based on compulsory courses. It has been observed that the highest learning outcomes related to financial literacy are included in the Social Studies curriculum (25) at primary and secondary school (1-8th Grades).

Subjects Related to Financial Education: The learning outcomes aimed to be acquired in the curriculum are supported by the subjects in the textbooks. The importance of mathematics curriculum in terms of financial literacy is limited to units and topics related to money and orientation to consumption. Although studies on financial literacy competencies are carried out at all levels, examples of daily life situations (such as shopping, interest, profit, loss) are given in Mathematics teaching programs and problems are solved.

We see that the majority of students receive their pocket money monthly since the 8th grade. This can be helpful in being aware of their own budgets and using financial methods. Different from the 11% (F11) students who complained about the pocket money they received, 89% (F93) of the students stated that they were satisfied with the pocket money they received.

Saving: In this sub-purpose, where the concept of saving is examined, we see that 74% (F77) of the students save from their pocket money, while 26% (F27) do not. The majority of students who want to spend their savings on consumption again state that they save their pocket money because they want to shop freely. It is seen that the reason for saving very few of them is for investment purposes. While 62% (F64) of

the students are informed about the spending of their family's savings as a result of savings, 38% (F40) are not informed about these issues. According to the answers given, we see that the money saved primarily spends on the satisfaction of primary needs and on consumption-shopping, and very few of the families spend their savings on investment.

Expenditure: In this sub-purpose, which examines the thoughts and behaviors of students about their spending, we see that 27% (F28) make their expenditures unplanned, unlike 73% (F76) who plan their money expenditures.

Financial Information Sources: When we look at the relationship of secondary school students in Turkey with financial information sources, we see that information about money usage is mostly obtained from families. It is seen that very few of the students who follow the guidance of their family members about these issues benefit from their teachers at school and during the lesson. In addition, it is seen that some of the students who access financial information through the News, Internet or Social Media, or friends, learn by researching on their own, and there are students who watch financial news on television, as well as students who have no interest in these news.

In the study, since Financial Literacy was not presented as a stand-alone subject and some selected subjects were taught in different courses, primary and secondary school programs and textbooks were examined, and interviews were held with secondary school students. There was a gap in this area and a need to offer Financial Literacy to all students in the school system.

Kaynakça/References

- AEP (2012). Aile eğitim programı: *İktisat*. <https://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/iktisat/> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Atkinson, A. ve Messy F. (2013). Promoting financial inclusion through financial education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 34, OECD

- Australian Securities and Investments Commission (ASIC) (2011). *İN: National Financial Literacy Strategy*. (229). Sydney: Australian Securities and Investments Commission.
- Australian Securities and Investments Commission (ASIC) (2012). <https://www.moneysmart.gov.au/teaching>
- Aydın, A. D. (2018). Türkiye'de finans eğitimi ve finansal okuryazarlık üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(1), 12-20.
- Başal, H.A. (1998). *Okulöncesi Eğitime Giriş*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Başaran, İ. E. (1982). *Temel eğitim ve yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No: 112.
- Bay, Charlotta. - Catusus, Bino. - Johed, Gustav. (2014). Situating financial literacy. *Critical Perspectives on Accounting*, 25(1),36-45.
- Bayrakdaroğlu A. ve Bilge S. (2018). Finansal Eğitimin finansal okur-yazarlık üzerindeki etkisi: Muğla ilinde kadınlara yönelik bir araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 19-42.
- Behrman J. R., Mitchell O. S., Soo C. K., ve Bravo D. (2012). How Financial Literacy Affects Household Wealth Accumulation. *Am. Econ. Rew.*, 102(3), 300-304.
- Beuchamp, G. A. (1968). *Curriculum theory*. Illinois: The Keg Press.
- Bianco, Candy A. - Bosco, Susan M. (2000). Financial literacy: What are business schools teaching?. Bristol: *RI: Gabelli School of Business Roger Williams University*.
- Biçer, E. B. ve Altan, F. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ile ilgili tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20(4), 1501-1517.
- Bosshardt, W. ve Walstad, W. B. (2014). National standarts for financial literacy : Rationale and content. *J. Ecom. Educ.* 45(1), 63-70.
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1997). *Genel öğretim metotları*. İstanbul: Öz Eğitim.
- Cafoğlu, Z. (Ed.) (2010). *Eğitim Bilimine Giriş* (2.Baskı). Ankara: Grafiker.
- Can, B.A. (2013). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin kredi kartı kullanım alışkanlıklarını belirlemeye yönelik bir pilot araştırma. *Mevzuat Dergisi*.16(186), <http://www.mevzuatdergisi.com/2013/05a/01.htm> adresinden 22.04.2019 tarihinde indirilmiştir.
- Can, N. (Ed.) (2013) *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*. Ankara: Pegem.

- Caswell, H. L. ve Campbell, D. (1935). *Curriculum development*. New York: American Book.
- Cemaloğlu, N. ve Gürkan Gülcan, M. (Ed.) (2018). *Kuramdan uygulamaya okul yönetimi*. Ankara: Pegem.
- Christin, C. ve D. (1971). *Practical guide to curriculum and instruction*. Newyork: Parker Publishing.
- Citi A. (2010). Evidence vs. emotion: How Do we really make financial desicions?. Canberra: The Australian Institute.
- Crain, S. (2013). Are universities improving student financial literacy? A Study of general education curriculum. *Journal of Financial Education. Critical Perspectives on Accounting*, 25, 36-45.
- Çınar, İ. (2003, Temmuz). Eğitimde Atatürkçülük ve örtük program. *Eğitim Dergisi*, 3, 1-2.
- Çiçek Sağlam, A. (Ed.) (2013). *Türk Eğitim Sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Maya.
- Dal, S. ve Köse, M. (Ed.) (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Demirci, R., Arıkan, R., Erdoğan, Burhan. (2001). *Genel ekonomi : Mikro- makro* (3. Baskı). Ankara: Gazi.
- Demirel, Ö. (2013). Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya (5.Baskı). Ankara: Pegem
- Doğan, H. (1975). Program geliştirmede sistem yaklaşımı Ankara: *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi*
- Doğanay, A., Çuhadar, A. ve Sarı, M. (2004). *Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin demokrasi anlayışlarına ilişkin algılarının değerlendirilmesi*. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, 20-21 Mayıs, 2014. Çanakkale. Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Doll, R. C. (1986). *Curriculum improvement: Decision making and process* (6th ed.) Boston: Allyn and Bacon.
- Duman, B. (Ed.). (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (2.Baskı). Ankara: Anı.
- Dupont, B. (2017). The history of economic ideas: economic thought in contemporary context. Eleştirel bir değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*. 1 (1), 23-35.
- Ercan, K. M. ve Ban, Ü. (2016). *Değere dayalı işletme finansı- finansal yönetim* (9. Baskı). Ankara: İlsan.
- Erçetin, Ş. Ş. (2019). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Nobel.

- Ergün, B., Şahin, A., ve Ergin, E. (2014). Finansal okuryazarlık: İşletme bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(34), 847-864.
- Ertek, T. (2012). *Meslek Yüksekokulları için iktisada giriş* (5. Baskı). İstanbul: Beta.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan.
- Eskici, Y. (2014). *Seçilmiş ülke örnekleriyle finansal okuryazarlığın önemi ve tasarruflar üzerindeki etkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Evans, D. S. (2004). The growth and diffusion of credit cards in society. İçinde *Payment Card Economics Review*.
- Fettahoğlu, S. (2015). Hane halkının finans eğitimi ve finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine kocaeli'nde bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 67, 101-116.
- Fidan, N. (1996). *Eğitim psikolojisi, okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Alkim.
- FODER (2016). *Tüzük*, <http://www.fo-der.org/tuzuk-2/> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Good, C. (1973). *Dictionary of education* (3rd Ed.). New York: Mc Graw- Hill.
- Gosaitse E. Solomon, Trust Nhete, and Burman M. Sithole (2018). The case for the need for personal financial literacy education in botswana secondary schools. *SAGE Open*. doi:10.1177/2158244017753867
- Gökalp, M. (2018). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gökmen, H. (2012). *Finansal okuryazarlık*. İstanbul:Hiperlink Yayınları.
- Gözütok, D. (2000). *Öğretmenliğimi geliştiriyorum*. Ankara: Siyasal.
- Gutnu, M.M. ve Cihangir M. (2015). Finansal okuryazarlık: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi personeli üzerinde bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(10), 415-424.
- Gürkan, T. (2004). Eğitim, öğretim ve programla ilgili temel kavramlar. Mehmet Gültekin (Ed.), *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* (4. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Gürler, Z. (2013). *Genel ekonomi* (4. Baskı). Ankara: Nobel.
- Güvenç, H (2015). *Finansal okuryazarlık: PISA ve Jump\$tart koalisyonu bireysel finans eğitimi standartlarının karşılaştırılması*. II. International Eurasian Educational Research Congress/ 2. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi. 8-10 Haziran Ankara.

- Hailstones, T. J. ve Mastrianna, F. V. (1988). *Basic economics* (8th Ed.). Ohio: South-Western.
- Hesapçioğlu, M. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri: Eğitim programları ve öğretim* (7. Baskı). Ankara: Nobel.
- Hsieh, H. F., ve Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. 15(9), 1277-1288.
- Hung, A. A., Parker, A. M., ve Yoong, J. (2009). *Defining and measuring financial literacy*. New Jersey: RAND Corporation.
- INFE. (2009). *Financial education and the crisis: Policy paper and guidance*. Retrieved on 22.05.2016, at URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/41/55/50264221.pdf>.
- İlkokul Kitapları. (2019). <https://www.eba.gov.tr/ekitap> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Jones, J.E. (2005). College students' knowledge and use of credit. *Financial Counseling and Planning*, 16(2), 9-16.
- Jorgensen B. L. (2007). *Financial literacy of college students: Parental and peer influences*. Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Jump\$tart. (2015). *National standards in K-12 personal finance education*. Retrieved from http://www.jumpstart.org/assets/files/2015_NationalStandardsBook.pdf
- Karadeniz, O. ve Durusoy, N. (2013). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 3, 77-102.
- Karataş, Ç. (2017). *Finansal okuryazarlığın geliştirilmesinde merkez bankalarının rolü ve türkiye cumhuriyet merkez bankası için bir değerlendirme*. TCMB Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Ankara.
- Karip, E. (Ed.) (2010). *Eğitim bilimine giriş* (3. Baskı). Ankara: Pegem.
- Kell, P. (2012). *MoneySmart teaching: bringing, financial literacy lessons to life in the classroom*. *Curric. Leadersh. J.* 10(20). <http://www.curriculum.edu.au/leader/home,61.html>.
- Kılıç, C., Savrul, B. Ve K., Bayar, Y. (2014). Türkiye ekonomisinde 2000 yılı ve sonrasında yaşanan finansal krizlerin evlenme-boşanma ve intiharlar üzerindeki etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 40,131-146.
- Kocacık, F. (1997). Davranış bilimlerine giriş. Enver Özkalp (Ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:173.

- Kolb, R. W. ve Rodriguez, R. J. (1996). *Finansal yönetim. sermaye piyasası kurulu, yayın* No:35. Ankara: Pelin Ofset.
- Korkmaz, İ. (2007).Eğitim programı tasarımı ve geliştirilmesi. Ahmet Doğanay (Ed.) *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Kozubik, A., Kozubikova, Z. ve Rybicka, J. (2017). Financial literacy of university students – the Czech and Slovak experience. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. [Online]. 7, 41-51.
- Kubovy, M. (1999). On the pleasures of the mind. daniel Kahneman (Ed.), *Well-Being* (s.134-154). New York: Russel Sage
- Küçükahmet, L. (2001). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara. Nobel Yayınları.
- Külahçı, Ş. G. (1995). *Öğretmen yetiştirme modül serisi*. A Analiz Ve Program Geliştirme A-2 Eğitim Programları.
- Leif, L. ve Rustin, G. (1980). *Pedagoji doktrinleri açısından genel pedagoji* (Öğretmen Kitapları: 139). İstanbul: M.E.
- Lucey, T. A., Agnello, M. F. ve Laney, J. D. (2015). *A Critically compassionate approach to financial literacy*. Holland: Sense Publishers.
- Lusardi, A. ve Mitchell, O. S. (2007). Financial literacy and retirement planning. michigan: New evidence from the rand American life panel.
- Lusardi, Annamaria, and Olivia S. Mitchell (2013) The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*. 52(1), 5-44.
- Mahruki, N. (2000, Kasım). Her seçim fedakârlıktır. *Hürriyet Pazar Gazetesi*.
- MEB, (2016). *Bütçemi yönetebiliyorum projesi eğitimcilerin eğitimi*. <http://hbogm.meb.gov.tr/www/butcemiyonetebiliyorum-projesinde-81-ilimizin-egitici-egitimi-gerceklestirildi/icerik/500>. adresinden Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- Memduhoğlu, H. B. ve Yılmaz, K. (Ed.) (2014) *Türk Eğitim sistemi ve okul yönetimi* (6. Baskı). Ankara: Pegem.
- Ministry of Finance. (2012). *National Strategy For Financial Education* (rev. 2012).
- Natalie, G., Cameron, N., ve Chrisann, P. (2011). Framework for assessing financial literacy and superannuation investment choice decisions. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 5(2), 3-22.

- National Standards for Business Educators. (2013). What America's students should know and be able to do in business. Reston, VA: National Business Education Association.
- Noctor, M., Stoney, S., ve Stradling, R. (1992). Financial literacy: A discussion of concepts and competences of financial literacy and opportunities for its introduction into young people's learning. London: National Foundation for Educational Research.
- OECD. (2016). Financial education in Europe Trends and recent developments financial. OECD Publishing
- Oğuzkan, F. (1993). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: Emel.
- Oğuzkan, Ş ve Güler, O. (1987). *Okulöncesi eğitim* (2.Baskı). İstanbul: Milli Eğitim.
- Okçabol, R. (2001). *Eğitim hakkı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Okka, O. (2010). Finansal yönetim: Teori ve çözümlü problemler (4. Baskı). Ankara: Nobel.
- Oktay, A. (2010). 21. yüzyılda yeni eğilimler ve eğitim. 21. yüzyılda eğitim ve türk Eğitim Sistemi. (2. Basım). Ankara: Pegem Ayayınevi.
- Oliva, P. F. (1988). *Developing the curriculum* (2nd ed.) Boston: Scott, Foresman and Company.
- Opletalova, A. (2014). Financial education and financial literacy in the Czech education system. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 171
- Oral, B. ve Yazar, T. (2017). *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ozankaya, Ö. (1977). Toplumbilimine giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Özçam, M. (2006). Yatırımcı eğitimi: Dünya uygulamaları ve Türkiye için öneriler. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*.
- Özdemir, M. (2018). Eğitim yönetimi: Alanın temelleri ve çağdaş yönelimler. Ankara: Anı.
- Paramasivan, C. ve Subramanian, T. (2009). *Financial management*. Delhi: New Age International.
- Parasız, İ. (2008). *İktisada giriş* (9. Baskı). Bursa: Ezgi.
- PARKIN, M. (2012). *Economics* (10th Ed). Boston: Pearson
- Posner, G. J. (1995). *Analyzing the curriculum* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Pratt, D. (1980). *Curriculum: Design and development*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

- Sağlam, A. Ç. (Ed.) (2013) *Türk Eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Maya.
- Samuelson, P.A. (1973). *İktisat*. İstanbul: Mentesh.
- Sarıaslan, H. ve Erol, C. (2008). *Finansal yönetim: Kavramlar, kurumlar ve ilkeler*. Ankara: Siyasal.
- Satoğlu, S. (2014). *Yatırımcıları koruma aracı olarak finansal okuryazarlık ve Türkiye bireysel uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Saylor, J. G., Alexander, W. M ve Lewis, A. J. (1981). *Curriculum planning for better teaching and learning* (4th Ed.). New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Sezgin, A. R., Aslan, G. ve Küçükler, E. (1999). *Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim 2*. Ankara: MEB Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Spears, H. (1950). *The school to-day*. New York: American Book.
- SPK. (2012). Türkiye finansal yeterlilik araştırması sonuç raporu. Ankara: Sermaye Piyasası Kurumu.
- Şişman, M., ve Taşdemir, İ. (2008). *Türk Eğitim sistemi ve okul yönetimi* (2.Baskı).Ankara: Pegem.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. New York: Mac Millan.
- Tan, Ş. (Ed.) (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Pegem.
- Tan, Ş. (Ed.) (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Pegem.
- Tanner, D. ve Tanner, L. N. (1980). *Curriculum development: Theory into practice*. New York: Mc Millan.
- Taşpınar, M. (2015). *Kuramdan uygulamaya öğretim ilke ve yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Edge.
- TEDMEM (2016). *temel bir yaşam becerisi: Finansal okuryazarlık*. <https://tedmem.org/memnotlari/degerlendirme/temel-bir-yasam-becerisi-finansal-okuryazarlik> (Erişim tarihi: 15.04.2019).
- Temizel, F. ve Özgüler, İ. (2015). Finansal eğitime bakış. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*. 3(1), 1-16.
- Tennyson, S. ve Nguyen, C. (2001). State curriculum mandates and student knowledge of personal finance. *J. Consum. Aff.* 35 (2) 241- 262.
- Varış, F. (1988). Eğitimde program geliştirme: Teori ve teknikler. Ankara: Alkim.
- Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Alkim.

- Veznedaroğlu, R. L. (2007). *Okulda ve sınıfta örtük program. Doktora Tezi.* Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Wiles, J. ve Bondi, J. (1993). *Curriculum development: A guide to practice* (4th ed.). New York: Macmillian.
- Yeşilyaprak, B.(2002). *Eğitimde rehberlik hizmetleri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Yüksel, S. (2004). *Örtük program. Eğitimde saklı uygulamalar.* İstanbul: Nobel.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Mammadova, G., Gökalp, M., ve Hatunoğlu, B. Y. (2021). İlkokul ve ortaokul öğretim programlarındaki kazanımlarda finansal okuryazarlıkla ilgili öğrencilerin tutum ve görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 589-626. DOI:10.26466//opus.827534.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Kentsel Açık-Yeşil Alan Yönetimi Stratejilerinin Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.906382

*

Venhar Melda Hassamancıoğlu*

* Arş.Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tokat/Türkiye
E-Posta: melda.hassamancioglu@gop.edu.tr ORCID: [0000-0003-3072-0749](https://orcid.org/0000-0003-3072-0749)

Öz

Türkiye’de yerel yönetimlerin kentsel peyzaj yönetimi stratejilerinde peyzaja ilişkin yasal hükümlerin yetersiz olmasından ve ulusal peyzaj politikası stratejilerinin oluşturulmamasından kaynaklanan sorunlar görülmektedir. Ulusal şehircilik politikalarında peyzajla ilgili stratejilerin bulunmasına rağmen, peyzajın korunması, planlanması ve yönetimine ilişkin faaliyetlerin detaylandırılmaması, bu stratejilerin yerel politikalara yansımaları zorlaştırmaktadır. Ulusal ve yerel politikalarda peyzaj politikası kavramına yer verilmediğinden, çalışmada kentsel peyzajın nasıl yönetildiğini incelemek amacıyla belediyelerde kentsel açık-yeşil alanların yönetim stratejileri değerlendirilmiştir. Bu amaçla, Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesi örneklem olarak seçilmiş, belediyelerin kurumsal politika belgesi niteliğindeki 5 yıllık stratejik planları materyal olarak kullanılmıştır. Belediyelerin, şehircilik, çevre ve sosyal politikalarının bir unsuru olarak değerlendirilen açık-yeşil alanlarla ilgili politikalarına dair stratejik planlarda bulunan veriler derlenmiş, yerel yönetimlerde kentsel gelişim stratejileri ile uyumlu, bütüncül, bağlantılı bir yeşil alan sistemine yönelik stratejilerin varlığı sorgulanmıştır. Değerlendirmede, kurumsal raporlarda yeşil alanların nitelikleri ve işlevsellikleriyle değil yüzölçümleriyle ilgili bilgilere yer verildiği, planlardaki stratejilerin kentteki yeşil alan miktarını artırmaya yönelik faaliyetleri içerdiği gözlemlenmiştir. Bu faaliyetler; plan döneminde yapılacak olan rekreasyon alanları, bitkilendirme çalışmaları ve yeşil alanların bakım-onarım faaliyetleriyle sınırlı kalmıştır. Yerel yönetimlerin açık-yeşil alanların yalnızca rekreasyonel ve estetik işlevlerine odaklandığı, diğer işlevlerini göz ardı ettikleri görülmüştür. Planların birçoğunda açık-yeşil alan planlaması ve sistematik şekilde yönetimine dair verilerin bulunmaması yerel peyzaj politikalarının oluşturulmadığının göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel açık-yeşil alanlar, peyzaj politikası, yerel yönetimler.

An Evaluation of Urban Green Space Management Strategies of Local Governments in Turkey

*

Abstract

In Turkey, problems arising from insufficient legal provisions about landscape and not determining landscape policy strategies, are observed in the urban landscape management strategies of local governments. Although there are associated strategies with landscape in national urbanism policies, the lack of detailed actions related to landscape protection, planning and management makes complicated to reflect these strategies on local policies. Since the concept of landscape policy is not included in national and local policies, in this study, the management strategies about urban open-green areas in local governance have been evaluated in order to examine how the urban landscape is managed. For this purpose, 30 metropolitan municipalities in Turkey selected as the sample group, the 5-year strategic plans of the municipalities, which are the institutional policy documents, were used as material. The data in the strategic plans regarding the policies of the municipalities related to open-green areas, which are considered as an element of urbanism, environmental and social policies, were compiled. And the existence of strategies for a holistic, correlate green space system compatible with urban development strategies in local governments was sought. The assessment results show that corporate reports included information about the surface of green area, not the qualities and functionality of green spaces and the strategies in the plans contain actions to increase the amount of green space in cities. These actions were limited to recreation areas, planting works and maintenance services of green spaces that will be implemented in the plan period. It has been observed that local governments focus only on the recreational and aesthetic functions of open-green spaces and disregard their other functions. The absence of data on open-green space planning and systematic management in most of the strategic plans is an indication that local landscape policies are not established.

Keywords: *Urban open-green spaces, landscape policy, local governments*

Giriş

Kent bileşenlerinin temel ve en önemli unsurlarından biri olan yeşil alanlar, kent karakterinin oluşumuna etkili ve kentteki yaşam kalitesine oldukça olumlu katkılar sağlayan alanlardır. Yeşil alanlar üstlendikleri ekolojik, ekonomik, fiziksel, toplumsal, psikolojik ve estetik işlevlerle kent yaşamının göz ardı edilemez birer parçasıdır (Öztürk, 2004). Bu nedenle yerel yönetimlerin yeşil alanlara ilişkin koruma, planlama ve yönetim stratejileri yerel yönetimler için önem arz etmekte ve bu stratejilerin iyileştirilmesi kentlerin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Fakat Türkiye’deki şehirlerde sistematik bir yeşil alan planlaması ve yönetiminin olmadığı görülmektedir. Çalışmanın amacı; Türkiye’deki büyükşehirlerin yerel yönetimlerinin peyzaj politikalarını değerlendirerek, açık-yeşil alanlara dair yönetim stratejilerini ortaya koymak, yeşil alanların dahil edildiği hizmet ve faaliyet alanlarını incelemek ve yerel yönetimlerde bütüncül bir yeşil alan yönetim sisteminin varlığını sorgulamaktır.

Açık-Yeşil Alanların Tanımlanması ve Kentlerdeki İşlevleri

Çalışma konusu olan açık-yeşil alan kavramının tasviri incelendiğinde açık alan ve yeşil alan kavramının ayrı ayrı tanımlandığı görülmektedir. Yeşil alanlar "Kent mekânı içinde fiziksel ve sosyal çevrenin niteliğini belirleyen, eğitimsel, kültürel ve rekreasyon amaçlı kullanımlara olanak tanıyan ve toplumun tüm bireylerinin kullanımına açık olan kamusal mekânlar" (Yuen, 1996; Ceylan, 2007) olarak tanımlanırken, açık alanlar ise "Mimari yapı ve ulaşım alanları dışında kalan açıklıklar veya boş alanlar"(Gül ve Küçük, 2001) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımların yasal çerçevedeki karşılığı ilgili yönetmelik olan 30113 sayılı Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nde yer almaktadır. Yönetmelikte yeşil alan kavramı "Toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence, rekreasyon ve rekreatif alanları toplamını (Metropol ölçeğindeki fuar, botanik ve hayvan bahçeleri ile bölgesel parklar bu alanlar kapsamındadır)" ifadesiyle tanımlanmışlardır.

Kent ve kent yaşamına sağladığı katkılar dikkate alındığında yeşil alanların 4 farklı grupta değerlendirilebilecek işlevleri vardır. Bunlardan ilki, enerji tasarrufu, turizm ve istihdam, mülk değeri ve üretimi artıran

ekonomik işlevlerdir. Oksijen üretimi, kirli havanın temizlenmesi, mikro klimanın düzenlenmesi, nispi nem düzenlemesi, karbon tutma ve sera gazı azalımı, erozyon önleme ve su dengesini sağlama, ekolojik restorasyon ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve gürültünün azaltılmasını sağlayacak işlevleri ise ekolojik işlevler olarak değerlendirilmektedir. Toplumun sosyal gereksinimleri perspektifinden bakıldığında ise yeşil alanlar kentlerde; kültürel ve rekreasyonel faaliyetlere olanak oluşturma, kamu sağlığını koruma, toplumsal gelişmeye katkı sağlama ve suç oranını azaltma gibi işlevlere sahiptirler. Planlama yönünden fiziksel işlevleri ise, dolaşım-erişim, alan koruma, tarihi koruma, estetik, mimari etki ve kentsel kullanımlar arasında tampon görevi görme ile ölçü yönünde denge sağlama maddeleriyle gruplandırılabilir (Önder ve Polat, 2012).

Kentsel açık-yeşil alanlar, kentlerdeki ekolojik ve sosyal sistemlerin birer parçası oldukları için ekosistem servisleri üretir ve kentsel dayanıklılığı artırır (Bolund ve Hunhammar 1999; Colding 2012). Ekosistem servisleri; “insan hayatının sürdürülebilmesi ve insan refahının sağlanabilmesi için ekosistemlerin sunduğu durumlar, süreçler, işlevler, faydalar ve ürünlerin tümü” (Albayrak, 2012) olarak tanımlanmıştır. Yeşil alanların bahsi geçen işlevleri ele alındığında doğal ve kültürel bağlamda birçok ekosistem servisini kent yaşamına sunduğu görülmektedir. Ekosistem servisleri, özellikle peyzaj planlama ve doğal kaynakların yönetiminde politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde kapsayıcı bir çerçeve olan önemli bir araç haline gelmiştir (Tonyaloğlu ve Atak, 2020). Fakat, ekosistem servislerinin verimliliğini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan faaliyetlerde; mali kaynakların ve insan kaynaklarının kısıtlı olduğu durumlar ve ekolojik kaynakları yönetmenin sosyal ve politik karmaşıklığı göz önüne alındığında, bütüncül ve bağlantılı sosyal-ekolojik sistemlerin yönetilmesinde birçok zorlukla karşılaşıldığı görülmektedir (Wang vd, 2014).

Yeşil alanların kent yaşamına olumlu etki eden işlevleri ve sağladıkları ekosistem servisleri dikkate alındığında, her bir kent için ayrı yeşil alan stratejileri oluşturulması ve stratejilerin kentlerin mekânsal planlarına entegre edilmesinin yerel yönetimlerin görevleri arasında yer alması gerektiği görülmektedir. Oluşturulacak stratejiler kentlerdeki yeşil alan varlığı ve dağılımı, erişilebilirlik, bütüncül yeşil alan sistemi ve bölge, kent, semt

ve mahalle ölçeklerinde yeşil alan kademelenmesine yönelik formüle edilmelidir. Bu stratejiler kentlerin doğal ve ekolojik yapısına, sosyokültürel yapısına ve kent karakteriyle kimliğine uygun olmalı, kent planlarıyla makro ölçekten mikro ölçeğe uyumlu ve bütünsel planlama kriterleriyle oluşturulmalıdır (Manavoğlu ve Ortaçeşme, 2013).

Türkiye’de Peyzaj Politikaları ve Kentsel Açık-Yeşil Alanlara İlişkin Politikalar

Kentsel açık-yeşil alanları etkileyen politikaları değerlendirmek için uluslararası ve ulusal düzeyde peyzaj politikalarının incelenmesi gereklidir. Türkiye’de henüz yasal çerçevesi tam olarak netleştirilmemiş olan peyzaj politikası Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’nde (2000) “Yetkili kamu makamları tarafından peyzajların korunması, yönetimi ve planlanması amacına yönelik olarak özel önlemlerin alınmasına izin veren genel ilkelerin, stratejilerin ve rehber kuralların ifadesi” olarak tanımlanmıştır. Uluslararası düzeyde peyzajı özel olarak ele alan ve kültürel ve doğal peyzajın korunmasını, yönetilmesini ve planlanmasını Avrupa genelinde sağlamayı hedefleyen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, 2000 yılında Avrupa birliğine üye ve aday ülkeler tarafından imzalanmıştır. 2003 yılında 4881 sayılı kanunla Türkiye’de de yürürlüğe giren sözleşme, Avrupa Birliğine uyum sürecinde önemli bir kriter oluşturmuştur. Fakat geçen süre boyunca sözleşmenin gereklilikleri tam olarak yerine getirilmemiş, iç hukukun bir parçası haline gelen sözleşme ile yapılan uygulamalar arasında uyumsuzluklar gözlemlenmiştir (Erdem ve Çoşkun, 2009). Türkiye’de peyzajı oluşturan bileşenlerin tasvir edildiği tanımlamaların yasal mevzuatta yer alması ve peyzajın korunması, planlanması yönetimi, peyzaj kalite hedefi ve peyzaj politikası kavramlarına ilişkin kriterlerin yasal dayanaklarının belirlenmemiş olması nedeniyle, sözleşmenin uygulanmasında aksaklıklar yaşanmaktadır (Kaska, 2012). Ülkelerin kendi peyzaj politikalarını oluşturmasını, sahip oldukları peyzajları tanımlayarak onları değiştiren güç ve baskıları analiz etmesini ve bu değişimlerin de kaydedilmesini öneren Avrupa peyzaj sözleşmesi, Türkiye’de ulusal peyzaj politikası oluşturmak ve bu politikanın oluşmasını sağlayacak rasyonel politika araçlarını şekillendirmek için temel bir kaynak niteliğini taşımaktadır (Erdönmez, 2004).

Ulusal politikaların belirlenmesine esas olan kalkınma planlarında ise peyzaja ilişkin amaç ve hedeflere yeterli düzeyde yer verilmemektedir. 10. Kalkınma Planı'nın 'Kültür ve sanat' başlığında yer alan 303.maddesi "Kent mimarisi ve peyzajının insan üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulurken, bu alanda yapılan çalışmaların kentin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek; ayrıca kentsel dönüşüm çalışmalarının kültürel kimlik ve yapıya uygunluğuna dikkat edilecektir" (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013) ibaresiyle kentleşme politikalarında peyzajın da dikkate alınmasını gerektiğini ifade etmiştir (Tunçer, 2015). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan 11. Kalkınma Planı'nın (2019) peyzaj ifadesini içeren tek maddesi 632 sayılı "Kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir." ifadesiyle önceki dönemde olduğu gibi nitelikli insan ve güçlü toplum oluşturma hedeflerinin kültür ve sanat başlığında yer almaktadır.

Yönetimsel açıdan bakıldığında peyzaj, diğer sektörlerin planlanmış politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Peyzaj unsurları Türkiye'de çevre politikaları, tarım politikaları, enerji politikaları ve şehirçilik politikalarının içerisinde bir alt başlık olarak yer almaktadırlar. Peyzaj politikası kavramının henüz şekillenmemiş olmasına rağmen peyzaj, yetkili kamu kurum ve kuruluşlarının politika belgelerinde bahsi geçen diğer sektörlerle ilişkilendirilerek yer almaktadır.

Uluslararası ölçekte, yeşil alan planlamasına ilişkin kentsel politikaların belirlenmesinde ise yine Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin çıktısı olan Avrupa Kentsel Şartı'nda (1992) kentlerde sürdürülebilir gelişim hedeflerine ulaşmak ve sağlıklı mekânlar yaratarak yaşam kalitesini artırmak için yeşil alan planlama stratejilerinin geliştirilmesi ve bu stratejilerin kentlerin mekânsal planlama ilkelerine entegre edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Şartın 2008 yılında güncellenen versiyonu olan Avrupa Kentsel Şartı 2'de son 50 yılda kentsel planlama çalışmalarında kent peyzajının mimari kalite göz ardı edilerek ihmal edildiği belirtilmiş, kentlerde canlı bir mimari kültürün gelişmesi hedeflenmiştir. Kentsel politika ilkelerini 2019 yılında imzalanan

‘Avrupa Yeşil Sözleşmesi’ ile detaylandıran Avrupa Konseyi tarafından, Avrupa kentsel şartının kabulünden bu yana, yaşanan çevre ve iklim krizlerini önlemeye ve her bir canlıya sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı sunmaya yönelik stratejiler geliştirilmiştir (Tuğaç, 2020).

Ulusal politika belgelerinde, 11. Kalkınma Planı’nda (2019) yeşil alanlara ilişkin hedefler ‘şehirleşme’ başlığında yer almaktadır. Planın 675. Maddesinde yer alan “Başta açık ve yeşil alanlar olmak üzere şehirlerdeki kamusal alanların korunması; erişim ve güvenliğinin artırılması, kadınlara, çocuklara, yaşlılara, engellilere duyarlı olarak insan tabiat ilişkisi çerçevesinde yeniden kurgulanması sağlanacaktır” ifadesiyle yeşil alanların toplumun ihtiyaçlarına istinaden erişilebilirlik ve güvenlik açısından geliştirilerek sosyal politikalara dahil edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. 11. Kalkınma Planı’nın 676. Maddesi ise “Yeşil şehir vizyonu kapsamında yaşam kalitesinin artırılması ve iklim değişikliğine uyumu teminen şehirlerimizde Millet Bahçeleri yapılacak ve yeşil alanların miktarı artırılabilecektir.” (2019) ifadesiyle, yeşil alanların ekolojik işlevlerinin iklim değişikliğine uyum çalışmalarında aktif olmasını hedeflemektedir. Yeşil alanlara ilişkin uygulamaların yürütücülüğü plandaki 676.1. maddesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ, İLBANK ve belediyelere bırakılmıştır.

Kent ve çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında yetki ve sorumluluk 1153 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011) ile bahsi geçen bakanlığa verilmiştir. Kararnamede görev tanımı; “prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak; eğitim, araştırma, projelendirme, eylem planları haritalar oluşturmak ve bunların uygulama esaslarını tespit etmek ve izlemek, iklim değişikliği ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek” olarak belirlenen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yönetim hiyerarşisindeki en üst kuruluştur.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kentsel gelişim stratejileri ve çevre yönetimi için eylem planları hazırlamakta ve kamuoyuna sunmaktadır. Hazırlanan 'Bütünleşik kentsel gelişme stratejisi ve Eylem planı (KENTGES)'de kentsel gelişim stratejileri; “mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması, yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması, yerleşmelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesi” (2009) başlıklarıyla gruplandırılmışlardır. KENTGES’in yeşil alanlara ilişkin 8 numaralı hedefi “Mekânsal planlarda açık ve yeşil alanları sistem bütünlüğü

içinde geliştirmek” olarak belirlenmiştir. Plandaki 8.1.2 numaralı eylem “Yerleşmelerdeki mevcut yeşil alanları koruyan ve mekânsal planlarda açık ve yeşil alanlar sistemini öneren düzenlemeler yapılacaktır” (2009) maddesini içermekte ve bu konuda ilgili kuruluş olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, belediyeler, il özel idareleri ve sivil toplum kuruluşlarını yetkilendirmektedir. Aynı bakanlık tarafından hazırlanan ‘İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023’ de ise O.3.5.1 numaralı eylemi “kentsel tasarım ve peyzaj planlamada ekolojik yaklaşımları ve geri dönüşümü dikkate alan projelere destek verilmesi yoluyla karbon stokunun artırılması” (2012) hedefini içermektedir. Bakanlığın Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı Kentsel Tasarım Rehberi (2016) adlı kılavuzlarda kentsel tasarım bütünleşik planlama sisteminin bir aracı olarak adlandırılmış ve kent peyzajı ile entegre tasarım çalışmalarını yürütmenin önemi, uluslararası örneklerdeki yönetim stratejilerinin açıklamaları ile vurgulanmıştır. Ayrıca, bakanlığın ‘Mekânsal Stratejik Planı’ hazırlıkları ise halen devam etmektedir.

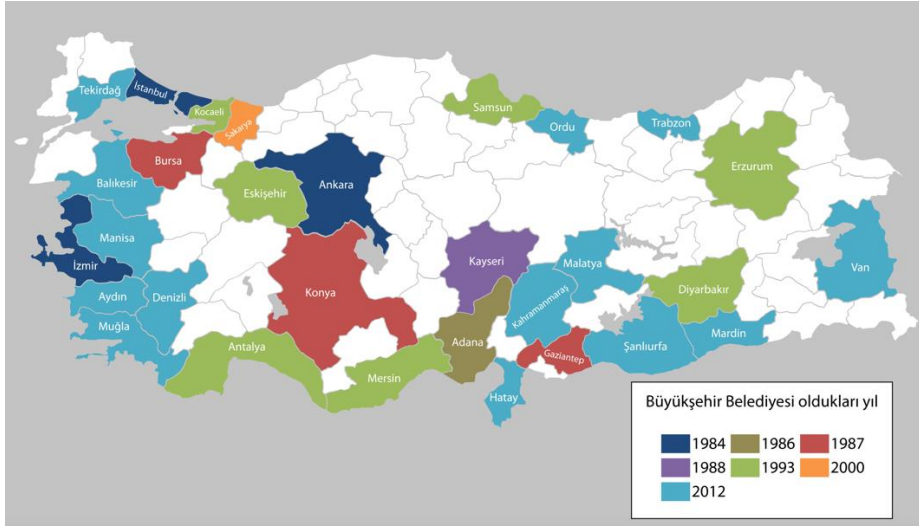
Yöntem

Kentlerde açık-yeşil alanların yönetimi 5393 sayılı Belediye Kanunu gereğince belediyelerin yetki ve sorumluluğundadır. Bu çalışmada ulusal peyzaj politikalarının yerel yönetimlere yansımaları ve yerel yönetimlerin belirlenen politikalar doğrultusundaki açık-yeşil alan yönetimi stratejileri değerlendirilecektir. Araştırmada, nitel bir veri analizi yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi süreci; araştırma konusunun seğıiminden sonra dokümana ulaşılması, dokümanın sınırlandırılması, dokümanın orijinalliğini teyit edilmesi, dokümanın detaylı okunması ve ardından içerik analizinin yapılarak elde edilen verilerin değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. (Kıral, 2000). Araştırmada örneklem olarak belirlenen kurumların dokümanları materyal olarak seğıilmiş, içerik analizi için kategoriler oluşturulmuş ve dokümanlardaki veriler bu kategorilere göre değerlendirilmiştir.

Örneklem

Araştırmada Türkiye’de bulunan 30 büyükşehir belediyesi örneklem olarak seçilmiş, Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon ve Van illerinin büyükşehir belediyelerinin yeşil alanlara ilişkin politikalarını incelemek hedeflenmiştir. Şekil 1. Büyükşehir belediyesi statüsünde yerel yönetime sahip illerin haritasını içermektedir.

Büyükşehir belediyelerinin çalışma alanı olarak seçilme nedeni 2012 yılında 6360 sayılı kanunda yapılan değişiklikle oluşturulan yeni büyükşehir belediyesi yönetimi modeliyle, 13 il belediyesinin daha büyükşehir belediyesi statüsüne getirilmiş olması ve büyükşehir belediyelerinin mülki sınırları ilin coğrafi sınırları olarak değiştirilmesidir.

Şekil.1 Türkiye’de Büyükşehir Belediyeleri (Anonim, 2019)

Büyükşehir belediyesi yönetimindeki 30 şehirde İl Özel İdareleri kaldırılarak yerel politikaların uygulanmasında il genelinde yetkili kurum olarak büyükşehir belediyeleri belirlenmiştir. Bu durumun yerel yönetimle-

rin yetki alanlarını genişlettiđi konusunda tartıřmalar yařansa da yeni dűzenlemenin 'merkeziyetçi yerel yűnetim' olarak tanımlandığı sűylenmektedir (Arıkbođa, 2013). Yetki sınırlarının il sınırları olarak deđiřtirilmesiyle birlikte, il genelinde peyzajın korunması planlanması ve yűnetimine dair tűm politika ve faaliyetleri uygulayan ve denetleyen kurumlar bűyűkřehir belediyeleri olmuřlardır. Bu nedenle, çalıřma alanı olarak seçilen bűyűkřehir belediyelerinin politikalarında yeřil alanların yeri incelenmiřtir. Peyzaj politikası kavramı yűnetim birimlerince henűz yaygın olarak kullanılmadıđından kurumların řehircilik politikaları, evre politikaları ve sosyal politikaları çalıřmada deđerlendirilmiřtir.

Materyal

İncelemede bűyűkřehir belediyelerinin 2003 yılında yűrűrlűđe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yűnetimi ve Kontrol Kanunu ile, kamu kurumları için planlaması zorunlu olan 5 yıllık stratejik planlarındaki politikaları ele alınmıřtır. 5018 sayılı kanunla stratejik planlar "kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve űnceliklerini, performans űlűtlerini, bunlara ulařmak için izlenecek yűntemler ile kaynak dađılımlarını içeren plan" olarak tanımlanmıřlardır. Stratejik planlar yerel yűnetim politikalarının oluřum ve uygulanma sűrelerini içeren resmi birer politika belgesi olduđundan, belediyelerin politika ve faaliyetlerini deđerlendirmek için planlardaki veriler ele alınmıřtır. Arařtırmada analiz edilen dokűmanlar mevcut 30 bűyűkřehir belediyesinin arařtırmanın yapıldığı 2021 yılında yűrűrlűkte olan, 2020-2024 dűnemi için hazırlanmıř stratejik planlarıdır. Deđerlendirme yalnızca stratejik planlarla kamuoyuna sunulan verilerle sınırlandırılmıř, planlarda yer alan amaç ve hedeflerin gerçekleřtirilme durumu ve planlara iřlenmemiř yerel yűnetim faaliyetleri deđerlendirmeye dahil edilmemiřtir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Arařtırmada kullanılan veriler, çalıřma alanı olarak seçilen belediyelerin stratejik planlarının 'peyzaj' ve 'yeřil alan' kavramlarının anahtar sűzcűk olarak kullanılıp taranmasıyla elde edilmiřtir. Yapılan içerik analizi ű adımdan oluřmaktadır. űncelikle açık-yeřil alanlara iliřkin politikalarının

büyükşehir belediyelerinin kurumsal yapılarında nasıl yürütüldüğünü tespit etmek amacıyla her bir kurumun stratejik plan verilerinde bulunan yeşil alanların dahil olduğu hizmet ve faaliyet alanı grupları saptanmış ve bu faaliyetleri yürüten sorumlu birimler Tablo 1.’de listelenmiştir. Daha sonra yönetimlerin peyzaj politikalarını belirlemek için peyzaj kavramının stratejik planlarda yer aldığı bölümler ve peyzaja ilişkin amaç, hedef ve performans göstergeleri belirlenerek değerlendirilmiştir. Son olarak, açık-yeşil alanları konu alan politikaları belirlemek için stratejik planlarda belediyelerin yeşil alanlarla ilişkilendirilebilecek şehircilik politikaları, çevre politikaları ve sosyal politikalarına ait amaçları hedefleri ve performans göstergeleri saptanmıştır. İncelemede "yeşil alan" anahtar kelime olarak seçilerek stratejik planlar taranmış, böylelikle yeşil alanlarla ilişkilendirilen yönetim stratejileri belirlenmiştir. Belirlenen stratejilerin içeriklerinin değerlendirilmesinde aşağıdaki kriterlere göre kategoriler oluşturulmuştur.

Şehircilik Politikaları:

- Mekânsal planlama faaliyetleri; şehir planlama çalışmalarında yeşil alan planlamasına ilişkin veriler
- Kentsel tasarım/peyzaj projeleri; açık-yeşil alanlarda uygulanması planlanan projeler ve peyzaj projelerine ilişkin detaylar
- Kentsel dönüşüm projeleri; kentsel dönüşüm faaliyetlerinde açık-yeşil alanlarla ilgili stratejiler

Çevre Politikaları:

- Ekolojik işlevlerin kullanılması; yeşil alanları ekolojik işlevleriyle ele alan stratejilere dair bilgiler
- Sürdürülebilirlik; sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada yeşil alanların işlevlerinin kullanıldığı faaliyetler
- Koruma, iyileştirme ve artırma faaliyetleri; yeşil alanların korunması için yapılan uygulamalar bakım onarım çalışmaları, bitkilendirme çalışmalarına dair bilgiler

Sosyal Politikalar:

- Park ve mesire alanı sayısı; halkın rekreasyon ihtiyacını karşılayan alanlara dair bilgiler
- Kişi başına düşen yeşil alan miktarı: kentte kişi başına düşen yeşil alan miktarına ilişkin veri

Oluşturulan kategorilerle yerel şehircilik, evre ve sosyal politikalarda yeşil alanlarda dair yönetim stratejilerinin varlığı incelenmiştir. Her bir büyükşehir belediyesinin stratejik planında yer alan açık-yeşil alanlarla ilgili amaç ve hedeflere ilişkin veriler derlenmiş, bahsi geçen gruptandırma kriterlerine göre Tablo 2.'de gösterilmiştir. Tablonun oluşturulmasında her bir belediyenin stratejik planında seçilen kriterlere ilişkin bilgiler mevcutsa “√” sembolü kullanılmış. Mevcut değilse “-” sembolü kullanılmıştır. Araştırma, büyükşehir belediyeleri tarafından hazırlanıp yayınlanan 5 yıllık stratejik planlarda yer alan açık-yeşil alanlara ilişkin politika ve faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Kurumlar tarafından yürütülen, stratejik planlarda belirtilmemiş hizmet ve faaliyetler incelemeye alınmamıştır.

Bulgular

Büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 dönemi stratejik planları incelediğinde görülmektedir ki, yönetimler yerel politikalarının şekillenmesinde ulusal politika belgelerinin esas alındığını göstermek amacıyla planlarda ‘st politika analizi’ ve ‘mevzuat analizi’ başlıklı bölümlere yer vermişlerdir. Peyzaja ve yeşil alanlara ilişkin yerel politikaların oluşumunda 30 büyükşehir belediyesi tarafından referans gösterilen ulusal politika stratejisi 11. Kalkınma Planı’nın 632, 675 ve 676 sayılı maddeleridir. Ayrıca evre ve şehircilik Bakanlığı’nın KENTGES planı (2009) ve her bir il için hazırlanan il evre düzeni planlarının yeşil alanlara ilişkin maddeleri planlarda yerel politikalarının oluşturulmasında üst politika belgeleri analizinde yer almışlardır.

Yerel Yönetim Stratejilerinde Yeşil Alanların Yer Aldığı Hizmet ve Faaliyet Alanları ve Faaliyetlerden Sorumlu Birimlerin Belirlenmesi

Belediyelerin hizmet ve faaliyet alanları oluşumunda yeşil alanlara dair uygulamaların nasıl gruptandırıldığı ve yürütülen uygulamalardan kurumun teşkilat yapısındaki hangi birimin sorumlu olduğunu tespit etmek için stratejik planlar incelenmiştir. Tablo.1 her bir büyükşehir belediyesinin yeşil alanlarla ilişkin iş ve işleyişi kapsayan faaliyet alanlarını ve yerel yönetim hiyerarşisinde hizmet ve faaliyetleri yürüten birimleri içermektedir.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Kentsel Açık-Yeşil Alan Yönetimi Stratejilerinin
Değerlendirilmesi

Tablo 1. Yerel yönetim stratejilerinde yeşil alanların yer aldığı hizmet ve faaliyet alanları ve sorumlu birimler

Büyükşehir Belediyesi (BŞB)	Hizmet / Faaliyet Alanı	Sorumlu Birim/ Daire Başkanlığı (DB)
Adana BŞB.	Çevre ve Enerji Yönetimi	Park Bahçeler DB. Peyzaj Planlama ve Tasarım Şube Müd.
Ankara BŞB.	Park Bahçe ve Yeşil Alanlar	Çevre Koruma Kontrol DB. Yeşil Alanlar Şube Müdürlüğü
Antalya BŞB.	Çevre Yönetimi	Park ve Bahçeler DB. Yeşil Alanlar Bakım ve Onarım Şube Müd.
Aydın BŞB.	Çevre Yönetimi	Çevre Koruma Kontrol DB.
Balıkesir BŞB.	Şehir ve Çevre	Kent Estetiği DB.
Bursa BŞB.	Yeşil Alan ve Çevre Hizmetleri Yönetimi	Park ve Bahçeler Şube Müdürlüğü
Denizli BŞB.	Çevre ve Sağlık Hizmetleri	Park ve Bahçeler DB.
Diyarbakır BŞB.	Çevre Yönetimi	Park Bahçeler DB.
Erzurum BŞB.	Çevre Yönetimi	Fen İşleri DB. Park ve Bahçeler Şube Müdürlüğü
Eskişehir BŞB.	Park ve Bahçeler	Park ve Bahçeler DB.
Gaziantep BŞB.	İmar ve Şehircilik	Fen İşleri DB.
Hatay BŞB.	Çevre ve Su Yönetimi	Park Bahçe ve Yeşil Alanlar DB
İstanbul BŞB.	Yeşil Alan ve Çevre Hizmetleri Yönetimi	Park Bahçe ve Yeşil Alanlar DB.
İzmir BŞB.	Alt Yapı	Park Bahçe ve Yeşil Alanlar DB.
Kahramanmaraş BŞB.	Çevre ve Sağlık Hizmetleri	Fen İşleri DB
Kayseri BŞB.	Yeşil Alan ve Çevre Hizmetleri	Park Bahçeler ve Ağaçlandırma DB.
Kocaeli BŞB.	Sürdürülebilir Çevre Hizmetleri	Park Bahçeler ve Yeşil Alanlar DB.
Konya BŞB.	Çevre Yönetimi	Park Bahçeler ve Yeşil Alanlar DB.
Malatya BŞB.	Çevre, Tarım ve Sağlık Yönetimi	Çevre Koruma Kontrol DB. Park Bahçeler Şube Müdürlüğü
Manisa BŞB.	Kent Yönetimi ve Kentsel Tasarım	Kent Estetiği DB.
Mardin BŞB.	İmar Uygulamaları ve Mekânsal Tasarım	İmar ve Şehircilik DB.
Mersin BŞB.	Çevre ve Sağlık Hizmetleri	Park Bahçeler DB.
Muğla BŞB.	Fen Hizmetleri	Fen İşleri DB
Ordu BŞB.	Çevre ve Sağlık Hizmetleri Yönetimi	Parklar ve Yeşil Alanlar DB.
Sakarya BŞB.	Çevre Yönetimi	Çevre Koruma ve Kontrol DB.
Samsun BŞB.	Çevre, Temizlik ve Yeşil Alan Yönetimi	Park Bahçeler DB.
Şanlıurfa BŞB.	Çevre Yönetimi	Park Bahçeler DB.
Tekirdağ BŞB.	Çevre Sağlık ve Esenlik	Park Bahçeler DB.
Trabzon BŞB.	Yeşil Alan Yönetimi	Park Bahçeler DB.
Van BŞB.	Sürdürülebilir Çevre Yönetimi	Park Bahçeler DB.

Büyükşehir belediyelerinin 17'sinde yürütölen yeşil alan uygulamalarının faaliyet alanı çevre yönetimi başlığında gruplandırılmıştır. Çevre yönetimi, çevre ve sağlık hizmetleri yönetimi ya da sürdürülebilir çevre yönetimi faaliyet alanlarında yer alan yeşil alanlara ilişkin hizmetlerin yürütücülüğü kurumların teşkilat yapılanmasında Park Bahçeler Daire Başkanlığı mevcutsa Park Bahçeler Daire Başkanlığı'na, mevcut değilse çevre koruma ve kontrol daire başkanlığına verilmiştir.

30 büyükşehir belediyesinden 19'unda yeşil alanlar park bahçeler daire başkanlıklarının sorumluluğundadır. Bu daire başkanlıklarının görev tanımları mevcut yeşil alanlar oluşturmak, bitkilendirme çalışmaları yürütmek ve kentlerdeki park ve rekreasyon alanlarının bakım onarım çalışmalarını sürdürmek olarak tanımlanmıştır.

Ankara, Bursa, İstanbul, Kayseri, Samsun ve Trabzon belediyeleri yeşil alan yönetimini faaliyet alanlarında ayrı bir başlıkta değerlendirirken, Eskişehir Belediyesi ise stratejik planının hizmet alanlarında park ve bahçeler başlığını oluşturmuştur. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, yeşil alanlara şehir ve çevre konulu faaliyet alanlarında yer verirken, Manisa ise kent yönetimi ve kentsel tasarım başlığında ele almış her iki belediye de sorumlu birim olarak Kent Estetiği Daire Başkanlığı'nı belirlemiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, yeşil alanlara ilişkin ürün ve hizmetlerini diğer tüm mekânsal planlama ve kentsel tasarım faaliyetleriyle birlikte 'alt yapı' başlıklı faaliyet alanında konumlandırmıştır.

Stratejik Planlarda Yer Alan Peyzaja İlişkin Politikalar

Yerel yönetimlerde peyzaj politikasının işleyişini görmek amacıyla 2020-2024 dönemi stratejik planları 'peyzaj' anahtar kelimesi kullanılarak taranmıştır. İnceleme sonucunda birkaç istisna dışında yerel yönetimlerin kentsel ya da kırsal peyzaj yönetimi için strateji geliştirmedikleri, peyzaj kavramına amaç, hedef ve performans göstergelerinde yer vermedikleri gözlemlenmiştir. Peyzaj kavramını içeren stratejik planlarda ise, peyzajın korunması, yönetimi ve planlanmasına yönelik hizmet ve faaliyetlerin geliştirilmediği görölmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı'nda (2019), İstanbul Bölge Planı'nda bulunan kararlardan "İstanbul belleğini oluşturan öğele-

rin, somut ve somut olmayan kültürel mirasın tarihi kentsel peyzaj yaklaşımıyla korunması” ifadesine üst politika analizi bölümünde yer verilse de bahsi geçen kentsel peyzaj yaklaşımına planda değinilmemiştir.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı (2019) ise, “Çağdaş şehircilik ilkelerine dayanarak kentin eskiyen, çöküntü haline dönüşen kısımlarını vatandaşların ihtiyaçları, kentsel peyzaj, kentsel estetik, erişilebilirlik, sürdürülebilirlik, yaşana birlik, kullanılabilirlik gibi kavramların dikkate alınarak yenilenmesinin sağlamak” ifadesine imar ve şehircilik hizmetleri yönetiminde yer verse de stratejik amaç ve hedeflerde peyzaj kavramına yer vermemiştir.

Öte yandan, Mardin Büyükşehir belediyesi, çevre koruma ve su yönetimi faaliyet alanında peyzaj çalışmaları yapılmasına hedef kartlarında yer vermiş (Mardin Büyükşehir Belediyesi, 2019), Muğla ve Ordu Büyükşehir Belediyeleri ise yeşil alanlarda yürüttükleri projeler ve bakım onarım çalışmalarını performans göstergelerinde peyzaj bakım onarım çalışmaları ve peyzaj projeleri olarak adlandırmışlardır.

30 Büyükşehir belediyesi arasından yalnızca Mersin, erişilebilir yeşil alan planlamasının gerçekleştirmeyi amaçlayan 2.1. numaralı stratejik hedefinin faaliyetlerinde “Yeşil Mersin projesi ve peyzaj master planı doğrultusunda bitkilendirme çalışmaları” (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2019) açıklamasına yer vererek peyzaj yönetiminde peyzaj master planının kullanıldığını beyan eden tek belediye olmuştur.

Yeşil Alanların Yer Aldığı Stratejik Hedef Amaç ve Performans Göstergelerinin Değerlendirilmesi

Tablo 2. büyükşehir belediyelerince yürütülen politikalara dair stratejik planlarda sunulan amaç, hedef ve performans göstergeleri belirlenerek, bu politikalarla yeşil alanların ilişkisini ortaya koymak için oluşturulmuştur. Belediyelerin stratejik planlarının değerlendirilmesinde içerik analizi için kategorilere ayrılan şehircilik politikaları, çevre politikaları ve sosyal politikalarda açık-yeşil alanlarla ilgili faaliyetlere dair bilgilerin yer alıp almadığı incelenmiş, gruplandırma 30 büyükşehir belediyesinin kurumsal dokümanlarında bulunan verilere dayandırılarak yapılmıştır.

Tablo 2. Büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarında yer alan yeşil alanlara ilişkin amaç hedef ve performans göstergeleri ve yerel politikaların ilişkisi

Büyükşehir Belediyesi (BŞB)	Şehircilik Politikaları			Çevre Politikaları			Sosyal Politikalar		
	Mekânsal Planlama Faaliyetleri	Kentsel Tasarım / Peyzaj Projeleri	Kentsel Dönüşüm Faaliyetleri	Ekolojik İşlevlerin Kullanımı	Sürdürülebilirlik Stratejileri	Koruma, iyileştirme Artırma Faaliyetleri	Park, Mesire Alanı Sayısı	Kişi Başına Düşen Miktar	
Adana BŞB.	-	√	-	-	√	√	√	-	
Ankara BŞB.	-	-	-	√	-	√	√	√	
Antalya BŞB.	-	√	-	-	-	√	√	√	
Aydın BŞB.	-	-	-	√	-	√	-	√	
Balıkesir BŞB.	√	√	√	-	√	√	√	-	
Bursa BŞB.	-	-	-	-	√	√	-	√	
Denizli BŞB.	-	-	-	-	√	√	√	-	
Diyarbakır BŞB.	√	-	-	-	√	√	√	√	
Erzurum BŞB.	-	√	-	-	√	√	√	√	
Eskişehir BŞB.	-	-	-	√	√	√	√	-	
Gaziantep BŞB.	-	-	-	-	-	√	-	√	
Hatay BŞB.	-	-	-	√	-	√	√	√	
İstanbul BŞB.	√	-	-	√	√	√	-	√	
İzmir BŞB.	√	√	√	√	√	√	√	-	
Kahramanmaraş BŞB.	-	√	-	-	-	√	√	-	
Kayseri BŞB.	-	√	-	-	-	√	√	√	
Kocaeli BŞB.	-	-	-	-	-	√	√	√	
Konya BŞB.	-	√	-	√	-	√	√	√	
Malatya BŞB.	-	-	-	-	-	√	-	√	
Manisa BŞB.	√	√	-	-	√	√	√	√	
Mardin BŞB.	√	√	-	-	√	-	-	-	
Mersin BŞB.	-	√	-	√	-	√	-	√	
Muğla BŞB.	-	√	-	-	-	√	-	√	
Ordu BŞB.	-	√	√	-	-	√	√	√	
Sakarya BŞB.	√	√	-	-	-	√	√	√	
Samsun BŞB.	√	√	-	-	-	√	-	-	
Şanlıurfa BŞB.	-	-	-	-	-	√	-	√	
Tekirdağ BŞB.	-	√	-	-	-	√	√	√	
Trabzon BŞB.	-	-	-	-	-	√	-	-	
Van BŞB.	-	√	-	√	√	√	-	√	

Stratejik planlarda yer alan yeşil alanlara ilişkin şehircilik politikaları: Büyükşehir belediyelerinin şehircilik politikalarına ilişkin stratejik plan verileri incelendiğinde görülmektedir ki peyzaj planlama ya da bütüncül

ve sistematik açık-yeşil alan planlama stratejileri belediyelerin politikalarında yer almamaktadır. Şehir planlama uygulamalarında büyükşehir belediyelerinden yalnızca 8’i stratejik amaç ve hedeflerinde yeşil alan planlaması konusunu ele almıştır. Tüm belediyeler kentlerdeki yeşil alan miktarını artırmayı stratejik amaç olarak belirlese de bu stratejinin mekânsal planlara nasıl yansıtılacağı planlarda detaylandırılmamıştır. Yeşil alan planlamasına ilişkin amaç ve hedef belirleyen belediyelerden Mersin Büyükşehir Belediyesi (2019) “Yeşil Mersin projesi ve Peyzaj Master planı doğrultusunda bitkilendirme çalışmaları” ifadesiyle peyzaj planlamaya imar ve şehircilik stratejilerinde yer vermiştir. Manisa’da ise koruma amaçlı imar planı yapımı ve kentsel sit alanlarında yeşil alanların düzenlenmesi hedefi, planlama uygulamalarının performans göstergesi olarak belirlenmiştir (Manisa Büyükşehir Belediyesi, 2019). İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin şehircilik stratejilerinde ise her ne kadar yeşil alan planlama çalışmalarının detayları verilmesinde de “Gerektiğinde yeni yeşil alan oluşturulabilmesi için kamulaştırma çalışmalarının yapılması” (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2019) hedefi yer almıştır. Stratejik planında sistematik bir yeşil alan planlama stratejisine yer veren tek belediye ise İzmir Büyükşehir Belediyesi’dir. Belediye “Herkesi kapsayan sürdürülebilir bir alt yapı oluşturmak” amacıyla kentte yürütülen alt yapı çalışmaları için belirlenen “Yeşil alt yapı: il genelinde iklim dostu yeşil alanlar ağı oluşturulacak” (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2019) performans göstergesiyle, mekânsal planlarında bütüncül bir yeşil altyapı sistemi geliştireceğini beyan eden tek belediye olmuştur.

Yeşil alanları tasarlama ve uygulama projelerine ilişkin bilgilere 30 büyükşehir belediyesinden 17’sinin stratejik planlarında yer verilmiştir. Yürütülen faaliyetlerde 11. Kalkınma Planı’nın (2019) yeşil şehir vizyonu referans gösterilmiştir. Fakat projelerin açıklamaları, yapılması planlanan rekreasyon alanlarının konumları ve büyüklüklerine dair veriler içermekte, bu içerik belediyelerin kentteki yeşil alan miktarını arttırmak hedeflerine karşılık gelmektedir. Fakat stratejik planlarda oluşturulacak yeşil alanların detaylarına yer verilmesine rağmen projelerin peyzaj projesi olarak tanımlamadığı görülmektedir. Örneğin; Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı’nda (2019) peyzaj projeleri ‘çevre düzenleme projeleri’ olarak adlandırılmış ve yapılan uygulamalar kent estetiğine katkı sağlama perspektifinde değerlendirilmiştir. Yerel yönetimlerce

uygulanması planlanan peyzaj projeleri; kentsel tasarım, yeşil alan düzenlemesi veya çevre düzenleme projeleri olarak adlandırılmışlardır. Yalnızca Kahramanmaraş, Mardin, Muğla ve Ordu Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planlarında yeşil alanlara ilişkin projeler peyzaj projesi olarak nitelendirilmiştir.

Belediyeler, kentsel dönüşüm projelerinde ise 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun gereğince dönüşüm yapılacak alanlar ve kamulaştırma işlemlerine dair belirlenen hedefleri stratejik planlarında bildirmişlerdir. Fakat yalnızca Balıkesir, İzmir ve Ordu Büyükşehir Belediyeleri stratejik planlarında kentsel dönüşüm stratejilerine yeşil alanların da dahil olacağını ifade etmişlerdir. Her ne kadar kentsel dönüşüm uygulamalarına yeşil alanların nasıl entegre edileceği planlarda açıklanmasa da Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 stratejik planının hazırlık aşamasında oluşturulan şehir politikalarının analizi raporunda yer alan kentsel dönüşüm önerilerinde “rekreasyon alanlarında ekolojik kriterlere uyulması” (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2019) önerisine stratejik planda yer vermiştir. Ordu Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda (2019) “İlimizin doğal değerlerini, tarihi-kültürel mirasını koruyarak planlı, düzenli gelişimi için kentsel dönüşüm ve tasarımını sağlamak” amacını gerçekleştirmek için peyzaj projeleri uygulamak ve rekreasyon alanları oluşturmayı performans göstergesi olarak belirlenmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise stratejik planında kentsel dönüşüm ve yeşil alanlara yönelik çalışmaları ‘alt yapı’ başlıklı aynı faaliyet alanında ele alarak, kentsel dönüşüm uygulamalarının doğayı ve ekolojik dengeyi gözeterek yapılacağını beyan etmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2019).

Stratejik planlarda yer alan yeşil alanlara ilişkin çevre politikaları: Her ne kadar yerel yönetimler üst politika belgeleri analizlerinde yeşil şehir vizyonunu temel alıp, yeşil alanları artıracak eylemlere stratejik planlarda yer verseler dahi bu uygulamalarda yeşil alanların sağladığı ekosistem servislerini göz ardı ettikleri ve açık-yeşil alanların ekolojik işlevlerini sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre oluşturmayı hedefleyen yerel çevre politikalarında değerlendirmedikleri görülmektedir. Büyükşehir belediyelerinin 9’u, Ankara, Aydın, Eskişehir, Hatay, İstanbul, İzmir, Konya Mersin ve Van Büyükşehir Belediyeleri, yerel politikalarda yeşil alanların ekolojik işlevlerinin kullanılmasına yönelik amaç ve hedeflere yer vermiştir. Bu 9

belediye, iklim değişikliği etkilerini azaltma, hava kalitesini iyileştirme ve ekolojik dengeyi koruma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde yeşil alanların korunmasını ve miktarının artırılmasını planlamışlardır.

2020-2024 stratejik plan döneminde, çevre politikalarında yeşil alanların ekolojik katkılarını göz önünde bulunduran stratejik planlarda yeşil alanların yer aldığı hedefler aşağıda sıralanmıştır.

- Ankara Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “Doğa ve hayvan dostu bir yönetim anlayışı ile ekolojik dengeyi koruyan, biyolojik çeşitliliği destekleyen, etkili bir atık yönetimi ile yenilenebilir enerji politikalarını esas alan, sürdürülebilir çevre yönetimini benimsemiş, iklim değişikliklerinin olumsuz etkilerinin farkında bir kent oluşturmak”(2019),
- Aydın Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “ekosistem dengesi koruma kapsamında çevre kirliliğinin azaltılması ve yeşil alanların artırılması”(2019),
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda, “Eskişehir’in iklim değişikliğine duyarlılığını arttırmak” (2019),
- Hatay Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “Küresel iklim değişikliğinin neden ve etkilerini önleyici tedbirler alınması”(2019),
- Konya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “yeşil şehir vizyonuyla yeşil alan miktarını artırarak şehrin hava kalitesinin iyileştirilmesini sağlamak”(2019),
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “İklim değişikliği ile mücadeleyi yaygınlaştırarak çevreyi korumak” (2019),
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “İl genelinde iklim dostu yeşil alanlar ağı oluşturulacak” (2019),
- Mersin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “Kentte sağlık hizmetleri ve kaliteli yaşam hizmetleri, sürdürülebilir çevre ve ekolojik korumayı destekleyen hizmet sunumunun sağlanması”(2019),
- Van Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nda “var olan canlı-cansız çevre ilişkisinin ve kent yaşam kalitesinin yönetimi, korunması, geliştirilmesi doğrultusunda ekolojik bir toplum inşası”(2019).

Büyükşehir belediyeleri bahsi geçen stratejik amaçlarla yerel politikalarında kentsel açık-yeşil alanların ekolojik işlevlerine ilişkin stratejiler geliştirmişlerdir.

Büyükşehir Belediyelerinin tamamı 2020-2024 stratejik planlarında sürdürülebilir çevrenin sağlanmasına yönelik politikalar yürüttüklerini beyan etseler dahi kentsel peyzaj veya açık-yeşil alanlar, sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflerine 12 belediyenin stratejik planında dahil edilmiştir. Adana, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Manisa, Mardin ve Van Büyükşehir Belediyeleri, yaşanabilir mekânlar ve sürdürülebilir bir çevre oluşturmak genel konseptiyle belirledikleri amaçlarla kentteki yeşil alanların korunması ve çoğaltılmasını hedeflemişlerdir. Fakat planlarda çevre politikaları ve sürdürülebilirlik kriterleri uyumunun nasıl sağlanacağına dair açıklamalar yer almamıştır.

11. Kalkınma Planı (2019) 675. ve 676.maddeleri esas alınarak yeşil alanları koruma, miktarını artırma ve standartlarını iyileştirmeyi hedefleyen 30 büyükşehir belediyesinin tamamı, stratejik planlarında bu amaca yönelik performans göstergeleri oluşturmuşlardır. Belediyeler 5 yıllık plan dönemi boyunca yapılması planlanan park, mesire alanı, kent ormanı ve benzeri açık-yeşil alan oluşturma projelerinde alanların yüzölçümlerine, konumlarına ve projelerin gerçekleşmesi için gerekli mali kaynak verilerine planlarda yer vermişlerdir. Yalnızca Mardin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı'nda (2019) yeşil alanların artırılmasına yönelik bir performans göstergesi bulunmamakta, yaşanabilir mekânlar oluşturmak amacıyla, parklardaki sosyal donatıların artırılmasına yönelik faaliyetler bulunmaktadır.

Stratejik planlarda yer alan yeşil alanlara ilişkin sosyal politikalar: Yeşil alan miktarının artırılması, park ve bahçelere toplumun her kesiminin erişiminin sağlanması ve engelsiz parklar yapımı belediyelerin yeşil alanlara ilişkin en yaygın politikalarını oluşturmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin 18'i şehirlerde bulunan mevcut rekreasyon alanları ile yapılması planlanan yeni parklara dair bilgilere planlarda yer vermiştir. Özellikle, parklarda yer alan çocuk oyun alanları, spor alanları ve diğer sosyal donatılarla ilişkili faaliyetler planlarda bulunmaktadır.

Stratejik planlarda oluşturulan hedef kartlarında, yeşil alanlar konusunda en yaygın performans göstergesi ‘kişi başına düşen yeşil alan miktarının artırılması’ hedefidir. 21 belediyenin stratejik planında bu miktarın artırılması için faaliyetler yürütüldüğü belirtilmiştir. Kişi başına düşen yeşil alan miktarının performans göstergesi olarak planlarda yer almasının sebebi, imar mevzuatınca miktarın 10 m² olarak belirlenmiş olmasıdır. Belediyeler yaşanılabilir çevreyi oluşturmak hedeflerini çevre politikaları ve sosyal politikalarına dayandırmışlar, raporlarında topluma yeterli rekreasyon alanı sağlamaya yönelik hizmetleri sunacaklarını belirtmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

30 büyükşehir belediyesinin stratejik planlarında yer alan yeşil alanlara ilişkin politikalarının incelenmesiyle açık-yeşil alanların planlanması, korunması ve yönetiminde uygulamaların yetersiz olduğu ve yönetim stratejilerinde eksiklikler bulunduğu gözlemlenmiştir. İncelemede yalnızca stratejik planlarda bulunan bilgiler değerlendirildiğinden, belediyelerin tarafından yürütülen faaliyetlerin tamamının incelenmesi mümkün olmamıştır. Stratejik planlarda üst politika belgeleri analizinde 11. Kalkınma Planı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın politika belgelerine yer verilmiştir. 11. Kalkınma Planı’nda (2019) Şehirleşme başlığında yer alan yeşil alanlara, Kültür ve Sanat başlığında ele alınan peyzaja ilişkin stratejiler yerel yönetimlerin performans göstergelerine yansımamış, yerel ölçekte karşılık bulamamıştır. Stratejik planla belirtilen amaç ve hedeflerin uygulanıp uygulanmadığını tespit etmek için ise stratejik planların takibini sağlayan kurumların yıllık performans programları ve faaliyet raporlarında yer alan veriler incelenmelidir.

Açık-yeşil alanlara ilişkin faaliyet alanlarını ‘çevre yönetimi’ başlığında gruplandıran belediyelerde, yeşil alan planlamasına dair stratejilerin yer almadığı görülmektedir. Faaliyet alanını ‘yeşil alan yönetimi’ olarak belirleyen yönetimler nispeten daha nitelikli bir yönetim stratejisi ortaya koymuşlardır. Fakat şehircilik politikalarına entegre bir yeşil alan yönetim sistemi İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı dışında başka hiçbir stratejik planda yer almamıştır. Belirlenen yeşil alan yönetim stratejilerinin uygulanmasında teşkilat yapısındaki iş bölümlerinden kaynaklanan problemler mevcuttur. Planlama aşamasını genellikle İmar ve Şehircilik

Daire Başkanlıkları yürütürken, kentsel peyzaj projelerini Etüt ve Projeler Daire Başkanlıkları ve Fen İşleri Daire Başkanlıkları yürütmektedir. Yeşil alanlardan sorumlu birim olarak görevlendirilen Park Bahçeler Daire Başkanlıkları ise yalnızca yeşil alanlardaki bitkilendirme ve bakım çalışmalarında yetki sahibi olmaktadır. Peyzaj mimarı istihdamı belediyelerde en çok Park ve Bahçeler Daire Başkanlıkları'nda yapılmaktadır. Bu durum yeşil alanların planlanması ve projelendirilmesi faaliyetlerinde mesleki yeterliliğe sahip uzmanlar olan peyzaj mimarlarının söz sahibi olamadığının kanıtıdır. Yönetim hiyerarşisinde görülen koruma, planlama ve tasarım faaliyetlerinde birden çok birimin yetkili olması yeşil alanların sistematik bir şekilde yönetilmediğinin, uygulamaların farklı birimler bünyesinde devam ettirilip efektif ve bütüncül olarak işleyemediğinin göstergesidir.

Yerel peyzaj politikalarına ilişkin yapılan incelemede, peyzaj politikasının kavramsal olarak yönetimlerin stratejilerinde bulunmadığı görülmüştür. Politika oluşturulması bir yana peyzaj kelimesi dahi stratejik planların çoğunda yer almamakta, peyzajın yer aldığı planlarda ise peyzaj tasarım projelerinin uygulanıp rekreasyon alanlarının tasarlanmasına dair hedefler bulunmaktadır. Bu durum peyzaj politikası kavramının ulusal politika belgelerinde dahi henüz yer almamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Şehircilik politikalarının incelenmesi sonucunda; planlama çalışmalarında, imar mevzuatı gereğince yapılan nazım ve uygulama imar planı çalışmalarının detaylandırıldığı görülmektedir. Stratejik planlarda, şehir planlama faaliyetlerinin açıklamalarında bütüncül bir yeşil alan sistemi planlamasından bahsedilmemiştir. Ayrıca kentsel peyzaj planlamada ekolojik yaklaşımları içeren kavramlar olan yeşil alt yapı, yeşil kuşak, yeşil koridor gibi bütüncül ve sistematik yeşil alan planlama stratejileri belediyelerin politika belgelerinde yer almamaktadırlar. Yalnızca İzmir Büyükşehir Belediyesi stratejik planında yeşil alt yapı ağı oluşturmayı hedeflemiş (2019), Mersin Büyükşehir Belediyesi ise peyzaj master planının yapılabacağını bildirmiştir. Ayrıca uygulanması planlanan kentsel dönüşüm projelerinde yeşil alanlara ilişkin planlama ve tasarım verileri raporlarda yer almamaktadır. Yeşil alanları içeren en yaygın planlama hedefi olarak Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile standardı belirlenen kişi başına

düşen yeşil alan miktarının artırılması olmuş, bu amaca nasıl ulaşılabileceğine ilişkin detaylar stratejik planlarda yer almamıştır. Yeşil alanların tasarlandığı kentsel projelerde ise uygulanması planlanan ve sosyal donatılar içeren park ve mesire alanlarına dair veriler planlarda yer almıştır.

Çevre politikaları incelendiğinde yeşil alanların sağladığı ekosistem servislerinin ve kent ekolojisine faydalarının yerel yönetimlerce değerlendirilmediği görülmektedir. İklim değişikliğine karşı mücadelede yeşil alanların karbon tutma işlevini ve hava kirliliğini önleme işlevini kullanmayı hedefleyen birkaç istisnai belediye dışında bu konuya ilişkin stratejiler geliştirilmemiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nun İklim Değişikliği Eylem Planı’nda (2012), kentlerde yeşil büyüme hedefi yer alsaydı, belediyelerin birçoğu planlarda iklim değişikliği adaptasyonu, karbon salınımını düşürme ya da kentsel ısı adası oluşumuna karşı alınan tedbirlere yer vermemişlerdir. Bu durum merkezi politikaların yerelle yansımada aksaklıklar görülebileceğinin ispatı niteliğindedir. Yeşil alanların korunmasına yönelik uygulamalarda belediyeler sürdürülebilir, yaşanılabilir, sağlıklı bir çevre oluşturmak hedeflerini esas alarak yeşil alanların bakım-onarımlarının yapılması ve iyileştirme faaliyetlerini içeren performans göstergeleri belirlemişlerdir. Bu performans göstergeleri bakımı yapılan rekreasyon alanları ve yeşil alanların yüz ölçümü ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca iyileştirme ve yeni yeşil alanlar oluşturma hedeflerinde ise yapılan ağaçlandırma çalışmaları, dikilen fidan miktarı ve ekilen mevsimlik bitkilerin sayısı belirtilmiştir.

Sosyal politikaların incelenmesi neticesinde, belediyelerin yeşil alanları konu alan en yoğun çalışmalarının bu alanda olduğu gözlemlenmiştir. Halkın rekreasyon ihtiyaçlarını karşılamak, yeşil alanların erişilebilir olmasını sağlamak ve alanlarda bulunan sosyal donatıları artırmak için belediyeler, uyguladıkları kent parkı ve semt parkı projelerinin detaylarına planlarda yer vermişlerdir. Ayrıca yapılan meydan düzenlemeleri, yol kenarı bitkilendirmeleri ve ağaçlandırma çalışmalarıyla yeşil alanların estetik işlevlerini ele alıp, kişi başına düşen yeşil alan miktarının hesaplanmasına ve kent estetiğini iyileştirmeye yönelik çalışmaları da dahil etmişlerdir.

Büyükşehir belediyelerinin yerel politikalarının oluşum ve uygulanma kriterlerini içeren resmi dokümanlar niteliğini taşıyan stratejik planlarda

incelendiğinde, kentsel açık-yeşil alanlarla ilgili amaç ve hedefler hakkındaki verilerin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Belediyelerin birçoğu sağlıklı ve yaşanılabilir bir evre oluşturmak amaçlarında toplumun rekreatif ihtiyaçlarını vurgulayarak yeşil alanları sosyal politikalar kategorisinde ele almışlar, sürdürülebilir evre elde etmeyi hedefleyen belediyeler az sayıda olsalar bile yeşil alanları ekolojik işlevleri bakımından değerlendirmeyi planlamışlardır. Fakat yeşil alanların ekolojik işlevlerinin nasıl etkin hale getirileceğine ve yeşil alanların sunduğu ekosistem servislerinin verimliliğinin nasıl artırılacağına dair yönetim stratejilerine planlarda rastlamamıştır. Kentlerde gerçekleşmesi muhtemel kentleşme sorunlarına karşı alınacak önlemler arasında yeşil alanları içeren üzümlere yer verilmemiştir. Planlarda belirtilen mevcut politikalar peyzaja dair hedefleri içermekte fakat yeşil alanları evre ve kentleşme sorunlarının zmne yönelik bir kavram olarak görmemektedir.

Bu nedenlerle peyzaj politikası kavramının diğer sektörlerdeki politikalarla etkileşimi incelenmeli ve peyzaj için oluşturulması gereken politik stratejilerin kriterleri belirlenmelidir. Ulusal ve yerel ölçeklerde peyzaj politikasının oluşumu için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve koruma, planlama ve yönetim aşamalarında yasal standartlar oluşturulmalıdır. st ölçekli planlarda peyzaj karakter analizleri yapılması ve imar planlarında açık-yeşil alanların bütüncül ve sistemli bir yaklaşımla planlanması, yaşanılabilir kent sürdürülebilir evre hedeflerine ulaşılmasına önemli katkılarda bulunacaktır. Yerel yönetimlerce oluşturulacak stratejilerde, st politika belgelerinde bulunan iklim değişikliğine uyum, ekosistem hizmetlerinin korunması ve yeşil Şehir vizyonu kazanma gibi politikaların yer alması ve uygulamaya geçirilmesi ve st politika belgelerinde peyzajın korunması planlanması ve yönetimine ilişkin stratejilerin geliştirilip detaylandırılması toplumun sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesini sağlamak için elzem adımlardır.

EXTENDED ABSTRACT

**An Evaluation of Urban Green Space Management
Strategies of Local Governments in Turkey**

*

Venhar Melda Hassamancıoğlu
Tokat Gaziosmanpaşa University

Open-green spaces contribute to cities with their ecological, economic, sociological and physical functions. Considering the functions of green spaces, it is seen that they offer many ecosystem services to urban life in the natural and cultural context. Ecosystem services have become an important tool, an overarching framework for policy-making and decision-making, particularly in landscape planning and natural resource management.

The aim of the study; evaluating the landscape policies of the local governments of metropolitan cities in Turkey, revealing the management strategies for open-green areas, examining the field of service and activity in which open-green areas are included, and questioning the existence of a holistic green area management system at local governments. In this study, the reflections of national landscape policies on local governments and open-green space management strategies of local governments in line with the determined policies were evaluated. 30 metropolitan municipalities in Turkey were selected as samples in the study. The place of green areas in the policies of selected metropolitan municipalities was examined. Since the concept of landscape policy is not yet widely used by the administrative units, the urban policies, environmental policies and social policies of the institutions were evaluated in the study. Document analysis method, which is a qualitative data analysis method, was used as the main method of this research. In the research, the current strategic plans of the municipalities were chosen as the material. Categories were determined for content analysis and the data in the documents were evaluated according to the categories of urbanization, environment and social policies.

In the evaluations made, in order to examine how landscapes are managed in municipalities, fields of service and activity were determined and it was specified that which unit is authorized for landscape management

in municipalities. Open-green areas, which are mostly positioned under the title of environmental management, are under the authority of the parks and gardens departments.

When the urbanization policies are examined, it was seen that there was no mention of a holistic green space system planning in descriptions of city planning activities in strategic plans. In addition, holistic and systematic green space planning strategies such as green infrastructure, green belt, green corridor, which are concepts that include ecological approaches in urban landscape planning, are not included in the policy documents of municipalities. In city planning practices, only 8 of the metropolitan municipalities have addressed the issue of green space planning in their strategic goals and targets.

As a result of the examination of environmental policies, it was seen that the ecosystem services provided by green areas and their benefits to urban ecology are not evaluated by local governments. Except for a few municipalities that aim to use the carbon sequestration function of green areas and the function of preventing air pollution in the fight against climate change, no strategies have been developed in this regard.

With the examination of social policies, it has been observed that the services of the municipalities regarding green areas are mostly in the field of social policies. In strategic plans, the municipalities have included the details of the urban park and neighborhood park projects implemented with the aim of meeting the recreational needs of the society, making the green areas accessible and increasing the social facilities in the public spaces. Additionally, by addressing the aesthetic functions of green areas with square arrangements, roadside plantings and afforestation works, They also included these studies aimed at improving urban aesthetics in the calculation of the amount of green space per capita.

Consequently, it has been observed that the data on the goals and objectives of urban open-green spaces are insufficient by examining the strategic plans, which are the official policy documents of metropolitan municipalities. Many of the municipalities have emphasized the recreational needs of the society in order to create a healthy and livable environment and have discussed green areas in the category of social policies. There are few municipalities that aim to achieve a sustainable environment with planning to evaluate green areas in terms of their ecological functions.

Even if they aim for this, management strategies on how to activate the ecological functions of green areas and how to increase the efficiency of the ecosystem services provided by green areas have not been found in the strategic plans. Among the measures to be taken against possible urbanization problems in cities, solutions including green areas were not included in strategic plans. Existing local policies determined in the plans include objectives related to the landscape but did not consider green spaces as a concept for solving environmental and urbanization problems.

For the solution of the problems identified in this study on landscape management and open green space management in local governments, necessary legal arrangements should be made for the formation of landscape policy at national and local scales. And legal standards should be established at the stages of protection, planning and management of landscapes. Strategies for increasing the quality and the quantity of urban landscape should be developed and detailed in national policy documents. The holistic open-green space planning systems should be founded in cities and units to manage this system effectively should be established in the municipalities. Local governments should develop and implement policies such as adapting to climate change, improving ecosystem services and gaining a green city vision. These policies are essential steps to ensure that society can live in a healthy environment.

Kaynakça / References

- Adana Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Adana.
- Albayrak, I. (2012). *Ekosistem servislerine dayalı havza yönetim modelinin İstanbul- Ömerli Havzası örneğinde uygulanabilirliği*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Ankara.
- Anonim (2019). *Türkiye’deki büyükşehir belediyeleri*. 10.06.2021 tarihinde https://www.uzaq.org/turkiyedeki-buyuksehir-belediye-leri_1045.htm adresinden erişildi.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan, Antalya
- Arıkboğa, E. (2013). Geçmişten geleceğe büyükşehir belediye modeli. *Yerel Politikalar*, 3, 48-96.

- Avrupa Konseyi. (1992) Avrupa kentsel şartı. *Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi*.
- Avrupa Konseyi (2000) Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Floransa.
- Avrupa Konseyi. (2008) Avrupa Kentsel Şartı-2- Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto, *Avrupa Konseyi 15. Genel Oturumu*, Karar No;269, Strazburg
- Aydın Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Aydın.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Balıkesir.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Bursa.
- Ceylan, A. (2007). *Yaşam kalitesinin artırılmasında kentsel yeşil alanların önemi ve kentsel dönüşüm ile ilişkilendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .
- Colding J (2012) *Creating incentives for increased public engagement in ecosystem management through urban commons*. Cambridge University Press, Cambridge, p.101-124
- Denizli Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Denizli.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Diyarbakır.
- Erdem, N. ve Coşkun, A. A., 2009. Avrupa peyzaj sözleşmesi hükümlerinin Türk planlama mevzuatına uyumluluk analizi. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 59(2), 67-81.
- Erdönmez İ.M. (2004)Ulusal Peyzaj Politikasına Doğru Bir Adım: Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, *TMMOB Peyzaj Mimarlığı Dergisi*, s.92-94,
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Erzurum.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2019). Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2020-2024, Eskişehir.
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Plan, Gaziantep.
- Gül, A. ve Küçük, V., (2001). Kentsel açık-yeşil alanlar ve Isparta kenti örneğinde irdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 3, 27- 48.
- Hatay Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Hatay.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, İstanbul.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, İzmir.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Ankara.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Kahramanmaraş.
- Kaska, E. Y.(2012). *Avrupa peyzaj sözleşmesi (APS) ve Türkiye'deki uygulamaların irdelenmesi* .(Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

- Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Kayseri.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Kocaeli.
- Konya Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Konya.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Malatya.
- Manavoğlu, E. ve Ortaçşeme, V. (2013). Antalya kenti yeşil alanlarının çok ölçütlü analizi ve planlama stratejilerinin geliştirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 11-19.
- Manisa Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Manisa.
- Mardin Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Mardin.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı, Mersin.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Plan, Muğla.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Ordu.
- Önder, S. ve Polat, A. T. (2012). Kentsel açık-yeşil alanların kent yaşamındaki yeri ve önemi. *Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri*, 19, 73-96.
- Öztürk, B. (2004). *Kentsel açık ve yeşil alan sistemi oluşturulması: Kayseri kenti örneği*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Sakarya.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Samsun.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, Şanlıurfa.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), 11. Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2009) KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023, Ankara
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2012) Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016), Kentsel Tasarım Rehberleri, İstanbul
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Tekirdağ.
- Tonyaloğlu, E. E. ve Atak, B. K. (2020). Kentsel ekosistem servislerinin haritalanması ve analizi: Aydın ili Efeler ilçesi Örneği. *Akademik Ziraat Dergisi*, 9(1), 71-80.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi (2019). Stratejik Plan 2020-2024, Trabzon.

- Tuğaç, Ç. (2020) Avrupa Kentsel Şartı'ndan Avrupa Yeşil Sözleşmesi'ne: Avrupa'da kentsel politikaların gelişim süreci ve geleceği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 225-267.
- Tunçer, P. (2015). Türkiyede kentleşme politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 37 , 275- 290
- Van Büyükşehir Belediyesi (2019). 2020-2024 Stratejik Planı, Van.
- Wang, Y., Bakker, F., De Groot, R. and Wörtche, H. (2014). Effect of ecosystem services provided by urban green infrastructure on indoor environment: A literature review. *Building and environment*, 77, 88-100.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Hassamancıoğlu, V. M. (2021). Türkiye'de yerel yönetimlerin kentsel açık-yeşil alan yönetimi stratejilerinin değerlendirilmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 627-656. DOI: 10.26466/opus.906382.

Finansal Derinliğin Kırılgan Beşli Ekonomileri Üzerindeki Etkisi

DOI: 10.26466/opus.930561

*

Ferhat Şirin Sökmen *

* Dr. Öğr. Üyesi., Şırnak Üniversitesi, Şırnak/Türkiye

E-Posta: : sokmenferhat@sinak.edu.tr

ORCID: [0000-0002-9563-3526](https://orcid.org/0000-0002-9563-3526)

Öz

Finansal sistemdeki gelişme ekonomik büyüme performansının artırılması için önemlidir. Zira finansal sistemdeki pozitif değişim büyümeyi sağlayan yatırım ve tüketim kararlarının verilmesini de olumlu bir şekilde etkileyecektir. Bununla birlikte finansal gelişmişliğin ölçümünde kullanılan göstergelerden bir tanesi olan finansal derinlik, gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemden ne derece yararlanabildiğini gösteren önemli bir endekstir. Finansal derinliği sağlamak amacı ile gerek yurtiçi tasarrufların gerekse küresel sermaye akımlarının finansal sisteme girişi önem arz etmektedir. Bu çalışmada finansal derinliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi "kırılgan beşli" olarak tabir edilen ve finansal sistemlerinin dış finansmana bağımlılıkları ile bilinen Türkiye, Güney Afrika, Brezilya, Hindistan ve Endonezya ekonomilerinde 1980 ve 2018 yılları arasında kalan dönemlere ait veriler ışığında panel veri analiz yöntemleri ile test edilmektedir. Test sonuçları göstermektedir ki, ülke grubunda kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedenselliğin varlığından bahsetmek mümkün iken, ülke bazlı analizler sonucunda finansal derinlikten ekonomik büyümeye doğru Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika ekonomilerinde tek yönlü bir nedenselliğin bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırılgan beşli, Finansal derinlik, Panel veri analizi

The Effect of Financial Depth on Fragile Five Economies

*

Abstract

Improvement in the financial system is important to increase economic growth performance. Because the positive change in the financial system positively affects the investment and consumption decisions ensuring growth. In the meantime, the financial depth that is one of the indicators of financial development measurement is a remarkable index revealing the degree of benefiting from the financial system in terms of developing countries. The entry of both domestic savings and global capital flows into the financial system is crucial to provide the financial depth. This study utilized panel data analysis methods to test the effect of financial depth on economic growth in the light of data of Turkish, South African, Brazilian, Indian, and Indonesian economies that are called fragile five and also well-known with their financial systems' dependency to external financing for the period between 1980 and 2018. Test results show that it is possible to talk about two-way causality for the country group in the short and long term while there is only a one-way causality from financial depth to Brazilian, Indian, and South African economies.

Keywords: *Fragile five, Financial depth, Panel data analysis*

Giriş

Finansal gelişmişlik seviyesinin ekonomik büyümeye yapmış olduğu katkı son yıllarda sıkça incelenen konulardan bir tanesi haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörlerinden sermayede yaşanan kıtlık finansal sistem aracılığı ile giderilmektedir. Obstfeld'e (1994) göre iyi çalışan finansal piyasalar yüksek ekonomik büyüme oranına ulaşılmasında anahtar role sahiptir. Svirydzenka (2016) finansal sistemdeki gelişme ile birlikte hem fiziki hem de beşerî sermaye artmakta hem de toplam faktör verimliliği yükselmektedir. Zira finansal sistemin gelişmesi sermaye maliyetini düşürürken, sermayeye ulaşmayı kolaylaştırır ve finansman için ayrılan zamandan kazanılarak zaman tasarrufu yapmaya imkân tanır. Levine (1997) finansal piyasaların yatırım için daha iyi fırsatların tanınmasını, üretim maliyetlerinin düşmesini, vatandaşların tasarruflarının artmasını, inovasyon teknolojilerinin teşvik edilmesini ve yatırımlarında risk alan yatırımcıların sayısının artmasını sağladığını kabul etmektedir.

Levine (2005) bir başka çalışmasında finansal sektörün ekonomi üzerinde beş temel etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre finansal sektörün ilk etkisi uygulanabilir yatırımlar hakkında bilgi vermesidir. Daha sonrasında yatırım finanse edildikten sonra kurumsal yönetimler tarafından yatırımların denetlenmesi sağlanmaktadır. Böylece bir anlamda yatırım öncesi ve sonrasında sırasıyla ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerinin ortaya çıkmasını önlemektedir. Dahası ekonomide ticaretin, çeşitlendirmenin ve risk yönetiminin artmasını sağlamaktadır. Son olarak tasarruf ortaklığı görevini yerine getirirken, mal ve hizmet ticaretini kolaylaştırmaktadır.

Finansal sistemin gelişmişliği farklı rasyolar tarafından ölçülürken, Sahay (2015) finansal gelişmişlik kavramının üç temel bileşeninin olduğunu vurgulamıştır. Bunlar derinlik, etkinlik ve erişimdir. Bu bileşenlerden derinlik özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Zira, derinlikten kastedilen finansal piyasaların büyüklüğü ve likiditesidir. Finansal derinlik ölçülürken sistemin kendisinden çok bir ekonomide toplanan finansal varlıkların büyüklüğü ölçülmektedir (Gezer, 2018, s.96). Bir ekonomide finansal varlık arzı arttıkça varlıkların kalitesinin çeşitliliği artar, yeni borçlanıcılar piyasaya katılır ve finansal piyasalar daha da

gelişir (Shaw, 1973, s.7). Böylece finansal derinlik arttıkça yatırımlar artar ve ekonomik büyüme daha da hızlanır.

Yiğitbaşı'na (2017) göre bir ekonomideki finansal derinlik tasarruflar açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin desteklenmesi için finansal derinliğin özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Finansal derinliğin ölçülmesi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, Lynch (1996) tarafından yapılan çalışmada farklı kriterler kullanıldığı görülmektedir. Araştırmacı çalışmada finansal derinliği ölçen göstergeleri beş kategoride gruplandırmıştır. Bunlardan ilki miktar ölçüleridir. Bu kategoride M1 ve M2 gibi parasal büyüklükler ile özel sektöre verilen kredilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı bulunmaktadır. İkinci kategori yapısal ölçülerden oluşmaktadır. Bu kategoride M2/M1 rasyosu gibi rasyolar değerlendirilmektedir. Üçüncü kategoride finansal fiyatlar bulunmaktadır ki, bu kategoriye reel mevduat faiz oranı örnek gösterilebilir ve finansal derinleşmenin ortaya çıkabilmesi için bu faiz oranlarının pozitif olması gerekmektedir. Dördüncü kategori ürün çeşitliliğidir. Piyasada finansal ürün miktarının artması finansal sektörün daha fazla kullanılmasına neden olurken risk daha kolay fiyatlandırılabilir. Burada üründen kastedilen hazine bonusu, future ve swap gibi araçlardır. Son kategori ise işlem maliyetleridir. Optimal derinliğin sağlanabilmesi için finansal sistemde düşük işlem maliyeti gerekmektedir. Bu maliyetlere banka işlem masrafı ve faiz oranı spreadi örnek gösterilebilir (Yiğitbaş, 2017, s.510).

Eichengreen (1997) finansal entegrasyonun finansal derinliğe neden olacağını, zira daha aktif, likit ve etkin yerel finansal piyasaların oluşmasına neden olacağını ileri sürmektedir. Daha derin finansal piyasalar ise daha fazla yatırıma cesaret verirken ekonomik büyümeyi destekleyecektir. Mirdala (2011) yabancı sermaye girişinin yoğun olduğu ekonomilerde bu durumun, sermaye piyasalarındaki ve kredi piyasalarındaki orantısız büyümeden anlaşılabileceğini iddia etmiştir.

Söz konusu teorik açıklamalar ışığında, gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye girişi yoğun ekonomilerde finansal derinleşmenin gerçekten ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığını ampirik olarak test etmenin faydalı olacağı açıktır. Zira 1980'li yıllarda tüm dünyada başlayan küresel finans sistemine entegrasyon hareketi birçok gelişmekte olan ülkenin de bu akıma dahil olmasına neden olmuştur. Bu ülkeler

arasında Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Endonezya da bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan ekonomilerin bir diğer özelliği ise küresel finans krizi sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası'nın "miktarsal genişleme" politikasının bitişi sonrası finansal sistemlerdeki kırılganlıkların artmış olmasıdır. Bu nedenle bu beş ülkeye "Kırılgan Beşli" lakabı takılmıştır. Kırılganlığın temelinde ise bu piyasaların yabancı sermayeye bağımlılığı bulunmaktadır. Zira miktarsal genişleme politikasının bitmesi ile gelişmekte olan ülkelerde bulunan yabancı sermaye Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru çıkış yapmıştır.

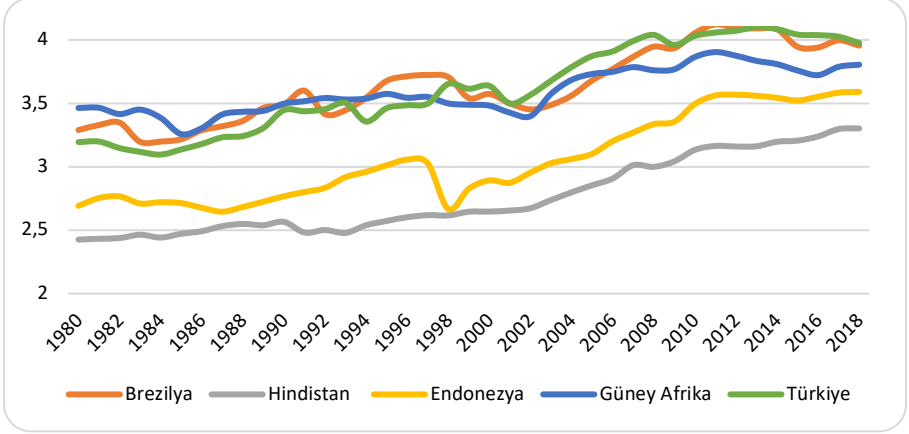
Tüm bu açıklamalar ışığında, bu çalışmada kırılgan beşli ülkelerinde finansal derinleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki muhtemel etkilerinin ne olduğunu 1980 ve 2018 yılları arasında kalan dönemde panel veri analiz yöntemleri ile test edilmektedir. Bahsedilen ülkelerde yabancı sermayenin finansal derinlik üzerinden olumlu etkileri ile kırılganlığa bağlı olumsuz etkileri karşılaştırıldığında hangi tarafın daha ağır bastığı yapılan ampirik çalışma ile ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ele alınan ülkeler ve bakış açısı ile literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kırılgan beşli ülkelere ait ekonomik büyüme ve finansal sisteme ait göstergeler incelenmektedir. Böylece ampirik analiz öncesinde ekonomilerdeki gelişmeler grafiksel olarak yorumlanacaktır. Bir sonraki bölümde konu ile ilgili literatür özetlenmektedir. Böylece mevcut çalışmalar ile elde edilen bulgular karşılaştırılabilecektir. Dördüncü bölümde ampirik analize ait bilgiler paylaşılmaktadır. Burada ele alınan model, değişkenler ve ampirik analiz sonuçları sunulmaktadır. Son bölümde ise sonuçlar yorumlanarak politika çıkarsamaları yapılmaktadır.

Kırılgan Beşli Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Finansal Derinlik

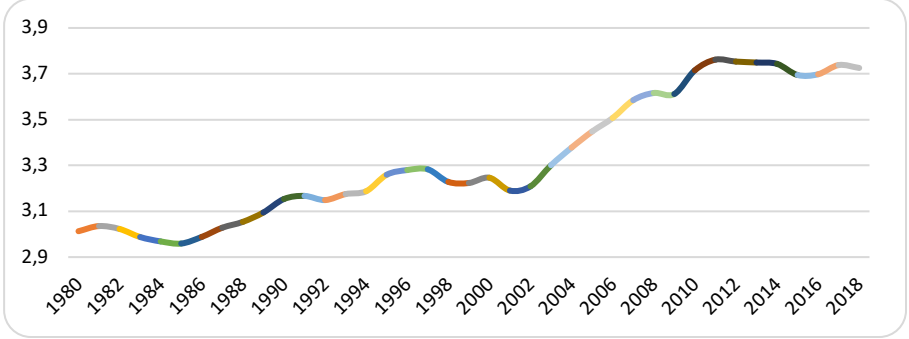
"Kırılgan beşli" lakabı dış şoklara duyarlılık ve ekonomilerinin kırılganlık seviyelerinden dolayı aralarında Brezilya, Hindistan, Türkiye, Endonezya ve Güney Afrika'nın bulunduğu beş ülkeye Goldman and Sachs tarafından 2013 yılında takılmıştır (Kayhan vd., 2017, s.318). Bu ülkeler

incelendiğinde yüksek dış borç, finansal kırılganlık ve cari açık gibi ortak problemlerinin olduğu görülmektedir.

Grafik 1. Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Gelişimi

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri.

Grafik 2. Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Aritmetik Ortalaması

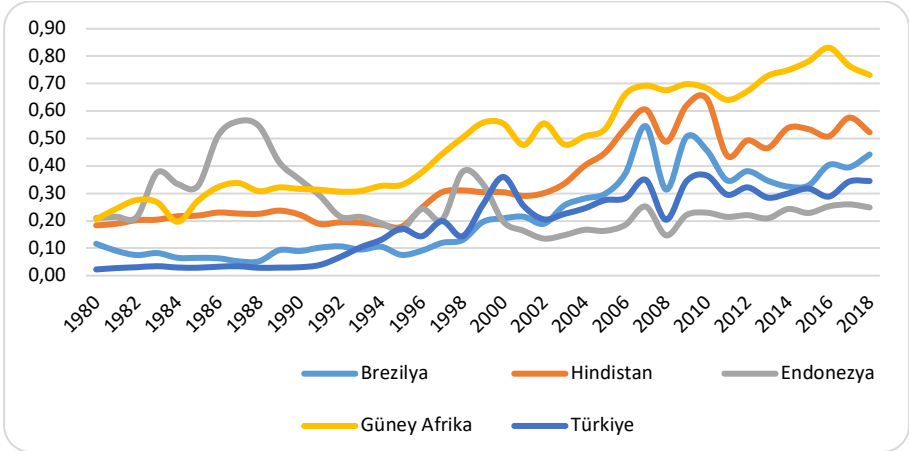
Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri.

Grafik 1’de doğal logaritması alınmış bir şekilde kırılgan beşli ülkelere ait kişi başı yurtiçi hasıla ve Grafik 2’de yıllar itibariyle kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılların aritmetik ortalamaları yer almaktadır. Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılanın en yüksek olduğu yılların Brezilya ve Güney Afrika’da 2011, Hindistan ve Endonezya’da 2018, Türkiye’de ise 2013 yılı olduğu görülmektedir. Öte yandan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılanın en düşük olduğu yıllar Brezilya’da 1984, Hindistan’da 1980, Endonezya’da

1987, Güney Afrika’da 1985, Türkiye’de ise 1984 yılıdır. Kişi başı gelir açısından kırılgan beşli ülkeleri içerisinde en düşük gelir seviyesine sahip olan ülke Hindistan ve en yüksek gelir seviyesine sahip olan ülke ise Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye arasında değişmektedir. Ancak en istikrarlı büyüme trendine sahip olan ülkenin Hindistan olduğu görülmektedir. Çünkü Endonezya’nın 1997, Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomilerinin 1998-2000 döneminde yaşadıkları makro ekonomik krizler kişi başı gelir seviyesinde önemli kırılmaların meydana gelmesine neden olmuştur.

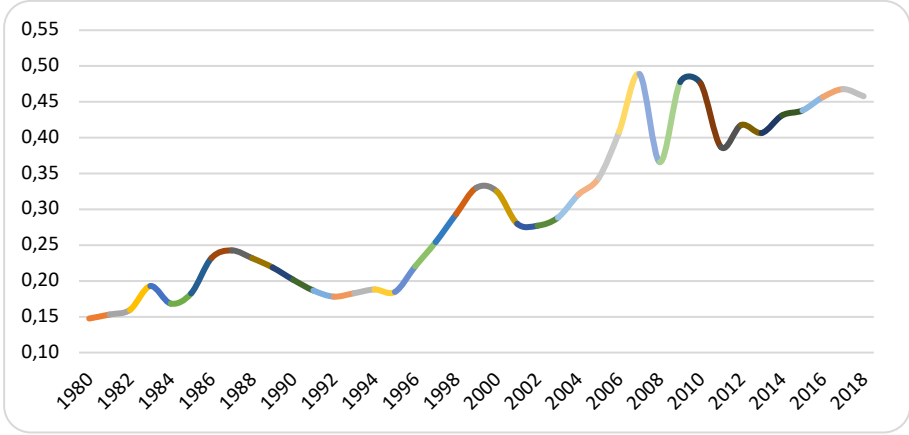
Grafik 1’in analizi sonrasında ortaya çıkan bir başka sonuç Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomilerinin uzun dönemde eş-bütünleşik oldukları ve olası muhtemel bir şekilde yatay kesit bağımlılığına sahip olma ihtimalidir. Gerek seviye gerekse değişim açısından birbirlerine benzer bir hareket içerisinde oldukları söylenebilir.

Kişi başı gelirin aritmetik ortalamalarının olduğu Grafik 2’de ise ampirik analiz periyodunun başladığı 1980 yılı ve bitiş yılı olan 2018 verilerine bakıldığında açık bir şekilde büyüme trendinin olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu büyüme trendi 1981-1985 ve 1996-2002 dönemlerinde sekteye uğramıştır. 2012-2018 dönemi sonrasında ise yatay – aşağı yönlü bir ortalamanın ortaya çıktığı söylenebilir.

Grafik 3. Finansal Derinliğin Gelişimi

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri.

Grafik 4. Finansal Derinliğin Aritmetik Ortalaması

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Gelişim Göstergeleri.

Grafik 3'te ise kırılğan beşli ülkelerindeki finansal piyasa derinliği yer almaktadır. Yıllık verilerin sunulduğu grafik incelendiğinde, 1980-1991 yılları arasında Endonezya'nın finans piyasalarında en yüksek derinlik seviyesine sahip olduğu ancak 1992 yılından itibaren Güney Afrika ekonomisinin öne geçtiği görülmektedir. Endonezya ekonomisinde 1998 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte finansal derinlik konusunda önemli kayıplar yaşandığı ve ülkenin kırılğan beşli ekonomileri içerisinde en düşük finansal derinliğe sahip olduğu görülmektedir.

Finansal piyasa derinliğinin en yüksek olduğu dönem Brezilya'da 2007, Hindistan ve Türkiye'de 2010, Endonezya'da 1987, Güney Afrika'da 2016 yılıdır. Buna karşın finansal piyasa derinliğinin en düşük olduğu dönem Brezilya'da 1987, Hindistan'da 1995, Endonezya'da 2008, Güney Afrika ve Türkiye'de 1980 yılıdır. Kırılğan beşli ülkelerinin küresel piyasalara entegrasyonu ile birlikte dışsal şoklardan ne derece etkilendiği ise Grafik 4'te görülmektedir. Finansal derinlik, küresel para arzı ve finansal enstrüman çeşitliliği artmış olmasına rağmen 1986, 1999, 2007 ve 2009 tarihlerinde kayda değer düşüşler yaşanmıştır. Ancak finansal derinlik endeksinin başlangıç ve bitiş noktaları göz önüne alındığında, kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladada olduğu gibi büyüme trendine sahip olduğu görülmektedir.

Literatür Özeti

Finansal piyasalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, literatürde farklı açılardan incelenmiştir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı finansal sistemin gelişmişliği ile ekonomik büyüme performansı arasındaki ilişkiyi incelerken, finansal baskınlık, derinlik ve benzeri ölçütlerin ekonomi, cari açık, döviz kuru ve yatırım gibi makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

Konu ile ilgili öncül çalışmalar finansal sistemin büyümesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Calderon'un (2002) yapmış olduğu kapsamlı çalışma bunlardan bir tanesidir. Araştırmacı çalışmasında 109 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomisini incelemiştir. Nedsellik analiz yöntemlerini kullanan yazar, genel olarak finansal gelişmenin ekonomik büyümeye öncülük ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Abu – Bader ve Abu Quarn (2006) yaptıkları çalışmalarında beş adet MENA ülkesini ele almıştır. 1960– 2004 yılları arasında kalan döneme ait verileri eş-bütünleşme, VAR ve hata düzeltme metotları ile test eden yazarlar iki değişken arasında zayıf bir ilişkinin olduğunu, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında uzun dönemde bir ilişkinin zamanla ortaya çıktığını söylemektedirler.

Apergis vd. (2007) finansal gelişmişlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi altmış beş ülke verisini kullanarak 1975– 2000 dönemi için test etmişlerdir. Panel veri eş-bütünleşme analiz metodu ile elde ettikleri sonuç finans ve büyüme ilişkisinin uzun dönemde ortaya çıktığını göstermektedir.

Şengül (2020) finansal sistemin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini farklı bir açıdan incelemiş ve finansal baskınlığın Türkiye ekonomisinin büyüme performansı üzerindeki etkisini ampirik olarak test etmiştir. Sonuçlar göstermektedir ki; finansal baskınlık Türkiye ekonomisinin büyümesini uzun dönemde etkilemektedir.

Finansal baskınlığı ele alan çalışmalara bir diğer örnek ise Etibar vd. 'nin (2019) çalışmasıdır. On dokuz ekonomiyi 1973 yılından 2017 yılına kadar inceleyen yazarlar panel veri ekonometrisini kullanırken, sonuçlar ülke grubu bazında ekonomik büyüme üzerinde finansal baskınlığın önemli bir problem olduğunu ve muhtemel bir finansal sıkılaştırmanın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olabileceğini göstermiştir.

Doğan (2019) ise finansal baskınlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test eden çalışmasında Türkiye, Brezilya, Meksika ve Arjantin ekonomilerinde finansal sistemde yaşanan bir problemin ekonomi üzerinde ne derece etkili olduğunu incelemiştir. 2000 ve 2018 yılları arasında geçen süreyi inceleyen yazar, finansal baskınlığın ekonomide olumsuzluğa neden olduğunu ve gayrisafi yurtiçi hasılda düşüşe neden olduğunu belirtmiştir.

Finansal derinlik ile ilgili literatürde bir dizi çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Gezer'e (2018) aittir. Gezer (2018) panel veri bootstrapa dayalı analiz sonucunda, incelenen on dört gelişmiş ülkenin birçoğunda çift yönlü nedenselliğin var olduğunu tespit etmiştir.

Özşahin ve Uysal (2017) finansal derinleşme ile ekonomik büyüme ilişkisini on iki MENA ülkesi için incelemiştir. 2000– 2014 dönemi için Emir mahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testini kullanarak yaptıkları analizin sonucunda, finansal derinliğin farklı ölçütleri üzerinden dokuz ülkede finansal derinlikten ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu bulmuşlardır.

Agheli ve Hadian (2017) finansal derinlik – ekonomik büyüme ilişkisini on beş seçilmiş gelişmekte olan ülke ve Ortadoğu ülkesi için test etmişlerdir. 1980– 2013 dönemi için ilişkiyi bootstrap panel data metodu ile test eden yazarlar finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi yeterince etkilemediği, zira finansal sistemin derinliğinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Pradhan (2010) 1970– 2007 döneminde Hindistan ekonomisinde finansal derinleşme, doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğuna dair kanıtlar elde edilirken finansal derinleşme ile doğrudan yabancı sermaye girişi arasında, finansal derinleşmeden sermaye girişlerine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Dahası ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında da çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mirdala (2011) geçiş ekonomilerini incelediği çalışmasında 2000– 2010 yılları arasında finansal derinleşmenin ekonomiler üzerindeki etkisini test etmiştir. Çalışmada Granger nedensellik ve vektör hata düzeltme modellerini kullanmış ve finansal derinleşmenin özellikle düşük gelir

grubundaki ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu ve bu etkinin de kısa dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Görüldüğü gibi finansal sistemin ekonomi üzerindeki etkileri farklı açılardan incelenmektedir. Bununla birlikte finansal derinleşmenin ekonomi üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalarda genel olarak derinleşmenin artmasının, ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte finansal derinliğin etkili olabilmesi için de finansal gelişmişliğin belirli bir düzeyde olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kırılıg beşli ekonomilerinin gelişmişliğinin yeterli olup olmadığı da bir sonraki bölümde yapılan ampirik analizler ile tespit edilmeye çalışılacaktır.

Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye ekonomilerinde 1980-2018 dönemine ait finansal piyasa derinlik endeksi (FDI) ve Amerikan doları cinsinden cari kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla (GDPPC) arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Finansal piyasa derinlik endeksi Uluslararası Para Fonu veri tabanından ve kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Değişen varyans sorununa karşı kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılanın doğal logaritması alınmıştır. İlk olarak finansal piyasa derinliği ile kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki korelasyonlar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Finansal Derinlik ve Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Arasındaki Korelasyon

	FDI	GDPPC
FDI	1	-
GDPPC	0.23	1

Finansal piyasa derinliği ile kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla arasında pozitif fakat düşük dereceli bir korelasyon bulunmaktadır. Bu öncül sonuç finansal piyasaların derinleşmesi ile ekonomik büyüme arasında muhtemel bir ilişkinin olabileceğine dair ipuçları vermektedir. Bununla birlikte sadece korelasyon katsayıları üzerinden nihai bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Kırılğan beşli olarak adlandırılan ülkelerin makro ekonomik yapıları birbirine benzemektedir. Bu husus panel veri literatüründe yatay kesit bağımlılığı olarak isimlendirilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde temel hipotez paneldeki ülkelerde yatay kesit bağımlılığının yer almadığı ve alternatif hipotez ise paneldeki ülkelerde yatay kesit bağımlılığının olduğu şeklindedir. Analiz sonuçları Tablo 2’de özetlenmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sabitli Model	FDI		GDPPC	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	42.468	0.00***	32.007	0.00***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	7.260	0.00***	4.921	0.00***
CD (Pesaran, 2004)	-4.204	0.00***	-3.899	0.00***
LM_{adj} (PUY, 2008)	4.870	0.00***	11.520	0.00***

Not: Gecikme sayısı (p) 1 olarak alınmıştır. ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablodaki sonuçlara göre, olasılık değerleri hem finansal piyasa derinliği hem de kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri için paneli oluşturan kırılğan beşli ülkeleri açısından birbirine benzer yapılar bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle ikinci nesil panel birim kök testlerine başvurulmalıdır. Smith vd. (2004) tarafından geliştirilen panel birim kök testinde “bootstrap” yöntemi ile kritik değerler elde edilebilmektedir. Smith vd. (2004) panel birim kök testinde, temel hipotez değişkenin birim kök taşıdığını ve alternatif hipotez ise değişkenin birim kök taşımadığını iddia etmektedir.

Tablo 3. Smith vd. (2004) Panel Birim Kök Test Sonuçları

Düzye	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	Test İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri
FDI	-1.050	0.842	-2.472	0.222
GDPPC	-0.454	0.981	-2.042	0.605
Birinci Fark				
FDI	-6.974	0.00***	-6.880	0.00***
GDPPC	-5.064	0.00***	-5.123	0.00***

Not: Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları genelden özele (general-to-specific) yaklaşımı ile belirlenmiştir. Olasılık değerleri 5000 bootstrap dağılımından elde edilmiştir. ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre hem finansal piyasa derinliği hem de kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri düzey değerlerinde birim kök taşımaktadır. Yine her iki değişkenin birinci farkları alındığında durağan olduğu görülmektedir. Bu durumda analizlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için değişkenlerin birinci farklarının analize dahil edilmesi gerekmektedir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Test Sonuçları

	İstatistik	Olasılık Değeri
<u>Yatay Kesit Bağımlılığı:</u>		
LM (BP,1980)	57.414	0.00***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	10.602	0.00***
CD (Pesaran, 2004)	7.193	0.00***
LM_{adj} (PUY, 2008)	47.907	0.00***
<u>Homojenite:</u>		
$\tilde{\Delta}$	21.597	0.00***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	22.456	0.00***

Not: ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

$GDPPC_{it} = \alpha_i + \beta_{it} FDI_{it} + \varepsilon_{it}$ modelinde kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla bağımlı değişken ve finansal piyasa derinliği ise bağımsız değişkeni ifade etmektedir. Bu modeli oluşturan paneldeki ülkelere ait eğim parametrelerinin birbirinden farklı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Grafik 1 ve Grafik 3'ten de görüleceği üzere kişi başı gelir açısından Endonezya ve Hindistan ekonomilerinin, finansal derinlik açısından ise Endonezya ve Güney Afrika ekonomilerinin panelden ayrı bir şekilde hareket ettikleri göze çarpmaktadır.

Tablo 5. LM Bootstrap Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model			
	İstatistik	Değeri	Boot-strap		Boot-strap	
			Olasılık	Değeri	Olasılık	Değeri
LM_N^+	5.141	0.284	0.00***	6.694	0.012**	0.00***

Not: Sıfır hipotezi eşbütünleşme yok şeklindedir. Bootstrap olasılık değerleri 1.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

LM bootstrap eş-bütünleşme testine göre sabitli modelde asimptotik olasılık değerine göre kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ve finansal piyasa derinliği arasında uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır. Ancak sabitli modelde bootstrap olasılık değerine göre %1 anlam seviyesinde, sabitli ve trendli modelde asimptotik olasılık değerine göre %5 anlam seviyesinde ve bootstrap olasılık değerine göre %1 anlam seviyesinde göre kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ve finansal piyasa derinliği arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Panel vektör otoregresyon (PVAR), panel hata düzeltme modeli (PVECM) $\phi_{1i}\hat{\varepsilon}_{it-1}$ ve $\phi_{2i}\hat{\varepsilon}_{it-1}$ hata düzeltme katsayısı ise;

$$\Delta FDI = \delta_{1i} + \sum_{p=1}^k \delta_{11ip} \Delta FDI_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta GDPPC_{it-p} + \phi_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + v_{1it}$$

$$\Delta GDPPC = \delta_{2i} + \sum_{p=1}^k \delta_{21ip} \Delta GDPPC_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{22ip} \Delta FDI_{it-p} + \phi_{2i} \hat{\varepsilon}_{it-1} + v_{2it}$$

regresyonları kurulmaktadır. Birinci regresyonda temel hipotez PVAR'da kısa dönemde $\sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta GDPPC_{it-p} = 0$ ve PVEC'te uzun dönemde $\phi_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} = 0$ kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan finansal piyasa derinliğine doğru Granger nedensellik yoktur hipotezini test etmektedir. Alternatif hipotezde PVAR'da kısa dönemde $\sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta GDPPC_{it-p} \neq 0$ ve

PVEC'te uzun dönemde $\phi_{1i} \hat{\varepsilon}_{it-1} \neq 0$ kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan finansal piyasa derinliğine doğru Granger nedensellik vardır hipotezini test etmektedir. Diğer regresyonda temel hipotez PVAR'da kısa dönemde

$\sum_{p=1}^k \delta_{22ip} \Delta FDI_{it-p} = 0$ ve PVEC'te uzun dönemde $\phi_{2i} \hat{\epsilon}_{it-1} = 0$ finansal piyasa derinliğinden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru Granger nedensellik yoktur hipotezini test etmektedir. Alternatif hipotezde PVAR'da kısa dönemde $\sum_{p=1}^k \delta_{22ip} \Delta FDI_{it-p} \neq 0$ ve PVEC'te uzun dönemde $\phi_{2i} \hat{\epsilon}_{it-1} \neq 0$ finansal piyasa derinliğinden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru Granger nedensellik vardır hipotezini test etmektedir.

Tablo 6. Panel VAR ve VECM Nedensellik Testleri

	Kısa Dönem Nedensellik (PVAR)		Uzun Dönem Nedensellik (PVECM)
	Δ (GDPPC)	Δ (FDI)	ECT(-1)
Δ (GDPPC)	-	3.940 (0.047)**	-0.064 [-2.359]***
Δ (FDI)	5.737 (0.016)**	-	0.042 [1.727]**

Not: () olasılık değerlerini, [] t istatistiklerini göstermektedir. ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Kısa dönemde kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ve finansal piyasa derinliği arasında %5 anlam seviyesinde karşılıklı nedensellik bulunmaktadır. Benzer bulguların uzun dönemde de geçerli olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar finansal derinliğin bu ülke ekonomilerinin büyüebilmesi için önemli olduğu anlamına gelmektedir. Dahası ekonomi büyüdükçe finansal derinlik de artmaktadır. Zira büyüme ile ekonomideki likidite artarken bu da finansal sisteme giren fon miktarını artırarak sistemin hacmini artırmaktadır.

Elde edilen sonuçlardan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise, ele alınan ülkelerin kırılganlıkları hakkındadır. Şöyle ki, bu ekonomilerin ortak yönü olan kırılganlıklar yabancı sermayeden kaynaklanmaktadır ve sonuçlara göre bu kırılganlıkların getirmiş olduğu negatif etkinin finansal derinliğin pozitif etkisi ile bertaraf edilebilmiş olacağı görülmektedir. Bununla birlikte ele alınan sürenin uzunluğu dikkate alındığında söz konusu etkileşimin tam olarak anlaşılması da zor olabilir. Bu etkinin net bir şekilde incelenebilmesi için daha uzun dönem ve daha yüksek frekanslı veri kullanmak daha uygun olacaktır.

Analiz kapsamında uygulanan bir diğer test ise Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testidir. Bu testi diğer

panel nedensellik testlerinden ayıran ise nedensellik ilişkisinin ülke bazlı sonuçlarına ulaşmaya imkan vermesidir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testinde;

$$\Delta GDPPC = \delta_{1i} + \sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{11ip} \Delta GDPPC_{it-p} + \sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{12ip} \Delta FDI_{it-p} + v_{1it}$$

$$\Delta FDI = \delta_{2i} + \sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{21ip} \Delta FDI_{it-p} + \sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{22ip} \Delta GDPPC_{it-p} + v_{2it}$$

d_{\max} maksimum durağanlık seviyelerini ifade etmektedir. Daha önce yapılan birim kök testinde kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla ve finansal piyasa derinliği değişkenlerinin birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Regresyonlarda $\sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{12ip} \Delta FDI_{it-p} = 0$ finansal piyasa derin-

liğinden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru doğru Granger nedensellik olmadığını ve $\sum_{p=1}^{k+d_{\max}} \delta_{22ip} \Delta GDPPC_{it-p} = 0$ kişi başı gayrisafi yurtiçi

hasıladan finansal piyasa derinliğine nedensellik olmadığı hipotezini test etmektedir. Test sonuçları ise tablo 7’de verilmektedir.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testine göre %1 anlam seviyesinde Güney Afrika ekonomisinde kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıladan finansal piyasa derinliğine doğru nedensellik bulunmaktadır. Öte yandan %5 anlam seviyesinde Brezilya ve Hindistan ekonomilerinde, %1 anlam seviyesinde Güney Afrika ekonomisinde finansal piyasa derinliğinden kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru nedensellik bulunmaktadır.

Tablo 7. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Gecikme	GDPPC⇒FDI		FDI⇒GDPPC	
		Wald	Olasılık Değeri	Wald	Olasılık Değeri
Brezilya	1	0.042	0.835	6.215	0.012**
Hindistan	1	0.193	0.659	5.093	0.024**
Endonezya	1	1.462	0.226	0.538	0.463
Güney Afrika	3	18.639	0.00***	18.449	0.00***
Türkiye	1	0.201	0.653	0.412	0.520
Fisher Stat.		21.076	0.020**	34.926	0.00***

Not: ***, ** ve * değerleri sırasıyla %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki, Güney Afrika ekonomisinde çift yönlü nedensellik, Brezilya ve Hindistan ekonomilerinde ise finansal piyasa derinliğinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Öte yandan Endonezya ve Türkiye ekonomilerinde finansal sistemin derinleşmesinin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen analiz metodunun sonuçları arasındadır. Bu durum finansal sistemin bu ülkelerde ekonomiyi yeterince finanse edemediği ve büyümeye katkı sağlayamadığı anlamına gelmektedir.

Sonuç

Finansal piyasaların gelişmesinin ekonomilerin gelişmesini sağladığına dair ampirik çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. Bununla birlikte literatürde daha az sayıda çalışmada finansal derinlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişmişlikten ziyade finansal derinliğin ekonomik büyümeye katkı açısından daha önemli olduğu son dönemde teorik olarak da tartışılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından derinliğin önemi, likidite ve hacmin ilgili ülkelerde yatırım için daha önemli kriterler olmasından gelmektedir. Bu bağlamda sistem içerisine giren yabancı sermayenin, derinliği artırdığı görülmektedir. Yabancı sermayenin çıkışının ise derinliği azaltacağından, ekonomik anlamda olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bu açıklamalar ışığında finansal derinliğin ekonomi üzerinde etkisinin önemli olabileceği ülkeler arasında kırılgan beşli ülkeleri saymak mantıklı olacaktır. Zira bu ülkelerde yabancı sermayeye bağımlılık dışsal şoklara duyarlılıkları da artırmaktadır ve bu nedenle 2013 yılının Mayıs ayından sonra “Kırılgan beşli” lakabını almışlardır.

Bu çalışmada kırılgan beşli ülkelerinde finansal derinlik ve ekonomik büyüme ilişkisi farklı panel veri analiz yöntemleri ile test edilmiş, 1980–2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz sonuçları, ülke grubunda iki değişken arasında çift yönlü bir ilişkinin hem kısa hem de uzun dönemde ortaya çıktığını göstermektedir. Ülke bazında yapılan analizler ise Türkiye ve Endonezya ekonomilerinde herhangi bir nedensellik

ilişkinin olmadığını, Hindistan ve Brezilya ekonomilerinde finansal derinlikten ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin olduğunu, Güney Afrika ekonomisinde ise çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlar, genel olarak finansal derinliğin ekonomi üzerinde etkili olduğunu gösterse de, sonuçların her ülke için geçerli olmadığı, zira kırıl-ganlıkları ile benzer bir ekonomik yapı gösteren beş ülkeden Türkiye ve Endonezya'da finansal derinliğin ekonomi üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Bu sonuç iki ülkede de yatırımın ve tüketimin finansmanında finansal sistemin etkinliğinin sınırlılığı olduğu yorumunun yapılmasına sebep olabilir. Öte yandan Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan ekonomilerinde finansal derinlik ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir.

Tüm bu sonuçlar ışığında finansal derinliği sağlamak amacı ile gerek yurtiçi tasarrufların gerekse küresel sermaye akımlarının finansal sisteme girişi sağlanmalıdır. Bu amaçla hem ekonominin hem de finansal sistemin istikrarı sağlanarak, finansal sisteme girişi cazip hale getirecek düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların kurulması gerekmektedir. Endonezya ve Türkiye ekonomileri özelinde muhtemel asimetritlerinden dolayı nedenselliğin bulunamaması, sonraki çalışmalarda asimetrik nedenselliği dikkate alan ekonometrik metotlar ile ülke bazında analizlerin yapılmasının mantıklı olacağını ve literatüre katkı sağlayacağını göstermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Effect of Financial Depth on Fragile Five Economies

*

Ferhat Şirin Sökmen
Şırnak University

The contribution of financial development level to economic growth has become one of the most discussed topics in recent years. Shortage of capital, one of the factors of production, is compensated by the financial system, especially in developing countries. For Obstfeld (1994), well-functioning financial markets have a key role to reach a high rate of economic growth.

Levine (1997) accepts that financial markets provide better opportunities for investment; factory costs to reduce; citizens to increase savings; innovation technology to be encouraged and also the number of investors who take the risk to increase. According to Svirydzhenka (2016), both physical and human capital increase, and also the total factor productivity increase with the development in the financial system.

Eichengreen (1997) argues that financial integration causes financial depth; because financial integration will bring along more active, liquid and effective local financial markets at the same time. Deeper financial markets encourage more investment besides supporting economic growth.

It is to the point to empirically test whether financial deepening is really effective on the economic growth in economies with high foreign capital inflows among developing countries. The integration movement into the global financial system that started all over the world in the 1980s caused many developing countries to join in with this movement. Turkey, Brazil, India, South Africa, and Indonesia are also among those countries. Another characteristic of related economies is that their increasing fragility in financial systems after the end of the "quantitative expansion" policy of the United States Federal Reserve after the global financial crisis. Therefore, the relevant five countries are called the "Fragile Five". Foreign capital dependency of those markets lies behind the fragility. Because the

foreign capital in developing countries moved to the United States of America after the end of the policy of quantitative expansion.

This study used panel data analysis methods to test the possible effects of the financial deepening of fragile five countries on the economic growth for the period between 1980 and 2018. It was tried to reveal which side outweighed when the positive effects of foreign capital on financial depth and also the negative effects based fragility in the mentioned countries are compared. In this regard, it is thought that this paper will contribute to literature through the perspective and countries analyzed.

Indicators regarding economic growth and the financial system of fragile five countries are reviewed in the second chapter of this paper. Thus, developments in relevant economies before the empirical analysis are diagrammatically commented; literature is summarized in the next chapter then. So, the current studies and findings can be compared. The fourth chapter gives information regarding empirical analysis; model, variables, and results of the empirical analysis are given. The last chapter gives political inferences by evaluating the results.

The relationship between financial markets and economic growth has been discussed from different perspectives in the literature. A good part of those studies analyzed the relationship between the development level of the financial system and economic growth performance while there also are the studies that analyzed the effects of criteria such as financial dominance, depth on macroeconomic variables such as economy, current account deficit, exchange rate, and investment.

This study analyzed the relationship between financial market depth index (FDI) and current per capita gross domestic product (GDPPC) in US dollars in Brazil, Indian, South African, and Turkish economies for the 1980-2018 period. The financial depth market index was obtained from the International Monetary Fund; GDP per capita was obtained from the World Bank database. The natural logarithm of GDP per capita was taken against the heteroscedasticity.

Macroeconomic structures of countries that are called fragile five similar to each other. This issue is called cross section dependence in panel data literature. The main hypothesis in cross section dependence is that there is no cross section dependence in countries within the panel while

the alternative hypothesis is that there is cross section dependence in countries within the panel.

Literature has many empirical studies that the development of financial markets provides the development of economies. On the other hand, a fewer number of studies in the literature reviewed the relationship between financial depth and economic growth. However, it has also been theoretically discussed that the contribution of financial depth rather than financial development is more important for economic growth in developing countries.

The importance of depth in terms of developing countries is about in which countries liquidity and volume are more important for investment. In this regard, it is seen that the foreign capital within the system increases the depth. Since foreign capital outflow minimizes the depth, it has negative effects economically. So, in the light of the explanations above, it is rational to include fragile five in countries where the financial depth can have a remarkable effect on the economy. Foreign capital dependence and sensitivity to exogenous shocks have increased those countries; they have been called as "Fragile Five" since May, 2013.

This study tested the relationship between financial depth and economic growth for fragile five by panel data analysis methods via annual data of the 1980-2018 period. Analysis results show that a two-way relationship between two variables emerges in both the short and long run for the country group. Regarding the country basis, there is no causality relation in Turkish and Indonesian economies while there is causality from financial depth to economic growth in Indian Brazilian economies. Again, we can talk about a two-way causality in the South African economy.

Much as these results reveal the effectiveness of financial depth on the economy in general, the same results are not valid for each of those countries; because financial depth does not affect the economy in Turkey and India which are similar in terms of fragility. This result may bring along a comment that the effectiveness of the financial system is limited for the financing of investment and consumption in both countries. On the other hand, financial depth in South African, Brazilian, and Indian economies affects economic growth in a positive manner.

It can be said concerning all the results above that the entry of both domestic savings and global capital flows into the financial system should

be ensured to provide financial depth. For this purpose, it is necessary to establish regulatory and supervisory mechanisms that will make entry into the financial system attractive by assuring the stability of both the economy and the financial system. There is not causality in the Indonesian and Turkish economies due to the possible asymmetries. This situation shows that it would be logical to conduct country-based analyzes with econometric methods that take into account asymmetric causality in future studies and that these analyzes will contribute to the literature.

Kaynakça / References

- Abu-Bader, S. and Abu-Qarn, A. S. (2006). Financial Development and economic growth nexus: Time series evidence from Middle Eastern and North African Countries. *Monaster Center for Economic Research's Discussion*, 06-09.
- Agheli, L. and Hadian, G. (2017). Financial development, commercial development, and economic growth in the selected emerging and the Middle Eastern Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 362-370.
- Apergis, N., Filippidis, I. and Economidou, C. (2007). Financial deepening and economic growth linkages: A panel data analysis. *Review of World Economics*, 143(1), 179-198.
- Breusch, T. and Pagan, A. (1980). The Lagrange multiplier test and its application to model specification in econometrics. *Rev. Econ. Stud.*, 47(1), 239-253.
- Calderon, C. (2002). The direction of causality between financial development and economic growth. Central Bank of Chile's Working Paper No. 184.
- Doğan, T. (2019). 2008 Küresel finans krizinin gelişmekte olan ülkelere etkileri: Teori ve uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Eichengreen, B. (1997). Exchange rate stability and financial stability. Center for International and Development Economics Research (CIDER) Working Papers 233612, University of California-Berkeley, Department of Economics. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.233612>

- Emirmahmutoğlu, F. ve Kose, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panel. *Economic Modelling*, 28(3), 870–876. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>
- Etibar J., Rodolfo M. and Marco P. (2019). Financial repression is knocking at the door, again. Should we be concerned?, IMF Working Paper.
- Gezer, M.A. (2018). The relationship between financial deepening and economic growth: Bootstrap causality approach for the selected upper middle income countries. *Theoretical and Applied Economics*, 1(614), 95 – 112.
- Kayhan, S., Bayat, T., Dejan, A. ve Taşar, İ. (2017). The relation between fiscal and current account deficits: The case of fragile five. *Asian Journal of Economic Modelling*, 5(3), 318 – 330.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: Views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Lynch, D. (1996). Measuring financial sector development: A study of selected Asia-Pacific countries. *The Developing Economies*, 34(1), 3-33.
- Mirdala, R. (2011). Financial deepening and economic growth in the european transition economies. *Journal of Applied Economic Sciences*, 6(16), 177-194.
- Obstfeld, M.(1994). Risk-taking, global diversification, and growth. *American Economic Review*, 84(5), 1310-1329.
- Özşahin, Ş. ve Uysal, D. (2017). Financial deepening and economic development in MENA countries: Empirical evidence from the advanced panel method. *International Journal of Economics and Finance*, 9(4), 152-162.
- Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Working Paper No:0435, University of Cambridge. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M.H., Ullah, A. and Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross section independence. *Econometrics Journal*, 11(1) 105–127.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

- Pradhan, R.P. (2010). Financial deepening, foreign direct investment and economic growth: Are they Co-integrated? . *International Journal of Financial Research*, 1(1), 37-43.
- Sahay, R. (2015). Rethinking financial deepening: Stability and growth in emerging markets. IMF Staff Discussion Note.
- Shaw, E.S. (1973). Financial deepening in economic development. New York and London: Oxford University Press, Inc.
- Svirydzenka, K. (2016). Introducing a new broad-based index of financial development. IMF Working Paper, WP/16/5.
- Şengül, O. (2020). Financial repression and economic growth: Case of Turkey. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(7), 265 – 273.
- Smith, L. V., Leybourne, S., Kim, T. H. and Newbold, P. (2004). More powerful panel data unit root tests with an application to mean reversion in real exchange rates. *Journal of Applied Econometrics*, 19(2), 147-170.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2017) The Relationship between Financial Depth and Current account deficit in Turkey. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(3), 507-520.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 69(6), 709-748.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sökmen, F. Ş. (2021). Finansal derinliğin kırılğan beşli ekonomileri üzerindeki etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 657-680. DOI: 10.26466/opus. 930561.

Davranışsal Finans: Türkiye’de Yazılmış Lisansüstü Tezlere İlişkin İçerik Analizi¹

DOI: 10.26466/opus.827230

*

Gamze Şekeroğlu* - Esra Kızıloğlu

*Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya/Türkiye

E-Posta: gmztrmn@gmail.com

ORCID: [0000-0003-2280-6470](https://orcid.org/0000-0003-2280-6470)

**Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya/Türkiye

E-Posta: esraciftci@selcuk.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6005-8755](https://orcid.org/0000-0001-6005-8755)

Öz

Alternatif bir alan olarak ortaya çıkan davranışsal finans, özellikle 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de daha popüler hale gelmiş ve daha fazla çalışmaya konu olmuştur. Geleneksel finansın açıklamada yetersiz kaldığı durumlar üzerine odaklanan davranışsal finans, karar verme süreçlerine etki eden psikolojik ve sosyolojik faktörlerin piyasalara tesirini açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı, davranışsal finans alanında Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezleri içerik analizi yöntemi kullanarak incelemek ve elde edilen veriler ışığında davranışsal finans konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır. Araştırma kapsamında Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)’nun ulusal tez merkezinde 2003-2020 yılları arasında yer alan izinli ve erişime açık 79’u yüksek lisans, 15’i doktora tezi olmak üzere toplamda 94 adet tez taranmış ve incelenmiştir. İçerik analizi ile elde edilen veriler, yazılan lisansüstü tezlerin üniversite ve enstitü dağılımları, yıllara göre dağılımı, tez yazarların cinsiyeti, tez danışmanlarının ünvanları, tezlerde kullanılan yöntemler ve tezlerin ilişkilendirildiği kavramlar bakımından kategorilere ayrılmış ve tablolandırılmıştır. Bu bağlamda ulaşılan bulguların, davranışsal finans alanında çalışmak isteyen bireylere, özellikle yöntem konusunda fikir sağlayacağı ve yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, İçerik Analizi, Yüksek Öğretim Kurumu, Yüksek Lisans Tezleri, Doktora Tezleri

¹ Bu çalışmanın ingilizce özeti IERFM (International Economic Researches and Financial Markets Congress - Uluslararası Katılımlı Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi) 'de bildiri olarak sunulmuştur.

Behavioral Finance: Content Analysis Related to Graduate Thesis Written in Turkey

*

Abstract

Behavioral finance as an alternative field, has become more popular in Turkey, especially after the 2000s and has been the subject of further study. Focusing on situations where traditional finance is insufficient to explain, behavioral finance tries to explain the effects of psychological and sociological factors on the markets that affect decision-making processes. The purpose of this study was to examine the behavioral finance theses written using content analysis of data obtained in Turkey and to contribute to the studies to be done in the field of behavioral finance thanks to the data obtained. Within the scope of the research, 94 theses in total, 79 of which are master's and 15 of them are doctoral theses, have been scanned and examined in the national thesis center of Higher Education Institution between 2003-2020. The data obtained through content analysis were categorized and tabulated in terms of university and institute distributions of the graduate theses written, the distribution by years, the gender of the thesis writers, the titles of the thesis supervisors, the methods used in the theses and the concepts associated with the theses. In this context, it is thought that the findings will provide an idea and guide to individuals who want to work in behavioral finance.

Keywords: *Behavioral Finance, Content Analysis, Master Theses, Doctoral Theses*

Giriş

İnsanoğlu yaradılış itibarıyla ruhsal birtakım eğilimlere sahiptir. Bu sebeple de günlük hayatın her evresinde olduğu gibi, yatırım kararı verme aşamasında da bu eğilimlerin etkisi altında kalmaktadır. Mevcut geleneksel finans teorisi ile yatırımcıların karar alma süreçlerinde rasyonel ve kararlı davrandıklarını varsaymasına rağmen, bireylerin gerçekte irrasyonel hareket ettikleri ve teorik açıdan olması gereken tahminlerin sapma gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum da finansın sosyoloji ve psikolojiyle bağlantılı olan davranışsal finans alanını ortaya çıkarmıştır.

Bireylerin rasyonalitesini savunan geleneksel finans, yatırımcıların neden işlem yaptığı, nasıl işlem yaptığı, portföyleri nasıl oluşturduğu ve pay senedi getirilerinin neden riske göre değişiklik göstermediği sorularına cevap veremez (Bikas, Daiva, Petras ve Lina, 2013, s. 874). İşte bu noktada geleneksel varsayımları bir kenara bırakarak yeni bir yaklaşım sunan davranışsal finans, klasik ekonomi ve finansın psikoloji ve karar verme birimleri ile birlikte değerlendirilmesini ifade etmektedir (Fuller, 2000, s.1).

Özellikle 2001 yılında, başta Amerika olmak üzere diğer pek çok ülkenin finans piyasalarında yaşanan çöküşler yatırımcıların piyasaların geleceğine olan güvenini derinden sarsmıştır (Korkmaz ve Ceylan, 2006, s.609). Bu ve benzeri gelişmeler, örneğin 1920’lerin ardından yaşanan büyük buhran, 1950 ve 60’ların savaş sonrası dalgalanmaları, 1990’ların sonlarına doğru gerçekleşen dot.com patlaması ve 2008-2009 finansal krizleri, geçtiğimiz yüzyıl boyunca finans piyasalarını olumsuz etkileyen sonuçlar doğurmuştur (Şekeroğlu, 2020, s.44-54). Yüzyıl boyunca yaşanan bu gelişmelerin neticesinde, borsa hareketlerini ve yatırımcıların karar verme süreçlerini inceleyen alternatif yaklaşımlara olan ilgi artmış ve piyasadaki hareketlerin her zaman rasyonel sebeplerle açıklanamayacağını savunan davranışsal finans yaklaşımı önem kazanmaya başlamıştır (Korkmaz ve Ceylan, 2006, s. 609).

Yıllar boyu finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerin, geleneksel finansla açıklanamayan sebepleri neticesinde, araştırmacıların ilgisini ve popülaritesini kazanan davranışsal finans alanı, Türkiye’de de her geçen

yıl 6nemini artırmaktadır. Bu sebeple 7alışmada, davranışsal finans alanında T6rkiye’de yapılmış lisans6st6 tezlerinin incelenmesine y6nelik bir i7erik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, T6rkiye’de konuyla ilgili 2003-2020 yılları arasında hazırlanmış ve Y6K Tez Merkezi’nde yayınlanan lisans6st6 tezler incelenmiş ve elde edilen bulgular 7eşitli fakt6rler neticesinde değerlendirilmiştir.

Y6ntem

Bu 7alışmada davranışsal finans alanında yapılmış tezleri incelemek 6zere i7erik analizi y6ntemi kullanılmıştır. Nitel veri analizi y6ntemlerinden biri olan i7erik analizi, araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir.

Nicel ve nitel y6ntemler birbirinden tamamen farklı Şeyler değillerdir. Nitekim Holsti (1968) her iki kavramın da birbirine zıt olmadığını, aksine birbirlerini tamamladığını s6ylemektedir. İ7erik analizi de hem nicel hem de nitel bakış a7ısıyla incelenebilmektedir. Patton (2014, ss. 453-454), i7erik analizinde kategori, 6r6nt6 ve temaları belirlerken t6mevarımsal olarak yaklaşıldığını, elde edilen verilerin doğrulanmasında ve ger7eklik ile uygunluğun test edilmesinde ise t6mdengelimsel yani nicel bir yaklaşım benimsendiğini belirtmektedir. Mayring (2014, s.10) ise i7erik analizinin karma bir y6ntem olduğunu ifade etmektedir. Mayring’e g6re i7erik analizinin 7ıkış noktası metodolojik temellere dayandırıldığından nicel, kategorilerin atanması aşamasında ise yorumsal anlayış hakim olduğundan nitel 6zellik taşımaktadır. Bu 7alışmada da i7erik analizi hem nicel hem de nitel bir anlayışla ele alınmış ve araştırma y6ntemi olarak karma i7erik analizi kullanılmıştır.

İ7erik analizi nitel verilerin sistematik bir Şekilde kategoriler yardımıyla analiz edilmesidir (Kracauer, 1952). İ7erik analizi sayesinde verilerden i7eriğine ilişkin tekrarlanabilir ve ge7erli sonu7lar elde edilmektedir (Krippendorff, 1980, s. 25). Analitik bir metod olan i7erik analizi ile bir b6t6n6 par7alarına ayırarak anlama ve d6ř6nme yoluyla analiz ger7ekleştirilir. Esas olan belli i7eriklerde belirli 6zellikleri olup olmadığını bulmak veya ne sıklıkla olduğunu belirlemektir (T6rer, 1991, s. 321-322).

Patton nitel i7erik analizini Şu Şekilde tanımlamıştır; *“hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye y6nelik herhangi bir*

nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası girişimleridir.” (Patton, 2014, s. 453). İçerik analizi çıkarsama /çıkarmı esasına dayanmakla birlikte mesajlarda gözlemlenen ve betimlenen unsurlar vasıtasıyla bir yorum getirme amacını taşımaktadır. Bu nedenle de bir ucu subjektiflik diğer ucu objektiflik arasında uzanan bir doğrunun üzerindeki farklı noktalara işaret eden teknikler içermektedir (Bilgin, 2014, ss. 1-2).

Doküman türündeki belgelerin bilimsel teknikler aracılığıyla analiz edilmesini ifade eden içerik analizi, *objektiflik, sistematiklik ve genellik* olmak üzere üç tür ilke ile açıklanmaktadır. Objektiflik ilkesine göre içerik analizinde her bir aşama açık bir şekilde ifade edilmelidir. Sistematiklik ilkesi gereğince araştırmacı içerik analizi için topladığı verileri belirlediği kategorilere yerleştirmekte ve bu sürecin belirli kurallara uygun gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Son olarak genellik ilkesine göre ise araştırmacı tarafından elde edilen bulgular başka bilgilerle ilişkilendirilmeye ve karşılaştırılmaya uygun olarak teorik bir temele oturtulmaktadır (Hepkul, 2002, ss. 4-5).

İçerik analizinde araştırma problemi belirlendikten sonra, sırasıyla *örneklem saptanmakta* daha sonra *kategoriler belirlenmekte* ve bu kategorilere göre *kayıt birimi oluşturulmaktadır*. Son olarak da *sayım sistemi belirlenmektedir*. İçerik analizinde örneklemin saptanması için üç aşama söz konusudur. Öncelikle örneklem olarak seçilecek iletişim kaynağı (gazete, dergi, kitap, film vb.) belirlenmektedir. Belirlenen örneklem evrene genelleme yapılabilecek kadar büyük olmalıdır. Ancak belirlenen örneklem kaynağı çok geniş ise iletişim kaynağına ait dokümanlardan sadece bir kısmı örneklem olarak alınabilir. Doküman belirlendikten sonra ise örneklem daha da küçültülebilir. İçerik analizi aşamalarından ikincisi kategorilerin belirlenmesidir. Kategoriler, ham verilerin sistemli bir biçimde ele alınmasıdır. Bu nedenle en önemli aşama olarak kabul edilmektedir. Verilerin kategorilere ayrılmasıyla birlikte çözümleme yani kayıt birimi oluşturma aşamasına geçilmektedir. Kayıt birimi belirlenen kategorilere yerleştirilecek içerik parçasıdır. Bu parçalar bir kelime, konu, madde, iddia, karakter, tema, paragraf veya sembol olmaktadır. İçerik analizinin son aşaması sayım sisteminin belirlenmesidir. Sayım sistemi yer, zaman, görünüş, tekrarlanış sıklığı ve yoğunluğuna göre gerçekleştirilebilmektedir (Öğülmüş, 1991, ss.219-225).

Örnekleme

İçerik analizine ilişkin çeşitli örnekleme seçimi yöntemleri olmakla birlikte, bu çalışmanın örnekleme seçiminde olasılıklı olmayan amaçlı örnekleme yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu sebeple, öncelikle araştırmanın amacı doğrultusunda YÖK Tez Merkezi'nde "davranışsal finans" terimiyle tarama yapılmış ve tez adında "davranışsal finans" kavramının yer aldığı toplam 95 lisansüstü tez çalışması olduğu görülmüştür. Çalışmanın yapıldığı dönemde, tezlerden bir tanesi 2021 yılında yapıp, henüz bu yıl tamamlanmadığından analiz sonuçlarını değiştirebileceği düşüncesiyle örnekleme dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın örnekleme için 94 adet lisansüstü tez inceleme kapsamına alınmıştır.

Araştırma Sorularının ve Kategorilerinin Belirlenmesi

Araştırma soruları belirlenirken örnekleme oluşturan tezler temel düzeyde incelenmiş ve araştırma kapsamında hangi problemlerin ele alınacağı tespit edilerek araştırma soruları oluşturulmuştur. Araştırma soruları aşağıda yer almaktadır;

1. Davranışsal Finans alanında yazılmış lisansüstü tezlerin üniversite ve enstitü dağılımları nelerdir?
2. Davranışsal Finans alanında yazılmış lisansüstü tezlerin hazırlandığı yıllara göre dağılımı nelerdir?
3. Davranışsal Finans alanında lisansüstü tez yazarların cinsiyetleri nelerdir?
4. Davranışsal Finans alanında yazılmış lisansüstü tezlerin danışmanlarının unvanları nelerdir?
5. Davranışsal Finans alanında yazılmış lisansüstü tezlerde kullanılan yöntemler nelerdir?
6. Davranışsal Finans alanında yazılmış lisansüstü tezlerin ilişkilendirildiği kavramlar nelerdir?

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliliği

Hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinde, araştırmanın geçerliliğinin ve güvenirliliğinin sağlanması önemli konulardan biridir. Nitel analizlerde geçerlilik ve güvenirlilik çeşitli stratejiler ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu çalışmada, araştırmanın geçerliliği ve güvenirliliği için Merriam’ın ifade ettiği ölçütler kullanılmıştır. Bu ölçütler şu şekilde sıralanmaktadır (Merriam, 2018, ss. 200-221):

İç Geçerlilik Analizi

Bu çalışmada veriler her iki araştırmacı tarafından da ayrı ayrı toplanmış ve birbirlerinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Ayrıca ortaya çıkan bulgular karşılaştırılmış ve kontrol edilerek raporlanmıştır. Böylelikle araştırmanın *iç geçerliliği* sağlanmıştır.

Dış Geçerlilik Analizi

Bu araştırmada dış geçerliliğin sağlanmasında azami çeşitlilik stratejisi gereğince hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde yayınlanan bütün davranışsal finans konulu tezler incelenmiştir.

Güvenirlilik Analizi

Bu araştırmada denetleme tekniği kullanılarak çalışmanın nasıl gerçekleştirildiği ve bulgulara nasıl ulaşıldığı açık ve detaylı bir biçimde verilmiştir. Böylelikle araştırmanın güvenirliliği sağlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle lisansüstü tezler hazırlandıkları üniversite ve enstitüye göre ayrılmış ve yapıldıkları yıllar itibariyle kategorileştirilmiştir. Sonrasında tez türü, tezi hazırlayan kişinin cinsiyeti ve tez danışmanının unvanına göre tezler sınıflandırılmıştır. Son olarak davranışsal finans alanında yapılan tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine yer verilerek, çalışmalarda davranışsal finansın

iliŐkendirildiđi değişkenler ortaya konmuştur. Elde edilen bilgiler, tablolar halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Davranışsal Finans Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Hazırlandıkları Üniversiteye GÖre Dağılımı

Sıra No	Tezin Hazırlandığı Üniversite	Sayı	Frekans
1	Adnan Menderes Üniversitesi	2	2.13
2	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1.06
3	Akdeniz Üniversitesi	2	2.13
4	Aksaray Üniversitesi	1	1.06
6	Bahçeşehir Üniversitesi	4	4.26
7	Balıkesir Üniversitesi	1	1.06
8	Başkent Üniversitesi	1	1.06
9	Batman Üniversitesi	1	1.06
10	Beykent Üniversitesi	1	1.06
11	Binali Yıldırım Üniversitesi	1	1.06
12	Boğaziçi Üniversitesi	1	1.06
13	Çağ Üniversitesi	1	1.06
14	Çukurova Üniversitesi	1	1.06
15	Dokuz Eylül Üniversitesi	4	4.26
16	Dumlupınar Üniversitesi	1	1.06
17	Düzce Üniversitesi	1	1.06
18	Ege Üniversitesi	2	2.13
19	Erciyes Üniversitesi	1	1.06
20	Gazi Üniversitesi	5	5.32
21	Gaziantep Üniversitesi	1	1.06
22	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2	2.13
23	Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	1	1.06
24	Gediz Üniversitesi	2	2.13
25	Gümüşhane Üniversitesi	1	1.06
26	Hacettepe Üniversitesi	1	1.06
27	Haliç Üniversitesi	1	1.06
28	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	1.06
29	İstanbul Aydın Üniversitesi	2	2.13
30	İstanbul Gelişim Üniversitesi	5	5.32
31	İstanbul Ticaret Üniversitesi	2	2.13
32	İstanbul Üniversitesi	11	11.70
33	İzmir Demokrasi Üniversitesi	1	1.06
34	İzmir Ekonomi Üniversitesi	1	1.06
35	Kastamonu Üniversitesi	1	1.06
36	Kayseri Üniversitesi	1	1.06
37	Kırkkale Üniversitesi	1	1.06
38	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1	1.06
39	Marmara Üniversitesi	8	8.51
40	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	2.13
41	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	3	3.19

42	Nevşehir Üniversitesi	1	1.06
43	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	1	1.06
44	Sakarya Üniversitesi	1	1.06
45	Selçuk Üniversitesi	3	3.19
46	Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1.06
47	Trakya Üniversitesi	1	1.06
48	Uludağ Üniversitesi	2	2.13
49	Yalova Üniversitesi	1	1.06
50	Van Yüzüncüyıl Üniversitesi	2	2.13
TOPLAM		94	100

Davranışsal Finans kapsamındaki lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversiteye göre dağılımları Tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre, toplamda 50 üniversitede hazırlanan tezlerin yaklaşık %12’sinin İstanbul Üniversitesi’nde yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla davranışsal finansın en fazla çalışıldığı yer olan İstanbul Üniversitesi’ni 8 tez ile Marmara Üniversitesi, 5’er tez ile İstanbul Gelişim ve Gazi Üniversitesi, 4’er tez ile Bahçeşehir ve Dokuz Eylül Üniversitesi, 3 tez ile Muğla Sıtkı Koçman ve Selçuk Üniversitesi ve 2’şer tez ile Adnan Menderes, Akdeniz, Ege, Gaziosmanpaşa, Gediz, İstanbul Aydın, İstanbul Ticaret, Mehmet Akif Ersoy, Uludağ ve Van Yüzüncüyıl Üniversiteleri takip etmektedir. Bunların dışında kalan diğer üniversitelerde ise konuya ilişkin 1’er tane lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Hazırlandığı Enstitülere Göre Dağılımı

Sıra No	Tezin Hazırlandığı Enstitü	Sayı	Frekans
1	Sosyal Bilimler Enstitüsü	84	89,36
2	Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	4	4,26
3	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	3	3,19
4	Finans Enstitüsü	2	2,13
5	Fen Bilimleri Enstitüsü	1	1,06
TOPLAM		94	100

Çalışma kapsamındaki lisansüstü tezlerin hazırlandıkları enstitüye göre dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır. Bu tabloya göre davranışsal finans konusunda yazılan tezlerin yaklaşık %90’ının Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde (84 adet) hazırlandığı görülmektedir. Bunu takiben, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsünde 4 adet, Lisansüstü Eğitim

Enstitüsünde 3 adet, Finans Enstitüsünde 2 adet ve Fen Bilimleri Enstitüsünde 1 adet tez hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Hazırlandığı Yıllara Göre Dağılımı

Sıra No	Tezin Hazırlandığı Yıl	Sayı	Frekans
1	2003	1	1.06
2	2005	1	1.06
3	2006	1	1.06
4	2007	4	4.26
5	2008	3	3.19
6	2009	5	5.32
7	2010	3	3.19
8	2011	2	2.13
9	2012	6	6.38
10	2013	4	4.26
11	2014	2	2.13
12	2015	5	5.32
13	2016	5	5.32
14	2017	3	3.19
15	2018	17	18.09
16	2019	16	17.02
17	2020	16	17.02
TOPLAM		94	100

Konuyla ilgili tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır. Türkiye'de davranışsal finans konulu lisansüstü tezlerin 2003 yılından itibaren hazırlanmaya başlandığı görölmektedir. Tabloya göre; 2003, 2005 ve 2006 yıllarında 1'er tane, 2011 ve 2014 yıllarında 2'şer tane, 2008, 2010 ve 2017 yıllarında 3'er tane, 2007 ve 2013 yıllarında 4'er tane, 2009, 2015 ve 2016 yıllarında 5'er tane, 2012 yılında ise 6 tane tez hazırlandığı görölmektedir. 2004 yılında konuyla ilgili hazırlanmış tez olmadığı dikkat çekerken, yıllar içerisinde en fazla 2018 yılında (17 adet) ve 2019 ile 2020 yıllarında (16'şar adet) davranışsal finans konusunun çalışıldığı görölmektedir. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında hazırlanan tez sayısındaki artışın nedeni olarak, finansal piyasalara verilen önemle birlikte her geçen gün yatırımcı sayısının artması gösterilebilir. Ayrıca önceki yıllarda gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında yapılan çalışmalarda yatırım kararlarının ve piyasada yaşanan gelişmelerin yatırımcıların psikolojik durumları ve algı biçimlerinden etkilendiği bulgusu, davranışsal finansın popölaritesini son yıllarda artırmış olabilir. Bu çalışmanın yapıldığı

döneme kadar 2021 yılında yapılmış sadece 1 tez bulunmaktayken, 2018, 2019 ve 2020 yılında hazırlanmış tezlerin yoğunluğundan dolayı, bu sayının 2021 yıl sonuna doğru artabileceği tahmin edilmektedir.

Tablo 4. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezleri Hazırlayanların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Frekans
Kadın	45	47
Erkek	49	53
TOPLAM	94	100

Konuyla ilgili hazırlanan tezlerin cinsiyete göre dağılımı Tablo 4’te yer almaktadır. Buna göre davranışsal finans alanında yapılmış tezlerin %47’sinin kadınlar tarafından, %53’ünün ise erkekler tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Tezin Türü	Sayı	Frekans
Yüksek lisans Tezi (YL)	79	84
Doktora Tezi (DR)	15	16
TOPLAM	76	100

Davranışsal finans konusuyla ilgili hazırlanan tezlerin yüksek lisans ve doktora tezi olması bakımından dağılımı Tablo 5’te yer almaktadır. Buna göre hazırlanan tezlerin 79 tanesinin yüksek lisans tezi olduğu belirlenmişken, sadece 15 tanesinin doktora tezi olarak hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 6. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Danışmanın Unvanına Göre Dağılımı

Tez Danışmanının Unvanı	Sayı	Frekans
Prof. Dr.	32	34.04
Doç. Dr.	25	26.60
Dr. Öğr. Üyesi	35	37.23
Dr.	2	2.13
TOPLAM	94	100

Davranışsal finans konusuyla ilgili hazırlanan tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımı Tablo 6’da yer almaktadır. Buna göre

hazırlanan tezlerdeki danıŐmanların iki tanesinin Dr., 25 tanesinin Doç. Dr. ve geri kalan tez danışmanlarının hemen hemen eşit sayılarda Prof. Dr. ve Dr. Öğr. Üyesi unvanlarında olduğu görölmüŐtür.

Tablo 7. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemi Göre Dağılımı

Tezin Araştırma Yöntemi	Sayı	Frekans
Anket Yöntemi	59	62.11
İstatistik ve Ekonometrik Programların Kullanıldığı Yöntem	28	29.47
İçerik Analizi	5	5.26
Mülakat Yöntemi	3	3.16
TOPLAM	95	100

Davranışsal finans konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre konuyla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmında (59 adet) anket yönteminin kullanıldığı görölmüŐtür. Bir çalışmada hem anket hem de mülakat yöntemi birlikte uygulandığı için toplam sayı 95 olmuştur. Ayrıca çalışmaların çoğunda, anketin bireysel yatırımcılara yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda özellikle yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, yaşanılan bölge, risk alma tercihi gibi faktörlerin, yatırımcıları hangi yatırım araçlarına yönlendirdiği ve bireysel yatırımcıların tercihlerini ve davranışlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yatırımcıların altın, döviz gibi finansal araçların hareketlerine dair beklentileri de bu anketlerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7’den ulaşılan bir başka sonuç ise, istatistik ve ekonometrik programları kullanan çalışmaların bu alanda yapılan çalışmaların yaklaşık %30’luk önemli bir kısmını oluşturduğudur. Bu yöntemi kullanan araştırmacılar, genellikle pay senedi piyasalarındaki anomalileri, etkin piyasalar teorisinin varlığını, pay senedi getirilerini, fiyat köpüklerini ve aşırı reaksiyonları test etmeyi amaçlamışlar ve bu amaç doğrultusunda eşbütünleşme testleri, regresyon analizleri, Cochran Q testleri ve vektör otoregresif modeli gibi çeşitli yöntemleri kullanmayı tercih etmişlerdir. İçerik analizi yönteminin tercih edildiği tezlerde ise, özellikle finansal krizlerin yatırımcı kararlarına etkisi teorik çerçevede tartışılmış ve davranışsal finansın modellerine ilişkin literatür araştırması

yapılarak, yatırımcıların psikolojik ve duygusal algılarına yönelik öngörüsül yorumlar yapılmıştır.

Tablo 8. Davranışsal Finans Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin İlişkilendirildiği Değişkenlere Göre Dağılımı

Davranışsal Finansın İlişkilendirildiği Değişkenler	Sayı
Bireysel yatırımcı kararları, beklentileri ve psikolojisi	57
Pay senedi getirisi ve fiyat hareketleri	10
Anomaliler (Ocak ayı, fiyat, reaksiyon, mevsimsellik vb.)	6
Finansal krizler	5
Sigorta ve Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Tutum ve Davranışlar	4
Borsa İstanbul Endeks getirileri	3
Sürü davranışı	2
Döviz kuru hareketleri	2
Aşırı tepki ve güven	2
Kredi Derecelendirme Kuruluşları tarafından verilen notlar	1
Kurumsal yatırımcı kararları	1
Uluslararası Ticaret Ekonomi Politikaları	1
Risk alma eğilimi	3
Bilişsel Yansıma	1
Finansal Okuryazarlık	2
Fiyat köpüğü	1
TOPLAM	101

Davranışsal finans konusunda yapılan lisansüstü tezlerin ilişkilendirildiği değişkenlere göre dağılımı Tablo 8’de yer almaktadır. Buna göre, yapılan tezlerin çoğunda anket yönteminin kullanılmasına paralel olarak, davranışsal finans konusunun en fazla bireysel yatırımcı kararları, beklentileri ve psikolojisiyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Bunu takiben pay senedi getirisi, döviz kuru hareketleri ve beklentisi, pay senedi fiyatlarında anomalilerin etkisi, Borsa İstanbul Endeks getirileri, bireysel yatırımcıların sigorta ve bireysel emeklilik sistemine yönelik tutum ve davranışları, sürü davranışı, aşırı tepki hipotezleri ve finansal krizler de en az ikişer tez çalışmasında davranışsal finans kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Fiyat köpüğü, finansal okuryazarlık, bilişsel yansıma, risk alma eğilimi, kredi derecelendirme kuruluşlarının notları, uluslararası ticaret ekonomi politikaları ve kurumsal yatırımcı kararları ise birer tezde araştırılan ve davranışsal finans ile ilişkilendirilen değişkenler arasında yer almıştır. Bazı çalışmalarda birden fazla faktörün ilişkisi araştırıldığından Tablo 8’deki toplam ilişkilendirilen değişken sayısı, incelenen tez sayısını (94 adet) aşmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada davranışsal finans alanında Türkiye’de yazılmış ve YK ulusal tez merkezinde yayınlanmış lisansüstü tezlerin, içerik analizi yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ile 2003-2020 yılları arasında 79’u yüksek lisans, 15’i doktora tezi olmak üzere, toplam 94 adet tez taranmış ve incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen tezler niversite, enstitü, yıl, yazarın cinsiyeti, danışman unvanı, ilişkilendirilen kavramlar ve kullanılan yöntemler kategorisi altında zmlenmiştir. Çalışmanın kategorileri tümevarımsal analiz ile belirlenmekle birlikte, teorik önermeler ve yorumlamalarda bulunulurken tümdengelsel analiz kullanılmıştır. Elde edilen veriler frekans analizi yardımıyla yorumlanmıştır.

Bu çalışmada i geçerliliğin sağlanması adına veriler her iki araştırmacı tarafından da ayrı ayrı toplanmış ve birbirlerinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Ayrıca ortaya çıkan bulgular karşılaştırılmış ve kontrol edilerek raporlanmıştır. Dış geçerliliğin sağlanmasında ise azami çeşitlilik stratejisi gereğince hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde yayınlanan bütün davranışsal finans konulu tezler incelenmiştir. Ayrıca denetleme tekniği kullanılarak çalışmanın nasıl geerleştirildiği ve bulgulara nasıl ulaşıldığı açık ve detaylı bir biçimde verilmiştir. Böylelikle araştırmanın geenirliği sağlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre; davranışsal finans alanındaki lisansüstü tezler toplam 50 üniversitede hazırlanmıştır. Üniversite dağılımlarına bakıldığında davranışsal finans konusuna daha çok büyük Şehirlerde yer alan üniversitelerin ilgi gösterdiği söylenebilir. Ayrıca davranışsal finans alanında yazılan tezlerin çok büyük bir bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlandığı tespit edilmiştir.

Davranışsal finans alanında yazılan tezlerin ülkemizde 2003 yılından itibaren hazırlanmaya başlandığı tespit edilmiştir. Söz konusu tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en fazla 2018, 2019 ve 2020 yıllarında hazırlandığı görülmüştür. Söz konusu yıllarda hazırlanan tez sayısındaki artışın nedeni olarak, finansal piyasalara verilen önemle birlikte her geçen gün yatırımcı sayısının artması gösterilebilir. Ayrıca nceki yıllarda gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında yapılan çalışmalarda yatırım

kararlarının ve piyasada yaşanan gelişmelerin yatırımcıların psikolojik durumları ve algı biçimlerinden etkilendiği bulgusu, davranışsal finansın popülaritesini son yıllarda artırmış olabilir. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında hazırlanmış tezlerin yoğunluğu göz önünde bulundurularak, 2021 yılında da davranışsal finans konusunda çok sayıda lisans üstü çalışma yapılacağı tahmin edilmektedir.

Davranışsal finans alanında tez yazarların cinsiyet dağılımına bakıldığında hem kadınların hem de erkeklerin davranışsal finans konusuna benzer derecede ilgi duyduğu görülmektedir. Araştırmanın diğer bir bulgusuna göre, davranışsal finans alanında hazırlanan tezlerin 79 tanesinin yüksek lisans tezi olduğu belirlenmişken, sadece 15 tanesinin doktora tezi olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Özellikle son yılda yazılan davranışsal finans konulu tezlerin sadece 2 tanesinin doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ülkemizde ve dünyada popülaritesini artıran bir kavram olan davranışsal finansın doktora düzeyinde daha az çalışılmış olması önemli bir eksiklik olarak söylenebilir.

Davranışsal finans alanında hazırlanan tezleri yöneten danışman ünvanlarına bakıldığında, hemen hemen eşit sayılarda Prof. Dr., Doç. Dr. ve Dr. Öğr. Üyesi ünvanlarının yer aldığı görülmüştür. Ayrıca tezlerin araştırma yöntemlerine bakıldığında yapılan çalışmaların büyük bir kısmında anket tekniğinin kullanıldığı ve anketlerin ise bireysel yatırımcılara yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda özellikle yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, yaşanan bölge, risk alma tercihi gibi faktörlerin, yatırımcıları hangi yatırım araçlarına yönlendirdiği ve bireysel yatırımcıların tercihlerini ve davranışlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yatırımcıların altın, döviz gibi finansal araçların hareketlerine dair beklentileri de bu anketlerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Davranışsal finans alanında hazırlanan tezlerde tercih edilen yöntemlerin incelenmesinde ulaşılan bir başka sonuç ise, istatistik ve ekonometrik programları kullanan çalışmaların bu alanda yapılan çalışmaların önemli bir kısmını oluşturduğudur. Bu yöntemi kullanan araştırmacılar, genellikle pay senedi piyasalarındaki anomalileri, etkin piyasalar teorisinin varlığını, pay senedi getirilerini, fiyat köpüklerini ve aşırı reaksiyonları test etmeyi amaçlamışlar ve bu amaç doğrultusunda

eşbütünleşme testleri, regresyon analizleri, Cochran Q testleri ve vektör otoregresif modellerini kullanmışlardır.

İncelenen tezlerde yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerini kullanılan kişi sayısı oldukça azdır. Nitel analiz yöntemi olarak içerik analizi tercih edilmekle birlikte, bu tezlerde özellikle finansal krizlerin yatırımcı kararlarına etkisi teorik çerçevede tartışılmış ve davranışsal finansın modellerine ilişkin literatür araştırması yapılarak, yatırımcıların psikolojik ve duygusal algılarına yönelik öngörüsels yorumlar yapılmıştır.

Davranışsal finans alanında hazırlanan lisansüstü tezlerde, yazarların büyük çoğunluğunun bireysel yatırımcı kararları, beklentileri ve psikolojisiyle davranış finans arasındaki ilişkileri incelediği görölmüŐtür. Bu durumun, incelenen tezlerin çoğunda anket yönteminin kullanılmasına bağlı olarak söz konusu kavramlara ilişkin hazır ölçeklerin literatürde var olması ve sıklıkla kullanılmasının sebep olduğu düşünölmektedir.

Bu çalışmanın en büyük kısıtı, davranışsal finans alanında yapılmış çalışmalara ilişkin yalnızca tezlere odaklanılmıŐ olmasıdır. Konuyla ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış davranışsal finans çalışmalarının da ayrıca içerik analizi yöntemi ile incelenmesi gelecekteki araştırmacılara önerilmektedir. Ayrıca yapılan analizler sonucu ölkemizde davranışsal finans alanında yapılan çalışmaların nicel yöntemler kullanılarak ve benzer kavramlarla ilişkisine bakılarak gerçekleştirildiği görölmüŐtür. Nitel araştırma yöntemleri veya karma araştırma yöntemleri kullanılarak farklı kavramlarla ilişkilendirilen çalışmalar yapılmasının literatüre daha fazla katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Son olarak davranışsal finans konusunda doktora düzeyinde daha çok nitelikli tez hazırlanması da bu çalışma neticesinde araştırmacılara önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Behavioral Finance: Content Analysis Related to
Graduate Thesis Written in Turkey**

*

Gamze Şekeroğlu - Esra Kızıloğlu
Selçuk University

Human beings have some spiritual tendencies by nature. For this reason, as in every phase of daily life, people are under the influence of these tendencies at the stage of making investment decisions. With the current traditional finance theory, although it is assumed that investors act rationally and decisively in their decision-making processes, it has been determined that individuals act irrationally in reality and the theoretically supposed predictions deviate. This situation has revealed the behavioral finance field of finance, which is related to sociology and psychology.

As a result of the financial crises experienced throughout the century, interest in alternative approaches that examine stock market movements and investor decision-making processes has increased. Therefore, as a result of the developments in financial markets, which cannot be explained by traditional finance, behavioral finance, which has gained the attention and popularity of researchers, is increasing its importance every year in Turkey. For this reason, in the study, a content analysis was conducted to examine the graduate theses written in Turkey in the field of behavioral finance.

Thanks to content analysis, which expresses the systematic analysis of qualitative data with the help of categories, results related to the content of the data are obtained. With content analysis, which is an analytical method, analysis is carried out through understanding and thinking by separating a whole into its parts. Essentiality to find certain content to determine whether certain features or what is often. (Türer, 1991, s. 321-322).

Although there are various sample selection methods related to content analysis, it was decided to use non-probability purposive sampling method in the sample selection of this study. For this reason, first of all, for the purpose of the study, the term "behavioral finance" was searched

in The Council of Higher Education Thesis Center and it was seen that there was a total of 95 graduate thesis studies that included the concept of "behavioral finance" in the thesis title. At the time of the study, a thesis made in 2021 was excluded from the sample because 2021 was not yet completed. Therefore, 94 graduate theses were examined for the sample of the study. Then, research questions were formed by determining which problems to be addressed within the scope of the research.

In both qualitative and quantitative research methods, ensuring the validity and reliability of the research is one of the important issues. Validity and reliability in qualitative analyzes can be achieved with various strategies. In this study, Internal Validity Analysis, External Validity Analysis and Reliability Analysis criteria stated by Merriam were used for the validity and reliability of the research.

According to the research questions, graduate theses were separated according to the university and institute they were prepared and categorized by the years they were made. Afterwards, theses were classified according to the type of thesis, the gender of the person who prepared the thesis, and the title of the thesis advisor. Finally, the research methods used in the theses in the field of behavioral finance are included, and the variables that behavioral finance is associated with in the studies are revealed. The findings can be listed as follows:

It has been determined that postgraduate theses within the scope of Behavioral Finance have been prepared in a total of 50 universities throughout Turkey. In addition, it is seen that the most studies on the subject were done in Istanbul University. However, it has been determined that most of the theses written in the field of behavioral finance were prepared in the Institute of Social Sciences.

It has been determined that theses written in the field of behavioral finance started to be prepared in Turkey since 2003. When the distribution of these theses by years is examined, it is seen that they were prepared in 2018, 2019 and 2020 at most. The reason for the increase in the number of theses prepared in the mentioned years can be shown as the increase in the number of investors day by day with the importance given to financial markets. In addition, the finding that investment decisions and developments in the market are affected by the psychological states and

perceptions of investors in previous years, both in Turkey and abroad, may have increased the popularity of behavioral finance in recent years..

Looking at the gender distribution of thesis writers in the field of behavioral finance, it is seen that both women and men are equally interested in behavioral finance. According to another finding of the research, it was determined that 79 of the theses prepared in the field of behavioral finance were master's theses, while only 15 of them were prepared as doctoral theses.

Looking at the research methods of the theses, it was determined that the survey technique was used in most of the studies and the surveys were made to individual investors.

One of the most preferred methods in theses prepared in the field of behavioral finance is the use of statistics and econometric programs. In addition, qualitative research methods were preferred very little in the theses examined.

In the graduate theses prepared in the field of behavioral finance, it was seen that the majority of the authors examined the relationships between individual investor decisions, expectations and psychology and behavioral finance. It is thought that this situation is caused by the existence and frequent use of behavioral finance scales in the literature.

The biggest limitation of this study is that it only focused on the theses related to the studies done in the field of behavioral finance. It is recommended to future researchers to examine behavioral finance studies published in national and international journals on the subject with content analysis method. In addition, as a result of the analyzes made, it was seen that the studies in the field of behavioral finance in our country were carried out by using quantitative methods and by looking at their relationship with similar concepts. It is thought that conducting studies related to different concepts by using qualitative research methods or mixed research methods will contribute more to the literature. Finally, the preparation of more qualified thesis at the doctoral level on behavioral finance can be recommended to researchers as a result of this study.

Kaynakça / References

- Bikas, E., Daiva J., Petras, D. ve Lina, N., (2013). Behavioural finance: the emergence and development trends, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82 (2013), 870-876.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi / Teknikler ve rnek alışmalar*. 3. Baskı, Siyasal Kitabevi.
- Fuller, R., J. (2000). Behavioral Finance and The Sources of Alpha. *BSI GAMMA Foundation*, 1-22.
- Hepkul, A. (2002). Bir Sosyal Bilim Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 1-12.
- Holsti, O. R. (1968). *Content Analysis*, in Gardner Lindzey and E. Aronson, eds., *Handbook of Social Psychology*, Vol 2 . Reading, MA: Addison-Wesley.
- Kracauer, S. (1952). The Challenge of Qualitative Content Analysis. *Public Opinion Quarterly*, 16 (4), 631-642.
- Krippendorff, K. (1980) *Content Analysis: An Introduction to is Methodology*, Sage, Beverly Hills.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt.
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. 3.Basımdan eviri (eviri Editör: Selahattin Turan). Ankara: Nobel
- glmş, S. (1991). İçerik zmlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 213-228.
- Patton, M.Q (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (eviri Editörü: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir), *Nitel Analiz ve Yorumlama içinde*, Ahmet eki ve Arif Bakla, syf, 453, Ankara: Pegem Akademi.
- Şekeroğlu, G. (2020). *Pay senedi fiyatlarında balon düzeyinin ölçülmesi: borsa istanbul'da bir uygulama*. İktisadi Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları: İstanbul.
- Türer, C. (1991). Eğitimde içerik analizi. M.. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 321-327.
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Şekeroğlu, G. ve Kızıloğlu, E. (2021). Davranışsal finans: Türkiye’de yazılmış lisansüstü tezlere ilişkin içerik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 681-701. DOI: 10.26466/opus.827230

Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Öğrencilerin Duygu Düzenleme ve Duygu İfade Etme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.839272

*

Belgin Liman *

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Çocuk Gelişimi, Niğde/Türkiye

E-Posta: yliman@mynet.com.tr

ORCID: [0000-0003-4965-2379](https://orcid.org/0000-0003-4965-2379)

Öz

Araştırmanın amacı, 5-6 yaş çocuklarının öğretmenleri ile olan ilişkilerinin, duyu düzenleme ve duyu ifade etme becerileri üzerindeki yordayıcı etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 2019-2020 eğitim öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinin bir ilinde MEB'e bağlı bağımsız anaokullarına ve anasınıflarına devam eden 146 çocuk ile 22 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Duygu Düzenleme Ölçeği, Duygu İfade Etme Testi ve Öğretmen-Öğrenci İlişki Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde çok değişkenli regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuç; öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma alt boyutu ve cinsiyet değişkeni değişkenlik/olumsuzluk puanlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma boyutu değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda pozitif yönlü; cinsiyet değişkeni ise negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Duygu düzenleme puanları üzerindeki etkileri bakımından en güçlü ve anlamlı yordayıcının çatışma, ikinci güçlü ve anlamlı yordayıcının cinsiyet, üçüncü güçlü ve anlamlı yordayıcının ise yakınlık değişkeni olduğu saptanmıştır. Öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma ve yakınlık boyutu duyu düzenleme ve duyu ifade etme alt boyutunda pozitif yönlü yordayıcı etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, Öğretmen-öğrenci ilişkisi, Duygu düzenleme, Duygu ifade etme.

Examination of the Effect of Teacher-Student Relationship on Students Emotion Regulation and Emotion Expression Skills

*

Abstract

This study explored the predictive effect of 5-6 years old children's relationships with their teachers on their emotion regulation and emotion expression skills. Selected by simple random sampling method, the study group was made up of 146 children and 22 kindergarten teachers who had been attending and working at independent kindergartens and kindergartens affiliated with the Ministry of National Education in a city in the Central Anatolia Region during the 2019-2020 academic year. The Personal Information Form, Emotion Regulation Q-Scale, Emotion Expression Scale and Teacher-Student Relationship Scale were used in the study. Multivariate regression analysis was performed in the analysis of the study data. According to the study results, the conflict dimension of the teacher-student relationship and the gender variable significantly predicted the variability/negativity scores. In the variability/negativity sub-dimension, the conflict dimension of teacher-student relationship had positive relationship, whereas the gender variable had negative relationship. In terms of its effects on emotion regulation scores, the strongest and most significant predictor was conflict. This was followed by gender and closeness, respectively. Finally, the conflict and closeness dimension of the teacher-student relationship had a positive predictive effect in the emotion regulation and emotion expression sub-dimension.

Keywords: *Preschool, Teacher-student relationship, Emotion regulation, Emotion expression.*

Giriş

Duygular, durumlara ve yaşantılara ilişkin bir tepki olarak ortaya çıkar. Duygusal gelişimlerine paralel olarak çocuklar çeşitli olumlu ve olumsuz duyguları deneyimlemektedir. Çocukların yaşadıkları olumlu ya da olumsuz duygularını ifade etme şekilleri yaşantılarla bağlantılı olarak farklılaşabilmektedir. Duygu ifade etme, çocukların duygularını çevresindekilere aktarma şeklidir (Denham, 2006) ve duygu durumlarının iletilmesinde yüz, ses ve diğer beden hareketlerinin kullanılmasıyla gerçekleştirilen davranışlardır (Chaplin, 2015). Duyguların ifade edilmesi sırasında ortaya çıkan duygusal tepkilerin, davranışları etkilemesi ise duygu düzenleme olarak tanımlanmaktadır (Bridges, Denham ve Ganiban, 2004). Duygu düzenleme, çocukların yaşadığı ve ifade ettiği duyguların kontrol sistemidir (Cole, Martin ve Dennis, 2004). Çocuklar ilkökul deneyimleri sırasında duygularını düzenlemeyi gerektiren birçok durumla karşılaşmaktadır (Denham, 2006) ve bu durum davranışsal, akademik ve sosyal alanlardaki becerilerinde etkilidir. Başarılı bir duygu düzenleme için çocukların kişiler arası ilişkiler ve olumlu okul deneyimleri için olumlu duygusal mesajlar anlamayı ve göndermeyi öğrenmeleri gerekmektedir (Halberstadt, Denham and Dunsmore, 2001). Çocukların olumsuz duygularını sosyal bağlamda uygun olmayan şekilde ifade etmeleri, çevreleri ile olan uyumlarını bozabileceği gibi çeşitli davranış problemlerine neden olabilmektedir (Durmuşoğlu-Saltalı, 2010; Eisenberg vd., 2003; Kayhan-Aktürk, 2015; Helmsen, Koglin ve Petermann, 2012; Miller vd., 2006; Romanchych, 2014; Shaw, 2006).

Çocuğun doğduğu andan itibaren duyguları düzenleme becerileri de dahil olmak üzere tüm gelişim alanları üzerinde, ailenin etkileri büyüktür (Duncan ve Brooks-Gunn, 2000; Linver, Brooks-Gunn ve Kohen, 2002; Morris, Silk, Steinberg, Myers ve Robinson, 2007). Ebeveyn ile çocuk arasında kurulan bağ çocuğun sağlıklı gelişimi ve toplumsal uyumu açısından önemlidir. Okul öncesi dönemde çocuk için anne babadan sonra ilişki kurduğu ve güvenli bir bağ oluşturduğu kişilerden bir öğretmendir (Koles, O'Connor ve McCartney, 2009; Zhang, 2011; Zhang ve Nurmi, 2012). Aile ve çocuk arasındaki bağlılık çocuğun duygusal gelişimi açısından nasıl büyük bir öneme sahipse öğretmen ve

çocuk arasındaki karşılıklı güvene dayalı ilişkide çocukların duygusal gelişimi için vazgeçilmez öneme sahiptir. Öğretmen-öğrenci ilişkisi iletişimden çatışmaya, yakınlıktan bağımsızlığa kadar birçok durumu içermektedir. Okul sürecinde öğretmen ve öğrenci inançlarının, tutumlarının, davranışlarının birbirleriyle etkileşimleri sonucu şekillenmektedir. Bazı öğretmen-öğrenci ilişkileri yakınlık ve duygusallık içerirken, bazıları ise çatışma ve gerilim içerebilmektedir (Pianta ve Stuhlman, 2004). Öğretmenleriyle güçlü ve destekleyici ilişkiler kurmak, çocukların okul ortamında kendilerini daha güvenli ve yetenekli hissetmelerine, akranlarıyla daha olumlu ilişkiler kurmalarına ve akademik açıdan olumlu kazanımlar elde etmelerine olanak sağlamaktadır (Birch ve Ladd, 1997; Curby, Rimm-Kaufman ve Pointz, 2009; Hamre ve Pianta, 2006; Peisner-Feinberg vd., 2001; Wentzel, 2009). Öğretmenin destek davranışları ve düşük çatışma durumları yüksek akademik başarıyla ilişkilendirilmekte (Hamre ve Pianta, 2001; Ly, Zhou, Chu ve Chen, 2012; Silver, Measelle, Armstrong ve Essex, 2005) olumsuz ilişkilerin, çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Doumen, Verschueren, Buyse, Germeijs, Luyckx ve Soenens, 2008; Howes, 2000; Pianta ve Nimetz, 1991). Öğretmenleriyle güvenli bağlar geliştiren okul öncesi çocuklarının düzensiz öfke ve davranış problemleri gösterme olasılıklarının daha düşük, okulda olumlu duygular gösterme olasılıklarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (DeMulder, Denham ve Schmidt, 2000; Mitchell-Copeland, Denham ve DeMulder, 1997). Öğretmen-öğrenci ilişkisinin kalitesi arttıkça, problem davranışlara sahip öğrencilerin sosyal, davranışsal yönden ve uyum açısından daha olumlu yönde değiştiği belirlenmiştir (Decker, Dona ve Christenson, 2007). Öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki sadece öğrencinin değil öğretmenin de duygusal-sosyal durumunu etkileyebilmektedir. Howes vd., (2011) yaptıkları çalışmada okul öncesi öğretmenleri çocuklarla olan ilişkilerini düşük çatışma ve olumlu yakınlık derecesinde algıladıklarında, çocukların kaygı-çekingenlik, saldırganlık ve akran şiddetine maruz kalma davranışlarında azalma olduğunu belirlemiştir. Sıcaklık ve yakınlık içeren öğretmen davranışları, olumlu bir sınıf atmosferinin oluşturulması ve çocuğun uygun sosyal davranışlar göstermesi ile ilişkili görülmektedir (Brophy-Herb vd., 2007). Okul öncesinde çocukların

öğretmenleriyle kurdukları ilişkilerin kalitesi, hem içinde bulunan süreçte hem de ileriki eğitim yaşantılarında sosyo-duygusal ve davranışsal uyumlarını etkilemektedir (Birch ve Ladd, 1998; Pianta vd., 2005, Silver vd., 2005). Öğretmenleriyle olumlu yakın ilişki içinde olan çocukların ileriki okul yıllarında daha fazla olumlu sosyal davranışlar sergiledikleri, daha fazla sosyal becerilere sahip oldukları, bunun yanında saldırganlık davranışlarında azalma olduğu ve bu çocukların akademik alanda daha başarılı oldukları belirlenmiştir (Berry ve O'Connor, 2010; Hamre ve Pianta, 2001; Howes vd., 1994; Howes, 2000; Skalická, Belsky, Stenseng ve Wichstrøm 2015).

Öğretmenler çocukların yaşamında etkili bir rol modelidir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki çocuğun gelişimini olumlu yönde destekleyebilir ya da ilişkide çatışma ve gerilimin kaynağı olabilir. Çocukların ihtiyaçlarına duyarlı ilişkiler çocukların sosyal, duygusal ve davranışsal gelişimlerinde önemli olmaktadır. Çocuklarının olumsuz duygularına karşı duygu ifadesini kolaylaştıran, probleme ve duyguya odaklı olumlu tepkiler veren öğretmenlerin, çocuklarının duygu düzenleme ve duygu ifade etme becerilerinin gelişimine etkisi olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada 5-6 yaş çocuklarının öğretmenleri ile olan ilişkilerinin, duygu düzenleme ve duygu ifade etme becerileri üzerindeki yordayıcı etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki düzeyi (çatışma/yakınlık) çocukların duygu düzenleme davranışlarını (değişkenlik/olumsuzluk, duygu düzenleme) anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
2. Öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki düzeyi (çatışma/yakınlık) çocukların duygu ifade etme davranışlarını anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Okul öncesi çocukların öğretmenleri ile olan ilişkilerinin, çocukların duygu düzenleme ve duygu ifade etme davranışları üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırma ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür.

Çalışma grubu

Çalışma grubunu, İç Anadolu Bölgesinin bir ilinde MEB'e bağlı bağımsız anaokullarına ve anasınıflarında eğitim gören 146 çocuk ile 22 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu basit rastgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çocukların 75'i (%51.3) kız, 71'i (%48.6) erkektir. Çocukların tamamı normal gelişim göstermektedir. Çalışmaya dahil olan öğretmenlerin, 2'si (%9.0) 6-10 yıl, 5'i (%22.7) 11-15 yıl, 13'ü (%59.0) 16-20, 2'si (%9.0) 21 ve üstü mesleki deneyime sahiptir. Çalışmadaki öğretmenlerin 1' i (%4.5) 20-25 arası, 2'si (%9.0) 26-30 arası, 4' ü (%18.1) 31-35 arası, 12' si (%54.5) 36-40 arası, 3'ü (%3.6) 41 ve üstü yaşta. Okul türüne göre öğretmenlerin 16'sı (%72.7) bağımsız anaokulunda, 6'sı (%27.3) anasınıfında çalışmaktadır. Örnekleme alınan okul öncesi öğretmenlerin tamamı kadındır. Öğretmenler en az lisans düzeyinde eğitim derecesine sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Duygu Düzenleme Ölçeği: Shields and Cicchetti (1997) tarafından geliştirilmiş, (Çorapçı Aksan diğ., 2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek duygusal tepkiselliği ve duyguların ortamın koşullarına göre düzenlenip ifade edilmesini değerlendiren 24 ve Değişkenlik/olumsuzluk ve duygu düzenleme olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Değişkenlik/olumsuzluk alt boyutu; harekete geçme, tepkisellik, öfke kontrolü, huysuzluk ve esnek olmamaya yönelik maddelerden oluşmakta ve çocuktaki duygu durum değişkenliği ile olumsuz duygulanım gösterme eğilimini ölçmektedir (Örneğin; Duygu hali çok değişkendir; Kolaylıkla hayal kırıklığına uğrayıp sinirlenir).

Duygu Düzenleme alt boyutu ise çocuğun duygularını ortama uygun olarak ifade etme becerisini ölçmektedir (Örneğin; Üzüldüğünü, kızıp öfkelenmişliğini veya korktuğunu söyleyebilir). 1 ile 4 arasında değişen Likert tipi bir ölçektir. Yağmurlu ve Altan (2010) ölçeğin iç tutarlılık katsayılarını anne değerlendirmelerinde .75 ve öğretmen değerlendirmelerinde .84 olarak belirlemiştir.

Duyguları İfade Etme Testi: Yıldırım-Doğru (1999) tarafından geliştirilen test, duygu ile ilgili (Mutlu, üzgün, kızgın, şaşırılmış) 3 soru olmak üzere toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Ergin (2003) tarafından tekrar uyarlanmıştır. Ölçek çocuklara bireysel olarak uygulanmaktadır. Test uygulanırken, maddelerin tümü çocuklara sorulmaktadır. Duygular belli bir düzende değil karışık olarak sıralanmaktadır. Her soru "1" puan olmak üzere toplam "12" puan üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Duygu ifade etme testi iç tutarlılık katsayısının cronbach Alfa Tekniği'ne göre 0,82 olduğu belirlenmiştir (Ergin, 2003).

Öğretmen-Öğrenci İlişki Ölçeği (ÖÖİÖ): Pianta tarafında geliştirilmiş, öğretmenin bireysel olarak 4-8 yaş arası öğrencilerle olan ilişkilerini algılamalarını ölçen bir ölçme aracıdır. Ölçek 5'li Likert tipindedir. Kuramsal yaklaşıma dayalı olarak geliştirilen Ebeveyn – Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin (Pianta, 1992) Türkiye'ye uyarlanmasında da üç boyutlu yapının çalışmadığı görülmüş ve ölçekten yedi madde çıkartılarak ölçek iki boyut olarak tanımlanmıştır (Akgün ve Yeşilyaprak, 2010). Görülmektedir ki; bu çalışmaya benzer şekilde başka çalışmalarda da çatışma, yakınlık ve bağımlılık boyutlarından oluştuğu ileri sürülen ilişki farklı örneklerde iki boyutlu olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla ölçeğin Türkçe formu iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkiye uyarlaması 23 maddeden ve iki boyuttan oluşmaktadır. Güvenirlik çalışmaları kapsamında Cronbach Alfa katsayıları yakınlık alt boyutu için .83; çatışma alt boyutu için .86 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin çatışma boyutundan alınan yüksek puan öğretmen-öğrenci ilişkisinde çatışmanın; yakınlık boyutundan alınan yüksek puan ise ilişkide yakınlığın varlığına işaret etmektedir. (Demirtaş Zorbaz, Gençtanırım-Kurt, Özer ve Ergene, 2016).

Uygulama

Öğretmen ve öğrenci kişisel bilgi formları, Duygu Düzenleme Ölçeği ve Öğrenci-Öğretmen İlişki Ölçeği okul öncesi öğretmenleri tarafından doldurulmuştur. Duygu İfade Etme Testi ise araştırmacı tarafından çocuklara bireysel olarak uygulanmıştır. Veri toplama süreci yaklaşık üç hafta sürmüştür. Veri toplama sürecinden önce öğretmenler, araştırma ve ölçekler hakkında bilgilendirilmişlerdir. Uygulama öncesinde örnekleme alınan anaokulunda ve anasınıflarındaki çocuk sayılarının farklılık göstermesi nedeniyle her öğretmenden sadece 5 çocuk için, Duygu Düzenleme Ölçeği ve Öğretmen-Öğrenci İlişki Ölçeğini doldurmaları istemiştir. Ölçeklerin değerlendirilmesi sonucunda dört çocuk için doldurulan ölçek değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma değişkenlerinin aidiyetin sonucunu yordama düzeylerini analiz etmek için ise çok değişkenli regresyon analizinin İleriye Doğru Seçim Metodundan (Stepwise selection) yararlanılmıştır. Analize geçilmeden önce varsayımların (uç değerler, normallik, doğrusallık, çoklu bağlantı ve otokorelasyon) karşılanıp karşılanmadığı sınanmıştır. Öncelikle uç değerlerin olup olmadığı incelenmiştir. Tek değişkenli uç değerlerin olup olmadığı z standart puanlar hesaplanarak bulunmuş ve -3 ile +3 arasında olmayan altı veri analizden çıkartılmıştır. Daha sonra çok değişkenli uç değerlerin olup olmadığı Mahalanobis uzaklıkları hesaplanarak belirlenmiş ve bir veri analizden çıkartılmıştır. Böylece toplam 146 veri ile çalışma yürütülmüştür. Normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığını belirlemek için ise çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, bu değerlerin -1 ile +1 arasında yer aldığı görülmüş ve verilerin normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği belirlenmiştir. Otokorelasyonun olup olmadığını belirlemek için Durbin Watson değeri hesaplanmış ve bu değerlerin 1.962 ile 2.109 arasında bulunmuştur. Bulunan değerler 1.5 ile 2.5 arasında olduğu için otokorelasyon varsayımı karşılanmıştır. Çok değişkenli normallik ile yordayıcı (bağımsız) değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusallık varsayımları saçılma grafiği ile incelenmiş ve bu varsayımların

karşılandığı belirlenmiştir. Çoklu bağlantı probleminin olup olmadığını belirlemek amacıyla tolerans (1-R²) ve VIF (varyans büyütme faktörü) değerleri hesaplanmıştır. Tolerans değerleri 0.20'den daha büyük ve VIF değerleri 10'dan daha küçük bulunmuş ve yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantının olmadığı belirlenmiştir. Araştırmada, elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 istatistik programından yararlanılmış ve anlamlılık düzeyi p=0.05 kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Araştırmada ele alınan bağımsız değişkenler ile duygu düzenleme ve duygu ifade etme arasındaki ilişkiye ait korelasyon analizi sonuçları

	Olumsuzluk/değişkenlik	Duygu Düzenleme	Duygu İfade Etme
Öğretmen Öğrenci İlişki Ölçeği/Çatışma	.329**	.183*	.058
Öğretmen Öğrenci İlişki Ölçeği/Yakınlık	-.156	.129	.172*
Cinsiyet	.262**	-.005	-.003

*p<0.05 **p<0.01

Tablo 1'de, öğretmen-öğrenci arasındaki çatışma düzeyi ile duygu düzenleme alt boyutlarından olumsuzluk/değişkenlik ve duygu düzenleme değişkenlerinin arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=.329, p<0.01; r=.183, p<0.05). Öğretmen-öğrenci arasındaki çatışma düzeyi ile duygu ifade etme değişkeni arasında anlamlı ilişki olmadığı görülmektedir. Öğretmen-öğrenci arasındaki yakınlık düzeyi ile duygu düzenleme alt boyutlarından olumsuzluk/değişkenlik ve duygu düzenleme değişkenlerinin arasında anlamlı bir ilişki olmadığı (r=-.156, p>0.01; r=.129, p>0.01) öğretmen-öğrenci arasındaki yakınlık düzeyi ile duygu ifade etme değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r=.172, p<0.05). Cinsiyet ile olumsuzluk/değişkenlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu (r=.262, p<0.01); duygu düzenleme ve duygu ifade etme değişkeni ile anlamlı ilişki olmadığı belirlenmiştir (r=-.005, p>0.01; r=.003, p>0.01).

Tablo 2. Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin çocukların değişkenlik/olumsuzluk boyutunu yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Model	Öğretmen-Öğrenci İlişkisi	B	Std. Hata _B	B	t
Değişkenlik/Olumsuzluk	Sabit	18.126	1.928		9.404**
	Çatışma	.379	.091	.329	4.185**
	R=0.329	R ² =0.109	F _(1,144) =17.512		p=.000
Değişkenlik/Olumsuzluk	Sabit	20.483	2.045		10.016**
	Çatışma	.348	.089	.302	3.908**
	Cinsiyet	-3.052	1.045	-.226	-2.921**
	R=0.398	R ² =0.159	F _(2,143) =13.481		p=.000

**p<0.01

Tablo 2'ye göre, regresyon analizinin varyans analizi sonuçlarına göre kurulan modellerin tümü anlamlıdır (p<.01). Birinci aşamada, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumu değişkeni ile regresyon eşitliğine girilmiş ve bu değişkenin varyansın %10.9'unu açıkladığı görülmüştür (R=.329, R²=0.109). Diğer bir ifade ile değişkenlik/olumsuzluğun en güçlü yordayıcısı öğretmen-öğrenci ilişkilerindeki çatışma olarak tespit edilmiştir. Elde edilen beta değerinin pozitif (+) olması, öğretmen- öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumları arttıkça çocukların değişkenlik ve olumsuzluk davranışlarının da arttığı göstermektedir.

İkinci aşamada çocuğun cinsiyet değişkeni modele eklenmiş ve bu değişkenin modele eklenmesi ile değişkenlik/olumsuzluk puanları %15.9'a çıkmıştır (R=.398, R²=0.159). Yani, çocuğun cinsiyet değişkeninin açıklanan varyansa %5.0'luk bir katkısı olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni ile değişkenlik/olumsuzluk alt boyutu arasındaki ilişkinin niteliği dikkate alındığında, beta değerinin negatif (-) yönlü olması, değişkenlik/olumsuzluk ile cinsiyet değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre kız çocukların değişken ve olumsuz davranışlarının daha az olduğu saptanmıştır ($\beta = -.226$; p<0.01).

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen-çocuk ilişkisinin duygu düzenlemeyi anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir (p<.05). Birinci aşamada, öğretmen öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumu değişkeni ile regresyon eşitliğine girilmiş ve bu değişkenin varyansın %19.7'sini açıkladığı görülmüştür (R=.444, R²=0.197). Diğer bir ifade ile duygu düzenlemenin en güçlü yordayıcısı öğretmen-öğrenci

ilişkilerindeki çatışma olarak tespit edilmiştir. Elde edilen beta değerinin pozitif (+) olması, öğretmen ve öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumları ile çocukların duygu düzenleme davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin çocukların duygu düzenleme boyutunu yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Model	Öğretmen-Öğrenci İlişkisi	B	Std. Hata _B	B	t
Duygu Düzenleme	Sabit	42.395	1.780		23.821**
	Çatışma	.498	.084	.444	5.947**
	R=0.444	R ² =0.197	F _(1,144) =35.372	p=.000	
	Sabit	44.593	1.887		23.630**
	Çatışma	.468	.082	.418	5.702**
	Cinsiyet	-2.845	.964	-.216	-2.951**
	R=0.493	R ² =0.243	F _(2,143) =22.987	p=.000	
	Sabit	28.378	5.593		5.074**
	Çatışma	.598	.090	.533	6.622**
	Yakınlık	.302	.099	.259	3.069**
	Cinsiyet	-3.731	.980	-.284	-3.806**
	R=0.539	R ² =0.290	F _(3,142) =19.366	p=.000	

**p<0.01

*p<0.05

İkinci aşamada çocuğun cinsiyet değişkeni modele eklenmiş ve bu değişkenin modele eklenmesi ile değişkenlik/olumsuzluk puanları %24.3'e çıkmıştır (R=.493, R²=0.094). Yani, çocuğun cinsiyet değişkeninin açıklanan varyansa % 4.6' lık bir katkısı olduğu görülmektedir.

Üçüncü aşamada yakınlık değişkeni modele eklendiğinde ise üç değişken duygu düzenleme puanları ile orta düzeyde bir ilişki vererek puanlardaki varyansın %29,0' unu açıklamaktadır (R=.539, R²=0.290). Bu sonuçlar incelendiğinde, yordayıcı değişkenlerin duygu düzenleme puanları üzerindeki etkileri bakımından en güçlü ve anlamlı yordayıcının çatışma, ikinci güçlü ve anlamlı yordayıcının cinsiyet, üçüncü güçlü ve anlamlı yordayıcının ise yakınlık değişkeni olduğu belirlenmiştir (p<.05). Cinsiyet değişkeni ile duygu düzenleme alt boyutu arasındaki ilişkinin niteliği dikkate alındığında, beta değerinin negatif (-) yönlü olması, duygu düzenleme ile cinsiyet değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erkek öğrencilerin duygu düzenleme puanlarının ise kız öğrencilerden 0.284 daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($\beta = -.284$; p<0.01). Bu sonuca göre kız çocukların değişken

ve olumsuz davranışlarının daha az olduğu saptanmıştır. ($\beta = -.226$; $p < 0.01$).

Tablo 4. Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin çocukların duygu ifade etme boyutunu yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Model	Öğretmen-Öğrenci İlişkisi	B	Std. Hata _B	β	t
Duygu İfade Etme	Sabit	24.269	1.128		21.516**
	Çatışma	.118	.053	.183	2.233*
	R=0.183	R ² =0.033	F _(1,144) =4.986	p=.027	
Yakınlık	Sabit	13.665	3.593		3.803**
	Çatışma	.205	.059	.317	3.502**
	Yakınlık	.190	.061	.281	3.099**
	R=0.307	R ² =0.094	F _(2,143) =7.444	p=.001	

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Birinci aşamada; belirlenen bu değişkenlerden en yüksek katkısı olan öğretmen öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumu değişkeni ile regresyon eşitliğine girilmiş ve bu değişkenin varyansın %3.3'ünü açıkladığı görülmüştür (R=.183, R²= 0.033). Elde edilen beta değerinin pozitif (+) olması, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumları ile çocukların duygu ifade etme davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

İkinci aşamada yakınlık değişkeni modele eklenmiş ve bu değişkenin modele eklenmesi ile duygu ifade etme puanları %9.4'e çıkmıştır (R=.307, R²= 0.094). Elde edilen beta değerinin pozitif (+) olması, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan yakınlık durumları arttıkça çocukların duygu ifade etme davranışlarının arttığını göstermektedir. Bu sonuca göre yordayıcı değişkenlerin duygu ifade etme puanları üzerindeki etkileri bakımından en güçlü ve anlamlı yordayıcının çatışma, ikinci güçlü ve anlamlı yordayıcının ise yakınlık değişkeni olduğu belirlenmiştir (p<.05).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma boyutu değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda pozitif yönlü; cinsiyet değişkeni ise negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bu sonuca göre, öğretmen ve öğrenci ilişkilerinde yaşanan çatışma durumu arttıkça

çocukların değişken ve olumsuz davranışlarının arttığı; kız çocukların değişken ve olumsuz davranışları gösterme durumlarının erkeklere göre daha az olduğu saptanmıştır. Konu ile ilgili alan yazında, öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkinin kalitesinin, çocuklarda olumlu sosyal davranışlarının artmasında, olumsuz davranışların azalmasında ve akran grupları arasında olumlu sosyal davranışlar sergilenmesinde önemli rolü olduğu vurgulanmaktadır (Hoşgörür, 2012; Hughes, Cavell ve Jackson, 1999). Öğretmen ve öğrenci arasındaki çatışmalı durumlar çocuğun sosyal ilişkilerde olumlu örnekleri görmesini engelleyerek, çocukların prososyal davranma ve ilişkileri sürdürmede gerekli olan sosyal becerileri kazanmasını zorlaştırmakta (Zimmer-Gembeck, Geiger ve Crick, 2005) bu durumda çocuklarda istenmeyen davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Doumen, Verschueren ve Buyse, 2009; Runions, Vitaro, Cross ve Boivin, 2014; Stipek ve Miles, 2008). Öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki sıcak, cevaplayıcı ve sevecen bir tutum sergilemelidir. Bu durum çocukların kendilerini güvende hissetmelerini ve ilişkiye yönelik olumlu algıları sonucunda olumlu davranışlar göstermelerini sağlayabilir. Konu ile ilgili alan yazında öğretmen-öğrenci arasında kurulan nitelikli ilişkilerin ve çocuğun zihninde bu ilişkilere yönelik oluşturduğu olumlu atıfların, olumlu tutum ve davranışların sergilenmesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Baker, 2006; Beyazkürk ve Kesner, 2005; Hamre ve Pianta, 2005; Murray ve Greenberg, 2000; Pianta vd., 1997; White, 2007).

Araştırmada ele alınan cinsiyet değişkeninin çocukların değişken ve olumsuz davranışlarını önemli derecede yordadığı, buna göre erkek çocukların kız çocuklarına göre daha fazla değişken ve olumsuz davranışlar gösterdikleri saptanmıştır. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde kızların olumsuz duygusal stratejileri daha az kullandıklarını (Eisenberg vd., 1993) erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranış sergilediklerini ortaya koyan pek çok çalışmaya rastlanmaktadır (Gülay, 2008; Hay ve Cook, 2007; Karaaslan, 2012; Knafo ve Plomin, 2006; Yaralı ve Özkan, 2016).

Elde edilen bulgulara göre öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma ve yakınlık boyutu duygu düzenleme alt boyutunda pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Öğretmen ve çocuk ilişkileri çocukların gelişiminde önemli etkiye sahiptir. Bu ilişkiler çocuğun gelişimini destekleyebilir ya

da ilişkide çatışma kaynağı olabilir. Öğretmen öğrenci ilişkisinde çatışma alt boyutu puanları çocuğun öğretmen tarafından olumsuz algılanan davranışlarını, duygusal boyuttaki olumsuz etkileşimlerini, davranışların etkili biçimde yönetilememesini kapsamaktadır. Yüksek çatışma puanları öğretmenin çocukla yaşanan olası anlaşmazlıklara, duygusal olarak o çocukla nasıl baş edebileceğini bilememeye ve kendini o ilişki içinde etkili olarak tanımlayamamayı belirtmektedir (Şahin, 2014). Öğretmen ve çocuk arasında yaşanan çatışmalar öğretmenin çocuğun istenmeyen davranışlarına odaklanmasına, çocuğun anlaşılmadığını düşünmesine, sınıfta kendini tehdit altında hissetmesine yol açabilir (Webster-Stratton, 1999; Webster-Stratton ve Reid, 2004; Webster-Stratton, Reid and Stoolmiller, 2008). Olumsuz öğretmen davranışları da çocuklarda olumlu davranışlar oluşturmayacağı gibi başka olumsuz davranışların oluşmasına da sebep olabilir (Önder-Külahoğlu, 2000). Bu durum öğretmen çocuk ilişkisinde çatışma boyutunun duygu düzenlemeyi pozitif yönde yordamasının nedeni olabilir. Howes, (2000) ve Pianta ve Nimetz, (1991) öğretmen-çocuk ilişkisinin çocuğun dışa ve içe yönelik davranış problemleriyle ilişkili olabildiğini ifade etmişlerdir (Durmuşoğlu-Saltalı, 2013; Hughes, Bullock ve Coplan, 2014). Nitelikli öğretmen-öğrenci ilişkisi, çocuklarda kendi duygularını anlamaları ve ilgilerine odaklanmaları konusunda büyük destek sağlamaktadır (Ertürk, 2013; Howes ve Hamilton, 1992; Kuyucu, 2012; Tok, 2011). Konu ile ilgili pek çok çalışmada, çocukların öğretmenleriyle kurdukları ilişkiyi algılama biçimleri ile ilişkiye yönelik davranışları arasında bir bağ olduğu, çocukların öğretmenleri ile kurdukları ilişkiyi algılama biçimlerinin, davranışlarına yansıdığı belirlenmiştir (Birch ve Ladd, 1998; Howes, Hamilton ve Matheson, 1994; Murray ve Greenberg, 2000; Tok, 2011). Öğretmen-çocuk ilişkisinde yakınlık boyutunun hakim alması çocuğun sosyal ilişkilerde olumlu örnekleri görmesine, öğretmenin de olumlu davranışlara destek olarak duygu düzenleme davranışlarının pekişmesine, böylece öğretmen-çocuk ilişkisinin yakınlık boyutu çocukların duygu düzenleme puanlarının artmasına katkı sağlamış olabilir. Elde edilen diğer bir bulgu duygu düzenleme ile cinsiyet değişkeni arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erkek öğrencilerin duygu düzenleme puanlarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Duygu düzenleme

ile ilgili literatürde kız ve erkek çocukların farklı sosyalizasyonlar sebebiyle farklı duygu düzenleme becerileri gösterebildiği görülmektedir (Altan, 2006; Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998; Saarni, 1984). Cinsiyet temelli yaşanan bu farklılığın çocuğun cinsiyetine göre sahip olduğu duygusal özelliklerden (Bajgar, Ciarrochi, Lane ve Deane, 2005, Hughes ve Dunn, 2002) kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğretmen-öğrenci ilişkisinin çatışma ve yakınlık boyutu duygu ifade etmede pozitif yönlü yordayıcı etkiye sahiptir. Yaşamın ve gelişimin tüm alanlarındaki şekillenme sürecinde temel bir rol üstlenen okul öncesi dönemde çocukların deneyimledikleri olumlu duygularını ifade edebildikleri gibi, olumsuz duygularını da yıkıcı olmayan, diğerlerine zarar vermeyi hedeflemeyen bir şekilde ifade edebilmeyi öğrenmeleri oldukça önemlidir (Aydın, 2014; Durmuşoğlu-Saltalı ve Deniz, 2010). Yakınlık, sıcaklık derecesini kapsar ve öğretmen ile öğrenci arasında var olan açık iletişim ve destek işlevi görür. Çocuk ile sıcak bir duygusal bağ kurmak olumlu etki ve tutumları kolaylaştırabilir. Çatışmalı öğretmen-öğrenci ilişkileri uyumsuz etkileşimler ve aralarında uyumsuzluk ile ilişkilidir. Öğretmen-çocuk ilişkisinde yakınlık gösteren öğretmenin çocukla gerektiği kadar ilgilenerek, sorularına cevaplayıcı olarak, olumlu duygusal etkileşimler içinde bulunarak ve olumlu davranışları ile çocuklara model olarak, çocukların da benzer davranışları sergilemelerine katkı sağlayabilir.

Öneriler

Öğretmen-öğrenci ilişkisinin çocukların duygu düzenleme ve duygu ifade etmede önemli etken olduğu bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde ülkemizde okul öncesi dönemde duygu düzenleme ve duygu ifade etmeye yönelik çalışmalar yeterli düzeyde değildir. İstenen düzeye ulaşması açısından araştırmacılar tarafından duygu düzenleme ve duygu ifade etme kavramı, farklı değişkenlerle bir arada ele alınıp incelenebilir. Öğretmen-öğrenci ilişkisini etkileyen faktörleri incelemeye (anneye bağlanma biçimi, bireyin akademik başarı, sosyal beceriler, kişilik gelişimi) yönelik araştırmalar planlanabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination of the Effect of Teacher-Student
Relationship on Students Emotion Regulation and
Emotion Expression Skills**

*

Belgin Liman

Niğde Ömer Halisdemir University

The ways in which children express their positive or negative emotions may differ depending on their experiences. Expressing emotion is a way of conveying children's emotions to their surroundings (Denham, 2006) and behaviors performed by using facial, voice and other body movements are used in conveying their emotional states (Chaplin, 2015). Emotional reactions that occur during emotion expression that affect behaviors are defined as emotion regulation (Bridges, Denhama, and Ganiban, 2004). Emotion regulation is the control system of emotions experienced and expressed by children (Cole, Martin, and Dennis, 2004). Children encounter many situations requiring regulation of their emotions during their elementary school experiences (Denham, 2006), and this affects their behavioral, academic and social skills. For successful emotion regulation, children need to learn to understand and send positive emotion messages in their interpersonal relationships and positive school experiences (Halberstadt, Denham, and Dunsmore, 2001).

From the moment the child is born, the influence of the family on all developmental areas, including the ability to regulate emotions, is significant (Duncan and Brooks-Gunn, 2000; Linver, Brooks-Gunn, and Kohen, 2002; Morris, Silk, Steinberg, Myers, and Robinson, 2007). The bond established between parents and their children is important for the healthy development and social adaptation of children. The teacher is one of the people with whom the kindergarten children form a relationship and secure bond after their parents (Koles, O'Connor and McCartney, 2009; Zhang, 2011; Zhang and Nurmi, 2012). Just as the attachment between parents and children is of great importance for the emotional development of children, the relationship based on mutual

trust between the teacher and the children is also indispensable for the emotional development of children.

Some teacher-student relationships involve closeness and emotion, while others may involve conflict and tension. Forming strong and supportive relationships with their teachers allows children to feel more confident and competent in the school environment in order to establish more positive relationships with their peers, and to have positive academic outcomes (Birch and Ladd, 1997; Curby, Rimm-Kaufman, and Pointz, 2009; Hamre and Pianta, 2006; Peisner-Feinberg et al., 2001; Wentzel, 2009). Teachers' supportive behaviors and low conflict situations are associated with high academic achievement (Dobbs and Arnold, 2009; Hamre and Pianta, 2001; Ly, Zhou, Chu, and Chen, 2012; Silver, Measelle, Armstrong, and Essex, 2005; Zimmer-Gembeck and Connell, 1998). Negative relationships negatively affect the development of children (Doumen, Verschueren, Buyse, Germeijs, Luyckx, and Soenens, 2008; Howes, 2000; Pianta and Nimetz, 1991). Kindergarten children who develop secure bonds with their teachers are less likely to show irregular anger and behavioral problems, and they are more likely to display positive emotions at school (DeMulder, Denham, and Schmidt, 2000; Mitchell-Copeland, Denham, and DeMulder, 1997). As the quality of teacher-student relationship increases, students with problem behaviors display more positive social, behavioral and adaptation changes (Decker, Dona, and Christenson, 2007). The relationship between teachers and students may affect not only students but also the emotional-social state of the teachers.

Relationships that are sensitive to the needs of children are important in the social, emotional and behavioral development of children. Teachers who facilitate emotion expression when faced with children's negative emotions and who give positive reactions to the problems and emotions are believed to have an effect on the development of children's emotion regulation and emotion expression skills. The purpose of the present study was to explore the predictive effect of the relationships of 5-6 years old children with their teachers on their emotion regulation and emotion expression skills.

Selected by simple random sampling method, the study group was made up of 146 children and 22 kindergarten teachers who had been

attending and working at independent kindergartens and kindergartens affiliated with the Ministry of National Education in a city in the Central Anatolia Region during the 2019-2020 academic year. The Personal Information Form, Emotion Regulation Q-Scale, Emotion Expression Scale and Teacher-Student Relationship Scale were used in the study. The forward selection method of the multivariate regression analysis (Stepwise regression) was employed to analyze the predictive levels of the study variables on the outcome of belonging.

The conflict dimension of the teacher-student relationship and the gender variable significantly predicted the variability/negativity scores. In the variability/negativity sub-dimension, the conflict dimension of teacher-student relationship had positive relationship, whereas the gender variable had negative relationship. In terms of its effects on emotion regulation scores, the strongest and most significant predictor was conflict. This was followed by gender and closeness, respectively. Finally, the conflict and closeness dimension of the teacher-student relationship had a positive predictive effect in the emotion regulation and emotion expression sub-dimension.

Kaynakça / References

- Altan, Ö. (2006). *The effects of maternal socialization and temperament on children's emotion regulation* (Unpublished Master's Thesis). Koç University, İstanbul.
- Aydın, İ. S. (2014). Öğretmenlerin sınıfta kullandığı sözel dil üzerine öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 45-57.
- Bajgar, J., Ciarrochi, J., Lane, R., and Deane, F. P. (2005). Development of the levels of emotional aware ness scale for children (LEAS-C). *British Journal of Developmental Psychology*, 23(4), 569-586.
- Berry, D., and O'Connor, E. (2010). Behavioral risk, teacher-child relationships, and social skill development across middle childhood: A child-by environment analysis of change. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 1-14.

- Beyazkürk, D. ve Kesner, J. (2005). Teacher-student relationship in turkis hand united state schools: A cross-cultural study. *International Education Journal*, 6(5), 547-554.
- Birch, S. H. and Ladd, G.W. (1997). The teacher-child relationship and children's early school adjustment. *Journal of School Psychology*, 35(1), 61-79.
- Birch, S. H. and Ladd, G. W. (1998). Interpersonal behaviors in children and teacher-child relationship. *Developmental Psychology*, 34, 934-946.
- Bridges, L. J., Denham, S. A. and Ganiban, J. M. (2004). Definitional issues in emotion regulation. *Child Development*, 75, 340-345.
- Brophy-Herb, H. E. Lee, R. E., Nievar, M. A., and Stollak, G. (2007). Preschoolers' social competence: Relations to family characteristics, teacher behaviors and classroom climate. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28(2), 134-148.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cole, P. M., Martin, S. E. and Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: Methodological challenges and directions for child development research. *Child development*, 75(2), 317-333.
- Curby, T. W., Rimm-Kaufman, S. E. and Ponitz, C. C. (2009). Teacher-child interactions and children's achievement trajectories across kindergarten and first grade. *Journal of Educational Psychology*, 101(4), 912.
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D. ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: Sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*, 17, 3-14.
- Decker, D. M., Dona, D. P. and Christenson, S. L. (2007). Behaviorally at-risk African American students: The importance of student-teacher relationships for student outcomes. *Journal of School Psychology*, 45(1), 83-109.
- Demirtaş Zorbaz, S., Gençtanırım-Kurt, D., Özer, A. ve Ergene, T. (2016). Öğretmen - Öğrenci İlişki Ölçeği'nin (ÖÖİÖ) uyarlanması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 7(2), 407-418.

- DeMulder, E. K., Denham, S. and Schmidt, M. (2000). Q-sort assessment of attachment security during the preschool years: Links from home to school. *Developmental Psychology*, 36, 274–282.
- Denham, S. A. (2006). Social-emotional competence as support for school readiness: What is it and how do we assess it? *Early Education and Development*, 17, 57-89.
- Doumen, S., Verschueren, K., Buyse, E., Germeijs, V., Luyckx, K., and Soenens, B. (2008). Reciprocal relations between teacher–child conflict and aggressive behavior in kindergarten: A three-wave longitudinal study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 37, 588–599.
- Duncan, G. J. and Brooks-Gunn, J. (2000). Family poverty, welfare reform and child development. *Child development*, 71(1), 188-196.
- Durmuşoğlu-Saltalı, N. and Deniz, M. E. (2010). Duygu Eğitimi Programı'nın okul öncesi eğitime devam eden altı yaş çocuklarının duygusal becerilerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(4), 2105-21-40.
- Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2013). The teacher student relationship As a predictor of preschoolers' social anxiety. *Mevlana International Journal of Education*, 3(4), 118-126.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Bernzweig, J., Karbon, M., Poulin, R. and Hanish, L. (1993). The relations of emotionality and regulation to preschoolers' social skills and sociometric status. *Child development*, 64(5), 1418-1438.
- Eisenberg, N., Cumberland, A. and Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9(4), 241-273.
- Eisenberg, N., Valiente, C., Fabes, R. A., Smith, C. L., Reiser, M., Shepard, S. A., Losoya, S. H., Guthrie, I. K., Murphy, B. C. and Cumberland, A. J. (2003). The relations of effortful control and ego control to children's resiliency and social functioning. *Developmental Psychology*, 39(4), 761–776.
- Ergin, H. (2000). İletişim becerileri eğitim programının okulöncesi dönem çocuklarının iletişim becerileri düzeyine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ertürk, H. G. (2013). Öğretmen çocuk etkileşiminin niteliği ile çocukların öz düzenleme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Gülay, H. (2008). *5-6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hamre, B. K. and Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625-638.
- Hamre, B. K. and Pianta, R. C. (2005). Can instructional and emotional support in the first-grade classroom make a difference for children at risk of school failure? *Child Development*, 76(5), 949-967.
- Hamre, B. K. and Pianta, R. C. (2006). *Student-Teacher Relationships*. In G. G. Bear and K. M. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention* (p.59-71). Washington, DC, US: National Association of School Psychologists.
- Hay, D. E. and Cook, K. V. (2007). *The transformation of prosocial behavior from infancy to childhood*. C. A. Brownwill ve C. B. Kopp (Eds.), *Socioemotional Development In The Toddler Years: Transitions and transformations* (p.100-131). NY: Guilford Press.
- Helmsen, J. Koglin, U., and Petermann, F. (2012). Emotion regulation and aggressive behavior in preschoolers: The mediating role of social information processing. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(1), 87-101.
- Hoşgörür, V. (2012). *İletişim. Z. Kaya (Ed.), Sınıf yönetimi* (s.149-179). Ankara: Pegem Akademi.
- Howes, C. and Hamilton, C. E. (1992). Children's relationships with childcare teachers: Stability and concordance with parental attachments. *Child Development*, 63, 867-878.
- Howes, C. Hamilton, C. E., and Matheson, C. C. (1994). Children's relationships with peers: differential associations with aspects of the teacher-child relationship. *Child Development*, 65(1), 253-263.
- Howes, C. (2000). Social-emotional classroom climate in childcare, child teacher relationship and children second grade peer relation. *Social Development*, 9(2), 191-204.
- Howes, C., Guerra, A. W., Flugni, A., Zucker, E., Lee, L., Obregon, N. B. and Spivak, A. (2011). Classroom dimensions predict early peer interaction when children are diverse in ethnicity, race, and home language. *Early Childhood Research Quarterly*, 26(4), 399-408.

- Hughes, C. and Dunn, J. (1998). Understanding mind and emotion: Longitudinal associations with mental-state talk between young friends. *Developmental Psychology*, 34, 1026 – 1037.
- Hughes, J. N., Cavell, T. A. and Jackson, T. (1999). Influence of the teacher student relationship on childhood conduct problems: a prospective study. *Journal Of Clinical Child Psychology*, 28(2), 173–184.
- Hughes, K., Bullock, A. and Coplan, R.J. (2014). A person-centred analysis of teacher–child relationships in early childhood. *British Journal of Educational Psychology*, 84, 253–267.
- Karaaslan, Ü. K. (2012). *Okul öncesi eğitimin ve diğer değişkenlerin ilköğretim 1. sınıf öğrencilerini duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine etkisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Knafo, A. and Plomin, R. (2006). Prosocial behavior from early to middle childhood: Genetic and environmental influences on stability and change. *Developmental Psychology*, 42(5), 771-786.
- Kayhan-Aktürk, Ş. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarında duygu düzenleme becerileri ile akran ilişkilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Koles, B., O'Connor, E. and Mccartney, K. (2009). Teacher-child relationships in prekindergarten: The influence of child and teacher characteristics. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 30(1), 3-21.
- Kuyucu, Y. (2012). *Duyguları anlama becerileri farklı düzeydeki çocukların (60-72 ay) akranlarına karşı gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Linver, M. R., Brooks-Gunn, J. and Kohen, D. E. (2002). Family processes as pathways from in come to young children's development. *Developmental psychology*, 38(5), 719-734.
- Ly, J., Zhou, Q., Chu, K. and Chen, S. H. (2012). Teacher–child relationship quality and academic achievement of chinese american children in immigrant families. *Journal of School Psychology*, 50, 535–553.
- Miller, A. L. Fine, S. E. Gouley, K. K. Seifer, R. Dickstein, S. and Shields, A. (2006). Showing and telling about emotions: interrelations between facets of emotional competence and associations with classroom adjustment in head start preschoolers. *Cognition and Emotion*, 20(8), 1170-1192.

- Mitchell-Copeland, J., Denham, S. A. and DeMulder, E. K. (1997). Q-sort assessment of child teacher attachment relationships and social competence in the preschool. *Early Education and Development*, 8, 27-39.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S. and Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361-388.
- Murray, C. and Greenberg, M. T. (2000). Children's relationships with teachers and bonds with schools: An investigation of patterns and correlates in middle childhood. *Psychology in the Schools*, 38, 425-446.
- Önder-Külahoğlu, Ş. (2000). Öğrenci Davranışlarını etkileyen psikolojik ve sosyal faktörler. (Editör: L. Küçükahmet). *Sınıf Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel yayıncılık
- Peisner-Feinberg, E. S., Burchinal, M. R., Clifford, R. M., Culkin, M. L., Howes, C., Kagan, S. L. and Yazejian, N. (2001). The relation of preschool child-care quality to children's cognitive and social developmental trajectories through second grade. *Child Development*, 72(5), 1534-1553.
- Pianta, R. C. and Nimetz, S. L. (1991). Relationships between children and teachers: Associations with classroom and home behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 12(3), 379-393.
- Pianta, R. C., Nimetz, S. L. and Bennett, E. (1997). Mother-child relationships, teacher-child relationships, and school outcomes in preschool and kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly*, 12, 263-280.
- Pianta, R. C. and Stuhlman, M. W. (2004). Teacher-child relationships and children's success in the first years of school. *School Psychology Review*, 33(3), 444-458.
- Romanchych, E. L. (2014). *Young children's aggression: links between emotion regulation, other-child shared affect, parenting practices and parenting support*. (Master Thesis). University of Windsor Master of Arts Windsor, Ontario, Canada.
- Runions, K. C., Vitaro, F., Cross, D. and Boivin, M. (2014). Teacher-child relationship, parenting, and growth in likelihood and severity of physical aggression in the early school years. *Merrill-Palmer Quarterly*, 60 (3), 274-301.

- Saarni, C. (2001). Cognition, context and goals: Significant components in social-emotional effectiveness. *Social Development*, 10(1), 125-127.
- Silver, R. B., Measelle, J. R., Armstrong, J. M. and Essex, M. J. (2005). Trajectories of classroom externalizing behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher-child relationship during the school transition. *Journal of School Psychology*, 43, 39-60.
- Skalická, V., Belsky, J., Stenseng, F. and Wichstrøm, L. (2015). [Reciprocal Relations Between Student-Teacher Relationship and Children's Behavioral Problems: Moderation by Child-Care Group Size](#), *Child Development*, 86(5), 1557-1570.
- Stipek, D. and Miles, S. (2008). Effect of aggression on achievement: Does conflict with the teacher make it worse. *Child Development*, 79(6), 1721-1735.
- Şahin, D. (2014). Öğrenci-öğretmen ilişki ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 13(25), 87-102.
- Tok, M. (2011). *Okul öncesi dönem çocuklarının ve öğretmenlerinin aralarındaki ilişkiyi algılama biçimlerinin davranışlarına olan yansımalarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Webster-Stratton, C. (1999). *How to promote children's social and emotional competence*. London: Paul Chapman.
- Webster-Stratton, C. and Reid, M. J. (2004). Strengthening social and emotional competence in young children the foundation for early school readiness and success. *Infants and Young Children*, 17(2), 96-113.
- Webster-Stratton, C., Reid M. J. and Stoolmiller, M. (2008). Preventing conduct problems and improving school readiness: evaluation of the Incredible Years teacher and child training programs in high-risk schools. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(5), 471-488.
- Wentzel, K. (2009). *Students' relationships with teachers as motivation contexts*. In K. Wentzel A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation in school* (p.301-322). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Yaralı, K. T. and Özkan H. K. (2016). Çocukların (60-72 aylık) sosyal problem çözme becerileri ile sosyal yetkinlik ve davranış durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 345-361.

- Zhang, X. (2011). Parent and child and teacher-child relationships in Chinese preschoolers: The moderating role of preschool experience sand the mediating role of social competence. *Early Childhood Research Quarterly, 26*, 192-204.
- Zhang, X. and Nurmi, J. E. (2012). Teacher-child relationship and social competence: a two-year longitudinal study of chinese preschoolers. *Journal of Applied Developmental Psychology, 33*(3), 125- 135.
- Zimmer-Gembeck, M. J., Geiger, T. C. and Crick, N. R. (2005). Relational and physical aggression, prosocial behavior, and peer relations gender moderation and bidirectional associations. *Journal of Early Adolescence, 25*(4), 421-452.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Liman, B. (2021). Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Öğrencilerin Duygu Düzenleme ve Duygu İfade Etme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18*(39), 702-726. DOI: 10.26466/opus.839272.

Towards Transformation of Communication Strategy in Dealing with Russian Propaganda

DOI: 10.26466/opus.783555

*

Eduard Melnikau*

*Prof., European Humanities University, Lithuania

E-Mail: eduard.melnikau@ehu.lt

ORCID: [0000-0002-6536-9971](https://orcid.org/0000-0002-6536-9971)

Abstract

The article claims that there are other no less effective than purely "military" methods of successful opposing Putin's propaganda both in Russia and abroad and aims at providing alternative approach towards organizing mass communication systems designed to change the situation both in Russia and the whole post-Soviet area. The article starts with the analysis of the transformation of "Soviet idea" into "Russian idea" and the KGB concept "active measures". Then specifics of modern Russian media and its role in "hybrid warfare" are revealed. Finally, possible approaches in dealing with Russian propaganda are discussed. Authors conclude that stereotypes of Putin's propaganda cannot be eradicated by purely "military", "counter-propaganda" methods. Instead, it is necessary to break the vicious identity of both Russian mentality and Russian government. This can be done only by presenting the reality of Russian life through live examples, personal experience as well as by the development of constructive psychological stereotypes.

Keywords: *Russian idea, Putin's propaganda, hybrid warfare, active measures.*

Rus Propagandasıyla Mücadelede İletişim Stratejisinin Dönüşümüne Doğru

*

Öz

Bu makale hem Rusya'da hem de yurtdışında Putin'in propagandasına karşı başarılı bir şekilde "askeri" yöntemlerden daha az etkili olmayan başka yöntemler olduğunu iddia etmekte ve Sovyet bölgesinde hem Rusya'daki durumu hem de olası Rusya sonrası durumu değiştirmek için tasarlanmış kitle iletişim sistemlerini organize etmeye alternatif bir yaklaşım sağlamayı hedefliyor. Ayrıca makale, "Sovyet fikrinin" "Rus fikrine" dönüşümünün ve KGB kavramının "aktif önlemler" in analiziyle başlarken sonrası için de öngörüler ve kestirimler içermektedir. Ardından modern Rus medyasının özellikleri ve "hibrit savaş" taki rolünü ortaya çıkarmak amacıyla yeni bir yaklaşımı ortaya koymaya çalışmaktadır. Son olarak, Rus propagandasıyla ilgili olası yaklaşımlar tartışılarak analitik bir çözümleme yapma çabası gerçekleştirilmiştir. Yazar, Putin'in propagandasının klişelerinin tamamen "askeri", "karşı propaganda" yöntemlerle ortadan kaldırılamayacağı sonucuna varırken yapılan analiz sonrasında bunun yerine hem Rus zihniyetinin hem de Rus hükümetinin kısır kimliğini kırmak gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu, ancak Rus yaşamının gerçekliğini canlı örnekler, kişisel deneyimler ve yapıcı psikolojik stereotiplerin geliştirilmesi yoluyla sunarak yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Rus fikri, Putin'in propagandası, hibrit savaş, aktif önlemler.*

Introduction

Western analysts observe recent transformations of the concept “hybrid warfare” in the context of Russian-Ukrainian relationship when the focus has shifted from a direct hostility and secret operations to efforts aimed at changing the consciousness of public via aggressive programs of disinformation (Paul and Matthews 2016; Veebel and Markus 2016; Aktas 2017; Chadwick 2017; Zollmann 2019). This fact indicates the growing role of the factor of mass information and encourages us to (re)think about priorities, strategies and tactics of communication under changed conditions as well as about their final results. A comprehensive plan to counteract Russian propaganda that outlines short, medium, and long-term measures leading to general restructuring of the Western media is provided in the Center for European Policy Analysis (CEPA) report *“Winning the Information War Redux Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe Extended and Revised Edition. Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe”* (Center 2017). However, it is necessary to consider the need to develop new areas of work with Russian-speaking as well as foreign audiences.

So far, we can observe direct opposition to the diverse methods of so called Putin’s propaganda (Oates 2016; Abrams 2016; Van Herpen 2016). However, we believe that this strategy might be insufficient and therefore, it is important to switch from “defensive” strategies and direct confrontation to more varied, diverse strategies and tactics that would take into account: a) specifics of the local political situation in Russia; b) the origins of the “effectiveness” of Putin’s propaganda, which is largely based on the specifics of the mentality of the population; c) content and forms of communication messages; d) ways of delivering of content to a mass audience.

Some of these aspects have already been addressed by numerous authors. P. M. Nagy (2000) focuses on the economic and social aspects of the Russian state. He also defines nine most important sectors (areas) in which its collapse develops. There is a communication component in each of these sectors that slows down these processes and contributes to the stabilization of the Putin regime or in other words, the stagnation of all

socio-political processes. G. Sussman (2011) notices that the Putin's regime simply took advantage of the post-industrial and information society, being neither one nor the other. Based on case studies, S. Oates (2016) shows that Russian elites demonstrate their ability to adapt to growing problems and use many aspects of communication to strengthen information dominance over citizens. A solid empirical material for building new conceptual approaches is provided by J. Dougherty (2015). Author emphasizes the importance of Putin's bi-directional ("two-pronged") propaganda strategy inside and outside Russia. Inside Russia, alternative communications are suppressed and pushed out. At the same time, the cutting-edge information technologies that are deployed outside Russia at its scope resemble the state policy. The Kremlin's goal is to destroy the Western monopoly on the "truth". It seems that Russian authorities are convinced that information is the main weapon of the 21st century, and they can own this weapon no less effectively than its opponents.

S. Abrams (2016) observes that many methods of today's Putin propaganda are taken from the arsenal of Soviet "active measures" and therefore, the author suggests rethinking the rich historical experience of the West's opposition to Soviet propaganda considering today's realities. C. Paul and M. Matthews (2016) revealed the connection between the current methods of Kremlin propaganda and ones of political advertising well-known in the USA and other developed countries since the 40s of the 20th century. They also show how effectively Russia combines the offensive nature of its propaganda with the latest information technologies (including "innovations" in the field of manipulation). B. Franklin and M. Carlson (2011) reveal how effectively manipulation of information contributes to the manipulation of mass consciousness. S. Macdonald (2007) explores the ability of falsification (or partial falsification) of video documentation to hide and distort the real, factual basis of media reports. This feature of video communication is effectively used by Putin's propaganda recently. However, simply exposing the fakes of Putin's propaganda (including those created with the help of false documentation) is not enough. It is important to create documentary that meets the strong ethical and aesthetic standards of video communication in addition. A similar conclusion can be made regarding the article by the

authors' group which emphasizes the importance of video communication in enhancing the emotional reactions of an audience (Shamsiah Abd Kadir et al., 2016).

According to D. Miller (2004), the key to understanding propaganda strategies is media dominance. F. Zollmann (2019) convincingly illustrates how various forms of propaganda can appear in news media content and aims at developing tools for the identification of propaganda in media. R. Ottosen (2009) analyses the role of video games in constructing propaganda messages and concludes that effectiveness of this form of influence on the audience (especially the young one) in the ideological struggle has been clearly underestimated so far. M. Soules (2015) explores a phenomenon of persuasiveness of propaganda and advertising messages. S. Woolley and P. Howard (2016) reveal the danger of using modern computer algorithms to "automate" the creation and distribution of content in a modern digital environment. This danger stems not only from the dishonesty of the communicator, but also from the fundamental inability to control these processes, which the result of the very nature of automated self-programming. The authors do not analyze specific political and ideological consequences of this process, however, the practice of Putin's agents and their activity on social networks shows that these latest achievements in computer technology are also successfully used in "hybrid warfare".

These and other publications are dealing with the phenomenon of Putin's propaganda as a harsh violation of objectivity standards and access towards information. Yet, this article aims at providing alternative approach towards organizing mass communication systems designed to change the situation both in Russia and the whole post-Soviet area and claims that there are other no less effective than purely "military" methods of successful opposing Putin's propaganda both in Russia and abroad. Therefore, the article starts with the analysis of the transformation of "Soviet idea" into "Russian idea" and the KGB concept "active measures". Then specifics of modern Russian media and its role in "hybrid warfare" are revealed. Finally, possible approaches in dealing with Russian propaganda are discussed. In order to achieve the goal, we use methods of qualitative literature and other data analysis, systematizing and critical approach. It is important to note that some definitions used in this article

and marked with quotation marks are translations of historically formed Russian discourse or slang expressions that are common for modern communication as well as for Putin's propaganda and has no scientific equivalent: "post-truth", "active measures", "strong hand", "trolls" etc. However, their usage is unavoidable in this problematic field.

From "Soviet idea" towards "Russian idea": transformation of Soviet "active measures" in Russian communication

Offensive and aggressive communication practices of modern Russia are rooted in Soviet propaganda which has derived from Stalin's and Lenin's propaganda accordingly. In addition, many authors use the concepts Russian propaganda and Putin's propaganda synonymously (e.g. Van Herpen 2016). In this context, one of the key concepts of Russian communication is "active measures", which in the terminology of the KGB as the main institution for implementing this policy in times of USSR, the term "active measures" meant extremely dynamic, aggressive actions of the widest range of impacts aimed at achieving the goal by any means, including the most extreme ones (Abrams 2016).

This term was rapidly filled with new content by Putin's team which realized that freedom of speech, access to information as well as expansion of international exchange and open borders evolved over the 15-year period (1985-2000) are disastrous for the authoritarian regime and therefore, it is necessary to create new algorithms for managing the population of a huge country with the help of information technologies. To this purpose, in the early 2000s and in subsequent years an internal transformation of the information space of Russia took place: free media was replaced by a well-coordinated and efficient state mechanism directed towards ideological treatment of the population. The information space became more and more manipulative, deliberately focused on the low-quality entertainment of the population. At the same time, the collapse of the Soviet Union was publicly assessed as the largest geopolitical catastrophe of the 20th century, as a time of "humiliation" of the Russian people and the "trampling" of the foundations of Russian statehood. Complicated Post-Soviet reality was presented as a reward for the collapse of the "ideals of justice" (e.g. Demurin 2019). Thus, the "Soviet idea" was replaced by "Russian idea" inviting millions of people

inside and outside of Russia to “return the former greatness of the “Russian spirit” and Russian patriotism is considered as the only answer to the challenges of globalisation. Examples of these ideologies could also be found in the materials of the international conference held by the Russian Institute for Strategic Studies (2014) and other publications of this institute, which is one of the leading think tanks for the formation of Putin’s internal and foreign policies. Numerous publications on this subject create a discourse in which such statements become official. As a result, archaic forms of the Russian mentality and lifestyle reproduced the craving for a “strong hand”, “strong State” in Russia and Russian diaspora. (*Uroven odobrenia Stalina rossianami pobil istoricheskie record, 2019*).

The interest of researchers of mass communications in what is understood by the “Russian idea” as the basic concept of Putin’s propaganda is symptomatic. For instance, P. Panov analyzed the texts of all annual presidential messages from Yeltsin to Putin (including a short period of Medvedev’s presidency) and came to a conclusion that there have been significant changes in this ideological field over the years. The concept of “Russians” has come to the forefront and is understood not as “Russian people” or “Russian citizens” but as adherents of the Russian “idea”, Russian culture, and state patriotism, the idea of a strong and great Russia as well as the uniqueness of Russian civilization. This creates connotations in which all the Russian speakers can be considered “Russians”, regardless the place they live, or even not Russian speakers, but influenced by these stereotypes (Panov 2010).

The war in Georgia, the invasion into Eastern Ukraine, the “annexation” of Crimea revived the chauvinistic and imperial sentiments of a significant part of the Russian population. The events in Ukraine immediately raised the ratings of Russian television channels, as for Putin’s ratings – they increased to 86% (The Guardian 2015). A significant part of the Russian population still believes in the idea of a kind of “Russian exclusivity”, the “special mission” of the Russian people, designed to create their own “Russian world” on a geopolitical scale (Nastoyashchee vremia 2016; Novye izvestiya 2018). However, it is important to remember that such psychological phenomena arise from archetypes that are directly opposite, which are the awareness of the

futility of the lifestyle, either imposed “from above”, or chosen by the individual himself. As a result, external military “successes” play the role of a psychological compensator for subconscious and depressive, in fact, massive psychological processes (Mochar 2019; Bershidsky 2019).

Therefore, Putin’s external expansionist actions are aimed to divert attention from internal problems, which fail to be solved. At some point, the external expansionist policy as a whole as well as the “hybrid warfare” as one of its instruments has substituted goals of domestic and foreign policy: instead of actual reform of Russian economy and social sphere, Putin’s administration is trying to stabilize the domestic political situation and the international image of Russia not by changing reality, but by creating images in and of itself, or, in J. Baudrillard’s words, simulacra. The phenomenon of “post-truth” attributed to Putin’s propaganda gives an invaluable advantage for the government: a) the narrative does not need to correspond to the reality; b) any stereotypes can be fixed regardless of whether they correspond to facts, personal experience of millions of information recipients (Starikovich 2019). Thus, incapability of Putin’s propaganda to hide the gaps of socio-economic development is artfully fixed by media according to a well-known principle: “Attack is the best form of defence”. For this purpose, the repressive directions of domestic politics and the strengthening of the anti-Western (especially anti-American) rhetoric in Russian state media is used. As it is noted in the Freedom House report (Contending with Putin’s Russia 2013), starting in 2012 (Putin’s return to the presidency), “step by step, Putin has pushed through measures to deter public demonstrations, smear and limit funding for nongovernmental organizations, and place restrictions on the internet. He has also made anti-Americanism a central part of his political message. He has accused the United States of fomenting demonstrations against election fraud, shut down all U.S. Agency for International Development (USAID) programs in Russia, withdrawn from a series of cooperative agreements with the United States, and signed a vindictive law that prohibits the adoption of Russian children by citizens of the United States” (p. 2).

At the same time, the authorities of modern Russia respond to numerous crisis situations in the spirit of “soft” authoritarianism. That is, desiring to maintain control avoiding direct repression. This is achieved

mainly by replacing the delinquent officials. The very “highest official”, supposedly, remains outside the zone of public discontent and protest. In the most serious cases, the communicative arsenal of authoritarian power is turned on at full power, and the proper result is achieved by massive application of administrative and informational measures. One of the most demonstrative examples is Putin’s address to the Russian population in August 2018 regarding the change in pension legislation. In this particular (and many other) cases, the mass protest sentiments were extinguished, however, such methods, according to researchers, carry the risk of systemic disruption in the most unexpected way. The approach of such a systemic disruption is evidenced by recent surveys of Russian sociologists. According to a survey of the Russia Public Opinion Research Center, the Putin confidence index fell from 45 to 25 percent within a year (from May 2018 to May 2019). Only less than a third of Russians trust the solution of important state issues to the president. This is a record low mark for his entire time in power (DW 2019). According to the July (2019) data of the joint study of the Carnegie Moscow Center and the Levada Center, 53% of Russians are in favour of radical changes in the political system, and 34% agree to changes while maintaining the existing system. At the same time, the percentage of those who believe that Putin is able to offer an attractive plan for transformation has decreased by 9% (from 25% to 16%) (Vedomosty 2019). These figures testify not so much to the crisis of the “Russian idea” as to social protest caused by a sharp deterioration in the material situation of the population. At the same time, they indicate not only increase in critical attitude in society, but also a broad social demand for other forms of communication between the authorities and the population. It might be the space in which the creation of new information systems, alternative to those existing in Russia, is possible.

Specifics of modern Russian media and its role in a “hybrid warfare”

Leading Russian developers of concepts of modern warfare rely on the premise that the “hybrid warfare” that have already begun are “wars of meanings”, and their ultimate goal is “conquering the future” (Vladimirov 2015: 3). Therefore, the main area of hostilities is the information space, where it is necessary to gain a dominant position in order to achieve

military superiority (Shcipicyn and Shcipicyna 2018). In this a paradigm media and information technology play a key role.

In this context, two media strategies (for domestic and foreign purposes) were designed. The domestic strategy aimed at suppression of dissenting media and ensurance the dominance of state-owned media, as well as private media loyal to the Kremlin. Thus, with the beginning of Putin's presidency the elimination of free media that did not meet their "military" mission has started: attacks on journalists, editorial offices and television centers; censorship; criminal prosecution of journalists, media and bloggers; dismissal of journalists and editors; police detentions; threats against journalists, editorial boards and bloggers; denial of access to information; termination of the media outlet and disconnection from the air; seizures and arrests of editions; damage to equipment and computers, etc. The systematic nature of the repressions aimed at putting the media at the service of the Putin regime is evidenced by the long-term monitoring of the Glasnost Defense Foundation (<http://www.gdf.ru/monitoring>). This situation allowed independent Russian researchers to point out these features of Russian state policy in the field of mass media:

- lack of an officially proclaimed and universally recognized national strategy of information development;
- pluralism and independence of media are not a priority of state policy. Media is considered solely as an administrative resource for power retaining;
- citizens' access to information about the activities of state bodies does not contribute to the sustainable socio-economic development of Russia. On the contrary, it strengthens the negative attitude of citizens towards these institutions (Nisnevich 2007).

All subsequent years confirmed these conclusions, except for one: the strategy of development of the Russian media existed and still exists. However, instead of aiming at such ideals as media pluralism and independence, it is directed towards transformation of media into a reliable and effective mean of manipulating the public opinion in Russia.

In addition, during the period of 2000-2020 Putin's propaganda has diverted the attention of the Russian population from their own problems towards "denouncing" of the Western way of life by granting infernal

character to almost any foreign material and thus forming a stable image of the enemy (Deutschlandfunk 2016). At the same time, media strategies intended to influence external audiences including foreign Russian-speakers were elaborated. Here, "...Putin positions himself as a renegade abroad, deploying the hyper-modern, reflexively contrarian RT - an international news agency formerly known as Russia Today - to shatter the West's monopoly on "truth." (Dougherty 2015). Thus, in 20 years Russian media became a weapon in information war and denied its original mission to serve as a reliable source of objective information, education and the dissemination of humanist values. In order to influence domestic and foreign audiences various means are applied. C. Paul, and M. Matthews (2016) distinguish these features of the contemporary model of Russian propaganda: a. high-volume and multichannel (variety of sources; number and volume of sources; the views of others, especially the views of those who are similar to the message recipient); b. rapid, continuous, and repetitive (first impressions are very resilient; repetition leads to familiarity, and familiarity leads to acceptance); c. lacks commitment to objective reality and consistency (p. 2-8).

The analysis of Russian broadcasting also reveals the dominance of "entertainment" (Adindex.ru 2017). On the one hand, TV-series, shows and programs give to viewers (both Russian and foreign) a break from the hectic daily life. On the other hand, they still complete a well-defined propaganda task (Tolz and Chatterje-Dooddy 2018). It is important to note that the content and plots of numerous military-police TV-series stress the fortress of the "Russian character", the ability to solve all problems (mainly by force), and loyalty to the "ideals" of the current Russian state. The production of numerous, "militaristically" infected video games and even cartoons for children of a very specific, "military-patriotic" theme can be added to this (Luzin 2019).

The latest information technology tools allowed effective application of traditional methods of brainwashing. The ability of social networks of "self-manipulation" due to the anonymity of sources, massive information dumps, etc., turned to be a godsend for specialists in "hybrid warfare". This is very well mastered and has been put on an industrial basis: "troll factories" is a purely Russian invention. These actions have an aggressive-manipulative and often direct subversive character (Osipova

and Byrd 2017). The example of the centrally organized activity of numerous “trolls”, activated on social networks in quite specific thematic areas, is the evidence of a psychological war of the Russian authorities against their own population. These and many other innovations are successfully used to introduce new ideologies. The global trend of the politicization of media and the medialization of politics (i.e. media hybridization) took such a form in Russian reality (Chadwic 2017). These strategies and tactics are also applied in times of Covid-19 pandemic which has become another occasion for new information and sabotage operations of Russian propaganda services, aimed at both inciting hatred of the international community in Russian society and misleading foreign audiences (Broad 2020; Rankin 2020).

Also, in recent years Putin’s propaganda has acquired new, high-quality characteristics that make it an even more effective weapon in hybrid warfare. First of all, we can notice an increased departure from severely restricting access to information. Politically sensitive issues and even criticism of the regime are allowed in resources that are far from being as widespread as government officials. Of course, such phenomena cannot be called “freedom of speech,” but for some segments of the Russian audience they serve as a sign of “objectivity” and “reliability,” thereby the stability of the status quo. Thus, without essentially changing the general bias of the Russian media, such approaches limit the tough critics of the regime - both in the country and abroad. Secondly, the propaganda services of Russia are developing more and more successfully on a new technological base: multimedia platforms, social networks, instant messengers, chats, etc. In terms of content, they have learned to use Western media miscalculations well and often return their own invectives to them, but in the form of “special operations”, which allegedly testify to worldwide “conspiracy” against Russia and “anti-Russian hysteria” (Tolz and Chatterje-Dooddy 2018). All this helps Putin’s propagandists not only to zombie their own citizens, but also to recruit supporters among certain segments of the population in the West. Thus, as V. Tolz and P. N. Chatterje-Dooddy (2018) notice, “Contemporary liberal democracies remain largely in the dark about the complexities of Russia’s media operations - and this leaves them ill-prepared to respond to the media manipulation strategies”.

Dealing with Russian propaganda: from militaristic towards value-based approach

Taking into account the increasing sophistication of Putin's propaganda services, one cannot help but come to the conclusion that the paradigm of counteraction to these tactics of hybrid warfare, adopted by the Western world, needs to be changed. According to V. Veebell and R. Markus (2016), "militaristic" methods, accumulated during the Cold War and well-developed nowadays are able to restrain Russian ideological expansion, but limited. Direct pursuit of purely "military" goals leads to a strong temptation to respond to Putin's propaganda in the same manner that is exercised by giants of the Russian communications industry (RT, Sputnik, Russia Today Agency, etc.). However, such forms of communication do not provide long-term effects as the collapse of the purely "apparatus", top-level structures of the Russian government will not bring crucial changes, just as the destruction of the Soviet governing bodies in 1991 brought nothing new. Instead, the most urgent task here is to choose the field of possible influence on Russian media, i.e. the information component of socio-political processes in this country. In other words, it is necessary to create new directions of the world media activity, based on material collected from various fields and levels of Russian reality. For this purpose, Russian public consciousness can be used not fighting against a strong influence of well-known prejudices, but relying on them because this is the gateway to the Russian audience.

If certain archaic psychological stereotypes inherent in Russians and Russian-speaking population allow Russian media to keep status quo, then it is important to find ways of destruction, or, more, precisely, replacement of such stereotypes by other ideas which could become the ideological basis for possible changes. "Achilles heel" of Putin's propaganda is "simulacra" built on ideological stereotypes that are not related to Russian reality. Therefore, the main area of activity of the world media may be broad (including Russian) multidirectional information about the real economic and social situation in Russia as well as the moral and psychological state of its population. A significant role here can be played by the transformation of applied scientific knowledge into actual communicative, informational society (Kornienko et al. 2015). Such

scientific and practical concepts as the rule of law, civil society, private property and entrepreneurship, public self-government, etc. can be the basis. However, they should be based on deeper, existential concepts keeping in mind specifics of Russian Protestant mind-set, directed against the external “enemies” of Russia. Therefore, a transformation of humanistic, philosophical, sociological knowledge into the mass media information cannot be realized straightforward. Instead, the main methods of content preparation can be the utmost depoliticized, strictly documentary, detailed, systematic study of the most important socio-economic processes in Russia and the transmission of this information to mass contingents of TV-viewers, radio listeners and Internet users of the Russian Federation, Europe and the whole world. Specific tools for this are contained in the CEPA recommendations (2017). Particular attention should be paid to regional news in Russia since local news and events are closer to the recipient’s personal experience and therefore, they reach their audience in the most effective way. In other words, communication with the Russian population should be built on universal values, the realities of life, lifestyle and spiritual unity of people.

Yet, it does not mean that this approach will be easily accepted by Russian audience. Therefore, there is a need of long-term, gradual and well-elaborated strategies and tactics of mass communication as well as conceptual analysis of the genesis of various phenomena in Russian history, lifestyle, daily life, habits and addictions since all of them contributed to the formation of system of power that has been ruling in Russia for almost twenty years. Any other way, for example the desire to “unmask” Putin’s regime, is counterproductive and leads towards the opposite result: strengthening the stereotypes of “great power”, “greatness” of the “Russian world”, and the “special mission” of the Russian people. In other words, only different forms of Russian culture can be opposed to mass culture replicated by Putin’s media.

It is important to note, that humanistic principles can already be found in Russian culture (including mass culture as well): in rich traditions of folk and professional musical creativity, cultural and social initiatives aimed at solving regional and local problems, the expansion of self-government practices in various fields of daily life, and growing public

discontent. However, they are proclaimed only by peripheral Russian media and are not accessible for the majority of the Russian population.

On the other hand, modern information technologies provide with the number of other opportunities that are not indifferent to their content: various forms of interactivity, direct relation between audience and a communicator are already changing the information landscape, opening up the possibilities of “information democracy”, creating alternative social networks that are aimed at the personal involvement of Russian citizens in information campaigns. Good example is YouTube video content created by the representatives of Russian civil society (independent journalists, television reporters, video bloggers, and ordinary citizens) which reflects the reality in regions of Russia. Some of these materials were created with the support of state and non-state structures of the Russian Federation in order to capture the ethnographic realities of the life of the country (for example, the series of video reports “Happy People” was created with the support of the Russian Geographical Society). However, the reliability and visibility of these materials carries a clear ideological component, even more valuable because it arises spontaneously, sometimes against the will of the authors. Russia tells about itself objectively and visually. This story reveals the fact of allogeneity of the current regime to the realities of life, mentality, lifestyle of millions of Russians better than all ideological actions. Some of these materials have millions of views, and these are not “forced” views of nationwide television channels, speculative and deceitful. They are especially valuable because they were created in Russia itself, without any external interference or influence. The only task is to give them the appropriate sound, creating high-quality media products based on them that would enable these videos to be seen by the majority of Russian viewers. Here the question of quantity becomes a question of a different quality of social communication. Consequently, there are some means needed for the targeted delivery of this content to Russian, as well as all Russian-speaking audiences.

Therefore, it is important both the expansion of the scope of existing media and creation of new forms of quality media that could operate both inside and outside of Russia. The basis of alternative information systems that undermine the foundations of the current authoritarian Russian

government can be an appeal to basic humanitarian values as the only alternative to the development of democratic Russia. If we recognize the objective value and effectiveness of those psychological mechanisms that contribute to Putin's propaganda, then why can't the same mechanisms work against it?

Conclusions

The years preceding Putin's rise to power were a kind of "Renaissance" for Russian media. Communist slogans and stereotypes were rapidly supplanted and replaced by global standards for objective and reliable public information. However, the situation has roughly been changed by Putin's administration. The "Soviet idea" was replaced by the idea of the "Russian idea", for the propagation of which, inside and outside the country, openly forceful, repressive methods were applied. The state-owned Russian media and private media, fulfilling the will of the authorities, become a weapon in the hybrid warfare. The most modern technical and technological means are used, which serve, however, the purposes of manipulating the public consciousness both inside Russia and abroad. The exploitation of the archetypal ideas of the Russian population about the "strong hand" inside the country and the "rotten West" outside it brought certain results, namely: distracting the attention of the population from its own, extremely acute socio-political problems.

Stereotypes of Putin's propaganda cannot be eradicated by purely "military", "counter-propaganda" methods. The Russian people should not be considered as an active subject of Putin's propaganda, but rather as its recipients and even victims. Therefore, it is necessary to break the vicious identity of both Russian mentality and Russian government. Thus, instead of focusing the influence on a Russian-speaking audience on the values of the external, "civilized" world, it is necessary to present the reality of Russian life because mass audience can assimilate such terms as "democracy", "civil society", "tolerance", etc. only through live examples, which involve personal experience. Therefore, it is important to develop constructive psychological stereotypes in order to disseminate the Western values and encourage critical thinking as well as to use the diverse capabilities of modern technologies, tools and services of social

networks, computer program algorithms etc. New forms of communications can also be built by adequate and sound practices that already exist in Russia, e.g. alternative forms of artistic culture, diverse manifestations of “grass-root” artistic creation, personal and social initiatives, actions and movements. In addition to various opportunities for creating alternative high-quality media, it is equally important to emphasize the scope of their activities. In case of Putin’s propaganda, quantity often substitutes quality as falsification is capable only of hiding and not of changing reality.

The necessity of a radical reframing of traditional approaches to the ideological (communication) components of hybrid warfare imposed on the West by the ideological institutions of Putin’s administration does not minimize the importance of direct opposition. Military metaphoric can still be used where appropriate. However, the long-term task is the formation of mass consciousness in accordance with the standards of the information society. Based on these principles, it is quite possible to develop strategic and tactical areas of communication in the information field of Russia to the extent of the topic, focus, methods of preparing journalistic and analytical materials as well as the ways of their delivery to the target audience.

References

- Abd Kadir, Shamsiah, Mohd Lokman, Anitawati, and Tsuchiya, T, (2016). Emotion and techniques of propaganda in youtube videos. *Indian Journal of Science and Technology*, 9(1), 1-8. Available from: <http://www.indjst.org/index.php/indjst/article/view/106841>
- Abrams, Steve (2016). Beyond propaganda: Soviet active measures in Putin’s Russia. *Connections: The Quarterly Journal*, 15(1), 5-31. Available from: <http://dx.doi.org/10.11610/Connections.15.1.01>.
- Aktas, H. (2017). *Taxonomy of hybrid warfare: A perceptual analysis*. Available from: <https://www.behorizon.org/taxonomy-of-hybrid-warfare/>. [22 September 2017].
- Vedomosty (2019). *Almost 60% of Russians favor decisive changes in the country*. Available from: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2019/11/05/815494-pochti-60-rossiyan>

- Cockburn, A. (1974). The first law of journalism: To confirm existing prejudice, rather than contradict it. *Quote n.d., A-Z Quotes*. Available from: <https://www.azquotes.com/quote/609531>.
- Bershidsky, L. (2019). *Putin ne smog vernut ljubov Rossii*. Inosmi.ru 21.12.2019. Available from: <https://inosmi.ru/politic/20191221/246458988.html>
- Broad, W. (2020). *Putin's long war against American science* NYT, Available from: <https://www.nytimes.com/2020/04/13/science/putin-russia-disinformation-health-coronavirus.html>
- Center for European Policy Analysis, (2017, April). *Winning the information war redux: Techniques and counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*. Available from: https://docs.wixstatic.com/ugd/644196_264a764d8fc04714a883355f4ac682b9.pdf.
- Chadwick, A. (2017). *The hybrid media system: politics and power*. Second Edition. Oxford University Press, New York, NY. Available from: <https://www.andrewchadwick.com/hybrid-media-system-second-edition>
- Freedom House (2013). *Contending with Putin's Russia: A Call for American Leadership*. 06.02.2013. Available from: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/SR_Contending_with_Putins_Russia_PDF.pdf
- Demurin, M. (2019) *Raspad SSSR: Pochemu eto katastrofa I pochemu ne "blagoslovenie*. [The collapse of the USSR: why is it a disaster and why is not a "blessing"] Available from: <https://regnum.ru/news/polit/2664404.html> ; "V RAN proschitali scenarii raspada Rossii" [The RAS calculated the collapse of Russia]. Ex-Press, 04.12.2019 Available from: <https://ex-press.by/rubrics/v-mire/2019/12/04/v-ran-proschitali-scenarii-raspada-rossii>
- Dougherty, J. (2015). How the media became one of Putin's most powerful weapons. *The Atlantic*, 21 April 2015 Available from: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/>.
- Franklin, B. and Carlson, M. (eds) (2011). *Journalists, sources and credibility: New perspectives*. New York: Routledge.
- Haridakis, P., Hugenberg, B. and Wearden, S. (2009). *War and the media: Essays on news reporting, propaganda and popular culture*. McFarland, Jefferson, N.C. Available at: <https://www.worldcat.org/title/war-and-the->

- [media-essays-on-news-reporting-propaganda-and-popular-culture/oclc/386706606](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.579).
- Kornienko, A., Kornienko, A., Fofanov, O. and Chubik, M., (2015). The nature of knowledge power in communicative information Society, *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 166, 595–600. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.579>.
- Novye izvestiya (2018). *Lenin byl prav: russkije vedut sebia kak shovinisty* [Lenin was right: Russians are acting like chauvinists] Novye izvestiya, 05 June 2018. Available from: <https://newizv.ru/news/society/05-06-2018/lenin-by-l-prav-russkie-vedut-sebya-kak-shovinisty>.
- Nastoyashchee vremia (2016). *Levada: tret' rossijan – za to, chtoby ne puskat' v stranu kavkazcev i zhitelej Central'noj Azii* [Levada: third of Russians are in favour of not accepting Caucasians and residents of Central Asia] 2016, *Nastoyashchee vremia*, 11 October 2016. Available from: <https://www.currenttime.tv/a/28045092.html>.
- Luzin, P. (2019). How successful is Russia's military propaganda media? *The Moscow Times* 10.07.2019. Available from: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/10/how-successful-russias-military-propaganda-media-a66337>
- Macdonald, S. (2007). *Propaganda and information warfare in the twenty-first century: altered images and deception operations*. Routledge, London; New York. Available at: <https://www.psywar.org/macdonald.php>
- Magda, Y. (2015). *Hibrid war: Survive and win*. Vivat Publishing, Kharkiv, 10.
- Miller, D. (2004). Information dominance: The philosophy of total propaganda control? In *War and the Media: Essays on News Reporting, Propaganda: A Global Perspective*. Rowman & Littlefield Publishers, inc. Oxford, UK, 7-10. Available from: <https://rowman.com/ISBN/97814616-46846/War-Media-and-Propaganda-A-Global-Perspective>
- Mochar, K. (2019). *Strategia Putina – vnutrennyye problem Rossii reshaem cherez vneshnyye* [Putin Strategy – Russian Internal problems are solved though external]. Irex.ru, 29.10.2019. Available from: <https://iarex.ru/articles/71934.html>
- Nagy, P. M. , (2000). *The meltdown of the Russian state: The deformation and collapse of the state in Russia*. Edward Elgar Pub, Cheltenham, UK ; Northampton, MA. Available from: https://books.google.by/books?hl=ru&lr=&id=YA_aa_4KsE4C&oi=fnd&pg=PR6&dq=collapse+of+the+Russian+Statehood&ots=U_GnhMkspG&sig=0oupYSqsGuqHG

- [k43ziQWqZ6ix0w&redir_esc=y#v=onepage&q=collapse%20of%20the%20Russian%20Statehood&f=false](https://www.theguardian.com/world/datablog/2015/jul/23/vladimir-putins-approval-rating-at-record-levels)
- Nardelli, A., Rankin, J. and Arnett, G. (2015). Vladimir Putin's approval rating at record levels. *The Guardian*, 23 July 2015. Available from: <https://www.theguardian.com/world/datablog/2015/jul/23/vladimir-putins-approval-rating-at-record-levels>
- Deutschlandfunk (2016). *Nemeckij politik: "Obraz vraga nuzen Kremliu, chtoby otolech rossian ot problem [German politician: Kremlin needs "Image of the Enemy" to distract Russians from problems]*. Deutschlandfunk, 07.10.2016. Available from: <https://russian.rt.com/inotv/2016-10-07/Nemeckij-politik-Obraz-vraga-nuzhen>
- Nisnevich, Y (2007). Problemy gosudarstvennoj informacionnoj politiki Rossii v usloviyah postindustrial'nogo razvitija [Problems of the state information policy of Russia in the conditions of post-industrial development] in *Rossija: tendentsii i perspektivy razvitija [Russia: trends and perspectives of development]*. Vypusk 2, pp. 241-243. INION RAN, Moskva. Available from: <https://publications.hse.ru/chapters/68171600>
- Oates, S. (2016). Russian media in the digital age: Propaganda Rewired, *Russian Politics*, 1(4), 398–417. Available from: <https://doi.org/10.1163/2451-8921-00104004>.
- Odobreniye institutov vlasti (2019, 05 July). [Approval of government institutions] Available from: <https://www.levada.ru/2019/07/05/odobrenie-institutov-vlasti-14/>.
- Osipova, N. and Byrd, A. (2017). Inside Russia's network of bots and tpoll. *The NY Times*, 31.10.2017. Available from: <https://www.nytimes.com/video/us/politics/100000005414346/how-russian-bots-and-trolls-invade-our-lives-and-elections.html?smid=pl-share>
- Ottosen, R., (2009). Video games as war propaganda: Can peace journalism offer an alternative approach *In* Ross, SD & Tehranian, M (eds), *Peace journalism in times of war*, pp. 93-110. Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.).
- Panov, P. (2010). Nation-Building in Post-Soviet Russia: What kind of nationalism is produced by the Kremlin?. *Journal of Eurasian Studies*, 1(2), 85–94. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.euras.2010.04.001>.

- RISS (2014). *Patriotism kak ideologija vozrozdjenja Rossii: sbornik statej I dokladov* [Patriotism as an ideology of the revival of Russia: compilation of articles and reports]. M.:RISS, 2014, 9; 11; 27. Available from: https://riss.ru/wp-content/uploads/2016/02/Patriot_ves-tekst.pdf
- Paul, C. and Matthews, M. (2016). *The Russian 'Firehose of Falsehood' propaganda model: Why it might work and options to counter it*. RAND Corporation. Available from: <http://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>.
- Rankin, J. (2020). Russian media 'spreading Covid-19 disinformation'. *Guardian*, 18.03.2020. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/18/russian-media-spreading-covid-19-disinformation>
- DW (2019). *Reiting doverija Putinu dostig rekordno nizkogo urovnia* [Putin's confidence rating reaches record low], DW, 25.05.2019, DW.COM. Available from: <https://www.dw.com/ru/рейтинг-доверия-путину-достиг-рекордно-низкого-уровня/a-48874105>
- Shamsiah, A. K., Anitawati, M. L. and Toshio, T. (2016). Emotion and Techniques of Propaganda in YouTube Videos. *Indian Journal of Science and Technology*, 9(S1), December 2016. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/7996/273d350adef8105287dbce0584e340e9022f.pdf>
- Shcipicyn J.B., Shcipicyna A.J. (2018). *Gibridnaja" vojna: modelirovanie informacionnyh polej* ["Gibrid Warfare: Information Fields Modeling]. Ekaterinburg. Sluzba monitoringa Fonda zashchity glasnosti. Available from: <http://www.gdf.ru/monitoring>
- Soules, M. (2015). *Media, persuasion and propaganda*. Media topics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Starikovich A. (2019). *Tsunami dezinformatsii: kak otvechaet Zapad – Solidarnosc* [Tsunami of disinformation: how the West responds]" – *Solidarnosc*, 05 December 2019. Available from: <https://gazetaby.com/post/czunami-dezinformacii-kak-otvechaet-zapad/158801/>.
- Sussman, G.(2011). *The propaganda society: Promotional culture and politics in global context*. Peter Lang, New York. Available from: <https://www.amazon.com/Propaganda-Society-Promotional-Frontiers-Communication/dp/1433109964>

- AdIndex.ru (2017). *Tendentsii rossijskogo teleefira [Trends in Russian television]* 10 October 2017, Available from: <https://adindex.ru/publication/analytics/channels/2017/10/10/166352.phtml>.
- Tolz, V., and Chatterje-Dooddy, P.(2018). *Four things you need to know about Russian media manipulation.* Available from: <https://theconversation.com/four-things-you-need-to-know-about-russian-media-manipulation-strategies-94307>
- Rbc.ru (2019). *Uroven odobrenia Stalina rossianami pobil istoricheskie record. [The level of approval of Stalin by Russians broke a historical record].* rbc.ru, 16.04.2019. Available at: <https://www.rbc.ru/politics/-16/04/2019/5cb0bb979a794780a4592d0c>
- Veebel, V. and Markus, R. (2016). Will sanctions against Russia be successful: will Russia fall before Ukraine? *Journal of security and Sustainability Issues*, 5(4), 465-480. Available from: [https://doi.org/10.9770/jsi.2016.5.4\(1\)](https://doi.org/10.9770/jsi.2016.5.4(1)).
- Van Herpen, M. (2016). *Putin's Propahanda Machine. Soft Power and Russian Foreign Policy.* Rowman & Littlefield, London-NY, 2016, 1.
- Vladimirov A. (2015). *Gibridnye vojny v obscchej teorii vojny.* Russian Ministry of Defense, 28.01.2015, 3. Available from: http://kadet.ru.skyline.mtw.ru/lichno/vlad_v/Gibridn_voiny_VUMO_RF_28.012015.pdf
- Haridakis, P. M., Hugenberg, B., S. and Wearden, S.T. (2009). *War and the Media: Essays on News Reporting, Propaganda and Popular Culture.* McFarland & Company, inc., publishers. SA.
- Kamalipour, Y. R. (2004). *War, Media, and Propaganda. A Global Perspective.* Oxford, UK, 2004.
- Woolley, S. and Howard, P. (2016). Automation, algorithms, and politics|political communication, computational propaganda, and autonomous agents — introduction, *International Journal of Communication*, 10, 4882–4890. Available from: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/6298/1809>
- Zollmann, F. (2019). Bringing propaganda back into news media studies. *Critical Sociology*, 45(3), 329–345. Available from: <https://doi.org/10.1177/0896920517731134>.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Melnikau, E. (2021). Towards transformation of communication strategy in dealing with Russian propaganda. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 18(40), 727-749. DOI: 10.26466/opus.783555.

Belt And Road Initiative and Turkey China Relationships Through Soft Power Concept

DOI: 10.26466/opus.831498

*

Mehmet Ali Koçakoglu*

* Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Şanlıurfa/Türkiye

E-Mail: alikocakoglu@harran.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0900-844X](https://orcid.org/0000-0003-0900-844X)

Abstract

China, has the second-largest economy after the USA in the world following the Reform and Openness policy. Besides its fastly growing economy and increasing effect on global politics, China's "soft power" efforts have accelerated much. China's cultural values, student exchange programmes, conventionalization of Chinese, efforts in written and visual media and are the methods followed in efforts to create "soft power". Additionally, the Belt and Road Initiative (BRI), which was the biggest project of China in terms of economy and politics, is the most effective project besides the efforts for creating "soft power". BRI, which unveiled in 2015 by Xi Jinping, aim to entagration countries in different continents via big infrastructure investments. Turkey is located in the Middle Corridor within the scope of BRI, constitutes one of the biggest parts of this project with its geographic allocation, young population and increasing effect in global arena in terms of economy and politics. But looking at the Sino-Turkish ralations, it is seen that the relations between the set two countries are not on a positive trend and they do not know each other well. The aim of this study is to ascertain China's efforts in Turkey within the scope of its current soft power and BRI and present suggestions for increasing the amount and variety of such efforts and investments in order to improve the relations between the two countries.

Keywords: Soft Power, China, Belt and Road Initiative, International Politic Economics

Yumuşak Güç Kavramı Bağlamında Kuşak Yol Girişimi ve Türkiye Çin İlişkileri

*

Öz

Çin, Reform ve Açıklık politikasından sonra günümüzde ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Hızla büyüyen ekonomisi ve küresel siyasette artan etkisi ile birlikte Çin'in "yumuşak güç" çalışmaları da büyük hız kazanmıştır. Çin'in kültürel değerlerini tanıtmak, öğrenci değişim programları, Çin dilinin yaygınlaştırılması, yazılı ve görsel medya alanında yapılan çalışmalar yumuşak güç oluşturmaya yönelik kültürel ve kamu diplomasisi alanındaki bazı yöntemleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Çin'in kendine özgü yumuşak güç çabalarından en önemlisi ekonomik ve politik hedefler içeren Kuşak Yol Girişimidir. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), 2015 yılında Çin başkanı Xi Jinping tarafından açıklanan bu proje büyük altyapı yatırımları yoluyla çeşitli kıtalarda yer alan ülkeleri ekonomik olarak birbirine entegre etmeyi amaçlamaktadır. KYG kapsamında Orta Koridor olarak adlandırılan bölgede yer alan Türkiye, coğrafi konumu, genç nüfusu, ekonomik ve politik anlamda küresel arenada artan etkisi ile bu projenin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak Türkiye Çin ilişkilerine bakıldığında iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bir seyir izlemediği ve ülkelerin birbirini çok tanımadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Çin'in Türkiye'deki mevcut yumuşak güç ve KYG kapsamındaki çalışmalarını ortaya çıkarmak ve ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde bu tür çalışma ve yatırımların sayısının ve çeşitlerinin artırılması konusunda öneriler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Çin, Kuşak ve Yol Girişimi, Uluslararası Politik İktisat

Introduction

China is a strong actor in international arena as the country with the largest population and biggest economy. Besides its big investments in military and economic areas, China strives in economic, political and technological areas to be the greatest power on earth while declaring itself the champion of economic integration and globalisation thanks to big projects like BRI. One of these areas is the “soft power” which is the measurement of a country’s charm and its ability to impress the people of other countries’ people. (Albert, 2018).

Since 90s, Chinese authorities and academicians have started to emphasize the importance of endorsing Chinese culture in the foreign arena. China wants to gain more friends in world public by highlighting its traditions, values, language and culture. China allocates serious funds for efforts towards this aim. Communist Party of China (CPC) used the concept of soft power first in in 2007, at its 7th National Congress. Chinese President of the period Hu Jintao expressed the importance given to this subject with the quote ‘What will accompany the rejuvenation of Chinese nation is absolutely the advancement of Chinese culture’. With a vision accompanied by slogans like “peaceful rise”, “harmonious society”, China tries to eliminate the perception in Western societies that it is a threat to the order. (Barker, 2017).

With its multi-dimensionality, scope and magnitude, BRI holds an important place in China’s soft power efforts. Improvement of relations with Turkey, which has a significant place within BRI, bears significant importance for both countries. In this sense, China’s soft power efforts in Turkey, whether they are adequate or not and question of what should be done holds great importance in regards to the future of relations between the two countries. BRI, as a different and effective instrument of soft power efforts, has a great importance regarding Sino-Turkish relations. This study will primarily discuss the soft power concept, China’s classical methods for establishing soft power and BRI. Turkey-China relations will be analyzed within the concept of soft power and suggestions will be proposed.

Concept of Soft Power

In international relations, the concept of power is traditionally described with “hard” terms and stresses the military and economic power of a country. The concept of soft power was brought into the literature by the international politics theorist Joseph Nye in 1980s. It is defined as a country’s superiority against another country or other countries without its economic and/or military power. Besides this, “soft power” can also be defined as the global image and international prestige of a country. Sources of soft power consist of culture, political values and foreign policy according to Nye (Nye, 2004, p.14).

There are three reasons why China accelerates its soft power efforts. Firstly, Chinese authorities acknowledge that great powers hold power in global arena through establishing a soft power. Secondly, they believe that conflicts between great powers are not carried out by classic warfare but by struggles in areas like soft power. Lastly, they have been trying to show that their country is not a threat to others by endorsing China’s positive sides to the world. (Suzuki, 2010:201).

Although soft power is a concept that is hard to measure, there were many categorizations regarding the sources of it and many methodical efforts regarding the measurement of soft power. A part of these efforts is public opinion surveys. (Yapıcı, 2015).

The study titled “The Soft Power 30” by Portland USC Center on Public Diplomacy established the concept of soft power within the framework of the definition based on Joseph Nye’s approach. Soft power rankings are released on annual periods under the title of “The Soft Power 30”. Soft Power 30 index scores according to specific criteria and ranks the top 30 countries with highest points (Baş, 2018).

Within the frame of index in the 2019 report, the 65% weighted set of soft power aspects consist of variables like the government, digitalization, culture, enterprise, fidelity, education. The other 35% set consist of concepts measured by votes such as local cuisine, technical products, friendship ties, luxury goods, foreign policy and quality of life. According to this index, China was in the 27th place with 51.25 points while France claimed the top spot with 80,27 points. Turkey was at 29th

place with 49,70 points. The fact that, despite many negative incidents like trade wars in economic and political arena, developments regarding the Huawei company, policy towards Uighurs and Hong Kong protests, China climbed from 28th in 2018 to 27 in 2019. It is very important indicator of the importance China gives to this subject (Global Soft Power Index, 2019).

To increase its soft power, China not only takes steps in cultural area but also does it in economic and political areas with BRI. In this sense, the methods China uses to increase its soft power differs from other countries.

China's Methods for Establishing Soft Power

There are various instruments China uses in soft power efforts. Confucius Institutes in many countries are the most important instruments in these efforts and they aim to endorse Chinese language and culture. Some of methods China uses to establish its soft power are as follows: Student exchange programs, investments in Hollywood cinema industry, bought football clubs in many countries of Europe and transferring foreign players to Chinese league and "Panda Diplomacy". In addition to these, BRI stands out as a different method China utilizes to create soft power in terms of economics and politics.

Confucius Institutes

China opened the first Confucius Institute in Seoul, South Korea in 2004. As of 2019, number of these institutes have reached 555. Europe is the region with the most Confucius Institutions with 184 institutes in a categorization where Turkey is placed in Asian continent. These institutes are non-profit organizations which work under Hanban institute (Hanban, 2019). In these courses, participants are provided with Mandarin language education, Chinese cuisine and calligraphy lessons and additionally celebrations of Chinese national holidays. Contrary to its counterparts like British Council of England, Alliance Française of France, Goethe of Germany and Cervantes Institutes of Spain, Confucius

Institutes are founded under specific universities in the countries they are founded (Jacques, 2009, p.554).

However, there have been claims of espionage and, especially in some states of America, threats to autonomy of universities regarding the Confucius Institutes. What lies under these claims is the fear that the only authority on the curriculum of these institutes is Chinese government and their whole expenditure is paid by Chinese Government will cause universities to become financially dependent on Chinese Government. American Association of University Professors stated that it is necessary to shut these institutes down in a report they published in 2014. In 2018, a bill was presented to the US Congress requesting to shut them down (Konak, 2018). In 2015, initially the Stockholm Confucius Institute, the Confucius Institutes in Sweden, France, Netherlands, United States of America, Canada and Australia were shut down one by one on the claims of interfering with domestic politics of said countries. In 2019, University of Vrije in Belgium decided to shut down the institute within its body due to the fact that the director of the institute, Soong Xinning was prohibited from entering the country for he had committed acts of espionage. (Lau, 2019).

Hollywood Investments

China's influence in Hollywood has significantly increased in the last decade. Big production and distribution companies like Walt Disney, Warner Brothers, Universal and Sony have included Chinese actors and actresses with positive characters in their productions especially in the recent years. For example, just in 2018, Chinese actors and actresses played some of the main characters of expensive productions like Skyscraper and MEG (Guerrasio, 2018). Wang Jianlin, owner of Dalian Wanda, which is China's one of the biggest companies in the retail and entertainment industry, incorporated AMC and Legendary Entertainment by spending 3.5 and 2,6 billion dollars for them respectively after negotiations held in Hollywood in the last months of 2016. AMC is a famous production company that holds an important place in Hollywood as the producer of movies like Godzilla and Pacific Rim. Wang Jianlin declared that he made this investment as a part of the

network Chinese President Xi Jinping has created within the framework of establishing soft power. These investments were an indicator of China's escalating cultural influence and soft power according to Wang (Barnes ve Forsythe, 2016). Although investments in Hollywood are seen as a result of establishing soft power, on the other hand, it is clearly seen that the rise in box office returns from Chinese moviegoers in the last decade also plays a part. Hence, it is very hard to come across a Chinese character with a negative character in such productions due to both the investments in cinema industry within the scope of soft power and the fact that foreign producers have discovered a wide audience such as China. (Garrahan ve Clover, 2017).

Investments to Popular Football Teams

China plans to make 813 billion dollars worth investments to sports industry till 2025. It has allocated the largest part in the industry to football. The aim of developing 10.000 football players annually as of 2030 is also important in understanding China's strategy in this area. China perceives sports industry not only as a platform for healthy lifestyle but also an area where there are big investments in a large country like China. These investments made in sports industry are also one of the most prominent methods of soft power efforts at the same time (Lovett ve Townsend). Bearing football's fame and large share of importance in global entertainment industry in mind will enable the better understanding of this industry's importance in regards to soft power. With this aim, China has both been continuing its economic investments with partnerships and purchase of the following football clubs and also taking serious steps towards establishing soft power.

In 2016, Chinese businessman Tony Xia bought Aston Villa, one of England's rooted clubs, and in 2018 sold some of club's shares (Aston Villa website, 2020). Wolverhampton football club was bought by Shanghai-centered Fosun Group in 2016 (Wolverhampton website, 2020). 87,8% of West Bromwich Albion's shares belong to Chinese companies Yunyi Guokai and Guochuan Lai (West Bromwich Albion website, 2020). 60% of French football club Auxerre's shares were bought by Chinese company ORG in 2016 (insider football website, 2019). 100% shares of

Sochaux football club, which was founded by the owners of French Peugeot Company and which has special place in football history as a club belonging to workers of Peugeot automobile company, were bought by Ledus, and illumination company from Hong Kong (yts website, 2020). The fact that the club holds a symbolic history for the French and there is Chinese language option in its website shows this purchase's importance regarding soft power establishment efforts. Atletico Madrid football club's 17% shares which was bought by Chinese Wanda Group in 2015 were sold to Israeli Quantum Pacific company (usatoday, 2018). Inter Milan, which made record profits in 2019, was bought by Chinese Suning company in 2016 (jourdan, 2019).

Student Exchange Programmes

Chinese students are the largest group of foreign students in the world. One of every six foreign student in the world is Chinese. 5.194.900 students have received education in abroad in the last forty years and the number of students which went abroad to receive education is 662.100 in 2018 only and just 369.548 of these students' study in USA (statista website, 2020). According to 2018 data, 492.185 students from 196 countries came to China for education. While 60% of this number consists of students from countries in the Asian continent, students from Africa, Europe, America and Oceania continents respectively also receive education in China. Students from Hong Kong, Macau and Taiwan were not included in these numbers as foreign students. An interesting point is that USA ranks 5th among the countries of America continent, which has the least students going to china to study, in the number of students going to China for education (Ministry of Education of the People's Republic of China 2019).

International Media Efforts

Media organizations for the public that has emerged since the last century, besides spreading their sphere of influence to the whole world with the advent of communication technologies and globalization, have seen great changes in terms of number, variety (TV, radio, internet etc.) and ownership (private, government). International media organizations have now been being used not only as the informing and propaganda

instrument of states but also as private sector's publications instrument towards their own interests. While only 5 big international news agencies such as Associated Press, United Press International, Agence France Press, Reuters ve TASS (TASSITAR) used to fulfill the world's public opinion's need to receive information, nowadays thousands of tv, newspaper, internet news channels from government or private sector operate in this area (Karaduman, 2019:470).

Many media organizations with the aim of informing global public opinion and propaganda have emerged in People's Republic of China too. China's official news agency Xinhua (Xinhua Tongxun She) leads these organizations. Founded in 1931 as Red China News Agency, it is China's the biggest and most effective media organization today. Xinhua has 32 local bureaus in China and has more than 170 foreign bureaus. It attracted great attention with its artificial intelligence anchorman recently (Regan,2018). CCTV, which is China's first 24-hour English broadcasting channel, started its broadcasting life in 2000 (Shambaugh, 2016:252). It is a media organization which reports news throughout the world and broadcasts in Chinese, English, French, Spanish, Arabic, Korean, Russia and languages belonging to Chinese ethnic groups. In 2016, CCTV merged under the roof of CTGN (China Global Television Network) with other tv and radio organizations such as CRI AND CNR. It broadcasts to more than 170 countries with its channel that broadcasts in 6 languages (CGTN, 2020). Another media organization that reports and informs about economy and finance is Caixin (Caixin, 2019). CRITurk, which broadcasts in Turkish, is the media organ that has outlets like a website that also teaches Chinese and a radio (CRITurk, 2019).

One of China's biggest struggles is the fact that it is often conveyed to the world through western news agencies. Bearing in mind that media organizations nowadays not only aim to inform but also aim to manipulate societies, the fact that China wants to convey its culture, language and ideology to the world's public opinion through its own perspective rather than foreign, especially western, media organizations has led to an increase in the number of international media organizations in China. When we look at the broadcast quality and content of these media organizations, it is seen that they are very succesful in terms of

use of technology, rich content and visuals. From this point of view, these media organizations have great importance regarding China's soft power efforts.

Panda Diplomacy

People's Republic of China has been trying to decrease the tension or improve the relations with the countries that it has tense relations or relations with room to improve with by sending a couple of pandas. This practice actually started in 7th century with the two pandas sent by Emperor Wu to Japan. However, in modern diplomacy, the first application of this was the panda named Pingping which was gifted to Soviet Union. Empathy towards pandas has been, in a sense, a representation of China's rising soft power (Buckingham et al, 2013, p.2).

As of 2017, there are totally 48 diplomat pandas with 12 in America, 8 in Japan, 4 in Singapore, 3 in Malaysia and Spain and two each in England, France, Germany, Belgium, Austria, Canada, Australia, Netherlands and Thailand. Due to the fact that pandas struggle to adapt to different climates, pandas born in different countries have to be sent back to China when they reach the age of four. Official status of diplomat pandas are designated as commercial attaches (Sputnik, 2017).

Despite the suspicious approach towards the Confucius Institutes, Panda diplomacy is perceived as rather "cute" by many countries. Following Dalai Lama's visit to Austria in 2013, Chinese government threatened Austria with having the panda back (Packer, 2017). Consequently, while sending a panda shows the importance China attaches to that country, having it back in some situations shows the tension in relations. Apart from the aforementioned soft power efforts, BRI is a project that is different from the other methods towards improving China's soft power and influence of which is felt in many areas.

Belt and Road Initiative within the Context of Soft Power

According to Nye, soft power is defined as a country's ability to convince others to do its bidding without using force. Bearing the assets of soft power in mind, grounds of USA's soft power consists of assets such as ; liberal democracy, free market economy, human rights and freedom. However Nye's definition of the necessity for soft power and the reasons behind China's demand for soft power differ (Demirtepe and Özertem, 2013:101). According to Nye, besides hard power, countries must establish their soft power assets in order for their targets they intend other countries to commit to. However, what lies behind China's soft power use is the idea of changing the existing negative perception about China in the world public opinion. In establishing the soft power assets to thwart this perception, not only the popular culture and the improvement of public diplomacy but also the economic and diplomatic approaches like participating in multinational organizations, aids and investments should be utilized. While not pursuing a hegemonic power in international relations, Beijing seeks a soft power that shows it will use every type of power when necessary. China, in its international relations, offers "the charm of a lion not of a mouse" (Kurlantzick, 2007:6). In this sense, China's soft power evokes the concept of "smart power" (Yatağan, 2018:74) which is defined by the experts as the collaborative use of hard and soft power.

In 2019, in a survey conducted by Pew Research and participated by 34.904 individuals in 32 countries, most of the participants expressed that China is a very important country in world economy and politics. However, most of the participants find China very inadequate in terms of human rights, democracy and freedom. Russia, some countries in the Middle East and Sub-Saharan African countries are the regions where the majority has positive perception about China. Investments within the BRI have great importance regarding the positive perception, especially in Sub-Saharan African countries. Investments to this region has amounted to 182.88 billion dollars since BRI's reveal period (Molavi, 2019). 46 port investments again in this region continues within the scope of BRI (Devermont et al., 2019). Besides this, in most of the European countries, China's perception has been observed as negative.

The ratio is 53% in Spain while it climbs to 70% in Sweden. 60% and 65% of people in America and Canada respectively have negative perception about China. China's neighbours in the region, apart from Pakistan which is an important country regarding the maritime and land routes of BRI, have negative points of view about China. 85% of Japan, 63% of South Korea and 54% of Philippines have negative views about China (Huang, 2019). Grounds of China's soft power consists of following assets; peaceful rise, harmonious society, mutual win-win, mutual respect and learning (Rahman, 2014:257-263). BRI is an important instrument that will transfer these assets to these countries within the scope of the project. BRI has five fundamental objectives. These are; policy of coordination, infrastructure connectivity, unimpeded trade, financial integration and connecting people. Said human relations refer to; exchanges in educational and cultural areas and increasing tourism activities (Pop, 2016:2-12). BRI aims to export the principles of "harmonious society", "mutual win-win" and "mutual respect and learning", which are rooted China's philosophy and ancient history, to the world via economic activities (Demirtepe ve Özertem, 2013:105). From this point of view, BRI is an investment programme with intercontinental and long term economic, political and cultural objectives that aim to, not only with cultural instruments but also with intercountry economic relations, to improve and facilitate the infrastructure of countries that reside in the historical Silk Road route in order to enable their economic integration (Leer and Yau, 2016:3).

BRI is the transportation infrastructure and investment programme that encompasses Africa, Asia, Europe and Middle-East. China aims to rejuvenate and expand trade routes of historic Silk Road in Asia, Europe and Middle-East. BRI, which was revealed by Xi Jinping, continues its projects on full throttle despite the criticisms of debt trap and new colonialism. Belt and Road is an initiative which holds importance in terms of not only economy but also politics and culture. Besides the economic projects developed on win-win principles, activities aiming to improve the "soft power" such as enabling student exchange between countries, improving tourism, blending cultures and strengthening community ties are among the fundamental aims of the initiative (Reed and Trubetskoy, 2019:3).

China also tries to export the economic success it has achieved in the last forty years as a development model. BRI is seen as a soft power instrument in this sense. Financial institutions like Asian Infrastructure Investment Bank, Silk Road Fund and New Development Bank, half the capital of which was funded by China, have been founded to provide the great financial support to the Initiative. Besides these, various relief programmes, low interest loans and grants and education efforts provided in agricultural and public health areas are among the undertakings carried out within the concept of soft power (Cainey, 2018). Turkey, with its geographical location and economic and demographic features, has a very important place within the BRI. BRI is a project which holds great opportunities for Turkey. While BRI improves Sino-Turkish relations as a soft power instrument, BRI will reciprocally advance in a healthier way thanks to the improved relations. In this sense, BRI and the improvement of Turkey-China relations have become complementing assets.

Sino-Turkish Relations within the Scope of Belt and Road Initiatives

While the relations between Turkey and People's Republic of China goes way back, diplomatic relations between Republic of Turkey and People's Republic of China were established in 1971 (Ministry of Foreign Affairs, 2018). These relations have started to accelerate since China's Reform and Opening-up policy in 1978 and Turkey's January 24 Decisions in 1980s (Çolakoğlu, 2013, pp.32-45). Relations started to further strengthen with the "Strategic Partnership" signed in 2010 (Ministry of Foreign Affairs, 2018).

Modern time Turkey-China relations have shaped up in accordance with the world conjuncture. Mustafa Kemal Atatürk's founding of Republic of Turkey saw great interest in China as a great victory against imperialist states. Founding of Republic of Turkey was seen as a model by Chinese (Adibelli, 2016:150). With the founding of People's Republic of China in 1949, Turkey-China relations ceased and the two countries situated themselves in the opposite camps ideologically. Korean War was one of the biggest breaking point between the two countries. While countries like Turkey were labeled as the "dog" of imperialist USA by

Chinese, the Chinese were labeled as “communist” in a negative manner among Turks (Zan, 2009:69). These viewpoints unfortunately, although degressively, remains intact. There have been important developments between Turkey and China regarding culture and tourism in recent years. A cultural memorandum of understanding, regarding the establishment of cultural centers in each country was signed between the two countries in 2017. Efforts were finalized to open Yunus Emre Cultural Center in China until the end of 2018 (Akdağ, 2019, p.85).

Relations with China, in economic terms, has accelerated since the 2000s. Despite the targets of increasing the trade volume to 50 billion dollars till 2015 and 100 billion dollars till 2020 within the framework of Turkey-China Strategic Partnership, trade volume currently resides at approximately 27 billion dollars (Nuroğlu, 2019).

In 2000s, diplomatic relations with China accelerated and reciprocal visits were put through in presidential and prime ministerial levels. Relations continued to improve within BRI, with President Recep Tayyip Erdoğan’s visit to China in May, 2017 and July, 2019 regarding the BRI. It is seen that there are great increases in the amount of direct foreign capital flow to Turkey from China following the reveal of BRI. In 2017, the ratio of direct foreign capital from China to total direct foreign capital actualized as 3,57%. Due to the reflection of the negative developments between Turkey and USA on the Turkish economy, this ratio actualized as 2,53% in 2018. Leaving very low ratios (permillages) in 2000s and the particular situation in 2018 aside, we see that the ratio of the capital flow is on increasing trend (TSI, 2019).

Turkey resides on part of BRI named the Middle Corridor, between the North Corridor that passes through Russia and South Corridor that passes through Iran. Middle Corridor is defined as; the line that starts from Turkey and passes Caspian Sea through Georgia and Azerbaijan in the Caucasus and reaches China over Afghanistan and Tajikistan through Middle Asia (Ministry of Foreign Affairs, 2018). Due to the similarities between the “Silk Road Initiative and Caravanserai Project” put forward by Turkey in 2008, Turkey has very positive attitude towards this initiative (Durdular, 2016, pp.77-97).

“The Draft Memorandum of Understanding on Harmonizing Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road with Middle

Corridor Initiative” and “Turkey-China Rail Transport Draft Agreement” signed between Turkey and China within the scope of “Middle Corridor” at the G-20 summit held in 2015 were ratified in GNAT. This draft was Turkey’s first official step towards BRI. The Draft Memorandum of Understanding on Harmonizing Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road with Middle Corridor Initiative includes the coordination of policies between the two countries, undertaking of all types of infrastructure investment to facilitate transportation, use of national currencies in commerce between the two countries, student exchange programmes and regulations regarding the improvement of financial aids (GNAT, 378).

Besides these, the Ashgabat Declaration signed by the Ministers of Transport of Turkmenistan, Azerbaijan and Turkey in 2016 was an important step in strengthening Turkey’s place in the BRI. These developments were followed by Marmaray and Yavuz Sultan Selim Bridge investments, Istanbul Airport and Baku-Tblisi-Kars and Edirne-Kars Railroad projects. While these investments constitute the land part of BRI, Purchase of Istanbul Kumport by COSCO company, one of the biggest logistics enterprises in the world, established BRI’S maritime part in Turkey (Esmer, 2018). Investments such as Three-Deck Tube Tunnel Project in Istanbul, Çanakkale Strait Bridge project, Edirne-Kars High Velocity Train project, Gebze-Orhangazi-İzmir Highway, Northern Marmara Highway project and construction of Filyos, Çandarlı and Mersin ports are projects that will increase Turkey’s regional connection prowess. With this agreement, it was decided that an investment of 40 billion USD at first stage and then annual investments of 750 million dollars would take place (Ministry of Foreign Affairs, 2018).

While Turkey’s geopolitical location and high trade volume makes it an indispensable actor within BRI, the initiative also holds great opportunities for Turkey to create a distribution center for energy corridors alongside goods and services and to transform its economy and industry (Güler, 2019). Statements of Turkey’s President Erdoğan, who visited China in July the 2nd, 2019, in the article he penned for Global Times shows the importance Turkey attaches to BRI. By expressing that the Middle Corridor, which is led by Turkey, is in the center of BRI, Erdoğan stressed that the Middle corridor, which starts

from Turkey and reaches Georgia through railroad and from there to Azerbaijan and from there further to Turkmenistan over the Caspian Sea and then finally China after passing through Kazakhstan, is one of the most important constituents of the Belt and Road project (Aytekin et al., 2019).

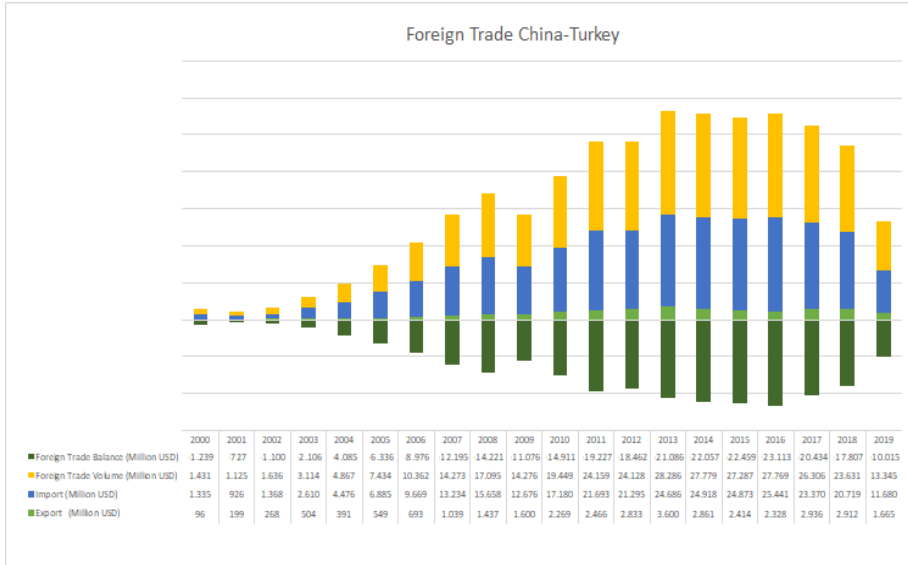
Alongside this, Erdoğan also stated in his article that BRI is not just an economic initiative and discussed the impact it will have on a new world order. While economic globalisation progresses, its threats towards global free trade system threatens all world economies. These threats based on the false understanding that we still live in a unipolar world undermine world peace and stability. We, as Turkey, share the same visions with China on notions such as world peace and stability, encouraging multilateralism and sustaining free trade. In this day and age when the world seeks a new multi-polar order, the necessity for a new international system to ensure the common interest of whole humanity is obvious. Great responsibilities fall on Turkey and China as two of the most ancient civilizations in the history of mankind, in the process of this new system's foundation (Erdoğan, 2019).

Problems in China-Turkey Relations

China-Turkey relations progress in an "on and off" manner due to the conflicts of understanding between their peoples. The fact that these two societies learn about them from other sources rather than each other has a great part in this situation. We can categorize these problems as in the following.

Economic Problems

China-Turkey foreign trade has a great deficit against Turkey. It can be seen in Graphic-1 that since 2000s, between Turkey and China, the foreign trade has been increasing against Turkey. This fact is actually not very surprising given China's place in world trade.

Graphic 1. Turkey- China Foreign Trade (Source: Created by us using TSI data)

Looking at the total trade of China and Turkey, it is seen that Turkey has a great trade deficit against China. Foreign trade deficit amounted to 28 billion USD, reaching a historic level. While Turkey sells mostly raw materials or semi-finished products to China, it buys technologic or capital-intensive products from it (TSI, 2019).

Political Problems

Current political problems between Turkey and China are important with regards to the sustainability and safety of BRI investments. Uyghur issue is one of the most important political problems between Turkey and China. Also, Turkey’s dissertations in Cyprus, Eastern Mediterranean and Syrian Civil War conflicts with China’s. Turkey’s negative perception towards China stemming from its longstanding relations with the west and its being against the communist block for long years as a NATO member laid foundations of insecure feelings in Turkey China relations.

Uyghurs, who doesn’t belong to Han ethnic group, are a Muslim community with Turkish roots and a population of more than 20 million

which lives in China's autonomous Xinjiang region. Although Turkey foreign policy has regarded Uyghur problem as China's domestic issue since the formal visits in 1971, this problem is perceived as injustice and persecution towards cognates and coreligionists (Isik ve Zou, 2019, pp.278-293). "Extremity", "Separatism" and "Religious and ethnic secessionism", which were named as "three great evil" in 2011, are defined as China's own domestic problems. The fact that Uyghur Autonomous region is BRI's door to the west shows the importance of region's security for BRI. (Karan, 2019).

Uyghur problem is important not only for Turkey but also regarding the elimination of human rights and freedom in the modern world. This issue can be used as an instrument by those aiming to prevent China's development and BRI investments. From this point of view, solving the Uyghur problem is important for not only China-Turkey relations but also for the future of investments within the scope of BRI.

China prefers a distant approach towards Cyprus matter due to Taiwan and Tibet issues. China responded badly to Turkey upon its suggestion of "Taiwan model" for Cyprus in the past (Akdağ, 2019:49). China's policy to get along well with countries in the region regarding the natural gas sources emerged in the East Mediterranean covers not only Turkey but also Egypt, Greece, Greek Cypriots and Israel who are against Turkey. East Mediterranean has an important place in maritime part of BRI. While China has already been using Port of Piraeus since 2008, it has acquired 66% of port's shares till 2052 with an agreement in 2016. Additionally, the Port of Haifa was projected to be used by China for 25 years with an agreement worth of 2 billion dollars with Israel and there was an agreement with Israel regarding the use of Port of Ashdod but it was suspended due to the fact that the port was used by US Navy in Mediterranean (Demirci, 2019). Recently, there has been changes in China's attitude on this matter in favour of Turkey with regards to safety of the region which resides in Maritime Silk Road part of BRI. China's participation in a military maneuver in NATO member Turkey and high velocity train and bridge projects show that Turkey-China relations are relatively better than the past (Atun, 2012).

Turkey's relationship with the west and its NATO membership had an impact in bilateral relations. For example, the approach Turkey took

during the passage of the Ship Varyag, which China bought from Ukraine and claimed to use for touristic purposes, through the straits due to the pressure from USA and NATO countries is such an incident. However, with China's promise of more Chinese tourists, Turkey granted passage to the ship despite the pressure after all. China's unkept promise on this matter damaged the relations again (Çağlayan, 2015). Additionally, at the G20 summit of 2015 in Antalya, the cancellation of a previously accepted missile agreement with China due to USA's pressure caused further tension in bilateral relations again (Onuş, 2015).

Unkept promises between the countries may impact the future of investments adversely by increasing the insecurity of China and Turkey, which will carry out common projects, against each other.

Negative Judgements

When talking about China, the Great Wall and the Chinese brides married to Turkish princes with the aim of toppling Turkish states from the inside are the first two things that come to mind in Turkish public opinion. Communism, Korean War and false informations regarding the lifestyle and eating habits of Chinese people created a negative perception about China among Turkish people. According to Üngör (2017); What lies behind the negative perception shared by people of various groups about China is not only the Uyghur issue but also the historical discourse which highlights negative issues such as hostility since the Middle Asia and Korean War. Generally, the perceptions of "weird", "distant" and "different" are what comes first tot the minds of Turkish people about China. Also, the fact that Turkish media presents news about China not in a rational but in an "exotic and unrealistic" manner helped the negative perception about China consolidate in Turkey.

Imported goods coming from China since 2000s have deepened the "cheap and poor-quality China" perception. In a survey conducted by Pew Research in 2019, it was revealed that 44% of Turkish people has negative thoughts about China (Silver et al, 2019).

Inadequate cultural soft power

Kenan Evren became the first President to visit China in 1983. The Beijing duck Kenan Evren brought with himself on his return from China visit can be counted as the first example of soft power in Turkey-China relations. Karate movies with Chinese origin in 1970s and Bruce Lee name in 1980s attracted great attention in Turkey's public opinion. Although another Chinese cinema figure Jackie Chan was the most well-known actor in Turkey in 1990s, the fact that Chinese cinema had a relatively very weak profile in Turkey in comparison to Hollywood and Indian cinema shows the distance of those two countries' people's cultural structure.

Cultural Exchange programme was signed between the two countries in 1980. Sinology departments were established in Ankara University Faculty of Languages, History and Geography and Kayseri Erciyes and Okan Universities started to give Chinese lessons in order to introduce Chinese language and culture (Maimaiti, 2016:65). Currently, there are Confucius Institutes within METU, Bosphorus, Okan and Yeditepe universities (a Confucius Institute within İzmir University of Economics is in construction phase) and also a Confucius School under Jale Tezer College. There are two Confucius Institutes in Greece. Looking at populations of 80 and 10 million respectively, these numbers are obviously small (Hanban, 2019).

Looking at student exchange programmes, in 2017-2018 academic year, while there are 2110 registered Chinese students currently receiving education in universities in Turkey (MNE, 2019), a precise number regarding Turkish student in China is not available.

Looking at touristic numbers, it is seen that number of tourists coming from China has been swiftly increasing. Looking at the data of Ministry of Culture and Tourism, while the number of Chinese tourists in Turkey is 61.882 in 2008, it reached 394.109 in 2018. In the first ten months of 2019, this number was 377.532 (Ministry of Culture and Tourism, 2019).

Foundations and associations such as The Turkish Chinese Friendship Foundation, Turkish-Chinese Business Development and Friendship Association, Turkish Chinese Businessmen Friendship and

Solidarity Association operate in order to improve China-Turkey relations. While these associations have great importance regarding their conferences and seminars and efforts to improve the relations between two countries, it is seen that some associations have been inactive for quite some time.

Undertakings of such associations are very important to endorse Turkey and its investment environment. It is possible to draw more investments from Chinese companies within BRI thanks to these kinds of undertakings. It is important that, regarding this matter, those inactive associations start working more actively and new associations are founded.

Conclusion and Suggestions

Relations between Turkey and China are not on the coveted level due to negative prejudices, China's policy towards Uyghur citizens in Xinjiang Autonomous region, conflicted issues in international area and the fact that people of the two countries do not know each other.

BRI, put forward by China in 2015, differ from classical efforts towards establishing soft power with its assets like endorsing the popular culture, big infrastructure investments outside public diplomacy, partnership organizations and economic activities like relief programmes.

China and Turkey have nowadays started to become influential in global area thanks to their economies, populations and increasing political impacts. Turkey, within BRI, is very essential with regards to complete execution of the project due to its location. As much as BRI is a great opportunity, Turkey is also an indispensable country for China regarding the project. Improvement of relations due to the project and simultaneous improvement of Turkey's position and the relations are two complementing realities. From this point of view, it is important that Turkey become more active within BRI investments and improve its position by carrying out necessary regulations. In order for the peoples of Turkey and China to know each other, it is necessary to increase the number of Confucius Institutes and China and Chinese economy lessons must be included among elective courses especially in the universities.

Student exchange projects such as Erasmus must be carried out between the countries within BRI. It is necessary to popularize tourism activities between the countries and increase the awareness of important dates of Chinese culture like Chinese New Year.

BRI is a project that has economic, political and cultural impact on global level. It is necessary for Turkey to reposition itself in changing world conditions, consolidate its place within BRI and improve its relations with China. Two countries' insecurity towards each other and uncertainties in future expectations are the biggest problem in their relations. In addition to cultural methods and methods in public diplomacy area, projects like BRI are very important regarding soft power efforts.

References

- Adıbelli, B. (2016). *Osmanlı'dan günümüze Türk-Çin ilişkileri*. [Turkish-Chinese Relations since the Ottoman Empire] İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık,
- Akdağ, Z. (2019). *Türk Çin ilişkilerinde kuşak ve yol girişimi'nin önemi*. *Birey ve Toplum*, 9(17), 65-95.
- Albert, E. (2018) China's big bet on soft power. <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power> E.T:10.09.2018
- Aytekin, E., Ulacak, Z., Mercan, A.Z., Kabakçı, F, (2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye ve Çin aynı vizyonu paylaşıyor. *Anatolian Agency*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-ve-cin-ayni-vizyonu-paylasiyor/1520696> E.T:02.06.2019
- Atun, A. (2012). Çin ve KKTC. https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j97_a14908-cin-ve-kktc E.T:28.12.2019
- Barnes, B. ve Forsythe, M. (2016) . *Dalian Wanda of China May Buy Majority Stake in Legendary Entertainment*. <https://www.nytimes.com/2016/01/06/business/dealbook/dalian-wanda-legendary-entertainment.html> E.T:21.12.2018
- Baş, M. (2018). Yumuşak güç küresel 30 sıralaması ve Türkiye. <https://www.aydinlik.com.tr/yumusak-guc-kuresel-30-siralamasi-ve-turkiye-melih-bas-kose-yazilari-subat-2018> E.T: 01.12.2019

- Buckingham, K. Neil, J., Jepson P., David W., (2013) *Diplomats and refugees: Panda diplomacy, soft cuddly power, and the new trajectory in panda conservation*. Environmental Practice.
- Çağlayan, S. (2015) *MHP'li Bakan'ın boğazlardan geçirmek istemediği o uçak gemisi bakın nereden çıktı*. <https://odatv.com/mhpli-bakanin-bogazlardan-gecirmek-istemedigi-o-ucak-gemisi-bakin-nereden-cikti-0811151200.html> E.T:05.12.2018
- Cainey, A. (2018) *Belt and road is not a (Completely) closed shop*. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/belt-and-road-not-completely-closed-shop> E.T:14.09.2019
- Caixin, (2019) <https://www.caixinglobal.com/about> E.T:23.06.2019
- CGTN, (2020). <https://www.cgtn.com/about-us> E.T:05.01.2020
- CRITurk (2019). <http://turkish.cri.cn/index.htm> E.T: 15.07.2019
- Çolakoğlu, S., (203). Turkey-China relations: Rising partnership. *Ortadoğu Analiz*, 5(52) ,32-45
- Ministry of Education of People's Republic of China (2020). http://en.moe.gov.cn/documents/reports/201904/t20190418_378692.html E.T:10.01.2020
- Demirci, M. Cem (2019). *Kıbrıs ve Doğu Akdeniz üzerinde hegemonya mücadelesi* <https://tr.euronews.com/2019/05/05/kibris-ve-dogu-akdeniz-uzerinde-hegemonya-mucadelesi-dogu-akdenizde-neler-oluyor> E.T:04.01.2020
- Demirtepe M. and Özertem B. (2013). Yükselen tehdit algısı karşısında Çin'in yumuşak güç siyaseti: Politikalar ve sınırlılıkları. [China's Soft Power Strategy vis-a-vis Increasing Threat Perceptions: Policies and Limitations] *Bilişim Magazine*, 65,95-118
- Devermont, Jet al. (2019). Assessing the risks of Chinese investments in Sub-Saharan African Ports. Center For Strategic International Studies Report Ministry of Foreign Affairs (2018), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>). E.T:20.08.2019
- Durdular, A., (2016). Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi, [China's One Belt, One Road Project and Its Influence on Sino-Turkish Relations]. *Avrasya Etütleri*, 49(1), 77-97
- Erdoğan, R.T., (2019) *Turkey, China share a vision for future*. Global Times, <http://www.globaltimes.cn/content/1156357.shtml> E.T:02.06.2019

- Esmer, S., (2018). *Bir kuşak bir yol projesinde Türkiye'nin önemi.* [The Importance of Turkey in China's One Road One Belt Initiative] [https:// www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/14489/bir-kusak-bir-yol-one-belt-one-road-projesinde-turkiye%E2%80%99nin-onemi](https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/14489/bir-kusak-bir-yol-one-belt-one-road-projesinde-turkiye%E2%80%99nin-onemi) (15.04.2019)
- Garrahan, M. and Clover, C. (2017). *China's Hollywood romance turns sour.* <https://www.ft.com/content/d5d3d06e-de8b-11e7-a8a4-0a1e63a52f9c> E.T:14.12.2018
- Global Soft Power (2019). *The Soft Power 30.* USC Center on Public Diplomacy, Portland
- Guerrasio, J. (2018). *How the Rock's popularity in China led Skyscraper to rebound and become the global box-office winner of the weekend.* <https://www.businessinsider.com/the-rocks-popularity-in-china-led-to-skyscraper-box-office-rebound-2018-7> E.T:16.12.2019
- Güler, M., (2019). *Pros and cons of Belt and Road Initiative, implications for Turkey.* <https://www.dailysabah.com/op-ed/2019/05/16/pros-and-cons-of-belt-and-road-initiative-implications-for-turkey> (15.04.2019)
- Hanban, (2019). http://english.hanban.org/node_10971.htm E.T:15.12.2019
- Huang, C. (2019). *Chinese soft power is a carrot being under mined by a stick.* <https://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/3033751/chinese-soft-power-carrot-being-undermined-stick>E.T:10.12.2019
- Isik, A.F. and Zou Z. (2019) *China-Turkey Security Cooperation Under the Background of the Belt and Road Initiatives and the Middle Corridor.* *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(2), 278-293
- Inside Football Website (2019). <http://www.insideworldfootball.com-/2016/08/11/chinas-org-takes-controlling-stake-aj-auxerre-e7m/> E.T:24.12.2019
- Jacques, M. (2009). *Çin hükmettiğinde dünyayı neler bekliyor?* Ankara: Sami Oğuz Akılçelen Yayınları.
- Jourdan, A. (2016) *China's Suning buying majority stake in Inter Milan for \$307 million.* <https://www.reuters.com/article/us-soccer-inter-milan-suning/chinas-suning-buying-majority-stake-in-inter-milan-for-307-million-idUSKCN0YR03T> E.T:21.10.2019
- Karaduman, M., (2019). *Uluslararası haber akışı ve medya düzeni bağlamında; türkiye'de yayın yapan uluslararası medya kuruluşları.* *Akdeniz İletişim Dergisi*, 32, 465-484

- Karan, C. (2019). *Çin, Uygur meselesini cihatçıların gasp ettiği bir dava olarak görüyor, sorunu çözecek güç Türkiye* <https://tr.sputniknews.com/ceyda-karan-eksen-/201902111037607855-turkiye-cin-uygur-kusak-yol-girisimi/> E.T:09.01.2020
- Konak, E., (2018). *Türkiye'deki Konfüçyüs Enstitüleri kapatılmalı mı?*, <https://cinnabzi.com/turkiyedeki-konfucyus-enstituleri-kapatilmali-mi/> E.T:05.01.2020
- Kurlantzick, J., (2007). *Charm Offensive How China's Soft Power Transforming World. A new republic book.*New York.
- Lau, S. (2019). *Belgian Universty closes its Chinese state-funded Confucius Institue after spying claims*<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3041617/belgian-university-closes-its-chinese-state-funded-confucius> E.T:05.01.2020
- Leer, Y.R. and Yau, J. (2016). *China's new silk route the long and wind in groad.* PwC Growth Centre, 2016, Netherlands
- Lovett, G. and Townsend, D. (2016). *China and Football.* New York: Nielsen Sport Report.
- Maimaiti, Z. (2016). *Uluslararası ilişkilerde yumuşak güç ve Çin'in yumuşak gücü* [Soft Power in International Relations and China's Soft Power] Master's Thesis, İstanbul Uni. Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Ministry of Culture and Tourism (2019). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>
- Molavi, A. (2019). *China's global investments are declining everywhere except for one region,* <https://foreignpolicy.com/2019/05/16/chinas-global-investments-are-declining-everywhere-except-for-one-region/> E.T:11.02.2020
- Nuroğlu, E. (2019). *Kuşak-Yol projesi çerçevesinde Türkiye-Çin ilişkileri,* <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kusak-yol-projesi-cercevesinde-turkiye-cin-iliskileri/1538112> E.T:01.10.2019
- Nye, J. (2004). *Soft power.* New York: Public Affairs.
- Onuş, Sinan (2015). *Çin'den füze almından vazgeçilmesi ne anlama geliyor?* https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151116_cin_fuze_turkiye E.T:06.12.2018
- Packer, A. (2017). *China's Panda Diplomacy,* <https://thediplomat.com/2017-11/chinas-panda-diplomacy/> E.T.:14.11.2019
- Pop, I. I. (2016). *Strengths and challenges of China's one belt, one road initiative.* Centre for Geopolitics and Security in Realism Studies.

- Rahman, H. (2014). Pakistan's soft power: Prospects and limitations. *Journal of South Asian Studies*, 2(3),257-263.
- Reed T., ve Trubetskoy, A. (2019). *Assessing the value of market access from belt and road projects*. Policy Research Working Paper 8815, World Bank Group
- Regan, H. (2018). *China has developed a virtual an chorto deliver the news*. [https:// edition.cnn.com/2018/11/09/media/china-xinhua-aianchor/index.html](https://edition.cnn.com/2018/11/09/media/china-xinhua-aianchor/index.html) E.T: 19.12.2018
- Shambaugh, D. (2016). *Çin küreselleşme yolunda*. [China Goes Global] Tra.L. Boyacı, İstanbul: Yarı Yayınları:
- Silver, L., Devlin, K., and Huang C., (2019). *People around the globe are divided in their opinions of China*. Pew research center
- Sputnik (2016). *Yunanistan'ın en büyük limanı Pire, resmen Çinlilerin*, [https://tr.sputniknews.com/avrupa /201604081022043640-yunanistan-pire-limani-cin/](https://tr.sputniknews.com/avrupa/201604081022043640-yunanistan-pire-limani-cin/) E.T: 03.01.2020
- Sputnik (2017). *Çin'in diplomat pandaları*, <https://tr.sputniknews.com/yasam/201707121029243380-cin-diplomatik-pandalar/>E.T.:14.11.2019
- Statista.com, (2020). <https://www.statista.com/statistics/227240/number-of-chinese-students-that-study-abroad/> E.T:09.01.2020
- Suzuki, S. (2010). *The Myth and reality of China's soft power*, Soft power and US Foreign Policy Editor: I. Parmar ve M. Cox, New York: Routledge
- TBMM (GNAT). 378 (2015). Türkiye cumhuriyeti hükümeti ile Çin halk cumhuriyeti hükümeti arasında ipek yolu ekonomik kuşağının, 21. yüzyıl denizdeki ipek yolunun ve orta koridor girişiminin uyumlaştırılmasına ilişkin mutabakat zaptının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı (1/673) ve Dışişleri Komisyonu [http://www.tbmm.gov.tr /develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic) E.T: 16.05.2019
- TUIK(TSI), (2019). www.tuik.gov.tr
- West Bromwich Albion website, (2020). <https://www.wba.co.uk/company-details/> E.T:06.01.2020
- Wolverhampton website, (2020). <https://www.wolves.co.uk/club/about-us/fosun-group/> E.T:06.01.2020
- YTS Sports web site, (2020). <http://mobile.ytsports.cn/news-2056.html> E.T:10.01.2020

- USA Today website, (2020). <https://www.usatoday.com/story/sports/soccer-/2018/02/14/wanda-sells-atletico-madrid-stake-to-israeli-company/110403434/> E.T:06.01.2020
- Üngör, Ç. (2020). *Türk-Çin ilişkileri: Sorun ve imkân alanları*. [Turkey-China relations: Areas of pronlem and possibility] [http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye-%20Cagdas%20Ungor%20pdf\(1\).pdf](http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye-%20Cagdas%20Ungor%20pdf(1).pdf). ET: 21.1.2020
- Xinhua (2020). http://www.xinhuanet.com/english/2019-10/30/c_138-514531.htm) E.T:10.01.2020
- Yatağan, A.G. (2018). *Ser güç unsurlarının yumuşak güç aracı olarak etkileri*. [Effects of Hard Power Functions as a Soft Power Instrument] *Science Journal of Turkish Military Academy*, 2, 62-94
- Yapıcı, U. (2015) Yumuşak güç ölçülebilir mi?, [Can Soft Power Be Measured] *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 5-25.
- Zan, T. (2009). Uncertainty and Ambiguity: Turkey's perception on the rise of China, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 3(1),66-79

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Koçakoğlu, M. A. (2021). Belt and road initiative and Turkey China relationships through soft power concept. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 18(39), 750-776. DOI: 10.26466/opus.831498.

Sosyal Girişimcilik ile Sosyal Hizmet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.841939

*

Enes Apaydın* – Fatih Altun **

* Yl. Öğr., Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir/Türkiye

E-Posta: enes.apaydinn@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7026-6627](https://orcid.org/0000-0002-7026-6627)

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Balıkesir/Türkiye

E-Posta: fatihaltun75@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5464-0909](https://orcid.org/0000-0001-5464-0909)

Öz

Sosyal girişimcilik en temel anlamıyla toplumda var olan sorunlar karşısında girişimcilik bakış açısıyla çözümler oluşturmak şeklinde görölmektedir. Sosyal sorunlar karşısında hak temelli yaklaşımla çözümler üreten sosyal hizmet meslek ve disipliniyle son dönemlerde bilinirliğı artan sosyal girişimcilik kavramı arasında belirgin ortak noktalar söz konusudur. Hem sosyal hizmet uygulamaları hem de sosyal girişimler insani değerler çerçevesinde, sosyal sorunlar karşısında yaratıcı ve yenilikçi çözümler üreterek toplumun kalkınmasına, değişimine destek olmaktadır. Bireylerin topluma aktif olarak katılımını sağlayarak sosyal işlevselliklerinin iyileştirilmesine yardımcı olan sosyal girişimler, sosyal refah politikasının bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı literatürden ve saha uygulamalarından hareketle, sosyal değişim ve gelişme açısından günümüzde önemli bir konumda olan sosyal girişimcilik kavramının sosyal hizmet meslek ve disipliniyle birlikte incelemektir. Bu amaca ulaşabilmek için öncelikle girişimcilik, sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet kavramları incelenmiştir. Daha sonra sosyal girişimcilerin ve sosyal çalışmacıların sahip oldukları ortak roller ve değerler irdelenmiştir. Son olarak bu iki alan arasındaki ilişkinin uygulamaya yansımalarına yönelik tespitlere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal girişimcilik, sosyal hizmet, toplum kalkınması.*

Evaluating the Relationship Between Social Entrepreneurship and Social Work

*

Abstract

Social entrepreneurship is defined as creating solutions from the perspective of entrepreneurship in the face of existing problems in the society. There are certain common points between the social work profession and discipline, which produces solutions with a rights-based approach to social problems, and the concept of social entrepreneurship, whose awareness has increased recently. Both social work practices and social initiatives support the development and change of society by producing creative and innovative solutions against social problems within the framework of human values. Social initiatives that help improve social functionality by enabling individuals to participate actively in society have become a part of social welfare policy. The aim of this study is to examine the relationship between the concept of social entrepreneurship, which is an important position in terms of social change and development, and social work profession and discipline. To achieve this goal, the concepts of entrepreneurship, social entrepreneurship, and social work have been examined first. Then, the common roles and values of social entrepreneurs and social workers are examined. Finally, the study was completed by including the reflections of the relationship between these two areas on the application.

Keywords: *Social entrepreneurship, social work profession, social welfare.*

Giriş

Küreselleşmeyle birlikte birçok alanda hızlı değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle ulaştırma ve iletişim alanlarında yaşanan değişimler dünya pazarları arasındaki sınırları aşmıştır. Dünya pazarları daha kolay ulaşılabilir bir hal almış olup bu durum girişimciler açısından yeni birçok fırsatın doğmasını sağlamıştır. Bu fırsatların en önemlilerinden biri, girişimcilerin dünyanın her tarafına ulaşabileceği bir düzende mevcut işletmelerinin sınırlarının genişlemesi olmuştur. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak da girişimciler toplum hakkında daha geniş ve hızlı bilgilere ulaşmaya başlamıştır. Elde ettikleri bu bilgileri topluma değer katacak ürün ve hizmetlerin üretiminde kullanarak girişimsel faaliyetlerini arttırmışlardır. Diğer taraftan küreselleşmenin ve bilgi teknolojisinin hızla gelişmesi, malların, sermayenin ve insanların serbest dolaşımını arttırmış böylece küresel rekabetin artmasına neden olmuştur. Küresel ekonomik rekabetin etkisi toplumda giderek daha fazla kendini göstermeye başlamıştır. Böyle bir ortamda var olan girişimciler de ayakta kalabilmek için mevcut düzene uyum sağlama stratejisine gitmişlerdir. Bu stratejinin temel odağını yenilikçilik kavramı oluşturmaktadır (Ağca ve Yumuşakipek, 2015).

Küreselleşmenin toplumda yol açtığı olumsuz etkiler karşısında üretme potansiyelini artıran girişimciler, girişimcilik konusunda yeni çalışma alanları oluşturmaya başlamışlardır. Bu yeni alanlardan biri şüphesiz sosyal girişimciliktir. Sosyal girişimcilik uygulamaları, özellikle 2000'li yılların başlarında bir ivme kazanıp toplumda giderek yaygınlığını arttırmasına rağmen girişimcilik faaliyetlerinden farklı bir hareket planı çizerek elde ettikleri kârı sermayeye aktarmak yerine bu kârı sosyal faydaya katkı sağlayacak şekilde kullanmışlardır (Işık, 2015). Bu durum sosyal girişimciliğin kavramsal çerçevesine de yansımıştır. Girişimcilik kelimesinin başına sosyal kelimesinin getirilmesi girişimciliği çok farklı bir boyuta taşıyarak sosyal hayatın bütün alanına taşımaktadır (Martin and Osberg, 2007). Sosyal hayatta mevcut bütün sorunlara müdahale eden sosyal hizmet meslek elemanları gibi sosyal girişimciler de toplumsal dönüşümün bir değişim aracıdır. Sosyal girişimler, toplumsal sorunlar karşısında maddi bir kâr ve faydayı ön planda tutmadan sorunları çözmeye odaklanır ve sorunların bir daha yaşanmaması için

stratejiler geliştirirler. Bu noktada tıpkı bir ticari girişimci gibi davranarak başkalarının göremediğini görüp yeni fırsat ve olanaklar yaratırlar. Sorunlar karşısında uygulanan sistemlerde değişime giderler ve yeni yaklaşımlar bularak insan hakları perspektifinde yeni çözüm kapıları açarlar (Meydanoğlu, 2018).

Sosyal girişimcilerin sayılan özelliklerine bakıldığında sosyal hizmet ile birçok yönüyle bağlantılı olduğunu görülmektedir. Sosyal hizmet alanının dünyada önemli bir konumda olan iki kuruluşunun sosyal hizmete getirdiği tanımlara bakıldığında, sosyal girişimciliğin bazı önemli işlevlerinin sosyal hizmetin kabul görmüş tanımlarında olduğu fark edilmektedir. Bu tanımlardan birini yapan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW)'e göre *“Sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alır. Sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır. Sosyal hizmetin bu tanımı ulusal ve/veya bölgesel düzeylerde geliştirilebilir”* (Truell, 2014). Bir diğer önemli tanımı yapan Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW)'e göre sosyal hizmet: *“Toplumsal iyilik halini artırmak amacıyla sosyal değişime, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan bir meslektir. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem teorilerini kullanarak insanların çevreleriyle etkileşime girdikleri noktalara müdahale eder. Sosyal hizmet disiplini için insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temel önemdedir”* (Thompsan, 2014).

Bu tanımlardan yola çıkılarak sosyal girişimciliğin ve sosyal hizmetin benzer araçlar ve stratejiler kullanarak sorunlar karşısında çözüm odaklı hareket ettiklerini, insanların sosyal işlevselliklerini artırmak için kâr amacı gütmediklerini, insanları güçlendirmeye çalıştıklarını ve bu doğrultuda toplumsal değişim ve dönüşüme katkı sağladıkları görülmektedir. Bu çalışmada sosyal hizmet meslek ve disiplini ile sosyal girişimciliğin toplumun ve bireylerin refahına nasıl katkılarda bulunduğu literatür üzerinden ele alınmaktadır.

Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi

Girişimcilik kavramına etimolojik açıdan bakıldığında zaman Fransızca “entreprendre” kelimesinde türetilip İngilizcede “entrepreneurship” halini aldığını görüyoruz. Türkçede ise “üstlenmek” anlamında kullanılmaktadır (Arıkan, 2002’den akt: Ağca ve Yumuşakipek, 2015). Girişimcilik, yeni bir organizasyon oluşturarak veya var olan bir organizasyon içerisinde bazı riskleri göze alarak mevcut pazardaki fırsatları avantaja dönüştürmek için yenilikçi bir bakış ile bir ürünün, hizmetin, uygulamanın dönüştürülme sürecidir. Girişimci ise bu süreç boyunca fırsatları araştıran, yenilik ve değişim düşüncesini bazı riskleri göze alarak uygulamaya, organizasyona dönüştüren kişi olarak ele alınabilir (Bozkurt ve Alparşlan, 2013). Girişimcilik uygulamalarına dayalı literatüre göre girişimcilerin sahip olması gereken bazı özellikler bulunmaktadır. Bu ortak özelliklere göre, öncelikle bir girişimci, yenilikçi olmalı ve iyi bir gözlem yeteneğine sahip olmalıdır. Diğer bir özellik ise hızlı düşünme yeteneği olup bu düşünme yeteneği yaratıcılık ile desteklenmelidir. Girişimcinin olmazsa olmazlarından biri de değişim odaklı düşünme ve fırsatlara odaklanmadır. Ayrıca bir girişimci insan kaynaklarını iyi yönetebilmeli, güçlü bir iletişim becerisine sahip olup çok yönlü düşünebilmelidir. Tüm bunların yanı sıra bir girişimci kararlı, azimli, lider özellikli, yüksek bir hayal gücüne sahip olmalıdır (Durmaz, 2015; Bozkurt ve Alparşlan, 2013; Günlü, 2015).

Girişimcilikte genel bir kurala göre maddi bir değer yaratmak için olası fırsatları yakalamak ve bu fırsatları değerlendirmek büyük önem taşımaktadır. Girişimcilikle hem toplumun ihtiyaçları karşılanmış olacak hem de birey, bu durumu kendi için bir fırsata çevirip kâr edebileceği kendi organizasyonel yapısını kurmuş olacaktır (Taş ve Menteşe, 2016). Daha geniş bir açıyla bakılırsa girişimcilik bir işe başlamaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Girişimciliğin önemli bir yönü olan bir girişim yaratmak, girişimciliğin arka planında yatan resmi tam olarak açıklayamamaktadır. Girişimcilik faaliyetinin arka planındaki hazırlık aşamasına bakıldığında görülmektedir ki fırsatları büyük bir özveri ile araştıran, bu fırsatlara bir değer yükleyen, risk almayı göze alan, yeniliğe uyumlu, azimli ve kararlı, toplumu düşünen bir girişimci mevcuttur. Girişimsel bir hareket herhangi bir birey tarafından düşünülebilir ama o

hareketi eyleme dönüştürmek için büyük bir özveri gerekmektedir. Bu özveriye sahip girişimcilerde amaç yenilikçi fikirlerini örgütsel temelde elle tutulur gerçeklere dönüştürmektir. Söz konusu özveri, bir sivil toplum kuruluşunda, bir örgütsel yapının içinde veya dışında, işletmelerde, mevcut girişimlerde ve birçok alanda sergilenebilir. Girişimciler mevcut olan bir soruna müdahale ederken sorunu ortadan kaldırabilir ya da iyileştirerek topluma değer katacak bir hale getirebilirler.

Bu bağlamda girişimciliğin önemi özetlenecek olursa öncelikle girişimci toplumla yeni kaynakları ve yeni teknolojileri tanıştırdığı için az kullanılan kaynakların ekonomiye kazandırılmasına imkân sağlar. Ayrıca yeni üretim araçları ve kolları oluşturarak üretimi artırır. Diğer yandan işsizlik sorunu karşısında yeni şirketler açarak veya var olan şirketlerin daha işlevsel hale getirilmesini sağlayarak ülkenin istihdam hacminin artırılmasına katkıda bulunur. Toplumda yeni düşüncelerin oluşturulmasını, yaygınlaşmasını ve toplumsal kalkınma amacıyla uygulanmasını hızlandırır. Böylece ekonomik büyümeyi hızlandırıp yeni iş sahalarının yaratılmasına ve yeni endüstrilerin doğmasına katkı sağlar (Durmaz, 2015).

Girişimcilik faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan; dernekler, vakıflar, işletmeler, sivil toplum kuruluşları, organizasyonlar gibi kuruluşlar aynı zamanda sosyal büyümenin, gelişmenin ve kalkınmanın da temelinde yer edinmektedir. Özellikle serbest ekonomilerin olduğu ülkelerde girişimcilere ve girişimlere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Son yıllarda önemli bir çalışma alanı haline gelen sosyal girişimcilik gelişmiş ülkelerde hızla artan bir girişimcilik türüdür (Özdevecioğlu ve Çingöz, 2009; Şimşek ve Altun, 2020). Son yıllarda devletlerin refah politikalarında da etkin bir rol oynamaya başlayan sosyal girişimcilik, sosyal hizmet gibi gelişmekte olan bir kavram olarak sürekli kendisini yenilemektedir. Girişimcilik çalışmalarının ilk çıktığı zamanlarda sadece bireylerin kendi sermayeleriyle kendi çıkarları doğrultusunda iş kurmaları olarak algılanmakta ve pek itibar görmemekteydi. Son yıllarda devlet politikalarında kendine yer bulan sosyal girişimcilik; daha modern, sistematik kurullarla desteklenmiş oluşumlar haline gelmişlerdir. Dünyada birçok sosyal girişimcinin yıllık bütçesi milyon dolarlara ulaşmaktadır (Taş ve Menteşe, 2016).

Sosyal Girişimcilik Kavramı ve Özellikleri

Girişimciliğe yalnızca ticari anlamların yüklendiği, toplumdaki sorunlar karşısında çözüm yolları arayan bireylere hayalperest denildiği dönemlerde sosyal girişimcilik toplumların kalkınması noktasında çok önemli rol oynamıştır. Sosyal girişimciler uzun yıllardır toplumlarda görmeye alıştığımız davranışlar karşısında değişime giderek toplumsal dönüşümlere imza atmıştır (Denizalp, 2007). Örneğin henüz sosyal girişimciliğin kavramsallaşmadığı 19. yüzyılda, Florence Nightingale yaptığı faaliyetlerle dünyanın ilk sosyal girişimcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. İstanbul'da görev yaptığı yıllarda hastane konusunda ilk hemşirelik okulunu kurarak bir devrim yaratmıştır. Nightingale'nin bu çalışmaları modern anlamda hemşirelik anlayışının temelini oluşturmuştur (Düşünenlerin Düşüncesi, 2013). Ülkemizde de sosyal girişimcilik uygulamalarının eskiye dayandığını görmekteyiz. Örneğin 1872 yılında Darüşşafaka'nın kurulmasında önemli bir rol oynayan Yusuf Ziya Bey'e bir sosyal girişimci diyebiliriz. 1862 yılında kadın hastalıkları ve çocuk hastalıkları ile mücadele etmek amacıyla kurulan Zeynep Kamil Hastanesi'nin kurucusu Prenses Zeynep Kâmil'i de bir sosyal girişimci olarak tanımlayabiliriz (Aksoy, 2013). 1960'larda literatüre giren (Demirel, 2015) ancak sosyal girişimcilik kavramının pek kullanılmadığı bu dönemlerde yapılan bu ve buna benzeri çalışmaları 1980 yılında Amerikan Bill Drayton sosyal girişimcilik olarak tanımlamış ve bu sayede sosyal girişimcilik yükseliş eğilimine başlamıştır. Bu hamleden sonra toplumda farkındalık artmış ve kendilerinde bu alanda potansiyel olduğuna inanan insanlara bir yol açılmıştır (Denizalp, 2007).

Dünya, küreselleşmeyle birlikte hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Yaşanılan değişim ve dönüşümler beraberinde sosyal sorunları da hızlı bir şekilde getirmektedir. İnsan hakları, yoksulluk, gelir adaletsizliği, çevre sorunları, krizler, savaşlar, işsizlik gibi birçok alanda ve konuda hala çözülmemiş sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar karşısında devletler kendi başlarına mücadelede yetersiz kalmaktadır. Çünkü sorunlar her ülke için ne kadar ulusal görünse de aslında küresel bir şekilde ilerlemektedir bu nedenle kolayca çözülebilecek sorunlar değildir. Bu sorunlar karşısında sivil toplum

örgütleri ve özel sektörler devletler ile iş birliği yapmaya başlamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün sorunların çözümü noktasında önemli katkılar ve çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bu çalışmalar ve katkılarda sosyal sorunlar karşısında sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün sosyal girişimciliği gündeme taşıdığını söyleyebiliriz (Yumuşakipek, 2015). Öte yandan devletin belli alanlardan çekilmesini sadece yetersiz kalmasına bağlamak yerinde olmayacaktır. Çünkü devletler neoliberal politikaların artan etkisi ile birlikte birçok sektörde küçülmeye gitmektedir. Buna sosyal refah hizmetleri de dahil olup çekildiği alanlara özel sektörün ve sivil toplumun girmesini teşvik etmektedir.

Sosyal girişimcilik, toplumsal problemleri belirleyip onlara çözüm arayan veya sorunların tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan insanların veya kurum ve kuruluşların oluşturduğu kapitalizmin en düşük düzeyde tutulduğu girişimcilik türüdür (Cantekin, 2019). Bünyesinde sosyal ve girişim olmak üzere iki farklı olguyu bulunduran sosyal girişimcilikte, girişimcilik kavramı ticari girişimcilik gibi sorun ve fırsatları fark edip analizini doğru yapma ve yenilikçi yollarla risk alıp çözüme kavuşması anlamına gelmektedir. Sosyal kelimesi ise girişimcilik anlayışının kâr odaklı maksimizasyonu yerine toplumsal sorunlarda ve konularda uyarlanması anlamına gelmektedir. Oluşturulan girişim faaliyeti girişimcilikten dolayı ihtiyaca odaklanmalı, yenilikçi ve yaratıcı olmalıdır; sosyal olmasından ötürü de çıktısı sosyal olmalıdır, bu nedenle sosyal sermayeye gereken önem verilmelidir, kurulacak örgütler sosyal amaç yürütmelidir ve sosyal girişimciler toplum girişimcileri olmalıdır (Akar ve Üstüner, 2017). Bu şekilde sosyal ve girişimcilik kavramı bir bütün olarak hareket etmekte, bu sayede sosyal girişimciler, sosyal sorunlar karşısında girişimcilik odaklı yöntemler düşünen kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır (Ersen, Kaya, ve Meydanoğlu, 2010).

Girişimcilikte sadece risk almak yoktur onun yanında yenilikçi ve değer oluşturma stratejisi de bulunur. Sosyal girişimcilikte ise kâr ve toplumsal fayda bir arada bulunur. Sosyal girişimciliğin ticari bir girişimcilik olmadığı bilinmesi gerekir. Ticari girişimlerde elde edilen kâra sosyal değer amaçlı fikirler eklenerek o girişimle toplumsal fayda sağlanır. Sosyal girişimcilikte illa özgün fikirler olmasına gerek de yoktur. Yani daha önce gerçekleşmiş olan herhangi bir sosyal girişim üzerinden

hareket edilebilir (Cantekin, 2019). Sosyal girişimciliğin özellikleri maddeler halinde sıralanırsa eğer, sosyal girişimcilik:

- Toplumları sosyal hedefler doğrultusunda geleceğe hazırlamak
- Sosyal fayda yaratmak
- Sosyal sermayeyi güçlü bir hale getirmek
- Sürdürülebilir ve yenilikçi iş modelleri yaratmak
- Çevre korunmasına katkı sunmak
- Eşitlik, insan hakları, sosyal içirme gibi söz konusu değerleri ön planda tutmak
- Teknolojik gelişimleri desteklemek gibi özelliklere sahiptir (Sarı, 2018).

Sosyal girişimcilik için söz konusu herhangi bir sorun ister ulusal ister küresel olsun o sorunlar çözüme kavuşturulmalı ve dünyanın iyilik hali, sosyal işlevselliği yükseltilmelidir. Sosyal girişimciliğin üzerinde durduğu konular şöyle kategorize edebilir. Sosyal girişimcilik:

- İşsizlik
- Çevre kirliliği
- Sağlıklı yaşayabilme
- Alkol, uyuşturucu ve madde bağımlılığı
- Kadına şiddet
- İnsan hakları
- Eşitlik
- Her türlü kaynağa erişimi sağlama
- Gıda ve tarım
- Sosyal politika
- Bilgi hizmetleri
- Sosyal inovasyon ve değişim
- Yoksulluk
- Eğitim ve iş geliştirme
- Toplum servisleri gibi alanlar sosyal girişimciliğin kapsamını oluşturmaktadır (Cantekin, 2019; Aslan, Araza, ve Bulut, 2012).

Sosyal girişimcilik faaliyetlerinin dernek, vakıf, özel sektör, belediyeler, kamusal kurumlar, sosyal amaçlı örgütler gibi birçok farklı şekilde gerçekleştiği için çalışma kapsamı buna paralel olarak geniş olmaktadır.

Sosyal Hizmet Kavramı

Sosyal hizmetin kaynağını insanlar arasındaki paylaşım duygusu oluşturur. Dinsel-toplumsal duygular, acıma duygusu, yardımlaşma, insan onuruna bağlılık, öte dünya bilinci, topluluk olma bilinci gibi duygular sonucunda insanlar, yüzyıllardır toplumdaki hizmetlerden ve imkânlardan yararlanamayan; yoksul, engelli, işsiz vb. gruplarda sayabileceğimiz insanlara yardım etmiştir. Bu durum toplumsal durumdan kaynaklı acının bir nebze de olsa giderilmesine imkân tanımıştır. Günümüzde refah politikaları haline gelmeden uzun zaman önce sosyal hizmet çalışmaları dini kurumlar ve kısmen devlet tarafından yürütülmekteydi. Sanayileşme ile birlikte artık devlet politikalarında sosyal hizmet uygulamaları daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Bu geçişte en büyük etkiyi insanların hak arayışları oluşturmuştur. Sanayileşme sonucunda ortaya çıkan zor çalışma koşullarına karşı işçi ve emekçilerin hakkını belirleyen sosyal mücadeleleri, grevler, yükselen sosyalist hareketler, sosyal hukuk devletini elzem kılmıştır (Şeker, 2015). İlk sosyal refah kurumlarını ise 1800'lü yıllarda kentsel bölgelerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan sosyal girişimlerle görüyoruz. Yine bu girişimler din adamları ve inançsal örgütler aracılığıyla kurulmuştur. 1820 yılında John Griscom tarafından Yoksulluğu Önleme Derneği kurulmuştur. Bu dernek ilk sosyal refah örgütlenmesi kurumu olarak kabul edilmektedir. Bu derneğin kuruluşunda; yoksul insanların yaşam koşullarını araştırmak, kendi kendilerine yetebilecek duruma gelmelerine yardımcı olacak planlar oluşturmak ve onları ekonomik davranmaya cesaretlendirmek gibi amaçlar yer almıştır. 1800'lü yılların ikinci yarısında ise büyük kentlerde özel inanç kurumları kurulmuştur. Bu kurumlar yoksullara, işsizlere, yetimlere ve özürlü bireylere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Bu kurumların en dikkat çekeni İngilizlerde olan Hayırseverlik Örgütlenme Cemiyeti - Charity Organization Society (COS)'tur. Bu cemiyet İngiltere'den sonra Amerika'da da hızlıca yayılmaya başlanmıştır. COS hareketine paralel olarak aynı dönemlerde Londra'da yerleşim evleri adı altında bir sosyal girişimcilik faaliyeti başlamıştır. İlk olarak 1884 yılında Toynbee Hall adıyla kurulan yerleşim evleri, kentte bulunan yoksul bölgelerde yaşayarak eğitim merkezleri kurdular ve bu bölgedeki

olumsuz yaşam koşullarını nasıl iyileştirebilecekleri konusunda çalışmalar, araştırmalar yürüttüler. Bir sosyal girişimle kurulan yerleşim evleri sosyal hizmet kuruluşları görev eğilimli bir yaklaşım sergileyerek toplumsal kalkınmaya katkıda bulundular. 1898 yılında ilk eğitim kursu New York Hayırseverlik Örgütlenme Cemiyeti tarafından işçilere verildi. 1904 yılında okul tarafından bir yıllık program uygulandı. Bu tarihten itibaren birçok üniversite ve meslek yüksekokulunda sosyal hizmet eğitimleri vermeye başlandı ve sosyal hizmet günümüze kadar sürekli bir değişim, dönüşüm yaşayarak ilerlemeye, gelişmeye devam etmiştir (Zastrow, 2014). Öte yandan 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi ekonomik ve toplumsal gelişmeler ile kilisenin ve ailenin sosyal hizmetlerdeki rolü azalmış, hayırseverlik bağlamında yürütülen hizmetler kurumsallaşmış ve sosyal hizmet mesleğinin gelişimini hızlandırmıştır.

Sosyal hizmet meslek ve disiplininin sahip olduğu yaklaşımların başlangıç noktası, insanların sosyal bir varlık olduğundan çıkmaktadır. İnsanlar gerçekten de sosyal canlılardır. Bu özelliklerinden dolayı birçok ihtiyacı karşılama noktasında başka insanlara ihtiyaç duymaktadır. Bireylerin gelişimi ve ilerlemesi için diğer insanlarca yerine getirilen rehberlik, koruma ve eğitime ihtiyaç duyulur. Fiziksel ve psikolojik açıdan ne kadar güçlü olursa olsun, bir insanın varlığı başka insanların eylem ve seçimlerine bağlıdır. Bu noktada insanların karşılıklı bağımlılığı ile sosyal ilişkilerinin etkinliğini ve gücünü, başka bir deyişle sosyal işlevselliklerini arttırmada yardım etmeye odaklanmış bir mesleğin temelidir (Sheafor and Horejsi, 2015). Sosyal hizmet faaliyet alanını gruplandırmaya ayırırsak eğer üç düzeyde uygulama yaptığını görmekteyiz. Bunlar: Mikro; birey ile birebir çalışma, mezzo; ailelerle ve diğer küçük gruplarla çalışma ve makro; örgütler ve topluluklarla çalışma şeklindedir (Zastrow, 2014).

Sosyal hizmet meslek ve disiplini yukarıda saydığımız gibi toplumdaki farklı alanlarda çalışma yürütmektedir. Sayılan bu alanlar daha spesifik olarak ifade edilirse şöyle sıralanabilir; gençlik ve gençlik refahı alanı, sağlık alanı, aile ve aile refahı alanı, eğitim alanı, suçluluk alanı, çocuk ve çocuk refahı alanı, adalet alanı, mülteci alanı, engelliler ve engelliler refahı alanı, çalışma ve sosyal güvenlik alanı, toplumsal

sorunlar, sosyal yardım alanı, yaşlılık ve yaşlı refahı alanı, gençlik ve gençlik refahı alanı gibi alanlarda faaliyet yürütmektedir (Apak, 2018).

Sosyal Girişimcilerin ve Sosyal Çalışmacıların Sahip Oldukları Ortak Roller ve Değerler

Bir sosyal girişimci toplumsal ihtiyaçlar karşısında kâr amacı gözetmeden girişimsel özellikler kullanarak yaratıcı uygulamalar ve fikirlerle yeni yapılar ve süreçler oluşturur ve faaliyete geçirir. Yaşadığı toplumdaki aksaklıkları fark eder ve o aksaklıkların üzerine giderek sorunun kaynağına kadar iner. Sorunu kaynağından çözebilmek için proje üretir veya yeni yöntemler dener (Özdevecioğlu ve Çingöz, 2009). Bir sosyal girişimcinin bunu yaparken bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin başında toplumsal problemlerin farkında olma ve sorumluluk sahibi olma gelmektedir. Ayrıca bir sosyal girişimci doğal bir aktivist olup mücadelecisi ve azimli bir karaktere sahip olmalıdır. Başarılı olma arzusuna sahip olmakla birlikte sorumluluk sahibi olmak da sosyal girişimcinin özellikleri arasındadır. Ayrıca bir diğer özellik olarak fırsatları sezebilme ve yaratıcı olma ön plana çıkmaktadır. Tüm bunların yanı sıra bir sosyal girişimci ihtiyaç ve çözüm odaklı olmak, risk alabilen, ekip çalışmasına yatkın, araştırma yönü olan, güven veren, eksik yönlerini ve sınırlarını bilen, başkalarını etkileyebilmek gibi özelliklere sahip olmalıdır (Denizalp, 2007).

Sosyal çalışmacı ise; aile, birey, grup ve toplumlarla çalışarak onların sorunlar karşısında baş etme yeteneklerini artırarak sosyal işlevselliklerini iyileştirip koruma ve geliştirme altına alan, sosyal değişimi destekleyen, toplumların gelişmesine katkı sağlayan, insan hakları ve onurunu dikkate alarak yaşam kalitesini yükselten, insanlarla kaynakları buluşturan, insanların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında yaratıcı davranıp sosyal politikalar oluşturan ve geliştiren nitelikli meslek elemanlarıdır (Cılga, 2004). Sosyal çalışmacıların da sahip olması gereken bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri toplumsal sorunlar karşısında duyarlı olmaktır. Ayrıca toplumda mevcut olan problem ve ihtiyaçların farkında olmak ve o doğrultuda problemlere çözümler üretebilmek sosyal çalışmacının özellikleri arasında yer almaktadır. Bir sosyal çalışmacı aktif bir dinleme becerisi ve gelişmiş iletişim becerilerine sahip olmalı, insanlarla iyi iletişim kurup kendini iyi ifade edebilmelidir. Ayrıca sosyal

çalışmacıların empati yeteneği gelişmiş olmalı, insan ilişkileri, davranışı ve gelişimi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Tüm bunların yanı sıra sosyal çalışmacılar hızlı ve doğru vermek, sorunlar karşısında toplumsal değer ve normlara göre hareket etmek, planlama ve organizasyon becerilerine sahip olmak, yardımsever, anlayışlı ve hoşgörülü olmak, kriz durumlarında verimli çalışabilmek gibi özelliklere sahip olmalıdırlar (Koç, 2015)

Hem sosyal girişimciler hem de sosyal hizmet meslek elemanları bireylerle, gruplarla, ailelerle ve topluluklarla çalışırken bazı rol ve işlevleri üzerlerinde bulundurmaları gerekmektedir. Bu rollerden bazılarının her iki meslek alanında da ortak olduğu görülmektedir.

Bunlardan ilki *“bağlantı kuruculuk (aracı) rolü”* olup birey ile kaynakların durumunu değerlendirir. Değerlendirme sonucunda birey ile toplum hizmetleri arasında bağlantı kurdurur (Duyan, 2014).

Bir diğer rol ise *“savunuculuk rolü”dür*. Bu rol sosyal hizmetin hukuk disiplininden aldığı bir kavramdır. Sosyal girişimciliğin ise doğasında olan toplumdaki bireylere destek verme bağlamında sahip olduğu bir roldür. Toplumdaki bazı bireyler, gruplar yardıma ihtiyaç duydukları zaman gerekli kuruluşlardan gereken, istenilen hizmeti alamamaktadır. Bu noktada sosyal girişimciler ve sosyal çalışmacılar yaşanan mağduriyetin giderilmesi noktasında; vaka savunuculuğu, sınıf savunuculuğu veya toplum savunuculuğu yaparlar (Zastrow, 2014).

Sosyal girişimciler ve sosyal hizmet meslek elemanları, bireylerin veya grupların ihtiyaçlarını dile getirme, sorunlarını belirleme ya da açık bir şekilde dile getirebilmeleri için çözüm stratejileri geliştirir ve uygularlar. Bu sayede bireylerin ve grupların kendi problemleriyle daha etkili bir şekilde ilgilenebilmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesine yardımcı olunur (Sheafor and Horejsi, 2015).

Bir başka ortak rol ise *“yönetici rolü”* olup yönetimde, kurum dışı veya kurum içinde program geliştirme, politikalar üretmeyi ifade etmektedir (Duyan, 2014).

“Sosyal değişme ajanı rolü” bir başka ortak roldür. Bu rol gereği hem sosyal çalışmacılar hem de sosyal girişimciler sosyal problemlerin ve politikaların analizlerini yaparlar. Bu sayede toplumunun ilgisi harekete geçirilir ve sosyal kaynakların geliştirilmesi amaçlanır (Duyan, 2014).

Diğer bir rol ise “aktivist rolü”dür. Bu çerçevede bir sosyal girişimci ve çalışmacı toplumdaki sosyal adaletsizliklerle, eşitsizlik konularıyla ilgilenirler. Bu konularda strateji geliştirmelerinin amacı toplumdaki ihtiyaçların karşılanması için sosyal çevrenin değiştirilmesidir (Zastrow, 2014).

Bir başka ortak rol ise “güçlendirme rolü”dür. Bireylerin yaşam şartlarını destek ve düzenleme sürecinde sosyal girişimciler ve sosyal hizmet meslek elemanları; bireylerin sorumluluk almalarında, seçim yapmalarında ve bireylerin kendi ayaklarının üzerinde durabilecek güçte olmalarını sağlamak için kapasitelerini artırıcı bir rol oynarlar (Erbay, 2018).

Ortak rollerden bir diğeri ise “eğitim rolü” olup eğitimler sayesinde toplumdaki sosyal sorunlar hakkında kamuoyu oluşturulup farkındalık kazandırılır (Duyan, 2014).

Örneğin dünyada ve Türkiye’de en önemli sorunların başında gelen kadın yoksulluğuna yönelik Balıkesir’in Ayvalık ilçesinde uygulanmaya başlamış bir sosyal girişim ile kadınların yoksulluğunu azaltmak ve iş yaşamlarına katılımı desteklemek hedeflenmektedir. ÇÖP(M)ADAM adı verilen bu sosyal girişim ile kadınlar atıklardan farklı ve yeni bir model çantalar tasarlamakta ve üretmektedirler. Elde edilen gelirler ile hem kadın girişimciler desteklenmekte hem de çevre korunmaktadır (Özeren ve Saatçioğlu, 2016; ÇÖPMADAM, 2020). Bu örnekte görüldüğü üzere kadınların girişime dahil edilmesi ile sosyal çalışmacının bağlantı kuruculuk rolü, iş hayatına katılımının ve gelir elde etmelerini sağlanması ile güçlendirme rolü, çevrenin korunması ile savunuculuk rollerinin bir sosyal girişim bünyesinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Hizmet Arasındaki İlişki

Sosyal hizmet mesleği dezavantajlı bireylerin karşılaştıkları sorunların çözülmesini ve toplumla bütünleşmelerinin gerçekleşmesini hedeflemektedir (Aykara ve Akçay, 2010). Sosyal hizmet mesleği, sosyo-ekonomik politikaların toplumda ve bireylerde yol açtığı olumsuz durumlarla ilgilenir. Mesleğin özüne inerse eğer toplumdaki alt gelir gruplarının ve diğer dezavantajlı grupların yaşadığı toplumsal sorunlarıyla var olmuştur. Sosyal hizmet mesleği bu yönüyle toplumdaki işlevini yerine getiremeyen veya kısmen getiren sosyal politikalara yer yer

muhalif konumdadır yer yer ise taraftır. Tek bir genel amacı vardır oda toplumdaki olanakların bütün bireyler açısından eşit olarak dağıtılması ve bireylerin onlardan yararlanabilmesidir. Eşitlik ve özgürlük konusunda toplumsal sorunlar kalıcı çözümler üretir. Bu yönleriyle sosyal refah kuruluşlarının oluşturulmasında destekleyici ve savunucu bir rolü bulunur. İnsanların sürekli artan sosyal hizmet ihtiyaçlarını toplumdaki girişimlere destek vererek topyekûn bir mücadele anlayışını aktif hale getirir. Bu noktada sosyal girişimler sosyal hizmet üretimi için gerekli kaynakları bir araya getirir ve kaynaklarla müracaatçıyı tıpkı sosyal hizmet mesleği gibi buluşturur. Her sosyal girişimci aynı zamanda sosyal hizmet meslek elemanlarının sahip olduğu bağlantı kurucu rolüne de sahiptir bu özelliğiyle. Sosyal hizmet mesleği nasıl ki müracaatçının yaşadığı sorunlar karşısında hayırseverlik yaklaşımıyla değil de sorunu temelden çözecek hak temelli yaklaşımı tercih ediyorsa sosyal girişimcilikte insanlara balık vermeyi değil balık tutmayı öğretmektedir. Hem sosyal hizmet meslek elemanı hem de sosyal girişimci toplumdaki aksaklıklardan ortaya çıkmış sorunlar karşısında gerekirse yeni müdahale yaklaşımları oluşturarak o sorunun üzerine gider. Sosyal hizmet meslek elemanı yeni bir yaklaşım, yöntem veya yeni bir politika geliştirirken sosyal girişimci ise yeni bir proje geliştirir. Bu sayede sorunun tek seferlik ortadan kaldırılmasına değil temelden çözümlenmesine aracılık ederler. Her iki alanda toplumsal sorunlar karşısında insanlarla kaynakları buluşturur, topluma yeni kaynaklar sunarlar. Sosyal hizmet meslek elemanları nasıl ki müracaatçılarıyla görüşürken ihtiyaçlarının belirlenmesinde özveriyle hareket edip sosyal inceleme raporları yazıyorsa bir sosyal girişimci de toplumdaki insanların ihtiyacının ne olduğu konusunda aynı özveriyle hareket ederek araştırmalar yapar. Sosyal hizmet ile sosyal girişimcilik çalıştığı alanlar konusunda da paralellik gösterirler. Bir sosyal girişimci; insanların sağlıklı bir şekilde barınmasına, alkol uyuşturucu gibi madde bağımlılığıyla, kadına şiddette, işsizlikte, yoksullukta insan haklarında vb. birçok alanda faaliyet yürütür. Saydığımız bu alanlar sosyal hizmetinde aktif olarak çalıştığı alanların içerisinde. Bu bağlamda sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet meslek ve disiplini toplumdaki sosyal değer temelli sorunlar karşısında hareket eder. Her bir sosyal sorun karşısında başlatılan sosyal girişimcilik faaliyeti aynı zamanda bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Sosyal girişimciliğin; toplumların kalkınması,

bireylerin sosyal işlevselliklerinin yerine getirilmesi, sosyal politikaların oluşturulması, sosyal belediyeçilik girişimlerini başlatması, güçlendirme yaklaşımıyla hareket etmesi, toplumsal istikrarın sağlanması, sosyal refah oranının yükseltilmesi, sosyal koşulların geliştirilmesi, adil ve eşit bir gelir dağıtımının sağlanması gibi birçok faaliyeti de sosyal hizmet alanıyla iç içe hareket ettiğinin ve birbirlerini tamamlayıcı özelliklerde olduğunun göstergesidir.

Şekil 1. Sosyal Girişim Yaklaşımı

Kaynak: Denizalp, Hülya. *Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik Rehberi*, STGM 2009.

Örnek olarak, Adana’da kurulan bir sosyal girişim olan Genç Engelliler Gençlik ve Spor Kulübü hem engelli hem de engelsiz gençlerin farklılıklarıyla bir arada olabilecekleri bir alan ortaya koyarak birlikte güçlenmelerini hedeflemektedir. Bu bağlamda kulüp kurulduğu 2005 yılından beri engelli ve engelsiz gençlere yönelik yüzlerce spor, sanat, eğitim faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetlerde engelli bireylerin eğitmen, antrenör vs. olarak yer alması sağlanmış böylece önyargıları yıkılması amaçlanmıştır. Bu sayede kulüp katılımcısı olan gençler günlük hayatlarında engelli haklarının gönüllü birer savunucu olmuşlardır (Yalçın, 2018, s.15).

Toplum Kalkınmasında Sosyal Hizmet ve Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet meslek ve disiplini, toplum kalkınması kavramında gerek uygulaması noktasında gerek amacı doğrultusunda birçok benzerliklere sahiptir. Sosyal girişimcilik, toplumları sosyal hedefler doğrultusunda geleceğe hazırlar. Geleceğe

hazırlarken amaç sosyal fayda yaratmaktır ve toplumun kalkınmasına destek olmaktır. Sosyal girişimcilik faaliyetleriyle sosyal sermaye daha güçlü bir hal alarak sürdürülebilir ve yenilikçi iş modelleri yaratılır. Sosyal girişimcilik faaliyetlerinde de gördüğümüz gibi toplum kalkınması yaklaşımı, toplumları sorunlar karşısında kendi girişimleriyle çözüme ulaşmasına yöneltir. Bu noktada sosyal hizmet meslek ve disiplini ile eş amaca yöneliktir. Toplum kalkınması, sosyal hizmetin az gelişmiş toplumlarda yürüttüğü uygulamalardan biri olarak ele alınabilir. Bu durumda sosyal hizmet ile sosyal girişimciliğin tekniklerinin toplum kalkınması ile çakışır duruma gelmektedir. Toplum kalkınması en başlarda sosyal hizmetten ayrı ele alınırdı ama zamanla bilimsel bir dayanak ve içeriğe dayanma ihtiyacı duydukça sosyal hizmet ile toplum kalkınması birbirine yaklaşmıştır. Toplum kalkınması etkinlikleri, bilimsel ve sistematik şekilde ele alındığında uygulanan model; toplum örgütlenmesi modelidir. Toplum örgütlenmesinin en önemli sağlayıcılarından birini de sosyal girişimler oluşturmaktadır. Toplum kalkınmasında sosyal hizmet ve sosyal girişimciliğin uygulamalarında benzer noktalar vardır. Bunlar:

- Toplumı iyi tanımak ve toplum hakkında bilgi toplamak
- Sorunlar karşısında toplumu bilinçlendirmek
- İnsanları güçlendirici yaklaşımlarla insanların sorunlar karşısında konuşabilmelerini, harekete geçmelerini teşvik etmek
- İnsanların kendilerine olan güven duygusunun geliştirilmesi
- Toplum kalkınması için planlı, programlı bir hareket programının belirlenmesi
- İnsanlara kendi sorunlarını çözüme noktasında yeteneklerinin artırılması, iyileştirilmesi
- Güçlü ve zayıf noktaların belirlenmesi
- Sivil toplumu güçlendirmek
- Yenilikçi çözümler geliştirmektir.

Zamanla toplum kalkınması konusunda ülkelerin ilgisi artmış ve bu doğrultuda programlarını genişletmişlerdir. Toplum kalkınmasında gençlerin ve kadınların rolü de zamanla kabul edilmiştir. Üniversiteler, akademik araştırmalar bu konuya daha fazla yönelmiştir. Yaşanan bu gelişmelere ve sosyal hizmet ile sosyal girişimciliğin toplum kalkınmasındaki ortak noktalarına baktığımızda; toplum kalkınması için

ihtiyaç duyulan yeni tip toplum görevlilerini oluşturmaktadır. Bu yeni tip; insanlarla kaynaşabilen, toplumu tanıyan, empati yapabilen, yardıma hazır sosyal girişimciler ve sosyal hizmet meslek elemanlarıdır (Kongar, 1972).

Bu çerçevede Nobel ödüllü ekonomist Muhammed Yunus'un hayata geçirdiği Grameen Bankası toplum kalkınmasına yönelik iyi bir sosyal girişimcilik örneğidir. İlk olarak Bangladeş'te ortaya çıkan Grameen Bank dünyanın birçok ülkesinde küçük miktar kredilerini teminatsız ve düşük faiz oranı yoksul insanlara vermektedir. Tutar olarak çok küçük olsa da yoksul insanların desteklenerek açlık sınırından uzaklaştırılması hedeflenmektedir. Bu bankanın en büyük sosyal faydası, sosyal dışlanmış bireylere işgücü piyasasına dahil olmasına aracılık etmesidir (Kümbül, 2011). Bu bağlamda sosyal hizmetin toplum kalkınması hedeflerine ulaşması için sosyal girişimlerinin önemli bir araç olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç

Sosyal girişimcilik kavramı son yıllarda sıkça duyulan ve birçok sektörün ilgisini üzerine çeken bir olgu haline gelmiştir. Dünyada yaşanan gelişmeler, değişimler beraberinde yoksulluk, işsizlik, insan hakları ihlali, çevre sorunları, adaletsizlikler gibi birçok sosyal sorunu da ortaya çıkarmıştır. Devletler bu sorunlar karşısında yeterli önlemleri alamamakta ve uyguladıkları hizmetler yetersiz kalmaktadır. Sosyal girişimciler de tam bu noktada devreye girerek devletle, özel sektörle, sivil toplumla iş birliği yaparak toplumsal sorunlara toplumsal çözümler üretmeye başlarlar. Çünkü sosyal girişimcilik toplumun sosyal ihtiyaçlarına odaklanan, sorunlar karşısında çözüm bulmakla beraber kâr amacı gözetmeyen çalışmalardır. Küresel gelişmelerin sonucunda birçok sosyal sorun, sosyal girişimciliği ortaya çıkarmıştır, bunun yanında küresel ilerlemenin getirmiş olduğu olumlu gelişmelerde sosyal girişimciliğin hızlıca yayılmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler; internet, hizmet sektöründeki artış, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, bağımsız yaşam şeklinin yaygınlaşması, girişimcilik eğitimlerinin artması, sivil toplum anlayışının gelişmesi gibi durumlardır. Sayılan bu gelişmeler sosyal girişimciliğin hızlıca yayılmasına olanak tanımıştır.

Sosyal girişimciliğin temel odak noktası toplumun sosyal ihtiyaçlarını gidermek ve sosyal sorunlara çözüm bulmak olduğu için sosyal hizmet meslek ve disipliniyle birçok yönden çakışmaktadır. Sosyal hizmetin doğasına bakıldığında zaman zaman sosyal girişimcilik faaliyetlerini de içinde barındırdığını görüyoruz. Sosyal hizmet meslek ve disiplini de refahın yükseltilmesi için toplumsal değişimi sağlamaya çalışır. Toplumsal değişmeyi sağlarken insan ilişkilerinde güçlendirme yaklaşımı önemli bir yer tutar. Bu yaklaşım ile bireylerin sosyal sorunlar karşısında baş etme yeteneği geliştirilmeye çalışılır. Sosyal hizmetin merkezinde ise insan hakları ve sosyal adalet ilkesi vardır. Bu iki ilke sosyal hizmet mesleğine tıpkı sosyal girişimcilik gibi toplumsal bir sorumluluk yükler. Sosyal girişimcilerin de topluma, insanlığa ve çevreye fayda sağlamayı amaçlamasının yanında toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması noktasında önemli sorumluluklar yüklendiğini görmekteyiz. Sosyal hizmet ve sosyal girişimcilik faaliyetleri kapitalist sistemlerin iyi yönlerini toplum yararına kullanmaya çalışır. Her iki alanda da kâr kavramı toplumsal sosyal fayda ve sosyal sermaye olarak algılanır. Sermayenin toplum için kullanılması toplumsal kalkınmayı destekler ve toplumu harekete geçirir.

Sosyal hizmetin makro düzeyde uyguladığı faaliyetler ile sağlamaya çalıştığı toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmek ve gelişimini sağlamak için sosyal girişimciliğin de gelişmesi gerekmektedir. Çünkü sosyal girişimcilik, girişimcilik faaliyetleri gibi sadece üretim faktörlerini bir araya getirmez. Örneğin düşük gelirli bölgelerde yaşayan insanlar için açtıkları okullarda uygun bir ücretle kaliteli eğitim almaları salt bir girişimcilik faaliyeti değildir; amacı kâr elde etmekten ziyade sosyal adaleti sağlamaktır. Sosyal adalet ise sosyal hizmetin temel ilkesidir, bu bağlamda sosyal girişimcilerin yaptığı bir uygulamadaki sosyal hizmetin temel ilkesi görülmektedir. Sosyal hizmet ile sosyal girişimciliğin birçok ortak yönünün bulunması, faaliyet gösterdikleri alanların ortak olmasından da kaynaklanmaktadır. İnsan hakları, yoksulluk, işsizlik, kadınlar, işçiler, gençler gibi alanlar sosyal girişimcilik ve sosyal hizmet için ortak çalışma alanlarıdır.

Yoksulluk karşısında sadece devlet kaynaklarından yararlanmak kalıcı bir çözüm olmamaktadır. Sosyal girişimcilerin oluşturduğu sosyal yenilikçi çözümler, yoksulluk sorunuyla başa çıkma noktasında çok

önemli gelişmelere destek olmaktadır. Bir sosyal girişimci bunu yaparken sosyal hizmet meslek elemanlarının sahip olduğu birçok rolü de üzerinde taşımaktadır. Aktivist, savunucu, güçlendirici, destekleyici, eğitici gibi roller her iki alanda faaliyet yürüten kişilerde ortak bulunan vasıflardır.

İnsanların iyilik durumunu artırıp sosyal işlevselliklerini gerçekleştirmeye çalışan sosyal hizmet mesleği ile çalışma yaptıkları konularda kalıcı değişimler yaratarak bir sosyal sorunu ortadan kaldırmayı amaçlayan sosyal girişimcilik faaliyetleri birbirini tamamlayan iki alandır. Sosyal hizmet mesleğinin bir yönü bireylere yardım etmek olarak kabul edilir, bir diğer yönü de sadece yardım etmeyi değil; bireyi güçlendirerek ve yaşadığı sorun karşısında politikalar, stratejiler geliştirerek sorunun ortadan kalkmasına ve bireylerin kendi kendilerine sorunlar karşısında baş etme gücüne sahip olmalarını sağlar. Sosyal girişimcilikte tıpkı sosyal hizmetin ikinci yönü gibi hayırseverlik anlayışıyla hareket etmeyerek; balık vermek yerine balık tutmayı öğretir. Her iki alan ve her iki alanın faaliyet gösterdiği meslek elemanları birçok ortak özelliğe sahiptirler. Toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için sosyal hizmet meslek ve disiplini, sosyal girişimcilik yeni bir alan olarak işlenmeli ve öğrenilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluating the Relationship Between Social
Entrepreneurship and Social Work**

*

Enes Apaydın – Fatih Altun
Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi

With globalization, rapid changes and transformations have been experienced in many areas. Changes in transportation and communication fields have eroded the borders between world markets. World markets have become more accessible and this situation has created many new opportunities for entrepreneurs. One of the most important of these opportunities has been the expansion of existing business boundaries, where entrepreneurs can reach anywhere in the world. In parallel with the developments in information technologies, entrepreneurs have started to access broader and faster information about the society. They increased their entrepreneurial activities by using this information they obtained in the production of products and services that will add value to the society. On the other hand, the rapid development of globalization and information technology has increased the free movement of goods, capital and people, thus causing an increase in global competition. The effect of global economic competition has started to show itself more and more in the society. Entrepreneurs who exist in such an environment have adopted the strategy of adapting to the current order in order to survive. The main focus of this strategy is the concept of innovation.

On the other hand, the concept of social entrepreneurship has become a phenomenon that has been frequently heard in recent years and attracts the attention of many sectors. Developments and changes in the world have brought along many social problems such as poverty, unemployment, human rights violations, environmental problems, injustices. States cannot take adequate measures against these problems and the services they provide are insufficient. Social entrepreneurs step in

at this point and start to produce social solutions to social problems by collaborating with the state, private sector and civil society. Because social entrepreneurship is a work that focuses on the social needs of the society, finding solutions to problems, but not for profit. As a result of global developments, many social problems have revealed social entrepreneurship, besides, the positive developments brought about by global progress have enabled social entrepreneurship to spread rapidly. These developments; Internet, the increase in the service sector, the development of information technologies, the widespread use of an independent lifestyle, the increase in entrepreneurship education, and the development of civil society understanding. These developments have enabled social entrepreneurship to spread rapidly.

Since the main focus of social entrepreneurship is to meet the social needs of the society and find solutions to social problems, it overlaps with the social work profession and discipline in many ways. When we look at the nature of social work, we see that it includes social entrepreneurship activities. Social work profession and discipline also tries to provide social change in order to increase welfare. Empowerment approach takes an important place in human relations while providing social change. With this approach, the ability of individuals to cope with social problems is tried to be developed. At the center of social work is the principle of human rights and social justice. These two principles impose a social responsibility on the social work profession, just like social entrepreneurship. We see that social entrepreneurs also have important responsibilities in terms of ensuring social unity and solidarity, as well as aiming to benefit society, humanity and the environment. Social work and social entrepreneurship activities try to use the good aspects of capitalist systems for the benefit of society. In both areas, the concept of profit is perceived as social social benefit and social capital. The use of capital for society supports social development and mobilizes society.

Social entrepreneurship also needs to be developed in order to realize and develop the social development that social work tries to achieve with the activities applied at macro level. Because social entrepreneurship does not only bring together production factors like entrepreneurship activities. For example, it is not just an entrepreneurial activity for people living in low-income regions to receive quality education at an affordable

price; its aim is to achieve social justice rather than profit. Social justice is the basic principle of social work. In this context, the basic principle of social work in an application performed by social entrepreneurs is seen. The fact that social work and social entrepreneurship have many common aspects is also due to the fact that the areas they operate in are common. Areas such as human rights, poverty, unemployment, women, workers, youth are common working areas for social entrepreneurship and social work.

Utilizing only state resources is not a permanent solution against poverty. Social innovative solutions created by social entrepreneurs support very important developments in dealing with the problem of poverty. While doing this, a social entrepreneur bears many roles that social work professionals have. The roles such as activist, advocate, empowering, supportive, and educator are common qualifications among people working in both fields.

The social work profession, which tries to increase the well-being of people and realize their social functionality, and social entrepreneurship activities that aim to eliminate a social problem by creating permanent changes in the subjects they work with are two complementary fields. One aspect of the social work profession is considered to be helping individuals, another aspect is not just helping; It ensures that the problem is solved by empowering the individual and by developing policies and strategies against the problem he / she is experiencing, and that individuals have the power to cope with the problems themselves. By not acting with the understanding of philanthropy in social entrepreneurship just like the second aspect of social work; teaches to fish instead of giving fish. Both fields and professionals in which both fields operate have many common characteristics. Social entrepreneurship should be studied and learned as a new field in social work profession and discipline in order to realize social development.

Kaynakça / References

Ağca, V., ve Yumuşakipek, H. D. (2015). Günümüzde girişimcilik trendini yükselten güçler. E. Kaygın, ves. B. Güven içinde, *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular* (s. 9-65). İstanbul: Siyah İnci Akademi.

- Akar, H., ve Üstüner, M. (2017). Mediation role of self-efficacy perceptions in the relationship between emotional intelligence levels and social entrepreneurship traits of pre-service teachers. *Journal of Education and Future*, 12, 95-115.
- Aksoy, T. (2013, Ocak 29). *Sosyal girişimcilik nedir?* 08.05.2020 tarihinde Temelaksoy Web Sitesi: <https://www.temelaksoy.com/sosyal-girisimcilik-nedir/> adresinden alındı
- Anduyo, C. (2016, Şubat 15). *Social Entrepreneurship*. 05 08, 2020 tarihinde Prezi Web Sitesi: <https://prezi.com/zeuq7bdfsim0/social-entrepreneurship/> adresinden alındı
- Apak, H. (2018). *Sosyal Hizmet ve Maneviyat*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Aslan, G., Araza, A., ve Bulut, Ç. (2012). Sosyal girişimciliğin kavramsal çerçevesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 69-88.
- Aykara, A., ve Akçay, S. (2010). Kronik hastalığı olan bireylerin toplumla bütünleşmelerinde sosyal hizmet uygulamaları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 10(1-2), 51-56.
- Aylanç, M. (2018, Aralık 9). *Sosyal girişimcilik*. 08.05.2020 tarihinde Prezi Web Sitesi: <https://prezi.com/p/0-ewoyih0ufi/sosyal-girisimcilik/> adresinden alındı
- Bozkurt, Ö. Ç., ve Alparslan, A. M. (2013). Girişimcilerde bulunması gereken özellikler ile girişimcilik eğitimi: Girişimci ve öğrenci görüşleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1),7-29.
- Cantekin, B. (2019, Aralık 3). 07.05.2020 tarihinde İstanbul İşletme Enstitüsü: <https://www.iienstitu.com/blog/sosyal-girisimcilik-nedir> adresinden alındı
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve meslek olarak Türkiye’de sosyal hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Demirel, E. T. (2015). Sosyal Girişimcilik. E. Kaygın içinde, *Girişimcilik: Temel kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular* (s.111-129). İstanbul: Siyah İnci Akademi.
- Demirel, E. T. (2017). *Sosyal girişimcilik*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Denizalp, H. (2007). *Toplumsal dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi*. Ankara: STGM Yayınları.
- Denizalp, H. (2009). *Toplumsal Dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi*. STGM.
- Durmaz, F. (2015). *Girişimcilik ders notları*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Turgutlu Meslek Yüksek Okulu.

- Duyan, V. (2014). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Düşünenlerin Düşüncesi. (2013, Haziran 29). *Sosyal girişimcilik ve Türkiye’de durum*. 05, 06, 2020 tarihinde Milliyet Web Sitesi. Adresinden alındı
- Erbay, E. (2018). Güç Ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64.
- Ersen, T. B., Kaya, D., ve Meydanoğlu, Z. (2010). *Sosyal girişimler ve Türkiye ihtiyaç analizi raporu*. İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Günlü, E. (2015). Sosyal girişimcilik olgusunun kavramsal analizi ve turizmde sosyal girişimcilik. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(35), 23-42.
- Işık, V. (2015). Türkiye'deki Sosyal Girişim Yapılanması Analizi: ASHOKA Üyesi Sosyal Girişimler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 1(1), 63-76.
- Kaya, Y. (2015, Şubat 19). *Sosyal girişimcilik*. 14.05.2020 tarihinde Prezi Web Sitesi: <https://prezi.com/p5lnqz-se1vw/sosyal-girisimcilik/> adresinden alındı
- Kırdaroğlu, N. (2015, Mart 30). *Sosyal girişimcilik*. 14.05.2020 tarihinde Prezi Web Sitesi: <https://prezi.com/btrwyr26bgkl/sosyal-girisimcilik/> adresinden alındı
- Koç, S. Ç. (2015). *Sosyal Hizmet uzmanlarının sorun çözme becerileri üzerine bir araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışma’ya giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kümbül, G. B. (2011). Yoksullukla mücadelede sosyal girişimcilik: Ashoka üyelerinden sosyal yenilikçi örnek uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 79-111.
- Martin, R. L., ve Osberg, S. (2007). *Social Entrepreneurship: The Case for definition*. Kaliforniya: Leland Stanford Jr. University.
- Meydanoğlu, Z. (2018, Temmuz 9). *Sosyal girişimcilik nedir? Sosyal girişimci kimdir?* Medium Şirket Sitesi: <https://medium.com/@AshokaTurkiye/sosyal-giri%C5%9Fimcilik-nedir-sosyal-giri%C5%9Fimci-kimdir-3c0448e00271> adresinden alındı

- Özdevecioğlu, M., ve Çingöz, A. (2009). Sosyal girişimcilik ve sosyal girişimciler: Teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 81-95.
- Özeren, E., Saatçioğlu, Ö.Y. (2016). Sosyal girişimcilikte inovasyon ve farklılıkları yönetmek: Çöp(m)adam örneği. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 5(1), 71-96
- Sarı, E. (2018, Aralık 22). *Sosyal girişimcilik toplumsal refahı artırır*. 08.05.2020 tarihinde Ticari Hayat Web Sitesi: <http://www.ticarihayat.com.tr/haber/Sosyal-girisimcilik-toplumsal-refahi-arttirir/28351> adresinden alındı
- Sheafor, B. W., ve Horejsi, C. J. (2015). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Şeker, A. (2015). *101 soruda sosyal çalışma ve sosyal hizmetler*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Şimşek, G., ve Altun, F. (2020). Sosyal belediyecilikte sosyal hizmetlerin ve sosyal girişimci faaliyetlerin rolü. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 55-61.
- Taş, H. Y., ve Menteşe, B. (2016). Sosyal Girişimciliğin Gelişimi: "Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de sosyal girişimciliğin boyutları". 2. ULUSLARARASI ÇİN'DEN ADRIYATİK'E SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ (s. 305-320). Hatay: İKSAD; Payas Belediyesi.
- Taş, H. Y., ve Şemşek, İ. (2017). Türkiye ve dünyadan sosyal girişimcilik örnekleri ve istihdama katkıları. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(6), 480-497.
- Thompsan, N. (2014). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Truell, R. (2014, Ağustos 7). *Sosyal hizmet nedir?* 06.05.2020 tarihinde IFSW: <https://www.ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir/> adresinden alındı
- Yalçın, S. M., (2018). *Türkiye'de sosyal girişimcilik Koç Üniversitesi öğrencilerinin gözünden*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayını
- Yumuşakipek, H. D. (2015). *Aile işletmelerinde iç girişimciliğin sosyal girişimciliğe etkisi: Afyonkarahisar'da bir araştırma*. Afyonkarahisar: T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana bilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Apaydın, E. ve Altun, F. (2021). Sosyal girişimcilik ile sosyal hizmet arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 777-803. DOI: 10.26466/opus.841939.

Uluslararası Test Standartlarının ve Yönergelerinin Sistematik ve Karşılaştırımlı İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.889770

*

Ezgi Mor Dirlik* Özge Altıntaş** Seval Kula Kartal ***

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kastamonu/Türkiye

E-Posta: emor@kastamonu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0250-327X](https://orcid.org/0000-0003-0250-327X)

** Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara/Türkiye

E-Posta: oaltintas@ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5779-855X](https://orcid.org/0000-0001-5779-855X)

*** Araç. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Denizli/Türkiye

E-Posta: sevalk@pau.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3018-6972](https://orcid.org/0000-0002-3018-6972)

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, dünya genelinde psikolojik testler ve ölçmeyle ilgilenen kurum ve kuruluşlar tarafından psikolojik testlere ve ölçme süreçlerine ilişkin önerilen standartları ve yönergeleri incelemek ve bu konuyla ilgili kaynakları psikometri bilim alanında çalışan test geliştiricilere, uyarlayıcılara ve testlerle ilgilenen araştırmacılara tanıtmaktır. Bu amaç doğrultusunda, psikolojik testlere ilişkin standartlar geliştiren kurumların öncüleri olan Amerikan Eğitim Araştırmaları Birliği, Amerikan Psikologlar Birliği ve Eğitimde Ölçme Ulusal Konseyi tarafından önerilen ve güncelleme çalışmaları yapılan test standartları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlara ek olarak, test uyarlama ve kültürlerarası test kullanımına ilişkin kapsamlı yönergeler sunan Uluslararası Test Komisyonu tarafından geliştirilmiş test uyarlama yönergelerine çalışma kapsamında yer verilmiştir. Avrupa Psikologlar Birliği tarafından geliştirilen ve kullanıma sunulan Test İnceleme Modeli'nin de tanıtıldığı çalışmada son olarak, Uluslararası Standartlar Organizasyonu tarafından özellikle iş yaşamında kullanılan psikolojik testlere ve ölçme süreçlerine ilişkin oluşturulan standartlar incelenmiştir. İncelenen standartlara ve yönergelere ilişkin genel değerlendirmeler yapılmış, psikolojik ölçme araçları ile ilgilenen tüm araştırmacılara bu standartların ve yönergelerin kapsamı detaylı biçimde tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik testler, test standartları, test geliştirme, test uyarlama.

A Systematic and Comparative Review of International Test Standards and Guidelines

*

Abstract

The purpose of this study is to examine the standards and guidelines recommended by institutions and organizations interested in psychological testing and measurement worldwide and to introduce the relevant literature to those concerned. Within the scope of this purpose, the content of updated test standards recommended by the American Educational Research Association, the American Psychological Association and the National Council on Educational Measurement, which are the pioneers of institutions that develop standards for psychological testing, were examined. Besides, test adaptation guidelines developed by the International Testing Commission were included, which provide comprehensive guidelines on test adaptation and usage of intercultural testing. The Test Analysis Model proposed by the European Federation of Psychologists' Associations was also presented generally, and the standards specifically regarding psychological tests and measurement processes used in employment processes established by the International Standards Organization were examined. General evaluations regarding the listed guidelines and standards were made, and the contents of the guidelines and standards were introduced to the all researchers interested in psychological measurement.

Keywords: *Psychological tests, test standards, test development, test adaptation.*

Giriş

Bireylerin zekâ, kişilik, ilgi, tutum ve güdü gibi örtük özelliklerinin ölçülmesinde, bu özelliklerin göstergeleri olduğu varsayılan maddelerden oluşan psikolojik testler bir diğer adıyla psikolojik ölçme araçları kullanılmaktadır. Psikolojik ölçme aracı, belirli bir psikolojik değişkenin nesnel ve standardize ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Anastasi, 1988). Psikolojik ölçme araçları, bireylerin bilişsel ve duyuşsal özellikleriyle ilgili davranışları hakkında çıkarım yapmak amacıyla; davranışların örneklenerek bu örneklerin standartlara göre puanlanıp değerlendirildiği sistematik bir işlem süreci olarak tanımlanmaktadır (Urbina, 2004). Psikolojik ölçme araçlarının geleneksel işlevi, bireyler arasındaki farklılıkları ya da aynı bireyin farklı koşullar altındaki tepki farklılıklarının ölçülmesidir. Eğer farklı bireylerden elde edilen puanlar karşılaştırılabilir olacaksa, test koşulları mutlaka herkes için aynı olmalıdır (Anastasi ve Urbina, 1997). Psikolojik ölçme araçlarının tanımına ilişkin ortak vurgu, maddelerin, yönergelerin ve ölçme aracını yanıtlamak için gereken sürenin ölçme aracını alan her birey için aynı olması anlamına gelen “standart” olma vurgusudur. Psikolojik ölçme araçları için standart uygulama koşulları sağlanamadığında, bu araçlardan elde edilen puanlar, puanlara dayalı olarak bireyler arası yapılan karşılaştırmalar ve onlar hakkında alınan kararlar hatalı olmaktadır. Cronbach’a (1990) göre, test uygulayıcısının ifadeleri ve eylemleri, kullandığı materyaller ve puanlama kuralları sabitlendiğinde testin standartlaştırılmış olduğu kabul edilir; bu durumda o testin farklı zamanlarda ve mekânlarda toplanan puanları tamamen karşılaştırılabilir.

Bireyler hakkında doğru kararlar vermek, bir başka anlatımla, geçerliği ve güvenilirliği yüksek ölçmeler yapmak, ölçme aracı geliştirme/uyarlama aşamasından itibaren uluslararası alan yazında kabul görmüş belirli bir sistematığın takip edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, birden çok uluslararası kuruluş eğitimde ve psikolojide kullanılan psikolojik ölçme araçlarının geliştirilmesi, uyarlanması, uygulanması ve sonuçların yorumlanıp karara varılması konusunda ciddi çalışmalar yapmaktadır. Bu kuruluşlar, ölçme süreçlerine ilişkin çeşitli standartlar ve yönergeler yayınlamaya çalışarak araştırmacılara bu konuda bilgiler sunmaktadır. Bu amaçla geliştirilmiş ve yaygın kabul görmüş standartlar incelendiğinde, Amerikan

Eğitim Araştırmaları Birliği (American Educational Research Association-AERA), Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association-APA), Eğitimde Ölçme Ulusal Konseyi (National Council on Measurement in Education-NCME), Uluslararası Test Komisyonu (International Test Commission-ITC) ve Avrupa Psikologlar Dernekleri Federasyonu (European Federation of Psychologists' Associations-EFPA) gibi kuruluşlar tarafından geliştirilmiş standartlar öne çıkmaktadır. Bu standartlar içerisinde AERA, APA ve NCME tarafından geliştirilen Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları (1966, 1974, 1985, 1999, 2014) ise en yaygın olarak bilinen ve kullanılan standartlardır.

Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları'nın amacı doğru test uygulamalarını teşvik etmek ve bu uygulamaların niteliklerinin değerlendirilmesinde bir temel oluşturmaktır. Bu nedenle, AERA, APA ve NCME tarafından testleri geliştiren, seçen, test sonuçlarının teknik niteliklerini yorumlayan ya da değerlendiren bireylerin kullanımı için test standartları geliştirilmektedir. Standartların geliştirilmesinin ardındaki temel amaç ilgili taraflara yasal bir yaptırım uygulamak için bir temel oluşturmak değil; eğitimde ve psikolojide bireylerin özelliklerinin ölçülmesi sürecine dahil olan tüm taraflar için ortak ölçütler oluşturmaktır. Yetenek, başarı, tutum, ilgi ve kişilik gibi özellikleri ölçmenin amaçlandığı süreçlerde, işe alım için yapılan görüşmelerde ve çeşitli klinik uygulamalarda test standartlarının uygulanabileceği ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak, okul performans değerlendirmeleri gibi standardize edilmemiş ölçme süreçlerinde yapılacak incelemelerde de standartlardan yararlanılabileceği belirtilmektedir (AERA, APA ve NCME, 2014).

Psikolojik testler ve ölçmeler için belli standartlar geliştirip ve bu standartların evrensel olarak kullanımını sağlayarak yaygınlaştıran kuruluşlardan bir diğeri ITC'dir. ITC, eğitimde ve psikolojide kullanılan ölçme araçlarının uygun şekilde geliştirilmesini, değerlendirilmesini ve kullanılmasını teşvik etmektedir. Bünyesinde psikolojik testlerle ilgili oluşum ve dernekleri, test komisyonlarını, test yayıncılarını barındırmaktadır. ITC tarafından geliştirilmiş test yönergelerinin amacı, test kullanımını geliştirmek, test uygulamalarının etkili ve doğru bir şekilde yapılmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda test uygulamaları üzerine, ITC (2001, 2006, 2012, 2014, 2015, 2017, 2018) tarafından günümüze kadar yedi yönerge yayınlamıştır. Bu yönergelerden altısı, uluslararası düzeyde

kabul görmüş projelerin sonuçlarına dayalı olarak oluşturulmuştur. İlgili kuruluş, hali hazırda Test Yayıncıları Birliği (Association of Test Publishers - ATP-) ile ortak olarak “Teknoloji Temelli Değerlendirmeler” üzerine yeni bir yönergenin geliştirilmesi üzerinde çalışmalarına devam etmektedir (ITC, 2020). ITC tarafından geliştirilmiş ve intestcom.org adlı internet sitelerinde erişime açık olarak sundukları yönergeler geliştirildikleri ve revize edildikleri yıllara göre şöyledir:

Test Kullanımına İlişkin Yönergeler (ITC, 2001), Testlerin Çevirisi ve Uyarlanmasına İlişkin Yönergeler (İlk kez, 2005 ile 2015 yılları arasında hazırlanmış, test teknolojisi ve uygulamalardaki gelişmeler doğrultusunda 2017 yılında revize edilerek ikinci baskısı yayınlanmıştır), Bilgisayar Tabanlı ve İnternet Tarafından Sağlanan Testlere İlişkin Yönergeler (ITC, 2006), Puanlamanın Kalite Kontrolü, Test Analizleri ve Test Puanlarının Raporlanmasına İlişkin Yönergeler (ITC, 2012), Testlerin, Sınavların ve Diğer Değerlendirmelerin Güvenliğine İlişkin Yönergeler (ITC, 2014), Uygulayıcıların Testlerin Güncel ve Eski Versiyonlarını Kullanmalarına ve Testlerin İmhasına İlişkin Yönergeler (ITC, 2015), Dilbilimsel ve Kültürel Açından Farklı Örneklerin Geniş Ölçekli Değerlendirilmesine İlişkin Yönergeler (ITC, 2018).

Psikolojik testlere ve ölçme işlemlerine ilişkin çeşitli çalışmalar yaparak Avrupa ülkelerinde kullanılmak üzere model üreten bir diğer uluslararası kuruluş EFPA’dır. EFPA tarafından testlerin nitelikleri ve kullanımının incelenmesini sağlayacak bir Test İnceleme Modeli önerilmiş ve ortaya çıktığı tarihten itibaren güncellenerek geliştirilmiştir. Son güncellemesi 2013’te yapılan EFPA modelinin diğer kuruluşlar tarafından geliştirilen projelere göre daha kapsamlı ve güncel olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu model, eğitimde, sağlıkta, psikolojide ve diğer tüm bağlamlarda kullanılan psikolojik testlerin, anketlerin ve ölçeklerin ilgililere ayrıntılı bir şekilde tanıtılmasını amaçlamaktadır.

Standart geliştiren kuruluşların başında gelen Uluslararası Standartlar Teşkilatı (International Organization for Standardization-ISO) da test kullanımına ilişkin standartlar önermiştir. ISO tarafından 2011 yılında önerilen 10667 numaralı standart, iş ortamlarında yapılan bireysel ölçme ve değerlendirmeleri düzenleyen bir çerçeve sunmaktadır. Bu standart kapsamında, ITC ve EFPA tarafından geliştirilmiş standartlar da

bulunmaktadır. 10667 numaralı standart, tüm değerlendirme aşamaları için geniş bir çerçeve ve yönerge sunmaktadır (ISO, 2011).

Testler için oluşturulmuş standartlar incelendiğinde, psikolojik testlerin geliştirilmesi, uygulanması ve sonuçların yorumlanıp karara varılması konusunda birden çok uluslararası kuruluş tarafından önemli çalışmalar yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Farklı kuruluşlar tarafından ölçme süreçlerine ilişkin standartlara ek olarak, ölçme süreçleriyle ilişkisi olan tüm taraflar için yol gösterici nitelikte çeşitli yönergelerin de yayınlandığı görülmektedir. Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğindeyse, test standartları ve yönergelere ilişkin az sayıda çalışmanın yapıldığı ve bu çalışmaların çoğunlukla bireysel çabalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu alandaki ilk çalışma, APA tarafından 1985 yılında yayınlanan Eğitimde ve Psikolojide Ölçme Standartlarının Türk Psikologlar Derneği öncülüğünde Türkçe’ye çevrilmesidir. Bu standartlar, Hovardaoğlu ve Sezgin (1998) tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve Türk Psikologlar Birliği tarafından kitap olarak basılmıştır. Test standartları konusunda bir kuruluş öncülüğünde yapılan bu ilk çalışmanın ardından, bu konudaki çalışmalar çoğunlukla bireysel araştırmacılar tarafından yürütülmüştür. Mor Dirlik ve Koç (2013) araştırmalarında, 1999’da güncellenen APA ve ITC standartlarını kullanarak bir kontrol listesi oluşturmuş ve eğitim kurumlarında sıklıkla kullanılan psikolojik testlerden dördünü bu standartlara göre incelemiştir. Çüm ve Koç (2013) tarafından yapılan çalışmada, ITC ve APA standartları kullanılmıştır. Mor Dirlik (2014), APA’nın test geliştirme standartlarını kullanarak tezler kapsamında geliştirilen ölçeklerin, geliştirilme süreçlerinin söz konusu standartlara uygunluğunu incelemiştir. İncelenen çalışmalarda eksik noktalar olduğu, test standartlarına belirtilen özellikle geçerlik standartların testler için yeterince incelenemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Test standartlarına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, ölçme sürecine dahil olan tüm taraflar için standartların ve yönergelerin oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin, testi alanlar için ITC tarafından geliştirilen yönergeler varken, test kullanıcıları için İngiliz Psikologlar Birliği tarafından geliştirilen standartlar bulunmaktadır. Uluslararası standartlara ek olarak, Almanya, Norveç ve Hollanda gibi bazı ülkeler tarafından ulusal düzeyde geliştirilen standartlar da bulunmaktadır (Evers, Sijtsma, Lucassen ve Meijer, 2011). Standartlara ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde, daha önce de vurgulandığı gibi yönerge ya da standart

geliştirmeyi, standartların Türkçe'ye çevirisini yaparak kullanımını arttırmayı ve ilgililere tanıtmayı amaçlayan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.

Test kullanıcılarına, araştırmacılara ve yanıtlayıcılara yol gösterici olacak bir modelin, standartların ya da yönergelerin geliştirilmesinin geçerliği ve güvenilirliği yüksek ölçme sonuçları ile tekrarlanabilir ölçme süreçleri sağlayacağı açıktır. Tekrarlanabilir ölçme işlemleri tüm süreç ve sonuçlar açısından nesnelliği arttıracaktır. Böylece, testi yanıtlayan bireylerin de teste ilişkin adalet algıları daha olumlu yönde olacaktır. Dünya genelinde kabul görmüş ölçme standartlarının ülkemizde takip edilmesinin ve bu standartlar temelinde ülkemizin kültürel özelliklerini de gözetilen standartlar geliştirilmesinin, bu alanda atılması gereken önemli adımlar arasında yer aldığı ifade edilebilir. Bu nedenle, yönergelerin ve standartların geliştirilmesi için dünya genelinde yapılmış çalışmaların incelenmesinin, benzerlik ve farklılıkların ortaya koyulmasının bu konuda çalışan araştırmacılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın amacı, dünya genelinde psikolojik ölçmelerin nitelikli bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak için çeşitli kuruluşlar tarafından önerilen ölçme standartlarının ve yönergelerinin tanıtılmasıdır. Psikolojik testlere ve ölçmelere ilişkin standartlar konusundaki güncel araştırmaları ve gelişmeleri derleyen bu çalışmanın, test geliştirici, kullanıcı ve her düzeyde ilgili açısından test standartlarına ilişkin farkındalığı arttıracığı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışma kapsamında, eğitsel ve psikolojik ölçme alanlarında dünyanın önde gelen kuruluşları tarafından oluşturulmuş test standartlarını ve yönergelerini Türkiye'de ölçme süreciyle ilgilenen tüm taraflara tanıtmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, önemli kuruluşlar tarafından hazırlanmış ve dünya genelinde yaygın biçimde kullanılan test standartları ve yönergelerinin neler olduğu belirlenmiştir. Belirlenen test standartları ve yönergeler için hazırlanmış ilgili tüm dokümanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu alanda yapılan önemli çalışmaları ve gelişmeleri ortaya koymak amacıyla bu dokümanlar derinlemesine incelenmiştir. Doküman incelemesi türündeki bu çalışma, betimsel yaklaşıma uygun biçimde yürütülmüştür.

Çalışma kapsamında, çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilmiş dört farklı test standardına ilişkin detaylı bilgi sunulmuştur. Çalışma grubuna dâhil edilen standartlardan biri AERA, APA ve NCME (2014) tarafından geliştirilmiş test standartlarıdır. İncelemek üzere bu test standartlarının seçilmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Biri, bu standartların ülkemizde en fazla tanınan ve en yaygın kullanılan standartlar olmasıdır. 1985 yılında yayınlanan standartların Türkçeye çevrilmesinden sonra bu standartlar iki kez güncellenmiştir. Bu güncellemelerle, test standartlarında çok önemli değişiklikler ve geliştirmeler yapılmıştır. Ancak, Türkiye’de test standartlarındaki güncellemelerin yeterli biçimde izlenmediği düşünülmektedir. Bu nedenle bu standartlar çalışma grubu kapsamına dâhil edilmiştir. AERA, APA ve NCME (2014) standartları test geliştirme, geçerlik, güvenilirlik, klinik ölçmeler vb. gibi daha çeşitli kapsam ve uygulama alanları için geliştirilmiştir. Ancak, ITC’nin çalışmaları incelendiğinde testlerin çeviri süreçlerine ilişkin yönergelerin ağırlıkta olduğu görülmüştür (Brennan, 2006; ITC, 2017). Testlerin uyarlanması sürecinde daha yol gösterici olabileceği düşünülerek incelemede ITC standartlarına da yer verilmiştir. ISO (2011) tarafından önerilen 10667 numaralı standardın tüm değerlendirme aşamaları için geniş bir çerçeve ve yönerge sunduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, çalışma kapsamında incelenen standartlar arasında yer almaktadır. Son olarak, EFPA (2013) tarafından oluşturulan Test İnceleme Modeli’nin, diğer kuruluşlar tarafından geliştirilen standartlara ve yönergelere göre daha kapsamlı ve güncel olduğu düşünüldüğünden, bu model de çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

İşlem

Çalışma kapsamında dört farklı kuruluşun test standardına ilişkin inceleme yapılmıştır. Bu standartlardan ilki, AERA, NCME ve APA (2014) tarafından geliştirilen standartlardır. Test standartlarının incelenmesi sırasında özellikle Türkçe’ye çevirisi yapılan 1985 yılı standartlarından sonra gerçekleşen güncellemelere odaklanılmıştır. Test standartlarında yapılan güncellemelere ilişkin detaylı bilgi içeren AERA, NCME ve APA (1999, 2014) kaynaklarına ulaşılarak, bu kaynakların özellikle daha önceki yıllarda yayınlanan standartlara göre değişiklik içeren bölümlerinin neler olduğu

ortaya koyulmuştur. Ayrıca, içeriğine ilişkin bilgiler elde etmek amacıyla 2014 yılında yayınlanan güncel standartlar daha detaylı incelenmiştir. Benzer biçimde, EFPA ve ISO standartlarına ilişkin en detaylı bilgiler içeren kaynaklara ulaşıldıktan sonra, bu kaynaklara dayalı olarak ilgili standartların ve yönergelerin temel niteliklerini ve içeriklerini ortaya koymak amacıyla bir inceleme yapılmıştır. ITC standartlarına ilişkin bilgiler incelendiğinde, özellikle test uyarlama sürecinde araştırmacılar için yol gösterici nitelikte yönergeler içerdiği görülmüştür. Bu nedenle, bu yönergelerin Türkçe'ye çevrilmesine karar verilmiştir. ITC tarafından test uyarlamaya ilişkin geliştirilen yönergeler yazarlar tarafından ayrı ayrı Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra, ortaya çıkan üç çeviri üzerinde birlikte çalışılarak ortak bir çeviri formu oluşturulmuştur. Bu form, hem Türkiye hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamış, her iki dile ve kültüre ilişkin bilgi ve deneyimleri olan, ayrıca test standartları konusunda da bilgi sahibi olan bir dil uzmanı tarafından da incelenmiştir. Dil uzmanından gelen geri bildirimlere dayalı olarak yazarlar tarafından çevirinin son formu oluşturulmuştur.

Bulgular

Çalışma kapsamında, AERA, NCME ve APA (2014), EFPA (2013) ITC (2017) ve ISO (2011, 2020) tarafından yayınlanan test standartları ve yönergeleri incelenmiştir. Bu incelemeler başlıklar altında aşağıda sunulmuştur

AERA, NCME ve APA: Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları

AERA, NCME ve APA tarafından önerilen Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları 1966, 1974, 1985, 1999 ve 2014 olmak üzere beş kez güncellenmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi, 1985 yılında yayınlanan standartlar Hovardaoğlu ve Sezgin (1998) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, 1985 yılından sonra standartlarda yapılan değişikliklere ve güncel standartların içeriğine odaklanılmıştır. 1985 standartlarında, her standart kullanımdan önce tüm testler tarafından karşılanması gereken standartlar, karşılanması istenen ancak her durum için uygun olmayan standartlar ve önemi uygulama koşullarına bağlı olan standartlar biçiminde tanımlanmıştır. Böylece standartlar arasında birincil,

ikincil ve koşullu standartlar olarak adlandırılan bir ayrıma gidilmiştir. AERA, NCME ve APA (1999) tarafından yapılan güncellemede, tüm standartların ilgili oldukları bağlamlarda önemli olduğu vurgulanarak standartların önem düzeyi gösterir biçimde sınıflanmasının doğru olmadığı ifade edilmektedir. Bu tür sınıflamaların, belirli durumlarda ele alınması gereken standartların göz ardı edilmesine neden olabileceği öne sürülmektedir. Dolayısıyla, bu güncellemede 1985 standartlarında kullanıldığı gibi birincil, ikincil ya da koşullu gibi başlıklar kullanılmamaktadır. Bunun yerine, belirli bir kullanım durumuyla ilgisiz, o durum için önemsiz ya da uygulanabilir olmayan tüm standartların karşılanması gerektiği ve ilgili durum için tüm standartların birincil standartlar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu güncelleme kapsamında standartların sayısı da arttırılmıştır. Bunun ilk ve en önemli nedeni, yeni test türlerinin ya da var olan testlerin yeni kullanımları sonucunda yaşanan gelişmelerdir. Yine bu güncellemede tüm yanıtlayıcılara eşit bir yaklaşım sağlamak amacıyla bu konularla ilgili standartlar da eklenmiştir.

Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları (1999) gözden geçirilerek AERA, NCME ve APA tarafından 2014 yılında yeniden güncellenmiştir. Bu güncellenmenin temelde eğitim politikalarında ve test kullanımında hesap verebilirlikle ilgili konuların göz önüne alınması, testlerin erişilebilirliği kavramının genişletilmesi, işyerinde testlerin rolünün daha kapsamlı biçimde ele alınması, teknolojinin test geliştirme ve uygulama sürecindeki rolünün genişletilmesi, standartların daha iyi biçimde iletilebilmesi için daha iyi bir yapının oluşturulması gibi amaçlarla gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bu gereksinimlere karşılık verebilmek amacıyla, bu güncellemede bazı önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri, 1999 güncellemesinde “Eğitimde Testler ve Durum Belirleme” ve “Program Değerlendirme ve Kamu Politikalarında Testlerin Kullanımı” başlıklı bölümlerin testlerin eğitimde hesap verebilirlik için kullanımıyla ilgili konulara yer vermek amacıyla yeniden yazılmasıdır. Ayrıca, “İşyerinde Ölçme Değerlendirme ve Yetkilendirme” bölümü bir standardın ne zaman istihdam ya da yetkilendirmeye ilgili olduğunun daha açık tanımlanabilmesi amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu güncellemede, teknolojinin etkisi tüm bölümlerde göz önünde bulundurulmuştur. Teknolojiyle ilgili olarak açık uçlu madde yanıtlarının otomatik puanlanması, yenilikçi madde türlerinin uygulanması ve puanlanması,

bilgisayar tabanlı test uygulamaları gibi konulara ilişkin standartlar “Test Planlama ve Geliştirme” bölümlerinde ele alınmıştır.

Eğitimde ve Psikolojide Test Standartları'nın 2014 yılındaki güncellenmesinde yapılan en önemli gelişmelerden biri “yanlılığın” kavramlaştırılması olmuştur. 1999 standartlarında, bu konuya “Test Kullanımı ve Uygulamalarında Yansızlık”, “Farklı Dil Geçmiş Olan Bireylerin Ölçülmesi”, “Engelli Bireylerin Ölçülmesi” başlıklı ayrı bölümlerde yer verilmektedir. 2014 standartlarında belirtilen bölümlerde ele alınan konular daha kapsamlı tek bir bölüm altında toplanarak, erişilebilirliğin ve yanlılığın, test geliştirme ve uygulama alanındaki temel konulardan biri olduğunu vurgulamak amacıyla “Ölçmede Yansızlık” başlıklı yeni bir bölüm yazılmıştır. Bu değişiklik, tüm test yanıtlayıcılarına aynı biçimde davranmanın gerekliliğini ve önemini vurgulamak amacıyla yapılmıştır. İlgili bölümde, çoğunlukla farklı dil ya da kültür geçmişi ve engeli olan bireylerle ilgili örnekler bulunmaktadır. Ancak, bu bölümde tüm yanıtlayıcılar için tarafsız ve eşit bir uygulama önündeki olası engelleri yansıtılabilmek amacıyla, cinsiyetle, yaş gruplarıyla, farklı etnik ve ırksal kökene sahip bireylerle ilgili örneklerle de yer verilmektedir. Eğitimde ve Psikolojide Test Standartlarının içeriği incelendiğinde, üç genel başlık altında 13 ayrı bölüm olarak düzenlendiği görülmektedir. AERA, NCME ve APA (2014) standartlarının içeriğini daha detaylı biçimde ortaya koymak amacıyla üç genel başlık altında yer alan bölümlere ve alt bölümlere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. AERA, NCME ve APA (2014) Test Standartlarının İçeriği

Temel Bilgiler	
1. Geçerlik	Testin amacı ve teste dayalı yapılacak yorumlar, geçerlik çalışmasında yapılan uygulamalar ve örnekleme, geçerlik kanıt türleriyle ilgili üç küme altında toplanmış 25 standart bulunmaktadır.
2. Güvenirlik	Testin farklı oturum ve koşullarda uygulanması durumunda güvenilirlik kanutlarının sunulması, ölçme kesinliği, genellenebilirlik katsayıları, ölçme kesinliğini etkileyen faktörler, ölçmenin standart hatası, kararlılık sürekliliği ve kesinliği, grup ortalamalarının güvenilirliği, güvenirlüğün belgelenmesiyle ilgili sekiz küme altında toplanmış 20 standart bulunmaktadır.
3. Ölçmede Yansızlık	Test planlama, geliştirme, uygulama ve puanlamada yanlılığı azaltma, hedef grupta belirli kullanım amacı için yapılan test puanı yorumlarının geçerliği, ölçülmek istenen yapıyla ilişkisiz değişkenliğe engel olmak için izlenebilecek yollar, testin kullanım amacıyla uyumsuz puan yorumlarına karşı önlemler ile ilgili dört küme altında toplanmış 20 standart bulunmaktadır.

İşlemler	
4. Test Planlama ve Geliştirme	Test planlaması ve belirlemeleri, madde yazımı ve redaksiyonu, test geliştirme, uygulama, puanlama süreçleri ve test materyalleri, test revizyonu ile ilgili dört küme altında toplanmış 25 standart bulunmaktadır.
5. Puanlar, Ölçekler, Normlar, Eşitleme ve Kesme Puanları	Puanların yorumlanması, norm puanları, test eşitleme ve kesme puanları ile ilgili dört kümede toplanmış 23 standart bulunmaktadır.
6. Test Uygulama, Puanlama, Raporlama ve Yorumlama	Testin uygulanması, puanlanması, raporlanması ve yorumlanması ile ilgili üç kümede toplanmış 16 standart bulunmaktadır.
7. Testler için Destekleyici Belgeler	Test belgelerinin içeriğine ilişkin, testin uygun kullanımı, geliştirilmesi, yönetimi ve puanlanması ile teste ilişkin belgelerin zamanında teslim edilmesini içeren dört kümede toplanmış 14 standart bulunmaktadır.
8. Test Yanıtlayıcılarının Hak ve Sorumlulukları	Test yanıtlayıcılarının testi almadan önceki bilgi edinme hakları, test sonuçlarına erişme ve test sonuçlarının izinsiz kullanımına karşı korunma hakları, test puanlarının adil ve doğru raporlanması ile test yönetim süreci boyunca testi yanıtlayanların davranışlarına ilişkin sorumluluklarını içeren dört kümede toplanmış 12 standart bulunmaktadır.
9. Test Kullanıcılarının Hak ve Sorumlulukları	Yorumların geçerliliği, bilginin yayılması, test güvenliği ve telif haklarının korunması ile ilgili üç kümede toplanmış 23 standart bulunmaktadır.
Test Uygulamaları	
10. Psikolojik Testler ve Durum Belirleme	Test kullanıcısının nitelikleri, test seçimi, test yönetimi, testin yorumlanması ve test güvenliği ile ilgili beş kümeden oluşan 18 standart bulunmaktadır.
11. İşyeri Testlerinin Geliştirilmesi ve Belgelendirme	Hem istihdam testlerinin geliştirilmesi hem de belgelendirme için genel olarak geçerli standartlar ile yalnızca istihdam testlerinin geliştirilmesi ve yalnızca belgelendirme için standartların üç kümede toplanmasıyla oluşan 16 standart bulunmaktadır.
12. Eğitimsel Testler ve Durum Belirleme	Eğitsel ölçmelerin tasarımı ve geliştirilmesi, eğitsel testlerin kullanımı ve yorumlanması ile eğitsel değerlendirmelerin yönetimi, puanlanması ve raporlanmasıyla ilgili üç kümeden oluşan 19 standart bulunmaktadır.
13. Testlerin Program Değerlendirme, Politika Çalışmaları ve Hesap Verebilirlik için Kullanımı	Program değerlendirme, politika çalışmaları ve hesap verebilirlik sistemleri için test programlarının ve endekslerinin tasarımı ve geliştirilmesi ile yine bu sistemlerde kullanılan testlerden elde edilen bilgilerin yorumlanması ve kullanımıyla ilgili iki kümeden oluşan dokuz standart bulunmaktadır.

EFPA: Test İnceleme Modeli

EFPA tarafından geliştirilen Test İnceleme Modeli'nin temel amacı, psikolojide, eğitimde, sağlıkta ve diğer alanlarda kullanılan tüm psikolojik testleri, ölçekleri, anketleri, hatta projektif teknikleri tanımlamak ve bu ölçme araçlarını ayrıntılı ve titiz bir biçimde değerlendirmeyi sağlamaktır. Test İnceleme Modeli kullanılarak ölçme araçlarına ilişkin toplanan bilgiler,

EFPA'nın bilgilendirme stratejisine dahil edilmekte ve tüm ilgililerle paylaşılmaktadır (Evers vd., 2011; Muñiz ve Bartram, 2007). Test İnceleme Modeli, farklı Avrupa ülkeleri tarafından da benimsenmiştir. Norveç, İspanya, İsveç, İngiltere, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Litvanya gibi ülkelerde modelin çevirisi yapılarak kullanıma sunulmuştur.

Test İnceleme Modeli, İngiliz Psikologlar Birliği tarafından geliştirilen Test İnceleme ve Değerlendirme Formu ile Test Niteliğinin Değerlendirilmesinde Hollanda Modeli gibi birçok test inceleme modeli temel alınarak oluşturulmuştur. Son olarak 2013 yılında güncellenen modelin içeriği incelendiğinde, modelin üç temel kısımdan oluştuğu görülmektedir. İlk bölümde ölçme aracına ilişkin tanımlayıcı bilgiler yer almakta ve incelenen test tüm ayrıntıları ile sunulmaktadır. İkinci kısımdaysa, materyaller, normlar, güvenilirlik, geçerlik ve bilgisayarda üretilen raporlar gibi temel nitelikler açısından test incelemeye alınmaktadır. Son kısımda ise değerlendirme yapılırken kullanılan kaynakça verilmektedir. Modelin içeriği kadar önemli olan bir diğer durum, modelin uygulamaya konulmasının gerekliliğidir. İncelemeye alınan test, iki bağımsız değerlendirici tarafından tıpkı bir bilimsel proje ya da makale değerlendirme süreçlerinde olduğu gibi modele dayalı olarak değerlendirilmektedir. İki değerlendirici-hakemden gelen raporlar danışman editör tarafından incelenmektedir. Değerlendirmeler arasında önemli farklılıkların olması durumunda, test gerekirse üçüncü bir değerlendiriciye gönderilmektedir. EFPA, hakemlerin nitelikli test kullanıcıları arasından seçilmesini önermekle beraber akademisyenlerin, test yazarlarının ve psikometri ya da psikolojik ölçmelerdeki uzmanların da hakem olarak değerlendirmeye alınabileceğini belirtmektedir. Testlerin değerlendirilmesinde bir diğer önemli nokta, test değerlendirme sonuçlarının tüm araştırmacılara ve test kullanıcılarına açık olmasıdır. Testler, kitap ya da dergi olarak basılabileceği gibi Ulusal Psikoloji Birliği tarafından internet üzerinden de yayınlanabilmektedir (EFPA, 2013).

Modelin yaygınlaştırılmasındaki temel amaç, test inceleme sürecini ve kriterlerini Avrupa'da genelleştirmektir. Buna ek olarak, kendi test inceleme modeline sahip olmayan ülkelerde de bu modelin kullanımının sağlanması amaçlanmaktadır. Modelin farklı ülkelerde kullanılması durumunda çeşitli revize işlemlerinin yapılması gerekeceği ifade edilmektedir. Bu amaçla, Test İnceleme Modeli üzerinde yerel düzeyde yapılacak değişikliklerin ilgili

kültüre daha uyumlu bir inceleme çerçevesi sunacağı belirtilmektedir. Bu nedenle, test inceleme süreci için oluşturulan bu çerçeve EFPA tarafından “model” olarak isimlendirilmektedir (EFPA, 2013).

Test İnceleme Modeli'nin içeriği incelendiğinde, modelin üç temel bölümden oluştuğu görülmektedir. İlk bölümde, herhangi bir yargısal sürece başvurulmadan, yalnızca testin temel özellikleri ortaya koyulmaktadır. Teste ilişkin betimsel bilgilerin yer aldığı “Ölçme aracının tanımı” olarak adlandırılan bölümde genel bilgiler, sınıflama, ölçme ve puanlama, bilgisayarda raporlama, destek ve maliyet başlıkları yer almaktadır. Genel bilgiler başlığı altında, ölçme aracının adı, yayıncısı/dağıtıcısı, yayın tarihi, form bilgileri ve revize edilme durumu ve araştırmacıların bilgileri verilmektedir. Sınıflama başlığı altında, testin içeriği, önerilen kullanım alanları, yanıtlanma yolu, testi alanlardan beklenenler, testte kullanılan madde türü, testin yanıtlanma süresi, testin farklı formları varsa bu formlara ilişkin bilgiler verilmektedir. Ölçme ve puanlama başlığı altında puanlama sürecinde izlenen ilkelere ve norm puan dönüşümlerine ilişkin bilgiler verilmektedir. Bilgisayarda raporlama başlığı altında, oluşturulan raporların niteliğine, medya kullanımına ilişkin izin durumuna ve testin farklı koşullara uyarlanabilirliğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Destek ve maliyet başlığında ise testin yayıncılarına, maliyetine ve hedef grubuna ilişkin bilgiler verilmektedir.

Test İnceleme Modeli'nin ikinci bölümünde, teste ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Dolayısıyla, model kapsamında değerlendirmede temel alınacak ölçütler bu bölümde yer almaktadır. Bu bölümde yer alan ölçütlere dayalı olarak test, 0 ile 4 puan arasında değişen bir dereceleme temelinde değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede verilen 0 puan söz konusu ölçütün incelenen test için geçerli olmadığı anlamına gelmektedir. 1 puan testin ilgili ölçütü karşılama açısından yetersiz olduğunu, 2 puan kısmen yeterli olduğunu, 3 puan test tarafından ölçütün iyi düzeyde karşılandığını, 4 puan ise mükemmel düzeyde karşılandığını göstermektedir. EFPA (2013) tarafından, test için 0 ve 1 olarak puanlanan ölçütler test için kritik düzeyde önemli olduğunda, kullanıcıların bu testi tercih etmemesi ya da testin yalnızca alan uzmanları tarafından dikkatli bir biçimde ve çok gereklilik arz eden durumlarda kullanılması önerilmektedir. Testin değerlendirilmesi sürecinde hakemler tarafından, makaleler, el kitapları, raporlar, açık kaynaklar, yayıncılar tarafından

oluşturulmuş fakat resmi olarak basılmamış dokümanlar ve yayıncılar tarafından ifşa edilmemiş anlaşmalar gibi testle ilgili tüm kaynaklar kullanılır. Bu kaynaklara dayalı olarak, ilgili testin altı temel alandaki nitelikleri hakemler tarafından değerlendirilmektedir. Testin değerlendirildiği temel alanlar ve alt başlıklara ilişkin daha detaylı bilgi Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 2’de Test İnceleme Modeli kapsamında psikolojik testlerin değerlendirilmesinde kullanılan temel alanlar ve bu alanların altında yer alan göstergeler genel olarak verilmiştir. Test İnceleme Modeli, oldukça fazla sayıda gösterge ve alt alan içermektedir. Bu nedenle, Tablo 2’de verilen bilgiler modelin birincil ve ikincil düzeydeki başlıklarını içermektedir.

Tablo 2. Test İnceleme Modeli Değerlendirme Bölümünün İçeriği

Testin Kuramsal Temellerinin Açıklanması
<ul style="list-style-type: none">• Ölçülen yapı/yapıların kuramsal temelleri• Test geliştirme/çevirme/uyarlama süreci• Madde analizlerinin ve madde analiz modelinin detaylandırılması• İçerik analizinin sunumu• İlgili çalışmaların incelenmesi ve sunulması
Test Materyallerinin Niteliği
<ul style="list-style-type: none">• Kalem- kâğıt, bilgisayar ve internet tabanlı testler için kullanılan materyallerin niteliği• Yönergelerin niteliği• Test materyallerinin (kitapçıklar, yanıt kağıtları, testte kullanılan nesnelere gibi) niteliği
Test Normları
<ul style="list-style-type: none">• Norm dayanaklı testlere ilişkin ölçütlerin uygunluğu• Ölçüt dayanaklı testlere ilişkin ölçütlerin uygunluğu• Örneklemin ölçülen özelliğin doğasına, evrenin niteliğine göre belirlenmesi• Kesme puanlarının belirlenme süreci• Sürekli norm dağılımı sürecine ilişkin belirlenme
Güvenirlilik
<ul style="list-style-type: none">• Güvenirliğe ilişkin kanıt toplama yöntemleri• İç tutarlılık anlamında güvenirlilik• Test tekrar test güvenirliliği• Madde tepki kuramı yaklaşımı• Puanlayıcılar arası güvenirlilik• Güvenirlilik katsayısının büyüklüğü• Örnekleme büyüklüğünün yeterliliği• Örneklemin heterojenlik düzeyi• Testin kullanım amacına uygun güvenirlilik inceleme yönteminin seçilmiş olması• Birden fazla güvenirlilik incelemesinin yapılmış olması• Yapılan işlemlerin ayrıntılı raporlanmış olması
Geçerlik
<ul style="list-style-type: none">• Birleştirilmiş geçerlik tanımına göre oluşturulan geçerlik kanıtlama yöntemlerinden, hangi/hangilerinin uygulandığının belirlenmesi

-
- Yapı geçerliği inceleme yöntemleri
 - Ölçüt geçerliğini inceleyen yöntemler
 - Testle verilecek kararlara uygun geçerlik kanıtlama yöntemlerinin seçimi
 - Test için uygun olan geçerlik kanıtlama yöntemlerine dayalı olarak ilgili geçerlik kanıtlarının toplanması
 - Test puanlarının geçerliğinin düşük ve yüksek olduğu grupların tanımlanmış olması
 - Test puanlarının geçerliğine ilişkin çalışma yapılmamış grupların tanımlanmış olması
 - Geçerliği incelenen test puanlarının elde edildiği grubun yaşına ilişkin betimsel bilgilerin verilmesi
 - Ölçüt dayanaklı geçerlik kanıtları için, özellikle klinik durumlarda ROC (Receiver Operating Characteristics- Alıcı İşletim Karakteristiği) eğrisinin sunulması
-

Bilgisayarda Üretilen Raporların Niteliği

- Raporların ayrıntı içerme durumu
 - Raporların geçerli olduğu test kullanıcı grupları
 - Kişiye ya da gruba özel raporların sunulma durumu
 - Raporların yanıtların tutarlılığını/tutarsızlığını belirtme durumu
 - Raporların, yanıtlara ilişkin yanlışlık-merkeze yığılma gibi istatistikleri içerme durumu
 - Raporların, bireysel puanların yorumlanacağı güven aralıklarını içerme durumu
-

Nihai Değerlendirme

- Testin bütününe ilişkin açık, net ve kısa bir yargıda bulunulması
 - Testin üstün ve eksik yönlerinin ifade edilmesi
 - Test kullanıcılarının özelliklerine ilişkin bilgi verilmesi
 - Testin nasıl ve ne zaman kullanılacağına ilişkin öneriler sunulması
-

ITC: Test Uyarlama Yönergeleri

Psikolojik testlerin farklı kültürlerle uyarlanması konusunda önemli ve kapsamlı çalışmalar yürüten kuruluşların başında gelen ITC tarafından test uyarlama sürecine ilişkin yönergeler geliştirilmiştir. Bu yönergelerin, test uyarlamayı düşünen ve bu alanla ilgilenen tüm araştırmacılara izlenmesi gereken aşamaları adım adım anlatan ayrıntılı bir rehber olduğu ifade edilebilir. İlk kez 2005'te geliştirilen yönergeler, uzun ve ayrıntılı çalışmalar sonucunda güncellenmiş ve 2017'de daha güncel ve detaylı bir şekilde yenilenen yönergeler yayınlanmıştır. ITC'nin (2017) yönergeleri incelendiğinde, test uyarlama sürecine ilişkin altı bölüm içerisinde on sekiz farklı yönerge geliştirildiği görülmektedir. Test uyarlama yönergelerinden üçü, uyarlama işlemine başlamadan önce gözetilmesi ve karşılanması gereken koşullara ilişkin bilgiler içermektedir. Bu yönergelerde, ölçülen yapının uyarlanmak istenen kültürle ve hedef kitleyle örtüşme düzeyinin incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, testin hedef dile çeviri sürecinde göz önünde bulundurulması gereken durumlara da yer verilmektedir. Özgün ve uyarlanan formların psikometrik nitelikleri açısından eşitliğinin incelenmesine ilişkin gerekliler sıralanmaktadır.

Uygulama yönergeleri kapsamında, testin uygulanması sırasında, hedef dil ve kültür ögelerinin dikkate alınarak gerekli yönergelerin hazırlanması ve tüm uygulamalarda uyulması gereken test koşullarının belirlenmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Puanlama aşamasındaysa, eşitliğin sağlandığı durumlarda puan farklılıklarının yorumlanması konusuna ilişkin uyarılara yer verilmektedir. Belgelendirme işlemlerine ilişkin yönergelerde, elde edilen kanıtların tümünü kapsayan ve hedef kültürde kullanımını destekleyen belgelerin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. İçeriğine ilişkin bilgi verilen ITC test uyarlama yönergeleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Test Uyarlama Yönergeleri

Önkoşul Yönergeler
1. Herhangi bir uyarlama çalışmasına başlamadan önce, testin fikri mülkiyet haklarına sahip olan kişi/kişilerden gerekli izinler alınmalıdır.
2. Testle ölçülen psikolojik yapının tanımının ve içeriğinin, hedef kitlelerde test puanlarının amaçlanan kullanımları için yeterli düzeyde örtüşme sağladığı belirlenmelidir.
3. Testin ölçtüğü yapının tanımının ve içeriğinin test puanlarının amaçlanan kullanımları için hedef kitleyle sağladığı örtüşme düzeyi belirlenmelidir. Hedef kitle için testin amaçlanan kullanımlarıyla ilgili olmayan herhangi bir kültürel ve dilsel farklılığın etkisi en aza indirilmelidir.
Test Geliştirme Yönergeleri
4. Uyarlama sürecine, hedef kitlenin dilsel, psikolojik ve kültürel farklılıkları konusunda deneyim ve bilgi sahibi uzmanlar dâhil edilmelidir.
5. Test uyarlama sürecinin hedef kitleye uygunluğunu en üst düzeye çıkarmak için uygun çeviri deseni ve yöntemleri kullanılmalıdır.
6. Test yönergelerinin ve madde içeriklerinin tüm hedef kitleler için benzer bir anlama sahip olduğuna dair kanıtlar sağlanmalıdır.
7. Madde tiplerinin, dereceleme ölçeklerinin, puanlama kategorilerinin, test düzenlemelerinin, uygulama yollarının ve diğer süreçlerin tüm hedef kitlelere uygun olduğuna ilişkin kanıt sağlanmalıdır.
8. Madde analizlerini, güvenilirlik incelemelerini ve diğer küçük ölçekli geçerlik çalışmalarını yapabilmek için uyarlanmış teste ilişkin veri toplanarak uyarlanmış test üzerinde gerekli düzenlemeler yapılabilir.
Doğrulama Yönergeleri
9. Testin amaçlanan kullanımıyla ilgili deneysel çözümlenmeler yapılmasına olanak sağlayacak nitelikte ve büyüklükte örneklem seçilmelidir.
10. Tüm hedef kitleler için yapısal, yöntemsel eşdeğerlik ve madde eşdeğerliğine ilişkin istatistiksel kanıtlar sağlanmalıdır.
11. Hedefle kitle için uyarlanan testin normlarını, güvenilirliğini ve geçerliğini destekleyen kanıtlar sağlanmalıdır.
12. Testin farklı dil formlarından elde edilen puan ölçeklerini ilişkilendirirken uygun eşitleme deseni ve veri çözümleme süreçleri kullanılmalıdır.
Uygulama Yönergeleri
13. Test puanlarından elde edilen çıkarımların geçerliğini etkileyebilecek uygulama süreçleri ve yanıtlama biçimleri nedeniyle oluşan kültür ve dille ilgili sorunları en aza indirecek uygulama materyalleri ve yönergeleri hazırlanmalıdır.
14. Tüm hedef kitlelerde yakından izlenmesi gereken test koşulları belirtilmelidir.

Puanlama ölçekleri ve Test Puanlarını Yorumlama Yönergeleri

15. Grup puanı farklılıkları var olan tüm ilgili bilgiler ölçüt alınarak yorumlanmalıdır.
16. Puanların rapor edildiği ölçekte değişmezlik düzeyi sağlandığında kitleler arasındaki puanlar karşılaştırılmalıdır.

Belgelendirme Yönergeleri

17. Test farklı bir hedef kitlede kullanılmak üzere uyarlandığında, yapılan tüm değişiklikler denkliliği desteklemek için elde edilen kanıtların dökümünü de içerecek biçimde belgelendirilmelidir.
 18. Test kullanıcılarına, uyarlanmış testin hedef kitlede kullanımının iyi uygulamalarını destekleyecek nitelikte belgeler sağlanmalıdır.
-

ISO: Test Standardı

Farklı alanlara yönelik standartlar öneren kurumların başında gelen Uluslararası Standartlar Teşkilatının test kullanımına ilişkin geliştirdiği standartlar da bu çalışma kapsamında incelemeye alınan standartlar arasında yer almaktadır. ISO (2011) tarafından önerilen 10667 numaralı standart, 2020 yılında güncellenmiştir. Bu standart, işyerlerinde gerek müşteriye gerekse personele ilişkin bilgi toplamak ve işle ilgili kararlar vermek için kullanılan testler ve ölçme süreçlerini kapsamaktadır. Standart kapsamında, testi alan müşterilerin şu alanlardaki gereksinimleri dile getirilmektedir (ISO, 2020):

- Ölçme işlemine neden ihtiyaç duyulduğu ve ölçmenin mantığı açıklanmalı,
- Ölçmenin hangi koşullar altında yapıldığı belirtilmeli.
- Değerlendirme yöntemleri, testin uygulanması ve ölçme yaklaşımına ilişkin alınan kararlar belirlenmeli.
- Ölçme sürecinde görev alacak personelin sahip olması gereken yeterlikler ve uzmanlık alanları tanımlanmalı.
- Ölçme sonuçlarının ulaşılabilirliğine, kullanımına, saklanmasına ve sonradan üretilecek raporlara ilişkin alınan kararlar belirtilmeli.
- Ölçme işlemlerinin nasıl yürütüleceğine ilişkin örgütsel düzenlemeler yapılmalı.

Bu standart kapsamında genellikle iş/mesleğe yönelik ölçmelerin temel alındığı ifade edilmektedir. Bu nedenle standart kapsamındaki ölçme işlemlerinin ve yaklaşımlarının bu bağlam için geçerli olduğu belirtilmektedir. Bu durumlara ek olarak, istihdamla (örneğin, işe alma, seçme, geliştirme, terfi, işe yerleştirme, işten çıkarma ve yeniden görevlendirme gibi), kariyerle (örneğin, mesleki rehberlik ve rehabilitasyon,

işten çıkarma danışmanlığı), grubun bütünüyle (örneğin, eğitim girişimleri, ekip oluşturma) ve örgütle (örneğin, yeniden yapılandırma, ahlaki ve kültürel girişimler) ilgili kararlarda bu standart çerçevesinden yararlanılabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Psikometrik nitelikleri açısından yeterli bir test geliştirme, test sürecinde yer alan tüm tarafların (testi geliştirenler, testin basımını ve satışını yapanlar, testi uygulayan ve puanlayanlar, test sonuçlarını yorumlayanlar, karar vermek için test sonuçlarını kullananlar, testi alanlar, test sponsorları ve testi gözden geçiren ve eleştirenler) test geliştirmeye ilişkin bilgi, beceri ve yeterliklere sahip olmasını gerektirmektedir (AERA, NCME ve APA, 2014). Test standartları, istenen nitelikte bir testin elde edilebilmesi için yürütülmesi gereken sürecin tüm taraflar için açık bir biçimde tanımlanmasını sağlamaktadır. Bu amaçla dünyanın önde gelen kuruluşları tarafından farklı bağlamlar için çeşitli yönerge ve standartlar geliştirilmektedir. Bu çalışma kapsamında, dünya genelinde yaygın kabul gören ve kullanılan dört farklı test standardının temel niteliklerinin ve içeriklerinin incelenerek tanıtılması amaçlanmıştır.

Çalışmada incelenen standartlardan biri AERA, NCME ve APA (2014) tarafından geliştirilmiş Eğitimde ve Psikolojide Test Standartlarıdır. Bu standartların içeriği incelendiğinde, temel bilgiler, işlemler ve test uygulamaları başlıklarına odaklanıldığı görülmüştür. Temel bilgiler içerisinde geçerlik, güvenirlik ve yanlılıkla ilgili standartlara yer verilmektedir. İşlemler başlığı altında, test planlama ve geliştirme, puanlar, ölçekler, normlar, eşitleme ve kesme puanları, test uygulama, puanlama, raporlama ve yorumlama, testler için destekleyici dokümanlar, test alanların hak ve sorumlulukları, test kullanıcılarının hak ve sorumluluklarıyla ilgili standartlara yer verilmektedir. Test uygulamaları başlığı altında, psikolojik testler ve değerlendirme, iş yaşamında kullanılan testler ve yetkilendirme, eğitsel testler ve değerlendirme, program değerlendirme, politika çalışmaları ve hesap verebilirlik için testlerin kullanımıyla ilgili standartlara yer verilmektedir. Ayrıca, temel bilgiler ve işlemler başlıkları altındaki tüm bölümler, tüm testlere ve test kullanımlarına uygulanabilecek ilkeleri özetleyen bir kapsayıcı standartla tanıtılmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen bir diğer test standardı EFPA tarafından geliştirilen Test İnceleme Modeli'dir. EFPA, Test İnceleme Modeli kapsamında psikolojik testlerin değerlendirilmesinde kullanılan temel alanlar ve bu alanların altında yer alan göstergelere yer vermektedir. Model kapsamında ele alınan göstergeler incelendiğinde, yapılan tüm işlemlerin ayrıntılı olarak betimlenmesi, veri toplamak için kullanılan grupların yaş düzeylerine kadar detaylı bir biçimde sunulması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu modelde, en fazla göstergenin geçerlik ve güvenilirlik bölümlerinde yer aldığı görülmüştür. Bu niteliklerin testlerin temel psikometrik nitelikleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bunun beklenen bir durum olduğu düşünülmektedir. Modelde, geçerliğe ve güvenilirliğe ilişkin kanıtların toplandığı durum ve gruplara ilişkin bilgi verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Göstergeler incelendiğinde, test geliştirme sürecinde üzerinde çalışılmayan ya da test puanlarının geçerlenmesinin uygun olmadığı durum ve grupların belirtilmesine de önem verildiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, modelde yer alan göstergelerde, testin kullanım amaçlarıyla uyumlu geçerlik ve güvenilirlik kanıtlarının sunulması üzerinde de durulmaktadır.

Test uyarlama sürecine odaklanması nedeniyle çalışma kapsamında incelenmesine karar verilen bir diğer standart ITC (2017) tarafından geliştirilmiş yönergelerdir. Yönergeler genel olarak incelendiğinde, özellikle eşdeğerlik kavramına vurgu yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Kültürel ve dilsel denkliğin sağlanması bir önkoşul olarak kabul edilmektedir. Teste ilişkin yapılan tüm değişikliklerin kullanıcılara ve ilgilere ayrıntılı bir şekilde sunulmasına vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında, testlerin geçerlik ve güvenilirlik gibi psikometrik özelliklerine ek olarak, testlerden elde edilen puanların anlamları ve normları gibi konuların da ele alınması önerilmektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer standart ISO (2011) tarafından önerilen 10667 numaralı standarttır. Bu standart kapsamında, işe/mesleğe yönelik ölçmeler temel alınmaktadır. İstihdamla, kariyerle, grubun bütünüyle ve örgütle ilgili kararlarda yararlanılabilecek bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve içerisinde, işyerinde çeşitli amaçlarla yapılan ölçmelerde test alan bireylerin gereksinimlerine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, ölçmenin amacı, uygulama koşulları, değerlendirme yolları ve

raporlama sürecine ilişkin alınan kararların belirtilmesine önem verilmektedir.

Bu çalışmada, psikolojik testlerin geliştirilmesi, uyarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinde yol gösterici nitelikteki standartlara ilişkin bilgiler verilmiştir. Psikolojik testler, çok çeşitli amaçlarla ve farklı bağlamlarda bireyler hakkında bilgi toplanmak istendiğinde yaygın olarak başvurulan yollardan biridir. Bu nedenle, psikolojik testlerin amaçları doğrultusunda doğru biçimde geliştirilmesi ve kullanılması psikometrinin en önemli konuları arasında yer almaktadır. Bunu destekleyecek biçimde, Hambleton (2004; 2006), psikometri alanında ortaya çıkabilecek gelişmeleri ele aldığı çalışmasında, çoğunlukla psikolojik testlerin geliştirilmesi ve kullanılması süreçlerinde gerçekleşmesi beklenen gelişmelere değinmektedir. Bu gelişmeler içerisinde, testlerin uluslararası düzeyde kullanımı ve bundan kaynaklanabilecek uyarlama sürecine ilişkin sorunlar, yeni psikometrik modellerin geliştirilmesi ya da test analizlerinin yapılabileceği yeni teknolojilerin üretilmesi, bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak yeni madde türlerinin geliştirilmesi, bilgisayar ve internet ortamındaki testlerin yaygınlaşması, geri bildirim verme sisteminin değişmesi, farklı alanlarda çalışan bireylere ölçme uzmanlığının verilmesi konularına yer verilmektedir. Bu gelişmelerden özellikle test kullanımının uluslararası boyuta taşınması ve uyarlama sorunlarının günümüzde tüm ülkeler için geçerli bir durum olduğu düşünülmektedir. Çeşitli modellerin, standartların ve yönergelerin takip edilmesinin, ilgili süreçleri açık bir biçimde tanımlayarak bu konuda yaşanabilecek sorunları en aza indirgeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle, bu konuda çalışan araştırmacılara dünya genelinde test standartları konusunda gerçekleşen gelişmeleri izlemeleri, bu gelişmelerin Türkiye’de yapılan psikometrik çalışmalara daha fazla yansımaları sağlamak için ilgili standartları kültürel özellikleri de göz önünde bulunduracak biçimde uyarlayan çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**A Systematic and Comparative Review of
International Test Standards and Guidelines**

*

Ezgi Mor Dirlik – Özge Altıntaş – Seval Kula Kartal
Kastamonu University – Ankara University – Pamukkale University

In social sciences, researchers generally deal with the latent constructs which are hardly described. Hence, the measurement of these structures contains many difficulties because they cannot be observed directly. Only the behaviors of the humans display and imply these constructs, so in order to measure these constructs, humans' behaviors are observed. Due to their abstract qualities, researchers have to study these features meticulously. Since the 1800s, efforts to the development of psychological measurement tools have been launched with Webers' and Fechner's works on psychophysics. Thanks to the rapid developments in the social sciences with Wundt's studies on psychology laboratory, psychology has become a science field that includes academic and formal studies (Schultz and Schultz, 2011).

Psychological tests are used to measure the individuals' differences on these constructs under standard and objective conditions. In these tools, a sample of humans' behaviors are considered and individuals' reactions to these behaviors are detected. There are many descriptions of the psychological tests and the common point of these descriptions is the standardization of the process of test administration. If the standard conditions are not provided throughout the test administration process, the scores obtained from these tools may be not valid and reliable, which are the most crucial and desired features of the scores. So as to make the right decisions based on the scores of the psychological tests, the tests should be used under standard conditions for all test-takers. To obtain valid and reliable scores, the systematical process should be followed both in the test development and administration process.

To get valid and reliable scores with the psychological tests, the systematical and hierarchical process of test development should be followed. This process and standardization requirements of these tests have been proposed by several international associations such as the American Educational Research Association (AERA), the American Psychological Association (APA) and the National Council on Educational Measurement (NCME), the International Test

Commission (ITC), the International Standards Organization (ISO) and European Federation of Psychologists (EFPA). These institutions have offered several documents that describe and emphasize the process of test development, adaption, test usage and interpretation of the scores. Especially by the APA, the educational and psychological testing have been described in a very detailed perspective, from the development phase to the investigation of psychometric qualities. The same situation is valid for the ITC. The ITC (2017) released the updated version of test standards. Both the APA and ITC have recently updated the international guidelines for test use. The EFPA published a test review model in 2013 and this model has been translated into many European languages and accepted by many nations. The ISO suggested test administration standards, especially for vocational issues.

A model that guides test users, researchers and respondents will provide more valid, reliable results. It is clear that it will provide reproducible measurement processes. Repeatable measuring processes will increase the reliability of the results. As for Turkey, there is a limited number of studies focused on these issues and only individual efforts have occurred in order to adapt testing guidelines to Turkish. In 1998, Hovardaoğlu and Sezgin translated Standards for Educational and Psychological Testing, published in 1986, into Turkish. The translation study was organized by the Turkish Psychological Association. Since then, there has not been any attempt in Turkish literature to revise or update these standards. Several researchers have studied these standards and guidelines, however, there are no national accepted testing standards for Turkey. It is clear that psychological testing is affected by the cultural settings, hence rather than adapting the standards to Turkish, the development of our original standards will be more suitable and effective. The very first step of developing our original testing guidelines and standards is to examine the works done around the world. The investigation of the similarity and revealing the differences among the worldwide testing standards will lead researchers studying on this issue. In line with this intention, the researchers aimed to revise and analyze the documents on psychological testing and measurements that have been proposed by the listed institutions. By introducing these standards to the researchers, it is expected that it will be possible to increase the awareness of test users and all parties interested in the testing process regarding the test standards.

Methodology

Within the scope of this research, it is aimed to introduce the test standards and guidelines established by the worlds' leading institutions to all parties interested in the testing process in our country. For this purpose, the most important worldwide standards and guidelines have been determined. All relevant documents were tried to be reached via online resources. In order to reveal important studies and developments, these documents have been investigated. Regarding the main purpose of the study, this research, conducted on the basis of document review, is based on the descriptive approach.

The documents that were analyzed are the revised version of APA's standards, EFPA's test review model, ISO professional testing standards and ITC's updated test adaptation guidelines. First, these materials were analyzed by the authors and then ITC's test adaptation guidelines were translated into Turkish by the authors. The translated form was presented to an English language specialist who has the PhD degree and upon his recommendations, the form was revised.

Results

In this research, the development, adaptation and application processes of universal testing standards were analyzed and all relevant information was provided to the researchers. It is a clear fact that psychological tests are so essential part of measurement and assessment in education and psychology that it is possible to gather information about individuals for a wide variety of purposes and in different contexts with the help of psychological tests. Therefore, the process of the psychological test development and usage of the scores for appropriate purposes are the most important issues about the testing. In parallel with the developments in computer technologies, new test types, the spread of tests in computer and online environment, changes in the feedback system have become current issues. These developments, especially the use of tests in the international fields, and adaptation problems have gained importance for all countries. Turkey is one of these countries that has no original test standards and guidelines. Also, none of the models has been adopted in Turkish officially. Hence by investigating the various test review models, testing standards and guidelines, by defining the processes clearly, the problems that may be experienced in the development process will be minimized. Therefore,

the researchers studying these subjects are to follow the developments in test standards thoroughly in order to ensure more relevant reflection of psychometric studies in Turkey. Researchers are recommended to adapt standards that were published by the pioneer international institutions to our culture to consider the local characteristics of our country.

Kaynakça / References

- American Psychological Association, American Educational Research Association, & National Council on Measurement in Education (1966). *Standards for educational and psychological tests and manuals*. Washington, DC: American Psychological Association.
- American Psychological Association, American Educational Research Association, & National Council on Measurement in Education (1974). *Standards for educational & psychological tests*. Washington, DC: American Psychological Association.
- American Educational Research Association, American Psychological Association, & National Council on Measurement in Education (1985). *Standards for educational and psychological testing*. Washington, DC: American Psychological Association.
- American Educational Research Association, American Psychological Association, & National Council on Measurement in Education (1999). *Standards for educational and psychological testing*. Washington, DC: American Psychological Association.
- American Educational Research Association, American Psychological Association, & National Council on Measurement in Education (2014). *Standards for educational and psychological testing*. Washington, DC: American Educational Research Association.
- Anastasi, A. (1988). *Psychological testing*. (6th ed.). New York: Macmillan.
- Anastasi, A., and Urbina, S. (1997). *Psychological testing* (7th ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Brennan, R. L. (2006). *Educational measurement*. Westport, CT: ACE/Praeger.
- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (5th ed.). New York: Harper Collins.
- Çüm, S. ve Koç, N. (2013). Türkiye’de psikoloji ve eğitim bilimleri dergilerinde yayımlanan ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 12(24), 115-135.

- EFPA Board of Assessment (2013). EFPA Review Model for the Description and Evaluation of Psychological and Educational Tests, Version 4.2.6. <http://www.efpa.eu/professional-development/assessment>
- Evers, A., Sijtsma, K., Lucassen, W., and Meijer, R. R. (2011). The Dutch review process for evaluating the quality of psychological tests: History, procedure and results. *International Journal of Testing*, 10, 295-317.
- Hambleton, R. K. (2004). Theory, methods, and practices in testing for the 21st century. *Psicothema*, 16, 696-701.
- Hambleton, R. K. (2006, March). *Testing practices in the 21st century*. Key Note Address, University of Oviedo, Spain.
- Hovardaoğlu, S. ve Sezgin, N. (1998). *Eğitimde psikolojide ölçme standartları*. Ankara: Türk Psikologlar Birliği Yayınları.
- International Test Commission (2001). International guidelines for test use. *International Journal of Testing*, 1(2), 93-114. https://doi.org/10.1207/S15327574IJT0102_1
- International Test Commission (2006). International guidelines on computer-based and internet-delivered testing. *International Journal of Testing*, 6(2), 143-171. https://doi.org/10.1207/s15327574ijt0602_4
- International Test Commission (2012). *International guidelines on quality control in scoring, test analysis, and reporting of test scores*. https://www.intestcom.org/files/guideline_quality_control.pdf
- International Test Commission. (2014). *International guidelines on the security of tests, examinations, and other assessments*. https://www.intestcom.org/files/guideline_test_security.pdf
- International Test Commission (2015). *International guidelines for practitioner use of test revisions, obsolete tests, and test disposal*. https://www.intestcom.org/files/guideline_test_disposal.pdf
- International Test Commission. (2017). *The ITC guidelines for translating and adapting tests* (2nd ed.). https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation_2ed.pdf
- International Test Commission. (2018). *ITC guidelines for the large-scale assessment of linguistically and culturally diverse populations*. https://www.intestcom.org/files/guideline_diverse_populations.pdf
- International Test Commission. (2020). *New guidelines on technology-based assessments, in collaboration with the Association of Test Publishers (ATP)*. <https://www.intestcom.org/page/28>

- ISO (2011). *Procedures and methods to assess people in work and organizational settings* (Part 1 and 2). Technical committee: Human Resource Management.
- ISO (2020). *Procedures and methods to assess people in work and organizational settings*. Technical committee: Human Resource Management.
- Mor Dirlik, E. (2014). Ölçek geliştirme konulu doktora tezlerinin test ve ölçek geliştirme standartlarına uygunluğunun incelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5(2), 62-78.
- Mor Dirlik, E. ve Koç, N. (2017). The analysis of the psychological tests using in educational institutions according to the testing standards. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 8(4), 453-468.
- Muñiz, J., and Bartram, D. (2007). Improving international tests and testing. *European Psychologist*, 12, 206-219.
- Schultz, D. P., and Schultz, S. E. (2011). *A history of modern psychology* (10th Ed.). Belmont, US: Wadsworth, Cengage Learning.
- Urbina, S. (2004). *Essentials of psychological testing*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Mor Dirlik, E., Altıntaş, Ö. ve Kula Kartal, S. (2021). Uluslararası test standartlarının ve yönergelerinin sistematik ve karşılaştırmalı incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 804-830. DOI: 10.26466/opus.889770.

Amaçlar ve Sonuçlar Bağlamında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Ulaştırma Politikası

DOI: 10.26466/opus.851118

*

Enes Öz*

* Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacıbektaş MYO, Nevşehir/Türkiye
E-Posta: enesoz@nevsehir.edu.tr ORCID: [0000-0001-5626-5516](https://orcid.org/0000-0001-5626-5516)

Öz

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte ulaşım alanında politikalar geliştirilmiş ve yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde başlatılan sanayileşme hamlesi, ülkenin bütününde bir ulaşım ağı geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşım çalışmaları genel itibari ile demiryolları etrafında şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile yavaşlayan demiryolu yatırımları, savaş sonrası Marshall Yardımları'nın etkisi ile karayolu yatırımlarına kaymıştır. Türkiye 1950'li yılların sonu itibariyle planlı kalkınma modeline geçme kararı almıştır. Bu anlamda atılan en önemli adım 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur. Planda ulaştırma başlığı taşıma, limanlar ve iskeleler, havaalanları olarak başlıklara ayrılmış ve ulaştırma alanında hedef ve ilkeler belirlenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda farklı ulaştırma sistemleri içerisinde seçim yapılırken ekonomik davranılması, artan nüfus ile orantılı olarak yolcu ve yük trafiğinin karşılanması ana ilke olarak belirlenmiştir. Planda ulaştırma sistemleri olan demiryolu, karayolu, denizyolu, havayolu alanlarında hedef ve politikalar ortaya konulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planı, Ulaştırma, Karayolu, Demiryolu

Transport Policy in the First Five-Year Development Plan in the Context of Objectives and Results

*

Abstract

With the proclamation of the Republic, policies in the field of transportation were developed and investments were made. The industrialization move initiated in this period necessitated the development of a transportation network throughout the country. In the first years of the Republic, transportation activities were generally shaped around railways. Railway investments that slowed down with the start of the World War shifted to highway investments with the effect of Marshall aid after the war. Turkey has taken the decision to proceed with the planned development models by the end of 1950. The most important step taken in this sense was the First Five-Year Development Plan covering the years 1963-1967. In the plan, the transportation title was divided into titles as transportation, ports and piers, airports, and targets and principles in the field of transportation were determined. It was determined as the main principle to act economically while choosing among different transportation systems and to meet passenger and freight traffic in proportion to the increasing population in the First Five-Year Development Plan. Targets and policies in the fields of transportation systems such as railway, road, seaway and airline are set forth in the plan. In the First Five-Year Development Plan it has been discussed whether the transportation targets have been achieved.

Keywords: *Development Plan, Transport, Road, Railway*

Giriş

1929 yılında tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhran ile birlikte ekonomide planlama bir iktisadi disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Dünya çapında yaygınlaşan planlı ekonomi modeli anlayışı kısa süre içerisinde Türkiye’de de temel politika olarak kullanılmıştır. 1934 yılında yürürlüğe konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sayesinde Türkiye için planlama başlamıştır. Birinci Sanayi Planı’nın başarılı olması, 1936’da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlanmasına sebebiyet vermiştir. 1938-1943 yıllarını kapsayacak şekilde uygulamaya hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile hayata geçirilememiştir.

II. Dünya Savaşı’nın ardından devletçi modelden kademe kademe ekonomide liberal sisteme geçiş sağlanmıştır. Türkiye bir taraftan ekonomide liberal modeli benimserken, diğer taraftan da ekonomide plansızlığın güçlükleri ile yüzleştiği için, 1960 yılından itibaren beş yıllık hedeflere göre planlama sistemine geçmiştir.

Türkiye’nin planlı ekonomi modeline geçmesi ile birlikte beşer yıllık planlar içerisinde ulaştırma konusu üzerinde özenle durulmuştur. Zira ulaştırma, devleti ve bireyleri doğrudan ilgilendiren bir özelliğe sahip olup, ekonomik süreçlerin önemli bir parçasıdır. Ticaret çarklarının dönebilmesi, lojistik güç ile ilgili olduğundan dolayı ülke kalkınmasına doğrudan etki eden bir yöne sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk “*Ekonomik hayatın etkinlik ve canlılığı ancak ulaştırma vasıtalarının, yolların, demiryollarının, limanların durumu ve derecesiyle orantılıdır.*” (Atatürk’ün S.D., Cilt I, 2006, s.242) diyerek ulaştırmanın ekonomi üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Atatürk’ün belirttiği “*muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma*” hedefinde, yol medeniyettir anlayışı da ulaştırmaya verilen önemi bir kat daha arttırmıştır. Atatürk “*Memleketimizi bundan başka şimendifer ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü garbın ve cihanın vesaiti bunlar oldukça, şimendiferler oldukça bunlara karşı merkepler ve kağıt ile ve tabii yollar üzerinde müsabakaya çıkışmanın imkânı yoktur.*” (Atatürk’ün S.D., Cilt II, 2006, s.215) sözleri ile ülkenin kalkınmışlık seviyesinin, ulaştırma sistemleri ve ulaşım araçlarının kalkınma ile doğru orantılı olduğunu vurgulamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren her alanda başlayan kalkınma hamlesi ulaştırma alanında da kendini göstermiş ve demiryolları yatırımları ile başlayan ulaştırma üzerine politikalar, planlı dönem ile birlikte daha çok karayollarına yönelmiştir.

Planlı Dönem Öncesi Türkiye’de Ulaştırma Politikası

Tarih boyunca tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti de ulaşım hatlarına her dönemde önem vermiştir. Zira Osmanlı Devleti için ulaştırma, seferlerde orduların kullanacağı güzergâh üzerinde bulunan yolların inşası açısından önemli olmuştur. Osmanlı Devleti’nde ulaşım yalnızca askeri amaçlar ile değil, ticari amaçlar açısından da büyük önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti’nin İpek ve Baharat yollarına hâkimiyeti dünya ticaretinin önemli ölçüde bu yollar üzerinden sağlanması devlet için bu yolların önemini arttırmıştır.

Osmanlı Devleti’nde bir diğer ulaşım sistemi olan limanlar da daha çok ticari amaçlar ile kullanılmış, Akdeniz havzasında Süveyş Kanalı’nın açılması sonrası yeniden canlanan ticari faaliyetler limanların önemini arttırmıştır. İthalat ve ihracat faaliyetlerinin büyük bir kısmı limanlar üzerinden yürütülmüştür.

Ulaştırma alanında yapılan yatırımlar Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde demiryolları üzerinde gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti’nde demiryollarının geliştirmenin amacı ekonominin canlandırılması adına olmuştur. Ülkenin iç bölgelerinde bulunan verimli ovalardan ürünlerin, limanlara ulaştırılması, ayrıca ithal ürünlerin de Anadolu’nun içlerine kadar taşınabilmesi için demiryollarının geliştirilmesi uygun görülmüştür. Bu dönemde özellikle demiryolları üzerine yoğunluk kazanan çalışmalar, yöneticileri gerekli yatırımları yapabilecek sermaye arama girişimde bulunmaya itmiştir. Sermaye arama girişimleri sonucu Alman, Fransız ve İngiliz sermayeleri ülkenin farklı gölgelerinde demiryolu yapım ve işletme faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler sonucu Osmanlı Devleti’nde işleme açılan ilk hat Alsancak-Aydın hattı olmuştur. Bu hattın açılması sonrası ülkenin farklı bölgelerinde bulunan hatların da inşaları tamamlanarak faaliyete alınmıştır. Ancak ülke çapında işleme açılan hatların farklı ülkelerin sermayeleri tarafından açılması

bu hatların birbiri ile olan bağlantılarının olmamasına ve kopukluğa neden olmuştur. (Avcı, 2005, s.88)

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulaşım alanında politikalar geliştirilmeye başlanmış, yatırımlar da hız kazanmıştır. Zira bu dönemde başlayan sanayileşme hamlesi ülkenin bütününde bir ulaşım ağı geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen ulaşım çalışmaları genel itibari ile demiryolları etrafında şekillenmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti döneminden Türkiye Cumhuriyeti dönemine, en gelişmiş ulaşım ağı olarak yaklaşık 4.000 km'lik demiryolu hatları kalmıştır. Bu hatların %70'i de Ankara-Konya çizgisinin batı kısımlarında kalan hatlar olmuştur. Demiryolu hatlarına ek olarak, 80 lokomotif 1.300 civarında ise yük ve yolcu vagonu kalmıştır. (Evren, 2006, s.64) Osmanlı Devleti'nden kalan demiryolları ağının güçlendirilmesi çalışmaları, en gerçekçi yaklaşım olarak ele alınmıştır.

1923 yılında hazırlanan *"Umur-u Nafia Programı"* sayesinde Türkiye'nin doğu ile batısı arasında ve iç kesimler ile limanlar arasında bir demiryolu ağının inşası planlanmıştır. Atatürk bu durumu *"Doğu vilâyetlerimizin belli başlı ihtiyacı, orta ve batı illerimize demiryollar ile bağlanmaktadır. Şarka ilerleyen iki ana demiryolunun hızla bitirilmesini ve bunları birbirine bağlayacak yollar örüğüne şimdiden başlanmasını lüzumlu görüyoruz."* (Atatürk'ün S.D., Cilt I, 2006, s.402) sözleri ile açıklamıştır. Böylece ülke çapında üretim-tüketim merkezleri birbirine bağlanarak, ekonomi dengesi oluşturulması ve hattın geçtiği güzergâh üzerinde bulunan bölgelerin de geliştirilmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında temel demiryolu politikası, hatların devlet bütçesi ile en kısa sürede inşa edilmesi olmuştur. Atatürk'e göre *"Türkiye hükümetinin tespit ettiği projeler dahilinde muayyen zamanlar zarfında vatanın bütün mıntıkları çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kitle haline gelecektir. Demiryolları memleketin tüfekten, toptan daha mühim bir emniyet silâhıdır. Demiryollarını kullanacak olan Türk milleti menşesindeki ilk sanatkârlığının, demirciliğinin eserini tekrar göstermiş olmakla müftechir olacaktır. Demiryolları Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır.."* (Atatürk'ün S.D., Cilt II, 2006, s.301) Bu düşünceden hareket ile 1924-1938 döneminde ülke çapında 3.302 km yeni demiryolu inşa edilmiş, Osmanlı Devleti'nden kalan yaklaşık 4.000 km'lik demiryolu hattı ile kıyaslanacak olursa bu durum cumhuriyetin ilk 15 yılında demiryolu alanındaki başarının

göstergesi olmuştur. Devlet bütçesi ile inşa edilen demiryollarına ek olarak 1938 yılına kadar yabancı demiryolu işletmeleri devletleştirilmiştir. (Avcı, 2014, s.48, 49) Böylece ülke yalnızca demir ağlar ile örülmekle kalmamış, demiryolları gibi stratejik noktalar devlet kontrolüne geçmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile yavaşlayan demiryolu yatırımları, 1950'li yıllardan itibaren Marshall Yardımı'nın etkisi ile karayolu yatırımlarına kaymıştır. Bu dönemde tarımda makineleşme ve tarımsal üretimin artması karayolları yatırımlarının artmasını gerektirmiştir. (Ayten ve Dede, 2003, Cilt I, s.97) Cumhuriyetin ilanında yaklaşık 18.000 km olan karayolu ağı 1 Mart 1950'de karayolu Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile birlikte artışa geçmiş, 1960 yılında toplam 61.542 km (Karayolları Genel Müdürlüğü 2017, 2018) uzunluğa erişmiştir. Ülke çapında karayolu ağında yaşanan gelişim, demiryollarında olduğu gibi ulaşım sisteminin gelişmesine katkı sağlamıştır. (Evren, 2006, s.65) Böylece Türkiye'de şehir ana arter yolları ile şehirlerarası karayollarında belirli bir noktaya ulaşılmıştır.

Planlı Kalkınma Modelinin Başlaması ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Uygulamaya Konulması

Türkiye'de 1950-1960 yıllarında liberal bir ekonomik model uygulanmış, bu durum devlet temelli kalkınma planlarını sınırlandırmıştır. 1960'lı yıllara yaklaşıldığında etkisini daha da hissettiren ekonomik dengesizlik, plansız liberal ekonomi modelinden verim alınamayacağına anlaşılmaya sebep olmuştur. Bu durum sermayenin plansız bir şekilde kullanımının devam ettirilemeyeceği düşüncesini güçlendirmiştir. Böylece ekonomide atılacak adımların belirli bir plan çerçevesinde yapılması kararlaştırılmıştır. (Takım, 2011, s.155, 156)

Avrupa Ekonomi İşbirliği Teşkilatı (OEEC) hazırladığı raporda, yatırımlarda iç-dış dengelerin korunması önerisinde bulunmuş, bu durum Demokrat Parti iktidarının son yıllarında ekonomide planlı bir model için ön çalışmalara başlanmasının önünü açmıştır. Bu dönemde Türkiye dış borçlarını ödemekte zorlanmış, 1958 yılında Avrupa'da dış borçlar ile ilgili bir görüşme yapılmış ve bu görüşmelerde Türkiye'nin planlı modele geçmesi tavsiye edilmiştir. Demokrat Parti'nin son

yıllarında hazırlanmış olan ekonomide planlı model 27 Mayıs 1960 tarihli askeri darbe ile ülkenin yönetimini ele geçiren Milli Birlik Komitesi tarafından uygulamaya konulmuştur. Planlı modele geçiş konusunda yaşanan ilk somut gelişme 5 Ekim 1960'da yürürlüğe giren "*Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun*" ile yaşanmıştır. Hollanda'dan gelen ekonomist Jan Tinbergen'in danışmanlığını yaptığı, Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ve o dönem Kurmay Albay rütbesinde bulunan Muammer Şinasi Orel'in katkıları ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. (Millet Meclisi Kanunlar Dergisi, 1960, s.221., Resmi Gazete, 5 Ekim 1960.) DPT'nin kurulması ile birlikte ülke kalkınması adına sosyo-ekonomik alanda planlamalar yapabilecek bir kurum oluşturulmuştur.

DPT'nin kurulmasından sonra ilk faaliyeti "*Plan Hedefleri ve Stratejisi*" raporunu hazırlamak olmuş, hazırlanan bu rapor 30 Haziran 1961 tarihinde bakanlar kurulu kararı ile onaylanmıştır. (Erdoğan, 2020, s.258) Türkiye adına kısa ve uzun vadeli kalkınma planlarının belirlendiği hedefte amaç olarak "*Türk toplumunun seçtiği yaşayış şekli olan demokrasi düzeni içinde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, devam ettirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek bir kalkınma planı yapılacaktır*" cümlesine yer verilmiştir. Plan stratejisinde yer verilen ifadeler şu şekildedir: "*15 yıllık bir perspektif içinde 5'er yıllık dönemleri kavramak üzere kalkınma plânları hazırlanacak ve bu çerçevede içinde planlar her yıl gözden geçirilecektir... Türk ekonomisi Devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu karma bir ekonomidir... Önümüzdeki plan devresinde nüfusun şimdiki artış hızı göz önünde tutularak % 7 civarında bir kalkınma hızına ulaşmak hedef olarak tespit edilmiştir.*" (Resmi Gazete, 5 Temmuz 1961) Uygulanacak planların ekonomi ile bağlantılı yan konularda ülke kalkınmasında stratejilerin belirleneceği ortaya konulmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin 15 yıllık bir süreci öngören hedeflerinin saptanması ve politikasını da buna göre geliştirmesi gerekmiştir. Ek olarak plan stratejisinde Türk ekonomisinin karma bir modele sahip olduğu ve planlamada devlet ve özel şirketlerin birlikte değerlendirileceği yorumu yapılmış, ilk planlamada da %7 oranında kalkınma hedefi belirlenmiştir.

Kurucu Meclis'in belirlediği anayasa komitesi tarafından hazırlanan yeni anayasa 1961 yılında kabul edilmiştir. Bu anayasada yer alan 41. Maddede "*İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla*

gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak devletin ödevidir" (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961) ifadelerine yer verilerek ülke kalkınmasında planlı model ile hareket edileceği vurgulanmıştır.

İktisadi ve sosyal hayatta planlı modelin belirlenmesini takiben İsmet İnönü başbakanlığındaki hükümet tarafından, 1963-1967 yıllarında uygulanmak üzere Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Konu ile alakalı mecliste yaptığı konuşmasında İsmet İnönü "*Kalkınmanın planlı veya plansız gerçekleştirilmesi üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştır. İlim ve politika çevrelerinde hemen bütün dünyada yapılan bu tartışmalar planlı kalkınma görüşünün zaferi ile sonuçlanmıştır. Zamanımızda temel mesele haline gelmiş olan kalkınma ve iktisadi büyüme için plân, başvurulması gerekli bir vasıta olarak görülmektedir*" (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1962, s.553, 554) cümlelerini kullanarak, planlı modelin dünya genelinde daha uygun bulunduğunu vurgulamıştır. Plan, TBMM Plan Karma Komisyonu, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülerek 21 Kasım 1962'de onaylanmış, 1 Ocak 1963'den itibaren özel ve kamu iktisadi teşebbüsleri için, 1 Mart 1963 tarihinden itibaren ise genel bütçeye bağlı devlet daireleri ile belediyeler ve özel idareler için yürürlüğe girmiştir. (Resmi Gazete, 3 Aralık 1962., DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.3)

Kalkınma planından, Türkiye'nin planlı modelde yeni olmadığı, daha önceki dönemlerde yapılan birtakım planlamalar olduğu ve bunlarda da başarı kaydedildiği vurgulanmıştır. Planda ayrıca Türkiye'nin, planı hazırlarken dünyadaki en son gelişmeleri dikkate alarak planı hazırladığına dikkat çekilmiştir. Planın hedefi ve stratejisi Türk toplumunun yapısı, gündemi, ülke kaynakları göz önünde bulundurularak oluşturulduğu belirtilmiş, ekonomide "*karma ekonomi*" imkanlarına göre hareket edileceği ifade edilmiştir. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.1)

Planda üzerinde durulan bir diğer önemli konu da Türkiye'nin artan nüfusu olmuştur. Bu konu da yapılan tespite göre ülke nüfusunun yıllık %3 gibi çok hızlı bir artış gösterdiği ve nüfus artışına paralel olarak kitlelerin ihtiyaçlarının da hızla çoğalacağı belirtilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda genel olarak değinilen noktalardan biri de planın kaynakları olmuştur. Buna göre plandaki hedeflerin sağlanabilmesi için iç kaynaklara ek olarak, uluslararası işbirliklerine gidilebileceği ve dış kaynakların da değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Uluslararası dayanışma sayesinde bu ulusal planın gerçekleştirilebileceği açıklanmıştır. Planda yıllık %7 oranında büyüme hızını yakalamak için gerekli kaynaklar, kullanım yolları, gerekli düzenlemeler ve alınması gereken tedbirler birbirine bağlı bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlayan planlı dönemin, ekonomik ve sosyal alanda kalkınma amacı yanında ülke demokrasisine de büyük bir katkı sunacağı beklenmiştir. Zira planda "...*Türk Milletinin demokrasi ve hürriyet içinde kalkınma azmine dayanmaktadır*" ifadesine yer verilmiştir. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.4)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Ulaştırma Politikası

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma başlığında, mevcut durum, üretim, yatırım hedefleri ele alınmış ve ulaştırma alanında yer alan sektörler incelenerek gelecek hesaplamaları yapılmıştır. Planda ulaştırma başlığı taşıma, limanlar ve iskeleler, havaalanları olarak başlıklara ayrılmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda haberleşme alanı da ulaştırma başlığı altında yer almış olsa da bu konu ayrı bir çalışma başlığı oluşturacağı ve farklı inceleme alanları olduğu için değinilmemiştir. Zira İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte devam eden diğer planlarda da haberleşme konusu artık ulaştırma başlığı altında değil iki başlık yan yana verilerek her iki konunun da kendi bütünlüğü içerisinde ele alınması esası benimsenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda farklı ulaştırma sistemleri içerisinde seçim yapılırken ekonomik davranılması, artan nüfus ile orantılı olarak yolcu ve yük trafiğinin karşılanması ana ilke olarak belirlenmiştir. Ayrıca mevcut kapasiteden en iyi yararlanarak yeni kapasiteler oluşturmak, ulaşım hizmetlerini iyileştirmek, ulaştırma sektörünü milli ekonomiye uygun bir biçimde yürütmek yine ana ulaştırma ilkelerinden olmuştur. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.384) Ulaştırma-

da genel politika belirlenirken üzerine konulması gereken ulaştırma ihtiyaçları olduğu ancak bunun ülke ekonomisinin sınırları çerçevesinde yapılabilmesi üzerinde durulmuştur.

Planda genel ulaştırma durumu ele alınmış, halihazırdaki ulaştırma sistemindeki ana yol şebekesi, ihtiyacı karşılamaya yakın bir seviyede geliştirilmişken bu şebekeye bağlı ve sosyal amaçlı kullanılan il ve köy yollarının ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu belirtilmiştir. Ülkede karayollarının fiziki olarak standartların altında olduğu, demiryollarının eski usullere göre yapıldığı ifade edilmiştir. Daha önceki dönemlerde ülke ekonomisinin şartları değerlendirilmeden bir ulaşım tarifesinin uygulandığı bundan sonra milli ekonomiye en faydalı ulaşım tarifesinin yürütüleceği yine planda ifade edilenler arasında olmuştur. Ulaştırma politikasında trafik haritası, taşıma ekonomisi için gerekli olan envanter ve maliyet konularında bilgilerin gelişmesi, ulaştırma alanında uygulanacak planın daha etkili bir biçimde yürütüleceğine dikkat çekilmiştir. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.384)

Ulaştırma alanında genel politikalar belirlenirken ulaştırma işlerinin ileriye dönük katma değer oluşturabileceği, yapılan yatırımların kısa ve uzun vadede ülke ekonomisine katkı yapacağı göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 1. Ulaştırmanın katma değeri (Miktarlar plan metninde "Milyon TL" olarak yer almıştır) (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.385)

	1962	1963	1967
Taşıma	1650,0	1900,7	2659,4
Limanlar ve İskeleler	47,3	48,4	54,3

Türkiye’de yapılacak ulaştırma yatırımlarının ekonominin diğer alanlarını da etkileyeceği, özellikle taşımacılık ağının gelişmesi ile birlikte ticaretin artacağı hesaplanmıştır. Ticaretin artması tarım üretiminin daha karlı bir hale getirilmesini sağlayacağı için üretimin de bu sayede artırılması düşünülmüştür.

Genel ulaştırma politikalarında ülkenin her tarafında yapılacak yatırımlar ile ilgili Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda rakamlar verilmiştir. Bu planlamada yapılacak yatırımlar yıllara göre kalem kalem ele alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ulaştırma kesiminde yapılacak yatırımlar (Miktarlar plan metninde “Milyon TL” olarak yer almıştır) (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.385)

	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam
Yol Yatırımları	707,0	702,2	793,6	902,5	1092,7	4198,0
Taşıtlar	158,2	347,8	420,7	686,7	850,1	2463,5
Taşıma Toplam	865,2	1050,0	1214,3	1589,2	1942,8	6661,5
Limanlar ve İskeleler	150,6	60,3	33,3	16,8	28,3	294,3
Havaalanları	27,7	22,3	22,3	22,2	22,2	116,7

Tablo 2’de yer alan bilgilerden hareket ile ulaşım sektörünü oluşturan yol yatırımları, taşıtlar, limanlar-iskeleler ve havaalanları başlıklarında yatırımlar yıllara göre hesaplanmıştır. Buna göre planın başladığı 1963 yılından, planın son bulacağı 1967 yılına kadar yatırım hedefi ortaya konulmuştur. Bu yatırımlarda en büyük payı karayolları almıştır.

Ulaştırma Politikasında Ana İlkeler, Tedbirler ve Hedefler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ulaştırma politikasında yer alan ilk alt başlık taşıma olmuştur. Ülke genelinde taşıma politikasının karmaşık ve sahipsiz bir durumda olduğu, bunun tek bir elden yönetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca taşıma işlerinde ekonomik hareket edilmesi, uzak bölgelere gerçekleştirilecek taşımaların demir ve denizyolu ile yapılması, bunları besleyici olarak ise kısa mesafeli taşıma yapılması kurmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Taşıma ile ilgili tahminler de yürütülerek yolcu taşıma oranının yılda %7,7, yük taşımanın ise yılda %8,8 civarında artacağı ifade edilmiştir. Taşıma işinde yapılan hesaplamalar beraberinde hedefleri de getirmiştir. Öyle ki ülke ekonomisinin gelişimi için gerekli olan yük taşıma işlerinin herhangi bir tıkanıklık yaşamadan yapılması, rahat, güvenli ve ekonomik olarak da yolcu taşıma işlemlerinin gerçekleştirilmesi hedeflerin başında açıklanmıştır. Taşıma sistemleri (karayolu, demiryolu, havayolu, denizyolu) arasında var olan rekabetin yıkıcı olmasından dolayı buna bir son verileceğine ve bütün sistemlerin toplum yararına ve ulusal ekonominin menfaatlerine uygun olarak kullanılacağına dikkat çekilmiştir. Bunu yaparken de devlet yollarının kısa süre içerisinde tamamlanması şehir, kasaba ve köy yollarının gerektiği gibi yapılması hedefleri belirlenmiştir. Demiryollarının ekonomik olarak kullanılması ve iktisadi getirisi yüksek olan

hatların işletilmesi, planda belirlenen hedeflerden biri olmuştur. Deniz ticareti ile ilgili olarak modern tekneler ile dış ticaret ürünlerinin taşıma oranının arttırılarak, özellikle uluslararası sularda, yabancı bandralı gemiler ile rekabet edebilecek deniz ticaret filosu meydana getirmek hedefinin üzerinde durulmuştur. Hava ulaşımında ise havaalanlarının güvenliğinin arttırılarak, yakın ülkeler ile hava ulaşımının daha verimli yapılması düşünülmüştür. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.386, 387)

Planda taşıma ile ilgili mevcut, net bir biçimde ortaya konulmuştur. Buna göre taşıma işlerinde devlet ve özel teşebbüsün birlikte hareket ettiği, karayollarında özel teşebbüslerin, demir ve havayollarında sadece devletin, denizyollarında ise devlet ile özel teşebbüsün birlikte çalıştığı belirtilmiştir. Taşıma işlemlerinde en büyük payın karayolları ulaşımında olduğu 1950’de toplam taşımalarda karayolunun oranı, yolcu taşımada %46 yük taşımada %17 iken, 1960 yılında karayolunun yolcu taşıma oranı %67 yük taşımada ki oranı ise %37 olarak vurgulanmıştır. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.389) Bu durum karayollarının diğer ulaştırma araçları ile orantısız bir biçimde büyüdüğü gerçeğini ortaya koymuştur.

Planda 1962 ile ilgili mevcut yolcu ve yük taşıma rakamları verilmiş, planın başladığı 1963 yılı ile planın son yılı olan 1967 yılına ait yolcu ve yük taşıma tahminleri yapılmıştır.

Tablo 3. Yolcu taşıma tahminleri (Milyon yolcu)

Yıllar	Karayolu	Demiryolu	Denizyolu	Havayolu	Toplam
1962	12 590,9	4 166,5	470,0(bin)	169,9(bin)	17 397,3
1963	13 463,9	4 605,6	477,0(bin)	190,4(bin)	18 736,9
1967	17 489,4	6 912,8	510,0(bin)	300,0(bin)	25 212,2

Tablo 3’te belirtildiği üzere ülke nüfusunda ve ekonomik şartlardaki yükselme ile yolcu sayılarının arttığı görülmüştür. Buna göre 1967 yılına gelindiğinde genel taşıma sektöründe karayolunun diğer sistemler arasında en fazla orana sahip olma özelliğinin yine devam edeceği öngörülmüşken, en hızlı büyümeyi havayollarının gerçekleştireceği düşünülmüştür. Öyle ki havayollarının 1962’den 1967’ye gelindiğinde %50’ye yakın bir gelişim kaydedebileceği hesaplanmıştır.

Tablo 4. Yük taşıma tahminleri (Milyon ton) (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.389)

Yıllar	Karayolu	Demiryolu	Denizyolu	Toplam
1962	4 319,8	4 091,9	1 680,0	10 051,7
1963	4 751,8	5 076,1	1 764,0	11 591,9
1967	6 957,1	7 147,9	2 144,1	16 249,1

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre, 1962 yılında yük taşımada en çok pay karayollarındayken, 1967 yılına gelindiğinde bu payın demiryollarına kayacağı tahmin edilmiştir. Yük taşımada demiryollarının ön plana çıkarılmasının sebebi, demiryollarının karayoluna oran ile daha ekonomik bir alternatif olmasından kaynaklanmıştır. Yük taşıma tahminlerinde havayolu ile yük taşıma işlemi, toplam taşımada önemsiz olarak kabul edilmesinden dolayı değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Planda taşıma alanında alınması gereken tedbirler ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Buna göre belirlenen ilk tedbir, bütün taşıma işlerinin tek bir elden yürütülmesi kararı olmuş, bu konuda Ulaştırma Bakanlığı'nın taşıma politikası yürütecek bir konuma getirileceği belirtilmiştir. Ayrıca yol ağı kurulabilmesi, işletme ve tarifede tutarlı bir politika üretebilmek için bakanlıklar arasında "Yüksek Ulaştırma Kurulu" oluşturulması ihtiyacı tespit edilmiştir. Taşımada, demiryollarının uzun mesafe ve yüksek trafik yoğunluğunun bulunduğu bölgelerde verimli olduğu, dönem boyunca oluşturulacak politikalarda demiryolu taşımacılığının teşvik edileceği açıklanmıştır. Buna ek olarak taşıma politikasında uyumlu bir vergi düzeninin oluşturulacağına vurgu yapılmıştır. Bu tedbirlere ek olarak taşıma politikası ile ilgili alınacak tedbirler özetle şu şekildedir: (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.392, 393)

- 1) Bugüne kadar karayolu yapımı ile ortaya çıkacak kapasitenin trafik yoğunluğunu arttıracığı düşünülmüştür. Ancak bu düşünceden vazgeçilerek, artık yatırımların talebe göre uygun standartta yapılması kararlaştırılmıştır.
- 2) Mevcut karayollarının fiziki olarak standartların altında olduğu, fiziki standartların yükseltileceği belirtilmiştir.
- 3) Herhangi bir yere yol ile bağlı olmayan kasabaların tamamının yollara kavuşturulması vurgulanmıştır.

- 4) Demiryolları işletmelerinin iktisadi olarak araştırılacağına dikkat çekilmiştir.
- 5) Demiryollarında varyant(bir yol şebekesi üzerinde, belli bir noktadan ayrılarak başka bir noktada aynı yolla yeniden birleşen ikinci derecedeki yol) düzeltme standartlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir.
- 6) Yapım programı hazırlanırken işletmeciler firmaların ihtiyaçlarının göz önünde tutulacağı açıklanmıştır.
- 7) Şehir, köy ve orman yollarının yapımına ağırlık verileceği, İl Özel İdare'nin yol yapımına iştirak edeceği, yol yapımının Karayolları Genel Müdürlüğü'nde olacağı belirtilmiştir.
- 8) Taşıma sistemlerinin tamamında trafik incelemelerine hız verileceği vurgulanmıştır.
- 9) Ülke turizminin gelişebilmesi için karayolları yapımına ayrıyeten özen gösterileceği ifade edilmiştir.

Bu maddelerin yanında karayolu planlamalarında gerekli politikaları izlemek için Karayolu Taşıma İdaresi'nin kurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca karayolu araçlarının sınıflandırılmasının yapılacağı ifade edilmiş, kamyon ve otobüs yüksek güçlü taşıtlar, binekler ise küçük güçte halk tipi taşıtlar olarak vurgulanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ülkede bulunan büyük limanlar konusu üzerinde durulmuştur. Mevcut limanlardan Haydarpaşa, Derince, İskenderun, Samsun, Mersin limanları Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD), İstanbul, İzmir, Trabzon limanları ise Denizcilik Bankası tarafından işletildiği belirtilmiştir. Adı geçen limanların ülkedeki toplam yükleme-boşaltma hacminin %62,6'lık bir oranını karşıladığı, bütün ithalat ve ihracatın bu limanlar üzerinden yürütüldüğü tespiti yapılmıştır. Ülkede bulunan mevcut limanların kapasitesi planda hesaplanarak, 1967 yılında limanlara olacak talep hesaplanmış ve limanların kapasitesini arttıracak yatırımlara ihtiyaç olmadığına dikkat çekilmiştir. Limanların tek bir elde toplanması, Haydarpaşa Limanı'nın kullanımının arttırılması, uygun bölgelerde bulunan şehirlere yeni limanlar tesis edilmesine karar verilmiştir. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.394-396)

Planda havaalanı üzerinde de durulmuş, 1962 yılı itibariyle ülke çapında çalışan havaalanı mevcudunun 26 olduğu, bunlardan 2'sinin

uluslararası trafiğe açık olduğu tespit edilmiştir. 1967 yılına kadar geçecek olan plan döneminde hava trafiğinin %15,4 oranında artacağı, bu artışa rağmen havaalanları kapasitesinin ihtiyacın üzerinde olduğu belirtilmiştir. Yeni havaalanı yatırımlarına ihtiyaç olmadığı yalnızca başlamış işlerin bitirileceği ifade edilmiştir. Planda havaalanları konusunda alınacak tedbirler de belirtilmiştir. Buna göre; havaalanı yapım ve işletiminde birbirlerinden ayrı iki kurum olan Havaalanları ve Akaryakıt Tesisleri İnşaat Reisliği ile Devlet Hava Meydanları İşletme Genel Müdürlüğü'nde personel fazlalığını önlemeye yönelik tedbirlerin alınacağı bildirilmiştir. (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, s.397, 398)

Ulaştırma Alanında Hedefler Tutturuldu mu?

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın devamında TBMM Plan Karma Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu kararınca İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 3 Temmuz 1967 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. (Resmi Gazete, 21 Ağustos 1967) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma alanında izlenen politikalarda, alınan tedbirlerde ve yatırım planlarında hedeflenen ulaşımla ulaşılmadığı 1968-1972 yıllarını kapsayacak olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bulunan rakamlar incelenerek anlaşılabilir.

1967 yılına gelindiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda taşıma alanında belirtilen çalışmaların çok azının gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Zira İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda taşıma ile ilgili "*İkinci Beş Yıllık Plan dönemine girerken, taşıma sektörünün genel durumu, az farkla, Birinci Beş Yıllık Plan dönemi başındaki yapıyı muhafaza etmektedir*" cümlesine yer verilmiştir. Birinci planda taşıma sektörü ile ilgili düzenlenmesi gerektiği vurgulanan ekonomik yapıya kavuşturulması ve sistemin tek elden koordine edilmesi gibi adımlar atılamamıştır. Bir önceki planda yer alan önemli planlamalardan biri de demiryolu taşımacılığı olmuş ancak ikinci planda demiryollarında etkin ve ekonomik bir işletmenin ortaya konulmadığı bundan dolayı da taşımanın hızla karayoluna kaydığı vurgulanmıştır. Ayrıca demiryollarında onarım ve yeni hat yapımı işleri yapılsa da planlanan alt yapı yenileme işleri TCDD işletmesinin sürekli açık vermesinden dolayı yerine getirilememiştir. Deniz

taşımacılığı ile ilgili de birinci plan döneminde, dış ticaret ürünlerinin en az %50'lik bir kısmının ülkeye ait olan ticaret filosu ile taşındığı, mevcut filonun genişletilmesi hedefinin tutturulamamasından dolayı bu oranın düşmeye başladığı bildirilmiştir. Buna ek olarak limanların işletiminin tek elde toplanması hedefi de başarısızlığa uğrayan planlardan biri olmuştur. Havaalanlarındaki durum birinci planda yer alan hava trafik emniyeti için gerekli teçhizatın temin edildiği önemli eksiklerin olmadığı belirtilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer bulan programlardan biri de karayollarında köy yollarının yapımı ile ilgili olmuştur. Buna göre köy yollarının yapımına birinci planın sonunda başlandığı, yol yapımı ile alakalı kuruluşlar arasında yeterli düzeyde işbirliği olmadığından, teçhizat ve iş gücü eksikliğinden dolayı yapımların güçleştiği bildirilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda karayollarının uzunluğunun yeterli düzeyde olduğu ancak fiziksel kapasitesinin standartların altında olduğu vurgulanmıştır.¹ (DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, 561, 562) Taşıma alanında birinci planda belirtilen hedeflerin büyük bir kısmına planın son yılı olan 1967 yılı verileri ele alındığında ulaşılamadığı net bir biçimde ikinci planda ortaya konulmuştur. Birinci plan döneminde gözlemlenen en büyük gelişme ise ulaşımın daha çok karayoluna kayması olmuştur.

Demir ve denizyolu sistemlerinin yük ve yolcu taşımadaki payları birinci plan döneminde tahmin edilen seviyenin altında kalmıştır. Bunun en büyük sebebi ise bu alanlardaki alt yapı eksikliği ve karayolu alanındaki gelişmeler olarak gözlemlenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yolcu taşıma tahminleri yapılırken, planın son yılı olan 1967'de tüm taşıma sistemlerinden toplam 25 milyon civarı yolcu taşınacağı tahmini yapılmıştır. Ancak 1967 yılına gelindiğinde bu tahminlerin tutturulamadığı görülmüştür. Zira o yıl sadece iç hatlardan çeşitli taşıma sistemleri ile 43 milyon yolcu taşıma işlemi gerçekleştirilmiştir. Yük taşıma tahminlerinde de yine tahminlerin tutturulamadığı ortaya çıkmıştır. Birinci planda 1967 yılı için tahmin edilen yük taşıma miktarı

¹ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son yılı olan 1967'de Türkiye'deki karayolu uzunluğu toplam 59.257 km olmuştur. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, İstatistikler Devlet ve İl Yolları Envanteri, Yıllara Göre Devlet ve İl Yolları Uzunluğu, <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Istatistikler/DevletIlYolEnvanter/YilLaraGoreDevletVellYolları.pdf>, s. 1.

16 milyon ton iken, o yıl yalnızca iç hatlarda 22 milyon ton yük taşıma işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca birinci planda yük taşıma tahminlerinde havayolu ile yük taşıma, toplam taşımada önemsiz olarak kabul edilmesinden dolayı değerlendirme dışı bırakılmasına rağmen plan döneminde havayolu ile yük taşıma işlemi de gerçekleştirilmiştir. (DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, 564) Birinci plan hazırlanırken yük ve yolcu taşıma üzerine yapılan tahminlerin yaklaşık da olsa tutturulamaması, ulaştırma alanında yapılan yatırımların yetersiz kalmasına ve ihtiyaca cevap verememesine sebep olmuştur.

Tablo 5. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı toplam yatırım tahminleri ve plan sonu yapılan yatırım rakamları (Miktarlar plan metninde "Milyon TL" olarak yer almıştır) (DPT Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, 390, 391, 397., DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968, 580)

Sektörler	Tahmini Yatırım Rakamları	Yapılan Yatırım Rakamları
Karayolu	4 291,5	6 380,0
Demiryolu	2 066,5	1 562,0
Denizyolu	597,7	779,7
Havayolu	116,8	220,7

Tablo 5'ten hareketle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma için plan dönemi boyunca yapılması tahmin edilen toplam yatırım miktarları, plan sonunda yalnızca demiryolu için beklenen rakamın altında gerçekleşmiştir. Demiryolu yatırımları da yeni yollar inşa etme üzerine değil, mevcut olanların revize edilmesine yönelik olmuştur. Tablo 5'te dikkat çeken nokta karayolu yatırımlarında olmuş, 1967 yılına gelindiğinde yapılan yatırım miktarı, tahmini yatırım rakamının çok üzerine çıkmıştır. Bundaki sebep ise birinci plan döneminde taşıma sistemlerinde daha çok karayolunun tercih edilmesi olmuştur. Ayrıca hava ve denizyolu yatırımlarında da tahmini yatırım rakamlarının plan sonunda üzerine çıktığı tespiti yapılmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma alanında bir sonraki dönem için alınması gereken tedbirler incelendiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan tedbirler ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum ulaştırma alanında sorunların tam anlamı ile çözülemediğinin, kronik problemlerin ikinci plan döneminde de devam ettiğinin net bir göstergesi olmuştur. Devam eden sorunlara değinilecek

olursa, ulaştırma politikasının dzenlenmesi için gerekli kararların alınmasını sağlayacak bir örgütlenme halen meydana getirilmemiş ve ulaştırma işlemleri tek bir elde toplanamamıştır. Bunun yanında birinci planda belirlenen, limanların tek elde toplanması sistemine geçilememiş, ikinci planda bunun gerçekleşebilmesi için Limanlar Genel Müdürlüğü'nün kurulacağından söz edilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda demiryolu taşımacılığının teşvik edileceği üzerinde ısrarla durulsa da bu plan döneminde başarılama-mıştır. Bunda hiç şüphesiz dış etkenlerinde büyük etkisi olmuştur. Zira 1948 yılından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlayan Marshall Yardımı ile Türkiye karayollarına yatırım yapmak durumunda kalmıştır. Marshall Yardımı sonucu karayollarına verilen ağırlık, demiryolu ve denizyolu ile ilgili yapılacak yatırımları azaltmıştır. 1950'li yıllardan itibaren ana ulaşım sistemi olan demiryolu ulaşımı, yerini karayolu ulaşımına bırakmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan otomotiv şirketlerinin ve petrol tekellerinin karayolu yapımını teşvik etmeleri karayolu yapımının Marshall Yardımı ile desteklenmesine sebebiyet vermiştir. Demiryolları daha ekonomik olsa da Marshall Yardımı "petrolle çalışan lastikli araçların egemen olduğu bir ulaşım politikası" teşvik ettiği için karayolları ağı bu yardımı alan Türkiye'de de genişlemiştir. (etin vd., 2011, ss.133-134) Marshall Yardımı için teknik görüşmeler yapmak adına Türkiye'ye gelen ABD'li heyetin başında bulunan kişi Amerika Yollar İdaresi Müdür Yardımcısı H.E Hilts, yaptığı konuşmada "Türkiye kısa zamanda büyük bir yol şebekesine kavuşacaktır" demiştir. Hilts ayrıca, Türkiye'deki yolların yapımı için Amerika'dan 1000 adet makinanın gönderileceğini bildirmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1948., Cumhuriyet Gazetesi, 14 şubat 1948) Bu desteklerin etkisi ile Türkiye demiryolu ulaşım politikasına verdiği ağırlığı azaltmaya, karayolu yatırımlarını arttırmaya yönelmiştir.

1950'li yıllardan itibaren başlayan ve karayolu yatırımlarının ağırlık kazandığı ulaşım politikası, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de etkili olmuştur. Karayollarının ulaşımda ön plana çıkması, beraberinde yeni ihtiyaçları getirmiştir. Zira karayollarındaki gelişme motorlu taşıt sayısını arttırmış, bu durum ülkedeki otomotiv sanayinin dışa bağımlı olmasını, araçların ihtiyacı olan petrolün Türkiye'de bulunmaması da enerjide dışa bağımlılığı beraberinde getirmiştir. Öyle ki

karayolu ağırlıklı uygulanan ulaşım politikası, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren başlayan planlı dönemde de en çok yatırımın karayolu üzerine yapılmasını sağlamış, 1950-1980 döneminde 30 km yeni demiryolu hattı yapılmıştır. (Çetin vd., 2011, ss.133,-134) Bu istatistik Türkiye'nin ulaştırma politikasında ve taşıma sistemleri arasında karayollarına yöneldiğini net bir şekilde ortaya koymuştur.

Sonuç

Ülkelerin kalkınma girişimleri daima o ülkenin ekonomisinin el verdiği ölçülerde ancak gerçekleşebilmekte olup, Türkiye'de de durum bu şekildedir. Bu kalkınma bazı dönemlerde hükümet politikaları doğrultusunda gerçekleşmiş, bazı dönemlerde de özellikle 1963 yılından itibaren de belirli bir plan dahilinde olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, planlı dönemin ilk adımı olmuş ve daha müreffeh bir Türkiye arzusu ile kalkınma istenen alanlarda gelecek yıllar için politikalar üretilmiştir. Bu plan ve politikalar içerisinde yer verilen alanlardan biri de ulaştırma konusu olmuştur.

İlk beş yıllık planda ulaştırma alanında öncelikle ekonomik olmak şartı ile politikaların belirlenmesi konusu üzerinde durulmuştur. Bütün taşıma sistemlerinin toplum yararına ve ulusal ekonominin menfaatlerine uygun olarak kullanılacağına dikkat çekilmiştir. Özellikle dönem boyunca oluşturulacak politikalarda demiryolu taşımacılığının teşvik edileceği açıklanmıştır. Ancak plan döneminin son yılı olan 1967'ye gelindiğinde taşıma sistemi olarak Türkiye'nin bir karayolu ülkesi olma gerçeği net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Zira bu durum yalnızca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uygulanan karayolu yatırımlı politikalar ile değil, 1948 yılından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlayan Marshall Planı ile gerçekleşmiştir. Zira Marshall Planı'nda belirtildiği üzere Türkiye'de demir ve denizyolu değil, karayolu yatırımları artırılmıştır. Marshall Planı'nda Türkiye'nin özellikle karayollarının gelişmesine yönelik hedefler, ABD menşeli otomotiv şirketleri ve petrol üreticilerinin de isteği olmuştur. Çünkü Türkiye'de karayollarının artması aynı zamanda otomotiv ve petrole olan ihtiyacın da artması anlamına gelmekteydi. Böylece otomotiv ve petrol şirketleri için Türkiye piyasasına girmelerinin de önü açılmış oluyordu. Birinci Beş Yıllık

Kalkınma Planı dönemine gelindiğinde ibre karayolu taşımacılığına dönmüş, buna rağmen planda demiryolunun ön plana çıkarılma vurgusu yapılmış ancak plan sonunda bu konuda başarı kaydedilememiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilen hedeflerin büyük bir kısmına planın son yılı olan 1967 yılı verileri ele alındığında ulaşılamadığı net bir biçimde ikinci planda ortaya konulmuştur. Öyle ki birinci planda üzerinde sıkça durulan ulaştırma politikasının düzenlenmesi için gerekli kararların alınmasını sağlayacak bir örgütlenme plan sonunda meydana getirilmemiş ve ulaştırma işlemleri tek bir elde toplanamamıştır. Bunun yanında birinci planda belirlenen, limanların tek elde toplanması sistemine geçilememiş, ikinci planda bunun gerçekleşebilmesi için Limanlar Genel Müdürlüğü'nün kurulacağından söz edilmiştir. Yine taşıma alanında faaliyet yürüten sistemlerin rekabetinin önlenmesi hedefi konulmuşsa da plan döneminde başaramamıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ulaştırma alanında konulan hedeflerin ve istenilen politikaların önemli bir kısmının tutturulamamasının sebebi olarak siyasal istikrarsızlık gösterilebilmektedir. Çünkü plan dönemi olan 1963-1967 yıllarını kapsayan beş yıl içerisinde dört farklı hükümetin iş başına gelmesi, genel politikalarda sık sık değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Transport Policy in the First Five-Year Development Plan in the Context of Objectives and Results

*

Enes Öz

Neşehir Hacıbektas Veli University

After World War II, the transition from the statist model to the liberal model in the economy was achieved gradually. Turkey adopted a liberal model of the economy on the one hand, on the other hand, in the economy for the challenges faced by plansızlığın, according to the five-year target is passed to the planning system since 1960. Carefully focused on the subject of transportation in Turkey's five-year plan to go along with a planned economy model. Because transportation has a feature that directly concerns the state and individuals and is an important part of economic processes. The ability of the wheels of trade to turn has a direction that directly affects the development of the country since it is related to logistical power. Based on this statement, it is aimed to address the transportation policies followed in the first planned development move in our study.

Methodology

The First Five-Year Development Plan and the Second Five-Year Development Plan prepared by the State Plan Organization have been put at the center of our work. Have the objectives aimed in the transport policy adopted in the First Five-Year Development Plan been achieved? Not reached? This is understood in the Second Five-Year Development Plan. When the Transportation title in the Second Five-Year Development Plan was examined, the necessary information was obtained for us to work. In addition to the First Five-Year Development Plan and the Second Five-Year Development Plan, which are at the center of our study, various books and articles have been used.

Findings

Country development initiatives always hand the extent of the economy of that country but is able to take place, the situation is this way in Turkey. This development took place in line with government policies in some periods, and in some periods, especially since 1963, it has been within a certain plan. First Five-Year Development Plan, the first step in the planned economy period, and policies become more prosperous Turkey in development for years to come with the desire is produced desired area. One of the areas included in these plans and policies has been the subject of transportation.

The first five-year plan focused on determining policies in the field of transportation, on the condition that it is primarily economic. It has been pointed out that all transport systems will be used for the benefit of society and for the interests of the national economy. It has been announced that rail transport will be encouraged especially in the policies to be established throughout the period. But the plan as last year when the transport system is the fact that the period of 1967 point to a country road in Turkey has emerged clearly. Because in this case not only the First Five-Year Development Plan policies implemented by the highway invested period, was realized with the Marshall Plan began to arrive in Turkey since the year 1948. As it indicated in Turkey since the Marshall Plan iron and not the sea, road investments increased. Turkey, especially in the Marshall Plan's targets for the development of highways, originating in the United States has been the request of the automotive companies and oil producers. Because the increase of highways in Turkey is also meant to increase the need for automotive and oil. Thus, automotive and opened the front was going to Turkey for oil companies to enter the market. When it comes to the First Five-Year Development Plan period, the pointer turned to road transport, although the emphasis was placed on bringing the railway to the fore in the plan, but no success was achieved in this regard at the end of the plan.

Conclusion and Discussion

When the measures to be taken for the next period in the field of transportation in the Second Five-Year Development Plan are examined, it has been determined that they are similar to the measures in the First Five-Year Development Plan. This situation has been a clear indication that the problems in the field of transportation could not be solved fully and that the chronic problems continued in the second plan period. It was clearly shown in the second plan that most of the goals specified in the First Five-Year Development Plan were not achieved when the data of 1967, the last year of the plan, were taken into consideration. So much so that, in the first plan, an organization that will enable the necessary decisions to be made for the regulation of the transportation policy, which is frequently emphasized, was not formed at the end of the plan and the transportation operations could not be collected in one hand. In addition, the system of collecting ports in one hand, determined in the first plan, could not be switched to, and it was mentioned that the General Directorate of Ports would be established in order to realize this in the second plan. Again, although the goal of preventing the competition of systems operating in the field of transportation was set, it was not achieved in the plan period. Political instability can be shown as the reason for not achieving a significant part of the targets set in the field of transportation in the First Five-Year Development Plan and the desired policies. Because, the fact that four different governments came to power within five years, which was the plan period, 1963-1967, brought about frequent changes in general policies.

Kaynakça / References

- Resmi Gazete, 5 Ekim 1960.
- Resmi Gazete, 5 Temmuz 1961.
- Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961.
- Resmi Gazete, 3 Aralık 1962.
- Resmi Gazete, 21 Ağustos 1967.
- Millet Meclisi Kanunlar Dergisi (1960)
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1962)

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1963) Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1967) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-II (2006) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Avcı S. (2005) Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye'nin Ulaşım Politikaları ve Coğrafi Sonuçları. *Ulusal Coğrafya Kongresi*, 87-96.
- Avcı M. (2014), Atatürk dönemi demiryolu politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54, 39-58.
- Ayten, A. ve Dede O. (2003), Kalkınma planlarında ulaşım politikaları, hedefler ve önceliklerinin uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme. *Ulaştırma Politikaları Kongresi*, 1, 95-103.
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1948.
- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1948.
- Çetin B., Barış S. ve Saroğlu S. (2011), Türkiye'de karayollarının gelişimine tarihsel bir bakış. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 123-150.
- Erdoğan H. (2020) Birinci beş yıllık kalkınma planı ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma politikası ve tarımsal üretim. *Journal of Universal History Studies (JUHIS)*, 3, 252-268.
- Evren G. (2006) Cumhuriyet döneminde ulaştırma. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 443, 64-65.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (2018). Karayolu Ulaşım İstatistikleri 2017.
- Karayolları Genel Müdürlüğü, İstatistikler Devlet ve İl Yolları Envanteri, Yıllara Göre Devlet ve İl Yolları Uzunluğu, 13.06.2021 tarihinde <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGM-documents/Istatistikler/DevletIlYolEnvanter/YillaraGoreDevletVeIl-Yollari.pdf> adresinden erişildi.
- Takım A. (2011) Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öz, E. (2021). Amaçlar ve Sonuçlar Bağlamında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Ulaştırma Politikası. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 831-855. DOI: 10.26466/opus.851118.

Darağacında Bir Serdengeçti Davası: Medeniyet ve Mekân Bağlamında Ayasofya

DOI: 10.26466/opus.850459

*

Hatice Budak*

* Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya/Türkiye
E-Posta: hatice.budak@karatay.edu.tr ORCID: [0000-0002-9815-9997](https://orcid.org/0000-0002-9815-9997)

Öz

Mekân, toplumların yapısına, üyelerinin karakterlerine ve tarihsel süreçte edinilen birikimlerini temsil eden medeniyet anlayışlarına etki eden faktörlerden biridir. Bir toplumun medeniyet anlayışı da mekânların oluşmasında, mekânların birincil fonksiyonlarının ötesinde müstesna anlamlar kazanmasında etkilidir. Mekânın doğasında medeniyet ilişkilerini ve mücadelelerini barındırması özellikle bazı tarihi mekânların dönemsel olarak iktidar müdahalelerine açık olmasına neden olmuştur. Bu mekânlardan en bariz olanı Ayasofya'dır. Bu çalışmada Türk düşün ve edebiyat dünyasının önemli isimlerinden biri olan Osman Yüksel Serdengeçti ve onun Ayasofya başlıklı yazısı, medeniyet ve mekân ilişkisi açısından ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı O. Y. Serdengeçti'nin "Ayasofya" adlı yazısının analizi doğrultusunda Ayasofya'nın her iki medeniyet içinde dini, siyasi, tarihsel, kültürel anlamlara sahip ve bu anlamlar sebebiyle mücadele alanı olduğunu medeniyet ve mekân ilişkisi içinde göstermektir. Çalışmanın yöntemi, Dey tarafından geliştirilen ve "nitel analiz" olarak adlandırılan modele dayanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre Serdengeçti'nin yazısında Ayasofya'yı mekân-insan ve medeniyet ilişkisi noktasında ele aldığını, Ayasofya'nın bir Bizans müzesi olacak şekilde yapılandırılmasının ardından cami olarak açılması ile mekânda tezahür eden Bizans/Batı Hristiyan medeniyetine ait izleri ve anlamları ters düz ederek mekâna İslam- Türk medeniyeti kimliğini yeniden kazandırmak istediğini, Ayasofya'yı bir medeniyetin ve toplumun diriliş mekânı olarak değerlendirdiğini ifade edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, mekân, medeniyet-mekân ilişkisi, Ayasofya, Osman Yüksel Serdengeçti.

A Serdengeçti Case on A Scaffold: Hagia Sophia Within the Context of Civilization and Place

*

Abstract

Place is one of the factors that effects the structure of the societies, characteristics of their members and the understandings of civilization, which represent the accumulation within the historical process. The view of civilization of a society has been effective on the generation of the places and obtaining unique meanings of places beyond their initial function. The situation that the place harbors civilizational relationships and struggles causes some of the historical places to be open to interventions by power cyclically. The most obvious one among these places is Hagia Sophia. In this study, Osman Yüksel Serdengeçti, who is one of the most important figures among Turkish world of thought and literature, and his article titled "Hagia Sophia" have been discussed in terms of the relationship between civilization and place. The purpose of the study is to show within the relationship between civilization and place that Hagia Sophia keeps religious, historical and cultural meanings and becomes a field of struggle for both civilizations due to these meanings in line with the analysis of O. Y. Serdengeçti's article titled "Hagia Sophia". The method of the study is based on the model developed by Dey (1993) and identified as "qualitative analysis". According to findings of the study, we can assert that Serdengeçti deals with Hagia Sophia in his article on the basis of relationship between place-human and civilization, due to opening Hagia Sophia as a mosque after being structured as a Byzantine museum, traces and meanings belong and applied to Byzantine/Western Christian civilization have been reversed, so the place was given the identity of Islamic-Turkish civilization, and Hagia Sophia is evaluated as a resurrection place of a civilization and society.

Keywords: *Civilization, place, civilization-place relationship, Hagia Sophia, Osman Yüksel Serdengeçti.*

Giriş

*Volkan gibi lav atmış, ne susmuş ne sönmüşüm.
Ben bu îmân uğruna çılgınlara dönmüşüm.¹
Osman Yüksel Serdengeçti*

İnsana varlık alanında kendini gerçekleştirme imkânı sunan unsurlardan biri mekândır. İnsan ve mekân ilişkisi, süje ve objenin yer değiştirdiği ve bu döngüsel değişimde birbirlerini biçimlendirdikleri bir ilişki biçimidir. Mekânın ürettiği insan, insanın ürettiği mekân ve insanın ürettiği mekânın insanı yeniden üretmesi karşılıklı etkileşimin tezahürüdür. Medeniyette bir yönüyle mekân ve insan ilişkisinden doğan, mekânın sembolik anlamları ile bağ kuran ve bu bağ ile farklılaşan, özgün bir hüviyet kazanan birikimdir.

Mekân, her zaman medeniyetlerin gücünü ve dünya görüşünü yansıtan belirgin bir semboldür. Bu nedenle mekân, kendi mimari ve işlevsel yapısının dışına çıkartılarak tarihsel bağlamda medeniyetlerin farklılıklarını göstermede ve birbirleri ile mücadelelerinde kullanılan etkili bir araç olmuştur.

Her devletin ve her şehrin kutsal bir mekânı vardır. İstanbul'un ki bir Bizans şehri iken de fetih ile Osmanlı şehri olduktan sonrada Ayasofya olmuştur. Ayasofya Batı/Hristiyan medeniyeti ve Doğu/İslam medeniyeti için ilahi hikmeti, mukaddesatı, dünya görüşünü ve milletin tarihini, kültürünü temsil eden sembol bir mekândır.

Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yapılan ve yaklaşık bin yıl kadar Hristiyanlığın merkezi olan Ayasofya, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi ile fetih/kılıç hakkı geleneğine uygun olarak camiye dönüştürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun mali krizler yaşadığı dönemlerde dâhil olmak üzere ihmal edilmeyen yapı Türk-İslam medeniyetinin mimari üslupları tatbik edilerek zamanla tam bir Osmanlı küliyesi haline getirilmiştir.

Medeniyet ve mekân arasındaki ilişkinin güçlü örneklerinden biri olan Ayasofya, geçmişten günümüze kadar çeşitli sosyal bilimlerin inceleme nesnesi olmakla birlikte Türk edebiyatında da Doğu/İslam medeni-

¹ Osman Yüksel Serdengeçti, *Bir Kahraman Bekliyoruz (1942/Ankara) adlı şiirinden alınmıştır.*

yetinin ve Türk milletinin ruhunu yansıtan müstesna bir mekân olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın çıkış noktasını seksen altı yıl müze olarak faaliyet gösteren Ayasofya'nın 24 Temmuz 2020 tarihinde kılınan Cuma namazı ile yeniden cami hüviyetini kazanması, bir neslin ömre bedel davalarının ışığından gayri ele alınmamalı düşüncesi tayin etmiş ve çalışmayı Osman Yüksel Serdengeçti ile buluşturmuştur. Çalışmada Osman Yüksel'in Serdengeçti dergisinin Ağustos-1952 tarih ve 17. sayısında yayınlanan, şiirsel bir üslupla kaleme alınan "Ayasofya" başlıklı yazısı odak metin olarak seçilmiştir. Çalışmada O. Y. Serdengeçti ve yazısının odak metin olarak seçilmesinde yazının yayınlanmasından üç ay sonra metnin içeriği nedeniyle Serdengeçti hakkında idam talebiyle dava açılmış olması da etkili olmuştur.

Çalışmanın amacı O. Y. Serdengeçti'nin "Ayasofya" adlı yazısının analizi doğrultusunda Ayasofya'nın her iki medeniyet içinde dini, siyasi, tarihsel, kültürel anlamlara sahip ve bu anlamlar sebebiyle mücadele alanı olduğunu medeniyet ve mekân ilişkisi içinde göstermektir.

Çalışmanın yöntemi, Dey (1993) tarafından geliştirilen ve "nitel analiz" olarak adlandırılan betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme olmak üzere üç bölümden oluşan modele dayanmaktadır. Nitel analizin ilk basamağını oluşturan betimleme kişi, nesne ve olaylara ilişkin temel özelliklerin yazılı olarak ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Verilerin kapsamlı betimlemesinin ardından, veri seti içerisinde örtük olarak duran temalar, ortaya çıkartılmakta ve bu temalar birbirleri ile ilişkilendirilerek inceleme konusu olan sosyal gerçeklik açıklanmaya çalışılmaktadır (Özdemir, 2010, s.330-331).

Çalışmanın ilk bölümünde mekân ve medeniyet kavramlarının tanımı, Ayasofya'nın tarihçesi, Doğu/İslam ve Batı/Hristiyan medeniyetlerinde Ayasofya'nın sembolik anlamları ve önemi konuları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Osman Yüksel Serdengeçti'nin medeniyet ve mekân anlayışından hareketle Ayasofya yazısı analiz edilerek Ayasofya'nın bir medeniyet mekânı olarak sembolik anlamları tarihsel vakıalarla ilişkilendirilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, metnin analizinden elde edilen verilerin bütünleştirildiği sonuç kısmı ile tamamlanmıştır.

Mekân ve Medeniyet Kavramı

TDK (2009, s.1363) sözlüğünde yer, bulunulan yer, ev, yurt, uzay anlamları verilen mekân kavramını sadece üzerinde yaşanan somut bir alan olarak tanımlamak yetersizdir. Mekân canlıdır; toplumsal olarak üretilir ve kendisi de anlam- değer üretir (Salman, 2015, s.221).

Mekân, bireylerin organik olarak yaşama anlam verme, kim oldukları veya kim olacaklarına dair bir kimlik oluşturma süreçlerinin etkin bir parçasıdır (Thorns, 2, s.9). Bu tanımla mekân toplumun bir nevi kimliğidir. Mekânın toplumsal kimlik anlamı, çeşitli sembolik figürler kullanılarak taçlandırılıp pekiştirilir. Örneğin; hilal İslam'ın; haç ise Hristiyanlığın mekân üzerine vurduğu mühürlerdir (Oktay, 2012, s.30).

Mekânın süreklilik özelliği, *“zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel birbirine bağlar.”* (Lefebvre, 2014, s. 25). Süreklilik farklı zaman birimlerinin kesintisizliğini mekân üzerinden anlatma çabasıdır. Bu açıdan mekânda süreklilik, mekânı şekillendiren ana etmenlerin varlığını ve canlılığını koruması, buna göre gerçekleşen değişimlerin kesintisizliğini, bunların karşılık içinde olsalar bile bir tenakuza sebebiyet vermeyişini, aslî ya da hadis olan her şeyin bir bütünün parçası olarak var olmasını ve devam etmesini ifade eder (Enser, 2018, s.268-269)

Mekân, her şeyden önce bir dünya görüşüne, bir inanca, orayı işgal eden insanın ruhî/psikişik tarafına göre şekillenmiş bir alandır. Bu sebeptendir ki, süreklilik fikri, tarihle ilgisinin yanında daha ziyade medeniyet kavramıyla ilgilidir; zira süreklilik, insan ömrünü aşan, daha uzun süreli bir teşekkül, bir yapıyı öngörür (Enser, 2018, s.269).

Kelime anlamı *“şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek”* (Kazıcı, 2009, s.17) olan medeniyet kavramının terimsel tanımlamasını yapmak bir hayli zordur. Bu zorluğa rağmen genellikle kolektif değerler bütünü olarak medeniyetin, insanı diğer varlıklardan ayıran, özünde rasyonel olan ve kıymet ifade eden bir durum yahut seviye olarak kabul edildiğini belirten Kalın, kendi özgün tanımını ise şu şekilde vermektedir. Medeniyet sosyal, ekonomik ve siyasî bir düzen fikrine dayanmakla birlikte aslen *“bir dünya görüşünün zaman ve mekân boyutunda tezahür ve tecessüm etmesi”*dir (Kalın, 2010, s.2-21-22).

“Medeniyet, insanoğlunun, esas gayesini gerçekleştirme çalışmalarından, ona varma arayışlarından, onu bulmuşsa kaybetmeme çabasının

dan, o yöndeki duygularını ve düşüncelerini ifade etme isteğinden doğan teori ve pratiğinin, tasarım ve eserlerinin, reel ve potansiyel güçlerinin tümü” demektir (Karakoç, 2005, s.9).

Medeniyet, hayatımızın her safhasında, duygularımız, düşüncelerimiz ve davranışlarımızla karşılaştığımız bütüncül bir olaydır. Yani, her an, her hareketimiz medeniyetle ölçülür, medeniyetle tartılır ve medeniyetle değerlendirilir (Karakoç, 2012, s.134).

Braudel ise medeniyet tanımında köken olarak din faktörünü de dikkate alır. Ona göre medeniyetler hemen her zaman dine dayanmakta, ezelden beri dinselliği içinde yaşamakta, kendilerine özgü psikolojilerinin en güçlü güdülerini dinden sağlamaktadır (Braudel, 2017, s.55).

Bir medeniyetin sadece kendi kaynakları ile var olduğunu söylemek oldukça zordur. Bir medeniyetin ortaya çıkışında başka bir medeniyetin kaynaklığı ve etkisi söz konusudur. Medeniyetler arasındaki etkileşimin varlığını dikkate almaktan tüm uygarlıkların bir bakıma birbirlerini aynı istikamette takip ettikleri ve aynı niteliklere sahip oldukları sonucu çıkartılmamalıdır. Her medeniyetin kendine özel esas niteliklerinin olduğu da bilinmelidir (Özkul, 2004, s.168).

Her bir medeniyet kendine kimlik kazandıran ve onu diğerlerinden farklı kılan bir ruha sahiptir. Medeniyetin ruhu, o medeniyetin insanların arzuları, idealleri ve amaçlarından hasıl olmaktadır (Niyazi, 2007, s.170).

Medeniyetleri kategorize etme ve adlandırma çalışması coğrafi sınırlar ve dünya görüşleri gibi birtakım kriterler üzerinden yapılmaya çalışılsa da her zaman eleştiriye açık sorunlu bir çabadır. Bu zorlukla birlikte medeniyetler tarihi alanında Doğu medeniyeti ve Batı medeniyeti olmak üzere iki ana çerçeve ile karşılaşılmaktadır.

Medeniyet kavramını din merkezli açıklayan görüşler dikkate alındığında Batı medeniyeti Hristiyanlık ve Yahudilik, Doğu medeniyeti ise genellikle İslamiyet ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzdeki kullanım anlamı itibarıyla Batı medeniyeti, aklın rehberliğinde bilimsel bilgi ve teknolojik üstünlüğü, dünya görüşü ile tutum ve davranışlarda gelişmişliği kendine mahsus görme (Kalın, 2010, s.6) biçimi olarak algılansa da aslen Batı medeniyetinin özü de dindir.

Braudel'e göre de Batı medeniyetinin gelişme eğilimi akılcılık yönünde olsa bile Hristiyanlık, Batı toplumunun hayatının esaslı gerçeklerinden biridir (Braudel, 2017, s.54).

Doğu medeniyetinin içinde değerlendirilen ve adeta Doğu medeniyeti ile özdeşleştirilen İslam medeniyeti, Arap, Fars, Türk, Hint toplumları ile Abbasi, Endülüs, Selçuklu, Osmanlı devletlerinin şekillendirdiği medeniyetlerin ortak teşekkülü olarak değerlendirilebilir.

İslam medeniyetinin temelleri Kuran-ı Kerim ve Sünnete dayanmaktadır. İslam medeniyeti, vahiy merkezli olup, akıl ve duygunun uyumlu bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Din medeniyetin bir unsuru değil, medeniyetin yönlendiricisidir. İslam medeniyetinin ana gayesi, insanın inanç, can, mal, nesil ve akıl gibi temel değerlerini koruma altına alma suretiyle tüm insanların haklarını korumaktır (Şemşek, 2020, s.283-284).

Bu çalışmada Batı medeniyeti kavramlaştırmasında dini dayanak olarak Hristiyanlık, Doğu medeniyeti kavramlaştırmasında ise İslamiyet esas alınmıştır.

Ayasofya'nın Tarihçesi

Doğu Roma İmparatorluğu'nda ilk yapıldığında Ayasofya'ya Büyük Kilise anlamına gelen Megale Ekklesia adı verilmiş, beşinci yüzyıldan sonra ise Ayasofya adını almıştır. Ayasofya, kelimesinin anlamı çeşitli kaynaklarda "kutsal bilgelik, Tanrı'nın hikmeti, İlahi hikmet, Allah'ın evi, Allah'ın sevgisine mazhar olan evliyaların toplandığı yer" olarak verilmiştir (Aslan, 2009, s. 15-16).

Ayasofya'nın ilk olarak kim tarafından ve ne zaman inşa edildiği hakkında muhtelif görüşler bulunmaktadır. Ayasofya hakkında yazılan literatüre dayanarak tarihsel süreci Roma İmparatoru I. Konstantinos'un(324-337) tahta geçtikten sonra yasak olan Hristiyanlık dinini resmi din olarak kabul etmesi ve bu gelişmeden sonra imparatorluğunun farklı bölgelerinde kiliselerin yapılmaya başlanması ile başlatmak mümkündür. I. Konstantinos'un kendi iktidarının ve Hristiyanlığın zaferini temsil etmek niyetiyle görkemli bir kilise yapmaya karar verdiği, bu niyet üzere Ayasofya'nın inşasına başlandığı söylenmektedir. Ancak I. Ayasofya, I. Konstantinos tarafından değil oğlu II. Konstantinos zama-

nında babasının vasiyeti gereğince bazilika şeklinde yaptırılıp 15 Şubat 360 yılında tamamlanmıştır (Mansel, 1979, s.48; Eyice, 1993, s.44).

İmparator Arkadios'un aralarındaki anlaşmazlıklar sebebiyle Konstantinopolis Patriği İoannes Khrysostomos'u sürgün etmesi sonucunda 20 Haziran 404'te halkın çıkardığı isyandaki yangınlarda önemli bir kısmı yanan (Eyice, 1984: 6), İstanbul'daki depremde de büyük hasar gören (Akgündüz vd, 1994, s. 38) Ayasofya, II. Theodosios (408-450) zamanında yeniden onarılıp 10 Ekim 415 tarihinde ibadete açılmıştır (Akgündüz vd., 2005, s.85) .

13-14 Ocak 532 yılındaki Nika Ayaklanmasında II. Ayasofya kilisesi bir kez daha yanmış (Eyice, 1984, s.6) ayaklanmayı bastıran I. Iustinianus 23 Şubat 532'de kilisenin yapımını başlatmış, 26 Aralık 537 yılında açılış merasimi yapılmış (Akgündüz vd., 1994, s.49-63) ve birtakım onarımlarla 562 yılında tamamlanan III. Ayasofya kilisesi günümüze kadar ulaşmıştır.

Hz. Peygamber Efendimizin, *"Konstantiniyye (İstanbul) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden emîr ne güzel emirdir. Onu fetheden ordu ne güzel ordudur."* hadis-i şerifindeki övgüye mazhar olma arzusu Müslümanların İstanbul'u fethetme çabalarını erken bir tarihte başlamasının temel nedenlerinden biridir. Ayrıca İstanbul ve İstanbul'u temsil eden şehrin en büyük mabedi olan Ayasofya Bizans İmparatorluğu'nun ve Hristiyanlık dünyasının merkezi sembolü olması da İslam'ı hak kılmak isteyen Müslümanların fetih arzularını beslemiştir (Aslan, 2009, s.55).

İstanbul'un fetih hareketi Hicrî 52, miladî 672 yılında Hz. Muhammed'in mihmandarı olan Ebu Eyyub el-Ensari ile başlayacaktır. Diğer taraftan bir kısım kaynaklarda Emevîlerle Abbasîlerin H.34/655-H.169/785 tarihleri arasında İstanbul'a beş sefer düzenledikleri belirtilmektedir. İstanbul'un fethi Fatih Sultan Mehmet'in Bizans'a giriştiği son hamle ile neticelenecektir (Öztürk, 2003, s.133).

29 Mayıs 1453'te İstanbul fethedildikten sonra "fetih-kılıç hakkı" denilen gelenek takip edilerek Fatih'in emriyle Ayasofya camiye çevrilecek ve ilk Cuma namazı burada kılınacaktır. Fatih Sultan Mehmet tarafından "Ayasofya-i Kebîr Cami-i" adı verilen yapı Fatih'in kendi adına olan vakfiyesine mülk eylenecek ve fetihden hemen sonra onarım çalışmaları başlayacaktır. Tarihsel süreç içinde eklenen minareleri, mihrabı, minberi,

medrese, imareti vd. ile Ayasofya, Osmanlı ve İslam medeniyetinin önemli mabetlerinden biri haline gelmiştir.

İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın akıbeti Batı medeniyeti için her daim kanayan bir yara olarak kalmışsa da Osmanlı'nın kudretli zamanlarında belirgin bir sorun yaşanmamıştır. Ancak I. Dünya savaşının ardından imzalanan Mondros Mütarekesi ile İstanbul'un fiili işgali sonrasında Ayasofya'nın kilise yapılması için Batılıların ve Rumların talepleri ve faaliyetleri başlamış ve ardı kesilmemiştir (Eyice, 1986, s.19).

Osmanlı topraklarının işgal sürecinde galip devletlerden güç alan Rumlar gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da yerli halka karşı fütursuzca davranışlarda bulunmuş, Yunan askerleri ise caddelerde "Ayasofya'yı alacağız, Türkleri kovacağız" diye şarkılar söylemişlerdir. Yaşanılan vahim olaylara rağmen İstanbul'un işgal yıllarında ve Anadolu'daki milli mücadele zarfında Ayasofya ezanların sürekli okunduğu Türk ve Müslüman cami olarak kalmıştır (Akçay, 1967, s.6).

Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi Cumhuriyet dönemine tekabül etse de tarihsel arka plana bakıldığında I. Dünya savaşı sonrasında yaşanan işgal yıllarında, Paris Konferansında, Sevr Antlaşmasında ve Lozan Konferansında Ayasofya'nın kilise olması şayet kilise olamayacaksa müze olması sürekli dile getirilmiştir.

Ayasofya'nın müze yapılması ile ilgili süreç Atatürk'ün onayı alınan 07.06.1931 tarih ve 11195 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile bir uzman nezaretinde çalışması şartıyla Whittemore ve ekibine izin verilmesi ile başlamıştır. Ayasofya'nın mozaiklerinin açığa çıkartılması görevinin yurtdışından getirilen bir uzman ekibe verilmesi ile olaya uluslararası bir boyut kazandırılmış (Kleinbauer vd., 2004, s.121) ayrıca yüzyıllardır İslam'ın temsili olan caminin müzeye çevrilmesine yapılacak itirazlar önlenmek istenmiştir.

Whittemore, 1931 yılı itibariyle Ayasofya'da başlayan çalışmalarını Amerika'daki Bizantin Enstitüsü'nün uzman ve maddi destekleri ile 1938 yılına kadar sürdürmüştür.

Ayasofya'da Bizans dönemine ait izlerin çıkartılmasına izin veren çalışmaların ardından müze olarak yapılandırılabilmesi içinde bir dizi hukuki adımlar atılması gerekilmiştir. Bu adımlar arasında Ayasofya'nın akıbetini belirleyecek olan 25 Aralık 1932 tarihli "Cami ve Mescitlerin Sınıflandırılması Hakkında Nizamname"nin çıkarılması olmuştur. Ni-

zamnamede yer alan maddeler gereğince Ayasofya Cami, halkın ibadet ihtiyacını karşılayacak camilerin (Süleymaniye camii vd.) olduğu bir konumda bulunması nedeniyle ibadete kapatılacaktır (İkinci, 2014, s.116-117).

24 Kasım 1934 tarih ve 7/1589 Bakanlar Kurulu kararı ile Ayasofya caminin müzeye çevrilmesi hem İslam dünyasında hem de ülke içinde büyük teessür yaratmıştır. Ancak ülke içinde Ayasofya'nın müzeye çevrilmesine yönelik aydınlar tarafından dile getirilen tepkilerin vakianın yaşandığı tarihlerde yeter düzeyde olmadığı tepkilerin 1950'ler sonrasında sesli olarak verildiği görülmektedir.

Ayasofya'nın Türk halkı için cami olarak tartışılmaz kıymetine rağmen müzeye çevrilmesi karşısındaki bu derin sessizlik İbrahim Hakkı Konyalı tarafından "Halk, caminin kapatılması konusunda büyük bir üzüntü duymuştu ve duruma isyan hali içindeydi. Ancak mahkemeler vardı. Kimse sesini çıkaramadı, çıkaramazdı da..." (Yakın Tarih Ansiklopedisi, 1989, s.15) şeklinde yorumlanmıştır.

1950'den sonra CHP'nin muhalefet partisine dönüşmesi, iktidara gelen Adalet Partisi'nin muhafazakâr boyutu ve sosyo-siyasal düzlemde demokratikleşme adımlarının yarattığı kısmi özgürlük ortamında Ayasofya'nın yeniden ibadete açılmasına dair halk ve bazı aydınlar taleplerini ifade etmeye başlamışlardır.

Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi noktasında ilk adım Kartal Yunus İstasyon makasçısı Halit Deli Yumruk'un Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektupla ve ikinci adım ise 1950'li yıllarda Türk Milliyetçileri Derneğinin talebi ile atılmıştır. Ayasofya Müzesinin cami olarak açılması için ilk kanun tasarısı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşebbüsü ile hazırlanmıştır. Bu kanun tasarısının bir sonucu olarak Ayasofya'nın hünkâr mahfili 8 Ağustos 1980 tarihinde ibadete açılmış, 12 Eylül 1980 askeri darbe müdahalesinden sonra kapatılmış ve 10 Şubat 1991'de Ayasofya'nın hünkâr mahfili yeniden ibadete açılmıştır (Akan, 2008, s.56-61).

Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği tarafından Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesine yönelik 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararının iptali ve yürürlüğün durdurulması" talebi ile 2005 ve 2016 yıllarında Danıştay'a açılan davalar sonuçsuz kalmıştır. Bu olumsuz gelişmelerle birlikte 1991'den beri ziyaretçilerin namaz kılabilindikleri Hünkâr Kasr-ı'na Ekim 2016 yılında Diyanet İşleri

Başkanlığı tarafından ilk kez asaleten imam atanmıştır. Yıllar sonra Sürekli Vakıflar Tarihi Eserlere ve Çevreye Hizmet Derneği'nin açtığı dava kazanılmıştır. 2 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirilen duruşmanın ardından Danıştay 10. Dairesi 10 Temmuz 2020 tarihinde, 24 Kasım 1934 yılında Bakanlar Kurulu'nun Ayasofya'yı müzeye dönüştürme kararını "Ayasofya'nın Fatih Sultan Mehmet Han Vakfının mülkiyetinde olduğu, tapu belgesinde cami vasfı ile tescilli bulunduğu, cami vasfı dışında kullanımının ve bir amaca özgülünmesinin hukuken mümkün olmadığı" gerekçesiyle iptal etmiştir (<https://www.memurlar.net/haber/915648/danistay-in-ayasofya-karari-gerekcesi-aciklandi.html>).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Danıştay'ın Ayasofya hakkında kararını açıkladığı gün olan 10 Temmuz'da saat 20.53'te Millele Sesleniş konuşmasında kararı değerlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasında, "Ayasofya, 86 yıl aradan sonra yeniden, Fatih Sultan Mehmet Han'ın vakfiyesinde belirttiği şekilde cami olarak hizmet vermeye başlayabilecektir. Ayasofya'nın hangi amaçla kullanılacağı konusu, Türkiye'nin egemenlik haklarıyla ilgilidir. Bu konuda, görüş belirtmenin ötesindeki her türlü tavır ve ifadeyi, bağımsızlığımızın ihlali olarak kabul ederiz" (https://www.akparti.org.tr/media/324424/agustos_2020.pdf) ifadelerine yer vermiştir.

Danıştay 10. Dairesi'nin kararını açıklamasının ardından başlayan süreç ile Diyanet İşleri Başkanlığına devredilen Ayasofya, 24 Temmuz 2020 tarihinde Türkiye'den ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen 350.000 kişinin iştirak ettiği Cuma namazı ile cami hüviyetini tekrar kazanmıştır.

Doğu/İslam Medeniyeti ve Batı/Hristiyan Medeniyeti İçin Ayasofya'nın Anlamı

Mekân ve medeniyet ilişkisinde mekân, medeniyetin var oluş ve etki alanı olarak ortaya çıktığı dış sınırları ifade etmektedir (Enser, 2018, s.270). Medeniyetler kendilerini mekân üzerinden kalıcı kılmak isterler. Mekânın süreklilik özelliği de toplumsal hafızaya işlediği kodlar aracılığıyla medeniyetin geçmişle bağını koparmadan geleceğe bağlanmasını sağlamaktadır. Medeniyetin var kıldığı mekân geri dönüşlü olarak medeniyeti üreten ve besleyen katkılar sunarak bir medeniyetin sembolü

haline gelir. Medeniyetlerin belirli bir mekân için mücadele etmelerinin temel nedenlerinden biri de mekân üzerinde kurdukları hâkimiyet ve denetim ile birbirleri üzerinde de hakimiyet ve denetim kurma arzularıdır.

Medeniyetler tarihsel süreç içinde çeşitli sebepler neticesinde birbirleri ile etkileşim içinde olmuşlar ve birbirlerinden her alanda çok şey alıp vermişlerdir. Dolayısıyla bütün bir medeniyetler tarihini çatışma ve mücadele alanı olarak değerlendirmek doğru olmamakla birlikte dünya görüşlerindeki temel farklılıklar medeniyetleri çoğu kez karşı karşıya getirmiştir.

Cemil Meriç (2004, s.202) Türk İslam medeniyeti ile Hristiyan Batı medeniyetinin farklı bakışlara (özellikle insana bakışlarında) sahip çarpışan iki medeniyet olduklarını ifade etmektedir. Bu minvalde medeniyetin var oluşunu ve etki alanını sembolize eden Ayasofya hem Doğu/İslam medeniyeti hem de Batı/Hristiyan medeniyeti için büyük anlamlara sahiptir.

Bizans İmparatorluğu'nun resmi din olarak Hristiyanlığı kabul etmesinin ardından inşa edilen Ayasofya, Bizans'ta hâkim olan pagan inancına karşı Hristiyanlığın muzafferiyetinin sembol mekânı olmuştur. Bununla birlikte Bizans krallarının Ayasofya'da bulunan omphalionda taç giymesi ile iktidarı meşrulaştıran siyasi bir semboldür (Güney, 2020, s.112).

İstanbul'un fethi ile cami olan Ayasofya, Osmanlı İmparatorluğu içinde dini ve siyasi işlevleri olan sembolik bir mekân olma özelliğini korumuştur. Ancak Ayasofya'nın, İslamiyet'in Hristiyanlığa karşı galibiyetini somutlaştıran bir mekân olma (Güney, 2020, s.112) ve Müslüman Türklerin bu coğrafyada medeniyetin el değiştirmesine vurdukları mühür anlamı her nevi anlamının önüne geçmektedir.

Ayasofya'nın dini anlamı ve önemi Bizans ve daha sonraki dönemlerde olduğu üzere diğer bazı kiliseler gibi Hz. Meryem'e, Hz. İsa'ya veya herhangi bir azize ithafen yapılmayıp doğrudan kutsal hikmetin, Tanrı'nın mekânı (Dursun, 2020, s.44) olarak yapılmasından ileri gelmektedir.

Tanrı'nın mekânı olan Ayasofya'nın kiliseden camiye çevrilmesinin yapılış amacına ters düşmediğini ifade eden Karakoç'a göre Ayasofya yapıldığında vahdet dini Hristiyanlıktı. İslam'ın ortaya çıkmasıyla bu

muhteşem mabet, Allah'ın ismini ortak koşmadan haykırmaya ve en yüce dinin mabedi olmaya daha uygun olmuştur. İşte bu sebeptendir ki Fatih, dinin saf halindeki mevcudiyetinin tapınağı olsun diye Ayasofya'yı cami yapmıştır (Karakoç, 1990, s.14).

İstanbul'un fethi Bizans için sadece toprak kaybı ve siyasi bir hezimetini değil din merkezli bir medeniyetin yenilgisi anlamına da gelmektedir. Ayasofya'nın cami olmasının ardından, Fatih'i kastederek "...Deccal'ın mübeşşiri, mihraptaki mukaddes din taşının üstünde namazını kıldı. Nedir bu neket? Ey güneş titre! Bu mihrap üzerinde kurban olan, yenilen ancak hiçbir vakit tükenmeyen Baba'nın oğlu nerede? Allah'ın hikmeti namına bina olunan bu mabet, bugün barbarların ibadet yeri oldu ve Muhammed'in evi adını aldı" sözleri ile üzüntüsünü dile getiren Bizans tarihçisi Dukas (1956, s.184) Hristiyan Batı'nın Müslüman Doğu'ya bakışını ve iki medeniyet arasındaki mücadele tarihini özetlemektedir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya'ya ganimet olarak yaklaşılmamasına müsaade etmemiştir. Ayasofya'da kılınan ilk namazın ardından Bizans döneminde oldukça yıpranan yapıyı onarmış, mabedin içindeki mozaikleri, resimleri bozmadan üstlerini kapatarak cami hüviyetini kazandıracak mimari eklemeler yapmıştır. Fatih'ten sonra gelen Osmanlı padişahları da aynı hassasiyeti göstererek Ayasofya'nın karakteristik özelliklerini koruyarak günümüze kadar ayakta kalmasını sağlamışlardır. Yıl 1912 olduğunda İstanbul'a gezmek için gelen gazeteci heyetinin içinde yer alan Stephane Lausanne, Ayasofya ile ilgili izlenimlerini 10 Aralık 1912 tarihli *Matin* gazetesinde yazarken "...Ayasofya Türklerin mabetlere karşı saygısının tezahürüdür. Ayasofya bozulmamış, onarılmıştır" sözleri ile bu gerçeği teslim etmiştir. Ancak gazeteci, fethin ardından geçen 459 senenin sonunda Ayasofya'nın Şark medeniyetini sembolize eden bir mekân olmadığını "...İçeride İslamiyet vardı ama o, sadece kiracıydı. Müslümanlar mozaikleri kapatmışlar, mihrabı inşa etmişlerdi ama ev sahibi olamamışlardı. Tarih onlara zafer olarak Ayasofya'yı inşa etmeyi nasip etmemişti..." (Bardakçı, 2006, s.70-71) ifadeleri ile aktarmaktan da geri kalmamıştır.

Batı/Hristiyan medeniyeti için 1453'ten kalma saklı yara I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetten sonra Mondros Mütarekesi gereğince İstanbul'un işgali sağlandıktan sonra açığa çıkmıştır. Savaşın galipleri olarak Batılı devletler ve Osmanlı topraklarındaki azınlıklar Ayasofya'ya dair

emellerini gerçekleştirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. İngiliz Başbakanı Lloyd George, 2 Ocak 1918'te yapılan memorandumda, "... Ayasofya, dokuz yüzyıl önce bir Hristiyan kilisesi idi, tabiatıyla eski hüviyetine iade edilecektir" ifadelerini kullanmış (Jaeschke, 1991, s.52) ve bu sözleri ile savaşa dâhil ettikleri Yunan askerlerine ve İstanbul'daki Rum azınlıklara cesaret vermiştir.

İşgal kuvvetlerinin ve azınlıkların art niyetli çalışmaları farklı Meclis-i Vükelâ toplantılarında görüşülmüş ve Osmanlı hükümeti Ayasofya ile ilgili birtakım önlemler almıştır. Bu önlemlerden ilki Ayasofya'nın civarındaki toprak ve mekânların yabancılara satılmasını yasaklayan düzenlemelerdir.

Ayasofya'nın Türk-İslam dünyasında kalabilmesi için Osmanlı hükümetinin aldığı en önemli tedbir ise şu şekilde cereyan etmiştir. İstanbul'un işgalinde Fransa Ayasofya'nın patrikhaneye ve Yunanistan'a verilmesi ve ardından kiliseye çevrilmesi niyetini gerçekleştirmek üzere bir Fransız taburunu Ayasofya'ya yönlendirecek ancak işgal kuvvetlerinden daha önce hamle yapan Osmanlı hükümetinin Ayasofya camine yerleştirdiği Binbaşı Tevfik Bey'in komutasındaki bir tabur asker ile karşılaşacaktır. Tevfik bey, Fransız komutana camiye boşaltmayacaklarını, ısrar edip içeriye girmek isterlerse camiye yerleştirdikleri bombaları patlatacaklarını, bu kutsal mabedin yıkıntıları altında öleceklerini ama onların bu mabede asla giremeyeceklerini ifade etmiş, caminin etrafında günlerce bekleyen Fransız askerleri, Türk askerlerinin mabedi namahremine eline teslim etmektense havaya uçuracaklarını kani olan Fransız hükümetinin emriyle geri çekilecektir (Akgündüz vd., 1994, s.386-387).

Türk-İslam medeniyetinden koparılmasını onun yıkılmasından daha büyük bir tehlike ve kayıp olarak kavrayan bir tabur Türk askerinin kararlılığıyla Ayasofya, İstanbul'un işgal yıllarında dahi Fatih'in "Ayasofya-i Kebîr Cami-i" si olarak kalmıştır. Çünkü Ayasofya, "Doğu- Batı tarihinde zaferin hangi tarafta kaldığının bir sembolüdür. Ayasofya camisi olduğu sürece üstünlük İslam'dadır. O, cami olmaktan çıktığı andan itibaren bu üstünlüğün Batı'da olduğu itiraf edilmiş olmaktadır" (Karakoç, 1990, s.13).

1923'te muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için yönünü Batı'ya dönmüş yeni devlet için Ayasofya'nın medeniyetsel anlamı "mana"dan arındırılıp seküler bir mekân anlamı kazanacaktır. Ayasofya'nın 1934

yılında bir Bizans müzesi olarak kurgulanması Doğu/İslam medeniyetinden kopmanın ve çağdaş Batı medeniyetine katılmanın ideolojik karakterini de resmetmektedir.

Ayasofya'nın müze olmasını bir medeniyetin varoluşsal kaybı olarak değerlendiren Kısakürek, meşhur Ayasofya Hitabesinde *"Ayasofya, yirminci asır dünyasına gerçek medeniyet ve ebediyet mimarisinin ne olduğu gösteren Batı aklı ve Doğu ruhunu birleştiren bir kubbedir. Ayasofya madde uyumu değildir. O, sadece mânâdır. Her mana, her hikmet, her münasebet Ayasofya'ya bağlıdır. Ayasofya Müslüman Türklerin bu coğrafyada varlığının remzidir"* ifadelerini kullanacak ve Ayasofya'nın bir gün mutlaka cami olarak ibadete açılacağını, o vakte kadar kaybedilen bütün manaların onun içinden fıkkırıp gün yüzüne çıkacağını vurgulayacaktır (Kısakürek, 2016, s.156-160).

Benzer şekilde Peyami Safa'da, "Fatih'in Ayasofya minarelerinden yükselen ezan sesinin İstanbul'da İslam-Türk hakimiyetini ebedileştireceğini bildiğini, beş asır sonrasında torunları arasında bunu unutacakların çıkacağını tahmin bile edemeyeceğini" (Safa, 1990, s.196) söyleyerek Ayasofya'nın mekân ve medeniyet bağlamında önemli bir sembol olduğunu dile getirecektir.

Ayasofya'yı kilise yapma konusunda başarılı olamayan, en azından müze olması ile teselli bulan Batı, Ayasofya'yı kilise olarak görme arzusundan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. 1955 yılında Münih'te gerçekleştirilen Byzantinistler Kongresi'nde Alman Kardinal'in "Ayasofya'nın kubbesinde Bizans yıldızı parlamaktadır ve sonsuza kadar parlayacaktır" (Kandemir, 2005, s.21) ifadeleri ve Rus Patriği III. Aleksî'ye Altunç Altındal tarafından sorulan "Sizin için Ayasofya'nın anlamı nedir?" sorusuna "Kâbe Rus çizmesi altında olsaydı siz ne hissederseniz biz de Ayasofya'nın üzerinde o bayrağı gördükçe onu hissediyoruz" (Çebi, 2006, s.71) cevabı Ayasofya'nın Bizans ve Hristiyan medeniyetinin temsili olarak görülmeyle devam ettiğinin örnekleridir. 20. yüzyılda Hristiyan din adamlarının dudaklarından dökülen bu sözler; 19. yüzyılda Osmanlı'nın askeri gerileyişinden istifade edilerek Rusları Osmanlı İmparatorluğuna savaş açarak tüm Slavları birleştirmeye davet eden Dostoyevski'nin "Doğuda yaşatılan İsa gerçeğinin yeniden yükselişi, İsa haçının yeniden Ayasofya'ya dikilmesi ve başında uzun zamandan beri Rusya'nın bulunduğu Ortodoksluğun son sözü olacak-

tır.”(<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/27-69/dostoyevskihayallerinde-ayasofyayi-yeniden-haclandirmis>) cümlelerinin uzantısıdır.

Batı/Hristiyan medeniyeti, Ayasofya için yakın tarihli hamlelerinden birini de 2002 yılında adeta Türkiye Devleti'nin bağımsızlığını yok sayarak yapmıştır. Avrupa Konseyi Karma Parlamenterler Meclis Üyesi Corneliu Vadim Tudor, 1 Şubat 2002 yılında Türkiye yetkililerinin Aziz Sophie katedralini Hristiyanlığa teslim etmesi gerektiği ifadelerini taşıyan önergesini Avrupa Karma Parlamenter Meclisine sunmuş ancak talebi dikkate alınmamıştır (<https://pace.coe.int/en/files/9628>).

Danıştay 10. Dairesi 10 Temmuz 2020 tarihinde Danıştay 10. Dairesi'nin, 24 Kasım 1934 yılında Bakanlar Kurulu'nun Ayasofya'yı müzeye dönüştürme kararının iptalini açıklamasının ardından Batı dünyasından karara ilişkin tepkiler gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı, Rus Ortodoks Kilisesi, Avrupa Birliği Danıştay'ın kararından duydukları hayal kırıklığı ve üzüntüyü dile getirirken Yunanistan Başbakanı Kiriakos Miçotakis ise “Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi kararı tüm uygar dünyaya karşı açık bir provokasyondur.” ifadelerini kullanmıştır. UNESCO ise Ayasofya'nın Dünya Kültür mirasını yeniden gözden geçireceğini belirterek(<https://www.dunya.com/gundem/ayasofya-ile-ilgili-dunyadan-ilk-tepkiler-haberi-474885>) Türkiye'yi üstü örtük bir şekilde tehdit etmiştir.

Katoliklerin ruhani lideri Papa Francis ise 12 Temmuz'daki Pazar Ayininde “Deniz aklımı uzaklara götürüyor, İstanbul'a. Ayasofya'yı düşünüyorum ve büyük acı duyuyorum” (Görmez, 2020, s.23) sözleri ile Ayasofya'nın Batı/Hristiyan medeniyeti için anlamını bir kez daha ikrar etmiştir.

İslam dünyasında ise Danıştay'ın Ayasofya ile ilgili kararı desteklenmiş ve sevinçle karşılanmıştır. İslam dünyasında çıkan haberlerde ve çeşitli akademisyenlerin beyanatlarında Ayasofya'nın ibadete açılmasından tüm Müslümanların gurur duyduğu, İstanbul'un fethi ile ilişkisinin yeniden canlandırıldığı vb. ifadeler yer almaktadır. Moritanyalı akademisyen Muhammed Muhtar Şankiti, Twitter hesabından yaptığı açıklamada, Ayasofya'nın ibadete açılması dolayısıyla İslam âlemini kutladığını belirtmiş ardından Ayasofya'da bale yapıldığı ana dair bir fotoğrafı²

² 5 Ocak 2019'da gerçekleşen akşam açılışında bir bayanın bale figürü yapması ve bu anın iş kadını Leyla Alaton tarafından karelenip fotoğrafları sosyal medya hesaplarında paylaşması sonucunda gelişen tepkiler

da paylaşarak “Türkiye’de ve İslam dünyasında tepkiyle karşılanan bu durumun artık yaşanmayacağını ve Ayasofya’nın özüne döndüğünü” ifade etmiştir (<https://haberglobal.com.tr/dunya/ayasofya-kararina-dunyada-kimler-destek-verdi-57659>).

Ayasofya’nın açılışı Türk düşünce dünyasında da çift yönlü yankılar uyandırmıştır. Danıştay’ın kararını eleştirenlerin sesi 24 Temmuz’da İstanbul’da yankılanan tekbir seslerini bastıramamıştır. “Tekbirler... dedeleri Fatih Sultan Mehmed Han sandukasının kapağını araladı, kendisine kadar okyanus dalgaları gibi çağlaya çağlaya gelen bu sesi memnun ve mesrur dinledi. Bugün Ayasofya çoğaldı, mümin alınların Rab’leri katında hamd ve tesbihat hisleri ile secdeye konduğu bütün mescitler bir Ayasofya oldu” (Andı, 2020a, s.8).

24 Temmuz 2020 Cuma günü Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın Cuma hutbesini bir kılıca yaslanarak okuması da Ayasofya’nın Türk-İslam medeniyeti için anlamını tüm dünyaya göstermesi açısından manidardır. Hz. Peygamberin sünneti doğrultusunda İstanbul’un fethinden sonra Ayasofya’da yıllarca Cuma hutbeleri kılıca dayanarak okunmuştur. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın hutbe okurken yaslandığı kılıç Fatih’in İstanbul’un fethinde kullandığı kılıcı temsil etmektedir (Öztoprak, 2020, s.28-31).

Ayasofya’nın 86 yıldan sonra cami hüviyetini kazanması Türk toplumunun büyük çoğunluğunda büyük anlamlara gelmektedir. Ayasofya’nın açılmasının önemi sadece ibadet mekânı vasfını kazanması ile açıklanıp yeterli görülmemelidir. Ayasofya davası şimdi yeniden başlamaktadır. Medeniyet çevresinde Ayasofya-i Kebir’in açılması ve ilk namaz konjoktür ve paradigma kaydırıcı, yapıyıkıcı tarihî bir dönüm noktası olabilmelidir. Bu ise kolektif failin irade kuvvetine ve çalışıp gayret etmesine bağlıdır (Andı, 2020b, s.23-25).

Osman Yüksel Serdengeçti ve Ayasofya

Asıl adı Osman Ziya Yüksel olan Serdengeçti, 1917’de Akseki’de doğmuştur.1974 yılında Parkinson rahatsızlığına yakalanmış, 10 Kasım 1983’te Ankara’da vefat etmiştir.

nedeniyle konu ile ilgili inceleme başlatılmıştır
(<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/01/06/ayasofyada-bale-pozuna-inceleme>).

Modernizme, Batılılaşmaya, materyalizme karşı olan Osman Yüksel tek parti döneminin bu çizgideki uygulamalarına karşı çıkmış ve sürekli mücadele içinde olmuştur. Dönemin baskı koşullarına rağmen yapılan uygulamalara cesaretle karşı koyduğu için dergisinin adını *Serdengeçti* koymuş ve şahsiyeti bu isimle birleşmiştir. Onun davası İslam'ı, Türk milliyetini, tarih ve gelenekleri, mukaddesatı ve dince kutsal sayılan değerleri savunmaktır (Karaçam, 2009, s.555). Serdengeçti, açık sözlü, cesur karakteri ile inandıklarını müdafaaada iktidarın baskısına boyun eğmemiş, hakkın yanında halkın sesi olmaya çalışmıştır.

Milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı olarak değerlendirilen³ davasında, hakkında 92 kez dava açılan, (kendi deyişiyle) sekiz defa mahpus bir kere mebus⁴ olmuş (Böcü, 1997, s.137) Serdengeçti, Türk toplumunun tarihine, kültürüne, geleneklerine, İslam'ın değerlerine uygun olmadığını düşündüğü her türlü gelişmeye karşı durmuştur. 1947-1962 yılları arasında ancak 33 sayı çıkartabildiği Serdengeçti dergisinde kaleme aldığı yazılarında siyasal iktidarın hedefi olmuş ancak "karasevdalısı olduğu büyük İslam ve insan davasından" (Balcıoğlu, 1991, s.276) vazgeçmemiştir.

1952 yılında Türkiye'ye gelen Rum Patriği Athenegaros'un bir devlet adamı gibi karşılanmasından, ülke içindeki Rumların ve Yunanistan basınında Ayasofya'nın aslına uygun olarak kilise yapılması ile ilgili neşriyat ve faaliyetlerinden dolayı şiddetli bir dini/millî endişe yaşayan Serdengeçti, "Ayasofya" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazı Serdengeçti dergisinin Ağustos-1952 tarih ve 17. sayısında neşredilmiştir.

Ayasofya yazısının yayınlanmasından 3 ay sonra Milli Müdafaa Vekaleti'nin 19.11.1952 tarih ve 52/6470 sayılı takip izni yazısı gereğince 23.01.1953 tarihinde Ankara Garnizon Komutanlığı tarafından Serdengeçti hakkında ilk soruşturma başlatılmasına karar verilir. İlk tahkikat ve bilirkişi raporunun ardından "millî mukavemeti kırmak, Türk-Yunan dostluğunu ihlal etmek" iddiası ile TCK'nun 161. ve 163. maddesi kapsamı ile Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde dava açılır. Savcı, Serdengeçti için idam talep eder. Serdengeçti bu davadan Ankara 2. Ağır Mahkeme-

³ N.F. Kısakürek, 1952 yılında gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın vurulması ile "gençleri kıskırtmak" suçuyla birlikte yargılandığı ve yakın dostu olan Serdengeçti'yi "... Eski Türkçü ve yeni İslamcı" olarak değerlendirmektedir.(Bkz: Necip Fazıl Kısakürek, Babıâli, 2011/Büyük Doğu Yayınları.)

⁴ 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nden Antalya milletvekili seçilmiştir.

si'nde 11.07.1953 tarihinde verilen karar ile beraat etmiştir (Akyüz, 1959, s. 11-14-62).

Osman Yüksel Serdengeçti, derginin Mayıs-1956 tarihli 22. ve Haziran-1959 30. sayılarında mahkeme sürecindeki müdafaasını ve fethin 500. yıl dönümü hasebiyle kaleme aldığı Ayasofya başlıklı yazısını yeniden yayınlamak ve "tarihin affetmeyeceği bu dava"⁵ üzerinden Ayasofya'nın önemini bir kez daha toplumsal hafızada tazeleyecektir (Serdengeçti Dergisi, 1956, s.5-7; 1959, s.2-4).

Çalışmamızda esas alınan ve Serdengeçti'nin tutuklu yargılanmasına sebep olan yazının tam metni şöyledir (Serdengeçti, 1952a, s.3).

AYASOFYA

"Ey İslam'ın nûru, Türklüğün gururu Ayasofya!. Şerefelerinde fethin, Fatih'in şerefi ışıl ışıl yanan muhteşem mâbet!...

Neden böyle bomboş neden böyle bir hoşsun?!... Hani minarelerinden göklere yükselen, tâ mâveradan gelen ezanlar?!... Hani o ilahi devir, ilahi nizamlar?!...

Ayasofya ses vermiyor, Ayasofya bomboş, Ayasofya bir hoş!...

Hani nerde, şu muhteşem minberde, binlerce erin, binlerce gazinin baş koyduğu şu temiz yerde, şimdi hangi kirli ayaklar dolaşiyor!. Ayasofya seni bu hale koyan kim; seni çırılçıplak soyan kim?

Hani kubbelerden gönüllere, gönüllerden kubbelere gürül gürül akan, sineler yakan Kur'an sesleri...

Kur'an sesleri dindirilmiş, Müslümanlar sindirilmiş, Allah, Muhammed, hülâfa-i raşidin, bu din ulularının isimleri kubbelerden yerlere indirilmiş!...

Fethin Fatih'in mabedinden kitabı mübini, bu ulu dini, kaldıran kim? Dini-mize, imanımıza saldıran kim?!...

Asırlık surların arkasından köhne Bizans'ı hortlatmak isteyen eller kimin eli, bunu söyleyenler kimin dili, Ayasofya'yı puthane yapan hangi delidir?!...

Elleri kurusun, dilleri kurusun... Ayasofya Ayasofya seni bu hale koyan kim?. Seni çırılçıplak soyan kim?

Ayasofya! Ey muhteşem mabet! Merak etme, Fatih'in torunları yakında bütün putları devirip seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdeye kapanacaklar... Tehlil ve tekbir sadaları boş kubbelerini yeniden doldura-

⁵ Osman Yüksel'in avukatlarından Arif Emre, Ayasofya davasındaki savunmasında "Bu dâvanın bir zühul neticesinde açıldığım kabule çalışarak bizler durumu mazur görssek bile tarih bu hatayı affetmeyecektir" ifadelerine yer vermiştir (Akyüz, 1959, s.35).

cak...ikinci bir fetih olacak...Ozanlar bunun destanını ezanlar bunun ilanını yapacaklar...Sessiz ve öksüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları inle-tecek... Şerefelerin yine Allah'ın ve O'nun sevgili Peygamberi Hz. Muham-med'in şerefine ışıl ışıl yanacak... Bütün dünya Fatih dirildi sanacak. Bu olacak Ayasofya, bu olacak!... İkinci bir fetih, yeni bir basübadelmevt... bu muhakkak. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakın."

Medeniyet-Mekân Bağlamında "Ayasofya" Yazısının Tahlili

Serdengeçti, "Ayasofya" yazısının giriş cümlelerinde mekânı inanç yönüyle öne çıkartmaktadır. Serdengeçti, mekâna maddi ve manevi unsurları dâhilinde bütünsel olarak bakmış ve bu unsurları yazısında medeniyet anlamlarını, izlerini yansıtmak şeklinde işlemiştir.

Serdengeçti, yazısına "Ey İslam'ın nuru, Türklüğün gururu Ayasofya!..." hitabı ile başlayarak mekânın Türk-İslam medeniyetine ait bir mabet olduğunu ve sembolik anlamını ikrar etmektedir. Mekânın maddi unsurlarından İslam dinini karakterize eden minare, kandil ve şerefelerini ele alan yazar *ışıl ışıl yanan bu muhteşem mabetin tarihselliğini Fatih ve fethin şerefine* bağlayarak okuyucunun aynı hissiyatı yaşamasını sağlamıştır.

Ayasofya'nın tarihi ve siyasi anlamları parantez içine alınıp yalın bir sanat eseri olarak değerlendirildiğinde Bizans döneminin mimari ve süsleme teknikleri ile estetik değeri yüksek bir yapıttır. Ayasofya, altın ve gümüş süslemeleri ile Batı medeniyetin maddi âlem anlayışını ve 'göz' duyusuna verdiği kıymeti yansıtırken, Hz. Meryem'e, Hz. İsa'ya ve azizlere ait resimler, ikonlar ve kutsal eşyalarla Hristiyan medeniyetinin inancını, uhrevi âlem anlayışını yansıtmakta ve Hristiyanların ruhlarına hitap etmektedir (Aslan, 2009, s.29).

Ayasofya'nın dış mekân özellikleri oldukça sade tutulmuştur. Çünkü Ayasofya'da 'azamet' iç mimaride verilmek istenmiştir. Ayasofya'nın iç mimarisinde kullanılan görkemli sütunlar Mısır, Heliopolis, Ephesos, Artemis gibi antik medeniyetlerden ve kentlerden getirilmiştir. Ayasofya'daki çeşitli renk ve biçimlerden oluşan mermerlerde farklı bölgelerden temin edilmiştir (Aslan, 2009, s.29). Ayasofya'nın sütunları ve mermerleri Bizans'ın azametini, bolluğunu tebaasına ve yabancılara göstermek için özenle seçilmiş figürlerdir.

Ayasofya'nın ihtişamına ihtişam katan Bizans dönemi mimari özelliklerinden biri de sahip olduğu kapılardır. Bugün bazıları kapatılmış olmakla birlikte pek çok kapısı bulunmaktadır. İç narteksten Ayasofya'ya girmeyi sağlayan, sadece imparator ve mahiyeti tarafından kullanıldığı için "İmparator Kapısı" olarak adlandırılan en büyük kapısı 7 metre yüksekliğinde ve çerçevesi bronzlarla kaplıdır (İkinci, 2014, s.50).

Ayasofya'nın mimarisi hakkında öne çıkan bu özellikler mekânın maddi unsurları olarak birçok şiir ve nesre konu olsa da Serdengeçti'nin yazısında işlenmemiştir. Ayasofya Bizans tarafından Bizans mimari anlayışı ile yapılmış olsa da Serdengeçti, Ayasofya'yı uyumlu maddelerin toplamından çok bir mana-ruh, bir eylem mekânı ve bir inancın sembolü olarak görmektedir. Serdengeçti için Ayasofya İslam mimarisi ile üflenen nefes ile can bulmuş, hikmete ram olmuş yepyeni bir mekândır. "İslami akideler, İslam'ın kozmolojik telakkileri ve tevhid anlayışı bağlamında İslami tavırlar İslam mimarisinden yansıyarak" (Cansever, 2010, s.17) Ayasofya'da vücut bulmuştur.

İstanbul'un 29 Mayıs 1453'te fethinden sonra 1 Haziran 1453'te kılınacak olan ilk Cuma namazına yetişmesi için Fatih tarafından yapılan ilk eklemeler mihrap ve minber olmuştur. Caminin mihrap ve minberleri dönem dönem Osmanlı padişahları tarafından onarılmış ve eklemeler yapılmıştır. III. Murad döneminde mihrap beyaz mermerden yenilenmiştir.

Ayasofya'da kılınan ilk Cuma namazından önce Fatih ahşap minberde kılıca yaslanarak hutbeyi okumuştur. Ayasofya, fetih hakkı bir başka deyişle kılıç hakkı olarak kiliseden camiye çevrildiği için kapatılıncaya kadar hutbeye kılıç ile çıkmıştır (Akçay, 1999, s.118). Türk-İslam medeniyeti geleneğinde kılıç, gücün temsili, fethin alameti, fetih ruhunun devam ettiği, adaletin tesisi, müslim ve gayrimüslim halkın güvenliğinin teminatı (Öztoprak, 2020, s.28) anlamlarına gelmektedir.

Serdengeçti yazısında minberden bahsetmekle birlikte açık bir şekilde Fatih'in minberde kılıca yaslanarak ilk hutbeyi okuduğunu aktarmamıştır. Ancak minberin bu anlamı Serdengeçti'nin Ayasofya yazısına istinaden hakkında açılan davanın savunmasında dile getirilmiştir. "*Ayasofya'nın bir devri açıp bir devri kapatan Fatih'in ilk hutbeyi okuduğu mabed olarak İslam-Türk âleminde bambaşka bir yeri vardır.*" (Akyüz, 1959, s.52) diyen

Serdengeçti için Ayasofya, kılıçla fethedilen İstanbul'un İslam ruhuyla yeniden fethedilmesidir.

Ayasofya'nın cami hüviyetini kazanmasını ve İslam medeniyetine aidiyetini temsil eden en önemli maddi unsuru minareleridir. Fatih tarafından yapılan ilk minare uzun müddet durmuş, ancak 1574 tamirinde kaldırılmıştır. Caminin güneybatı köşesindeki (kırmızı renk) tuğla minarenin Fâtih devrine ait olduğu söylenirse de bunun II. Bayezid zamanında yapılan minare olması ihtimali daha kuvvetlidir. II. Selim döneminde güneydoğu cephesine bir minare ve III. Murad döneminde ise kuzey yönünde iki minare daha eklenmiştir (Eyice, 1991a, s.208).

Ayasofya'nın en önemli maddi unsuru şüphesiz ki kubbesidir. Kubbe, sözlükte "kavisli, gömbeli, yuvarlak dam" (Mülayim, 2002, s. 300) anlamlarına gelmekte ve Doğu mimarisinin temel yapı unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayasofya'nın mimarisi Hristiyan mabetlerinin genel planı olan bazilika tarzına göre yapılmış olsa da mimari planına zeminden yüksekliği 55 metre olan ve çapı ortalama 31-33 metreyi bulan kubbe önemli bir farklılık olarak eklenmiştir (Eyice, 1991a, s.207).

"Kurşun Kubbeler Şehri" olarak anılan İstanbul'daki tarihi camilerin içinde en geniş ve yüksek kubbeye sahip olan Ayasofya'dır. Ayasofya sadece Osmanlı sınırları içinde değil dünya ölçeğinde 15. yüzyıla kadar Pantheon'dan sonra en geniş kubbeye sahip bina olma özelliğini korumuştur (Güney, 2020, s.141-142).

Serdengeçti'nin yazısında Bizans dönemine ait kullandığı tek mimari öge Ayasofya'nın kubbesidir. Tarihin erken dönemlerinde ve çeşitli medeniyetlerde kullanılan kubbenin asıl gelişimi Türk çadırlarıyla stupa ve ateşkedelerden yola çıkan mimarların çabalarıyla Doğu medeniyetinde gerçekleşmiş en ince hali ise Türk İslam mimarisinde ortaya konulmuştur (Mülayim, 2002: 300). Dolayısıyla Serdengeçti için "kubbe"nin kökeninin Bizans/Batı mimarisine ait olmayıp "Orta ve Ön Asya'dan dünyaya yayılan, gökkubbeyi temsil eden Türk kubbesine (topak ev)" (Mülayim, 2002, s. 301) dayandığını söyleyebiliriz.

Serdengeçti'nin yazısında Ayasofya'nın maddi mekân unsurlarından Türk-İslam medeniyeti ile bütünleşmiş olanlarını yine bu maddi öğelere İslam'ın uhrevi kıymetlerini ve fetih anlamlarını da katarak vurgu yapmayı tercih ettiği söylenebilir. Nitekim, Ayasofya davasının 11.07.1953

tarihinde yapılan duruşmasında Serdengeçti'nin avukatı Mehmet Emin Akyüz savunmasında yorumumuzu destekleyen şu ifadeleri kullanmıştır. "...Ayasofya'nın temelinden zirvesine kadar bütün maddi varlığını Müslüman-Türk hüviyetiyle sarmış, bu maddi varlığı Türk-Müslüman kimliğinden ayrılmaz ve tecezzi kabul etmez hale getirmiştir. Anadolu'dan Türklük vasfı giderilemezse, Ayasofya'dan da Türk-Müslüman hüviyetinin manası öylece silinemez." (Akyüz, 1959, s.39).

Serdengeçti'nin yazısında Türk-İslam mimarisinin özelliklerini öne çıkarmasının bir diğer nedeni de 02.04.1953 tarihli duruşmada Ayasofya ziyaretinde karşılaştığı manzarayı tasvir ettiği savunmasında saklıdır. "Bizans devrine ait ne varsa, büyük bir itina ile ortaya çıkartılmış, bizden olan, bize hitap eden her şey imha edilmiştir. Ayasofya şimdiki haliyle içinde mum yanmayan, istavroz, günah çıkarılmayan bir kilisedir. Elbette Müslüman bir Türk olarak bundan hüznü duydum. Acı duymak hakkımızda mı yok!" (Akyüz, 1959, s. 58).

Serdengeçti Ayasofya'nın Türk-İslam hüviyetinden kopartılıp Bizans'a ve onun torunları olan Batıya sunulduğunu "*Asırlık surların arakasından köhne Bizans'ı hortlatmak isteyen eller kimin eli, bunu söyleyenler kimin dili, Ayasofya'yı puthane yapan hangi delidir?...*" sözleri ile anlatmıştır.

Bu cümleler sadece Serdengeçti'nin coşkulu ve sitemkâr duygularından değil tarihi yaşanmışlıklardan kaynaklanmaktadır. Ayasofya Aralık 1934 tarihinde Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilir. Müzeler Genel Müdürlüğü, Ayasofya'yı şöhreti ile uygun bir Bizans müzesi olacak şekilde onarmayı kapsayan bir proje hazırlamıştır. Bu proje kapsamında Arkeoloji Müzesinde bulunan ambonlar, lahitler, Bapsisterler ve Nur-u Osmaniye Camii avlusunda kırmızı porfirden lahit ile Zeyrek Camii önündeki lahit vd. Büyük Bizans eserleri Ayasofya'ya taşınarak sergilenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu için İstanbul ve Ayasofya çok önemlidir. Bu öneme haiz olarak Ayasofya, onu diğer mabetlerden farklı kılacak asma kandiller, özel duvar saatleri, halılar, rahleler, kıymetli Kuran-ı Kerim yazmaları ve sakal-ı şerif gibi değerli eşyalarla donatılmıştır. Müze olduğunda bu kıymetli eşyalar nem ve rutubetten çürümeye terk edilecek depolara kaldırılmıştır. Ayasofya'nın önce halıları sökülmüş bu halıların bir kısmı Edirne camilerine gönderilmiştir (Öztürk, 1995, s.503). Ayasof-

ya'yı cami yapan bütün emareler yok edilirken Ayasofya'yı süsleyen bu kıymetli eşyaların önemli bir kısmı kaybolmuştur.

Serdengeçti, Ayasofya'nın Bizans eserleri ile bir yandan tanzim edilip doldurulmasını diğer yandan İslami eserlerin kaldırılmasını ve onu cami yapan elbiselerin lime lime edilip boşaltılmasını " *Ayasofya seni bu hale koyan kim, Seni çırılçıplak soyan kim?*" soruları ile kritik etmektedir.

"*Kur'an sesleri dindirilmiş, Müslümanlar sindirilmiş, Allah, Muhammed, hülâfâi Raşidin bu din ulularının isimleri kubbelerden yerlere indirilmiş!...*" diyen Serdengeçti tek parti döneminin İslam dini ve Müslümanlar üzerindeki baskıcı uygulamalarını ve Ayasofya'nın müze olma aşamasında İslam'ın izlerini silme çabalarını eleştirmektedir. Ayasofya'da bulunan Allah, Muhammed ve dört halifenin isimlerinin yazıldığı 7,5 metre çapındaki hat levhaları Whitemore'un isteğiyle mekândaki yerlerinden indirilip Ayasofya'dan çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak bu muhteşem güzellikte ve büyüklükte olan levhalar zamanında cami içinde birleştirildiği için Ayasofya'nın kapılarından çıkarılamamıştır (Müftüoğlu, 1988, s.245). Ayasofya'dan çıkarılmak istenen dünyanın en büyük hat levhaları ödenek yok gerekçesiyle on beş yıl Ayasofya'nın içinde yerde duvara dayalı olarak bırakılmış ancak akli selim insanların maddi destekleri ile 28 Ocak 1949'da yerlerine asılabılmıştır.

Ayasofya'yı Türk-İslam medeniyetinden ve cami hüviyetinden arındırma arzusunun en akıllara sığmaz stratejisi ise minarelerinin yıktırılmasının düşünülmesidir. Ayasofya'nın civarında bulunan Bizans kilisesi iken II. Bayezid döneminde camiye çevrilen Küçük Ayasofya Cami'nin minaresi 1936 yılında herhangi bir gerekçe gösterilmeden yıktırılmıştır. Bu elim vakianın yaşandığı günlerde Ayasofya-i Kebîr Cami'nin minarelerinin de yıktırılacağını İbrahim Hakkı Konyalı, mimar Kemal Altan ile sohbetinde öğrenmiş ve elindeki bütün imkânları kullanarak önlemiştir (Yakın Tarih Ansiklopedisi, 1989, s. 15).

Besim Dellaloğlu'na göre, Türk modernleşmesi yıkamadığı geçmiş müze yaparak bugünden koparır. Ayasofya'nın müze olmasının mahiyeti de Ayasofya'yı var eden ve onda var olan medeniyetin tarihsel bütünlüğünü koparmaktır. Oysaki Ayasofya, tarihin yükünü taşıyan bir semboldür. Geçmiş bugünden kopardığımızda aslında geleceği bugünden bugünü ise hem geçmişten hem gelecekte koparmış olursunuz (Başaran, 2020, s. 48).

Serdengeçti yazısında Ayasofya'nın tarihsel sürekliliğini kurmaya çalışmış ve mekânı öz kimliğindeki tasavvurlarından koparmadan tasvir etmeye çalışmıştır. Yazıda görülmektedir ki Ayasofya'nın göklere yükselen *minareleri ta Mavera'dan gelen ezan sesleri* ile birlikte verilmektedir. Ayasofya'nın *minberi binlerce erin, binlerce gazinin secde ettiği an ile temiz kılınmaktadır*. Ayasofya'nın *kubbeleri sîneler yakan Kur'an sesleri* ile gönüllere akmaktadır.

Mekânın tarihsel sürekliliğini sağlamanın etkin yollarından biri mekânın mazisine damga vuran aktörleri bugünden konuşturarak mekânın anlamını geçmiş ve şimdiki hal üzere tazelemektir. Serdengeçti dergisinin 15-16. sayısında "...Koca Fatih çok derinden asırların ve nesillerin arkasından gelen bir sesle asrımıza neslimize seslenir Heyhat bana, heyhat asil evladıma! Bu şehri görmek istemem artık. Ufuklara çevriliyorum. Bakışlarım daha uzaklara dalarak, düşman emelleriyle minarelerinde ezan sesleri susturulan Ayasofya'nın kubbesinden Irak ve Acem'in hudutlarına kadar bütün Anadolu'yu kucakladı. Nice yüz bin kanyla üzerinde birlik kurduğumuz bu vatan ne kadar perişan olmuş! Ayasofya'nın minarelerinde okunan ezân, Allah'ın adı yanında Peygamber'in adını göklere dağıtırken ecdadına bağlı ruhlar da beni de düşündürüyordu da ondan mı? Bin haçlı ordusu bunları yapamazdı! Siz nasıl yaptınız?..." (Serdengeçti Dergisi, 1952b, s.3).

Serdengeçti'nin yazısında sorulan "Elleri kurusun, dilleri kurusun...Ayasofya seni bu hale koyan kim?" sorusunu Fatihin ağzından sorulan "Siz nasıl yaptınız" sorusu takip eder. Eylemin failini ve nasıl cereyan ettiğini sorgulayan bu iki sorunun cevabı Ayasofya davasının 25.04.1953 tarihindeki savunmasında verilir. "Sayın savcımız, geçen celsede serdettiği iddianamesinde, Ayasofya'dan bahsederken mütemadiyen, "aslında kilise olan", aslında kilise olan" deyu kilise kelimesi üzerinde ısrarla durdu. Bana bu çok ağır geldi!. Muhterem savcımız, bırakalım bunu Rumlar söylesin. Biz Türk'üz, Müslümanız. Biz, bize yakışanı söyleyelim. Bundan 1000 yıl evvel, Anadolu'ya 'Diyar-ı Rum' deniliyordu. Yoksa Ayasofya gibi bizim olan, bizden olan her şeyi yıkıp Anadolu'yu da tekrar Diyar-ı rum mu yapacağız. Athenagoras bunu duysaydı savcımızı alnından öperdi. Bu ne mantık, bu ne iş, bu ne gidiştir!." (Akyüz, 1959, s. 57).

Milli tarih şuurunu ve mukaddesatını yitiren yabancılaşmış bir zihinde mantık aramak beyhude bir çabadır. Benliğini, kimliğini bir başka medeniyetin değerleriyle tanımlayan bir nesil, bir anlamda haçlı ordu-

sunun zihniyetine hizmet ediyordur. Fatih'in hesap sorgusunda eylemin faili ve nasıllığı ortadadır ancak Serdengeçti susmaz ve söz konusu dava savunmasına şu sözlerle devam eder. *"Savcılık bu davayı yanlış yere getirmiş. Dosyayı Yunanistan'a gönderseydi daha iyi etmiş olurdu. Sanki karşımda, iddia makamında Müslüman bir Türkü değil, Athenagoras'ın mümessilini görüyorum! Ürperiyorum! Ürperiyorum!"* (Akyüz, 1959, s. 56).

Serdengeçti, savunmasında yer alan bu ifadeleri ile aynı zamanda Türkiye'nin Batı karşısında boyun eğen bağımlı tutumunu da eleştirmektedir. Batılılaşmayı, Batı medeniyetinin üstünlüğünün kabulünün sonucu olarak gören ve geçmişten kopmayı ilerencilik sayan zihniyet karşısında ürperen Serdengeçti, Ayasofya'nın cami olmaktan çıkarılmasını Batı/Hristiyan emellerine hizmet etmek olarak değerlendirmektedir. Buna mukabil Türkiye'nin iç ve dış işlerinde kelimenin tam ve siyasi anlamıyla bağımsızlığını kazanmasını ise Ayasofya'nın yeniden cami olarak açılmasına bağlı olduğu şeklinde değerlendirdiğini söyleyebiliriz.

Serdengeçti'nin paralelinde Ayasofya'nın müze olarak kalmasında ısrar eden dönemin hükümetini Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürdüğü savı ile eleştiren isimlerden biri de Mehmet Şevki Eygi'dir. Eygi, 19 Eylül 1962'de Yeni İstiklal dergisinin 92. sayısında "Bu nasıl milli iradedir ki, bir müzeyi cami yaptırıyor?" (Akyel, 2020,s.141) sorusunu sormuştur.

Osman Yüksel, Serdengeçti dergisinin farklı tarihli yazılarında özellikle dış siyaset alanında Türk dünyası ve Müslüman ülkelerin birlik oluşturması gerektiğini belirtmektedir (Özcan, 2018, s.308). Ayasofya'nın taşımış olduğu mananın idrakine Müslümanlar ancak birlik olarak ulaşabilirler. Zira kendilerini inşa edemeyen insanların mabetler inşa etmesi maddenin zuhurundan başka bir kıymet taşımayacaktır. Ayasofya içerdiği anlam ile Müslümanlar arasında bu köprüyü sağlayacak bir mekândır (Aydeniz, 2020, s.91).

Serdengeçti'nin Ayasofya'ya medeniyet ve fetih nişanesi anlamlarını yüklemesinde vatana, millete koşan, halkı tutan milli tavrı ile Allah'a koşan Hakk'a tapan⁶ inancının etkili olduğu ifade edilebilir. Ayasofya

⁶ Osman Yüksel'in Türk-İslam medeniyeti anlayışını çıkarttığı derginin sloganlarında yansıttığını söylemek mümkündür. Serdengeçti dergisinin ilk sayısı "Hakk'a Tapar-Halkı Tutar" sloganı ile çıkmıştır. Derginin kapak sloganları arasında "Allah'a Millete Vatana Koşanların dergisi" , "Allah-Millet-Vatan Yolunda" ve Allah'tan Başka Kimseden Korkmaz" ifadeleri de kullanılmıştır.

yazısında “*Ey İslam’ın nuru, Türklüğün gururu...*” sözlerini pekiştiren “Biz Tanrıdağı kadar Türk, Hıradağı (Cebel-i nûr) kadar Müslümanız” (Serdengeçti, 2013, s.30) sözleri Serdengeçti’nin Türk-İslam medeniyetine kuvvetle bağlı olduğunu göstermektedir.

Serdengeçti için Türk demek aynı şuurla İslâm demektir. Ebedi ve ezeli kıymetlerinden uzaklaştırılan, mukaddesatı ayaklar altında çiğnenen bu milletin kaybettiği imanını aradığına, onu isimlere taptırmanın beyhude bir çaba olduğuna, çünkü bu milletin yalnız ve yalnızca Allah’a taptığına, bu milletin putperest olmadığına ancak kendisine hizmet eden şahısları unutmayıp sevip saydığına (Serdengeçti, 1948, s.3-5) dair düşünceleri Ayasofya yazısının dokusunu oluşturmaktadır.

Serdengeçti’nin Türk milliyetçiliği dünyevi ihtiraslar için kullanılan bir araç değildir. Onun için yalnkılıç bir amaç olan milliyetçilik, kâinat nizamına, insan fitratına en uygun olan, fert ve cemiyet için doğru yolu, kurtuluşu gösteren İslam dinine hizmet içinde değerlendirilmektedir (Böcü, 1997, s.49,79). Bundan sebep Serdengeçti, Ayasofya’ya “...*Hani o ilahi devir, ilahi nizamlar?!*” diye seslenecek ama İslam’dan ari bir milliyetçiliğin kurbanı olan “*Ayasofya ses ver(miyor)*”meyecektir.

İslam medeniyetinde cami zamanla etrafında oluşan külliyeyle birlikte İslam’ın hayat kaidelerini temsil eden bir bütün oluşturmakta ve inananların bütün sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir rol üstlenmektedir (Andı, 2020c, s.100). Ayasofya camide önemli bir ibadet merkezi olmakla birlikte Osmanlı döneminde siyaset, eğitim, sosyo-kültürel birçok işleve sahiptir. Bu işlevleri yerine getirmesine imkân sağlayacak çeşitli mekânlar Ayasofya’nın çevresine inşa edilmiştir. Ayasofya’ya eklenen medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, aşevi, şadırvan, sebiller, muvakkithane, hamam vd. mekânlarıyla sosyal yaşam, nizam kaidelerinin işlerlik kazanması ve sadece Müslümanların değil bütün bir şehir halkının bu hizmetlerden faydalanmasını sağlamıştır.

Serdengeçti, beşeri hayatın dopdolu aktığı bir zamanların Ayasofya’sına bakıp “*Ayasofya bomboş, Ayasofya bir hoş!..*” diyerek iç çekecektir. “Ayasofya bomboş” bu iki kelime içine Serdengeçti ızdırabı kadar büyük hakikatleri sığdırmıştır. “Ayasofya bomboş”tur. Çünkü iç mekânda onu o yapan neyi varsa el yazması Kuran ve diğer kitapları, avizeleri, kandilleri, şerefeleri, hat levhaları, halıları...yitiktir.

“Ayasofya bomboştur”. Çünkü dış mekânda onu çevreleyen onunla bir bütün olan kütüphanesi, imarethanesi, mektebi... içleri boşaltılmıştır ve şimdi varlık sebebinden gayrı işlere tahsis edilmiştir. “*Ayasofya bir hoştur!*”. Çünkü kendinden neşet bazı mekânlarını yıkılmaktan koruyamamıştır. Yıkılan bu mekânlardan biri Fatih tarafından yaptırılan ve bir ilim merkezi olan Ayasofya Medresesi’dir. Bu medrese Cumhuriyet döneminde İstanbul Belediyesi tarafından 1924-1935 yılları arasında “Öksüzler Yurdu” olarak kullanılmıştır. Ayasofya’nın çevresini fiziksel olarak ferahlatmak, yapının harap ve perişan olması nedeniyle tarihi eser vasfını kaybettiği gibi söylentiye dayalı gerekçelerle nihayetinde 1936 yılında sebepsiz yere yıkılmıştır (Eyice, 1991b, s.215).

“*Ayasofya bomboştur*”. Çünkü o cemaatini, medresesinde ilim tahsil eden öğrencilerini, sıbyan mektebinde koşturan çocuklarını, aşevinden doyan biçarelerini, sebillerinden su içen kuşlarını kaybetmiştir. Hâlbuki Serdengeçti için Ayasofya insanların nice işler için bir araya gelip buluştukları insana dokunan, insanın dokunduğu bir mekândır.

“*Ayasofya bir hoştur!*”. Çünkü o piyasada bir biletlik değeri olan bir meta olmuştur, onun içinde dolaşan insan güruhu zahirde müze ziyaretçisi özünde bir müşteridir, müşteri ise her zaman haklıdır öyleyse ayak-kabıllarını çıkartmadan *kirli ayakları* ile *dolaşması* da haktr.

Serdengeçti için Selçuklu ve sonrasında kurulan Osmanlı Devleti, büyük bir dünya medeniyetidir (İşler, 2018, s.165). Bu medeniyetin terkedişinin ardından gelişen Batı medeniyetine öykünme ile İstanbul ve Ayasofya maddeye gark edilmiş sekülerleştirilmiştir.

Serdengeçti, Ayasofya yazısında içinde yaşanan zamanın sorunlu halini betimlemiştir. “*Hani o ilahi devir, ilahi nizamlar*” özleminde ve “*Kur’an sesleri dindirilmiş, Müslümanlar sindirilmiş*” feryadında Ayasofya, mazinin ihtişamı ile şu anki ezilip bükülmüşlüğü, inananların sindirilmişliğin mukayesesini yapan bir mekândır.

Serdengeçti, Ayasofya’nın yazgısını mekânla bütünleştirdiği bireyin alın yazısına nakşeder. Dönemin siyasi kararları neticesinde İslam ru-hundan arındırılıp müzeye dönüştürülen Ayasofya’nın yaşadığı mekânsal ve anlamsal yabancılaşma bireylerin yabancılaşmasını da simgelemektedir. Serdengeçti’nin Ayasofya’nın mekânsal ve anlamsal tahribatının tüm Müslümanların benliğinde yaşandığını düşündüğünü söyleyebiliriz.

Ayasofya ile aynı yazgıyı yaşamak Serdengeçti’de bir aydın sorumluluğu duygusunun açığa çıkmasını ve Ayasofya’nın bir dava haline gelmesini sağlamıştır. Serdengeçti, Ayasofya’ya baktığında ağır bir tahribat altında can çekişen bir mekân görmektedir. *“Fethin, Fatih’in mabedinden kitabı mübini, bu ulu dini, kaldıran kim? Dinimize, imanımıza saldıran kim?”* cümlelerini şoven bir ruhun hezeyanları olarak değil bir aydın sorumluluğu olarak okumak gerekmektedir.

Serdengeçti, Batı medeniyetinin taklidine ve kültür emperyalizmine karşı aydınların sorumluluğunu hatırlatmaktadır. *“ Mâzisine, ecdadına, tarihine bağlı her Türk münevverini kültür istismarcılarına, kültür emperyalistlerine karşı mücadeleye davet ediyoruz. ... türlü maskeler, türlü kılıklar altında memleketimize, milletimizin en mahrem yerlerine kadar girmeye çalışan bu yabancı, yalancı, talancı zevklere, kültür emperyalistlerine karşı mücadele edeceğiz. (Çünkü) Türk Milleti benzeyen bir millet değil benzeten bir millettir. Türk Milleti besleme bir millet değil, besleyen bir millettir.”* (Serdengeçti, 1958, s.4).

Serdengeçti yazısını, *“Ayasofya! Ey muhteşem mabet! Merak etme, Fatih’in torunları yakında bütün putları devirip seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alıp secdeye kapanacaklar... Tehlil ve tekbir sadaları boş kubbelerini yeniden dolduracak... Sessiz ve öksüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları inletecek... Şerefelerin yine Allah’ın ve O’nun sevgili Peygamberi Hz. Muhammed’in şerefine ıslı ıslı yanacak... Bütün dünya Fatih dirildi sanacak. Bu olacak Ayasofya, bu olacak!... İkinci bir fetih, yeni bir basübadelmevt... bu muhakkak. Bu günler yakın, belki yarın, belki yarından da yakın.”* sözleri ile müjde vererek bitirmektedir.

Serdengeçti, Ayasofya’da gerçekleşecek ikinci bir fetih, yeni bir basübadelmevt için Allah’ın kudretine sığınmakta, O’nun sevgili peygamberi Hz. Muhammed’in aşkına sarılmakta ve Fatih’in ruhuna yaslanmaktadır.

Serdengeçti’nin kanaatlerini paylaşan Karakoç’ta, inanmış bir millet olarak Ayasofya’yı kendi yüce ismine kavuşturduğumuzda Allah’ın kuvvet ve kudreti ile zafere kavuşturacağından inananların şüphe duymamalarını istemektedir (Karakoç, 1989, s.20).

Serdengeçti’nin müjdesi, İslam medeniyetinin mührünü vurduğu geniş bir coğrafyada yaşayan dindashların geçmişte olduğu gibi gelecekte de Ayasofya’da secdede buluşacakları günün müjdesini de içermektedir.

Bu müjde ile Ayasofya yazarın kendi düşünce, inanç ve duygu dünyasının ifadesi iken nesrin sonunda kolektif dirilişin mekânına dönüşür. İstanbul ve Ayasofya her ne kadar yabancılaşma yaşasa da minareleri, kubbeleri ile Doğu-İslam medeniyetinin mahzun mirası olarak ayakta durmakta ve bu medeniyetin tükenmediğini anlatmaktadır. Ayasofya, Müslümanların tarihiyle bağ kurarak yaşadığı keşmekeşten çıkış yolu bulacağı ve geleceği inşa edebilmek için gerekli manevi kuvveti alacağı bir diriliş mekânıdır.

Sonuç

Medeniyet ve mekân ilişkisinde mekân, medeniyetin varoluş ve etki sahasını belirleyen, medeniyetin görünürlüğüne sağlayan dış sınırlara işaret etmektedir. Bu bağlamda bir medeniyet mekânı olarak değerlendirilebileceğimiz Ayasofya, İstanbul'un fethinden günümüze kadar Türk toplumu için merkezi bir öneme sahip olmuştur.

Türkiye'de ulus-devlet formuna geçilmesi ve yeni devletin Osmanlı ile tarihi bağını kesme isteği ile mazinin izlerini taşıyan Ayasofya üzerinde mekânsal ve işlevsel değişikliklere gidilmiştir. Türkiye'nin değişim sürecinde 24 Kasım 1934 tarih ve 7/1589 Bakanlar Kurulu kararı ile Ayasofya'nın müze olma süreci tamamlanmıştır.

Serdengeçti, Ayasofya'da Doğu medeniyetinin mührünü ve İslam-Türk kimliğini silme çabaları karşısında derin bir teessür yaşamıştır. Bu derin teessür Serdengeçti'nin çalışmada odak metin olarak seçilen "Ayasofya" ve ilgili diğer yazılarında hissedilmektedir. Ayasofya'ya dair yazılarındaki ortak amaç, Ayasofya'nın bir Bizans müzesi olacak şekilde yapılandırılmasının ardından yeniden cami olmasını böylece mekânda tezahür eden Bizans/Batı Hristiyan medeniyetine ait izleri ve anlamları ters düz ederek mekâna İslam- Türk medeniyeti kimliğini yeniden kazandırmaktır.

Serdengeçti, yolunu Hakk'a sabitlediği için medeniyetin kaynağı vahiydir. İslam, medeniyetin ilkesel yönünü inşa eder. Ayrıca bir toplum, tarihi ve kültürü ile medeniyete eklenerek gelişmesine katkı sağlar. Serdengeçti'nin bu tavrı üst başlık olarak Doğu/İslam medeniyeti kavram-sallaştırılmasının yanı başına Türk-İslam medeniyeti kavramının yerleştirilmesine imkân tanımıştır. Serdengeçti için Türk-İslam medeniyeti,

İslam'ın beynelmilel niteliği ile Türk toplumunun kültürünün milli karakterinin bütünleşmiş bir sentezidir. Serdengeçti'nin dünya görüşü ve kendini ait hissettiği medeniyet anlayışı Ayasofya'ya yüklediği mekânsal anlamı etkilemiştir. Serdengeçti yazısında öncelikle Ayasofya'yı inanç ve mekân ilişkisi içinde ele almaktadır. Ayasofya hikmetin evi olarak içinde rahmet ve huzurun yaşandığı ulu bir mabet, ruhun/mananın maddeye galip geldiği bir vahdet mekânıdır.

Serdengeçti Ayasofya'yı mekân ve birey ilişkisi açısından da ele almaktadır. Ayasofya, coğrafi konumu, kubbeleri, minareleri, şerefeleri ve çevresini saran diğer yapılarla birlikte mevcudiyetini tamamlayan, hem kutsallığa hem de dünyevi hayata hitap eden bir mekândır. Ayasofya, bir mabet olmanın yanı sıra içinde sosyal hayatın cereyan ettiği, insanların dini, etnik, sınıfsal farklılıklarını bertaraf ederek biraya toplandığı, sohbet ettiği, hoşgörünün sel olup önyargı bendini yıktığı bir mekândır. Ayasofya, yardımlaşma ve dayanışma ağları ile insanları birbirlerine bağlamakta, bilgi ve irfanı ışık eyleyip yayarak insanlığa hizmet etmektedir. Bu minvalde Ayasofya bireye mekânla bağı ve aidiyeti çerçevesinde varoluşsal bir kimlik sunmaktadır. Ayasofya, her daim olduğu üzere bugünde insanların tarihsel bilinç düzeylerini biçimlendiren, geçmişiyile geleceğine bağlayan bir süreklilik mekânıdır.

Serdengeçti, yazısında Ayasofya'ya siyasal açıdan da yaklaşmıştır. "Ayasofya" yazısı, Batılılaştırılmak istenen bir toplumun kutsal mabedine siyasal iktidar eliyle yapılmış seküler müdahaleye ve bu müdahalenin gayri meşruluğuna vurgu üzerine oturmuştur. Bu yönüyle Ayasofya, tarihsel köklerinden ve Osmanlı mirasından koparılarak Batılılaşma-modernleşmenin kucağına atılmanın, Batı'ya dâhil olmak için Doğu'dan kalanları kazıyıp atmanın, bağımlı bir bağımsızlığın dramatik bir temsil mekânıdır. Serdengeçti, Batı karşısında Türk-İslam medeniyetinin siyasal mağlubiyeti olarak okuduğu Ayasofya'nın müze olma sürecini ülkenin tam bağımsızlık sorunsalı olarak da değerlendirilmektedir. Allah'a ve O'nun dinine olan tam inançla, Hz. Muhammed'in asırlar öncesinde İstanbul'un fethine dair tüm Müslümanlara verdiği müjdeye ve bu mucizeyi gerçekleştirerek Peygamberin övgüsüne mazhar olan Fatih'in mirasına sahip çıkmakla bir gün muhakkak yeniden cami olacak Ayasofya'nın minarelerinden okunan ezan sesi ile hakiki özgürlük kazanılacaktır.

Serdengeçti, Batı medeniyeti karşısında güçten düş(ürül)müş, tarihsel kökenlerinden kopararak savrulmuş İslam medeniyetinin ve Müslüman Türk toplumunun basübadelmevtini inanç ve tarihsel bilincin kuvvetlendirilmesi ile mümkün olacağını düşünmektedir. Serdengeçti, Ayasofya'yı yalın bir ibadet mekânı olmanın ötesinde konumlandırmakta, Ayasofya ile hemhal olan şahısların (Hz. Muhammed, Fatih Sultan Mehmet ve şehitlerin) geleceğe yönelik misyonlarını hatırlatmaktadır. Böylece Ayasofya, geleceğin inşasında merkezi bir anlam taşıyan, sürekliliğe sahip dinamik bir mekân olarak Serdengeçti'nin davasında müstesna bir yer almıştır.

Serdengeçti, Türk-İslam medeniyetinin ve toplumun gelecekteki kaderini bir anlamda Ayasofya'nın kaderine bağlamaktadır. O, içinde yaşadığı ahvalden endişeli ve müteessirdir lakin ne karamsar ne de ümitsizdir. Ayasofya'nın cami olarak açılacağına yürekten inanan Serdengeçti o günü İslam medeniyetinin ve Türk toplumunun diriliş ve kıyam günü olarak resmetmektedir. Serdengeçti, o günü "yaşadıkları ortak acılara, hor görülmelere ve uğradıkları zulmetlere *kanlı gözyaşlarıyla* ağlayan *dindaşlarımızın* Ayasofya'da bir araya gelerek Hakk'ın huzurunda secdeye vardıkları bir ittihat günü olarak da muştulamaktadır.

Serdengeçti, yaşadığı dönemin Batılılaşma tercihinin, ideolojik kutuplaşmalarının ve siyasal iktidarın baskısı altında Türk-İslam medeniyetine bağlılığı ile Ayasofya'yı davasına eklemiş, Türkiye'de tarihe aidiyetin ve İslami aydınlanmanın öncü isimlerinden biri olmuştur. Serdengeçti için Ayasofya'nın hilal hâkimiyetinden koparılması Türk İslam medeniyetinin ruhuna taarruz eden bir felakettir. Bu felaketten selametın yolu Ayasofya'nın hilalle yeniden buluşturulmasıdır ve buna inanan yürekler bir gün mutlaka hilaline kavuşacaktır.

*Eğer Hilâlimden ayrı düşersem
Lanetler olsun bana, onsuz yaşarsam!
Sanmayın ki bir başka yâr bulurum,
İşte o vakitte ben çekilir kaybolurum!
Sis olur, bulut olur, o göklerde dolaşan
Hilâlimi bulurum!...⁷*

⁷ Osman Yüksel Serdengeçti, *Akdeniz Hilâlidir* (1936/Antalya) şiirinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

**A Serdengeçti Case on A Scaffold:
Hagia Sophia Within the Context of Civilization and
Place**

*

Hatice Budak

KTO Karatay University

Place is one of the elements that provides human with realizing itself inside the realm of existence. The relationship between human and place is a relationship system where the subject and object replaced and shaped themselves inside this circular change. Human produced by place, place produced by human and the reproducing process of human by the place, which was produced by human, are the reflections of interaction. Civilization, in this respect, is an accumulation that obtains a unique identity, which emerges from the relationship between place and human, correlates with the symbolic meanings of place and differentiates with this correlation.

Every state and city have a holy place. When it was a Christian land before the conquest and became a Muslim land after conquest, Istanbul's holy place has always been Hagia Sophia. Hagia Sophia is a symbolic place that represents sanctity, worldview, and the culture and history of nation for both Western/Christian and Eastern/Islamic civilizations.

The purpose of this study is to show within the relationship between civilization and place that Hagia Sophia has religious, historical, and cultural meanings for both civilizations, and due to these meanings, it is an area of struggle for both civilizations in line with the analysis of O. Y. Serdengeçti's article, titled "Hagia Sophia".

The method of the study is based on the model consists of three parts as being description, classification and association, which is developed by Dey (1993) and identified "qualitative analysis". Description, which represents the first step of qualitative analysis, is defined as being expressed in writing of basic characteristics regarding person, object and events. After comprehensive description of data, hidden themes rooted in data set is revealed and social reality, which is the subject of investiga-

tion, is attempted to be explained by correlating these themes (Özdemir, 2010, p. 330-331).

Serdengeçti, whose real name was Osman Ziya Yüksel, had always opposed all kind of developments, which he believed that they were against the history, culture, traditions of Turkish society and the values of Islam.

Serdengeçti, who was violently concerned in terms of national/religious values about welcoming of Greek Patriarch Anthenegaros on his visit in Turkey in 1952 as if he was a state/government official and publications of Greek press and activities of Greeks in Turkey for reconstructing Hagia Sophia as Church faithfully, wrote an article, titled "Hagia Sophia". The article had been published in 17th issue of Serdengeçti Journal, August-1952 Volume.

Serdengeçti felt a deep sadness due to attempts of erasing the seal of Eastern Civilization and Turkish-Islamic identity in Hagia Sophia after the completion of the process of being a museum of the structure by the Cabinet Decision, article 7/1589 signed on 24 November 1934. This deep sadness can be felt in "Hagia Sophia", which is the focus text and the other writings. The common purpose on the writings about Hagia Sophia is to see this structure again as Mosque after being structured as Byzantium museum, so re-bringing the place in the identity of Islamic-Turkish civilization by turning inside out the traces and meanings belong to Byzantium/Western civilization.

Serdengeçti's worldview and the understanding of civilization in which he felt belonging had affected the spatial meaning he felt through Hagia Sophia. In his article, Serdengeçti initially approaches Hagia Sophia within the relationship between belief and place. Hagia Sophia is a unity place where the spirit/meaning prevails the material and a paramount temple in which mercy and tranquillity is experienced as the house of wisdom.

Serdengeçti also deals with Hagia Sophia from the perspective of the relationship between place and individual. Besides being a temple, Hagia Sophia is a place where social life is maintained, people come together and have talks by eliminating all of the differences regarding religious, ethnic and class, and tolerance floods and breaks down the prejudice dam inside. As it has always been, today Hagia Sophia is a continui-

ty place that shape people's historical level of consciousness and ties humanity with the future thanks to its past.

Serdengeçti also approaches Hagia Sophia in terms of political aspect in his article. The writing of "Hagia Sophia" is based on the emphasis about a secular intervention on the holy temple of a society, which is attempted to be Westernized, and the illegality of this intervention. In this respect, Serdengeçti evaluates the process of Hagia Sophia becoming a museum, which he reads as the political defeat of the Turkish-Islamic civilization against the West, as a problematic of the country's total independence.

Serdengeçti was concerned and influenced due to situation he experienced; however, he was neither pessimistic nor hopeless. Serdengeçti, who believed wholeheartedly the opening of Hagia Sophia as Mosque, finalized his article with the evangel of that day would definitely come.

By this evangel, when Hagia Sophia was the expression of writer's own thought, belief and emotional world, it becomes the place of collective resurrection at the end of the text. Although Istanbul and Hagia Sophia experienced alienation, it stands as the gloomy legacy of Eastern/Islamic civilization and expresses that this civilization has never ended. Hagia Sophia is a resurrection place, in which Muslims will find a way out from the disorder by connecting with their past and take the necessary moral power to construct the future.

Kaynakça / References

- Akan, E. (2008). *Cumhuriyet döneminde Ayasofya*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Akçay, İ. (1967). Harbi Umumi'de Ayasofya. *Hakses Mecmuası*, 4(43), 5-6.
- Akçay, İ. (1999). *Ayasofya camii*. Ankara: Hakses Yayınları.
- Akgündüz, A., Öztürk, S., ve Baş, Y. (1994). *Kiliseden müzeye Ayasofya camii*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.
- Akgündüz, A., Öztürk, S., ve Baş, Y. (2005). *Üç devirde bir mabed Ayasofya*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.
- Akyel, S. (2020). Mehmet Şevket Eygi ve Ayasofya mücadelesi. *Ayasofya Dergisi, Şükür Sayısı*, 138-143.

- Akyüz, M. E. (1959). *Ayasofya davası Ayasofya'nın hakiki ve hukukî durumu*. İstanbul: Derin Tarih Kültür Yayınları.
- Andı, M. F. (2020a). Ayasofya müşahedeleri. *Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10, 8-11.
- Andı, M. F. (2020b). "Biraz daha rahmet yağsın": Sel, yaratıcı yıkım ve Ayasofya. *Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10, 18-25.
- Andı, M. F. (2020c). Dokuz Ayasofya'nın en büyüğü. *Ayasofya Dergisi, Şükür Sayısı*, 98-101.
- Aslan, F. (2009). *Ayasofya efsaneleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aydeniz, Y. B. (2020). Anlam tasavvuru ve toplumsal inşâ arasında Ayasofya. *Ayasofya Dergisi, Şükür Sayısı*, 90-91.
- Balcioğlu, A. (1991). *Osman Yüksel Serdengeçti*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bardakçı, İ. (2006). *İmparatorluğun yağması*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yay.
- Başaran, A. E. (2020). Hasretten vuslata bir Ayasofya rüyası. *Ayasofya Dergisi, Şükür Sayısı*, 48-49.
- Böcü, S. (1997). *Osman Yüksel Serdengeçti, hayatı, edebi şahsiyeti, fikirleri, eserleri*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Braudel, F. (2017). *Uygurlukların grameri* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi Yayıncılık.
- Cansever, T. (2010). *İslâm'da şehir ve mimari*.İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çebi, H. Y. (2006). *Judasofya/ Aya Sofya ve Patrikhane üzerinde oynanan gizli oyunlar*.İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Dukas, M. (1956).*Bizans tarihi* (V. Mirmiroğlu, Çev.). İstanbul: İstanbul'un Fethi Derneği.
- Dursun, A. H. (2020). Bir ulu mabetten şehri okumak. *Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10, 43-47.
- Enser, R. (2018). *Sezai Karakoç'un şiirlerinde geleneğin tezahür odakları olarak insan, zaman ve mekân*.Yayınlanmamış doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Eyice, S. (1984). *Ayasofya 1*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Kültür Yay.
- Eyice, S. (1986). *Ayasofya 3*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Kültür Yay.
- Eyice, S. (1991a). Ayasofya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 4, s. 206-210). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eyice, S. (1991b). Ayasofya medresesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 4, s.214-215). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Eyice, S. (1993). Ayasofya. *Osmanlı ansiklopedisi* içinde.(Cilt. II, s.44-49). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Görmez, M. (2020). İslam medeniyetinde mabet hukuku ve Ayasofya. *Ayasofya Dergisi, Şükür Sayısı*, 23-29.
- Güney, E. (2020). *İstanbul kent imgesi olarak Ayasofya*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İkinci, A. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- İşler, A. (2018). Osman Yüksel Serdengeçti'nin muhalefet anlayışı. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 162-180.
- Jaeschke, G. (1991). *Kurtuluş savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri* (C. Köprülü, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalın, İ. (2010). Dünya görüşü, varlık tasavvuru ve düzen fikri: Medeniyet kavramına giriş. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 29, 1-61.
- Kandemir, İ. (2005). *Ulu mabet Ayasofya*. İstanbul: Ekip Matbaası.
- Karaçam, F. (2009). Serdengeçti, Osman Yüksel. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde.(C.36, s.555-556). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karakoç, S. (1989). *Günlük yazılar II sütun*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (1990). Kaderimizin Ayasofya'sı, Ayasofya'mızın kaderi. *Diriliş Dergisi*, 7(78), 2-13-14.
- Karakoç, S. (2005). *Düşünceler I-Kavramlar*.İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012). *Çıkış Yolu II medeniyetimizin dirilişi*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2009). *İslam medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2016). *Hitabeler*.İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kleinbauer,W. E.,A.White, A., veMatthews, H. (2004). *Ayasofya* (H. Cingi, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mansel, A. M. (1979). Ayasofya. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam ansiklopedisi* içinde.(Cilt II, s.47-55). İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası.
- Meriç, C. (2004). *Jurnal cilt 2*. İstanbul: İletişim Yay.
- Müftüoğlu, M. (1988). *Cumhuriyet devrinde mühim olaylar*. İstanbul: Seha Neşriyat.

- Mülayim, S. (2002). Kubbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 26, s. 300-303). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Niyazi, M. (20007). *Türk devlet felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Oktay, C. (2012). *Siyaset bilimi incelemeleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özcan, A. (2018). Tek kişilik kültür ve medeniyet ordusu: Serdengeçti dergisi. L. Sunar (Ed.).*İslam'ı uyandırmak çok partili yaşama geçilirken İslamcı düşünce ve dergiler* içinde (s. 289-318), İstanbul: İLEM.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özkul, O. (2004). Şemseddin Sami'ye göre Batı medeniyeti ve İslam medeniyeti. *Sosyoloji Konferansları*, 29,163-174.
- Öztoprak, N. (2020). Ayasofya'nın hatırlattığı gelenek: Fetih ve hutbe. *Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10,27-31.
- Öztürk, N. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*.Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, S. (2003). İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya kilisesinin camiye çevrilişi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 133-142.
- Safa, P. (1990). *Din, inkılâp, irtica*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Salman, C. (2015), Didem Madak şiirinde zaman ve mekân. S. Zelyut (Haz.).*Didem Madak'ı okumak* içinde(s.217-250). İstanbul: Metis Yayınları.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1948). Nereye Gidiyoruz. *Serdengeçti Dergisi*, 1(4), 3-5.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1952a). Ayasofya. *Serdengeçti Dergisi*, 6(17), 3.
- Serdengeçti Dergisi (1952b). Fatih Sultan Mehmet Han'ın hitabı. 6(15-16), 3-4.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1956). Ayasofya. *Serdengeçti Dergisi*, 10(22), 5-7.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1958). İş başına: Davet. *Serdengeçti Dergisi*, 11(27), 3-4.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1959). Fatih uyanıyor Fatih Sultan Mehmet'in hitabı. *Serdengeçti Dergisi*, 11(30), 2-4.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (2013). *Mabetsiz şehir-bu millet neden ağlar*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.

- Şemşek, V. (2020). İslam medeniyetinin temelleri ve tarihi gelişim süreçleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(45), 280-290. doi: 10.17498/kdeniz.674435
- Thorns, D. C. (2004). *Kentlerin dönüşümü kent teorisi ve kentsel yaşam* (E. Nal, Çev.). İstanbul: Soyak Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yakın Tarih Ansiklopedisi (1989). Cilt. VII. İstanbul: Yeni Nesil Yay.
- 17.11.2020 tarihinde <https://www.memurlar.net/haber/915648/danistay-in-ayasofya-karari-gerekcesi-aciklandi.html> adresinden erişildi.
- 17.11.2020 tarihinde https://www.akparti.org.tr/media/324424/agustos_2020.pdf adresinden erişildi.
- 17.11.2020 tarihinde <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/2769/dostoyevski-hayallerinde-ayasofyayi-yeniden-haclandirmis> adresinden erişildi.
- 17.11.2020 tarihinde <https://pace.coe.int/en/files/9628> adresinden erişildi.
- 17.11.2020 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/ayasofya-ile-ilgili-dunyadan-ilk-tepkiler-haberi-474885> adresinden erişildi.
- 17.11.2020 tarihinde <https://haberglobal.com.tr/dunya/ayasofya-kararina-dunyada-kimler-destek-verdi-57659> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Budak, H. (2021). Darağacında bir serdengeçti davası: medeniyet ve mekân bağlamında Ayasofya. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 856-894. DOI: 10.26466/opus.850459

Kişisel Markalaşma Üzerine Bir Derleme Çalışması

DOI: 10.26466/opus.846679

*

Melis KaytaZ Yiğit*

* Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, İİBF, Trabzon/Türkiye

E-Posta: meliskaytaZ@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7036-166X](https://orcid.org/0000-0001-7036-166X)

Öz

Günümüzde meydana gelen teknolojik ve toplumsal gelişmelerle birlikte, son yıllarda markaların ürünlerden, şehirlere ve üniversitelere kadar toplumun her alanında kendini göstermesi, marka kavramının hem akademik hem de işletme dünyasında önemli bir araç olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Her ne kadar kişisel markalaşma uzun yıllardır girişimciler, politikacılar, genel müdürler ya da işletmeler için genel bir fenomen olsa da, son on yılda, özellikle sosyal medyanın kişilerin günlük yaşamında aktif rol almasıyla birlikte, toplum içerisindeki hemen hemen her yaş, eğitim, cinsiyet grubundaki insanlar için etkili bir iletişim kurma, farkındalık ve bilinirlik yaratma aracı haline gelmiştir. Literatür taraması olarak tasarlanan bu araştırmada, kişisel markalaşma kavramında geçmişten günümüze meydana gelen değişikliklerin ortaya konması, kişisel markaları oluşturan faktörler ve kişisel markaların hem geleneksel mecrada hem de online mecrada nasıl yaratılabileceği konularının incelenmesi amaçlanmıştır. Son olarak, son 10 yılda kişisel markalaşma literatüründe var olan kişisel markalaşma çalışmaları incelenmiş, kavramla ilgili ele alınmamış konular belirlenmiş ve gelecek çalışmalar için araştırma başlıkları önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka, Kişisel marka, Kişisel markalaşma, Sosyal medya.

A Literature Review on Personal Branding

*

Abstract

Along with the technological and social developments that have taken place today, the emergence of brands in all areas of society from products to cities ad universities in recent years has made the concept of branding an important tool both in the academic and business world. Although personal branding has been a common phenomenon for entrepreneurs, politicians, general managers, or businesses for many years, in the last decade, especially with social media taking an active role in people's daily life, it has become an effective communication tool for creating awareness and familiarity for people of almost in every age, education, gender group in society. In this study, designed as a literatüre review, it is aimed to reveal the changes in the concept of personal branding from part to present, the factors that make up a personal brand, and how to create personal brands in traditional and online channels. Finally, within the framework of personal branding studies existing in the literature in last 10 years, the topics that have not been addressed regarding the concept were determined and research titles were proposed for future studies.

Keywords: *Brand, Personal brand, Personal branding, Social media*

Giriş

Küresel toplum, dünyayı daha küçük bir yer haline getiren teknolojilerin ve çevrimiçi platformların ilerlemesi ile yapılanmaktadır. Hem tüketiciler hem de işletmeler, bu gelişmeler sayesinde daha birbirine bağlantılı ve rekabetçi hale gelmeye başlamış ve bilginin anlık ve sürekli olarak dolaştığı dijital bir dünyada ayakta kalmaya çalışmaktadırlar (Kang, 2013; Olins, 2009). Rekabetin hem kişisel hem de işletme düzeyinde küresel hale gelmesi, kurum ve kişilerin rakiplerinden farklılaşmasını dolayısıyla markalaşmanın gerekliliğini öne çıkarmaktadır (Vitalar, 2019).

Kişisel markalaşma, genellikle kişinin halkın kendisini algılama şeklini kontrol etmeye çalışmasıdır. Bu nedenle kişisel markalaşma, yaratıcılık, hayırseverlik, sıcaklık, kadının gücü, özel yetenekler, nezaket, şefkat gibi imajları aşılabilir ve bu alanlara ilgi duyma tutkusu yaratabilir (Hood vd., 2015). Kişisel markalaşma, bireyin kendi markasının pazarlamacısı ve kendi şirketlerinin CEO'ları olduğunu vurgulayan Tom Peters (1997) tarafından ortaya atılan bir pazarlama iletişimi biçimidir. Kavram, kişinin bir iş adayı olarak pozitif bir profil oluşturmasını, özellikle beklenti, hedef ve değerlerini iletmesini sağlayan stratejik bir pazarlama kavramıdır (Ollington vd., 2013; Machaz ve Shokoof, 2016).

Öte yandan sosyal medya olgusunun hızla yaygınlaşmasıyla tüketiciden tüketiciye yönlendirilen bilgi, kişisel farkındalık yaratmada, güvenirlilik oluşturmada, kişisel farklılaşmayı teşvik etmede ve kişisel markalaşma potansiyelini yönetmede önemli bir rol haline gelmiştir (Vitzberg, 2010; Chen, 2013). Bir zamanlar sadece işletmeler siyasetçiler, ünlüler ve liderler için bir strateji olarak kabul edilen çevrimiçi araçlar, günümüzde kişisel markalaşmanın tüketiciler için önemli bir pazarlama görevi haline gelmesine izin vermiştir (Chen, 2013; Shepherd, 2005). Bunların yanında, örgütsel ve mesleki çalışma alanlarında da karşımıza çıkan kişisel markalaşma kavramı, kişinin kariyer stratejisinde kendini diğerlerinden farklılaştırması, daha stratejik davranması ve teknoloji kullanımıyla kendi markasını geliştirmesi açısından da etkili bir yoldur.

Bu çalışmada kişisel markalaşma kavramının geçmişten günümüze gelişimini incelemek amacıyla bir literatür taraması yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, kişisel markalaşma kavramının tanımı ve tanımında meydana gelen değişiklikler incelenmiştir. Daha sonra kişisel

markaları oluşturan temel bileşenler literatürdeki önemli çalışmalarla ortaya konmuş ve yıllar içerisinde tanımın gelişmesi ile beraber yazarlar tarafından belirlenen kişisel markalaşma süreçlerine değinilmiştir. Son olarak, son 10 yıllık incelenen kişisel markalaşma çalışmalarına yer verilerek, literatürdeki araştırma boşlukları belirlenmiş ve konuyla ilgili çalışmak isteyen araştırmacılara gelecek araştırma önerilerinde bulunulmuştur.

Kişisel Markalaşma Kavramı

Kişisel markalaşmanın kökeninin markalaşmaya dayanması sebebiyle, marka ve markalaşma konusundaki köklü literatürü incelemek, kişisel markalama kavramını ve özelliklerini anlamak için temel bir yoldur. Markalaşmanın tarihi Amerika Birleşik Devletleri'nin batısında 1800'lerde çiftçilerin hırsızları engellemek ve kayıp hayvanların tespit etmek için hayvanları ayırt edici sembollerle işaretlemesiyle başlamıştır. Tüketici markalaması ise on dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlamış ve 1920-1970 yılları arasında zirve dönemini yaşamıştır. Marka, ürünleri tüketicilere benzersiz avantajlar sağlayan ve bir ürünü diğerlerinden ayıran isimdir (Philbrick ve Cleveland, 2015). Literatürde markalaşmanın temelini oluşturan Aaker (1991), Kotler ve Armstrong (2012) gibi yazarlar, markaların ürünlerin kalitesini yansıtarak tüketicileri satın alma karar süreçlerinde destelemeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Aaker'a göre (1997) markayla ilişkilendirilen insani özellikler olarak tanımlanan marka kişiliği kavramı, markalaşmada oldukça hayati bir yere sahiptir. Kapferer (2004) tarafından tüketici deneyimlerinin toplamı olarak tanımlanan markalaşma da uyumlu ve tutarlı bir kişisel özellik kurmak, ürünü, hizmeti, şirketi hatta kişinin imajını geliştirmesinde önemlidir. Bu anlamda, Aaker (1991), Kapferer (1997) ve Keller ve Richey (2006) marka kavramı tartışmalarının içerisinde psikolojik çağrışımlarının dâhil edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir (Vitalar, 2019).

Tüketici markasının doğal bir uzantısı olarak ele alınan kişisel markalaşmayı ürün ya da şirket markalarından ayıran en temel fark, ürün ya da şirket markaları talep üzerine yaratılırken, kişisel markaların kişinin gelişimi boyunca formüle edilmesidir (Rangarajan vd., 2017). Bunun yanı sıra kişisel markalar, ürün markalarına göre daha odaklı olabilirler; bir

satış elemanı belirli sektördeki belirli işletme seviyesindeki müşteri grubunu hedeflemek için bir marka geliştirilebilirken, ürün markası hissedarlarla, çalışanlarla ve potansiyel çalışanlarla iletişim kurmalıdır. Öte yandan, kişisel markanın zaman içinde değişmesi ürün markasına göre çok daha kolaydır; örgütsel basamakları yükseltme umuduyla geliştirilebilir (Rangarajan vd., 2017).

Genel olarak literatürde kişisel markalama kavramının ilk kez 1997 yılında Tom Peter'sın "Sizi Arayan Marka" başlıklı makalesinde ortaya atıldığı öne sürülse de, kimi yazarlara göre (ör: Khender, 2014) kavram Gofman tarafından 1959 yılında yayınlanan "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" adlı kitabında dolaylı olarak tanıtılmıştır. Her iki çalışma arasında geçen kırk yıl içerisinde, toplumda kişisel markalaşma kavramının gelişmesine yol açan temelde üç değişiklik meydana gelmiştir. 1970'lerde büyük şirketlerde yapılan geniş çaplı işten çıkarmaların olduğu yıllarda meydana gelen ilk toplumsal değişiklik, söz konusu işten çıkarmaların bireylere artık işverenlerin kendileri için ömür boyu istihdamı sağlamadığını ve kişisel ekonomik garantörleri olmadığını göstermiştir. İkinci değişiklik ise toplumun, çalışmanın kişisel tatmin ve anlam kaynağı olabileceğine dair yeni fikrinin oluşmasıyla meydana gelirken, üçüncü değişiklik gelişen teknoloji ve iletişim kurma becerisiyle bireylerin kişisel fikirlerini değişik online araçlar kullanarak paylaşmaya başlamasıyla oluşmuştur (Philbrick ve Cleveland, 2015).

Tom Peters (1997) tarafından ortaya konan kişisel markalaşmanın özünde, planlı bir kendi kendini pazarlama süreci yer almaktadır (Karaduman, 2013; Khedher, 2014). Başlangıçta sadece ünlüler, politikacılar, iş liderleri gibi kişiler için geçerli olan kişisel markalaşma, zamanla iş gücü piyasası, bilim adamları, gelecekte iş piyasasına girecek olan öğrenciler ve hatta tüm sosyal medyada faaliyet gösteren meslek grupları için önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Kucharska, 2017).

Kişisel markalaşma ifadesi daha sonra Lair, Sullivan ve Cheney (2005) tarafından kişinin "kendi kendini ambalajlaması" ve "dijital marka ile ilgili kamuoyunu olumlu etkileme yeteneği" olduğu öne sürülmüştür. Böylece yazarlar günümüz kişisel markalaşma kavramının, daha önce kişisel gelişim kitaplarında yer alan kişisel markalaşma teriminin modern evrimi olduğu ifade etmişlerdir (Machaz ve Shokoof, 2016). Öte yandan kişisel markalaşma, pazarlama, kişisel satış ve imajla eş anlamlı değildir,

çünkü kişisel markalaşma, kişinin profesyonel tatmini ve başarısında etkili olan bugüne kadarki kendisiyle ilgili en derin gerçek ve ikna edici yönünü stratejik olarak bir araya getirmesidir (Philbrick ve Cleveland, 2015).

Ortaya konulan kişisel markalaşma kavramlarının ortak bir teması vardır: algı. Rampersad'a göre (2006), benlik saygısı kişinin kendini nasıl algıladığıyla ilgilidir ve kişisel markalaşma başkalarının kişiyi nasıl algıladığıyla ilgilidir. Kişiler farkında olsalar da olmasalar da, herkesin bir kişisel markası vardır ve bu kişinin başkaları tarafından nasıl görüldüğüyle ilgilidir. Kişi, kendi markasını stratejik, tutarlı ve etkili bir şekilde yöneterek başkalarının kendisi hakkında sahip olduğu algıyı değiştirebilir. Kişisel marka, kişisel markanın kombinasyonu olarak tanımlanabilir. Bu kombinasyona eklenen özellikler, değerler, itici güçler, güçlü yönler ve tutkular, kişinin benzersiz değer vaadini oluşturur ve kişiyi diğer kişilerden ayırır. Daha basit bir ifadeyle kişisel bir marka, ister bir iş ortamı, ister akademik bir alan veya girişimcilikle ilgili bir ortam olsun, kişinin çevresindeki dünyada kim olduğunu tanımlar, açığa kavuşturur ve iletir (Philbrick ve Cleveland, 2015).

Sadece iş hayatında değil günlük yaşamda da markalaşma, pazarlama ve satıştan daha güçlü, etkili ve sürdürülebilir bir olgu olmasının yanı sıra, rakiplerin ortadan kaldırılmasında da oldukça etkilidir. Kavram, belirli algı ve duygularla ilişkilendirilen bir marka kimliği oluşturarak başkalarını etkilemekle bağlantılıdır. Günümüzde markalaşma kavramı artık sadece şirketler için değil kişiler için de önemli bir trend haline gelmiştir. Özetle, başarılı kişisel markalaşma, algıların etkili bir şekilde yönetilerek, başkalarının söz konusu kişiyi nasıl algıladığını ve düşündüğünü kontrol etmeyi ve etkilemeyi gerektirmektedir. Günümüzün online, sanal ve bireysel çağında, güçlü kişisel bir markaya sahip olmak, kişinin kendini konumlandırma stratejisi için daha önemli hale gelmiştir (Rampersad, 2008).

Kişisel performans sergileyebilme olanağı tanınması ve kişisel bir markayı rakiplerinden ayırmaya yardımcı olacak bireysellik duygusu sunuyor olması, kişisel markalaşmayı sosyal medyadaki amatör bireyler için önemli bir iş kavramına dönüştürmüştür. Her kişisel markanın kendi kişiliği ve benzersizliği olduğundan kişisel markalar kişinin temel karak-

terini yansıtmaktadır. Shuker (2010) kişisel markalaşmayı bir sanata benzeterek, kişilerin başkaları üzerinde arzulanan etkiyi yansıtmalarını amaçlayan bir dizi etki yönetimi ve stratejik uygulama olduğunu ve genellikle kişiler arası sosyal ilişki alışverişi ile sonuçlandığını ileri sürmektedir (Chen, 2013).

Güçlü Kişisel Markalar Bileşenleri

Litertatürde başarılı bir kişisel marka yaratmak için başarılı bir işletme markasının nasıl çalıştığına bakmak gerektiğinden bahsedilmektedir; çünkü yıllar boyunca iş dünyasında geliştirilen ve başarıyla kullanılan ilkeler ve fikirler kişisel bir marka oluşturmaya kolayca uyarlanabilir (McNally ve Speak, 2009).

Kişisel markalaşma kişinin imajı ve itibarıyla ilgili olmasının yanında çevreyi etkilemenin, gelecek fırsatların ve yükselişin anahtarıdır (Kang, 2013). Yapılan araştırmalar (Johnson, 2019; Kang, 2013; Farhana, 2012; Harris ve Rae, 2011) güçlü bir kişisel marka oluşturmak için bir bireyin kendi markasına rehberlik edecek strateji ve eylemleri geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Kimi uzmanlar (Harris ve Rae, 2011; Liu ve Suh, 2017) güçlü bir markanın özgünlük olmadan var olamayacağını vurgularken, kimileri ise (Baltezarević ve Milovanovic, 2014) güçlü bir marka için liderlik becerilerinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Öte yandan, kişisel markalaşmada bireyin geçmişi, benimsediği felsefe, yaşam tarzı ve tutkuları kişisel marka niteliklerini oluşturmada son derece önemlidir (Wilson ve Blumenthal, 2008). Bununla birlikte, Kotler ve Armstrong'un (2012) belirttiği gibi markalar isim ve sembollerden çok daha fazlasıdır ve güçlü bir marka, yüksek bir marka değerine sahip olmalıdır (Vitalar, 2019).

Montoya ve Vandehey'e (2005) ve Rampersad'a (2006) göre, sürdürülebilir, özgün, tutarlı ve akılda kalıcı bir kişisel markalaşma aşağıda yer alan bazı önemli kriterlere dayanmaktadır. Kişi kendini bu kriterlere göre markalaştırdığında ve bunlara göre hareket edeceğine garanti verdiğinde, markası güçlü hale gelecek ve kişi kendini başkalarından ayırıştırarak hedef kitlesi tarafından daha iyi anlaşılır duruma gelecektir. Özgün kişisel marka oluşturmak kişinin hayallerine, vizyonuna, misyonuna, yaşam felsefesine, değerlerine, kimliğine ve öz farkındalığına dayanan, özgün

benliğinde kim olduğunu belirlemekle başlamaktadır (Rampersad, 2008). Söz konusu kriterler şunlardan oluşmaktadır:

- Özgünlük: Kişisel marka kişinin gerçek kişiliği üzerine inşa edilmelidir. Kişinin karakterini, davranışlarını, değerlerini ve vizyonunu yansıtmalıdır; bu sebeple de kişisel hırsı uyumlu olmalıdır.
- Bütünlük: Kişisel markalaşma kişi, kişisel hırsı tarafından belirlenen ahlaki ve davranışsal kurallara uymalıdır.
- Tutarlılık: Kişisel markalaşmada kişi davranışlarında tutarlı olmalı, başkalarına karşı her zaman güven verici olmalıdır.
- Uzmanlık: Kişisel markalaşmada bir uzmanlık alanına odaklanılmalı, tek ve temel bir yeteneğe ya da benzersiz bir beceriye konsantre olarak diğerlerinden farklı ve özel hale gelinmelidir.
- Yetki: Kişisel markalaşmada kişi, belirli bir alanda bir tanınmış bir uzman olarak görülmeli, son dereceli yetenekli, son derece deneyimli ve etkili bir lider olarak algılanmalıdır.
- Farklılık: Kişi, rakiplerden farklı ve başkalarına benzersiz değer katacak şekilde markasını farklılaştırmalıdır.
- İlgili: Kişinin markasında savunduğu şey, hedef kitlenin önemli olduğunu düşündüğü şeyle bağlantılı olmalıdır.
- Görünürlük: Kişisel marka izleyicinin zihnine yerleşene kadar sürekli, tutarlı ve tekrar tekrar yayınlanmalıdır. Tekrar edilerek, hedef kitle markaya uzun vadeli maruz bırakılmalıdır.
- Kalıcılık: Bir markanın büyümesi için zaman ihtiyacı olduğu akıldan çıkarılmamalı, pes edilmemeli ve kişi kendine inanıp, sabırlı olmalıdır.
- İyi niyet: Kişi, olumlu ve değerli olarak kabul edilen bir değerle ilişkilendirilmelidir.
- Verim: Performans kişisel markanın bilinir hale gelmesinden sonraki en önemli unsurdur. Kişi sürekli kendini geliştirerek performans sergilemeli ve bunu Kişisel Dengeli Puan Kartına (Balanced Scorecard) transfer etmelidir.

Öte yandan McNally ve Speak'e (2009) göre bir markanın gücünü belirleyen üç bileşen vardır: ayırt edici olmak, alakalı olmak ve tutarlı olmak. Ayırt edici olmak, sadece farklı olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Marka oluşturma sadece bir imaj oluşturma değildir, diğerlerinin

ihtiyaçlarını iyi anlamak, bu ihtiyaçları karşılamak istemek ve değerlerini nize uygun şekilde davranmak sonucunda meydana gelmektedir. Kişinin değerleri sadece kişinin ne düşündüğünü değil aynı zamanda nasıl davrandığını da etkilemektedir. Bu yüzden kişinin değerleri üzerinden nasıl davrandığı onu diğerlerinden farklılaştırmaktadır. İnsanlar birbirlerinin davranışını gözlemler ve davranışların neden yapıldığıyla ilgili yargılarda bulunurlar ve söz konusu yargılar zamanla kişinin değerleri tarafından nasıl algılandığını ortaya koyar. Başka bir ifade ile kişisel markalar dayandıkları değerlerden ödün vermeden başkalarının ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandıklarında kişilerle bağlantı kurar ve güçlenir. Belirgin bir şekilde kişinin kendini oluşturan değer ve fikirlerin yansıması olduğundan kalıcı bir ilişki kurulabilir (McNally ve Speak, 2009).

Bununla birlikte başka kişiler için önemli olan tek şey farklı olmak değildir; kişinin savunduğu şeyin başkalarıyla alakalı olması gerekir. Kişisel markalaşma oluşumunda kişi başkası için önemli olanın kendisi için önemli olduğunu her gösterdiğinde güç kazanmaktadır. Yazarlara göre hem ayırt edici hem de alakalı olmanın sinerjik etkisi, kişisel bir markanın gücünü ortaya koyar. Alaka düzeyi oluşturmak için başkalarının ihtiyaç ve ilgi alanlarını doğru belirleyerek, söz konusu ihtiyaç ve ilgi alanlarını kişisel güçlü yön ve yeteneklerle ilişkilendirmek gerekmektedir ve bu bir süreçtir (McNally ve Speak, 2009).

Güçlü bir kişisel marka oluşturmanın üçüncü bileşeni, hem ayırt edici hem de alakalı şeyleri tekrar tekrar yapmak anlamına gelen tutarlılıktır. Tüm güçlü markaların ayırt edici özelliği olan tutarlılık, kişilerin başkaları tarafından kabul edilme veya tanınmasını sağlar. Öte yandan ilişkideki tutarlılık, davranışın güvenilirliği ile sağlanmaktadır. Tutarlı ve güvenilir davranışlar beraberinde güven getirir. Her seferinde hedef kitlenin beklediği şekilde davranmak kişisel markanın gücünü pekiştirmektedir (McNally ve Speak, 2009).

Özetle, başarılı kişisel markalaşma, algıları etkili bir şekilde yönetmeyi ve başkalarının kişiyi nasıl algıladığını ve nasıl düşündüğünü kontrol etmeyi ve etkilemeyi gerektirmektedir. Günümüz çevrimiçi, sanal ve bireysel çağda güçlü bir kişisel markaya sahip olmak, kişisel başarının anahtarı olması açısından önemli bir konudur. Kişisel marka, kişinin adının

görüldüğünde başkalarının zihninde yaratılan tüm beklenti, imaj ve algıların sentezinden oluşmaktadır (Machaz ve Shokoof,2016).

Kişisel Bir Marka Nasıl Yaratılır?

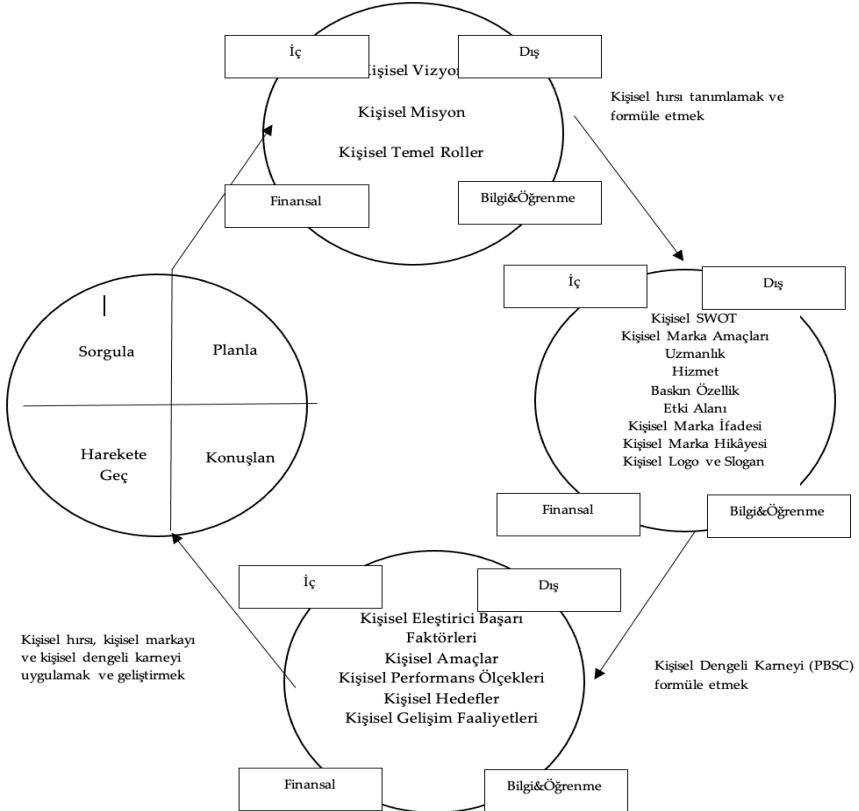
Literatürde son on yılda kişisel markalaşmanın nasıl oluşturulacağına dair çeşitli süreç ve aşamalar önerilmiştir. Her bir önerilen kişisel markalaşma aşamasının her ne kadar kendine has farklı boyutları olsa da temelinde aynı mantığı barındırdığı görülmektedir. Öte yandan, yıllar içerisinde sosyal medyanın kişisel markalaşmada önemli bir görevi olduğunun kabul edilmesiyle birlikte, kişisel markalaşma literatüründe sosyal medya mecrasında kişisel markalaşma aşamaları da yazarlar tarafından tanımlanmıştır.

McNally ve Speak'e göre kişisel markalaşma üç adımdan oluşmaktadır: (1) kişinin yeterliliklerin önemli olduğu alanları belirlemesi, (2) kişinin kendi standartlarını ve değerlerini incelemesi ve (3) kişinin kendi tarzını belirlemesi. Önerilen kişisel markalaşma aşamasının ilk aşamasında kişi kişisel markasının test edileceği önemli ilişkilerindeki (ör. arkadaşlık, ebeveynlik vb.) rolünü belirlemelidir. Kişi en iyi performans gösterdiği durumları gözden geçirmesi sonucunda, bir sonraki aşamada, kendisinin sürekli olarak öne çıkan üç ila beş özelliği yansıtan marka standartlarını oluşturmalı ve son aşamada kişi diğerleri ile olan ilişkilerinde etki yaratan en benzersiz kişilik özelliğini göz önünde bulundurarak tarzını belirlemelidir (Wee ve Brooks, 2010).

Yazarlara göre, söz konusu üç kişisel markalaşma adımı, kişinin hayatındaki rolleri tanımlayarak, hedef kitle ile olan ilişkisinde hangi rolün daha önemli olduğuna dair bir fikir sahibi olmasına yardımcı olur. Bununla birlikte, her bir adımda kişi sürekli sergilediği sabit özelliklerinin listesini oluşturur ve böylece kendi benzersiz özelliklerini tanımlar. Güçlü bir kişisel marka yaratmak için, kişinin önce kendisini özgün ve değerli görmesi gerektiğini vurgulayan yazarlar, kişilerarası etkileşimde akılda kalıcılığın da altını çizmekte ve kişinin hayatındaki diğer kişilerle olan ilişkilerini bilinçli, tutarlı bir şekilde yönetmesinin istikrar duygusunun gelişmesine ve bunun da kişisel markanın akılda kalma ve ayırt edilme özelliğinin oluşmasına yardımcı olduklarını belirtmektedirler. Öte yandan, McNally ve Speak (2002) işletme markası gibi kişisel markaların da

örtük bir marka vaadi içermesi ve belirli bir zamanda belirli bir kişinin ihtiyaç ve arzusunu karşılama yeteneğini yansıtmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Yazarlara göre, kişisel bir ilişki ilk kez bir başkası için değer sağladığında marka değeri birikmeye başlar ve ilişki, markalı bir ilişkiye dönüşür (Wee ve Brooks, 2010).

2008 yılına gelindiğinde Rampersad özgün kişisel markalaşmanın 4 aşaması olduğunu belirtmiştir: (1) Kişisel hırsları tanımlamak ve formüle etmek, (2) kişisel markayı tanımlamak ve formüle etmek, (3) kişisel dengeli karneyi (Personal Brand Scorecard) oluşturmak ve (4) kişisel hırsları, markayı ve denge karnesini uygulamak ve geliştirmek (Bkz. Şekil 1) (Rampersad, 2008).

Şekil 1. Özgün Kişisel Markalaşma Modeli .

Kaynak: Rampersad, H.K. (2008). Authentic Personal Branding. www.brandchannel.com, New York.

İlk aşama olan kişisel hırların tanımlanması ve formüle edilmesi aşaması, kişinin kişisel hırlarını heyecan verici ve ikna edici bir şekilde tanımlamasını, formüle etmesini ve görünür kılmasını içermektedir. Bu aşamada kişi, kendini tanımlamalı, hayallerinin ne olduğunu, neyi temsil ettiğini, hangi özelliklerinin onu benzersiz ve özel kıldığını, neden diğerlerinden farklı olduğunu açıkça tanımlamalıdır. Kişisel markayı tanımlama ve formüle etme aşamasında ise, kişi kendi markası için uyguladığı SWOT analizi neticesinde özgün, ayrıt edici, alakalı, tutarlı, anlamlı ve ikna edici bir marka sözü tanımlamalı ve kendi davranış ve eylemlerinin odak noktasında bunu uygulamalıdır. Marka sözü tanımlanırken, kişi temel uzmanlığını belirleyerek tek bir temel yeteneğe odaklanması gerekmektedir. Kişisel markanın başarmak istediği temel şey belirlenirken iç, dış, bilgiveöğrenme ve finansal perspektifler göz önünde bulundurulmalıdır. Kişi kendi temel özelliklerini, en lider ve güçlü özelliklerini belirledikten sonra, hedef kitle tanımlanması ve hedef kitlenin en büyük ihtiyaçlarının neler olduğu belirlemelidir. Daha sonra, söz konusu kitle üzerinde olumlu bir tepki yaratmak için kişisel marka hakkında söylenmek istenen kişisel marka hikayesi tanımlanmalı ve kişisel markayı temsil eden kişisel logo tasarlanmalıdır (Rampersad, 2008).

Üçüncü aşama olan kişisel dengeli karne oluşturma aşaması bir önceki aşamalarda tanımlanan kişisel marka ve tutkunun gerçeğe dönüştürmek üzere harekete geçildiği, kişinin hırsına ve markasına dayalı entegre ve dengeli bir eylem planı geliştirdiği aşamadır. Kişisel dengeli karne uygulamasıyla birlikte, kişi kendi hırslarını, markasını bütünsel ve dengeli bir şekilde yönetebilir ve bunları ölçülebilir kişisel hedeflere ve iyileştirme eylemlerine çevirebilir. Kişisel marka ilerlemesinin izlenmesi yoluyla, temel marka bilgileri kaydedilir, yeni kariyer yolları tanımlanır ve kişi bir iletişim ağı oluşturmak için temel başarılarını ölçebilir ve raporlayabilir. Son aşama ise kişinin hırsını, markasını ve kişisel dengeli karnesini etkili bir şekilde uygulaması, sürdürmesi ve geliştirmesiyle ilgilidir. Kişi bu aşamada kendi markasını tutkuyla ifade etmeli, değişime bağlı olmalı, pazarda algılanan değerini sürekli olarak değiştirmeli, güven oluşturmalıdır. İletişim mecralarında tutarlı mesajlar vererek, kişileri bilinçlendirerek ve güçlü bir ilişki ağı kurarak performansını sürekli iyileştirerek ilerlemelidir (Rampersad, 2008).

Yazar bu süreçte kişisel marka yaratmak isteyen bireylere, marka bilinirliklerini kademeli olarak büyütme için Planla-Konuşlan-Harekete Geç-Sorgula adlı, sürekli takip edilmesi gereken bir öğrenme döngüsü kur-gulamıştır. Döngünün uygulanması yoluyla kişisel hırs, kişisel marka ve kişisel özgün marka planlamasına uygun yaşamak, öz farkındalık, neşe, öz saygı ve mutluluğa doğru bir yolculukla sonuçlanmaktadır. Kişi, kişisel markası ilerledikçe hangi parçaların işe yarayıp hangilerinin işe yaramadığını bulmaya ve gerektiği şekilde düzeltmeler yapmalıdır. Markanın güçlenmesi, sürdürülebilmesi ve geliştirilmesi için, yeni iş görü ve deneyimlerle marka vaadi sürekli iyileştirilmeli, söz konusu boşlukları tamamlayacak rakiplerin oluşması önlenmelidir (Rampersad, 2008).

Sosyal medyada kişisel marka geliştirmek günümüzde hızla büyüyen bir trend haline gelmiştir. Günümüzde insanlar sosyal medyayı kişisel markalarını yaratmak için aktif olarak kullanmakta (Labrecque vd., 2011) ve kişilerin kişiliğinin öz ifade etmesinde etkili bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır (Orehek ve Human, 2017). Bu sebeple, literatürde son yıllarda ele alınan kişisel markalaşma aşamalarıyla ilgili çalışmalarda sosyal medyanın kullanımına da önem verilmeye başlanmıştır.

Philbrick ve Cleveland'ın 2015 yılında ele aldıkları çalışmalarında kişisel marka yaratmanın altı aşamadan oluştuğunu öne sürülmektedir: (1) iç gözlem yapmak, (2) hâlihazırda var olan markayı anlamak, (3) kişisel marka mantrasını geliştirmek, (4) fiziksel ayak izini oluşturmak, (5) dijital ayak izini oluşturmak ve (6) mesajları iletmek.

İç gözlem olan kişisel markalaşmanın ilk adımında kişi kendi içine dönerek değerlerim neler? Hayatın anlamını nasıl ve nerede bulabilirim? Tutkulu olduğum şey nedir? Kendi alanım içinde ve dışında beni başlarından ayıran özellikler nelerdir? En etkili şekilde hangi ortamlarda çalışabilirim? gibi soruları sormalı ve kendisi için bir SWOT analizi yapılmalıdır. Kişinin kendi güçlü ve zayıf yönlerini belirlemesi, potansiyel işvereni için değerini anlamasına yardımcı olurken, tehdit ve fırsatları belirlemek kişinin kariyer yolunda nelerle karşı karşıya olduğunu görmesine yardımcı olmaktadır. Önerilen ikinci markalaşma adımı kişinin zaten var olan kendi markasının oluşabileceğini anlamasına dayanmaktadır. Kişi mevcut markasını iki şekilde görebilir: (1) bildiği ya da bilmediği mevcut kişisel markasını görerek, (2) kendi meslek markasını görerek. Kişi mevcut web ağlarında kendi iletmiş mesajları görmek için bir marka

denetimi yapmalı, bu sebeple LinkedIn, Facebook, Twitter ve mesleki kuruluş sitelerindeki kişisel hesaplarına ve profiline dikkatlice bakmalıdır (Philbrick ve Cleveland, 2015).

Kişisel markalaşmanın üçüncü aşaması kişisel bir marka mantrası geliştirmektir. Kişisel marka mantrası kişinin kim olduğunu, neler sunması gerektiğini açıklayan hızlı, basit ve akılda kalıcı bir ifadedir. Kişi kişisel mantrasını geliştirmek için kendi duygusal çekiciliğini, tanımını ve işlevini belirlemeli ve hepsini bir araya getirmelidir. Duygusal çekicilik, kişilikle ilgilidir ve kişi insanlara nasıl hissettirdiği ve diğerlerinin kendisini tanımlamak için hangi kelimeleri kullandığını bulmak için cevaplar aramalıdır. Kişisel mantrayı oluştururken kişinin insanlara hangi hizmeti sunması gerektiğini ve kendisi diğerlerinden farklı kılan özelliklerini bulması gerekmektedir. Tüm bu sorulara cevap bulduktan sonra oluşturulan kişisel mantra, kişinin hem fiziksel hem de dijital alanda mesajlarını iletmesine yardımcı olacak temel görevi sağlayacaktır. Önerilen bir sonraki adım kişinin görünümünü ve çalışma alanına içeren fiziksel ayak izinin oluşturulmasıdır. Kişinin havalı ve profesyonel görünmesi, kişisel markasını geliştirecektir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli nokta, kişinin görünümü değiştikçe güncellenmesi gereken bir profesyonel fotoğrafının olması ve çalışma alanının diploma veya ödül gibi varlıklarla dekore edilerek fiziksel ayak izini daha görünür hale getirme gerekliliğidir (Philbrick ve Cleveland, 2015).

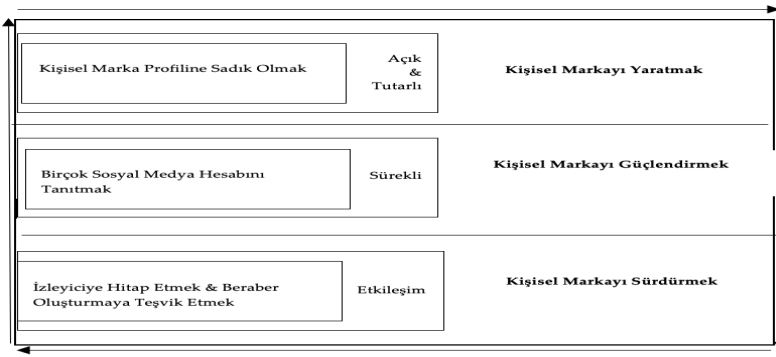
Yazarlara göre kişisel marka oluşturmanın beşinci ve en önemli aşaması, dijital ayak izini yaratmaktır. Dijital ayak izini oluştururken yapılması gereken ilk şeylerden biri, sosyal medyada kullanmak için bir marka adı bulmaktır. Marka adının okunması ve fenotik olarak yazılması kolay olması ve ideal olarak çok uzun olmaması gerekmektedir. Öte yandan orijinal olduğundan emin olmak için arama sitelerinde ve sosyal ağlarda marka isminin aratılması önemlidir. Yazarlara göre aynı kullanıcı adının birçok farklı sosyal ağ ve web sitesinde kullanılması, kişinin sosyal medya markasını akıllara yerleştirmenin önemli yollarından biridir. Kişisel markalaşma da kişi marka adını oluşturduktan sonra dijital ayak izini çevrimiçi oluşturmaya başlayabilir ve mesajlarını hangi kanalları kullanarak paylaşacağına karar vermelidir. Sosyal medya kullanımı, kişisel marka oluşturmak için düşük maliyetli bir çözümdür ve kişi geniş

bir kitleyle iletişim kurup, onlardan geri bildirim alabilir. Fakat öte yandan çevrimiçi ortamlarda bilginin kontrol edilememesi ve bilgilerin yanlış yönlendirilebilmesi, yetersiz markalama söz konusu olduğunda bir dezavantaja dönüşüp kişiyi risk altında bırakabilir. Bu aşamada kişi sadece sosyal medyada paylaştığı etkileşimin içeriğine, sıklığına ve tutarlılığına değil aynı zamanda kendi gelişimine ve eksikliklerine de odaklanarak, periyodik mark denetimi gerçekleştirmelidir (Philbrick ve Cleveland, 2015)

Yazarların ortaya koyduğu kişisel marka oluşturmanın altıncı ve son adımı kişinin mesajlarını iletmesidir. İyi, stratejik kişisel markalaşmanın temelini hedef kitle ile başladığı göz önünde bulundurularak, kişinin en çok etkilemek istediği kitleyi belirlemesi önemlidir. Hedef kitlenin doğru tanımlanması, marka mesajının uygun şekilde tasarlanmasına yardımcı olacak ve böylece hedef kitle ile duygusal bir bağ kurulabilecektir. Bunun yanı sıra kişisel marka mesajını iletirken açıklık, tutarlılık ve istikrar üçlüsü sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Kişi, kişisel markasını oluştururken net ve özgün olmalı birden fazla iletişim kanalında tutarlı ve hedef kitle tarafından her zaman görünür olmalıdır. Tüm bu aşamalar tamamlandıktan sonra kişi marka itibarının sürdürülmesine de önem vermeli ve kişi, kişisel markasının bir değer ve performans vaadi sunduğunu ve hedef kitlenin beklentisi karşılması gerektiğini unutmamalıdır (Philbrick ve Cleveland, 2015). Tarnovskaya ise 2017 YouTuber'ların kişisel markalarını online olarak nasıl oluşturduklarını inceleyen araştırmasında kişisel markalaşma sürecinin bazen sıralı olmayıp paralel işlediği tespit etmiştir. Yapılan araştırma sonucunda kişisel markalaşma süreci kişisel marka profiline bağlılık, birden fazla sosyal medya hesabının tanıtımı, izleyiciye hitap etme ve birlikte yaratmayı teşvik etme olarak belirlenmiştir (Bkz. Şekil 2) (Tarnovskaya, 2017).

Şekilde gösterilen üç aşamanın her birinde marka içeriğinin temel özellikleri belirlenmiştir. Kişisel markayı oluşturmanın ilk aşamasında söz konusu kişinin net bir marka profiline sahip olması ve ona sadık kalması esastır. Kişisel marka profili, YouTuber'ın kişiliği, ses tonu, ortam ve marka gibi unsurları içermektedir (şekil 8). İçerik profil ile uyumlu olmalı ve izleyicilere net ve tutarlı bir şekilde iletmelidir. Yazar YouTuber'ların markalarını sadece "kendileri olmak" şeklinde yaratmadıklarını, plan-

lanmış stratejik kararlarla, açık bir kimlik vasıtasıyla (Arruda, 2005) yaratıklarını ve bu yüzden de birey markaları ile ürün markaları arasında yakın paraleller (de Chernatony ve McDonald, 2003) oluşturduklarını belirtmiştir.

Şekil 2. Sosyal Medyada Kişisel Markalaşmanın Aşamaları ve Temel Özellikleri

Kaynak: Tarnovskaya, V. (2017). *Reinventing Personal Branding Building a Personal Brand through Content on YouTube*, *Journal of International Business Research and Marketing*, 3(1), 29-35. doi: /10.18775/jibrm.1849-8558.2015.31.3005

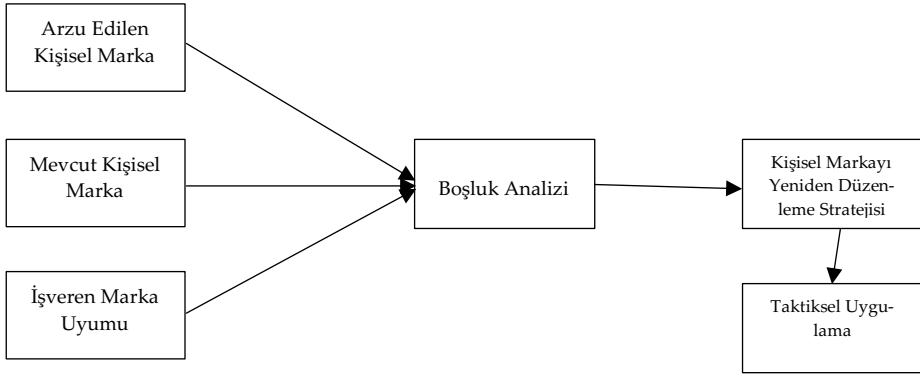
Bununda ötesinde YouTuber'lar sosyal ağlarına ve kültürel bilgi denetimlerine yatırım yaparak (Khedher, 2015) diğer insanlardan farklılaşma olasılıklarını arttırmaktadır. Kimliği oluşturmayı kolaylaştıran diğer unsurların yanında, özgünlük yaratmak, kişisel hikaye ve kişilik özelliklerinin ifşa edilmesiyle temin edilmektedir. Özgünlük her ne kadar kimi yazarlara göre (Fournier ve Avey,2011; Barwise ve Meehan, 2010) başarılı bir online markalaşma için kritik faktör olarak vurgulansa da, kimi yazarlar (Chen, 2013; Shepherd,2005) markalaşmada bu tür bir özgünlüğün diğer bireyler tarafından manipüle edilebileceğini belirtmektedirler (Tarnovskaya, 2017).

Yazarın belirlediği kişisel markalamayı güçlendirmenin ikinci aşaması, söz konusu markanın görünürlüğünü artırmak için birden fazla sosyal medya hesabı aracılığıyla tanıtılmasını içermektedir. YouTube, Twitter, Facebook gibi sosyal ağlarda hedef kitleyi sürekli maruz bırakmak, ürün markalarının hedef kitlelerinin akılda kalmasını sürdürme çabalarına benzetilmektedir (Holt, 2016; Tarnovskaya, 2017).

Kişisel markayı oluşturmanın üçüncü ve son aşamasında, yeni içeriğin birlikte oluşturulmasını teşvik etmek için izleyicilerle yakın ve kişisel

etkileşimler geliştirmek ve sürdürmek gerekmektedir. Bu aynı zamanda kişisel markaların hedef kitleleriyle bağıntılı kalması için de önemlidir (Tarnovskaya, 2017).

Son olarak farklı bir bakış açısıyla Rangarajan ve çalışma arkadaşları (2017) sözkonusu farklılıklara rağmen temel kişisel markalaşma sürecinin bazı açılardan ürün ve işletme markalaşma sürecine benzediğinin altını çizmektedir. Yazarlara göre kişisel markalaşma süreci ön analizle başlamaktadır. (Bkz. Şekil 3). Kişi neye değer verdiğini, hangi konularda iyi ve iyi olmadığını belirleyerek kendi temel değerleri, yetkinlikleri ortaya koyar ve misyon ve vizyonunu tanımlar. Benzer şekilde, kar amacı güden ya da gütmeyen kuruluşlar da kurumsal değerler ve yeteneklerini gelecekteki kendi gelişimlerine rehberlik edecek şekilde kullanarak markalaşmayı inşa ederler (Rangarajan vd., 2017).

Şekil 3. Kişisel Marka Yaratmak

Kaynak: Rangarajan, D. and Gelb, B. D. ve Vandaveer, A. (2017). *Strategic Personal Branding-And How It Pas Off. Business Horizons*, 60, 657-666. doi: 10.1016/j.bushor.2017.05.009

Benzer şekilde bir işletmenin ya da ürünün markalaşmasa gibi, kişisel markalaşma süreci de hedef kitleleri ve/veya pazarı dikkate alır. Buradaki önemli faktör, belirli bir kitle için markanın tutarlı olmasıdır. Yazarlara göre işletme markasındaki kişisel markalaşmanın bir sonraki adımı, bir kişinin markasını şekillendirmek veya revize etmek için vizyonunun ve misyonun ne önerdiğini düşünmek ve ardından istenen markayı o anda nasıl algılandığıyla karşılaştırmayı içermektedir. Burada var olan bir boşluğu bulmak önemlidir. Leland (2016) kişisel markalaşmayı bir dizi

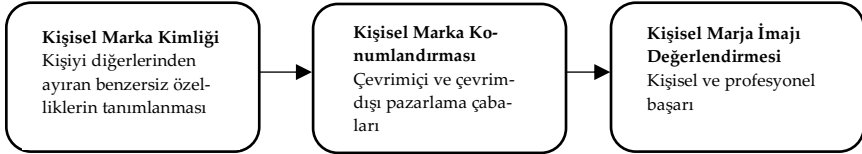
büyük itici güç olarak değil, bunun yerine sosyal medyayı da içeren ancak bununla sınırlı olmamak üzere devam eden, sürekli bir küçük çaba akışı olarak tanımlanmaktadır. Süreç içerisinde önemli bir boşluk yoksa yazarlar, kişinin kişisel markasını izlemesini tavsiye etmektedir. Kişinin yetkinlikleri ve izleyicilerin ilgileri zamanla değişebilir (Rangarajan vd., 2017). Yazarlara göre kişisel markalama sürecinin son adımı, kişisel markayı istenen izleyicilere veya pazar yerlerine gösterecek taktikler tasarlamaktır. Sosyal medya bunun için açık kanallar sunmaktadır. Sosyal ağ vasıtasıyla oluşturulacak olan içerikte ilk olarak, kişinin hangi kitleye hangi bilgileri aktarmaya çalıştığı ve hangi duysal bağ kurmaya çalıştığını yanıtlaması gerekmektedir (Rangarajan vd., 2017). Tüm bu aşamalarla birlikte kişisel markalaşma sürecinde oluşturulan marka, saygı ve ilişki inşasında dengede kurulmalı, kurumsal desteklerle kişisel markalaşma güçlendirilmeli, kişisel marka ile işletme markası arasındaki ilişki esnetilmeli ve son olarak kişisel markalar zaman içerisinde ölçülme değerlendirilmeli ve uyarlanmalıdır (Rangarajan vd., 2017). 2019 yılına gelindiğinde kişisel markalaşma konusunda önemli bir yazar olan Khedher, kişisel markalaşma aşamasının (1) marka kimliğini oluşturması, (1) markanın konumlandırılması ve (3) kişisel markanın değerlendirilmesi olarak üç aşamadan oluştuğunu ileri sürmüştür (Bkz. Şekil 4).

Kişisel markalaşma aşaması ilk olarak, kişinin kendini bir rolde tanımladığı özniteliklerinin, inançlarının, değerlerinin, güdülerinin ve deneyimlerinin bir envanterini oluşturmasıyla başlamaktadır (McNallyveSpeak, 2002). Kişisel markalaşma yolunda olan kişiler, hedef pazarın beklenti ve ihtiyaçlarını karışırken, kendilerini diğerlerinden özellikleri açısından farklılaştırmaları gerekmektedir (Parmentier, 2012). Tanımlanan kişisel özellikler daha sonra karşılaştırılarak, hedef kitlenin ihtiyaç ve beklentisiyle eşleştirilmelidir. Marka kişiliğinin oluşmasında önemli bir faktör olan özdenetim, kişinin hedef pazarını ve rakiplerini tam olarak anlamasına dayanmaktadır. Kişisel marka kimliği, markalanacak kişinin içsel niteliklerinden ve kişinin diğer insanlarla olan ilişkisinden oluşan dış unsurlardan oluşmaktadır (Khedher, 2019).

Yazara göre kişisel markalaşma aşamasının ikinci aşamasında kişi, markasını tüketicinin zihninde konumlandırılması gerekmektedir. Marka konumlandırma, bir kişinin marka kimliğinin belirli bir hedef pazara yönelik aktif pazarlama iletişimi çabalarını ifade eder ve kişisel

markalaşmada benliğin tanıtımına odaklanır. Bireylerin, hedef kitlesi için değerli olan olumlu özelliklerini vurgulamak ve aynı zamanda kendilerini pazardaki diğer bireylerden farklılaştırmak için marka konumlandırması şarttır. Kişisel markalaşma için marka konumlandırma, kişinin kendisi sunması (Labresque vd., 2011) sözsüz ipuçları (görünüm ve tarz gibi), sözlü açıklamalar (benlik hakkında bilgi) yoluyla ortaya çıkmakta ve diğerlerinin kişinin yetkinliğiyle ilgili algılarını şekillendirmektedir (Roberts, 2005; Khedher, 2019).

Kişisel markalaşmasının son aşaması kişinin kendi markasını değerlendirmesidir. Yazara göre kişisel markalaşma kişinin kendi imajının kontrolünü ele almasıyla ilgilidir ve tıpkı ürün veya şirket gibi, hedeflenen sonuçlara ulaşmak için kişisel bir marka oluşturulur. Uygulanabilir profesyonel imaj oluşturan kişiler, hedef kitle tarafından amaçlarını gerçekleştirebilecek yetenekte olarak algılanırlar. Kişinin markasında belirttiği hedefler ile hedef kitlenin yargıları arasındaki uyumsuzluk, markalaşma başarısızlığını temsil etmektedir (Labresque vd., 2011). Bir marka, pazarın memnun etmek için oluşturulduğundan bu aşamanın amacı, markalaşma çabalarının markalaşma hedeflerine ve kişisel hedeflere ulaşip ulaşmadığını belirlemeli bu yüzden hedef kitleden geri bildirim almalıdır (Khedher, 2019).

Şekil 4. Kişisel Markalaşma Süreci

Kaynak: Khedher, M. (2019). Conceptualizing and Researching Personal Branding Effects on the Employability, J Brand Manag, 26,99-109

Son Yıllarda Kişisel Markalaşma Kavramıyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Tüketiciden tüketiciye ulaşan bir bilgi çağına yol açtığı iddia edilen kişisel markalaşma, birçok yazar tarafından geniş bir şekilde tartışılmıştır (Karaduman, 2013; Kucharska, 2017; Lampel ve Bhalla, 2007; Vitberg, 2009). Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, son yıllarda ele alınan en önemli ve temel konuların dijital kişisel markalaşmada dikkat edilmesi

gereken faktörler, sosyal medyada meydana gelmiş kişisel markaların süreci, kişisel markalaşmada sosyal medya seçimi, farklı meslek gruplarında ve işletmelerde kişisel markalaşmayı etkileyen faktörler, kişisel markalaşmanın istihdam edilebilirlik üzerindeki etkisi, kariyer sürecinde kişisel markalaşmanın öncülleri ve sonuçları ve paydaşların kişisel markalaşma üzerindeki etkisi gibi konuların olduğu görülmektedir.

2013 yılında ilk olarak Chen kişisel markalaşmanın sosyal medya tüketimi (YouTube) içinde nasıl yer aldığını incelemeyi amaçlamıştır. Yazarın elde ettiği sonuçlara göre, söz konusu sosyal medyada marka yaratma süreci, özünü çıkarmak, ifade etmek ve dışarı yaymak olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Marka yaratma sürecinin ilk aşaması sosyal medyadaki amatör kişilerin benzersiz bir kişisel marka değeri vaadi yaratan, temel tanımlayıcı niteliklerini ortaya çıkarmak için kendi içlerine baktıkları, en mükemmel davranış ve ideallerini seçip planlayıp sosyal medyaya yükledikleri aşamadır. Sosyal medyada kişisel markalaşmanın ikinci aşaması olan ifade etme aşamasında, kişiler bir özellik kümesi etrafında ilgi çekici bir kişisel marka beyanı oluşturdukları belirlenmiş ve son aşamada ise çoğu katılımcının dünya çapındaki izleyicilerin ilgisini çekmeye yönelik birincil amaç (markalarını dış dünyada görünür olması) için bir strateji oluşturmayı içerdiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, son dışarı yayma aşamasında katılımcıların farklı strateji benzersiz görüşlerini, becerilerini ya da yeteneklerini geliştirmek ve hedeflerine ulaşmak için çeşitli strateji kombinasyonları planladıkları görülmüştür (Chen, 2013).

Aynı yıl içerisinde Lindahl ve Öhlund ele aldıkları çalışmalarında, kişilerin sosyal medyada imaj yaratma aracılığıyla markalaşma davranışlarını incelemiştir. Yaptıkları araştırma sonucunda kişilerin Instagram'da kimliklerinin sadece seçilmiş, incelikli bir kısmını gösterdiklerini ve söz konusu sosyal ağının kişilere kendi kimlikleri ve benlikleri olarak ifade etmek istiyorlarsa onu ifade edebilme imkânı konusunda özgürlük verdiği ortaya konmuştur. Kişisel markalaşma açısından sosyal medyada görsellerin metinlerden daha verimli olduğu, başka bir ifade ile görseller aracılığıyla marka kimliği yaratmanın daha etkili olduğu ortaya konmuştur (Lindahl ve Öhlund, 2013).

2015 yılına gelindiğinde Hood ve meslektaşları, dijital kişisel markalaşma sürecinde kişinin karşı tarafa iletmesi gereken en önemli

yönleri tartışmış ve kişinin arzulanmış kişisel markasından sapan herhangi bir şeyin nihai hedefe kolayca zarar verebileceğinden bahsetmişlerdir. Ele aldıkları çalışmalarında, LinkedIn kullanıcılarının profillerinde özelliklerini eksik olarak doldurmaları ve profesyonel fotoğraf eklememiş olmaları durumunun, iş veren açısından tercih edilmeme sebeplerinin başında geldiğini vurgulamışlardır. Benzer şekilde Facebook kullanıcılarının profillerinde sorumsuz olarak yorumlanabilecek davranış göstermeleri ya da siyasi veya kişisel görüş paylaşmalarının, bir adayın imajını olumsuz etkileyerek iş adaylığından çıkarılma nedeni olarak sonuçlanacağını belirtmişlerdir (Machaz ve Shokoof,2016).

Nolan (2015) çalışmasında, kar amacı gütmeyen kuruluşlardaki yöneticileri kişisel marka iletişimlerinin kuruluşlarının misyonuyla ne ölçüde uyumlu olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmadan elde edilen sonuç neticesinde yazar, söz konusu yöneticilerin sosyal medyada kişisel markalaşmalarında başarılı olabilmeleri için yönlendirici ilkeler sunulmuştur. Yazara göre ilk olarak, söz konusu kuruluşun, sosyal medyada misyon ifadesini içeren ya da ima eden, sık sık gönderim yapması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında yönetici, online gönderilerinde şirketteki kendi pozisyonlarının hedef ve gereksinimlerini de dikkate alarak, mesajlarını pozisyonlarıyla ilişkili olacak şekilde şekillendirmelidir. Her ne kadar yöneticinin iş gereksinimleriyle bağlantılı olmasa da, kişisel sosyal medya hesabından gönderi paylaşması, hem yönetici hem de kar amacı gütmeyen kuruluşa fayda sağladığı ortaya konmuştur (Nolan, 2015).

Walker ise 2016 yılında ele aldığı çalışmasında profesyonel sporcuların markalaşma stratejilerini incelemeyi amaçlamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen sonuçlar neticesinde, atletik başarı, farklılaşma ve kurumsal sponsorla olan ilişkiler, profesyonel sporcular için kişisel markalaşma geliştirmede en temel strateji konuları olarak belirlenmiştir (Walker, 2016).

Aynı yıl Brems ve meslektaşları (2016) çalışmalarında, 40 gazetecinin Tweet atma davranışını incelemiş ve gazetecilerin kendilerini tanıtmak, kişisel marka yaratmak için sosyal medyayı nasıl kullandıklarını ve hangi durumlarla karşı karşıya olduklarını içerik analizi ile ortaya koymayı amaçlamışlardır. Yapılan araştırmada kişisel markayı oluşturan üç farklı

unsurun olduğu ortaya konmuştur. Bu unsurlardan biri Tweeter'ın gazeteciler tarafından imajlarını kontrol etmeye çalıştıkları bir sahne olarak ele alınmasıdır. İkinci unsur gazetecilerin söz konusu sosyal ağda iletişim kurdukları izleyicilerdir. Gazeteciler, Tweeter aracılığıyla vatandaşın, diğer gazetecilerden ve profesyonel kişilerden oluşan izleyicilerle iletişim kurarak, aktif olarak konuştukları veya kişisel/profesyonel düşünce süreçlerine dâhil oldukları etkileşimli bir platform olarak kişisel markalarını yönetmektedirler. Araştırma sonucunda, kişisel markanın son ve en önemli unsuru icracı olarak belirlenmiştir. Gazetecilerin kendilerini sunma biçimleri, serbest çalışan ya da mevcut bir iş yerinde çalışan gazeteciler açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Serbest çalışan gazetecilerin Tweeter'ı diğer kullanıcılarla daha sık tartışma içine girerek ve profesyonel olmayan ayrıntıları paylaşarak kullandıkları ortaya konarken, çalışan gazetecilerin ise çalıştıkları kurumun ve meslektaşlarının haberlerini sık sık paylaştığı ve daha sadık bir davranış gösterdikleri ortaya konmuştur. Öte yandan araştırmada, gazetecilerin Tweeter'daki kişisel markalaşma süreçlerinde özellikle gerçekçi yada önyargılı, kişisel veya profesyonel olmak arasında ve mesajlarını yayınlarken stratejik olarak kendilerini nasıl tanıttıklarını konusunda mücadele ettikleri belirlenmiştir (Brems vd., 2016).

Kucharska'nın 2017 yılında yayınladığı makalesinde kullanıcıların bir marka tanımlama eylemi olarak sosyal ağ siteleri arasından nasıl seçim yaptıklarını daha iyi anlamak amaçlanmıştır. Yazar, marka haline gelmiş sosyal paylaşım sitelerinin tüketiciler için gerçek ve sanal dünyada marka tanımlamaları açısından farklılık gösterdiğini sunan bir model geliştirmiştir. Söz konusu model, kişisel markalaşmanın marka kimliğinin planlanmış bir etkisi olduğunu ve sosyal ağlarda marka değeri yaratmada çok önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur (Kucharska, 2017).

2018 yılına gelindiğinde Amoako ve Opattah farklı bir yaklaşımla, satış gücü üretkenliğini ve performansını artırmak için satış gücü yönetiminin kişisel markalaşma dinamiklerini ve teknoloji bazlı satış araçlarını nasıl güçlendirebileceğini değerlendirmişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde kişisel markalaşmanın, kişilerin satış gücü motivasyonu ve performans kazanımları üzerinde önemli etkisi olduğu ve kişisel markalaşmanın satış gücü performansının tüm belirleyicileri arasında en güçlü bileşen olduğu ortaya konmuştur (Amoako ve Opattah, 2018).

2019 yılında Gorbatow ve meslektaşları kişilerin kariyer başarısında, kişisel markalamanın öncüllerini ve sonuçlarını incelemeyi amaçlamışlardır. Yaptıkları araştırma sonucunda yazarlar algılanan istihdam edilebilirliğin aracı olduğu durumlarda, kişisel markalaşmanın kariyer memnuniyetine yol açtığını belirlemişlerdir. Bununla birlikte yazarlar, kariyer başarısı özleminin kişisel markalaşmanın en güçlü öngörücüsü olduğunu ve kariyer geribildiriminin kişisel markalaşma niyetiyle negatif ilişkide olduğunu tespit etmişlerdir. Öte yandan çalışmada, kişilerin kariyer öz yeterliliğinin, kişisel markalaşmaları ile olumlu fakat onların kişisel marka niyetiyle olumsuz bir ilişkide olduğu ortaya konmuştur (Gorbatov vd., 2019).

Khedher'in 2019 yılında ortaya koyduğu çalışmada kişisel markalaşmanın istihdam edilebilirliğe nasıl dönüştürülebileceğini dair bir açıklama sunmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda kişisel markalaşmanın altı boyutu içeren çok boyutlu bir yapı olduğu ortaya konmuştur. Bu boyutlar kültürel sermaye, sosyal sermaye, sözlü öz sunum, aracı öz sunum, özgünlük ve görünüş olarak belirlenmiş ve söz konusu boyutların mezun kişilere değer katarak, istihdam sonuçlarını şekillendireceği öne sürülmüştür (Khedher, 2019).

Son olarak Dumont ve Ots, 2020 yılında ele aldıkları çalışmalarında paydaşların kişisel markalaşmaya katılımını tümevarımsal olarak incelenmiştir. Elde edilen çalışma neticesinde, kişisel markalaşmanın, paydaşların kişisel markaları detaylandırmak için üç tür kaynak sağlayan bir sosyal uyulama olduğu öne sürülmüştür. Bu kaynaklar maddi kaynaklardan, bilgi kaynaklarından ve sembolik kaynaklardan oluşmaktadır. Maddi kaynaklarda finans, paydaşlara ilişkiyi göstermek için kullanılan giyim ve medya üreticileri tarafından oluşturulan medya içeriği yer almaktadır. Söz konusu kaynaklar, medya içeriğinin üretimi ve yaygınlaştırılması, paydaşlarla görünür ilişki kurulmasını destekleyerek markanın özümsemesi amacına hizmet etmektedir. İkinci olarak ortaya konan bilgi kaynakları, marka anlatıları ve biçimsel ifadeleri oluşturmak için ihtiyaç duyulan, farklı paydaşlar hakkındaki bilgileri içermektedir. Çalışma bulguları, bu etkileşimler tarafından sağlanan bilgilerin kişisel marka stratejilerinin tasarımını ve dağıtımını yönlendirmede faydalı olduğu ortaya konmuştur. Son kaynak olarak belirlenen sembolik kaynaklar, paydaşlarla olan ilişkilerden ve bu ilişkiden oluşan

çağrışımın tanıtılmasından oluşmaktadır. Söz konusu kaynak, paydaşların karşılıklı birbirine verdikleri itibarın öneminden ve karşılıklı destek ile itibarın yayılmasını sağlayan sembolik kaynağı içermektedir (Dumont ve Ots, 2020).

Sonuç ve Değerlendirme

Kişisel marka kişinin benzersiz değerleriyle oluşmaktadır. Kişisel değerlerin ve avantajların farkındalığıyla oluşan genişletilmiş benlik, kişisel marka yaratımı için oldukça önemlidir (Kucharska, 2017). Ortaya konan çalışmalar sonucunda kişisel markalaşmanın yalnızca kişinin eğitimi, becerilerini, ilgi alanlarını ve yeteneklerini teşvik etmemesi aynı zamanda kişinin karakterini, iş ahlakını ve profesyonel imajını desteklemesi gerektiği söylenebilir. Günümüzde kişilerin hayatında sosyal medyanın her yönüyle aktif hale gelmesi şüphesiz kişisel markalaşma sürecinde de önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple, dijital mecrada herkese açık olan kişinin profili, fotoğrafları ve gönderileri, kişinin kişisel markasını tamamlamalıdır. Bunun yanında, başarılı bir kişisel markalaşma bireyin dijital dünyada etkili bir şekilde iletişim kurma becerisine sahip olduğu algısını da etkilemektedir. Algının doğru bir şekilde yönetilmesi için kişiler, gerçek karakterlerinin en olumlu özelliklerini yansıtmaya çalışmak için kendi güçlü ve zayıf yanlarının ve hırslarının üzerinde net bir şekilde düşünmelidir. Öte yandan kişisel markalaşmada kişinin kendi ilgi alanına yönelik bir tutkuya sahip olması şarttır. Kişi eğer bir tutkuya sahip değilse ve gerçekten kendini sevmiyorsa hedef kitlenin kendisiyle ilgili algısını başarılı bir şekilde ikna etmesi zorlaşmaktadır (Rampersad, 2008; Machaz ve Shokoof,2016).

Bunların yanında, kişisel markalaşma hem işveren hem de iş adayları için önemli bir kavramdır. Kişisel markalaşma, insanların yaşamlarının ve işlerinin her alanında yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışının yasa sıra iş gücü piyasasındaki ve işveren-çalışan ilişkisindeki değişikliklere yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Vallas ve Christin, 2018). Bu yeni istihdam biçiminde kişisel markalaşma, kişinin profesyonel kimliğini bir araya getirmeyi ve sunmayı amaçlayan uyarlanabilir bir kariyer davranışdır (Stepherd, 2005; Parmentier vd., 2013; Gioia vd., 2014; Gorbatow vd., 2019). Günümüzde işletmelerin büyük bir kısmı işe alacakları adaylar

hakkında karar vermek için sosyal medyayı kullanmaktadır. İş verenler tarafından LinkedIn ve Facebook gibi sosyal ağların iş adaylarının nitelik ve becerilerini görmek için sıklıkla kullanılması, kişilerin kendi iş imajlarını ve sosyal aktivitelerini bu mecralarda görünür hale getirmesine yönlendirmektedir (Hoods vd., 2015). Bu açıdan bakıldığında kişisel markalaşma değişen ekonomik çevrede, iş adaylarının kendilerini daha etkili, istihdam edilebilir göstermek ve diğerlerinden farklılaşmak için önemli bir vazgeçilmez bir strateji haline gelmiştir. Günümüz rekabet koşullarında, işletmelerin başarılı olabilmesi, çalışanlarının hem işletmeye hem de müşterilere değer katması ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple bir kişinin kişisel markasını ve değerini iş hayatında kullanması hem işletme hem de kendi için önemli bir büyümeye yol açmaktadır (Lair vd., 2005; Machaz ve Shokoof,2016).

Başarılı bir kişisel marka yaratmak kişinin hem beşeri, hem sosyal, hem de ekonomik sermayesine katkıda bulunmaktadır. Kişisel markalaşmaya dâhil olan bireyler, sürekli öğrenmeye yatırım yaparak beşeri sermayelerini geliştirirler. Beşeri sermaye insanların eğitim, öğretim ya da diğer faaliyetler aracılığıyla, kendi rekabet potansiyellerini en üst düzeye çıkararak kendilerine yatırım yapmalarıdır. Kendilerini rakiplerinden ayıran benzersiz özelliklere sahip olarak konumlandıran bireyler, alanlarında uzman olarak tanınırlıklarını arttırabilir, itibar ve güven oluşturabilir, kariyerlerini ilerletebilir ve özgüven inşa edebilirler (Montoya, 2002; McNally ve Speak, 2002; Rein vd., 2006; Arruda ve Dixon, 2007; Khedher, 2019). Bunun yanı sıra, kişisel markalaşma literatürü, temelde bireylere sosyal sermayelerini arttırmak için bir teknik sunmaktadır. Sosyal sermaye, kişinin ailesiyle, arkadaşlarıyla, iş ve toplumla bireylere bilgi, rehberlik ve destek sağlayabilecek daha geniş temasları içeren geniş bir ilişki ağının ne ölçüde geliştirildiğini yansıtmaktadır. Kişisel markalaşma, kişilerin kamusal imajlarını geliştirmek için yaptıkları yatırımları temsil etmektedir. Şöhret ve özdeşleşme, kişisel marka sahiplerine kredibilite ve statü sağlayarak, görünürlüğü en üst düzeye çıkararak ve popülerliği yaratarak başarının bir ölçüsü olabilir (McNallyveSpeak; Rein vd., 2006; Khedher,2019). Öte yandan, kişisel markalar doğru yetiştirilirse, finansal başarı ve ekonomik karlılık sağlamaktadırlar. İnsanlar, benzer istihdam fırsatlarında başkalarıyla rekabet etmek için veya kendi kariyerlerini doğru yönetmek için, kendilerini kişisel marka olarak konumlandırır.

Markalaşmış bireyler, kendileri için daha fazla değer üreterek, istihdam edilebilirliklerini en üst düzeye çıkarıp ve yaşam boyu kazançlarını arttırabilirler (Peters, 1997; Mantoya, 2002; McNallyve Speak, 2002; Arruda ve Dixson, 2007; Khedher,2019).

Derin bir literatür taraması sonucunda, bu çalışmada kişisel markalaşma kavramına ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Yapılan literatür taraması neticesinde, araştırmalarda kişisel markalaşmanın kimler tarafından nasıl oluşturulabileceği, güçlü bir kişisel markalaşma için gerekli olan bileşenler ve kişisel markalaşma aşamasında nelere dikkat edilmesi gerektiği açıkça ortaya konduğu görülmüştür. Öte yandan mevcut literatürde kişisel markalaşma kavramıyla ilgili bir takım eksiklikler olduğu gözlenmiştir. Bu gözlemden hareketle, gelecekte konuyla ilgili çalışma ve araştırmalara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, ilk olarak kişisel markalaşmayla ilgili genelde nitel araştırmaların yapıldığı ve nicel araştırmaların neredeyse hiç yapılmadığı görülmüştür. Bu sebeple, gelecekte konuyla ilgili daha fazla nicel araştırmaların yapılması önerilebilmektedir.
- Literatürde kişisel markalaşma değeri kavramına çok az değinildiği görülmüştür. İleriki çalışmalarda kişisel marka değerinin nelerden oluştuğu ve kişisel marka değerinin nasıl ölçülebileceğiyle ilgili araştırmaların yapılması önerilmektedir.
- Literatürde kişisel marka sadakati kavramına hiç değinilmediği görülmüştür. Bu sebeple, kişisel markalara karşı oluşan sadakat kavramı ve sadakatin ölçülmesiyle ilgili çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Kişisel markaların ürün-şirket markaları gibi genişleme stratejileri uygulayıp uygulamadıkları ve söz konusu genişleme stratejilerinin tüketiciler tarafından nasıl algılandığı konusunun gelecek çalışmalarda araştırılması önerilmektedir.
- Kişisel markalara karşı oluşan marka aşkı ve marka nefreti kavramlarının incelenmesi ve olası sonuçlarının araştırılması önerilmektedir.
- Ürün markalarında olduğu gibi kişisel markalarda da oluşan taklit kişisel markaların varlığı ve bunlara karşı tüketicilerin tutum ve algılarının araştırılması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

A Literature Review on Personal Branding

*

Melis Kaytaç Yiğit
Avrasya University

With the rapid spread of social media, consumer-to-consumer information has become an important role in creating personal awareness, building credibility, promoting personal differentiation and managing the potential for personal branding. A literature review has been conducted to study the development of the concept of personal branding from the past to the present. For this purpose, first, the definition of the concept of personal branding and the changes of the definition were examined. Then, the key components that make up personal brands were created through important studies in the literature, and over the years, the development of definition and the personal branding processes identified by authors were discussed. Finally, the research gaps in the literature have been identified and the research proposals have been made to researchers who want to work on the subject.

The concept of personal branding, first introduced in 1970, involves the individual's self-planned marketing process. In the literature, many writers have touched on the concept of personal branding and shaped the development of the concept. Perception has seen as the common point of the individual branding concepts of these authors. In other words, personal branding has been defined as how others perceive the person and how they appeared by others.

Personal branding is not only related to a person's image and reputation, but also is the key to influencing the environment and future opportunities. In order create a storn personal brand, an individual needs to develop strategies and actions that will guide his or her brand. Current literature exhibits that a strong brand can not exist without originality, leadership skills. Individual's background, adopted philosophy, lifestyle and passion are extremely important in creating personal brand. With these reviews the concept of personal branding in literature is shaped through various components. Some authors have indicated that personal branding

it composed of components of permanence and goodwill expertise, authority, difference, interest, visibility, while some writers said that the concept is composed of components of being semantic, relevant and consistent.

In addition to these, with literature review it has been seen that various processes and stages on how to create personal brand have been proposed by authors. Although each proposed personal branding stage has different dimensions of its own, it is seen that it has the same logic at its core. The common point of the different self-branding phases proposed by different authors is that the process starts with a preliminary analysis that identifies the individual's own competencies and ambitions. In line with the skills and ambitions defined, a person develops their own brand and communicates their messages in the physical and digital areas where they will present their brand. Literature also underlines the memorability interpersonal interactions and builds consensus that conscious and consistent management in relationships helps brand awareness. When a personal relationship first provides values for another, brand equity begins to accumulate and the relationship develops into a branded relationship.

On the other side, creating personal brand at online has also addressed in literature. Unlike offline personal branding process, the online personal branding the process determined as sometimes not sequential but runs parallel. The first stage of building online personal branding process as the commitment to the personal brand profile which underlines the essential of the person has a clear brand profile and remains loyal to it . The second phase of strengthening online personal branding involves promoting the brand through multiple social media accounts to increase its visibility. The third and final stage of online personal branding is to develop and maintain close and personal interactions with audiences to encourage co-creation of new content.

Finally, when the studies covered by 10 years have been examined, it is founded to include the most important and key issues in digital personal branding, the process of personal brands that have taken place on social media, social media selection in personal branding, factors affecting personal branding in different trade groups and businesses, the impact of

personal branding on recruitment, the pioneers and consequences of personal branding in the career process, and the impact of stakeholders on personal branding.

Beside all of these, it has seen that personal branding is also an important concept for both employers and job candidates. It has emerged in response to changes in labor market and employer-employee relationship, as well as the emergence of we communication technologies in all aspects of people's lives and businesses. As a result of deep literature review, the concept of personal branding was discussed in detail, observed that there were some gaps in the current literature and some suggestions were presented for future studies and researches.

Kaynakça / References

- Aaker, D.A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing the value of a brand name*. New York: The Free Press.
- Aaker, J. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-56. doi: 10.2307/3151897.
- Amoako, G. K. ve Okpattah, B. K. (2018). Unleashing salesforce performance: The impacts of personal branding and technology in an emerging market. *Technology in Society*, 54,20-16. doi: 10.1016/j.tech-soc.2018.01.013
- Arruda, W. (2005). *An introduction to personal branding: A revolution in the way we manage our careers*, 10 Ocak 2021 tarihinde <https://docplayer.net/20769045-An-introduction-to-personal-branding-a-revolution-in-the-way-we-manage-our-careers.html> adresinden alındı.
- Arruda, W. ve Dixson. K. (2007). *Career distinction, stand out by building your brand*. Hoboken: Wiley
- Baltezarević, R., ve Milovanovic, S. (2014). *Personal branding, proceedings: management, marketing and communication: Current and future trends*. Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrad
- Barwise, P. ve Meehan, S. (2010). The one thing you must get right when building a brand. *Harvard Business Review*, 88(1/2), 80-84
- Brems, C., Temmerman, M., Graham, T. ve Broersma, M. (2017). Personal branding on Twitter. *Digital Journalism*, 5(4), 443-459. doi:10.1080/21670811.2016.1176534

- Chen, C. (2013). Exploring personal branding on YouTube, *Journal of Internet Commerce*, 12(4), 332-347, doi: 10.1080/15332861.2013.859041
- de Chernatony, L. ve McDonald, M. (2003). *Creating powerful brands: in consumer, service and industrial markets*, 3rd ed, Oxford: Elsevier/Butterworth-Heinemann
- Dumont, G. ve Ots M. (2020). Social dynamics and stakeholder relationships in personal branding. *Journal of Business Research*, 106, 118-120. doi: 10.1016/j.jbusres.2019.09.013
- Farhana, M. (2012). Brand elements lead to brand equity: Differentiate or die. *Information Management and Business Review*, 4(4), 223-233. doi: 10.22610/imbr.v4i4.983
- Fournier, S. ve Avery, J. (2011). The uninvited brand. *Business Horizons*, 54, 193 – 207. doi: 10.1016/j.bushor.2011.01.001
- Gioia, D. A., Hamilton, A. L. ve Patvardhan, S. D. (2014). Image is everything. *Res. Organ. Behav.* 34, 129–154. doi: 10.1016/j.riob.2014.01.001
- Gorbatow, S., Khapova, S. N. ve Lysova, E. I. (2019). Get noticed to get ahead: the impact of personal branding on career success. *Front. Psychol.*10,1-13 doi: 10.3389/fpsyg.2019.02662
- Harris, L., ve Rae, A. (2011). Building a personal brand through social networking. *Journal of Business Strategy*, 32(5), 14–21. doi:10.1108/02756661111165435.
- Holt, D. (2016). Branding in the age of social media. *Harvard Business Review*, 40-50 <https://hbr.org/2016/03/branding-in-the-age-of-social-media>.
- Hood, K. M., Robles, M., ve Hopkins, C. D. (2015). Personal branding and social media for students in today's competitive job market. *The Journal of Research in Business Education*, 56, (2), 33-47. <https://search.proquest.com/open-view/2ad094d25e395f75e82fb913c34d00c4/1?pq-origsite=gscholar-vecbl=34490>
- Johnson, C. (2019). *Platform: The art ve science of personal branding*. New York: Lorena Jones Books.
- Kang, K. (2013). *Branding pays*. Palo Alto: Branding Pays Media.
- Kapferer, J.N. (2004). *The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*. London: Kogan Page.
- Karaduman, İ. (2013). The effect of social media on personal branding efforts of top level executives. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 465–473. doi:10.1016/j.sbspro.2013.10.515

- Keller, K.L., ve Richey, K. (2006). The importance of corporate brand personality traits to a successful 21st century business. *Journal of Brand Management*, 14(1-2), 74–81. doi:10.1057/palgrave.bm.2550055.
- Khedher, M. (2014). Personal branding phenomenon. *Business and Management*, 6(2), 29–40. http://ijibm.site666.com/IJIBM_Vol6No2_May2014.pdf#page=34
- Khedher, M. (2015). A brand for everyone: Guidelines for personal brand managing. *The Journal of Global Business Issues*, 9(1), 19 – 27. doi: 10.1057/s41262-018-0117-1
- Khedher, M. (2019). Conceptualizing and researching personal branding effects on the employability, *J Brand Manag*, 26, 99-109.
- Kotler, P., ve Armstrong, G. (2012). *Principles of marketing*, 14th ed. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Kucharska, W. (2017). Consumer social network brand identification and personal branding. How do social network users choose among brand sites?. *Cogent Business ve Management*, 4(1). doi:10.1080/23311975.2017.1315879
- Labrecque, L.I. Markos, E. ve Milne, G. R. (2011). Online personal branding: processes, challenges, and implications. *Journal of Interactive Marketing*, 25(1), 37–50. doi: 10.1016/j.intmar.2010.09.002
- Lair, D. J., Sullivan, K. ve Cheney, G. (2005). Marketization and the recasting of the professional self: The rhetoric and ethics of personal branding. *Management Communication Quarterly*, 18(3), 307–343. doi:10.1177=0893318904270774
- Lampel, J., ve Bhalla, A. (2007). The role of status seeking in online communities: Giving the gift of experience. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 12, 434–455. doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00332.x
- Leland, K. T. (2016). *The Brand mapping strategy: Design, build, and accelerate your brand*. Irvine, CA: Entrepreneur Press.
- Lindahl, G. ve Öhlund, M. (2013). *Personal branding through imagification in social media*. Master Thesis of Science in Business and Economics, Stockholm University.
- Liu, R., ve Suh, A. (2017). Self-branding on social media: An analysis of style bloggers on Instagram. *Procedia Computer Science*, 124, 12–20. doi:10.1016/j.procs.2017.12.124.

- Machaz, H., ve Shokoofh, K. (2016). Personal branding: An essential choice. *Journal of Multidisciplinary Research*, 8(2), 65-70. <http://web.a.ebsco-host.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0vesid=553eaf2b-e350-463a-8ed8-7de15ea49635%40sdc-v-sessmgr01>
- McNally, D. ve Speak, K.D. (2003). *Be your own brand*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, San Francisco.
- Montoya, P. ve Vandehey, T. (2005). *The brand called you*. Personal Branding Press, Tustin.
- Nolan, L. (2015). The impact of executive personal branding on non-profit perception and communications, *Public Relations Review*, 41, 288-292. doi: 10.1016/j.pubrev.2014.11.001
- Olins, W. (2009). *Manual de branding [Branding manual]*. Bucharest: Vellant.
- Ollington, N., Gibb, J. ve Harcourt, M. (2013). Online social networks: An emergent recruiter tool for attracting and screening, *Personal Review*, 42,(3), 248-265. doi: 10.1108/00483481311320390
- Orehek, E. ve Human, J. L. (2017). Self-expression on social media: Do tweets present accurate and positive portraits of impulsivity, self-esteem, and attachment style, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(1), 60-70. doi: 10.1177/0146167216675332
- Parmentier, M.A., ve Fischer, E. (2012). How athletes build their brand. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 11(1/2): 106-124. doi: 10.1504/IJSMM.2012.045491
- Peters, T. (1997). *The brand called You*. Fast Company, New York.
- Philbrick, J. L. ve Cleveland, A. D. (2015). Personal branding: Building your pathway to professional success, *Medical Reference Services Quarterly*, 34(2), 181-189. doi:10.1080/02763869.2015.1019324
- Rampersad, H.K. (2006). *The personal balanced scorecard: The way to individual happiness, personal integrity and organizational effectiveness*, Information Age Publishing, Connecticut.
- Rampersad, H.K. (2008). *Authentic personal branding*. www.brandchannel.com, New York.
- Rangarajan, D. ve Gelb, B. D. ve Vandaveer, A. (2017). Strategic personal branding-and how it pays off. *Business Horizons*, 60, 657-666. doi: 10.1016/j.bushor.2017.05.009
- Rein, I., Kotler, P., Hamlin, M. ve Stoller, M. (2006). *High visibility: Transforming your personal and professional brand*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill.

- Roberts, L.M. (2005). Changing faces: Professional image construction in diverse organizational settings. *Academy of Management Review*, 30, 685–711. doi: 10.5465/amr.2005.18378873
- Shepherd, I. D. H. (2005). From cattle and coke to charlie: Meeting the challenge of self marketing and personal branding. *Journal of Marketing Management*, 21, 589–606. doi: 0.1362/0267257054307381
- Shuker, L. (2010). *It'll look good on your personal statement: A multi-case study of self-marketing amongst 16–19 year olds applying to university*. University of Cambridge, UK: Homerton College
- Tarnovskaya, V. (2017). Reinventing personal branding building a personal brand through content on YouTube. *Journal of International Business Research and Marketing*, 3(1), 29-35. doi: /10.18775/jibrm.1849-8558.2015.31.3005
- Vallas, S. P. ve Christin, A. (2018). Work and identity in an era of precarious employment: How workers respond to “Personal Branding” discourse. *Work. Occup.* 45, 3–37. doi: 10.1177/0730888417735662
- Vitberg, A. (2010). Developing your personal brand equity. *Journal of Accountancy*, 24(1),42–45. <https://search.proquest.com/openview/1b5b159a01a2a89b0483ca3001ddb4c6/1.pdf?pq-origsite=gscholarvecbl=41065>
- Vitberg, A. K. (2009). Analog vs. digital personal branding—a new twist on personal marketing plans. *CPA Practice Management Forum*, 5, 10–13.
- Vitelar, A. (2019). Like me: Generation z and the use of social media for personal branding. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 7, 1723-1760. doi:10.25019/mdke/7.2.07
- Walker, M. (2015). Personal branding: A Perspective from the professional athlete-level-of-analysis. *Int. J. Sport Management and Marketing*, 16,(1/2), 112-131. doi: 10.1504/IJSMM.2015.074920
- Wilson J.S., ve Blumenthal, I. (2008). *Managing brand you: Seven steps to creating your most successful self*. New York: AMACOM.
- Wee, L. ve Brooks, A. (2010). Personal branding and the commodification of reflexivity. *Cultural Sociology*, 4(1), 45-62. doi: 10.1177/17499755

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

KaytaZ Yiğit, M. (2021). Kişisel markalaşma üzerine bir derleme çalışması.
OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(39), 895-928.
DOI: 10.26466/opus.846679.

Konukseverlik Etiğinin İlişkisel Analizi ve Hakikatler Etiği

DOI: 10.26466/opus.845830

*

Baran Yıldırım*

* Dr. Öğr., Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir/Türkiye

E-Posta: baranyildirim83@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8087-7512](https://orcid.org/0000-0001-8087-7512)

Öz

Bu çalışmada konukseverlik etiğinin ilişkisel analizi, birbiriyle içsel bağlantıları olan iki farklı bağlamda tartışılmıştır. Bu iki farklı bağlam iki farklı düşünsel yöntemle gerçekleştirilmiştir. İlk soyutlama yöntemiyle konukseverlik etiğinin belirleyici ilişkileri tarif edilmiştir. Böylece, konukseverlik etiğini metafizik bir bağlamdan çıkartıp sosyal bilimsel analiz birimine nasıl dönüştürüleceğine dair bir çerçeve sunulmuştur. İkinci bağlamda; konukseverlik etiği ile hakikatler etiğinin hakikat temelli sentezi yapılmıştır. Bu sentez, koşulsuz kabulün reel politik sınırlarını açığa çıkartması beklenen sorgulamalar aracılığıyla sağlanmıştır. Konukseverlik etiğine dair felsefi sorgulamalarda Derrida'nın çalışmaları temel alınmış, Badiou'nun hakikatler etiğine dair ortaya koyduğu çerçeve üzerinden de eleştirel bir yeniden okuma gerçekleştirilmiştir. Konukseverlik etiğinin eleştirel yeniden inşası, soyutlama yöntemiyle açığa çıkan ilişkilere bağlı kalarak ilerletilmiştir. Böylece birbirine karşıt duran etik felsefenin sentezinin elektik kalma tehlikesinden kaçınılmıştır. Bu çalışmanın pratik bağlamı güncel mültecilik krizidir. Bu krize cevap olarak düşünilebileceğimiz etik felsefenin reel politik içerisindeki sınırlılıkları ve olanakları güncel mültecilik krizini de çözüme kavuşturabilecek politik öznenin bağlamına doğru genişletilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Konukseverlik, Mültecilik, Özne.

Relational Analysis of Hospitality Ethic and The Ethic of Truths

*

Abstract

In this study, relational analysis of hospitality ethic has been discussed within two different context which have internal connections each other's. Two different contexts have been constructed two different intellectual method. First, determined relations of hospitality ethic has been described within abstraction method. Thus, the frame has been demonstrated how hospitality ethic come into social scientific analysis unit from its metaphysics context. Secondly; hospitality ethic and truth of ethic has been synthesized based on truth. This synthesis has been obtained through investigations which revealing to limitations of real politic of unconditional accept. The debates on philosophy of hospitality ethic which ground on Derrida's studies has been reread with criticism which had been framed by Badiou regarding the truth of ethic. The critical reconstruction of hospitality ethic has been furthered adhere to relations of its which disclosure with abstraction method. Therefore, there've been avoided that the synthesis of two contrary ethic philosophy could have been remained with eclectically. The practical context of this study is current refugee crisis. The limits and possibilities of ethic philosophy in the reel politics which it can comprehend an answer of this crisis has been discussed to extend within the context of political subject which can solve refugee crisis.

Keywords: *Ethic, Hospitality, Refugee, Subject.*

Giriş

Son yıllarda gerçekleşen zorunlu göç hareketleri ve bu hareketliliğin yarattığı toplumsal sonuçlar, konukseverlik kavramına yönelik tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Literatürdeki tartışmalardan yola çıkarak sosyal bilimsel analiz birimine dönüştürülebilecek konukseverlik kavramı; böylelikle, etik ile reel-politik arasındaki ilişkileri de açığa çıkartabilecektir. Bu sayede, konukseverlik etiğini politik bir edime dönüştürme ve bu edim aracılığıyla güncel mültecilik sorunsalının çözümünde kavramsal/kuramsal bir öneride bulunma olanakları ortaya çıkabilir.

Literatürde geçen konukseverlik kavramı, merkezi olarak antropoloji ve felsefe disiplinlerine konu olmuştur. Konukseverlik kavramı antropolojik çalışmalarda; 'sosyal bir kontrol aracı', 'büyülü-dinsel' bir motivasyon, 'armağan ekonomisinin' bir parçası ya da 'mücadele' biçimi olarak tarif edilmiştir. (Molz ve Gibson, 2007; Bratherton ve Wood, 2007; Selwyn, 2000; Telfer, 2000; Baker, 2013; Lynch, 2007)

Bu makalenin kuramsal zeminini oluşturan felsefe disiplinindeki konukseverlik tartışmaları ise Derrida'nın çalışmalarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (1999a, 1999b, 1999c, 2000). Derrida'nın 'konukseverlik etiği'; Levinas'ın (2013) etik felsefesine konukseverlik kavramını eklememesi ve Kant'ın 'evrensel konukseverlik hakkı' olarak tarif ettiği konukseverlik hukukuna yönelik yapıbozumcu analizi aracılığıyla oluşmuştur. Derrida'ya göre konukseverlik hukuksal düzlemde ele alındığında, kendine içkin bir açmazı olarak konukseverlik (hostility) dönüşebilmektedir. Koşulsuz/mutlak/saf konukseverlik, gelen misafirin hukuksal sınırlama olmaksızın her koşul altında kabul edilmesini ifade etmektedir. Levinas'ın etik felsefesindeki sonsuz 'Öteki' ve 'Ben' arasında kurulan ilişki, Derrida'nın konukseverlik etiğindeki misafir-ev sahibi ilişkisinin ilkesel çerçevesini belirlemiştir. Mutlak konukseverlik, misafirin ev sahibinin yerini almaya çalıştığı koşullarda dahi gösterilen konukseverliktir.

Badiou'nun hakikatler etiği ise, konukseverlik etiğinin bu felsefi güzergahının tam karşısında mevzilenmiştir. Ona göre 'sonsuz fark olan şeydir' ve etik olması gerekenle ilgilenmelidir (Badiou, 2016). Bundan dolayı etik; olması gerekenle kılavuzluk edecek hakikatin ayrılmaz bir parçasıdır. Hakikatle onun taşıyıcısı özne arasındaki ilişkiyi belirleyen pratikler toplama

mıdır. Bu pratikler, konukseverlik etiğinin buyruklarının tam tersine, 'ısrar' edimiyle sürdürülebilir. Bu makalede Badiou'nun etik felsefesine, konukseverlik etiğinin reel politik sınırlarını açığa çıkartmak için başvurulmuştur. Aynı zamanda her iki etiğin, kendine içkin pratikleri üzerinden sentezlenmesi ve böylece 'bir hakikatin' sürdürülmesi konusunda daha kapsamlı bir pratik çerçevenin oluşturulması hedeflenmektedir. Bu sentez çabası, konukseverlik etiğinin (mutlak/saf/koşulsuz konukseverliğin) nasıl bir hakikat içerisinde pratiğe dönüşebileceğini tartışmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çaba, aynı zamanda, konukseverlik etiğini ilişkisel bir analiz birimine dönüştürebilmenin de cevaplarını bulmaya yarayabilir.

Konukseverlik etiğinin ilişkisel analizi, realist bilim paradigmasının ilkeleri takip edilerek yapılacaktır. Sosyal bilimlerde realist yaklaşım, hakikati ilişkisel olarak kavramamızı ve bu bağlamda analize girişmemizi önermektedir. Bu yaklaşım içerisinde birden çok metod olsa da bu makalede takip edilecek yöntem, Sayer'in 'soyutlama ve yapısal analiz' modeli olacaktır. Bu model bir kavramı ya da bir konuyu, alan araştırmasına önsel olarak düşünsel kategorilerde inşa etmenin en verimli yollarından birisidir. Kavramın ya da konunun belli başlı ilişkilerini ayırt etmek ve bu ilişkilerin mahiyetini tespit etmek üzerine kuruludur. İlişkiler –dışsal/içsel, simetrik/asimetrik ve zorunlu/olumsal- türünden ikiliklerin bir arada ele alınmasıyla ayırt edilmektedir.

Bu çalışmada, konukseverlik etiğine dair yapılacak soyutlamada ortaya çıkan ilişkiler, düşünsel bir kategorik inşa süreci olarak ele alınmalıdır. Fakat pratikten soyutlanmış bir düşünsel kategorinin oluşamayacağı noktada, konukseverlik etiğine dair bu çalışmada oluşturulan kategorilerin toplumsal yaşama tekabül eden bir yanının olduğu da aşikardır. Bu bağlamda oluşturulan kategoriler sadece 'olması gereken' kişisel bir temenniye değil, aynı zamanda 'olanın' gözlemlenmesini içeren düşünsel bir sürece dayanmaktadır. Buna rağmen; olanın gözlemlenmesi aracılığıyla oluşturulan kategoriler, kesin bir bilimsel iddiaya indirgenmemelidir. Bu çalışmada oluşturulan kategoriler, en fazla, sosyal bilimsel araştırmalarla sınanabilecek kavramsal bir çerçeve olarak görülebilir.

Bu çerçeveyi çizebilmek adına, öncelikle araştırmanın yöntemine (soyutlama) ve bu yöntemin yaslandığı bilim paradigmasına (realizm) değinilmiştir. Akabinde bu yöntemle, konukseverlik etiğinin ilişkileri analiz edilmiştir. Sonrasında her iki etik felsefenin eleştirel analizi yapılmış ve

iki etik arasında kurulacak sentezin bağlamı tartışılmıştır. Sonuç bölümünde, kuramsal kavramsal çerçeve yeniden inşa edilerek, güncel mültecilik krizine dair nasıl bir perspektif sunabileceğı ele alınmıştır.

Yöntem

Derrida'ya göre konukseverlik; analiz birimi olarak kullanılamaz, *temalaştırılamaz veya izlekleştirilemez* (Yeğenoğlu, 2016). 'Bir anlık vuku bulabilir' ancak 'bir kural olarak' ele alınamaz.

Bu çerçevede, konukseverlik etiğinin sosyal bilimsel bir izlek haline nasıl dönüştürüleceğı sorusu gündeme gelmektedir. Bu çalışmada, soyutlama ve yapısal analiz yöntemi yardımıyla konukseverlik etiğı izi sürülebilecek bir tema haline getirilmeye çalışılacaktır. Fakat bu yöntemi ayrıntılarıyla tartışmadan bir adım önce, 'yapısal analizin' kuramsal olarak yaslandığı realist bilim paradigmasına kısaca değinmek gerekir.

Sosyal bilimlerde realist paradigma, birbirine karşıt mevzilenen iki bilim paradigmasına (inşacılık ve doğalcılık) yönelik eleştirel bir kavrayış üzerine bina edilmiştir. Bu eleştiriler, her iki bilim paradigmasının da hakikati eksik tarif etmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Realizme göre hakikat; ne natüralistlerin tasvir ettiğı gibi tamamen onu çalışan özneye dışsaldır ne de inşacıların tersine çevirdiğı şekilde sadece onu (hakikati) çalışan öznenin perspektifinden ibarettir. 'Hakikat ilişkiseldir' (Vadanberghe, 2010, s. 385). Başka bir deyişle -düşünce tarihi boyunca çoğı zaman bir birine karşıt olarak betimlenen- özne ve nesne ancak bir arada, aynı zaman ve uzamda bir hakikatin oluşumuna katılırlar.

Hakikatin bu ilişkiyel mantığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan çalışmalar, farklı kavramsal modellere dayansa da aynı noktayı vurgulamışlardır: Özne ve nesnenin (ya da yapı ve failin) hakikatin oluşumuna katkıları bakımından ontolojik bir ayırım gözetilemez ancak katkılarının nitelikleri bakımından analitik bir ayırım yapılabilir¹. 'Gerçek ilişkiseldir ancak gerçek ilişkiler a priori olarak' mutlak kabul edilemezler, 'onlar ancak bilimin indirgenemez süreçleri ile açığa çıkartılabilir' (Bhaskar, 2012, s.45). Bir kavramın ya da bir olayın ilişkileri, sistematik bir pratiğın içerisinde

¹ Farklı çalışmalar için bkz: Roy Bhaskar *Naturalizmin Olanaklılığı* (2012), *Gerçekliğı Geri Kazanmak* (2015), Andrew Sayer *Method in Social Science* (2010), Emrah Göker ve Güney Çeğın *Tözcülüğün Tasfiyesi* (2010).

yeniden düşünülmalıdır. Realist bilim paradigmasının ayırt edici özelliği olan bu düşünümsellik, düşünülmemiş kategorilerin bilimsel bir pratik içerisinde yeniden inşa edilmesini (ya da gözden geçirilmesini) gerekli kılar.

Ancak bu durum, bir nesnenin ilişkilerini a priori olarak tasarlayamayacağımızı göstermez. Tam tersi, düşünülmemiş kategorileri düşünmek için öncelikle düşünölmüş kategorilerin sahaya sürölmesi gerekir. Böylelikle önsel oluşturulmuş kategorilerin 'pratik yeterliliğini' anlamak mümkün olabilir.

Sayer'in oluşturduğu yapısal analiz ve soyutlama modeli, a priori kategorileri realist paradigma içerisinde inşa etmenin yollarını göstermektedir. Çünkü bu model, nesneye dair bir takım ilişkileri 'düşüncece ayırt etmeyi' önermektedir (Sayer, 2010, s.28). Bu ilişkiler, *içsel ve dışsal, simetrik ve asimetrik, zorunlu ve olumsal* ilişkiler olarak tarif edilmektedir.

İçsel bir ilişkide, ilişkinin bir tarafındaki nesne ile diğer taraftakiler bir arada var olurlar ve bir taraf olmadan diğer taraf tarif edilemez. Birindeki niteliksel değişim diğerini doğrudan etkiler. Nesnelere doğası böyle bir ilişki içinde olmaya bağlıdır. *Dışsal bir ilişkide* ise nesnelere doğası böyle bir ilişki içinde olmaya bağlı değildir. Birinde gerçekleşen her hangi bir değişim diğerini etkilemez. Bu durum, yine de dışsal bir ilişkinin önemsiz olduğunu değil, başka bağlamlara sahip olduğunun göstergesidir.

Soyutlanması gereken diğer bir ilişki biçimi *simetrik ve asimetrik ilişkilerdir*. Simetrik bir ilişkide taraflar ancak birlikte mevcut iken, asimetrik ilişkide; ilişkinin bir tarafı diğer olmadan da var olabilir. Fakat diğer taraf bu kabiliyete sahip değildir. Yani kendi başına var olamaz.

Üçüncü olarak *zorunlu ve olumsal ilişkileri* ayırt etmek gerekir. *Zorunlu ilişkiler* olmazsa olmaz ilişkilerdir. Bir olayın gerçekleşmesi için başka bir olayın daha zorunlu olarak gerçekleşiyor olması gerekir. *Olumsal ilişkiler* ise olaylar arası bağlantıyı, bir dizi etkileşimler örüntüsüyle açıklayan ilişkilerdir. Yapısal analiz açısından zorunlu ve olumsal ilişkiler arasında da içsel bir ilişki kurulmaktadır. Zorunlu ilişkiler, kaba natüralistlerin iddia ettikleri gibi tarihsel bir zorunluluk olarak tanımlanmamaktadır (Sayer, 2010, s.29).

Zorunlu ilişkiler ancak olumsuzluk bağlamında anlaşılabilir. Olumsuzluk birbirleri için zorunlu olan olayların hangi koşullar altında etkileşime girdiğini ifade etmektedir. Bir olayın gerçekleşmesi için zorunlu olan ilişkiler, her koşul altında, her zaman diliminde ve her mekanda aynı şekilde değişmez ilişkiler değildir. Zorunlu ilişkilerin gerçekleştiği koşullar (olumsallık alanı) bu ilişkinin yapısını belirler. Zorunlu ilişkileri olan farklı öznelerin bir arada bulunuşları sabit bir yasayı gerekli kılmaz.

Soyutlamaya dair *zorunlu ve olumsal ilişkiler* aynı zamanda 'nedensellik' tartışmasına girilmesini mecbur kılmaktadır. Nedensellik, kaba natüralizm açısından bir düzenlilik, tarihsel (düz çizgisel) süreklilik anlamları taşımaktadır. İndirgemeci bir neden-sonuç ilişkisidir. Realist paradigma için nedensellik ise 'nesnelerin güç ve hassasiyetlerini' sahip oldukları 'doğasına' indirgemek yerine, bu 'güç ve hassasiyetlerin' kendi içsel ilişkilerinde nasıl etkilerde bulunduğunu sınamaktır (Sayer,2010, s. 58). Bir nesnenin kendine içkin, kendi 'doğasında' sahip olduğu varsayılan güçler, esasen onun başka bir nesnenin bir yönünde yaptığı etkide varlık kazanırlar. Çünkü sosyal bilimlerin nesnesinin, yani öznenin, doğası etkileşimsel bir yapıya sahiptir. Nesnelerin bu etkileşimsel boyutu o nesnelerin olumsal ilişkilerini ifade ederken, bu etkileşim içerisinde ortaya çıkan güçler ve hassasiyetler, nesnenin bu bağlamda doğası, zorunlu ilişkileri temsil eder.

Bu çalışmada konukseverlik etiğinin ilişkileri soyutlama modeliyle ayırt edilmiştir. Soyutlanmanın pratik bağlamı olarak ise güncel mülteci krizi karşısında alınan toplumsal tutumların tasvirleri kullanılmıştır. Mültecilerin gündelik yaşamlarına koşulsuz konukseverliği temsil eden pratiklerle yaklaşan toplumsal grupların temel motivasyonları, konukseverlik etiğinin ilişkilerinin betimlenmesine zemin hazırlamıştır. Koşulsuz konukseverliğin zorunlu ve olumsal ilişkileri böyle bir önsel soyutlamanın ürünleri olmuştur.

Soyutlama modeli, konukseverlik etiği kavramını metafizik atıflar içeren bir bağlamdan sosyal bilimsel bir bağlama dönüştürebilmenin önsel adımı olarak kullanılmıştır. Böylelikle bu çalışmanın ikinci adım analizi olarak, her iki etik felsefeyi (konukseverlik ve hakikatler) sentezleyebilmenin zemini ortaya çıkmıştır. Yapısal analize dair diğer ilişki biçimlerinin (içsel/dışsal ve simetrik/asimetrik) bu çalışmanın konusu bağlamında etkileri olmadığı düşünülerek parantezi alınmış ve sadece zorunluluk ve

olumsallık ilişkileri soyutlamaya dahil edilmiştir. Çünkü konukseverlik etiğinin zorunlu ve olumsal ilişkileri, sürdürülmesi gereken bir hakikat tasavvurunu -ve böylece hakikatler etiğini- gerekli kılmaktadır. Bu iki aşamalı analizin ilk adımı olarak, öncelikle konukseverlik etiğine dair ana eksen literatür tartışmasına girilmesi gerekir.

Literatürde Konukseverlik

Konukseverlik kavramına dair literatürde geçen tartışmalar iki ana disiplinden beslenmektedir. Antropolojik çalışmalarda konukseverliğin belli kültürel formlar içerisinde kazandıkları anlamlar ve tarihsel seyir içerisinde bu anlamların değişen atıfları tartışılmıştır. Bir kısım araştırmacı konukseverliği, 'yabancıdan' gelecek tehlikeyi dindiren 'sosyal bir kontrol aracı' ya da sosyo-ekonomik bir değişim aracı olarak tanımlamıştır (Bratherton ve Wood, 2007 ; Selwyn, 2000; Telfer, 2000). Bazı araştırmacılar konukseverliğin, Antik döneme ait bir 'büyülü-dinsel yabancı korkusuna' dayandığını ortaya koymuştur (Baker, 2013; Selwyn, 2000). Konukseverliğin önemli bir motivasyonu olarak, tanrıların misafir kılığında kullarının imanını test ettiğine dair dinsel inanışlar işaret edilmektedir (Selwyn, 2000, s. 32). Bir kısım araştırmacı ise kavramın etimolojik kökenine odaklanan tarihsel yaklaşımı esas almışlardır. Konukseverliğin Orta çağ İngilizcesi, Grek ve Latin kökenli yörüngesinden giden araştırmacılar, kavramın; kurban, güç, zorunluluk, karşılıklılık ve koruma gibi anlamlarını ön plana çıkartmışlardır (Lynch, 2007; O'Gorman, 2007). Buradan hareketle konukseverlik; kavramın etimolojik kökenine gömülü konukseverliğin (hospitality) ve düşmanlığın (hostility) diyalektiği yoluyla ulaşılan kültürel bir form olarak görülmektedir (Lynch, 2000, s.17).

Konukseverlik kavramını felsefe içerisinde tartışmaya açan Derrida, benzer şekilde kavramın etimolojik kökenindeki karşıtlığını ele almış, yapı bozum stratejisiyle konukseverliği bir hukuk formu yerine etik bir çerçeveye dönüştürmüştür (Derrida, 2000). Konukseverlik kavramının felsefi çerçevede ortaya çıkan tartışmaları, bu çalışmanın kuramsal zeminlerinden birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı, çalışmanın kalan kısmında antropolojik araştırmalara atıflar olsa da ana eksen tartışma olarak konukseverliğin felsefe içerisindeki anlamı ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

'Konuksev (er/-mez)lik' *Hostipitalité* (1999b) adlı çalışmasında Derrida; ev sahibi (host) ve düşmanlık (hostility) arasındaki etimolojik ilişkinin, konuğu kaçınılmaz biçimde öteki olarak tanımlayan konukseverlik fikrini perçinlediğini ileri sürer (Stocker, 2006, s.337). Sınırları çizilmiş bir 'ev' ve bu evin sahibini –sahipliğin getirdiği otoriteyi- var etmeyen bir konukseverlik hukuku mümkün değildir, Derrida'ya göre:

"*Konuksever;* konukseverliğin, ağırlamanın koşullarını evin patronunun, kabul edenin, kendi evinde, kendi devletinde, kendi ulusunda, kendi kentinde efendi olanın, kendi evinde efendi olarak kalanın tanımladığı yerde; dolayısıyla koşulsuz ağırlamanın, kapıyı koşulsuz olarak geçmenin olmadığı yerde yapar... Konukluk elbette bir hak, bir ödev, bir zorundalık, bir yasadır, yabancı ötekinin bir dost olarak ağırlanmasıdır, öyle olması gerekir; ancak bunun koşulu ev sahibinin, *host'un, Wirt'in*, kabul eden ya da barındıran ya da iltica hakkı verenin, evin efendisi olarak kalması, kendi evinde kendi otoritesini koruması, dolayısıyla konukluk yasasını evin, kendi evinin yasası, yerin (ev, otel, hastane, yurt, aile, kent, ulus, dil) yasası olarak, sunulan konukseverliğin kendisinin yerinin sınırlarını çizen ve onun üzerinde otoritesini koruyan, otoritenin doğruluğunu koruyan, korumanın yani doğruluğun yeri olarak kalan ve dolayısıyla sunulan armağanı sınırlayan ve bu sınırlamayı, *yani kendi evinde kendi olmayı*, ödülün ve konukseverliğin koşulu yapan özdeşlik yasası olarak olumlamasıdır" (Derrida, 1999b, s.47-48).

Derrida, konukseverliğin bir hak olarak tanımlanması durumunda bu hakkın hangi koşullarda kullanılabileceğini işaret etmektedir. Ev sahibi otoritesinin yeniden üretimini sağlayan koşullar olmaksızın, konuk olma hakkının kullanılmayacağı aşikardır. Derrida bu çalışmasını, Kant'ın ebedi barış önerilerinden biri olan konukluk hakkına dair eleştirileriyle ele almıştır.

Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*'de (1960) insanlığın barış altında yaşayabilmesi için zorunlu olarak gördüğü hukuksal çerçeveyi çizmiştir. Evrensel konukseverlik hukuku Kant açısından, insanlığın barış içerisinde yaşamasının ön şartlarından biridir. Klasik sömürgeciliğin yoğun bir şekilde yaşandığı tarihsel döneme denk gelen ebedi barış dene-mesi; dostane komşuluk ilişkisini içeren 'yeni bir hukuku', 'başka ulusların iç işlerine karışmamayı, vatandaşları kendi devletlerine karşı kışkırtmamayı, silahsızlanma, düzenli orduları aşamalı olarak kaldırma' gibi

önerileri içerir (Kant, 1960, s.9-15). Konukseverliğin normatif bir hukuk meselesi olduğu açıkça vurgulanır ve bu hukukun korunması belli şartlara bağlanır;

“Bu maddede de, bundan önceki maddelerde olduğu gibi, insanseverlik değil hukuk bahis konudur. Misafirlikten kast edilen her yabancıнын geldiği memlekette düşmanca muamele görmeme hakkıdır. Yabancıнын hayatını tehlikeye sokamamak kaydıyla, kendisinin ülkeye girmemesi istenebilir; ama huzuru bozmadıkça ona karşı düşmanca davranılmaz” (Kant,1960, s.26).

Bu alıntıdan açıkça anlaşılacağı gibi Kant açısından konukseverlik, doğrudan misafirlik olgusu üzerinden ilişkilendirilerek analiz edilir. Misafir olabilmenin belirlenmiş koşulları vardır ve konukseverlik ancak bu koşulların yerine getirilmesi ile sağlanabilir. Gelen ‘misafirin’ geldiği ‘evde’ yaşayanların huzurunu bozmama koşuluyla konukseverlik görebileceği belirtilmiştir. Güncel mültecilik krizine dair düşündüğümüzde, ‘huzuru bozmama’, kamusal politikalarda ve merkezi toplumsal tutumlarda ortaya çıkan konuksevmez perspektifin en temel argümanlarından biri olarak görülebilir. Derrida’nın konukseverliği ‘bir hak olarak’ ele almaya iki yüz yıl sonra yaptığı itiraz da bu reel bağlama denk gelmektedir. Konuk olmanın yasaları, ev sahibinin –otoritesinin- yasaları olmak zorundadır. Bu yüzden Derrida konukseverliği bir yasa olarak ele almak yerine, bir etik pratik olarak ve hatta etiğin kendisi olarak ele almıştır.

‘Özdeşlik yasası olarak’ koşullu konukseverlik; ötekinin ‘biricik’ olarak kabul edilmediği, koşulların aracılığıyla ‘ben’ olan özneye indirgendiği – ya da benin tahakkümüne indirgendiği- bir özdeşleşme durumu yaratmaktadır. Derrida, konukseverlik hukukuna yönelik yapı bozucu bu operasyonu, Levinas’ın; ben-öteki ilişkisi bağlamında özdeşleş(tir)me felsefesine yönelik eleştirel yaklaşımlarını esas alarak inşa etmiştir (Derrida, 1999c). Ötekini sorgusuz sualsiz ve elbette koşulsuz karşılamak konukseverlik etiğinin temelidir.

“Saf bir karşılama yalnızca Öteki’nin kimliği, arzusu, kuralları, dili, çalışma kapasitesi, bütünleşme kapasitesi, uyum gösterme kapasitesi hakkında hiçbir şey bilmemeyi veya hiçbir şey bilmezmiş gibi yapmayı değil, aynı zamanda bu konudaki tüm soruları savuşturmayı gerektirir” (Derrida 1999c, s. 28).

‘Bir kapı veya penceresi olmayan hiçbir ev veya iç yoktur’(Derrida, 2010, s.61). Yani sınırları olmayan, geçiş eşiğı bulunmayan bir mekanın olması mümkün değıildir. O zaman bu gerçek koşulsuz konukseverliğıin de mümkün olmadığını söylemektedir. Derrida felsefesinde etik; ben ve ötekinin ilişkisinde, ötekini koşulsuz kabul etmek olarak ele alındığı noktada olanaksız olarak görülmektedir (Gültekin, 2014, s.21).

Derrida, ben ve ötekinin kesintili, döngüsel ve yer değıistirme ilişkisini, koşulsuz konukseverlik kavramının soyut çıkarımında şu şekilde yorumlamıştır:

“Karşılaman (ev sahibi), karşılanana (misafir) veya davet edileni karşılayan kişi, kendini evin sahibi kabul ederek (hoş) karşılayan kişi, gerçekte kendi evinde karşılanan bir misafirdir. Kendi evinde sunduğı konukseverliğı, son kertede kendine ait olmayan evinde gören kişidir. Ev sahibi olarak karşılanan kişi misafirdir” (Derrida, 2010, s.65).

Ev sahibi ve misafir özneler arasındaki bu döngüsellik, zorunlu olarak bir takım dolayimleri düşünmeyi gerektirir. Bu dolayimlerin en temelinde özel mülkiyet rejiminin olduğunu varsayabiliriz. Ev sahibi ve misafir arasında hiçbir geçirgenliğıin olamayacağı koşullu konukseverlik, özel mülkiyet rejiminin sürekliliğıi içerisinde cereyan etmektedir. Bu rejim, evin özel mülkiyetini elinde bulunduran kişi ile evin otoritesine sahip olanı özdeşleştiren bir kavrayışın ürünüdür. Evin sınırları içerisindeki en yüksek otorite, eve -yasal ya da kullanım hakkı açısından- sahip olan öznedir ve eve sahip olmaktan kaynaklı otoritesinin bozulmadığı koşullarda konukseverlik göstermektedir. Özel mülkiyet rejiminin ortaya çıkardığı otorite ilişkileri, ev sahibi misafir ilişkisinin mecaz olmayan bağlamında açıkça sezilebilir. Misafir olarak ev içi karar alma süreçlerinde sürekli olarak ev sahibinin iznine başvuran iletişimimiz, (koşullu) konukseverliğıin özel mülkiyet rejimi içinde gerçekleştiğıinin göstergelerinden biridir. Bu durum koşullu konukseverlik içerisinde misafirin de özel mülkiyet rejimini önsel olarak onayladığı anlamına gelmektedir. Konukseverliğıi kabul eden misafir, ev sahibinin otoritesini de kabullenmiş bulunmaktadır. Özel mülkiyet rejimi koşullu konukseverlik içerisinde, hem misafirin hem de ev sahibinin önsel olarak onayladığı bir ilişki biçimidir.

Ev sahibi misafir arasındaki bu dolayımı genişletilmiş bir mecaz olarak kullanarak, güncel mültecilik meselesinde devletlerin ve toplumların konukseverlik siyasetleri bağlamında da ele alabiliriz. Bu bağlamda özel

mülkiyet rejimi başka bir takım dolayımlarla beraber çalışmaktadır. Ancak mantık aynen devam etmektedir. 'Evin sahibinin' otoritesi sarsılmadıkça ya da ev ahalisinin 'huzuru bozulmadıkça' konukseverlik gösterilmeye devam eder. Burada özel mülkiyet rejimiyle beraber çalışan özgün bir dolayım olarak ulus devlet rejimleri dikkate alınmalıdır. Ulus devlet rejiminin yurttaşlık hukukuna bağlı yapılaşma mantığı, evin içi ve dışı arasında somut sınırları inşa ederken, ev içindeki somut sınırları da muğlaklaştıran bir işleve sahiptir. Yurttaşlık, ulus devlete egemen olan toplumsal sınıflar ile ezilen sınıfların ortak bir çıkara sahip olduğuna dair illüzyonun modern toplumlardaki en belirgin temasıdır. Öyle ki bu temanın en net taşıyıcısı milliyetçilik ideolojisi, 'ev ahalisi' ile 'evin gerçek sahiplerinin' aynı gemide oldukları inancını kurumsallaştırmaktadır. Bu durumda siyasal anlamda (koşullu) konukseverlik, hem dışarıdan gelen misafirin (güncel olarak mültecilerin) kontrol altına alınmasını hem de ev içi 'aynı gemi' illüzyonunu devam ettiren milliyetçilik ideolojisinin yeniden üretimini ifade etmektedir.

Koşullu konukseverliğin bu dolayımına yönelik (konuksever) öznenin 'vazgeçme' edimine dayalı verdiği karar, koşulsuz konukseverliğin pratik zeminini ortaya çıkartmaktadır. Ev sahibi iken misafir olabilen öznenin, eve sahip olma hakkından ve bu hakkın ona tanıdığı otoriteden vazgeçmiş olması gerekir. Özel mülkiyet rejimine karşıt bir kavrayışı olmayan öznenin bu tarz bir vazgeçme eylemi beklenemez. Aynı şekilde ulus devlet rejimine –ve bu rejimin sürekliliğini sağlayan ideolojik, hukuki ve politik bağlamlara- karşıt bir kavrayışın, konuksever öznenin pratiklerine rehber olması gerekir. Yaşadığı coğrafyanın ve o coğrafyadan kaynaklı sahip olunan kimliğin ona sağladığı ayrıcalıklardan vazgeçebilen özne, koşulsuz konukseverlik pratiklerine dahil olabilir. Konukseverlik etiği (koşulsuz konukseverlik), yukarıda saydığımız dolayımına yönelik öznel bir müdahalenin ('vazgeçme' ve ardından 'ısrar') etkileşiminde vuku bulabilir².

² Ancak buna rağmen; konuksever öznenin, hem özel mülkiyet rejimine hem de ulus devlet rejimine karşıt pratiklerinin gerçekleştiği zaman ve mekanda dahi koşulsuz konukseverlik vuku bulmayabilir. Konukseverlik (koşullu ya da koşulsuz) iki farklı öznenin giriştiği bir ilişki biçimidir. Bu yüzden 'ev sahibi' öznenin vazgeçmeye dayalı pratiği koşulsuz konukseverlik ilişkisinin ilk adımı olsa da 'misafir' öznenin misafir olarak kalma kararı, koşulsuz konukseverliğin gerçekleşmesine yönelik ikincil pratiği sekteye uğratmaktadır. Misafir olarak gelen 'ötekinin' içsel misafirlik algısı -bulunduğu mekana yönelik geçicilik algısı- koşulsuz konukseverlik pratikleriyle karşılaşmalarda dahi misafirliği sürdüren bir özne konumunu üretmektedir. İçsel

Bu çerçevede konukseverlik etiği; özel mülkiyet ve ulus devlet rejimlerine karşıt hem 'ev sahibi' öznenin hem de misafir 'öznenin' ortaklaştığı bir hakikat zemininde gerçekleşmektedir. Bundan dolayı konukseverlik etiğinin yapısal analizi (zorunluluk ve olumsuzluk ilişkileri), öznenin bu karşıt hakikat zeminine yönelik pratikleri bağlamında yapılabilir. Böylece konukseverlik etiğinin muhakkak bir hakikat tasavvuruyla ve bu hakikati taşıyan öznelerin tutumlarıyla kavranabileceğini belirtmek gerekir.

Konukseverlik Etiğinin Zorunlu ve Olumsuz İlişkileri: Özne ve Hakikat

Derrida'ya göre konukseverlik etiği 'düzenlenebilir' ya da 'denetlenebilir' bir mefhum değildir. Bundan dolayı, Derrida'nın felsefesi içerisinde kalarak sosyal bilimsel bir izlek haline dönüştürülmesi de mümkün değildir:

"Koşulsuz konukseverlik bir kural olarak imkansızdır; onu düzenli bir şekilde organize edemem ve işte bu yüzden, kural olarak, vicdan azabı duyarım; vicdanım rahat olmaz çünkü kapımı kilitlediğimi ve evimi, dairemi, ulusumu, paramı, toprağımı, vs. paylaşmak isteyen insanlar bulunduğunu bilirim. Kural olarak değil diyorum ama bazen, istisnai durumlarda, bu vuku bulabilir. Bu anları ne düzenleyebilir, ne denetleyebilir ne de belirleyebilirim ama bu vuku bulabilir; yalnızca bir bağışlama eylemi olarak, bir bağışlama vuku bulabilir; saf bağışlama vuku bulabilir. Kesin, belirleyici bir yargıda bulunup 'bu saf bağışlayıcılık' veya 'bu saf konukseverlik diyemem; bir ilgi eylemi olarak, belirleyici yargıya uygun bir eylem yoktur... Koşulsuz konukseverlik bir kurum olamaz ama bir mucize olarak vuku bulabilir... bir anda, en fazla bir anlık bir sürede vuku bulabilir. Bu... imkansız bir şeyin olası vuku buluşudur ve bize konukseverliğin ya da bağışlayıcılığın ya da armağanın ne olabileceğini düşündürür" (Derrida, 2000, s.34).

misafirlik algısı, koşulsuz konukseverliğin bir ilişki biçimi olarak gerçekleşmesi önündeki başka bir öznel engel olarak okunmalıdır. Fakat bu çalışmada özneler arası etkileşimden çok, öznelerin dahil olduğu hakikat biçimlerini ve etik felsefelerin yaşandığı hakikat/hakikatsizlik alanlarını -analitik olarak- öncelikle dikkatimizi misafir öznenin eylemliliğini ifade eden içsel misafirlik algısını paranteze almayı tercih ettik. Konukseverlik bağlamında özneler arası etkileşimin dahil edileceği analizlerde, misafir öznenin içsel misafirlik algısının derinlemesine tartışılması gerekliliğini not etmek gerekir.

Derrida'nın bu yaklaşımına rağmen, yukarıda değinildiği gibi, konukseverlik ilişkilerine dahil olan öznelerin hakikat konumlanmaları üzerinden konukseverlik etiğinin ilişkisel haritası çıkarılabilir ve sosyal bilimsel bir izleğe dönüştürülebilir. Konukseverlik etiğini bir hakikate atıfta bulunarak analiz etmek, onu 'mucizevi' bir olgudan gerçek ilişkilere dayalı bir olaya çevirebilmenin genel çerçevesini oluşturacaktır. Bunun için, özne ve hakikat ilişkisini etik felsefe içerisinde ele alan Badiou'nun fikirlerine başvurmak işlevsel olacaktır.

Badiou felsefesinde hakikat, olay ve olaya sadık kalan özneler arasındaki ilişkisel süreçle beraber kavranması gerekir. *Olay ise, bir durumun adlandırılmamış boşluğunu dolduran eklentidir* (Badiou, 2016, s.51). Durum statükoyu, o zamana kadar sorgulanmadan süregelen işareti etmektedir. "Örneğin fiziğin Einstein'ın 1905 kuramsal önermelerine kadar olan bilindik yasaları *durumu* ifade eder. Einstein bu önermelerle bir *olay*, fizik yasaları içerisinde adlandırılmamış ya da tanımlanamamış bir *eklen*ti sunar. Bu önermelere sadıksam, klasik çerçevesi içinde kalarak fizik yapmaya devam edemem" (Badiou, 2016, s.52).

Badiou felsefesinde olay, bu bağlamda bir karşıt hakikat temsili gibi kavranabilir. Öznenin olaya sadakat çerçevesinde bir hakikati sürdürmesi, etik felsefenin pratik karşılığı olarak istihdam edilmiştir. Bu çerçeveyi konukseverlik ilişkileri bağlamında ele aldığımızda; özel mülkiyet ve ulus devlet rejimlerinin sürekliliği *durumu* (koşullu konukseverlik), bu rejimler karşıtı kavrayış ve pratiklerin ise karşıt bir hakikat olarak *olayı* (koşulsuz konukseverlik) temsil ettiğini düşünebiliriz. Böylece koşulsuz konukseverlik, metafizik bağlamının aksine, konukseverliği gösteren özne açısından bir hakikati sürdürmenin pratik sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkar. Bu soyut çıkarımı, güncel mültecilik krizi karşısında sınırları aşan dayanışma ağları öreerek konukseverlik pratikleri sergileyen toplumsal grupların politik motivasyonlarına bakarak yapabiliriz. Mültecileri dışarıdan gelen yabancı tehlikesi olarak görmek yerine, yeryüzünün ortakları olarak gören ve 'ev sahibi-misafir' ikiliğini ortadan kaldırmaya yönelik pratikler ören toplumsal grupların politik konumlanmaları, özel mülkiyet ve ulus devlet rejim karşısında inşa edilmiş hakikatler içerisinde belirginleşmiştir. Bu toplumsal öznelerin güncel mültecilik krizinden bağımsız olarak sadık kaldıkları hakikat, mültecilere yönelik koşulsuz konuksever pratiklerin sergilenmesinin zeminini oluşturmaktadır. Bu karşıt

hakikat içerisinde belirginleşmiş bilinç profili, konukseverlik etiğinin(koşulsuz konukseverliği) olumsuz alanı olarak istihdam edilebilir.

Bu bağlamda koşulsuz kabul etmenin olumsuz alanı olarak, karşılayan öznenin özel mülkiyetin anlamına dair eleştirel bir kavrayışı olması beklenir. Bir şeye sahip olmanın, toplumsal yaşamda – başka birisinin o şeye sahip olamaması yüzünden- yarattığı en temel eşitsizlik örüntülerini fark etmiştir. Hangi ideolojiden geldiği fark etmeksizin, doğrudan özel mülkiyet rejimine yönelik alternatif bir bilinç sahibidir. Böyle bir bilinç, bir şeye sahip olmanın aslında bir esaret olduğu gerekçesiyle, özel mülkiyetin anlamını olumsuzlar. Bundan dolayı gelen ‘misafirin’, evin sahibi konumuna dönüşebilme ihtimali karşılayan öznedeki herhangi bir kaygı yaratmaz.

Bir diğer somut koşul olarak; koşulsuz kabul eden kişinin var olan sınırlara dair ulus-devlet, ırk, etnisite vb. gibi kavramlar üzerinden eleştirel bir kavrayış geliştirmiş olması beklenir. Bu kavramların tarih içerisinde sonradan inşa edilmiş olduğunu düşünerek, her türlü milliyetçilik akımıyla arasında hem düşünsel hem söylemsel net bir ayrım koymuştur.

Bu noktada belirtmek gerekir ki; konukseverlik etiğinin olumsuz alanı olarak ele alınacak bilinç profilini verili bir kesinlik, tamamlanmış bir son nokta ve konukseverlik öncesi istihdam edilecek mutlak bir uğrak olarak düşünmemek gerekir. Aksi durumda bilinci soyut kurucu bir unsur mertebesinde kavrayan idealizme saplanma tehlikesi belirebilir. İlişkisel bir bakış açısı, bilinç ile varlık arasındaki sonsuz diyalektik ilişkiyi anlatan kavramlara ihtiyaç duymaktadır.

E.P. Thompson’ın deneyim kavramı³(Thompson, 2004), konukseverlik etiği ile onun olumsuz ilişkileri(konukseverlik bilinci) arasında diyalektik bir bağ kurulabilir. Konukseverlik deneyimi; konukseverin, karşılama/ağırlama ya da kabul etme deneyimleri aracılığıyla oluşan konukseverlik bi-

³Deneyim kavramı Edward P. Thompson’ın ‘sınıf deneyimi’ kavramından yola çıkarak kullanılmıştır. Thompson İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu (2004) adlı çalışmasında; bilinç-varlık karşıtlığının en çok etkilediği tartışmalardan sınıf meselesine, ‘sınıf deneyimi’ kavramıyla ilişkisel bir çözüm getirmiş; -sınıf-bilincin, işçi sınıfının gündelik yaşam deneyimleri içerisinde oluştuğunu göstermiştir: “Sınıftan, ilişkisiz ve birbirlerine benzemez gibi görünen bir dizi olayı, hem deneyimin ham maddesinde hem de bilinçte birleştirilebilen bir fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir fenomen olduğunun altını çiziyorum. Sınıfı bir yapı hatta bir kategori olarak görmüyorum. İnsan ilişkilerinde gerçekten var olan (ve oluşumu gösterilebilen) bir şey olarak görüyorum... deneyim kesin görünse de sınıf bilinci görünmez.” (Thompson, 2004,s.40).

lincini ve akabinde yine bu bilinç aracılığıyla gerçekleşebilen konukseverlik pratiklerini birbiriyle bağlayan bir mahiyete sahiptir. Konukseverlik deneyimi kavramı aynı zamanda; konukseverlerin kendi arasındaki ve konuksever-konuk arasındaki etkileşimlere, konukseverlik etiğinin olanakları açısından belli bir önem atfeder. Konukseverlik pratiklerine dahil olan öznelerin, kesin bir önsel bilinçle bu pratiklere girmesi gerekliliğini ortadan kaldırır. Güncel olarak koşulsuz konukseverlik pratikleri sergileyen öznelerin kesin bir bilinç profiliyle bu pratiklere dahil olmadığı aşıkardır. Kesin olan konukseverlik deneyimleridir ve bu deneyimlerin aracılığı ancak konukseverlik bilincini oluşturabilir. Konukseverlik etiğinin olumsal ilişkisi (konukseverlik bilinci) bu bağlamda konukseverlik sergileyen öznelerin deneyimleriyle tarif edilebilir.

Koşulsuz konukseverliğin olumsal alanı ile içsel ilişkisel olan zorunluluk alanını da Badiou'nun özne teorisine dayanarak istihdam etmek mümkündür. Badiou; *kaygı*, *cesaret*, *üstben* ve *adalet*'i öznenin inşasına etki eden dört soyut ilke olarak kavramlaştırmıştır. Bu dört soyut ilkenin istikrarsız, heterojen ve düz çizgisel olmayan etkileşimi, öznenin inşasına katkıda bulunur. Badiou'ya göre, kaygının cesarete dönüşümü 'özneleşmeyi' ortaya çıkarır (Badiou, 2009, s.328).

Kaygıdan cesarete geçiş; dünyayı var olduğu gibi kabul eden nihilizme karşı bir hareket olarak karşımıza çıkar ve esas vurgulanması gereken, bu geçişin bir 'inanç' sistemini –bir ideolojiyi zorunlu kılmamasıdır. Badiou bu noktada Avrupa komünist partilerini örnek gösterir; 'siyaseti mümkün olanın sanatı' olarak kabul eden bu 'sol' siyasetin, aslında kapitalizmi, dünyanın var olan siyasetini olduğu gibi kabul eden nihilist potansiyellerini ortaya koyar (Badiou, 2009, ss.318-19).

Bu çerçeveden bakıldığında kaygıyı cesarete çevirecek olanın; bir düşünce, soyut ilkeler, keskin 'inançlar' veyahut güçlü söylemleri olan ideolojiler olmadığını; bir fiilin, somut bir pratiğin ve belki de bazen hiçbir inanç sistemi ile bağı olmaksızın sadece kendine içkin anlamı ile bir pratik olduğunu söyleyebiliriz. Ötekinin beni yok etme tehlikesine, konuk olarak mültecinin 'kendi evimde beni rehin alma' potansiyeline rağmen konukseverlik pratiği, en ideal formunda ötekini koşulsuz kabul etmek; kaygı ile yüzleşmeyi, 'kaygıdan cesarete' geçişi sağlayacak bir fiili gerektirir.

Konukseverlik etiğinin zorunluluk alanı olarak tanımlayacağımız bu fiilin neye benzediğini, yine konukseverlik pratiklerine dahil olan toplumsal öznelerin genel motivasyonlarına dair soyut çıkarımlardan yapabiliriz. Bugün dünyanın uzak coğrafyalarından gelerek, mültecilerin gündelik yaşamlarına yönelik dayanışma faaliyetlerine katılan gönüllülerin homojen olmayan toplumsal konumlanmalara sahip olduğunu biliyoruz. Konukseverlik pratiklerine dahil olan bu özneler arası farklılık sınıfsal, kültürel, ulusal vb. olabildiği gibi – bu etkenlere bağlı olarak- ideolojik-politik de olabilir. Örneğin özel mülkiyet rejim karşıtı bir kavrayışa sahip olmayan Kuzey Avrupalı orta sınıf bir emekçi, yıllık iznini Türkiye’de bir mülteci dayanışma örgütünde gönüllülük yaparak geçirebilmektedir. Bu tarz bir gönüllüyü harekete geçiren fiilin, koşulsuz konukseverliğin zorunluluk alanı olarak, kaygıyı cesarete dönüştüren fiille aynı olduğunun altını çizmek gerekir.

Bilmediği bir coğrafyaya gelip kendisine bütünüyle ‘yabancı’ insanlara yönelik dayanışma faaliyeti yürüten öznelerin, diğer tüm politik-ideolojik motivasyonlardan arındırıldığında, bütünüyle yabancı olarak mültecilere yönelik zedelenmiş adalet duygusuyla hareket ettikleri aşıkardır. Koşulsuz konukseverliğin zorunluluk alanı, kaygıyı cesarete çeviren fiil, öznenin zedelenmiş bu adalet duygusuna dair aldığı etik sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorumluluk kararının, kesin bir bilinç profiliyle –bir karşıt hakikati sürdürme motivasyonu- verilmeyebileceğinin altını bir kez daha çizelim. Ancak koşulsuz konukseverliğin sadece –zorunlu ilişkisi olarak- mültecilere yönelik zedelenmiş adalet duygusuyla girişilen cesaret pratiğiyle vuku bulamayacağını da akılda tutmak gerekir. Konukseverlik etiğinin olumsal alanı olarak karşıt bir hakikati sürdürme mantığı olmaksızın koşulsuz konukseverlik pratikleri ortaya çıkamayacaktır.

Bu soyutlamayı da güncel mültecilik krizi karşısında sergilenen konukseverlik pratiklerinin analitik ayrımı üzerinden yapmak mümkün. Mültecilerin gündelik yaşamlarına yönelik sergilenen yardım faaliyetleri ile dayanışma faaliyetleri arasındaki ayrım, bu soyutlamaya kuramsal dayanak sunmaktadır. Yardım faaliyeti, kendine içkin eşitsiz ilişkisinde, alan el ile veren el arasındaki eşitsiz konumlanmayı yeniden üreten bir pratik olarak sergilenmektedir. Mecazi temsilinde, ev sahibi ile misafir arasındaki mesafeyi yerleşik hale getiren bir koşullu konukseverlik pratiğidir. Özel mülkiyet ve ulus devlet rejimleri karşıtı bir hakikati sürdürme

motivasyonu olmaksızın, dahil olunan bir konukseverlik pratiğidir. Konuksever öznenin, mültecilere yönelik zedelenmiş adalet duygusunun ortaya çıkardığı cesaret fiilinin tek başına işe koyulduğu bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun karşısında, bugün mültecileri dayanışma faaliyetleriyle buldukları mekanın ortağı haline getirmeye çalışan konukseverlik pratikleri ise ev sahibi misafir ikiliğini ortadan kaldıran bir anlama sahiptir. Konukseverlik etiğinin olumsuzluk alanı olarak karşıt bir hakikati sürdürme motivasyonu; mültecileri –yardım faaliyetiyle güçlendirilmeye çalışılan- dışarıdan gelen ötekiler olarak değil, dayanışma faaliyetiyle bu karşıt hakikate ortak edilmeye çalışılan özneler olarak ele almayı gerektirmektedir. ‘Ev sahibi’ otoritesini ret eden bu konukseverlik anlayış, mültecileri dayanışma faaliyetlerinin ortak öznelerine dönüştürmektedir. Yaşamın her alanının beraberce inşa edilebileceğini gösteren bu türden dayanışma faaliyetleri, mültecileri –içeriye- tabi ötekiler olarak gören koşullu konukseverliği temsil eden yardım faaliyetlerine tamamen eleştirel bir zeminde gerçekleşmektedir.

Yardım faaliyetleri, faaliyeti örgütleyen öznenin bilinç profilinden bağımsız, kendine içkin bir otorite mekanizmasına sahiptir. Dayanışma faaliyeti ise bunun tersine, özneler arasındaki işbölümünü otorite dolayımı üzerinden gerçekleştirmeyen bir mantığa sahiptir. Yardım faaliyetine gömülü alan el-veren el ilişkisi, mültecilere yönelik konuksevmezlik söylemini üretebilme potansiyeline sahipken, yardım yerine dayanışmayı ilke edinen konukseverlik pratiklerinde ise mültecilerle ‘öteki’ imgesinde bir ilişki kurmak yerine, aynı mücadelenin ortak bir öznesi olarak ilişki kurulmaktadır. Öznelerin politik-ideolojik aidiyetlerinden bağımsız olarak, yardım faaliyetinin başlı başına eşitsiz konumlar üzerinden gerçekleştiğini ve bu eşitsizliği yeniden ürettiğini vurgulamak gerekir. Yardım faaliyetine girişen bir camii derneği imamıyla, benzer faaliyetler yürüten seküler liberal bir derneğin gönüllüsünün aynı konuksevmez söylemi paylaşmasının kaynağı bu eşitsiz ilişkinin doğasından gelmektedir.

Dayanışma faaliyetine katılan konuksever özne açısından, bu faaliyete katılmadan önce sahip olduğu konukseverlik bilinci mültecilere yönelik türdeşlik algısını içermeyebilir. Yani yardım faaliyetlerine katılan konuksever öznenin çok farklı bir konukseverlik bilincine sahip olmayabilir.

Ancak dayanışma faaliyetinin kendine içkin özneler arası denklik mantığında, mültecilerle kendisi arasında bir farklılık olmadığını deneyimleyecektir. Bu bağlamda konukseverlik deneyiminin, konukseverlik etiğinin olumsuzluk alanı olarak karşıt bir hakikate dayalı bilinç profilinin inşasına giden kesin bir pratik olduğunu görebiliriz. Konukseverlik deneyiminin bir adım gerisinde ise özneleşmenin (bu bağlamda konuksever özneleşmenin) ilk adımı olarak kaygıyı cesarete çeviren fiile ihtiyaç olduğunu belirttik.

Bu soyutlamanın akabinde ortaya çıkan konukseverlik etiğine dair ilişkisel haritayı şu şekilde özetleyebiliriz: Koşulsuz konukseverlik konuksever öznenin, mültecilere yönelik zedelenmiş adalet duygusunun harekete geçirdiğı cesurca bir fiili (zorunluluk alanı), karşıt bir hakikat olayına sadakat (olumsallık alanı) çerçevesinde hayata geçirmesi akabinde vuku bulabilir. Konukseverlik deneyimi ise, konukseverlik etiğinin zorunluluk ve olumsuzluk alanları arasındaki ilişkiyi sağlayan dolaylımsız bir pratik olarak istihdam edilmelidir. Bu ilişkisel harita aynı zamanda konukseverlik etiğini hakikatler etiğı ile sentezlemenin kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Aynı: Politik Özneye Dönüş

Bu bölümde Badiou'nun etik felsefesi daha yakından analiz edilecek ve konukseverlik etiğini hakikat temelli yeniden inşa etmenin kuramsal/kavramsal çerçevesine dair çıkarımlar yapılacaktır.

Badiou'ya göre; konukseverlik etiğinin ben/öteki arasına koyduğı sonsuzluk ve bu sonsuzluk kavrayışının oluşturduğı etik, 'var olanı tanımak' dışında yeni hiçbir şey söylememektedir. 'Sonsuz başkalık zaten olan şeydir. Her türlü deneyim sonsuz farklılıkların sonsuz açılımıdır. Görünüşte düşünömsel olan kendilik deneyimim bile, hiçbir şekilde bir birlik sezgisi değil, bir farklılaşmalar labirentidir' (Badiou, 2016, s.39). 'Öteki' ile kendim aramda bir özdeşlik kurmamak, Aynı'nın alanına dair bir ortaklaşma inşa etmemek, 'öteki' ile beraber yaşamının politik ve toplumsal araçlarını görmezden gelen nihilist bir var oluşa kapı aralar gözökmektedir. Badiou'nun meramı açıktır; toplumsal hakikati, felsefi anlamda ontolojiyi,

hükümsüz kılan 'farklılıklar etiği' tartışmalarına karşı hakikat savunuculuğu yapabilecek bir etik alan inşa etmek. Böyle bir etik ancak 'aynı' kavramı üzerinden şekillenebilir:

"Esasında Aynı, olan (farklılıkların sonsuz çokluğu) değil, *olacak olan*'dır. Aynı'nın ancak başka bir şeyle birlikte ortaya çıktığını söylemiş ve bu şeye bir ad vermişim: *Hakikat*. Farklılıklara karşı kayıtsız olan tek şey, bir hakikattir... Bir hakikat *herkes için aynıdır*...Aslında tek bir Özne yoktur, ne kadar hakikat varsa o kadar özne, ne kadar hakikat usulü varsa o kadar öznellik tipi vardır... Felsefe, zamanın tekil hakikatleri tarafından ifade edilen farklı öznellik tiplerinin bir arada var olabileceği bir düşünce alanı inşa etmeye çabalar. Ama bu bir arada varoluş bir birleşme değildir – bu yüzden de *bir* Etik'ten bahsetmek imkansızdır" (Badiou, 2016, s. 40-41).

Genel olarak etik diye bir şey yoktur. Sadece bir şeyin etiği vardır. Tekil bir olay, bu olayın ilkelerine sadakat tekil bir hakikat ortaya çıkarır. Ancak bu tekillik, olaya sadık olan öznelerin tamamı üzerinde tümel bir etik inşa eder. Badiou'nun etik felsefesi; pozitivist evrenselciliğin ve radikal nihilizmin hakikat kavrayışına aynı anda cevap verir bir niteliğe bürünmektedir.

Badiou hakikatin bütüncül ve kayıtsız şartsız iktidarının dayatılma gayretini, kötülüğün üç biçiminden biri *felaket* olarak adlandırır.⁴ Hakikatin öznesi devam edebilmek için, mutlak, nihai bir hakikat düzeni dayatma ayartısına düşmemelidir. Badiou'ya göre pozitivism, Stalinizm, Jakobizm gibi örnekler hakikati bütüncül hale getirip dayatmaya çalışan, yani hakikatin olaysal tikelliğinden sapan tarihsel örneklerdir (Badiou, 2016, s.89).

⁴ Diğer iki kötülük örneği taklit (*sahte bir olayın terör saçan takipçisi olmak*) ve ihanettir (*kendi çıkarı uğruna bir hakikatten vazgeçmek*). Badiou kötülük biçimi olarak taklit için Nazizm örneğini uzun uzun ele alır. Sahte olay olarak tarif eder. Yanlış bir adlandırma 'her sahici olayın evrensel hitap alanıyla, belli bir halkın, cemaatin ya da yerin özel doluluğu içine yerleşmiş hitap alanıyla karıştırılmasıdır.' Ari ırkı ya da Alman ulusunu evrensellemeye çalışarak bir hakikat dayatmasına girmeleri, bu anlamda gerçek bir olayı taklit etmeleri (Badiou nasyonal sosyalistlerin Rus sosyalistlerin terminolojisini taklit etmesini örnek gösterir) ve öznelerin bu taklide kanarak terör sergilemeleri; etik felsefenin savurması gereken kötülük biçiminin tarihsel referansıdır. Etik bu kötülük biçimleri karşısında 'devam et' buyruğu altında feraset (taklitlere kanma!), cesaret (vazgeçme!) ve itidal (bütünlük aşırılığına kapılma!) araçlarını birleştirir. 'Hakikatler etiği ne dünyayı bir Yasa'nın soyut hakimiyetine tabi tutmayı, ne de dışsal radikal bir kötüyü karşı mücadele etmeyi amaçlar. Tam tersine, hakikatlere gösterdiği sadakat yoluyla, Kötü'yü – tam da bu hakikatlerin dublörü ya da karanlık yüzü olarak gördüğü Kötü'yü- savuşturmaya çabalar.' (Badiou, 2016, s.92)

Kötülük sorunu hakikatten sapma olarak ele alındığında, iyi ve kötü arasındaki 'etik ideolojinin' göstermeye çalıştığı mantıksal ilişki tersine çevrilmektedir. Badiou'nun etik ideoloji olarak adlandırdığı liberal-hümanist bakış açısı önce önsel bir kötü (totalitarizm, şiddet, ıstırap) varsayımı yapar ve ardından savunmacı karakterde bir etik, negatif özgürlüklere ve insan haklarına saygı dayatılır. Burada etik tacizkar müdahalelere karşı korunma anlamına gelir. Bu da statükonun düşünsel olarak olumlanmasıyla aynı kapıya çıkar (Hallward, 2016). Kötülük sorununu hakikatin sapması olarak değerlendirildiğinde, hem savunmacı bir 'iyi' anlayışın terk edilmesi ve böylelikle toplumsal yeniden inşayı merkeze alan bir özne tanımlaması yapılmış oluyor çünkü agresif bir iyi, dayatmacı olmayan ama 'çokluklara' dayalı bir hakikat, toplumsal kurumları eşitlikçi bir zeminde yeniden inşayı gerekli kılar. Hem de hakikati perspektife indirgeyen ve böylece her türlü yıkıcı olayı da meşrulaştırabilecek post modern felsefenin hakikat tasavvuru ortadan kaldırılıyor. Hakikatin bir sürece bağlanması ve en önemlisi onu ancak taşıyıcısı özneyle ortaya çıkan bir olayla ilişkilendirilmesi; pozitivist geleneğin hakikati özneye dışsallaştıran, mutlak bir töz olarak gören gerici perspektifi de aşıyor.

Badiou'ya göre; siyasetin kolektif öznesi, kimliklere kayıtsız bir türsel çokluk inşası olmalıdır'(Türk, 2013, s287). Badiou, sonsuz çeşitlilikteki kimliklerden bir normun türetilmeyeceğini göstermeye çalışmaktadır. Evrensel bağlamda inşa edilecek olan, türsel bir çokluğun yani bir hakikat sürecinin ve onun öznesinin niteliğidir. Badiou'ya göre 'bir hakikatin öznesinin oluşumuna girmek ancak başınıza gelen bir şey olabilir' (Badiou, 2016, s.70). Bu bakış açısı hakikatin; sadece (kolektif) öznenin iradesiyle inşa edilemeyeceğini, aynı zamanda ilgili özneyi de içeren konjonktürel etkilere açık olduğunu göstermektedir. Hakikatler etiğı, öznenin 'başına' gelen bu hakikat sürecinde devreye girmektedir. Hakikat sürecini devam ettirmenin pratik ilkelerini betimlemektedir.

Badiou'nun betimlediğı hakikat usulleri, "durumun sadece en çıkar gözetmeyen, en evrensel (en anonim) malzemelerinin ait olduğu 'türsel küme' oluştururlar:

Badiou'nün *hakikat usullerini*, dört ama sadece dört hakikat alanı arasında sıkı sıkıya paylaştırılmalarıyla dengelenir (bu alanların her biri felsefenin dört koşulu ya da türsel usulünden birini tanımlar). Aşk, sanat, bilim ve siyaset. Niye özellikle bu dördü? Çünkü bunlar bireysel ya da

kolektif biçimleriyle öznenin olası kertelerine karşılık gelirler. Aşk, açıkça, sadece ilgili bireyleri etkiler. Siyaset, tersine, sadece kolektif boyutla, kesinlikle türsel bir eşitliğin olumlanmasıyla ilgilidir. 'Karma durumlarda' – bireysel bir 'vasıtası' ama kolektif bir etkisi olan durumlarda ise sanat ve bilim, salt kabul gören bilgileri aktarmanın ötesinde katıksız bir icat ya da keşif gerçekleştirdikleri derecede türsel olma özelliği kazanırlar" (Hallward, 2016, s.140).

Badiou'nun projesinin amacı, özneler arasındaki farklılıkları bir hakikate 'sadık' kalarak ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Örneğin bir hakikat olarak aşk olayının özneleri, toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden farklılaşmış özneler olarak görülmeyecektir. Kendilerini 'sadece o geçici karşılaşmış olma olayına duyulan sadakat içinde kök salmış olan aşık özneler olarak görmelerini' sağlayacaktır (Badiou, 2016, s. 73).

Konukseverlik etiği bağlamından değerlendirdiğimizde hakikate sadakat, ev sahibi ve misafir özneler açısından aralarındaki eşitsiz ilişkinin ortadan kalktığı yeni bir durumu ortaya çıkartmaktadır. Mültecileri – bu söylemi dahi terk ederek- bulunduğu mekanların ortak kurucuları olarak değerlendirip karşılama pratiklerini bu çizgide sergileyen özneler, Badiou'nun 'durum' olarak tarif ettiği egemen hakikate karşı yeni bir hakikat inşa etmektedirler. Böylece mülteciliği hukuksal bir kimlik mücadelesine indirgemek yerine, kimliklere kayıtsız türsel bir çokluğun parçası haline getirmenin zeminini oluşturmaktadırlar.

Sonuç

Derrida'nın konukseverlik etiği üzerine belirgin tartışmaları, 90'lı yılların başında Cezayir'in Fransa işgaline karşı yürüttüğü direniş mücadelesinin sonlarına doğru sertleşen savaş ve Doğu Avrupa'da sosyalist sistemin çökmesiyle beraber gerçekleşen mülteci hareketlerinin konjonktüründe ortaya çıkmıştır. Levinas'ın etik felsefesi üzerine bina ettiği konukseverlik – kendi felsefesine ve bu konjonktürün mantığı uygun olarak- bir toplumsal hakikat tasavvuru üzerinden şekillenmemiştir. Özne, koşulsuz konukseverlik gösteren özne olarak, etik sorumluluğunu ancak misafir öznenin taleplerine teslim olarak gerçekleştirebilmektedir. Bu tarz bir etik sorumluluğun, mültecilere yönelik konuksevmez kaygıları cesaretle sakinleştire-

rebilecek bir felsefi zemin sunduğunun hakkını teslim etmek gerekir. Ancak sorunu anlık vuku bulabilecek bir etik karşılama olayından çıkartıp, sürdürülebilir ortak yaşamı inşa etme bağlamında ele aldığımızda konukseverlik etiğinin sınırları belirgin hale gelmektedir.

Bugün güncel olarak ilgilendiğimiz mültecilik sorunsalı, hukuksal bir kimlik mücadelesine sıkıştırıldıkça 'ev sahibi öznenen' sürekli olarak başka, farklı ve en nihayetinde 'öteki' bir özne alanına hapsedilmektedir. Derrida'yı takip ederek, mültecilik sorunsalının çözümünde hukuk mücadelesi zeminini terk ederek etik bir ilişki zeminini inşa etmek gerektiğini belirtmek gerekir. Fakat konukseverlik etiğini politik bir hakikatin inşasıyla beraber işe koymadıkça, 'ev sahibi-misafir' ikiliğini -güncel olarak mültecilik sorunsalını- ortadan kaldıracabilecek bir pratik zemini yakalayabilmek mümkün olmayacaktır.

Öznelere sadakatle bağlandıkları bir hakikat olayı; misafir ve ev sahibi özneler arasındaki farkı – hakikate dahil olan özneler açısından- kayıtsız hale getirebilecek, farka kayıtsız kalan *aynı* etrafında ortak bir yaşamı inşa etmenin önünü açabilecektir. Koşulsuz konukseverliğin etik sorumluluğu olarak vazgeçme edimi ya da koşulsuz kabul, 'ev sahibi iken misafir olabilmek' cesareti, mültecilerin eşit yurttaşlar olarak dahil edileceği hakikat olayının zorunluluk ilişkisi bir ilk adım olarak düşünülmelidir. Koşulsuz kabul, radikal bir etik karardır ve ancak bu karar sayesinde özne onu hareketsiz kılan kaygı zincirlerini kırabilir. Fakat süreklilik ifade eden özneler arası bir etik ilişki için, vazgeçme veya koşulsuz kabul gibi radikal bir kararın yetmeyeceği de aşikardır. Hakikat olayının kendine içkin gelecek iddiası, özneleri sürekli olarak olay üzerinden müzakereye muhatap tutan yaratıcı potansiyeli ve en nihayetinde ona dahil olan özneler arasında yarattığı denklik mantığı, konukseverlik etiğinin güncel mültecilik krizi karşısındaki pratik sınırlılığına çözüm getirmektedir. Bu çerçevede etik sorumluluk, birincisiyle tam ters istikamette ikinci bir edimi buyruk etmektedir. Ayrıcalıklarından vazgeçen ve gelen misafiri koşulsuz kabul eden özneler, farklılıklara kayıtsız bir hakikat olayında ısrar etmelidir. İsrar edimi, vazgeçme ediminin aksine süreklilik ifade eden bir anlama sahiptir. Bu manada anlık vuku bulabilecek süresiz bir etik kararın tamamlayıcısı olma potansiyeli taşımaktadır. Böylece vazgeçme ve ısrar, ev sahibi öznenin misafirle ortak bir hakikat olayına iştirak etmenin etik sorumluluğu olarak birbirini tamamlayabilmektedir.

Badiou'nun hakikatler etiği ve bu etiğin politik hakikat tahayyülü ile Derrida'nın konukseverlik etiğinin radikal önerileri, güncel olarak mültecilik krizinin çözümüne dair özneleşmenin ilişkisel aşamalarının tamamlayıcı parçaları olarak okunabilir. Her iki etik felsefe arasında kurulacak böyle bir diyalektik ilişki, aynı zamanda mültecilik sorunsalına dair sosyal bilimsel çözümlerinin kavramsal ve kuramsal çerçevesine de yaratıcı katkılar sunabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Relational Analysis of Hospitality Ethic and The
Ethic of Truths**

*

Baran Yıldırım
Anadolu University

In this study, relational analysis of hospitality ethic has been discussed within two different context which have internal connections each other's. Two different contexts have been constructed two different intellectual method. First, determined relations of hospitality ethic has been described within abstraction method. Thus, the frame has been demonstrated how hospitality ethic come into social scientific analysis unit from its metaphysics context.

Abstraction and structural analyses which is the one of methods in realist paradigm has tools that those can convert the abstract phenomenon to concrete object. An abstraction, isolates in thought one-sided or partial aspect of an object and it is helpful to distinguish relations of different types. Therefore, the object which is constructed within relationality can be categorized as concrete.

One of the types of abstracted relations between contingency and necessity. It should be emphasized that the distinction between contingency and necessity is analytical rather than it is ontological. Those are internal relational that necessity can only be comprehended within context of contingency. The necessary relations are not unchangeable relations, unlike what naturalists claim, under every circumstances or space and time. The structure of necessary relations has been dominated by the contingency.

The contingent relations of hospitality ethic point to a specific consciousness which have been constructed in the hospitality experience. Accepting of stranger who can be even potential for danger requires renouncing all privileges which give the authority to 'host' front of 'guest'. For continuity of this kind of practice need a definite motivation which imply an egalitarian consciousness. Otherwise, holding privileges have been internalized for essential properties and therefore hospitality can be

possible only within conditional form that guest must accept host's mastery.

The necessary relations of hospitality ethic have been tackled within motivations of the subject(host) who try to show unconditional hospitality that these motivations have been universalized as injustice to refugee or guest. Hence, we should argue that the motivations of being participate in unconditional hospitality may not contain the certain or common thought but practice itself and the space which is pure hospitality have occurred should necessitate an egalitarian logic.

Each two relations had been elaborated which based on philosophical debate of the subject and truth. This theoretical framework, at the same time, have caused the second section of this study.

In the second section; hospitality ethic and truth of ethic has been synthesized based on truth. This synthesis has been obtained through investigations which revealing to limitations of real politic of unconditional accept. The debates on philosophy of hospitality ethic which ground on Derrida's studies has been reread with criticism which had been framed by Badiou regarding the ethic of truth. Following the Badiou, ethic should be discussed within the truth which can be indifferent to diversity. So, there is no need to distinguish between host and guest that is one of the most significant ground for taking place of unconditional accept.

The critical reconstruction of hospitality ethic has been furthered adhere to relations of its which disclosure with abstraction method. These relations -contingent and necessary- have been interpreted in the field of truth which is theorized in the context of ethic by Badiou. Contingent relations have been analyzed within consciousness which is constructed in the event of truth while necessary relations have been discussed in the subjectivity context. Subjectivity is motivated by the process which transition from the 'anxiety' to the 'courage' for Badiou's theory. Courage which take a risk of being guest while you are host is deployed as a necessary component of the hospitality ethic. The categories of the abstracted relations of hospitality ethics have been illustrated within concepts which is argued from Badiou's studies for ethic of truth. Therefore, there've been avoided that the synthesis of two contrary ethic philosophy could have been remained with eclectically.

The practical context of this study is current refugee crisis. The limits and possibilities of ethic philosophy in the reel politics which it can comprehend an answer of this crisis has been discussed to extend within the context of political subject which can solve refugee crisis. And thus, hospitality has not embraced only in the context of ethic but it has been also evaluated in the philosophy of subjectivity.

Forced migration and its social effects which occur in the recent years necessitate that we should rethink about concept of hospitality in social sciences. Concept of hospitality as a unit of social scientific analysis will reveal the relation of ethic and real politic. By this way, hospitality ethic can be tackled as a political act which can give theoretical proposition for solution of current refugee issue.

Kaynakça / References

- Badiou, A., (2009). *Theory of the subject*. New York: Bloomsbury Academic.
- Badiou, A., (2016). *Etik, kötülük kavrayışı üzerine bir deneme*. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baker, G., (2013). *Hospitality and world politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Brotherton, B. ve Wood, R. C. (2007). 'Key Themes in hospitality management', R. C. Wood and B. Brotherton (eds), *The Sage Handbook of Hospitality Management* içinde, London: Sage, s. 35–61.
- Bhaskar, R., (2013). *Natüralizmin olanaklılığı: Çağdaş insan bilimlerinin felsefi bir eleştirisi*, Çev: Vefa Saygın Öğütte, Ankara: Pratika Yayınları.
- Bhaskar, R., (2015). *Gerçekliği geri kazanmak: Çağdaş felsefeye eleştirel bir giriş*, Ankara: Notabene Yayınları.
- Derrida, J., (1999a). *Differance*, çev. Önay Sezer, *Toplum ve Bilim Derrida Özel Sayısı* içinde, İstanbul.
- Derrida, J., (1999b). *Konuksev(-erl-mez-)lik*, Çev. Ferda Keskin, Önay Sözer, Pera Peras Poros: Jack Derrida ile birlikte disiplinlerarası çalışma'nın içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Derrida, J., (1999c). *Adieu to Emmanuel Levinas*. Standford California: Standford University Press.
- Derrida, J., (2000). *Of hospitality*. Standford California: Standford University Press.
- Diken, B.,(2013). *İsyen, devrim, eleştiril-toplum paradoksu*, Metis Yayınları, İstanbul

- Direk Z., (2003). *Sunuş, sonsuza tanıklık içinde*. İstanbul: Metis Yayınları, s.7-41.
- Foucault, M., (2014). *Özne ve iktidar*, çev: Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gültekin, A. C., (2014). Bağışlanan konukseverlik ve konuksever bağışlama: Derrida felsefesinde etik ve politika ilişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 13-34
- Germann M. J., ve Gibson, S. (2007). *Mobilizing hospitality: The ethics of social relations in a mobile World*. Aldershot: Ashgate.
- Hallward, P. (2013). *Söyleşi ve sonsöz, alan badiou etik: kötülük kavrayışı üzerine bir deneme içinde* (s.137). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kant, I., (1960). *Ebedi barış üzerine felsefi denemeler*, Çev: Yavuz Abadan ve Seha Meray, Ankara: Ajans Türk Matbaası
- Kıravva, V., (2014). *Politicizing hospitality: The emergency food assistance landscape in thessaloniki*, Hospitality and Society içinde, s.249-261
- Levinas, E., (2003). *Biriciklik üzerine, sonsuza tanıklık içinde*, İstanbul: Metis Yayınları, s.191-199
- Naas, M., (2006). *Jacques Derrida ve konukseverlik sorusu*, Cogito, s. 237
- Sayer, A., (1992). *Method in social science: a realist approach* (Çev: Abdülkerim Sönmez), New York and London: Routledge
- Stocker, B., (2006). Derrida etiğinde çelişki, aşkınlık ve öznelilik, Cogito, 47-48, 335-347
- Selwyn, T. (2000). 'An anthropology of hospitality', C. Lashey and A. Morrison, In Search of Hospitality: Theoretical Perspectives and Debates, Oxford: Butterworth-Heinemann, (s. 18-37)
- Telfer, E.,(2000). 'The Philosophy of hospitableness', C. Lashley and A. Morrison (eds), In Search of Hospitality: Theoretical Perspectives and Debates içinde, Oxford: Butterworth-Heinemann, s. 38-55.
- Thompson, E. P., (2004). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim yayınları.
- Türk, D., (2013). *Öteki, düşman, olay: Levinas, Schmitt ve Badiou'da etik ve siyaset*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Vanderberghe, F., (2012). *Pierre Bourdieu'nun üretken yapısalcılığının epistemolojik bir analizi*, Güney Çeğin ve Emrah Göker (Ed.) *Tözcülüğün Tasfiyesi* içinde (s. 385), Ankara: Notabene Yayınları
- Yeğenoğlu, M., (2012). *Avrupa'da islam, göçmenlik ve konukseverlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım, B. (2021). Konukseverlik etiğinin ilişkişel analizi ve hakikatler etiğı. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(39), 929-957. DOI: 10.26466/opus.845830.

Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Örgün Eğitim Kurumları Kapsamında Cinsel Sağlık Eğitimlerine İlişkin Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi¹

DOI: 10.26466/opus.922603

*

Arzu Güçlü* – Halis Özerk**

* Sosyolog, Kent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enst. İstanbul/Türkiye

E-Posta: a-ucuk@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-8961-6140](https://orcid.org/0000-0001-8961-6140)

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta: halisozerk@halisozerk.com

ORCID: [0000-0001-5530-6638](https://orcid.org/0000-0001-5530-6638)

Öz

Bu çalışmanın amacı örgün eğitim kurumlarımız çerçevesinde 2000-2018 yılları arasında gerçekleştirilen cinsel sağlık eğitimlerine ilişkin akademik çalışmaların incelenmesi ve sonuçları bakımından değerlendirilmesidir. Betimsel tarana modeli kullanılan çalışmada alan yazın taraması sonucunda 2000-2018 yılları arasında gerçekleştirilen 32 çalışmaya ulaşılmıştır. Bunların 24’ ü ulusal ve uluslararası hakenli dergilerde yayımlanan makale, 4’ü doktora tezi ve 4’ü de yüksek lisans tezidir. Çalışmalar içerik, amaç, yöntem ve bulgular açısından analiz edilmiştir. Ülkemizdeki çalışmaları karşılaştırmak amacıyla ayrıca yurt dışında bu konuda yapılan 13 çalışma araştırmaya dahil edilmiştir. Yurtdışı çalışmalarda farklı ülkelere (İtalya, Suudi Arabistan, Romanya, Çin, İran, Endonezya, Amerika, Brezilya, Meksika, Sırbistan ve İngiltere) yer vermeye özen gösterilmiştir. Yapılan çalışmada sonucunda ülkemizdeki örgün eğitim kurumları kapsamında cinsel sağlık eğitimini içeren çalışmaların büyük çoğunluğunda (%59.37) betimsel tarama yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Çalışmalarda örneklem grubu olarak ilk sırada üniversite öğrencilerinin yer aldığı (%44.4) bulgulanmıştır. Çalışmaların büyük çoğunluğunun öğrencilerin cinsel sağlık konusundaki tutum ve davranışlarını tespit etmeye ve ilintili olarak da düzenlenen eğitimlerin cinsellikle ilgili bilgi ve tutumlarına etkisini ölçmeye yönelik olduğu görülmüştür. Çalışmalarda veli ve öğretmenlerin eğitimine ise çok düşük oranda yer verildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Cinsel Eğitim, Ergenlerde Cinsellik.

¹ Çalışma, Arzu Güçlü’ nün Klinik Psikoloji Yüksek Lisans bitirme projesi (2018-2019 yılı) çalışmasından türetilmiştir.

The Evaluation and Investigation of the Sexual Health Education Given in Schools in Turkey Between the Years 2000-2018

*

Abstract

The purpose of this study is to investigate the academic studies done on the sexual health education given in schools in Turkey between the years 2000-2018 and to evaluate their results. The surveying of the body of literature using the descriptive survey method yielded 32 studies done between the years 2000-2018. 24 of these were peer reviewed articles published in national and international journals, 4 were doctoral thesis' and 4 were master's theses. The studies were analysed in terms of content, purpose, method and findings. 13 studies done abroad were also included in this study for the purpose of comparison with the ones done in Turkey. The studies done abroad were especially chosen from various different countries (Italy, Saudi Arabia, Romania, China, Iran, Indonesia, USA, Brasil, Mexico, Serbia and England). As a result of the study, it was seen that the vast majority (%59.37) of studies done about the sexual health education given in schools in Turkey used the descriptive survey method. It was found that the leading (%44.4) sample groups of studies consisted of university students. It was seen that the vast majority of studies intended to determine the attitude and behaviour of students on sexual health and to measure the effects of the organised education on their attitudes and knowledge on sexuality. It was determined that parent and teacher education was included in relatively very low amounts in the studies.

Keywords: *Adolescence, Sexual Education, Sexuality of Adolescent.*

Giriş

Ergenlik fiziksel, zihinsel, kimyasal ve sosyal açılardan hızla değişen bireyin gelişme ve olgunlaşma süreçleriyle, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir (Santrock, 2014, s.16). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2017), 10-19 yaş aralığını ergenlik dönemi olarak tanımlamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun 2018 yılı verilerine göre, 10-19 yaş arası nüfus 12 764 690’dır. Bu toplam nüfusun %15,6’sına denk gelmektedir.

Çok (2010, s.84)’a göre bedeninin yetişkin özelliklerine dönüştüğü ve üreme yeteneğinin kazanıldığı ergenlik yıllarında yaşam boyu devam edecek cinsellik daha büyük önem kazanmaktadır.

Siyez ve Siyez, 2007’e göre de cinsel açıdan olgunlaşan bedenlerine ve işlevlerine alışabilme, kendilerine özgü cinsel tutum ve değerlerini netleştirme, cinsellikle ilgili tutum, duygu ve yaşantılarını bütünleştirme gençleri bekleyen gelişimsel görevlerdendir. Bu görevlerini yerine getirme sürecinde ergenler, sosyal ve psikolojik desteğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyarlar (Hurrelmann ve Quenzel, 2015). Ergenlik döneminde cinsel deneyimlerin yoğunluk kazanmasıyla cinsel sağlık eğitimi ihtiyacı ve önemi artmaktadır (Gürsoy ve Gençalp, 2010).

Nüfusbilim Derneği ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (2007), Türkiye: Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması sonuçlarına göre; ergen kız ve erkeklerin büyük bir kısmı ergenlikte büyüme ve gelişme sırasındaki değişimleri “endişe” olarak tanımlamaktadırlar.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Türkiye Ergen Profili Araştırması’nda (2013), katılımcılara cinsellikle ilgili bilgilerini ilk kimden öğrendikleri sorulmuştur. Katılımcıların %24’ü cinsellikle ilgili bilgilerini ilk annelerinden aldıklarını belirtmiştir. İkinci sırada arkadaşlar (%19), üçüncü sırada ise okul (%15) vardır. Cinsellikle ilgili hiç kimseden ya da hiçbir yerden bilgi almamış olanlar (%42) dışarıda tutulduğunda ergenlerin yarıya yakınının (%46) bu tür bilgileri 11-12 yaş aralığında aldığı görülmektedir.

Cinsel bilgilerin ilk alındığı ortalama yaş 12'dir. Cinsel sağlık eğitimi ile ilgili ebeveynlerin tutumlarını belirlemeye yönelik yapılan araştırmalar ilk bilgilerin anneler tarafından verildiğini ve sadece çocuk soru sorduğunda, utanarak kısa cevaplar verildiğini göstermektedir. Ancak anneler bu konularda bilgi seviyelerinin yetersiz olduğunu ve profesyonel bir kurum veya kişiden bilgi almadıklarını ifade etmişlerdir (Tuğrul ve Artan, 2001; Eroğlu ve Gölbaşı, 2005).

Akbaş ve Sanberk (2012), ortaöğretim kurumunda öğrenimine devam eden 437 öğrenci (233'ü kız ve 204'ü erkek) ile yaptıkları çalışmada, kız öğrencilerin ilk menstrüasyon (adet görme), erkek öğrencilerin ilk ejakulasyon (boşalma) deneyimini yaşadıkları sıradaki duyguları ile önceden hazırlıklı (bilgili) olma arasında anlamlı ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Set, Dağdeviren ve Aktürk (2006) yaptıkları çalışmada ülkemizde cinsellik konusunun halen bir tabu sayıldığını, konuşulmaktan kaçınıldığını ve doğru bilgi edinmeye yönelik girişimlerin de sınırlı kaldığını belirtmektedirler. Eroğlu ve Gölbaşı (2005) da cinsel konuların konuşulmaktan kaçınıldığı toplumlarda cinsellik hakkında sağlıklı bilgileri bireylere kazandırmak adına okullarda cinsel eğitim programlarının oluşturulmasının öneminin arttığını ifade etmektedir.

Georgetown Üniversitesi Üreme Sağlığı Enstitüsü'nde Igras ve diğerlerinin (2014) yaptığı genç ergenlerin cinsel ve üreme sağlığına yatırım yapmak konusundaki çalışmada dünya nüfusunun yarısının 10-14 yaş arası çok genç ergenlerden oluştuğunu ve 1,2 milyar 10-19 yaş arası ergenin neredeyse %90'ının düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşadıklarını belirtmektedir. Bu ülkelerde istenmeyen gebelikler, anne ölümleri, güvensiz düşükler ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların oranlarının çok yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kirby (2002), gençlerin cinsel davranışlarına okulun ve okul programlarının etkisini belirlemek için okullarda yapılan cinsel eğitim, erken gebeliği önleyici cinsel eğitim ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar/HIV odaklı müfredat tabanlı programları incelemiştir. Bu programların ortak saptanan sonuçları incelendiğinde cinsel ilişkiye girme yaşını geciktirdiği, sıklığını azalttığı, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımını arttırdığı, hamileliği ve erken doğum oranlarını azalttığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda okulun ve okul müfredat tabanlı cinsel eğitim

çalışmalarının ergenlerin riskli davranışlarda bulunmasını engellemek için kritik bir önemde olduğu vurgulanmıştır.

Hassan ve Creatsas (2000), cinsellik, üreme ve kontrasepsiyon hakkında bilginin ne yazık ki genellikle cinsel aktivite başladıktan sonra edinildiğini, bu nedenle hamileliğin ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesine sağlık hizmetlerinde ve eğitimde yüksek öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Çünkü gençlerin, özellikle yüksek oranda Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonların (CYBE) ve istenmeyen gebelik oranlarının cinsel sağlığa olumsuz sonuçlarına karşı savunmasız olduklarını prezervatif kullanımı da dahil olmak üzere daha yüksek cinsel eş değişimi oranları ve düşük kontrasepsiyon düzeyleri ile riskli cinsel davranışlarda bulunabildiklerini ifade etmektedirler.

Dünyanın dört bir yanındaki ergenlerin karşılaştığı bazı zorluklar arasında erken hamilelik ve ebeveynlik, doğum kontrolü ve güvenli kürtaj gibi zorluklar ve yüksek HIV/AIDS ve Cinsel Yolla Bulaşan Hastalık (CYBH) oranları bulunmaktadır. (Morris ve Rushwan, 2015).

WHO (2017), verilerine göre dünyada 36.9 milyon AIDS tanısı almış hasta bulunmaktadır ve Türkiye’de de 14.695 teşhis almış kayıtlı vaka belirtilmiş ve ülkemiz için artış hızı kritik olarak nitelendirilmiştir.

Fonner ve ark. (2014), düşük ve orta gelirli ülkelerde, okul temelli cinsel sağlık eğitimi ve HIV/AIDS önleme amacıyla yapılan 63 makalede yer alan 64 çalışma ile sistematik bir inceleme ve meta-analiz çalışması gerçekleştirmiştir. Meta-analizden elde edilen sonuçlar, okul temelli cinsel sağlık eğitiminin HIV/AIDS ile ilişkili riski azaltmada etkili bir strateji olduğunu göstermektedir. Okul Temelli Cinsel Sağlık Eğitimi Müdahaleleri öğrencilerin, HIV/AIDS hakkında bilgilere önemli oranda daha fazla sahip oldukları saptanmıştır.

İlgili yurtiçi araştırmalarda, ülkemizde gençler arasında cinselliğe dair yanlış inançlar ve mitlerin yaygın olduğu tespit edilmiştir (Kukulu ve diğerleri, 2009; Ejder Apay ve diğerleri, 2013). Cinsel yaşama başlama yaşı ile ilgili yapılan çalışmalarda ise ülkemizde giderek daha erken yaşlara inmeye başladığını göstermektedir (Gökengin ve diğerleri, 2003; Korkmaz Çetin ve diğerleri, 2008).

Ergenlerin çoğunun cinsellikle ilgili bilgi düzeylerini yetersiz olarak algıladıkları (Dağdeviren ve diğerleri, 2011; Pınar ve diğerleri, 2009; Civil ve diğerleri, 2010; Aslan ve diğerleri, 2014; Özcan ve diğerleri, 2016) ve

cinsellik ve cinsel sağlıkla ilgili bilgileri gizli kapaklı, yetersiz ve yanlış kaynaklardan aldıkları tespit edilmiştir (Çetinkaya ve diğerleri, 2007; Kukulcu ve diğerleri, 2009; Siyez ve Siyez, 2009; Çatık Yılmaz ve Başkan, 2014; Korkmaz Çetin ve diğerleri, 2008; Civil ve diğerleri, 2010).

Erkekler kızlarla karşılaştırıldığında ilk cinsel deneyimlerini daha erken yaşamışlar, daha çok partnerle ilişkiye girmişler ve korunma yöntemlerini daha az kullanmışlardır (Siyez ve Siyez, 2007; Aras ve diğerleri, 2005; Pınar ve diğerleri, 2009; Dağdeviren ve diğerleri, 2011). Cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve aile planlaması hakkında yanlış bilgilerin doğru bildiklerinden daha fazla olduğu, erkeklerin bu konularda daha bilgisiz ve riskli davranışlara daha yatkın oldukları tespit edilmiştir (Topbaş ve diğerleri, 2003; Mağden ve diğerleri, 2003; Aras ve diğerleri, 2005; Siyez ve Siyez, 2009; Çatık Yılmaz ve diğerleri, 2014; Pınar ve diğerleri, 2009; Aslan ve diğerleri, 2014).

Gerek T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gerek TÜİK gerekse Türkiye’de yapılan çalışma bulgularına göre ergenlerin yarıya yakınının (%42) cinsellikle ilgili bilgilerinin yeterli olmadığı, olanların da bu bilgileri en çok annelerinden aldıkları görülmektedir. Aynı kurumların verilerine göre annelerin cinsellikle ilgili bilgilerinin yetersiz olduğu ve var olan bilgilerini de bir kurum ya da profesyonel birinden almadıkları tespiti göz önünde bulundurulduğunda ergenlerin cinsellikle ilgili bilgi düzeylerinin oldukça yetersiz ve sağlıksız hatta hatalı olduğu aşikardır. Bu durumun, cinsellikle ilgili arzu edilmeyen sonuçları (istenmeyen gebelikler, erken ebeveynlikler, sağlıksız biçimde gebeliği sonlandırma girişimi nedeniyle ölümler) doğurması bakımından oldukça önemli bir problem olduğu da ortadadır.

Ergenlerin cinsellikle ilgili yetersiz, hatalı ve yanlış bilgilerine, aynı zamanda sağlıklı ve doğru bilgileri de almaları gereken yaşta almamalarına dayalı olarak ortaya çıkan problemlerin yaşanmaması (en azından minimum düzeye çekilebilmesi) için cinsel gelişim dönemleriyle uyumlu olacak şekilde sağlıklı ve doğru bilgileri almaları kaçınılmaz görünmektedir. Bu eğitimlerin ağırlıklı olarak verilebileceği ortamın da okullar olduğu konusunda gerek uluslararası kurum ve kuruluşlar gerekse araştırmacılar hemfikirdir.

Kapsamlı okul temelli cinsellik eğitimi, çocukların aileleri, dini ve toplum grupları ve sağlık profesyonellerinden aldıkları cinsellik

eğitimini tamamlar ve güçlendirir (SIECUS, 2004). WHO (2017)’ya göre cinsellik eğitimi; cinselliğin bilişsel, duygusal, sosyal, etkileşimli ve fiziksel yönlerini öğrenme anlamına gelmektedir. Cinsellik eğitimi çocukluğun başında başlamakta ve ergenlik ve yetişkinlik döneminde ilerlemektedir. Çocuklar ve gençler için cinsel gelişmeyi desteklemeyi ve korumayı amaçlamaktadır.

Tüm çocuklar ve gençler yaşa uygun cinsellik eğitimine erişim hakkına sahiptir. Cinsel yolla bulaşan hastalıkları engellemek için gerekli olan bilgi ve becerilere duyulan, açıkça kabul edilmiş ihtiyaç, bu genel pozitif yaklaşımın ardından ikinci sırada gelmektedir. Dahası, cinsellik eğitimi uluslararası kabul gören insan haklarına, özellikle de hastalıkların önlenmesinin önüne geçen bilgi edinme hakkına dayanmalıdır (UNESCO,2015).

Gerek uluslararası kurum ve kuruluşların gerekse bilimsel çalışma sonuçlarına dayalı olarak araştırmacıların, ülkemiz de dahil olmak üzere, dünya genelinde erken ergenlik döneminin gelecekteki riskli davranışları engellemede kritik bir konumda olduğundan, bu dönemde özellikle cinsel eğitim programlarının uygulanmasının önemine vurgu yaptıkları görülmektedir. Aynı zamanda erken ergenlik döneminde sürdürülebilir eğitim programlarının oluşturulmasının ergenlerin vizyonlarını bütünsel hedeflerle genişletmek, odaklarını değiştirmek ve olumlu davranışlara teşvik etmek gelecek adına pozitif bir yatırım olarak ifade edilmektedir. Ergen ve üreme sağlığının, ülkelerin karşı karşıya kaldıkları yüksek risklere rağmen, tarihsel olarak göz ardı edildiği de vurgulanmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, incelemesi ve değerlendirmesi yapılan çalışmaların sonuçlarının ortaya konulmasını ve buna dayalı olarak; tüm örgün eğitim kurumlarında erken ergenlik ve ergenlik dönemindeki bireylere, cinselliğe ilişkin sağlıklı ve doğru bilgileri kazandırabilmeyi sağlayacak çalışmaların planlanmasına katkıda bulunabilmeyi amaçlamıştır. İntitli olarak, cinsellikle ilgili erken ergenlik ve ergenlik döneminde cinsellikle ilgili olası sağlıksız ve olumsuz sonuçların mümkün olduğunca azaltılmasına katkıda bulunabilmeyi hedeflemiştir.

Bulgular

Tablo 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımına İlişkin Frekans Dağılımı

Yayın Yılları	<i>f</i>	%
2000-2003	6	18,75
2004-2007	8	25
2008-2010	7	21,87
2011-2014	7	21,87
2015-2018	4	12,5
Toplam	32	100

Tablo 1' e bakıldığında tez ve makalelerin %25'inin 2004-2007 yılları arasında, %21,87'nin 2008- 2010 yılları 2011-2014 yılları arasında, %18,75'inin 2000-2003 yılları arasında 12,5'inin de 2015-2018 yılları arasında yayınlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Yöntemine İlişkin Frekans Dağılımı

Yöntem	<i>f</i>	%
Tam Deneysel	6	18,75
Yarı Deneysel	5	15,62
Betimsel tarama	19	59,37
İlişkisel tarama	1	3,12
Ölçek Geliştirme	1	3,12
Toplam	32	100

Tablo 2' ye bakıldığında; cinsel sağlık eğitimi konusunda yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak Betimsel Tarama (%59,37) yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Bunu %18,75 oranında Tam Deneysel yöntemin izlediği, en az yapılan çalışma türünün ise %3,12 oranında İlişkisel Tarama ve Ölçek Geliştirme yönteminin izlediği görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmaların Örnek Grubuna Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	<i>f</i>	%
İlköğretim	6	16,6
Ortaöğretim	10	27,7
Üniversite	16	44,4
Veliler	2	5,5
Öğretmenler	1	2,7
Okul Yöneticileri	1	2,7
Toplam	32	100

Tablo 3’ a bakıldığında, Türkiye’de örgün eğitim kurumlarında yapılan cinsel sağlık eğitimi çalışmaları örneklemelerinin %88,7’sini öğrencilerin oluşturduğu, öğrenci örnekleminde de ilk sırayı üniversite öğrencilerinin (%44,4) aldığı görülmektedir. Bunu %27,7 ile ortaöğretim öğrencileri takip etmiştir. Örnek grubunda okul eğitim-öğretim kadrosu (okul yöneticileri ve öğretmenler) %5,4 oranındadır. Öğrenci velileri ile yapılan çalışmaların ise %5,5 olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Örneklem Tekniklerine İlişkin Frekans Dağılımı

Örneklem Teknikleri	<i>f</i>	%
Amaca Uygun	11	34,3
Rastgele	8	25
Kolay (Ulaşılabilir)	5	15,6
Tabakalı	3	9,37
Evrenin Tamamı	4	12,5
Olasılıksız	1	3,12
Toplam	32	100

Tablo 4’ te görüldüğü üzere, araştırmacılar genellikle seçilen örneklemin amaca uygun olmasına göre örneklemelerini belirlemişlerdir (%34,3). Bunu %25 ile rastgele örnekleme tekniği izlemektedir. En düşük düzeyde (%3,12) başvurulan teknik ise olasılıksız örneklemedir.

Tablo 5. Araştırmalarda Ele Alınan Cinsel Sağlıkla İlgili Konuların Frekans Dağılımı

Konular	<i>f</i>	%
Ergenlerin Cinsellikle ilgili		
Bilgi düzeyi ve tutumları	11	34,37
Cinsel Tutum ve Davranış Özellikleri	5	15,62
Hastalıklar Hakkında Bilgi Düzeyleri	4	12,5
Ebeveynlerin Cinsellik hk. Bilgi Düzeyi	2	6,25
Ergenlerin Cinsel Mitlere İnanma düzeyi	2	6,25
Erk. Ergenlerin Cinsel Deneyimleri	1	3,12
Erk. Ergenlerin Bilgi Kaynakları	1	3,12
Ergenlerin Cinsel Sağlık Arama Davranışı	1	3,12
Ergenlerin Toplumsal Cinsiyet Görüşleri	1	3,12
Cinsel Yaşam deneyiminde Roller	1	3,12
İlk Yaşantılar ve Psikososyal Faktörler	1	3,12
Cinsel Aktivite Eğilimleri	1	3,12
Cinsel Bilgi Testi Geliştirilme Çalışması	1	3,12
Toplam	32	100

Tablo 5' bakıldığında, 11 çalışmanın (%34,37) cinsel sağlık eğitimi programının öğrencilerin cinsel sağlık bilgi düzeyleri ve tutumlarına etkisini belirlemek amacıyla yapıldığı görülmektedir. 5 çalışma (%15,62) öğrencilerin cinsel tutum ve davranış özelliklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmalardan 4'ü (%12,5) öğrencilerin HIV/AIDS ve CYBH hakkındaki bilgi düzeylerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Cinsel sağlık eğitimi konusunda ebeveynlerin görüşlerinin incelendiği 2 çalışma (%6,25) mevcuttur. Çalışmalardan 2'si (%6,25) öğrencilerin cinsel mitlere inanma düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Erkek öğrencilerin cinsel deneyimleri ve toplumdaki tabulara yönelik görüşlerini belirlemek için 1 çalışma (%3,12) ve erkek ergenlerin cinsel davranış ve cinsel bilgi kaynaklarını değerlendirmek amacıyla 1 çalışma (%3,12) yapılmıştır. Gençlerin cinsel sağlık arama davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla 1 çalışma (%3,12) gerçekleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla 1 çalışma (%3,12), cinsel yaşam deneyimlerini bazı psiko-sosyal değişkenler açısından değerlendirilmesi için yapılan 1 çalışma (%3,12) tespit edilmiştir. Ön bilgilerin ve ön yaşantıların cinsel tutum ve davranışlarla ilişkisinin incelenmesi amacıyla 1 çalışma (%3,12) gerçekleştirilmiştir. Çalışmalardan 1 tanesi de (%3,12) Türk ergenlerinin cinsel aktivite eğilimlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Son olarak cinsel eğitim programına dayalı cinsel bilgi testinin geliştirilmesi amacıyla 1 adet (%3,12) çalışma yapıldığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında örgün eğitim kurumları kapsamında (kurum, öğrenci, öğretmen, okul yöneticisi, veli) cinsel eğitimle ilişkili yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak (%44,4) üniversite öğrencileriyle yapıldığı görülmüştür. İlköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmaların ise %16,6 düzeyinde olduğu görülmüştür.

İlköğretim olarak adlandırılan eğitimin sekiz yılı kapsadığı, bu yılların da genel olarak 6/7-14/15 yaşlarını içine aldığı düşünüldüğünde bu oranın oldukça düşük olduğu açıktır. Çünkü tüm gelişimsel kuramlara göre cinsel gelişim 6-7 yaşlarında başlamaktadır ve ergenlik döneminin başları (11/12 yaşları) cinsel kimliğin kazanılmaya başladığı

ilk yaşlar olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla cinsel eğitimle ilgili çalışmaların (örgün eğitim bağlamında) ağırlıklı olarak ilköğretim düzeyinde gerçekleşmesi beklenirken bu oranın düşük olarak bulgulanması, cinsel eğitimle ilgili düşünce ve tutumların (dolayısıyla bilgi ve bilinç düzeylerinin) çoğu kurum ve kurum yönetimleri nezdinde yeterince gelişmediğiyle ya da öğrenci velilerinin cinsel eğitimle ilgili bilinç düzeylerinin yetersizliğine dayalı olarak gösterebilecekleri olası tepkilerden çekinilerek bu tür çalışmalara yetkililer tarafından izin verilmemesiyle açıklanabilir. Diğer taraftan 18 yaşına gelmemiş bireylerle ilgili yapılacak çalışmalarda veli muvafakatı (onamı) gerektiğinden yapılacak çalışmalara velilerin izin vermemesi nedeniyle çalışmaların oranı düşük kalmış olabilir. Örgün eğitim basamaklarından biri olan üniversitedeki öğrencilerin yaşının en az 18 olması dolayısıyla araştırmalara doğrudan kendilerinin onam vermeleri (araştırma oranının %44.4 olduğu hatırlanacak olursa), aynı zamanda gerek T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’ nın gerek TÜİK gerekse araştırma bulgularına göre ebeveynlerin cinsellikle ilgili bilgi düzeylerinin yetersizliği bu olasılığı pekiştirir niteliktedir.

Yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak ergenlerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarını belirlemeye (5 çalışma) ve bu bağlamda verilen eğitimlerin bilgi düzeyi ve tutumlar üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik (6 çalışma) olduğu görülmüştür. Bu anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü hangi konuda olursa olsun bir çalışmanın planlanabilmesi o konuda var olan durumun tespitini gerektirir. Aynı zamanda 6 çalışmanın, planlanmış ve programlanmış bir eğitimin, ergenlerin cinsel sağlık ve üreme konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarına etkisi üzerine yapılması olumludur.

Şöyle ki, cinsel sağlık eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik örgün eğitim kurumlarında yapılan deneysel çalışmalar, öğrencilerin bilgi düzeylerini arttırmada ve cinsel sağlığa yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde oldukça etkili olmuştur (Gölbaşı, 2002; Kutlu ve Çok, 2002; Selçuk, 2006; Şentürk, 2006; Pınar, 2008; Öztürk, 2013; Esen, 2015; Üstündağ, 2017). Özellikle akran liderliği ve grup rehberliğinin kullanıldığı cinsel sağlık eğitimi çalışmaları daha verimli olmuş ve öğrencilerden daha olumlu tepkiler alınmıştır (Kadioğlu, 2005; Yöndem ve Güler, 2007; Kırmızıtoprak, 2007; Dağ ve diğerleri, 2012).

Ancak çalışmalarda bu etkilerin olumlu sonuçları görülmesine rağmen halen T.C. Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları müfredatında cinsel eğitimle ilgili bir dersin yer almaması veya cinsel eğitimle ilgili öğrenci, veli ve okul eğitim-öğretim kadrolarına yönelik eğitim programlarına (seminer, konferans, panel vb.) yeterince yer verilmemesi önemli bir eksikliği düşündürmektedir. Çünkü cinsel sağlık eğitimi alamamış ergenlerde riskli davranışlar görülme sıklığının artmakta olduğunu yapılan çalışmalar göstermekte HIV/AIDS ve CYBH hakkında bilgi eksikliği ve yanlış bilgilerin varlığına dikkat çekilmektedir. Özellikle bulaşma yolları ve korunma yöntemleri konusundaki eksik ve yanlış bilgiler sadece bireyleri değil tüm toplumu ilgilendiren fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara neden olabilmektedir.

Bir halk sağlığı sorunu olan bu hastalıkların yayılmasının önüne geçebilmenin yolu ilköğretim döneminden itibaren cinsel sağlık eğitimi programlarının uygulanmasına bağlıdır. Cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunmak için kontraseptif yöntemler hakkında bilgi sahibi olmak ve bu bilgilerin mümkün olduğunca erken bir dönemde, risk alma davranışlarının arttığı ergenlik döneminden önce alınması gerekmektedir. Bu da ancak okul temelli cinsel sağlık eğitim programlarının tüm ülkeyi kapsayacak şekilde uygulanması ile mümkün olacaktır.

Alanda yapılan çalışmalar akran eğitimi yönteminin CSÜS ve CYBH konusundaki bilgi seviyesini arttırmada ve olumlu tutumlar geliştirmede etkili olduğunu göstermekte ve okul temelli yaklaşımlarda akran eğitimin kullanılması önerilmektedir. (Kırmızıtoprak, 2007; Çatık Yılmaz ve Başkan, 2014; Siyez ve Siyez, 2009; Topbaş, Çan ve Kapucu, 2003; Mağden ve ark., 2003).

Ergenlerin cinsellik ve üreme sağlığı ile ilgili bilgi kaynakları konusunda yapılan araştırmalar ilk bilgi kaynağı olarak aileyi göstermektedir. Anne bu konuda en çok tercih edilen bilgi kaynağı olarak belirtilmektedir. Annelere yönelik yapılan araştırmalar, çocukları ile bu konuları onlar soru sorumadan konuşmadıklarını, konuşurken utandıklarını ve cinsel sağlık konusunda bilgi seviyelerini yetersiz bulduklarını göstermiştir. Ayrıca anneler kendi bilgi eksikliklerini

giderebilmek için bir uzmana başvurmadıklarını ve çocuklarını da yönlendirmediklerini belirtmişlerdir.

Bilgi kaynaklarından en çok tercih edilenlerden biri de porno filimlerdir. Buradan edinilen bilgilerin yapısı düşünüldüğünde sağlıklı ve doğru bilgi kaynaklarına ulaşılabilirliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Ergenlerin önemli bir kısmı da bu konuları kimseyle konuşmamayı tercih ettiklerini ve bilgi almadıklarını belirtmişlerdir. Bütün bu araştırmalar cinsel sağlık konusunun halen bir tabu olarak görüldüğünü ve alanda uzman kişilere bilgi danışma konusunda bazı engellerin olduğunu göstermektedir. (Tuğrul ve Artan, 2001; Eroğlu ve Gölbaşı, 2005; Korkmaz Çetin ve ark., 2008)

Cinsel sağlık eğitimi programlarının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmalar, ergenlerin ihtiyaçlarını dikkate alan, katılımlarını teşvik eden, kültüre duyarlı olarak düzenlenmiş kapsamlı programların hem bilgi düzeyinde hem de tutumlar üzerinde çok olumlu etkileri olduğunu kanıtlamıştır. Eğitimlerin ergenlerin cinsel sağlığa, korunma yöntemlerine ve CYBH'lere ilişkin olumlu bir tutum geliştirmelerinde, karar verme becerileri kazandırmada, özsaygılarını arttırmada, iletişim becerilerinin gelişmesinde, farklı değerlere ve davranışlara karşı daha hoşgörülü davranabilmelerinde, toplumsal cinsiyet konusundaki kabulleri sorgulayabilmelerinde, ilk cinsel ilişkiyi ertelemelerinde ve riskli davranışlar yerine daha sorumlu davranışları seçmelerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsel istismar ve şiddetten kendilerini koruyabilmeleri konusunda da çok etkili olduğu saptanmıştır (Gölbaşı, 2002; Kutlu ve Çok, 2002; Kadioğlu, 2005; Selçuk, 2006; Yöndem ve Güler, 2007; Pınar, 2008; Dağ ve ark., 2012; Öztürk, 2013; Esen, 2015).

Cinsel sağlık eğitim konusunda yurt dışındaki araştırmalar gelişmiş ülkelerde müfredat dahilinde uygulanan eğitim programlarının eksik yönlerinin bulunması ve geliştirilmesi amacıyla yapılmaktadır. Farklı kuramlara dayanarak oluşturulan cinsel sağlık eğitimi çalışmalarının okullarda uygulanması değerlendirilmesi ve sonuçlara dayanarak geliştirilmesi araştırmacıların temel çalışma çerçevesini oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları, uygulanacak programların yeniden düzenlenebilmesi için politika belirleyicilere yol göstermektedir (Kirby

ve ark., 2007; Andrade ve ark., 2009; Fonner ve ark., 2014; Rada, 2014; Drago ve ark., 2016; Lawrance ve ark., 2016; Castro ve ark., 2018).

Oysa gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde okul temelli cinsel sağlık eğitimi okul bünyesinde ulusal politika dahilinde yapılmamaktadır ve cinsellik bir tabu olarak görülmektedir. Bu da gençlerin cinsel bilgi ve tutumlarını etkilemekte, riskli davranışlarda bulunma oranını arttırmaktadır. Bu ülkelerdeki araştırmacılar çalışmalarında bu faktörlere, bu faktörlerin belirleyicilerine odaklanmak ve bunları araştırmak durumunda kalmaktadır. Cinsel sağlık eğitimi programlarının uygulanması sınırlı alanlarda kaldığı için ülke geneline etkisi olmamaktadır

Kirby ve ark. (2007), kapsamlı cinsel sağlık eğitimi çalışmalarının ortak özelliklerini belirlemek amacıyla 83 cinsel sağlık eğitimi uygulamasının değerlendirmesini içeren bir meta analiz çalışması gerçekleştirmiştir. Uygulamaların benzer yöntemleri kullananlar arasından seçilmesine ve ortak amaçlarının olmasına dikkat edilmiştir.

Bu amaçlar; cinsel yolla bulaşan hastalıkları ve HIV/AIDS engelleme, istenmeyen ve erken gebeliği önleme, doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasını arttırma, cinsellik konusunda kapsamlı bilgilendirme olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda araştırmacılar tarafından programların pozitif faktörleri belirlenmiş ve bunlar etkili cinsel sağlık eğitimi çalışmalarının özellikleri olarak sıralanmıştır.

- Cinsel sağlık eğitimi programı, alanında uzman bir ekiple ve farklı disiplinlerle iş birliği yapılarak oluşturulmalıdır.
- Hedef kitlenin var olan durumuna ve ihtiyaçlarına uygun olmalıdır.
- Sağlık hedefleri mantığa dayalı bir süreç kullanılarak belirlenmelidir.
- Programın İçeriğinin belirlenmesi aşamasında önceden planlanmış sağlık hedeflerine odaklanılmalıdır.
- Hedeflenen davranışların daha özel alt boyutları da araştırmaya eklenmelidir (Kondom kullanımı, cinsel perhiz vb.).
- Belirlenmiş çoklu risk ve koruyucu faktörlere odaklanılmalıdır.
- Eğitime katılanların rahat edebileceği güvenli bir sosyal çevre oluşturulmalıdır.
- Programın içeriği kültüre, yaşa ve cinsel deneyime uygun olarak belirlenmelidir.

- Bilimsel kurallara uygun bir yöntem izlenmeli, konuları mantık sırasınca vermeliştir.
- Uygulama aşamasında yetkililerden gerekli destek alınmalıdır.
- Uygulayıcıların seçimine dikkat edilmeli, gerekli eğitim verilmeli, belirli aralıklarla izlenmeli, denetlenmeli ve gerektiğinde destek verilmelidir.
- Katılımcıların eğitimde kalmalarını engelleyecek faktörler ortadan kaldırılmalıdır. Gerekirse katılımcılara iş bulunmalı, çeşitli görevler verilmelidir.
- Eğitim programını pilot uygulaması mutlaka yapılmalıdır.
- Hedeflenen amaçlara yönelik etkinlikler planlanmalıdır.
- Katılımcıların bilgiyi kalıcı hale getirebilmeleri için interaktif bir öğretim yöntemi seçilmelidir.
- Etkinlikler planlanırken, eldeki kaynaklar ve katılımcıların değerlerine uygun olmasına özen gösterilmelidir.
- Cinsel davranışları etkileyen bireye özgü faktörler dikkate alınmalı ve bunlara yönelik öğretim yöntemleri kullanılarak hedeflenen değişiklik sağlanmalıdır.

Öneriler

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde İlköğretim Daire Başkanlığı ve Ortaöğretim Daire Başkanlığı bünyesinde, alandan akademisyenlerin de bulunduğu ortak bir komisyon kurularak; alanda yapılan araştırma bulgu ve sonuçlarından hareketle ve yaş düzeyinin gelişimsel özelliklerine dayalı olarak İlköğretim ve Ortaöğretim müfredatında tüm sınıflarda cinsel eğitime ilişkin bir derse yer verilebilir.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde de benzer bir komisyon kurularak bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla anne-babalara yönelik, devamlılığı olacak şekilde eğitimler düzenlenebilir.
- T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından tüm resmî, vakıf ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarınca bulunulan il, ilçe, kasaba ve köylerde Gelişim Psikolojisi alanındaki psikologlarla iş birliği içerisinde ilgili sağlık alanı uzmanlarınca halka yönelik eğitimler düzenlenebilir.

- Bir devlet politikası olarak, kitle iletişim araçlarında cinsel sağlık ve cinsel gelişim özelliklerine ilişkin eğitimlerin yer alması sağlanabilir.
- Devletin ilgili kurumları tarafından sivil toplum kuruluşlarının (çeşitli araçlarla teşvik edilerek) bu tür eğitimlerde yer almaları sağlanabilir.
- Bu eğitimlerin oluşturulmasında Kirby ve arkadaşlarının önerdiği ve sıraladığı eğitim çalışmalarının temel özellikleri dikkate alınabilir.

EXTENDED ABSTRACT

The Evaluation and Investigation of the Sexual Health Education Given in Schools in Turkey Between the Years 2000-2018

*

Arzu Güçlü– Halis Özerk

İstanbul Kent University

Puberty is the period of time a physically, chemically, mentally and socially changing individual transitions from childhood into adulthood through processes of development and maturation. (Santrock, 2014:16) The World Health Organization (WHO) defines the age interval of 10-19 as puberty.

According to the 2018 data from The Statistics Institution of Turkey (TÜİK), there is a population of 12.764.690 in the 10-19 age interval in Turkey. This approximately makes up 15.6 percent of the entire population.

According to developmental psychology theorists and researcher’s sexuality, which is present for the rest of life after puberty, becomes more important during puberty as the body develops adult properties and gains reproductive ability. Because getting used to their sexually developing bodies and functions, getting clear about their sexual attitudes and values, combining their lives, emotions and sexual attitudes are some of the developmental tasks that await teenagers. In this period of completing tasks teenagers are in need of social and psychological support more than ever. This is why as sexual experiences get higher in intensity the need for and importance of sexual health education increases.

According to the results of the Demographics Society and United Nations Population Fund (2007), Turkey: Sexual Health and Reproductive Health in Teens Research the majority of teenage boys and girls define the changes in puberty during growth and development as “anxiety”.

In the Teen Profile in Turkey Research done by The Ministry of Family and Social Policies of The Republic of Turkey, Family and Social Services Department (2013) participants were asked from whom they learned about sexuality for the first time. 24 percent of Participants stated that they got their first information about sexuality from their mother. In second place came friends (%19), and in third place was school (%15). When the ones that weren't educated about sexuality anywhere or by anyone (%42) are excluded it is seen that almost half of teenagers (%46) got this information in the 11-12 age interval.

Difficulties like early pregnancy and parentage, contraception and safe abortion and high rates of HIV/AIDS and Sexually Transmitted Diseases (STDs) are some of the difficulties teenagers face all around the world.

According to the data from WHO (2017) there 39.9 million diagnosed AIDS patients in the world. In Turkey 14.695 diagnosed cases were declared and the rate of increase was defined to be critical.

Fonner and friends (2014) did a systematic meta-analysis and examination study using the 64 studies appearing in 63 papers done for the purpose of school based sexual health education and HIV/AIDS prevention in countries with low to middle income. The results from the meta-analysis suggest that school based sexual health education is an effective strategy for reducing HIV/AIDS related risk. It was determined that students exposed to School Based Sexual Health Education Interventions were significantly more educated about HIV/AIDS.

It was determined that the majority of teenagers viewed their knowledge level on sexuality to be insufficient (Dağdeviren and others, 2011; Pınar and others, 2009; Civil and others, 2010; Aslan and others, 2014; Özcan and others, 2016) and that they acquired information about sexual health from unreliable, insufficient and false sources. (Çetinkaya and others, 2007; Kukulcu and others, 2009; Siyez and Siyez, 2009; Çatık Yılmaz and Başkan, 2014; Korkmaz Çetin and others, 2008; Civil and others, 2008)

According to the The Ministry of Family and Social Policies of The Republic of Turkey and the findings of studies done in Turkey nearly half of teenagers (%42) don't have sufficient information on sexuality, and the ones that do get this information from their mothers. According

to data from the same institutions, the mothers have insufficient information about sexuality and when the conclusion that they didn’t get their existing information from an institution or a professional is considered it is obvious that the knowledge levels of teenagers are insufficient and unhealthy, even wrong. It is also obvious that this situation is an important issue in terms of producing undesirable situations related to sexuality (unintended pregnancy, early parentage, deaths due to unhealthy attempts at terminating pregnancies)

Therefore, this study intended to present the results of the examined and evaluated studies and through that contribute to the planning of practices with the purpose of teaching healthy and right information about sexual health to pre-teen and teenage individuals in all formal education institutions. Related to that, it also aimed to reduce the possible negative and unhealthy outcomes related to sexuality as much as possible in the early puberty and puberty periods.

In the study, using the descriptive survey model, 32 studies done between the years of 2000-2018 were reached through the scanning of the body of literature. 24 of these were articles published in peer reviewed national and international journals, 4 were doctorate theses, and 4 were master’s thesis’. The studies were analyzed in terms of content, purpose, method and findings. To be able to compare the studies in Turkey, 13 studies done on this subject in other countries were included in the research. Care was taken to include studies from different countries (Italy, Saudi Arabia, Romania, China, Iraq, Indonesia, USA, Brazil, Mexico, Serbia and England). As a result of the study, it was seen that the majority of studies (%59.37) on sexual health education in formal education institutions used the descriptive survey model. It was seen that college students were in first place (%44.4) as the sample groups of these studies. The studies done with primary school students made up %16.6.

It was seen that most studies intended to determine the student’s attitude and behaviour about sexual health and on a related note measure the effects of the organized educational sessions on their information levels and attitudes. It was also seen that the education of parents and teachers were mostly not included in the studies.

The research on teenagers' sources of information about sexual and reproductive health show families to be the first source. It is stated that the mother is the most preferred source of information on this subject. Research directed at mothers showed that they did not talk to their children about these subjects without them asking, they felt embarrassed when talking and they found their knowledge level on sexual health to be insufficient. Mothers also disclosed that they did not consult a professional to overcome their lack of knowledge or direct their children to one. In the examination it was seen that teenagers stated that one of their most preferred sources of information on sexuality were porno movies. When the quality of the information gained from this source is considered the importance of the accessibility of healthy and reliable sources of information becomes evident.

In developed countries, research done on sexual education aims to detect and develop the shortcomings of the educational programs that are implemented as a part of the curriculum. In developing and under-developed countries however, school based sexual health education isn't done in school as a part of national policy but sexuality is seen as taboo. This affects teenagers' sexual knowledge and attitude, increasing their rates of engaging in risky behaviours. Kirby and friends (2007) did a meta-analysis study including 83 examinations of extensive sexual health education practices aiming to determine their shared properties and they determined the common objectives of the educational practices. These objectives were determined to be preventing STDs and HIV/AIDS, preventing unintended and early pregnancy, increasing the use of contraceptives and providing extensive information on sexuality.

It was concluded that, sexual health education, based on these common objectives, in formal education institutions being considered an educational policy and it being effectively implemented by all institutions is inevitable.

Kaynakça / References

Akbaş, T. ve Sanberk, İ. (2012). İlk menstrüasyon ve ejakülasyon deneyimi: hazırlık, ön yaşantılar ve ön bilgilerin cinsel tutum ve davranışlarla ilişkisinin incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 323-338.

- Andrade, H. H., Monteiro, S., Mello, M. B. D., Sousa, M.H., Makuch, M. Y., Bertoni, N. and Faúndes, A. (2009). Changes in sexual behavior following a sex education program in Brazilian public schools. *Mudanças no comportamento sexual de adolescentes de escolas públicas no Brasil após um programa de educação sexual. Cadernos de Saúde Pública*, 25(5), 1168-1176.
- Aras, Ş., Şemin, S., Günay, T., Orçın, E. ve Özan, S. (2005). Lise öğrencilerinin cinsel tutum ve davranış özellikleri. *Türk Pediatri Arşivi*, 40, 72-82.
- Aslan, E., Bektaş, H., Başgöl, Ş., Demir, S. ve Vural, P. I. (2014). Üniversite öğrencilerinin cinsel sağlık konusundaki bilgi düzeyleri ve davranışları. *Sted*, 23(5), 174-182.
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) (2015). Yapılandırılmış Cinsel Sağlık Eğitimi Küresel İnceleme http://sagliktagenc.org/zile/uploads/2018/01/UNESCO-CSE_Report_2015_Turkce.pdf, 06.05.2019.
- Castro, F.D., Rojas-Martinez, R., Villalobos-Hernandez, A., Allen-Leigh, B., Breverman-Bronstein, A., Billings, D.L. and Uribe-Zuñiga, P. (2018). Sexual and reproductive health outcomes are positively associated with comprehensive sexual education exposure in Mexican highschool students. *Plos One*, 13(3), e0193780. doi: [10.1371/journal.pone.0193780](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0193780).
- Civil, B. ve Yıldız, H. (2010). Erkek öğrencilerin cinsel deneyimleri ve toplumdaki cinsel tabulara yönelik görüşleri. *Dokuz Eylül Hemşirelik Yüksek Okulu Elektronik Dergisi*, 3(2), 58.
- Çaltık Yılmaz, A. ve Başkan, S. (2014). İlköğretim ve lise öğrencilerinin AIDS’e ilişkin bilgilerinin değerlendirilmesi. *Güncel Pediatri*, 1, 9-15.
- Çetinkaya, S., Nur, N., Demir, Ö. F., Sönmez, S. ve Akan, S. (2007). Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Merkezi’nde verilen gençlik danışma birimi hizmetleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 29(3), 104-108.
- Çok, F. (2010). *Ergenlerin cinsel eğitimi: Bir program denemesi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Dağ, H., Dönmez, S., Şirin, A. ve Kavlak, O. (2012). Akran eğitiminin üniversite öğrencilerinin cinsel sağlık konusundaki bilgi düzeylerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(1), 10-17.
- Dağdeviren, N., Set, T., Aktürk, Z. ve Öztora, S. (2011). Sexual activity trends of Turkish Adolescents. *Türkiye Klinikleri J Med*, 31(4), 823-829.

- Drago, F., Ciccamese, G., Zangrillo, F., Gasparini, G., Cogorno, L., Riva, S., Javor, S., Cozzani, E., Broccolo, F., Esposito, S., Parodi, A. (2016). A survey of current knowledge on sexually transmitted diseases and sexual behaviour in Italian adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(4), 422.
- Ejder Apay, S., Balcı Akpınar, R. ve Arslan, S. (2013). Öğrencilerin Cinsel Mitlerinin İncelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(2), 96-102.
- Eroğlu, K. ve Gölbaşı, Z. (2005). Cinsel eğitimde ebeveynlerin yeri: Ne yapıyorlar ne yaşıyorlar? *Ankara Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 8(2), 12-21.
- Esen, E. (2015). *Lise öğrencilerine yönelik cinsel sağlık eğitimi programının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Fonner, V. A., Armstrong, K. S., Kennedy, C. E., O'Reilly, K. R. and Sweat, M. D. (2014). School based sex education and HIV prevention in low- and middle-income countries: A systematic review and meta-analysis. *Plus One*, e89692. doi: 10.1371/journal.pone.0089692.
- Gökengin, D., Yamazhan, T., Özkaya, D., Aytuğ, S., Ertem, E., Arda, B. ve Serter, D. (2003). Sexual knowledge, attitudes, and risk behaviors of students in Turkey. *Journal of School Health*, 73(7), 258-263.
- Gölbaşı, Z. (2002). *Adölesan kızlara yönelik okula dayalı üreme sağlığı eğitim programının etkinliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, E. ve Gençalp, N. S. (2010). Cinsel sağlık eğitiminin önemi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 6(23), 29-36.
- Hassan, E. A. and Creatsas, G. C. (2000). Adolescent sexuality: A developmental milestone or risk-taking behavior? The Role of Health Care in the Prevention of Sexually Transmitted Diseases. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 13(3), 119-124.
- Hurrelmann, K. and Quenzel, G. (2015). Lost in transition: Status insecurity and inconsistency as hallmarks of modern adolescence. *International Journal of Adolescence and Youth*, 20(3), 261-270.
- Igras, S. M., Maceira, M. Murphy, E. and Lundgren, R. (2014). Investing in very young adolescents' sexual and reproductive health. *Global Public Health*, 9(5), 555-569.

- Kadıoğlu, H. (2005). *Yetişkin ve akran liderli cinsel eğitimin ilköğretim 8.sınıf öğrencilerinin cinsellikle ilgili bilgi ve tutumları üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kırmızıtoprak, E. (2007). *Gençlerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve güvenli cinsel yaşam konusunda bilgi ve davranışlarına akran eğitiminin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Kirby, D. (2002). The impact of schools and school programs upon adolescent sexual behavior. *Journal of Sex Research*, 39(1), 27-33.
- Kirby, D., Laris, B. A. and Roller, L. A. (2007). Sex and HIV education programs: Their impact on sexual behaviors of young people throughout the world. *Journal of Adolescent Health*, 40, 206-217.
- Korkmaz Çetin, S., Bildik, T., Eremiş, S., Demiral, N., Özbaşaran, B., Tamar, M. ve Aydın, C. (2008). Erkek ergenlerde cinsel davranış ve cinsel bilgi kaynakları: Sekiz yıl arayla değerlendirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(4), 390-397.
- Kukulu, K., Gürsoy, E. ve Sözer, G. A. (2009). Turkish university students’ beliefs in sexual myths. *Sexuality and Disability Journal*, 27, 49-59.
- Kutlu, Ö. ve Çok, F. (2002). Cinsel eğitim programına dayalı cinsel bilgi testinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 123, 3-12.
- Lawrance, T. F., Akintobi, T. H., Miller, A., Archie-Booker, E., Johnson, T. and Evans, D. (2016). Assessment of a Culturally-Tailored Sexual Health Education Program for African American Youth. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(1),14.
- Mağden, D., Şahin, S., Metin, F. ve Akkaya, F. (2003). Lise son sınıfa devam eden öğrencilerin AIDS hakkındaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 28(127), 31-36.
- Morris, J. L. and Rushwan, H. (2015). Adolescent sexual and reproductive health: The global challenges. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 131(2015), 40-42.
- Nüfusbilim Derneği ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (2007). *Türkiye Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması (Özet Rapor)*. Damla, Ankara.
- Özcan, H., Kızıkkaya Beji, N., Karadağ, A. ve Emlik, K. (2016). Üniversite öğrencilerinin üreme ve cinsel sağlığa yönelik bilgi düzeyleri. *Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırma Dergisi*, 7, 83-97.

- Öztürk, B. (2013). *İlköğretim 6. öğrencilerine yönelik cinsel eğitim programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Pınar, G. (2008). *Üniversite gençlerine yönelik geliştirilen cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitim programının etkinliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pınar, G., Doğan, N., Ökdem, Ş., Algıer, L. ve Öksüz, E. (2009). Özel bir üniversitede okuyan öğrencilerin cinsel sağlıkla ilgili bilgi tutum ve davranışları. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 105-113.
- Rada, C. (2014). Sexual behaviour and sexual and reproductive health education: A cross-sectional study in Romania. *Reprod Health*, 11, 48.
- Santrock, John.W. (2014). *Ergenlik*. (14. Baskı). Didem Müge Siyez (Çev. Ed.). Nobel, Ankara. 2014.
- Selçuk, Z. (2006). *İlköğretim 6. sınıf kız öğrencilerine uygulanan cinsel sağlık eğitiminin cinsel sağlık bilgilerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Set, T., Dağdeviren, N. ve Aktürk, Z. (2006). *Ergenlerde Cinsellik*. *Genel Tıp Dergisi*, 16(3),137-141.
- Siyez, E. ve Siyez, D. M. (2007). Ergenlerin cinsel yaşam deneyimlerinin bazı psiko-sosyal değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Üroloji Dergisi*, 33(1), 56-63.
- Siyez, D.M. ve Siyez, E. (2009). Üniversite öğrencilerinin cinsel yolla bulaşan hastalıklara ilişkin bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Türk Üroloji Dergisi*, 35(1), 49-55.
- Şentürk, G. E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenciler ile bu kurumda çalışan öğretmenler ve yöneticilerin cinsellikle ilgili yanlış bilgi ve inanışlarının belirlenmesi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Topbaş, M., Çan, G. ve Kapucu, M. (2003). Trabzon'da bazı liselerdeki adolesanların aile planlaması ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar hakkındaki bilgi düzeyleri. *Güllhane Tıp Dergisi*, 45(4), 331-337.
- Tuğrul, B. ve Artan, İ. (2001). Çocukların cinsel eğitimi ile ilgili anne görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(141), 141-149.

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013). Türkiye ergen profili araştırması 2013. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/68-turkiye-ergen-profili-arastirmasi-tepa-2013.pdf>, 06.05.2029.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2018). “Nüfus İstatistikleri”, www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 01.05.2019.
- Üstündağ, A. (2017). Cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitiminin gençler üzerinde etkisinin değerlendirilmesi. *Başkent University Journal Of Education*, 4(1), 1-10.
- WHO (World Health Organization) (2017). HIV/AIDS. <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/hiv-aids>, 03.05.2019.
- World Health Organization (WHO). Mental health status of adolescents in South-East Asia: Evidence for action. New Delhi: Regional Office for South-East Asia; 2017. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO p:1
- Yılmaz, D.V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 775-792.
- Yöndem, Z. D. ve Güler, S. (2007). Ergenlik ve cinsel sağlık eğitimi ile ilgili grup rehberliğinin 6.sınıf öğrencilerinin bilgi ve tutumlarına etkisi. *İlköğretim Online*, 6(1), 2-10.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Güçlü, A. ve Özerk, H. (2021). Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında örgün eğitim kurumları kapsamında cinsel sağlık eğitimlerine ilişkin çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 958-982. DOI: 10.26466/opus.922603.

Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebe Sisteminin Yeni Kamu Mali Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi

DOI: 10.26466/opus.839165

*

Hüseyin Ercan*

* Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa/Türkiye

E-Posta: huseyin.ercan@inonu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2641-3674](https://orcid.org/0000-0003-2641-3674)

Öz

1980'lerden itibaren birçok ülkede politikacılar, akademisyenler ve vatandaşlar kamu mali yönetimin etkinliğini tartışmaya ve eleştirmeye başlamışlardır. Kamu yönetiminin birçok alanda olduğu gibi kamu mali yönetim alanında da reformlar uygulanmaya başlanmıştır. Dünya genelinde hükümetler kaynakların etkin dağılımını sağlamak, verimliliği arttırmak ve mali disiplini sağlamak amacıyla kamu mali yönetim alanında birçok reform çalışmaları yapmaktadırlar. Yapılan reformlardan birisi de nakit esaslı devlet muhasebe sisteminden tahakkuk esaslı devlet muhasebe sistemine geçilmesidir. Devlet muhasebe sistemlerinin amacı, kamunun sahip olduğu gelir, harcama, varlıklar ve yükümlülükler açısından mali kaynakların nasıl yönetildiğini göstermektir. Devlet muhasebe sistemi, planlama ve politika oluşturma yönünden önemli bir araçtır. Kamu mali yönetimin bütün olarak doğru resmini görebilmede tahakkuk esaslı muhasebe sistemi merkezi rol oynar. Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi vatandaşların ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığının detaylı bir şekilde görebilme imkânı sağlamaktadır. Bu çalışmada; tahakkuk esaslı devlet muhasebe sisteminin kamu mali yönetim içerisindeki yeri ve önemi ve bu alana ne gibi katkılarda bulunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet muhasebesi, tahakkuk esaslı devlet muhasebesi, yeni kamu mali yönetimi, kamu mali yönetim reformları.

Evaluation of the Accrual Based Government Accounting System in Terms of New Public Financial Management

*

Abstract

Since the 1980s, politicians, academics and citizens in many countries have begun to discuss and criticize the effectiveness of public financial management. As in many areas of public administration, reforms have started to be implemented in the field of public financial management. Governments around the world are carrying out many reform studies in the field of public financial management in order to ensure efficient distribution of resources, increase efficiency and ensure fiscal discipline. One of the reforms made is the transition from the cash-based government accounting system to the accrual-based government accounting system. The purpose of government accounting systems is to show how financial resources are managed in terms of public revenue, expenditure, assets and liabilities. The government accounting system is an important tool in terms of planning and policy making. The accrual-based accounting system plays a central role in getting the correct picture of public financial management as a whole. The accrual-based accounting system provides the opportunity to see in detail where the taxes paid by the citizens are used. In this study; The place and importance of the accrual-based government accounting system in public financial management and its contributions to this field will be tried to be revealed.

Keywords: *Government accounting, accrual-based government accounting, new public financial management, public financial management reforms.*

Giriş

Kamu yönetiminin en önemli konularından birisi de mali ya da parasal konulardır. Kamu mali yönetiminin belirlenmiş amaçlarına ulaşabilmesi için gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılması gerekir. Kamu mali yönetimi; kamusal ihtiyaçlardan doğan hizmetlerin yerine getirilebilmesi için gelirlerin toplanması ve gerekli yerlere harcanması amacıyla devlet tarafından yapılan işlere denir (Tosunoğlu ve Dülger, 2017, s.6). Dünya genelinde hükümetler kaynakların etkin dağılımını sağlamak, verimliliği arttırmak ve mali disiplini sağlamak amacıyla kamu mali yönetim alanında birçok reform çalışmaları yapmaktadırlar. Bu çalışmalardan bir tanesi de hükümetlerin nakit esaslı muhasebe sisteminden tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçmeleridir.

Herhangi bir muhasebe sisteminin amacı temel kullanıcılara güvenilir, kullanışlı bilgi sağlamaktır (Rossi, 2016, s.4). Gelişmiş bir muhasebe ve raporlama sistemi hükümetlerin uyguladıkları mali politikaların mevcut ve gelecekteki etkilerini anlamak açısından önemli bir referans kaynağıdır. Devlet muhasebesi yatırımcılara, akademisyenlere, politikacılara ve diğer ilgili kişi ve kuruluşlara karar alma ve bu kararların uygulanması aşamasında zamanında, doğru ve tutarlı bilgi sağlar. Tahakkuk esaslı muhasebe, yöneticilerin etkili, zamanında ve doğru karar almalarına yardımcı olurken, onların hesap verme yükümlülüklerini yerine getirmelerinde de vazgeçilmez bir rol oynar.

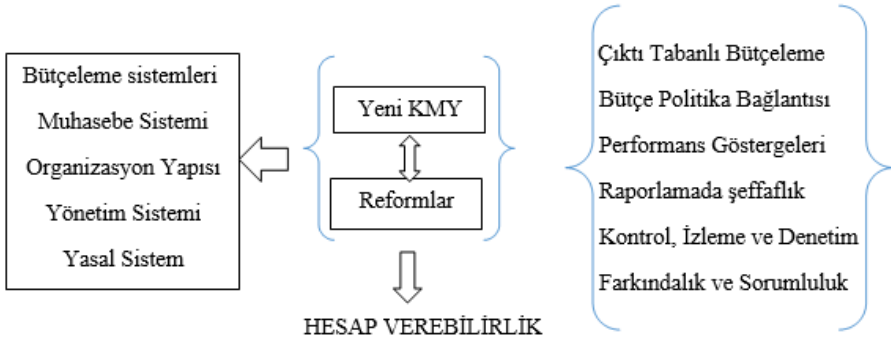
Teknolojideki gelişme ile birlikte, kamu yönetiminde hızlı karar alma, yönetime dinamik ve daha esnek bir yapı kazandırma, değişen ve gelişen koşulların ortaya çıkardığı toplumsal taleplerin karşılanması amacıyla yönelik bir kamu mali yönetimi oluşturmak kamu yönetiminin amaçları arasındadır (Tosunoğlu ve Dünger, 2017, s.8).

Yeni Kamu Mali Yönetimi Anlayışı

Yeni kamu mali yönetimi; kamu mali kaynakların etkili bir şekilde elde edilmesi ve kullanımı için sistemlerde, süreçlerde, organizasyonlarda ve kanunlarda başlatılan reformları ifade etmektedir. Sadece harcamalarda değil aynı zamanda gelirler ve borçlanmayı da

kapsamaktadır. Reformlar; verimlilik, etkinlik, kalite, şeffaflık, hesap verebilirlik ve iyi yönetim için aranan kamu politikalarının nasıl uygulanacağını etkiler. Bu reformlar bütçeleme, organizasyon yapısı, yönetim muhasebesi ve yasal sistemleri etkiler ve bunlar yeni kamu mali yönetimi anlayışı çerçevesinde değerlendirilir. Kaynakların sınırlı olması ve vatandaşların artan talepleri kamu yöneticilerinin kamu parasını daha etkin bir şekilde kullanmasına gerektirmektedir (Garcia-Sanchez ve Cuadrado-Ballesteros, 2016, s.1).

Yeni kamu mali yönetim, tahakkuk esaslı muhasebe sistemi, bütçe yetki devri, performans ölçümü, maliyetleme de şeffaflık, çıktı odaklı bütçeleme gibi araçlar aracılığıyla verimliliği ve hesap verilebilirliği ilerletmek amacıyla muhasebe ve mali yönetim alanında yapılan reformlarla ilgilidir (Stiles, Karbhari ve Mohamad, 2006, s.3). Şekil 1’de görüldüğü gibi yeni kamu mali yönetimi birçok reform sonucunda oluşmuştur ve amaç hesap verebilirliği arttırmaktır.

Şekil 1. Yeni Kamu Mali Yönetimi

Kaynak: Isabel-Maria Garcia-Sanchez ve Beatriz Cuadrado-Ballesteros, *New Public Financial Management*, In: Farazmand A. (eds) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Springer, Cham, 2016, 2)

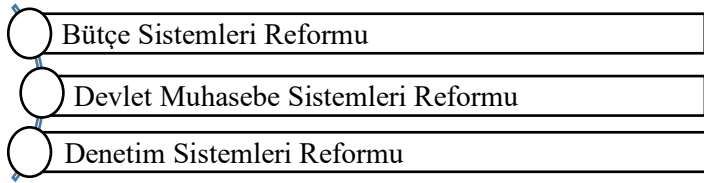
Yeni kamu mali yönetim 5 boyutta tanımlanabilir (Jordaan, 2013, s121). Bunlar:

- Mali raporlama sistemindeki değişim (Nakit esaslıdan tahakkuk esaslıya geçiş),
- Bütçede yetki devri,
- Piyasa tabanlı maliyetleme ve fiyatlandırma sistemi,

- Performans ölçümüne dayalı yaklaşım,
- Performansa dayalı (iç ve dış) denetim.

Mali raporlama sistemlerinin amacı, kamunun sahip olduğu gelir, harcama, varlıklar ve yükümlülükler açısından mali kaynaklarını nasıl yönetildiğini göstermektir. Raporlar, planlama ve politika oluşturma yönünden önemli bir araçtır. Ayrıca tamlık, yasallık, kullanım kolaylığı, güvenilirlik, ilgililik, güncellik, tutarlılık, karşılaştırılabilirlik ve kullanılabilirlik gibi ilkelere dayanılarak hazırlanmaktadır (Allen ve Tommasi, 2001, s.318).

Yeni kamu yönetimi, kamu mali yönetiminde yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Az gelişmiş ülkelerde yeni kamu yönetimi, kıt kaynakların etkin, verimli, şeffaf ve hesap verilebilir kullanımını gerektiren bir kamu mali yönetimle sonuçlanmıştır. Ayrıca kamu mali yönetim reformları çoğu az gelişmiş ülkelerde hükümet reformlarının temel ögesi olarak ortaya çıkmıştır ve bunun sonucunda kamu mali yönetim bileşenlerinin modernize edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bileşenler, bütçeleme sistemleri reformları, devlet muhasebe sistemleri reformları ve denetim sistemleri reformlarından oluşmaktadır (Ouda, 2016, s.3). Şekil 2’de görüldüğü gibi kamu mali yönetim reformları üç ana grupta toplanmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan tahakkuk esaslı muhasebe sistemi de devlet muhasebesi alanında yapılan reformu oluşturmaktadır.

Şekil 2. Kamu Mali Yönetim Reformun Bileşenleri

Kaynak: Hassan A.G. Ouda, *Public Financial Management Reform in LessDevelopedCountries: An International Perspective*.In: Farazmand A. (eds) *Global Encyclopedia of Public Administration, PublicPolicy, and Governance*. Springer, Cham, 2016, s3.)

Etkin bir raporlama sistemi, hükümetlerin kamu hizmetlerini yerine getirmedeki amaçlarına ulaşım ulaşmadığını değerlendirmek amacıyla zamanında istenen bilgiyi sağlar, etkin varlık yönetimini mümkün kılar ve yöneticilere varlıkların daha iyi nasıl kullanılabileceği konusunda karar vermelerine yardımcı olur. Hükümetlerin uzun vadeli yükümlülüklerinin kapsamlı raporlanmasına ve kamu maliyesinin uzun dönem sürdürülebilirliğini değerlendirmek açısından önemli bir gösterge olan vergi gelirlerinin kapsamlı ve zamanında raporlanmasını sağlamaktadır.

Etkin bir kamu mali yönetim sistemi, kaynakların etkin kullanımının maksimum düzeyde olmasını, kamu maliyesinde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin en yüksek seviye de oluşturulmasını ve uzun dönemde ekonomik başarının da sağlanmasını gerektirir (Pretorius ve Pretorius, 2008, s.7).

Tablo 1. Dünya Üzerinde Yapılan Kamu Mali Yönetimi Reformlarının Sınıflandırılması

Reform Sınıfı	Tanımlama
Mali Raporlama Sistemlerindeki Değişimler	Tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmesi ve profesyonel muhasebe standartlarına güven
Piyasa temelli yönetim sistem ve yapılarının gelişimi	Nakit yönetime odaklanma, kamu hizmetlerinde kalitenin artırılması ve fiyatının belirlenmesi, dışarıdan destek alma ile ilgili düzenlemeler, fiyatlama teknikleri
Performans ölçüm yaklaşımlarının gelişimi	Mali ve mali olmayan performans göstergelerine vurgu, karşılaştırma ve performans ölçümleri
Bütçe devri/ yetki verme	Mali ve yönetim muhasebe sistemlerinin kabulü, mali ve mali olmayan sonuçların bütçelenmesi ve raporlanması arasındaki bağlantıya vurgu yapılması
Kamu iç ve dış denetiminde değişim	Kamu hizmetlerinin etkinliği ve verimliliğinin yanı sıra hizmet dağılım fonksiyonlarının izlenmesine daha fazla vurgu yapılması.

Kaynak: Yosra Mnif Sellami ve Yosra Gafsi, Evolution of Government Accounting, Springer International Publishing AG, 2018, s.1-7.

Tablo 1 incelendiğinde dünya üzerinde kamu mali yönetim alanında yapılan reformlar 5 grupta toplanmıştır. Bunlar muhasebe ve raporlama sistemleri, piyasa tabanlı yönetim anlayışı, performans ölçüm teknikleri, yetki devri ve denetim alanlarında reformlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

Bizim çalışmamız açısından reformlara baktığımızda mali raporlama alanında tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmesi ve muhasebe alanında uluslararası standartlaşmanın kabul edilmesidir.

Devlet Muhasebesi

Devlet muhasebesi, kamu mali yönetimi desteklemek amacıyla geliştirilen kurallar, süreçler ve araçlar setine denilmektedir. Kamu sektöründe muhasebenin rolü hem karar vericiler açısından hem de ilgili taraflar açısından ihtiyaç duyulan bilgiye göre zamanla değişmiştir. Sadece kamunun mali kontrolü açısından değil aynı zamanda demokrasinin gelişmesi açısından da önemli bir fonksiyon olarak değerlendirilir (Rossi, 2016, s.2).

Devlet muhasebesi geçmişte bütçenin uygulamalarının kaydından oluşmaktaydı. Bütçe dönemi içerisinde tahsil edilen gelirler ile yapılan harcamaların kaydı ve raporlanması yeterli görülmüştür. Zamanla devletlerin iktisadi faaliyetleri artmış ve bunun sonucunda devletlerce alınan kararlar ülke ekonomisine yön vermeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda devlet muhasebesi önem kazanmaya başlamıştır. Muhasebe sistemleri uzun yıllar, gelirlerin tahsil edildiğinde harcamaları ise ödendiğinde kaydedildiği nakit esasına göre yapılmıştır. Yeni kamu mali yönetiminde tüm taraflar ile devlete vergi verenlerin devlete ilişkin tüm mali bilgileri, muhasebe kayıtlarından açık, doğru bir şekilde öğrenmeye hakları vardır. Bu durum demokratik ve çağdaş bir devlet olmanın da en temel gereğidir. Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi bu gereği yerine getirebilmek için bütçe odaklı bir muhasebe sisteminin dışına çıkarak bütçe tarafından kavranmayan, maddi ve maddi olmayan tüm duran varlıkların yanı sıra kayıt dışı bütçe işlemlerini ve devletin muhtemel yükümlülüklerini kavrayarak muhasebeleştirilmektedir.

Devlet muhasebesinin kullanıcıları; Kamu kurumları, gözetim birimleri ve düzenleyici kurumlar, yöneticiler ve kamu çalışanları, vatandaşlar, medya, baskı grupları, vergi verenler, oy verenler, kaynak sağlayıcılar, kamu hizmetlerini kullananlar, mevcut ve potansiyel borç verenler, diğer kreditorler, mevcut ve potansiyel fon sağlayıcılar şeklinde sıralanmaktadır (Rossi, 2016, s.3).

Devlet Muhasebesinin temel amaçları (Rossi, 2016, s.3):

- Kamu kurumları tarafından yapılan tüm işlemleri takip etmek amacıyla yöneticilere zamanında, güvenilir ve etkin bir şekilde bilgi sağlamak,
- Kamunun parasının nerelere harcandığını kontrolünü sağlamak,
- Farklı bilgi ihtiyaçlarına uygun olarak işlemlerin sistematik kayıtlarını tutmak,
- Hem yönetimi başarılı bir şekilde yürütmek hem de hesap verebilirlik koşulunu yerine getirmek amacıyla gerekli olan dönemsel mali raporların hazırlanmasını sağlamaktır.

Özel sektör muhasebesi ile devlet muhasebesi arasındaki farklar (Rossi, 2016, s.3-4): Kamu kurumları yaptıkları işler karşılığında özel sektördeki gibi kar güdüsüyle hareket etmezler. Bazen kamu kurumları tarafından dağıtılan hizmetlerde fiyat olsa da kâr amacıyla yapılmaz sadece maliyetleri karşılamak amacıyla hareket edilir, kamu kurumları toplumsal amaçla hizmet sunduklarından çıktının parasal olarak bir değere sahip olması gerekmez.

Devlet muhasebesinde belli bir standartlaşmaya gidilmesinin sebepleri (Sellami ve Gafsi, 2018, s.4): Kamu yönetimi içerisinde mali işlemlerin ayrı tutulması, kamu sektöründe şeffaflığın ve hesap verebilirliği artırma ihtiyacı, benzer özelliğe sahip ülkelerin mali durumlarını karşılaştırmak amacıyla, daha az gelişmiş ülkelerin muhasebe sistemlerini modern hale getirmelerine yardımcı olmak için standartlaşmaya gidilmektedir.

Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemi

Devlet muhasebesi alanında nakit esaslı ve tahakkuk esaslı olmak üzere iki muhasebe yöntemi uygulanmaktadır. Nakit esaslı yöntemde nakit akışı fiilen gerçekleştiği anda kayıtlar yapılmaktadır. Tahakkuk esaslı da ise, işlem nakit olarak gerçekleşmese bile kayıt yapılır (Sellami ve Gafsi, 2018, s.2). Tahakkuk eden gelir ve giderler doğdukları mali yılın hesaplarına ve raporlarına dahil edilirler. Tahakkuk esaslı devlet muhasebe sisteminin en önemli özelliklerinden birisi nakit esasına dayalı bütçe uygulama sonuçları ile tahakkuk esasında faaliyet sonuçlarını birlikte üretebilecek şekilde düzenlenmesidir.

Tablo 2. Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemi ile Nakit Esaslı Muhasebe Sistemi Arasındaki Farklar

Ayırıcı Kriter	Nakit Esaslı	Tahakkuk Esaslı
Uygun Model	Geleneksel model	Modern model
Temel odak noktası	Kurallara ve düzenlemelere uyum	Kamu mali yönetimde etkinlik
İşlemlerin kaydı	Nakit olarak ödemelerin yapılması ve gelirlerin tahsil edilmesi	İşlemlerin nakit olarak gerçekleşmesi gerekmez.
Gelir ve gider uyumu	Harcama gelire aynı dönemde ilişkilendirilmez	Harcama gelire ilişkilendirilir.
Ekonomik ve yatırımlarla ilgili kararların alınmasındaki faydası	Bu anlamda performans göstergesi zayıf	Performans göstergesi mevcut.
Muhasebe metodunun basitliği ve kapsamlılığı açısından	Çalışması basit ve kolay.	Çalışması karmaşık ve zor.
Mali tabloların karmaşıklık seviyesi	Mali tablolar anlaşılabilir	Anlaşılması zordur
Kamu kurumunun mali durumu hakkında genel görünümü sağlaması açısından	Mali işlemlerin gerçek dışı görünmesi	Mali işlemler hakkında daha doğru bir resim sunması

Kaynak: (Sellami ve Gafsi, 2018, s.3)

Tablo 2 incelendiğinde nakit esaslı ile tahakkuk esaslı arasında birçok konuda farklılıklar bulunmaktadır.

Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemine Geçilmesine Sebep Olan Faktörler (Sellami ve Gafsi, 2018, s.2-3):

- Nakit esaslı muhasebe sisteminin eksik yanlarının farkına varılması,
- Yolsuzlukla mücadelede hesap verebilirliği ve mali raporlama kalitesini artırma ihtiyacı,
- Yeni kamu mali yönetim reformlarının devlet muhasebesine üzerine etkisi ve özel sektör tekniklerinin benimsenmesi,
- Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi alanında uluslararası standartlarının geliştirilmesi,
- Kamu sektöründe tahakkuk esaslı yöntemin yayılmasında uluslararası mali kuruluşların önemli rolü,

- Mali yönetim bilişim sistemlerinin gelişmesi ile tahakkuk esaslı muhasebe bilgilerinin toplanmasında işlem maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüştür.
- Mali kriz dönemlerinde kamu sektöründe mali raporlama açısından şeffaflık ve hesap verebilirliğe olan artan ihtiyaçların etkisi olmuştur.

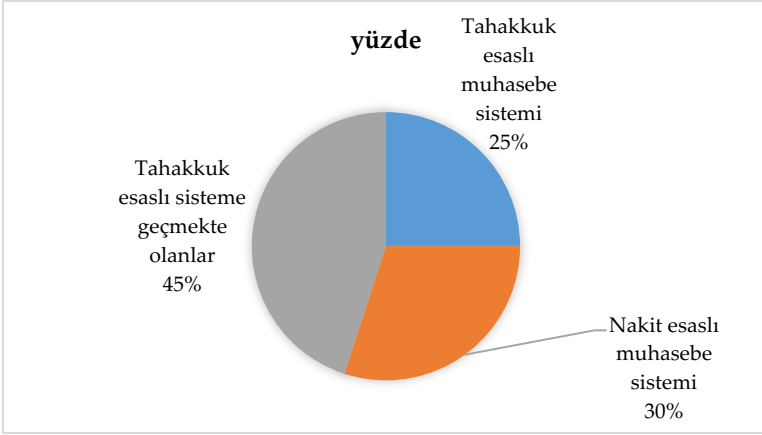
Aşağıda Tablo 3 incelendiğinde dünya üzerinde ülkeler farklı yıllarda tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçmişlerdir. Başlangıç yılı olarak en erken geçen ülke Yeni Zelanda'dır.

Tablo 3. Ülkelerin Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemine Geçme Yılları

Ülke Adı	Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemine Geçme Yılı
Avustralya	1994
Kanada	2003
Fransa	2001
Almanya	1994
İtalya	2011
Yeni Zelanda	1989
Norveç	2003
İsveç	1992
Finlandiya	1998
İspanya	2000

Kaynak: Isabel-Maria Garcia-Sanchez ve BeatrizCuadrado-Ballesteros, *New Public Financial Management*, In: Farazmand A. (eds) *Global Encyclopedia of Public Administration, PublicPolicy, andGovernance*. Springer, Cham, 2016, 5-6.

International Federation of Accountants'ın yaptığı araştırmaya göre dünya üzerinde 37 ülke tahakkuk esaslı raporlama sistemini kullanırken, 46 ülke nakit esaslı sistemi, 67 ülke ise bazı işlemleri nakit esaslı bazı işlemleri ise tahakkuk esaslı yapmaktadır. Şekil 3'de görüldüğü gibi dünya üzerinde yönetimlerin kullanmış oldukları raporlama sistemleri oransal olarak verilmiştir. Nakit Esaslı sistem %30, Tahakkuk esaslı sistem %25, tahakkuk esaslı sisteme geçiş aşamasında olanlar ise %45'dir.

Şekil 3. Dünya Üzerinde Ülkelerin Kullandıkları Muhasebe Sistemleri
Kaynak: *International Public Sector Financial Accountability Index, 2018, s.2.*

Tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin kamuda uygulanmasının faydalarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Ouda, 2016, s.7):

- Aktif ve pasiflerin daha iyi yönetilmesine imkan sağlar,
- Tüm kamu sektörünün mali pozisyonunun tam resmini görmesini sağlar,
- Kamu hizmetlerinin ve yapılan faaliyetlerin tam maliyetinin görülmesini sağlar,
- Performans ölçümünü güçlendirir,
- Özsermayenin belirlenmesini sağlar,
- Maliye politikalarının uygulanmasının güvenilir ölçümünü sağlar,
- Maliye politikasının şeffaflığını artırır.

Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sisteminin Kamu Mali Yönetimi İçerisindeki Yeri

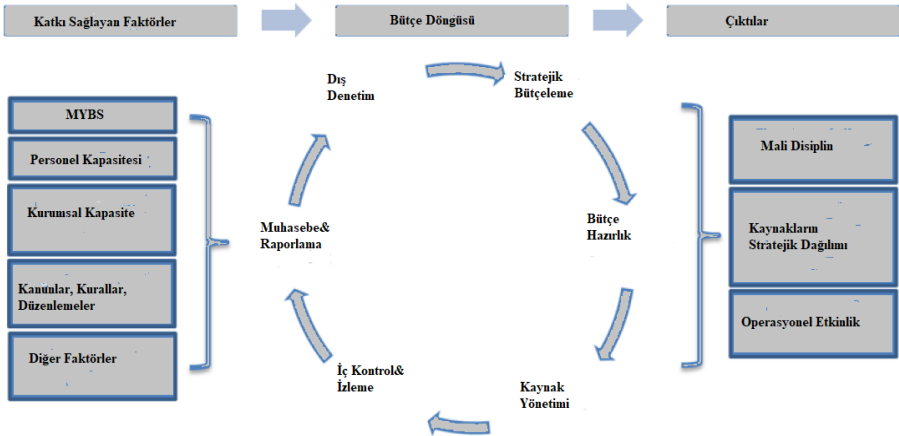
1980'lerde politikacılar, akademisyenler, özel sektör temsilcileri ve vatandaşlar tarafından geleneksel kamu mali yönetiminin yetersiz olduğu eleştiri konusu olmuştur. Kamu mali yönetim alanında yapılan reformlar devlet muhasebesi açısından önemli yenilikler getirmiştir.

Bunlardan en önemlisi de tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçiş ve muhasebe alanında uluslararası uyumlaştırma çalışmalarıdır (Sellami ve Gafsi, 2018, s.2).

Kamu kurumlarında muhasebe sistemi ile, mali kaynakların doğru bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı, hükümetin performansının değerlendirilmesi ve politik amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını göstermektedir. Devlet muhasebesi, kamu yöneticilerin ve politikacıların vatandaşa karşı hesap vermelerinde ve karar vermelerinde gerekli bilgileri sağlayarak toplumun sosyoekonomik gelişmesinde yardımcı olmaktadır (Rossi, 2016, s.1).

Kamu kaynaklarını yönettiklerinden dolayı kamu kurumları şeffaflığı ve hesap verebilirliği sağlamak zorundadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojileri ve internet kullanımının artması ile mali bilgiye erişim kolaylaşmıştır (Rossi, 2016, s.5).

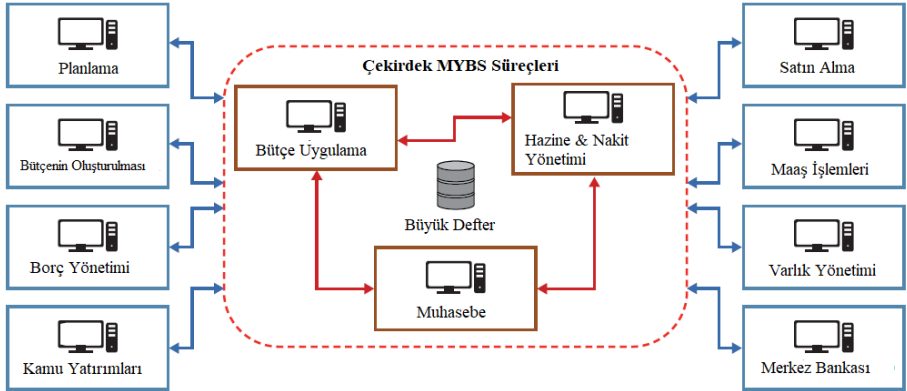
Kamu mali yönetimin bütün olarak doğru resmini görebilmeye tahakkuk esaslı muhasebe sistemi merkezi rol oynar. Kamu mali yönetimin temel amacı, kamu parasını daha iyi yöneterek vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmektir. Güçlü bir kamu mali yönetim süreci kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulmasını, şeffaf bir kamu maliyesinin oluşturulmasını, kamu ile vatandaş arasında güveninin inşasını gerektirir.

Şekil 4. Muhasebe Sisteminin Kamu Mali Yönetim İçerisindeki Yeri

Kaynak: Caroline Heider, Nicholas York, Mark Sundberg, Moritz Piatti, Zambia PublicSector Management Program Support Project, 2016, World Bank Publications, Washington DC, s.15.)

Şekil 4’de görüldüğü gibi kamu mali yönetim sistemi üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım sisteme katkı sağlayan faktörler, ikinci kısım bütçe döngüsünün olduğu kısım ve son kısım ise sistemin çıktılarıdır. Muhasebe ve raporlama bütçe döngüsü içerisinde yer almaktadır.

Şekil 5. Kamu Mali Yönetimin Çekirdek ve Yardımcı KMY Fonksiyonları

Kaynak: (Una, Allen ve Booton, 2019, s.4.)

Muhasebe sisteminin, kamu mali yönetim içerisinde nerede yer aldığı farklı bir gösterimi Şekil 5’de yer almaktadır. Muhasebe kamu mali yönetimin çekirdek (temel) fonksiyonları içerisinde yer almaktadır.

Sonuç

Uluslararası mali kuruluşların (IMF, OECD, WB vb.) ülkelerle ilgili mali istatistiklerde karşılaştırma yapmak amacıyla standart mali tabloların hazırlanması gerekmektedir. Ülkelerde muhasebe sistemlerini uluslararası kuruluşların istedikleri şekilde oluşturmuşlardır. Bu amaçla 2001 yılında IMF devletlerin kamu mali istatistiklerini hazırlamaları için Government Finance Statistics Manual Of 2001 (GFSM 2001) yayınlamıştır. Bu yeni rehber tahakkuk esaslı muhasebe sistemini esas almaktadır. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak bilgilerin elde edilmesi, saklanması ve bir yerden başka bir

yere gönderilmesi hem kolaylaşmıştır hem de maliyetlerinde önemli düşüşler olmuştur.

Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi vatandaşların ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığının detaylı bir şekilde görebilme imkânı sağlamaktadır. Diğer taraftan yöneticilerin yaptıkları işlemlerle ilgili hesap verebilmelerine imkân tanımaktadır. Kamu maliyesinin şeffaflığının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu muhasebe sistemi ile kamunun sadece mali bilgilerine değil aynı zamanda mali olmayan bilgilerine de yer verilmektedir. Bu şekilde kamu mali yönetimin bir bütün olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Hesapların detaylı olarak gösterilmesi kamuda yolsuzluk yapılmasını engellemektedir. Uluslararası yatırımcıların ülke ile ilgili daha sağlam, güvenilir bilgilere erişmelerini sağlamaktadır. Ayrıca uluslararası kredi kuruluşları ülke hakkında gerekli bilgilere ulaşabilmektedirler.

Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi kamu mali yönetimin fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde; makroekonomik tahmin ve planlama, mali planlama, bütçe hazırlık, bütçe işlemleri ve bütçe uygulama, nakit yönetimi, borç yönetimi, gelir yönetimi, kamu personel yönetimi, varlık yönetimi, muhasebe ve mali raporlama, izleme ve değerlendirme ve denetim fonksiyonları ile tahakkuk esaslı muhasebe sistemi arasında birebir ilişki bulunmaktadır. Bu sayılan kamu mali yönetimin her bir fonksiyonunun sağlıklı çalışmasında tahakkuk esaslı muhasebe sistemi önemli bir araç görevi görmektedir. Örneğin sağlıklı bir iç ve dış denetimin yapılabilmesi için gerekli verilere muhasebe sistemi aracılığıyla ulaşılmaktadır. Bu fonksiyonların sağlıklı işlemesi sonucunda kamu mali yönetiminde etkinliği ve verimliliği artmış olacaktır.

Devlet muhasebesi hükümetlerin maliye politikalarına ilişkin işlemlerin kaydedildiği ve raporlandığı bir sistemdir. Bu nedenle, devlet muhasebesi mali hesap verilebilirliğin ve saydamlığın en önemli unsurudur.

EXTENDED ABSTRACT

**Evaluation of the Accrual Based Government
Accounting System in Terms of New Public
Financial Management**

*

Hüseyin Ercan
Harran University

In the 1980s, traditional public financial management was criticized by politicians, academics, private sector representatives and citizens. International financial institutions (IMF, OECD, WB, etc.) need to prepare standard financial statements in order to make comparisons in financial statistics about countries. Countries have created their accounting systems as desired by international organizations. For this purpose, in 2001, the IMF published the Government Finance Statistics Manual Of 2001 (GFSM 2001) for states to prepare their public financial statistics. This new guide is based on the accrual accounting system. Today, in parallel with the development of information and communication technologies, it has become easier to obtain, store and send information from one place to another, and there have been significant reductions in costs. The accrual-based accounting system provides the opportunity to see in detail where the taxes paid by the citizens are used. On the other hand, it allows managers to be accountable for their transactions. It plays an important role in ensuring the transparency of public finances. With this accounting system, not only financial information but also non-financial information of the public is included. In this way, it facilitated the evaluation of public financial management as a whole.

Showing the accounts in detail prevents corruption in the public. It enables international investors to access more robust and reliable information about the country. In addition, international credit institutions can access the necessary information about the country. When the accrual based accounting system is evaluated in terms of the functions of public financial management; Macroeconomic forecasting and planning, financial planning, budget preparation, budget operations

and budget execution, cash management, debt management, revenue management, public personnel management, asset management, accounting and financial reporting, monitoring and evaluation and audit functions and accrual based accounting system there is a one-to-one relationship. The accrual-based accounting system serves as an important tool in the healthy functioning of each function of the public financial management. For example, the necessary data for a healthy internal and external audit can be accessed through the accounting system. As a result of the healthy functioning of these functions, efficiency and productivity in public financial management will increase.

Government accounting is a system in which transactions regarding the fiscal policies of governments are recorded and reported. Therefore, government accounting is the most important element of financial accountability and transparency. The accrual accounting system plays a central role in getting an accurate picture of public financial management as a whole. The main purpose of public financial management is to raise the living standards of citizens by better managing public money. A strong public financial management process requires the effective delivery of public services, the creation of a transparent public finance, and the building of trust between the public and the citizens. Access to financial information has become easier with the increase in information and communication technologies and internet usage. Reforms in the field of public financial management brought important innovations in terms of government accounting.

The most important of these is the transition to the accrual-based accounting system and international harmonization studies in the field of accounting. With the accounting system in public institutions, it shows whether the financial resources are used correctly, the performance of the government is evaluated and whether the political goals are achieved. Government accounting helps the socio-economic development of society by providing necessary information for public administrators and politicians to be accountable to citizens and to make decisions. Since they manage public resources, public institutions have to ensure transparency and accountability. Accrued income and expenses are included in the accounts and reports of the financial year in which they arise. The new public administration necessitated a re-evaluation in

public financial management. One of the most important features of the accrual-based government accounting system is that it is organized in such a way that it can produce together the cash-based budget execution results and the accrual-based operating results. In the new public financial management, all parties and taxpayers to the state have the right to learn all financial information about the state from the accounting records clearly and accurately.

In the past, government accounting kept the records of the implementation of the budget. In order to fulfill this requirement, the accrual-based accounting system goes beyond a budget-oriented accounting system and accounts for all tangible and intangible fixed assets that are not covered by the budget, as well as informal budget transactions and possible liabilities of the government. An effective reporting system provides timely requested information to assess whether governments are achieving their objectives in delivering public services, enables effective asset management, and helps managers decide how assets can be used better.

Kaynakça / References

- Allen, R. ve Tommasi, D. (2001). *Managing public expenditure: a reference book for transition countries*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
- Garcia-Sanchez IM. ve Cuadrado-Ballesteros B. (2016) New public financial management. A. Farazmand (ed) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Gerardo Uña, Richard Allen, and Nicolas Botton, *How to Design a Financial Management Information System—A Modular Approach*, 2019 International Monetary Fund. Washington, DC 20090, U.S.A.
- Heider, C., York, N., Sundberg, M., Piatti, M. (2016). *Zambia Public Sector Management Program Support Project*, Washington DC, World Bank Publications.
- Jordaan, J. (2013). *Public financial performance management in south africa: a conceptual approach* (Unpublished doctoral dissertation). In Public Affairs In The Faculty Of Economic And Management Sciences University Of Pretoria: Pretoria.

- Ouda Hassan.A.G. (2016). Public financial management reform in less developed countries: an international perspective. A. Farazmand (ed) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Pretorius, C. ve Pretorius, N. (2008). *A review of PFM reform literature, Evaluation Working Paper, Evaluation Report EV698*. London: Department for International Development (DFID).
- Rossi, F. M. (2016). Public Sector Accounting. A. Farazmand (ed) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Sellami, Y.M. ve Gafsi, Y. (2018). Evolution of government accounting. A. Farazmand (ed) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Stiles, D. R., Karbhari, Y. ve Mohamad, M.H.S. (2006). The new public financial management in Malaysia, <https://www.researchgate.net/publication/234054286>, (Erişim Tarihi: 28.01.2020).
- Tosunoğlu, Ş. (2017). Kamu mali yönetiminin genel ilkeleri. Tosunoğlu ve C. Dülger (Ed.), *Kamu mali yönetim içinde* (s.3-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Ercan, H. (2021). Tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin yeni kamu mali yönetimi açısından değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 983-1000. DOI: 10.26466/opus.839165.

Muhasebe Bilgi Sistemi ve Kaynak Kullanım Muhasebesinin Yönetim Kararları Üzerindeki Etkisi

DOI: 10.26466/opus.833494

*

Kadir Aydın *

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye

E-Posta: aydinkadir02@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-2437-8118](https://orcid.org/0000-0002-2437-8118)

Öz

Şirketlerde, tüm organizasyonel faaliyetlerden verilerin toplanması, izlenmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi prosedürleri, finansal olayları görüntülemek ve değerlendirmek gibi işlemler Bilgi Teknolojisi tarafından yürütülür. Muhasebe yönetim sisteminde, bilgi teknolojileri ve muhasebe kayıtlarını kullanan yöneticiler, işlemsel muhasebe sistemi bilgileri ve iç finansal raporlama sistemi ile operasyonları hakkında bazı bilgiler toplarlar. Muhasebe bilgi sistemi (MBS), yöneticilerin maliyet-fayda analizi ile kontrol edilebilir olayları, kontrol edilemeyen olaylardan ayırt etmesine olanak tanır. Muhasebe bilgi sistemi, yönetim bilgi sistemi teknolojisini oluşturan ur ve otomatik bir bilgi sistemidir. Organizasyonun her şubesinde finansal faaliyetler bulunur. Yapılan çalışmada, muhasebe bilgi sistemi ve yönetim bilgi sistemi ile kavramsal olarak ilgilenir. Son zamanlarda imalat teknolojisi ve üretim modellerine göre maliyet yapılarının ve modellerinin üretim yapan firmalar için ihtiyaç olarak değerlendirildiğini ifade edilir. Nedensel açıdan bakıldığında, geleneksel sistemlerin maliyet ve kontrol muhasebesi ile kullanılması, cari için yeterli veya uygun değildir. Kaynak tüketim muhasebesi, 2000'li yılların başından itibaren gündeme gelen yeni bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Faaliyet Tabanlı Maliyetleme'nin avantajlarını kullanan ve Alman Maliyet Muhasebesi'nin kaynaklara bakış açısıyla entegre edilen bir yaklaşım olup, maliyetlerin temelini kaynaklar olduğunu kabul eder. Kaynak tüketim muhasebesini diğer yöntemlerden ayıran unsurlar; şey atıl kapasitesinin izlenebilmesi, amortisman hesaplamasında yerine koyma maliyetini kullanması ve yönetim kararlarında etkili olan Katkı Marjı Gelir Tablosu'nu kullanmasıdır. Bu çalışmada öncelikle Kaynak Tüketim Muhasebesinin ortaya çıkışı, tanımı ve özelliklerine yer verilerek, aşamaları belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Tüketim Muhasebesi (KTM), Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM), Bilgi Sistemi Muhasebesi

Influence of Accounting Information System and Resource Using Accounting on Management Decisions

*

Abstract

Procedures of data gathering, observing, categorizing and summing up operational or organizational activities, screening financial activities and their evaluations are all operated by the information Technologies in the companies. In a specific field, in accounting management system, managers using information technologies and accounting records gather data on their operations with transactional accounting system and internal financial reporting system. Accounting Information System (AIS) assists the managers with cost-benefit analysis to differentiate between controllable and uncontrollable activities or operations. Accounting information system composes management information technology and it is an automated information system which is deployed in all braches of an organization. In this study, conceptual relations between accounting information system and management information system are taken under consideration. It is recently acknowledged that cost structures and models according to productions technology and production modeling are a necessary tool for manufacturing companies. It is because of that conventional systems using cost and control accounting is not sufficiently effective or just not applicable for current company liabilities. Since early years of 2000s, recourse expenditure accounting is a new approach to accounting. This approach is based on the idea that core of costing is recourses, which takes advantages of activity-based-costing and is integrated with German perspective of cost accounting. What makes this approach distinctive from others are that it can trace spare capacity, it uses substitution cost in amortization, and it uses additional income margin table which is crucial in management decisions. This study seeks to explain emergence, definition and features of Resource Expenditure Accounting and its development phases.

Keywords: *Resource Expenditure Accounting (REA), Activity-based-Costing (ABC), Information System Accounting*

Giriş

Günümüzde hızla artan rekabetle birlikte üretim süreçleri ve endüstrilerin teknolojileri si de gelişmektedir. Geleneksel bakış açıları yerine, çağdaş yaklaşımlara yönelimler artmıştır. Çağdaş yaklaşımlar, maliyet ve yönetimde ön plana yerleştirilmiştir ir. Bu yöntemlerden herhangi biri, Faaliyet tabanlı maliyetleme, tam zamanında üretim, yalın muhasebe, hedef maliyetleme gibi yaklaşımlar çağdaş bu yaklaşımlardan bazılarıdır. Bu yaklaşımlara 2000'li yıllarda Kaynak Tüketim Muhasebesi de ilave edilmiştir.

Yönetim Muhasebesi Enstitüsü (IMA) tarafından 2003 yılında üstlenilen organizasyonlarda maliyet kontrolü incelemesi aşağıdaki gibidir:

- %80'i geleneksel maliyet sistemini kullandığını,
- %77'si karar destek bilgisinden memnun olmadığını,
- %80'i değişimin öncelik olmayacağını belirtmişlerdir.

Bu bulgular, şirketlerin fikirlerini yansıtırken, mevcut yaklaşımların eksiklikleri nedeniyle yeni yaklaşımların kullanılmasının gerekliliğini ifade eder. Kaynak Tüketim Muhasebesi; kaynağın, maliyetin temeli olduğu görüşüne dayalı olarak Alman Maliyet Muhasebesi ve Faaliyete Dayalı Maliyetlemenin entegre edilmesiyle nden gelişmiştir. Bu yöntem, maliyetleri sabit ve göreceli maliyetler olarak sınıflandırarak n atıl kapasitenin izlenmesine olanak sağlar. Böylece operasyonel performansın iyileştirildiği de vurgulanır.

Bilginin işletme yöneticilerinin verdiği kararlarının karmaşıklığın belirlenmesini tespit edip, bu karmaşıklığı en aza indirmesine ve anlamlı olabilmesi için; bilginin doğruluğu, tamlığı, zamanlılığı, ekonomikliliği ve sadeliği gibi özelliklere sahip olması gerekir. Bir bilgi sisteminin verimli olup olmadığı, üretilen bilginin önemi ile yakından ilgilidir. bağlantılıdır.

Finansal muhasebe bilgisinin işlevi kısaca; işletmenin halka açılma performansına ilişkin bilgileri ve finansal pozisyonu, denetlenmiş finansal raporlarının kamuoyuna açıklanması, şirket muhasebesi ve dış raporlama sistemine yönelik bilgiler üretmesidir ir. Finansal muhasebe sistemi, doğrudan ve dolaylı olarak stoklar dahil gerçekleri sağlayarak izleme yapısını sağlar. Dahası, işletme sahibi ve yöneticilerinin farklı

kişilerde toplanması nedeniyle finansal muhasebe sistemi, yatırım fırsatlarının değerlendirilmesi, insan ve finansal sermayenin akışını kolaylaştırması ve faaliyet güçlüğünün önündeki engellerin azalması hususunda da bilgi sağlar.

Muhasebe Bilgi Sistemi'nin İşlevi ve Tanımı

Tüm alt sistemlerdeki parasal akımının izlenmesine izin veren sistem, Muhasebe Bilgi sistemidir. Muhasebe, fonksiyon olarak; finansal hareketliliği sağlayan işleyişin ve oluşumların dokümantasyonunu, sınıflandırmasını, özetini ve anlaşılır bir analizini sağlar. Günümüzde muhasebe, sadece bir izleme yöntemi değil; stratejik planların tasarlanması için bir izleme mekanizmasıdır ve veri olarak kullanılmaktadır. Muhasebe raporları, şirketlerin faaliyet sonuçlarını doğru bir analiz yöntemi olarak değerlendirilir (Tutar, 2010, s.313).

Ayrıntılı muhasebe bilgi sistemi, genel veya finansal muhasebe, maliyet ve yönetim muhasebesi gibi geleneksel muhasebe sistemlerini içerir. Muhasebe bilgi sistemi, "işletme faaliyetlerini planlamak, kontrol etmek ve yönetmek amacıyla bilgi kullanıcılarının gereksinim duydukları bilgileri sağlamak için verileri ve mali nitelikli işlemleri süreçleyen ve onlara sunan bir bilgi sistemi" şeklinde tanımlanabilir. Muhasebe bilgi sistemi, günümüze kadar en iyi biçimde geliştirilmiş olan ve hala uygulanan bilgi sistemidir (Şahin, 2007, s.33).

Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve'de, muhasebe bilgi sistemi tarafından sağlanan finansal verileri dahil etmek için yararlı olması gereken tutarlılık özellikleri aşağıdaki şekilde belirtildiği gibidir (Kamu Gözetimi Kurumu, 2018, s.11):

- Temel olarak niteliksel özellikler; ihtiyaca uygunluğu, önemliliği ve gerçeğe uygun sunumu
- Destek sağlayıcı niteliksel özellikler; kıyaslanabilirlik, anlaşılabilirliği yüksek olması, zamanında yapılan sunum ve doğrulanabilirlik.

Kurumsal kaynak planlaması olarak isimlendirilen bilgisayar yazılımları, muhasebe bilgilerinin üretilmesinde kullanılır. Ortak bir veri tabanında toplanan kurumsal kaynak planlamasıyla işletme fonksiyonları ve bilgi sistemleri, bilgi ihtiyacı olduğunda hali hazırda

üretmiş olan bilgi raporlarına kolay bir şekilde erişim sağlar. İşlemlerde kullanılacak olan kaynak planlaması yapısı üretilecek olan muhasebe bilgisinin kalitesini etkiler (Acar, 2011, s.16). Kurumsal kaynak planlaması, bir işletmedeki tüm alt bilgi sistemlerini sadece tek bir yazılım ve veri tabanı altında toplar. İşletmelerin ürettikleri bilgileri ve işletmedeki tüm alt sistemleri muhasebe bilgi sistemi ile bütünleştirir (Türel, 2018, s. 20).

İşletmelerin pazar performansını en üst düzeylere çıkarabilmesi için kaliteli bilginin sağlanması gerekir. Kurumsal kaynak planlanması olarak isimlendiren bilgisayar yazılımları, muhasebenin kayıtlarının işlenmesinde kullanılır. İş fonksiyonları ve veri yapısı hakkındaki veriler kurumsal kaynak planlanması için paylaşılan veri tabanında toplanır. Bu durum, bilgi ihtiyaçları ortaya çıktığında üretilen bilgi raporlarına hızlı bir erişimi mümkün kılar. Oluşturulacak hesapların tutarlılığını etkileyen faktör; organizasyonel kaynak planlama sistemidir (Acar, 2011, s.16).

Kurumsal işlemlerde, muhasebe bilgi sistemi üç bilgi kategorisi içerir. Üç bilgi kategorisinin içeriği şu şekildedir: bu bilgileri içerir; İşletmenin dışındaki kullanıcılara sunulan bilgiler, işletmenin içerisindeki kullanıcılara sunulan bilgiler ve değerlendirme yapılması için gerekli bilgilerdir. Müşteri, müşteri listesi, satıcı hesabı, tedarikçi listesi, geçmiş yılların finansal raporlama sonuçları, kredi raporları ve banka ekstreleri gibi bilgiler işletme muhasebe bilgi sistemine dahil edilir. Bu sistemin kuruluş amacı, muhasebe bilgi sistemini geliştirerek parasal hareketlerin izlenmesini sağlamaktır. Bu sistem, gelirler, siparişler, fiyatlar, mali yapı, bütçe ve raporlama ve idari muhasebe gibi süreçleri içerir ve özellikle mali yöneticilerin karar vermesine yardımcı olabilecek bilgileri sağlamak ve koordine etmek için kullanılır. Organizasyonlarda aşağıdaki alanlarda muhasebe bilgi sisteminden yararlanır (Tutar, 2010, s.315):

a) Verilerin işlenmesi b) Kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda üretilmiş bilgileri sağlamak c) Mali işlemleri ve bunlarla alakalı diğer verileri toplayarak muhasebe bilgi sistemine girmek d) Bilginin doğrulanabilir ve güvenilir bir ortamda üretilebilmesi amacıyla süreçlerin bütünü kontrol altında tutmak e) Muhasebe bilgi sisteminde kayıt altındaki verileri sorgulamak.

Verileri muhasebe bilgilerine dönüştürmek için muhasebe bilgi sistemi; çeşitli farklı bireylerin bilgi ihtiyaçlarını tanımlamayı, ve fiziksel kaynakları ve diğer nesnelere entegre etmeyi amaçlamaktadır. Muhasebe bilgi sisteminin beş ana hedefi vardır: Verilerin bir araya getirilmesi, verilerin işlenmesi, veri tabanı, fabrika fonları, prosedürler, çalışan elemanlar, tedarikler ve kapital gibi olgularla birleşir. Organizasyonun yapısı, özellikleri ve faaliyet alanına bağlı olarak, muhasebe bilgi sistemi de değişir (Ömürbek, 2003, s.123).

İşletmelerin yönetiminde; muhasebe bilgi sisteminin önemi, çeşitli açılardan ele alınabilir. İyi bir şekilde tasarlanmış muhasebe bilgi sisteminin organizasyona katabileceği değerler aşağıda gösterilmiştir (Romney ve Steinbart, 2015, s.11):

- Kaliteyi üst düzeye çıkarır ve mal/ hizmet maliyetlerini düşürür.
- Verimliliği yükseltir.
- Bilgi paylaşımına destek olur.
- Tedarik zincirinin verimliliğini ve etkinliğini artırır.
- İç kontrol yapısını iyileştirir.
- Karar verme etkinliğini yükseltir.

Muhasebe Bilgi Sisteminin Unsurları

İşletmenin dillerinden birisi de muhasebe olarak belirtilir. Bu benzetmeye yönelik muhasebe yönetimi, kelime haznesinde kullanılan zekadır; yani bir bilginin aracıdır. Bir veriyi toplama, tanımlama ve depolama yönetimi yerine; muhasebe bir bilgi üretimi, bağlantı ve değerlendirme süreci olarak ifade edilebilir. Ayrıca muhasebe bilgi sistemi, organizasyon hakkındaki karar veren kişilere bilgi üretmek için muhasebe ile ilgili tüm verileri ve diğer verileri derler, kayıt altına alır, depolar ve işler. Muhasebe bilgi sisteminin görevi; veri ve bilgileri toplamak, kaydetmek, işlemek, saklamak ve raporlamak olarak ifade edilir. Bir muhasebe sisteminin altı adet unsuru bulunur (Romney ve Steinbart, 2015, s.37). Bu unsurlar ; sistemi kullanan insanlar, organizasyon ve ticari faaliyetlerle ilgili veriler, veri toplamak, işlemek ve depolamak için kullanılan prosedür ve talimatlar, verilerin işlenmesi için kullanılan yazılım, muhasebe bilgi sistemi içerisinde kullanılan bilgisayarlar, ağ iletişim aygıtları ve çevresel donanımlar olmak üzere

bilgi teknolojisi alt yapısı ve muhasebe bilgi sistemi verilerini koruyan iç kontroller ve güvenlik önlemleridir.

Etkili bir muhasebe sistemi geliştirirken ve işletirken, muhasebe sisteminin unsurları ve bu unsurlar arasındaki ilişki hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Bu anlamda sistemin işlemlerini sağlayan fiziksel ve mantıksal unsurlar ve anlamlı ilişkiler muhasebe bilgi sisteminin bileşenleri olarak ifade edilir. Muhasebe veri sisteminin işleyişi bu nedenle ancak sistem elemanları işlevlerini yerine getirdiği takdirde mümkündür. Bu nesnelere iki başlık altında toplanabilir (Sevim, 2008, s.54):

Fiziksel Öğeler: Gözle görülen, maddi olan unsurlardır. Muhasebe bilgi sistemindeki fiziksel unsurlar; donanım, eleman (insan), yazılı raporlar, haberleşme/iletişim araçları, hesap planları ve muhasebe el kitabından oluşur.

Fiziksel olarak görülemeyen fakat önemli konumları olan bilgilerin işlenmesi, rapor edilmesi, iletilmesi süreçlerinde uygulamaları yönlendiren unsurlar, kavramsal öğeler olarak isimlendirilir. Kavramsal öğeler yasalar, ahlaki kurallar veya etik değerler, yöneticilerin yönergeleri ve muhasebenin temel kavramları, ilkeleri ve standartlarından oluşur.

Temel ve fiziksel öğeler (personel, iletişim araçları ve raporlar, donanım) muhasebe bilgi sisteminin işlevini karşılaması için gerekli olan unsurlardır. Bahsedilen fiziksel öğelere dair açıklamalar aşağıda gösterilmiştir.

Personel (İnsan)

Muhasebe bilgi sisteminin bir parçası olarak çalışanlar, muhasebe bilgi sisteminin işlevlerini yerine getirir, verileri işler ve sisteme işlevsellik kazandırır. (Ertaş, 2016, s.77). Diğer sistemlerde olduğu gibi, muhasebe bilgi sisteminde temel öğe çalışanlardır, yani insanlar, muhasebe bilgi sisteminin kilit faktörüdür. Bilgi altyapısında, sürekli teknoloji büyümesi, insan faktörünün rolünü değiştirir. Buna rağmen, insanların önemi nadiren azalmakta, hatta yükselmektedir. Personellere ilişkin

dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Sevim, 2008, s.55):

- Eğitimli ve deneyimli personel
- Kişisel yetenek ve becerilere sahip personel
- Muhasebe servisinin iç örgütlenmesi
- Duygusal bir varlık olarak insan
- Personelin mesleki ahlakı
- Optimum personel sayısı

Donanım

Muhasebe bilgi sistemleri, teknolojik büyümeden en çok etkilenen sistemlerden biridir. İşletme genişledikçe, bir bilgisayara olan talebin de arttığı görülür. Bu yenilikler, muhasebe personelleri için yetkinlik alanlarının dışında bilgi teknolojisi konusunda da temel bilgilere sahip olmasını gerekli kılmıştır.

Verileri veya bilgileri karar vermede kullanılacak bilgiye dönüştüren muhasebe bilgi sistemi; manuel hesaplama, mekanik (makinalı) hesaplama ve elektronik (bilgisayar tabanlı) hesaplama süreçlerini kullanır. Bu sistemlerde veri veya bilginin toplanması ve işlenmesinde daktilo, hesap makinesi, yazar kasa, bilgisayar, okuyucu, yazıcı gibi cihazlar kullanılır. Muhasebe bilgi sisteminde kullanılacak donanım, şirketin koşullarına, bilgi yönetimi işlemlerinin yoğunluğuna ve dolayısıyla kullanılan bilgi işlem türlerine göre değişiklik gösterebilir (Sürmeli, vd., 1998, s.61).

Haberleşme Araçları

İletişim araçları, veri veya bilgilerin tanınması, toplanması ve verilerin analizi bilgi işlem süreci için gerekli kayıtlardır. Bu kayıtlar, işlemler arasında yazışmayı sağlarken aynı zamanda kayıt, etiketleme, çoğaltma ve iletme işlemleri için gerekli kayıt ortamını oluşturur. Aynı zamanda iletişim yöntemleri de kayıt niteliğindedir. Finansal işlemler, iletişim yöntemleriyle zaman, maliyet, miktar, konum ve bireysel gibi çeşitli şekillerde tasvir edilir. İletişim yöntemleri çeşitli açılardan iki başlık altında açıklanabilir (Sevim, 2008, s.58):

- Muhasebe Tekniğine Göre
- Düzenlenmesi Zorunlu ya da İhtiyari Olmasına Göre

Haberleşme kaynaklarını düzenlemek veya bir defter tutmak yasal bir gerekliliktir. Buna ek olarak, yasal olarak bağlayıcı olmayan haberleşme araçları, genellikle muhasebeye tahsis edilen değere ve işletme ölçüğü gibi hususlara bağlı olarak kullanılır (Ertaş, 2016, s.77).

Raporlar

Sistemin belirlenebilen bir başka maddi ürünleri ise muhasebe bilgi sisteminin çıktıları olan raporlardır. İşletmenin içerisindeki kullanıcılara ve işletme dışındaki kullanıcılara bilgi sağlamak için kullanılır. Raporlar; iç raporlar ve dış raporlar olarak iki farklı gruba ayrıştırılabilir (Sürmeli, vd., 1998, s.61).

Muhasebe bilgi sisteminin çıktıları olan raporlar, sistemin hesaplanabilen veri sonuçlarıdır. İç ve dış bilgi kullanıcıları için tasarlandığından, raporları iç ve dış raporlar olarak ikiye ayrılabilir (Sürmeli, vd., 1998, s.61).

- İç Raporlar: Bilanço, bütçeler, maliyet raporları, stok kontrol raporları vs.
- Dış Raporlar: Bilanço, gelir tablosu, vergi iadelerine ilişkin raporlar, kredi kurumlarına verilen raporlar vs.

Kaynak Tüketim Muhasebesi

Kaynak tüketim muhasebesi modelinin birden çok tanımı vardır. Zhang ve diğerlerine göre (2011) kaynak tüketimi muhasebesi; Faaliyet tabanlı maliyetlemeyi Alman Maliyet Muhasebesi sistemiyle harmanlayan, fiyatların tahsisinde miktar tahminlerine dayanan bir yöntem, şirketlere karar vermelerinde yardımcı olabilecek karmaşık, sistematik ve genel bir maliyet kontrol sistemi olarak ifade edilebilir. Perkins ve Stovall'a (2011) göre bu, faaliyet tabanlı maliyetlendirme kaynak potansiyeli ve kaynak düzeyinde maliyet izlemeyi mümkün kılan neden-sonuç ilişkileri hakkında kapsamlı bilgi sağlayan bir görev analizi karışımıdır.

Tutkavul'a (2016) göre, harcamaları azaltmak, gelirleri optimize etmek, şirketin karlı pazar potansiyelini geliştirmek ve son derece rekabetçi sektörlerde harika sonuçlar elde etmek amacıyla doğru bilgi üretmeye odaklanan bir yönetim muhasebesi stratejisi olarak tanımlanmaktadır (Tutkavul, 2016, s. 110).

Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli, Alman Maliyet Muhasebesi Modelini faaliyet tabanlı maliyetleme modeli ile entegre ederek 2000'lerin başında ortaya çıkan daha güncel maliyetlendirme yöntemlerinden biridir. Anlaşılacağı gibi, hacim bazlı veya faaliyet bazlı maliyetlendirme modelleri, genel üretim maliyetini ücretlendirmek için kullanılır. En yaygın kullanılan model, basitliği nedeniyle hacim bazlı maliyetlemedir; ancak bu model, faaliyet bazlı maliyetlendirme modeline göre genel üretim maliyetlerinin birim maliyetlere yüklenmesinde çok doğru sonuçlar vermemektedir. Günümüzde dünyada karlılık için en kritik husus, birim maliyetlerin doğru ölçülmesi ve ortadan kaldırılmasıdır. Tüm Bu amaçla, hacim bazlı maliyetlendirme, faaliyet bazlı maliyetlendirme sonrasında Alman maliyet muhasebesi modeli ve kaynak-tüketim muhasebesi modeli, dönemin koşulları için bir gereklilik olarak ortaya çıktıği ifade edilir.

Faaliyet tabanlı maliyetleme ve zamana dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme modellerine nazaran Alman Maliyet muhasebesi modeline dayanan kaynak tüketim muhasebesi modelinin daha ayrıntılı bilgi sunduğu görülür (Özyapıcı, 2012, s.55).

Alman Maliyet Muhasebesi

1950'de Hans Georg Plaut, yeni bir maliyet muhasebesi modeli yaratmıştır. Bu model "Grenzplankostenrechnung" GPK olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. Paul Riebel tarafından ayrıca katkı payı muhasebesi adı verilen bir ölçüm modeli geliştirmiştir. Alman Maliyet Muhasebesi modeli, geliştirilen bu iki modelin entegre edilmesiyle oluşturulmuştur. Çoğu durumda, Alman Maliyet Muhasebesi modeli yönetim kararlarını destekler. Örneğin, üretim programlamaları, bir ürünü satın alma veya ithal etme kararı, fiyatlar, şirket içi geçiş fiyatlandırması vb. şeklinde olabilir. Buradan yöneticilerin kısa vadeli eylemlerini kolaylaştıran bir maliyetlendirme mekanizmasının var

olduğu görülmektedir. Maliyet merkezleri, Alman maliyet muhasebesi modelinin temelini oluşturur. Bu maliyet merkezleri, ana maliyet merkezleri veya maliyet destek merkezleri olabilir. Maliyetler, maliyet merkezlerine gönderilirken sabit ve orantısız (değişken) maliyet olarak ayrılmaktadır. Burada maliyet merkezi muhasebesi fikri gelişmektedir. Bu model çok ayrıntılı olduğu için ndan, bilgi sisteminin çok sağlam olmasını lıdır gerekli kılmaktadır (Aksu, 2013, s.176).

Alman Maliyet Muhasebesi modelinin amacı, tam maliyetler temelinde esnek maliyet bütçesindeki zayıflıkları ortadan kaldırmaktır. Maliyetlerin sabit ve orantısız (değişken) olarak bölünmesi, uyarlanabilir bütçeleme için bir maliyet yönetimi olarak kullanılır. Bu nedenle, şirket başarısını ölçmek ve kısa vadeli kurumsal yönetim kararlarını teşvik etmek için etkili bir modeldir. Örneğin kısa vadeli kararlarda, örneğin; satış maliyetlerinin hesaplanmasında ve üretim sürecine ilişkin muhakemede sabit maliyetler yerine değişken maliyetler kullanılır. Bu amaçla, mevcut kabiliyetle üretilen malın miktarı ve kullanılacak işleme şekli konusunda yardım sunar (<https://publikation.msg.group>).

Faaliyet Tabanlı Maliyetleme

Planlama, dağıtım ve pazarlama gibi aşamalarda katılan maliyetler ihmal edildiğinden, geleneksel maliyet yöntemini kullanan, özellikle çok sayıda ve çeşitte mal üreten firmaların geleneksel maliyetlendirme sisteminde maliyet tahminlerinde bazı sorunlar olduğu kaydedilmiştir. Kar marjının bazı mallar için yüksek, bazı ürünler için düşük olması koşuluyla tersi de söz konusu olabilir. Bu nedenle, geleneksel maliyetlendirme sisteminin sınırlamalarını düzeltmek için faaliyet tabanlı bir maliyetlendirme modeli oluşturulmuştur; ancak geleneksel maliyetlendirme modelini kullanan bir kuruluşun yüksek karlılığı, yeni bir maliyetlendirme modeline ihtiyacı olmayacağı olarak da görülebilir. Ancak hem yöneticilerin hem de muhasebe departmanının bu durumun masrafları konusunda şüpheli olması gerekebilir. Modeli dahil etmek için muhasebe ve üretim bölümleri birbirleriyle iş birliği içinde olmalıdır. Ayrıca çok sayıda ve çeşitlilikte ürün üreten bir organizasyonda, üretim sürecinde ihtiyaç duyulan bilgilerin kolaylıkla

elde edilebilmesi için bir bilgi ağının kurulması gerekir (Gürdal, 2007, ss.108-120).

Faaliyet tabanlı bir maliyetlendirme modeline duyulan ihtiyacın bir başka açıklaması da genel üretim maliyetlerinin, üretim maliyetleri içindeki oranının artmasıdır. Genel imalat maliyetlerindeki artış, malların maliyetini belirlese de lojistik kullanımı ve yükleme süreleri için yeni yöntemlerin kullanılmasına neden olur. Faaliyet tabanlı maliyetleme modeli de oluşturulan modellerden biridir (Unutkan, 2010, s.104).

Faaliyet tabanlı maliyetleme modeli, genel üretim maliyetlerini sağlıklı bir süreçle ücretlendirmek için tasarlanmış bir modeldir. Model, işletmelerin kaynakları kullandığını ve şirketlerin maliyetlere katkıda bulunduğunu öne sürer. Daha sonra dezavantajları nedeniyle farklı tekniklerle geliştirilmiştir.

Faaliyet tabanlı maliyetleme modelindeki zayıf yönler aşağıda belirtildiği gibidir. Bu yönler: ki şekilde tanımlanmaktadır: (Kaplan ve Anderson, 2007, s.59)

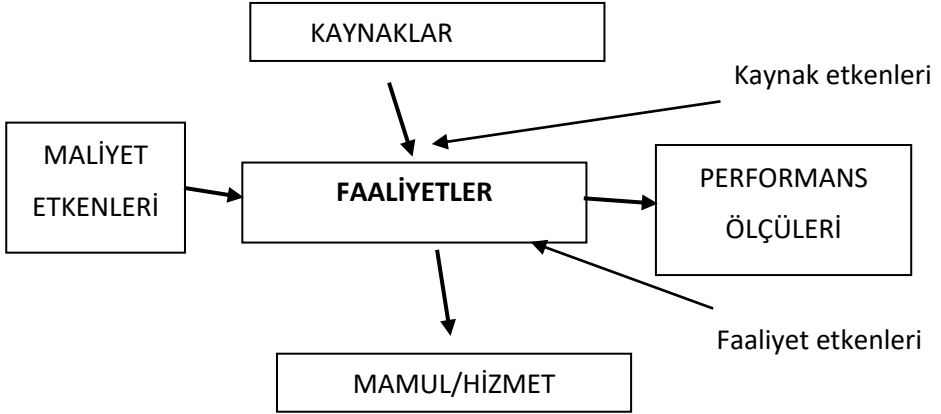
1. Faaliyet tabanlı maliyetleme modelinin oluşturulması için işgörenlerle yapılan görüşmeler ile inceleme süreci maliyetli olmakta ve uzun zaman almaktadır.
2. Faaliyet tabanlı maliyetleme modelinin oluşturulması için kullanılan veriler, öznel ve geçerliliğini doğrulamak kolay değildir.
3. Verilerin depolaması, işlenmesi ve raporlanması maliyetlidir.
4. Faaliyet tabanlı maliyetleme modeli, yerel bazda kullanılmaktadır. Bu nedenle işletmenin kârlılık fırsatlarını birleştiren bir bakış açısı sağlamaz.
5. Faaliyet tabanlı maliyetleme modelinin güncelleştirilmesi zordur.
6. Faaliyet tabanlı maliyetleme modeli, kullanılmayan kapasiteyi göz ardı etmektedir. Bu nedenle teorik olarak doğru değildir.

Faaliyet tabanlı maliyetleme modelindeki kilit noktalar, maliyetlerin faaliyetler nedeniyle ortaya çıkması ve kaynakların faaliyetler nedeniyle tüketilmesidir (Gürdal, 2007, ss.118-120). Faaliyet tabanlı maliyetleme modelini iyi bir hale getirmek için ise;

1. İşletmede yapılan faaliyetler tanımlanmalıdır.

2. Ortaya çıkan kaynak maliyetleri, faaliyet (maliyet) havuzlarına doğrudan veya bir dağıtım anahtarı (kaynak etkeni) kullanılarak dolaylı olarak dağıtılmalıdır.
3. Kaynak maliyetleri, faaliyet havuzlarından mamullere veya diğer maliyet kalemlerine faaliyete dayalı olarak dağıtılmalıdır (Aktaş, 2013, s.58).

Yukarıdaki fikirler incelendiğinde dağıtımın iki aşamada gerçekleştiği söylenebilir. gösterilebilir. İlk aşamada; kaynak maliyetleri havuzlarda toplanır. İkinci aşamada; havuzlarda elde edilen toplanan faaliyet maliyetleri, maliyet kalemlerine dağıtılır. Model aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 1. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modeli
Kaynak: Kaygusuz ve Dokur, 2009, s.557-558.

Bu modelin uygulanması için;

1. Planlama,
2. Eğitim,
3. Kararlar için gerekli olan faaliyetlerin belirlenmesi ve açıkça ortaya konulması,
4. Faaliyetlerin, faaliyet merkezlerinde toplanması,
5. Maliyet unsurlarının belirlenmesi,
6. Maliyetlerin analiz edilmesi,

7. Maliyet kaynaklarının belirlenmesi,
8. Maliyet akım tablosunun hazırlanması ve elde edilen bilgilerin bu tabloya işlenmesi,
9. Sistemin sürekli hale getirilmesi, adımlarının uygulanması gereklidir.

Bu adımlar tamamlanırsa arak faaliyet tabanlı maliyetleme modeli, işletmede kurulmuş olur (Cooper ve Kaplan, 1988, s.98).

Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli ile Alman Maliyet Muhasebesi Modelinin Karşılaştırılması

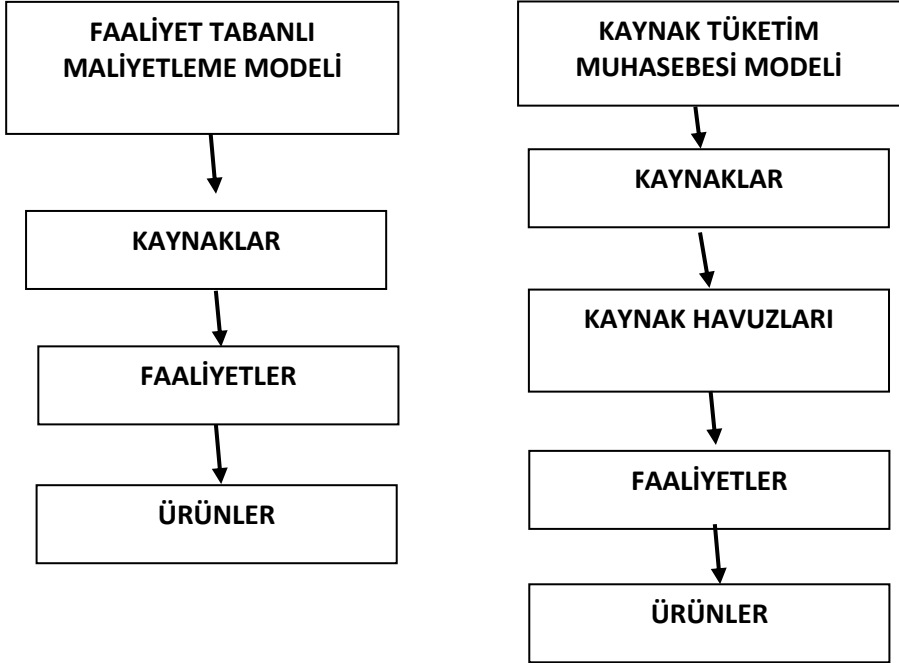
Alman Maliyet Muhasebesi modeli, bir yönetim mekanizması olarak kullanılır ve maliyet kontrolü ile ve fayda ölçüm amaçları için kullanılan bir maliyetleme yöntemidir. Değişken ve sabit maliyetlerin maliyet merkezlerine bölündüğü ve her çıktıdaki büyümenin değişken maliyetlerde orantılı olarak arttığı, dolayısıyla doğrusal maliyetlere eşit olduğu varsayılır. Benzer şekilde, kaynak kullanımına yönelik muhasebe modeli sabit ve göreceli olarak bölünmüştür (değişken maliyetler). Maliyetler, ayrıca her iki sürüm için de standart başlangıç noktasıdır. Alman Maliyet Muhasebesi yaklaşımının faydaları, daha kesin sonuçlar üretmesi ve planlanan kapasite değişikliklerinin daha kolay fark edilmesini sağlamasıdır.

Her iki modelde de mevcut olup kullanılmayan kaynaklar nedeniyle kaynaklanan maliyetler, göz ardı edilmemiştir. Alman Maliyet Muhasebesi Modeli, kapasite odaklı bir yaklaşım seçerek kapasite ölçümü ve kontrolüne odaklanır. Kaynak kullanımının muhasebesi hem kabiliyete hem de operasyona bağlıdır. Kapasite analizi yönetimi ve süreç analizi yönetimi ile de birlikte uygulanmaktadır (White, 2009, s.71).

Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli ile Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modelinin Karşılaştırılması

Faaliyet tabanlı maliyetleme modelinde; verileri depolamak, işlemek oldukça pahalı, güncelleme yapmak zordur ve kararlar işletmenin bütününe yönelik olarak alınamaz, atıl kapasite göz ardı edilir. Modeldeki bu eksikliklerin giderilmesi için farklı yöntemler

önerilmektedir. Kaynak tüketim muhasebesi modeli de bu eksiklikleri tamamlamakta ve kaynakların daha doğru kullanılmasını sağlamaktadır (Aktaş, 2013, s.59). Faaliyet tabanlı maliyetleme modeli ile kaynak tüketim muhasebesi modelinin arasındaki temel farklılığı aşağıdaki Şekil 2’de görebiliriz.

Şekil 2. Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Modeli ile Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli Karşılaştırması

Kaynak: Wegmann, 2009, s.14.

Kaynak tüketim muhasebesi, faaliyetlerden daha fazla sermaye kullanırken, kaynak tüketim muhasebesi kısa vadeli harcamalara ağırlık vermiş; irken faaliyet tabanlı maliyetleme sistemi uzun vadeli kaynak tüketimine önem verir. İki model arasındaki en büyük fark atıl kapasitedir. Faaliyet tabanlı maliyetleme modelinde atıl kapasite ihmal edilmekle birlikte; atıl kapasite, kaynak kullanım hesaplama modelinde çok önemlidir ve atıl kapasitenin kontrolüne ve yönetilmesine izin verir.

Yine, uluslararası muhasebe ilkeleri, kullanılmayan kaynakların maliyetlerle ilişkilendirilmesini önleyecek olağan bir maliyetlendirme modeli önermiştir (Gökçen vd., 2011, s.129).

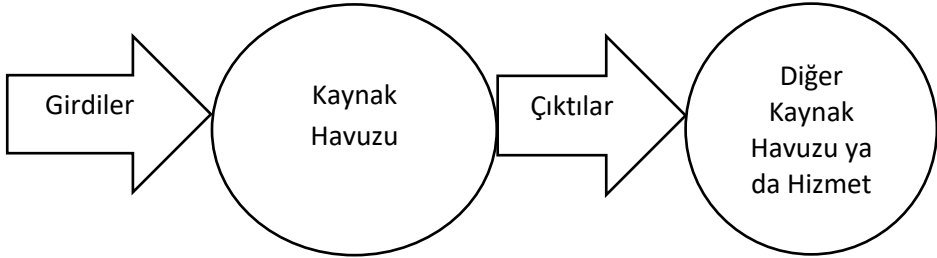
Kaynak Tüketim Muhasebesi Modelinin Temel Unsurları

Kaynaklar, maliyet yapıları, yerine koyma maliyetine dayalı amortisman yöntemi, miktar temelli yaklaşım ve katkı marjı gelir tablosu yaklaşımı kaynak tüketim muhasebesi modelinin temel unsurları arasındadır (Dönmez ve Başçıl, 2017, s.33).

Kaynaklar

Adından da anlaşılacağı gibi kaynaklar, kaynak tüketim muhasebesi modelinin temelini oluşturur. Kaynaklar; malzeme, ekipman, enerji ve işçilik şeklinde oluşturulabilir. Bu noktada ortak rollere sahip kaynaklar bir araya getirilir (Elmacı ve Tutkavul, 2015, s. 84).

Yönetici kişiler için kaynakların kapasitesi ve verimli kullanımı oldukça önem teşkil eder. Kaynak tüketiminde oluşan sürece ait model aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

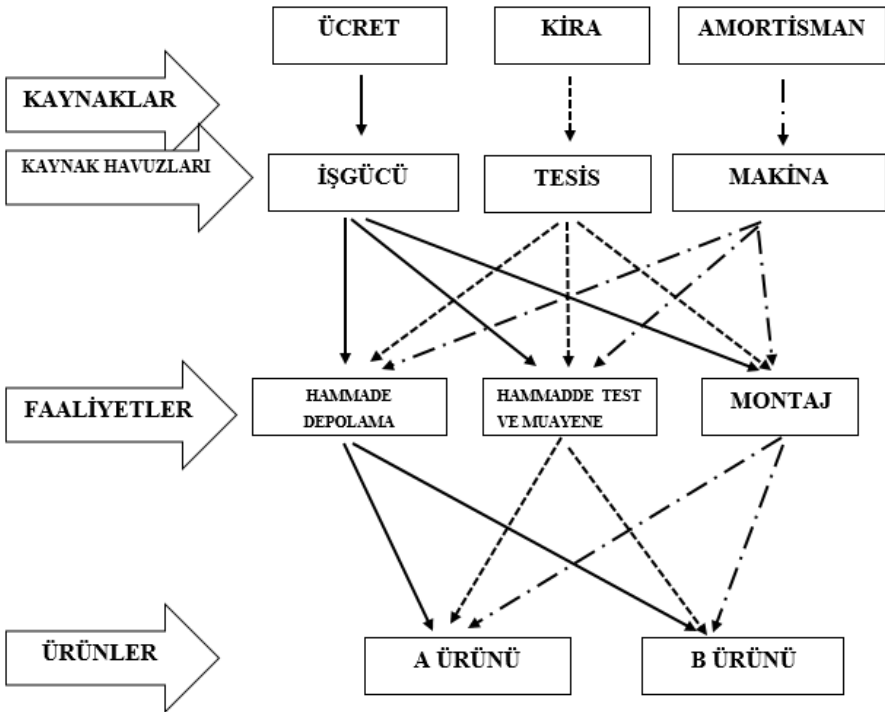

Şekil 3. Kaynak Tüketim Muhasebesi Modelinde Girdiler-Çıktılar Kaynak: White, 2009, s.65.

Malzeme, iş gücü, enerji, makine vb. şeklinde oluşan girdiler Şekil 3'te görülmektedir. Oluşan kaynak havuzlarında temel üretim, gider yeri ve yardımcı gider yerlerine dağıtılır. Elde edilen veriler bir başka kaynak havuzunda tekrardan toplanabilir veya nihai ürün ya da hizmete

ulaşmış olabileceği ifade edilir. Oluşan bu süreç, KTM (Kaynak Tüketim Muhasebesi) modelinin en basit gösterimlerinden biridir.

Aynı örneği KTM'ye dahil etmek için bazı ek ayrıntılara ihtiyaç duyulur. Bu ek bilgi, kaynaklar, kaynak havuzlarının teorik kapasiteleri, beklenen veya mevcut kapasite (çıktıları) ve kaynakların maliyet davranışı için geçerli olacaktır. Öncelikle, kaynakların maliyetlerinin birinci seviyede elde edileceği kaynak havuzlarına karar vermek önemlidir. KTM kaynak havuzu, birbirine yakın kaynaklardan oluşur ve belirli bir çıktı oluşturmak için kaynak havuzları tarafından kullanılan girdiler (ve girdi maliyetleri) hakkında bilgi toplar. Maliyetlerin aktarımı için kaynak havuzları kullanılır ve maliyet kalemleri tarafından tüketilen hizmet miktarı esas alınarak gider tahsisleri yapılır (Aktaş, 2013: 68-69)

Şekil 4. KTM İşleyişi

Maliyet Yapıları

Genel olarak, işletmelerde üretim sürecinin ürettiği kaynaklar tek bir çekirdekte depolanır. Farklı öz niteliklere sahip malların farklı kaynak havuzlarında toplanarak gruplanması, maliyetleri daha kesin bir şekilde ölçmeyi mümkün kılar. Bu yaklaşım, kaynak havuzlarının oluşturulmasını ve kaynak maliyetlerinin gruplandırılmasını kolaylaştırır. Herhangi bir sermaye havuzunda tahakkuk eden maliyetlerin ana maliyetler olduğu bilinmektedir. Buradan farklı bir havuza atanan kaynaklar da ikincil maliyetler olarak adlandırılır (Tutkavul, 2016, ss.126-127; Cengiz, 2012, s.225). Maliyet merkezinde bulunan kaynak havuzlarında oluşturulan birincil maliyetler, kontrol açısından ilk sırada yer alır. Maliyet merkezlerine geçiş sırasında veya maliyetlerin yansıtılması sırasında ortaya çıkan ikincil maliyetler de ikincil etkiye sahip olacaktır. Ana ve ikincil maliyetler değerlendirildikten sonra, sabit ve orantısız (değişken) maliyetlere ayrıldığı ifade edilir. Dağıtım, kaynak havuzunun çıktıları dikkate alınarak yapılır (Kurtlu, 2016, s.5).

Kaynak tüketiminin muhasebeleştirilmesinde, kaynak maliyetleri üç temel özelliğe göre ölçülür: maliyet yapısı, yeterlilik ve kapasite. Maliyet yapısı, şirkette kullanılan kaynağın özelliklerini gösterir. Bakım ve onarım, enerji, yedek parça maliyetleri gibi pek çok şeyden oluşur. Çalışanların deneyim düzeyi, iyi hazırlıkları ve makinelerin verimliliği sertifikasyon işlevini tamamlar. Kaynak tüketiminin muhasebeleştirilmesinde kapasite ise üç başlık altında incelenmektedir. Birincisi üretken kapasitedir. Üretken kapasite, ana amaç doğrultusunda üretim yapılması veya hizmet verilmesidir. Ana amacın yerine getirilmesinde talep eksikliğinden ya da fazla kapasite ile üretim planlaması sebebiyle oluşan kapasite ise atıl kapasitedir (Sözen, 2017, s.239).

Geleneksel maliyetlendirme sisteminde sadece kayıt, süreç görünümüleri ve üretim görünümüleri dikkate alınırken günümüzde kaynak tüketimine dayalı bir muhasebe sistemi kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda yaşanan gelişmeler yer alır.

Tablo 1. Maliyetleme Süreçleri Olgunluk Dönemleri

1	Defter Tutma	Sadece Kayıt	Geleneksel Standart Maliyetleme	GİDERİZİME, MALİYET RAPORLAMA ve TÜKETİM ORANLARI KAPASİTE DUYARLILIĞI İLE TALEBE DAYALI
2	Süreç ve Yalın Muhasebe	Süreç Görüşü		
3	Direkt Maliyetler	Çıktı Görüşü		
4	Direkt Maliyetler +Destek Maliyetleri			
5	Bireysel çıktılara standart maliyetleme	Gelişmiş Çıktı Bilgisi/ Yaklaşık Doğruluk		
6	İtme FDM (ürün maliyetleri)	Endirekt Maliyetlerin Gelişmiş Uygulaması	Faaliyete Dayalı Maliyetlendirme	
7	FDM ile birlikte kanal ve müşteri karlılığı raporlanması (Hizmet maliyeti)	Müşteri Talep Duyarlılığı		
8	Atıl kapasite maliyetleri (Tahmini)	Atıl Kapasite Bilinci		
9	Tahmini sürücü miktar X birim tüketim oranı	İtme Faaliyete Dayalı Kaynak Planlanması		
10	Tahmini sürücü miktar X zaman tüketim oranı (Tekrarlayan iş şartları)	Zaman Esaslı Faaliyete Dayalı Maliyetleme		
11	Tahmini sürücü miktar tüketim oranı ile birlikte esas ve yardımcı hizmet yerlerinde orantısal maliyetleme	Kaynak Tüketimine Dayalı Muhasebe		

Kaynak: Erkuş ve Aksu, 2014, s.20

Tablo 1.'de, maliyetleme süreçlerinde yaşanan gelişmeler geleneksel maliyetleme modelinden kaynak tüketim muhasebesine kadar aşama aşama yer almaktadır. Muhasebe tutma, masrafların doğrudan yüklenmesi, tahmini hesaplanabilir maliyetler gibi kolay seviye tahminleri, geleneksel maliyetleme modellerinde oluşturulmuştur. Günümüzde endirekt maliyetlerin ölçülmesi, tüketici taleplerinin dikkate alınması, kullanılmayan gücü azaltmaya çalışma, zamanın değerini anlama ve maliyetlere enerji yükleme gibi çok karmaşık aşamalardan oluşmaktadır. Kaynak tüketim muhasebesi modelinde, harcın kullanılan sermayeye ödenirken malın maliyeti olduğu varsayılırken, kullanılmayan kaynağın maliyeti ise zaman maliyeti olarak kabul edilir (Tse ve Gong, 2009, s.439).

Miktar Temelli Yaklaşım

Miktar, kaynak tüketim muhasebesi modelinin temel taşıdır. Hesaplamalar parasal olarak değil, miktar bazında yapılır. Diğer maliyetlendirme şablonlarından da farklıdır (Dönmez ve Başçıl, 2017, s.35). Üretim hacmi dikkate alındığında, kaynak kullanımı ve maliyet ürünlerine daha fazla odaklanılır. Kaynak kullanımı ve gider unsurları dikkate alınır, böylece tüketim hacmi ve tüketim değeri bağımsız olarak ölçülebilir. Diğer bir avantajı ise, kapasite analizinin yapılabilmesidir. Kaynak maliyetleri kullanıldıkça havuzlara tahsis edilir ve böylece kapasite analizine olanak sağlar (Cengiz, 2012, s.229).

Yerine Koyma Maliyetine Dayalı Amortisman Yöntemi

Maliyetleme modellerinin bir kısmı özellikle geleneksel maliyetleme modelleri, büyük defter kayıtlarında bulunan bilgilerden yola çıkarak amortisman hesaplamaktadır. Hesaplanan bu amortismanlar ekonomik açıdan gerçekliği yansıtmaz; çünkü tarihi maliyetler üzerinden işlem yapılmaktadır. Bu nedenle gelişmiş bir maliyet modeli olan Alman Maliyet Muhasebesinde olduğu gibi tarihi maliyetler değil, yerine koyma maliyetleri kullanılmalıdır. Böylece güncel üretim maliyetleri oluşturulacak ve günümüz teknolojisine uygun olmayan araç gereçlerde elden çıkarılacaktır. Geleneksel muhasebe sisteminde faydalı ömrü tamamlanmış, ayrılan amortisman miktarı tamamen bitmiş olan eski makinelerle üretim yapılması, satış kârının yüksek olarak hesaplanmasına neden olmaktadır. Geleneksel muhasebe sisteminde bu sorun olmamaktadır. Kaynak tüketim muhasebesi modeli bu sorunun önüne geçmektedir (Cengiz, 2012, s.229-230).

Katkı Marjı Gelir Tablosu Yaklaşımı

Şirketlerin yönetim kararlarını alırken dikkate aldığı çeşitli hususlar vardır. Yöneticiler, kaynak tüketim muhasebesi modeli veya Alman maliyet muhasebesi modelini seçen bir kuruluşun katkı marjı gelir tablosunu kullanır. Planlama ve karar verme açısından oldukça faydalı olan bu tablo, iç yöneticiler tarafından da kullanılmaktadır. Orantısal ve sabit işletme giderleri, katkı payı mali tablolarının hazırlanmasına dahil edilir. Sonuç olarak, maliyetlerin dağıtımına ilişkin bir açıklama da

düşünülebilir. İki tabloda da dönem net kârı veya zararı değişiklik göstermeyecektir, ancak katkı marjı gelir tablosunda maliyet bilgileri değişkenliğine göre sıralanır. Örnek bir katkı marjı gelir tablosu Tablo 2.'de gösterilmektedir:

Tablo 2. Katkı Marjı Gelir Tablosu

	Toplam (TL)	Birim (TL)
Satış	x.xxx.xxx	xx
(-) Değişken Giderler	xxx.xxx	xx.xx
Katkı Payı	x.xxx.xxx	xx.xx
(-) Sabit Giderler	x.xxx.xxx	
Faaliyet Karı/Zararı	xx	

Kaynak: <https://tr.routestofinance.com>

Yaklaşımın bir diğer avantajı da marjinal kar-zarar bilgisi sunmasıdır. Nedensellik ilkesine göre ortaya çıkan kar-zarar bilgisi, işletmedeki sabit ve orantılı maliyetleri ve ayrıca devredilebilir maliyetleri gösterir. Tablo 3.'de kar-zarar tablosu yer alır.

Tablo 3. Kâr-Zarar Tablosu

Kar-Zarar Tablosu	Marjinal Maliyet	Atanabilir Maliyet
Gelir	x.xxx.xxx	xxx.xxx
(-) Ürün Maliyetleri	xx.xxx	xxx.xxx
Ürün Karı	x.xxx.xxx	xxx.xxx
(-) Dağıtım Kanalları Maliyetleri	x.xxx	xxx.xxx
Dağıtım Kanalları Karı	xx.xxx	xx.xxx
(-) Müşeri Hizmetleri Maliyetleri	xx.xxx	xx.xxx
(-) Müşeri Hizmetleri Atanabilir Maliyetleri	-	x.xxx
Müşeri Hizmetleri Karı	xxx.xxx	x.xxx
(-) Bölgesel Atanabilir Maliyetler	-	xx.xxx
Bölgesel Kar	xxx.xxx	(x.xxx)
(-) Şirket Seviyesinde Atanabilir Maliyetler	-	xx.xxx
Faaliyet Sonucu	xxx.xxx	(xx.xxx)

Kaynak: White, 2009, s.70.

Sonuç

1980'lerden bu yana, yönetim muhasebesinin amaçlanan işlevleri yerine getirememesinin eleştirisinin ardından birçok yeni yönetim ve maliyet muhasebesi yaklaşımı tanıtılmaya başlanmıştır. Gerçekte, alternatif çözüm arayışı hâlihazırda devam etmektedir ve farklı ortamlarda çeşitli yönetim kararları için ilgili ve güvenilir maliyet bilgileri sağlamak

amacıyla için yeni yaklaşımlar yaratılmaktadır. KTM, bu araçlardan biri olarak yöneticilere açık hale getirilmiştir.

KTM, maliyetlerin dağıtımı için kaynaklara odaklanır; FTM'nin aksine, kaynakları doğrudan faaliyetlere atamaz; ancak bunları kaynak havuzlarında toplar ve bunları yalnızca faaliyetlere ve oradan da maliyet nesnelere dağıtır. Sonuç olarak, çok fazla kaynak değişkenine sahip görevlere çok miktarda kaynak tahsis etme sürecini etkinleştirmek, sistemin uygulanabilirliğini artırır. KTM ise kaynak havuzlarında toplanan maliyetleri önce birincil-ikincil maliyetleri, daha sonra bu iki gider sınıfını sabit orantılı maliyetler olarak gruplayarak izler. İzleme maliyetleri, en azından belirli bir derinlikte bazı özel gider ayrıntıları anlamına gelecektir. Böylelikle farklı kararlarda çeşitli harcama bilgileri sunan bir araç olarak, yöneticilerin karar alma süreçlerinde muhasebe bilgi sisteminden daha verimli yararlanmasını sağlar.

KTM'nin en önemli özelliklerinden biri, atıl kapasite bilgisini sağlamasıdır. KTM tarafından verilen atıl kapasite, işletmenin performansının ve rekabet gücünün artmasına yol açacaktır. KTM aslında FTM'nin eksikliklerini ortadan kaldıran bir araç olarak görülürken, FTM'den çok daha kapsamlı olduğu ifade edilir. Yöntem, bir yandan FTM'nin zorluğunu azaltırken, diğer yandan maliyetleri çeşitli açılardan tanımlamak ve izlemek için çok kapsamlı bir prosedür içerir.

Bu şekilde ayrıntılı bir sistemin üretilmesi, uygulanması ve gerektiği durumda değiştirilmesi FTM kadar zor, kapsamlı ve pahalı görünür. Bu şekilde kapsamlı ve karışık sistemlerin uygulanabilmesi sadece maliyetli bilgisayar programları (Kurumsal Kaynak Planlaması - ERP) ile mümkün olduğu belirtilir. KTM, işletmelere kendine özgün ayrıntılı maliyet takipleri ile sağlıklı bir maliyet kontrolü ve doğru maliyet bilgileri sağlar. Fakat en az FTM kadar kamaşık olması, çok detaylı hatta anlaşılması güç olabilecek kadar ayrıntılı bilgi sunması ve uygulanabilmesinin oldukça yüksek maliyetli ERP sistemlerine ihtiyaç duyulmasının ise dezavantajları olarak da gösterilir. Oluşan bu dezavantaj sebebiyle de uygulama düzeyinin düşük kalabileceğinden bahsedilir.

EXTENDED ABSTRACT

Influence of Accounting Information System and Resource Using Accounting on Management Decisions

*

Kadir Aydın
Adıyaman University

The continued common use of the conventional 'peanut butter' approach to cost allocation is somewhat shocking considering that it has been questioned for more than 30 years. Studies have shown that up to 80% of businesses prefer to use conventional costing approaches (or turned back to them), considering the lack of satisfaction for many accountants of the companies with relying on their cost accounting system for the purposes of decision making (Sharman 2003b). Change, however, comes slowly, particularly when the alternatives are new, confounding and costly in such divergent ways.

For example, advocates of activity-based costing (ABC) base their claims on the view that all costs, including power costs, are volatile over the long term. The ABC model captures this uncertainty by assigning prices to goods in proportion to the anticipated long-term demand for expensive services. On the other hand, the advocates of the Restriction Principle (TOC) have a very short-term approach and conclude that the cost of most commodities is constant and inescapable. As a consequence, the TOC model typically assigns only variable material costs to goods while at the same time trying to maximize the throughput (i.e. contribution margin) of fixed resource capacities that constrain the overall method.

In companies, processes such as collecting, monitoring, classifying, summarizing data from all organizational activities, viewing and evaluating financial events are carried out by Information Technology. In the accounting management system, managers who use information technologies and accounting records collect some information about transactional accounting system information and internal financial reporting system and operations. The accounting information system

(MBS) allows managers to distinguish controllable events from uncontrollable events with cost-benefit analysis.

Accounting information system creates management information system technology and is an automatic information system. Financial activities are found in each branch of the organization. In the study, it deals with the accounting information system and management information system conceptually.

It is expressed that recently, cost structures and models according to manufacturing technology and production models have been evaluated as a need for manufacturing companies. From a causal point of view, the use of traditional systems with cost and control accounting is not sufficient or appropriate for the current. Resource consumption accounting is a new approach that has been on the agenda since the early 2000s. This approach is an approach that uses the advantages of Activity Based Costing and is integrated with the German Cost Accounting's perspective on resources and accepts that the basis of costs are resources.

The literature review method, one of the scientific research methods, was used in the study.

Academic research is built on the findings of previous scientific studies, ideas expressed and approaches addressed. In academic studies conducted as a continuation of each other, previous studies related to the research subject should be reviewed. This process, which is called literature review in academic research, includes studies such as searching, finding, analyzing, reading, classifying, summarizing and synthesizing previously published works related to the research subject. The main purpose of the literature review and analysis is to determine the point where the previous literature has come about the subject being researched, to reveal the gaps and omissions in the literature, and to determine where our own study will fit in the previous literature. In academic studies; The purpose, research questions, problem situation, hypotheses, methods, findings and results are presented supported by the information obtained as a result of the literature review. Academic research gains a scientific depth and identity with the literature review done properly. The contribution of academic research to humanity and science varies in proportion to the importance it attaches to literature review.

Demonstrates the fundamental mechanics of RCA relative to TOC, ABC, and the standard costing model. Arguments favoring one strategy over the other are usually based on the time span of the decision, the complexity of the product combination and/or the complexity of the manufacturing environment. Relevance is of course, of the highest significance to an educated decision-maker.

In fact, retaining multiple costs may not be practical or desired, but it may allow management to conform to the current structures so as to satisfy diverse decision circumstances through recognizing the conceptual value of alternative approaches. The RCA tends to take all the time horizons listed previously where the required technical climate and management skills are available. RCA's relative and fixed cost division can help short-term marginal decisions and RCA's resource capacity insights can support decisions that affect or depend on capability criteria for the long term.

Kaynakça / References

- Acar, D. ve Özçelik, H. (2011). Muhasebe bilgi kalitesini etkileyen kritik başarı faktörleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 49, 10-23.
- Aksu, İbrahim. (2013). 'Kaynak tüketimine dayalı muhasebe: Bir örnek uygulama', *E-Journal of New World Sciences Academy*, 8(4), 165-182.
- Aktaş, R. (2013). 'Yeni bir maliyet ve yönetim muhasebesi yöntemi olarak kaynak tüketim muhasebesi', *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 58, 55-76.
- Cengiz, E. (2012). Gelişmiş bir maliyetleme yaklaşımı olarak kaynak tüketimi muhasebesi', *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 14(1), 215-233.
- Cooper, R., and Kaplan, R. S. (1988). How cost accounting distorts product costs. *Strategic Finance*, 69(10), 20.
- Dönmez, A. ve Başçıl, G. (2017). Kaynak tüketim muhasebesi: Bir mobilya üretim işletmesinde uygulama, *Mali Çözüm Dergisi*, 139, 29-56.
- Elmacı, O. ve Tutkavul, K. (2015). Sürdürülebilir üstünlük elde edebilme bağlamında çevresel maliyetlerin analizi ve çevresel maliyetlerin raporlanmasında kaynak tabanlı maliyetleme model önerisi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(1), 75-110.

- Erkuş, H., Aksu, İ. Ve Turan, E. (2014). Kaynak tüketim muhasebesinin diğer maliyet sistemleri ile karşılaştırılması, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*,2,15-36.
- Ertaş, F. C. (2016). *Muhasebe bilgi sistemi ve organizasyonu*. 4. bsk., Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Fevzi, S., Nurten, E., Melih, E., Kerim, B., Ergün, K., ve Adnan, S. (1998). *Muhasebe bilgi sistemi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, (963).
- Gökçen, G., Ataman, B. ve Çakıcı, C. (2011). *Türkiye finansal raporlama standartları uygulamaları*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Gürdal, K. (2007). *Maliyet yönetiminde güncel yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kamu Gözetimi Kurumu (2018). *Finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve*, 27 Ekim 2018 tarihli ve 30578 sayılı Resmi Gazete.
- Kaplan, R. S. And Anderson, S. R. (2007). The innovation of time-driven activity-based costing, *Cost Management*,21(2), 5-15.
- Kaygusuz, S. Y. ve Dokur, Ş. (2009). *Maliyet muhasebesi*, Bursa: Dora Yayınevi.
- Kurtlu, A. E.. (2016). 'Kaynak tüketim muhasebesi: silah fabrikası örneği', Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 1-14.
- Ömürbek, V. (2003). *Kurumsal kaynak planlamasında muhasebe bilgi sisteminin rolü: Gıda sektöründe uygulama* (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler).
- Özyapıcı, H. (2012). *Resource consumption accounting and its application in a healthcare institution*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Doktora Tezi.
- Perkins, D. and Stovall, S.O: (2011). 'Resoruce consumption accounting: Where does it fit?', *The Journal of Applied Business Research*, 27, .5.
- Romney, M. B. and Steinbart, P. J. (2015). *Sistem informasi akuntansi*. Jakarta: Salemba Empat.
- Sevim, Ş. (2008). *Muhasebe bilgi sistemi*. (Editör F. Sürmeli), Anadolu Üniversitesi Yayın, (1736).
- Sharman, P. A. (2003b). The case for management accounting, *Strategic Finance*, 85(4), 42-47. 9. Webber, Sally, and
- Sözen, M. (2017). Kaynak tüketim muhasebesinin gelişim süreci, maliyet avantajları ve teorik bir uygulama', *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 229-254.

- Şahin, M. (2007). *Yönetim bilgi sistemi* (Vol. 784). Anadolu Üniversitesi.
- Tse, Michael S. C. Maleen Z. Gong. (2009). 'Recognition of idle resources in timedriven activity-based costing and resource consumption accounting models', *JAMAR*, 7(2), 41-54.
- Tutar, H. (2006). *Yönetim bilgi sistemi*. Seçkin Yayıncılık.
- Tutkavul, K. (2016). '*İşletmelerin sürdürülebilir rekabet gücü ve rekabet üstünlüğü sağlamada verecekleri stratejik kararların kaynak tüketim muhasebesi modeliyle doğrulanmasına yönelik amprik bir çalışma*', Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Doktora Tezi.
- Türel, A. (2018). *Muhasebe bilgi sistemleri*. İstanbul. Çağlayan Kitabevi.
- Unutkan, Ö. (2010). Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemi ve Bir Uygulama, *Mali Çözüm Dergisi*, 97, 87-106.
- Wegmann, G. (2009). 'The activity-based costing method: Development and applications', *The Icfai University Journal of Accounting Research*,8(1), 7-22.
- White, L. (2009). Resource consumption accounting: Manager-focused management accounting. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 20(4), 63-77.
- Zhang, Q., Dong, X., and Huang R. (2011). *The application of resources consumption accounting in an enterprise. artificial intelligence, management science and electronic commerce (AIMSEC)*, 2011 2nd International Conference, Conference Publications, s.2481-2484.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Aydın, K. (2021). Muhasebe bilgi sistemi ve kaynak kullanım muhasebesinin yönetim kararları üzerindeki etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 1001-1027. DOI: 10.26466/opus.833494.